

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

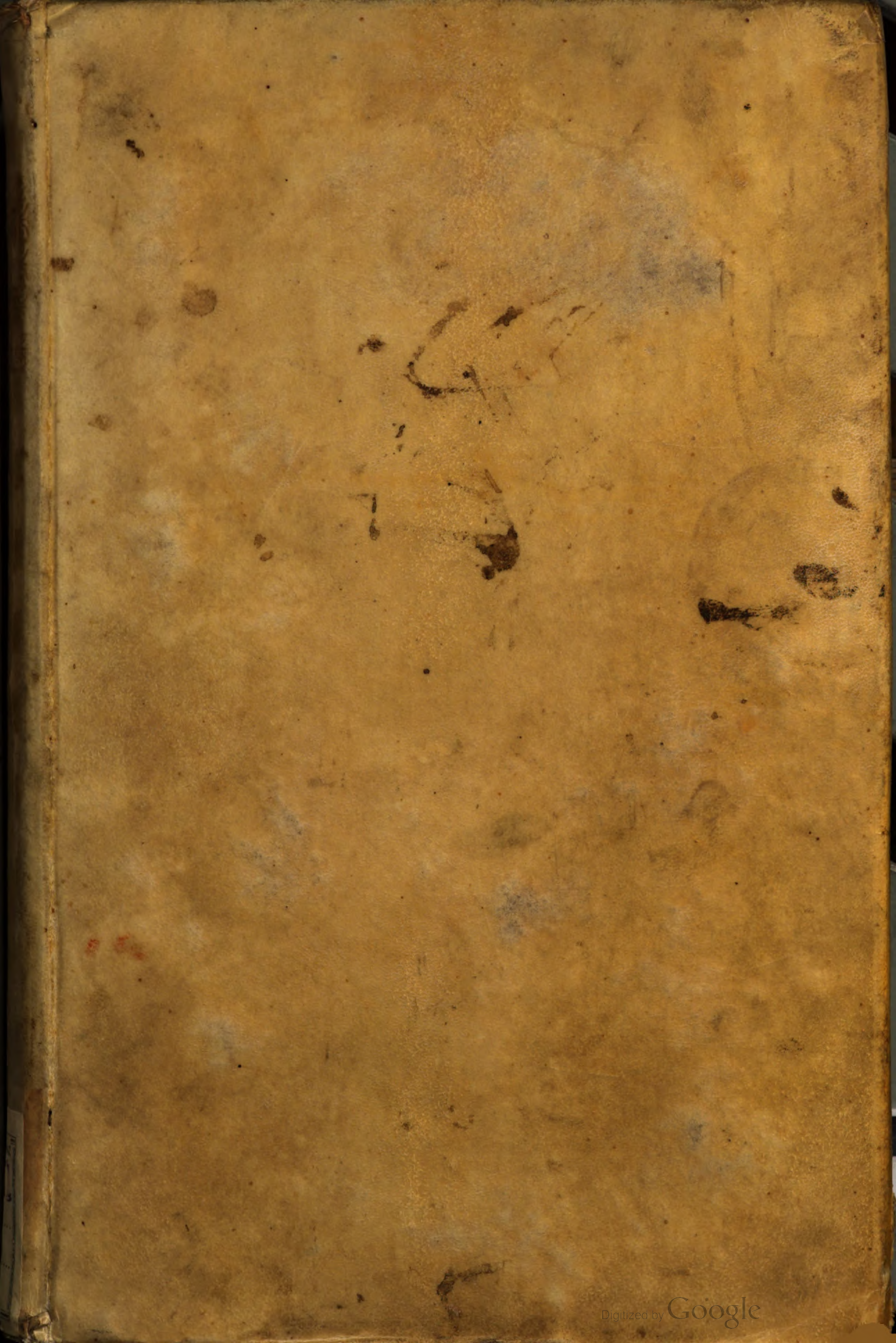
Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

IBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele II
XVII
E
2
NAPOLI

VII - 6 - 2 - 4 -

HUGO GROTIUS
DE
JURE BELLI AC PACIS.

Tunc facite aeternos pacem pacisque ministros:

HUGONIS GROTII
DE
JURE BELLII
AC PACIS
LIBRI TRES,

In quibus Jus Naturæ & Gentium, item Juris
Publici præcipua explicantur.

CUM COMMENTARIIS
GULIELMI VANDER MUELEN,
*Domini d'Oudt-Brouckhuysen, Decani D. Mariæ, Aggerum, qui
inferiorem Leccæ partem coërcent, Præfetti; &c.*

ACCEDUNT

*Et Auctoris Annotata, ex postrema ejus ante obitum cura; &
Joan Fred. Gronovii Notæ in totum opus.*

AMSTELÆDAMI,
Apud JANSSONIO-WAESBERGIOS & WETSTENIOS.

clō 1ō cciv.

Cum Privilegio Illustr. & Præp. Ordd. Hollandiæ & Westfrisiæ.

PRIVILEGIE.

DE Staaten van Holland ende Westvriesland, doen te weeten: Alfoo ons vertoont is by *Johannes en Gillis Janssonius van Waesbergen*, en *Abraham van Someren*, Boekverkoopers tot Amsterdam, hoe dat de voorn: *Waesbergen* en *Arnout Leers*, (wicens regt hy *van Someren*, by opveylinge met den eygendom van de helft der Copye en Privilegie aan sig heeft gekogt) den 12. December 1674. gunstelyk hadden geobtimeert onse Privilegie, voor vyftien agtereenvolgende jaaren; om seker Boek, genaamt *Grotius de Jure Belli ac Pacis*, alleen te mogen drukken, welke Privilegie geëxpireert synde, waren sy Supplianten bedugt, dat door 't expireeren van 't voorz. Privilegie, eenige nydige en baatsoekende menschen, door wangunst of iets anders, 't selve Boek, tot haar Supplianten groot nadeel, wel mogten nadrukken, ofte elders buyten Onsen Lande gedrukt synde, hier in Onsen Landen invoeren, verkoopen, of verruylen, waar door de vreedfame besittinge van dit haar Boek, t'eenemaal verydeld soude worden: soo keerden sy Supplianten haar tot Ons, ootmoediglyk versoekende, dat het Ons geliefde haar Supplianten te vergunnen verlenging van 't voorz. Privilegie, voor den tyd van nog vyftien agtereenvolgende jaren, waar by aan haar Supplianten voor haar selven, haar erven, of actie verkrygende, geconlicteert en geotroyeert wierd, om 't selve Boek hier in Onsen Landen alleen te mogen drukken, doen drukken en verkoopen, met speciaal verbod, dat niemand, wie het ook soude mogen syn, 't selve Boek, geduurende den selven tyd, in 't geheel ofteten deele, 't sy ook den text alleen, of met bygevoegde Aanteykeningen ofte Uytleggingen, soo van den Autheur selfs, ofte iemand anders, op eenigerhande manieren in 't groot ofte kleyn, hier in Onsen Lande, soude mogen nadrukken, verhandelen ofte verkoopen, of elders nagedrukt synde, in Onsen Landen te verkoopen, te verruylen, ofte anders te beneficeeren, op sekere groote peine daar tegen te statuereen. SOO IS 'T, dat wy de sake ende 't verfoek voorz. overgemerkt hebbende, ende geneegen weefende ter bede van de Supplianten, uyt Onse regte Weetenschap, Souveraine Magt ende Authoriteyt, deselve Supplianten by continuatie geconsenteert, geaccordeert, en geotroyeert hebben, consenteeren, accordeeren, ende Ootroyeeren mits desen, dat sy geduurende den tyd van vyftien eerst agtereenvolgende jaren, het voorz. Boek, genaamt *Grotius de Jure Belli ac Pacis*, binnen den voorz. Onsen Lande alleen sullen mogen drukken, doen drukken, uytgeeven en verkoopen. Verbiedende daaromme allen ende een iegelyken, het selve Boek in 't geheel, ofte ten deel, 't sy ook den text alleen, of met bygevoegde Aantekeningen of Uytleggingen, van den Autheur of iemand anders, na te drukken, ofte elders nagedrukt, binnen den selven Onsen Lande te brengen, uyt te geeven, ende te verkoopen, op de verbeurte van alle de nagedrukte, ingebragte, ofte verkogte exemplaren, ende een boete van drie honderd guldens daarenboven te verbeuren, te appliceeren een derdepart voor den Officier, die de Calange doen sal, een derdepart voor den armen der plaatse daar het Casus voorvallen sal; ende het resterende derdepart voor de Supplianten. Alles in dien verstande, dat wy de Supplianten met desen Onsen Ootroye, alleen willende gratificeeren, tot verhoedinge van haar schade, door het nadrukken van het voorz. Boek, daar door in geenigen deele verstaan den inhoud van dien te autoriseeren, ofte te advoueren, ende veel min het selve onder Onse protectie ende bescherminge enig meerder credit, aansien ofte reputatie te geeven, nemaar de Supplianten, in cas daar inne iets onbehoorlyks soude influeren, alle het selve tot haaren laste sullen gehouden wesen te verantwoorden; tot dien eynde wel expresselyk begeerende, dat by aldien sy desen Onsen Ootroye voor het selve Boek sullen willen stellen, daar van geen geabbrevieerde ofte gecontrahcerde mentie sullen mogen maken, nemaar, gehouden sullen wesen het selve Ootroy in 't geheel, ende sonder eenige omiffie, daar voor te drukken ofte te doen drukken, ende dat sy gehouden sullen syn een Exemplaar van het voorz. Boek, gebonden ende wel geconditioneert, te brengen in Onse Bibliotheecq van Onse Univerfiteyt tot Leyden, ende daar van behoorlyk te doen blyken; alles op poene van het effect van dien te verliefen; ende ten eynde de Supplianten desen Onsen Consente ende Ootroye mogen genieten als na behooren, lasten wy allen ende een jegelyk die 't aangaan mag, dat sy de Supplianten van den inhoud van desen doen, laten, ende gedoogen, rustelyk, vredelyk, ende volkomentlyk genieten ende gebruyken, cesserende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage onder Onsen grooten Zegele hier aan doen hangen, op den seventienden December in 't jaar onses Heeren en Zaligmakers een duysend ses honderd sevenentnegentig.

A. HEINSIUS. vt.

Ter Ordonnantie van de Staaten

SIMON VAN BEAUMONT.

*JOSEPHUS van der MEULEN,
Dominus de Cudbroeckhuizen. D. Mariae Canonicus. Aggerum qui
inferiorem Seccæ partem coercens Praefectus &c. Nat. MDCLIX.*

Del. D. H.

Pinx. Pinx. H.

AUGUSTISSIMO
P R I N C I P I
G U L I E L M O I I I .

MAGNÆ BRITANNIÆ, FRANCIÆ
ET HIBERNIÆ

R E G I .

GULIELM. VANDER MUELEN.

Uod ad genua tua REGUM
EMINENTISSIME, veluti
Numinis pulvinar, hæc mearum
in *Grotium* lucubrationum pri-
mitias depono, non ex importu-
na arrogantia, vel præcipiti qua-
dam temeritate procedit, quasi
plane meæ conditionis ignarus,
persuafus essem a me aliquid proficisci posse, quod di-
gnum esset, cui Augustum tuum nomen inscriberetur.

✱

Verum

D E D I C A T I O .

Verum & argumenti, quod in hoc opere tractatur, dignitatem; & summam erga sacratam MAJESTATIS TUÆ personam, tanquam communem nostrum PARENTEM, & communis PATRIÆ PATREM, pietatem meam, conjunctam cum devotissima MAJESTATI TUÆ debita reverentia & veneratione, in causa fuisse fateri necesse habeo, quod eo audaciæ processerim. Non sine fiducia impetrandæ veniæ, si fortasse intempestivo, sed justo tamen zelo inflammatus, nimis vel arroganter vel incaute, mihi hac via ad TUAM MAJESTATEM aditum aperire conatus fuerim. Fretus singulari humanitate & mira benignitate tua, qua non solum excipere soles eos, qui lateri tuo quotidie adhærent: verum & omnes cum cives, tum etiam peregrinos vel externos, quibus vel propensam tuam erga se voluntatem ambientibus; vel ad clementiam tuam, veluti certissimum miseriarum, quibus obruti jacent, levamen atque solatium confugientibus; vel opem & auxilium tuum unicum ubique oppressis refugium, & sedibus suis pulsis asylum, implorantibus, facilem ad te aditum præbes, nec a venerabili conspectu tuo dimittis, nisi summa lætitiâ perfusos; nihil dolentes quam ipsum, necessitate exigente discessum. Quoniam nihil cuiquam jucundius; nihil optabilius esse potest, quam ut te videat, te fruatur. Virtutes tanto in Principe eo illustriores, quo rariores in ipso etiam vulgo. Verum cum esset in fatis REX SERENISSIME, te aliquando futurum perfectissimum exemplar, in illustri hoc mundi teatro positum, unde quid imitandum, quid vitandum caperent ac discerent non solum qui imperium tractant, sed etiam ad quod sese dirigerent nec non componerent quibus obsequii tantum gloria relicta, cives & subjecti, placuit supremo hujus universi conditori Deo, qui ad suam hominem effinxit imaginem, te, Regum AUGUSTISSIME, ad omnes

D E D I C A T I O.

omnes virtutes formare, quarum ne quidem humana natura capax, nisi divinitati propior. Non necesse itaque est, *Quirinos, Numas Pompilios, Tullos Hostilios, Ancos Marcios, vel Camillos, Scipiones, Curios, vel Catores*, quorum raras virtutes & eximias animi dotes veterum referunt monumenta, ad imitandum nobis proponere. Quas enim singuli singulares possederunt virtutes, earum omnium in te uno, **R E X S E R E N I S S I M E**, conspicimus complementum. Certissimum documentum in tua Augusta persona vere aliquid divini residere, cujus illi vana quadam superstitione participes fingeantur. Quam spatiosus & amplus hic sese tuarum virtutum prædicandarum campus pandit? verum cum hisce celebrandis humani ingenii vires longe sint impares, miremur potius summam justitiam, singularem clementiam, miram benignitatem, intrepidam, sed verendam bonis civibus, innumeris expositam periculis fortitudinem, & quæ omnes omnino virtutes complectitur, puram atque sinceram in Deum pietatem tuam, quam ut illas depingendo, earum magnitudini, qua omnes obstupescimus, aliquid detraheret mea dicendi imbecillitas. Verum & incassum hisce enarrandis operas impendisse viderer, quæ toti Orbi notissimæ, utpote quas nominis tui fama per omnes terræ marisque plagas, qua patet Orbis, circumtulit, & cunctas nationes adeo in tui admirationem rapuit, ut non solum potentissimi Reges ac Principes tuam amicitiam & tecum jungere dextras ambierint, sed & ipsi ad **M A J E S T A T I S T U Æ** præsentiam intuendam, tanquam naturæ aliquod miraculum, suis conspiciendum oculis, non solum regni tui oris appulerint; sed & nostras inviserint terras, summo capti desiderio ea quoque perlustrandi loca, quæ & tuis & tot illustrissimorum Heroum, unde genus tuum, augustius quo nullum, ducis, & illam ad eximias quascunque virtutes tibi innatam indolem, tanquam avitam

D E D I C A T I O.

hæreditatem, sed multis a te auctam nominibus, accepisti, incunabulis gestisque egregiis, & victoriarum ubique monumentis celeberrima. Pulchrum, est antiquitate generis avitæque majorum gloria florere. Verum multo pulchrius & laudabilius suis virtutibus & animi ornamentis partam a majoribus gloriam non solum tueri, sed etiam propriam famam illustriorem reddere & quam maxime longam efficere. Hæc de te omnium **REX AUGUSTISSIME** civium fuit expectatio, cum ad summum illud dignitatis fastigium, in quod olim illustrissimi tui majores collocati, tanquam dignissima Augustissimæ Arausionensis familiæ proles, cui propter egregia in patriam merita omnia debemus, quæ vel natura, vel fortuna nobis largita est, non minus tuis meritis, quam civium amore provectus fueris. Quantum gaudium, quanta lætitia omnium animos incesserat, postquam fama percrebuisse, in te **PATRIÆ PATRES** avitas contulisse dignitates. Quantus te salutantium clamor excipiebat, quascunque, novis auctus honoribus diu expectatus desideratusque, urbes ingrediebaris; ita ut verissime quadrent in **TE** illa Plinii *de optimo Principe Trajano: non ætas quemquam, non valetudo, non sexus retardavit, quo minus oculos TUÆ MAJESTATIS præsentia impletet. Te parvuli noscere, ostentare juvenes, mirari senes. Agri quoque neglecto medentium imperio, ad conspectum tui, quasi ad salutem sanitatemque prorepere. Fœminas etiam tunc fecunditatis suæ maxima voluptas subiit, cum cernerent, cui Principi cives, cui imperatori milites peperissent, videres referta tecta ac laborantia spectatorum multitudine, oppletas undique vias, alacrem hinc atque inde populum, par gaudium, paremque clamorem, VIVE diu VIVE GUILIELME* temporum felicitas, seculi gloria, amor civium. Verum longe superarunt spem nostram egregia a **TE**, divina equidem providentia ad Reipub. Gubernacula admoto, domi vel foris, in bello vel in pace edita

vir-

D E D I C A T I O.

virtutis tuæ facinora, quæ vix apud posteros fidem invenient, nisi ex ipso ore parentum, quasi per traditionem perpetuam accipiant nati natæque. Testis est tuis auspiciis tuaque virtute ab importuna hostium dominatione, & duro servitutis jugo, in pristinam libertatem vindicata patria. Cujus merito liberator, præsidium, refugium, deliciae & ornamentum omnium civium acclamatione salutaris. Testis est, nunquam intermorituris condecoranda atque celebranda laudibus, gloriosa illa totius fere Europæ & naturali situ, & arte, urbis munitissimæ arcisque Namurcæ expugnatio, cui simile quicquam gestum nec veterum referunt monumenta, nec ætati nostræ proximi testantur annales; Non dolo nec fraude, vel Punica fide, unica & præcipua magnarum rerum gerendarum hostibus ratione, sed singulari virtute summaque prudentia atque constantia tua, **REX INVICTISSIME**, incredibili celeritate confecta, quamvis ab omni bellico apparatu aliisque rebus, ad defensionem necessariis, instructa, ad cuius tutelam undique flos & robur militiæ sub auspiciis Ducum belli peritissimorum, prope sedecim equitum peditumque millia, confluerant, positus in conspectu tanquam in statione hostium castris, in quibus armatorum copiæ plus, quam centum millia, expleverant, qui veluti tantæ victoriæ testes essent oculati; & simul etiam obstupefacti rei gestæ magnitudine, irent dicerentque Regi suo, Solem, cujus radios sæpius prædixerant ad ultimas terrarum plagas remotas gentes, illuminaturos, stitisse gradum cursumque suum Namurcensibus in vallibus, **MAGNI GULIELMI**, tanquam benignissimi Europæ Sideris, intervenitu, qui, velut alter Jupiter, Imparem te, *Ludovice*, videns moderandis habenis, e curru egit præcipitem, ut disceres justitiam & non temnere Divos, eorum

D E D I C A T I O.

ambiendo munera. Sunt hæc miranda, sunt inaudita, **REX FORTISSIME**; virtutis, prudentiæ, & invicti animi tui monumenta, quæ famam tuam immortalem reddunt; sed tamen tanti Herôis, quem supra humanam sortem collocare summus rerum arbiter voluisse testatur, gloriam non æquant, nec illustant, quantum par est, nisi & plura adferamus incredibilis & plus, quam humanæ fortitudinis tuæ documenta, & quem ejus potioem testem adducere possum, quam vicinum nobis Regnum, te, inquam, **BRITANNIA**, fortitudinis, justitiæ & clementiæ Principis nostri; qua & liberata e manibus eorum, qui in servitum te trahere animum induxerant, & conservata ab incendiis & ruinis urbium, bellis intestinis, devastatione agrorum, velut insigne monumentum, adduco. Verum quæ res longe pretiosissima, veram & puram nullis superstitionum maculis adsersam religionem, quam funditus eradicare meditabantur ejus hostes, tibi reservavit inclyta Regis pietas, conjuncta cum invicti animi magnitudine, summaque vigilantia & indefesso labore. Cujus egregium est documentum, quod nulla unquam obliterabit vetustas, illa omnium Scriptorum monumentis consignata expeditio Britannica, non aliam ob causam suscepta, quam ut semetipsum opponeret ruenti in servitum populo, & jamjam religionem moribundam, suo adventu recrearet, atque ad pristinum vigorem & splendorem reduceret. Idque eo anni tempore, quo ventorum vis atque rabies maxime dominari solet; & sæpissime trans mare currentes in Syrtes & scopulos cum horribili fragore navium impellens, vel funditus immergens, misere vitam finire cogit. O nunquam satis admiranda tua, **REX INVICTISSIME**, pietas & incredibilis animi magnitudo, quæ nullis imminentibus periculis, nullo metu,

D E D I C A T I O.

metu, nulla fortuna frangi potest. Merito igitur Principem tuum ter quaterque beata BRITANNIA excipis, ut veræ fidei Defensorem, libertatis Vindicem ac Statorem, religionis Conservatorem. Sed videor mihi minus dicere, quam par est: universa Europa te salutat INCLYTISSE PRINCEPS, ut liberatorem suum, quod hac expeditione perpetuæ sibi imminentis ab unius dominatione servitutis vincula dissolveris. Non inficior arma a MAJESTATE TUA suscepta, ædificatas classes, trajectos in vicinum regnum milites, ut oppresso populo totique Orbi Christiano salubre illud consilium, quasi jam coelitus tibi oblato opportuno tempore exequeris. Sed non impia mota bella, ut ingenti hominum strage debellando vicinos populos sanguinolentam tibi gloriam acquireris, vel aliena diriperes. Detestanda belli inferendi cupido etiam a veri Dei notitia alieno, nedum Christiano Principi justa arma capiendi causa, quamvis olim non injusta *Christianissimo* visa. Non enim cujusquam jus armis attentasti, non animo inferendi belli, & alienas invadendi possessiones, appulisti ad vicini litora regni; non regium diadema tuo capiti imponendi cupidine inflammatus, armata manu regiam petiisti urbem, sed ut intacta atque illibata & Regis, & populi jura conservares; non occupasti Regale Solum sanguinis polluendo jura, sed vacui & derelicti possessionem accepisti, tibi delatam ab iis, quibus, abjectis imperii fascibus, eas tibi deferendi & divina, & humana jura facultatem tribuunt. Præterquam quod & sanguinis & affinitatis jura te ad tractandum tam vastum & amplum imperium, & tot regnorum moderanda scepra vocabant: ita ut quodammodo tuo jure tibi vindicare potuisses, quod tibi delatum recusare, quam accipere, mallet, nisi totius Europæ salus, religionis conservatio, & pro-

D E D I C A T I O.

cerum ac populi summa ambitio plus apud te valuisset, quam tanti imperii cupido. Longe itaque alia tibi **REGUM MAXIME** arma capiendi causa fuit, subibat animum tuum Reges atque Principes non frustra gladio armatos, sed ut eo utantur ad pleetendos malos, & bonos tuendos adversus improborum vim & injuriam, ad sublevandos injuste oppressos, &, ut paucis dicam, ad administrandam justitiam suum cuique jus tribuendo. Hoc ipsum igitur fuit in causa, quod auxilio veneris, qui jure opem tuam implorabant adversus quosdam impostores, qui nihil aliud machinabantur, quam regni statum evertere; qui legum auxilium irritum reddere, atque judicia, religionem, libertatem, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit, legibus & jurisjurandi religione confirmatam & assertam, a summi imperantis nutu & arbitrio pendere disseminabant in vulgus, scil. ut arbitrarium constituendo imperium, durum ab omni ævo liberi populi cervicibus servitutis jugum imponerent. Quid autem justitiæ, quid æquitati, quid Christi doctrinæ & idcirco Christianorum sacris initiati Principis officio magis consentaneum, quam socio, injuste oppresso, opem petenti, succurrere? Huic officio nec ipsi gentiles deesse voluere, quamobrem nullam naturam in hominum genere meliorem existimarunt, quam eorum, qui se ad servandos homines natos arbitrarentur. Quænam itaque, **R EX JUSTISSIME**, arma capiendi tibi causa excogitari vel fingi possit justior, atque illa, quam ipsa dicitur recta ratio, & idcirco justitia exigit, Christiana approbat doctrina. Ministrum & vindicem justitiæ divinæ te præbuidisti, dum tua prudentia, vigilantia, & fortitudine irrita reddidisti, in patriæ nostræ, tuorumque civium, ac totius vere Christiani Orbis clandestina conflata consilia. Jam mihi renasci tuo sub imperio videtur seculum illud

D E D I C A T I O.

lud aureum, quo coelitus missa Astræa virgo præsi-
debat terrarum Orbi. Quid enim sanctius observas,
diligentius administras, quam justitiam? illa vir-
tus omnium virtutum regina adeo omnibus, quæ a
TUA MAJESTATE proficiscuntur, actio-
nibus, cum belli, tum pacis tempore, præluceat, ut
non minus tuo quodam jure **JUSTI** appellationem
tibi vindicare possis, quam quisquam vetustiorum
temporum Princeps, nisi & ipsum hoc cognomen in-
fra tua merita videretur, quoniam & eodem appella-
ti, qui, quamvis honoris & dignitatis fastigio tibi
pares, hujus tamen & ceterarum omnium virtutum
mensurâ tanto **TUA MAJESTATE** inferiores,
quanto ipse majestate superior tuis civibus atque sub-
jectis. Hujusmodi cogitationes cum animum meum
subirent, hæc meas operas, quas non ad exornan-
da, quæ in doctissimo Auctoris opere de *Jure Belli ac
Pacis*, tractantur argumenta, sed pro ingenii & ju-
dicii facultate, illustranda, quæ sæpissime nimis con-
ciso dicendi genere proposita, difficiliorem lectori
præbent intellectum, contuli, **MAJESTATI
TUÆ** consecrare volui. In cujus tutelam & fidem
se se ipsa justitia tanquam certissimum munimentum
permisisse videtur. Quamobrem cum tuo patrocini-
o illam dignari tibi **REX JUSTISIME**
placuerit, eodem quoque amplecti quæcunque a me
pro ea, quamvis exigua & tam augusto nomine neuti-
quam digna, scripta sunt, **MAJESTATIS TUÆ**
infinita clementia, & benignitas mihi pollicetur.
Præterquam quod huic altera & officii & pietatis ra-
tio accedat: Neque enim sine gravi ingrati animi
nota inficiari possum, me tuæ sollicitudini, pater-
næ curæ, prudentiæ & invicti animi magnitudini,
cum ubique terrarum armorum strepitus & belli ca-
lamitas aliarum gentium tranquillitatem perturbat,
hoc scribendi debere otium, idque in charissima at-

* *

que

D E D I C A T I O.

que dulcissima patria, quam tuis sub auspiciis omnium rerum, quibus vita neque satis commode, neque etiam jucunde transigitur, quasi universæ Europæ officinam, tum etiam tranquillitatis & felicitatis domicilium constituere omnium rerum Author voluit.

Tu civem patremque geras, tu consule cunctis

Nec tibi, nec tua te moveant, sed publica vota.

Accipe igitur, **REX CLEMENTISSIME**, hosce laboris mei tanquam beatissimi istius otii, quo mihi te auspice, frui licet, fructus tibi debitos, leto vultu ut soles cetera; & **TUÆ MAJESTATIS** præsidio sustinere, & clementiæ benignitate adversus quoscunque obtrectatores & calumniatores defendere, ut velis, summa cum animi submissione rogo atque oro. Quod reliquum est Deum *Ter. Opt. Max.* precibus fatigare non desinam, ut **MAJESTATEM TUAM**, quam ditissime conservet ac tueatur, ad Nominis sui gloriam, Ecclesiæ firmamentum, Patriæ præsidium, civium tutissimum refugium. Ita spero; Ita mecum vovent omnes boni cives. Trajecti ad Rhenum, **xviii Kal. Octob.** c^{lo} Ioc, xcvi.

PRÆFA-

P R Æ F A T I O.

Quantum homo, ratione præditus, ceteris animalibus, omni plane mentis discursu destitutus, ideoque naturæ impetum sequentibus, præstet, tanto magis naturæ vinculo obstrictus est summa ope niti, ne vitam silentio transeat, veluti pecora, quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit, ut ait Sallustius. Quoniam autem generis sui præstantia non in corporis figura, verum divinæ illa particula auri anima, sita est, cujus essentia potissimum consistit in operatione & actione, utpote quæ omnis ejus, quod corporeum dicitur, expers, tota spiritus, quem nisi agendo & operando existere animadvertimus; oportet hominem ejusmodi vitæ rationem amplecti & sequi, quæ origini suæ & generis præstantiæ maxime consentanea. Optime Romanæ eloquentiæ Parens Tullius Somn. Scip. Nec enim tu es, quem forma ista declarat, sed mens cujusque is est quisque; non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Nec aliter Lactant. lib. de opificio Dei, cum inquit, Errat enim quisquis hominem carne metitur. Nam corpusculum hoc, quo induti sumus, hominis receptaculum est. Nam ipse homo, neque tangi, neque adspici, neque comprehendere potest, quia latet intra hoc, quod videtur. Hanc autem mentem, cujus proprium est semper in actu & motu esse, exercendam in optimis artibus, docet Cicero, ut documenta demus, qua sumus nati origine, atque ita perspiciatur in totius vitæ cursu nos æternos ac divinos habere animos, quorum dignitati convenit, corporis voluptates contemnentes, in illis rebus investigandis & contemplantis occupatos esse, quæ generis nostri præstantiam potissimum referunt. Quamobrem qui nihil aliud curant, nisi corporis voluptates; qui luxuriæ & gulæ indulgentes, atque corpori & inertiae dediti vitam beatam somno, cibo, potu, & libidinibus metiuntur, corporis tantum figura a brutis animalibus differre videntur. Quorum ego vitam mortemque juxta æstimo, quoniam de utraque siletur. Verum enim vero is demum vivere, ut decet hominem, ratione præditum, id est, anima frui videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam querit. Omnium vero bonarum artium, quibus operam dare oportet hominem, ut convenienter naturæ suæ vitam instituat, illa merito optima habetur, quæ eum docet bene & recte vivendi regulam, id est congruenter naturæ suæ cum rationali, tum sociali, vitæ traducendæ rationem. Quippe cum sit animal natum ad colendam societatem sive naturalem, sive civilem, ipsa illa nascendi conditio ei imposuit obligationem, qua tenetur omnes suas operas conferre ad aliquid navandum, quo posset bene mereri de utraque. Quamobrem rationis particeps, ut, ea duce, posset indagare, quæ inserviunt ejus conservationi & cultui. Quoniam vero dicitur nobis recta ratio nullam societatem coli, nec consuetudinem homini cum homine intercedere posse, nisi accedat officiorum commutatio, quæ homines sibi invicem præstare adstricti sunt naturali quodam vinculo, qua sublata totam corruiere ejus fabricam, tanquam suo fundamento destitutam, necesse est, neminem negaturum mihi persuadeo, optime illum de societate humana meri-

tum

P R Æ F A T I O.

tum, qui suam consumit ætatem in ejusmodi indagandis officiis, quorum commercium ad hominum societatem & conjunctionem tuendam pertinet. Nulla vero doctrina adeo necessaria & utilis humano generi, quoniam comprehendit omnia illa jura, quæ homo homini natura debet, quocunque loco, tempore, statu exhiberi invicem conveniat. Quippe nulla vitæ pars, neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas; vacare officio potest, in eoque colenda sita est vitæ honestas omnis, & in negligendo turpitudine, teste Cicerone 1 Off. Publica dicuntur, quæ ad totius civitatis statum & administrationem tum domi, tum etiam foris, pertinent, vel pacis, vel belli tempore suscipienda. Privata, quæ singulos spectant, licet ad plures extendantur. Quæ autem officia in utroque vitæ genere homini præstanda incumbunt, ea omnia hac de officiis disciplina atque doctrina continentur. Ea autem non aliunde nec e puriori fonte hauriri potest, quam juris naturæ & gentium scientia, ad cujus præscriptum omnia, quæ vel publice, vel privatim geruntur, fieri debent, si recte facta dici mereantur. Quis vero præstabilem hanc scientiam atque doctrinam, tanta eruditione, tantoque ingenii & judicii acumine, ut eo omnes obstupescant, tractavit, & ex intimis penetralibus abditisque recessibus in lucem protractam ad omnem vitæ usum, conditionem, statum, locum & tempus accommodavit, quam Vir incomparabilis HUGO GROTIUS, in suo opere, cui titulum de Jure Belli ac Pacis, inscripsit. De cujus præstantia, eruditione, summaque utilitate, quam ex eo cujuscunque sit quisque generis & conditionis, tum præcipue qui ad Reipub. clavum & gubernacula sedent, atque summæ rerum præsumunt, capere possunt, potius nihil dicendum mihi videtur, quam ut eam prædicando pro ingenii exigua facultate minus fortasse dicerem, quam par est. Tanta enim doctrinæ & eruditionis fama, quam eo sibi conciliavit Author, atque tot Clarissimorum Eruditissimorumque virorum egregia testimonia satis eam illustrant atque celebrant. Præterquam quod & omnes, quorum manibus teritur, uno ore testantur, vix aliquem vixisse mortalium, qui tanta capacitate, & tam late diffusa per omnium disciplinarum genera eruditione polleret, quam qua incomparabile hoc opus demonstrat authorem suum instructum fuisse. Quamobrem merito tot viri eruditi non propter argumenti tantum dignitatem, utilitatemque, sed imprimis singularem doctrinam & summam, qua tractatur, eruditionem, se bene de humano genere, & sua quisque Repub. meritum arbitrati fuere, suscipiendo ejus commentationem, & conferendo suas operas ad illustranda, quæ sæpe nimis conciso dicendi genere proposita, difficiliorem præbent intellectum; tum etiam detegendo & refutando nonnullos errores, in quos, & Authorem nostrum utpote qui etiam (homo natus, a se illud humanum errare, non alienum ipse putavit) cum circa religionis, & fidei quædam dogmata, tum etiam juris naturæ, & gentium tradendam scientiam, & doctrinam incidisse, salva tanti viri fama, dicere possumus. Ab eo autem fere tempore, quo manum ferulæ subduximus, & ad humaniora studia animum applicuimus, præ cæteris nobis placuit juris naturæ & gentium scientiæ, atque moralis doctrinæ, quæ cum illa arctissime conjuncta, operam dare: cujus studium vehementer in nobis excitaverat Celeberrimi Samuelis Pufendorffii, doctissimum & omni eruditionis genere refertum opus de jure naturali & gentium, ad hanc Spartam colendam in lucem editum, in quod nescio qua fortuna incideram, eoque semel & iterum evoluto, tanta me hujus scientiæ excolendæ cepit voluptas, ut me plane totum huic consecrare voluerim, præsertim cum magis magisque indies perspicerem, quanta in ea lateret & utilitas. Verum cum animadvertirem vix aliquos in illa addiscenda progressus fieri posse, nisi quis esset paratus ab ea suppellectile, qua tan-

quam

P R Æ F A T I O.

quam necessario adjumento indiget, ut perveniat ad intimos recessus, unde petenda: illamque perspicere non unius esse generis, sed fere ex omnium disciplinarum notitia, per quos hæc sese diffundit scientia, comparandam, paulisper hæsi, me impari tanto perficiendo operi sentiens. Verum summum hujus doctrinæ excolendæ studium ac vehemens appetitus facile superabat omnes molestias & difficultates, quæ sese mihi offerebant. Itaque & aliarum bonarum artium scientiam, tum etiam antiquitatum, quæ ex veteribus cum Romanorum & Græcorum, aliarumque gentium monumentis, eruendæ, cognitionem, tum etiam Historiarum notitiam, quæ egregium in juris publici disciplina excolenda præbet usum, quantum potui, mihi comparare studui. Cui aliquamdiu opera data, iterum ad evolvendum Pufendorffium animum applicui, atque experiebar longe majori cum fructu me relegisse eruditissimi Viri scripta, quam antehac perlegissem. Verum cum perspicere quanta in existimatione haberet incomparabile Authoris nostri de Jure Belli & Pacis opus, cujus auctoritate in tractandis plurimis juris publici questionibus sæpius uteretur, atque in illa etiam plane acquiesceret, non a recta hac excolendi studii ratione me deflexurum arbitrabar, si tanti viri exemplar imitando, illud ipsum legerem perlegeremque, atque ad faciliorem intellectum mihi comparandum virorum eruditorum commentarios evolverem, quos & in multis dissentire ab Authore nostro merito perspiciebam, imprimis ubi a receptis Orthodoxæ Ecclesiæ unanimi consensu sententiis divortium facit, in nonnullis vero erroris eum arguendo, propriam ignorantiam prodere arbitrabar. Quod ipsum in causa fuit, cur diligentius examinanda quæcumque & ab Authore nostro, & aliis scriptoribus atque commentatoribus de jure naturæ & gentium præceptis tradita sunt, eaque ad dictamen rectæ rationis revocanda duxerim, animo quantum potui omnibus præjudiciis vacuo, propriæque mentis discursu adhibito, ne pecorum ritu antecedentium sequens gregem, & ab alieno pendens iudicio, in eosdem quoque errores inciderem, quos nonnulli propter summam cujusdam Authoris auctoritatem sæpiissime amplectuntur cæco quodam impetu, tanquam falli nesciam veritatem. Quamobrem sæpiissime non solum ab Authoris opinione, sed etiam communi de re aliqua sententia, tanquam vulgari errore, dissentio in hisce meis commentariis, quibus causam præbuit sæpius summa cum animi voluptate repetita hujus elegantissimi operis lectio. Quos velim, ut scias, lector benevole, non a me divulgatos, quasi in hac tractanda disciplina, ad quam illustrandam viri doctrina & ingenio ac judicio florentissimi operas suas contulerunt, cornicum oculos confingerem, & aliquid præstarem, quod non antea præstitum ab illis. Verum quemadmodum omnes artes temporis lapsu & rerum usu ad majorem perfectionis gradum perveniunt, quia inventis facile est aliquid addere, cui tamen, qui præcesserunt Authores & inventores causam præbuisse dicendi videntur, ideoque & illis imprimis habenda gratia: Sic etiam & in hac ipsa doctrina morali, & juris naturali ac gentium scientia tradenda, primi authores occasionem præbent eam magis magisque exornandi atque illustrandi, tum etiam indagandi quædam & quasi e tenebris in lucem protrahendi ad eam pertinentia, quæ ab illis præterita atque omissa sunt. Itaque si quid a me præstitum quo & ornatio & illustratio hæc præstantissima disciplina fieri possit, id acceptum fero & Authori nostro & doctissimorum virorum commentariis, aliorumque de hac doctrina eruditissimis divulgatis scriptis. Quamvis in quibusdam ab illis dissentiam, eorumque opinionem quasi erroneam amplecti nequeam, eo tamen me ipsi stomachum voluisse movere neutiquam velim ut sibi persuadeant, quasi alicujus famam minuere voluissem erroris eum arguendo. Oportet enim ut cuique liberum sit iudicium. Errare enim non est vitium, quod alicujus famam commaculet apud

P R Æ F A T I O.

apud viros graves & honestos, sed humana naturæ imbecillitas, cui etiam præstantissimi, honestissimi, atque eruditissimi viri obnoxii, quia ejusdem naturæ participes. Quod tamen non dictum a me volo de omni errorum genere, nec etiam aliquem ejus arguendi modo. Sunt enim res quædam per se notæ atque veritates nobis innatæ & rationi infixæ, in quibus errare non humanum, sed ut ita dicam, inhumanum est, id est, rationali hominis naturæ contrarium, ideoque sapissime summa cum malitia conjunctum. Quod etiam dicendum de ejusmodi aliquem erroris arguendi ratione, qua quis prava & sinistra, ex privato erga Authorem odio vel malitia proficiscente, ejusdem opinionis interpretatione, famæ notam inurere conetur. Nec ab ejusmodi calumniis mihi quoque cavere olim potui, quibus nonnulli sinistre meam opinionem circa aliquod juris naturæ axioma divulgatam, interpretando, me frustra persecuti sunt, quasi Pelagianismum redoleret & ad subvertenda juris naturæ fundamenta excogitatum, qua statuerem, Vetusimos mortalium vitæ integros, scelerisque puros, nullas leges naturales propriæ dictas, quibus impellerentur & instigarentur ad faciendum quod justum, rectum, & honestum est, deterrentur vero pœnarum metu ab eo, quod injustum est & honestati repugnat, habuisse. Quoniam naturæ impetu & optima animi dispositione ferebantur in statu integro ad virtutes, consistentes in convenientia actionum & inclinationum cum imagine divina. Cujus Hæreseos me non quidem accusasse ipsi fatebantur, quod palam favendo huic opinioni eam profiterer, sed quia ejusmodi consequentiæ ex illa deduci possent, quæ non obscure testabantur hunc anguem latere in herba, ut nuper quidam Germanus in sua dissertatione de jure naturali Parasidiaco, statuit, fortasse in male disposito suo cerebro progenitum, cui tantum dignationis addere, mihi neutiquam par visum est, ut utar Pufendorfii verbis, ut responsi quid eidem reponerem; ejus potius me miseret, quod tam egregie semet ipsum decipiat, propriam non percipiens ignorantiam; persuadet enim sibi intelligere aliquid, dum nihil intelligit, sed spero aliquando ad sanio-rem rediverurum mentem, dispersis densissimis illis tenebris, quæ cerebro suo offusæ impedimento sunt, quo nequeat clare & distincte percipere, quæ ad juris naturæ & gentium doctrinam, atque scientiam pertineant. Sic enim ex melle venenum decerpere, & quibusvis bonis principiis absurdas deducere consequentias quorundam potest vel malitia, vel ignorantia. Quis potest sibi arrogare jure merito interpretationem alienæ opinionis, eamque in eum sensum detorquendi licentiam, quem sua sibi inspirat malitia & privatum sæpissime odium. Quamvis autem hisce calumniis meas olim vindicias opposuerim, tamen fateri necesse habeo, earum memoriam & recordationem in causa fuisse, quod hosce meos in Authoris nostri de Jure Belli ac Pacis, commentarios in lucem prodire voluerim: ut posset cuique constare quidnam sentiam de juris naturæ & gentium jure, tum etiam me latum ne quidem unguem a receptis Orthodoxæ Ecclesiæ circa religionis & fidei fundamenta sententiis recedere. Quemadmodum vero Authori placuit opus suum in tres libros dividere, uno tamen volumine; ita etiam animum induxi in tria volumina disperse- re totum hoc opus, & unumquodque volumen separatim publici juris facere. Quorum primum jam tibi offero, Lector benevole, ut periculum faciam num placeant tibi, quos feci commentarios. Quod si tibi probatos fuisse intellexerim, atque cæptis favere te meis perspexerim, luculentam & amplum laboris mei præmium habiturus. Vale B. L. conatusque nostros ulteriores favore prosequi pergito.

IN TRES LIBROS
DE JURE BELLI AC PACIS
PROLEGOMENA.

1. **J**us civile, sive Romanum, sive quod cuique patrium est, aut illustrare commentariis, aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi; at jus illud quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, sive moribus & pacto tacito introductum, attigerunt pauci, universim ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri intersit humani generis. I.
Jus.
Gentium.

C O M M E N T A R I U S.

Secundum juris civilis compilatorum & autorum mentem recte autor noster de eo jure sermonem habens, duplicem nobis ejus significationem tradit; una latior, altera strictior est. Illa ad omnium populorum, quas sibi proprias fecere leges, pertinet, & vocatur in genere jus civile cujusque civitatis, vel populi aut gentis. Hæc tantum illud jus complectitur, quod civitas Romana sibi constituit, & strictiori vocabulo vocatur jus civile Romanum. Illius definitionem traditurus Ulpianus, ait esse jus illud, quod neque in totum a naturali vel gentium recedit, nec per omnia ei servit: Itaque cum aliquid addimus vel detrahimus juri communi, jus proprium, id est, civile officimus. l. 6. ff. de just. & jur. Jus vero civile in strictiori significatione sumptum, id est, jus Romanum definiens Papinianus, inquit jus illud esse, quod ex legibus, plebiscitis, Senatus consultis, decretis principum, auctoritate prudentium venit. l. 7. ff. eod. Constat enim jus nostrum, inquit Imperator, aut scripto, aut sine scripto, scriptum autem jus est, lex, plebiscitum, principum placita, magistratum edicta, responsa prudentum, §. 3. inst. de jur. nat. gent. & civ. Quamquam etiam illa, quæ latius patet juris civilis significatio atque definitio, omnium populo-

rum leges sive jura, quæ sibi peculiariter constituendo fecerunt propria, & consequenter civilia complectens, juri Romano conjunctissima sit & maxime conveniens, quatenus scilicet ad exemplum ceterarum gentium, juri communi vel addendo vel detrahendo, sibi constituit quoddam jus proprium, quod civile vocatur, & quidem Romanum, quasi proprium ipsius civitatis Romanæ, tantum a juris civilis generali definitione differens, quantum species a genere. Optime Jctus Gajus, in l. 9. ff. de just. & jur. Omnes populi qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio jure, partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est: vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis. A quâ & denominatur, ita ut aliud sit jus civile Atheniensium, aliud Romanorum, aliud Lacedæmoniorum. Sed jus quidem civile, inquit Imperator, ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium. Nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare jus civile Atheniensium non erraverit. Sic enim & jus, quo populus Romanus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritium, quo Quirites utuntur. Jus itaque civile in genere est, quod quisque populus sibi fecit proprium addendo vel detrahendo juri communi, quatenus autem ad usum suæ civitatis

A

quif-

quisque populus accommodat, eatenus tanquam species differt a genere & fit jus quoddam peculiare & singulare istius civitatis & populi. Hinc merito Cicero definit *jus civile aequitatem iis constitutam, qui ejusdem sunt civitatis, ad res suas obtinendas*. Et Arist. 5. *Ethic. cap. 6.* ait, *jus civile esse in societate & communione vita positum*. In eo a jure gentium sive naturæ diversum, quod, quemadmodum hoc apud omnes gentes peræque custoditur & locum sibi vendicat, quia a naturali ratione introductum & constitutum; ita illud apud eos tantum obtinet populos, qui juri communi, id est, naturali vel addendo vel detrahendo, in quibusdam a naturalis rationis dictamine recessi, quatenus licitum ipsis, jus ad reipub. & societatis civilis usum accommodantes, sibi fecerunt proprium: unde dicitur *jus civile neque in totum a naturali vel gentium recedere, neque ei per omnia servire. l. 6. ff. de just. & jur.* Cum enim varii sint hominum mores, variaque mortalium desideria & ingenia, ideoque nec omnibus omnia convenient, cuique populo est data quædam libertas earum sibi condendarum legum, quæ Reipub. formæ, & civium ingeniis in servire atque congruas fore arbitraretur. *Dissimilitudo civitatum variationem juris habeat necesse est*, inquit Cic. *pro Balbo*. Ita ut vix ulla sit civitas, quæ non habeat peculiare suas constitutiones & leges, prout salus & utilitas societatis efflagitat, promulgatas sancitasque. Quæ dissimiles tot diversarum civitatum sive gentium propriæ leges, in eo sibi tamen similes videntur, quod ad juris naturæ normam compositæ sint atque constitutæ, quatenus omnes gentes juri communi detrahendo vel addendo jus sibi proprium statuentes, naturalis sive communis juris semper rationem aliquam habuere, unde tot ejus vestigia in cujusque populi propriis patriisque legibus perspicimus. Quamobrem Cic. 3. *offic.* *Neque vero*, inquit, *hoc solum natura, id est, gentium jure, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitatibus Respub. continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri*. Est enim immutabile hoc juris naturæ dictatum sive præceptum alterum non ledere, quare ab hoc gentes saltem moratioribus non recesserunt in propriis sibi constituendis legibus, verum illud ipsum iis inferuere & approbavere. Sed habet illud jus civile Romanum præ cæterarum gentium & civitatum constitutionibus præcipuum, quod in eo perspicimus admirandam quandam æquitatem & singularem juris naturæ observantiam. Quamobrem Gothofredus ait, *Jus civile Romanum legum sanctitate & disciplina exterarum gentium omnium legibus & institutis præponderare, omniaque populorum jura & mores in se comprehendere*. Et alius. *Jus civile Romanorum naturali & civili æquitate ante omnes leges pollet, & ad illud omnes ubique recurrunt*. Quare in legibus ferendis, & jure dicendo ceteræ gentes, jus Romanum sibi tanquam normam & exemplum proposuerunt, ad quod suas componerent. Et consequenter non immerito a quibus-

dam leges Romanorum legum aliarum matrem nuncupantur. *Nunquam magis floruit*, inquit Balduinus, *juris prudentia studium, quam apud Romanos, unde ad alias gentes & provincias, magno omnium mortalium consensu & applausu dimanavit*. Quamobrem & jus commune non absque ratione posset appellari, quia ob ejus excellentiam, & summam æquitatem utilitatemque, aliæ gentes atque nationes illud amplexæ fuerunt. *Jus Romanum tam æquum est, & rationi consentaneum, ut omnium fere Christianarum gentium usu & approbatione sit receptum*. Car. Molin. *ad consuet. Paris.* Et Damhoud. *in prax. rer. civ. cap. 12.* *Ita justum & æquum visum est omnibus jus Romanorum, ut, qui Romanis legibus non tenentur, illud tamen tanquam æquitatis naturali maxime consentaneum sequantur, & suas leges per has interpretentur*. Merito igitur Imperator *inst. de jur. nat. gent.* quoties de jure civili sermo habetur, non addito nomine, cujus sit civitatis, nostrum jus, id est, Romanum intelligendum voluit. *Patriam legum*, ut inquit in *Novell. 9.* unde cæterorum populorum jura tanquam ex origine & fonte suo dimanarunt, ideoque per excellentiam & quandam antonomasiam *ἡ ἀρετὴ τοῦ νόμου*, juris simplici vocabulo significari jus Romanum Justiniano placuit. Ita enim Vinn. *in suis comment. ad inst. de jur. nat. gent.* *Hodie jus civile Romanorum quasi gentium quoddam jus commune apud totam fere Europam observatur, utique in quibus causis propria leges & consuetudines deficiunt. Sed & ad hujus juris normam dirigitur interpretatio quaruncumque constitutionum ac consuetudinum, qua illi manifeste non repugnant: ac tamen si repugnent, tamen in ambigua facti specie ejusdem æquitate mitigantur, & ita coercentur, ut commune hoc jus quam minime ledant*. Quoniam vero in tanta apud omnes nationes existimatione habitum est jus civile Romanum, non mirum, quod tam multi viri maximi illud commentariis suis illustrare vel contractum ob oculos ponere aggressi sint, & excolendæ huic disciplinæ operam dederint. Latis enim *ll. xi i. tabb.* ex quibus tanquam ex fonte suo fluere cœpit jus civile Romanum, necessaria erat prudentium interpretatio inquit Pomponius. *ff. de orig. jur.* Reipub. Rom. itaque initio non defuere decora ingenia, qui interpretando & disputando jus quotidie illustrarunt atque in melius productum posteris reliquerunt. Neque hodie defunt viri juris scientia & doctrina florentissimi, sed rari, qui jus illud, quod civile, id est, Romanum vocamus, suis quotidie etiam ornare doctis commentariis suscipiunt, atque in eo interpretando ætatem consumunt. Verum proch dolor! quam pauci admodum ad hanc excolendam Spartam sese applicant eo quo decet animo. Multi enim, qui ultra legum verba vix quicquam sapiunt, quasi illotis, ut ita dixerim, manibus legum interpretationem suscipiunt, id est, non informato prius animo iis studiis, a quibus si quis non paratus, perfectam juris cognitionem atque scientiam habere nequit. Oportet enim qui juris civilis scientiam aliquo cum fructu profite-

ri & interpretari velit, exercitatum esse in omnibus fere disciplinis, atque Historiis, antiquitatibus, & veterum monumentis versatum, in quibus si quis hospes, in ipsa quoque juris materia, quam interpretari atque docere vel commentariis & notis illustrare animum induxit rudem esse necesse est. Veterum juris conditorum exemplum nobis imitandum, quorum docta de quibuscunque rebus responsa nos docent, jurisconsultum omni instructum esse oportere disciplinarum, atque studiorum genere. Hinc in Pandectis perspicimus Jctos aliquando Medici, nonnunquam Philosophi, interdum Historici in decidendis controverfiis sustinuisse personam. Hinc de partu septimestri aliquando respondit Paulus in l. 1. §. 2. ff. de statu hom. sic de Publio Rutilio Jcto, cujus Pomponius meminit. ff. de orig. jur. testatur Cic. in Bruto. eum fuisse egregium Stoicæ disciplinæ Philosophum. Rutilius, inquit, in quodam tristi & severo genere dicendi versatus est, naturavehemens & acer. Et deinde, multa opera, multaque industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de jure respondendi sustinebat, sunt ejus orationes jejunæ, multa præclara de jure, doctus vir, & græcis litteris eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis. Et de Servii Sulpitii summi quoque jurisconsulti, cujus eod. loc. meminit Pomponius, ad omnes bonarum artium disciplinas addiscendas adhibito studio, Cicero disputat in Bruto. Imprimis vero ad ornandum jus civile cum juris scientia eum conjunxisse studia Philosophiæ, litterarum, & artis quoque oratoriæ, tradit idem in Bruto, quamobrem hoc Ciceronis meruit elogium, cum inquit. Sic Brute existimo juris civilis magnum usum, & apud Scævola, & apud alios fuisse, artem in hoc uno quod nunquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, &c. Hic enim attulit ad hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea quæ confusè ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere (inquit Brutus) recte, inquam, intelligis: sed adjunxit etiam & litterarum scientiam & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillime perspicitur potest. Sic quoque testatur C. Mutium Scævola, non solum juris scientia, verum & omnis prudentiæ genere præstitisse; quamobrem eum appellat hominem non solum juris, sed & omnium disciplina eruditissimum. Et de P. Alfenio Varo. testatur Gellius eum non incuriosum fuisse rerum antiquarum lib. 6. cap. 5. quamobrem & altius jura callere dicit Ammian. Marcel. lib. 30. Et sic passim legimus veteres jurisconsultos, ut juris scientiam omnibus numeris absolutam sibi compararent, in omnium disciplinarum genere exercitatos fuisse. Quorum vestigiis si juris nostri commentatores & doctores insisterent, non adeo cruda & immatura hujus disciplinæ, quam publice profitentur atque docent, in lucem propellerent studia atque rerum argumenta, quibus nil nisi ignorantiam suam produunt, & semetipsos alienis risibus vel ju-

stis calumniis exponunt, propter innumeros quos admittunt sæpissime errores, earum rerum rudes atque ignari, sine quarum cognitione juris scientia, tanquam partibus suis, ex quibus constare debet, destituta, imperfecta merito dicitur & deformata. Præcipua vero pars hujus scientiæ vocari ea potest, quæ consistit in cognitione atque notitia juris naturæ sive gentium, quod eadem venit appellatione. Jus enim gentium definitur, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit; vocatur jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utuntur. l. 9. ff. de just. & jur. Quoniam vero jus civile ex naturalibus præceptis sive gentium est collectum, ut perspicimus ex l. 1. §. 2. ff. eod. consequenter juri civili operam daturò nihil magis necessarium, quam ejus juris, quod gentium sive naturale vocamus, notitia. Ad unius exemplum alterum introducitur, magis a se invicem diversâ ratione objecti & extrinsecæ denominationis quam essentia. Illud magis univèrsale & generale, hoc magis speciale: hinc illud publicum, quia concernit ea, quæ inter diversas gentes aguntur. Hoc privatum, quia ad ea, quæ inter privatos homines peraguntur negotia, spectat. Quoniam enim homines nondum in civitatem coaliti, verum segreges vel per familias divisi, cujus paterfamilias erat caput & princeps, vivebant, itaque nullius imperio nec potestati subjecti, nullo sibi invicem jure devincti nisi naturali, attamen mutuo sæpissime indigebant auxilio sive commercio, ipsa necessitas docuit mortales secundum ejus juris normam contractus celebrare, & cujuscunque generis negotia perficere: dictante illud ipsum. recta, qua prædicti erant, ratione. Postquam vero diversa ob incommoda hujus status pertæsi, in civitatem sive societatem civilem coalescere voluerunt, ad ejus juris normam jura sibi sancivère, tum quæ ad totius civitatis utilitatem, cum quæ ad singulorum civium commoditatem & negotia pertinebant. Idque vel addendo vel detrahendo juri naturali sive gentium, prout societatis utilitati consentaneum fore arbitrabantur, manente eodem juris usu inter civitates, qui antea obtinuerat inter singulos. Hoc jus publicum sive gentium, quia inter gentes diversas obtinet, ideoque magis univèrsale. Illud jus privatum, quia intra civitatis sive societatis limites observabatur, atque ejusdem cives eorumque negotia tantum concernebat, ex eodem attamen fonte proveniens. Inde Hobbes, lex naturalis dividit in naturalem hominum, & naturalem civitatum, quæ & dici potest lex gentium. Præcepta utriusque eadem sunt: Sed quia civitates semel instituta induunt proprietates hominum personales, lex, quam loquentes de hominum singulorum officio, naturalem dicimus, applicata totis civitatibus, nationibus, sive gentibus, vocatur jus gentium. cap. 14. de civ. Hinc merito vocat Grotius jus gentium, quod inter populos plures sive populorum rectores intercedit, ab ipsa natura profectum, atque legibus divinis constitutum. Refertur enim jus naturæ ad Deum tanquam primum ejus auctorem; Idem est, inquit

Hierocles in *Pythag. carm. vers. 29. rationi parere atque Deo. Natura enim, quæ rationis est particeps, cum splendorem suum, suamque lucem sortita est, ea ipsa amplectitur, quæ divina lex statuit, nec discrepat a Dei sententia animus, qui secundum Deum se habet.* Voluit enim aliquando Deus viva voce, ut ea magis afficerentur mortales, quasi de novo promulgare tabulis incisa præcepta, quæ omnium mortalium cordibus insculpta sunt & ingenita, ut oculis quotidie intuentes, quæ ratio ipsis dictabat, ad illorum obsequium magis magisque inducerentur. Ut olim in monte Sinai summus legislator jura sua populo dedit, & quidem eadem illa, quæ naturæ lumen ipsis dictabat, ne aliquam ignorantiam vel excusationis justam haberent causam, quoties Deus suarum legum transgressiones populo imputaret, eumque supinæ ignorantiam, atque negligentiam convinceret. Cum autem jus gentium sive naturæ sit fons, ex quo jus civile Romanum dimanavit, cuius facile constare potest, quam utilis & necessaria sit ejus cognitio atque scientia: utpote quæ nobis faciliorem pandit viam, qua ad juris Romani notitiam pervenimus. Causa alicujus rei cognita, cætera

facilius perscrutamur & indagamus. Mirum itaque, cum tam multi viri docti & eruditi jus civile Romanum illustrare aggressi fuerint, jus illud quod publicum sive gentium vocamus neglexerint, & si quidam illud attigerint, quod nemo illud universim ac certo ordine tractavisset auctoris nostri ætate, cum tamen id fieri generis humani quam maxime interfit. Primus huic operi manus admovit autor noster, illudque adeo feliciter perfecit, ut omnes viros doctrina & eruditione florentissimos in sui rapiat admirationem: Tanta enim in hoc opere, cujus pro tenuitate nostri ingenii interpretationem suscepimus, eruditio, doctrina & ingenii vis recondita est atque latet, ut vix humani ingenii esse putem, eam perscrutari atque detegere, nisi summo delabatur Olympo alter Grotius, qui nos eruditiores efficit. Multi sibi autoris mentem intelligere persuadunt, cum vix quicquam ultra verba ejus sapiant, non dissimiles iis, qui intelligendo faciunt, ut nihil intelligant: quo contigit, ut auctorem nostrum aliquando carpendo, ejusque opinionem quibusdam de rebus rejiciendo, crassam suam ignorantiam prodant.

Belli & pacis.

2. Vere enim Cicero præstabilem hanc dixit scientiam, in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc scientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni præponit; sic enim Theonoe compellari facit:

*Nam turpe id esset, cum scias hominum ac Deum
Quod est eritque, justa te baud cognoscere.*

COMMENTARIUS.

MEerito præstabilem hanc vocat scientiam Cicero in *orat. pro Balbo cap. 6.* utpote quæ concernit totum humanum genus. Itaque quo magis est universale ejus objectum, eo dignior scientiâ juris particularis sive specialis, quæ nisi unam Remp. respicit. Unde illa definitur quod sit per totum mundum diffusa scientia, omnibusque gentibus & populis communis. Hæc versari tantum dicitur circa unius alicujus populi jura legesque, quæ ex universali jurisprudentia tanquam fonte deducuntur, itaque sibi locum vindicat in civium contractibus, omnibusque aliis negotiis, quæ vel ad communem reipub. statum, sive ut ita dicam, ejus Oeconomiam & domestica negotia, vel internam regiminis formam spectant, & ut uno dicam verbo, hujus scientiæ objectum est illud omne, quod domi peragitur. Altera versatur circa ea, quæ foris cum aliis gentibus sive nationibus contrahuntur atque geruntur vel in bello vel in pace. Utriusque scopus ut omnia juste vel secundum rectæ rationis dictamina, vel receptos mores, & consuetudines peragantur atque contrahantur. Hujus generis sunt, ut Cicero inquit,

fœdera, pactiones, conditiones sive conventiones, & placita populorum, alique cujuscumque generis, quæ inter diversos principes sive nationes intercedunt contractus vel commercia. Alterius civium quæcunque privata negotia, & societatis communis domestica utilitas atque salus, ut venditiones, permutationes, pacta, conventiones, stipulationes, testamenti factiones, tum & tributorum & vectigalium æqua impositio & exactio, præmiorum & pœnarum justa proportio & distributio, aliaque id genus, quæ vel inter singulos cives, vel inter magistratum & civem negotia aguntur, horum omnium moderatrix & directrix debet esse justitia: qua vero ratione potissimum secundum ejus normam & regulam, omnia, quæcunque publici vel privati juris sunt, fiant, utriusque juris periti meditantur atque interpretantur. Hac disciplina sive scientia imprimis oportet instructos esse, qui ad reipub. sedunt clavem, vel Regum Principumque consiliis interfunt, & publicorum negotiorum sunt ministri, ut secundum istius juris normam atque præcepta publicam utilitatem, & principis, cujus personam sustinent, commoda ac jura de-

defendere atque obtinere ea, qua decet dexteri- | guntur & deferuntur, ab inexpertis & hujus di-
tate & prudentia, noverint, quæ sæpius negli- | sciplinæ rudibus ministris.

3. Atque eo magis necessaria est hæc opéra, quod & nostro sæculo non desunt & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contemnerent quasi nihil ejus præter inane nomen existeret. In omnium ferme ore est Euphemi dictum apud Thucydidem, Regi aut civitati imperium habenti nihil injustum quod utile: cui simile illud, in summa fortuna id æquius quod validius; & rempublicam sine injuria geri non posse. Accedit, quod quæ inter populos aut reges incidunt controversiæ ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum hæc opinio bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus sæpe dicta excidunt quæ talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius quam opposita inter se, jus & arma. Nam & Ennius dixit:

*Nullum
quibus-
dam, nisi
Utile.*

*Non ex jure manu confertum, sed magis ferro
Rem repetunt.*

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Jura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

& alius alium cum bellum ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem temerataque jura relinquo.

Antigonus senex irrisit hominem, qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat præ armorum strepitu leges à se posse exaudiri. Ipse ille oris tam verecundi Pompejus, ausus est dicere: *Armatus leges ut cogitem?*

COMMENTARIUS.

HUjus autem scientiæ professionem & explanationem merito eo magis necessariam arbitratur autor, quod & olim non defuerunt, neque & hoc nostro sæculo desunt ejusmodi hominum societati noxia ingenia, quorum eo processit audacia & temeritas, ut negarint dari aliquod jus hominibus commune sive naturale, quod & gentium dicimus, intercedens inter diversos populos vel eorum rectores, quod gentibus certam præscribit normam, secundum quam commercia, contractus, fœdera, pactiones aliaque id genus negotia, sive in bello sive in pace peraguntur & a qua formam recipiunt. Quamobrem jactant *summo imperanti nihil injustum quod utile; atque in summa fortuna id æquius quod validius: Rempub. enim sine injuria geri non posse.* Quis non videt, cui mens sana est in corpore sano, quam perniciofa sit ejusmodi doctrina humano generi, utpote quæ omnem plane tollit inter homines societatem, belluinam vitæ agendæ rationem introducens. Quippe si illud jus naturæ sive gentium est, quod quisque propria utilitate metitur, necessario ferarum ritu & more vivendum sequitur; quæ naturæ suæ obediens, omnia ad se rapere alteri eripiendo conantur, unde statum belli oriri, & continua prælia certaminaque de acquirendo, & acquisi-

tum retinendo haberi necesse est. Cum enim homo naturali amore erga se ipsum & innatâ quadam habendi cupiditate expetat omnia, quæ sibi utilia fore videntur, eaque studiosissimè persequatur; si hanc naturæ propensionem sequeretur, nulla habita ratione honesti vel decori vel officii quod alterum alteri præstare naturæ leges voluere, quid esset humana societas, nisi dissociata bel-luarum multitudo, in mutuam perniciem advolantium. Quippe cum utilitas omnia ad se rapiat, ut inquit Cicero *1. off.* alteri nil exhibet, necesse est ut humanæ societatis vinculum, quod in permutandis officiis, quæ naturæ lumen exhibenda dicitur, consistit, dissolvatur, quo contigit, ut homo homini lupus & hostis existat, & id æquius habeatur quod validius. Quod si igitur utilitas nobis erit regula & norma agendorum, oportet omnem prorsus humanitatem exuere, quâ sublatâ, quid erit status naturalis aliud quam status belli, id est, hominum per vim certantium, in quo ferarum instar alter alterius imminet exitio. Qualem statum fingere Poetæ voluere per seculum illud quod ferreum dicitur, quo ab observantia juris naturæ & officiorum, quæ secundum illud sibi invicem tenentur præstare mortales, recessum, libidine potius humana quam studio æqui bonique vita agebatur. Scelerato enim ha-

bendi amore & cupidine agitati mortales, id iustum ducebant quod utile, cuiusmodi utilitas merito belli mater dicenda. Et nostro hoc sæculo, quo tota fere Europa in bellum ruit & ad arma convolat, quæ alia tot bellorum causa excogitari potest, quam illa ab omni honestate & iure immorum imperantium sejuncta utilitas? Quoniam ipsis omnia videntur utilia, quæ non possident vel habent ad gloriam vel magis augendam vel imperii fines propagandos, semper illos ad aliena rapienda & invadenda ferri necesse est. Quæ utilitatis injusta plane & belluina acquirendæ ratio, si juris naturalis omnium hominum mentibus tanquam tabulis inscripti reverentia non moderetur, nulla humana societas, nulla Respub. vel civitas diu conservari potest. Est enim, ut diximus, ejus juris observantia humanæ societatis, quæ ex tot populis & gentibus constat, quasi commune aliquod vinculum, quo universum illud & vastum corpus continetur, quo dissoluto, nihil magis sanctum, nihil inviolatum, nihil ab improborum hominum machinationibus intactum haberi potest. Ita Bæcler in notis suis ad Grotii prolegom. *Non possent conservari singula civitates; sive singulorum imperia, nisi aliquid esset, quod contineret universum corpus communi aliquo vinculo, quod non potest esse aut cogitari aliud, nisi jus omnibus commune, quale solum est, de quo agimus; Scil. Jure naturæ omnibus mortalibus innato, quod apud omnes gentes peræque custoditur, & consequenter jus gentium dicitur merito, Omnium, pergit, enim inter se gentium bella existerent, ut primum ab observantia juris naturalis esset recessum. Et paulo post; Quotiens juris naturalis respectus apud omnes nationes populosque viguit, totiens beata pace mundus letabatur. At, ubi quævis natio, quævis civitas sibi tendere, atque illud communitatis humana vinculum dissiuere cepit, bella bellis, cades cadibus continuabantur: Donec ad integrandi juris cupidinem reditum est. Illustrant hæc quæ apud Ciceronem legimus de fin. lib. 5. cum inquit. In omni honesto nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quasi quedam, & communicatio utilitatum, & ipsa caritas generis humani: quæ nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio, & stirpe conjungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiiis, post vicinitatibus, tum civibus, & iis, qui publice socii, atque amici sunt, deinde totius complexu gentis humana. Quæ animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humane munificè, & æque tuens, justitia dicitur, cui adjuncta sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt generis ejusdem. Atque hæc ita justitia propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia. Nam cum sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi civile, atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant: quidquid ager quæque virtus, id a communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit: vicissimque*

*justitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras virtutes, sic illas expetet. Quemadmodum itaque justitia pertinet ad conservandam & tuendam hominum societatem, sequenter ea sublata, tota corruiet societas humanæ fabrica; tollitur autem quando omnia ad se referunt homines utilitate non honestate jus suum metientes; nihil in commune deferentes; quod ipsam naturæ rationem voluisse ex eo satis evincimus, quia illud civile sive sociabile ejus naturæ summus ille rerum conditor & autor implantavit, acresque stimulos indidit, quibus ad societatem colendam cum sui simillimis fertur atque rapitur. Quod fieri nequit si omnia ad nos rapere & propriæ utilitati semper consulere vellemus. Optime Cicero i. offic. *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patriæ vindicat, partem amici: atque (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa generatos, ut ipsi inter se aliis aliis prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium asferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.* Verum exulant omnia ab eo statu officia, ubi illud obtinet axioma generi humano quam maxime perniciosum, nihil injustum quod utile: in summa fortuna id æquius quod validius: & consequenter omnis societas subvertitur humana: exule enim juris naturæ observantia, desciscunt a natura humana homines, & in belluas degenerant, cum quibus neque societas neque cœtus celebrari possunt. Optime Euripides, jam olim in hac sententia fui, *virum bonum aliis esse natum: cuius vero animus pecunia inhiat, id est, qui, propriæ utilitati tantum inservit, is & Reipub. est inutilis, & ad commercia difficilis, sibi ipsi optimus.* Nullus dubito quin ex hisce facile perspiciamus, generis humani sum mopere interesse, ut ejusmodi perniciosas societati humanæ opiniones falsissimas esse ostendamus, ne latius serpentes, quasi quædam contagio hominum animos occupent, & sua labe ac veneno corrumpant contaminentque. Hinc imprimis necessaria hæc opera, quam juris naturalis sive gentium explicationi autor noster impendit, qui hujus juris existentiam & essentiam, ut ita dicam, illudque tam in pace quam bello sibi locum vindicare adeo manifeste atque tot claris testimoniis & argumentis cum ex ipsa ratione, qua duce errari nequit, tum aliunde petitis, probavit atque demonstravit, ut quicquid adversarii opponant nulli ponderis esse luce videatur clarius. Quoniam vero, ut dicere incepimus, propter diversas hominum inclinationes, multorumque malè composita desideria, non semper in pace agere liceat, verum aliquando multæ incidant inter mortales controversiæ, super ea, quæ vel repetimus ab aliis, vel a nobis petuntur, contigit ut ejusmodi controversiæ arbitrum & judices habeant vel ipsos litigantes, vel tertium aliquem qui judicis vice inter eos fungitur: hic decidendi mos obtinet in civitatibus & societatibus: alter inter populos*

& reges sæpissime sibi locum vendicat, qui cum nullum superiorem agnoscant, judicem Martem arbitrum constituunt. Quod certandi genus aliquando & in ipsa civitate obtinere diximus, scilicet cum nulla sit judicem adeundi occasio. Duo hæc certandi genera describit Cic. 1. offic. quorum unum dicit per *desceptationem*, alterum per *vim fieri*. In utroque vero sunt maxime servanda ea jura, quæ rectæ rationis dictamen, quod in totius vitæ cursu, atque in omnibus negotiis, oportet esse normam & regulam, quæ dirigit & moderatur hominum actiones, dictat. Hinc erronea plane illa, quæ non tantum vulgi, sed & doctorum & prudentium quorundam est opinio. Scilicet *ab omni jure longissime abesse bellum. Non posse præ armorum strepitu leges exaudiri. Maximeque inter sese opposita jus & arma.* Tollit quidem bellum illud commercium, eamque consuetudinem, & officiorum permutationem, quæ inter amicos, vicinos, cives, & quibuscum pacem colimus, intercedit; verum non omnem prorsus tollit juris communionem, & humanitatem, quam & hostibus præstandam voluit ipse juris naturæ autor, & consequenter optimus ac falli nescius interpret Christus. Optimè Cicero 1. off. *Sunt autem quedam officia etiam adversus eos servanda, a quibus injuriam accepertis. Est enim ulciscendi, & puniendi modus.* Et Liv,

31. cap. 30. *Neque id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent (esse enim quadam belli jura: quæ ut facere, ita pati sit fas).* Verum non permittunt ea, ut ultra modum in hostes sæviamus. Unde Atheniensium legati de crudelitate & sævitia Philippi regis Macedonum querentes, inquirunt eod. loc. *Sata exui, diruit tecta, prædas hominum pecorumque agi: misera magis, quam indigna patienti esse. Verum enim vero id se queri, quod is, qui Romanos alienigenos & barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque jura polluerit, ut priorum populatione cum infernis diis, secunda cum superis bellum nefarium gesserit; omnia sepulcra monumentaque diruta esse in finibus, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi: delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contribui majores sui deserta reliquerint. Circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulacra Deum inter prostratos jacere postes templorum, &c.* Hæc omnia a legatis dicta quasi contra jus gentium, & belli jura gesta. Sunt itaque belli sicuti & pacis jura, quæ apud omnes gentes, saltem moratioribus observantur, quæ & ipsum naturæ dictat lumen, cujus omnes participes, consequenter peræque ad ea servanda teneamur.

4. In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Tertulliani sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia præliorum* Qui ita sentiunt, dubium non est quin opposituri sint nobis illud ex Comœdia:

*Incerta hæc si tu postules
Ratione certæ facere, nihilo plus agas
Quam si des operam ut cum ratione insanias.*

COMMENTARIUS.

Fateor libenter multa belli tempore accidere, quæ, si vellemus ad justitiæ normam tanquam ad lydium lapidem examinare, maxime ab ea aliena esse animadverteremur: tot enim mala, tam horrenda, tam sæva, ex bellis etiam quæ justa dicuntur, & quidem necessariis oriuntur, ut qui illa omnia ad justitiæ normam redigere conatur, nihil aliud agere videatur quam cum ratione insanire. Verum cum de *jure belli* disputemus, potius de iis sermonem habemus, quæ in bello fieri jura volunt vel permittunt, quam quæ de facto contra ea accidunt. Cum enim sæpissime in civitatibus ubi nullus armorum strepitus auditur, multa gerantur quæ justitiæ velo nequam obtegi possunt, propterea quod sit constans multitudo ex tot capitibus, quæ singula suis agitantur cupiditatibus, & ad vitia omnes pronitum & rectores, tum etiam subjecti, impossibile sit, ut nonnunquam a justitia deflectatur; multo itaque magis si quædam in bello justitiæ minus consentanea accidant, humanæ naturæ vitiis & imbecillati condonanda, ubi & major aliquando

est peccandi occasio, cum ob rabiem & iram, quæ agitanti per vim certantium animi, multa admittantur aliquando, quæ sunt contra jus belli, tum etiam quia magis est dissoluta multitudo eorum, quorum ope & auxilio in bello utimur, a quibus præ armorum strepitu leges vix exaudiuntur. Itaque revera cum ratione insanimus, quando ab eo statu omnem plane justitiam exulari statuamus, quia nonnulla contra justitiæ normam aguntur: Quemadmodum humanum est errare, & peccare, ita inhumanum est nullis urgeri vitiis, nullisque erroribus obnoxium esse. Et consequenter vitia erunt donec homines, sed optimus qui minimis urgetur. Tollenda itaque est hæc opinio, *bellum ab omni jure abesse*; Sunt enim belli, sicut & pacis jura, & in eos, qui cognitionem illam, quam inter homines naturam constituisse, & quamobrem hominem homini insidiari nefas esse tradit Florentinus, 1. 2. ff. de inst. & ju. violando, hostilem adversus socium animum rebus & factis declarant, vis haud injusta est, si alia ratione cohiberi & ad officium re-

revocari nequeant. *Iniquitas partis diversa iusta bella ingerit gerenda sapienti*, inquit August. *de civit. Dei. lib. 19. cap. 7.* Recta itaque ratio suadet sapienti humanam improbitatem coercendam bello & vi iusta. Verum eadem simul prescribit bella gerenda secundum justitiæ normam; dat enim suas leges militibus & exercitui; imo & imperatori imponit necessitatem, ut disciplinam militarem severè & prudenter ut decet, exerceat; eâ enim pollutâ, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris parebit imperio; non edicta imperatoris observabuntur; sine comœatu vagi milites, in peccato, in hostico errabunt immemores sacra-

menti, licentia sola se ubi velint exauctorant; infrequentia deserantur signa; neque convenitur ad edictum; nec discernitur interdiu, nocte, æquo, iniquo loco jussu imperatoris pugnent, non signa, non ordines servant, latrocinii modo cæca & fortuita, pro solenni & sacra milita erit: Et ut uno verbo dicam, sublata justitia & militari disciplina, bellum nihil erit quam latrocinium & carnificina, id est hominum in mutuam perniciem advolantium belua multitudo, quæ jura negant sibi nata, omnemque in viribus justitiæ positam existimantes, nihil sanctum, nihil inviolabile habent, verum divina juxta & humana jura pedibus conculcant, permiscetque.

Jus esse assertum, contra

Carneadis Objectiones.

5. Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio si ipsum jus nullum, & ad commendandum & ad præmuniendum opus nostrum pertinebit nunc gravissimum errorem breviter refelli. Cæterum ne cum turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academix suæ summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiæ posset intendere? Is ergo cum suscepisset justitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto: jura sibi homines utilitate sanxissè varia pro moribus, & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde aut nullam esse justitiæ; aut si sit aliqua, summam esse stultitiæ, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens.

COMMENTARIUS.

An tequam vero juris sive publici sive privati, sive quod in pace sive quod in bello sibi locum vindicat, suscipi potest explicatio, examinari & investigari prius oportet, an aliquid sit in rerum natura, quod nomine justii vel injusti, boni & æqui insigniri queat: quippe redicula plane & ab omni ratione aliena esset disputatio de eo quod nonquam exstitit, vel existerè potuisse negatur. De nihilo enim nihil fieri vel dici posse, vetus ait proverbium. Ejus autem indagatio eo magis necessaria est, quia & multis ante sæculis non defuere; neque hac nostra tempestate defunt ejusmodi impostores, quorum eo processit audacia, ut nullam agnoscentes divinitatem, omnium rerum visibilibus & invisibilibus causam & originem, principium & finem, nullas omnino leges divinas vel naturales, nullasque sive virtutis sive religionis morales esse regulas, nisi quæ a summo cujusque civitatis, summorumque imperantium arbitrio & voluntate constituantur, enixe defendere & aliis persuadere omnibus viribus intendunt. Cujus improbæ turbæ princeps merito dicitur Carneades Philosophus. Qui cum olim egregium juris naturæ oppugnatorem se præberet vellet, juris mensuram utilitate & appetitu

determinabat: Quare ejusmodi axiomata disseminabat in vulgus. Scilicet homines sibi jura sanxissè varia pro moribus, eaque pro temporibus mutabilia; jus autem naturæ esse nullum, verum ut bruta animalia, ita quoque homines naturæ impetu & stimulis ad utilitates suas ferri rapique, eas unicuique esse scopum, ad quem omnes suas actiones collimare volunt, non solliciti quibus propositum sibi finem assequantur mediis, modo aciem intentionis obtineant, & acquirant quod utile sibi fore judicant, cujusmodi acquiritio quia utilis omnibus modis licita, officiorum, quæ socius præstare tenetur socio tanquam naturalis cognationis vinculo sibi devincto, nulla habita ratione. Ejusmodi juris naturæ obligatio potius summa stultitia existimanda est, quoniam huic obtemperans contingere posset, ut alienis consulendo commodis sibi noceret. Cum quisque sibi proximus est, suadere charitas videtur omnia propter semetipsum expetenda. Quod perniciosissimum humano generi axioma, omnem plane tollit inter homines justitiæ, liberalitatem, amicitiam, ac societatem, omnia denique officia, quæ ut in se invicem conferrent mortales voluit natura, utpote quorum permutatio humanæ societatis vinculum

culum est, quo dissoluto, homines ab omni cultiori vivendi ratione desciscentes, in feras degenerant, cum quibus nullum commercium, nulla consuetudo haberi queat. Quippe quemadmodum homo secundum naturæ leges & æquitatem vivens, perfectissimum & mansuetissimum animal evadit: ita ubi a lege & jure recedit & alienus fit, pessimum omnium est animalium, ut inquit, *Aristol. 1. polit. Quid enim homine est truculentius, quid imitius, si dempto metu superiore vim legum aut fallere potuerit, aut contemnere?* inquit Lactant. Itaque si jura, & leges, atque officia, quæ homo homini debet, utilitate metiamur; si ea erit nobis agendorum norma, nullum prorsus erit naturæ jus, nulla justitia, nulla sancti erit societas, nec fides humana, quâ sublatâ, homo homini lupus erit, & qui voracissimus justissimus habendus. Optime Cicero *1. offic. cap. 2. Nam qui summum bonum instituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum; idque suis commodis, non honestate metitur, hic si sibi ipse consentiat, & non interdum natura bonitate vincatur, neque amicitiam colere possit, nec justitiam, nec liberalitatem.* Quæ inter gentes statuit Carneades, eadem inter Christianos Hobbesius tradidit dogmata, eo magis horrenda, quo clariora e puriori fonte potuerit haurire juris, de quo nobis sermo, fundamenta. Quanquam ideo non excusandus Carneades, quoniam nulla gens adeo extra leges morefque projecta sit, ut non aliquam divinitatem credat, ut Seneca loquitur; a qua, saltem moratiores gentes, jus tanquam ex unico atque purissimo fonte derivarunt. Unde ab ipso *Jovis* nomine *jus* Latinis dictum probabiliter dici potest. Oportet itaque Carneadem aliosque, qui ejusmodi de jure naturæ dogmata in vulgus disseminant, omnem plane rejicere divinitatem: quippe posito summo aliquo ente vel principio, a quo cælum & natura dependet, necessario sequitur illud ipsum, quod summum ens dicimus, quia omnium rerum causa est, quoque originem istius juris esse, quod naturale vocamus; quod ex ordine isto, quo omnia, quæ producta sunt ad finem suum tendunt ac feruntur, abunde perspicitur. Illa omnium individuorum ad finem, ad quem singula ab autore ordinata sunt, propensio & inclinatio revera jus naturæ est, omnibus innatum rebus, unde unumquodque individuum secundum jus naturæ agere & operari dicimus, quoties ad finem naturæ suæ congruum & convenientem rapitur. Quare non a vero aberrare eum arbitror, qui per jus & institutum naturæ intelligit regulas cujusque individui, secundum quas unumquodque determinatum concipimus & ad certo modo existendum & operandum, ex æterno decreto & immutabili summi entis voluntate profluentes: nam ex ea tanquam ex unico fonte omnes naturæ leges derivandas mox demonstrabimus. Hinc Plato ait; *Legem naturalem in seminibus positam esse; est enim vis quedam rerum seminibus innata, qua singula ad proprios actus propriosque fines propendunt & inclinant.* Quam opinionem amplexus quoque

videtur August. *de civ. Dei lib. 19. cap. 21.* Quando concludit justitiam ad normam naturæ dirigi oportere, cum id ipsum justum sit, quod secundum naturam est, scilicet unumquodque in suo genere, unde & Connanus statuit, non licere jus a natura sejungere, cum illud nobis non opinio, sed innata quædam vis afferat. *Quod enim universi machina, ordine certa que rationabili dispositione constet; quod omnia se teneant, ratifque successionibus in nodos suos urgeantur; quod elementa suas sibi servant regiones; quod ferantur leviora sursum, graviora deorsum, motuque proprio sibi vindicent, quod vis æterna sibi rapuerat; quod dies & nox, hyems & æstas, quies & actio tempus omne partiantur: quod activis passivis, corruptionibus generationibus respondeant; quod opposita qualitates mediis concilientur; quod unicuique speciei sit indita vis ad sui conservationem, propagationem, in integrum restitutionem; quod congrua media ducant ad proposito fines, jus est a Deo natura datum.* *Ivon. in præfat. de jur. nat.* secundum quod individua operantia justè & benè operari dicimus. Quoniam itaque jus naturæ aliunde derivari nequit nisi a summo aliquo ente, quod omnium individuorum principium est & causa, consequenter ejusmodi entis existentia probatâ, ipsum naturæ jus, quod necessario ex summi entis natura proflucens singulis individuis communicatum est, eadem probatur ratione omnibus innatum esse creaturis. Quod quidem ratione originis omnibus individuis commune est; verum ratione cujusque subjecti, secundum innatam sibi naturam operantis, diversis modis, ea, quæ juris naturæ esse dicuntur, exequuntur & adimplentur. Nam ut inquit *Mestert. de just. ll. Rom. lib. 1. dub. 7. Jus quod natura animalia docuit, nullo modo discrepat ab eo, quod docuit homines, nisi dumtaxat quod qualitas utentium differt.* Hinc autor noster, *Profecto non id de jure naturali, quin vero nequidem de ullo in rerum natura jure querendum est, an inclinatione naturali, an ratione humana ejus operatio fiat, sed an in se æquum & bonum spectandum est. Potest enim id, quod natura omnia animalia docuit, ita intelligi, ut operatio per rationem hominum propria sit, operatio autem per inclinationem ceterorum animalium natura adscribatur, nec tamen eo minus utraque ad eundem naturæ finem, & eundem justitiæ naturalis scopum tendat.* Quamobrem canit *Virgilius Georg. lib. 9.*

*His quidam signis, atque hac exempla secusi,
Esse apibus partem divinæ mentis, & haustus
Æthereos, dixere.*

Quoniam enim in brutis ceterisque creaturis communis alicujus juris animadvertimus specimina; hinc omnes ejusdem mentis participes esse non sine ratione statuimus; scilicet quemadmodum ab una eademque origine & causa dependunt; ita omnia ad unum eundemque tendunt scopum, qui scopus nihil aliud est quam operatio singulorum individuorum secundum naturam, quam summus hujus universi autor, omnibus, quascunque produxit, rebus, secundum suum æternum decretum & beneplacitum indit.

B

dit.

dit. Hoc enim decretum universæ naturæ finis, & singulorum individuorum agendorum norma est, secundum quod operantia, dicuntur agere quod juri naturæ est conveniens; operantur autem secundum illud divinum decretum, quoties naturæ suæ consentaneum agunt; quare summa cum ratione dicimus æternum illud decretum Dei esse fontem & originem juris naturæ, & ex ipsa natura divina necessario profluere, ideoque immutabile. Quod paulo post luce clarius probare conabimur. Verum, ut inquit Cicero *1. off.* quanquam omnes creaturæ ejusdem juris participes sint, inter hominem tamen & beluam hoc maximè interest, quod hæc quantum sensu movetur, ad id solum, quod adest, quodque præsens est se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum & futurum; quam naturæ inclinationem sequens, cæco quodam impetu ad finem, id est, ad juris naturæ executionem rapitur. Homo vero qui rationis particeps est, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi anteceffiones non ignorat, similitudines comparat, rebus præsentibus adjungit atque annectit futuras, facile totius vitæ cursum videt, atque per illum mentis discursum dicat sibi quid facere debet: vi enim rationis justum ab injusto secernere valens, sibi præscribit leges, quarum originem duce recta ratione ad summum aliquod ens referre facile queat. E quibus facile perspicimus, si aliquod naturæ jus dari velimus, atque Carneadis aliorumque, qui ejusdem de jure naturæ perniciofa dogmata amplexi fuere, sententiam oppugnare atque evertere, ante omnia necesse esse, ut aliquod summum ens, quod omnium rerum visibilibus & invisibilibus principium & auctor est, demonstremus. Ejusmodi enim, ut diximus, principii probatâ existentia atque essentia necessaria, necessario inde sequetur jus aliquod esse naturæ omnibus commune, atque illud ipsum tam necessario singulis connatum, quam necesse est, aliquam eorum esse causam a qua producta sunt & dependent. Quoniam, ut supra diximus, ex ipsa natura ejus, quod summum ens vocamus, profluit, omnibus creaturis insculptum, ut haberent operationum suarum aliquam normam & regulam. Cujusmodi entis probatio non admodum difficilis mihi videtur; propterea quod innumerabilia recta ratio nobis suppeditat testimonia, quæ hujus veritatis quemcunque convincere debent. Illud autem certissimum, ut quoties totius nostri corporis fabricam, qua mirabili harmonia sint inter se conspirantia membra ordinata, & quod omnem captum superat, vim mentis nostræ ratiocinantis contemplemur, neque elegantis hujus structuræ sive nostræ essentia & existentia nosmetipsos causam & principium esse ejusdem mentis discursu constituere valeamus, toties extra nos ad aliud quoddam principium recurrendum est. Quippe alterutrum verum esse debet, vel quod nosmetipsos produximus, vel quod ab alio producti sumus. Cum enim certi simus nos esse & existere, istiusmodi existentiæ & essentiæ nostræ oportet aliquam cau-

sam statuere: eamque vel nosmetipsos vel externam aliquam causam a nobis independentem statuamus necesse est. Quod vero non produximus nosmetipsos, satis probat nostra imbecillitas atque impotentia, quæ nobis impedimento est, ut ea acquirere non possimus, quæ optamus, & quorum desiderio tenemur. Si enim mihi ipsi causa fuisset, ut essem existeremque, etiam eam mihi potuissem dare facultatem existendi eo quo vellem modo, itaque nihil mihi deesse posset, & si quid deficeret id ipsum mihi tribuerem: nam si illud ab alio quam a memetipso exigere debeam, argumentum est me non dependere a me ipso, & consequenter aliud quoddam esse meæ existentia principium, quod facultatem habet mihi tribuendi ea, quæ ad felicitatem meam conducunt. Quippe cum homo sit animal quod tenerrimo erga se amore afficitur, ideoque ea omnia appetat vehementer, quæ ad sui bene esse pertinere judicat, certissimum est, si semetipsum produxisset, sibi quoque omnium bonorum affluentiam dedisset, ita ut nihil habuisset, quod magis optare posset, sed ab omni parte beatus in summa animi tranquillitate vitam tranfigeret. Verum cum rerum usus nos doceat, nobis non tantum deesse quæ ad humanam felicitatem conducunt, sed quod & iis quoque careremus, quibus necessitati nostræ subvenire necesse habemus, multa que nobis accidere, quæ plane a natura & intentione nostra aliena sunt, ad altius quid ascendere debemus, atque ad ejusmodi principium confugere, quod omnia ea possidet, & simul nobis eadem tribuendi facultatem habet, quibus indigemus; a quo omnia ortum habent, ideoque non cæperit esse, verum semper & ab æterno extitit, quia sui causa: oportet enim pervenire ad summum aliquod ens, quod sui fuit causa, ideoque a nemine esse cæpit: quippe quod esse cæpit, sibi non potest causa esse existendi, quia quod non est agere non potest; nec ipsa res esse potuit antequam esset, unde sequitur ad aliquod summum principium, quod semper extitit recurrendum, a quo omnia alia individua, quia esse cæperint, sunt producta & consequenter dependentia. Dari autem ejusmodi primum principium, a quo omnia ortum derivare necesse habent, præter ea, quæ pro tenuitate nostri ingenii adduximus argumenta, probat id ipsum perfectissima ideoque summa admiratione digna hujus universi fabrica, summo consilio & sapientia constructa, ita ut quoties hanc mundi machinam contemplemur, statim convicti nihil eorum, quæ vidimus, temerè & fortuitò nasci, sed ab arte aliqua effici clara testemur voce, & in summam rapti admirationem, exclamare necesse habeamus, ô miram divinæ sapientia profunditatem! *Si quis admirabilem istum siderum innumerabilium ordinem adspexerit, utcumque sit istius ratio nesciat, non possit, quin miretur immensam istam cum sapientiam, tum potentiam, quæ tot tantosque orbes eo ordine instruxit, ut ab omni ataxia se omnes tam diutueantur. Sin quis naturalia omnia contempletur, quomodo singula in suos fines natura sua maxi-*

mi

me consentaneos ferantur, statim consilio aliquo vel suo vel alieno regi fatebitur, cum in finem collimare aut eundem assequi nequeant, nisi causa sit, quæ illius utilitatem noverit, tum media ei assequendo idonea elegerit, & postremo de mediis, quæ eligit, usu judicaverit. Nolle vero, eligere, judicare, solius sunt consilio & ratione utentis. Parkerus de Deo & Provid. div. disp. 2. sect. 3. Si itaque naturalia singula naturæ impetu & innata quadam inclinatione rapiantur ad fines suos naturæ suæ maxime consentaneos, id ipsum fit vel suo vel alieno consilio; suo autem id fieri nequit, quoniam intellectu & ratione carent, ergo omnia rectoris cujusdam consilio ac ratione regi & gubernari debent, atque is est, qui ab æterno fuit, a quo ortum suum derivant quæcunque existunt & producta sunt, quem summum numen, hujus universi auctorem, id est, uno vocabulo Deum nuncupamus. Docet itaque id ipsum nos recta, qua ornati sumus, ratio, quæ hæc cuncta intuens dicit eadem illa Gentilibus, qui omni penitus lumine excepto naturali destituti sunt, esse Deos, esse summum aliquod ens intelligens, quod hæc omnia ita ordinavit & gubernat. Possemus hic innumera adducere Gentilibus testimonia, sed unum & alterum describere satis erit, ut eorum opinio de existentia summi alicujus numinis lectori constet. Optime in hanc rem Cicero Tuscul. Quest. 1. Ut porro firmissimum hoc adferri videtur, cur Deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbucrit Deorum opinio. Multi de Diis prava sentiunt, id enim vitioso more effici solet: omnes tamen esse vim & naturam divinam arbitrantur. Et idem lib. 1. de Nat. Deor. cap. 16. Quæ est enim gens, inquit, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam Deorum? quam ἐπιληψίαν Epicurus, id est, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quicquam, nec queri, nec disputari possit. Et paulo post. Cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege opinio sit constituta, maneatque ad unum omnium firma consensus: intelligi necesse est esse Deos, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. DE QUO AUTEM OMNIUM NATURA CONSENTIT, ID VERUM ESSE NECESSE EST. Esse igitur Deos confitendum est: quod quoniam fere constat inter omnes non Philosophos solum, sed etiam indoctos, fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive prænotionem Deorum. Eandem in sententiam Seneca Epist. 117. Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo projecta extra leges moreque, ut non aliquos Deos credat. Harum vero in hominum animis informatarum de Diis notionum quatuor causas adfert Cleanthes apud Cicronem de Nat. Deor. lib. 2. cap. 5. 6. quem locum describere operæ esse pretium duximus. Primam posuit eam, quæ orta est ex præensione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum,

quæ percipiuntur cæli temperatione, fecunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terret animos fulminibus, tempestatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vastitate, pestilentia, terra moribus, & sæpe fremitibus, lapideisque imbribus, & guttis imbrium, &c. quartam causam esse eamque vel maximam æquabilitatem motus, conversionem cæli, solis, luna, syderumque omnium distinctionem, utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aspectus ipse satis indicaret, non esse ea fortuita, ut si quis in domum aliquam, aut gymnasium, aut in forum venerit: cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tantis motionibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa & infinita vetustas mentita sit, staret necesse est, ab aliqua mente tantos natura motus gubernari. Et Chrysiippus argumentatur. Si est, inquit, in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit, est certe id, quod illud efficit homine melius. Atqui res cælestes, omnesque ea, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. Est igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quam Deum? etenim si Dii non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse quam se putet, desipientis arrogantia est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profecto Deus. An vero, si domum magnam pulchramque videris, non possis adduci, ut, etiamsi dominum non videas, muribus illam & mustelis adificatam putes: tantum vero ornatum mundum, tantam varietatem, pulchritudinemque rerum cælestium, tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, si tuum ac non deorum immortalium domicilium putes, non plane desipere videaris. Firma itaque est omnium nationum & gentium consensus, esse supremum aliquod numen hujus universi autorem & gubernatorem, qui infinita sua potentia omnia produxit & creavit, eaque etiamnum sustentat & conservat. Ex eo autem quod omnium rerum causa est & principium, cum quoad naturam, tum quoad existentiam, sequitur illum esse ens simplicissimum perfectissimumque. Ejusmodi enim principium, quod Deum vocamus, aliquod compositum esse ab omni ratione prorsus alienum esset, quoniam per se clarum fit & evidens, partes, ex quibus compositio conflatur, priores esse natura ad minimum re composita, consequenter necessario illæ substantiæ, ex quarum coalitione & unione Deus componitur, ipso Deo priores essent natura, & unaquæque per se poterit concipi, quamvis Deo non tribuatur. Deinde cum illa inter se realiter distinguantur, necessario etiam unaquæque per se absque ope aliarum poterit existere; qua ratione tot possent dari Dii quot sunt substantiæ, e quibus Deum componi supponeretur. Quippe cum unaquæ-

que per se possit existere, etiam deberet esse causa suæ existentiz; & consequenter sibi potest dare omnes perfectiones, quæ Deo insunt. Hoc autem nihil absurdius fingi vel excogitari potest. Ex eo vero quod diximus Deum esse ens simplicissimum, quia a se ipso existit, & sibi existendi causa est, fluit quoque eum esse perfectissimum, nam si aliqua imperfectione laboraret, non posset dici prima causa, a qua omnes creaturæ dependent, quia ab ea productæ. Prima enim causa nulla perfectione potest orbari; non aliunde, quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero a se, quia natura omnis suam perfectionem appetit. Quippe cum omnia a se ipso habeat, nullo defectu potest laborare, neque ulla re indigere; esset enim contradictorium esse primam causam, a qua ceteræ creaturæ productæ sunt, & non possidere in se omnia. Concludimus itaque illud, quod summum numen vocamus, & simplicissimum & perfectissimum esse, & consequenter ab eo omnes perfectiones, quas in ceteris individuis perspicimus, tanquam ex unico fonte dimanare & ortum suum habere. Quia vero perfectissima est causa, oportet quoque singula ab ista causa producta individua, scil. unumquodque in suo genere perfectum esse; quod enim summe bonum & perfectum est, nil nisi suæ naturæ consentaneum producit, ideoque nil nisi bonum. Quoniam igitur summe perfectum, ab omni labe & vitio purum atque illibatum, nullo defectu, nullisque imbecillitatibus vel affectibus, quibus post lapsum agitur mortale genus, laborare oportet: (vitia enim & affectus & ceteræ humanæ naturæ imbecillitates sunt imperfectiones, a quibus immune necessario debet esse id, quod summe perfectum vocamus) ex hac summa perfectione proficiscitur summa sanctitas, quæ in eo consistit, ut necessariò amet veritatem & virtutem; abhorreat autem a vitiis; ita ut nihil velle possit nisi quod bonum, quod sanctum est, id est, naturæ suæ conveniens: nihil vetare, nisi malum, scil. quod sanctitati suæ contrarium est. Unde ex infinita hac Dei sanctitate profluit summa justitia, inde pœnarum & præmiorum distributio. Dei sanctitas indicat legem & normam, ad quam rationales creaturæ vitam instituere tenentur. Justitia autem corrigit actus hominum eam lædentes. Ex hac itaque Dei sanctitate derivandum necessario jus morale sive naturale, seu divinum necessarium, quatenus jus refertur ad Deum, tanquam originem & principium omnium virtutum & legum moralium. Per *juris* verbum hic intelligimus regulam actuum moralium obligantem ad id quod rectum est, & consequenter prohibentem contraria, cujusmodi regula revera lex est, ex ipsa divina natura profluens, quæ versatur circa actus qui debiti sunt vel illiciti per se, fluentes ex eadem sanctitate, adeoque moraliter boni vel mali, & consequenter necessario vetiti vel præcepti dicuntur. Sanctitas enim in Deo nihil aliud est quam recta ratio, imperans bona, prohibens contraria. Quare lex naturæ optime definitur

rectæ rationis dictatum, ex convenientia vel disconvenientia cum natura rationali, id est, cum istis honestis nobis innatis principiis, ex divina illa sanctitate & imagine, ad quam creati sumus, fluentibus, nobis indicans quid bonum, quid justum, quid malum, quid injustum, & consequenter quid vetitum, quid præceptum est. Quæ cum ita sint, evincimus, esse aliquod summum ens quod Deum vocamus, a quo omnia cum visibilia, tum etiam invisibilia producta sunt, illudque necessario esse summè perfectum, quia autem summè perfectum, etiam infinite sanctum; quia infinite sanctum, ideo necessariò quoque bonum & justum, id est, quod sanctitati suæ conveniens imperans, quod contrarium prohibens. Optime Joh. Andr. Vandermuellen frater meus germanus, *de foro Conscient. in dissert. pralimin. 2. Lex naturalis est quæ exprimit imaginem Dei, & sanctitatis Dei typus est, quantum necessaria & immutabilis existit. Est itaque, pergit, hæc lex naturalis, lex Dei moralis, quæ natura sua nota est, ac per consequens omnes & omni tempore obligans; homines enim jus Dei cognoscunt.* Unde jus illud quod naturale vocamus, omnium cordibus insculptum; cujus vestigia in omnibus cernimus individuis, egregie vero in ipso homine, qui quo magis ceteris excellit, eo in omnibus ejus actionibus videmus splendidiora specimina: utpote qui rationis particeps, ejus vi in intimos penetrat juris recessus, & per mentis suæ discursum sibi dictat normam, quam in actionibus observare tenetur. Quare dicit Paulus c. 2. v. 14. 15. *epist. ad Rom. Quod gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciunt, ea legem non habentes, sibi ipsis lex sunt; ut qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus se mutuo accusantibus, aut etiam defendentibus.* Hinc tot Gentilium testimonia, e quibus perspicimus, ipsos credidisse esse in rebus atque actionibus humanis honesta vel turpia, quæque ipsa natura, sive qui naturam condidit, Dei lex vetat, vel jubet, adeoque legem aliquam naturalem. Unde Cicero 2. de ll. de hac lege sermonem habens, ejusque originem referens. *Hanc dicit sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingenii excogitatum, neque scitum esse aliquod populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum reget, imperandi prohibendique sapientia. Ita principem illam & ultimam mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam Divi humano generi dederunt, recte est laudata; est enim ratio mensque sapientis ad jubendum, & ad deterrendum idonea.* Et paulo post ejus vim & vetustatem demonstrare volens, ait. *Quæ vis non modo senior est, quam ætas populorum, & civitatum, sed æqualis illius cælum & terras tuentis & regentis Dei; nec si regnante Tarquinio nulla erat Roma scripta lex de stupris, idcirco non contra legem illam sempiternam Sextus Tarquinius vim Lucretia Tricipitini filia attulit. Erat enim ratio profecta a rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & a delicto avocans; quæ non tum denique incipit lex esse,*

esse, cum scripta est, sed tum, cum orta est; orta autem simul est cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad jubendum & ad ventandum, ratio est recta summi Jovis. Quis sacramentum Dei sciens tam significanter enar-

rare legem Dei posset, quam homo longe a veritatis notitia remotus expressit, ut alibi inquit Lactantius, recensens similia Ciceronis de existentia juris naturæ sermonem habentis verba.

6. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poëta;

Nec natura potest justo secernere iniquum.

I Naturale.

admitti omnino non debet; nam homo animans quidem est, sed eximium animans, multoque longius distans a cæteris omnibus, quam cæterorum genera inter se distant: cui rei testimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem quæ homini sunt propria est appetitus societatis, id est, communitatis, non qualiscunque, sed tranquillæ, & pro sui intellectus modo ordinatæ, cum his qui sui sunt generis: quam οἰκείωτον Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad suas tantum utilitates ferri, ita universe sumtum concedi non debet.

COMMENTARIUS.

Descendit autor ad refutanda Carneadis argumenta, quibus probare conatus est; *naturam non posse justo secernere iniquum*, & consequenter nullum jus naturæ dari: & si quid est, quod hoc nomine venire posset, id ipsum ex sola utilitate, quæ justis prope mater & æqui est, dimanasse & originem duxisse: ideoque pro ratione utilitatis sæpe quoque variasse & mutatum esse; quibus mutationibus obnoxium esse non oportet jus illud, quod naturale vocamus: quoniam ejus originem derivamus & quidem necessario ab ejusmodi principio, quod quia a se ipso existit, & sibi causa existendi fuit, summe perfectum est, & consequenter immutabile esse debet, quia omnis mutabilitas est imperfectio. Solet enim mutatio dividi, vel in melius, vel pejus, vel idem. Mutatio in idem proprie mutatio non est, cum res non mutetur. Mutatio in pejus, est magna corruptio; in melius, indicium est quod perfecta res non fuerit: nulla ergo in Deo locum habere potest. Erudite admodum Franc. Burman. in *Synops. lib. I. cap. 28. Unde omnis prorsus mutatio & mutabilitas a Deo removenda est; quippe qua semper aliquam imperfectionem infert, vel præteritam, si mutatione illa perfectior status acquiratur, vel futuram, si deterior; neque ulla res beatissima ac perfectissima essentia magis adversa est, quam illam mutationibus obnoxiam esse, easque vel aliunde pati, vel a se ipsa, ac si ea in sese non omni modo beata & contenta foret.* Sequitur itaque jus naturale sive divinum morale esse immutabile, quoniam immediate fluit ex ipsa natura & imagine divina, ut super demonstravimus: quare nec mutari nec augeri vel perfectius reddi potest: non magis quam imago, aut sanctitas Dei, aut ipsa denique ejus natura augmentum pati potest, ut inquit statim allegatus Theologus *lib. 4. cap. 3.* E quibus concludimus vel nullum esse jus natu-

ræ, si non aliunde quam ex utilitate natum, ideoque mutabile; vel si aliquid est jus naturale, statuamus necesse est, ab alio illud derivandum principio, & quidem ejusmodi, quod æternum, quia a se ipso, & consequenter immutabili, summe perfecto, quod sanctum, quod justum est, a quo omne illud, quod justitiæ vel æquitatis nomine insigniri potest, necessario deducimus. Quia quemadmodum necessario & non contingenter est & existit; ita quoque necesse est esse causam ejus juris quod omnibus innatum est creaturis. Itaque quamvis Carneadi concederemus non posse naturam justo secernere iniquum, tamen non sequeretur nullum jus naturæ dari. Justum enim omne quod a divina procedit mente & voluntate, quia justus in omnibus suis operibus Deus, juste itaque operantur quæcunque individua, quando, licet cæco quodam naturæ impetu, voluntati & creatoris sui decreto convenienter ad metam & finem ipsis constitutum tendunt: nisi cum Carneade negemus ejusmodi aliquid dari principium intelligens extrinsecum, quod eorum actiones & operationes ita moderatur, ut sint convenientes isti fini, quem in creando mundo sibi proposuit Deus, ut supra dicere incepimus. Non admitti itaque omnino debet impia illa Carneadis de jure naturæ sententia. Ad juris naturalis existentiam investigandam non sufficit sive cœlestium sive sublunarium corporum naturam perscrutari, quo ordine, qua ratione & quomodo omnia moventur, vel sese movent, & unumquodque eorum naturæ suæ congruenter operatur, & ad finem & scopum tendit. Hæc enim omnia, quia fiunt sine intellectu, & ratione operantis, eatenus ipsis applicari potest illud, quod *natura justo non potest secernere iniquum*; verum ad altius quoddam principium extrinsecum ascendere debemus, quod & hominum actiones & inclinationes

atque propensiones brutorum, arborum, fruticum, aliorumque corporum naturalium motus dirigit, ut omnes tendant ad finem quem in creando & gubernando mundo sibi proposuit. Quales fini congruentes operationes dicuntur justæ, quia Dei voluntati & decreto, unde jus naturæ dimanat, consentaneæ sunt. Hinc inquit David. *Deum præceptum posuisse Soli, Lunæ, Stellis, quod non transgrediuntur. Ps. 148. vers. 6. & v. 8. Ignis, & grando, nix, & vapor, turbines faciunt verbum ejus.* Id est, legi naturæ obtemperant, quoties ad finem ipsis determinatum tendentes, voluntati divinæ convenienter operantur: sufficit enim ad hæc præcepta naturalia exequenda naturalis inclinatio & impetus, quem omnibus creaturis implantavit hujus universi conditor Deus: quamquam jus illud ratione non careat, cum ab æterna lege sive æterno decreto proveniat, quæ est summa ratio in Deo existens. Verum si quis clariora & splendidiora hujus juris a Deo tanquam unico fonte profluentis, cujus omnia individua, quantæ eorum natura capax est, participant, desiderat documenta, non aliunde melius, quam a se ipso petere potest; utpote cui recta ratio, divinæ illa particula auræ, quæ præ ceteris animantibus ipsum ornavit Deus, facile dictabit, justæ & honesti sibi innata principia, ad quæ tanquam ad Lydium lapidem omnes examinare queat actiones, num justæ sint & voluntati divinæ consentaneæ, non ab humana natura derivanda, verum ab ejusmodi causa sibi communicata & insculpta, qualem paulo ante descripsimus. Atque hæc ratiocinandi, & inter bonum & malum, justum & injustum distinguendi animi facultas, cum sibi conscius sit eam non habere a se ipso, simul ipsum convincet, non minori facultate præditum illud esse oportere, quod ipsi hujusmodi facultatem tribuit. Nostræ itaque naturæ sive rationis vis, qua duce sentimus quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis dictisque, qui modus nos ad illam quasi manu ducit naturam, ut cum Carneade loquar, quæ est ipsa ratio, ipsa justitia, fons & origo omnium virtutum, cujus nostra tantum parva scintilla est, imò vix aliqua cum ea potest comparatio institui. Sano enim sensu ipsa natura Deus est, *cum naturam dico, Deum dico, ipse enim est natura opifex*, inquit Chrysostomus. Homini, sive naturam, sive quem Deum, nihil mente præstabilius dedisse, inquit Cato major *de Senect.* Sive itaque naturam, pro universi hujus moderatore, sive pro cujusque rei, ut Philosophi loqui amant, essentia & conditione sumas, absurdissimum, impium juxta & falsissimum est Carneadis effatum. Quoniam, ut satis clare jam demonstrasse pro tenuitate nostri ingenii putamus, omnes animi nostri facultates, omnes omnium individuorum operationes, quia illas a se non habent, ad aliud principium referendas esse, & consequenter eas omnes ei inesse longe, imò infinite majores. Operæ pretium, ut hic audiamus disputantem Ciceronem *2. de Nat. Deor. cap. 11.* & per gradus argumentandi ad summum aliquod principium, quod intelli-

gens, sapiens, & rationis particeps est, pervenientem. *Natura est igitur, inquit, quæ contineat mundum omnem; eumque tueatur, & ea quidem non sine sensu atque ratione. Omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit neque simplex, sed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in bellua quiddam simile mentis, unde oriatur rerum appetitus, in arborum autem & earum rerum, quæ gignuntur e terra, radicibus inesse principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονίαν vocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. Itaque necesse est, illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumque rerum potestate dominatuque dignissimum. Videmus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod non pars universi sit) inesse sensum & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi inest principatus, hæc inesse necesse est & acriora quidem, atque majora. Quocirca sapientem esse mundum necesse est: naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, coque Deum esse mundum, omnemque vim mundi divina natura contineri. Et paulo post. Quid enim est inscitius, quam eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici: aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis & consilii compotem, postremo sapientem? qui enim potest aliter esse optima? neque enim, si stirpium similis sit aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius, quam deterrima: nec vero, si rationis particeps sit, nec tamen principio sapiens, non sit deterior mundi potius, quam humana conditio; homo enim sapiens fieri potest, mundus autem si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, nunquam profecto sapientiam consequitur. Ita erit homine deterior. Et cap. 6. eod. Et tamen eam ipsam hominum solertiam esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & divinam, existimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit, ut ait apud Xenophontem Socrates. Esse igitur Deos ita perspicuum, ut is qui neget, vix eum sana mentis existimem, inquit idem cap. 16. Ad refutandum itaque Carneadis errorem sufficit allegare ipsum hominem, eximium illud animans, quod multo longius a cæteris omnibus distat, quam cæterorum genera inter se distant, cujus natura ratione prædita ceteræque animæ facultates abunde docent, posse naturam justo secernere iniquum. Non obscure ejus præ cæteris animantibus præstantiam testantur tam multæ actiones humani generis propriæ, quæ documenta sunt qua sumus origine nati. Inter eas autem, quæ hominis propriæ sunt, quibusque a ceteris animantibus potissimum distinguitur, est inclinatio illa & naturalis propensio, qua fertur ad societatem non qualemcunque, sed ejusmodi, quæ conservationi suæ inservit, cum his qui sui sunt generis colendam. Descendit enim iste appetitus ab eadem natura, qua homo est, scilicet quæ particeps rationis facile totius vitæ cursum videt, & consequenter ipsum docet, quæ res ad vitam degendam ipsi necessariæ sunt*

sunt & prodesse queant. Quoniam vero solus sibi ipsi non sufficit ad præparanda ea, quibus indiget, & suæ conservationi & felicitati promovendæ inserviunt, verum sui similis auxilio opus habeat, si salvus esse velit, & frui commodis ac bonis sine quibus vitam neque beatè neque tranquillè potest transigere, necessarium est, ut sit sociabilis, & naturæ quadam impetu rapiatur ad cætus cum sui similibus celebrandos. Hinc Cicero 1. off. cap. 4. *Eademque natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis & ad vitæ societatem: ingeneratque imprimis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt; impellitque ut hominum cætus, & celebrationes esse, & a se obiri velit.* Per societatem non intelligimus præcisè illam, quam civilem vocamus, vel alias quaedam particulares societates, quas homines inter se quandoque celebrant: Verum generalem illam, quam ipsa natura instituit, ad quam nati sumus; itaque ejusmodi ad quam cum omnibus hominibus colendam, nulla habita ratione hujus vel illius personæ, naturali quodam impetu ferimur. Quoniam itaque, ut superius diximus, homo simulac natus est sibi conciliatur propter innatam naturalem ergo se inclinationem, ideoque omnia appetat vehementer quæ conservationi suæ inserviunt, & ad vitam tranquillè degendam necessaria sunt, necesse quoque eadem natura ipsi ingeneravit propensionem ad societatem; unde merito dicitur prima & fundamentalis lex naturæ sui conservatio. Verum cum ea haberi nequeat sine quibusdam mediis, quorum potissimum est societatis cum sui similibus cultus; hinc eadem natura, quæ homini indidit acres stimulos, quibus ad sui conservationem impellitur, eum quoque finxit animal sociabile, & consequenter ex jam dicta lege derivatur & altera lex naturæ, scil. *societatem colendam esse cum his qui ejusdem sunt generis.* Atqui nulla potest coli societas, nisi præstentur mutua quædam officia, & jura exercentur, eadem natura hominibus injungit necessitatem, qua tenentur sibi mutuo præstare ea, quæ ad colendam & conservandam humanam societatem necessaria sunt. Ita enim Cicero 1. off. cap. 7. *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patriæ vindicat, partem amici: atque, (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa generatos esse, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possent, in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium asferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.* Homines nati sunt alter alterius causa, ut inquit Marcus Antoninus. Et ut Seneca ait, *de iralib. 1. cap. 5. Homo in adiutorium mutuum generatus est. Quamobrem congregari vult, atque prodesse.* Et idem *lib. 4. cap. 18. de benefic. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis jervamur officiis, hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munusior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos; quid sumus; præda*

animalium & victima, ac vilissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit, non unguis vis, non dentium, terribilem ceteris fecit, nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum, obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par nulli esse posset, si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in aliena natura transmisit imperium, & dominari etiam in mari jussit. Hac morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hac fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle: & unitatem generis humani, qua vita sustinetur scindes. Et epist. 48. Consortium rerum omnium inter nos est, nec secundi quicquam singulis nec adversi in commune vivitur. Non potest quisquam beatè degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. Hac societas diligenter & sanctè observanda est, quæ vos omnes omnibus miscet, & judicat aliquid esse commune jus generis humani. Hoc est quod de Catone Lucan. lib. 2.

Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Quoniam itaque natura nos ita genuit, ut sine aliorum ope & auxilio nostræ conservationi prospicere nequeamus, simul nos & rationales & sociabiles produxit; sociabiles, quia societas est medium sine quo finis, qui est sui conservatio, consequi non potest; rationales, quia ejusmodi societas coli non potest sine permutatione officiorum, & quarundam legum executione, quas ejusdem rationis vi, quæ præditi sumus, nobismet ipsis dictamus. Itaque merito Auctor noster, ut probaret naturam non posse secundum illud Horatii justo scernere iniquum, ideoque homines tantum utilitate jura sanxissè variapro moribus, eaque mutabilia, non universaliter esse verum, sed aliunde ea petenda, hominis sociabilem appetitum adducit; cujusmodi appetitus vix cadere potest nisi in subjectum juris capax, & consequenter quod rationis particeps est, cujus vi justum ab injusto, honestum ab inhonesto scernit, omniaque ea officia, quæ vel præstare alii debet, vel sibi præstanda exigere potest ad conservandam & tuendam societatem humanam sibi proponit. Rationis enim dictamina, quæ leges naturæ vocamus, sunt quasi vinculum societatis, quibus sublatis, & ipsa societas quoque tollitur. Ex quo sequitur, obligationem, qua tenemur societatem cum nostri similibus colere, ut salvi esse possimus, & conservationem procurare valeamus, nobis quoque necessitatem imponere, qua tenemur omnia, quæ ad utilitatem hujus societatis pertinent, facere, quæ eidem nocitura videntur, omittere; unde sequitur ut sibi quis profit, prodesse debet quoque aliis: prodest autem & sibi & aliis, quando, quantum in se est, colere & conservare studeat tranquillam cum sui similibus societatem, qui scopus & finis est, quem Deus sibi proposuit in crean-

creando humano genere: & sic iterum illa naturæ dictamina ad primum juris fontem revocamus. *Non opinione, itaque, sed natura constitutum esse jus patebit, si hominum inter ipsos societatem conjunctionemque perspexeris, inquit Cic. de ll. lib. 1. Et idem in fin. lib. 3. de fin. ubi inquit. Praclare enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa & decorum, eos autem communitatis & societatis suæ, ut bestiis uti ad utilitatem suam possunt sine injuria. Quoniamque ea natura esset hominis, ut cum genere humano quasi civile jus intercederet: qui id conservaret, eum justum, qui migraret, injustum esse. Quemadmodum enim totum constans ex partibus conservatur conservando singulas partes, ita genus humanum ex tot partibus constans quot sunt homines, singulos homines conservando, totum conservatur: Unde concludimus quoniam Deus voluit, ut humanum genus ex tot partibus constaret, simul cum quoque voluisse, ut quæque pars sese conservando totum conservaret, & consequenter hominem obligavit omnibus uti mediis, quæ huic con-*

servationi consentanea fore duce recta ratione arbitraretur: quippe qui vult consequens, etiam velle præsumitur antecedens, sine quo consequens obtineri nequit; cui voluntati inest & jussus & prohibitio: jussus hominem obligat ad faciendum quod cum illo fine, quem, ut statim dicere incepimus, Deus in creando hoc universo, & consequenter in producendis singulis creaturis, sibi proposuit, convenit, & ad omittendum, quod huic contrarium est, & sic iterum ad juris fontem pervenimus, hujus universi auctorem Deum. Itaque sibi consulere tenetur homo, ut servet totum, & totum conservare, ut sibi consulat; utrumque lex naturale ab eo exigit, adeoque optimè autor, ita universè sumtum non concedi debere, quodque animal ad suas tantum utilitates ferri. Ejusmodi utilitatis studium, quia societatem humanam evertit, naturæ jure prohibitum ipsa dicit ratio, imo dicit id ipsum adeo contra naturam esse, ut & bruta animalia non sine aliqua moderatione utilitati suæ inserviant: quod autor noster in sequentibus ostendit.

7. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum suarum studium, partim foetuum suorum, partim aliorum sibi congenerum respectu, aliquatenus temperant: quod in illis quidem procedere credimus ex principio aliquo intelligente extrinseco, quia circa actus alios, istis ne utique quam difficiliores, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem disciplinam ostendit se ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum circa similia similiter agere norit cum societatis appetitu excellente, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendique, secundum generalia præcepta, par est intelligi, cui quæ convenient ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia.

COMMENTARIUS.

AD confirmanda quædam juri naturæ consentanea vel contraria esse, merito ab exemplis brutorum eorumque actibus argumenta deducimus. Quippe cum ejusmodi actus procedant ab aliquo principio intelligente, quod eorum naturæ indidit inclinationes & appetitus, quibus incitantur operari congruens naturæ suæ, ideoque fini conveniens, quem sibi autor hujus universi proposuit, non sine ratione concludimus hoc vel illud natura justum, vel injustum esse, quia ipsa bruta naturæ impetu ad illud impellantur, ab hoc abhorrent; præcipue iis in rebus, quarum communia cum illis nobis natura implantavit principia, cujus generis sunt, se tueri contra vim illatam, conjunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum quæ procreata sunt, aliaque id genus. Qui naturæ instinctus efficiunt, ut ceteræ animantes

quædam utilitatum suorum studium aliquatenus temperant. Quoniam enim sæpissime videmus eorum, quæ a se procreata sunt, curam agere & defensionem suscipere cum proprio incommodo, & vitæ periculo, necesse sæpe est, ut propriam utilitatem quodammodo deferant, dum alienis commodis consulant. Imo ipse ad societatem colendam, quem in quibusdam animantibus perspiciamus, naturæ appetitus, aliquatenus propriæ utilitatis studio eas renunciare facit, quoniam impossibile est, ut aliqua possit subsistere societas, quando alieni commodi nulla habetur ratio, id est, nihil in commune defertur. Mirari sane debemus miram quorundam animalium industriam, amorem, ordinem, & societatem, quam inter se erigere & in suo genere colere videmus; unde illa combinatio & conglutinatio sub duce aliquo seu rege. Sic apes regem comi-

comitari, omnia in commune deferre, & quasi Reipub. speciem tueri videmus. Quemadmodum & formicæ mutua ope ætate ea congerunt, quibus hyeme vitam sustentare possunt. Imo & ipsæ feræ inter se cœtus & societates celebrare atque tranquille vivere animadvertimus. Unde Seneca 1. *de clementia*, cap. 26. *Illarationis inexpertia & a nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo.* Et *controvers.* 9. *Si quaesierit aliquis, quæ causa hominem in facinus coegit: nam neque feris inter se bella sunt, nec si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque divino genus.* Unde Juvenal. *Satyr.* 15.

— *Sevis inter se convenit urfis.*

Et Plin. *proœmio lib. 7.* *Cætera animalia in suo genere probe degunt; congregari videmus, & stare contra dissimilia: leonum feritas inter se non dimicat: serpentum morsus non petunt serpentes: ne maris quidem bellua ac pisces nisi in diversa genera seviunt.* Eandem naturalem ad societatem cum sui generis similibus colendam inclinationem cernimus in infantibus, qui antequam rationis usum habeant, vel bonum injusto secernere valeant, non obscurè declarant suam ad aliis benefaciendum propensionem; non obscurum testimonium naturam inter nos cognationem quandam constituisse, atque nobis ostendere voluisse, ut homo homini, quicumque sit, ob eam causam quod sit homo, consultum velit: & necessum secundum eandem naturam, omnium utilitatem communem esse. Quare homo naturæ obediens, inquit Cicero 2. *off.* homini nocere non potest. Itaque ab ipso momento, quo anima nostra corpori infusa incipit operari, suam erga alios sui similes amorem & benevolentiam declarare conatur: scil. ut ostendat in se aliquid divinæ imaginis, ad quam creata est, residere. Quippe quum Veteres nec quicquam aliud Deum esse putaverunt, quam prodesse mortalibus; hinc quo hominis propensior natura erga socium sive proximum, eo propius ad naturam divinam accedit, quippe mortales tum Deum maxime imitari dicuntur, cum beneficia conferunt. *Stobæ. lib. 10.* Hinc apud Plin. *Nat. Hist. lib. 2. cap. 2.* *Deus est mortali juvare mortalem, & hac ad æternam gloriam via.* Unde *vetustissimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscriberent.* Non ignoro hominis naturam post lapsum adeo corruptam, ut sit proclivior ad malum, quam ad bonum, quodque voluntas nostra sit adeo depravata, ut videamur potius contra naturam facere, si quid boni a nobis in proximum proficiscitur, quam ei convenienter agere. Verum hæc naturæ nostræ depravatio non adeo omnem delevit in nobis Dei imaginem, quin reliquæ nobis adhuc sint istæ inclinationes naturales, quæ humanæ naturæ ita firmiter inhærent, ut ab ea divelli nulla ratione queant: cujusmodi sunt omnes quæ vel ad conservationem sui, vel societatis humanæ pertinent: utpote quæ necessario inesse debent naturæ humanæ, ad consequendum finem, quem Deus sibi in creando homine, tanquam hujus universi par-

te, & consequenter necessariam relationem habente ad totum, proposuit. Verum in eo consistit potissimum naturæ nostræ corruptio, quod cum vitæ integri scelerisque puri, ea quæ cum Deo creatori, tum proximo præstaremus, post lapsum non eo quo decet modo, neque omni tempore, neque sponte & libenter exequamur; imo sæpissime in totum negligamus, idque ex nimio utilitatis studio & amore erga nosmetipsos, quem propter contractam post lapsum imbecillitatem voluntatis nostræ ita temperare nequimus, ut sit ordinata & temperata secundum Dei voluntatem, & consequenter, quia a proposito fine & ordine deviat, mala merito dicitur & corrupta. Omne enim illud quod ab illo fine, quem in creando mundo, & singularibus producendis individuis, ex quibus universum constat, remotum est, malum & injustum est, & venit nomine peccati ac vitii, quia voluntati & decreto divino contrarium. Ex quibus concludimus inclinationes naturales cum erga Deum, tum erga proximum, lapsu hominis non penitus esse ex anima eradicatas, verum voluntas ad eas exequendas idonea & prompta nobis deest, ita ut ad naturæ officia, quæ ex naturæ integritate sponte præstabant mortales, depravata jam natura, metu pœnarum revocari necesse fuerit: de quo latius infra, si Deus velit, disputabimus. Non abs ratione itaque quæ de infantibus tradit autor noster, quod in iis se prodat inclinatione naturæ ad benefaciendum aliis, imo etiam cum proprio aliquando incommodo in adultis: ea enim voluntas homini ita cohæret, ut magis contra naturam esse Seneca testetur, hominem hominis incommodo suam rem augere, quam mortem, quam paupertatem, quam dolorem, quamque cætera, quæ possunt aut corpori accedere, aut rebus externis. Homo vero postquam ad proveciorem eoque perfectiorem pervenit ætatem, & consequenter rationis suæ habet usum, cui inest facultas sciendi agendique convenienter huic societatis appetitui, quem in finem peculiare habet instrumentum sermonem, humanæ societatis fortissimum vinculum, vi rationis suæ facile intelligit, quam vitæ debet instituere rationem, atque cujusmodi officia præstanda, ac præcepta servanda, tanquam societatis humanæ, cujus tanto tenetur desiderio, sibi membro incumbunt. Quæ ratiocinandi & secundum eam agendi facultas, sibi præ ceteris animantibus propria, eum docet omnia, quæ huic facultati sive potius rectæ rationis dictamini conveniunt, non omnium quidem animantium, sed humanæ tantum naturæ congruentia. Unde videmus non quamcunque hominem societatem appetere, sed eam, quæ tranquilla est & pro sui intellectus modo ordinata, scil. quæ naturæ & rationi, qua præ ceteris excellit, suæ convenit, & respondet rationis dictamini. Cujusmodi appetitus vix cadere potest in aliud animal præter hominem, quia ceteræ animantes, usu rationis ac sermone carentes, simul destituti sunt illis mediis, quibus ejusmodi societas, qualis inter homines intercedit, & quæ vera societas dici potest, conservari debet. Ita enim

enim Cic. 1. off. cap. 16. *Primum est quod cernitur in universi generis humani societate. Ejus autem vinculum est ratio & oratio: qua docendo, discendo, communicando, disceptando, judicando conciliat inter se homines, conjungitque naturali quadam societate.* Quare merito autor noster istum societatis appetitum, qui in hominem cadit, excellentem vocat, quia non quamcunque, sed rationi convenientem, id est, bene ordinatam, & ab omnibus rebus instructam societatem expetat: cujusmodi haberi nequit nisi homines sibi invicem præstent ea officia, quæ alter alteri tanquam ejusdem societatis & communitatis membro ac socio debet, quo fit ut mutuz in-

digentiæ defectus suppleatur. Quem in finem homini Deus rationem largitus est, ut posset scire quid jus naturæ ab eo exigit ratione societatis humanæ, atque simul facultatem dedit, ut oratione se queat explicare circa ea quæ vel ab alio sibi præstanda petit, vel alteri præstare secundum rectæ rationis dictamen tenetur. Itaque cum humana societas requirit rationem & orationem, consequenter multum differt ab ea, ad quam brutæ animantes instinctu feruntur, unde merito hominis appetitus vocatur excellens, utpote qui cum duobus hisce facultatibus ratione & oratione conjunctus, humanæ naturæ tantum conveniens est.

*Homini
proprium
sociale:
proprie
& stricto
dictum.*

8. Hæc vero, quam rudi modo jam expressimus, societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris quod proprie tali nomine appellatur: quo pertinent alieni abstinentia, & si quid alieni habeamus aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpa dati reparatio, & poenæ inter homines meritum.

COMMENTARIUS.

Videntur mihi quidam autoris interpretes horum verborum sensum non satis bene intellexisse, cum dicunt ab eo minus dextre dici, societatis custodiam esse fontem juris naturalis. Primum, quia illa custodia societatis indifferens, ad bonam & malam societatem pertinet: quod autem fons juris esse debet, id ipsum indifferens esse nequit, sed bonum & rectum. Secundo, quia dictamina rectæ rationis universalis sunt, ideoque concernunt quævis objecta; & consequenter sese ultra alicujus societatis limites extendunt, quippe quæ sese pandunt in officiis, quæ etiam illis debemus, qui extra eam societatem sunt; tum quia fons juris naturæ nequeat esse societatis custodia, quoniam jus naturale etiam versetur circa Dei cultum, & consequenter non solum circa amorem proximi, qui in societatis custodiam aliquo modo reduci potest. Autor enim noster sermonem habet de illo innato naturæ impetu, quo impellimur ad societatem cum nostri generis similibus colendam, ideoque cum omnibus hominibus in genere, quia sunt nostri similes, id est, ejusdem conditionis & originis, ejusdem rationis, ejusdem naturæ participes, & idcirco habiles ad ejusmodi societatem constituendam & conservandam, ad quam natura, quæ communis est omnium parens, nos congenuit, scil. quæ humanæ naturæ est conveniens, ad quam conservandam jure & ordine, ideoque recta ratione, quæ præ ceteris animantibus præditus est homo, opus est. Et consequenter quia ejusmodi societas generalis est, universum complectens genus humanum, ejus custodiam fontem juris naturæ dici, quia continet omnia præcepta & omnia officia, quæ hominem homini præstare natura sive Deus naturæ opifex voluit; quippe cum illa societas se ad omnes extendat homines, universa-

lia quoque debent esse ea præcepta, quæ ratione hujus societatis sive custodiæ ejus recta nobis dicitur ratio, ideoque se ultra singulas & particulares porrigit societates, sive civiles, sive duorum, vel plurium de re aliqua communitatem contrahentium. *In omni honesto, quod per se expectandum dicimus, nihil est tam illustre, nec quod latius patet, quam conjunctio inter homines hominum, & quasi quadam societas, & communicatio utilitatum, & ipsa charitas humana.* Hinc Robert. Scharrock. *de offic. cap. 2. n. 10. Notatu hæc non indignum est, male Gassendum, aliosque nonnullos hujusmodi Ciceronis aliorumque Veterum de naturali & omnium hominum communi societate, dicta & prædicata, de societate tantum civili perperam intellexisse, quasi nec jus natura, nec societas naturalis omnino esset, aliisve quam ferinus ille status, de quo humanam naturam tantopere calumniatus est olim Epicurus, hac tempestate Hobbius.* Verum vellem equidem autorem nostrum dixisse hanc societatem humanam ejusque custodiam potius esse objectum circa quod jus naturæ versatur, quam ejus juris fontem esse. Altius enim ejus originem repetendam supra demonstravimus, scil. ab eodem principio, a quo omnes creaturæ & existentiam & essentiam suam derivare necesse habent: & consequenter omnes inclinationes & appetitus iis innati, omnesque qualitates, virtutes atque facultates sive corporis sive animi, quarum singulæ sunt capaces, ad eandem referri debent causam, idemque principium; unde argumentamur, quod, quemadmodum summus hujus universi conditor hominibus indidit appetitum societatis humanæ, ita quoque eosdem fecit habiles ad ejusmodi societatem colendam. Cum autem ea nequit custodiri, nisi jus & ordo observetur, atque permittendo officia, quæ homines hominibus ob illam a
natura

natura inter eos constitutam cognationem & societatem sibi invicem præstare tenentur; hinc hominem finxit rationis participem, cujus vi justo posset fecernere iniquum, & intelligere quænam sibi tanquam societatis humanæ membro agenda incumberent. Itaque antecedenter ad societatem illiusque custodiam habet justæ & decori innata principia, ex quorum convenientia vel disconvenientia cum societate humana dijudicat, quid facere, quid omittere tenetur, ut huic societatis appetitui & consequenter fini, quem in erigenda humana hac societate sibi proposuit Deus, convenienter vitam instituat. Ex quibus meo judicio constare manifeste nobis potest, societatem ejusque custodiam potius dici objectum, quam fontem juris naturæ, scil. quatenus jus naturæ versatur circa ea quæ homo debet homini, ideoque non objectum universale, sed particulare: generale tamen, quatenus refertur ad quoscunque homines, qua homines, ideoque ad universum genus humanum. Tria enim potissimum juris naturæ objecta statui posse mihi persuadeo; vel enim pertinet ad ea, quæ Deo debemus, tanquam supremo numini, summo hujus universi conditori, & nostræ essentia & existentia auctori, cui consequenter debemus obedientiam, reverentiam, eaque omnia, quæ a nobis possunt proficisci ad ejus gloriam celebrandam: vel concernit ea, quæ nobismetipsis debemus, ut propriæ salutis conservationem & amorem: vel spectat ea, quæ socio sive proximo præstare tenemur, cujus generis sunt omnia officia, sine quibus societas humana custodiri nequit, ut mutua charitas, mutuuum auxilium, officiorum permutatio, utilitatum communicatio, dictorum conventorumque constantia, aliaque id genus. Quæ tria officiorum genera ad totidem pertinent juris naturæ objecta. Eaque merito objecta dicuntur, quia juris naturæ dictamina homini præscribunt, quomodo sese circa singula gerere debeat, ideoque non ex societatis humanæ custodia jura noscuntur, verum occasione & respectu ejus recta ratio sive ipse Deus nobis agendorum quandam normam præscripsit, quæ nostras actiones, quatenus huic societati applicantur, dirigit ad propositum finem & scopum, qui est societatis humanæ salus & conservatio, in pace & tranquillitate posita. Quo pertinet *alieni abstinentia*. Alienum est quod amplius occupari nequit, quia a socio justo possidetur titulo, & cujus consequenter dominium vel usus ad alium nisi consensu possessoris vel proprietarii transferri potest: voluit enim naturalis ratio, ut rerum dominia essent distincta, earumque certæ possessiones, quem in finem eadem ratio introduxit legitimos quosdam modos & titulos transferendi & acquirendi rerum dominii & possessionis, facto hominis interveniente. Quorum quidem vetustissimus merito est occupatio, utpote quæ cœpit cum ipso genere humano, quo multiplicante, cum tanta non omnium rerum esset abundantia, ut quisque quantum indigebat, tantum occupare posset, ipsa naturalis ratio, ut necesse

alios quosdam acquirendarum rerum modos, quibus quisque sibi ea comparare posset, sine quibus vita commode transigi nequit; unde permutationes, emptiones, venditiones, usufructiones, locationes, conductiones, aliaque id genus acquirendi domini vel possessionis transferendæ modi introducti, quibus ea quæ desidero mihi comparo, vel ad alios transfero, facto meo & consensu interveniente: ita ut quicquid hisce modis ad alium pertinet, alienum dicitur, a quo abstinendum, si salvam velimus societatem humanam: unde omnis vis, omnis fraudulosa contractatio prohibita; illa societatem humanam perturbat; hæc fidem tollendo, societatis vinculum maximum, ipsam tollit societatem: utrumque itaque prohibet naturæ jus, sive rectæ rationis dictamen. Cui prohibitioni inest obligatio, qua tenetur quisque alieni quid possidens, restituere domino, idque una cum lucro, licet sua cura & cultura perceperit; lucrum enim ex re aliena perceptum ejusdem naturæ & conditionis est, cujus res ipsa ex qua percipitur, id est, alienum; & consequenter nullo justo titulo malæ fidei possessor sibi illud acquirere potest: imo ad restitutionem tenetur non solum ejus quod perceperit, sed etiam quod perceptum consumpsit, & quod percipere potuit. *l. 62. §. 1. l. 33. ff. de rei vind.* modo ipse dominus illud percipere potuisset. Fructus non modo percepti, sed & qui percipi potuerint, honeste æstimandi sunt, inquit Paulus dict. *l. 33.* modo dominus eos percepturus honeste fuisset. Quippe si proprietarius vel petitor eos percepturus non fuisset, non potest imputare possessori cur eos non perceperit. Neque quæri potest possessor de injuria, quia reddere cogitur quod non habet, neque habuerit unquam. Sibi enim imputare debet cur alienam rem invaserit vel retinuerit, damnum quod quisque sua culpa sentit damnum non est. Huc etiam pertinere quodammodo videtur *promissorum implendorum obligatio*, quicquid enim alteri præstare, sive dare vel facere promisi, illud ipsum ad eum pertinet cui promissio facta est, & quamdiu promissa non adimplevi, sum injustus possessor ejus, quod alter a me vi istius obligationis, quæ ex promissis nascitur, petere potest, & consequenter teneor ad restituendum omne lucrum quod percipere potuisset petitor, si promissa fuisset executus, ideoque ad reparandum omne damnum, quod occasione non præstitæ fidei patitur juxta naturalem æquitatem. Præterquam quod, si cuivis promissa exequendi non esset imposita necessitas, qua ratione posset esse salva societas humana, utpote quæ subsistere nequit sublata justitia, fundamentum vero justitiæ est fides, quid autem fides aliud est, quam dictorum conventorumque constantia, & consequenter promissorum adimpletio? sublata itaque illa promissorum implendorum necessitate, ex naturali obligatione proficiscente, ipsa inter homines distrahitur societas, atque omne commercium tollitur. Quod tamen ita debet intelligi, si honeste & sine damno ejus cui promissio facta est, & utilitatis communis, præstari potest.

teft. Nam ut inquit Cic. 1. off. cap. 10. *Sæpe incidunt tempora, cum ea, quæ maxime videntur digna esse homine iusto, eoque, quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntque contraria; ut reddere depositum, promissum facere, quæque pertinent ad veritatem & ad fidem, ea migrare interdum, & non servare, sit iustum. Refertur enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta iustitiæ. Primo, ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati serviatur; ea cum tempora commutantur, commutatur officium, & non semper est idem; potest enim accidere promissum aliquod & conveniunt, ut id & effici sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei qui promiserit, & idem 3. off. cap. 25. Ergo & promissa non faciendæ nonnunquam: neque semper deposita reddenda. Si gladium quis sana mente apud te deposuerit, repeta insaniens, reddere peccatum sit, non reddere officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patria, reddasne depositum? non credo, facias enim contra rempublicam, quæ debet esse carissima. Sic multa, quæ honesta natura videntur, temporibus fiunt non honesta, facere promissa, stare conventis, reddere deposita, commutata utilitate fiunt non honesta. Sunt itaque certi fines atque conditiones præscriptæ, ultra quas extendere nolit recta ratio obligationes, quibus ex ejus dictamine descendentes, homines sibi mutuo devincti sunt quædam dare vel præstare, sive ex conventionione, vel patetis, vel contractibus, vel promissis, aliisque id genus obligationum vinculis. Cum autem homini inhæreat qualitas, quæ ab ejus conditione, qua homo est, separari nequit, scilicet quia semper debet considerari tanquam membrum humanæ societatis, rectæ rationis dictamen cum obligat, ut omnia negotia, quæ ab ipso peraguntur, communi societati inserviant, & consequenter ne nocent locio, quia singula conservando membra totum corpus tuetur. Atque hisce limitibus circumscribuntur naturales præstationes, quæ ex dictis conventionibus descendentes, vel ad universam societatem, vel ad singula ejus membra pertinent: atque eodem fundamento nititur illa naturæ lex, quam autor noster hic allegat, nimirum, *damni culpa dati reparatio*. Descendit enim hæc obligatio ex uno eodemque rationis dictamine, quo prohibemur alterum non lædere, nullum enim infertur damnum socio, sine læsione, vel vitæ, vel corporis, vel famæ, vel rerum; quamobrem reparatio damni est istius legis adimpletio, quia prohibitio illa ne socium lædamus, continet obligationem, qua tenemur ad reparandum damnum illud, quod nostra culpa proximus patitur, læsio enim manet læsio, donec ejus fiat reparatio. Hinc Cic. 3. off. *Legibus, inquit, populorum constitutum est, ut non liceret sui commodi causa nocere alteri. Atque hoc multo magis exigit ipsa ratio, quæ est lex divina & humana; cui legi qui parere velint (omnes autem parebunt, qui secundum naturam vivere volunt) nunquam committet, ut alienum appetat, & id quod alteri detraxerit, sibi assumat.* Scribit Pythagoras *Justitiæ in abstinendo ab alienis, & neminem lædendo, & utilita-**

tem suam ex aliorum damnis non captando magnam partem consistere. Unde inquit Pomponius, *jure natura æquum est, neminem cum alterius detrimento, & injuria fieri locupletiorum.* Quare naturalis præcipit ratio, ut omne quod nostra culpa passus fuit damnum socius, quocumque modo restituamus vel reparemus. Non cujuscumque igitur damni injungitur reparatio, verum ejusmodi tantum, quod nostra culpa socius patitur. Quæ reparatio a nobis exigit, ut restituantur omnia, quæ ei nostra culpa delunt, vel ablata sunt, scilicet ut constituatur in eodem statu, in quo erat, antequam aliquo fuerit damno affectus, ne deterior fiat alicujus conditio aliena culpa, atque illud ipsum divina juxta & humana jura exigunt. Hinc jure civili multæ eum in finem proditæ sunt actiones, quibus persequimur ablatum, & ad restitutionem, vel reparationem damni illati contendimus. Damni enim reparationem sub lege Mosaica inferenti incumbere plurima testantur S. Scripturæ loca. Habetur enim *Exod. c. 21. v. 33. 34. Si retexerit foveam quis, aut foderit, deinde illam non operuerit; adeoque ceciderit illuc bos aut asinus, dominus ille (scilicet foveæ autor) pecuniam restituito domino illius.* Sic quoque *Exod. c. 22. v. 5. Si depasci quis fecerit agrum, vel vineam, & immiserit jumentum suum, paveritque in agro alterius; bonitatem agrisui, & bonitatem vineæ suæ reddito.* Hoc est, si quadrupes pauperiem fecerit, vel rebus proximi damnum intulerit, restituet proximo damnum quod inde passus est. *Levit. c. 6. v. 2. Si quispiam peccaverit, & fecerit falsitate contra Jehovah, mentitus contra proximum suum, de deposito, aut de societate, aut de rapto, aut de dolo, quo fraudavit contra proximum suum; sive inventa re, mentitus fuit de illa; aut juraverit de mendacio; de aliqua re ex omnibus, quas facere potest homo peccando in iis. Tunc erit, quia peccavit & reus est, ut restituat rapinam ipsam quam rapuit, aut ipsam rem dolo interventam, aut depositum ipsum quod apud se depositum fuerat, aut ipsam rem amissam, quam invenit: aut de quocumque juraverit per mendacium, rependat illud quanti fuerit, & quintam ejus superaddito ei, cujus est: dato illud in die oblationis pro peccato.* Imo adeo cavit Deus, ne quis ex culpa sua lucrum caperet, ut jus fore decreverit, quando is, qui damnum perpeffus est, non amplius superstes sit, Jehovah delictum restitueretur. Extat enim præceptum *Num. c. 5. v. 8. Si homo propinquum non habet, cui multa solvatur; ea Jehovah solvitor, sit Sacerdos præter arietem (hoc est accepto ariete) propitiatorium, quo pro eo supplicetur.* Jure autem civili actio ex lege Aquilia competit adversus eum, qui alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero est, injuria occidit: ut quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare teneatur. §. 1. *inst. de lege Aquil.* Sic etiam, *Si segetem quis defecuerit immaturam, vel vineas crudas, Aquilia tenebitur, quod si maturas & collectas interceperit, furti tenebitur. l. 27. ff. ad leg. Aquil.* imo usque adeo damnum proximo illatum reparandum volunt leges civiles, sic ut etiam divinæ,

divinæ, ut etiam negligentæ, & incuriæ pœnam in reum statuunt. l. 3. eod. *Si quis ad stipulam suam, vel spinam comburenda ejus causa, ignem immiserit, & ulterius evagatus ignis alienam segetem vel vineam laeserit: requiramus, num imperitia ejus, aut negligentia id accidit? Nam si die ventoso id fecit, culpa reus est. Nam & qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur. In eodem crimine est, qui non observavit, ne ignis longius procederet. At si omnia, quæ oportuit, observavit, vel subita vis venti longius ignem produxit, caret culpa.* Ita quoque jure divino cautum, *Exod. c. 22. v. 6. Cum egressus fuerit ignis, & invenerit spinas, absumptusque fuerit acervus, vel seges, vel ager, reddendo reddito, qui ignem accenderit, combustionem.* In eundem finem actiones proditiæ jure civili de *Sepulcro violato, Plagæius ex L. Fabia. Homicidii ex L. Cornelia.* Hinc *condictio furtiva, actio Servi corrupti.* Hinc *de vi bonorum raptorum,* item *actio albi corrupti & per vim exempli,* aliæque id genus actiones plurimæ. Quæ omnes ad unum eundemque finem collimant, scilicet damni culpa dati reparationem. Ex hac autem obligatione naturali, qua quis tenetur refarcire damnum quod sua culpa socio intulit, profluit & altera, qua quis subire pœnam tenetur delicto proportionatam. Nam & ipsa damni reparatio est aliquando pœnæ executio, unde lex illa talionis, qua cautum, ut idem quis patiatur, quod alteri intulit, nam ut canit Ovidius *de arte amandi.*

— *Neque enim lex æquior ulla est*

Quam necis artifices arte perire sua.

Hinc legimus apud Diodorum Siculum legem Charondæ apud Thurios latam, qua cautum, *si quis alicui erueret oculum, reo pariter oculum eruito.* Quamvis autem hac ratione læso non reddatur quod ipsi ablatum est, vel in integrum, id est, priorem statum restituatur, attamen tenetur reus idem pati, quod socio intulit, *justissima enim patendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* ut inquit Seneca l. 5. *controv.* Ejusmodi enim damni reparatio, quæ fit per modum infligendæ pœnæ, fit potius intuitu communis societatis conservandæ salutis & tranquillitatis, quam refarciendi damni singulari alicui membro illati: utpote cujus magnopere interest ne delicta maneant impunita; impunitas enim maxima peccandi illecebra est. Quid enim salvum, vel ab improborum hominum machinationibus & concussionibus intactum atque illibatum esset, si cuique pro lubitu focii bona invadere, vel personæ ejus insidias struere, & damnum inferre impune liceret. Quid inde aliud nisi status belli, & consequenter societatis interitus promanaret. Itaque læsio singularis alicujus societatis membri ad totam pertinet societatem, quia est perturbatio communis tranquillitatis, & consequenter reus non solum tenetur ad refarciendum damnum singulare, quo culpa sua socium affecit, sed & commune, id est, publicum; quæ reparatio fit luendo pœnas, quibus alii ab ejusmodi delictis deterrentur, eosque deterrendo communi paci & securitati consuli-

tur. Unde beatam illam Rempub. quidam merito inquit, in qua quis alienam injuriam suam existimat. Quia autem singulorum salus pendet a conservatione totius, hinc unumquodque membrum obligatur quantum potest, providere, ne læsione alicujus membri universa societas aliquid detrimenti capiat, quamobrem mutua ope ad omnia a societate depellenda, quæ nocitura ipsi videntur mala, devincti naturali obligatione cives, sibi invicem quoque auxilium præstare tenentur ad extirpandos, & ejicendos atque plectendos, qui societatis tranquillitatem perturbant. Hinc sua sceleribus supplicia decreta sunt, & virtutibus præmia constituta, ut non solum, ut inquit Jctus, *in l. 1. ff. de just. & jur. metu pœnarum,* verum etiam præmiorum exhortatione homines a malo avocantur, & incitantur ad id quod justum & honestum est, id est, humanæ naturæ conveniens; *Respicite,* ait Phalaris apud Lucian. *ad legum scriptores, etiam irrogandarum pœnarum rationi & consuetudini plurimum tribuentes, quasi ceterarum nulla spectanda utilitas sit, nisi metus malefactoribus sit propositus, ac certa spes constituta luendi pro suppliciiis flagitii.* Itaque maxime interest humanæ societatis, delicta, ne nimium serperent, & tranquillitatem ac pacem ejus perturbarent, coerceri. Quare ex delicto vel maleficio quis obligatur jure naturæ pati illam pœnam quæ legibus, vel naturalibus, vel civilibus, in malefactores & societatis humanæ perturbatores sancita est, atque constituta, ut eorum exemplo alii a sceleribus avocentur. Optime Robert. Scharrock. *de fin. & offic. secundum nature jus. Si igitur malefeceris, & in causa fueris cur alii ad vitia eadem se componerent ratione, illud imprimis agendum est, ut ipse peccari desinas, deinde ut ceteris a te læsis damna repares, & animos ad injuste agendum quos fecisti promptos, in bonam reducas frugem, & humaniora componas studia. Sola, quantum scio, expedita est ratio, & felix machina ad demolendum improbe susceptum consilium, ut apprehensio grandioris alicujus mali quam quod injuria lucro possit compensari, & certe consecuturi, deliberanti objiciatur: aut igitur necesse est futurum, ut qui malo suo exemplo alios in scelus provocarunt, se grandiori aliquo malo affici sinant, nec pœnas detrectant, aut necesse erit, ut damna non reparent jam facta, sed ladere adhuc alios persistant, ipsi licet scelere ulteriori proprias manus non contaminent.* Et paulo post. *Æquum igitur est, ut, qui injuriis alios impetebant; per proprium etiam damnum, ne in infinitum ab ipsis captum derivatumque excurreret nefas, communitati consulerent, ipsique sua potius luerent crimina, quam ut hi innocentium societates distraberent. Atque hæc est quidem, inquit, naturalis, quantum ipse assequor, ratio, qua ita obligatur homo, ut pœnam subire debeat. Postquam enim grave malum sibi imminere intelligit homo, nisi damna ex improbitate sua nata repararet, videtur tam naturale ei damna ejusmodi reparare velle, quam dolorem fugere.*

9. Ab hac juris significatione fluxit altera largior: quia enim homo supra cæteros animantes non tantum vim obtinet socialem de qua diximus, sed & iudicium ad æstimanda quæ delectant aut nocent, non præsentia tantum, sed & futura, & quæ in utrumvis possunt ducere; pro humani intellectus modo etiam in his iudicium recte conformatum sequi, neque metu, aut voluptatis præsentis illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens esse humanæ naturæ, & quod tali iudicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ scilicet, esse intelligitur.

COMMENTARIUS.

Quoniam vero homo non tantum animal est sociale, sed & rationale, ita ejus proprium est, ut juxta regulas sociali ac rationali naturæ consentaneas vitæ rationem instituat. Rationalis autem natura cum in iis, quæ ad societatem, tranquillitatem & pacem pertinent officia, sibi locum vindicat; tum etiam ad ea sese extendit, quæ in quacunque vitæ parte obtinet; itaque ea omnia complectitur officia, quæ naturæ leges, & jura per dictatum rationis nobis cognita, ab homine exigunt præstanda. *Nulla enim vitæ pars neque publicis neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest, in eoque colendo sita est vitæ honestas omnis, & in negligendo turpitudine*, Cic. 1. off. cap. 2. Creavit enim Deus hominem ut convenienter humanæ naturæ viveret, scil. ejusmodi naturæ, qua in principio eum ornavit, id est, integræ, nullis vitiorum maculis adpersæ, vel pravis inclinationibus & cupiditatibus jactatæ aut corruptæ, sed divinæ imagini congruæ. Quamobrem ipsi Deus est largitus rationem, cujus dictamine se informare potest de omnibus officiis, quæ vel Deo, vel sibi, vel proximo debet, & consequenter sibi præscribere regulas & leges, quæ essent vitæ instituendæ & agendæ norma, a qua quoties recedit sibi conscius est vitii vel admissi peccati contra naturæ legem. Quamquam enim hominis natura post lapsum adeo est corrupta, ut magis prona sit ad malum, quam ad bonum, non adeo tamen ista depravata voluntas & inclinatio plane omnem delevit Dei imaginem, quin supersint adhuc ejus rudera quædam, scil. ista honesti & decori innata principia, quæ etiamnum in semetipso sentit reliqua, ad quæ tanquam ad Lydium lapidem examinandi habet facultatem omnes, quæ a se proficiuntur, actiones, & ex earum cum illis convenientia, vel disconvenientia iudicat, num justæ sint, id est, rectæ rationis dictamini consentaneæ, nec ne. Atque ita facile perspicit quid faciendum, quid omittendum sibi incumbit in totius vitæ cursu, idque non tantum in præsens, sed & futurum, quibusve mediis pervenire queat ad consequendum finem humanæ naturæ convenientem, scil. ut vivat naturæ socialis & rationalis regulis & legibus convenienter: quibus cognitis atque perspectis, fa-

cultatem insuper habet recte conformatum iudicium sequi, id est, exequi, quæ rectæ rationis dictamini conveniunt, adeoque juri naturæ congrua sunt. Quippe si ejusmodi facultate caret homo, non posset ei imputari legum transgressio, cum enim ea est voluntaria, ideoque poena & animadversione digna, includit justum ab injusto secernendi, & de hisce recte conformatum iudicium sequendi facultatem. Non obstante naturæ imbecillitate, quæ pravis inclinationibus atque cupiditatibus agitata, sæpe quidem videt meliora probatque, deteriora tamen sequitur: sibi enim imputet, quod non utitur ista facultate, quam naturæ autor Deus ipsi largitus est, verum hujus mundi illecebris sese ab eo, quod justum est, adeoque humanæ naturæ, id est, rationali congruum, avocari permittit. Vivere enim convenienter naturæ humanæ, est honeste & decore vivere in omni vitæ parte, & rectæ rationis dictamina sequi; quæ locum sibi vindicarent, etiam si nulla esset societas humana, quia ab humana natura, qua rationali, separari neque disjungi possunt. Quod confirmat Aristoteles 1 Rhet. 13. cum inquit; *Est quoddam quod profitentur omnes, natura commune justum, & injustum, etiam si nulla societas invicem sit, nullaque pactio*. Et Robert. Scharrock. de offic. cap. 2. n. 10. *Verissimum sane est magnam inesse his anticipationibus ad societates conciliandas & tuendas vim, & magnam proinde utilitatem ab iisdem provenire; honestatem autem natura procuratrice ortam subsequuta est utilitas, non utilitatem honestas*. Natura enim rationalis sese latius extendit quam societas, quoniam omnia omnino complectitur naturæ præcepta, quæ a divina providentia profluentia ad universalem illum finem, quem Deus sibi in producendo hoc universo proposuit, consequendum pertinent, cui & subordinati quidam fines, quibus tanquam mediis ad ultimum & universalem finem pervenimus; cujusmodi singulis finibus suæ sunt præscriptæ leges, quas homo exequendo ad universalem finem tendit, & hac ratione legibus naturæ, id est, naturæ humanæ convenienter operari, & vivere dicitur. Cum enim iste finis nequeat esse nisi bonus, utpote qui ex ipso bonitatis fonte proficitur, sequitur omnia illa media, quibus ad illum finem tenditur, bona

&

& iusta in se necesse esse; e quibus concludimus cum, qui ad hunc finem consequendum ejusmodi utitur mediis, iuste & naturæ juri congruum operari: illa enim media nihil aliud sunt quam naturæ præcepta, quæ homini innata, & per rectæ rationis dictamen promulgata eum informant, quam vivendi rationem amplecti debeat, si velit vivere illi fini convenienter, & consequenter iuste, honeste, & decore, cum respectu Dei, tum socii, & sui metipsum. Singula objecta sua habent quidem præcepta, verum cum ad commune objectum, & universalem finem pertinent, nimir. Deum, communia quoque sunt præcepta, sibi invicem adeo coadunata, ut separari nequeant, quamobrem qui unum horum exequi omittit, contra omnia peccasse intelligitur, itaque una eademque omnium exequendarum necessitas, quia una eadem-

que obligandi causa & idem finis. Obligatio enim ad consequendum finem necessario continet obligationem utendi iis mediis, quibus finis consequi potest, & consequenter ab uno eodemque autore procedere necesse est obligationem, qua tenemur ad propositum finem tendere, & qua obstringimur uti ejusmodi mediis, quæ ad finem consequendum ordinata sunt, nobisque per rationis lumen innotescunt. Quæ necessitas faciendi ea, quæ recta ratio (quæ & rectè conformatum iudicium merito dicitur, quia legi naturæ consentaneum) nobis huic fini inservientia, & consequenter juri naturæ convenientia dicat, continet quoque necessitatem abstinendi iis, quæ impedimento sunt, ut finis obtineri non possit. Ex quo mentis discursu naturæ lex prohibens & præcipiens profuit, & qua mox latius.

10. Atque hæc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut coetui propria sunt elargiendis prudens dispensatio, ut quæ nunc sapientio-rem minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, pro ut actus cujusque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie strictèque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen jus illud proprie nominatum diversam longe naturam habeat, in eo positam ut quæ jam sunt alterius alteri permittantur, aut impleantur. Improprie & laxius.

COMMENTARIUS.

Habet hic autor sermonem de jure quod descendit ab illa iustitia, quæ in præmiis, honoribus, aliisque id genus beneficiis distribuendis collocandisque versatur, atque uno vocabulo dicitur iustitia distributiva, ad cujusmodi distributionem, quia iudicio nemo cogi potest, utpote quæ ex liberali voluntate proficiscitur; hinc hæc juris species refertur ad juris naturæ latiore significationem, quæ complectitur tum ea, quæ alius a me exigere potest, cum etiam illa, ad quæ præstanda nemo quidem violento aliquo remedio adigi potest, verum naturali pudore & honestate quadam tenetur, in quibus locum sibi vendicat iustitia distributiva, quam prudentem dispensationem vocat autor, scilicet ut habeamus rationem dignitatis, benevolentiam, ac meritorum, quibus affecti sumus ab eo, in quem beneficium conferre animum induximus: ut iusta fervetur in referenda gratia & in conferendis beneficiis proportio. Vult enim naturalis æquitas, ut suum cuique tribuatur, id ipsum vero fieri nequit, nisi habeatur delectus dignitatis, benevolentiam, ac meritorum, quæ in socium contulit ratio. Ita enim Cic. I. offic. Tertium propositum est, ut in beneficentia delectus esset dignitatis: in quo & mores ejus erunt spectandi, in quem beneficium conferretur, & animus erga nos, & communitas ac societas vite, & ad nostras utilitates officia ante collata: quæ ut consurrant omnia operabile est, sin minus, plures causa majoresque ponderis plus habebunt. Et paulo post. De benevolen-

tia autem, quam quisque habet erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, a quo plurimum diligimur. Et idem. Sed si contentio quadam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt patria, & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere periculum: deinceps bene convenientes propinqui, quibuscumque etiam communis plerumque fortuna est. Cuique enim eorum tribuendum, quo quisque dignus est beneficio. Nec eadem enim tribuenda patri & filio, civi & hospiti, benemerito & ei qui læserit, alia denique aliis pro ratione affectionis & necessitudinis, quæ cum quolibet intercedit, ut inquit Simplicius in Epist. cap. 37. Optime autem societas hominum conjunctioque servabitur, si, ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitas plurimum conferretur. Cic. I. off. Beneficia in vulgus effundenda non sunt, & nullius rei, minime beneficiorum honesta largitio est: quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia, in aliud quodlibet nomen incidunt, Senec. I. de benefic. cap. 2. Et Ambros. offic. I. cap. 31. Pulchrum est propensionis ejus haberi rationem, qui tibi aut beneficium aliquod aut munus contulit, si ipsi in necessitatem incidit. Quid enim iam contra officium est, quam non reddere quod acceperis. Verum in collocando beneficio & referenda gratia, si cetera paria sint, hoc maxime officii est, ut quisque maxime ope indigeat, ita ei potissimum opitulari, ut inquit

inquit Cic. 1. offic. Unde suadere justitiam attributricem vult autor, ut pauperem diviti præferamus, in collocandis elargiendisque quæ nobis vel cœtui propria sunt. Ita enim Lactant. *instit. divin.* 6. 2. *Si virtus mercedem non exigit, si propter se, ut dicitis, expetenda est, ergo justitiam principem matremque virtutum suo pretio, non tuo commodo aestima: ei potissimum tribue, a quo nihil speres. Quid personas eligis? quid membra inspicias? Pro homine tibi habendum est, quisquis precatur, ideo quia te hominem putat, & postea, largire cæcis, debilibus, claudis, destitutis, quibus nisi largiari moriendum est; inutiles sunt hominibus, utiles Deo, qui eos retinet in vita, qui spiritu donat, qui luce dignatur. Fove quantum in te est, & animas hominum, ne extinguantur, humanitate sustenta. Qui succurrere perituro potest, si non succurrit, occidit.* Ne huic deesset officio Arcelianus quidam, tradit eum Seneca *de benef. lib. 2. cap. 10.* amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, clam ei succurrendum judicasse; atque pulvino ejus ignorantis sacculum subjecisse, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inveniret potius, quam acciperet. Quoniam vero ejusmodi officia, quæ ex justitia distributiva originem suam habent, a cujusque voluntate pendent, ita ut alteri nullum jus competat ea exigendi ab altero, quia non intercedit reciproca obligatio, qua sibi invicem aliquid præstare, vel facere, vel dare devinciuntur; hinc horum officiorum matrem justitiam attributricem abs ratione juris proprie dicti partem quosdam fecisse Jurisconsultos atque Philosophos, autor opinatur. Quoniam justitia proprie dicta versatur circa proprie dictas obligationes, quæ alicui facultatem tribuunt persequendi quibuscunque mediis jus suum; ejusmodi itaque, quæ actionem pariunt, & propter quas quis in judicio conveniri potest. Quarum in numero sunt omnes obligationes mutuz, quæ sibi invicem respondent; ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, sit obligatio, cujus intuitu vicissim alteri quid præstare tenetur. Alterius naturæ sunt obligationes non mutuz, quando scilicet unus alteri quidem aliquid præstare tenetur, ita ta-

men, ut in illo altero, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad æquipollens aliquid præstandum adstringens: quarum consequenter executio vel præstatio jure exigere nequit, cujusmodi sunt charitatis, humanitatis, grati animi officia, remuneratio honoris & munerum collatio. Quia vero ex hisce obligationibus nullæ nascuntur actiones, utpote quæ tantum ab una parte obligant, commode ad jus illud referri nequeunt, quod ab autore strictè sumtum continet ejusmodi obligationes, quæ reciproca sunt, & contrahentes sibi invicem devinciunt, ad aliquid dandum vel præstandum, cujusmodi est obligatio, qua tenemur lucrum ex re aliena perceptum restituere, damnum culpa datum reparare, promissa implere; de qua juris significatione sermonem habuit autor in antecedentibus paragraphis. Omnes itaque obligationes sive ex legibus naturalibus, vel civilibus immediate descendentes, sive ex facto hominum, conventionem vel pacto, stipulatione, venditione, permutatione, alioque id genus contractu proficiscentes, mutuam continent obligationem, ideoque producentes vel in societate naturali, vel civili, actionem, ad jus strictè dictum, & sumtum in illa autoris significatione pertinent. Verum nullam video rationem, cur jus illud, quod circa elargienda & distribuenda, quæ cœtui vel cuique homini propria sunt, (propria dicuntur, quia nemo ea jure suo vel petere vel vindicare potest) versatur, non posset referri ad juris proprie dicti significationem, sumto juris vocabulo pro eo quod semper bonum & æquum est, & obligans ad id quod rectum & honestum est: hæc enim est propria juris interpretatio & energia, omnes omnino continens obligationes, omniaque officia, quæ homo homini præstare tenetur; utpote cujus unicus scopus & finis est, ut suum cuique tribuatur cum rationis judicio, prout cujusque actus & rei natura fert, & temporis ratio postulat: suum vero cuique tribui nequit, nisi in omnibus actionibus habeamus rationem honestatis & æquitatis; eam enim si observaremus in vitæ cursu, nihil indecore, nihil vitiose, nihil injuste faceremus, sed sua cuique debita præstaremus officia, juris justitiæque tam naturalis quam civilis complementum.

11. Et hæc quæ jam diximus locum aliquem haberent, etiam si daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus contrarium cum nobis partim ratio, partim traditio perpetua inseverint, confirmant vero & argumenta multa & miracula ab omnibus sæculis testata, sequitur, jam ipsi Deo, ut opifici & cui nos nostraque omnia debeamus, sine exceptione parendum nobis esse, præcipue cum is se multis modis & optimum & potissimum ostenderit, ita ut sibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna, quippe æternus ipse, possit, & voluisse credi debeat, multoque magis si id disertis verbis promiserit: quod Christiani indubitata testimoniorum fide convicti credimus.

C O M M E N T A R I U S .

Q UEMADMODUM necessario, ut superius dicere incepimus, omnes creaturæ omniaque individua a summo ideoque primo aliquo principio producta sunt, ita etiam necesse est, ut omnia attributa, omnesque facultates atque virtutes, quas in illis perspicimus, ad idem illud principium referamus: quippe cum non detur progressus in infinitum, verum ad primum aliquod ens tandem perveniri necesse sit, quod omnium individuorum causa est & origo, consequenter non potest alia esse causæ existentiae & essentiae, alia iterum qualitatum sive facultatum, virtutumque, quibus singula prædita sunt. Quoniam primum ens debet esse simplicissimum, nulla in eo locum habere potest multiplicatio entium, quæ singula in creatione individuorum separatis habuissent operationes a primo independentes. Ex quibus concludimus, quod vix concipere possumus aliquod naturæ jus sive aliqua virtutum semina, honesti atque decori observationem homini innatam, aliasque facultates & qualitates individuis, quibus singula in suos fines feruntur, inditas, quin simul debeamus concipere primam aliquam causam, a qua illas omnes derivare necesse habemus, & consequenter hæc omnes, de quibus nobis sermo, singulis rebus innatas qualitates, abstractè a prima causa concipi non posse. Unde enim honesti & justi in nobis idea, nisi tale quid existeret; unde autem posset existere, nisi ejusmodi esset principium aliquod, ex quo dimanat tanquam ex fonte suo & perpetua scaturigine; adeo enim necessaria illa relatio est inter primum illud principium & rem existentem, ut sine illo concipi nequeat ejus existentia. Hinc frustra quæri mihi persuadeo, num jus naturale, omniaque ejus præcepta sibi locum vindicassent, & homini innotuissent, etiam si daremus, quod sine summo scelere dari non posse merito opinatur Author, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana. Idque eo potissimum, quia nullum jus, nulla honestas vel æquitas, nullæque virtutes vel animi facultates concipi pos-

sunt, quin simul debeat concipi earum causa prima, sine qua existere non potuissent, & consequenter nulla quoque earum extitisset in nobis idea, vel opinio. Non existente causa, non potest existere talis effectus, qui necessario ab illa causa produci debet. Itaque si Deus non esset, nullum bonum, nullum jus morale existere potuisset, quia, ut supra diximus, illud ipsum ex divina natura fluit, tanquam ex sua causa, qua sublata, tollitur quoque effectus, qui ab ea produci debet, & nullam pariter in nobis justitiam vel honesti ideam haberemus: quia enim propter divini luminis communicationem participes sumus summæ rationis, quæ in Deo est, ex illa participatione sequitur, nobis inesse quosdam divini luminis radios, qui nobis tanquam lucerna justitiam ideam ex ingenii tenebris in lucem protrahunt, & honesti atque recti principia innata docent: unde mentis nostræ ad Deum relatio tam naturalis & necessaria est, quam necessaria est justitiam & honesti relatio ad Deum tanquam causam, & principium unde dimanat, & nobis communicatur. Hinc legimus *cap. 17. vers. 28. Act. Apost.* Quod in ipso sumus, movemur, & vivimus, id est, quemadmodum existentiae atque essentiae nostræ, ita motuum sive inclinationum, & rationis principium & causa est, quoniam per eum sumus quod sumus. Quod existimus nobis cum omnibus rebus creatis commune est; quod movemur solummodo cum brutis; quod vivimus, tantum hominis proprium. Vivere enim dicitur qui rationis particeps est, cujus vi admiranda Dei opera contemplando, creatoris potentiam, sanctitatem, justitiam novit. Quamobrem *Gen. cap. 2. vers. 7.* dicitur *Deus inspirasse in naves hominis vitæ spiraculum: & homo factus est in animam viventem*, id est, factus est rationalis: vivere enim proprie dicitur qui ratione utitur & intellectu. Quare Ebræi contendunt vocem illam originalem, quæ *spiraculum vitæ* significat, ad hominem tantum pertinere. Hinc *Johan. Euangel. cap. 1. vitam & rationem* ita copulat, quasi a se invicem separari nequirent, *In principio, inquit, erat sermo,*

D ver-

verbum vivens, λόγος sive ratio, (ut Commentatores illud explicant) & *in ipso*, scil. verbo, *vita erat*. Sic etiam *vivere & frui anima* apud Auctores plerumque conjunguntur. *Is demum mihi vivere & frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praelari facinoris, aut artis bona famam querit*. Omnia autem per hunc sermonem facta sunt, & sine eo factum est nihil, quod est. Et consequenter ab illa ratione, quæ erat in principio, nostræ essentiæ sive vitæ & rationis, in qua essentia hominis potissimum consistit, causam derivamus. Quod vero essentiæ nostræ causa est, idem illud causa est eorum, quæ ex essentia nostra immediatè fluunt: cujusmodi omnia ea sunt, quæ per divini luminis communicationem menti nostræ impressa sunt atque innata; omnia vero illi impressa sunt & innata, quæ ex divina imagine, ad quam conditus est homo, immediatè & necessario proficiscebantur. Omnia immediatè ex ea proficiebant, quæ sanctitati summi & supremi entis congrua erant, itaque nulla, nisi quæ nobis sub idea boni & justii, recti atque honesti animus repræsentat, cujus nulla causa excogitari aut fingi potest nisi Deus, quia nullum ens nisi unum, quod omnium rerum causa est, existere potuisse jam supra nobis satis dilucide demonstratum speramus. Ab illo enim, & per illum, atque in illo sunt omnia quæ sunt & existunt. Ex quibus argumentis concludimus, quod posito primo aliquo ente, ponitur & jus naturale sive morale, eoque sublato, tolli quoque id ipsum necesse esse. Quamobrem si demus Deum non esse, simul quoque negamus aliquod naturæ jus locum sibi vindicare, vel aliqua virtutum semina, vel justii & honesti principia homini innata, atque contrarium in nobismetipsis experimur, concludimus ergo esse Deum justii atque recti, cujus idea animo impressa est, principium atque causam. Cujus existentia jam luce clarius a multis asserta est, & pro virili a nobis confirmata argumentis ex rectæ rationis dictamine petitis atque deductis. Cui accedit magis ad nostri Auctoris errorem de existentia juris naturalis sive moralis evincendum, quod cum sermonem habeat de obligatione, qua homo tenetur operari quod rectum & bonum est, & fugere quod malum & injustum est, ipse aliquem superiorem præsupponit, qui ejusmodi habet imperium, quod hominis conscientiam obligat, eumque ad officium revocat; hoc ipso itaque quo ponitur talis obligatio, qua homo tenetur justum & rectum operari, etiam necesse est, ut ponatur summus aliquis imperans, qui homini ejusmodi obligationem imposuit, & consequenter posito hoc imperio, non potest Auctor extra Deum, vel ut optime inquit Zeigler, sub hypothese non esse Deum, talem obligationem considerare. Sunt enim obligatio & obligans relata, quæ a se invicem separari nulla ratione possunt, ita ut posita una alter quoque poni

necesse sit; posita autem obligandi potentia, scil. ejusmodi quæ ex legibus descendit, ponitur quoque imperium cujus vi subiectum, cui obligatio inhæret, ad obedientiam & obligationis executionem cogi potest: posito autem imperio sive potestate illa legislativa, qua civibus vel subiectis officiorum & actionum dirigendarum regula & norma præscribitur, ponitur quoque esse personam aliquam, cui tanquam subiecto suo imperium illud sive potestas legislativa inhæret, atque per necessariam hanc relationem, posita obligatione sive lege naturæ, ponitur quoque esse legislatorem, id est, esse aliquem, qui obligat & obligatur, & consequenter inde fluere unum sine altero concipi non posse. Hujusmodi imperium, quo & universus regitur, & omnia individua obligantur ad propositum finem tendere, & homo rectæ rationis suæ dictamini parens, quod justum & rectum, id est, legibus naturæ, sive justii & honesti innatis principiiis conveniens est, cogitur operari & facere, a contrario abstinere, soli Deo competit, ut opifici & creatori, summoque imperanti, cui, quia ab ejus voluntate pendemus, obligamur parere, atque obedientiam præstare. Quamobrem sua obedientibus præmia, inobedientibus supplicia decernit, & quidem ejusmodi, quæ eminenti suæ potestati & summo imperio conveniunt, ideoque maxima, id est, æterna. Quippe cum ipse æternus est, vult eadem impertiri hominibus; quæ naturæ suæ consentanea sunt, imo cum præmiorum & pœnarum distributio necessario quoque ex divina fluat natura, ea quoque debet esse conformis & conveniens divinæ sanctitati. Cui accedit, quod lex ex eadem origine dimanans, & proinde quoque æterna, obedientibus præmia promittit, & transgressoribus æternas pœnas comminatur. Pœna enim debet esse proportionata delicto, quemadmodum præmia meritis respondent. Quoniam itaque transgrediendo legem æternam sive moralem delinquitur & peccatur erga æternum numen, æterno quoque supplicio vindicari debet delictum sive peccatum, quod contra legem sive æternum numen admittitur; ita quoque promissa æterna legem adimplentibus, & requisitam præstantibus Deo obedientiam liberæ æterni numinis voluntati consentanea præmia, scil. æterna: quæ lapsu hominis amissa, perfecta obedientia atque omnium capitum quæ lege morali continentur, Christi plena adimpletio restituit omnibus fidelibus, qui eum tanquam unicum suum redemptorem, salvatorem, & salutis suæ unicam spem & veluti anchoram amplectuntur. Quare ipse Christus, præstitit legi debitam obedientiam, a patre suo petit sibi promissa legem adimplenti præmia, id est, æternam vitam, cujus participes esse voluit, quos effusione pretiosissimi sanguinis sui liberavit ab æterna, quam lex comminatur, pœna mortis.

12. Et hæc jam alia juris origo est præter illam naturalem, veniens sci-
 licet ex libera Dei voluntate, cui nos subjici debere intellectus ipse no-
 ster nobis irrefragabiliter dicitur. Sed & illud ipsum de quo egimus natura-
 le jus, sive illud sociale, sive quod laxius ita dicitur, quamquam ex prin-
 cipiis homini internis profluit, Deo tamen adscribi merito potest, quia
 ut talia principia in nobis existerent ipse voluit: quo sensu Chrysippus &
 Stoici dicebant, juris originem non aliunde petendam quam ab ipso Jo-
 ve, a quo Jovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici potest.

2. Volun-
 tarium.
 1. Divi-
 num.

COMMENTARIUS.

Dicere jam incepimus ex jure creandi di-
 manare divinum dominium, atque su-
 premam & eminentem potestatem in res crea-
 tas. Quippe quemadmodum quod ex re
 mea factum est, meum est, ita etiam omne
 opus, qua tale, sui est autoris sive artificis a quo
 productum est, atque ita nos toti sumus Dei,
 tanquam ex quadam a se vel ex nihilo creata ma-
 teria producti. Cujusmodi plenum & a nullo
 dependens dominium sive imperium Deo jus
 confert rebus a se creatis utendi pro lubitu, atque
 tribuit facultatem potestatemque ipsis præscri-
 bendi, & existendi regulas, & operandi. Quæ exi-
 stendi & operandi regulæ nihil aliud comple-
 ctuntur, quam ut unumquodque individuum
 tendat, vel motu innato, id est, instinctu quo-
 dam, vel prælucente rationis lumine, ad illum
 finem, quem Deus & conditor hujus universi,
 singula producendo individua, sibi proposuit; eo
 ipso itaque, quod condidit ad certum finem sin-
 gula individua, etiam obligavit ut decreto &
 voluntati suæ, & consequenter proposito fini
 convenienter operarentur; vi enim istius summi
 & independentis imperii, quod Deo tanquam
 creatori competit, obligamur voluntati impe-
 rantis obtemperare, & consequenter omnia quæ
 nobis ratio dicitur voluntati divinæ consentanea
 esse exequi, quæque ab ea aliena sunt, quia a
 fine, id est, æterno Dei decreto deviant, fugere
 tenemur. Quæ obedientia in divina exequenda
 voluntate consistens, non solum locum sibi vin-
 dicat in iis, quæ juris naturalis sunt, sive quæ ex
 ipsa divina essentia profluentia necessariam exe-
 quendi vel abstinendi obligationem continent,
 propter moralem, quam in se habent, honesta-
 tem, vel turpitudinem, id est, quæ sunt de-
 bita, & illicita per se antecedenter ad divinam
 voluntatem, verum etiam in iis obtinet, quæ
 sunt juris divini voluntarii, quod ex volunta-
 te originem ducit, scil. quod justum est, quia
 voluit Deus. De quo jure latius infra disputabi-

mus. Utriusque juris origo a Deo ter. Opt. Max.
 derivanda. Quamobrem utrumque divinum,
 & consequenter respectu hominis, qui obligatio-
 nis capax est, ex æquo obligatorium, scil. quoad
 obedientiam, & voluntatis divinæ executionem;
 diversa tamen a se invicem, quoad obligationis
 naturam. Hoc enim ab ipsa voluntate procedit,
 ideoque mutabile est: illud ex ipsa proficiscitur
 divina natura, & quidem necessario, obligans in
 omni vitæ parte & perpetuo ad id quod rectum
 & honestum est, id est, supremi legislatoris san-
 ctitati & bonitati conveniens, quæ sanctitas quia
 a divina natura inseparabilis est, eique semper
 & perpetuo necessarioque inhæret, hinc jus illud
 ex divina essentia ejusque attributis profluens
 ejusdem naturæ est, cujus origo unde dimanat, &
 consequenter semper unum idemque, necessario
 & perpetuo obligans, atque idcirco nullis muta-
 tionibus obnoxium. Hinc optime Zeigler. *In*
Annotation. in Grot. in prolegom. Interim tamen
hoc non nego, esse in Deo æternam aliquam legem,
h. e. rationem divinam sapientia, directivam omnium
actuum & motuum in suos fines, & jus aliquod
naturale immanens antecedenter ad omnem liberum
voluntatis actum, secundum quod non potest velle,
quod juri illi repugnat. Naturale ac sociale hoc
 jus vocamus, quatenus hominis naturæ rationa-
 li ac sociali ejusmodi principia a Deo insita sunt,
 unde justæ & rectæ notitia atque scientia duce re-
 cta ratione homini innotesceret. Quippe quo-
 niam ea non aliunde profluant, nisi a divina
 imagine, cujus particeps est homo, consequenter
 ea merito Deo adscribenda sunt, quamvis ex
 principiis homini internis proveniant. Quam-
 obrem olim Stoicæ disciplinæ sectatores juris no-
 men ab ipso Jove derivandum censuere, quia non
 aliam juris originem excogitare potuerint, quam
 omnium rerum autorem, & principium. Vide
 quæ supra de origine juris naturæ, sive divini
 necessarij annotavimus.

13. Accedit, quod illa quoque ipsa principia Deus datis legibus magis conspicua fecit, etiam iis quibus imbecillior est ad ratiocinandum vis animi; & in diversa trahentes impetus, qui nobis ipsis, quique aliis consulant, vagari vetuit, illos quippe vehementiores addictius regens & sine ac modo coercens.

C O M M E N T A R I U S.

JUS illud naturale sive sociale ex innatis nobis iusti atque honesti principiis profuens, & per rectæ rationis dictamen nobis innotescens, merito juris divini venire nomine vel ex eo patet, quod eadem illa principia Deus, in lapideis tabulis & litteris sacris descripta, hominibus quasi de novo promulgare voluit; partim, ut magis conspicua faceret iis, quibus ad ratiocinandum animi vis imbecillior est; partim, ut ejusmodi quasi renovatione hominem admoneret eorum, quæ lex naturalis sive rectæ rationis dictamina ab eo exigunt; ne aliquo ignorantia velo scelera & vitia sua posset obtegere. Quia enim legis naturalis notitia post lapsum magis magisque obscurata fuit & vitata, adeo ut contra rectæ rationis dictamina, sive iusti & honesti nobis innata principia, varia scelera & corrupti pravique mores invenirentur, placuit Deo legem naturæ intactam atque illibatam ab improborum hominum pravis cupiditatibus & nefandis facinoribus conservare, eique restituere debitam reverentiam ac observantiam; quamobrem naturales illas nobis insculptas notitias, lapsu hominis densissimis involutas tenebris, iterum de novo datis legibus illustrare atque confirmare voluit, ab una parte addita poenæ comminatione literis testata, si quis negligeret ea, quæ moralibus sive naturalibus, id est, divinis legibus continentur; ab altera adjecta præmiorum pollicitatione, si quis faceret ea, quæ ipsi lex imponebat facienda. Hisce enim duobus vinculis totius humanæ societatis contineri salus videtur. Metu enim poenæ efficitur, ne hominis in diversa trahentes impetus in socii perniciem aliquando erumpant. Præmiorum exhortatione ad officia revocatur, & ad ea, quæ leges naturæ exigunt, in omni vitæ parte præstanda & exequenda impellitur, atque ita societatis humanæ tranquillitas & pax conserva-

tur, & legibus moralibus præstatur debita reverentia & obedientia. Rectissime dixit Solon, rempub. duabus rebus contineri, præmio nimir. & poena. Quibus sublatis diu consistere rempub. non posse jam olim prædicavit Demosthenes. Ac proinde rogatus Antisthenes, quæ res civitati seu hominum societati portendebat exitium, cum in his, respondit, non est bonorum ac malorum discrimen, namque recte factis præmia, maleficiis ac sceleribus debentur supplicia. Quare Paulus Apostolus, principes & magistratus ad vindictam malefactorum, ad laudem vero bonorum missos, affirmat. Tendunt itaque eo leges tum naturales sive divinæ, tum civiles, ut iuste & honeste homines vitam transigendo societas humana, a qua nostra pendet beatitudo temporanea, conservetur integra, atque ut præstando obedientiam naturæ dictamini Deo tribuamus quod ipsi debemus, tum etiam quæ socio sive secundum justitiam explettricem, sive attributricem debita exhibeamus officia, quoniam permutatio officiorum sit maximum atque arctissimum societatis humanæ vinculum. Ut itaque homo sese erga omnes leges morales gereret, quemadmodum decet, & supremus hujus universi conditor Deus ab eo exigit, secundum suam sanctitatem, justitiam, & bonitatem, viva voce, vel per Moysen, homini quasi de novo naturæ præcepta dedit, ut ad illorum executionem & præstationem magis impelleretur, idque ipsum imprimis fecit promulgando decalogo; qui est quasi compendium juris moralis, sive divini necessarii, & a nobis considerari merito potest tanquam tabella, in qua depicta vel descripta sunt præcipua hominis officia, quæ tum Deo ut creatori, tum proximo suo tanquam ejusdem generationis vinculo sibi devincto debet.

14. Sed & historia sacra, præter id quod in præceptis consistit, affectum illum socialem non parum etiam eo excitat, quod nos docet ab iisdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque sensu dici recte possit quod alio dixit Florentinus, cognationem inter nos a natura constitutam; cui consequens sit, hominem homini insidiari nefas esse. Inter homines quasi Dii quidam sunt parentes, quibus proinde non infinitum, sed sui generis obsequium debetur.

C O M M E N T A R I U S.

Verum præterquam quod naturæ dictamina, quæ merito divina præcepta vocari jam satis demonstratum a nobis putamus, omnia eo colli-

mant, ut homo præstaret ea, quæ cum rationalis, tum etiam socialis natura exigit. Illa magis generalia sunt, utpote quæ pertinent ad omnes qual-

*L. ut
vim. D.
de just.
& jur.*

quascunque hominis actiones, quæ vel ad Deum, vel ad nosmetipsos, vel ad socium spectant. Hæc magis specialia, quia tantum societati humanæ inserviunt, hominemque ad eam colendam servandamque impellunt, quo tendunt innati isti stimuli, quibus non solum homines, sed & bruta animalia naturæ quodam impetu ad societatis custodiam feruntur: præter, inquam, hæc præcepta moralia sive divina, affectum hunc societatis vehementiorem in nobis efficit sacra historia, utpote ex qua perspicimus totum humanum genus unum idemque nascendi habere principium, id est, ab iisdem primis parentibus ortos omnes homines, cum omnes ab uno patre Adamo processerint, quamobrem nihil unum unitam simile est, tamque par, quam omnes inter nosmetipsos sumus. Hinc inquit Florentinus, naturam, quæ communis est omnium parens, necessitudinem quandam & cognationem inter nos constituisse l. 3. ff. de just. & jur. Cognati enim appellati quasi ex uno nati, aut quasi commune nascendi habuerint initium. l. 1. §. 1. ff. und. cog. Cognati ab eo dici putantur, quod quasi una communiterve nati, vel ab eodem orti progenitive sunt l. 4. §. 1. ff. de grad. affin. Quamobrem violare alterum prohibemur naturæ lege. Hoc enim, inquit Cicero, natura præscribit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod sit homo, consultum velit. Cui naturali cognationi accedit illa quæ a nascendi conditione sive sanguinis vinculo originem habet, cujus respectu homines sibi invicem, vel magis,

vel minus devinciuntur, atque pro mensura obligationis alter alteri hæc vel illa tenetur præstare officia. Arctissima autem necessitudo illa est, quæ inter parentes & liberos intercedit, propter arctissimum illud generationis vinculum, utpote quod omnia omnino comprehendit officia, quæ homo homini secundum diversam qualitatem, quæ cuique inhæret, debet: quamobrem illud ipsum non solum officia necessitudinis & cognationis, sed & obedientiæ atque obsequii continet. Sunt enim inter homines quasi Dii parentes, utpote qui imitari Deum videantur vitam dando, quemadmodum enim Deo ex jure creandi competit supremum atque independens dominium in res a se productas, atque ex eo dominio derivatur obsequium, quod debemus creatori nostro sine exceptione, ita & parentes ex jure generandi supremum quidem, verum dependens dominium habent in liberos suos, quia a se productos, quibusque consequenter reverentiam, honorem, & obsequium debent, non tamen infinitum, sed limitatum, eatenus scilicet ut in omnibus eorum jussis eminentis, ut ita dicam, & independentis Dei imperii habeatur ratio, ita ut nunquam imperium paternum sive parentum in liberos possit aliquid injungere, quod contrarium esset imperio divino; magis enim Deo obediendum quam hominibus. Ratione enim imperii divini, cessat ille honor, atque reverentia parentibus debita, quia homines sibi invicem æquales sunt respectu divini imperii.

15. Deinde vero, cum juris naturæ sit stare pactis, (necessarius enim erat inter homines aliquis se obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi potest,) ab hoc ipso fonte jura civilia fluxerunt. Nam qui se cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibusque subjecerant, hi aut expresse promiserant, aut ex negotii natura tacite promisisse debebant intelligi; secuturos se id quod aut cœtus pars major aut hi quibus delata potestas erat constituissent.

2. *Humanitas.*
Civile
cujusque
civilitatis.

COMMENTARIUS.

Quoniam vero omnia officia, quæ inter homines mutuo sunt exercenda, non ejus generis sunt, ut ea pleno, id est, perfecto jure alter ab altero exigere queat, propter mutuam obligationem, qua circa eorum præstationem leges naturales homines sibi invicem devinxerunt; verum quædam eorum ejusmodi sunt, ut exhiberi nobis eadem nisi precario postulare nequeamus, cujus naturæ sunt humanitatis & charitatis officia; hinc ipsa naturalis ratio alium obligandi modum excogitavit, quo nobis jus acquireremus ad petenda ea, quibus quidem indigemus, verum jure naturæ nullo actu extrinseco humano interveniente ad eorum præstationem socium interpellare nequimus. Cui accedit quod cum diversa sint hominum ingenia, ita ut nonnulli propter nimium propriæ utilitatis stu-

dium non adeo proni sint ad benefaciendum aliis; & aliena commoda promovenda, nisi exinde lucrum aliquod in se redundaturum provideant, vel paria beneficia recipiendi spem habeant: quidam iterum recusant officiorum in se collationem, nisi alter vicissim a se quædam accipiat, necesse est, ut ejusmodi præstationes a conventionione aliqua vel pactione formam accipiant atque determinantur. Præterquam quod videatur cuique arbitrio relictum, qua ratione potissimum proprio commodo consulere velit, & consequenter quisque, tanquam propriæ utilitatis & necessitatis summus arbiter, facultatem habet hujusmodi media adhibere, quæ huic consulere sibi videntur. Eo pertinent itaque pacta & conventiones, quibus homines sibi procurant ea quæ jure suo a socio exigere nequeunt.

queunt, & consequenter obligationes, quæ ex illis oriuntur, eandem habent vim, quam iis tribuere solemus, quæ immediate a legibus naturæ descendentes mutuam obligationem continent. Quamobrem juris naturæ esse dicimus stare pactis, sive adimplere ea quæ pactis & conventionibus contrahentes sibi invicem debent. Quippe quemadmodum permutatione officiorum, quibus mutæ indigentia & necessitati succurritur, humana societas conservari natura voluit, ita quoque injunxit hominibus necessitatem præstandi ea, quæ sibi invicem debent, vel ex sola obligatione naturali, vel ex pacto & conventionione obligationi naturali adjecta, tanquam adminiculum, quo supplemus quod deficit obligationi naturali ad producendam actionem, qua convenire possumus promissa adimplere recusantem: quæ enim fuerunt voluntatis, cujusmodi sunt omnia illa officia, quæ pudori & humanitati charitatiq; hominum relicta sunt, fiunt necessitatis interposito pacto, quia hac ratione adversus alium, cujus ex voluntate pendebat præstatio sive executio, mihi paciscendo novum jus consensu ejus acquirō, mutuam obligationem producens, & consequenter ejusdem efficaciam, cujus omnes sunt obligationes mutæ per ipsam naturam nobis impositæ. Eo itaque ipso quo nobis societatis custodiam injungit natura, pariter nos obligat ut pactis stemus, sive fidem datam servemus, partim quia hac ratione indigentia humanæ, quæ societatis finis est, mutua ope succurritur, partim quia pax & tranquillitas conservatur administrando justitiam, id est, suum cuique tribuendo: nulla diu potest societas subsistere. sublata justitia, ea enim est arctissimum ejus vinculum & coagulum: quo rupto status belli introducit; in quo homo homini lupus in mutuam advolat perniciem; quæ enim alia crebrior belli causa, quam fidei violatio, atque promissorum adimplendorum ommissio vel recusatio? ubi itaque exulat justitia, ibi pax & tranquillitas demigrarunt, & consequenter nulla potest subsistere societas; ibi autem justitia exulat, ubi violatur fides, fundamentum enim justitiæ est fides, sublata itaque fide tollitur quoque justitia, tollitur autem fides quoties pactis non statur, id est, quoties non servatur fides data, ut supra disputavimus. Hinc Cicero, 2. offic. cap. 7. *Fundamentum justitiæ est fides, id est, dictorum conventorumque constantia & veritas. Ex quo, quamquam hoc videbitur fortasse cuiusdam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiosè exquirunt unde verba sint ducta, credamusque, quia fiat quod dictum est, appellatam fidem*, id est, cum quæ dicuntur, & promittuntur, atque conveniuntur, præstantur atque servantur, vere & sincere, ut virum probum & honestum decet; jungit enim fides hominem homini, & consequenter societatem conservat; e contra ejus violatio parit diffidentiam, unde discordiæ, rixæ, iræ, & postremo belli status. Quamobrem fides vita & anima, imo fundamentum societatis humanæ merito dicitur, utpote quæ

conjungit animos. Hinc olim in fide danda accipiendaque dextræ conjungebantur. Fidem itaque servare, id est, præstare ea quæ promissimus, sive pacto, sive conventionione aliqua interposita, natura sive divina juxta & humana jura præcipiunt. Hinc Isocrates adversus Callimachum. *In fœderibus & pactis tanta vis est, ut pleraque res tum Græcorum tum Barbarorum ex pactis & conventionibus transigantur. His enim freti convenimus, & commercia agitamur. Per hac inter nos contrahimus, per hac cum privatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc uno tanquam communi bono homines omnes uti non desistimus. Priusquam promittas, inquit Seneca, delibera, & cum promiseris facies, & malo mihi successum deesse, quam fidem. Etiam hosti est æquus, qui habet in consilio fidem. Fidem enim qui perdit, nihil potest uliro perdere. Et Epist. 88. Fides, inquit, sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur premio. Ure, cade, occide, non prodam, sed quo magis secreta quaris dolor, eo illa altius condam. Hinc ait Ulpianus l. 1. off. de const. pecun. Præterea naturali æquitati, qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam grave est fidem fallere. Quamobrem non audiendum esse respondit Papinianus l. 25. ff. eod. qui vult constitutæ rei fidem frangere. *Is natura debet quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus. l. 84. ff. de Reg. Jur. Natura, id est, jure naturæ sive gentium;* (cum nemo jure gentium debeat, quin & naturæ teneatur, quoniam jus gentium, ut supra notavimus, nihil aliud est, quam quod naturalis ratio inter gentes constituit, a qua & ipsum naturæ jus derivatur) debetur id quod natura æquum est solvi, ut ibi annotavit Gloss. Omne enim debetur natura quod vel pacto, vel conventionione, vel nuda promissione aliquis petere potest, quoniam jus ex consensu nostro in alium transit ad persequendum illud, quod vel dare, vel facere, vel præstare fide interposita quis promisit. Sufficit enim per consensum voluntatis declaratio ad obligationem naturalem necessario producendam, qua vel alteri obligamus, vel qui nobis obligatur. Consentientes in aliquam rem, inquit Modestinus, ex consensu obligari ex voluntate nostra videmur l. 52. §. 4. ff. de oblig. & action. Sin divina jura consulamus, non deerunt nobis exempla, quæ comprobant eo jure, non tantum obligare pacta inter diversos principes & populos inita, verum non impunito fore, qui ea violare audent, sancitum, imo sæpissime ejusmodi violatores pœnas dedisse. Vid. 2 Sam. cap. 21. Ab hoc autem obligandi modo, quo tenemur fidem datam servare, sive stare pactis, civilia quoque jura tanquam ex fonte suo fluxisse statuit Author noster, scilicet quatenus illi, qui a naturali societate recessi sunt, & in civilem coaliti, tacite vel expresse intelliguntur promississe, sese id ipsum executuros, quod major pars populi, vel illi penes quem summum residet imperium constituisse, & consequenter sese executuros, quicquid imperans societatis salutis utile fore judicans, ipsis injungit, vel legibus statuit.*

Cum

Cum enim nulla potest subsistere societas, ubi concordia, id est, animorum & voluntatum unio exulat, necesse est ut præsumantur homines sibi invicem promississe sese obtemperaturos voluntati vel majoris partis, vel istius hominis, quem tuendæ societati præfecerunt; qui enim vult consequens, etiam antecedens velle intelligendus, sine quo consequens obtinere nequit; quare qui in civitatem coaluerunt præsumendi sunt ea omnia voluisse, vel promississe, quæ ad ejusmodi societatem colendam atque conservandam sunt necessaria. Quæ promissio ejusmodi sive pactum, vel expressum, vel tacitum, ex ipsa negotii natura, vel societatis fabrica profluens, cives primo sibi invicem, deinde etiam summo imperanti obligat ad faciendam, quæ civitas sive eam repræsentans summus imperans jubet, fugienda vero quæ vetat. Sublata enim ejusmodi obedientia sive voluntatum submissione, tollitur illa animorum unio, quæ arctissimum societatis vinculum atque coagulum est. Merito igitur dicitur iste obligandi modus, quo tenemur stare pactis conventis, ejus juris, quod civile appellamus, fons, quatenus cujusque civitatis proprium. Ex eo enim deducenda potestas leges condendi & promulgandi, quippe cum ea

conditione deferri imperium intelligi debet, ut summus imperans videat ne quid resp. aliquid detrimenti capiat, necessario huic delationi debet inesse ejusmodi potestas, quæ omnia concedit summo imperanti faciendam, quæ salutem societatis inservire judicat, eique adnexum est pactum, quo intelligimus voluisse nostras voluntates unius voluntati submittere, ut pro lubitu & arbitrio de cujusque voluntate summus imperans posset disponere, & ea uti ad procurandam totius societatis salutem. Delationi inest, jura condendi, leges promulgandi, negotia civibus imponendi, & quicquid e civitate est, diligenter summaque cum vigilantia & industria procurandi potestas. Submissioni adnexa est plena & prompta obedientia, quæ consistit in exequendo quicquid vel legibus, vel principis rescripto, vel edicto sancitum, vel alia quacunque declaratione voluntatis summi imperantis nobis imponitur faciendum. *Illi enim imperandi, nobis obsequendi gloria relicta est*, ut inquit Tacitus. Utrumque fundatum in illa tacita sive expressa promissione, qua cives sibi invicem obligati sunt ad amplectenda omnia, quæ ad societatem civilem colendam conservandamque necessaria esse summus imperans arbitratur.

16. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed aliis,
Utilitas justæ prope mater & æqui,

si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis juris mater est ipsa humana natura, quæ nos, etiam si re nulla indigeremus, ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat, potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim naturæ Auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam societatem raperemur: juri autem civili occasionem dedit utilitas: nam illa quam diximus consociatio, aut subjectio utilitatis alicujus causa cœpit institui. Deinde & qui jura præscribunt aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent.

COMMENTARIUS.

Utilitatem non posse dici justæ & æqui matrem satis ea evincunt, quæ supra disputavimus, scil. quando ejusmodi utilitas in deliberationem cadit, quæ ab honestate disjuncta omnia ad se rapit, nihil in commune defert. Quoniam enim, ut dicere incepimus, nobis non solum nati sumus, sed etiam ut aliis, id est, nostri simillimis prodessemus, quamobrem cognationem inter homines naturam constituisse Florentinus testatur, voluit eadem natura permutandis officiis, quæ in suo cuique tribuendo maxime consistunt, ut justitia & æquitas inter homines tanquam ejusdem originis participes, & naturalis societatis ex eadem origine promanantis

membra exerceretur, quæ justitiæ & æquitatis distributionem & exercitationem tollit utilitas, quoniam nullis nisi propriis consulat commodis, & consequenter potius justitiæ noverca, quam mater dicenda videtur. Et quid si verum esset justum non natura, sed sanctione hominum esse propriæ utilitati inservientium, tamen perperam ea justæ & æqui mater diceretur; utpote quæ potius occasionem præbuisse videri debet, quamobrem homines ad propriam utilitatem promovendam natura proni, vi rationis, cujus participes eos finxit Deus, quæ sibi utilia, quæ non essent discernentes, jura quædam sanciverunt, ac leges constituerunt, quas suadebat utilitatis

tatis ratio sive deliberatio. Quare ipsa ratio, non recta tamen, sed illa animi vis, per quam consequentia cernimus, causas rerum videmus, earumque progressus & anteceffiones non ignoramus, similitudines comparamus, rebus presentibus adjungimus atque annectimus futuras, perspicimusque ea quæ nobis utilia, quæ nocitura sunt, atque secundum ea totius vitæ cursum dirigimus, ea inquam ratiocinandi facultas justitæ & æqui, cujus utilitas mensuras, norma, & regula sive moderatrix est, fons & origo potius statuenda est. Feruntur ad utilitates suas bruta animalia, verum ratione carentia legibus quoque carent, quibus ea vel acquiri, & acquisita conservari debet, quas vi rationis excogitavit homo. Rationem hic fontem ejus juris, quod sibi utilitate finxisse homines fingit Carneades, statuo, quia mihi res est cum Atheo, qui nulla admittens jura nisi ab humano profecta arbitrio, nullum quoque agnoscat Deum, authorem istius juris, quod recte ratiocinantes naturale, ideoque immutabile vocant, quia ab immutabili natura, id est, Deo naturæ opifice, immediate profectum & hominibus innatum communicatumque, quia ejusdem naturæ participes, quatenus ad imaginem primæ originis creati sunt. Quamobrem superius probare conati sumus nullum aliud posse inveniri vel excogitari justitiæ & æquitatis principium vel originem, quam ipsum Deum, & communem naturam, a quo ordiendum, quoties de justo & æquo, honesto & utili sermo habendus est. Hinc nostri Authoris opinionem, statuentis juris naturalis matrem esse ipsam humanam naturam, amplecti nequeo, utpote quæ potius subjectum est, cui leges naturæ præscriptæ sunt, quam causa efficiens ac ejusmodi jura sive leges producens; cui accedit, quod leges & jura in se contineant vim obligandi, quæ aliunde debet proficisci, quam ab ipsa natura humana, quæ obligatur obtemperare suæ rationis dictaminibus. Obligandi potestas, & obligationis exequendæ necessitas, non in unam eandemque cadere possunt personam, quia, secundum tritum illud, nemo sibi obligari potest, propterea quod obligatus censeretur non potest, qui pro arbitrio semetipsum obligationis vinculo potest liberare. Quæ obligatio immediatè ex Dei natura sive imagine nobis communicata procedit, quia inest ipsi naturæ justitæ & æqui, cujus principia, propter illam participationem divinæ imaginis, naturæ humanæ innata sunt; ideo, naturalia commode dici possunt; quare, ut dicere incepimus, natura humana non tanquam juris naturæ mater & origo, verum tanquam subjectum est, cui, quia juris capaci, leges naturæ promulgatæ sunt, quæ & ratione originis & obligationis referri debent ad Deum tanquam primum principium. Ipsa divina natura causa originis, imperium vero divinum causa obligationis, utriusque principium ipse Deus, subjectum natura humana, tanquam tabula cui inscripta est lex naturæ, non origo typi impressi, ut optime inquit Osiander. Sed idem minus recte statuit Authorem nostrum errare, quan-

do juris civilis matrem vocat ex consensu obligationem, potiusque oppositum dicendum, & inverso ordine sic pronuntiandum videri. Jus civile esse matrem, ex qua obligatio oritur civilis. Observandum enim hominum consensum in mutuam societatem conspirantium, quo voluere summum imperium, quod singulis in statu naturæ concessum est, natura in unum, vel plures conferendo, seque voluntati summi imperantis subjiciendo, societatem civilem excitare, esse principium illius imperii, ex quo jura civilia dimanant, quemadmodum leges naturæ profluunt ab imperio divino, & consequenter quemadmodum iste consensus est causa istius imperii, quod fundamentum est, quo societatis civilis fabrica innititur, ita idem ille consensus debet dici ejus juris origo, quod dimanat a potestate summi imperantis, cujus persona representat totam civitatem singulaque ejus membra, atque ex eodem consensu, quo obligantur obtemperare imperio ejus, quem tuendæ & conservandæ societati præferunt, providere ne respub. aliquid capiat detrimenti, oritur obligatio, quo exequi tenentur cives ea quæ civitatis princeps jussit atque sancivit: cujusmodi sanctiones vocantur leges civiles, quod enim principi placuit legis habet vigorem l. i. ff. de cons. prin. utpote, inquit Jurisconsultus, cum lege regia, qua de imperio ejus lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat. Quodcumque igitur imperator per epistolam & subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit, legem esse constat. Lex est quia ita præcepit, præcipit quia summum habet imperium, summum vero habet imperium, quia in eum illud communi consensu contulit populus; consensus itaque populi, & imperii, & obligationis civilis, quæ ex sanctionibus descendit, causa & origo. Quippe, ut sæpius diximus, qui consentit in antecedens, præsumendus est quoque consensisse in consequens, sine quo antecedens haberi nequit; idcirco merito obligatio ex consensu, vel expresso, vel tacito, qua cives cum summo imperanti tenentur obedientiam debitam præstare, tum sibi invicem devinciuntur ejus mandata sive leges habere ratas, juris civilis mater & origo dicitur. Hujus vero juris proaviam jus naturæ eo sensu pronuntiat Author ex consensu obligationem, quo juris civilis eandem matrem nuncupamus, scilicet quemadmodum jus naturæ præcipit pactis standum, & adimplenda esse ea quæ interveniente consensu nostro dare, vel facere, vel exequi promisimus, sive expresse, sive tacite; ita etiam jus civile, postquam mortales libertatis naturalis jacturam facientes in civitatem coaluerunt, imperium, quo quisque in statu naturali gaudebat abjicientes, aliquod concilium constituerunt, vel unum aliquod elegerunt ex sese membrum, in quod omne contulere imperium, cujus voluntati quisque sese ita subjecit, vel subjecisse præsumendus est, ut ratum habere & exequi voluisse omne id quod sum-

mus

• mus imperans, vel decrevit, vel constituit, vel rescripsit, sancivitque, nullus dubitare queat; ejusmodi enim obsequium adeo necessarium est, ut nulla posset diu subsistere civitas eo sublato, & consequenter eo momento, quo excitare voluerunt mortales civitates, præsumendi sunt voluisse quoque sese obligare ad exequenda omnia, sine quibus civitatis salus & pax conservari nequit; quæ autem ejus conservationi inserviunt, summi imperantis relicta arbitrio & voluntati, cuius placitum nobis agendorum norma est & regula, modo ea mente nobis declarare voluisse constet, ut huic obtemperemus. Eo enim animo in civitatem mortales coaluisse jam dictum, ut unus voluntas esset pro voluntate omnium, atque in ea omnia consensisse, quæ summus imperans, prout salutem reipub. efflagitare arbitratur, decrevit; qui consensus obligationem parit ad exequenda summi imperantis placita, & pro lege observanda. Submissioni enim voluntariæ civium illud pactum annexum credi debet, quo unusquisque eorum sese obligavit de non resistendo voluntati ejus, quem tuendæ societati præferunt; cui pacto standum esse ipsa dicitur recta ratio, & consequenter merito jus naturæ quasi proaviam, scil. causam remotiorem, vocat Author juris ejus, quod in civitate a summi imperantis proficitur voluntate: quippe quod plurimum ei adsistat in eo ut rata sint, quæ principi placuerunt, & legis haberent vigorem, quia in civitatem coaliscendo mortales, necessario in illud consentire voluere, quoniam ejusmodi imperii delatio societatis civilis fundamentum ac basis est, & consequenter obligatio, quæ ex illa voluntaria delatione oritur, quia est causa proxima summi imperii, etiam juris civilis origo commode dici potest, a sanctione principali profluens; causa remotior jus naturæ est, quod præcipit exequenda esse ea quæ pacto vel conventionem, sive expressa, sive tacita, continentur. Verum in eo tamen jus civile a naturali maxime differt, quod huic utilitas accedat, illius autem origini eadem occasionem dederit. Quam distinctionem & Paulus Jctus probare videtur in l. penult. ff. de just. & jur. cum inquit, *Jus pluribus modis dicitur. Uno modo, cum id, quod semper per æquum ac bonum est, jus dicitur, ut est jus naturale. Altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est jus civile.* Utilitas vero, quæ sese juri naturæ comitem præbet, ex eodem jure derivari non a ratione alienum mihi videtur. Quippe cum Author naturæ nos infirmos multisque rebus ad recte & beate vitam degendam egentes produxit, voluit, ut sibi invicem prodesse homines, & mutua ope communi indigentia subvenirent; cum enim in finem natos homines inquit Cic. ut alii aliis prodesse possent, & singuli singulorum utilitati consulere, præcipientibus id ipsum naturæ legibus, ut eo scil. magis ad societatem colendam cum sui similibus raperentur mortales. De ejusmodi itaque utilitate sermonem hic habet Author, non quæ justitiam & æquitatem tollit, verum quæ cum ea conjuncta pari passu ambulat, scil. quæ cum honesta

te semper conjuncta est, quæ alterum non lædit, neque honestati inimica est, suum cuique tribuens, pro mensura necessitudinis, quæ homini cum homine intercedit. Quoniam enim naturæ Opifex nos ita finxit, ut naturæ quodam impetu ad utilitatem feramur, a rationis dictamine alienum esse nequit, quando eam promoveri, quantum possumus, conamur, modo honestatis obligationem ab utilitate non separemus. Quoniam vero naturalis illa societas, quæ in statu naturæ obtinet, quamvis legibus naturæ munita, non omnem tamen securitatem tranquillitatemque præstabat, propter proclive hominum ad nocendum ingenium, quod multorum periculorum sæpissime causa erat, ad quæ depellenda homo solus & infirmus non satis virium habens, de aliis cæpit mediis cogitare, quibus sese a tot incommodis & malis, quibus in statu naturæ degens expositus erat, liberaret; itaque in societatem civilem coaluerunt mortales, cui tuendæ aliquem e multitudine præferunt, in quem, resistendi juri suo renunciantes, & ejusdem voluntati & arbitrio sese subjicientes, potestatem puniendi eos, qui inobedientes sese præberent & civitatis tranquillitatem perturbarent, jussa & imperia sive sanctiones imperantis venerari atque adimplere recusando, transtulerunt. Postulabat enim communis & consequenter singulorum membrorum utilitas ejusmodi consociationem atque subjectionem, quippe quæ aliter haberi non posset. E quibus percipimus, quia majorem utilitatem in singulos redundaturam ex societate ejusmodi civili prævidebant, merito dixisse Authorem utilitatem præbuisse occasionem juri civili, propterea quod ejusmodi consociatio sine legibus ab imperiali sive principali majestate descenditibus subsistere nequit; deinde quia summus imperans, cui incumbit providere ne societas aliquid detrimenti capiat, in præscribendis atque promulgandis legibus maxime spectare solet utilitatem civitatis, quæ est unicus scopus vel saltem esse debet ejus qui societati præest *Omnes*, inquit Cic. 2. Off. *qui reipub. præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant. Unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quacunque agant ad eam referant, oblitii commodorum suorum. Alterum, ut totum corpus reipub. curent, ne, dum partem aliquam tueantur, reliquas deserant. Ut enim tutela, sic procuratio reipub. ad utilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissæ est, gerenda est.* Sub ea tamen cautione, ne propriam utilitatem procurando tertium injuria afficiamus, quod fit quoties ab honesto id quod utile est sejungimus. Optime Scharrock. de off. cap. 2. n. 10. *Laudamus & privatos civitatum legislatores, qui communem propriarum civitatum utilitatem habent pro scopo ferendarum legum, modo cum legibus naturæ convenientes ferunt, alias injustitiam recte accusantur, & justum in reip. suam bellum accersunt, in quorum præjudicium hujusmodi feruntur leges. Eo fit ut in omni rep. honestati & utilitati suæ studentium si qua ex improvise sit scripta lex, in qua quicquam contra jus naturæ contineretur, quam primum intellecta*

sellectares est, qui præsunt reip. ejusmodi legem statim repudiatam eunt. Eadem relatio, quæ obtinet inter homines & ejusdem societatis cives qua tales, locum etiam sibi vindicat inter diversas nationes & civitates, & consequenter quemadmodum utilitatem propriam cum incommodo sui proximi promovere nulla permittunt jura, ita nec civitati permittitur in læsionem atque perniciem alterius jura ac leges sancire, quibus propriæ utilitati consultum velit. Apud omnes enim gentes jus naturæ peræque obtinet, quod quia immutabile est, scripto sive civili jure ab humana potestate dimanante mutari, multo vero minus tolli non potest. In quocunque enim statu mortales vivant, incumbit iis necessitas vitam transigendi juri naturæ convenienter, qua obligatione semetipsum, qualemcunque conditionem assumat, solvere non potest, quia semper

homo manet, & qua talis ex vi creationis subjicitur divino imperio, cujus respectu obtemperare obligatus est legibus ex divina profluentibus natura, quas naturales nuncupamus, quia, ut diximus, in hominis insculptæ natura, ita ut ab ejus natura ejusmodi obligatio, quæ necessitatem obediendi & exequendi ea, quæ legibus sancita sunt, involvit, separari nequeat. Ex quibus concludimus, quod, quia dispensari nequit de jure naturæ, quoniam immutabile est, nunquam ab humana potestate aliquid sanciri, vel legibus posse constitui juri naturæ contrarium, & idcirco jus ab utilitate, exule honestate, sive civile, sive humanum, quod positivum vocamus, deduci non posse, quia effici nequit, ne in omnibus actionibus & negotiis humanis leges naturæ locum habeant, quæ præcipiunt utilitatem honestate metientiam, quia nihil utile quod non honestum.

17. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes aut plerasque ex consensu jura quædam nasci potuerunt, & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtuum singulorum, sed magnæ illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen a jure naturali distinguimus, quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus, (subjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset.

Gentium; civitatum omnium aut plerarumque.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum homo simul atque natus est, sibi ipsi conciliatur, & tenerrimo erga se amore afficitur, quo contigit ut natura impellitur ad fugienda quæ sibi nocitura, appetenda vero quæ sibi utilia fore ratione dijudicat; ita ejusdem utilitatis promovendæ ratione in civitatem coaluit, atque summo sese subjecit imperio, quo posset defendi adversus ea quæ sibi noxia prævidebat, eaque præstare quæ utilitati suæ inservirent: ex qua imperii delatione deducimus summi imperantis officium consistere in eo, ut quantum potest utilitatem civium promoveat, eamque pro scopo habeat ferendarum legum, ut modo annotavimus, atque eo sensu utilitatem occasionem juri civili præbuisse merito statuimus; eatenus ex consensu civium orto, quatenus summum aliquod constituerunt imperium, quod ejusmodi leges, quibus utilitati civitatis, quæ quasi legis anima est, consuli posset, ferendi & promulgandi haberet potestatem, cui simul exequendi, quæ præcipiuntur, inest facultas, civibus obediendi relicta gloria, cum hujusmodi utilitatis consideratio causa fuerit societatis civilis, & idcirco tanquam fons ejus juris, quod civile dicitur, quo ea promoveatur; considerari potest, ortum ex consensu civitatem constituentium, scil. civium; ita & inter civitates, vel omnes, vel plerasque, jura quæ-

dam ex consensu, vel expresso, vel tacito, oriri potuerunt, & revera orta apparet, quæ non singulorum cœtuum, sed magnæ illius universitatis, vel maximæ ejus partis utilitatem respicerent. Quemadmodum enim singulorum civium utilitas dependet a communi utilitate totius civitatis, & eam ob causam huic potissimum consultum velle singula civitatis membra præsumenda; ita & singularum civitatum salus atque utilitas quodammodo dependet ab utilitate quadam communi totius, vel maximæ saltem partis, generis humani, quod venit nomine magnæ illius universitatis. Alter enim alterius indiget ope atque auxilio, quia singuli, ut diximus, natura infirmi sumus; itaque, si mihi ipsi consulere velim, oportet ut alienis commodis inserviam; idem dicendum de singulis civitatibus, vel nationibus, quamobrem & jura quædam inter diversas nationes atque civitates obtinere cernimus, quæ vel ex longa consuetudine, vel expresso consensu derivanda arbitramur, quibus communem utilitatem conservare atque promovere voluisse manifeste declarant. Juri tamen naturæ merito adscribenda, quoniam mentis discursu in consilium adhibito introducta fuere: licet aliquando gentium hoc jus dicatur, scil. quoties distinguitur a jure naturali, sumpto strictiori sensu juris

juris naturæ vocabulo, quo significat illud jus, quod dispositioni hominis non subjacet, utpote profluens immediate ex divina natura, ideoque pertinens ad eos actus, qui per se illiciti vel liciti ab hominis voluntate neutiquam pendent, vel aliquam mutationem recipere possunt. Quod vero gentes præeunte rectæ rationis lumine ob necessitatem communem, vel longa consuetudine, vel expresso aliquo consensu introduxerunt jus, illud, quatenus ex consensu & dispositione gentium ortum habere videtur, gentium jus nuncupari potest; naturale tamen merito quoque vocatur, quatenus ex eodem juris fonte, scil. rationis dictamine derivatum est. Hinc contractus, conventiones, pacta, fœdera, permutationes, stipulationes, aliaque id genus negotia, quæ omnia necessitate humana exigente introducta sunt, & ab hominis dispositione formam acceperunt: a jure tamen naturæ tanquam suo antecedente & causa principali

profluentia; quippe ut inquit *Gloss.* Jure naturæ communicatio hominum inter se mandatur: igitur humanæ communicationis modi quarrendi sunt: ejusmodi vero modi hominum arbitrio relictæ, & quatenus ab eodem introductæ & inter omnes gentes saltem moratiores obtinent, ex jure gentium orti videntur: itaque quoad originem adscribi potest juri naturæ; verum quoad promulgandi & constituendi modum, quia eatenus ab hominum instituto pendet, ideo gentium jus, ad distinctionem juris naturalis necessarii, vocatur. Quamvis aliter eodem posset venire nomine, sumpto in latiori significatione juris naturæ vocabulo, ad clariorem tamen juris publici intellectum commode potest denominari jus gentium a causa proxima, quæ est diversarum gentium consensus sive tacitus sive expressus; quod circa ea versatur negotia, & contractus qui inter diversas celebrantur nationes, tam in bello, quam in pace.

18. Male autem a Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut ipso fatente stultus non est civis qui in civitate jus civile sequitur, etiamsi ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat; ita nec stultus est populus, qui non tanti facit suas utilitates, & propterea communia populorum jura negligat, par enim in utroque est ratio: nam sicut civis qui jus civile perumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritatisque suæ perpetuæ utilitates continentur; sic & populus jura naturæ gentiumque violans, suæ quoque tranquillitatis in posterum rescindit munimenta. Tum vero etiamsi ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ, non stultitiæ esset eo ferri ad quod a natura nostra nos duci sentimus.

II.
Objectionum refutatio.
Justitia stultitia non est.

COMMENTARIUS.

Supra demonstravimus ejusmodi de jure naturæ opinionem atque doctrinam, quam Carneades ejusque discipuli publice professi fuerunt, imo & hodie quidam profitentur, humano generi quam maxime perniciosam esse, utpote quæ omnem tollit societatem, fidem, & amicitiam culturam; quia secundum ejusmodi disciplinam homo vitam instituens, omnem prorsus humanitatem exuere debet, & bellæ naturam induere; ubi enim justitia exulat, nulla potest coli societas, & consequenter sublata justitia, succedit belli status, in quo id æquius quod validius. Atqui illud axioma, quo contenditur nihil justum nisi quod utile, & justitiæ matrem esse utilitatem, nulla habita ratione honestatis, omnem prorsus tollit justitiam & æquitatem, fundamentum quo societas humana nititur; sequitur idem illud esse causam belli, & consequenter autorem suum & inventorem Carneadem ejusque discipulos magna dementia captos evincit, quod opinionem foverint humano generi maxime damnosam. Quid enim magis utilitati hominis contrarium quam belli status, in quo omnes fa-

cultates atque possessiones, sine quibus beatè vivere non possumus, pravorum hominum invasionibus exponuntur: dempto enim metu poenarum, quas leges statuunt in malevolos & facinorosos, quid sanctum, quid intactum & illibatam ab eorum detestandis machinationibus conservari potest. Ex quibus perspiciamus humanæ utilitatis promovendæ autorem, ejus potius oppugnatorem nuncupandum. Cum enim natura infirmi sumus, ita ut alter alterius ope atque auxilio ad beatè vivendum indigeat, quid homini utilius, quam mutatione officiorum sibi socios, id est, sui simillimos, devincere atque conciliare, & alienis inserviando commodis propriam utilitatem promovere; id ipsum nobis præstat juris naturæ observantia, quod auribus nostris continuo insufurrat nihil utile quod non honestum, propriamque utilitatem honestate metiendam; quod enim utilitas ad se rapit, id honestas in commune defert, quo contingit ut honestas cum utilitate conjuncta societatis vinculum est. Quando vero ab ea separatur, eam dissolvit & evertit. Temperat enim & moderatur honestas

stas nimium illud studium, quo ad utilitatem feruntur homines, eosque docet atque informat quænam sibi mutuo præstare debeant officia, ut cognatio illa, quam natura inter homines constituit, quæ societas omniumque officiorum, quæ leges naturæ præscribunt, causa atque origo est, subsistat. Quando itaque honestatem utilitatis mensuram dicimus, justitiam significamus inter homines colendam, eamque nostrarum actionum debere esse normam & regulam, & idcirco nihil nobis utile esse nisi quod justum, æquum, & honestum: honeste enim vivit qui justitiæ regulas, id est, naturæ leges observat. Male itaque a Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur: quoniam justitiam colendo propriam utilitatem promovemus, ut ex ante dictis colligimus. Verum si civis stultus non est, qui leges civiles in civitate sequitur, etiam si in quibusdam propriæ utilitati renunciare debeat, ipso fatente Carneade, quamobrem hominem in statu naturæ degentem, vel populum aliquem, qui propriæ utilitati communia populorum jura anteponebat, insanire dicemus. Quippe summo imperio non inter se connexæ diversæ gentes considerari debent ratione humanæ societas tanquam singuli cives in civitate, quibus eadem invicem suo modo officia præstanda, quæ singulis civibus jus naturæ præscribit, & consequenter par est in utroque ratio. Quippe quemadmodum qui jus civile utilitatis suæ præsentis promovendæ causa perumpit, id convellit, quod societas arctissimum vinculum est, & consequenter quo ipsius posteritatisque perpetuæ utilitates continentur; rupto enim ejus vinculo, societas quoque corrumpitur fabrica, qua sublata, omne utilitatis tutamen, cujus causa in societatem coaluere mortales, tollitur: ita quoque & homo in statu naturæ, vel populus sive civitas jura naturæ & gentium violans, sibi hostes concitando propriam tranquillitatem securitatemque perturbat, in qua potissimum & civitatis, & sin-

gularum hominum in statu naturali consistit utilitas. Verum progrediamur ulterius, & examinemus ipsam naturam humanam, ejusque inclinationem, scilicet rationalem, qua a brutis, cæterisque creaturis distinguimur, & facile perspicimus, etiam si juris observatio nullam hominibus utilitatem præstaret, attamen justitiæ cultum potius sapientiæ quam stultitiæ adscribendum, quia sentimus natura nostra nos eo ferri, quæ, quatenus particeps divinæ auræ, nos ducit ad illud quod summæ sapientiæ conveniens est. Quippe cum iste motus a sapientissimo ente, quo nomine *naturam* sano sensu venire posse supra demonstravimus, naturæ nostræ impressus est, stultitiæ nomine traduci non posse ex eo satis ipse Carneades perspicere, quod, cum ipsi Athei naturam ad sui perfectionem maxime tendere tanquam infallibile aliquod axioma credant, concedere necesse habent, quatenus nostram naturam ejusdem universæ naturæ participem statuunt, eam tanquam totius partem laborare non posse vitio aliquo, quod in totum cadere nequit; atqui stultitia est summa imperfectio; ergo ad illam nos ferri non posse naturâ ipsa evincit ratio; ex quibus concludimus inclinationem humanæ naturæ ad justitiam colendam, sapientiæ potius esse quam stultitiæ attribuendam, quia a natura proficiscitur, qua duce nullo pacto errari potest, ut inquit Cic. Quippe cum omnis natura ad sui perfectionem tendat, stultitia autem est summa imperfectio, ergo propensio naturæ ad juris observationem non est stultitia, quia contra naturam est natura ad stultitiam duci, quo sensu inquit Aug. *malas voluntates a Deo non esse, quia contra naturam sunt, de Civ. Dei lib. 5. cap. 9.* Ejusmodi vero propensionem ad justum & bonum hominis naturæ innatam, satis evincunt quæ supra ad Carneadis argumenta refutanda disputavimus, & infra paulo altius repetemus.

19. Quare nec illud,

Jura inventa metu injusti fateare necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges, ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est: id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris executionem reperta sunt; sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirarunt ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit; ut intelligamus sine suo externo carere jus, nisi vires ministras habeat, sicut Solon res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

Ὅμῃ βίλῃ τῆ καὶ δίκῃ συναρπύουσας.

Vim jusque parilis copulans vinculi jugo.

C O M M E N T A R I U S.

Recte Author statuit illud Horatii non adeo universaliter verum esse, quippe supra annotavimus leges naturæ, quæ cum ipsa natura humana promulgantur, aliunde originem derivare.

Vis ex metu injusti: & validioris causa ejus non est.

re. Verum nobis objici posset, hominis naturam vitii adeo inquinatam atque corruptam esse, ut nisi metu pœnarum, quæ legibus tum naturalibus tum civilibus fanciuntur in facinorosos, a malo deterrerentur, & ad justitiæ observantiam impellerentur, verendum esset, ne singulis momentis in mutuam perniciem advolarent, atque nefandissima quotidie admitterent facinora. Quamobrem videtur metus futuri mali tum legibus naturalibus tum etiam civilibus ferendis causam præbuisse. Quippe si non esset ad vitia prona hominis natura, non esset opus legibus, quæ sua vitii atque sceleribus decernunt supplicia, virtutibus præmia. Verum ut huic objectioni respondeamus, repetenda ea quæ alio loco de origine juris naturæ disputavimus. Longe sane alia causæ legum moralium quam civilium nuncupanda, illarum mater est ipsa justitia, ipsa bonitas & rectitudo: harum promulgationi terribilissima hominum malitia, & detestandis vitii corrupta natura occasionem præbuit. Quod naturæ legibus sanctio adjecta pœnalis, id ex accidenti fit propter naturæ humanæ depravationem, non vero earum scopus principalis: civilium vero legum finis est, ut pœnarum metu homines ad justitiam colendam adigantur, & revocentur ad officia, quæ sibi invicem præstare tenentur. In statu enim integro nullus metus poterat esse accipiendæ injuriæ, neque nulla vi opus, qua ad justitiam colendam mortales quasi cogeantur; cum vitæ integri scelerisque puri sponte sua faciebant quæ justa & recta erant. Cujusmodi hominis statum, qui aureus dicitur, & ipsi Gentiles sibi depinxerunt. Unde canit Virgil. lib. 7. *Æneid.*

— *neve ignorete Latinos*

*Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aquam,
Sponte sua veterisque Dei se more tenentem.*

Et Ovid. lib. 1. *Metamorphos.*

*Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo,
Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebant:
Pœna metusque aberant, nec verba minantia fixo
Ære legebantur; nec supplex turba timebat
Judicis ora sui: sed erant sine vindice tuti.*

Et Tacit. 1. *Annal.* *Vetustissimi mortalium,* inquit, *nulla adhuc mala libidine, sine probro, ac scelere, eoque sine pœna & coercitionibus agebant; neque præmiis opus erat, cum honesta suo prope ingenio peterentur, & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabatur.* Legis tamen naturalis non expers erat homo, utpote quæ consistebat in sanctitate & imagine divina, ad quam erat conditus, itaque naturam suam integram & inclinationem incorruptam sequens a lege nunquam aberrabat, quoniam semper sanctitati Dei convenienter operabatur, ideoque quod justum & bonum erat, legis moralis sive naturalis objectum faciebat. Quippe divina ornatus imagine, in mente & voluntate erat summa rectitudo, & omnes organicæ partes rite in obsequium compositæ erant, ut inquit Calvin. *Inst. lib. 1. cap. 15.* Quamobrem quamdiu istius imaginis particeps, nil nisi bonum & justum cupiebat; & consequenter nullo pœnarum metu opus erat,

quo avocari & deterreri deberet a vitii; ferebatur enim amore naturali ad colendam justitiam, cujusmodi amor nulla indiget lege pœnam comminante. Oderunt enim peccare boni virtutis amore, mali autem formidine pœnæ. Hinc definitur lex, quod sit coercitio delictorum, quæ sponte vel ignorantia contrahuntur *l. 1. ff. de ll. Primi mortalium, qui que his geniti naturam incorruptam sequebantur, eandem habebant & duces & legem,* inquit Senec. *epist. 91.* Ita ut in summa beatitudine vita transigebatur, quippe honesta suo prope ingenio petentes, nulla sibi a se invicem mala vel pericula imminabant, & sua enim quisque sorte contentus, sine cupiditate invadendi & deripiendi aliena, exiguum, quod ipsi fortuna largita erat, colebat, ita ut nullo opus imperio & legum comminatione ad mala & inhonesta cohibenda desideria, ne in perniciem alterius erumperent. Verum ubi exciderit homo integritatis statu, ferrea prodiit ætas, omnium scelerum vitiorumque mater, quæ quasi contagio quædam mortalium pectora invaserunt, atque hominem, alias mitissimum animal, in omnium animalium ferocissimum mutarunt. Ita ut, quamvis rectæ rationis dictamen ipsi repræsentabat creatorem tanquam severum legislatorem, & vindicem peccatorum, visitantem iniquitatem patrum in filios, in nepotes & abnepotes, atque comminantem æternæ mortis pœnam legis divinæ sive moralis transgressoribus; attamen quia ex infinita erga nos homunciones misericordia atque benignitate lento gradu procedit ad vindictam Deus, ideoque non illicò semper pœna excipit peccatores, non adeo videntur deterreri homines ejusmodi divina quamvis terribili comminatione, quam metu præsentis alicujus supplicii in facinorosos legibus constituti: Hinc non adeo absurdum illud, *jura metu injusti inveniunt*, quando legibus civilibus applicatur. Cum enim propter tot multorum hominum composita mala desideria vix præstent quæ sibi invicem sive jure naturæ sive alio quovis titulo debent, instituta ac leges reperta sunt, quæ sua sceleribus supplicia, virtutibus præmia decernentes, vel metu præsentis mali, vel spe futuri præmii, quemque ad justitiæ cultum atque ad debita præstanda officia adigerent. Quamobrem ad excitandas civitates, & ad instituenta & communibus viribus tuenda judicia conspirarunt mortales, quia singuli in statu naturæ infirmi, jus suum a validioribus exigere ac consequi impares erant. Quo sensu dicitur jus esse, quod validiori placuit, scilicet quatenus jus ad effectum perducere nequit, nisi vi summi alicujus imperii, quod suum cuique tribuere valet; hinc enim multi jure suo privantur, quod satis virium non habent ad tuenda jura sua contra validiores. Quamobrem jurisdictioni magistratus adhæret imperium, quod mixtum vocamus, quo magistratus jurisdictionem suam posset defendere, & exequi valeret, quæ jurisdictionis vi decrevit pronunciavitque, unde in *l. fin. de offic. ejus cui mand.* Inquit Paulus. *Mandata jurisdictione privato, etiam imperium quod non est merum, videtur mandari, quia jurisdictio sine modica coercitio-*

citione nulla est. Et Javolenus in l. 3. ff. de jurisd. | esse videntur, sine quibus jurisdictio explicari non
Cui jurisdictio data est, inquit, ea quoque concessa | potest.

JUSTI-
TIA se-
curita-
tem af-
fert con-
scientia.

20. Neque tamen quamvis a vi destitutum jus omni caret effectu: nam justitia securitatem affert conscientia, injustitia tormenta ac laniatus, quales in tyrannorum pectoribus describit Plato. Justitiam probat, injustitiam damnat proborum consensus: quod vero maximum est, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat, ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet: quod multis exemplis historiae docent.

COMMENTARIUS.

Quamvis jus destitutum est illo imperio quod jurisdictionem tueatur & contumaces ac inviti adigantur obtemperare decreto atque sententia judicis, suumque cuique tribuentis, attamen non omni caret effectu: mille enim cruciatus ac laniatus injustorum pectora obsident atque agitant, quoniam conscientia hominem singulis momentis coram supremi judicis tribunali citat, eumque dignum æternæ mortis pœna pronunciat: illa enim & accusator & testis & judex adeo perturbat hominis mentem, & inquietum reddit, ut vita ipsi supplicium, mors solatium videatur.

Est canis in molli stertens mens conscia lecto,

Abrupto somno, mordet acerba canis.

Nam, ut inquit Salust. Bell. Catil. animus impurus diis hominibusque infestus neque vigiliis neque quietibus sedari potest, ita conscientia excitatam mentem vastat. Et Cic. 2. Paradox. Te conscientia stimulat maleficiorum tuorum; te metus exanimant judiciorum atque legum: quocumque adspexisti, ut furia, sic tuæ tibi injuria occurrunt, quæ tibi respirare non sinunt. Optime hæc tormenta & conscientia laniatus describit Macrobius per fabulam illam, quam apud Virgilium legimus de Tytio gigante, in lib. de somno Scipionis. Nichil, inquit, aliud intelligi voluerunt quam tormenta mala conscientia flagitio obnoxia viscera interiora rimantis, & ipsa vitalia indefessa admissi sceleris admonitione laniantis, semperque curas, si requiescere forte tentaverint excitantis, tanquam fibris renascentibus inherendo, nec ulla sibi miseratione parcentis: lege hac, qua se judice nemo nocens absolvitur, nec de se suam potest vitare conscientiam. Ejusmodi conscientia stimulos describit Plato, lib. 9. Reip. in pectoribus tyrannorum, qui vi opprimunt justitiam, & id æquius quod validius existimantes, per fas & nefas intentionis aciem obtinere nihil pensi habent. Mendicus revera est, de tyranno sermonem habens, inquit, si quis universum ipsius animum recte norit inspicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mœroris & cruciatuum. Et Tacitus 6. Annal. Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium

verterant. Neque frustra præstantissimus sapientia firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse adspici laniatus & iectus, quando, ut corpora verberibus, ita savitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur. Atque ad Tiberium hanc habens orationem adjicit, quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas faceret. Quamobrem hisce stimulis agitatam Cæsarem aliquando exclamasse testantur Historiae, prestare semel oppetere mortem, quam in perpetuo mortis metu angit. De Tiberio testatur idem Tacitus cap. 6. Annal. eum ipsum in epistola sua ad Senatum miserrimum suum statum conscientia agitatam stimulis querentem scripsisse. Quid scribam vobis, inquit, patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, Dii me, Deaque pejus perdant, quam quotidie perire sentio, si scio. Contra vero quantam tranquillitatem & securitatem adfert conscientia, quanta jucunditate animus afficit,

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

elegantè Cic. in Catone majore describit cap. 3. Aprissima omnino sunt, Scipio, & Lali, arma senectutis artes exercitationesque virtutum: quæ in omni ætate culta, cum multum diuque vixeris, mirificos asserunt fructus, non solum quia nunquam deserunt, ne in extremo quidem tempore atatis, (quanquam id maximum est) verum quia conscientia bene acta vitæ, multorumque beneficiorum recordatio, jucundissima est. Præterquam quod maximum est; hæc acquiescit in favore Dei supremi judicis, qui intima cordis penetralia perscrutatur, & coram quo omnes cogitationes nostræ nudæ sunt atque apertæ, quem tanquam benignum patrem cum fiducia adire potest, ejusque erga se benevolentiam exposcere, & in præsentem & futura vitam. Ubi contra illa Deum fugit tanquam severum judicem & vindicem peccatorum, cujus summa sanctitas ad divina subsellia aliquando pertractura peccatorem, sæpe ipsi eorum vim etiam in hac repræsentat vitam, vel si differat post hanc vitam, tarditatem illam supplicii gravitate compensat.

21. Quod vero multi quam a civibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habeant, ejus erroris causa est, primum quod in jure nihil spectant nisi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens est in civibus, qui singuli ad sui tutelam invalidi sunt: at magnæ civitates, cum omnia in se complecti videantur quæ ad vitam recte tuendam sunt necessaria, opus habere non videntur ea virtute quæ foras spectat & justitia appellatur.

Privatis, populo, populisque rectoribus aque convenit.

C O M M E N T A R I U S .

SI justitia colenda atque exercenda est propterea quod sine ea nemo sibi sufficeret ad comparanda & acquirenda quæ propriæ conservationi atque tutelæ inserviunt, quippe cum alter alterius indiget auxilio, ut beate vivere possit, quisque tenetur juvare socium, si velit ab eo adjuvari. Atqui illa necessitas & indigentia cessare videtur in populi rectoribus, vel magnis civitatibus, utpote quæ in se complecti videantur omnia, quæ ad vitam recte tuendam necessaria sunt, consequenter non videntur in populum vel ejus rectorem cadere obli-

gationem illam, qua quisque tenetur alteri facere, quod sibi fieri velit, quamobrem qui propriæ utilitati, quam solus promovere nequit, aliorum ope consulere velit, oportet ut alienis quoque commodis inserviat; quandoquidem homines sibi invicem prodesse & opitulari tenentur jure naturæ propter illam cognationem, quam natura inter eos constituit; at vero frustra quis a me exigit obligationis hujus naturalis complementum, quam adimplere ipse recusat: humanæ igitur indigentia justitiæ exercitatio subvenit.

22. Sed, ut ne repetam quod dixi, jus non solum utilitatis causa comparatum; nulla est tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra se ope indigere possit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum exterarum gentium junctas in se vires; unde etiam a potentissimis populis & regibus fœdera appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Verissimum illud, omnia incerta esse simul à jure recessum est.

C O M M E N T A R I U S .

Non difficile erit dictæ objectioni respondendo crassissimum eorum errorem detegere, qui utilitate tantum jura metiuntur. Quippe, ut superius diximus, eadem ratio, quæ locum sibi vindicat inter homines in naturæ statu degentes, etiam obtinet inter diversos reges & civitates quoad jura quæ ex rectæ rationis dictamine prosuunt, tum etiam quoad illa quæ ex consensu oriuntur, quibus statuendis utilitatis mensuram causam præbuisse videtur. Singuli enim populi sive singulæ civitates considerantur tanquam una persona, quæ universam multitudinem, ex qua civitas constat, repræsentat sub numero singulari, quemadmodum paterfamilias repræsentabat universam familiam ante excitas civitates, cujusmodi familiæ eatenus sibi obligabantur, quatenus jura naturæ exigunt, quæ cum immutabilia sint, atque hominum dispositioni non subjacent, nemo iis solutus esse potest, sed ubique & quocunque in statu vim suam exercent, adeoque tenentur homines sibi invicem præstare, quæ iis cauta sunt atque sancita: mutato itaque statu naturæ in societatem civilem, id est,

coalitis istis familiis sive singulis hominibus in societatem aliquam, cui vel plures vel unum præficiantur, qui universam multitudinem ex tot capitibus constantem tanquam unam personam repræsentaret, eodem jure & eodem imperio gaudere, quo singuli in naturæ statu, in quo quisque suarum rerum arbiter & supremus dominus fruebatur; ejusdem enim conditionis deberet esse multitudo sive persona eam repræsentans, cujus fuerant singula membra ratione eorum de quibus ipsis nullum competiisset jus disponendi; atqui necessario omnes tenentur naturæ jure, ita ut eo nemo solutus esse possit in naturæ statu; ergo eodem quoque jure oportet teneri sociatam multitudinem, vel qui eam repræsentat, quoniam nemo plus juris in alium transferre potest quam ipse habet. E quibus manifestum est eodem jure naturæ, quo quædam officia sibi homines in naturæ statu, vel in civitatem coaliti præstare tenentur non voluntate, sed necessitate, quæ nullam dispensationem admittit, eodem inquam jure singulas civitates vel earum rectores sibi obstrictos esse, obligationesque, quæ ex legibus natu-

naturæ profluunt, adimplere. Quoniam nulla humana potestas queat efficere, ne naturæ jus in quacunque vitæ conditione & statu locum habeat. Præterquam quod nulla sit tam valida civitas, vel natio, quæ sine ope exterarum civitatum vel gentium ad utilitatem suam tuendam & ad omnia, quæ sibi ab aliis nationibus imminet, pericula depellenda satis valida sit atque sufficiens. Si enim in se complecterentur omnia quæ ad vitam beate agendam necessaria sunt, quem in finem commercia instituta. Si ad sui tutelam satis validi, quamobrem a potentissimis populis & regibus fœdera appeti & iniri videmus, ad exterarum gentium vim in se unitam arcendam & propulsandam; hæc omnia ad justitiam impellunt reges populosque, atque ad juris observationem adigunt, cum naturalis, tum etiam illius quod ex consensu oritur & jus gentium vocatur, cui cujusque gentis utilitas occasionem præbuisse videtur. Justitia enim sublata hæc omnia, quibus vitæ beatitudo utilitatis promovendæ unicus scopus & finis continetur, tollitur, utriusque enim salus & utilitas cum singularum civitatum & hominum fundatur in societatis cultu, cum hominum tum etiam gentium inter sese; illa autem subsistit nequit, nisi justitia tanquam artificissimo ejus vinculo muniatur. *Quemadmodum enim, ut inquit Cic. in Orat. pro Cæcin. qui jus civile contemnendum putat, is vincula refellit non*

modo judiciorum, sed etiam utilitatis, ac vita communis. Ita etiam qui jus gentium tollit, is cujusque gentis utilitatem oppugnat, quoniam commercia, contractus, fœdera atque pacta dirumpit atque exulare efficit, magnæ istius univertitatis, qua totum genus humanum continetur, vincula. Eleganter Suarez lib. 2. de ll. cap. 19. *Ratio hujus juris est, inquit, quia humanum genus, quamvis in varios populos & regna divisum, semper habeat aliquam unitatem, non solum specificam, sed etiam quasi politicam & moralem, quam indicat naturale præceptum mutui amoris & misericordiae, quod ad omnes extenditur, etiam extraneos & cujuscunque nationis. Quapropter licet uniuscunque civitas perfecta, respublica aut renum sit in se communitas perfecta, & suis membris constans, nihilominus qualibet illarum est etiam membrum aliquo modo hujus univerti, prout genus humanum spectat. Nunquam enim illæ communitates adeo sunt sibi sufficientes singulatim, quin indigeant aliquo mutuo juvamine, & societate ac communicatione, interdum ad melius esse, maioremque utilitatem, interdum vero & ob moralem necessitatem. Hac ratione ergo indigent aliquo jure, quo dirigantur & rectè ordinentur in hoc genere communicationis & societatis. Et quamvis magna ex parte hoc fiat per rationem naturalem, non tamen sufficienter & immediate quoad omnia: ideoque specialia jura potuerunt usu eandem introduci, &c.*

23. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa quæ genus humanum aut populos complures inter se colligat, jure indiget: quod ille vidit qui dixit fœda ne patriæ quidem causa facienda esse. Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in externos quid jus, quid injustum sit nihil curant.

COMMENTARIUS.

HOC §. Author pergit probare juris observationem in omni hominum communitate vel societate adeo necessariam esse, ut ne quidem ipsa latronum perditissima colluvies ea carere possit. Utpote qui quanquam adversus quoscunque hostili flagrant odio, attamen nisi aliquam inter se juris & justitiæ speciem conservarent, in semetipfos sævirent, & alter alterius hostis evaderet, & ita misere inter sese bellis ac præliis confluctarentur, quamobrem videmus eos in dividendis rebus, per scelus acquisitis, justitiam servare, singulis suam partem, quæ cuique ex conventionem aliqua competit, vel cum omnes æquales sint æqualem omnibus tribuendo portionem. Hinc Cic. 2. Off. cap. 11. *Tantam justitiæ esse vim, inquit, ut nec illi quidem qui scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ vivere. Nam qui eorum culpam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum: ille autem, qui archipirata dicitur, nisi equaliter prædam disperiat, aut interficiatur a sociis, aut relinquitur. Quia etiam leges latronum esse dicuntur,*

quibus pareant, quos observent. Quod si igitur justitia adeo necessaria est, ut ne quidem latronum deterrima societas sine ea queat subsistere, quanto magis ea, quæ humanum genus, vel diversas nationes populosque complures inter se colligat jungitque, indiget jure & justitiæ exercitatione. Quippe, ut sæpius diximus, sublata justitia omnia incerta sunt, & exposita improborum hominum libidini, & scelerato habendi amoris, quo contingit ut humana societas sit latronum communitas, & officina omnium scelerum & nequitiarum. Quam maxime itaque generis humani interest, ut sanctè cum naturæ, tum etiam gentium jus servetur; ita ut ne quidem patriæ causa suscipienda sint quæ juri sive naturæ sive gentium repugnant. Patriæ quidem causa maxime favorabilis est, quamobrem inquit Cicero ejus amorem omnes caritates complecti, attamen quæ natura turpia sunt, & fidem violant, ac justitiam lædunt, non magis ejus intuitu, quam alius cujuscunque negotii causa facienda sunt: in omnibus enim humanis actionibus illud Papiniani dictum in

l. 15. ff. de cond. inst. *Quæ facta adunt pietatem, verecundiam, existimationem nostram, & ut generaliter dixerim, contra bonos mores sunt, nec facere nos posse credendum est.* Perperam itaque Machiavellus tradit lib. 3. cap. 4. disp. in Liv. Boni civis officium esse, quando de conservatione patriæ libertatis agitur, nihil aliud spectare, quam illam quoquomodo tueri & conservare, ideoque eum ab hoc scopo non avertere neque justii vel injusti, vel crudelitatis aut misericordiæ notam oportere.

Bono quidem civi incumbit patriam oppressam liberare, & liberatam conservare ac tueri; verum ejus libertatem per fas & nefas quærere divina atque humana vetant jura. Semper enim & ubique, in quovis negotio & statu, quod utile est cum eo quod honestum & justum est convenire oportet: est enim hoc ipsum per se illicitum, quærere quod utile est, nulla honestatis habita ratione, ideoque naturæ jure prohibitum, & consequenter nullo in casu dispensationem patitur.

24. Is ipse quem nominavimus modo in partem alteram Pompejus, ^{Regis} quod Spartanus quidam rex dixerat, ^{pacem.} beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, correxit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet: quam ad rem alterius itidem Spartani regis uti potuit auctoritate, qui militari fortitudini justitiam anteposuit, hoc argumento, quod fortitudo justitia quadam regi deberet: at si justii essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici definiabant virtutem propugnantem pro æquitate. Themistiis oratione ad Valentem facunde disserit, reges, quales exigit sapientiæ regula, non unius sibi creditæ gentis habere rationem, sed totius humani generis; & esse, ut ipse loquitur, non *Φιλομακίδωνας* tantum, aut *Φιλορωμαίους*, sed *Φιλασθρῶπυους*. Minois invisum apud posteros nomen non aliud fecit, quam quod æquitatem imperii sui finibus terminaret.

COMMENTARIUS.

Ubi fines reipub. hasta & gladio terminantur, ibi oportet justam aliena invadendi cupidinem dominari, qua conditione nulla reipub. pejor excogitari posse mihi videtur: quoniam assiduis conflictetur bellis, atque nihil quam armorum audiatur strepitus. Oportet tutari fines imperii gladio, non propagari, nisi justa sublit causa: gladius & hasta justitiæ tutamina sunt, non vero ejus mensura. Testatur Justinus principio rerum gentium nationumque, cum Astræa virgo nondum terras reliquerat, morem fuisse imperii fines tueri magis quam proferre, ita ut intra suam cuique patriam regna finirentur. *Quem veterem, inquit, & quasi avitum gentibus morem, primus omnium Nimus, rex Assyriorum, nova imperii cupiditate mutavit.* Hic enim fines imperii gladium & hastam existimans, primus intulit bella finitimis, & rudes adhuc ad resistendum populos, terminos usque Libyæ, perdomuit. Beatissima contra ea reipub. quæ justitiam pro finibus habet, in ea floret pax & tranquillitas, a qua civium beatitudo pendet: nulla enim salus bello: utitur quidem gladio, sed ad sui defensionem; bella gerit, sed justa lacerata injuria; propagat fines imperii damno alterius, sed hostis, adversus quem jus suum persequendi habet infinitam facultatem, donec adversarius ipsi satisfecerit vel reparando injuriam quam passus est, vel restituendo quod abstulit, vel a vi abstinendo in pacem per con-

cordiam redire cupiat. Nunquam ad eam pervenisset Romana resp. magnitudinem, quam sub regibus habuisse testantur annales, nisi quod vi & injuria occupatum erat imperium, religione & justitia gubernasset Numa Pompilius. Merito itaque Agesilaus rex Spartanus militari fortitudine justitiam potiore existimavit, propterea quod fortitudo cum justitia conjuncta esse debeat, ita tamen ut justitia semper esse debeat fortitudinis mensura. Fortitudo est animi virtus, quæ cum cæteris virtutibus, ut temperantia, justitia, pari passu ambulat, ita ut virum fortem dicamus, qui fortitudinem temperat justitia. *Fortes enim & magnanimi habendi sunt, non qui faciunt injuriam, sed qui propulsant, ut inquit Cic. 1. off. cap. 19. Et cap. 69. Itaque viros fortes & magnanimos eos bonos, simplices, veritatis amicos, minimeque fallaces esse volumus, que sunt ex media laude justitiæ.* Verum utinam homines ita ad justitiam & æquitatem proni essent! ejusmodi fortitudine, quam Stoici definiunt *virtutem propugnantem pro æquitate*, non indigerent, ut de Scythis testatur Justinus lib. 2. cap. 2. qui nihil alienum concupiscentes (alieni enim cupido creberrima bellorum causa) justitiam magis naturæ impetu, quam militari fortitudine tuebantur. *Atque utinam, inquit, reliquis mortalibus similis moderatio, & abstinentia alieni foret! profecto non tantum bellorum per omnia secula terris*

terris omnibus continuaretur; neque plus hominum ferrum & arma, quam naturalis factorum conditio raperet. Quod si reges populorumque rectores ad animum revocarent, sese membrum esse universæ humanæ societatis, quia homines, & consequenter ipsis incumbere non tantum conservationem civium, qui sub imperio suo vivunt, sed & totius humani generis, non tanta aliena invadendi agitantur cupiditate, neque toties injusto bello opprimerent invalidos ac innocentes, verum semetipsum natos perpendentes ut non solum sibi & civibus suis, sed & exteris prodesse, propter illud arctissimum cognitionis & ejusdem originis vinculum, quo natura sibi invicem devinxit homines, tam in præstandis mutui amoris officiis, & in observanda justitia & æquitate erga externos, quam civibus suis magis prompti essent suam præstare operam, ut per totum terrarum orbem æque florent leges, utpote cujus causa

sese constitutos meminerint. *Justitia enim fruenda causa olim bene morati reges constituti*, inquit Cic. 1. off. non particularis justitiæ, sed universalis, quæ omnes omnino complectitur virtutes & officia, cum quæ sibi homines tum quæ aliis qui sunt sui generis debent, tam amicis, vicinis, civibus, patriæ, quam exteris nationibus populisque. Quemadmodum enim cives mutua ope & auxilio civitatis salutem & utilitatem conservare ac promovere tenentur, si boni civis officium præstare velint, ita singulis regibus populique rectoribus tanquam universæ humanæ societatis membris ac civibus incumbit, providere ne quid detrimenti totum capiat. Hinc Minois nomen invisum apud posteros, quod erga Cretenfes, quibus leges dederat, justus quidem esset, in externos vero parum justus existeret, quod experti Athenienses, quibus devictis a belli jure alienas condiciones præscripsit.

*Bellum-
que; inde
belli
jura.*

25. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit qui judiciis coerceri nequeunt: judicia enim vigent adversus eos qui invalidiores se sentiunt: in eos qui pares se faciunt aut putant, bella sumuntur, sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda quam judicia exerceri solent.

COMMENTARIUS.

Pergit hic Author probare, justitiam ubique sibi locum vindicare, in quocunque statu & quocunque tempore, sive in pacis, sive in belli statu degimus, quamvis non uno eodemque modo exercenda. Ob læsam enim justitiam suscipi bella debent, quoniam non tantum cum civibus, sed & exteris jus commune quoddam nobis servandum; itaque belli illati finis est, ut jus nostrum consequamur, quamobrem justitiæ administratio & suscipiendi belli causa; & suscepti mensura ac modus esse debet: sunt enim sicuti pacis ita & belli jura, quæ sancte observari incumbit illis, cujus auctoritate bellum geritur. Quemadmodum judiciorum exercendorum norma & regula justitia est, ita & belli moderatrix est. Utriusque finis juris consecutio, persequendi tamen modi diversi, alter vi, alter disceptatione fit: hic inter eos, qui superiorem judicem habent, cujus imperio suum cuique tribuitur, obtinet; alter inter eos, qui sui juris sunt sive nemini parent, locum habet, hi quando sponte facere, quæ præstare debent, recusant nullo re-

medio nisi vi ad officium adigi possunt. Hinc apud veteres duelli origo, quod inter æquales contententes de jure aliquo tanquam judex de plano litem dirimebat; ubi itaque nullus judex, coram quo de jure disceptatur, succedit belli status, qui dicitur duorum per vim certantium conditio, in quo quis sui judex propria auctoritate & vi jus suum persequitur, quemadmodum in naturæ statu, in quo sibi invicem æquales homines, inviti ad præstanda debita officia & jura, violenta manu sunt cogendi: verum ut ejusmodi vis justa sit, non minori religione exercenda est quam judicia exerceri solent: non enim contumax statim armis invadendus est, & vi oppugnandus; oportet cuncta prius tentare pacis conservandæ remedia, antequam vis adhibeamus, neque in victos ultra modum favere, neque fidem iis datam fallere, neque iniquas condiciones imponere oportet, verum in omnibus casibus humanitatis & justitiæ maxime habenda ratio est, sed de his latius infra.

26. Sileant ergo leges inter arma, sed civiles illæ & judiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est a Dione Prusæensi, inter hostes scripta quidem jura, id est civilia, non valere, at valere non scripta, id est, ea quæ natura dicitur aut gentium consensus constituit. Docet hoc vetus illa Romanorum

norum formula: *eas res puro pioque duello quærendas censeo.* Idem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus iuste non minus quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus, populum Romanum & suscipere iuste & bella finire: Apud alium legas, *Sunt & belli sicut & pacis jura*: Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocentem, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas.

COMMENTARIUS.

Optime inquit Justinianus imperator in *Proem. Inst. Oportere imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus armatam esse, ut utrumque tempus & bellorum & pacis recte possit gubernare rempub.* Non enim idem armorum ac legum tempus est; ubi per vim certatur, legibus non est locus, scil. civilibus illis & judiciariis, pacis propriis; illæ enim præ armorum strepitu exaudiri nequeunt. Sic ait Justin. *lib. 8. cap. 1.* post arma & bellum locum legibus non relinqui. His principes omnes se suamque remp. tutatos, inquit Salustius, audacia & fortitudine in bello, ubi pax evenerat, æquitate. Quando armis jus persequitur, civilia cessant jura, & Marte iudice lites dirimuntur: at tamen ea jura valent, quæ perpetuam habent causam, id est, ejusmodi quæ ab hominis voluntate non pendent, verum ex naturæ dictamine & gentium consensu originem habent. Hæc quia immutabilia sunt, utpote ab æterno & immutabili supremi legislatoris decreto profluentia, quocumque tempore & loco hominem obligant exequi quæ præcipiunt, ac fugere & omittere quæ vetant in quocumque vitæ itatu. Itaque jus non scriptum nobis est agendorum norma omnibus temporibus accommodata, indissolubili nos ligans vinculo, ad ejusmodi executionem & obsequium præstandum, quale nobis recta dicat ratio. Hoc jure bella moderantur & geruntur, ad illud ipsum tanquam ad Lydium lapidem examinari oportet quæcunque in bello geruntur, num legitime & iuste fiant. Hoc jure metiuntur & imperatoris & militum officia: hoc jus oportet esse bello præsidem, ac regulam eorum, quæ fieri vel non fieri debent, quemadmodum jus civile regula est secundum quam cives actiones suas dirigere necesse habent. Quamobrem Romani non omni duello res quærendas censuere, sed puro tantum pioque, ut apud Livium legimus, id est, ejusmodi duello, quod naturæ & gentium juri non repugnabat, cujus causa iusta erat, quia rectæ rationis dictamini consentanea. Cujus generis rei injuste ablatæ, ab adversario eam domino restituere declinante, per vim vin-

dicatio, vel adversus vim intentatam defensio. Cui accedit, quod non temere ad arma convolare debeamus, verum deliberare antequam suscipiamus bellum, an iusta suscipiendi subit belli causa: nullum enim bellum nisi pium geri oportere veteres Romani putabant, quamobrem lento pede ad vindictam procedebant, nulla intempestiva sese vindicandi ira & cupidine agitati, unde natum illud proverbium, *Dum deliberant Romani, capitur Saguntus.* Optime Chremes ille Terentianus in *Eunuch. Mane, omnia experiri prius consilio, quam armis, sapientem decet. Deliberat tarde,* Isocratis dictum est. Ad pœnitendum enim properat, cito qui deliberat. Hinc Camillus apud Livium *lib. 5. cap. 27. Sunt belli sicuti & pacis jura. Iusteque ea non minus quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus,* inquit, *non adversum eam civitatem, cui etiam captis urbibus parcitur:* (utpote qui inferendæ injuriæ incapaces sunt) *sed adversus armatos, & ipsos, qui nec lesi, nec laceSSI a nobis, & consequenter nullam belli inferendi justam causam habentes, castra Romana ad Vejos oppugnarunt:* fuit enim inter cæteras hæc lex militaris, *ne dolo malo, neve aliena iniquitate, sed jure & propria virtute bellum gereretur.* Admiratur Seneca ingentem virum Fabricium, quem non regem, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est in bello innocentem, qui aliquid esse crederet in hostem nefas. Imo tantum apud eos valuit iusta belli causa, ut Romanis cum Cato suaderet, Gulussa, Masinissæ filio, denuntiante Carthagine delectus agi, classem comparari, & haud dudie bellum strui, ut iis bellum indiceretur. P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciendum, nondum sibi justam belli causam videri, placuerit ut bello desisteretur. Liv. *epitom. 48.* Quamvis & ipsi legati Romanorum exploratum missi, ex Africa, cum Gulussa Masinissæ filio, domum reversi, nunciarent, & classem & exercitum se deprehendisse: adeo tarde bella suscipienda judicantes, si pie iusteque gerenda sunt.

27. Quantam vim habeat in bellis justitiæ conscientia passim ostendunt historiarum scriptores, qui victoriam sæpe huic causæ præcipue adscribunt:

*Iusta
causa
conscien-
tia, qua
vis eius.*

bunt: Inde proverbialia illa, frangi & attolli vires in milite a causa: raro eum sospitem redire qui iniusta arma sumserit: bonæ causæ spem adesse comitem; & alia in eum sensum. Nec movere quenquam debent prosperi successus iniquarum molitionum. Satis enim est quod causæ æquitas suam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quamquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, sæpe aliarum causarum oppositu ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut singuli, ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec iniuste suscepto, pieque gesto. Nemo enim iis se facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat.

COMMENTARIUS.

A Dei liberrima voluntate quemadmodum omnium rerum quæ ab hominibus suscipiuntur, ita & belli eventus, prosperosque ejus successus dependere ipsi etiam Gentiles crediderunt; quamobrem bellum suscepturi ante bellicas actiones Deos placabant, eosque in partes vocabant. Sic apud Livium legimus, relatione a Pub. Sulpicio consule de bello cum Philippo Macedonum rege ineundo facta, Senatam decrevisse, ut consules majoribus hostiis rem divinam facerent cum precatione. *Quam rem S. P. Q. R. de rep. deque incundo novo bello in animo haberet; ea res uti populo Romano sociisque ac nomini Latino bene ac feliciter eveniret. lib. 3 I. cap. 6. 7. 8.* Sic etiam patres bellum contra Antiochum decreturi, novos consules; priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jussurunt; precarique, quod Senatus de novo bello in animo haberet, ut Senatus Populosque R. bene ac feliciter eveniret. Liv. lib. 36. cap. 1. Elegans admodum est illa Divorum Divarumque invocatio Scipionis e Sicilia in Africam trajicientis, quam apud eundem authorem legimus lib. 29. cap. 27. *Divi Divaque, (inquit) qui maria terrasque colitis; vos precor quasque; uti qua in meo imperio gesta sunt, geruntur; postquam geruntur; ea mihi; populo plebique Romano; sociis nominique Latino; qui populi Romani; quique meam sortem; imperium auspiciamque terra; mari; omnibusque sequuntur; bene averruncent; eaque vos omnia bene jubeatis; bonis ausibus augeatis; salvos incolumesque victis perduellibus victores; spoliis decoratos; præda onustos triumphantesque; mecum domos reduces sistatis; inimicorum hostiumque ulostenditorum captivam faxitis; quaque populus Carthaginiensis in civitatem nostram facere nobiscum est; ea ut mihi populoque Romano in civitatem Carthaginiensem exempla edendi facultatem desit.* Scribit Porphyrius in ratione naturali Deorum, Jovem fingi solitum, sceptrum tenentem læva, dextra vero modo aquilam, modo victoriam; illud, quoniam cæterorum Deorum dominus, ut avium aquila; victoriam autem, quoniam ei universa subjecta sunt. Quoniam itaque in divino auxilio victoria consistit, ita ut si ab altero exercitu recesserit,

de victoria plane desperandum, in suscipiendo bello justitiæ causæ ratio potissimum habenda. Adeo enim amat Deus justitiam, ut nulla possit apud eum commorari iniquitas, atque odio habeat omnes navantes operam iniquitati. *Nec facta impia, inquit Catullus, fallaciam hominum cælicolis placent.* Quamobrem vix bonum exitum sperare possunt ii qui injusto bello justos persequuntur. Verum cum quibus justitia, cum illis etiam Deus, & consequenter nil desperandum auspice Deo; quæ fiducia magnum militibus animum addere oportet, cogitantibus sese iusta gerentes bella Deum habere protectorem, cujus a benigna voluntate, non vero multitudine militum ac viribus hostium, quibuscum confligendum, belli prosperi dependent successus. Sic cum ab Hamilcare & Hasdrubrale fratribus bellum Afris illatum esset, atque hi superiores evassent, victoriam causæ justitiæ adscribit Justinus. *Sed Afrorum, inquit, sicuti causa justior, ita & fortuna superior fuit. lib. 19. cap. 1.* Sic quoque Phocenses adversus Thebanos Thessalosque belligerantes, quum Philippus Macedoniæ rex, quem Thebani duce elegerant, quasi sacrilegii, non Thebanorum ultor esset, omnes milites coronas laureas sumere jussisset, ut ita veluti Deo duce in prælium pergeret, insignibus Dei conspectis, conscientia delictorum territi, abjectis armis fugam capessentes, pœnas violatæ religionis sanguine & cædibus suis pendunt. Justin. lib. 8. cap. 2. Nunquam Romani tot egissent de hostibus devictis triumphos, neque imperii fines tam late propagassent, nisi iniquos hostes habuissent; qui ipsi occasiones dederunt toties belli iusti iis inferendi. Nulla enim nisi iusta bellagerei oportere censebant. *Sed ubi labore atque justitia respub. trevit; reges magni bello domiti, nationes fera, & populi ingentes vi subacti.* Salust. *Bel. Catilin.* Suetonius eo Augusto laudat, quod nulli genti nisi iustis & necessariis causis bellum intulerit. *in Augusto cap. 21.* Semper enim bona causa triumphat; & licet quandoque id ipsum secus accidat propter fortunæ in res humanas dominantis lusum, quæ innocuos ali-

quando

quando cladibus afficit: ex eventu enim in moribus non est judicandum; multa divina providentia in rebus humanis accidunt, quæ longe alium successum habent, quam nobismetipsis persuadere potuerimus: in divina enim voluntate semper acquiescendum; justitiæ tamen conscientia magnum ad agendum calcar est, quod ea confisi milites alacriori animo bellum gerant & prælia committant. Præterquam quod & multum valet ad sibi aliarum gentium nationumque concili-

andam amicitiam atque opem. Non enim facile sese adjungunt iis, qui fidem atque justitiam pedibus conculcant, metuentes ne ejusdem iniquitatis participes, in easdem quoque incidant calamitates, quæ injustum bellum sæpissime excipiunt. Hinc solebant Romani, antequam auxilium sociis ferebant, deliberare num justam belli suscipiendi causam habuisset, quicumque sociorum opem ab ipsis implorabat.

28. Ego cum ob eas quas jam dixi rationes compertissimum haberem, esse aliquod inter populos jus commune, quod & ad bella & in bellis valeret, cur de eo instituerem scriptionem causas habui multas ac graves. Videbam per Christianum orbem vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam: levibus aut nullis de causis ad arma procurri, quibus semel sumptis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emisso furore.

III.
Causa
Auctori
operis
scribendi.
Bellandi
licentia
moderanda.

COMMENTARIUS.

Incipit hic Author enarrare causas, quæ eum impulerunt ad scribendum de eo jure, quod ex hisce, quas allegavit & adduxit, rationibus satis aperte perspicimus esse commune inter homines & gentes, atque in quocunque statu sive pacis sive belli locum sibi vindicare, cujus fons & origo est ipsa ratio, & gentium consensus, sive expressus, sive tacitus. Et primum quidem, quia non solum barbaros, sed & ipsos Christianos in bellis gerendis pudenda quadam, id est, nullo jure & justitiæ regulis circumscripta, belli licentia uti animadvertibat, atque eosdem temere nullisque de causis in bellum ruere & ad arma convolare, iisque sumptis omnia divina & humana jura violare, nullamque ejus reverentiam habere, omniaque scelera & detestanda facinora admittere videbat. Dolendum sane quod homines rationis participes, cujus vi percipiunt quid in dictis factisque decorum atque honestum est, qui mentis acumine justum ab injusto discernere valent, & quid faciendum, quid omittendum sibi incumbit ex rationis discursu perspiciunt, feritate atque immanitate ipsa etiam ferocissima animalia superent. An illud est cognationem, quam inter nos natura constituit, servare, in socium ejusdem originis ejusdemque conditionis vinculo mihi devinctum quid crudelius con-

fulere? An illud est proximum diligere ut semetipsum, effrenata quadam licentia in socium sævire. An illud est justa & Dei bella gerere, nullam divini vel humani juris reverentiam habere? An illud est societatis humanæ conservationem tueri, quæ cuique homini, qui dignum sese ejus membrum profitetur, incumbit, eam bellis & armis distrahere? Quid hoc aliud est quam in propria viscera sævire? quoniam ab interitu totius pendet cujusque partis ruina. Merito itaque Author noster, sibi hominum, & quidem eorum qui Christianorum sacris initiati sunt, ad arma suscipienda etiam levissimas ob causas easque minime justas pronam naturam videns, atque etiam in justis gerendis bellis nimiam licentiam cum in vastandis agris, tum in deripiendis bonis, eosque etiam nullum sævire in hostem habere modum, verum omnia divina juxta humanaque jura polluere, suscepit ejus juris, cujus & in pace & in bello habenda ratio est, tractationem, ut homines perspicerent, quibus de causis bellum suscipi debeat, & quibus limitibus jurisque cancellis circumscribitur bellandi licentia & potestas. Quænam duci, quænam militi incumbunt erga hostem observanda atque exercenda officia.

29. Cujus immanitatis conspectu multi homines minime mali eo videntur, ut Christiano, cujus disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, omnia arma interdicerent: ad quos accedere interdum videntur & Joannes Ferus & Erasmus nostras, viri pacis & ecclesiasticæ & civilis amantissimi, sed eo, ut arbitror, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt in alteram reflectere ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimium contradicendi conatus sæpe adeo non proficit, ut oblit etiam, quia deprehensum facile quod in his nimium est, etiam aliis di-

Etis intra verum stantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utrisque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere.

COMMENTARIUS.

Immoderata illa bellandi licentia, atque sæviendi in hostes belluina feritas, illa fidei violatio, atque divini humanique juris irreverentia adeo nonnullos a bello deterruerunt, ut Christiano, cujus officium est diligere proximum ut semetipsum, omnem plane armorum usum ad persequendum jus suum interdixerunt. Cujus in numero sunt Anabaptistæ, & Photiani. Verum quemadmodum non sunt veræ ecclesiæ membra, ita latet error non tantum in ipsa prohibitione, sed & in ejus causa: quippe non majorem illi, qui Christianorum sacris, nondum initiati sunt, bellandi licentiam habent, quam qui Christianam religionem profitentur. Non enim perfectior neque arctior est obligatio quæ ex lege Evangelica descendit, quam ea quæ ex naturæ legibus originem ducit, quæ omnes obligat homines semper & ubique. Christus non perfectiores condidit leges legibus divinis moralibus sive naturalibus, verum perfectissime implevit, ideoque dicendo diliges proximum ut temetipsum, non perfectiorem legem promulgavit, quam est illa naturæ lex sive divina moralis, qua tenemur prodesse socio, & ejus commodis intervire, nec alteri facere, quod nobis fieri non volumus. Ipse enim Christus sententiam, qua legis naturæ summa continetur, his verbis effert. *Omnia, quæ volueritis, ut faciant vobis homines, ita & vos facite eis.* Quæ & decalogi sententia est, quam idem Christus profert. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota cogitatione tua, & proximum tuum ut te ipsum.* Itaque repetit quidem Christus naturæ sive moralia præcepta, non vero eis vel addendo vel detrahendo perfectiora reddit, vel de novo promulgat. Ipse enim dicit apicem de lege non transiturum, seque non ad solvendam, sed implendam legem venisse; perfectiorem quidem & plenior legum explicationem dedit Christus, verum eandem tanquam in se imperfectam non correxit nec supplevit, nisi eatenus correctionem & additionem aliquam admiscuisse dicamus, quatenus legi secundum novum fœdus servandæ per fidem in nomine Christi conveniens erat. *Lex enim moralis sive naturalis plane immutabilis est; unde lex æterna appellatur: eademque de causa augeri ac perfectior reddi non potest; non magis quam imago & sanctitas Dei, aut ipsa denique ejus natura, au-*

gmentum pati potest. Clariss. Burman. *Synops. lib. 4. cap. 3.* Omnem itaque vim bellicam non solum disciplina Christiana Christianis, verum omnibus hominibus leges interdicit, quoties jus suum vel judicio vel alia quacunque civili ratione tueri atque persequi valent. *Duo enim decertandi genera esse, inquit Cicero; unum per disceptationem, alterum per vim; cumque illud sit, proprium hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore.* Proximi enim dilectio, ejusdemque conservatio, non solum a Christiano, sed ab omnibus hominibus requiritur, dictante ratione homines hominum causa generatos, & consequenter sese mutuo amore complecti obstrictos esse naturæ jure. Optime Cic. *1. de ll. cap. 12.* *Recteque Socrates exsecrari eum solebat, qui primus utilitatem a natura sejunxisset, id enim querebatur esse caput exitiorum omnium: unde est illa Pythagorica vox, ΤΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΚΟΙΝΑ, καὶ ΦΙΛΩΝ ΙΣΟΘΥΤΑ, ex quo perspicitur, cum hanc benevolentiam tam late longeque diffusam vir sapiens in aliquem pari virtute præditum comulerit, tum illud officii, quod quibusdam incredibile videatur, sit autem necessarium, ut NIHILO SESE PLUSQUAM ALTERUM DILIGAT.* *Quid enim est, quod differat, cum sint cuncta paria, quod si interesse quippiam tantulum modo potuerit, jam amicitia nomen exciderit: cujus est ea vis, ut, simul atque sibi aliquid, quam alteri, maluerit, nulla sit: ejusmodi itaque dilectionem, quam præcipit Christus, docuit & ipsa natura sive recta ratio Gentibus, Cicerone teste. Quæ mutua dilectio omnem vim prohibet, donec necessitate adducti eam adhibere cogamur: judiciis enim cessantibus istiusmodi vis est instrumentum justitiæ, quo jus suum cuique tribuitur, & consequenter non magis dilectioni socii repugnat, quam in civitate justitiæ cum criminalis tum etiam civilis exercitatio, qua utitur summa potestas, sua sceleribus decernendo supplicia, pugnat cum dilectione omnium hominum. Itaque in decidenda hac quæstione, medium tenuere viri docti, dicendo non omnem vim bellicam illicitam neque prohibitam, verum injustam & pudendam belli licentiam non solum Christiano, sed omnibus hominibus interdictam: de qua latius disputandi infra nobis erit occasio.*

*Juris-
pruden-
tiam ju-
vandi
studium,
exemplo
methodi.*

30. Simul & jurisprudentiam, quam antehac in muneribus publicis quanta potui integritate exercui, nunc quod mihi indigne e patria tot meis laboribus ornata ejecto restabat, privatæ diligentia studio adjuvare volui. Artis formam ei imponere multi antehac destinarunt: perfecit nemo: neque vero fieri potest, nisi, quod non satis curatum est hætenus,

ea quæ ex constituto veniunt a naturalibus recte separentur: nam naturalia, cum semper eadem sint, facile possunt in artem colligi: illa autem quæ ex constituto veniunt, cum & mutantur sæpe, & alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut aliæ rerum singularium perceptiones.

C O M M E N T A R I U S.

Supra annotavimus quantum momentum, quantamque lucem civilis juris scientiæ juris publici cognitio, quæ ex naturæ gentiumque præceptis ac principiis intellectis acquiritur, adfert. Adeo ut aliquos in jurisprudentia Romana addiscenda progressus cum fructu facere quis queat, nisi publici juris studium cum ea conjungat. Cum quia jus civile collectum est ex juris naturæ & gentium principiis, tum etiam quia civiles leges ad naturalem æquitatem bonitatemque examinari debeant: definimus enim jus civile, quæ legibus civilibus continetur, artem æqui & boni, cujus jurisperiti sacerdotes vocantur, id est, ejusmodi qui boni & æqui artem, id est, juris civilis notitiam, profitentur. Quid enim illud bonum & æquum aliud est, quam rectæ rationis dictamen, æquum ab iniquo, justum ab injusto discernens, & singulis rerum circumstantiis observatis, legislatorem aut judicem informans, quid fieri vel non fieri oportet. Quamobrem merito quis per æquum & bonum intelligit rectam illam rationis normam, & perfectam bonitatem, ex lege naturæ dextre collectam: qua autem ratione eam ex lege naturæ quis colliget, cujus animus juris naturæ notitia atque scientia non est imbutus. Fateor equidem omnium cordibus leges naturæ inscriptas esse atque infixas, ideoque eas facile naturæ lumine homini innotescere, & consequenter ad earum cognitionem acquirendam non multo labore ac studio opus esse. Verum etiam si justus & injustus, honestus & decori homini innata sint principia, quæ duce recta ratione ipsi innotescunt, attamen studio & labore atque doctrina opus est, ut adhibito mentis discursu, ex convenientia vel inconvenientia alicujus actus cum istis decori & honesti, æqui & boni nobis innatis principiis, ei inesse necessitatem vel faciendi vel non faciendi, propter moralem, quæ ei inest, vel honestatem vel turpitudinem, & consequenter a Deo illum actum præcipi, hunc vetari judicemus, atque rationis dictamen factis applicemus, consequentias inde eliciamus, atque ita nobis normam agendorum præscribamus. Merito itaque Author magnum hujus juris naturæ vel gentium notitia civilis jurisprudentiæ addiscendæ atque applicandæ adjumentum & adminiculum, esse judicat, quamobrem huic studio enixe navavit operam, cujus quoque fructus non in publicis tantum gerendis rebus ac muneribus abunde percepit, verum etiam tanquam manu ductione usus est ad perficiendum elegantissimum hoc opus, quo nihil unquam

eruditius vidit orbis literarius, nec fortasse visura est posterior ætas. Verum quanquam juris publici studium multum adjuvat juris Romani prudentiam, attamen huic juri artis formam imponere, quanquam definiatur ars æqui & boni, quemadmodum nemo perfecit, ita illud ipsum nunquam posse fieri prædicat Author, propterea quod multa dependant ex voluntate legislatoris, & consequenter mutabilia, prout reipub. necessitas, & civitatis constitutio flagitat, certis suis regulis & præceptis circumscribi atque includi nequit. Hinc Cic. ad Herennium dicit, *artem esse præceptionem, quæ dat certam viam rationemque faciendi*. Ars, Diomedes inquit, est rei cujusque scientia usu vel ratione percepta, tendens ad aliquem actum vitæ necessarium. Quare apud Lucianum legimus, artem esse præceptionum exercitarum constructionem, ad unum vitæ exitum pertinentium. Qua autem ratione jus ars dicitur, docet nos Cic. I. orat. cum inquit. *Si ars definitur ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiæque comprehensis, non mihi videtur ars jurisconsulti esse ulla. Sunt enim varia & ad vulgarem popularemque sensum accommodata omnia genera hujus forensis eruditionis. Si autem ea quæ observata sunt in usu ac ratione juris administrandi, hæc ab hominibus callidis & peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, id quod fieri potuisse video, non intelligo, quamobrem, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur*. Itaque hac distinctione adhibita Grotio respondere possimus, quatenus juri civili multa admisceantur quæ ex voluntate pendunt, ideoque mutationi obnoxia sunt, eatenus ei artis formam vix posse imponi, propterea quia certis nequeat regulis includi, quemadmodum naturæ jura, quæ perpetuam habentia causam & consequenter immutabilia suis præceptis describuntur. Attamen quatenus jus civile consideratur tanquam compendiosa præceptorum boni & æqui collectione constans disciplina, a jurisconsultis nostris in artem redacta, suis potest regulis includi. Quamvis enim constitutiones civiles, pro rerum ac temporum varietate mutantur, semper tamen necesse est eas rationem habere cum bono publico & artis regulis. Illud autem bonum publicum constans est & certum atque immutabile, licet pro temporum moribus & utilitate varie tractetur. Coras. ad Tit. de just. & jur.

31. Quod si qui veræ justitiæ sacerdotes naturalis & perpetuæ jurisprudentiæ partes tractandas susciperent, semotis iis quæ ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de judicum officio, alius de voluntatum conjectura, alius de factorum faciendâ fide, posset deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum ex variis partibus & diversorum jurisconsultorum responsis integrum juris civilis corpus conflatum atque collectum est, ita & commode posset juris naturæ & gentium corpus confici, si veræ & non simulatæ Philosophiæ sacerdotes singulas perpetuæ & immutabilis jurisprudentiæ partes ex professo tractandas susciperent, quod facile effici potest, separatis, quæ ex jure naturali descendunt, ab iis quæ ex constituto veniunt.

IV.
Operis
contenta
& ordo.

32. Nos certe quam viam ineundam censeremus re ipsa potius quam verbis ostendimus in hoc opere, quod partem jurisprudentiæ longe nobilissimam continet.

C O M M E N T A R I U S.

Docet Author qua ratione & via in juris publici tradenda disciplina usus est, quam ex singulis perspicimus libris. Nobilissimam merito jurisprudentiæ partem vocat Author, quam in hoc opere tractat atque explicat, utpote quæ in publicis versatur negotiis, atque in humana societate conservanda tuendaque magni momenti est.

Lib. I.

33. Primo enim libro præfati de juris origine generalem examinavimus quæstionem, sitne bellum aliquod justum: deinde ad noscenda publici privati que belli discrimina explicandam habuimus vim ipsam summi imperii, qui eam populi, qui reges solidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui aliter habeant: deinde & de subditorum in superiores officio dicendum fuit.

C O M M E N T A R I U S.

DE belli jure Author disputaturus, oportuit primo examinari an aliquod bellum justum dici posset, quoniam inter arma omnes leges ac omnia jura silere videantur: si nulla enim belli jura, omnis vis bellica, omne per vim certandi genus prohibitum atque injustum est. Rectam itaque disputandi rationem Author observaturus, primum probat bellum aliquod esse justum, quo posito fundamento & principio ad cætera belli jura tum publica cum privata describenda descendit. Cujusque rei potissima pars principium est, quæ enim male inchoata sunt, malo etiam fine excipiuntur. *Ut enim mala posuimus initia, sic cætera consequentur*, inquit Cic. ad Attic. Et Polyb. *Hist. lib. 5. cap. 31: Enimvero cum veteres dicebant, principium esse dimidium totius, hoc nimirum docere nos voluerim, in quacunque re, quam suscipias, plurimum opera esse ponendum, ut illam recte inchoes, merito siquidem non vereatur aliquis confirmare, principium non esse totius dimidium, sed ad ipsum quoque operis finem pertinere.*

Lib. II.

34. Liber secundus cum omnes causas ex quibus bellum oriri potest exponendas sumserit, quæ res communes sint, quæ propriæ, quod jus personis in personas, quæ ex dominio nascatur obligatio, quæ successionum regiarum norma, quod jus veniat ex pacto aut contractu, quæ foederum, quæ jurisjurandi tum privati tum publici vis atque interpretatio,

ratio, quid ex damno dato debeat, quæ legatorum sanctimonia, quale jus humani mortuos, quæ poenarum natura, late exsequitur.

COMMENTARIUS.

Quoniam nullum bellum juste suscipitur, nisi justa bellandi causa præcedat, hinc Author noster, postquam bellum aliquod justum esse probavit, rectum disputandi tramitem sequens, libro secundo exponendas sumit causas, ex quibus bella possunt oriri. Quemadmodum bella non temere gerenda sunt, ita causa belli non quævis arripienda est. Maxime enim in delibe-

rationem cadit jus quod ex dominio, tum etiam quod ex pacto, obligationibus, contractu, fœderibus descendit; cum etiam illud quod personis in personas competit, aliaque id genus juris vincula: quippe cum juris violatio belli causa est, examinanda sunt cujusmodi jura inter homines intercedunt.

35. Tertius liber primum subjectam sibi habens materiam id quod in bello licet, cum id quod impune fit aut etiam apud populos externos pro jure defenditur ab eo quod vitio caret distinxisset, descendit ad pacis genera & omnes bellicas conventiones. Lib. III.

COMMENTARIUS.

Belli causis descriptis, ipsa jura belli examinanda veniunt: quippe bellum non tantum juste suscipiendum, sed & juste gerendum est: habet suos terminos bellandi licentia, quos transiliendo peccatur. Sæpius enim diximus, sicuti pacis ita quoque belli jura sunt, quæ belli suscipiendi & gerendi summis imperantibus leges præscribunt. Quoniam vero bellum suscipitur,

ut tranquille in pace vivere liceat (belli enim finis pax est) hæc omnibus explicatis, ad pacis jura ejusque genera, & bellicas conventiones, quæ aliquo tempore armorum strepitum cessare efficiunt, cujus generis sunt pactiones, induciæ, de quibus singulis juris publici partibus suo loco dicturi sumus, Author descendit.

36. Eo autem majus visum est pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt ut multum reliquerint alienæ industriæ. Veterum Philosophorum nihil exstat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Aristoteles librum fecerat, cui nomen *δικαιώματα πολέμων*, neque eorum qui Christianismo recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat: etiam Romanorum veterum libri de jure feicali nihil ad nos sui præter nomen transmiserunt. Hi qui summas fecerunt casuum quos vocant conscientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promissis, de juramento, de repressaliis capita fecerunt. V. Scriptio- nis neces- sitas. Scripto- rum vete- rum hac in re in- opia.

COMMENTARIUS.

Quoniam vero publici juris scientia societatis humanæ utilitati & conservationi maxime inservit, ejus maxime interest ut istius juris partes prudentum interpretatione aut studio e tenebris in lucem protractæ magis elucidentur & in artem colligantur, quod quum ætate Authoris nostri nemo perfecerat, atque illi qui ad quasdam hujus scientiæ partes interpretandas explicandasve animum applicuerant, multa silentio quæ notatu dignissima atque utilissima sunt, præterierant, eo majus fuit Authori operæ pretium,

ut egregiam hanc disciplinam illustrandam & eo quo oportet ordine & methodo tractandam aggredere, eamque tanquam omnibus partibus suis absolutum foetum in illustri hoc mundi teatro positum aliis intuendum daret, quod adeo feliciter perfecit, ut quicumque hoc opus evolvit, in eo profundam eruditionem, & mirabilem doctrinam, & si vis plusquam humani ingenii & judicii acumen reperiri fateri necesse habeat. Quod lectoris judicio libenter relinquo.

*Recensio-
rum defe-
ctus.*

37. Vidi & speciales libros de belli jure partim a Theologis scriptos, ut a Francisco Victoria, Henrico Gorichemo, Wilhelmo Matthæi; partim a Doctoribus juris, ut Joanne Lupo, Francisco Ario, Joanne de Lignano, Martino Laudensi: sed hi omnes de uberrimo argumento paucissima dixerunt, & ita plerique, ut sine ordine quæ naturalis sunt juris, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex canonibus veniunt, permisce- rent atque confunderent.

C O M M E N T A R I U S.

Multi Scriptores hoc laborant vitio, quod in tractanda materia nullum plane ordinem servant, sed omnia confuse, prout in buccam venit, describunt, quo contigit ut tam informatum aliquando ingenii fœtum in lucem propellunt, ut miretur ejus deformitatem lector, & juxta dolet ejusmodi abortivis orbem literarium obrui. Cui accedit quod nonnulli animum ad scribendum applicant, ut in librorum officinis multis libris præfixum nomen pro- stans, possit authorem suum monstrare, & dici, ecce doctum illud cerebrum quod tot evomuit volumina, tot edidit librorum millia. Cujus generis sunt qui tantum leviter subjectam materiam quam tractandam susceperunt, ejusque non omnes attingunt partes, nec singula ejus capita descri- bunt, nec intimam ejus medullam eruunt.

38. Quod his omnibus maxime defuit, historiæ lucem, supplere aggressi sunt eruditissimus Faber in Semestrium capitibus nonnullis, sed pro instituti sui modo & testimoniis tantum allatis, diffusus; & ut ad definitiones aliquas exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis: cujus diligentia sicut alios adjuvari posse scio & me adjutum profiteor; ita quid in docendi genere, quid in ordine, quid in distinguendis quæstionibus, jurisque diversi generibus desiderari in eo possit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, solere eum sæpe in controversiis definiendis sequi aut exempla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem novorum Jurisconsultorum in Respon- sionibus, quorum non pauca ad gratiam consulentium, non ad æqui boni- que naturam sunt composita. Causas unde bellum justum aut injustum dicitur Ayala non attingit: Gentilis summa quædam genera quo ipsi vi- sum est modo delineavit: multos vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attingit quidem.

C O M M E N T A R I U S.

Multa sane in hisce Authoribus, qui hic enu- merantur, & nobis etiam ad manum sunt, deficiunt, quæ ad perficiendum hoc opus, cujus commentationem fortasse nimia arrogantia sus- cepi, admodum necessaria sunt: quæ omnia mirabili diligentia atque indefesso labore sup- plevit Author. Quanquam summopere & eor- um laudanda est diligentia, qui ad hoc argu- menti genus tractandum suam operam atque in- dustriam contulere, licet non eo quo debuit or- dine omnia disposita, neque quæ ad materiam pertinent ab illis observata videantur, non om- nia enim omnes sapiunt. Quamobrem & Au- thor noster, quamvis & cruditione & doctrina non solum seculi sui, sed & anterioris & posteri- ris ætatis facile princeps, in omni quippe disci- plinarum genere versatus, sese adjutum eorum diligentia, & alios quoque adjuvari posse inge- nue profiteretur. Facilius enim est inventis ali- quid addere, quam primum authorem & inven- torem existere. Quod itaque alii omiserunt in tractando hoc argumento, Authoris nostri præstitit profunda eruditio & doctrina, cujus omnes capti magnitudine obstupescimus. Ita- que perfectum hoc opus, id est, ex omnibus suis partibus constans, cum quoad docendi genus, tum etiam quoad ordinem in tractandis quæ- stionibus observatum, jurisque diversa genera explicata dicere merito possumus.

39. Nos, ne quid tale indictum abiret, operam dedimus, judicatis etiam VI. dijudicationum fontibus, unde facile esset, etiamsi quid omissum a nobis esset, definire. Superest ut quibus ego auxiliis & quâ cura hanc rem ag-
gressus sim breviter exponam. Primum mihi cura hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes referrem ad notiones quasdam
tam certas, ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim
ejus juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidentia
sunt, ferme ad modum eorum quæ sensibus externis percipimus; qui &
ipsi bene conformatis sentiendi instrumentis, & si cætera necessaria adsint,
non fallunt. Ideo in Phœnissis Euripides sic loquentem facit Polynicen,
jus aperte justam vult fuisse causam:

*Hæc sum profatus, mater, ambagibus
Implicita; sed quæ regulis æqui & boni
Suffulta rudibus pariter & doctis patent.*

Statimque addit chori (constat is autem ex fœminis iisque barbaris) judi-
cium, dicta approbantis.

COMMENTARIUS.

Cognitis atque perspectis dijudicationum fontibus, ex quibus deduxit Author quæ de singularibus prædicavit quæstionibus atque rerum argumentis, facile lectori eas examinanti constabit, quid in controversiis cæterisque ad hoc opus rebus pertinentibus decidendis tractandisque ab Authore omissum est. Ut autem sibi, quantum humana fert natura, ab errore caveret, primum ipsi cura fuit, ut eorum quæ juris naturæ sunt probationes referret ad certas quasdam notiones quas Cicero vocat inchoatas intelligentias, in animis hominum impressas. Sunt enim nobis

innata principia juris naturæ certa quædam & falli nescia, quæ vi rationis nobis innotescunt, & nos informant quid præcipiunt, quid vetant naturæ leges. Quemadmodum autem ejusmodi principia certa sunt & infallibilia, ita certissimæ quoque sunt istæ probationes, quæ ex hisce principiis, per se notis & evidentissimis, ideoque & rudibus pariter atque doctis manifestis, deducuntur. Quodcunque itaque recta ratio dicat hisce notionibus sive primis justis & decori innatis principiis conveniendæ, id ipsum juris naturæ esse certissimum argumentum est.

40. Usus sum etiam ad juris hujus probationem testimoniis Philosophorum, Historicorum, Poetarum, postremo & Oratorum: non quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ argumento causæ servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat: quæ in nostris quæstionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus: illa jus naturæ indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis, (passim enim scriptores voces juris naturæ & gentium permiscent) sed ex materiæ qualitate intelligendum est. Quod enim ex certis principiis certa argumentatione deduci non potest, & tamen ubique observatum apparet, sequitur ut ex voluntate libera ortum habeat.

COMMENTARIUS.

Non ergo a prætoris edicto, neque a XII. tabb. sed penitus ex intima Philosophia hauriendam juris disciplinam recte Cicero existi-

mat I. de Leg. cap. 5. Quamobrem Philosophorum testimonio ad probationem juris hujus, quod omnibus hominibus innatum est, merito Au-

thor noster usus est. Quid enim aliud quicquam est Philosophia quam studium sapientiae, quo virtutis, officii, & recte vivendi disciplina continetur: *sapientia* autem rerum divinarum & humanarum scientia, consequenter divini sive perpetui juris naturae, quod virtutis praecepta & naturae officia comprehendit, cognitio. Quoniam itaque hæc scientia potissima Philosophiae pars est, merito testimoniis eorum, qui eam profitentur, ad juris naturae praecepta & leges explicandas & probandas, utimur. Quemadmodum nec Historicorum, nec Poëtarum, nec Oratorum rejicienda plane hac in re autoritas, verum iis cautè, non temerè assentiendum recte monet Author, quia sæpe nimis addicti disciplinæ, quam ex ore magistri acceperunt, vel argumento, & causæ servientes, non vera semper, sed quæ utilia sibi fore arbitrabantur, locuti sunt. Quod autem uno ore omnes pro certo affirmant, id ad causam universalem recte referri putat Author; quod verius existimo, si idem non solum apud Romanos, vel Græcos, verum apud omnes, imo ferociores gentes observatum fuisse referant. *Potentissima probatio est, si in id, quod dicimus, omnes con-*

veniunt, inquit Aristoteles. *Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri*, Seneca. Et Quintilianus, *pro certis habemus ea, in quæ communi opinione consensus est*. Quod autem Author noster in hujus operis quæstionibus tractandis & definiendis aliam statuit esse causam juris naturae, aliam juris gentium, arridere mihi nequit; fateor illationes ex principiis humanæ naturæ deductas ipsum jus naturæ indicare: jus vero gentium ex communi aliquo consensu, ut aliâ causâ derivandum non video; quid enim aliud est jus gentium strictè dictum, quam quædam illationes & conclusiones ex iisdem naturæ principiis deductæ & humanæ societati applicatæ. Quare non videntur mihi culpandi qui jus naturæ & gentium permiscerent, quasi ex uno eodemque fonte proveniens. Jus enim gentium dicitur, quod naturalis ratio inter homines constituit: quod idem naturale ab Aristotele nuncupatur, cujus vis apud omnes valet. §. *Ethic.* Quatenus autem jus gentium differt a naturali & proprio nomine ita appellatur, quia ex libera voluntate ortum habet, diximus ad §. 1 §. & infra de eo latius disputandi nobis erit occasio.

Civile.

*Species
cujusque.*

*II. Auxilia
scripti.*

41. Itaque hæc duo non minus inter se quam a jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex omni parte jus est; & id quod duntaxat effectum quendam externum ad instar illius primitivi juris parit; nempe ne vi resistere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus causa, vel ut incommoda grævia vitentur, descendi debeat: quæ observatio quam sit necessaria ad res multas, in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicitè separavimus ea quæ juris sunt strictè ac proprie dicti, unde restitutionis obligatio oritur, & ea quæ juris esse dicuntur, quia aliter agere cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diversitate aliquid jam & supra diximus.

C O M M E N T A R I U S.

Postulat hujus operis perficiendi atque definiendarum quæstionum recta ratio, ut ea quæ sunt necessitatis perpetuæ, id est, hominis dispositioni non obnoxia, & consequenter immutabilia, cujusmodi sunt omnia quæ ex jure naturæ derivantur praecepta atque officia, distinguantur ab ejusmodi, quæ ex consensu ortum habent, & dispensationem admittunt, cujus generis sunt jura, quæ vel civitas sibi propria constituit, vel diversi populi & gentes ob aliquas commoditates mutuo consensu constituerunt, vel usu & necessitate humana exigente sancivisse præsumendæ sunt, & quo sensu jus gentium a naturali jure quodammodo discerni posse videtur. Imo discrevit Author in ipso gentium jure id quod vere & ex omni parte jus est, scil. quod ubique

& in omni vitæ parte necessario observari debet, quod ipsa dicit & definit naturalis ratio, ab eo quod duntaxat parit effectum externum, quod eodem modo observatur ac ipsum jus gentium naturali ratione introductum, & necessitate exigente constitutum. Cujus generis sunt ea quæ adeo sollicitè non definit jus gentium, verum hominum arbitrio relinquere videtur, cujus exempla multa nobis occurrunt *lib. 3. cap. 4. 5. 6.* Non omnes enim casus qui quandoque inciderint legibus possunt comprehendi: homo enim, qui rationis particeps est, per quam consequentia cernit & causas rerum videt, similitudines comparat, facile sese expedit, quando similes existunt casus legibus non definiti.

*I. Philo-
sophi.
Aristo-*

42. Inter Philosophos merito principem obtinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem, sive distinguendi acumen, sive rationum pondera consideres. Utinam tantum principatus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem

rannidem abiisset, ita ut veritas, cui Aristoteles fidelem navavit operam, ^{teles,} nulla jam re magis opprimatur quam Aristotelis nomine. Ego & hic & alii ^{ejus laus.} veterum Christianorum sequor libertatem, qui in nullius Philosophorum sectam juraverant, non quod eis assentirentur qui nihil percipi posse dicebant, quo nihil est stultius; sed quod nullam esse sectam putarunt quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque veritatem sparsam per singulos per sectasque diffusam in corpus colligere, id vero existimabant nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam.

C O M M E N T A R I U S.

Non solum Peripateticorum, sed & omnium Philosophorum principem Aristotelem Author noster prædicat; verum & testatur Tullius: Ita enim de Fin. lib. 5. cap. 3. *Non solum is numerantur, qui Academici vocantur, etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem Philosophorum; & idem neminem Aristotele doctiorem, neminem in rebus inveniendis acriorem* scribit. Cui judicio suscribit Quintil. lib. 10. cum inquit. *Quid Aristotelem quem dubito, scientia rerum an scriptorum copia, an eloquendi suavitate, an inventionum acumine, an varietate operum clariorem putem.* Arnobius eum dicit *virum ingenio præpotentem atque doctrina præcipuum.* Et Plin. lib. 8. cap. 46. *summum in omni doctrina virum* pronunciat; *virum excellentis ingenii, multos superantem* dicit eum Aug. de Civ. Dei. lib. 8. cap. 12. Verum quamvis summa ejus debet esse autoritas, cum propter judicii ingeniique acumen, tum etiam propter singularem, qua floruit, eruditionem atque doctrinam, attamen non ad opprimendam, verum tuendam veritatem magni hujus viri autoritate uti debemus. Ideoque non tanquam oracula falli nescia ejus scripta a nobis amplectenda, verum tanquam ad investigandam veritatem idonea iis inhærendum. Quæritur merito Author tantum principatum in tyrannidem abiisse, quia nonnulli veritatem olim ab Aristotele traditam cæco quodam impetu sequebantur, illius serio inquirendæ non amplius solliciti. Ita ut cum susciperent antecessorem Aristotelem, ut Deum quendam e cælo delapsum, a quo fuisset veritas ostensa, non sunt ausi vel latum unguem ab ipso deflectere, ut inquit Gassendus *Exercit. 2. adversus Aristotelem.* Eo enim dementiæ processerat quorundam cæca de Aristotele præconcepta opinio, ut celebrem quendam Philosophiæ ac Theologiæ Professore se novisse tradit idem Gassendus, *qui asseruerit, se existimare magnum iri Deo restitutum obsequium, si proprio sanguine obsignasset confirmassetque verissima esse quacunque Aristotelis operibus continentur; legerat forte, inquit, commentatorem, qui tam aperte pronunciavit, nullum per mille & quingentos annos animadversum fuisse Aristotelis errorem in textu Aristotelis.* Ex hac,

pergit, *præconcepta opinione efficitur, ut quasi clypeo septemplexi autoritate illius utantur: & quidpiam forte citatum ex illius officina prodeat, quod negotium facere videatur; illud explicare sibi quidem concessum arbitrentur: at refellere aut inficiari piaculum ac religio sit.* O cæca mortalium pectora, & perniciosam credulitatem, quæ errantium numerum auget, veritatem opprimendo! Quamvis enim quis doctrina atque ingenio sit ætatis suæ florentissimus, tamen non desinit esse homo, id est, cum ceteris hominibus ejusdem naturæ particeps, & consequenter multis erroribus obnoxius, multarumque rerum ignarus. Optime itaque Author noster, ne aliorum errores imbiberet, & tanquam infallibilem veritatem amplecteretur, veram Christianorum libertatem secutus est, qui nullius in sectam juraverant, verum propria utentes ratiocinandi facultate, eam pro regula & norma habuere, secundum quam de veritate judicabant: itaque non doctoris autoritatem, sed sententiæ veritatem rectæ rationi consentaneam sequebantur, putantes, ut inquit Author, nullam esse sectam quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque sparsam veritatem per singulos, & in diversæ sectæ Philosophorum reconditam libris in unum corpus colligere, id ipsum existimabant nihil aliud esse quam vere Christianam disciplinam tradere, quatenus scilicet illas virtutes morales, quæ partim in veterum Philosophorum libris elegantissime de pinguntur, differre nequeunt ab illis, quas Christiana docet disciplina. Quippe cum illæ perpetuam habeant causam, idcirco ab homine in quacunque vitæ conditione exerceri atque præstari debent. Verum cum optima quæcunque opera & speciosissimæ virtutes multis adhuc vitiis sint inquinatæ & contaminatæ, ideoque Deo placere nequeant; præter harum virtutum & bonorum operum exercitationem, disciplina Christiana fidem requirit, quæ nobis divinam conciliat gratiam atque benevolentiam, efficitque ut placeamus Deo. Non enim operibus, sed fide justificamur & æternam beatitudinem acquirimus. *Diis immortalibus sola virtus & beata vita contingit, nobis umbra quadam illorum bonorum & similitudo; accedimus ad illa, non pervenimus.* Ratio

tio vera diis hominibusque communis : hac in illis consummata est, in nobis divina ope consummabilis : sed ad desperationem nos vitia nostra perdunt. Senec. Epist. 93. Verum fides, quâ Christum amplectimur, tanquam salutis nostræ an-

choram, recreat nos atque erigit ad spem æternæ vitæ, quam morte sua omnibus fidelibus acquisivit salvator noster, ne frustra esset mortuus.

Reprehensio.

43. Inter cætera, ut hoc obiter a nostro instituto non alienum dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere & Platonici nonnulli & Christiani veteres in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit : quod semel positum eo ipsum abduxit ut & virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam, in unam compingeret, & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimulationem; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contemptum voluptatis & honorum, & iræ adversus homines vacuitatem.

COMMENTARIUS.

Respondet Author argumentis, quibus Aristoteles, & qui eum sequuntur, probare voluerunt ipsam naturam virtutis in mediocritate affectuum actionumque positam, describit Aristot. *cap. 5. lib. 2. Ethic. Virtutem esse habitum hominis sive animi, quo homo & bonus & suo munere bene fungitur. Quoniam autem modo id ipsum futurum est, ex ipsa virtutis natura deducit, posito ejusmodi ratiocinandi fundamento, scilicet licere in omni re continente & dividuâ & plus & minus & æquale sumere, illud aquabile vel ex ipsa re judicatur vel ad nos refertur. Æquale autem quiddam medium est inter nimium & parum. Rei medium appello, quod æqualiter abest ab utroque extremo. Medium porro ad nos, id quod nec superat nec deserit id quod oportet adesse. Rejecto autem medio secundum rem, quod Arithmeticum est, de ea mediocritate sermonem habet, quæ ad nos pertinet, & dicitur secundum rationem, observata proportionem Geometrica; quæ in perturbationibus atque actionibus versatur, in quibus est nimium, & parum & mediocritas. Ut timere, fidere, concupiscere, odisse, atque adspernari, irasci, gaudere & dolere potest quisque nimium, atque utrumque non recte. Atque in omnibus hisce sive animi perturbationibus sive humanis actionibus nimium & parum & mediocritatem esse demonstrat, eamque omnibus in rebus laudandam; extrema contra, neque recta, neque laudanda, imo vituperanda potius censet. Virtutem igitur, quæ moralis appellatur, concludit esse medium sive mediocritatem. Verumtamen magni negotii est in unaquaque re medium consequi, nisi in deliberationem cadant quæ Græci *ἰνὰ ἕξορτα*, nos vulgo *circumstantias* vocare solemus, ut, quemadmodum in dando & erogando consideranda veniunt, cui, & quantum, quo tempore, & cujus rei causa fit, ita in cæteris pariter servanda ea omnia, quid, quantum, quando, cum quibus, quomodo, qua de causa agitur. Quamvis nonnulli cum Authore nostro,*

cujus commentationem susceperunt, probare voluerunt, Aristotelis, & eorum qui eum sequuntur, de virtute in mediocritate posita opinionem a vero maxime alienam esse, pace tantorum virorum dixerim & ipsos errare, dum Aristotelem erroris arguant. Non frustra in proverbium abiit, *medium tenuisse beatos*, illi autem vere beati dicuntur qui nullis animi perturbationibus agitati recte vivunt: recte autem vivunt qui illud medium, id est, virtutem sectando, tranquilla mente fruntur. Hinc canit Horatius *lib. 1. epist. 6.*

— vis recte vivere? quis non?

*Si virtus hoc una potest dare, fortis ommissis
Hoc age deliciis.*

Hinc veteres virtutem definiunt *artem bene recteque vivendi*. Modum sive medium servando honestas & decus conservari legimus apud Cic. *1. de Off.* quippe,

*Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.*

ut canit Horatius *lib. 1. Satyr. 1.* Virtus itaque media est inter duo vitia, nempe inter defectum honesti, & exsuperationem.

Virtus est medium vitiorum, utrinque reductum. idem Horat. *lib. 1. epist. 18.* Quod clarius constabit, si consideremus omnem excessum esse rei defectum, sive ipse excessus consideretur quoad nimium vel quoad parum; ratione illius defectus consideratur tanquam aliquid positivum, respectu hujus tanquam aliquid privativum. Quoniam vero virtus debeat esse perfecta, (quippe quod rei alicui deficit, id ejus vitium est, vitium vero virtutis privatio est) contradictorium esset ergo virtutem defectu aliquo laborare: atqui nihil perfectum dici potest, quam quod omnibus suis partibus absolutum est, illud autem partibus absolutum dici potest, quod neque plus neque minus habet; id est, justam proportionem non excedit, quæ secundum cujusque rei naturam & qualitatem statuenda. Ex quibus perspicimus, quod excessu aliquo laborat, virtutem nuncupari non posse, quia hac ratione.

tione virtus mutaretur in vitium, quoniam omnis excessus, sive plus sive minus sit, defectus, id est, rei vitium est, & consequenter virtus non esset perfecta, quæ tamen perfectio adeo de ejus essentia est, ut sine illa virtus non sit virtus. Quippe secundum illud Phocylidis πάντων μετρίων ἄριστον ἄεθλασαι δὲ ἀλεγμαί, omnium modus optimus, excessus vero mali. Hinc natum illud proverbium, omne nimium vertitur in visum. Quoniam itaque quod medium in actionibus dicitur, justam proportionis regulam non excedit, ideoque huic non plus adest neque minus abest quam oportet, & consequenter nobis tanquam in suo genere perfectum adeoque bonum & rectum representatur, virtutis nomine venit. Quemadmodum enim linea a duobus extremis æqualiter remota, neque magis vel minus ad hoc vel illud latus excurrit, recta vocatur, ita in hominum actionibus rectum, bonum, atque honestum & virtuosum dicimus, quod æqualiter ab utroque excessu vel nimio vel paro distans inter duo extrema medium servat & æqualitatem, quæ est justa ab utroque latere distantia. Quare populo Israelitico, ut facerent quod justum & rectum esset, atque præstarent virtutes illas morales, quæ divinis præceptis continentur, præcepit Moyses ne recederent dextrorsum aut sinistrorsum, id est, ut Interpretes eum locum expliant, ne declinarent ad dextram vel sinistram nimis vel minus agendo, id est, ut medium servarent. Est igitur mediocritas nihil aliud quam illa temperantia, quæ in omnibus actionibus atque animi perturbationibus modum servat, ne extra limites transilient, adeoque omnem continet virtutem, & propterea ornatus vitæ a Cicero ne dicitur. Audiamus hac de re Patres. Ita enim Ambrosius de offic. lib. 1. cap. 46. Est igitur decorum quod præeminet, cujus divisio gemina est. Nam est decorum quasi generale, quod per universitatem funditur honestatis, & quasi toto spectatur corpore: est etiam speciale, quod in parte aliqua enitet. Illud generale ita est, ac si aquabilem formam, atque universitatem honestatis in omni actu suo habet concinentem, cum omnis sibi ejus vita consentit, nec in ulla aliqua re discrepat. Et capite seq. Si quis igitur aquabilitatem universa vita & actionum modos servet, ordinem quoque & constantiam dictorum moderationemque custodiat, in hujus vita decorum illud excellit, & quasi in quodam speculo elucet. Id est, qui temperantiam sive mediocritatem servat, ille omnem virtutem sequitur; quippe quæ omnem virtutem continet, sive id quod in omni virtute decorum est. Hinc æquitas virtus appellatur, quia rigorem juris humanitate atque benignitate temperat, & æqua interpretatione jus ipsum ita moderatur, ne unquam ab eo quod æquum & bonum est recedat. Quamobrem Salic. & Jason ad l. 8. Cod. de jud. definiunt æquitatem esse justitiam dulcedine misericordiam temperatam: quam definitionem videtur probare Modestinus in l. 25. ff. de ll. Nulla, inquit, juris ratio aut æquitatis benignitas patitur, ut que salubriter pro utilitate hominum introducta sunt, ea duriore interpretatione contra eorum com-

modum producamus ad severitatem. Ita Isidorus 2. sentent. cap. 54. Omnis qui recte judicat, statram in manu gestat, & in utroque penso justitiam & misericordiam portat, sed per justitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam peccantis temperat penam: ut justo libramine quadam per æquitatem corrigat, quadam vero per misericordiam indulgeat. Et cap. 33. Item quadam virtutes, dum discretionem non servant, in vitia transeunt. Nam sæpe justitia, dum suum modum excedit, crudelitatis savitiam gignit, & nimia pietas dissolutionem parturit, & zeli studium, dum plus est quam oportet, in iracundia vitium transit, & multa mansuetudo corporis segnitiam gignit. Hanc ipsam æquitatem tanquam virtutem in medio positam commendat Salomon Eccles. 7. 16. ubi inquit, Noli esse justus multum. Noli plus justus esse quam justum sit, ad severitatem vel crudelitatem deflectendo. Sæpe enim dum summa justitia prætenditur, fit summa injuria. Virtus in medio posita est, omne nimium reputatur in vitio. Facile responderi potest illis, qui malunt virtutem definire habitum eligendi quæ bona sunt; bonum autem esse illud tantum, quod rectæ rationi & lumini naturæ ac honestati congruit, adeoque consistentem in rectitudine legi morali sive juri divino necessario consentaneam. Diximus enim statim, Moysen præcepisse populo ut medium tenendo observarent Dei præcepta, scilicet moralia. Pertinet enim vox præceptum ad mores, & moralem legem observaturum pronunciat, quando neque ad dextram neque ad sinistram deflecteret. Mediocritatem itaque observare est rectæ rationi & legi morali convenienter agere atque operari, atque eo modo virtutis formale est medium tenere; mediocritas convenientia cum recta ratione: recta enim ratio est actionum moderatrix, eas ita temperare valens, ne a recto tramite vel in sinistrum vel in dextrum deflectendo recedat, atqui omnis in aliquam partem deflexus est rectitudinis privatio, consequenter, si recta dicatur ratio, medium ut semper eligat necesse est; quippe quod medium dicitur id rectum, quod rectum id honestum & virtuosum legibusque naturæ sive moralibus consentaneum. Ex quibus evidens, quando virtutem in mediocritate affectuum consistere dicimus, definimus eam esse habitum eligendi quæ bona & recta sunt, id est, rectæ rationi & lumini naturæ ac honestati congrua, quamobrem medium rationis vocat Aristoteles, in quo virtutem consistere affirmat. Quamobrem Clemens Alex. Padag. lib. 1. cap. 13. definit virtutem, anima concinnam & congruam affectionem, quæ rationibus subjicitur per totam vitam. Et ita Nyssenus de hominis offic. cap. 18. Denique perturbationes animi, universa & singula a brutis orta, prava mentis usurpatione, vitiorum origo extiterunt. E contrario si imperium in hos animi motus in se transferat ratio, singuli virtutis formam induunt. Quia scilicet ab eo ita temperantur, ne terminos transiliendo in excessu peccent. Verum pergit Author noster demonstrare, non recte virtutem ab Aristotele definiri in mediocritate affectuum

posi-

positam, propterea quod ejusmodi opinio illum eo abduxit, ut virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam, in unam compingeret: & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimulationem: & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut per se vitia non sunt, ut contemptum voluptatis & honorum, & ira adversus homines vacantem. Quod ad primum attinet, parsimonia potius medium est prodigalitatis atque avaritiæ, quam distincta a liberalitate virtus: nam & liberalitas idem illud medium dici potest. Ita enim liberalitas ab Aristotele definitur, mediocritas quæ in distribuenda & elargienda pecunia observari debet. Omnis largitio & liberalitas ad facultates accommodanda est, & mediocritate moderanda est, ut inquit Cic. 2. Off. liberalitas itaque exercenda est, ne, dum aliis prodesse volumus, nobismetipsis noceamus; Habenda enim est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere flagitiosum est, ut inquit Cic. Offic. 2. cap. 18. Videndum enim ne major sit benignitas quam facultates. Quamobrem Senec. 2. de Benef. cap. 15. Nunquam in turpitudinem nostram reditura tribuamus. Cum summam amicitiam sit amicum sibi æquare, utrique simul consulendum est. Dabo egentem, sed ut ipse non egeam. Succurrat peregrino, sed ut ipse non peream. Liberalitati itaque inest parsimonia & frugalitas, eaque est medium inter prodigalitatem & avaritiam, quæ sunt duo extrema. Liberalis enim dicitur non qui inconsulto aut immodicè largitur, verum qui recte dat, id est, diligenter & habita ratione facultatum quas possidet, & personæ cui dat, aliisque consideratis circumstantiis; qui immodice bona distribuendo atque largiendo iis semetipsum exuit prodigum appellamus; avarum vocamus qui neutrum facit, qui nihil omnino largitur, vel erga neminem benignus est; qui vero non dat tantum, quantum dare potest & debet, ejus tenacitas non est frugalitas vel parsimonia, sed pars avaritiæ. Quando autem Philosophus noster veritatem tanquam medium ponit inter jactantiam & dissimulationem, veritatem considerat tanquam habitum, quo quis candidus ea, quæ habet in se, confitetur, neque ea verbis auget neque extenuat. Veritas enim est ratio sive oratio cum ipsa re congruens. In excessu vero peccat arrogans, sibi plus tribuens quam par est. In defectu dissimulator, negans ea quæ vel insunt rei, vel minora fingens atque extenuans. Quod ad voluptatis & honorum contemptum attinet, sane non omnis spernenda voluptas, sed immodica, honestati contraria & exitu scæda, quæ semper declinanda, ut cetera naturæ vitia. De ejusmodi enim voluptate noster Philosophus sermonem habet, quæ salva honestate licita est. Hanc interdum licitis ex rebus capere ipsa suadet recta ratio, sed prohibet ne nimium ei indulgendo in excessu peccemus, suadet usum, vetat ab usum; nimia vertitur in vitium, temperata ab ipso Deo comparata videtur in vitæ solatium, ut optime ad hunc locum annotavit doctissimus GRONOVIVS. Usus itaque licitus, sed vitandus abusus. Excessus enim semper mali

& vitiosi, ut statim annotavimus. Optime Horat. Od. 3. lib. 2.

*Æquam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus ac bonis
Ab insolenti temperatam
Latitia, moriture Deli.*

Ad ejusmodi animi æquabilitatem hortatur Apostolus Paul. Corinthios Epist. 1. cap. 7. cum inquit. *Ut qui flent, sint tanquam non flentes; & qui gaudent, sint tanquam minime gaudentes.* Ejusmodi voluptas in corporis & animæ recreationem sumitur. Honorum vero contemptus videtur esse abjecti atque servilis animi, ideoque infra hominis dignitatem; præterquam quod contra boni civis officium plerumque peccat, qui spernendo honores sese reipub. eripit. Virgilius.

— *tentanda via est, qua me quoque possum*

Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

Verum ad eos rectis studiis pervenire debemus. Quorum autem prima ætas propter humilitatem in hominum ignoratione versatur, hi simulac juvenes esse ceperunt, ad magna spectare, & ad ea rectis studiis debent contendere. ut inquit Cic. 2. Offic. Magna hic appellat gloriam quæ in reipub. administratione, sive belli sive pacis tempore, consistebat, sola fere Romæ ea magna habebatur. Huic gloriæ, cujus fundamentum virtus est, juvenes studiosos esse debere suadet Cicero, imo in virtute ponit hoc studium, quamobrem ejus contemptus quia huic contrarius in vitiis videtur habendus: eo potissimum quod ejusmodi ingenia prolabantur sæpiissime ad vituperandum vitæ genus, pudorem & famam, qua bono & honesto viro nihil in vita debet esse carius, nihili facientes. Merito quoque iræ vacantem, scilicet justæ & temperatæ, vitiis annumerat Philosophus. Est enim ira naturalis, quam qui criminatur, impius est in Deum, qui hunc stimulum naturalem animis hominum impressit, ut inquit Rachel in comment. in offic. Cic. cap. 1. Sed repudianda iracundia, utpote quæ modum superat, quamobrem & ipse Aristoteles eam in vitio ponit lib. 2. Ethic. cap. 7. neque enim iracundus est quisquis irascitur, sed quibus non oportet, & de quibus non oportet, & magis quam oportet. Hinc injustè reprehenduntur a Cicerone Peripatetici quasi laudassent iracundiam. *Irascimini*, inquit David Psal. 4. & nolite peccare. Cujus sensus est, si quid mali vel impium vel injuriosum fieri videritis, irascimini, justoque zelo permovemini hominum filii. Interim vero dum aliis infensi estis, curate ne peccetis in excessu, ne quid nimis commoveamini. Multæ enim possunt causæ existere justæ iræ, ut famæ & existimationis læsio, injusta in avaris aggressio, vitiorum ac scelerum admissio. Famæ enim & existimationi vi illata non commoveri, & ira accendi insensu est, potius atque stupidi hominis, quam viri honesti & gravis, imo in semetipsum injuriosus est, qui injuriam sibi illatam non repellit & consequenter peccat contra legem illam naturæ, quæ cæterarum omnium fundamentum & basis est, qua nobis injungitur nostri conservatio, cujusmodi conservatio non

non tantum ad vitam, corpus, ejusque membra pertinet, sed comprehendit quoque famæ illæ atque integræ conservandæ nobis impositam necessitatem; imo, quod magis est, qui ob læsam existimationem vel aliam gravem injuriam sibi illatam justa non commovetur ira, non adeo differre ab eo videtur qui sibi ipsi mortem invenit, criminis qualitate, quam nomine, vitæ enim æquiparatur fama, cumque eadem pari passu ambulat, ut videre est in *l. 8. §. 2. ff. quod met. caus.* Quamobrem quoque ratione istius æqualitatis ob ejus non secus quam ob vitæ defensionem invalorum licitam cædem recta permittit ratio. Ex quibus argumentis spero facile lectori manifestum fore, nimiam tolerantiam cujusvis injuriæ atque contumeliæ, id est, cujusvis iræ vacuitatem, tam in vitio ponendam, quam immodicam & intempestivam iracundiam. Distinguendum itaque inter iram rationalem, id est, cujus justa subest causa, lenitudine & moderatione temperatam, & irrationalem, quæ modum excedit & justa causa destituta est. Hæc in vitio ponenda, & idcirco repudianda. Illa laudanda & annumeranda virtutibus. Quia enim temperata

ideo rationalis, quia rationalis in virtute habetur; est enim virtus, ut supra diximus, mediocritas affectuum rationi conveniens. Ipse enim Christus non omnem iræ vacuitatem cupit, sed eam reprehendit atque vetat iram, quæ sine causa est, id est, quæ temere aliquis erga proximum suum commovetur. Ita enim inquit *Matth. cap. 5. v. 22. Ego dico vobis; Quicumque irascitur fratri suo temere, tenebitur judicio.* Quibus verbis non omnis ira damnatur, sed quæ vel injusta est vel immoderata, ut ad hunc locum annotarunt Commentatores. Significat enim illud *ἐπι* modo frustra, & sine effectu, ut *cap. 3. v. 4. & cap. 4. v. 11. Epist. ad Galas. modo temere*, sine causa antecedente, ut *h. l. & Col. c. 2. v. 18.* Ita ad dictum locum Matth. Comment. *Sed in humanis rebus honesta (scil. recte rationi & consequenter virtuti congrua) ira esse potest, sed oportet nos modum tenere. In modo autem comprehenditur, tum ne plus a quo irascamur, tum ne a quo diutius.* Chrysostomus ad dictum Matthæi locum inquit, *quare qui irascitur sine causa nonne erit reus, alioquin inutiliter ea adderetur conditio, sine causa, nec doctrina prodest, nec judicia sunt, nec crimina conpescuntur.*

44. Non recte autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex *Virtus* justitia apparet, cui oppositum nimium & parum; cum in affectibus & *non om-* sequentibus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas *nis viti-* justitia versatur utrumque quæsit: quod ipsum primum est desilire de *um habet* genere in genus alterum, quod in aliis merito culpat: deinde minus suo *in excessu.* accipere, potest quidem adventitium habere vitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat; at certe cum justitia pugnare non potest, quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui hallucinationi similis illa est, quod adulterium ex libidine, cædem ex ira proprie ad injustitiam pertinere non vult; cum tamen injustitia non aliam naturam habeat, quam alieni usurpationem; nec referat, ex avaritia illa, an ex libidine, an ex ira, an ex imprudente misericordia proveniat, an ex cupiditate excellendi, unde maximæ injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contemnere hac tantum de causa, ne societas humana violetur, hoc vero justitiæ proprium est.

COMMENTARIUS.

UT Author ulterius ostenderet non recte universaliter naturam virtutis in mediocritate affectuum & actionum positam ab Aristotele, sermonem convertit ad illum habitum animi, quo ad res justas gerendas homines efficiuntur idonei, & quo res justas agunt atque volunt, cujusmodi animi habitus justitia dicitur. Quoniam vero, ut supra diximus, virtus est medium inter nimium & parum, sive in affectuum mediocritate & temperantia posita, a ratione omnes ponderante circumstantias, ut loqui amant, definitam, cohibente nostras affectiones ne in excessu vel defectu peccent, non videtur ex earum virtutum numero justitiam esse. Primo illa ad

justitiam colendam inclinatio & amor justum modum nunquam excedit; qui enim parum justus est, ille injustus potius quam justus dicens; qui vero ad summum justitiæ gradum pervenire contendit, ille non injustus, sed merito justus appellatur; imo quo magis naturæ quadam vi rapitur ad justitiam, eo virtuti propior, ita ut ipse excessus, si ita appellari queat, id est, vehemens ac summum justitiæ desiderium & affectus videatur virtus. Si ergo justitia, quæ non tantum virtus simpliciter est, sed ceterarum virtutum quasi regina, non admittit nimium vel parum, ergo sequitur, vel justitiam non esse virtutem, quod absurdissimum, vel perperam ab Aristotele uni-

H ver-

versaliter statui naturam virtutis in mediocritate affectuum actionumque positam. Atqui pergit Author, cum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas iustitia versatur utrumque quaesivit. E quibus verbis aliud adhuc argumentum deducimus, scilicet si iustitia est virtus moralis, & quidem earum omnium regina, quia sese per illas omnes diffundit, oportet ejusdem idem illud esse medium, quod est aliarum. Si autem hujus virtutis est aliud medium, sequitur, vel iustitiam male in numero virtutum moralium collocari, vel non recte ab Aristotele universaliter naturam virtutis in mediocritate affectuum actionumque poni. Atqui medium iustitiae diversum est a medio aliarum virtutum moralium, ergo non recte universaliter ponitur a Philosopho dictum doctrinae suae fundamentum. Ipse enim Philosophus distinguit inter medium rei, & medium rationis pertinens ad illam virtutem quae mores concernit: circa illud versatur iustitia, circa hoc ceterae virtutes morales. Illius objectum est res & actiones; harum objecta sunt varii animi motus. Inter hosce vero animi motus medium virtutis non constituitur ex ipsa natura rerum, sed rationis iudicio, prout in ordine ad nos ratio definierit, Geometricam servans proportionem. *Quemadmodum*, ut inquit Sotus de just. & jur. temperantia consistit in mediocritate passionum: nempe ut non plus minusve sumas quam oportet: hoc autem plus & minus non penditur ex natura rerum, ut scilicet libram omnes sumant, aut tali certa hora, sed prout expedit cuiusque valetudini pro loco, tempore, &c. Quare quod parcissimo Diogeni multum erat, voraci Miloni, qui, ut est in fabulis, integrum edebat bovem, erat parum. Medium autem iustitiae, quia consistit in rerum aequalitate ad alterum, non ex illo rationis perpendiculari & arbitramento, sed ex ipsa natura rerum sumitur. Emis domum verbi gratia, aut conducis alienas operas: debet pretium ipsis rebus aequari. Sicut duae quantitates natura sua sunt aequales, proportionem scilicet Arithmetica. Optime Lessius de just. & jur. lib. 2. cap. 1. dubit. 2. Hinc colligi potest, inquit, quomodo iustitia dicatur attingere medium rei: reliqua virtutes medium rationis. Iustitia enim non spectat quidnam sit commensuratum suo subjecto, secundum recta rationis regulam; sed quid sit commensum rei, vel juri alterius, ut nec minus nec amplius praestetur, sed aequale: temperantia autem & fortitudo spectant medium rationis; id est, quidnam juxta rationis dictamen sit commensum subjecto, non excedens aut deficiens medium subjecti. Unde medium in his variabile est pro varietate subjectorum; (ut patet in exemplis statim adductis) quod enim respectu unius est medium & aequale; ad alterum est nimium, ad tertium est parum. Itaque rationis examine investigandum & ex consensu cum rationis dictamine judicandum. In iustitia semper est idem medium, qualecunque tandem sit subjectum, quod ipsa afficit, quod medium consistit in aequalitate rei ad rem, ut pretii ad rem venditam, vel proportionem ad proportionem: nempe ut talis sit proportio inter munera & onera communia, qualis inter

personas quibus haec distribuuntur. Unde medium rei non excedens, non deficiens ad jus alterius. Hinc Aristoteles rei medium dicit quod semper unum & idem est omnibus, quodque aequaliter abest ab utroque extremo. Medium vero rationis id, quod nec superans nec deferens id quod oportet adesse, nec unum omnibus est, nec idem. Ita quoque Molin. de just. & jur. tract. 1. disp. 2. n. 5. Superest, inquit, admonemus illud discrimen, inter iustitiam & reliquas morales virtutes. Videlicet iustitiam differre a reliquis moralibus virtutibus, quod in reliquis medium sumitur per comparationem ad agentem. In virtute namque temperantia aliqua quantitas cibi & potius est medium per comparationem ad eum qui unam habet complexionem, robur & vires, & alia per comparationem ad alium, qui habet longe diversam complexionem. In virtute vero iustitia medium non sumitur per comparationem ad agentem, sed ex natura rei collatione facta cum altero. Ut si mutuo acceperim centum aut furatus sum, medium est, ut excessum, quem existente eo contractu, aut furto, habeo ultra id quod meum est, aut ad me pertinere debet & defectum, quem proximus infra id, quod suum est patitur reducam ad aequalitatem, restituendo illi centum. Verum ex hisce nondum perspicio Philosophi nostri errorem virtutis naturam in medio positam asserentis. Universaliter quidem statuit, in omnibus rebus, quae mediocritatem recipiunt, virtutem esse, quae medium invenit & sequitur; verum, quantum ex ejusdem rationatione possum perspicere, non idem medium omnibus virtutibus conveniens ponit; aliud enim medium rationis est, quod nec superat, nec deferit id quod oportet adesse, pertinens ad virtutes, quae mores spectant hominum, adeoque quod consistit in moderatione & temperantia animi perturbationum &, quae has sequuntur, actionum, eas cohibens ne in excessu vel defectu peccemus, in quorum mensura observatur proportio Geometrica. Iustitia vero ab hisce differt, ut dicere incepimus, non eo quod tanquam ceterae virtutes morales in medium non consistat, verum quod ejus medium magis ad rem quam personam ejusque mores refertur, ideoque medium rei dicitur, in eo a rationis medio diversum, quod aequaliter abest ab utroque extremo, ideoque unum & idem est omnibus, proportionem habens Arithmetica. Medium vero rationis non unum & idem est omnibus, neque a duobus extremis aequaliter distat, verum aliquando alteri extremorum vicinius, ab altero remotius, & tamen medium ratione loci, temporis, ponderis, & personae, ut annotavit eruditione florentissimus Joann. Frid. GRONOVIVS ad h. l. Quibus addi possunt, quod ipsa iustitia etiam quodam respectu in medio rationis posita videatur; primo, quia medium rei etiam est rationi consentaneum; secundo, quia vel in poenis irrogandis, vel praemiis distribuendis, aliisque quibusdam in rebus qualitates personae respicit, earumque habet rationem. Quamobrem in quibusdam casibus proportionem Geometricam, in quibusdam aliis proportionem Arithmetica servat, & sic

jus

ius potest dici virtus moralis, cujus medium partim rei est, partim rationis. *Justitia*, inquit Soto *de just. & jur. lib. 3. quæst. 2. art. VII. non dicitur constituere medium rei, ut res distinguatur contra rationem, eo quod tale medium non sit rationi consonum, imo est maxime. Nihil enim magis docet ratio, quam ut debito æquale creditori reddas: sed quia ratio pendet a rerum natura, propterea inquam quod constituitur æquale in rebus, illud sit rationi conforme. Neque vero medium aliarum virtutum ideo dicitur medium rationis, quod non constituitur in rebus: imo constituit inter appetitum sumendi multum, & appetitum sumendi parum: sed quia vice versa tale medium a ratione dependet tanquam a causa. Non enim, inquit, libram panis comedere est mihi medium, nisi quia ratio prudentia, pensata natura & conditione mea, hoc mihi congruere judicat. Magis itaque videntur a se diversa ratione objecti, a quo tanquam a potiori parte denominationem habent, quam ratione medii, in quo utriusque natura atque essentia consistit, scil. in convenientia cum recta ratione, quæ utriusque medii est tanquam communis mater. Diximus enim supra ipsam mediocritatem nihil aliud esse quam convenientiam cum recta ratione, propterea quod ea nullo laborans vitio cum ratione necessariam habet convenientiam. Nullo autem defectu vel vitio sive quoad nimium sive parum laborare potest, quia ex rectitudine vitium nasci contra naturam est, quoniam ab ipsa ratione recta producitur: recta itaque ratio, sive in actionibus & perturbationibus animi, sive in aliis rebus & negotiis, commerciis, distributionibus bonorum, præmiorum, ac poenarum, ponderatis omnibus cum temporis, personæ, loci, tum etiam rerum qualitatibus, contractuum & negotiorum, quæ gesta sunt, circumstantiis, dicat medium, quod in singulis servandum est, atque viam, qua ad virtutem grafamur, nobis monstrat. Ex quibus perspicimus, quando justitiæ essentiam in medio a reliquis virtutibus paulo diverso positam statuimus, nos non desilire de genere in genus. Quippe propterea non aliud virtutum moralium genus justitiam esse volumus, sed ejus naturam in quibusdam a cæterarum virtutum essentia, quatenus circa diversa versatur objecta, paulo differre; in quibusdam vero plane cæteris consentaneam demonstrare volumus. Cujusmodi differentia non aliud virtutum genus, sed specierum, quæ sub uno genere continentur, differentiam atque distinctionem constituit, manente tamen medio omnium virtutum moralium fundamento. Sed pergit Author probare justitiam non esse medium inter nimium aut parum, quemadmodum de cæteris virtutibus moralibus statuimus. Quippe inquit, *minus suo accipere, potest quidem vitium habere adventitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat; ac certe cum justitia pugnare non potest, qua tota in alieni abstinentia posita est.* Justitia potissimum mihi consistere videtur in tribuendo suum cuique, qui actus justitiæ partim ad me ipsum, partim ad socium pertinet, ejusque objectum est medium in rebus constitue-*

re, ut inter homines æqualitas conservetur. Quando autem mihi neque minus neque plus tribuo quam alteri, æqualitatem conservo, tribuendo mihi quod meum, alteri quod suum est. Si vero minus in bonis distribuendis mihi quam alteri tribuo, non contra eam justitiæ partem, quæ respicit socium, pecco, verum quodammodo videor erga me ipsum injustus, quia recta ratio, quæ justitiæ regula est & norma, conservationem mei ipsius mihi injungens, vult ut propriæ utilitati & propriis commodis, quatenus jura & leges permittunt, inserviam. Qui itaque minus accipit quam sibi competit, abstinet quidem ab alienis, sed non suum cuique tribuit, & consequenter æqualitatem non servat, quæ justitiæ objectum est. Quod in oneribus distribuendis contrarium, in quibus si quis minus sibi tribuit, plus alteri, æqualitatem non servat, & consequenter justitiam negligit. Observandum itaque, cum justitia non solum in commutatione rerum & contractibus versetur, verum etiam in distribuendis præmiis, oneribus, aliisque rebus atque negotiis, quæ ab hominibus peraguntur, semper rationem hujus præcepti habendam, ut jus suum cuique tribuendo æqualitas conservetur, prout ratio judicaverit. Quæ æqualitas illud medium est inter plus & minus, in quo justitiæ consistat natura & ratio. Ita enim Aristot. *Ethic. lib. 5. cap. 9.* inquit. *Justitia virtus est, qua homo justus, aptus dicitur, tum ad agendum consulto id quod justum est, tum ad jus tribuendum, & sibi, si cum altero contrahat, & alteri cum altero contrahenti, non ita ut sibi plus ejus quod optabile est, minus alteri, & contra sibi minus damni, plus alteri, sed sibi & aliis id quod æquum est proportionem tribuat.* Cujus contrarium est injustitia, quam idem Philosophus vitium dicit, quo ad id, quod injustum est, consulto agendum, nobisque & aliis tribuendum, apti sumus. Hoc autem, inquit, est nimium & parum commodi & incommodi, a proportione alienum ac disjunctum. Si itaque justitia virtus est in æquali distributione sive præmiorum, sive onerum, & aliarum rerum, quæ cuique debetur, consistens, non adeo hallucinari videtur Philosophus, quod adulterium ex libidine admissum, vel cædem ex nimia ira factam, proprie ad justitiam, scil. particularem, non vult pertinere. Qui ejusmodi perpetrat facinora, injuste quidem agit, & peccat contra justitiam universalem, utpote quæ omnes continet omnino virtutes morales, prohibetque omnia vitia quæ hisce contraria sunt.

Justitia enim una alias virtutes continet omnes. ut ex Teognid. refert Philosophus. Attamen quia qui intempesta libidine inflammatus adulterium committit, non plus sibi boni sumit quam tribuit alteri, & consequenter quia ille intemperans potius est, quam sibi plus sumens aut vindicans, contra particularem justitiam non peccare videtur. Contra vero qui quæstus causa mœchatur mercedemque etiam fert, ille potius injustus quam intemperans dicitur, quia quæstum faciendo plus sibi sumit & vindicat quam oportet. Ipsum itaque adulterium maximum

quidem vitium est, & contra justitiam, verum non semper refertur ad eam, quæ tanquam pars virtutis dicitur justitia particularis. Sic si quis aliquem ira percitus pulsaverit, ad iracundiam refertur. Si quis vero pecuniam acceperit ut alicui colaphum infligeret, quia hac ratione quæstum & lucrum fecit, ad injustitiam pertinet, sibi enim plus lucri sumisit quam oportet, quod justitiæ particulari contrarium est. Ita enim Philosophus, in ceteris quidem omnibus injuste factis, si quid peccetur, id semper ad aliquod genus improbitatis refertur: verbi causa, si quis adulterium commisit, ad intemperantiam: si is, qui in acie proximus locatus erat, deseruit, ad timiditatem: si quem pulsavit, ad iracundiam; sed si quæstum fecit, ad nullum aliud vitium nisi ad injustitiam refertur, scilicet eam quæ in partibus vitii numeratur, quemadmodum justitia pars virtutis dicitur, consequenter recte injustitia particularis quoque nuncupatur: non tota consistens in alieni usurpatione, quemad-

modum justitia non tota consistit in alieni abstinentia; est quidem omnis usurpatione alieni injustitia, si non contra justitiam particularem, saltem contra universalem peccatur, verum omnis injustitia non est alieni usurpatione. Quod in distribuendis oneribus perspicuum, qui enim sibi minus oneris tribuit quam alteri, injustus est, quia peccat contra justitiam particularem, quæ æqualitatem servare jubet, & tamen non usurpat aliena. Sic & multis modis injuste agere quis dici potest, & non aliena cupere vel usurpare; ut qui stationem deserit, & clypeum abjicit, quia ignavus est, injuste agit, & tamen aliena non capit neque usurpat; ergo est & alia injustitiæ pars, ad quam pertinet alieni usurpatione, alia quæ spectat cæteras actiones injustas, & consequenter videtur Authorem perperam injustitiæ naturam in usurpatione alieni, & justitiæ essentiam totam in abstinentia ejus, quod ad alium pertinet, positam affirmare.

*In sum-
mis sepe
consistit.*

*Lib. 4.
cap. 9.*

45. Ut redeam unde veneram, verum quidem est virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur, sed hoc non ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum; sed quia recta ratio, quam virtus ubique sequitur, in quibusdam modum sequendum dicitur, in quibusdam ad summa incitat: nam Deum nimium colere non possumus: superstitio enim non eo peccat quod Deum nimium colat, sed quod perverse: neque æterna bona nimium possumus appetere, neque æterna mala nimium formidare: neque peccata nimium odisse. Vere igitur a Gellio dictum, esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majora auctioraque sint, etiam tanto laudatiora sint. Lactantius, cum multum de affectibus differuisset, *Non in his moderandis*, inquit, *sapientiæ ratio versatur, sed in causis eorum; quoniam extrinsecus commoventur: nec ipsis potissimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui possunt in maximo crimine, & maximi possunt esse sine crimine.* Nobis propositum est Aristotelem magni facere, sed cum ea libertate quam ipse sibi in suos magistros veri studio indulsit.

COMMENTARIUS.

PAUCA adhuc delibare hic placet de virtutis vitiique natura. Diximus eam positam in mediocritate, quia nullam aliam possumus formare virtutis ideam, nisi quod sit opposita vitio, id est, quod nullo excessu neque defectu laboret, & consequenter cui adest quantum requiritur, id est, non plus neque minus quam adesse oportet: illud ipsum autem quod nec superat nec deserit id quod oportet adesse, medium dicimus; quippe quod vitium vocatur, id ipsum vel in excessu vel defectu consistit, atque sub ea repræsentatur nobis idea; atqui illud quod medium vocamus nobis repræsentatur tanquam ad neutrum vitium deflectens, ideoque medium appellatum. Hinc ex contrariorum oppositione nimii & pari vitia vocamus, virtutes medium dicimus. Verum op-

ponit Author illud medium omnes affectus non admittere, & consequenter omnibus virtutibus non convenire, *quippe recta ratio*, inquit, *quam ubique virtus sequitur, in quibusdam affectibus modum sequendum dicitur, in quibusdam ad summa instigat.* Ergo in mediocritate affectuum perperam virtutis naturam positam affirmat Philosophus. Sed respondeo, perperam, vel recte lectoris relinquo iudicio. Consideramus virtutem tanquam rem omnibus numeris absolutam, id est, perfectam, cui nihil addi, nihil detrahi possit, quin deflenderet ad id quod vel nimium esset vel parum, & consequenter vitii naturam indueret. Sub hujus perfectionis idea nobis, ut diximus, repræsentatur id, quod medium vocamus, quamobrem in eo virtutis naturam confi-

stere

stere affirmamus. Sin autem quidam animi motus moderatione non egeant, quia in summis eorum consistat virtus, ex eo evinci nequit, medium omni virtuti nec proprium nec perpetuum esse: quippe cum ejusmodi motuum objecta sint in se perfecta, quibus addi nihil potest nec detrahi, sequitur quo magis ad illa consequenda incitatur, eo perfectior est affectus quo in ejusmodi objecta ferimur; imo ejusmodi inclinatio ipsa virtus est sive medium quod consistit in summo; itaque summum medium; medium, quia illud assequi conantes neque superamus neque deserimus id quod adesse oportet. Non datur enim medii medium, quia una virtus alia perfectior vel major esse nequit: iste enim gradus defectus esset ideoque vitium, quod ubi virtus est abesse debet, quia virtus omnem defectum & consequenter quod vitiosum est, sive quoad nimium sive quoad parum, tollit. Optime Cicero *Paradox. 3. Una virtus est*, inquit, *consentiens cum ratione & perpetua constantia: nihil huic addi potest, quo magis virtus sit: nihil demit, ut virtutis nomen relinquatur.* Sic quoque Seneca *Epist. 66. Nihil irvenies recto rectius: non magis quam vero verius, temperato temperatius. Omnis in modo est virtus: modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat: non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere profecto potest? nihil.* Quemadmodum modus amandi Deum est ipsum sine modo deamare, quia amatur tanquam finis. Id quod & de sanitate dicendum, quæ non ut medicina præscripto modo sanitati commensurato, sed absolute est amanda. Cui addi potest, quod ejusmodi virtutes, quibus ratio nos ad summa incitat, revera in mediocritate consistant, & quidem rei; convenit enim quorundam objectorum præstantiæ atque dignitati summa sive amoris, sive honoris, sive alius cultus præstatio, ita ut quando eam exhibere negligimus, objecto non tribuatur quod debetur, & consequenter peccetur contra justitiam particularem, quæ est virtus posita in medio, illud enim summum est ipsa mediocritas. Hinc nisi Deum summo amore prosequamur, tam in vitio sumus & adversus justitiam peccamus, quam ille qui non tribuit suum cuique. Summum & infinitum Deo debemus amorem & honorem; quo igitur magis Deum honoramus & diligimus, eo magis virtutem sectamur, quam justitiam particularem vocamus, consistentem in medio rei, id est, suum cuique tribuendo. Itaque quomodocunque consideremus virtutem, semper in medio consistit, sive quidam affectus moderationem & temperantiam admittant, sive ad summa nos incitent, illud enim summum pro ratione objecti vel est medium *rationis* vel *rei*. Itaque quo magis Deum colimus, eo magis tribuimus Deo quod ipsi debemus, imo sine mensura, id est, summe colendus, atque illud summe est medium in quo justitiæ virtus consistit, idcirco iste affectus ad Deum summe colendum nunquam nimium esse potest, quia ipsa dicat ratio Deum toto animo, toto corde, totis denique viribus colendum. Ita ut illud summum sit quoque medium ratio-

nis in quo virtus posita, modo fiat cultu recto, id est, a Deo præscripto. Sed ulterius placet inquirere, num & in illis affectionibus, quibus ad virtutis exercitationem & ad id quod rectum & bonum est incitatur, excessus vel defectus admitti non possit: & consequenter eorum moderatio non sit virtus in mediocritate posita, quemadmodum in cæteris; quo probato concidere mihi videntur omnia argumenta, quæ Author adduxit ad evertendum a Philosopho virtutis positum fundamentum. Certissimum est, augmentum ipsius habitus vel affectus, quo ad faciendum quod bonum & rectum est, ac virtuti congruum, nunquam superfluum esse, & quousque ejusmodi desiderium extenditur, modum non excedit, quia dum versatur circa id quod per se bonum & rectum est, semper manet in medio, ut diximus. Verum cum virtutes non tantum consistant in solis affectionibus, & animi habitu, quo Stoici contenti esse videntur, sed & in actione, *In qua omnis ejus laus consistit*, ut inquit Cic. *1. Off. cap. 6.* Cui non dissimile illud ejusdem Authoris. *Fructum ingenii & virtutis tum maxime perspicitur, cum in proximum quoque conferatur.* Sic Christus ex fructibus arborem, ex operibus fidem se judicaturum denunciat, suorumque passim mandatorum observationem exigit atque postulat. Sic Paulus Apostolus eam fidem probat, quæ per charitatem est efficax. Hinc oportet actionem esse virtutem; actiones autem illæ, per quas virtus in praxin deducitur, id est, applicatur rebus factisque, videntur aliquando temperantia & moderatione indigere. Quanquam enim ipsa virtus quia per se bona nunquam excedat medium, (dum virtus est semper medium, & consequenter quousque virtutem sectamur, medium tenemus ac sequimur) virtutis tamen exercitatio, quæ includit actionem humanam, nimium & parum admittit: præterquam quod in objecto, circa quod versatur virtus, superfluum & diminutum contingere potest. Sic liberalitas virtus in se bona est, nec minor virtus ad eam exercendam voluntas & animi propositum, verum ejus exercitatio potest esse nimia, ita ut danti sit damnosa; pauperibus subvenire laudabile est, iis prodesse nostro cum damno excessus est. Sic Deum colere summa virtus est, divino cultui inserviando propria negotia negligere, est excedere modum, & abuti cultu divino. Ipse Deus enim externum illum nimium cultum fastidire testatur *Esai. cap. 1. vers. 11.* cum inquit. *Quorsum mihi multitudo sacrificiorum tuorum? satur sum holocaustis arietum, & adipe pinguium: & sanguine juvencorum agnorumque & hircorum non delector.* Quod si autem ad Gentilium deorum cultum respiciamus, eo magis Philosophi nostri opinio stabit firma. Cum enim iste consistebat in externa quadam magnificentia, tum donorum quæ in templis suspendebantur diisque dicabantur, tum etiam constructionibus templorum, atque instituendis ludis, sacrificiisque faciendis, sæpissime in hisce modus excedebatur: quoniam in ejusmodi sumptibus faciendis non solum ratio operis, sed & facultatum & per-

fontæ habenda est. In omnibus enim, in quibus magnificentia locum habet, & ejus habenda ratio est qui facit, & quæ sint ejus facultates. *Sumptus enim digni facultatibus esse debent, neque opus solum, sed etiam eum qui facit decere Arist. lib. 4. cap. 5. Ethic.* Cum autem Romani in hoc cultus genere sæpissime modum excedebant, quoniam sibi persuadebant, quo splendidius Deos suos colebant, eo magis sibi eorum conciliare gratiam & benevolentiam possent. Hinc adeo largi & liberales in suppliciis Diis exhibendis erant. Credentes, quemadmodum homines, ita etiam Deos donis muneribusque ferendis capi; hinc statutz Deorum deauratz, vel etiam ex solido auro effictæ, hinc crateræ argentæ, & vasa aurea. Hinc donaria ex crasso auro excusa. Hæc omnia Perf.

Satyr. 2.

*Si tibi crateras argenti, incusa pingui
Auro dona feram, sudas & pectore lævo
Excultas guttas, letari pertrepidum cor:
Hinc illud subit, auro sacras quod ovato*

Historia.

46. Historiæ duplicem habent usum qui nostri sit argumenti: nam & exempla suppeditant & judicia. Exempla quo meliorum sunt temporum ac populorum eo plus habent auctoritatis: ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec spernenda judicia, præsertim consentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquomodo inde probatur: jus vero gentium non est ut aliter probetur.

COMMENTARIUS.

Historia est memoria rerum veterum, & monumentum temporum, locorum, hominum, rerum gestarum, atque commemoratio rituum, legum, consuetudinum, cæterarumque antiquitatum, quæ apud diversas gentes obtinere. Multum sane hæc omnia adjuvant juris publici scientiam. Multa enim nobis suppeditat historia exempla, quibus hanc vel illam legem, morem seu consuetudinem apud plurimas gentes obtinuisse probamus. Cujusmodi probationes multum ponderis habent ad statuendum aliquid juris gentium esse: scilicet istius juris, quod eatenus a jure naturæ distinguimus, & proprio nomine gentium vocamus, quatenus quædam jura ex consensu gentium sive expresso sive tacito dimanasse videntur, quorum plerumque diversus status & conditio humanæ vitæ fuit causa procatartica, cum jure naturæ quidem, ex eodem fonte, nimirum ratione recta descendens, verum quemadmodum illud immediate a naturali ratione profluit, ita hoc mediante gentium consensu, ideoque actu humano interveniente introductum: idcirco a Justiniano definitum, quod usu & humana necessitate exigente sibi gentes constituerunt. §. 2. *Inst. de jur. nat.* Quo autem meliorum sunt temporum ac populorum testimonia, eo plus auctoritatis habent. Quod vero ad populos attinet, merito Græci atque Romani cæteris gentibus tum quoad leges & consuetudines, cum etiam quoad reipub. administrationem præstant.

*Perducis facies: nam fratres inter ahenos
Somnia pituita qui purgatissima mittunt
Præcipui sunt, sique illis aurea barba.
Aurum, vasa Numa, Saturniaque impulsit æra.
Vestalesque urnas, & Tuscum fictile mutat.*

Si itaque religionem & superstitionem Gentilium intueamur, qua multis ad extremam paupertatem redigebantur, merito Dei cultum in numero earum virtutum moralium posuisset Philosophus, quæ in mediocritate positæ sunt. Æternorum bonorum summa cupido laude digna. Verum ea adeo vehementer appetere, ut terrena ad agendam honeste vitam necessaria plane negligamus, est nimia eorum acquirendorum adhibita cura. Et sic in cæteris exercendis virtutibus actiones humanæ moderandæ, ne in excessu vel defectu peccent. Quomodocunque itaque virtutes consideremus, per se tanquam habitum ad recte agendum, vel tanquam per humanas actiones in actum deductas ac rebus factisque applicandas medium, ubique virtutum fundamentum manet.

Ita enim de Græcia Cic. *pro Flacco. Atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio & bellica laude floruit, parvum quandam locum, ut scitis, Europa tenet semperque tenuit.* Imo nonne ipsi Romani olim sacra & leges ab ipsis petiêre, aliasque multas disciplinas & artes atque ritus ab illis mutuati sunt. De Rom. resp. multa dicenda. Nullam enim unquam republicam nec majorem, nec sanctiorem, nec bonis exemplis ditiozem fuisse testatur Livius in *Præfat.* *At nostra urbs, quæ omni genere mirificorum exemplorum totum terrarum orbem implevit.* Verum non semper civitatum ac Rerump. eadem facies, neque idem imperii ratio & status: sunt enim illæ quemadmodum ceteræ res humanæ multis obnoxia vicissitudinibus. Unde populum Romanum tanquam hominem considerans Florus, ejus quatuor ætatis gradus processusque recenset, qui sunt tot ejus mutationes & varii status. Verum quo adolescentiæ & juventæ propior fuit, eo virtutibus bonisque exemplis ac disciplinis ditiozem fuisse invenimus, & consequenter plus auctoritatis habent exempla & testimonia quæ a primis ejus initiis, & quæ deinde sequuntur, aliquot sæculis deducimus, id est, quo magis ad vetustiora tempora, scilicet initium & primordium reip. tum Græcæ tum etiam Romanæ, recurrimus, quam ea quæ posterioris ætatis: cum labente paulatim disciplina a virtute descit ad vitia lapsus magis est populus Romanus. Sic optimus

optimus vetus Græciæ status a posteriori, qui pe-
jorifuit, conditione, a Cic. pro Flacco distingui-
tur. Itaque, inquit, hanc Græciam, que jam du-
suis consiliis percussa & afflicta est, omitto. Illa ve-
tus, que quondam opibus, imperio, gloria floruit,
hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac li-
centia concionum, cum in theatro imperii homines
verum omnium rudes ignarique confederant, tum
bella inutilia suscipiebant, tum sediciosos homines
reipub. præficiant, tum optime meritos cives e ci-
vitate ejiciebant. Quomodo bona vigerent ex-
empla, & virtutes locum haberent in ejusmodi
deperdito reipub. statu. Præter exempla, judicia
quoque nobis suppeditant Historiæ. Quo autem
sibi magis consentiunt Scriptorum testimonia,
eo plus autoritatis habent, & veritati conjun-
ctiora videntur. Verum & iis tamen non temere
assentiendum, sæpe enim glifcente adulatione
tempori & affectibus infervientes quandoque

a veritate deflexerunt. Ita enim Tacit. *Sed veteris populi Romani prospera vel adversa claris scrip-
toribus memorata sunt, temporibus Augusti di-
cendis non defuere decora ingenia, donec glifcente
adulatione deterretentur: & lib. 1. Hist. 1. ita scri-
bit. Postquam bellatum apud Actium, atque om-
nem potestatem ad unum conferri pacis interfuit,
magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus
modis infracta; primum inscitia reipub. ut aliena,
mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus
dominantes. Ita neutris cura posteritatis, inter in-
fensos vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris faci-
le adverseris. Obtrectatio & livor pronis auribus
accipiuntur. Quippe adulationi crimen fædum ser-
vilitatis, malignitati falsa species libertatis inest.
Mibi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec ini-
juria cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano in-
choatam, &c. Incorruptam fidem professis, nec
amore quisquam & sine odio dicendus est.*

47. Poëtarum & Oratorum sententiæ non tantum habent pondus: & *Poeta.*
nos sæpe iis utimur non tam ut inde adstruamus fidem, quam ut his quæ *Oratores.*
dicere voluimus ab ipsorum dictis aliquid ornamentum accedat.

COMMENTARIUS.

Imo in moralibus, id est, juris naturæ præce-
ptis explicandis atque interpretandis, multum
quandoque Poëtæ nos adjuvare possunt: exi-
mia enim doctrinæ moralis & bene vivendi
præcepta ex eorum monumentis colligimus.
Non opus hic multis testimoniis, sufficit ex tot
Poëtarum elegantissimis monumentis unius

Horatii adducere elegantissima poemata, quæ
studiose & sedulo legenda. In iis invenimus
pleraque omnia quæ ad recte, sanctè, beatèque
vivendum ab homine Gentili proficisci possunt
admiranda præcepta, atque omnis fere moralis
doctrinæ vim atque medullam.

48. Librorum, quos a Deo afflati homines aut scripserunt aut probarunt, *11. Libri Sacri. 1. Testam. Vetus.*
auctoritate sæpe utor, cum discrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam
legem sunt qui urgent pro ipso jure naturæ: haud dubie mendose, multa
enim ejus veniunt ex Dei voluntate libera, quæ tamen cum vero jure na-
turæ nuquam pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dum-
modo distinguamus accurate jus Dei quod Deus per homines interdum ex-
sequitur, & jus hominum inter se. Vitavimus ergo quantum potuimus
& hunc errorem, & alterum ei contrarium qui post novi fœderis tempora
nullum antiqui fœderis usum esse putat. Nos contra censemus, tum ob
id quod jam diximus, tum quia novi fœderis ea est natura, ut quæ ad vir-
tutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & ipsum
aut majora præcipiat: & hunc in modum usos testimoniis antiqui fœderis
videmus antiquos Christianorum Scriptores.

COMMENTARIUS.

IN eo potissimum sacræ Scripturæ auctoritas
quo ad nos consistit, quod a Spiritu sancto il-
luminati atque inspirati fuere, quicumque nobis
reliquerunt divina oracula consignata monumen-
tis. Quippe cum ea ab hominibus multis obnox-
iis erroribus fuerint conscripta atque collecta,

non majorem illis, quam aliis quibuscunque pro-
fanis Scriptorum narratiunculis atque sæpissime
fabulis fidem haberemus, nisi divina accederet
auctoritas. Quod a Deo afflati fuere cum Pro-
phetæ, tum etiam Evangelistæ, Apostoli, alii-
que viri sancti, quorum nomina sacris libris in-
scri-

scribuntur, ex multis divinæ Scripturæ characteribus perspicimus, quos a Theologis passim collectos, hic omnes examinare nostri non esse fori ducimus. Prætermittere tamen non possum quorundam errorem annotare, qui nostro iudicio perperam ad divinæ Scripturæ auctoritatem probandam ex eadem argumenta & illationes deducunt, quæ nullius ponderis atque momenti sunt, nondum probata prius ejusdem Scripturæ divinitate. Inter alia autem hujus divinitatis criteria, sive argumentum & doctrinam consideres; sive scribendi stylum & dictionis characterem examines; sive scriptorum ac compilatorum, quorum opera Deus usus est, sive aliarum causarum & circumstantiarum rationem habeas: nullum meo iudicio omni exceptione majus testimonium adduci potest, quam admiranda illa mysteriorum sublimitas, utpote quæ nulla rationis sagacitate investigari potuerint. Quorum in numero sunt *trinitas, incarnatio, satisfactio Christi, resurrectio mortuorum*. Cujusmodi mysteria quamvis humano concipi nequeant ingenio, & consequenter multo minus excogitari ab homine potuerint, attamen quoniam ex ipsa divina œconomia & ipso rerum eventu, imo ipsa natura divina, eorum veritatem, perspicimus, aliunde scriptoribus innotuisse necesse est. Cui accedit, quod hæc omnia continere videntur omnes illas virtutes, omniaque attributa, sine quibus perfectam divinæ essentiz ideam concipere vel formare non possumus. Unde sequitur, quoniam hæc mysteria, quæ sunt certæ & necessariæ veritates, neque vi rationis, neque innato naturali lumine assequi potuerunt, & tamen ab hominibus scriptis fuerint consignata, necessario aliunde ea ipsis revelata fuisse. Quippe quam multa secula ante eos fuere elapsa, quibus florere subtilissima ingenia, quæ licet alia multa naturæ arcana vi rationis & mentis sagacitate e tenebris in lucem protraxerint, imo & multa præclara & admiranda de Deo ejusque natura disputarint, quanquam veræ religionis notitia destituti Philosophi; attamen horum mysteriorum nullam plane mentionem faciunt, quia nullam eorum habuerunt scientiam. Cui accedit, quod eadem nobis tradantur atque explicentur ab ejusmodi hominibus, qui omnium bonarum artium rudes, eo minus ad talia excogitanda atque fingenda idonei fuisse videntur. Verum quid si ratio omnibus exulta bonarum artium disciplinis, vel humani ingenii acumen, & longo rerum usu hominis consummatum iudicium, ad tale quid excogitandum valeret. Quare & nos ejusdem rationis participes, ad quos insuper tot veterum egregia monumenta pervenerunt, atque eo seculo vivimus, quo omnes bonæ disciplinæ vigent, nec defunt subtilissima ingenia, similia quædam fingere non possemus, quæ omnes, qui vel ea legerent, vel intelligerent tanquam humanum captum superantia, in summam non solum admirationem raperent, verum etiam quanquam impossibilia & ideo ficta atque excogitata ipsis viderentur, attamen istis inesse vim aliquam sentirent, quæ & invitis extorquent as-

ensum. Verum quoniam ea, quorum nos naturam, & causam, atque existendi vel agendi modum concipere non possumus, fingi ab homine nequeant, sequitur nihil etiam de iis dici posse, quæ propter aliquam verosimilitudinem nostrum iudicium suspensum teneret. Omnia enim, quæ vel excogitamus, vel fingimus, prius ratione concipi oportet, concipi autem ratione nihil nequit nisi prius existat aliquid cujus idea vel menti innata est, vel secundum ipsam rei, quæ nobis repræsentatur, naturam atque essentiam sive figuram formatur, de nihilo enim nihil fit nec dicitur. Atqui nihil tale quid de illis mysteriis, neque quoad agendi, neque quoad existendi modum, rationi innatum est, vel externè menti offertur. Ergo a nemine ea concipi potuerunt. Verumtamen, licet ex posteriori eventu perspiciamus, hæc omnia ita evenire ab æterno & existere debuisse, secundum æternam & profundam Dei sapientiam, quæ mysteriis illis divinis continetur; sequitur viros illos, qui nobis ea tradiderunt, Spiritu sancto actos atque illuminatos fuisse. Quippe cum vi rationis non potuerint eorum scientiam sibi acquirere, & tamen eam habuisse constet, necesse est eam aliunde ipsis revelatam, scilicet ab eo in quo sumus, vivimus, & movemur: qui hominem in suam finxit imaginem, ejusque naribus inspiravit animam ratione præditam, ideoque qui est hujus universi conditor & gubernator ac conservator Deus. Ex quibus omnibus concludimus, quoniam hæc mysteria animadvertimus divina summa sapientia æternoque divini numinis consilio sive decreto, ut certo alicui fini inservirent destinata, (quamobrem sacra Scriptura cuique personæ in trinitate sua attribuit munera) illos vero qui ea posteris reliquerunt litteris mandata, neque eorum naturam, neque finem, vel existendi vel agendi modum humana ratione percipi potuisse, necessario a Deo fuisse afflatos, & consequenter divinitatem sacre Scripturæ maxime in hisce mysteriis, quæ a divina inspiratione actis authoribus nobis revelantur, fundari. Ita ut quicumque cui mens est sana, non amplius de veritate ejusdem Scripturæ dubitet, sed obstupescat, & profundam in hisce mysteriis revelandis Dei ter. opt. max. sapientiam perspicuens, exclamare necesse habeat cum Paulo *cap. xi. vers. 33. 34. ad Rom. O profundas divitias, tum sapientie, tum cognitionis Dei! quis enim cogitavit mentem domini, aut quis ei fuit a consilio*. Asserta divinitate sacre Scripturæ, ejus ultro sequitur autoritas, ut inquit vir eruditione celeberrimus Franciscus Burman. *Synops. lib. i. cap. 5.* consistens potissimum in Sp. S. inspiratione, qua acti viri sancti eam nobis tradiderunt probaruntque. Perperam vero hisce adjungit Author, quod horum librorum, quos a Deo afflati conscripserunt viri sancti, autoritate utitur *cum discrimine novæ & antiquæ legis*, cujusmodi doctrina Socianismum redolens crassis admodum involuta est erroribus. Superius dicere incepimus legem moralem, quam ex ipso ore divino accepit Moyses, eamque populo promulgaverat, tanquam

quam supremi legislatoris Jehovæ minister atque internuncius, adeo omnibus suis partibus constare atque absolutam esse, ut neque detractio neque augmentum pati possit. Quippe cum ex æterna eaque perfectissima derivetur natura divina, sive ex ea immediate profluat, ei nihil addi vel detrahi potest, quoniam augmentum vel detractio testatur, non esse perfectum illud, cui aliquid additur vel detrahitur. Unde Francif. Turretin. *Inst. Theolog. de Lege Dei. Lex*, inquit, scil. moralis, *non potest suppleri vel corrigi, quin imperfectionis vel vitii arguatur, atque adeo vitium ipsum in Deum Legis Authorem refundatur, quod vel cogitare impium.* Hinc *Psal. 19. vers. 8. Lex domini pura est*, scil. integra & perfecta omnibus partibus, in qua non datur defectus rei adesse debite, nec vitium seu præsentia rei debite abesse, complectens omnes virtutes omniaque honestatis præcepta, hominemque erudiens quid officii sui sit, cum erga Deum, tum etiam erga proximum atque semetipsum. Quamobrem legem moralem plenissimam omnium officiorum normam, cum erga Deum tum erga homines, denique hominis erga seipsum prædicat statim laudatus Francif. Burm. Cui accedit quod ipse Christus testatur *se se non venisse ad destruendam legem, sed complendam*, id est, ad exequenda & observanda quæ lege præcepta erant, & consequenter docet se nihil legi vel detracturum vel adjecturum, quoniam additio vel detractio novæ legis potius promulgatio, quam antiquæ adimpletio videatur. Hinc inquit Ulpianus, quod addendo vel detrahendo juri communi proprium jus efficitur, id est, jus aliquod distinctum ab illo jure communi, jus aliquod novum & ejus proprium, qui juris condendi potestatem habet, introducitur, veteri scil. juri vel addendo vel detrahendo. Legis doctor atque interpres quidem eximius Christus fuit, legislatorem vero nunquam egit. Explicavit legem moralem, novam non promulgavit, vindicavit eam a corruptelis Phariseorum & Scribarum, sed non correxit tanquam imperfectam, ut videre est *Matth. cap. 5.* ubi non novi legislatoris partes sustinet, sed tantum agit interpretem & vindicem legis per Moysen datæ, & opponit dicta sua, non dictis aut scriptis Moysis, sed Scribarum & Phariseorum, prout se illa ab antiquis doctoribus accepisse jactabant. Turretin. *dist. loc.* Quibus addi potest, quod sibi contradicunt qui statuunt ab una parte legem naturalem sive moralem, quam antiquam procul dubio Author nuncupat, esse immutabilem, ut ipse ubique apertis verbis testatur, & ab altera illam legem detractio nem vel correctionem, vel augmentum admittere affirmant. Immutabilis enim est, quia ab ipsa divina profluit natura, atqui nulla in eam potest cadere mutatio, quia perfecta nullum augmentum vel correctionem patitur, ergo idem de lege morali dicendum, quoniam omnis correctio, sive omne augmentum, quædam mutatio est, quia vel additur quod abest, vel tollitur quod adest. Videtur hic Author errorem errore cumulare, antiquam legem, id est, mo-

ralem, a jure naturæ diversam statuens. Propterea quod multa ejus, scil. antiquæ legis sive moralis, ex libera Dei voluntate veniunt. Nisi antiquam legem vocare velit Author omnium moralium tum forensium & ceremonialium complexum. Fateor in ea significatione sumptum legis vocabulum a jure naturæ eatenus differre, quatenus ea quæ sunt juris divini voluntarii, ut jura forensia & ceremonialia, abrogari, corrigi, augeri, & pro temporum diversitate mutari possunt, cujus naturæ quoque istiusmodi sunt leges, quæ ex pleno & liberrimo, & ut ita dicam, eminenti Dei in res a se creatas dominio proficiscuntur. Quod secus in iis quæ sunt juris moralis sive divini necessarii. In hac significatione sumpto antiquæ legis vocabulo latius patet, quam jus illud quod morale sive naturale dicimus, homini in prima creatione inditum cum divina imagine, omnis virtutis, honestatisque, omniumque officiorum, cum quæ Deo, tum quæ proximo & nobis ipsis debemus, compendium, sanctitatis & imaginis divinæ verustypus, ideoque perfectum, & immutabile, & consequenter necessariam & perpetuam continens prohibitionem eorum quæ cum illa sanctitate & divina imagine repugnant, præceptionem vero illorum, quæ cum ea conveniunt consentiuntque. Cujusmodi prohibitio, & præceptio concernit ea quæ per se sunt illicita atque licita antecederent ad voluntatem divinam, & consequenter ea quæ in se habent necessitatem moralem faciendi & omittendi, quemadmodum jus morale sive naturale in se habet necessitatem profluendi ex ipsa divina essentia, a jure itaque divino voluntario longe diversum; ex quo jure quanquam multa derivantur, quæ cum jure naturæ sive morali consentiunt, semper tamen ratione dispositionis ab eo separata atque diversa sunt. Ita Clarissimus Witsius *de Oeconom. Fæder. lib. 1. cap. 3. Id denique de hac lege natura observandum, quod, prima salsem & universalissima illius præcepta, non in mero & indifferenti Dei beneplacito, sed in ipsa sanctissima numinis natura fundata sunt. Etenim si Deum ideo homini legem ferre necessum est, quia est prima sanctitas, non minus nec essum est legem ferre, qua istius Archetypa sanctitatis Etypha sit. Adeo quod discrimen inter bonum & malum intercedit, non ex aliquo positivo jure, & indifferenti voluntatis divina constitutione, sed ex ipsa sanctissima Dei natura accessi debeat.* Quoniam vero Author per antiquam legem intelligit tantum legem moralem, quam revera & legem naturæ dicendam putamus, ex hisce & ante dictis facile perspici queat, merito eum erroris nos arguere, quod taxat eos qui antiquam legem urgent pro ipso jure naturæ, id est, divino necessario. *Tres omnino, inquit statim allegatus Theologus, recensentur Theologis leges. MORALIS sive DECALOGICA, CEREMONIALIS, & POLITICA sive FORENSIS. Scilicet tripliciter considerari Israeliticus populus potuit. 1. ut creatura rationales, a Deo, uti suprema ratione, tam moraliter, quam naturaliter dependentes. Et sic data fuit ipsi lex decalogi-*

ca, quæ, quoad substantiam suam, cum legentura, homines quales obligante, una eademque est. Quo contigit ut Author, dum voluit hunc errorem vitare, in alterum inciderit, & in eundem lapidem bis impingere videatur, existimans eam novi fœderis esse naturam, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & majora præcipiat. Quasi fœdus novum, quod fœdus gratiæ nuncupamus, admitteret quædam adhuc opera meliora, & consequenter mixtura quædam esset gratiæ ac operum, qui Socinianorum aliorumque extra ecclesiam error est. Transgresso enim antiquo fœdere, quod est fœdus operum, lapsu hominis, cujus adimplerem excepisset vita æterna, tanquam merces homini obedienti & mandata legis facienti a Deo legislatore promissa, non amplius justificamur operibus, sed sola fide in Christum, cujus perfecta legis obedientia antiqui fœderis promissionis, scil. nos æternæ vitæ participes efficit, quæ omnia omnino operâ excludit, tanquam medium, quo justificatio obtineri debet, ita ut novi fœderis natura non consistat in præcipiendis, quæ ad virtutes morum pertinentia præcepta erant in antiquo fœdere, verum in gratuita conventionem inter Deum & peccatorem, in qua Deus ex libero suo beneplacito, per mandatum fidei ac respicientiæ, fœderatis promittit salutem & vitam æternam in Christo mediatore, & hominis promissionis & mandati

adstipulatione per fidem. Solam itaque fidem exigit novum fœdus, quo Christum amplectentes jus nobis acquirimus ad cœlestem hæreditatem, olim in antiquo Deum cum homine fœdere factò promissam. Testatur illud ipsum claris verbis Paul. Gal. cap. 2. vers. 16. *Scientes non justificari hominem ex operibus legis, sed per fidem. C. etiam nos in Christum Jesum credidimus, ut justificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propterea quod non justificatur ex operibus legis ulla caro.* Præcipit fœdus novum quæ ad morum virtutes pertinent, quatenus nulla fides pro vera & viva habetur, nisi bonis operibus munita; non possunt enim ea a vera fide separari, utpote quæ ex ea immediate profluunt, tanquam ejus certissima documenta, quamobrem catenus antiquum fœdus sibi locum adhuc vindicare Authori nostro facile concedimus, quatenus obligati sumus ad præstanda ea officia, quæ lex moralis homini imponit, licet inobedienciæ pœna fidelibus remissa est, obediendi tamen obligatio ipsis incumbit, utpote quæ ex ipsa Dei sanctitate descendens nullam dispensationem pati potest. Sed quæ plura de hac materia dicenda sunt Theologis relinquimus examinanda, nos tantum obiter eam attingere voluerimus, quatenus Author quædam ad Theologiam pertinentia morali doctrinæ admiscens, sine aliqua animadversione præterire non possumus.

49. Ad percipiendam autem librorum ad antiquum fœdus pertinentium sententiam, non parum conferre nobis possunt Hebræi Scriptores, ii maxime qui & sermones & mores patrios habuerunt percognita.

Hebræi
Scriptores.

COMMENTARIUS.

Ubi de lingua Hebraica agitur, vel de vocis alicujus significatione vel proprietate sermo est, sive de quorundam rituum & consuetudinum, quæ in repub. Hebræorum obtinuerunt, expositione tractatur, multum usum habere Rabbinos verissimum est. Verum cavendum, ne & illis temere assentiamur, nam & in hisce, in

quibus nobis usui sunt, etiam nos maxime fallunt atque decipiunt, quando Authoris nostri exemplar sequentes eorum scriptis, quibus sæpissime multas ex Thalmude descriptas fabulosas narratiunculas admiscunt, tanquam oraculis falli nesciis, fidem habemus.

2. Testam.
Nov.

50. Novo fœdere in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde disci potest, quid Christianis liceat: quod ipsum tamen, contra quam plerique faciunt, a jure naturæ distinxi: pro certo habens in illa sanctissima lege majorem nobis sanctimoniam præcipi, quam solum per se jus naturæ exigat. Neque tamen omisi notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut a præceptis declinare sciamus nefas & pœnæ obnoxium, ad summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non carituri mercede.

COMMENTARIUS.

Quid licitum, quid illicitum Christianis ex V. T. disci potest. Eadem enim, quæ lex moralis sive antiquum fœdus exigat debita a

populo Israelitico, exiguntur quoque a Christianis: nulla enim datur virtus, nullum opus morale bonum, quod lege morali non contineatur, quo-

quoniam est regula absolutissima omnis rectitudinis atque perfectionis, cui consequenter nihil addi vel detrahi potest, ut statim diximus. Quemadmodum una eademque Dei est sanctitas, cujus lex illa moralis verus typus est, ita una tantum eademque lex, quæ ex illa sanctitate originem suam habens, hominem docet quæ facienda, vel vitanda ipsi incumbunt. Si quis mihi velit objicere, multa Judæis licita fuisse, quæ Christianis illicita sunt, ut constat de libello repudii, polygamia, & similibus; huic respondeo, primo hæc natura sua non repugnare juri divino necessario, ideoque non adeo prohibita esse lege morali, quam jure divino voluntario, quod probat ipsa Dei dispensatio, quæ sibi locum vindicare non potest in iis quæ sunt legis moralis sive naturæ, propterea quod immutabilia sunt, ideoque ne quidem ipsius Dei, (quod salva divinæ majestati debita reverentia dictum) multo minus hominis dispositionem admittunt. Quoniam vero constat Deum quædam Judæis olim permisisse, quæ postea Christi adventu abrogata sunt, & Christianis interdicta atque prohibita, argumentum est, in se, id est, moraliter, neque turpia neque inhonesta fuisse, ideoque prout hujus universi conditori & rectori summo visum fuerit humano generi, vel populo sibi fœdere conjuncto consultum fore, licita vel illicita vetando, vel permitiendo, vel jubendo effecisse. Quorum in numero quoque ponimus fratrum & sororum conjugium mundi primordio permissum, humani generis propagandi causa, postea vero interdictum atque prohibitum. Cujusmodi voluntatis divinæ mutatio nihil derogat legis moralis perfectioni vel authoritati, quali non contineret omnia, quæ a Christianis exigit a Christo tradita vitæ instituentæ atque degendæ disciplina, sed tantum aliam nobis præscribit regulam & agendi normam circa ea quæ sunt divini juris voluntarii, quæque pro diversâ rerum humanarum facie sæpius mutantur. Quemadmodum stante repub. Hebræorum multa fuere permilla & introducta, quæ post ejus everisionem abrogavit & vetavit summus rerum arbiter & gubernator Deus. Sic ipse Christus testatur quædam populo Israelitico permilla, addens causam permissionis, scil. propter duritiem cordis istius populi, a quibus revocat suos discipulos suamque doctrinam amplectentes. Sed cavendum ne persuadeamus nobis, eadem illa vetita esse, quia turpia & illicita essent sua natura, hoc enim esset Dei sanctitatem ejusque immutabilem naturam & essentiam negare. Sed dicendum a Deo postmodum abrogata atque prohibita esse, quia placuit summo Jehovæ populo sibi novo fœdere juncto potius vivendi & agendi normam præscribere, a Ebræorum statutis & legibus tum ceremonialibus tum forensibus diversam. Attamen nihil veteri populo permissum, quin salva sanctitate divina Christianis licitum fuisset, si ita placuisset Deo. Verum quoniam in ea posterior ætas incidit tempora, quibus Sol ipse justitiæ nobis illuxit, non mirum Deum voluisse quo magis illuminati sumus, eo magis in omnibus perfectissimum illud

morum exemplar, salvatorem nostrum Christum, imitemur: qui perfecta sua obedientia & justitia effecit, ut jus legis impleretur in nobis, scil. nobis acquireret legis mercedem, quæ est vita æterna, veteris fœderis promissio & finis. Et eo sensu concedo Authori majorem a nobis sanctimoniam exigi, quatenus liberior vivendi regula & agendi norma veteri populo olim concessa angustioribus est circumscripta cancellis. Non eo quod sanctiora quædam præcepta sub novo fœdere, quam quæ lex moralis sive naturæ continet, forent a Christo promulgata. Id ipsum enim a Christianis voluit Christus, ut essent perfecti, sicut pater noster est perfectus. Et 1 Pet. cap. 1. vers. 15. 16. *Sed sicut is qui vos vocavit sanctus est, ipsi quoque in omni conversatione sancti reddamini: propterea quod scriptum est, sancti estote, nam ego sum sanctus.* Cujusmodi sanctitas est divinæ puritatis imitatio & expressio, quæ in omnibus nostris inclinationibus & actionibus locum sibi vindicat. Deus enim est exemplar creaturæ rationalis, ad quod sese componere obligatur. Ad illud autem se componit, quoties legi morali, quam pedibus suis lucernam nuncupat David, obtemperando ad sanctitatem divinam magis magisque se transfigurare conatur. Quæ Author dicit, sese in hisce omnibus quæ vel ad antiquum vel novum fœdus pertinent non omisisse notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut a præceptis declinare scimus nefas & pœnæ obnoxium, ad summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non carituri mercede, id ipsum Pontificiorum doctrinam redolet, qui *consilia vocant bona opera a Christo nobis non imperata, sed demonstrata, non mandata, sed commendata.* Qualia consilia locum habere non negant Reformati in operibus quibusdam adiaphoribus, quæ cujusque arbitrio relinquuntur, & earum ratione recte distinguuntur a præceptis quæ habent in se necessitatem faciendi vel abstinendi & omittendi. Cujus generis consilium Pauli de usu vini, quem Timotheo commendat 1 Tim. cap. 5. vers. 14. aliaque id genus 1 Corinth. cap. 7. Verum negant ejusmodi consilia dari circa bona opera, qualia nulla sunt quin lege morali contineantur, in se habentia necessitatem faciendi vel omittendi, ideoque cadunt sub præceptum proprie dictum, non sub consilium. Unde concludimus nihil in Euangelio sive a Christo sive Evangelistis vel Apostolis, circa moralia per modum consilii dari ad perfectiorem quandam obtinendum statum, sua non cariturum mercede. Sed per modum præcepti nobis impositam necessitatem, qua legis moralis omnia præcepta implere tenemur, hoc enim est ad summa contendere, legem implere conari. Quippe, ut statim diximus, est illa regula absolutissima omnis perfectionis & rectitudinis, ita ut qui vitam legi morali consentaneam instituit, ejus vivendi rationem perfectam merito dicimus. Sed proh dolor! *sepius cadit justus uno die.* Tendere itaque ad summum perfectionis gradum optabile quidem, sed quid præstant nobis ejusmodi desideria, quid lucri nobis adferunt. Quorsum præ-

ceptorum observantia, nisi omnia impleamus legibus præcepta. Hisce impletis videamus an quid ultra sperandum vel faciendum restat, quod novum fœdus a nobis postulat.

3. Synodorum canones.

51. Synodici canones qui recti sunt collectiones sunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, ad ea quæ occurrunt aptatæ. hi quoque aut monstrant quod divina lex præcipit, aut ad id quod Deus suadet hortantur. Et hoc veræ Ecclesiæ Christianæ est officium, ea quæ sibi a Deo tradita sunt tradere & eo quo tradita sunt modo. Sed & mores apud Christianos illos veteres, & qui tanti nominis mensuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda post hos auctoritas est eorum qui suis quique temporibus pietatis de doctrinæ fama inter Christianos floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati sunt. nam & hi quæ dicunt magna cum asseveratione, & quasi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obscura videntur in sacris literis, eoque majus quo & plurium apparet consensus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus adhuc nec coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit.

4. Christianorum primorum usus & mores.

5. Patrum & scripta & consensus.

C O M M E N T A R I U S.

Quatenus ejusmodi Synodici canones atque veterum Christianorum mores cum sacra Scriptura consentiunt, iis fidem habemus. Admodum enim falluntur Pontificii, qui auctoritatem falli nesciam attribuunt Conciliis a summo Romanæ Ecclesiæ Pontifice coactis. Quasi ab eodem spiritu acto Romano Pontifice & sanctis Patribus, quo olim Apostoli Hierosolymis congregati, eadem quoque auctoritate Concilia post tempora Apostolorum celebrata essent, ideoque eodem modo veneranda quo fuit olim Synodus Hierosolymitana. Quod enim, inquit, tunc erant Apostoli & Seniores, postea fuerunt Episcopi & Presbyteri in locum illorum succedentes, & consequenter non minus observanda & sequenda eorum dogmata & decreta, quam quæ olim ab Apostolis & Senioribus Ecclesiæ tradita fuere. Ex quibus concludunt, neminem Catholicorum posse juste contemnere, quæ in sacris Conciliis a sanctis Patribus instituta sunt, vel hodie possent institui. Si enim una est Ecclesia Christi, una quoque & eadem ejus est auctoritas

in omnibus legitime celebratis Conciliis. Facile hæc omnia concederemus Romanæ Ecclesiæ antistitibus, si nobis probarent, iisdem donis Episcopos donatos esse, quibus ipsi Apostoli, atque extra ordinem cœlitus ipsis missum Spiritum Sanctum, quo illuminata fuere olim Apostoli. Hinc legimus *Act. cap. 15. v. 28.* indicto Concilio Hierosolymis habito, edictum: *visum est Spiritui Sancto & nobis*, ad probandum ejusdem Concilii auctoritatem non ab humana potestate, sed divina dependere, & consequenter ejus sacros canones observandos, tanquam divina decreta, cujus fideles erant ministri & internuncii Apostoli & Seniores Hierosolymis congregati. Idem dicendum de veterum Christianorum moribus, atque de Patrum auctoritate, quia fuere homines, & consequenter multis erroribus multisque humanæ naturæ imbecillitatibus obnoxii, tantum ipsis auctoritatis tribuendum, quantum eorum mores atque doctrina habent consensus cum sacra Scriptura, quidquid in materia religionis & fidei ab ea alienum, tanquam humani cerebri falsum commentum rejiciendum.

6. Scholastici D D.

52. Qui his successerunt Scholastici quantum ingenio valeant sæpe ostendunt: sed in infelicia & artium bonarum ignara sæcula inciderunt: quominus mirum si inter multa laudanda, aliqua & condonanda sunt. Tamen ubi in re morum consentiunt, vix est ut errent, quippe perspicaces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile præbent modestiæ exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cœpit, convitiis, turpi foetu impotentis animi.

C O M M E N T A R I U S.

Vox Scholastici admodum antiqua est, utpote, quæ memoratur apud Tacitum aliosque Scriptores. Scholastici dicebantur, qui Grammaticæ & Rhetoricæ dabant operam & studebant, ita

ita nominati, quia in schola privatim semper docebant, non publice, ne plebs unquam de ea sciret, & hac ratione Theologiae incapax redderetur. Volebant enim clavem scientiae penes se solos servari. Dividitur autem Theologia in *positivam & scholasticam*; quarum illa versatur in analysi sacrae Scripturae ejusque interpretatione; haec in synthesi locorum communium, per quos ea, quae in sacra Scriptura passim sparguntur, in certum ordinem rediguntur. Burman. *Synops. lib. 1. cap. 2.* Debet autem ea natales suos Philosophiae, postquam enim Justinus Martyr, Clemens Alexandrinus, aliique Philosophi Gentiles, ex Gentilismo in Christiana castra transiverunt, & sapientia secularis in scholis Christianorum locum invenit, nec non Aristotelis Philosophia Theologiae permixta fuit, *scholastica* nominari coepit, multis distinctionibus definitionibusque

involuta, spinosisque quibusdam subtilitatibus admodum corrupta. Ita statim allegatus Theologus, *Laudatur in hac scholastica Theologia, 1. simplex ac breve orationis genus, 2. methodus accurata & dialectica, 3. usus, sive subsidium Philosophiae & disciplinarum naturalium. Improbantur autem ab ipsis illius ceteroquin defensoribus. 1. doctrina tyrannidi Pontificis obnoxia, adeoque in multis falsa. 2. rerum Philosophicarum multitudo. 3. vanarum questionum curiositas. 4. ex ignorantia linguarum profecta ipsa rerum conturbatio. 5. obscuritas & barbaries. Unde patet, Theologiae hujus architectorum hunc fuisse scopum, ut per spinas illas & difficultates non plebem modo, verum etiam liberaliora quaque ingenia a Theologiae sua aspectu arcerent, sibiique solis clavem scientiae reservarent.*

53. Juris Romani scientiam profitentium tria sunt genera. Primum ^{III. Juris recon-} eorum est quorum opera in Pandecte, Codicibus Theodosiano & Justiniano, & in Novellis constitutionibus apparent. Secundum eos habet qui Irnerio successerunt, Accursium, Bartolum, & tot alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt. Primis multum defero: nam & rationes saepe optimas suppeditant, ad demonstrandum id, quod juris est naturae: & eidem juri neque minus gentium juri testimonium saepe praebent, sic tamen ut ipsi non minus quam alii nomina haec saepe misceant, imo & jus gentium saepe vocent, id quod quorundam duntaxat populorum est, nec tanquam ex condito, sed quod alii aliorum imitatione, aut fortuito receperunt. Sed & quae vere juris sunt gentium saepe tractant promiscue & indiscrete cum his quae juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis & Postliminio apparet. Haec ergo ut discernerentur, laboravimus. ^{I. Antiqui.}

COMMENTARIUS.

Quoniam juris Romani scientia semper in summo honore & aestimatione habita fuerit, non defuere apud Romanos decora hominum ingenia, qui ad hanc excolendam Spartam animum applicuere, ex quorum doctis responsis, interpretationibus, & fori disputationibus, nec non Principum constitutionibus atque rescriptis collectum & quasi compositum est jus illud Romanum, quod ubique terrarum viget, propter summam, quam continet, aequitatem, quapropter etiam & nosse utimur, ubi patriae leges & consuetudines silent. *Ita enim justum & aequum visum est omnibus jus Romanum, ut, qui Romanis legibus non tenentur, illud tamen tanquam aequitati naturali maxime consentaneum libenter sequantur, & suas leges per has interpretentur,* inquit Damhoud. *Prax. rer. civ.* propter illam, scil. naturalem & civilem aequitatem, qua ante omnes pollet. Neque illud mirum, utpote quod ex purissimo illo rectae rationis fonte, id est, juris na-

turalis sive moralis vel divini necessarii, & illo omnium legum naturalium compendio, decalogo, Moyli in monte Sinai tradito, originem derivat. Fertur enim Aegyptiorum legislatorem Mercurium Trismegistum ad divinae legis exemplar suas leges condidisse, atque civibus suis tanquam perfectissimam vivendi & agendi regulam observandas dedisse. Ab hisce vero jus suum & leges olim Graeci quasi de manu in manum acceperunt. A Graecis attem interjecto tempore Romani petierunt leges suas, missis in Atticam legatis, qui jura ejus populi describerent, & Romam deferrent; e quibus primo decem tabulae, & hisce postea duobus adhuc additis leg. XII tabb. composuerunt, quas fontem omnis publici privatiq; juris Livius, *fontem aequi juris* Tacitus vocat. Ex quibus perspicimus quam parva fuerunt sanctissimae civilis hujus sapientiae initia. Verum cum tot clarissimi & maximi viri huic coelitus missae juris civilis disciplinae suam navare ceperunt

perunt operam, atque ad eam suis commentariis, disputationibus, & responsis illustrandam adjecerunt animum, ad tantam crevit magnitudinem, ut tandem mole laboraret sua; ad duo quippe librorum, & ter centena usque versuum millia tempore felicissimi Imperatoris Justiniani excreverat. Quoniam autem verendum erat, neminem fore hominem, qui ad hanc excelsam disciplinam tanquam opus desperatum, utpote quæ nullis librorum finibus concluderetur, animum applicaret, tandem sacratissimus Imperator Justinianus, bellis feliciter peractis, & hostibus suis devictis, faciliorem jurisprudentiæ addiscendæ viam nobis pandere voluit. Itaque inutilibus rejectis, & adjectis necessariis, tam vastum & immensum juris oceanum angustioribus clausit limitibus, tot leges, tot librorum ac versuum millia, cura & studio viri magni & excelsi Triboniani, Magistri & Exquæstoris sacri palatii, collecta, in quatuor libros, Pandectas, Codicem, Institutiones, & Novellas ipsius constitutiones congeffit, e quibus libris unum confecit corpus, quo continetur omne jus antiquum vel novum. Verum cum in res humanas fortuna maxime dominetur, quamobrem multis sunt obnoxie mutationibus, contigit, ut ejusmodi rerum vicissitudinem quoque ipsa juris Romani scientia experiri debuerit. Postquam enim sub Justiniani imperio, quod annis fere quadraginta gessit, floruerat; vix interjectis 40. annis cœpit iterum in obscuro latere sub vecordi & ignavo Principe Phoca. Eaque tandem Visigothis, Vandalis, Gothis, Hunnis, Francis, aliisque populis barbaris, tanquam diluvio quodam, totum Orientem invadentibus, penitus in illo orbis tractu extincta est: utpote qui nullas nisi leges a se conditas patiebantur, atque ita diu sepulta tacuit omnis juris interpretatio atque fori disputatio, donec tandem sub Lothario Saxone Imperatore Occidentis iterum quasi postliminio restituta est, & publice doceri cœpit auctore & suatore Irnerio, cujus hic mentionem facit Author, Jurisconsulto summo ideoque magna apud Imperatorem Lotharium autoritate polente. Ipse Irnerius Bononiæ jus civile publice professus est circa annum 1200. & post eum multi alii ad hanc scientiam publice docendam operas suas contulerunt, ut AZO, PLACENTINUS; ODOFREDUS, aliique plurimi, quos omnes secundi generis dicit Author, qui publice jus civile docuerunt. Quibus magistris usus est ACCURSIUS in addiscenda juris civilis scientia,

cum jam provecioris erat ætatis, annum agens quadragesimum, indefesso tamen labore & assidua diligentia tantos in eo fecit progressus, ut merito antependus magistris. Huic successerunt BARTOLUS & BALDUS, quorum ille Pisis, hic Bononiæ juris artem professi fuerunt. Hos secuti & multi alii, quorum doctissima quotidie scripta de jure civili eruditorum hominum in manibus versantur. Tertium vero genus jus civile profitentium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt, ut CUYACIUS, HOTTOMANNUS, BUDÆUS, BALDUINUS, aliique plurimi magni nominis Jurisconsulti, quorum memoriam non minus veneramus, quam admiramus in omni disciplinarum genere consummatam eruditionem atque scientiam, ita ut facile eorum omnium quos enumeravimus principes existimandi sint. Sed voluit fortuna, ut in illa sæcula inciderint, quibus literarum humaniorum cognitio magis magisque efflorescere cœpit; maximum sane juris civilis ornamentum & decus, quo destituti vetustiores Jurisconsulti, utpote qui ea ætate vixerint, qua Saracenorum aliorumque barbarorum rabies omnem plane humaniorum literarum cognitionem oblitteraverat atque extinxerat, consequenter hanc juris artem non eo quo debuit modo exornare atque perpolire potuerunt. Merito inquit Author se plurimum deferre primis juris civilis Authoribus, nam & in jure naturali & gentium versatissimos fuisse testantur tot doctissima eorum responsa, atque monumenta, quæ in juris corpore nobis de jure publico reliquerunt. Cui accedit, quod plerique Principis Consiliiarii, & ad intima quandoque Imperatorum arcana admissi, facile cum juris privati, tum etiam publici scientiam sibi comparare potuerunt. In utroque adeo versatus Papinianus, ut a summis Imperatoribus Caro, Carino, Decio, Justiniano, *prudentissimus, consultissimus, maximus, & splendidissimus*, nec non, *vir acutissimi ingenii & merito super alios excellens*, appelleretur. Quin etiam *juris asylum ac doctrina legalis thesaurus* vocatur a Spartiano *in vita Caracal*. Ex cujus ludo, tanquam ex equo Trojano, innumerabiles civilis scientiæ Proceres exierant, ut inquit Rutilius *in vita hujus Jurisconsulti*. Reveretur Francis. Balduinus certam Dei providentiam, qui excitavit *Josephum Principem in Agypto, Daniele in Babylonia, Athenis Periclem, Romæ Papinianum, & similia polissicarum virtutum lumina*.

2. Medii. 54. Secunda classis juris divini & historiæ veteris incuriosa, omnes regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent, satis sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum tali

tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit testimonium perhibent.

COMMENTARIUS.

GRaves aliquando errores admittunt Accursius, Bartolus, aliique anterioris seculi Jurisconsulti, dum ignari juris divini sive necessarii sive voluntarii, & in historiis plane hospites, ex Romanorum legibus omnium populorum regumque controversias definire voluerunt. Quemadmodum ad §. 1. diximus. Oportet eum, qui juri publico, id est, naturæ sive gentium, operam dare velit, atque id ipsum applicare factis, in omni disciplinarum genere versatum esse, potissimum vero in historiis, utpote quæ nobis suppeditant multa testimonia, e quibus perspicimus quæ diversorum gentium jura, qui mores & consuetudines fuere, quid juris in bello sive in pace inter eos obtinet. Quamquam multa jus civile vel Romanum habeat juris publici speciosa exempla, attamen non potest omnes, quæ quandoque incidere possunt inter gentes, controversias comprehendere. Præterquam quod jus Romanum magis spectare videtur ad ea quæ ad istius reipub. statum pertinent, quam quæ ad universæ societatis humanæ conservationem pertinent. Non obstat quod a multis juris interpretibus vocatur *jus commune*, quia propter summam, ut diximus, æquitatem, & cum recta ratione consonantiam, plurimarum præcipue Christiana-

rum gentium usu & approbatione receptum est, & quasi commune effectum. Quippe quatenus fundatum est in ratione naturali, omnium gentium saltem moratiorum, quæ rectæ rationis usum admittunt, assensum & approbationem ex illa convenientia cum dictamine rectæ rationis quam intus sentiebant, propria quadam vi sibi conciliavit, & hoc sensu jus commune dici potest. Et eatenus in decidendis regum populorumque controversiis multum habet & auctoritatis & usus: verum cum in quibusdam gentes a jure Romano recesserint, oportet cum qui publica tractat negotia, quibus, ut ita dicam, dat formam jus publicum, quod inter diversas gentes obtinet, eorumque vel expresso vel tacito consensu introductum atque approbatum est, antiqua perlustrasse rerum monumenta, atque juris divini sive moralis sibi comparasse cognitionem, illud enim debet esse in omnibus publicis negotiis agendorum norma, a quo Principi Christiano nunquam recedere licet: propterea quod ei necessitas moralis perpetua inest, quæ nullam dispensationem admittens, nullo vel Principis alicujus vel gentium consensu contrario abrogari vel tolli potest.

55. Tertii ordinis magistri, qui Romani juris finibus se includunt, & in jus illud commune aut nunquam aut non nisi leviter exspatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argumenti: Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognitione conjunxerunt, ita ut a controversiis etiam populorum ac regum non abstinerent Hispani duo Covarruvias & Vasquius: hic magna libertate, modestius alter, nec sine exacto quodam judicio. Historias magis eidem legum studio inferere aggressi sunt Galli: quos inter magnum obtinent nomen Bodinus & Hottomanus, ille perpetuo opere hic sparsis quæstionibus, quorum & pronuntiata & rationes sæpe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam.

COMMENTARIUS.

Qui juris Romani cancellis se includunt magistri, neglecta omni juris communis doctrina atque notitia, in jure publico tractando nullum habent usum, quippe cum jus gentium longe diversam sæpius a jure civili præ-

scribat agendi normam, circa ea quæ regum & gentium inter se commercia, fœdera, pactiones, aliaque id genus negotia concernunt, vix hujus juris ignari magistri, licet in jure Romano maxime versati, aliquam præstant utilitatem.

56. In toto opere tria maxime mihi proposui, ut definiendi rationes redderem quam maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo disponerem, & ut quæ eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem.

COMMENTARIUS.

Optima hæc disputandi ratio est, quam sibi Author proposuit. A definitione enim su-

descendit, quibus cognitis nihil obscuritatis le-

VII. Instituti & ordinis in universum consilium & ratio explicata.

tori

tori relinqui potest. *Omnia que a ratione suscipiuntur de aliqua re institutio, debet a definitione proficisci, ut intelligatur quid sit de quo disputatur, inquit Cic. Off. cap. 2.*

57. Temperavi me ab his quæ alterius sunt tractationis, ut quæ docent quid ex usu sit facere, quia ista suam habent artem specialem politicam, quam recte ita solam tractat Aristoteles ut alieni nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum a justis quæstione apertius distinguerem.

C O M M E N T A R I U S.

Non debemus hic perperam interpretari Authoris mentem, quasi politicam scientiam ad juris disciplinam omnino non pertinere affirmare vellet, & consequenter sese tanquam juris sacerdotem temperasse ab his, quæ docent quid ex usu sit facere & suam artem specialem politicam habent. Quatenus enim Jurisconsulti partes consistunt in legibus scriptis dextre interpretandis, supplendis, & ad casus singulares accommodandis, eatenus juris civilis scientia a politica prudentia concernente ea, quæ utilitatem & salutem reipub. spectant, distincta est. Quippe cum omnia quæ reipub. utilia fore videntur non semper justa sint, scilicet ejus naturæ, ut justitiæ omnino & stricte dictæ convenient, & vicissim quædam justa quæ non utilia sint, contigit, ut diverso respectu diversum quoque munus gerunt Jcti & Politici, quia quisque suum habet scopum, ad quem in gerendis publicis negotiis collimant. Illi justitiam habent sibi propositam, atque nihil aliud examinant, quam rei gestæ vel gerendæ cum ea convenientiam vel disconvenientiam, atque secundum eam decernunt, vel justam, vel injustam esse. Politici reipub. vel civitatis salutem & bonum publicum promovere spectantes, magis id quod ei utile aliquando, quam quod stricte justum est intendunt, itaque secundum intentionis aciem diversam sustinent personam. Quod non ita debet intelligi, quasi Jurisconsultum nihil aliud curare oporteat quam justitiæ administrationem, Politicum vero nihil aliud quam utilitatem reipub. ab omni justitia sejunctam; utrumque enim ad reipub. salutem & bonum commune pertinet. Superius enim diximus societatem humanam non posse diu conservari sine justitia,

utilitatem vero ab honestate sejunctam omnem pervertere justitiam, & consequenter utilitatem & justitiam sive honestatem pari passu ambulare oportet, scilicet ita justitia honestate dirigenda est, ut una temperet alteram. E quibus perspicimus Jurisconsulti & Politici munera eatenus a se invicem discrepare, quatenus Politicus justitiam in publicis gerendis negotiis determinans, eo ipso agit, quod proprie pertinet ad Jurisperitum, quando vicissim Jurisconsultus definit illud quod reipub. utile fore videtur, Politicum agit, ejusque munere fungitur; una itaque & eadem persona hæc duo obire potest munera, quia a se invicem quidem distincta ratione intentionis, verum sibi non adeo contraria, ut conjungi nequeant, ideoque ab eo denominatur quod potissimum & principaliter intendunt utrique, & muneris exercitatione ille Jctus, hic Politicus vocatur, verum ambo ad reipub. salutem promovendam concurrere debent. Quemadmodum enim, ut diximus, honestate utilitas ita dirigenda est, ut hæc duo verbis inter se discrepare, re tamen unum sonare videantur, ut inquit Cic. 3. Off. cap. 23. Ita a Jurisconsulto Politicus nomine quidem discrepare, tamen justitiæ observatione & administratione in tuenda salute reipub. quantum potest, cum eo convenit, si boni civis vel magistratus officium implere velit. Aliter enim utilitatis specie in reipub. sæpissime peccatur, mutua itaque ope & Jctus & Politicus reipub. salutem procurare incumbunt, quia utrius auxilio indiget, sine justitia ad tyrannidem degenerat omnium malorum pessimum, sine utilitatis procuracione vergit ad interitum & ruinam.

58. Injuriam mihi faciet si quis me ad ullas nostri seculi controversias, aut natas, aut quæ nascituræ prævideri possunt, respexisse arbitratur. Vere enim profiteor, sicut Mathematici figuras a corporibus semotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animum.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum res humanæ multis mutationibus obnoxie sunt, ita & civitates atque reipub. sua habent fata suasque mutationes patiuntur: quippe cum ex hominibus constat atque ab
iis

iis gubernari necesse est, qui, tanquam navis maris fluctibus, ita suis animi motibus agitati huc illuc cursum dirigunt, vix contingere queat, ut omnibus civibus æque reipub. administratio, vel eorum, qui ad ejus clavum sedent, in publicis gerendis negotiis moderatio arrideat; propter diversa enim hominum ingenia diversæ quoque intentiones & metæ ad quas decurrunt & collimant. Hinc tot rerumpub. formæ ex diversis hominum ingeniis constitutæ. Hinc sæpissime unius formæ in aliam mutatio. Unam altera perfectiorem & a vitiis magis immunem quisque pro ingenii sui capacitate existimans inclinatur ad status & imperii mutationem, quam sæpissime totius reipub. excipit interitus. Hinc internecinæ inter eosdem cives simultates, lites, controversiæ, unde bella intestina, seditiones, factiones, & tandem in propria viscera crudelitas atque sævitia; quemadmodum enim concordia servatur, ita discordia dilaceratur misere & pessumdatur respub. Olim & Authoris nostri ætate ejusmodi moverunt controversias homines tranquillitatis impatientes, ac novarum rerum cupidi, cum quoad religionis, quam reformatam dicimus, recepta quædam dogmata; tum etiam quoad regiminis formam, quæ cives in diversas trahebant partes, & reipub. portendebant ruinam, nisi tanquam in cunabulis fuissent oppressa, & quod dolendum, non sine quorundam civium damno, quorum obfederant animos nova quædam religionis dogmata, quibus & Author noster addictus, ut patet ex hoc opere, cujus commentationem suscepi, eisquæ perseveranter adhærens, e longinquo imminetentem sibi tempestatem prospiciens, effugere non potuit: fortasse quia persuasus de veritate eorum quæ amplexus fuerat, sive in rebus sacris, sive reipub. negotiis tractandis, quicquid potius mali perferendum, quam rejicere quæ vero consentanea judicabat, existimaverit. Quicquid autem de eo sit, me ipsum temperare malo ab immaturo & intempestivo de tanto viro iudicio ferendo, quam ut nimis in iudicando præceps, ad poenitendum properarem. Attamen quod ad cultum divinum pertinet, semper mihi persuasi, quoniam societatis civilis sive reipub. salus maxime a tranquillitate dependet, tranquillitas vero haberi nequit, nisi cultus aliquis divinus sit usu receptus, & publica autoritate confirmatus, cuique relicta libertate introductum a summo imperante ejusmodi divinum amplectendi cultum vel non, nemini civium licet cultum istum vel receptam & confirmatam religionem perturbare, contraria in vulgus disseminando dogmata. Quippe necesse est, si cuique liceat suo arbitrio nova fidei dogmata divulgare, ut summa oriatur confusio, unde sæpissime bella intestina, quibus ut diximus non solum misere jactatur atque concutitur respub. sed sæpissime funditus evertitur, propterea quod ad hominum animos incitandos & commovendos nullum validius remedium quam religionis opinio, neque ad eos iterum sedandos atque quietes reddendos. Postulat itaque & civitatis sa-

lus, quæ, ut diximus, a pace & concordia civium potissimum pendet, ut una tantum vigeat religio, cujus usus publicus, quia a summo vel summis imperantibus introductus & approbatus, cujus professionem publice facere possunt quicumque per externum cultum intus se religionis receptæ & confirmatæ dogmata probare demonstrare volunt; cæteri autem qui ea improbant, propterea quod conscientiæ & internæ fidei repugnant, ad publicam per externum cultum sive sacrorum usum professionem faciendam cogi non debent. Hinc apud Eusebium legimus Constantini Imperatoris effatum, *omnes quidem subiectos suos Christianos optasse, cogisse autem neminem*. Verum hanc libertatem, quam concedimus cuique conscientiæ consentaneam amplectendi fidem, vel religionem, hisce cancellis circumscribimus, scilicet ne quis innovare studeat, vel publice vel clandestine disseminando nova dogmata, regiam, ut ita dicam, religionem & ejus usum atque exercitium odiosum reddere, quoniam hac ratione communem pacem perturbat, tandemque totam remp. evertit. Eadem sentio de politico regimine, quod etiam si non ab omni parte perfectum sit, ideoque non omnibus civibus æque placeat, nemini tamen licet contra illud conspirare vel subiectis odiosum reddere; fingi enim potius quam haberi potest ejusmodi status, qui ab omni parte beatus est. Præterquam quemadmodum propter diversa hominum ingenia Jupiter neque serenus neque pluvius omnibus arrideat, sic propter multorum male composita desideria & ingenii humani inconstantiam fieri non potest, ut reipub. administratio omnibus æque placeat, unde sæpissime multa summorum imperantium facta pro injuriis traducuntur, quæ nullam præ se ferunt injuriæ speciem, nisi ea tanquam malefacta damnanda, quæ cum civium quorundam iudicio non consentiunt. Cui accedit, quod summa majestas non præstat immunes a vitiis atque erroribus, quicumque ea ornati sunt. Sunt enim homines ut cæteri cives, adeoque nihil humani ab ipsis alienum; nemo enim sine vitiis nascitur, optimus ille qui minimis urgetur. Præterquam quod boni civis officium est præsentem reipub. statum tueri & confirmatum reddere: omnis enim regiminis mutatio maxime periculosa; vix enim ea contigit sine summo reipub. & singulorum civium detrimento; propterea quod omni penitus sublato imperio ad Anarchiam delabitur respub. id est, summam rerum omnium confusionem; & primævis iterum introducitur belli status, in quo homo homini hostis existit, alter alterius bona diripit, possessiones invadit, quo statu nullum pejus imperium fingi potest vel excogitari. Optime itaque Tacitus. *Ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes*. Et idem cap. 4. *Hist. 8. Bonus civis meminist temporum quibus natus est, quam civitatis formam patres avique instituerunt: ulteriora miratur, presentia sequitur, bonos principes voto expetit, qualescunque tolerat*.

Dicendi genus concisum. 59. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori, cujus utilitatibus consulebam. Itaque secutus sum quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conspectu habeant qui negotia publica tractant, & quæ incidere solent controversiarum genera, & principia unde adjudicari possunt: quibus cognitis facile erit ad rem subjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere.

C O M M E N T A R I U S.

Miramur ubique Authoris aptum, distinctum, & concisum dicendi genus. Non enim inani verborum copia, vel ornatu, sed rationis acumine omnia tractat in hoc opere rerum argumenta, positis certis principiis, unde

varia controversiarum genera dijudicari & definiiri possunt, quod genus demonstrandi & definiendi quæstiones tanquam accuratissimum & certissimum etiam Mathematicis probatum.

Scripturum verba ipsa. 60. Scriptorum veterum ipsa verba adduxi interdum, ubi talia erant, ut aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta viderentur: quod & in Græcis feci nonnunquam, sed maxime ubi aut brevis erat sententia, aut cujus gratiam sperare non audebam Latino sermone me posse assequi: quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Græca non didicerunt.

C O M M E N T A R I U S.

Si quis auctoritate & testimonio alicujus Scriptoris de re aliqua opinionem suam probare velit, oportet ipsa adducere Authoris verba, ut perspiciat lector, num ex iis deduci possent istiusmodi argumenta vel exempla, quæ ad probandam allegantis mentem aliquid ponderis adferunt, eaque integra, non mutilata describenda

sunt: detractio enim vel additio unius vel plurium verborum sæpissime totum sensum mutat & in allegantis favorem detorquet, quam artem optime hodie intelligunt nonnulli umbratici magistri, qui disputando ostendunt omnem eorum doctrinam & subtilitatem in eo consistere, ut subtiliter impostorem agere sciant.

Libertas iudicii lectori relicta. 61. Quam vero ego in aliorum sententiis ac scriptis dijudicandis mihi sumsi libertatem, eandem sibi in me sumant, omnes eos oro atque obtestor quorum in manus ista venient. Non illi promptius me monebunt errantem, quam ego monentes sequar. Et jam nunc adeo, si quid hic pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, si quid Ecclesiæ Christianæ consensui, si quid ulli veritati dissentaneum a me dictum est, id nec dictum esto.

C O M M E N T A R I U S.

Aequissimum Authoris dictum, quo aliis eodem utendi in se jure concedit, quod ipse in alios sumsit. Habet enim hoc summam æquitatem, ut quod ipse quis in alterius persona æquum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur, ut inquit Ulpianus l. i. s. i. ff. quod quisque juris in alterum statuerit ut ipse eodem jure utatur. Patere legem quam ipse tuleris. Quod enim tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Eandem itaque libertatem cum Authore nostro & in me ipsum lectori facile concedo. Et si in quibusdam fortasse erraverim, quod humanum, ideo

que a me alienum non puto, obtestor atque oro omnes, quorum fortasse in manus hæc meæ lucubrations, quamvis exigui momenti, venient, ut me velint admonere, non promptius me monebunt, quam ad exemplar nostri Authoris ego monentes sequar. Et si quid pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, (in quibus fortasse, quia non Theologus sum, quibusdam nimis evagari videor) si quid Ecclesiæ Christianæ consensui, si quid ulli veritati dissentaneum a me dictum est, id nec dictum esto

HUGO.

HUGONIS GROTII DE JURE BELLI AC PACIS

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Quid Bellum, quid Jus ?

I. Ordō operis. II. Belli definitio, & origo nominis. III. Jus pro attributo actionis describitur, & dividitur in rectorium & aquatorium. IV. Jus pro qualitate dividitur in facultatem & aptitudinem. V. Facultatis sive juris strictè dicti divisio in potestatem, dominium, creditum. VI. Facultatis alia divisio, in vulgarem & eminentem. VII. Aptitudo quid ? VIII. De justitia explettrice & attributrice : easque proprie non distingui per proportionem Geometricam & Arithmeticam : nec quod hac circa res communes, illa circa res singulorum versetur. IX. Jus pro regula definitur, & dividitur in naturale & voluntarium.	X. Juris naturalis definitio, divisio, & distinctio ab his quæ non proprie sic dicuntur. XI. Instinctum cum aliis animantibus communem, aut proprium hominibus, non facere aliam juris speciem. XII. Quomodo probetur jus naturale. XIII. Juris voluntarii divisio in humanum & divinum. XIV. Jus humanum dividitur in civile, civili arctius, & civili latius, quod est jus gentium : ejus explicatio, & quomodo probetur. XV. Jus divinum dividitur in universale & unius populi proprium. XVI. Jure Hebraorum nunquam obligatos fuisse alienigenas. XVII. Quæ argumenta Christiani petere possint ex lege Hebraea, & quomodo.

I. **C**ONTROVERSIAE eorum, quos nulla juris civilis tenet communio, quales sunt & qui in gentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum reges ipsi, quique par regibus jus obtinent, sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli, aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione belli juris, quæcunque tales incidere solent controversiæ, recte tracta-

A

bun-

buntur : ipsum deinde nos bellum ad pacem, ut finem suum, deducet.

COMMENTARIUS.

Us civile in genere est quod quisque populus vel civitas sibi proprium fecit, addendo vel detrahendo juri communi : ut diximus ad §. I. *Prolegom.* Itaque ejus denominatio præsupponit civitatem, id est plurimorum hominum vel familiarum in statu naturali segreges viventium in eandem societatem conspirantium multitudinem & unionem, qui ad communem tranquillitatem, unde civitatis & consequenter singulorum quoque salus pendet, conservandam propria sibi jura condiderunt, quæ civitatis conservationi & civium ingenii maxime congruas & consentaneas fore arbitrabantur. Itaque præter obligationem, qua sibi invicem in statu naturali devincti erant, ex legibus naturalibus profluentem, accessit & altera, quam ejusdem societatis membris & civibus imponunt jura & leges civitatis, quas communi voto & consensu vel ipsi cives tulerunt, vel earum condendarum potestatem ei quem tuendæ societatis saluti præfererunt, demandarunt. Ex quibus perspicimus ejusmodi jura & leges sibi locum tantum intra civitatis limites vindicare, easque iistantum esse agendi normam atque regulam, quos tanquam ejusdem civitatis membra ejusdem juris tenet communio. Ad exteras sive gentes sive reges, vel tam privatos neutiquam pertinet, utpote qui sui juris suo quoque arbitrio sibi legum condendarum potestatem habent, manente tamen inter eos communionem juris naturæ, quoniam id ipsum nulla hominum dispositione abrogari vel tolli potest. Quemadmodum enim jus naturæ cum ipso homine quasi natum est, eique tam firmiter coheret, ut nulla ratione ab humana natura separari queat; ita in quocumque statu vel vitæ conditione cum consideramus, nunquam legibus naturæ potest esse solutus, neque in statu civili, neque naturali. Quamvis in primævo id est naturali statu consideretur tanquam suarum rerum arbiter & moderator, nullius imperio subjectus, sui plane juris, ad instar summi imperantis in societate civili, attamen efficere nequit, ne leges naturæ in omnibus suis negotiis locum habeant. Hinc quando principem legibus solutum statuimus, de legibus civilibus, quarum condendarum potestatem ipsi cives concesserunt, neutiquam vero de naturalibus sermonem habemus. Leges enim naturales non solum æternam habent causam unde dimanarunt, sed & perpetuam atque immutabilem & consequenter hominem in omni vitæ genere obligandi vim, sive alieno imperio subjectus sit, sive sui juris

in statu naturali vivat; cujusmodi status obtinuit antequam in gentes coierunt mortales, inter singulos homines vel familias segreges viuentes, vel postquam in gentem & societatem civilem coaluerunt, inter diversas gentes vel civitates, vel, quod idem est, earum reges sive principes vel optimates, locum habet.

Sciendum enim est, antequam principio societatis vel gentes esse cœperunt, in familias divisum fuisse mortale genus, cujus familiæ erat princeps paterfamilias, ceteri, ut uxor & liberi, membra & quasi cives erant parvæ hujus civitatis, a nutu & arbitrio patrisfamilias dependentes. Itaque penes eum solum relidebat summum imperium, atque potestas leges & jura præscribendi, quæ ejusdem familiæ membris erant regula & norma agendorum, & quasi vinculum quo tota familia & singula ejus membra sibi invicem devinciebantur. Itaque principi familiæ soli incumbere cura, ne quid ea aliquid detrimenti caperet; uxori & liberis obsequendi sola relicta gloria. Hanc fuisse humani generis conditionem, antequam in civitatem coaluerunt mortales, neminem fugere potest, qui ejus primævam conditionem diligenter examinaverit: testantur enim sacræ paginæ Deum creasse hominem, marem & foeminam, ad propagandum humanum genus, primum vero e pulvere terræ finxisse marem, ex ejus vero costis ædificasse foeminam, ex præexistente igitur materia ossibus & carne condita fuit foemina. Quamobrem primo loco creatus mas? nisi ut secundum tritum illud proverbium, qua prior tempore & ideo quoque jure potior, sibi imperium vindicare posset, cum in mulierem, tum etiam in liberos tanquam membra sive subjectos, ex quibus familia constabat, atque etiam in cæteras creaturas, quas ipsi in usum Deus concesserat. Nam cum de natura humani imperii sit, ut dividi nequeat, quia omnis consortis impatiens, rationi consentaneum erat, illud in unum conferri. Cui accedit quod videatur ex costa viri extructa, ut perspicuus se nihil a se ipsa habere, quoad corpus, sed ex corpore viri desumptam, concluderet Deum voluisse, ut ei subijceretur, cujus materia fuerat, ex qua erat ædificata: nihil enim rectæ rationi & æquitati magis convenit, quam meum esse, quod ex re mea factum est atque procedit, unde profluit humanum illud imperium maris cum in mulierem, tum etiam in liberos, ex uxore tanquam re sua natos, quod apud patremfamilias residere diximus; itaque ut neque mulier, neque liberi instar servorum apud Romanos habebant caput in statu naturali, id est non repræsentabant singularem aliquam personam, verum sub

sub persona patrisfamilias omnes comprehendebantur quicumque tanquam ejusdem familiae cives erant. Quemadmodum reges vel optimates, sive quicumque rerum summæ præsumunt, repræsentant universam civitatem ex tot civium millibus constantem. Ita paterfamilias totam repræsentabat familiam tanquam unus homo; quare tot homines in statu naturali consideramus quot familiae, ut modo diximus. Usquedum filii e potestate patris dimissi diversam constituiebant familiam, manentibus filiabus in perpetua tutela, ut olim quoque apud Romanos obtinuisse legimus apud Cic. orat. *pro Muren.* Si non in patris, saltem in mariti, vel sanguine proximi juncti, vel extranei alicujus potestate constituebantur. Cujusmodi tutela ab ipsa natura introducta videtur, quia foemina natura ita comparata est, ut, neque ratione juris neque virium vel coeterarum animi facultatum æqualis viro, semper alieno indigeat auxilio consilioque, & consequenter ad parendum potius quam imperandum nata videatur. E quibus perspiciamus quando sermonem habemus de statu hominis naturali, in quo quisque sine legibus, sine imperio, solutus atque liber, sibi imperans, & habens pro ratione actionum suarum propriam voluntatem & arbitrium, cum recta ratione & æquitate naturali consentiens, vitam agit, ejusmodi status intelligendus, in quo homines in familias dispersi segreges viventes, quot familiae, tot homines erant, quia solius tantum patrisfamilias tanquam innixa persona totam familiam & singula ejus membra repræsentans, considerabatur. Verum quia ejusmodi status expositus erat multis incommodis & periculis, quæ homini ab homine imminabant propter multorum ad nocendum & quæcunque patranda scelera & flagitia pronam naturam, cogitare coeperunt de mediis, quæ ipsis ejusmodi præstarent securitatem, ut exiguum facinorosorum hominum manum facile repellere possent. Quippe cum conspiratio vel accessio duorum vel trium sive plurium hominum aut familiarum sæpissime impellebat adversarium ad opprimendum socium, cujus imbecillitas certam ipsi videbatur polliceri victoriam, si hoc malum declinare vellet, nullum efficacius remedium adhiberi potuit, quam ut sibi socios quæreret, quorum ope & auxilio munitus adeo potens evaderet, ut nili cum summò invaloris periculo opprimi posse videretur. Quoniam nemo propter innatum erga se ipsum amorem & studium se conservandi ita facile oppugnaturus illum est, quem non sine morte dubia debellari posse prævidit. Ut igitur numero sociorum ad mutuam defensionem conspirantium sese in securitatem assererent mortales, in gentes vel societates civiles coaluerunt, inde regna, republicæ, aliaque id genus in unam eandemque societatem coeuntium multitudo. Manente, ut diximus supra, inter eas communione ejus juris, quod antea obtinuerat inter singulas familias, tanquam norma & regula, quam in celebrandis contractibus, omnibusque decidendis,

si quæ ortæ essent, controversiis, atque omnibus denique gerendis negotiis, observare voluerunt. Quippe cum recessi quidem essent a statu primævo, non vero ab illa societate, quam natura inter homines constituit, nullum inter eos commercium haberi vel societas coli potuisset, nisi certum & commune aliquod jus intercederet, quod agendorum inter eos esset norma, cujusmodi est jus illud quod summus legislator Deus omnium cordibus insculpsit, & necessitate humana exigente atque dictante recta ratione gentes sibi constituerunt, ad omnia negotia, & ad omnes controversias, quæ quandoque incidere possunt, pertinens. Quoniam vero inter homines duplex status intercedit, vel belli, vel pacis, recte Autor omnes controversias ad alterutrum spectare dicit.

Præstat quidem societas civilis majorem securitatem, verum efficere nequit ut in perpetua quiete & tranquillitate vivatur. Propterea quod ejusmodi status mutatio conditionem, non vero naturam hominis mutans, humanæ naturæ vitia atque imbecillitates, quibus singuli homines obnoxii, sæpe officiis defunt, quæ sibi invicem debent: quæ officiorum negligentia tot controversiarum & litium, quæ inter mortales oriuntur, revera mater est. Cujusmodi controversiæ si disceptatione dirimi nequeant, Martem sæpissime arbitrum habent, ut alibi diximus. Quippe cum diversæ gentes vel populi liberi, superiorem non habentes, tanquam in statu naturæ viventes considerari debeant, & consequenter nullum arbitrum vel judicem, qui litem dirimat, agnoscere, quam propriam rationem & arbitrium, cogi possint, nulla finiendæ controversiæ & litis alia superest ratio, quam belli alea, quamobrem recte quæ ad pacem civilem conservandam atque constituendam pertinent controversiæ occasione bellici juris tractantur. Quoniam nulla sit controversia unde bellum non possit oriri. Nullum vero oritur bellum quin ejus finis sit controversiis dirimendis pacem quærere. Unde Salustius: *Sapientes pacis causa bellum gerunt, & laborem spe otii sustentant. Cic. 1. off. Suscipienda bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur.* Quamobrem Augustinus de civ. Dei, lib. 19. cap. 12. *Quod enim mecum, quisquis res humanas naturamque communem utcumque inuatur, agnoscit, sicut nemo est, qui gaudere nolit, ita nemo est, qui pacem habere nolit. Quandoquidem & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam vincere volunt: ad gloriosam ergo pacem bellando cupiunt pervenire. Nam quid aliud est victoria, nisi subjectio repugnantium? Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella, ab iis etiam qui viriutem bellicam student exercere imperando atque pugnando. Unde pacem constat belli esse optabilem finem. Omnis enim homo belligerando pacem requirit, nemo autem bellum pacificando. Nam & illi, qui pacem, in qua sunt, perturbare volunt, non eam oderunt, sed eam pro arbitrio suo cupiunt commutari. Non ergo ut sit pax nolunt, sed ut*

ea sit quam volunt. Et paulo post: Ipsa enim *seuissima fera genus proprium quadam pace custodiunt incundo, gignendo, pariendo, fetus fovendo atque enutriendo, cum sint pleraque infociabiles & solivaga. Quanto magis homo fertur* natura sue legibus ad ineundam societatem pacemque cum hominibus, quantum in ipso est, omnibus obrinendam. Cum etiam mali pro pace suorum belligerent, omnesque, si possent, suos facere velint, ut uni cuncti & cuncta deserviant.

H. I. De belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo quæritur, quid jus quod quæritur. Cicero dixit bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit bellum status per vim certantium, qua tales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit, de quibus agendum deinceps erit: neque enim privatum hic excludo, & quod reipsa prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea eoque proprio nomine signanda est.

C O M M E N T A R I U S.

Optime Autor rectam disputandi rationem sequens, antequam ipsam belli tractationem suscipiat, atque controversias, quæ cum occasione belli gerendi, tum etiam in ipso belli statu & tempore incidere possunt, explicandas atque definiendas aggrediatur, ipsam belli, de quo disputatio omnis futura est, definitionem, vel, si velis, brevem atque compendiosam descriptionem præmittendam statuit, ut constaret lectori quid sit de quo disputamus. Verum quoniam non tantum de bello, sed ejus jure quoque in hoc opere tractatur, ut ex inscriptione perspicitur, hinc post traditam belli definitionem, de ejus jure postea se quæsiturum Autor pollicetur. In bello autem definiendo paululum a Cicerone recedere videtur, dicens bellum non esse *certationem per vim*, verum potius *statum per vim certantium, qua tales sunt*, propterea quod *certatio* significare videtur ipsam actionem, quasi bellum consisteret in continuis præliis & pugnis. Verum vehementer dubito an ejusmodi interpretationem admittant Ciceronis verba. Quippe quemadmodum alterum decertandi genus, quod per *disceptationem* describit, non significat continuam & sine ulla temporis intercapedine causæ vel litis coram iudice actionem sive perorationem: nam & illi etiam litigare dicuntur, quorum causa non peroratur, sed præparatur, vel post perorationem a iudice examinatur, hinc omnino tempore a lite contestata usque ad definitionem *pendere lis* dicitur, quæ verba potius statum aliquem, quam actionem denotant. Sic etiam bellum dicitur *per vim certatio*, non ideo quasi in continuis præliis & certaminibus consisteret: nam & bellum est postquam indictum, antequam nulla hostilitas admissa est; verum quia potissima belligerantium intentio est vi & armis, scilicet Martis auspiciis, controversiam determinare, a potiori parte fit denominatio, & dicitur *per*

vim certatio, quamquam non semper ipso actu congregiantur ad certamina & prælia committant. Sic Gellius lib. I. cap. 25. scribit induciarum tempore bellum manere, pugnam vero cessare. Nam & dum de belli gerendi ratione, de urbis obsidione, de acie instruenda, imo de induciis agatur inter belligerantes, manent tamen in statu belli, donec vel vi, vel disceptatione, id est vel victoria, vel colloquio controversia definita est, & abjectis armis bellum læta ac optabili finiatur pace. Sic homines olim antequam in civitatem coaluerunt segregés viventes, quamquam non continuo ipso actu sibi invicem vim inferrent, attamen quia nihil meditabantur quam qua ratione alter noceret alteri, status ejusmodi primævus, id est naturalis, belli status dicitur. Omne itaque illud temporis intervallum ab indicto bello usque ad definitam controversiam & belligerantium reconciliationem, *certatio per vim* recte mihi a Cicerone, vel *status per vim certantium* ab Autore nostro dici videtur; de hoc statu ita Hobbes *Leviathan. cap. 13. Consistit, inquit, natura belli non in pugna, sed in tractu aliquo temporis, quo durante, voluntas armis decertandi manifesta est. Itaque in natura belli, sicut in natura tempestatum, considerandum est tempus. Nam ut unus imber non denominat tempestatem humidam, ita neque pugna qualibet denominat bellum. Tempus autem bello vacuum pax est.* Addit Autor *qua tales*, id est qua belligerantes atque certantes, qua hostes, qui nihil aliud meditantur quam vel oppugnare vel repellere adversarium. Observato tamen jure belli, quod inter hostes vel belligerantes qua tales obtinet. Una generali definitione omnia bellorum genera continentur, id est ejusmodi congressiones atque certamina, in quibus vi & armis res peragitur: omnis enim pacis interruptio belli initium est, nullum datur tempus medium tanquam tertius aliquis.

aliquis hominum status, verum necesse est ut omnibus sublatis controversiis pax obtineat, & amicitia atque commercium inter socios & naturalis cognationis vinculo sibi invicem devinctos mortales vel diversas gentes & nationes sive etiam singulos homines floreat, vel ut ob nonnullas controversias, quæ nisi vi vel disceptatione dirimi nequeunt, sublato amicitie societatis firmissimo fundamento, pacem belli status excipiat. In quo Marte arbitro definiuntur controversiæ. De ejusmodi bellorum generibus sermonem Autor habet, quæ vi & armis geruntur, vel inter diversas gentes sive nationes, earumque loco reges, sive optimates, vel qui pro diversa societatum & rerum-publicarum forma populum repræsentant, qui summo imperio ornati jus belli solennis gerendi habent, vel quæ inter cives oriuntur, ut intestina & civilia bella, vel quando singuli homines ferro & armis in mutuam perniciem advolant, aliaque ejusmodi per vim certandi genera, quæ tanquam diversæ species generali belli definitione & nomine veniunt, Autori nostro subjectam scribendi atque disputandi in hoc opere dabunt materiam. In quorum bellorum numero privatum bellum merito habetur, utpote quod re ipsa prius publico bello fuit, quoniam in statu naturali, antequam in gentem vel societatem aliquam coaliti fuerant mortales, obtinuit; privatum dictum, quatenus homines libertatis naturalis & summi imperii, quod penes quemque patremfamilias residebat, jacturam facientes, sese alieno imperio subjecerunt,

& consequenter respectus ceteræ multitudinis quisque civis tanquam privata persona consideratur; idque omne privatim fieri dicitur, quod ab unoquoque membro geritur suo nomine; publicum vero, quod civitatis sive universæ societatis vel ejus qui summæ rerum præest nomine agitur. Nam quod jam privatum bellum vocamus, in statu naturæ publicum quodammodo dici potuit, si quamlibet familiam, cujus paterfam. caput & princeps erat, consideramus parvam fuisse civitatem, quæ segreges familiæ eandem relationem habuerunt inter se, quæ in diversis civitatibus & nationibus, & multis coadunatis familiis, in unam eandemque gentem vel civilem societatem coalitis locum obtinet. Non mirum itaque hujusmodi bellum, quod privatum dicitur, communem habere naturam cum publico, quoniam potius ratione solennitatum quarundam & conditionis sive status, qui post excitatam civilem societatem ad homines pervenit, quam naturæ a se invicem differre videntur. Vim enim vi repellere, & societatis humanæ hostes, id est publicæ tranquillitatis perturbatores, coercere, ut sine injuria in pace vivere liceat, divina juxta & humana jura permittunt cuique homini, quocumque in statu degat, nisi quod & potestas coercendi facinorosos & vim vi repellendi, postquam in civitatem coaluere mortales, non omnibus vel singulis ejus membris nisi quibusdam in casibus competat, verum ei incumbit, cui cura commissa ne quid societas detrimenti capiat; de qua facultate inferius latius disputaturi sumus.

2. Neque hujus nominis origo repugnat; est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum est bonus, & dvis bis. Duellum autem a duobus dictum simili sensu, quo pacem unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πόλεμος, veteribus etiam λυή a dissolutione, quomodo & corporis dissolutio δύη.

C O M M E N T A R I U S.

Privatum bellum prius publico fuisse ipsa confirmare videtur nominis origo, pax ex voce veteri *duellum* conflata, ut *duonum* bonum dictum, & *dvis* bis. Priscianus aliique Grammatici dictum putant bellum, ex eo, quod minime bellum, id est bonum sit, cum innumerabilia pericula & incommoda bellum excipiant. Nonnulli belli nomen ex eo dimansse statuunt, quod sit bellum, id est bonum. Cum, ut supra diximus, belli finis sit pax & vitæ tranquillitas. Geritur enim bellum ut in pace sine injuria vivere liceat, & coercerentur mali, & boni tueantur adversus improborum hominum impetus & pravas machinationes. Bonum itaque bellum quatenus ejus finis bonus est, qui est humanæ societatis salus, in pace & tranquillitate posita; ea autem haberi ne-

quit, nisi vi & armis coercerentur qui eam perturbant. Festus & qui eum sequuntur bellum vocem a bellua derivatam volunt, quod belluarum sit, non hominum, in mutuam perniciem advolare, & sibi invicem mortem ferro properare, quamobrem Cic. 1. off. cap. 11. certationem per disceptationem hominis, per vim autem belluarum propriam esse dicit. Alii iterum belli nomen a Græcis derivatum volunt, quibus βέλῳ-τόλον significat. Telum enim est nomen generale, quo omnis armorum species continetur, quibus bellum geritur. Verum libenter amplector Autoris nostri de belli nomine derivationem, bellum scilicet a voce veteri *duellum* deductum: duellum autem a duobus dictum sensu simili, quo pacem unitatem dicimus. Si enim ad belli primordium recur-

recurrimus, inter duos tantum fuisse gestum & sacræ & prophanæ testantur Historiæ. Et vix unquam plures in bellis gerendis partes adversæ considerantur quam duæ: ceteri qui alterutri parti in auxilium veniunt socii constituendi, tanquam aliquod accessorium eorum, qui primum susceperunt bellum. Nisi commodius a δύν, quod est λύν, a dissolutione duellum derivemus. Quemadmodum pax animorum concordiam & unitatem significat, ita duellum sive bellum distractionem vel dissolutionem animorum, id est hominum a se invicem alienationem, denotat; illa singulari numero contenta, hoc pluralem requirit; itaque ad minimum duo qui a se invicem disjuncti in duellum sive bellum ruunt. Sic olim Deus, quamvis matrimonium sit viri & uxoris, id est duorum hominum, copulatio, ut hominem doceret arctissimam esse hanc consuetudinem & necessitudinem ac animorum unionem, quæ instar nodi Gordii ac nullis discordiis,

nullis dissidiis & domesticis bellis, vel pugnis distrahi atque dissolvi oportet, dixit, ut, *cum duo sint, fierent unum. Idcirco, inquit, Jehovah Deus, relicturus est vir patrem suum, & adhærebit uxori suæ, eruntque in carnem unam.* Genes. cap. 2. v. 24. *In carnem unam, est, in unum corpus sunt,* interprete Paulo I. Cor. cap. 6. v. 16. *An ignoratis eum qui agglutinatur scorto, unum esse corpus cum scorto? Erunt enim, inquit, qui duo erant, caro una.* Et Matth. cap. 19. v. 6. *Itaque non amplius sunt duo, sed una caro.* Quare & in societate civili habentur tanquam una persona. Sic etiam dicimus idem nolle & idem velle, id est, duorum tanquam unius de eadem re eandem voluntatem & animorum conspirationem ac unionem firmam esse amicitiam, & idcirco pacis custodiam. Contra vero diversa dissentientium voluntas, quia est unitatis, in qua pax & amicitia consistit, dissolutio & interruptio, discordiarum & duellorum sive bellorum causa atque mater est.

3. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod si quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obstat, cum certissimum sit, nomen generis sæpe speciei, præsertim excellentiori peculiariter adhærescere. Justitiam in definitione non includo, quia hoc ipsum in hac disputatione quærimus, sitne aliquod bellum justum, & quod bellum justum sit. Distingui autem debet id quod quæritur, ab eo de quo quæritur.

C O M M E N T A R I U S.

QUod belli nomen hodie publico potissimum tribuatur, id ipsum duplici fit ratione. Prima ratio est, quod postquam homines in civitatem sive societatem civilem coaluere, renunciaverunt libertati, qua quisque propriis viribus proprioque Marte sibi jus dicendi facultatem tribuebat, propterea quod salva esse societas & idcirco neque singuli tuti esse possent, si cuique proprio arbitrio sibi jus diceret; summam enim id ipsum confusionem parere, imo totam societatem funditus evertere necesse foret; quamobrem inter sese convenerunt cives, ut, si quæ controversiæ orirentur, eas dirimeret in quem summum contulissent imperium, vel qui ab eo dati iudices essent, quod genus certandi per disceptationem supra descripsimus. Inter eos locum habens qui superiorem habent iudicem & magistratum. Qua ratione tollitur belli status; cujusmodi erat naturalis, hoc sensu, quatenus singuli homines propriis viribus exequantur jus suum, & proprio arbitrio debita persequantur. Cujusmodi juris persecutio & vindictio, quoniam propter multorum male composita desideria, plerique jura sæpe utilitate, non honestate & æquitate metiebantur, sæpissime cum læsione & damno socii instituebatur. Vel siquidem actor secundum æquitatem atque rectæ rationis dictamen per-

sequebatur quod jure exercere & petere posset a socio, declinante tamen reo vel possessore tribuere actori aut petitori quod vel ex conventionem, vel stipulationem, vel pacto, aut alio id genus contractu debebat, sive ex malitia aut nimio propriæ utilitatis studio, statim belli status oriebatur, atque vi & armis vindicare & jus suum persequi necesse habebat actor: quippe cum quisque in statu naturæ sui juris sibi quæ æquales homines, consequenter nullum habentes superiorem iudicem vel magistratum, qui inter partes litigantes intercedere poterat, & sua auctoritate controversias dirimendi facultatem habebat, suum cuique tribuendo juxta naturalem æquitatem, Martem arbitrum & iudicem constituiebant. Quam propria auctoritate jus suum persequendi & exequendi facultatem in societatem civilem coalescentes abdicarunt, & sese alieno submittentis imperio & arbitrio sive potestati, in privatis controversiis dirimendis alienam jurisdictionem admittere necesse habuere. Et si quædam in cuique jure tribuendo vis adhibenda est, oportet publica auctoritate, id est ejus nomine fieri, qui summæ rerum præest. Quamobrem Paulus Jctus in l. 176. ff. R. I. *Non est singulis concedendum, quod per magistratus publice possit fieri, ne sit occasio majoris tumultus faciendi.* Unde

Unde judici incumbit providere ne ad rixam & arma procedant, quos sua jurisdictione potest componere arg. l. 13. §. 3. ff. de usufr. Respectu itaque hujus delationis, qua in unum vel plures ejusdem societatis membra summum contulerunt imperium, eosque tanquam iudices constituerunt, qui, si quædam inter sese de re aliqua orirentur controversiæ, de iis cognoscerent, & jus dicerent, belli nomen tantum publico merito tribuitur, quoniam ejusmodi submissio tollit omnem belli privati causam, quia illicitam efficit omnem vim privatam eamque armatam, nisi iudicis copia deficiat, tum enim quisque quasi jure postliminii recuperat idem jus, quod in statu naturali habuit, quoniam consideratur eo respectu tanquam in primævo statu collocatus. Altera ratio, ob quam belli nomine plerumque publicum intelligimus, ea videtur esse, quod præter publicam auctoritatem, qua omnia hodie geruntur bella, quæ legitima & iusta sunt, sua peculiaria quoque habet jura & solennitates, quæ vel usu & consuetudine vel consensu sive expresso sive tacito introductæ vel receptæ sunt, a diversis nationibus & gentibus, tum gerendi tum indicendi. Itaque cum de bello sermonem habeamus, intelligimus plerumque & fere semper bellum quod publica auctoritate geritur, omniaque sua habet requisita, tum quoad gerendum, tum quoad indicendum. Si quæ singularia inter cives vel privatos homines oriantur de controversiis certamina & prælia, eatenus quidem belli nomine veniunt, quatenus per vim certatur, verum quoniam id ipsum fit ex accidenti & casu quodam, qui neque prævideri aliquando vel præveniri potest, neque adeo crebro quoque accidit, ut quemadmodum sæpissime omnibus solennitatibus, ita quoque omni careat iustitia, quæ maxime in bellis spectari debet, hinc belli nomen, postquam omnis vis privata & armata & jus sibi dicendi facultas cuique privato crepta, coactis in civitatem & gentem hominibus, ad publicum translatum est. Quoniam non singuli homines jam amplius in statu naturæ vivere, verum diversæ & singulæ gentes, vel ipsorum reges sive optimates, qui universam hominum multitudinem, ex qua societas civilis constat, repræsentant, mutuo respectu in eodem statu degere intelliguntur, quia singula societatis membra in eum omne contulerunt imperium, quod quisque eorum habuit, & consequenter sui belli gerendi & controversiarum inter eos dirimendarum facultatem, quas proprio nomine vel colloquio vel armis decidebant. Verum quamvis jus belli gerendi post excitas societates nemini privato competat, idcirco, quando de bello disputatio futura est, publicum plerumque intelligimus. Attamen quoniam ejusmodi tempora incidere possunt, quibus pristinum jus sibi dicendi & propriis viribus vindicandi atque exequendi vel singulare civitatis membrum, vel discordia & intestinis malis in diversas partes

distracta societate omnes cives recuperent, ita ut sublata pace atque concordia status per vim certandum inducatur, hinc merito idem nomen aliquando tribuitur ejusmodi bellis, quæ licet neque auctoritate publica, neque solennitatibus gerantur, iusta tamen & legitima sunt naturali jure & æquitate. Belli enim nomen generale est, comprehendens omnia omnino bellorum genera, quæ statum per vim certantium inducunt. Quod vero id nomen publico tantum tribuatur, id ipsum præter adductam rationem eo fieri verissime Auctor statuit, quod cum sit excellentior species, nomen generis ei potissimum adhærescat, ut actio in personam, petitio vero in rem dicitur l. 28. ff. de oblig. & act. Quamvis actionis nomen generale sit, ita ut etiam in rem petitionem comprehendat, specialiter tamen actio in personam inferri, in rem petitio dicitur. Sic etiam nomen cognationis quanquam per se generale est, siquidem cognati dicuntur omnes, qui jure sanguinis vel adoptionis nobis devincti sunt, & consequenter quoque agnatos complectitur, scilicet eos qui per patrem cognati sunt. Attamen idem nomen oppositum agnationi ad eam cognationis speciem refertur, quæ per fœminas copulatur. Quamobrem Jctus l. 10. §. 2. ff. de grad. & affn. Cognati, inquit, sunt & quos adnatos lex duodecim tabularum appellat hi sunt per patrem, cognati ex eadem familia. Qui autem per fœminas conjunguntur cognati tantum dicuntur. Nam cum altera species certo nomine carcat, mutatur nomen sui generis, ut in adoptione quoque vidimus, duæ enim sunt adoptionis species, quarum altera dicitur adrogatio, quæ est adoptio eorum qui sunt sui juris, altera est adoptio in specie dicta, quia enim proprio caret nomine generis appellatur. Non novum itaque est, ut nomen generis speciei alicui tribuatur. Quamobrem, quamvis belli nomen publico tanquam excellentiori speciei tribuatur, id ipsum quoque ad alios peculiare per vim certantium status jure transfertur tanquam ejusdem generis species, ut & communis naturæ, quatenus vi & armis certatur, participes. Quod in bello definiendo iustitiæ non meminit Auctor, suadere recta disputandi ratio videtur, quoniam hoc ipsum quæritur num sit bellum aliquod iustum, & quod bellum iustum sit, simpliciter aliquid affirmare quod in dubium revocari potest, & probationibus si non omni exceptione majoribus, saltem verosimilibus, destituitur, id ipsum aliquam vix inveniet fidem, & consequenter tota de re aliqua disputatio tanquam nullo fundamento innixa corrui. Itaque antequam Auctor statuatur bellum esse iustum per vim certationem, inquirendum ipsi incumbit, sitne aliquod bellum iustum, & quænam tum in gerendo tum indicendo bello observanda sunt, ut iustum dicatur. Distingui enim debet id quod quæritur ab eo de quo quæritur, ne inverso ordine disputatio suscipiatur. Malum enim initium malo quoque excipitur sine.

III. 1. De jure belli cum inscribimus hanc tractationem, primum hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum aliquod justum, & deinde quid in bello justum sit? Nam jus hic nihil aliud quam quod justum est significat, idque negante magis sensu quam ajente, ut jus quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrahere sui commodi causa, contra naturam esse dicit Cicero, atque ita probat, quasi id fiat, societas hominum & communitas evertatur necesse sit. Hominem homini insidiari nefas esse evincit Florentinus, quia cognationem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: *Ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parent, quia ad cœtum geniti sumus. Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest.*

De officiis
II. I.

L. ut vim
D. de just.
& jur.
Deiral.
II. c. 31.

COMMENTARIUS.

Quoniam ipsum opus de *jure belli* inscribitur, & consequenter statuit Autor esse belli sicuti pacis jura, ne videatur operi adjecisse titulum, qui in dubium revocari nequit, quasi esset veritas per se nota, admonet Lectorem se ejusmodi in frontispicio operis inscriptionem ei ob oculos ponere non eo voluisse, quasi propria autoritate & ingenii ac doctrinæ forte nimia fiducia eo processisset arrogantia, ut quicquid in proprio cerebro excogitaverit id ipsum alios tanquam divina oracula falli nescia amplecti oporteat: cujusmodi dementia hodie certum quoddam hominum genus cepit, quos vulgari nomine (verba enim usu valent) *Pedantes*, scil. erectis auribus natos vocamus. Qui quamvis sint ejusdem conditionis cum sui generis similibus participes, id est homines nati, & idcirco iisdem erroribus obnoxii, quibus laborat humanum genus, atamen forte sibi persuadentes in Deorum numerum sese relatos, ideoque falli nescios, suam de re aliqua erroneam opinionem pro veritate aliis obtrudere volunt, a qua nemini recedere fas esse putant. Imo si quis propria ratione utens multam operam in veri investigationem conferat, atque ab ea, quæ longa consuetudine inveterata vulgi communis quædam opinio dicitur, quam cæco quodam assensu amplectendam arbitrantur, divortium facit, ille tanquam novarum rerum cupidum, & hæreticum, si de Theologia agatur, vel reipub. perniciosum civem, si de civilibus negotiis disputandum est, e civitate ejiciendum, imo furore quidam correpti aqua & igne interdicens rectam dicere rationem sentiunt. Quid hoc aliud est quam veritatem opprimere, & innocentem plebem erroribus obstrictam tenere. Quod ecclesiæ Romanæ summum arcanum, & unicus scopus, a Reformatis merito tanquam legi & doctrinæ a Christo traditæ plane con-

trarium reprehenditur & detestatur. Sed utinam quod in aliis culpamus, non idem in nobis vitium circumferremus. Verum videntur hæc incommoda perferenda esse, ut alia humanæ naturæ vitia; interim cui mens sana est suum sequatur judicium, propria ratiocinandi & judicandi facultate utatur, si innumeros velit fugere errores. Modo meminerit sese in societate vivere, & consequenter tanquam ejus membro sibi curam incumbere providere, ne communis pax & tranquillitas, a qua societatis salus pendet, perturbetur. Hinc cuique civi non licitum est facere vel dicere quæ sibi placeant, sed ea tantum quæ saluti communi inserviunt, aut saltem ei nocitura non videntur. Cum vero maxime ad pacem conservandam pertineat receptus Dei cultus seu regia introducta religio, quæ jam ab immemoriali tempore obtinuit, (oportet enim in bene constituta repub. aliquam religionem publicam & quasi universalem esse, ne summa oriatur confusio, singulis civibus suo arbitrio Deum colentibus) idcirco nemini receptæ religionis, quæ publice consensu summorum imperantium exercetur, dogmata oppugnare, vel alia excogitare & disseminare in vulgus, quibus ejus fundamenta everterentur, & consequenter publica quoque tranquillitas perturbaretur, libertas est atque facultas: quippe cum istiusmodi agendi libertas perturbaret civitatis tranquillitatem, ei renunciasse præsumendus est eo ipso quo quis civis factus est, sub ista tamen cautione vel expressa vel tacita, ne summus imperans eum quoque cogeret ad amplectendam regiam sive publica autoritate receptam religionem, repugnante conscientia dictamine. Non omnem enim abjecit libertatem, verum tantum de ea detrahit, quantum vel detrahere potuit, vel sua conditio & status postulabat. Sed a diverticulo in viam redeamus. Ne sua commenta igitur Autor

tor nobis pro infallibili veritate obtruderet, simpliciter affirmando, quod omnibus pene rationibus & probationibus destitutum est, cum de jure belli hanc tractationem inscriberet, se hoc ipsum intellexisse, quod dictum jam est, sit ne aliquod bellum justum, & deinde quid in bello justum sit; hoc probato solidis argumentis, ex rectæ rationis fonte deductis, cuius constet, inscriptionem non Autoris figmentum esse, neque sua tantum niti autoritate, sed rectæ rationi, qua duce a vero aberrari nequit, conjunctissimam & maxime consentaneam esse. Per *juris* autem vocabulum Autor nihil aliud intelligit, quam quid justum est; negante magis quam agente sensu, id est quod legibus prohibitum non est neque improbatum, ideoque licitum & permissum potius quam præceptum. Nam alio sensu justum dicitur, quia legibus præceptum hominibus imponit necessitatem faciendi & exequendi quod legis præcepto continetur. Ita ut omitti nequeat quin peccetur contra justitiam, & quod injustum est facere dicitur quicumque illud ipsum exequi negligit. Contra, quod justum est operari dicitur qui legi obtemperans ejus præcepta observat, unde ille injustus, hic justus appellatur. Varias juris vocabulum admittit significaciones, quas cum veteres tum recentiores Jurisconsulti annotarunt, ita ut nonnulli sex & triginta recenscant, quarum plurimas nostri juris interpretes excoGITarunt atque finxerunt. Quippe si recenscamus varias illius vocabuli significaciones, quas veteres juris antistites tradiderunt, eas quaternarium numerum excedere haud inveniemus, si sano sensu eorum mentem interpretemur. Quarum duas enumerat Paulus *l. penult. ff. de just. & jur.* Totidem Ulpianus & Marcianus *in l. 1. & ult. eod.* recensent. Quamvis alii statuunt juris interpretes Paulum in dicta lege quatuor *juris* significaciones adferre, utpote qui nomen illud ad *ius naturale*, quod semper bonum & æquum est, *civile*, atque *prætorium*, tum etiam ad *locum*, in quo jus redditur, referat. Quibus adjectis duobus alteris augetur numerus. Verum erudite huic objectioni mihi videtur respondere Albertus Bolognetus *de leg. jur. & equit. cap. 15.* Statuens non eo diversas esse significaciones, quod juris nomen ad tres dictas species referat Jctus, quippe *una eademque*, inquit, *significatio est, secundum quam demonstramus, jus pluribus modis, hoc est (ut postea ostendit) in plures species dividi, quibus tamen omnibus speciebus eadem significatio convenire potest: neque enim, pergit, animal ideo diverse accipitur, quia de pluribus speciebus prædicatur.* Atque hanc Pauli mentem esse ex verbis, quæ sequuntur, satis evidentem Lectori constare potest. *Cum*, inquit, *alia significacione jus dicitur locus, in quo jus redditur.* Quæ evincunt Paulum usque ad hunc versum unam tantum juris significacionem attulisse. Ulpianus juris nomen ad artem transfert, definiens jus artem boni & æqui *dict. l. 1.* Quoniam enim legis præcepta Jurisconsulti certo quodam ordine

collegerunt, ac suis illustrarunt commentariis, & quasi in artem redegerunt, factum est ut ipsum jus ars dicatur. Marcianus quartam adjicit, cum inquit, *ult. ff. eod. Nonnunquam etiam jus pro necessitudine dicimus, veluti est mihi jus cognationis vel affinitatis.* Ea vero juris maxime propria significatio, sumpto juris vocabulo eo sensu, quo significat legis præceptum, id est constitutionem jubentem pro imperio quæ recta sunt. Quomodo intelligitur jure esse constitutum, jure quid fieri. Sic a Paulo dicitur jus naturale, civile, & prætorium. Ab hac significacione natae sunt & aliæ ab Ulpiano, & Marciano, & Paulo Jcto in eadem lege allegatae; verum hæ magis improprie significaciones non ipsi juri, verum rebus ad jus pertinentibus tribuuntur. Ut cum dicitur jus ars æqui & boni, & pro loco in quo jus redditur sumatur, tum etiam pro eo quod cuique jure tribuitur, quomodo verbum juris accipiendum *in l. ult. ff. de just. & jur.* Recte putat Donellus, cum Marcianus inquit, *Nonnunquam jus etiam pro necessitudine dicitur, veluti est mihi jus cognationis, vel affinitatis,* non tantum verbum necessitudinis simpliciter pro sanguinis & ejusdem originis vinculo sumi, verum intelligi necessitudinem, quæ jure constituta est ad exigenda illa jura, quæ legibus comprehensa necessitudine sibi invicem devinctis tribuuntur. Cujusmodi jura varia legibus passim sancita inveniuntur in juris corpore, ut legitima agnatorum tutela, sic etiam fuitatis jura, ut ita dicam, pro his quæ jure hæredibus tribuuntur, aliaque id genus pro necessitudine introducta peculiaria jura. Hisce juris significacionibus merito additur illa, quando jus accipitur pro facultate & potestate legitima ad rem aliquam obtinendam, vel ad aliquam functionem, vel quasi functionem, cujus violatio est injuria. Ut cum dicimus alicui acquisitum jus utendi ac fruendi rebus alienis, jus eundi per fundum alienum, adversarium in jure conveniendi, rem suam vindicandi & persequendi: eo autem sensu, quo Autor juris vocabulo utitur, idem est quod justum dicitur in genere; quippe jus, ut inquit Isidorus, est dictum, quia justum est. Non tantum justum quia lege sancitum vel præceptum, sed etiam justum quia nullo jure prohibitum vel vetitum. Sunt enim quædam, quæ leges nec jubent nec vetant facere, ut inquit Seneca *de benef. lib. 3. cap. 21.* cujusmodi adiaphora pertinent ad legis virtutem, quæ in permittendo consistit. Omnia vero permissa intelligi debent, quæ jure tum naturali, tum etiam gentium & civili non vetantur, quæ itaque sine injuria & violatione alterius sulcipi atque peragi possunt. Quippe quæcunque jure naturæ & gentium sive civili non prohibita, permissa, quæcunque autem permissa, licita, quæcunque licita, justa, non quia præcepta, verum quia non vetita, ideoque non injusta, omnia autem tacite permissa quæ non expresse prohibita. *arg. l. 4. §. 1. ff. de procurat.* Quod enim licitum & permissum, id justum, quatenus non injustum, quia prohibitum. Hæc sunt duo

extrema, quorum non datur medium, quod nec justum, nec injustum est, sed adiaphoron, neutro venit juris nomine; non fugit me ea quæ nec jubeantur vel vetentur, quatenus omitti possunt vel in actum deduci sine alicujus legis transgressione; videri in eorum numero habenda, quæ adiaphora vocamus; quod libenter concedo, quatenus lex nihil disponens vel præcipiendo vel vetando, id ipsum indifferens habuit, cujus faciendi vel omittendi facultatem hominis arbitrio reliquit, attamen oportet illud quod agitur vel justum vel injustum esse, eo autem ipso quo quid dicitur non prohibitum vel præceptum neque naturali neque civili jure, affirmatur esse justum, nam si injustum esset prohibitum; justum vero (ut optime inquit Autor) negante magis quam agente sensu, id est justum, quia permixtum, licitum, ideoque non injustum. Ita ut jus sit quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Scilicet quatenus jus versatur circa ea quæ ad societatis conservationem tanquam singulare ejus objectum pertinent, & consequenter quædam jura peculiariter homini quia ejusdem societatis membro præscripta, quæ servare & exequi tenetur, ita ut quoties ea negligat atque exequi omittat faciendo quod societatis naturæ contrarium est, dicitur admittere quod injustum est, quippe cum nascatur animal sociabile, ab ipso nativitatis momento ipsi imponitur necessitas istius societatis conservationi atque salutis promovendæ ac tuendæ incumbere, & idcirco tenetur præstare unumquodque membrum pro mensura cujusque facultatis ea officia, quæ naturam societatis ab eo efflagitare recta sibi dicat ratio, cujusmodi dictamen ipsi lex est, ipsum indissolubili vinculo ligans. Sic detrahente alteri commodi sui causa contra naturam esse Cicero inquit, scilicet contra naturam rationalem & sociabilem, contra naturæ jus & rationis dictamen. Ita enim Tullius: *Neque vero hoc solum natura, id est, gentium jure, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis respub. continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri. Hoc enim spectant leges, hoc volunt; incolumem esse*

2. Sicut autem societas alia est sine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fœderatos: alia inæqualis, *καὶ ἰσέροχην* Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & servum, regem & subditos, Deum & homines: ita justum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, quæ tales sunt: quorum hoc jus Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

COMMENTARIUS.

Videtur mihi societas posse dividi, in illam quæ a natura constituta est, & eam quæ a factio hominis interveniente habet originem. Illa dicitur naturalis, hæc civilis. Naturalis iterum vel universalis est, omnis inæqualitatis

civium conjunctionem; quam qui dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coercent. Atque hoc multo magis exigit ipsa natura ratio, quæ est lex divina & humana. Ad quæ ultima verba cum Litterarum & Historiarum scientia, tum etiam dicendi copia ætatis nostræ facile princeps Joannes Georgius Grævius, Trajectinæ Academiæ magnum decus & ornamentum, ornate atque erudite, ut in ceteris solet, annotavit. Natura nimirum humana seu socialis ratio, quæ ostendit & præcipit, nihil committendum esse, quod istam societatem lædat ac violet. Lædit autem qui insonti nocet, ut sibi proficit, ut suis serviat commodis. Hanc naturam omnibus inseruit Deus, qui est natura parens & auctor, ideo lex ex hac natura humana profluens, nulli nocendum esse, est divina. Sed præterea præcipiunt hoc ipsum quoque, quod ex natura hausimus & didicimus, leges humane, cum civiles, tum gentium. Quippe, ut hic inquit, si sic erimus affecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliaret aut violet alterum, dirumpi necesse est eam, quæ maxime est secundum naturam, humani generis societatem. Quamobrem jure civili cautum. Non debere alteri per alterum iniquam conditionem inferri, vel neminem ex alterius damno lucrum quaerere l. 74. & l. 17. §. 4. ff. de inst. act. Hinc illud Terent. Andr. act. 9. sc. 1.

*Hoc est credibile, aut memorabile,
Tanta recordia innata cuiquam ut fiet,
Ut malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua comparent ut commoda? ah
Id ne est verum? imo id est genus hominum
pessimum.*

Pessimum merito dicitur id hominum genus, quia societatem, a qua generis humani salus & conservatio pendet, non solum distrahit, sed penitus evertit. Quippe si unumquodque membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret se valere, si proximi membri valetudinem ad se traxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est? Sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se aliorum commoda, detrahatque quod cuique possit, emolumentis sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est. Cic. 3. off.

expers, obtinens inter omnes homines quæ homines, unum idemque nascendi habentes principium. Alia iterum magis particularis est, eaque vel inæqualis, vel æqualis, secundum diversam nascendi conditionem, quæ ab ipso nativitatis momen-

momento homini inhaeret & quasi innascitur. Aequalis hominis conditioni cohaerens societas est vel extra illam necessitudinem inter amicos, vicinos, familiares, quae a collateralis venit linea & sanguinis conjunctione. Qualis est fratrum, & filiorum fratrum, aliorumque ab eodem latere venientium societas, eadem sanguinis conjunctione intercedente. Inaequalis a linea ascendenti & descendenti introducit, ut inter patrem & liberos, avum & nepotem; vel etiam extra eam inter dominum & servum. Civilis aequalis societas inter cives & foederatos locum habet: inaequalis inter regem & subditos, magistratum & cives, dominum & servum. Illa autem societas, quae inter dominum & servum intercedit, aliquatenus utriusque societatis cum naturalis, quae vel ab ipsa natura immediate, scilicet naturali quodam impetu homines ad illam impellente, perfecta, vel ratione duce humana necessitate exigente constituta est, tum etiam civilis naturam participare videtur. Quamvis posset obijci homines natura nasci liberos, & idcirco ista herilis societas naturali non videatur adscribenda, sed potius civili ex consensu cujusque gentis, postquam mortales in gentes vel civitates coiverunt, originem ducenti attribuenda, quamobrem huic jura quaedam coherent peculiaris, quae in foro civili effectum suum producant singularem. Sed responderi mihi posse videtur. Inaequalem illam societatem inter dominum & servum non quidem immediate ex ipsa hominis nascendi conditione proficisci, sed adventitium, quendam esse statum, necessitate inductum & usu confirmatum atque approbatum quippe, ut inquit Ulpianus in l. 4. ff. de just. & jur. *Jure naturali*, id est, in naturae statu omnes liberi nascuntur, itaque nulla servitus eo jure cognita, & consequenter nulla quoque ejusmodi societas introducta dici potest. Verum quando recurrimus ad naturam rationalem, quae exigente humana necessitate ejusmodi societates constituit, ratione originis non perperam naturalis dicitur. Respectu vero variarum gentium vel civitatum, quae sive tacito sive expresso consensu eam societatem receperunt & in usu esse atque singularem suum effectum habituram voluere, civilis quoque recte dicitur. Supposita enim hominum malitia, quae cognationem illam a natura inter homines constitutam violavit, ratio naturalis, quae bellorum necessitatem induxit, eadem quoque causa fuit captivitatis & servitutis, ne occidere necesse esset eum, qui alioquin & hostis & liber a victore tuto haberi non possit. Ceterum post inductam jure gentium sive naturali servitutem ex captivitate, coepit etiam jus civile quosdam modos inducere irrogandae servitutis. Faber in *rational. de just. & jur.* Ita ut apud diversas nationes olim & etiam hodie, sed barbaras plerasque homines nascantur servi, naturali nascendi libera conditione in servilem mutata. Hinc qui ex ancilla nascitur, in dominio est ejus cujus est ancilla. Cujusmodi nascendi conditio societatem illam inter

dominum & servum quodammodo naturalem efficit. Et idcirco a nobis ei quae a natura constituta est hoc sensu non abs ratione adscribi videtur. Nec etiam ad civilem pertinere statui, quatenus naturali rationi hominum consensus quaedam addidit vel detraxit, prout civitatis vel humanae societatis salus & conservatio efflagitavit. Verum dubium hic posset moveri, an recte statuat Auctor noster societatem aliquam inter Deum & homines. Quippe cum ipsa illa societas, quae inter homines intercedit, licet maxime sit inaequalis, sive naturalis, sive civilis, ut inter regem & subditos, patrem & liberos, attamen aliquam aequalitatem continet, quae societatis fundamentum est, & causa unde derivatur. Quemadmodum homines, licet quodam vel civilis vel naturalis dignitatis & praerogativae titulo sibi invicem inaequales sint, attamen nascendi conditione omnes sibi aequales qua homines, ideoque & naturae quodam vinculo, ut supra diximus, sibi invicem socii & cognati, propterea quod omnes ab uno eodemque principio originem, essentiam & existentiam habeant, omnesque ejusdem naturae, rationis & orationis participes, ita ut quamvis vel ordine nascendi, vel civili quadam adventitia, ut ita dicam, conditione, qui sibi qua homines aequales sunt, fiant sibi inaequales, vel dignitate & potestate sive imperio, vel alio quodam eminentiori titulo, attamen illa inaequalitas semper moderanda & temperanda naturali aequalitate humanae societatis. Quamobrem si peculiaris quaedam jura inaequalis societas cuidam tribuat ea tamen semper debent referri ad illa officia, quae naturalis dicitur ratio, socium socio praestari obligatum esse. Quippe cum naturalis inter homines societas aequalis & inaequalis ab eodem Autore derivatur, altera alteri subordinata quidem esse potest, verum non contraria. Quia quod est ens simplicissimum & perfectissimum, ideoque semper unum & idem, contraria velle nequit, quoniam contraria velle mutabilitatem, mutabilitas imperfectionem, imperfectionis privationem negationem involvit. Atqui inter Deum & hominem nulla videtur excogitari posse aequalitatem sive originis, sive adventitiae & extrinsecae alius cujusdam conditionis & status. Homines creantur hominibus, & hinc inter fratrem & liberos, regem & subditos, dominum & servum aequalis quaedam societas. Verum cujusmodi aequalitatem & consequenter qualem societatem fingemus inter Deum & hominem, qui totum hoc universum una cum omnibus ceteris creaturis, quae vel existunt tantum, vel sese movendi facultatem habent, ex nihilo produxit, quarum omnium existendi continuatio dependet a liberrima divina voluntate. Quippe quemadmodum creavit omnia libera voluntate, ita & liberrime disponit de cujusque individui existendi tempore. Itaque nulla creatoris & hominis communitio sive societas ratione originis vel generationis & existentiae. Neque etiam respectu essentiae, propter infinitam

finitam, immensam, & spiritualement Dei naturam, cui pares nullæ possunt esse creaturæ. Seu propter conditionem aliquam extrinsecam, id est nobis adventitiam, quædam cum Deo homini societas intercederet, quæso unde ejusmodi posset nobis conditio, advenire, quæ aliquo modo nos efficeret Deo æquales? Qualis enim æqualitas excogitari posset inter creatorem & creaturam, adeo ab ejus voluntate dependentem, ut ne quidem uno momento queat subsistere, nisi a creatore suo sustentetur & conservetur. Qualis fœderis, qualis societatis, qualis juris communio inter eos intercedit, quorum alter omnia tribuit & ad sustentandam & tuendam vitam necessaria, alter nihil habeat a se quod retribuatur, nisi Deus ipsi largiatur. Concedo hæc omnia, si statuamus nullam posse societatem obtinere inter eos, qui sibi nullo modo æquales vel generis, sive juris, sive in alio quodam tertio conveniunt. Verum videamus an Deus ex infinita quadam benevolentia & singulari erga hominem amore non voluerit aliquo modo societatem cum eo contrahere, & quarundam rerum inducendo communionem, sibi cum socium adungere, non generis, neque generationis, neque imperii, neque aliarum rerum humanarum, ne tum rationis & juris ejusdem. Voluit enim hominem divinæ mentis participem esse, largiendo ipsi divinæ illam auræ particulam; scilicet animam ratiocinandi facultate præditam, voluit sui esse similem ipsum ad suam creando imaginem, ideoque aliquatenus ejusdem conditionis participem, in mentibus nostris se sanctitate divina effigiente. Audiamus Ciceronem de ejusmodi societate, quam DEO cum homine intercedere statuimus, disputantem 1. de ll. *Est igitur, inquit, quoniam nihil est ratione melius, eaque in homine & in Deo, prima homini cum Deo rationis societas. Inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est, qua cum sit lex, lege quoque consociati homines cum Diis putandi sunt. Quibus autem hac sunt inter se communia, & civitatis ejusdem habendi sunt.* Hinc Plutarchus in Numæ. *Et sane non mirum est, quomodo non eorum vel avium Deus, sed hominum amore teneatur, cum iis, qui virtutibus excellent, cupit cum una esse, neque respicere hominis divini & sapientis familiaritatem.* Quamobrem finxerunt Numæ cum Dea Egeria consuetudinem & consociationem fabulis inherentes Gentiles. Vel dicemus ejusmodi communionem nos quidem aliquo modo Deo similes efficere, quatenus propter incredibilem erga hominem amorem & benevolentiam dignatus est sua imagine ornare, & animal rationale fingendo divinæ mentis quodammodo facere participem. Verum non eo dici posse Deorum cum hominibus societatem intercedere. Quippe cujusvis generis societatem describimus, semper ei coheret obligationis vinculum, quo sibi vicissim socii obligantur, vel dare vel præstare quæ vel recta dicat ratio humanæ societati inservire, vel rei naturæ, cujus respectu societas aliqua contracta

est, postulat. Fateor esse rationis communionem, & idcirco quoque juris societatem, scilicet ejus juris, quod ex ipsa divina profluit essentia, ideoque quod in se antecederet ad voluntatem divinam justum & injustum, honestum & turpe est. Verum nego juris hanc communionem inducere obligationem mutuam & reciprocam, quæ Deus obligatur creaturæ, secundum ejus juris normam Deo tribuenti quod ei tanquam creatori debet, vicissim retribuere quæ moralis hæc divina efflagitat justitia. Infinite enim superior hujus universi Auctor, quam ut nos miseri homunciones ab ipso quædam tanquam jure nostro postularem debita præstanda; quid enim exigere possumus ab illo, qui ex infinita quadam liberalitate & incredibili amore nos rationales, id est sui similes, creavit, atque omnes ceteras animi facultates, quæ nostri generis præ ceteris creaturis præstantiam docent, ut sermo & oratio, aliaque id genus humani generis ornamenta, nobis largitus est ad sui tantum gloriam, ut in hisce omnibus eluceret cum divina sapientia, tum etiam benevolentia, ut eo magis homo impelleretur ex toto corde & omnibus viribus amare creatorem suum, & ipsi debitam reverentiam & obedientiam præstare, aliaque exequi officia, quæ naturalis diceret ratio ipsi observanda in eo statu, in quo quemque collocare divinæ Majestati placuit. Verum fortasse quisquam nobis objiciet, fœdera illa cum operum tum etiam gratiæ, quæ Deus cum ipso homine ante lapsum, postea in Christo mediatore nostro pepigit, satis indicare Deum hominem sibi vi istius fœderis sociare voluisse. Nam & inter fœderatos societatem aliquam obtinere luce clarius est. Unde socii Pop. Rom. dicebantur, ita cum his fœdere conjuncti, ut pacis & belli participes essent. Hinc fœderis sociale apud Livium lib. 39. cap. 56. Ubi Menippus regis Antiochi legatus tria fœderum genera enumerat, quibus inter se paciscerentur amicitiam civitates regesque. *Unum, cum bello vicibus dicerentur leges. Alterum, cum pares bello aquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. Tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeant.* Fœderati itaque recte socii dicuntur, quasi ejusdem fœderis vinculo conjuncti. *Socii & fœderati populi* Cic. pro Balbo. Verum respondemus longe aliter de fœderibus illis, quæ cum homine tum in integræ naturæ statu, tum postea interveniente Christo mediatore, Deus iniit, quam de iis, quæ homines inter se ferunt, sentiendum. Quippe cum fœdus inter homines sit *mutua pactio & conventio duarum pluriumve personarum, de certis bonis certisque præstandis vicissim officiis, communis utilitatis ergo.* Cujusmodi fœdera tria potissimum requisita habent. Primo, ut personæ sibi sint æquales, si non in omnibus, saltem in quibusdam, vel certo quodam ordine. Secundo, ut in potestate habeant bona & officia, quæ sibi mutuo præstare promittunt. Tertio, ut nullo juris alicujus vinculo obstructi sint, nisi pactio-

paſſione interpoſita, ad illa officia præſtanda. Cujusmodi fœderis faciendi inter homines conditiones neutiquam naturæ illorum fœderum, quæ cum homine pangere voluit ſummus Jehova, applicari poſſunt. Propterea quod nulla inter Deum & hominem æqualitas ſive proportio, neque etiam inter bona, quæ Deus promittit homini fœdere ſuo, & officia, quæ viſſim homini præſtanda incumbunt, ex quibus nihil utilitatis Deus ſibi acquirit. Quippe cum ſibi ſufficiat, & omnem beatitatem ac omnium rerum poſſideat affluentiam, cui nihil deeſſe poſſit, propterea quod omnipotens, ſibi omnia tribuendi facultatem habet quæ deſiderat, nihil autem deſiderat, quia eſt perfectus & ab omni parte beatus, & conſequenter nihil ipſi a nobis conferri magis poteſt, minora itaque noſtra bona quam ut iis juvaretur Deus, qui nobis ea ipſa ex ſumma ſua liberalitate largitur. Hinc inquit David *Pſalm. 16. Dixi Domino, Deus meus es tu, bonorum meorum non eges.* Nihil tibi confert, quia non eges. Quamobrem canit Lucret. *lib. 1.*

Ipſa ſuis pollens opibus, non indiga noſtri.

Et Socrat. *Grata, inquit, atque jucunda, non vero fructuoſa Diis pietas.* Deinde etiam quia homo naturali debito atque ullo pacto interveniente tenetur non ſolum ad obſequium præſtandum, verum ad illa quæ naturalis dicitur ratio exhibenda officia, non opus conventionis vel fœdere aliquo, quo ſibi Deus quaſi juſ aliquod novum in creaturas requireret. Optime Clariffimus Witſius *de Oeconom. fœder. lib. 1. cap. 1. Neque poteſtas neque juſ Dei in creaturas, e re aliqua, qua extra Deum eſt, derivari vel augeri poteſt.* Poſtremo denique quia homo cum quoad bonum promiſſum, tum etiam quoad officium præceptum nihil ex ſe poteſt conferre, ſed totum a Deo ſuo creatore pendet, qui ipſi tribuit vires ad præſtandum quod leges naturæ, id eſt morales exigunt; cui accedit, quod etiamſi nullum fœdus intercederet, attamen eſſet ad eadem omnia præſtanda obligatus, ad quæ ſeſe videtur fœdere interveniente obſtrinxiffe. Quoniam homo cum Dei imagine creatus non poteſt non Deo ſubordinari, & in omnibus ſubjici; Deusque ipſo uti, deque eo, ut creatura ſua & opere ſuis manibus confecto, & in ejuſmodi effigiem, qualem præ ſe fert, formato, facere quicquid placet, & pro lubitu diſponere, iſti leges ponere, eique regulam ac normam agendorum præſcribere ſanctitati & æterno ſuo decreto conſentaneam. Abſolutum enim, & nullis vel conventionis, vel pactorum, vel fœderis alicujus conditionibus, vel aliis ejuſmodi juris cancellis circumſcriptum in hominem obtinet imperium, quod nulla ratione vel minui vel augeri poteſt. Ex quibus perſpicimus Deum ſanciendo cum homine in ſtatu naturæ integræ fœdus operum, non eum ſibi quaſi ſocium adjungere, vel aliquo modo æqualem facere voluiſſe, multo vero minus in ſtatu gratiæ niſi per Chriſtum mediatorum. *Verum voluit Deus abſolutum ſua volun-*

*tatis imperium, in creaturam ſibi ultro ſubditam, & ex naturali obligatione omnia debentem, ſua ſapientia ac benignitate temperare, quamobrem ipſi placuit invito fœdere ad propiorem ſui communionem invitare, ac imperium ſuum plane deſpoticum iſta amoris & mutuæ obligationis diſpoſitiō moderari voluit. Ut jam homo, certiffimo aditu ad beatitudinem factō, eam non ex mera ſolum Dei bonitate, & naturali in creaturas amore, ſibi quoquo modo polliceri, verum etiam & pacto, adeoque propter veritatem & fidelitatem Dei certo expectari poſſit, ut inquit Celeberrimus Theologus Franciſcus Burman. *Synopf. lib. 2. cap. 2.* Et ſi quis ſcire velit, quid hæc conventio fœderis inferat, reſpondet Vir Clariffimus. *Remunerationem ac liberalitatem quandam majorem & abundantiorē, quam homo ſibi ex jure Dei per naturam cognito promittere potuiſſet.* Non autem hominis cum Deo ſocietatem, cujus, ut diximus, æqualitas quædam fundamentum eſt, inducit.*

Itaque ſi dicam quod ſentio, non videtur mihi, ſalva reverentia, quam Deo debemus, ſtatui poſſe aliquam nobis cum divina eſſentia ſocietatem intercedere, ſumpto ſocietatis vocabulo eo ſenſu, quo ſignificat communionem vel generis, vel generationis, vel eſſentiæ, ſive extrinſecæ alicujus alterius conditionis, ex facto divino & humano interveniente profluentem, & eo reſpectu ejuſdem conditionis ſocios juris alicujus vinculo, quod cujuſcunque generis ſocietati tanquam aſſidua comes adhæret, ſibi mutuo devincientem, ad aliquid vel dandum, vel faciendum, vel officium præſtandum & exequendum, ſocietati vel a natura inductæ vel conventionis & facto humano interveniente contractæ conſentaneum. Quodque idcirco jure ſocietatis alter ab altero exigendi habet facultatem. Ex illa autem ſocietatis humanæ diſpoſitione, quod quædam æqualis ſit, quædam inæqualis, profluit quoque diverſa juſti naturæ & ratio atque denominatio. Quatenus enim reſertur juſ ad homines ſibi invicem æquales, & idcirco æquo jure utentes, dicitur *æquatorium.* Natura quidem omnes homines, qua tales, ſibi æquales ſunt, verum quoniam & in ſtatu naturæ quoad naſcendi ordinem & generationem alia quædam homini adhæret conditio inſeparabilis ab eo qua talis, ita ut alter ſit pater, alter filius, ſibi quidem æquales, quia ambo ſunt homines, verum inæquales, quatenus pater filio prior naſcendi ordine & potior jure generandi. Ita ut ei in ſiſtium competat & imperium ſummum, & ſuprema poteſtas, eaque independens, cum legiſlatoria, tum etiam diſpoſitiva, ut ita dicam, ei non ſolum tribuens præſcribendi filio ſive liberis leges, quæ ipſis erunt agendorum regula & norma, verum etiam de eorum perſona diſponendi quibuſdam in caſibus facultatem, filio ſola obediendi relicta gloria. Cujusmodi juſ propter inæqualitatem inter perſonas ſocietatem conſtituentes vocatur juſ *reſtorium* ab Autore noſtro. Obtinens in ſtatu naturali inter patrem & liberos, domi-

dominum & servum : in civili inter regem & subditos, dominum & servum, duplici ratione, DEUM & homines, scil. quoad imperandi & parendi conditionem ex summo & despotico divino imperio procedentem, quod ex jure creationis & potentia in creaturas proprio jure habet DEUS, non ex communione quadam juris, vel foederis alicujus societate, vel alio quodam sociali, ut ita dicam, titulo sibi acquisivit. Duplex hoc jus ex duplici societatis natura fluens imponit diversa quoque officia diversae societatis membris, ita ut diverso juris vinculo sibi invicem obligentur.

Ita ut aliud justum sit ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, quales, pro diversa cujusque conditione & statu, cum naturali, tum etiam civili. Ita ut quæ liceant ex æquo inter se viventibus, eadem non liceant superiores habentibus magistratum, vel in sese invicem, vel in magistratus sive summos imperantes. Et e contrario plurima licent magistratui, quæ non licent civibus & subjectis. Plurima licent patri in liberos, quæ non licent liberis in patrem, vel in se invicem tanquam sibi pares: & sic de ceteris dicendum.

IV: Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ipsa veniens, quæ ad personam refertur: quo sensu jus est, Qualitas moralis personæ competens ad aliquid juste habendum vel agendum. Personæ competit hoc jus, etiam si rem interdum sequatur, ut servitutes prædiorum, quæ jura realia dicuntur, comparatione facta ad alia mere personalia: non quia non ipsa quoque personæ competant, sed quia non alii competunt, quam qui rem certam habeat. Qualitas autem moralis perfecta facultas nobis dicitur; minus perfecta, aptitudo: quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, huic autem potentia.

COMMENTARIUS.

IN præcedente paragrapho juris nomen magis refertur ad actionem, quam personam. Hic autem præcipue persona hominis consideratur in se, quatenus est subjectum, cujus, ut ita dicam, officibus jus aliquod inhæret, ad aliquid vel agendum juste vel habendum, sive in naturæ statu constitutus, sive civilis societatis membrum est, legibus naturalibus vel civilibus convenienter. Atque hoc sensu jus ab Autore definitur, *Qualitas moralis personæ competens ad aliquid juste habendum vel agendum.* Est autem qualitas secundum quam quales dicimur. Sic paternitas, procuratio, advocatio sunt qualitates, secundum quas patres, advocati, procuratores esse dicimus. Quibus qualitatibus distinguuntur a se invicem homines conditione & statu, & diversa præ conditionis & statu qualitate jura nanciscuntur. Græcis ποιότης. *Qualitates igitur appellavi, quas ποιότητες Græci vocant.* Cic. I. Acad. 37. Ita quoque differentiam substantiarum *qualitatem* vocat Aristoteles lib. 5. cap. 14. *Metaphys. Quale dicitur, inquit, uno modo substantiarum differentia. Ut puta quale animal homo, quoniam bipes: equus vero, quadrupes: & circulus qualis quadam figura: quoniam absque angulis est, tanquam differentia, quæ secundum substantiam qualitas est.* Quia vero ejusmodi jura, quæ homini vel ex aliqua Dei vel hominum constitutione, vel ordinatione, vel deputatione aut concessione competunt, diversam quoque conditionem & magnam inter homines differentiam inducit, ut esse magistrum,

regem, militem, doctorem, proprietarium, bonorum administratorem, usufructuarium, aliaque id genus juris status & conditio, hinc appellatur hoc sensu jus qualitas personæ competens, ad hoc vel illud agendum, habendum, fungendum, utendum hac vel illa re, quam vel tanquam hæres, vel usufructuarius, vel donatarius, vel venditor, vel bonæ fidei possessor, aliisque juris titulis & qualitatibus munitus possidet. Hinc dicitur moralis qualitas, quia ex legis dispositione vel naturalis vel civilis, vel usu & consuetudine descendit. Ita ut meo judicio ejusmodi qualitas, a legibus vel jure tributa, est quasi alter hominis status, scil. juris, quod homo sit rationalis & socialis, quod ore recto cælum intueatur, quod propagandi, loquendi, ambulandi facultatem habeat, quod appetat quæ sibi utilia fore arbitratur, abhorreat autem ab iis quæ nocitura sibi videntur, quod ad vitam tuendam præparat res necessarias, est quasi naturalis ejus conditio & status: quatenus autem hæc omnia sibi occupare, retinere, tueri, alteri cedere, vendere, donare potest, est vero status juris, quatenus leges vel civiles vel naturales ipsi qualitatem tribuunt qua vel sibi acquirere vel retinere & possidere, tueri, vel acquisita in alium transferre, & alteri cedere, vendere potest, & alio quocunque modo alienare, cujusmodi acquirendi & alienandi multos introduxit jus civile titulos & modos. Quemadmodum quod fundus fertilis sit, quod umbrosus vel apricus, naturalis status est: quod vero in dotem datus fuerit,

fuerit, & sustentandis matrimonii oneribus destinatus, quod alienari nequit, quod denique post solutum matrimonium sit restituendus certo tempore, hic est status juris & altera quasi natura, quæ illi fundo, non quidem uti fundo, sed uti fundo dotali, a jure data fuit. Bologn. *de leg. & equit. cap. 5.* Sic etiam quod eo, ambulo, re aliqua utor & fruor, verum quod per fundum alienum eundi, ambulandi, re aliena utendi fruendi facultas sit, quam non a natura quis habet, sed a jure, tanquam usufructuarius, vel habens servitutem, juris status est. unde apud Cic. passim obvium, *optimo jure esse, optimo jure haberi*, id est optimo juris statu & conditione esse vel haberi. *Quare*, inquit statim allegatus Autor, *quoties lex alicui poenam imponit, vel ejus conditionem deterioremi quocunque modo facit, quoniam hoc ipso talem juris statum in eo introducit, & hunc statum nos jus appellamus, propterea hoc illius hominis jus, sive, si vis, qualitatem esse recte dicemus.*

Sic etiam quod aliquis pater est & filius jure generationis, est status naturalis generantis, & generati; quod vero pater summum in filium obtineat imperium, quod jus vitæ & necis in eum habeat, quod in casu necessitatis possit eum vendere, quod filius obediendi incumbat necessitas, quod patrem alere teneatur, est status juris utriusque, id est qualitas patri competens, ad hæc omnia vel agenda vel habenda, & inherens filio ut patiatur patrem jure suo uti, frui. Aliaque id genus plurima exempla allegari possent. Dicit Autor ejusmodi qualitatem moralem competere personæ, scil. immediate, qua persona est, in se abstracte sine alio aliquo extrinseco interveniente juris titulo, quod sibi quis acquirit jus aliquod vel in re, cujus intuitu certa quædam jura isti rei annexa & coherentia, vel ejus causa comperunt. Tale jus est quod quis sibi acquirit per emptionem, & alios contractus, rei traditione secuta: per beneficii collationem, secuta acceptatione: per ultimam alicujus voluntatem vel naturalem, id est, ab intestato successionem. Eodem quoque nomine venit, rei dominium, usus & usufructus, id est jus utendi fruendi re. aliena, habita ratione rei, tanquam juris hujus objecti principalis: ceteraque jura quæ servitutes dicuntur. Jus quoque hypothecæ & pignoris. Denique omne jus, quod rem aliquam, sive corporalem sive incorporalem, ita nobis obstrictam teneat, ut ex ea possimus fructus percipere, vel emolumenta, vel securitatem creditorum, vel honorem. In re dictum, quia, ut diximus, rem ejusmodi juris vinculo nobis obligatam persequi & vindicare possumus, quocunque modo, & tempore, a quibusvis, quia omnis res transit cum suo onere & jure quo est affecta, *l. ff. de just. & jur. lib. 2. cap. 3.* Unde illa distinctio in

jura mere realia & personalia; hæc personæ competunt immediate: illa mediante re aliqua tanquam ipsius dominis vel possessoribus tribuntur. Ita ut non alii quam rem habenti vel jus in re competant. Unde & actio ejus intuitu realis dicitur. Quippe, ut inquit Imperator, *persona causa jus constitutum est*, ita jura omnia ad hominem referuntur, & consequenter ei competunt quoque realia, verum a potiori parte utriusque juris fit denominatio. Sic quilibet jus aliquod sibi competens tanquam rei alicujus domino vel possessori vel aliquod jus in re habenti id ipsum amittit rei interitu vel alienatione, quia rei servitur ideoque reale dicitur ita firmiter inherens rei; ut cum ipsa transferri necesse sit, ut perspicimus *ex l. 23. §. 2. ff. de servitut. prad. rust. Si fundus*, inquit Juriconsultus, *serviens, vel is, cui servitus debetur, publicaretur, utroque casu durante servitutes; quia cum sua conditione quisque fundus publicaretur.* Hanc qualitatem moralem, personæ ad aliquid agendum vel habendum competentem, dividit Autor in *perfectam & minus perfectam.* Illam *facultatem*, hanc *aptitudinem* vocat. Qualitas moralis, quam perfectam vocamus, perfectum nobis jus, vel si velis facultatem tribuit ad aliquid agendum vel retinendum, id est ad aliquid exigendum & persequendum quod mihi debetur, & idcirco jure meo petere & vindicare possum, cujusmodi qualitas vel potestas ratione minus perfectæ, quæ aptitudo vocatur, dicitur *activa.* Minus enim perfecta ad passivas qualitates refertur, qualis est *aptitudo*, secundum quam habiles sumus ad aliquid recipiendum ab altero. Verum illud ipsum jure perfecto exigere ab alio invito vel extorquere non possumus, nisi forte exigente necessitate, sed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præstare teneatur, ut inquit juris publici scientia hujus seculi princeps Samuel Puffendorf, *de jur. nat. & gent. lib. 1. cap. 1.* Ubi moralium qualitatum, quæ dicuntur passivæ, tres species dari statuens, in eorum numero illam quoque ponit, quæ Grotio vocatur *aptitudo.* Vocat autem qualitates passivas, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere, vel recipere potest. Ut alii, custodiri, serviri, aliaque id genus officia admittere & pati. *Aptitudini* itaque & altera adjungitur species passivæ qualitatis, secundum quam quid recte admittimus, sed ita tamen ut nulla nobis sit potestas idem exigendi, nec alteri obligatio tribuendi idem, qualis est habilitas accipiendi donum. Tertia, secundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum possumus adigere, & ipse ad idem plene est obligatus ex lege aliqua poenam definitam dictante.

V. Facultatem Jurisconsulti nomine sui appellant, nos post-hac jus proprie aut stricte dictum appellabimus : sub quo continentur potestas, tum in se, quæ libertas dicitur, tum in alios, ut patria, dominica : Dominium, plenum sive minus pleno, ut usufructus, jus pignoris : & creditum, cui ex adverso respondet debitum.

. C O M M E N T A R I U S.

Facultatem, quam quisque habet circa rem suam vel sibi debitam, *sui* nomine appellant Jurisconsulti, quia versatur circa illud quod cuique secundum justitiam vel commutativam vel distributivam debetur, sive titulo domini & proprietatis, sive usus & usufructus, sive possessionis, sive quod alteri debetur ex contractu vel quasi, vel delicto vel quasi. Qua facultate quis utens, dicitur uti *jure suo*. Molin. *de just. & jur. tract. 1. disp. 2.* Ita ut quoties ei sine legitima causa contraveniatur, injuria fiat eam habenti, quia non tribuitur ipsi jus suum. Suum itaque omne id dicitur, quod quis vel facere, vel obtinere, vel exigere atque habere potest secundum justitiæ leges, sive in statu naturæ sive civili, ita ut nemini liceat ipsi esse impedimento, ne quis habeat, vel obtineat, aut agat, vel exigat, quod sibi jure naturæ vel civili debetur, quin justitia violetur, & injuria illi fit, cui ejusmodi facultas sive jus acquisitum est, itaque & jus pro facultate sumptum mensura injuriæ vel injustitiæ, ita ut quantum ei sine legitima causa contravenitur & præjudicatur, tantum fit injuriæ. Quamobrem superius diximus jus aliquando accipi pro facultate sive potestate aliquid habendi, vel agendi, seu obtinendi, & functionis vel quasi recipiendæ, cujus violatio est injuria. Injuria enim dicitur quod non jure fit, quemadmodum jure fiunt omnia quæ legibus permittuntur, præcipiuntur, & jubentur, ita non jure fieri dicuntur quæ legibus vetantur. Quæ autem jubentur & præcipiuntur, simul etiam vetantur, quia præcepto aliquid faciendi inest necessitas & obligatio ne ejus impediatur executio. Sic etiam quæ jure permittuntur, continent obligationem, qua tenemur pati ut quis jure suo utatur. Itaque jure fieri, haberi, agi, obtineri dicuntur quæ leges permittunt, concedunt, vel jubent, totum genus humanum, vel singulos quosdam homines in naturali vel civili statu, atque quod quis hac ratione obtinet jure suo habere dicitur vel agere, quia leges ipsi hanc facultatem tribuunt; iniuria vero affici quoties alter eum hac facultate privare conatur vel impedimento est, quo minus jure suo legibus consentaneo fruatur. Ita suum cuique tribui dicitur, quando alicui præstatur id, quod ipsi secundum justitiæ leges est debitum. Omnia vero alicui debentur, quæ habere vel agere, & obtinere leges sive naturæ sive civiles alicui concedunt, jubent & tribuunt. Sic conservatio mei ipsius

mihi imposta a lege naturæ, ergo quoque facultatem habeo ea mihi acquirendi justo & legitimo modo, quæ ad eam pertinent. Cognationem naturalem inter homines constituit natura, ergo præcipiunt naturæ leges quorundam officiorum præstationem, atque hominibus, quæ tales, concedunt facultatem exigendi a se invicem ejusmodi officia, quæ jure cognationis vel mutæ societatis alter alteri præstare obstructus est. Sic quoque jure civili domino competit facultas vindicandi quod suum est, suum autem dicitur quod justo titulo legibus civilibus comprobato sibi acquisitum vel retinere potest, vel petere, vel vindicare. Quod itaque perfectio jure ultro citroque continente & habente, obligandi vim, alicui competit, vel debetur, proprie atque stricte juris sive facultatis, ut Autor inquit, vocabulo venit, cujus violatio dicitur injuria, in statu civili actionem, in naturali bellum pariens. Cujusmodi sub jure continetur potestas tum in se, quæ libertas dicitur, tum in alios, ut patria & dominica. Potestatem in se quis habet diverso respectu, vel in naturæ statu, vel civili. In statu naturali, quia nullius imperio subjectus est homo, sed sui juris, id est suarum rerum arbiter & moderator, habens pro actionum suarum normam & regulam propriam voluntatem & inclinationem, legibus tamen naturæ convenientem. Cujusmodi potestati consequenter inest libertas vivendi ut velis. Sive, ut ea a Justiniano Imperat. definitur, *facultas naturalis, quod cuique facere libet*. Ita ut mea voluntas non alterius voluntati subfit, quæ mihi impedimento esse queat, ne exequar animi desideria atque decreta. Aliter sese habet in civili societate, in qua cujusque voluntas summi imperantis arbitrio & voluntati subest, ita ut non quæ volumus, exequi vel facere possumus, sed ea tantum quæ principi placent, & leges civiles permittunt atque concedunt. Itaque non propria voluntas, sed summi imperantis jussa, quæ proprie leges civiles dicuntur, agendorum civibus norma est & regula. Quare definitur a Justiniano libertas facultas naturalis, quod cuique facere libet, *nisi quis vi aut lege prohibeatur*. Vis enim illa supponit summam aliquam potestatem civilem, quæ libertatem hanc naturalem quibusdam juris veluti cancellis coercet, ne forte in immoderatam & civitati perniciosam licentiam erumperet. Hinc Perlius :

Cur mihi non liceat, jussit quodcumque voluntas,

Excepto, si quid Masari rubrica notavit.

In eo itaque maxime differt status naturalis a civili, quod in eo homini competat libera & plena potestas tum in se tum in res suas & familiam, nullis aliunde impedimentis interturbata, ita ut quod libet licet. In hoc vero cum solius imperantis est civium actiones dirigere, iisque regulam & modum præscribere, ea tantum licita, & idcirco facere atque exequi licet quæ leges civiles, id est summi imperantis placita præcipiunt, vel permittunt, tum circa propriam personam, cum etiam circa res atque bona. Itaque alio sensu dicitur quis sui juris & liber esse in societate civili, quam naturæ statu; in hoc enim liber, quia nullius imperio subiectus, in illo autem sui juris, quia nullius sub tutela & cura vel dominicæ vel patriæ potestati alieno imperio semper tanquam civis subest, quod in se & res suas eminentem habet facultatem. Atque hoc sensu Jæti vocant hominem liberum, qui alienæ potestati vel juri non subest, ideoque sui juris esse dicitur. Verum Euripides in Hecuba eum liberum esse negat, qui quoquo modo prohibetur facere quod libet, ideoque neminem liberum vocari posse, quia vel pecunia, vel fortuna, vel jure aut lege scripta, vel civium multitudo vetat nos vivere nostro arbitrio, & consequenter utroque in statu nemo revera liber dici potest. Cui facile responderi potest, quod de ejusmodi potestate vel libertate sermo est, quæ conditioni & humanæ naturæ conveniens est, ideoque legibus vel naturalibus vel civilibus circumscripta. Quippe quemadmodum homo non dependet a se ipso, verum a creatore suo, & idcirco exlex esse nequit, ita libertas atque facultas, quam habet in se & res suas, conditioni suæ debet esse proportionata, id est iisdem legibus, quibus vel ipse secundum diversum statum subiectus est, limitata esse debet. Quamobrem vir bonus & honestus non existimabit, suæ naturali facultati officii, si quid jure facere prohibeatur, quia istiusmodi facultatem vel potestatem non ultra terminos liciti vel illiciti extendendam arbitrabitur. Licita autem quæ leges permittunt, illicita quæ vetant, quia autem vetita, nec facere nos posse credendum, nam quod honeste fieri nequit, nullo modo fieri judicabit honestati deditus, honeste autem fieri nequit quod legibus sive divinis sive humanis vetitum est, & consequenter nulla nobis ad ea facienda competente facultate & libertate, recte facultas, quam habemus ad facienda quæ licita sunt & legibus permissa, libertas vocatur. Quamvis potestas in se videatur etiam continere facultatem in res, quæ cuique pro conditione sua & statu competunt, propter moralem illam quarundam rerum cum persona necessariam relationem & connexionem, sive qualitatem ossibus ejus inhærentem, ad ea obtinenda & facienda, vel retinenda, habendaque,

quæ cuique jura tribuunt conceduntque. Quorum in numero potestas patria & dominica in liberos & servos, qui in aliena potestate nascentes adeo necessariam cum patre & domino relationem habent, ut quasi una eademque videantur persona. Itaque ut eandem potestatem, quam pater & dominus in se habent, videantur etiam habere in liberos a se procreatos & servos ex ancilla quasi re sua natos. Attamen recte Author noster potestatem in se distinguit a potestate in alios, ut patria & dominica; eo sensu quo significat libertatem personalem sive facultatem naturalem, quam in suam sive propriam personam habet, quatenus nullius est subiectus imperio vel dominio, ut in naturæ statu, vel quatenus in civili statu ab omni tutela & cura & herili potestate liber sui juris est; cujus conditionis est, cum quis in suam tutelam, suamve potestatem pervenerit, ut inquit Ulpianus in l. 50. ff. de leg. 3. id est cum sui juris quis factus fuerit. Posset mihi objici, neque in naturæ statu neque civili liberos vel servos personam habere, in illo enim diximus sub persona patris familias omnia familiarum membra contineri, eaque per eum tanquam caput & principem repræsentari, ideoque liberos diversam non videri a patre personam constituere, quemadmodum in civitate servi nullam dicuntur habere personam vel caput, & patrem ac filium pro una eademque haberi persona. Fateor quoad jura quædam in utroque statu neque liberos neque servos personam habere, verum quatenus potestas vel patria vel dominica relationem habet ad subiectum aliquod ab eo, cui ejusmodi competit potestas vel naturalis facultas, distinctum, utriusque quoque diversæ personæ. Quemadmodum ratione quorundam officiorum, quæ homo homini debet lege naturæ, diversam liberi & servi qua homines constituunt personam. Quippe iis, quæ ipsis naturæ jus concedit, quia ejusdem humanæ naturæ sunt participes, nulla ratione privari possunt. De utroque autem jure infra ad cap. 5. lib. 2. disputandi nobis erit occasio, quemadmodum etiam de dominii variis juribus & commodis. Recte autem sub illa facultate, quam nomine sui appellant Jurisconsulti, dominium contineri affirmat Author, quippe illud revera suum dicitur, quod alicui jure dominii competit. Quippe potestas in res proprias dominium dicitur. Quid autem aptius suum vocari potest, quam quod cujusque proprium est. Ita enim Neratius in l. 13. ff. de acquir. rer. domin. Si procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eique sit tradita meo nomine, dominium mihi, id est, proprietas acquiritur, etiam ignoranti. Vide l. 66. ff. de jur. dot. Vide & l. 4. ff. de aliment. leg. Quamobrem dominum rei dicimus eum, cui res ita quæsitæ est atque hoc modo ejus facta, ut est propria. Ita quoque Cujac. lib. 10. observ. 16. Dominus autem is est, qui proprietatem rei jure gentium aut jure civili suam fecit. Et dominium proprie nihil aliud est, quam proprie-

proprietas rei. Atque adeo dominationem suam interponere dicitur, non qui pro usufructuario aut possessore, aut patrefamilias se gerit, sed qui se pro proprietario gerit. Est itaque dominium jus domini in re sua, & quidem corporali; & dominus is, cui res quæ sita est ita ut de ea pro lubitu habeat disponendi facultatem, nisi si quid jure vel conventionem prohibeatur. Unusquisque quidem rei suæ moderator & arbiter est, verum ex eo non fluit absoluta nullisque legum cancellis circumscripta potestas. Leges enim civiles istam potestatem sæpe minuunt. Cujusmodi imminutione & juris detractio dominus non proprietate privatur, verum tantum limitatur disponendi de re sua potestas. Non fugit me nonnullos juris antistites proprietatem vocare jus ab usufructu separatum; dominium vero, si ei usufructus conjunctus sit. Ita enim §. 1. *inst. de usufr.* legimus proprietatem esse ab usufructu separatam, & quoties usufructu constituto nominatur proprietas, intelligitur proprietas ab usufructu disjuncta & separata; quæ & nuda dicitur; hinc *nuda proprietatis dominus* §. *ult. inst. de usufr.* aliisque in locis plurimis. Verum hanc distinctionem tanquam nullo in jure fundatam rejiciendam plane arbitror. Quippe proprietatis vocabulum in propria significatione sumptum, absolute integrum & plenum significat rei & quidem corporalis dominium, ut apparet ex textibus jam allegatis; nec obstat quod aliquando dominii verbum referatur ad jus in re alicui competens, sive hæreditatis, servitutis, possessionis, pignoris, usufructus. Ut videre est in *l. 9. ff. de castrens. pecul. l. 8. de reb. auct. jud. poss. l. 3. si usufr. pet. l. 48. de solut. l. 70. de verb. sign.* Verum notandum, quod eo sensu dominium latissime sive per abusionem & improprie dicitur. Verum proprie accipitur pro illo jure quod quis habet in ipsam rei (scilicet corporalis) substantiam. Id ipsum clare percipimus ex *l. 25. ff. de verb. sign.* Ubi inquit Paulus. *Recte dicimus fundum totum nostrum esse, etiam cum usufructus est alienus, quia usufructus non dominii pars, sed servitutis sit.* Cui accedit quod in *l. 13. Cod. de jud.* dominium possessioni, & servitutibus opponatur. Sic etiam in *l. 9. & 13. ff. de damn. infect.* Imo expresse negat fructuarium esse rei dominum Ulpianus in *l. 43. §. ult. ff. de furt.* *Plane, inquit, si usufructus meus in eo servo esse coeperit, dicendum est furti actionem non extinguere, quia fructuarius dominus non est.* Sic quoque in *l. 8. ff. de religiof. & sumpt. funr.* *Non solum, inquit, domino hac actio competit, verum ei quoque, qui ejusdem loci habet usufructum, vel aliquam servitutem, quia jus prohibendi etiam hi habent.* Sic mei dicuntur servi, in quibus alienus est usufructus. Mei vero non sunt, in quo usufructus tantum meus est *l. 73. ff. & 70. ff. de leg. 3.* Nos autem servos, inquit Jctus, *vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno jure testantis, inter quos fructuarii non continebuntur.* Et Pomponius *l. sequent.* *Si quis suos servos legavit, communes quoque continen-*

tur, in quibus usufructus alienus fuit. Et Ulpianus in *l. 2. ff. de cond. inst.* *Si testamento comprehensum sit, ille servus si meus erit, aut qui meus erit, cum moriar, hæres esto, quatenus accipiat meus queritur. ? Et siquidem alienavit in eo usufructum, nihilominus ipse est.* Optime itaque subtilissimus & acutissimus juris antecessor Fritius in lectionibus suis juris contractis ad tit. *digest. de acquir. rer. domin.* *Usufructu autem separato, nuda proprietas dominii nomen sola retinet, ac sæpe dominium proprietatis vocatur. l. 17. quib. mod. usufr. amit. l. 4. Cod. de preb.* *Unde cave colligas, inquit, fructuarium esse dominum usufructus, hunc jura terminum ignorant. Dominium plenum separatione usufructus non abit in duo dominia, sed dominium denudatur & reverso usufructu consolidatur, quod tamen & antea dominium erat. Qui nudam habet proprietatem, is non modo dominium, sed & fundum habere absolute, eumque petere, & usufructus tantum pro qualitate fundi, ut alia servitus habetur. §. 9. inst. de leg. qui petit fundum is jure dominii necessario agit. l. 23. de R. V.* *Quin & plenum dominium sæpe vocatur proprietas, ne quis putet hanc vocem semper absentiam usufructus notare. l. 2. quib. mod. usufr. amit.* Proprietas ita & dominium, de quo sermo, synonyma sunt, nihil aliud significantia quam jus in re corporali constitutum, quod cuique facultatem tribuit de ea pro arbitrio disponendi, sub illa tamen conditione, quam supra allegavimus, & consequenter ad servitudes, vel alia jura incorporalia minime pertinet. Quæ quamvis fundi jus minuunt, non tamen efficiunt, quo minus proprietatis dominium maneat apud eum cujus est fundus, vel alius cuiusdam rei substantia. Efficiunt tamen hæc jura, quæ tanquam qualitates quædam & rei accidentia considerantur, ut dominium aliud plenum dicatur, aliud minus plenum. *Minus plenum* vocatur, quando nudam quis tantum habet proprietatem, rei usu & emolumentis privatur. *Plenum*, quando cum proprietate usus conjunctus est. Tribus modis dominium minus plenum vel diminutum dici statuit celeberrimus Puffendorf. *lib. 4. cap. 4.* Vel limitando & restringendo ejus exercitium sive administrandi facultatem: vel detractioe emolumentis: vel detrahendo aliquid de ipsa proprietate. Prius contingit, cum pacto vel ultima voluntate, vel legis autoritate, cum ob conditionem personarum, tum ob qualitatem rerum, sive alias ob justas causas rerum alienatio interdicitur, aut certis limitibus circumscribitur, ut nihil tamen juris in re alii adquiratur vel accedat. De emolumento dominii detrahatur aliquid, quando usu vel usufructu vel alio quocumque modo res nostra alteri servit & utilitatem præstare obstricta est. Proprietas ipsa limitando & restringendo diminuitur, quando alteri cum plenissimo quodam jure utendi fruendi competit aliquo modo jus rem ipsam alienandi, conjunctum cum aliqua perpetuitate. Unde dominii directi & utilis a juris interpretibus recep-

ta divisio. Fundata in *emphyteusi*, *superficie*, & *feudo*. Vassallenim, superficiariis & emphyteutis *utile*, dominis autem *directum* dominium tribuunt. Verum videntur hi termini ab juris interpretibus potius excogitati, quam in jure fundati. Quippe si totas Pandectas diligenter evolvas, dominii hanc distinctionem nusquam invenies, ut inquit Forster. *de success. ab intest.* Manifestum enim est dominum manere qui fundum in emphyteusin dedit, ideoque non tantum nomine & titulo tenus, sed etiam quoad effectus dominii proprios atque inhærentes. Plurima enim præstare tenentur emphyteuta domino emphyteuticario, quibus intelligitur, cum qui rem in emphyteusin dedit manere dominum. Sic nec licet ipsi rem in emphyteusin datam facere deteriorem sua culpa. Sic etiam annuam pensionem domino præstare tenentur. Cujusmodi præstatio adeo necessaria est, ut sine ea ager non sit emphyteuticus. *l. 1. ff. si ag. vel.* Publicarum quoque functionum apochas quasi fundi tantum possessor domino præstare tenentur. Publicæ functiones dicuntur publicæ pensationes, scil. ea quæ fisco vel reipub. præstantur quotannis, ut tributa, vectigalia, & similia. Quæ qui præstat, dicitur fungi hisce præstationibus. Quoniam autem prædia pro hisce oneribus & muneribus præstandis obligata maneat, ideoque fundi domini maxime interest ejusmodi sibi exhiberi apochas, idque duplicem ob rationem. Primo, ne si quando fundus ad eum pervenisset, iterum cogere solvere apocha destitutus. Deinde, ut sibi constaret a possessore solutas esse pensationes, quibus obnoxium prædium, ob non solutum vectigal vel tributum, posset conveniri & publicari, & hac ratione dominus fundo suo privari. Imperatores enim Antoninus & Verus rescripserunt in vectigalibus ipsa prædia conveniri, non personas. *l. 7. ff. de publ. & vectig.* Propterea domino jus revocandæ & vindicandæ

rei. Tunc etiam actio in rem directa de fundo emphyteutico competit. Idque non aliam ob causam quam quia dominus est fundi. Sin autem emphyteuta non est dominus, multo minus superficiarius, quem in alieno solo ædes habere constat. Ita enim Gajus *l. 2. ff. de superfic. Superficiarias ædes appellamus, quæ in conducto solo posita sint, quarum proprietas & civili & naturali jure est ejus, cujus solum. Quæ omnia latius a juris interpretibus disputantur. Quæ cum ita sint, concludimus distinctionem illam dominii in directum & utile in jure nusquam fundari. Neque enim duo domini ejusdem rei in solidum esse possunt. Præterquam quod diserte describitur in *l. 1. ff. si ag. vel.* etiam illis qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt ab ipsis municipibus, in rem quidem actionem competere adversus quemcunque possessorem, etiam adversus ipsos municipes, dominos tamen non effici. Sed opponuntur *l. 1. 2. 3. Cod. de jur. emphyt.* Emphyteuticarius & rei dominus. Non fugit me Imperatores Theod. & Valent. *l. 2. Cod. de fund. patrim.* possessores vel emphyteuticarios patrimoniales, cujusmodi appellantur qui in emphyteusin acceperunt fundum ex liberalitate & beneficio Cæsarei numinis, fundi dominos appellari. Verum id ipsum & jus peculiare & singulare istis fundorum patrimonialium possessoribus concessum tanquam beneficium & commodum aliquod, ideo non ad ceteros transferendum. Est quasi aliquod privilegium ejusmodi possessoribus concessum, quod eorum personas non excedit, & ad alios defertur. Præscribunt enim Imp. *l. 4. dict. tit. Fundi patrimoniales, & qui ex emphyteutico jure ad domum nostram diversis generibus devoluti sunt, sic eis, qui eos poposcerint, cedunt, ut commissi metus esse non possit, re enim magis commodamus, quam tradimus ea jure dominii: ita tamen, ut ea, quæ in nostra possessione positi præstiterint, & in posterum solvant.**

VI. Sed hæc facultas rursus duplex est: vulgaris scilicet, quæ usus particularis causa comparata est; & eminent, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium boni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam & dominicam potestatem: sic in res singulorum majus est dominium regis ad bonum commune, quam dominorum singularium: sic reipublicæ quisque ad usus publicos magis obligatur, quam creditori.

C O M M E N T A R I U S.

Diximus facultatem in genere esse aliquid habendi vel agendi vel obtinendi jure proprio, legibus sive naturalibus sive civilibus adprobato & concessio, quo nemo privari nequit, quin ei fiat injuria. Cum autem ejusmodi facultas & jus ad subjectum pertinens quod ejus capax est, & consequenter hominem respicit, pro-

pterea quod facultas illa habendi & agendi requirens aliquem ordinem & medium, tum etiam moderationem certam quarundam rerum, personarum, & præstationem officiorum quæ justitiæ leges exigunt & præcipiunt, necessario referri debet ab subjectum rationis capax, cujus vi hæc omnia inquirit; & percipit, & cujus ho-

mo solus particeps est. Hinc contingit ut hujusmodi facultas homini, tanquam accidens suo subjecto, necessario inherens, cum eo varias quoque patiatur mutationes, cum ratione denominationis, tum etiam divisionis & applicationis. Quemadmodum varia est hominum conditio & status, ita pro ejus diversitate diversus quoque juris usus & diversa facultatis exercitatio atque applicatio quoad aliquid obtinendi vel agendi & habendi modum, usum, vel rationem. Sic etiam amplio rem in statu naturæ mihi ad quædam faciendæ atque exequendæ facultatem concedunt naturæ leges, quam civiles in societate civili. Cujusmodi varia hominum conditionis mutatio juri sive facultati varias quoque denominationes imponit, variosque habendi introduxit modos ususque. Sic dicitur alia potestas patria, alia dominica, eo quod quidam homines sunt sui juris, quidam alieni. Hinc quidam patresfamilias, quidam domini, alii liberi, alii servi dicuntur. Sic aliud dominium est plenum, aliud minus plenum, quia aliud est propriarius, aliud iterum usufructuarius, aliud creditor, aliud debitor, aliud emphyteuta, aliud dominus emphyteuticarius. Et hoc sensu Auctor facultatem illam, quam nomine sui appellant Jurisconsulti, duplicem facit. *Vulgarem* scilicet *quæ particularis causa comparata est; & eminentem, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium, boni communis causa.* Fundata in diversâ imperantis & subjectorum conditione in civili societate, in naturæ statu patris & liberorum. Ita ut hæc facultatis diversâ denominatio vel divisio, ut & domini ex ea defluentis, ab ipsa naturali ratione videatur inducta, & ab ipsis patribusfamilias naturalis status pertæsis in societatem civilem coalescentibus in communitatem vel eam representantem collata. *Vulgaris* dicitur facultas privatorum sive liberorum, sive civium in res suo jure ad se pertinentes. *Eminentem* vocatur publica, id est, principis vel magistratuum potestas in bona civium vel patris in liberorum in naturæ statu. Quippe, ut inquit Auctor, in civili summa & regia potestas sub se habet patriam potestatem, consequenter sive in liberorum personas sive bona, quæ sibi aliunde acquisiverunt, eminentem habet quoque potestatem. Dicitur autem eminentem potestatem summa civilis, penes eum residens qui summæ rerum in civitate præest, quamobrem nonnullis imperium quibusdam summa majestas dicitur, cui multa adherent jura singularia, quæ summæ majestatis decus & ornamenta sunt, ejusque splendorem & auctoritatem augent, & illibatam atque intactam ab omni vilipendio & improborum hominum sordidis concussionibus conservant. Inter ea autem jura, quæ huic eminenti potestati insunt, est illud jus domini, quod eminentem vocamus, quod immediate profuit ex summa concessa potestate principi, ei tribuens jus sive facultatem de bonis civium publicæ salutis & utilitatis causa disponendi, quam quisque privatus habet de propriis, etiam invito domino. Quod

autem hanc summi imperantis de civium personis vel bonis atque rebus disponendi facultatem singulari aliquo vocabulo *dominium eminentem* appellat, rationi maxime consentaneum ex eo patet, quod ea jura quæ reipub. gubernationem & administrationem maxime spectant, quorum in numero sunt leges condere, tributa & onera imponere, vectigalia exigere, bellum gerere, fœdera ac pactiones inire, magistratus & judicia constituere, in facinorosos animadvertere, monetam cudere, aliaque supremæ majestatis jura exercendi potestas, omnia potius ex vi summi imperii descendunt, quam ex jure domini, eaque potius regiminis formam atque universæ reipub. gubernandi rationem & ordinem spectant, quam dominium illud eminentem, quod circa singulorum civium res atque bona & possessiones versatur & vim suam potissimum exercet. Ita ut commode ea quæ recensui majestatis jura simpliciter sub imperii vocabulo comprehendere possint, tanquam ex vi imperii summi, non vero domini descendunt. Quamvis mihi posset objici, quod oneris imponendi facultas & jus maxime concernit bona & res civium, præsertim illa quæ realia vocantur, prædii possessionibus annexa, alienandi sæpissime necessitatem civilibus imponentia. Et consequenter non videri ullam rationem nos cogere ut dominium aliquod eminentem cum Grotio statuamus, tanquam jus aliquod distinctum a cæteris juribus quæ vi summi imperii exercentur. Videtur enim illud propter publicam salutem principi sufficientem præbere titulum, urgente necessitate utendi bonis suorum civium, eo quod homines in civitatem coalescentes præsumendi sint ei, quem societatis salutem tuendam præfererunt, simul detulisse potestatem omnibus utendi mediis, sine quibus communis salus & reipub. bonum obtineri nequit. Cujus delationi necessario inest jus sive dominium in bona & possessiones privatorum, quatenus hisce aliquando uti necesse habeat summus imperans ad tuendam reipub. salutem & utilitatem. Qui enim personam suam subjecit arbitrio & voluntati summi imperantis, ut de se disponat prout bonum commune efflagitare arbitretur, non præsumendus est bona sua, quæ in naturæ statu possidebat, & quorum ipse arbiter & moderator erat, quæ tanquam suæ personæ sequela & accessorium considerari debent, voluisse excipere, & arbitrio ac dispositioni reipub. sive penes quem residet summa civitatis majestas eximere. Verum non desunt quæ huic objectioni reponi posse videntur. Si summi imperii vel potestatis civilis vocabulum in proprio sensu sumatur, nihil aliud significat quam facultatem gubernandæ atque administrandæ reipub. sese extendens ad illa omnia sine quibus illa facultas explicari non potest arg. l. 2. ff. de jurisd. Quorum in numero multa summo imperanti acquisita jura, quibus & imperii majestatem tuetur, & bonum publicum conservatur ac promovetur. Eaque summæ potestati civili quam arctissime inherant, adeo ut ab illa separari nequeant,

queant, sed cum ea transferri debent, cujus generis sunt quæ modo enumeravimus, & si quæ sunt id genus alia quæ ad ordinem civilem pertinent. Nam ea omnia in summum imperantem contulisse cives intelligi debent, sine quibus finis, quem in civitatem coalescendo sibi proposuere, consequi nequit. Quoniam autem potissimum in civitatem coiverunt, ut coadunatis viribus sub uno eodemque imperio sibi invicem auxilio esse possent ad depellenda tot mala & pericula, quibus in statu naturæ quisque solus a se arcendis erat impar. Quemadmodum enim vis unita fortior, ita distracta debilior. Est itaque finis defensio cum corporis, vitæ, atque membrorum, tum etiam bonorum & possessionum. Quoniam vero ejusmodi securitatem præstat multitudo civium in unum eundemque finem conspirantium. Ejusmodi vero conspiratio haberi nequeat sine summo imperio, quod singulorum voluntatem ad illum finem dirigere valeat, hinc summum aliquod constituere imperium necesse fuit, quod in personas & actiones & voluntates civium, imo & in bona ac possessiones agere posset, iisque utendi facultatem haberet, quatenus conservatio multitudinis, a qua singulorum salus pendet, id ipsum efflagitare arbitretur. Ex quibus perspicimus simul cum imperio concessa quoque intelligi debere ea quæ ad imperii majestatem quendam & conservandam necessaria sunt. Quippe cum eo tanquam suo fundamento & basi nitatur civitas, quam omnes salvam cupiunt cives, propriam salutem amantes, consequenter quoque præsumendi sunt voluisse salvum summum imperium, tanquam antecedens sine quo haberi nequit consequens, quamobrem summum imperium transferendo simul detulerunt ea omnia jura, quæ ad constituendum & conservandum ejusmodi imperium, quod totum conservando singulis securitatem & defensionem præstat, necessario comitari debent. Verum quoniam, ut statim dicere incepimus, eum ob finem in societatem coaluere mortales, ut se & possessiones suas in securitatem assererent & sibi conservarent, minime præsumendi sunt voluisse delationi summi imperii annexam facultatem civium possessiones & bona propria titulo domini alicujus eminentis auferendi & alienandi, quippe quoniam summum imperium vel summam civilem potestatem consistere diximus in gubernanda & administranda repub. cujus administrationis scopus & finis est, ut procurando publicum bonum singulorum membrorum utilitati consulatur, illique præstando securitatem publicum bonum tueatur. Est enim & necessaria quædam inter totum corpus ejusque membra relatio & arctissimum unionis vinculum, cujus dissolutio utriusque interitus. Itaque cum summo imperio nihil aliud delatum, quam quod intentioni & voluntati transferentis consentaneum fuisse verosimile est, atqui ut proprietatem & dominium rerum & possessiones sibi conservarent in civitatem coiverint mortales, ergo in aliquem conferendo

summum imperium non præsumendi sunt voluisse eo ipso dominium eminentis concedere, ideoque magis inde patet quod nihil transferri voluisse intelligi debent, quam quod ab ejusmodi imperio separari nequit, quoniam nihil præterquam imperium detulerunt, quod ipsis finem præstaret, & consequenter ea quæ ad communem ordinem civilem & reipub. administrationem pertinent. Quis autem vel ad imperii explicationem & majestatis defensionem, & communem civilem ordinem atque reipub. gubernationem, adeo pertinere illam de bonis civium disponendi principis sive summi imperantis facultatem, vel ad constituendum summum aliquod imperium, vel reipub. gubernandam statuit, ut sine ea sese recte neuter haberi posset. Ideoque cum summo imperio necessario ad eum transire quem reipub. præfecerunt. Et idcirco non aliud in aliquem domini eminentis translato titulum excogitari necesse esse, quod principi facultatem tribuit bona civium auferendi & alienandi. A cæteris summo imperio cohærentibus juribus diversum & separatam quid, ideoque propriam denominationem habens. Verum quoniam finem & intentionem hominum in civitatem coalescentium perspicimus fuisse domini, quod cuique competit in res sibi proprias, conservationem, & possessionum communi auxilio & mutua ope adversus insidias & invasiones facinorosorum defensionem, minime voluere huic renunciando ejusmodi alienandi facultatem ipsi imperii delationi inesse, quasi princeps pro lubitu, & prout ipsi ratum videretur, ac communi salutis consentaneum, de bonis ut de cæteris majestatis juribus ac omnibus aliis negotiis ad quotidianam, ut ita dicam, & communem reipub. administrationem pertinentibus diserneret. E quibus concludimus summa ratione jure & vi imperii non posse summum imperantem sibi aliquam de civium bonis disponendi facultatem prætere, quasi inesset imperii delationi, quemadmodum cætera summa majestatis jura. Verum ejusmodi dispositio sibi peculiari aliquo titulo acquisita est scil. vi domini eminentis in civium bona possessionesque, ex diversa voluntate procedentis, quæ concedit summo imperanti exercere actus verissimo dominio debitos. Non pro ejus arbitrio & voluntate, ut cætera majestatis & summi imperii jura, verum sub conditione boni publici, certo rerum statu, necessitate imminente, ita ut non alia sit publicæ salutis expediendæ ratio. Itaque cum in civitatem homines coaluerunt, ut multitudine sociorum salvi esse possent, salvi autem esse nequeant nisi ipsa multitudo sive civitas sit salva, hinc præsumendi quidem sunt summo imperanti, cui incumbit curæ quæ quædam alio peculiari titulo in casu singulari ipsi tribuerunt, quæ summo imperanti quidem qua tali ex

consensu civium competunt, sed non vi imperii & non ex eadem, qua transfulerunt summam civilem potestatem, voluntate dimanantia. Quorum in numero de bonis civium disponendi vel alienatione vel ablatione facultas, quod peculiari titulo *dominium eminens* merito Auctor appellat. In casu scilicet necessitatis & boni publici causa. Favorem enim publicum privatæ utilitati præferre voluisse ob dictas jam rationes cives præsumendi sunt, hinc ejus intuitu a regulis juris communis semper recedunt leges. Quamobrem Proculus respondit l. 65. §. 5. ff. *Pro socio non semper id servari quod privatim interest unius ex sociis, sed quod societati expedit.* Et ut inquit Julianus l. 51. §. 2. ff. *ad L. Aquil. Multa jure civili, contra rationem disputandi, pro utilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest.* Vetendum autem non est cum Zeigler. *ad Grot.* principem, cui hoc ambitiosum *dominii* vocabulum tribuitur, vix in officio suo contineri posse, quantumvis optimum & integerrimum, quod multa secum afferat ejusmodi fortuna, quæ a recto dimovere soleant. *Et quid vero metuendum erit,* inquit, *tum, ubi principi id suggeris rerum imperio, privatis intento commoditatibus, publicarum incommoditatum pene hosti, addito voluptatibus, osori libertatis ac veri, nihil minus quam salutem reipub. cogitanti, sed omnia sua libidine suisque commodis metienti; tum vero, qua subditorum futura sit conditio, facile omnibus constat.* Quippe hæc omnia incommoda non minus imminere videntur subjectis, a principe, cui suggerimus vi imperii, quo armatus est, ejusmodi facultatem de civium bonis disponendi, qua privatis rem auferre, & jus alteri quæsitum tollere valeat, quam ut ipsi dominium aliquod eminens, tanquam peculiarem aliquem titulum, qui ei ejusmodi potestatem circa bona & possessiones civium concedit, tribuimus: modus enim disponendi nullum parit incommodum, sed facultas & jus ipsum disponendi ejusmodi metuenda aliquando mala efficit. Imo verendum, ut hanc facultatem jure imperii sibi competere persuadens, ea magis abutatur, existimans eam adeo late patere, quam cætera jura majestatis, pro suo arbitrio exercendi potestatem etiam extra necessitatem, neque publico bono id ipsum postulante. Præterquam quod ejusmodi consequentia desumpta a Zeiglero ab eo, quod per accidens fit aliquando, nihil concludit atque probat. Sermonem enim habemus de eo quod ipsi rei inest vel inesse debet, non quod accidit per accidens præter ejus naturam & conditionem.

Non fugit me principum adultores quosdam eorum auribus insufurrare, cives bona sua precario & titulo usufructuario possidere, proprietatem vero principi jure summæ majestatis competere: perniciosam ejusmodi regnis atque civitatibus de jure summi imperii opinionem, tot malorum & incommodorum, de quibus statim sermonem habuimus, causam & matrem, justitiæ & legibus consentaneam demonstrare

conantes, unum & alterum ex juris Romani corpore textum adferunt. Quorum in numero est l. 3. *Cod. de quadrienn. præscript.* ubi dicitur frustra differentiam statui inter res fiscales & illas quæ ex substantia Imperatoris procedunt. Quoniam *omnia Imperatoris sunt.* Alter habetur in *Novell. 105.* in fine, ubi postquam de variis constitutionibus sermonem habuit Imperator, inquit, *omnibus autem a nobis dictis, Imperatoris excipiat fortuna, cui & ipsas Deus leges subjecit, legem animatam eum mittens hominibus.* Tertium argumentum petitur ex l. 15. §. 2. ff. *de rei vind.* ubi dicitur, quod si forte princeps assignando agros militibus de tertii alicujus hæreditate quoque disposuit, dispositioni ejusmodi cedere dominum teneri. Verum lubrico admodum hæc argumenta nituntur fundamento, quod facile potest everti. Quippe quod ad primum argumentum attinet, satis ex dicta lege 3. perspicimus ejus mentem esse, ut nulla habita differentia omnia, tam fiscalia quam patrimonialia, principis esse intelligantur. Explicat hoc dictum Seneca, cum inquit lib. 7. *de benef. cap. 4. §. 6. Jure civili,* id est jure imperii, *omnia regis sunt. Et tamen illa, quorum ad regem pertinet universa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaquæque res habet possessorem suum. Ad reges enim potestas omnium, ad singulos proprietas. Rex omnia imperio possidet, singuli dominio.* Et deinde. *Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Quod ad alterum argumentum attinet ex *Novell. 105.* petitum nullius est plane momenti, cum nihil aliud ibi dicitur quam quod habetur in l. 3. ff. *de ll.* scilicet legibus civilibus solum esse principem, qualis legibus soluta potestas non eripit civibus dominia & proprietatem bonorum, verum suum cuique potius tribuere & privatorum bona & possessiones suis dominis conservare dicenda est. Tertium argumentum ex l. 15. ff. *de rei vind.* deducitur. Verum responderi potest, illum cujus bona vel hæreditas, assignando agros militibus, alteri principis voluntate acquisita est, precario tantum possedisse. Utpote quo titulo milites Romani possidebant agros illos qui bello quæsitum militibus assignabantur. Constat enim ex veterum monumentis, hostium agros partim vendere, partim militibus distribuere moris fuisse apud Romanos, ut constat ex *Liv. Appian. lib. 1. & 5.* Quamobrem nulla ipsæ querelæ causa, quod alteri cedere, quod precario possidebant, tenebantur, *modico,* ut inquit *Jctus, honoris gratia possessori dato.* Ex quibus perspicimus ab omni veritate & æquitate maxime alienam ejusmodi opinionem de jure summi imperii, quam in ipso jure fundari nonnulli excogitarunt. Dominium quidem concedimus eminens summis imperantibus, sed suis circumscriptum limitibus, quos transiliendo contra jus gentium & civile peccat princeps, & arrogans sibi jus nunquam ipsi delatum potius tyrannidem exercet, quam justum tractat imperium,

perium, quippe cum illud ipsum dominium fundetur in consensu civium, non latius extendendum quam patet voluntas & intentio transferentis; cum autem quisque ex amore erga se ipsum & ea, quæ ad vitam beate degendam necessaria ducit, afficiatur, ideoque ea sibi comparare, & comparata conservare atque tueri summa ope nitatur, ipsa docet ratio non liberam principi tribuisse facultatem pro lubitu de suorum bonis, ut de cæteris majestatis juribus, disponendi, sed ejusmodi, quæ privata dominia non absorberet, scil. quæ coerceretur intra duos quasi limites *necessitatis & communis salutis vel utilitatis*. Quippe, ut supra diximus, cum præsumatur quisque salutem & utilitatem publicam præferre privatæ, ita intelligendi sunt cives in eo casu dominii illius eminentis exercendi jus in privatorum bona & possessiones detulisse summis imperantibus. Quippe juxta illud Ciceronis 2. *off. Videndum est qui rem publicam administrat, ut sua quisque teneat, neque de bonis privatorum publice diminutio fiat*. Quamobrem & leges civiles vetant dispositionem summi imperantis, extra dictos casus, privatorum bonorum, in vitis dominis & possessionibus. Hinc Ulpianus l. 13. ff. *de com. prad. Si constat in tuo agro lapidicinas esse invito te, nec privato nec publico nomine quisquam lapidem cadere potest, cui id faciendi jus non est* &c. Ad hoc enim constitutus, ut administraret, non perdat rempub. ut jus & justitiam conservet, non tyrannidem & sævitiam in bona & possessiones subjectorum exercent. Quo sensu Imperator Severus se publicum dispensatorem ferebat, cum inquit, nefas esse a publico dispensatore prodigi, quæ provinciales darent. Ut testatur Lamprid. *in Alexand.* Sic Deus ter Optim. Maxim. vetavit, *ne accipiet princeps de hereditate populi per violentiam, & de possessione eorum, & ne quidem ut filiis suis donaret, ut non dispergatur*, inquit summus Jehova, *populus meus unusquisque a possessione sua*. Possent hic objici nobis quæ apud Samuelem legimus *cap. 8.* ubi inter alia supremæ potestatis jura, quæ Deus per Samuelem regi videtur tribuere, recensetur facultas sive jus disponendi de bonis civium, cum inquit Samuel. *Hacerit ratio ipsa sive jus regis, qui regnabit super vos. Filios vestros accipiet, ut sibi disponat in curribus suis & in equibus suis, & currant ante currum. Etiam agros vestros, & vineas vestras, ac oliveta vestra optima accipiet, & dabit servis suis* &c. Verum quis non luce clarius videt Samuelem hic non describere jura regis legitima, id est morali & naturali legi consentanea, sed usurpata, ab omni rectæ rationis dictamine & divino jure aliena. Regum morem per omnia delineat, non quod summus rerum arbiter & dominus hunc sibi placentem morem asserat, & jure a se promulgato sic fieri oporteat a regibus, verum populo prædicat incommoda quæ ipsi imminerent sub regum imperio, non leges pro regibus statuit: non quid jure possunt, hic explicatur, sed quid audeant. Non quid ex institutione divina ipsi

concessum est, hic disputatur, sed quale jus iniquum sibi arrogant atque constituunt in tyrannidem degenerantes populo ob oculos ponitur, ut conscii essent suæ in rogando rege dementiæ. *Prædic*, inquit Jehova, *eis jus regis*, id est demonstra novarum rerum cupido & libertatis impatienti cæco populo, quale jus sit usurpaturus rex, quem similem regibus aliarum nationum sibi præfici postulant. Illarum vero nationum reges non regium, sed dominicum plane regimen exercebant, subditis suis imperantes quæ velent. Ubi illud sibi locum vindicabat, *Rex sum. Nihil ultra quare plebejus. Et impune quidvis facere, id est, regem esse*. Ejusmodi regium obtinuisse imperium in Oriente negari nequit, verum illud ipsum non ex recta ratione & divino jure derivandum, sed ex pravis & corruptis hominum moribus, vel usurpatione & invisa paulatim inducta dominatione originem habet. Hinc illud Julia Bassiani Imperatoris noverca privigno suo arroganter dixerat. *Si liber, licet. An nescis te Imperatorem esse, & leges dare, non accipere*. Qui vero hoc duro dominationis jugo premebantur populi habendi potius in fervorum número, quam civium æquo imperio & æquis legibus utentium. Quamobrem Syros servituti natos, ait Livius, *de libertate eos nihil cogitare*. Quod autem hoc jus quod prædicat Samael non æquum, sed iniquum & tyrannicum fuerit, constat potissimum ex eo quod multa, ut diximus, juri naturæ vel divino plane adversantur. *Qualia, auferre agros & vineas*. Quemadmodum enim voluit naturalis ratio ut dominia essent distincta, & possessiones certæ, rerum proprietatem cuique vel occupatione, vel permutatione, vel alio quovis justo titulo acquiritam assignavit, ita quoque vetuit ne ea quis sine consensu & facto privaretur. Impossibile enim est antecedens sine consequente. Et sic quoque cautum jure divino, ut patet ex Ezechiel. *cap. 4. 6. 18.* a nobis statim adducto. Si regium jus adeo late pateret, non est verosimile regem Achabum Nabothum majorum possessione exturbare atque dejicere meditantem, ei vel pretium, vel alias oblatorum fuisse vineas. Quamobrem ad hunc locum commentatores annotarunt, hinc liquere, reges, eo titulo solo, quod reges sunt, non habere jus agros occupandi subjectorum pro arbitrio. Legitimum & vere jus regium describitur. Ubi ejusmodi lex regi, quem more omnium sibi finitimarum gentium Israëlitæ crearent, præscribitur, scil. *ne multos equos, neve multas haberet uxores, neve auri argenti que haberet multum. Cumque acciderit eum in regni sui solio sedere, hanc sibi legem ex Sacerdotum Levitarum exemplari exscriptam apud se haberet, & legeret per omnem vitam suam, ut disceret Jehovam Deum suum vereri, curaretque ut omnibus verbis hujus legis & institutis pareret, ne efferreretur animus ejus pro fratribus suis, neve recederet ab hoc præcepto ad dextram aut sinistram. Ut prolongaret dies in regno suo ipse & filii ejus in medio Israëlis*. Quid vero est aliud animo

elato esse erga fratres, quam exercere jus illud a Samuele prædictum. scil. *filios eorum accipere, ut sibi disponat in curribus suis, & currant ante currum*, ut de Sefostre Ægyptiorum rege tradit Diodor. Sicul. *Bibl. pag. 37.* ubi inquit, eum urbem vel templum ingressurum, equos a quadrigis solvere, regesque ac duces quaternos subjugare, solitum fuisse. *Filias in ungentarias, coquas, & pistrices.* Servos eorum, ancillas, greges, agros, vineas, & oliveta optima tollet & dabit servis suis, verum, quod extremum omnium malorum est, vos qui fratres ejusestis, eritis servi, in servitutem vos rediget & tanquam mancipiis utetur, quicum æquo jure vivere oportebat. Hac injuria ceterorum omnium acerbitates atque atrocitates contineri videntur. Nihil enim servitute durius in hac vita. Ex quibus omnibus patet, dominium, quod regi in bona & possessiones civium vel naturæ vel divino jure competat, non esse absolutum, sed limitatum, illudque extracalum necessitatis & publicæ salutis extendi non posse. Necessitate vero exigente non solum auferendi agros & bona civium alienandi, sed imminente bello gentes comburendi, agrum devastandi, ædificia suburbana diruendi, hortos, rura, urbem munitionibus circumdandi causa occupandi, & quomodocunque de civium bonis salutis publicæ intuitu habet disponendi facultatem. Sic legimus apud Curt. *lib. 3. cap. 4.* Arsanem, qui Ciliciæ præerat, igni ferroque Ciliciam vastavisse, ut hosti solitudinem faceret, quicquid usui esse posset corrupisse, sterile ac nudum solum, quod tueri nequibat, reliquisse. Quod quamvis durum videatur, attamen propter favorem publicum & necessitatem inevitabilem non iniquum & rectæ rationi contrarium, utpote quæ suadet principi ut rempublicam potius salvam cupiat, quam commodum alicujus privati. Salus enim populi suprema lex est, quæ si haberi nequeat nisi extrema adhibeantur media, ad ea confugiendum dicant omnes leges atque jura. Quemadmodum enim digitum præcidi oportet, si afficiatur gangræna, ne ad brachium sit perventura, ita præstat membrum aliquod reipub. damnum pati, si hac ratione salus totius universitatis in tuto collocari possit. Hinc habetur in *l. 3. Cod. de primipilo. Utilitas publica præferenda est privatorum contractibus.* add. *l. 3. Cod. qui potior.* Et Lotharius Imperator *feud. 2. tit. 52. in pr. Imperialis*, inquit, *benevolentia proprium esse judicamus, commoda subjectorum investigare, & eorum calamitatibus diligenti cura mederi: similiter reipub. bonum statum, ac dignitatem imperii omnibus privatis commodis præponere.* Salutis enim publicæ causa rei familiaris commoda sunt negligenda. Verum notandum cum Bœclero ad *E. t.* necessitatem illam, quæ huic eminenti dominio locum facit, suos habere gradus, neque ultimum semper ejus articulum sumendum esse, neque iterum liberalem nimium ejusdem juris faciendam extensionem, & quantum fieri potest, ad æquitatem idem temperandum, ut in-

quit *Puffend. de jur. nat. & gent. lib. 8. cap. 5.* Nihil vero magis æquitati consentaneum, quam ut iis, qui ob utilitatem & conservationem totius universitatis necessitate exigente res suas utendas tradunt, aut perdidit, a civitate, quantum fieri potest, vel restituantur, vel earum æstimatio sive pretium præstetur. arg. *l. 2. Cod. pro quib. caus. serv. præm. lib. accip. ne mileri & pretio & re simul ipsa carere cogantur.* Hinc Augustus cum propter hominum & judiciorum multitudinem tertium forum duobus non sufficientibus extrueret, illud ipsum angustius fecit, *non ausus extorquere possessoribus proximas domos.* Id est non soluto pretio, invitit possessoribus domos diruere, nefas esse putabat. Tradit Suet. in *Tib. cap. 47.* eum rarissime spectaculis interesse solitum fuisse, idque eam ob causam, quod aliquando exposcente populo Comædum Aetium manumittere coactus fuerat, itaque ne quid tale in posterum ab eo exposceretur, recusavit iis interesse, ne manumittendo servum dominum ejus, non soluto pretio, re sua carentem injuria afficeret. Comædi enim servorum numero olim habiti. Quemadmodum Pictores & Medici. Hac eadem ratione motus David noluit extruere aram Deo in area Arauna Jubesci hominis Gentilis, quamvis ipsi voluntario a domino oblata, nisi restituto ei pretio, atque ita titulo venditionis dominio sibi acquisito. *Nequaquam enim, dixit Abrahamus rex, sed omnino emam abs te pretio, neque offeram febova domino meo holocausta gratis.* Alienum enim consecrare nefas, & impium de rapina & bonis aliorum domino sacrificare. Noluit David possessiones Araunæ auferre; quoniam ipsi incumbere eas tueri. Non fugiebat regem illum Salomonis *Prov. 3. Honora Deum de substantia tua.* Gravissimas enim subituros pœnas prædixit olim Propheta Esaias, quicumque proximo aliquid aufert, cum inquit, *Va qui conjungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, ut auferatur aliquid proximo suo.* Exceptionem aliquam faciunt quoad damni reparationem & solutionem pretii, statuentes si damnum sit inevitabile, ita ut prævideri potuerit tale futurum, ut puta ob ædes in suburbiis tempore belli dirutas, compensationem peti non posse existimant, quia non ignari præsumuntur conditionis ejusmodi talibus locis annexæ, eamque ipsi, dum nihilo secius ibi ædes ponunt, tacite quasi jam ante confirmaverunt. Celeberr. *Puffend. de jur. nat. & gent. lib. 8. cap. 5.* Tanto minus, inquit, compensationi petenda locus est, si omnes eadem stringat necessitas, aut æquale damnum involvat. Idem dicendum quando ingruente necessitate belli agricolæ cæterique cives currus, naves, equos pro certa mercede ad necessaria advehenda locaverunt, etiam ad exercitum, iisque ab hostibus capiantur, cessat ratio damni refarciendi, quippe cum pro certa mercede, non ignari periculis, quæ ejusmodi præstationes comitabantur, opera sua locaverunt, etiam præsumendi sunt in se se suscepisse omne damnum ferendum. Quod inde

inde metuendum esset. Verum ne Respub. vel Princeps abutitur eo dominio quod in bona civium habet, abutitur autem quoties utitur excedendo limites quibus diximus circumscriptum, velim ut sæpius in memoriam revocet salubre & laudabile illud consilium quod Mæcenatem Augusto dedisse apud Dionem legimus *lib. 53.* cum inquit, *Iti summa consilium tibi do, ne quando abutaris potentia tua, neque eam putes esse*

diminutionem ejus, si non omnia simul facias, qua possis, sed quanto magis omnia qua statueris, partes perficere, tanto magis cura, ut optima qua tibi proponas. Lento pede procedendum ad extrema & summa majestatis jura, verum ubi necessitas & publica efflagitat utilitas, suadet ratio quidvis potius tentare, quam communem salutem negligere & deferere.

VII. Aptitudinem vero *ἀξίαν*, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephesius, id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur *τὸ προσαρμόζον & τὸ πρέπον*, id quod convenit.

COMMENTARIUS.

Superius divisit Auctor qualitatem moralem, quæ cuique competit ad aliquid juste vel habendum vel agendum, in *perfectam*, quam facultatem simpliciter appellat; & *minus perfectam*, quam hic aptitudinem vocat. Minus perfecta vocatur, quia caret potentia activa, id est non tribuit personæ jus in re strictè constitutum, quo aliquid exigere potest tanquam sibi debitum jure perfecto, quod actionem parit. Verum efficit tantum habilem & aptum ad recipiendum quod dignitati sive meritis, quæ personæ suæ inhærent, debetur. Ita ut de jure læso quæri nequeat, quando in conferendis & distribuendis vel honoribus, vel ceteris officiis collocandis non habeatur meriti & dignitatis ratio, quanquam distribuens contra justitiæ leges peccet, quod non observaverit illam in tribuendis officiis æqualitatem, quam recta ratio & honestas naturalis præcipit observandam. Quippe licet aptitudinem non supponat proprium & strictum jus, aut debitum fundatum in proprio jure ad bona ejusmodi, quæ alicui ratione meriti & dignitatis quidem tribui recta suadet ratio & æquitas, attamen exigi a distribuyente nequeunt, quia non intercedit mutua ejusmodi obligatio ex jure perfecto descendens, alteri facultatem tribuens jus suum omnibus persequendi modis, & socium ad jus suum alteri tribuendum devinctum habens. Supponit tamen debitum sive obligationem a parte distribuentis, cujus intuitu distributor dicitur peccare contra justitiam distributivam, quæ nobis necessitatem imponit cuique tribuendi quod suum est; suum Auctori cuique est quod secundum aptitudinem, meritum & dignitatem alicui debetur. Quippe non solum *meum est*, quod ab alio possum exigere, sed & quod alter mihi debet; illud, jure perfecto, hoc minus perfecto competit. Ita Molina *de just. & jur. tract. 1. disp. 12. fu-*

*stitia commutativa & distributiva quemadmodum in ratione justitia particularis in commune conveniunt, sic quoque conveniunt in eo quod utraque respicit debitum aliquo modo, quatenus per eas redditur alicui quod suum est, vel ad quod habet jus, saltem ex conditione, quod in recompensationem dederit, aut det aliquam rem, vel concedat jus ad aliquid aliud, ut accidit in emptio-nibus, venditionibus, ceterisque contractibus mutuis. Conveniunt præterea, quod utraque æqualitatem constituit: utrumque namque, nempe & respicere debitum aliquo modo, & constituere æqualitatem eis convenit &c. Aptitudinem hanc *ἀξίαν* vocat Aristoteles, id est dignitatem sive meritum, quod vocabulum ita explicat Cicero *lib. 3. de fin. Estimabile esse dicitur, sic enim, ut opinor, appellamus ἀξίωτον, id quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum estimatione, quam ille ἀξίαν vocat. Allegat ipse Auctor in notis suis ad majorem hujus vocis intelligentiam locum Ciceronis 1. off. cap. 17. quem propterea non describimus. Verum huic apponi possunt quæ habet Simplicius in *Epicetet. Enchr. cap. 37.* cum inquit, *Officia porro ut in universas partes tribuantur, partim sunt adversus homines & similes, partim adversus præstantiores, partim adversus deteriores, partim etiam fortassis adversus nosmet ipsos. Et horum quodlibet multa habet discrimina. Nec eadem, pergit, tribuenda est patri & filio, civi & hospiti, bene merito & ei qui læserit, alia denique aliis, pro ratione affectionis & necessitudinis, quæ cum quolibet intercedit. Alia ratio est adversum patrem, qui post Deum ortus nostri & totius nature auctor est & benefactor. Alia erga filium, cujus ipsi causa sumus, & qui nostri quædam pars est.***

VIII. Facultatem respicit justitia expletrix, quæ proprie aut strictè justitiæ nomen obtinet, *συναλλακτική* Aristoteli, nimis arcto vocabulo, nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est *ἐκ συναλλαγ-*

μαίῳ,

& tamen ad eandem hanc justitiam pertinet: itaque ἐπανορθωτι-

D

κλιῶ

idem felicius dixit. Aptitudinem respicit attributrix; quæ Aristoteli ἀγαθότης, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectoricis.

COMMENTARIUS.

Autor noster prætermiffa differentia iustitiæ universalis & particularis, atque neglecta communi & vulgari, apud omnes fere cum moralis jurisprudentiæ, tum etiam civilis juris antiftites recepta, iustitiæ divisione in commutativam & distributivam, eam dispescere maluit in explettricem & attributricem. Cujus discrimen, ut jam dicere incepimus, fundari videtur in diversitate juris, quo sibi invicem homines obligati atque devincti sunt aliquid vel facere vel præstare; quod vel perfectum est, vel imperfectum. Quod ex illo mihi debitum exigere ab alio atque postulare possum, idque mihi facultatem dat omnibus persequi mediis, & siquidem mihi quis tribuat ad quod istiusmodi juris vinculo præstandum erat obligatus, fit quod iustitiæ explettrici convenit; quando vero quis mihi tribuit id, quod ex jure imperfecto debetur, scilicet quod a suo pudore dependet, iustitiæ attributricis leges observat. Rationem harum appellationum hanc esse arbitratur Celeberrimus Pufendorfius de jur. nat. & gent. lib. I c. 7. cum inquit, *Quod ex jure perfecto mihi debetur id aliquo modo jam meum esse intelligitur, fit usquamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abesse judicetur. Ideo & nomina in patrimonio nostro reputantur, & in solutum aliis cedi possunt. Unde si accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, sed res duntaxat qua aberat, & cujus locum tantisper sustinebat actio, expletur. Sicut V. G. qui librum ex mea bibliotheca commodato sumpsit, eo restituito illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad qua accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem præstanda possit adigi. Unde ridiculum foret, inquit, si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, tutori loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex jure imperfecto quid alteri præstat, revera ipsi aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Quare Autor hanc iustitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectoricis. Verum si examinemus quid verba *explere & attribuere* significant, fateor me nullam invenire rationem, quæ Autorem movere potuit, ut aliam præter receptam & vulgarem illam iustitiæ divisionem excogitare voluerit. Neminem enim fugere potest verbum *explere* interdum*

significare *implere*, tum etiam *satisfacere*. In primo sensu occurrit apud Virgil. 4. Georg.

Improbis ingluviem rarisque loquacibus explet.

In altero habetur apud Terent. in Andr. act. 1. scen. 2.

Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.

Explettricem itaque dicit iustitiam, quasi per eam expletur & satisfit cuique pro eo, quod ab illo accipimus, ut annotavit Celeberrimus Grovovius, id est quatenus cuique tribuitur quod ab altero poterat exigere, ad quod ipsi jus perfectum sive actio competebat. Quoties adimpletur quod abest alicui de re sua, vel jure suo persequi poterat. Et uno verbo alicui tribuere quod ei competit, quod suum est, est explere iustitiam, quo sensu etiam recte referri ad attributricem mihi videtur, quia attribuere suum cuique nihil aliud est quam explere iustitiam, id est satisfacere cuique pro eo quod quomodocunque debitum est. Quippe nullum habet iustitiæ aliud objectum, quam ut cuique tribuatur quod suum est, sive jure perfecto sive imperfecto. Nam utroque jure aliquid meum dici posse superius demonstravimus, meum quia vel ipsius rei dominium, vel alio quocunque legitimo titulo jus in re vel ad rem quæsi, vel meum quia natura præ ceteris mei similibus, me aptum ad rem aliquam habendam & obtinendam fingere volens, videatur jus aliquod ad eam rem mihi dedisse, vel alterum obligasse, ut dignitati meæ convenienter mecum agat, in me conferendoejusmodi officia, honores, atque munera, quæ propter meritum, quod penes me refidet, meo quodammodo jure vindicare possem, vel si propria industria eam mihi comparaverim, illud quoque jus præcipuum mihi acquisivisse videor. Itaque dum iustitia attributrix etiam venit nomine explettrici, atque ita una alteram absorbet, hi ab Autore excogitati novi termini non satis distinguunt a se invicem particularis iustitiæ partes, sed magis confundere videntur, quæ tamen necessario distinguendæ sunt, ut statim ostendere conabimur. Ejusmodi autem distinctionem inducunt recepti divisionis vulgaris termini, tum appellatione, cum etiam re ipsa, quando dividitur iustitia in *distributivam* & *commutativam*. Illa spectat res in commercium venientes, hæc personas earumque dignitates & merita quibus sibi invicem præcellunt. Quemadmodum jus versatur vel circa res vel personas,

ita justitia eadem habet objecta, & secundum eorundem diversas qualitates & naturam diversa ratio disponit. Diversos quoque exercet juris actus, qui omnes eo collimant, ut suum cuique tribuendo æqualitas inter homines, quorum causa jus potissimum constitutum est, servetur. Justitia distributiva nomen ducit a distribuendo: eo quod cuique dividit inter personas res communes vel publicas, puta honores, munera, præmia, onera, idque observata æqualitate Geometrica, id est non habita ratione numeri, sed dignitatis cujusque personæ, & meritorum, quorum collatione facta, suum cuique tribuit. Quippe quoniam vel natura, vel industria magnam inæqualitatem & differentiam inter homines induxit, cum quoad animi & corporis dotes, tum etiam quoad singulorum mores & facta, idcirco non possunt singulis æquali numero & mensura tribui, quin summa oriretur confusio, & maxima induceretur inæqualitas. Inæqualia inæqualibus distribuere, est hic observare æqualitatem & justam proportionem. Æqualia autem dignitate imparibus tribuere summa est inæqualitas. Habet itaque justitia distributiva rationem personarum, affirmante Callistrato in l. 14. §. 3. ff. de muner. & honor. De honoribus, inquit. Jctus, sive muneribus gerendis cum queritur, in primis consideranda persona est ejus, cui defertur honor, sive muneris administratio. Quamobrem in civitate sive repub. in distribuendis præmiis ex communibus bonis non cuique civium æqualis portio tribuitur, ratione rei, sed personæ, seu meritorum & dignitatis, id est pro diversa conditione civium fit distributio, ita ut quia alius alio dignior est, & majorem in repub. partem facit, ita unius præmium, quod ex bonis ad rempub. pertinentibus ipsi assignatur, alterius dignitate & meritis inferioris excedat. Æqualis tamen ejusmodi distributio dicitur comparatione personarum sibi inæqualium, unde quoque comparata hæc dicitur æqualitas. In hoc consistens, ut quomodo se habet dignitas seu meritum unius ad dignitatem alterius; sic se quoque habeat præmium unius ad præmium alterius. Puffend. de jur. nat. & gent. I. cap. 7. Fundatur autem ejusmodi proportio in ipsa civium conditione & qualitate, quatenus ejusdem societatis partes & membra, conferendo aliquid ad bonum commune obtinendum, eo ipso sibi quoque devinctam habet societatem quasi tacito pacto, quo tenetur cuique civium tribuere de communibus bonis debitam partem. Pars autem debita dicitur, quæ alicui tribuitur pro mensura ejus, quod quis pro bono communi obtinendo confert. Ita Clariss. Puffend. dist. loco *Determinatio autem rata partis de bonis socio assignandis fit secundum assignationem operæ aut impensorum sumptuum ad societatem qua talem servandam, spectatorum in proportionem ad aliorum ejus societatis membrorum operam, aut sumptus impensos. Uti contra determinatio rata partis de oneribus membro imponendis fit secundum estimationem commodorum, quæ illud ex societate per-*

*cipit, spectatorum in proportionem ad commoda ab aliis membris e societate percepta. Ita Thomas de Aquino 2. part. quest. 61. In distributiva, inquit, justitia datur aliquid alicui privata personæ, in quantum id, quod est totius, est debitum partis, quod quidem tanto majus est, quanto ipsa pars majorem principalitatem habet in toto. Et ideo in distributiva justitia tanto plus alicui de bonis communibus datur, quanto persona illa habet majorem principalitatem in communitate. Quæ quidem principalitas in Aristocratica communitate attenditur secundum virtutem, in Oligarchica secundum divitias, in Democratica secundum libertatem, & in aliis aliter. Et ideo in justitia distributiva non accipitur medium secundum proportionem rerum ad personas. Quamobrem quo quis majori dignitate vivit in Repub. eo plus capit ex publicis bonis ad tuendam dignitatem. Atque hoc ipsum fundamentum dici potest constituendorum bonorum, quæ domania dicuntur, ad statum & dignitatem principis sive senatus conservandam. Huc quoque pertinent diversi census civium Rom. pro cuiusque dignitate. Sic dicimus juvare censum ex ærario, ut olim Tiberium quorundam senatorum censum juvasse testatur Tacitus Annal. cap. 37. Sic etiam Vespasianum in omne hominum genus liberalissimum explevisse censum senatorium, consulares inopes quingenis sestertiis annuis sustentavisse, apud Suet. in ejus vita cap. 17. legimus. Huc etiam referri potest illud Taciti de mor. Germ. cap. 16. *Agri pro numero cultorum ab universis per vires occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* De simili distributione sermonem habere videtur Cæsar lib. 6. cum inquit. *Agricultura non student: neque quisquam agri modum ac fines habet proprios: sed magistratus in annos singulos gentibus nationibusque hominum, qui una coierunt, quantum eis & quo loco visum est, attribunt agri, atque anno post alio transire cogunt.* Verum cavendum ne nobis persuadeamus hanc justitiam distributivam locum tantum habere in societate civili, atque in superioribus utpote principe vel magistratu solum residere, cui facultas delata bona communia distribuendi, hoc quidem eatenus ortum, quatenus in societate de bonis communibus disponendi jus nemini nisi principi vel magistratui concessum est, verum etiam locum sibi vindicat inter privatos cives, & singulos homines etiam in naturæ statu, quoniam in naturali æquitate & obligatione quadam fundatur, quia tenemur par pari referre, scil. quia secundum mensuram suorum erga nos meritorum, vel dignitatem, retribuere quod ipsi debemus; hinc patri, qua talis est, plus debemus quam matri, fratri bene de nobis merenti plus quam aliis simplici tantum cognationis naturalis vinculo nobis conjunctis sociis, unde officiorum gradus secundum diversas personarum qualitates & dignitates vel merita. Imo videtur summus imperans ejusmodi distributivam justitiam exercere nomine civium, qua privati, & tacito quodam*

dam naturali pacto sive debito tibi mutuo devincti, ut inter se servent æqualitatem, quam naturalis æquitas & rectæ rationis dictamen servari voluit, servari autem nequit nisi cum personarum, tum etiam rerum, quæ in commercio hominum sunt, habeatur ratio, ut ex præmissis constat idcirco eadem æquitate tenentur quisque respectu socii sive in naturali statu sive civili utramque justitiam cum distributivam tum etiam commutativam servare. Quamobrem de ejusmodi distributione, quæ fit intuitu dignitatis, & meriti personarum, ita Georg. Franz. in *Comment. ad Pand. lib. I. tit. I.* sermonem habens, dicit ea, licet fiat per magistratum, in republica in effectu tamen fieri censetur a cive ipso, *postquam ubi scilicet vel alterum vel digniorem vel honestiorem esse cognovit, hoc ipso illi debere incipit, ut plus quoque vel sibi vel alii taliter non pro merito attribuat, aut certe taliter ipsi a magistratu tribui æquo animo ferat, quæ eadem ratio est in oneribus tribuendis.* Commutativa justitia, quam expletricem vocat Autor, dicitur a commutando. Habet enim ea locum in commutationibus, pactis, atque commerciis: adeoque in rerum permutatione æqualitatem servat, observata proportionem Arithmetica. Non habetur hic personarum ratio, sed rerum. Quocirca licet in summa dignitate constitutus rem suam vendat ignobiliori, plus tamen quam res revera valet non potest ab emptore exigere venditor, quia saltem agitur de re privata ejusque æstimatione. Hujus justitiæ mater merito ipsa societas humana dici potest, ejusque indigentia ejus mensura. Utpote quæ retineri non potest, nisi commutatione rerum & officiorum. Quoniam vero hanc commutationem gubernari oportet quadam ratione, hinc justitia commutativa ei adfuit maxime ad contractus voluntarios, qui in specie & usitato nomine contractus dicuntur, moderandos regendosque. Nihil enim aliud sunt contractus (si voluntatem efficientem finemque respicias) nisi voluntaria commutatio rerum & officiorum: generali enim vocabulo rerum commutationes Aristoteles 5. *Ethic. συναλλαγματα* seu contractus vocat. Quorum alii sponte nostra, alii nobis invitis fiunt. Sponte fiunt emptio, venditio, mutuum, fidejussio, commodatum, depositum, locatio, conductio, quia hi contractus omnes ab initio liberæ sunt potestatis. Qui postea necessitate fiunt, quia mutuam obligationem continent, involuntarii, id est, qui nobis invitis fiunt, sive clandestine, sive violenter ab alio suscipiuntur, in specie vocantur delicta. Clandestini sunt *furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi alieni deceptio, cedes dolo commissa, aliique id genus. Violenti verbera, vincula, mors, rapina, maledicentia, contumelia, debilitatio corporis.* Cujusmodi contractuum distinctio nobis demonstrat injuste reprehendi ab Autore Aristotelem, quasi nimis arcto vocabulo *συναλλακτικῶν* justitiam expletricem sive commutativam descripsisset, quippe ut possessor meæ rei mihi eam reddat, non est

ἐκ συναλλαγμάτων, & tamen ad ea eandem hinc justitiam pertinere inquit Autor, imo revera ad contractum non quidem voluntarium, & expressum, saltem ad tacitum & fortuitum sive quasi contractum pertinet: nam eo ipso quo quis possidet rem alienam, obligatur eam domino vindicanti vel alio quovis modo petenti restituere, sic obligatur quis ex maleficio suo, furto, rapina, adulterio, dolo, injuria. Nam quemadmodum jure gentium distincta sunt dominia, ita eodem jure introducta obligatio sive tacitum quoddam pactum, quo sibi invicem obligati sunt homines, ut maneat cuique salvaræ suæ possessiones, & sua dominia; prohibitum consequenter ne suis privetur vel vi vel clam sine suo consensu & voluntate. Et si quis socium injusto titulo re sua privavit, ad restituendum obligatur eodem jure. Ut si furto res mea me invito ad furem transit, obligatur mihi ex quasi contractu, ex tuo nempe maleficio, unde mihi jus nascitur persequendi rem furto ablatam omnibus mediis: illi incumbit necessitas rem ablatam mihi restituendi; quoniam itaque hic intercedat obligatio, recte contractus nomine venit juxta legem 20. ff. de jud. Ubi inquit Paulus, *omnem obligationem pro contractu habendam existimandum est, ut ubicunque aliquis obligetur & contrahi videatur: quamvis non ex crediti causa debeatur.* 4. l. 52. ff. de re jud. Versatur itaque justitia commutativa circa rerum commutationes, ejusque scopus est medium quærere atque investigare non habita ratione ullius dignitatis vel meriti, sed tantum comparatis lucro & damno eorum, qui inter se contractum aliquem celebrant, ut justa servetur æqualitas scilicet rei ad rem, adeoque respicit proportionem Arithmetica, scilicet ut quantum sit acceptum, tantum reddatur ad æqualitatem rei ad rem. Consistit itaque potissimum in reddendo ad æqualitatem quod inæquale est, ut alter non habeat plus quam habere debet, neque alter minus; hinc & correctiva, quia omnem inæqualitatem corrigit, plus habenti detrahendo, & detractum minus habenti addendo. Plus autem habere dicitur in commutationibus voluntariis, qui ab altero quid accipiens, vel nihil ei, vel non tantum quantum par erat retribuit. In contractibus invitis plus habere dicitur, qui jus læsit alterius ut fur, raptor, adulator, & qui læsus est minus habere dicitur. Verum corrigit hanc inæqualitatem justitia commutativa, detrahendo quantum abstulit, vel in quantum quis damnum passus est, & addendo ei quem damno vel malo affecit. Ita in emptione pretium debet respondere rei: in locatione merces usui, in permutatione res rei. Quod licet propter rerum humanarum necessitudinem non ita exacte semper observari potest, at tamen non ideo statim peccatur adversus justitiam commutativam, vel contractus redditur irritus; modo abfuerit dolus, & læsio non excedat dimidium justii pretii, juxta l. 2. Cod. de rescind. vend. *Rem majoris pretii, inquit Imp. si tu vel pater tuus minoris distraxerit, humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus fundam ve-*

numda

nundatum recipias auctoritate iudicis intercedente: vel si emptor elegerit, quod deest justo pretio recipias. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit. Dolo itaque vel nimia læsione in pervenientia contractus redditur vel ipso jure vel expressione redditur nullus. Quippe licet aliquando contrahentibus se invicem decipere in pretio & mercede, con-nivente id ipsum justitia commutativa, modo

*dolus abfuerit & læsio non sit enormis. Quomobrem *¶* l. 22. §. ul. ff. locat. inquit, in vendendo & emendo naturaliter concessum esse, quod pluri sit minoris emere: quod minoris sit, pluri vendere, & ita se invicem circumscribere &c. Sublata enim spe quæstus, languet mercatus. ut ibi annotavit Gloss. Præterea quod id ipsum faciat homines diligenter & caute mercari.*

2. Quod vero idem Aristoteles ab expletrice ait respici proportionem simplicem, quam *αἰσθητικὴ* vocat; ab attributrice autem comparatam, quam *γεωμετρικὴ* appellat, quæ sola apud Mathematicos nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non semper: neque vero per se justitia expletrix ab attributrice differt tali proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus. Itaque & contractus societatis expletur proportionem comparata, & si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet.

COM M E N T A R I U S.

Quemadmodum diversus debendi modus diversam suam cuique tribuendi rationem inducens duas diversas justitiæ particularis constituat species, quarum una dicitur commutativa ortum ducens ex obligatione & jure quod circa res versatur, altera vocatur distributiva, originem derivans ex ejusmodi obligationis & juris vinculo, quod respicit personas earumque dignitates & merita, sive statum & conditionem. Ita hæc duæ species differunt diverso proportionis usu. In priori enim locum sibi vindicat proportio Arithmetica, in posteriori observatur Geometrica proportio. In eo tamen conveniunt, quod utraque ad æqualitatem in distribuendo tanquam ad finem collimant. Quippe, ut diximus, æqualitatem servando tribuitur cuique jus suum. Quia vero ejusmodi æqualitas servari nequit, nisi observetur diversa proportio, Philosophus ut evidentius demonstraret duplicem suum jus cuique tribuendi modum, unum comparat cum proportione Geometrica, alterum cum Arithmetica. Illa proportio comparata, hæc simplex vocatur. Verum ex eo non inferendum, dum ejusmodi proportionem rebus moralibus Philosophus applicat, ipso voluisse Mathematicorum proportionem Geometricam esse ipsam illam, qua in distribuendis bonis utitur justitia distributiva, habent enim res morales proportionem sibi accommodatam & propriam; verum potius ejusmodi similitudine uti voluit, ut ostenderet utriusque speciei differentiam. Quippe cum sapius contingat, ut justitia distributiva quandoque utatur Geometrica, commutativa Arithmetica proportione, luce clarius perspiciamus, ut rem ipsam & diversum tribuendi modum illustraret, utramque justitiæ speciem accommo-

dasse potius ad illum proportionis usum, quam unam eandemque efficere: quemadmodum enim circa diversa versatur objecta ejusmodi proportio, ita quoque aliud habet fundamentum, ex quo deducitur. Mathematica numeros, Moralis proportio personas & res considerat, non secundum numerum, sed dignitatem & merita: idest principaliter ad res & personas refertur tanquam præcipuum objectum, nam & numeri quoque habetur ratio, quatenus relationem habet cum rebus & personis, quæ & ipsæ numerum recipiunt, quoniam omnis proportio & æqualitas numero constare debet. Quippe ut recte divisio instituat, & cuique debita assignetur pars secundum proportionem vel Geometricam vel Arithmetica, numerorum habenda ratio, sed diverso modo hæc justitia distributiva observans proportionem Geometricam mediante multiplicatione & divisione omnia inquirat & metitur. Commutativa justitia contra subtrahendo & addendo omnia peragit. Harum vero proportionum explicatio videre est in *elementis juris universi* Joannis a Felde, ubi multa diligenter & doctè tractat, quæ ad hanc doctrinam pertinent: quoniam vero fortasse non cuique ad manum est hoc opus, ut unum aut alterum exemplum describam; quo illustrantur, quæ dicta sunt, videtur mihi lectorem flagitare. Ut itaque in distributionibus æqualitas juxta proportionem Geometricam observetur ejusmodi exemplum ponit Author; si inter Titium & Mævium quid dividendum sit, quemadmodum Titius se habet ad Mævium, ita & pars, quæ Titio assignatur, ad eam partem, quæ datur Mævio, fit itaque primo personarum comparatio, & personam metitur personam, deinde prout una se habet ad alteram, cuique sua portio

portio assignatur. V. G. Habeat se Titius ad Mævium ut 3 ad 4. & sunt dividenda quatuordecim, dabuntur Titio sex, Mævio octo. Uti enim se habent 3 ad 4, ita 6 ad 8. Ratio autem, qua in divisione, ejusmodi proceditur, consistit ut diximus in multiplicando & dividendo. *Ita enim Autor: queri vero potest, qua ratione procedendum sit in divisione, quo ejusmodi proportionum aequalitas obtineatur. Nimirum colligenda sunt in unam summam primo personæ, & summa ea ponenda est in primo regula proportionum loco, secundo lucrum seu commune dividendum, tertio singula personæ. & inde eruendus est quartus proportionalis. Habeat se Titius ad Mævium ut 3 ad 2. Et esto commune dividendum 20. Addantur 3 & 2 ut producat summa personarum quinque. Deinde fiat 5 dant 20.*

Quid dabunt $\left. \begin{matrix} 3 \\ 2 \end{matrix} \right\}$ producuntur $\left\{ \begin{matrix} 12 \text{ pro Titio} \\ 8 \text{ pro Mævio} \end{matrix} \right.$

Nam uti se habet 5 ad 20. Ita se habent 3 ad 12. Ita quoque 2 ad 8. Adeoque persona Titii 3 ad suam partem lucri quam accipit 12 eam habet proportionem quam Mævius ad 8 utraque enim proportio eadem cum proportione 5 ad 20. Quæ autem proportionem cum tertia sunt eadem, ea & inter se eadem sunt. Quia vero numeri proportionales sunt vicissim proportionales per 13 VII. Euclides i. e. si fiat ut I. ad II. ita III ad IV. etiam fit ut I ad III. ita II ad IV. Hinc etiam cum fiat:

I II III IV
ut Titius ad suum lucrum, ita Mævius ad suum lucrum sit *evadētē* seu vicissim

I III II IV
ut Titius ad Mævium. Sic portio Titii ad portionem Mævii.

3 2 12 8
Analogia, inquit, seu aequalitas proportionum, quam justitia distributiva observat, Geometrica est. Nam mediante multiplicatione & divisione omnia inquiruntur, & persona ad personam refertur, vel quatenus altera alteram metitur, vel quatenus habent communem mensuram. Fit enim ut persona metitur personam, ita res rem. Ita uti communi mensura metitur utramque personam, ita alia mensura utramque rem.

V. G. ut 3 ad 6. Ita 4 ad 8.
Nam quemadmodum 3 metiuntur 6 per duo, ita 4 metiuntur 8. Ita uti 4 ad 6. Ita 8 ad 12. Nam uti 2 metiuntur 4 & 6. Ita 9 metiuntur 8 & 12. Nim. 2 metitur 4 per 2 & 6 per 3. Et eadem ratione 4 metiuntur 8, per 2 & 12 per 3.

Quæ omnia ab Authore erudite posita exempla multum proportionis usum ejusque terminos illustrant, & lectori faciliorem præbent intellectum. Arithmetica vero proportio aliam observat regulam, scil. additionis & subtractionis. Metitur enim illa differentia numerorum & intervalla addendo subtrahendo. Ut tandem invicem paribus distent intervallis, ut duo, quatuor, sex, octo. Ea maxime cernitur in commutandis rebus, scil. ut merci sit æquale

pretium, forti lucrum respondeat. Etiam vocatur correctiva, quia consistit in corrigendis contractibus, id est ad æqualitatem reducendis, si quis alter contrahentium vel plus vel minus habet quam habere oportet. Eaque obtinet tam in contractibus sive voluntariis, quæ sponte inveniuntur, ut emptione, venditione, ceterisque omnibus qui consensu constant, quam invitis, ut furto, rapina, aliisque id genus maleficiis & criminibus. In contractibus primo loco descriptis æqualitas proportionis observatur, si tantum præstetur quantum acceperunt, ut supra disputavimus. Plus autem habere dicitur qui quid accepit ab altero, & vel nihil vel non tantum quantum debet retribuit, unde oritur inæqualitas, quæ ad æqualitatem reducit alteri quid detrahendo, & addendo tertio, V. G. Titius domum Mævio vendidit designando pretium 100. eamque tradidit, oritur injustum, quia Mævius & domum & pretium possidet: agente ex vendito Titio iudice detrahit Mævio pretium & addit Titio. Atque ita quod inæquale & injustum est corrigit. In commutationibus invitis plus habere dicitur qui læsit, minus qui læsus est, ita ut si Titius Mævium contumelia affecit, Mævius actione injuriarum convenit Titium, iudex injuriam illatam æstimat, & quanti eam deprehendit, tantum pecuniæ detrahit Mævio & addit Titio. Vide Felde dicto loco. Verum Autor noster contra hanc de nonnullo harum proportionum usu doctorum sententiam annotat. Videretur difficultas, primo quod id ipsum ex eorum genere est, quæ sæpe, non quæ semper sunt, tum etiam quod justitia expletiva sive commutativa non respiciatur illa proportio Arithm. quæ perspicitur in contractu societatis, qui expletur proportionem comparata, & tamen refertur ad justitiam commutativam, cum quod in distributiva quandoque obtinet proportio Arithmetica sive simplex commensio, ut si unus tantum in repub. aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fit, id est secundum proportionem Arithmeticam; non admodum firmo itaque fundamento niti videtur illud Aristotelis de proportionum usu tum in rerum commerciis sive commutationibus, tum in honorum & præmiorum distributionibus. Verum respondere jam incepimus, quando Philosophus disputat de hoc proportionum usu, cum ad illustrendum diversum tribuendi modum, & ad distinctionem aliquam utriusque justitiæ demonstrandam, ejusmodi similitudinem & comparisonem proportionum inter species actuum justitiæ particularis & species proportionum Mathematicarum constituisse; verum ex eo non inferendum eum voluisse proprie & stricte in illis justitiæ speciebus easdem quas Mathematici observant locum habere proportionem. Quanquam altera alteri similis sit, & propterea inter se comparentur a Philosopho, tamen non sunt eadem, quod vel ex proportionum usu, qui in hujus justitiæ speciebus sæpe contingit, satis constat. Verum licet hoc aliquando locum

locum habeat, tamen non evertunt proportionum rationes a Philosopho adductas, utpote qui in Ethicis de eo sermonem habet, quod plerumque ita obtinet. Ut vero probaret Autor in iustitia explettrice sive commutativa non observari proportionem simplicem sive Arithmetica, & consequenter ab Aristotele perperam ab ejusmodi proportionum usu iustitiæ a se invicem species distingui, a contractu societatis argumentum petit, qui quamvis pertinet ad iustitiam commutativam ideoque pro regula & mensura habeat proportionem Arithmetica, attamen comparata proportione expleatur. Verum erroneam hanc Autoris opinionem censeo, propterea quod in contractu societatis quando commune lucrum dividendum est, non persona personæ, sed res rei, scil. portio lucri portio fortis sive pecuniæ collatæ adæquatur. Ubi autem personæ non habetur respectus, sed rei ad rem adæquatio obtinet, non Geometrica, sed Arithmetica observatur proportio, æqualitas enim rei ad rem in deliberationem cadit. Cui accedit quod lucrum ex societate proveniens non accipitur ut præmium, sed ut debitum, & consequenter socio facultatem tribuit jus suum persequendi. Quod si aliquando in debito ex iustitia commutativa cernitur effigies debiti ex iustitia distributivâ, advertendum est hoc per accidens fieri ex conjunctione plurium, qui inæqualem summam conferentes, inæquales quoque lucri portiones accipiunt, ut si tres ineant contractum societatis, & computatis omnibus, capitale unius excedat in duplo capitale alterius ex reliquis duobus, & rursus capitale hujus excedat in sex capitale alterius, prout summæ illatæ inæquales sunt, etiam inæquales habebunt lucri communis portiones. vide Molin. *de just. & jur. tom. 1. tr. 1. disp. 12.* Verum, ut ibi annotat, id ipsum accidentale est. Quod liquet ex eo, quia si quilibet seorsim sua pecunia lucrum faceret, non difficile esset demonstrare rem rei adæquari. Quemadmodum in contractu emptio- nis & venditionis sæpius contingit, cum res

diversæ & inæquales emuntur a diversis inæquali pretio, nec tamen in emptione & venditione locum habebit proportio Arithmetica. Quod ejusmodi exemplo illustrat subtilissimus Bachovius ad *Tr. disp. 27. Th. 8.* *Sicut, inquit, qui pistori duos nummos dedit, eo, qui dedit unum plus accipit, non Geometrica, sed proportione Arithmetica, ita etiam in hoc casu proportioni Arithmetica, quam ad contractus pertinere liquidum est, convenit ut qui altero tanto plus contulit, plures etiam lucri partes accipiat.* Quod ad secundum Autoris argumentum attinet, huic respondere possimus, quod vix ejusmodi casus potest existere, ut in *Repub.* unus tantum inveniatur aptus ad munus publicum; cum enim *Respub.* seu civitas est corpus constans ex diversis membris, semper potest institui comparatio unius ad alterum, quemcunque statum intelligas: & quid si concedamus Autori unum cæteris virtute & aptitudine, ut ita dicam, præcellere, & consequenter solus videri dignus in quem munus publicum conferri suadet iustitia distributiva, inde tamen non sequitur simplici commensione, id est, proportione Arithmetica attributionem fieri, quippe ex collatione ejus personæ ad cæteros cives perspicitur, solum esse aptum ad munus publicum, & consequenter ex ejusmodi facta comparatione cæteris præferendum secundum comparatam, id est Geometricam proportionem. Quippe quemadmodum contraria juxta sese posita magis elucescere dicimus, & ex duobus sibi oppositis utriusque naturam constare, ita unius virtutes & aptitudinem alterius superare perspicimus, quando unum cum altero comparamus. Nullam virtutis ideam haberemus, nisi simul vitii naturam cognoscamus. Sic etiam nulla vel virtutis vel vitii mensura, nisi & magis & minus in subjectis cui insunt locum haberet. Quibus ad se invicem collatis facile constat, quantum unum alteri præstat. Et consequenter suadet æquitas ut præferatur cæteris pro mensura meriti & dignitatis personæ suæ.

3. Neque magis verum quod a nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, explettricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice iustitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, non nisi explettricis iustitiæ officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum a Cyri magistro: nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam, sed alienam, attribuisse, & majori contra majorem, docuit eum magister: *ὅτι ὁπότε μὴ καλασαθεῖν ἔαρόμην ἢ κριτῆς, ἔγωγε θεοὶ ποιῶν. ὁπότε ἢ κρίναι θεοὶ ὁπότερὰ ὁ χιτῶν εἴη, τῆτο σκεπτόεν τίς κτήσις δικαία ἐστὶ. πότερὰ ἢ βίβη ἀφελόμενον ἔχεν, ἢ ἔ ποιησάμενον ἢ πελάμενον κτήσαθε;* *Tunc quidem ubi constitutus esset arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum esse; at ubi judicandum esset utrius esset tunica, id spectandum utra possessio justior, eumne rem habere qui vi abstulisset, an qui fecisset aut emisisset.*

COMMENTARIUS.

Libenter Autoris opinionem amplector, stantem iustitiam attributricem sive distributivam non solum versari in civitate circa res communes, sed etiam privatas paribus distribuendas. Quippe cum sit fundata in naturali æquitate ejusmodi distributio æque obligat privatos ad conferenda officia & præmia in socium necessitudinis vel amoris, vel meritorum vinculo sibi magis cæteris devinctum, quam civitatis rectores ad æquam bonorum communium sive honorum vel præmiorum distributionem pro mensura dignitatis & meriti cujusque civis faciendam. Quoniam enim iustitia distributiva etiam extra civilem societatem in naturæ statu, id est naturali hominum societate locum sibi vindicat, non semper circa communia ejusmodi bona distribuenda versatur, verum & privatorum in privatis rebus conferendis maxime cernitur, ut in legatis, donationibus, cæterisque id genus liberalitatis testimoniis, quibus homines sibi invicem arctius devinciuntur, & ad officiorum mutationem, quam humanæ societatis arctissimum vinculum maximumque præsidium esse sæpius prædicavimus, magis magisque impelluntur. Quid enim aliud est ejusmodi officiorum mutatio, quam mutua hominum privatorum bonorum distributio cuique pro mensura & magnitudine suorum erga nos meritorum faciendæ. Sic testator, qui de re sua testari atque legari vult, distributivam iustitiam observasse dicitur, quando de illis disponit in favorem eorum quibus plurimum debet, quoniam & iis maxime convenit bona relinquere, recta ratione suadente & æquitate, cujus unicus finis & scopus est, ut cuique suum tribuatur, quod hac potissimum fit ratione, quando non solum illis qui in civitate summæ rerum præfunt de communibus bonis singulis membris pro ratione dignitatis & meriti portionem debitam assignant, verum etiam cum privatus de bonis sibi propriis partes faciat easque sociis distribuatur, vel testamento, vel donatione, vel quocunque alio modo, habita ratione personarum in quas bona sua transfert. Quamobrem merito inquit Autor perperam dici a nonnullis attributricem versari circa res communes, expletricem circa res singulorum, quasi iustitia distributiva sua deberet societati civili incunabula, cum potius diceretur, quemadmodum in recta ratione fundatur, ita & ex ea deducitur, ideoque cum humano genere orta, nam ab ipso mundi primordio cum per familias homines divisi vivebant obtinuit, assignando cuique familiæ membro de communibus bonis convenientes portiones, tum etiam inter singula humanæ societatis membra bona sua distribuendo pro ratione qua sibi invicem mutuis meritis & officiis obligati erant, vel qua quis de bono publico communis societatis meritis erat, quoniam propter unius alicujus membri merita erga

communem societatem videtur cæteris obligationem incumbere, qua tenentur bene de republica meritum etiam in distribuendis propriis bonis cæteris præferre, quia quatenus de salute communi humanæ societatis singulorum quoque dependet beatitudo, eatenus quisque pro rata portione obligatur respondere meritis & dignitati istius membri, quoad conservationem totius cæteris impendit majora opera. Sic fallit quoque illa, quam nonnulli de iustitia expletrice sive commutativa tradunt, regula, quod nimirum ea circa res singulorum versatur, idque ex eo patet, ut inquit Autor, *quia civitas que de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, non nisi expletrici iustitia officio fungitur.* Hoc enim in casu civis nanciscitur jus perfectum, id est jus exigendi & suo jure postulandi & persequendi, quod civitas ipsi debet pro impensis operis. Verum qui hoc nostri Autoris argumentum non admittunt, respondent *illam restitutionem de communi quibusdam membris civitatis pro eo quod in publicum impenderunt factam, non procedere ex communi qua tali, sed de communi ut imitatur naturam illorum bonorum, qua singulorum sunt, neque etiam civi fieri, qua tali aut quatenus est membrum reipub. neque etiam hoc in casu civitatem se habere per modum principii præmiantis, sed per modum partis contrahentis; ut itaque in contractibus solet observari iustitia commutativa, si privatus cum privato contrahat; ita quoque in tali casu civitatis cum aliquibus. Ut ergo actus aliquis ad iustitiam distributivam pertinere dicatur, requiritur imprimis, 1. ut distributio fiat ex re communi. 2. ut detur civi qua tali, seu quatenus est membrum reipub.* Videntur mihi non satis diligenter examinasse nostri Autoris mentem, qui ejus argumentum hac responsione evertere conati sunt, neque etiam percepisse vim distinctionis specificæ iustitiæ distributivæ & commutativæ, in eo meo iudicio potissimum positam, quod illa respicit aptitudinem, id est dignitatem & meritum personæ, hæc vero ad ea pertinet, quæ in commercium cadunt, & de quibus inter homines contractus celebrantur; illa Geometricam, hæc Arithmeticam proportionem servat, itaque distinguuntur hæc iustitiæ particularis species, & objectis & proportionum usu. Cui accedit & alterum discrimen, quod est juris diversitas, quo quid alicui competit, quod enim alicui propter aptitudinem competit, ad illud tantum habet jus imperfectum. Ad quod vero habendum vel agendum facultatem quis habet, jure perfecto ipsi debetur, & consequenter jure suo petere potest, cujus generis omnia quæ ex contractu, vel quasi, expressio vel tacito debentur. Id vero utrique speciei commune, quod circa res versantur, non solum particulares, sed etiam communes, verum illa circa res versatur quatenus in distribuendis rebus inter diversas personas earumque digni-

dignitates relationem habet, ejusque meritis æquales esse debent partes quæ cuique in distribuendis rebus vel communibus vel privatis assignantur secundum Geometricam proportionem. Hæc principaliter concernit res quæ contractuum objecta sunt, & in commercium cadunt, scilicet ut res rei adæquetur, eatenus quoque personas respiciens, quatenus omnes res hominum causa comparatæ, atque necessario ad eos referuntur. Ex quibus concludo in errore versari qui sibi persuadent, illud ipsum justitiam attributricem vel distributivam ab explettrice sive commutativa distinguere, quod illa circa res communes, hæc autem circa res singulorum versatur, quippe non rerum distinctio, sed proportionum in utraque justitiæ specie observatur, quod aperte affirmant exempla ab Autore allegata. Quod civitas in restituendo civi ex communi quod in publicum impendit non sese habeat per modum principii præmiantis civem qua talem, id est membrum reipublicæ. sed per modum partis contrahentis, id ipsum non mutat naturam rerum communium civitatis, sed tantum proportionis usum, quam supra diximus non uno eodemque modo observari posse, quamvis justitiæ species semper maneant eadem, neque diversam res sibi naturam, (id est quæ communes sunt privatæ fiunt) induunt, quod in dicto casu civitas tanquam pars contrahens consideretur, quippe obligatur quidem tanquam privatus, sed non reddit de communi, quod cives quidam impenderunt, tanquam privata, sed publica persona civitatem repræsentans, ideoque nomine totius parti sive membro satisfit ab eo qui civitati præest, observans proportionem Arithmeticam, quia ex perfecto jure ejusmodi debi-

tum derivatur. Rerum enim communium distributio nulli competit nisi ad quem reipublicæ administratio pertinet. Nec restitutio, quæ ex rebus communibus fit civi, potest propter debitum ex jure perfecto descendens considerari tanquam a privato facta suo creditori, quoniam & ipse civis, cui fit, suam ad reipublicam sustinenda onera confert partem, & ita aliquo modo ipsi satisfit e re propria. Quod argumentum est, illam restitutionem de communi fieri ab eo qui reipublicam administrat negotia. Quippe si non ex communi qua tali procedit restitutio, sane ipsi creditori primum portio sua pro rato debiti esset restituenda, & tum demum solvendum quod ipsi debitum, quo casu dici posset communia illa bona detracta portione quam contulit civis considerari posse tanquam privata, quia in illa jam nihil habet juris. Sed maneat cuique suum iudicium liberum, fortasse & ipse gravissime fallor, dum alios erroris arguo. Verum cum errare humanum sit, neminem pudeat erroris convictum, rejecta priori opinione, eam amplecti, quam duce recta ratione veritati magis conjunctiorem perspicit. Quamvis strenuum & acerrimum aliquando sese ejus defensorem & propugnatorem præbuerit. Hinc tot errores quorundam obsederunt animos, quia nihil vero consentaneum putant, quam quod in proprio cerebro constatum, cui tam dense sæpissime offusæ sunt tenebræ, ut verum a falso distinguere non valeant, vel si quidem suos errores detegunt, enixe iis adhærescunt, quia errores confitendo putant sese famæ prodigos haberi, & consequenter in iis perseverare, quam veritatem amplecti malunt. O magna capita si cerebrum haberent!

IX. 1. Est & tertia juris significatio, quæ idem valet quod lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus: nam consilia, & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem, sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne impedimentum ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad justum, quia jus hac notione non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, quod rectum est, laxius justum dicitur.

C O M M E N T A R I U S.

Superius annotavimus jus multipliciter accipi, atque interdum etiam significare legem, id est, regulam actuum moralium obligantem ad id quod rectum est. Legis voce in latissima significatione sumpta; lex enim & jus quamvis confundantur sæpissime, attamen differunt a se invicem, ut indicat Pomponius in l. 2. ff. de orig. jur. cum inquit, *Et quidem initio civitatis nostræ po-*

pulus sine lege certa, sine jure certo, primum agere instituit, omniaque manu a Regibus gubernabantur. Affirmat hoc quoque Tullius 1. de ll. Quibus, inquit, ratio a natura data est, eisdem & recta ratio, ergo & lex, quæ est recta ratio in jubendo & vetando, si lex, jus quoque: at omnibus ratio, jus igitur omnibus datum est. Jus itaque a lege differt tanquam effectus a

E sua

sua causa. Præcipit lex, quod præceptum est, jus, non lex vocari debet, omne itaque præceptum a lege profectum jus est, lex vero quæ præcipit, hæc itaque causa, illud effectus, affirmante Cajo Jæto in l. 9. ff. de just. & jur. cum inquit, *Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur. Vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes vivunt.* Naturalis ratio nihil aliud significat quam legem naturæ, nam ita commode definiri potest lex naturalis, quod sit *recta ratio imperans bona, vetans contraria.* Ex quibus verbis perspicimus appellationem juris non ad legem, sed ad præcepta, quæ a lege naturæ sive naturali ratione proficiscuntur, esse referendam. Hinc dicitur jus derivari a jussu, id est a lege, quippe nihil aliud est lex quam populi jussus, quare in ll. xii. tab. *Jussus populi & suffragia sunt. Quodcumque populus jussit, id jus ratumque esto.* Verum perperam quidam in tractatu suo de legibus existimat præceptum esse quiddam a lege diversum & legi superadditum; ita ut lex sit ordinatio quædam quæ fieri debet, præceptum autem id quod obligationem inducit; quæ distinctio mihi non arridet, propterea quod omnes leges continent vim obligandi, & consequenter non simplices ordinationes vocare possumus, verum ordinationes & regulæ sive norma agendorum cum imperio & vi obligandi conjunctæ dicendæ sunt. Hæ enim legis cum naturalis, tum etiam civilis virtutes *imperare & vetare*, & consequenter obligationem atque imperium includunt. Si enim mera ordinatio faceret legem, cujusvis ordinatio de re aliqua peragenda vel perficienda vim legis haberet, quod absurdum. Potius itaque dicitur lex ordinatio quædam cum universali obligatione. Præceptum vero communis ordinationis applicatio & determinatio. Concedimus itaque Autori pro varia juris significatione & usu jus sæpe aliquid diversum a lege significare, aliquando vero idem cum ea denotare. Et hoc sensu merito dicitur *regula*, quia dirigit actiones humanas in finem, finis iste est convenientia cum legibus sive divinis sive humanis. Sic quoque Senec. 4. de benef. cap. 2. dicit *legem esse justis & injustis regulam.* Et lib. 2. cap. 27. *Latius patere officiorum quam juris regulam.* Cui illud Clement. Alexandr. 1. Strom. convenit, cum legem dicit *regulam justorum & injustorum.* Sic etiam Chrylippus in l. 2. ff. de ll. Dicit vero *legem esse regulam actuum moralium*, sumpto eo sensu moralitatis vocabulo, qui significat convenientiam cum omni lege, id est tam divinis quam humanis, cum omni instituto, atque omni probata vetustate consuetudine, ut inquit Isidorus, ideoque latius patet quam in morali disciplina sumitur, ubi tantum refertur ad convenientiam cum lege naturæ sive morali, moralitas itaque actus humani consistit in subjectione ejus ad regulas morum. Verum notandum dupliciter aliquid moraliter dici posse, vel ratione naturæ luz, cujus generis sunt omnia quæ naturæ lumen sive recta ratio dicit agenda, vel per im-

positionem summi imperantis, qualia sunt quæ legibus humanis præcipiuntur vel prohibentur. Illa sua natura necessario agendi vel abstinendi necessitatem imponunt. Hæc tantum obtrungunt ex voluntate superioris, per se ante legem indifferentia. Quia vero lex continet necessitatem faciendi vel omittendi, hinc dicitur regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est, est enim obligatio de legis essentia. Quippe cum legis virtus sit imperare, vetare, necessario ex ea oriri debet obligatio, qua tenentur homines exequi quod lex jubet, omittere quod vetat; quorum enim præceptum vel prohibitio, nisi ad obsequium adstringeret? Huc facit illud Hieronymi, *quod præcipitur imperatur: quod imperatur necesse est fieri. Si non fiat poenam habet.* Lex est, inquit Demosthenes, *cui obtemperare convenit* l. 2. ff. de leg. Potest autem ejusmodi obligatio definiri, quod sit *relatio rationis, qua necessario qui sub lege est, cum lege conformari debet.* Aliter quoque dicitur *vinculum juris quo necessitate adstringitur alicujus rei præstanda.* Vel qualitas moralis operativa, qua quis præstare vel pati quid tenetur. Injicitur enim per eandem velut frænum aliquod morale nostræ agendi libertati, ut in diversam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non possumus. Pufend. de jur. nat. & gent. lib. 1. cap. 6. Verum cum ejusmodi obligationis definitio quoque ad privatorum hominum contractus aliaque juris vincula pertineat, ideoque nimis generalis videatur, magis ea, quam priore loco descripsimus, tanquam legi maxime propria, mihi arridet, (scil. in statu civili, nam de consiliis divinis egimus ad *Prolegomena*). In eo itaque differt lex a consilio, quod consilia non obligant, legi vero necessario obligatio inest ad aliquid faciendum vel omittendum. Hac distinctione ipse Paulus utitur 1 Cor. 7. De virginibus, inquit, *præceptum Domini non habeo, consilium autem do*, id est non præcipio, sed sua deo ut amicus; voluntatis itaque est vel sequi vel repudiare consilium meum, quia obligationis non est, ut constat ex §. 6. inst. mand. & l. 2. §. 6. ff. eod. ubi Gajus, *Tua autem gratia intervenit mandatum, veluti si tibi mandem, ut pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloces, quam fœneres, vel ex adverso, ut fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces, cujus generis mandatum magis consilium est, quam mandatum, & ob id non obligatorium est, quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei, cui datur: quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium, modo fraus absit, nam ut in l. 47. ff. R. 7. dicitur, *Consilii non fraudulentii nulla est obligatio.* Ex hisce itaque concludimus cum Authore legem non esse idem quod consilium, cum illa obliget, hoc non item. vid. Pufend. de jur. nat. & gent. lib. 1. cap. 6. Quod vero permissionem attinet, videtur & eam legi, quatenus lex definitur regula obligans & civibus necessitatem vel aliquid faciendi vel omittendi imponens, annumerari non posse. Quamvis a Modestino in virtutum numero, quas de lege præ-*

prædicat, etiam permissio habeatur. Virtus legis vocari nequit eo sensu quo dicit Cicero omnem virtutem in actione consistere, permissio vero non est legis actio, sed actionis negatio, ergo ne legis virtus est quemadmodum prohibitio & iussio. Prohibendo & præcipiendo lex operatur sive aliquid agit, quoniam obligationem inducit, & necessitatem imponit civibus facere quod iustum & honestum est. Neque etiam pro potestate vocabulo virtutis sumpto permissio virtus legis appellari potest, quia ejusmodi potestas in imperando consistit, ideoque in agendo, obligat enim omne præceptum; producendo itaque obligationem agit aliquid: quippe obligationem imponere, est aliquid producere, quod ante legem promulgatam non erat; permissio autem nihil novi operatur, quia in statu naturali, id est libertatis, manent homines, in quo ipsis competit facultas faciendi & agendi quod libet, scilicet quoad ea quæ neque vi neque jure prohibentur: nam ea permissa intelliguntur & in cuiusvis arbitrio posita, quæ lex neque imperat neque vetat. In statu primævo, id est integro, qui proprie naturalis hominis status dici potest, omnia permissa erant, quia nihil cupiebat quam quæ iusta & rectæ rationi sive divinæ imagini, qua ornatus erat, congrua erant, ideoque inopte ingenio honesta petens, opus non erat legum vel pœnarum metu bonum efficere, & ad ea quæ iusta & recta sunt impellere. *Jus enim bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat*, Salust. *Bel. Catilin.* Verum ubi excidit homo integro statu suo, statim voluntas ad vitia prona legibus cohiberi debuit, & illa vivendi libertas illaque ad omnia facienda permissio suis debuit coerceri limitibus, & necessarium fuit regulam & normam agendi præscribere. Hinc leges latæ actionum directrices, & nihil veteris libertatis ipsi mansit reliquum, nisi exigua quædam portio, consistens in libertate agendi vel omittendi ea de quibus leges non disponunt, & consequenter ejus arbitrio relinquentur, quæ omnia dicuntur permissa. Itaque vox *permissio* in propria significatione denotare nequit virtutem sive effectum legis, quoniam potius videtur legis negationem inferre, quia ubi nulla lex, ibi permissa & licita omnia, vel ubi leges invaluere multum de permissione detracta & imminuta, ita ut nulla jam permissa nisi quæ legibus nec vetantur nec præcipiuntur, cujusmodi permissio non descendit ex lege vel ejus dispositione, verum ex ipso naturali hominis statu, non corrupto, sed integro, in quo ipsi omnia permissa & licita, quia omnes inclinationes rectæ rationi consentaneæ, & consequenter etiam si lex nullam mentionem faciat eorum quæ permittuntur, permissa tamen intelliguntur, quia non prohibita: illud enim consequens ex ipsa rei fluit natura. Hæc omnia sese ita habent, quando solummodo propriam vocis significationem spectemus. Notandum tamen permissionem non ad alia pertinere nisi quæ honesta sunt, nam ea, quæ inhonesta sunt, nunquam permitti possunt, quia per se semper illicita, & consequenter vetita

sunt. Quamobrem Paulus l. 15. ff. de condit. inst. *Facta quæ ledunt pietatem, verecundiam, existimationem nostram, &c. (ut generaliter dixerim) contra bonos mores sunt, nec facere nos posse credendum est.* Quod itaque dicitur in l. 144. ff. de Reg. Jur. *Non omne quod licet honestum esse, sano sensu interpretari debemus, scilicet non omnia, quæ permissa seu licita, id est legibus impunita sunt, de quibus leges non disponunt & quidem civiles, honesta esse.* Nam nihil honestum quin permissum, nihil autem inhonestum, quin vetitum, si non per leges civiles, saltem naturales. Et eo sensu illud Pauli, in d. l. interpretandum. *Legem enim naturæ nihil permissum quam quod honestum, id est quod licet & oportet facere.* In foro autem soli, ubi civile jus maxime obtinet, quandoque quædam permitti possunt, quæ sua natura non quidem licita, sed quia legislator civilis, hominum pudori & conscientiæ quædam relinquens, neque vetat neque punit. Optime hac de re M. Tull. pro L. Cornelio Balbo. *Nunc vero quid dicitur, quid ait accusator fecisse Pompejum quod ei facere non licuerit? quod gravius, quam si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid quod non oporteat etiam si licet: quicquid vero non licet, certe non oportet. Quicquid enim non licet, honestum non est, & non quicquid licet, id etiam honestum est, imo vero plerumque non oportet.* Et idem pro Rabirio Posthumo. *Hic jam, inquit, iudices, vestri consilii res est, vestra sapientia: quid deceat vos, non quantum licet vobis spectare debetis; si enim quod liceat queritis, potestis tollere civitate quæ vultis, &c. ubi igitur sapientia iudicis? in hoc, ut non solum quid possit, sed etiam quid jubeat, ponderet: nec quantum sibi permissum meminerit solum, sed etiam quatenus commissum.* Quamobrem Claudianus, Imperatorem Honorium admonens, ut in vitæ ratione instituenda tractandoque imperio non solum quid sibi permissum & licitum esset, sed etiam quid deceret spectaret, ita canit:

- - - *sed comprime motus:*

Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit,

Occurrat, mentemque domes respectus honesti.

E quibus perspicimus, quod legibus neque prohibetur, neque punitur, id statim permissum & licitum scilicet in se, licitum quidem quoad impunitatem, verum non quoad honestatem. Non fugit me aliquando malum permitti, ut majus malum vitetur. Verum ejusmodi permissio potius tolerantia & conniventia quædam dicitur quam permissio, secundum quam quæ permittuntur, approbantur tanquam honesta & recta. Quæ itaque lex non prohibet, tacite permisisse videtur, verum non ideo omnia ea honesta & recta. Sed ut clarius quæstionem tractemus oportet notare, quædam permitti jure naturæ, quædam jure civili. Quæ permittuntur jure naturæ, oportet ea esse vel honesta per se, vel saltem non turpia, id est honestati plane contraria; eaque vel tacite permittuntur, vel expresse: tacite permissa, quæ non prohibita neque jure divino necessario neque voluntario, scilicet neque lege morali, neque forensi. Quæ per se honesta non

ideo tamen semper facere permiffa, quia legibus aliquando propter varias circumftantias prohibita; fic olim mundi initio conjugium inter fratrem & sororem fuit honeftum, imo etiam neceffarium ad humani generis propagationem, ideoque nulla prohibetur lege naturæ, permiffum itaque & licitum; verum multiplicato jam genere humano, interdixit fummus rerum arbiter & legiflator ejusmodi matrimonium, ideoque non amplius permiffum, & confequenter inhoneftum, non quidem moraliter, fed legaliter, quippe fi fuiffet moraliter malum, id eft fua natura Dei fanctitati contrarium, nunquam fuiffet hac ratione genus humanum propagatum, qui enim potest permitttere Deus quæ fanctitati fuz repugnant? Cui accedit, quod mutationi non funt obnoxia quæ moralia in propria fignificatione dicimus, quia immediate, ut fuperius diximus, ex ipfa divina fluunt natura; fic olim permiffa polygamia, non quidem quia per fe honefta ideoque non prohibita, verum quia non morali honeftati contraria, lege non exprefse vetita, & quidem propter duritiem quæ obfederat animas illius populi. Quæ autem exprefse permiffa dicuntur funt ejusdem naturæ cujus priora. Exprefse dicuntur permiffa, quæ alicui tribuunt facultatem agendi vel faciendi contra juris tenorem, id eft vel honefta per fe adeoque præcepta, attamen abrogata & denuo legiflatoris voluntate permiffa: vel honeftati non quidem contraria attamen vetita, & denuo permiffa. Sic per fe honefta & præcepta eft viri & mulieris perpetua habitatio, quamobrem matrimonium definitur, quod fit *vir & mulieris conjunctio individuum vitæ confuetudinem continens*. Atque etiam Chriftus docet conjugium a Deo institutum, ut indifolubili vinculo ligaret marem & fœminam. *Quod Deus conjungit homo non feparet, Matth. 19*. Permittit tamen Deus per Moſen in foro politico dare libellum repudii, & quidem permittit dando marito difcedendi ab uxore facultatem vel poteftatem, vid. *Deut. cap. 24*. Sic etiam jure divino voluntario vetita multa quæ per fe non inhonefta, propter varias rerum circumftantias, quibus fublatis iterum exprefse permiffa fuerunt, cujus generis funt omnes fere leges cæremoniales Judæorum & pleræque forenſes, fic ciborum & dierum diftinctio, fic vetitum Judæis quædam animalia in cibum admittere, quæ in cibum capere Chriftianis permiffum. Egregium hujus permiffionis exemplum videre eft *Act. Apoft. cap. 10*. ubi legimus, cum Petrus in fuperiora domus aſcendiſſet ut oraret circa horam ſextam, & cum eſuriret, eum noluiſſe guſtare cibum. Parantibus vero illis cibum, irruiſt ſuper eum mentis ex ceſſus. Et vidit cœlum apertum, ac descendens ad ſe vas quoddam velut linteum magnum, quatuor initiis alligatum, ſummitti e cœlo in terram, in quo omnia erant quadrupedia terræ, beſtiæque, & reptilia, & volatilia cœli. Et facta eſt vox ad eum, ſurge Petre, macta & veſcere. Ait autem Petrus, nequaquam Domine, quia nunquam edi quicquam commune & immundum. Et vox rurfus iterum ad eum, quæ Deus

purificavit, tu communia ne dixeris. Erant in linteo quæcunque animalia munda & immunda (ſit enim ferarum mentio, quarum multæ immundæ vid. *Levit. 11. v. 27*. ſic etiam & piſcium & volatilium multa immunda *cod. v. 14. 15. 16. 17. 18. 19.*) Verum cum non fugiebat Petrum quorum uſus interdictus erat lege Moſaica cæremoniali, declinabat guſtare quod commune erat, id eſt quod erat impurum ſive immundum. Sed vox iterum ad eum, clara teſtabatur voce permiffum jam eſſe guſtare ea omnia quorum uſus antiqua lege interdictus fuerat, omnia jam munda ſunt & purificata Chrifti adventu. Hinc Paulus *ad Coloff. Epift. 2. Ne quis igitur vos judicet in cibo aut potu, aut in parte diei feſti, aut novilunii, aut ſabbathorum, quæ ſunt umbra rerum futurarum, corpus autem Chrifti*. Abrogavit enim Chriftus ritus & leges iſtas cæremoniales, deleto, quod adverſus noſ erat, chirographo, & ſublatis decretis, quæ nobis contraria erant, crucique affixis, conceſſit & permiffit contra veteris tenorem juris liberioſem ciborum & dierum uſum. Hæc ſufficiunt de permiffione in moralibus ſive jure divino neceſſario, tum etiam voluntario, quatenus in illis locum ſibi vendicat. De jure poſitivo ſive legibus civilibus idem dicimus, nam & quædam tacite permiffa quia non prohibita, quædam exprefse contra tenorem juris permittuntur. Verum obſervandum permiffionem quæ legibus civilibus conceditur, non extra ejus limites extendendam, ſi enim quædam permiffa videantur, quia non vetuit legiflator, quæ honeftati naturali contraria ſunt, in foro civili quidem extra legis pœnam eſſe poſſunt, per ſe tamen nunquam licita vel permiffa cenſeri debent, quia nulla permiffio ſive tacita ſive legibus exprefsa efficere poteſt, ut jus naturale ſive divinum neceſſarium in foro humano locum habeat, vel etiam voluntarium, ſi non conſtet abrogatum divina voluntate vel diſpenſatione, eatenus ut poteſtas civilis nemini civi permittendi facultatem habeat ad faciendum id quod rectæ rationis dictamen dicit juri morali vel naturali, id eſt divino neceſſario, vel etiam voluntario contrarium eſſe. Ejusmodi permiffiones vocat permiffiones actionum *imperfeſte licitarum* Puffend. *lib. 1. cap. 6*. Permittit autem lex civilis aperte vel exprefse, cum quid concedit & dat, quod prius jure non fieri videbatur: ut actionem in iis cauſis quæ ante non erat, vel erat quidem, ſed aliud quoddam juris impedimentum obſtabat, quod actionem eludebat, quo ſublato reviviſcit prior agendi facultas. Sic lex dat hæreditatem quibus delata eſt, bonorum poſſeſſionem emancipatis, in integrum reſtitutionem minoribus & majoribus ex quibusdam cauſis. Sic regulariter omnes cauſus excepti a regula prohibente cenſentur permiffi, ſicut excepti a permiffiva cenſentur prohibiti. Verum optime monet Puffend. *de jur. nat. & gent. lib. 1. cap. 6*. quando dicitur permiffum, quod nulla lege vetante aut jubente definitum eſt, non cavillanda eſſe verba legis civilis, ſed mentem inſpiciendam. *Multa enim, inquit, con-*

tinemur

zinentur in sensu legum, & ex necessaria consequentia, aut propter similitudinem utro interesse intelliguntur. Quamobrem non statim permiffa intelligi debent quæ non expresse prohibita: scimus enim leges non posse comprehendere omnes casus qui quandoque incidere possunt. *Nen possunt*, inquit Julianus, *omnes articuli sigillatim aut legibus aut senatusconsultis comprehendere, sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui jurisdictioni præest, ad similia procedere atque ita judicare debet* l. 42. ff. de ll. Verum cum superius diximus permissionem non proprie esse legis effectum virtutemque, propterea quod obligationem non pariat, possit hic quæri an expressa legis permissio non obligatoria videatur, quædat potestatem agendi vel faciendi aliquid invito etiam tertio & consequenter eum obligat ne impedimentum alteri ponat, ut jure suo permissivo utatur. Verum si dicam quod sentio, ejusmodi obligatio non descendit ex ipsa permissione, verum ex voluntate summi imperantis prohibente; quæ ejusmodi permissioni tacite & quidem necessario inest, quemadmodum prohibitioni tacitum inest præceptum, & præcepto tacita prohibitio, præsertim in moralibus: prohibitio enim mali necessario continet præceptum boni, & sic vice versa, sed diversa tamen causa prohibendi & præcipiendi. Sic eo ipso, quo leges alicui concedunt aliquid agendi, etiam prohibent ne quis ejusmodi liberam agendi facultatem habenti impedimento sit, quo minus ea uti possit. Agendi libera facultas ex permissione descendit; obligatio, qua tenentur alii idem concedere & pati, sive quæ prohibet ne permissionis usum quis impediatur, ex voluntate præcipiente vel prohibente summi imperantis dimanat. In fine hujus paragraphi reddit Au-

thor rationem quare dixit *legem obligantem ad id quod rectum est*, non simpliciter ad justum. Verum Authoris ratio tanta apud me auctoritate non pollet, ut legis definitionem carperem, si quisdam dixisset esse *regalam obligantem ad id quod justum est*. Utrumque enim latissime patet, ita ut omnes omnino virtutes complectatur. Quamobrem sæpissime quoque conjunguntur tanquam synonyma idem significantia, ut apud Cic. i. Off. *Nam hoc ipsum ita justum est, quod recte sit, si est voluntarium*. Quodenim justum est etiam honestum dicimus, quod honestum etiam rectum. Quippe quemadmodum honestas continet omnium virtutum compagem; ita & id quod justum dicimus nihil aliud est quam convenientia cum honestate, sive cum naturæ legibus & officiis, quæ in humana societate observari debent. Et eodem modo dicimus rectum esse, quod cum honestate conjunctum est, id est conveniens rationis dictamini, & humanæ societatis conservationi inservit, quamobrem cum honestate conjungitur. *Ratio recte honesteque vite* apud Quintil. Sic iterum *recte pro juste* apud Terent. *Andr. 5. 4. Pater non recte vincit* est, id est, *juste*. Quicquid igitur rectum id justum, & quod justum rectum nuncupamus, sumpto justum est in omni vitæ genere, cum in virtute naturali, tum etiam civili: nam leges sive naturales sive civiles circa utriusque salutem sive conservationem versantur tanquam objectum quo collimant; nullum itaque discrimen inter rectum & justum dari mihi videtur, nisi quod aliquando latius, aliquando strictius vox justum sumatur, quemadmodum justitia universalis & particularis nihil a se invicem differunt nisi extensione & vocis latitudine.

2. Juris ita accepti optima partitio est, quæ apud Aristotelem existat, ut sit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo strictius posito: interdum & τὸ ἐν τῷ νόμῳ constitutum. Idem discrimen apud Hebræos reperire est, qui cum distincte loquuntur, jus naturale vocant מצוה, jus constitutum דקום, quorum illud δικαιώματα, hoc ἐπιτάγας solent vertere Hellenistæ.

COMMENTARIUS.

Non nulli putant rectius dividi legem in divinam & humanam; divinam in necessariam & voluntariam. Necessaria dicitur jus naturale. Voluntaria, quæ a Dei voluntate dependet, ideoque mutari potest atque dispensationem admittit, secundum summi legislatoris beneplacitum. Hujus generis fuere leges Hebræorum forenses & ceremoniales, quæ tamen non omnes ejusdem fuere naturæ: nam legum forensium quædam ex moralibus, ceremonialibus & forensibus compositam rationem habuerunt; quædam deinde ceremoniis permixtæ fuerunt; quædam ad politiam Mosaicam; quædam ad sta-

tum civilem & Reipub. Judaicæ formam peculiariter attemperatæ fuere: quædam cum lege naturæ & morali consentiunt. Cujusmodi distinctio egregium prestat usum in acquirenda juris divini voluntarii perfectiori cognitione, ut infra suo loco demonstrabimus. Alii aliam legum divisionem excogitarunt, vel enim consideratur lex in *divina mente*, ex qua procedunt leges providentiæ; vel in *fato*; vel in *natura*, unde leges naturales; vel in *humana ratione*, unde leges humanæ rationis. Cujusmodi quadripartitam divisionem & ipse agnovisse Plato videtur. Cum legem *primam* in ideis vigere dixit;

Secundam in rationibus animæ mundi; *Tertiam* in sermonibus naturæ; *Postremam* in notionibus humanæ rationis. Alii tres tantum legis species constituunt, nimirum *æternam*, *naturalem*, & *humanam*. Lex æterna notat decretum Dei de regimine rerum. Lex naturæ dicitur, quæ per generationem implantatur. Lex humana vocatur, quæ a sapientibus fertur. Hisce speciebus quartam adjiciunt, nimir. legem Moſaicam a Deo per ministrum & internuncium Moſen Israëlitis promulgatam. Verum quorsum tot legum divisiones constituere, cum sufficiat generalis illa quæ cæteras omnes complectitur, quam jam primo loco descripsimus, scil. legem aliam esse divinam sive naturalem, aliam humanam; vel, ut inquit Author, jus (juris vocabulo pro lege sumpto) aliud naturale, aliud voluntarium. Annotavimus ad *Prolog.* jus naturæ derivandum ex ipsa divina natura, & quidem necessario ex ea immediate fluere, ideoque commode dici posse jus divinum necessarium, & immutabile, atque æternum, quia æternam & immutabilem causam habet. Voluntarium iterum est vel divinum vel humanum; hoc consistit in legibus humanæ societati propriis, ideoque apud diversas gentes receptum, vel ad cujusque reipub. statum civilem accommodatum ab summi imperantis voluntate dependens, ideoque mutabile; illud jus civile latius, hoc arctius patens appellat Author, de quo suo loco. Nullam enim agnoscimus legem æternam a naturali sive morali distinctam. Quippe quemadmodum causa unde legem naturalem derivandam necessario probasse speramus, est ens simplicissimum, cujus consequenter naturæ multiplicatio adversatur & plane contraria est, itaque quoque una eademque lex ex ejusmodi causa necessario dimanat, quæ omnibus creaturis certa quædam regula & agendorum norma est. Si enim alia esse lex æterna, alia naturalis, sequeretur diversos quoque fines. ex divina natura profluere, verum quod immediate ex divina essentia derivatur, ad unum eundemque tendere scopum, unum idemque habere objectum debet, quia nullum objectum Deus habet quam sese ipsum, quapropter æterna illa de singulorum individuorum actionibus dispositio, quæ nihil aliud est quam lex naturæ præscribens normam & regulam agendi; omnesque res ordinat ad finem Dei æterno decreto convenientem, nihil aliud est quam operationes singulorum individuorum innatæ suæ naturæ consentaneæ. Cujusmodi operationes, quamvis secundum diversam eorum naturam multifariæ sint, attamen ex una eademque voluntate & lege procedunt, & ad unum eundemque tendunt scopum. Cui accedit, quod definitio, quam de æterna lege tradunt doctores, revera nihil aliud est quam ipsa legis naturæ definitio, definiunt enim eam esse *mensuram summamve rationem in divina mente ab æterno conceptam de modo regendi mundum, & dirigendi omnes aëlius creaturarum*. Rationem æternam, cui semper obtemperandum est, vocat eam Augustinus. Alii eam dicunt *justissimam rationem*

Dei, qua mundam regit, eoque ratio sit omnium agendorum. Si lex æterna sit ratio omnium agendorum & regula omnium actuum qui a creaturis, pro cujusque conditionis facultate & naturæ capacitate, proficiuntur, nihil lex æterna differt a lege naturæ, quæ est regula cujusque individui vel cujusque creaturæ ad certum modum existendum & operandum; modus iste est æternum Dei decretum, & summa ratio divinæ naturæ insita, quæ obligat singula individua ad finem, quem sibi summus rerum arbiter producendo singula proposuit, tendere, cujusmodi ad finem decursus est legi naturæ actus consentaneus, & consequenter ejus executio & adimpletio, ut latius demonstravimus in *annotat. ad Proleg.* Sic enim Psal. 148. v. 5. & 6. *Ipsè dixit, & facta sunt: satius ea in æternum & in seculum seculi: præceptum posuit, & non prateribit*. Istud præceptum legem æternam *significare arbitrantur, juxta quam omnes creaturarum motus instituantur*. Nonne idem de naturali lege dicendum? unde legem naturæ definivit Plato esse vim quamdam rerum seminibus innatam, qua singulæ ad proprios actus propriosque fines propendent & inclinant. Optimam itaque cum Authore statuimus esse juris partitionem, quod aliud sit naturale, aliud voluntarium, quod legitimum vocat Aristoteles, sive constitutum. Cujusmodi discrimen & apud Hebræos reperiri testatur Author. Legitimum vocari potest omne illud quod convenientiam habet cum legibus sive naturalibus sive civilibus, quia legitimum nihil aliud est quam legi consentaneum esse. Verum respexit Philosophus potius ad originem utriusque juris, quam ejusmodi convenientiam cum lege. Quippe cum hic sermo habeatur de jure quatenus legem denotat, & quidem humanam, ad distinctionem juris voluntarii ac naturalis legitimum illud vocavit, quia omnem vim a voluntate humana habet, quod consequenter justum non esset, nisi legibus definitum, quamobrem *constitutum* dicitur. *Constituere* enim actum voluntatis includit. Jus vero naturale ab ipsa natura vim habet, cui inest antecederet ad omnem voluntatem justorum vel injustorum prohibendorum vel præcipiendorum necessitas. Quoniam versatur tantum circa ea quæ per se & natura sua licita sunt vel illicita. Si enim per se aliquid licitum est vel illicitum, ergo etiam jus aliquod obtinet, quod non dependet a voluntate, sed necessitate, id est a se ipso habet originem, & ipsum est quod est, & semper idem manere debet, quia necessario est quod est: ideoque sine ejusmodi necessitate non esset quod revera est, & id est quod jus naturale sive divinum necessarium dicitur, profluens ex divina natura, & ita profluens ut semper cum causa conjuncta maneat vinculo indissolubili, quia est idem quod causa. *Qua enim in Deo sunt, ita in ipso sunt, ut sint ipsum*. Ita insunt, ut nihil antecedit, nihil consequatur, ut inquit Scaliger in suis exercitiis. *Quicquid in Deo ponere, quod non sit absolutum, & quod non sit ipse Deus, impium est*. Idem juris discrimen habent Hebræi, cum distincte loquuntur

quuntur, ut annotat Author, de quo vid. Selden. de jur. nat. & gent. lib. 1. cap. 10. ubi ita, Unde fit etiam, ut cum magistri distinctius subinde loquendo jura naturalia, seu que perpetuo obligare volunt, simpliciter judicia, jura, precepta, seu mores universo humano generi prescriptos ap-

pellitent, jura vero cetera, que a numine ipsis singulariter imperata sunt, ritus aut statuta nuncupent. Si cap. 6. Deuter. inspiciamus, tripartitam ibi inveniemus legis divisionem, ibi enim fit sermo de precepto, statuto, sive cæremoniis & ritibus, & de judiciis.

X. 1. Jus naturale est dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem, aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi.

COMMENTARIUS.

Hanc juris naturæ definitionem, quam Author tradit, innumeris fere aliorum doctorum definitionibus præferendam esse duxi, propterea quod optime juris sive legis naturæ energiam atque essentiam explicat, si accurate & diligenter ponderemus singula definitionis verba. Dicit legem naturæ esse dictatum & quidem rectæ rationis. Dictatum vocat, quia nos docet quid facere, quid declinare debemus. Est enim dictatum nihil aliud quam judicium de eo quod prohibetur vel præcipitur. Nam quia in moralibus versatur mens nostra circa ea quæ illicita vel licita sunt per se propter naturalem quæ illis inest vel bonitas vel turpitudinem, consequenter de illis judicium ferens, statim nobis dicit quibusdam inesse moralem bonitatem sive rectitudinem & idcirco præcipi, aliis inesse moralem turpitudinem & propterea vetari. Quando enim inclinamus versus aliquod objectum quod in nobis appetitum & desiderium excitat, illud ipsum dum animæ repræsentatur, examinandi nobis facultas a Deo data est, scilicet an cum primis illis honesti & decori, justi & recti principiis innatis conveniat nec ne, postquam vero illud diligenter examinavit, & secum bene volutavit omnia quæ in deliberationem cadere necesse est, judicium feret, atque dictabit, quid honestum, quid inhonestum, quid justum, quid injustum est, & consequenter quid faciendum, quid omittendum. Atque animus recte sese habens repudiabit hoc, amplectetur alterum. Habet enim anima voluntatem liberam eligendi, & facultatem sese determinandi versus objecta, quæ sibi repræsentantur, ideoque vel bonum fugere & malum amplecti, vel malum declinare & sequi bonum potest. Hinc alibi inquit Chrysostomus, quoniam bona & mala in nostra Deus potestate posuit, electionis liberum donavit arbitrium. Imo hæc libertas est fundamentum justæ Dei erga nos iræ, & pœnarum, quas in transgressores legis statuit, justa fundatur in ea executio. Addit Author rectæ rationis. Recta ratio dicitur quæ legibus naturæ consentanea est, conveniens cum primis illis honesti principiis, quæ in nobismet ipsis adhuc post lapsum sentimus reli-

qua. Non enim adeo in nobis delevit primum parentum lapsus, omnia divinæ imaginis vestigia, quin supersint adhuc in nobis ejus quædam rudera, id est quædam honesti principia, ad quæ examinari potest, quid faciendum, quid declinandum incumbit homini. Hinc fere omnes saniores tum Theologi, cum etiam Philosophi statuunt homini principia theoretica & practica connata, de Dei cultu, de honestorum discrimine, sine institutione prævia innotescere, partim ex creaturarum adpectu & per usum rationis proprium; partim per impressionem naturalem, & quædam de imagine divina reliquias, menti humanæ impressas adeo inhærentes & implantatas, ut ab ea divelli nulla queant ratione, quin illud ipsum, quod rationabiliter vocamus, quo a ceteris animalibus distinguimus, deletum concedere necesse haberemus. Quod demonstratione vel probatione non indiget. Verum impugnat hanc definitionem juris naturæ per dictatum rectæ rationis Osiander in suis annotationibus ad hunc locum. Nam, inquit, genus hujus distinctionis se non recte habet, quia primo dictatum est terminus ambiguus atque obscurus, qui ipse explicatione indiget, cum ea, quæ in definitione ponuntur, debeant esse dilucidiora definito, & definitio sit dilucida essentia repræsentatio. 2. Quia non solum ambiguus est hic terminus, sed & inconveniens, compositus in ratione generis cum jure naturæ tanquam definito. Nam dictamen sive dictatum dicit Author actum aliquem & quidem transeuntem: at legem naturæ non dicit actum aliquem, aliquid ens transitorium, sed ens permanens, fixum, & perpetuo menti humanæ connexum. 3. Quia videtur esse aliquid posterius ipso jure naturæ. Nam omne dictatum præsupponit in ratione principii & causæ aliquid dictans; si itaque jus naturæ id est, quod dictat bonum esse amplectendum, malum esse fugiendum, honeste vivendum, suum cuique tribuendum, potius habebit rationem dictantis, quam dictati; & illud, quod pendet ex jure naturæ, actus, qui conformiter exercetur, eidem dictatum erit, non ipsum jus naturæ. Porro, inquit, non dextre etiam dicitur

citur jus naturæ dictatum rationis, nisi eo modo, ut recta ratio sit principium dictans, jus naturæ autem ipsum dictatum. Atqui antecedenter ad jus naturæ non datur recta ratio, sed ratio recta est per ipsum jus naturæ, imo jus naturæ est nihil aliud quam rectitudo rationis. Primo argumento respondeo, mihi non constare dictatum esse terminum ita ambiguum atque obscurum, ut explicatione aliqua opus habeat; neminem enim, qui in litteris humanioribus non plane hospes est, fugere potest, dictare nihil aliud significare, quam aliquid docere in omni disciplinarum genere, quod alius excipiat. Unde facile apparet dictatum esse institutionem atque doctrinam alicujus rei vel disciplinæ. Quando itaque jus naturæ dicitur dictatum rectæ rationis, intelligimus dictatum esse institutionem atque doctrinam ejus, quod facere vel declinare oportet, a recta ratione profectam. Itaque nihil aliud est quam rectum animæ conformatum judicium nos informans de eo, quod leges naturæ exigunt. Secundum argumentum mihi persuadet Osiandrum non intellexisse mentem nostri Authoris, propterea quod putat eum statuere aliquod discrimen inter legem naturæ & dictatum rectæ rationis: quoniam hoc dicit actum transeuntem; illam vero ens permanentem, fixum & perpetuum menti humanæ connexam. Cum dicit Author legem naturæ esse dictatum rectæ rationis, ipsam legem vult esse dictatum, id est judicium, doctrinam & institutionem eorum, quæ facere vel omittere debemus: illud enim judicium sive dictatum nobis regula & agendorum norma est; simulac enim homo per rectum conformatum judicium sibi conscius, objectum, ad quod inclinatur cum rationali natura, id est innatis honesti & decori principii consentire, statim obligatur illud sequi tanquam præceptum. Cujusmodi obligatio legis essentia est sive lex ipsa. Quod ad tertium argumentum attinet, huic fere eodem modo responderi potest. Dixi jam rectæ rationis dictatum esse diversum quid a jure naturæ, ideoque eo non posterius. Libenter concedo omne dictatum, quia denotat effectum aliquem, præsupponere causam & principium dictans. Sed in magno mihi errore versari videtur opponens, sibi persuadens jus naturæ illud dici, quod dictat bonum esse amplectendum, & malum fugiendum, quod solius animæ rationalis officium est: illa enim objecta discernit, illa judicat quid convenit principii justii nobis innatis, & consequenter illa est principium dictans, & a dictato tantum differt, quantum agens ab actu ab agente profecto. Nisi velimus jus naturæ quod dictatum ab anima sive ratione recta tanquam principio agente examinando, discernendo, judicando, atque dictando, id est docendo nos bonum & rectum profectum cum ipsa ratione dictante confundere, quod idem est ac si causa & causatum, res creatas & creatorem unum idemque dicamus. Quarto argumento, probare conatur rectam rationem nihil aliud esse quam ipsum jus naturæ, & idcirco non dextre dici jus naturæ dictatum rectæ rationis, quia antecedenter ad jus naturæ non datur recta

ratio, imo datur, nam rectitudinem rationis vocamus illam optimam animæ dispositionem & propensionem versus ea, quæ cum primis honesti principii conveniunt, vel ipsis principii convenientiam, nullo judicio sive mentis discursu inter diversa objecta discernentis adhibito. Cujusmodi dispositio non lex naturæ dicenda, sed honesti & justii principii sive divinæ voluntati congrua & consentanea inclinatio. Addit Author *indicans actui alicui ex ejus convenientia vel disconvenientia cum natura rationali inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem.* Quoniam dictatum nos informat de eo quod facere vel fugere debemus, idcirco merito dicitur regula & norma agendorum, ideoque revera lex est a recta ratione tanquam effectus a causa producta, habens in se obligandi vim non a voluntate legislatoris, sed necessitate quadam morali ipsius boni & mali naturæ inhærente. E quibus ejusmodi argumentum deducimus. Quodcumque indicat turpitudinem aut rectitudinem moralem, illud tanquam præceptum observari debet. Atqui dictatum rectæ rationis nobis indicat quid moraliter bonum vel rectum, honestum vel inhonestum est. Ergo sequitur ejusmodi dictatum esse ipsam legem & præceptum naturæ sive morale de eo quod faciendum vel declinandum est. Major negari nequit, quia omne illud quod moraliter, id est necessario rectum vel malum est, continet necessitatem & obligationem vetantem & præcipientem, cujusmodi obligatio revera lex est; legis enim virtus est imperare & vetare, ut inquit Modestinus in *l. 7. ff. de ll.* Minor etiam vero conveniens est. Demonstravimus enim dictatum esse animæ rationalis judicium & institutionem sive doctrinam eorum, quæ abstinendi & faciendi necessitatem continent. Quale dictatum præceptum & legem esse ex ipsa legis definitione constat. Quam Chryppus Stoicæ disciplinæ princeps definit, *præsidentem bonis atque malis; principem atque ducem: & secundum hoc regulam justorum & injustorum præceptionem faciendorum & prohibetricem non faciendorum.* Sed, ut clarius perspiciat Lector, dictatum rectæ rationis nihil aliud esse quam animæ inter diversa objecta discernentis judicium, cujusmodi judicium jus naturæ nuncupamus, rem paulo altius repetemus. Concipiamus primo hominem tanquam animal rationale, consequenter ratiocinandi & discernendi facultate præditum, non adeo post lapsum omni plane divina imagine orbatum, quin conservarit aliquam versus id quod bonum & justum est inclinationem. *Constanter illud ante omnia retinendum est, rationi nostræ hoc ingenium propter divini luminis communicationem, ut ad id quod justum honestumque est inclinet & propendeat. Hi vero sunt igniculi a natura hominibus dati, hæc sunt virtutum semina & elementa. Hæc elementa, hos igniculos, sive hanc ad bonum propensionem (nam his omnibus eadem res significatur) omnium plane hominum mentibus inesse, idque præsertim initio, antequam ullus vel virtutum vel vitiorum habitus contrahatur, dubitari non oportet.* Bolognet. de leg. & aequit.

æq̄lit. cap. 4. Cujusmodi inclinationes superius honesti & recti principia appellavimus. Secundo notandum animæ subesse duas facultates, intellectum nimirum & voluntatem. Sit autem officium intellectus inter objecta discernere, prout unumquodque probandum vel improbandum esse duxerit; voluntatis eligere & sequi quod bonum & honestum intellectus judicaverit, aspernari ac fugere quod ille improbarit. Simulac itaque versus aliquod objectum inclinemus, E. G. Dei cultum, intellectus illud ipsum examinat, rationes ponderat & perpendit, actum cum omissione ejus contendit, deinde judicat & dicit bonum & honestum esse Deum colere, & quidem necessario sive moraliter esse bonum, propterea quod quemadmodum necessario est ut aliquod summum numen existat omnium rerum visibilibus & invisibilibus causa & principium, & idcirco hujus universi auctor & gubernator; ita necesse est ut illud ipsum numen veneremur atque colamus, contra moraliter turpe & malum ejus cultum negligere atque omittere. Cujus enim observatio moraliter bona est, ejus ommissio moraliter mala est. Ex hoc itaque mentis discursu, atque hisce sibi invicem oppositis objectis, homo sibi legem dicitur naturalem, Deum esse colendum. Illa enim convenientia vel disconvenientia cum natura rationali nihil aliud est quam conformitas voluntatis humanæ, sive actuum, qui ab homine proficiscuntur, repugnantia, cum honesti & decori animæ nostræ impressis principiis. Nam id ipsum in homini rationale est quod honestum est, quamobrem lex naturæ dicitur ratio imperans bona & honesta, & rationale quod huic rationi consentaneum est. Quamobrem dicitur, *gentes qua legem non habent, naturaliter ea qua legis sunt facere, atque sibi ipsis legem esse.* Rom. 2. v. 14. *Naturaliter* ibi non denotat naturæ impetum sine mentis discursu & ratione non prælucente, verum significat naturam humanam rationalem; naturaliter itaque est, quod naturali ratione eis dictante honestum est. Cujusmodi facultas homini agnata est. Propter morem autem illam honestatē & turpitudinem, quæ actus nonnullos comitatur, necessario quoque ejusmodi actus a Deo vetantur vel præcipiuntur. Quippe quemadmodum illud quod bonum & justum morale nuncupamus ex ipsa divina essentia necessario profluere demonstravimus, ita necessario illud ipsum a Deo præcipitur, contrarium prohibetur. Quoniam enim Deus nullum potest aliud objectum habere quam semetipsum, quia est ens perfectissimum omnes in se possidens virtutes, quarum ideæ nobis connatæ & menti nostræ impressæ sunt propter divini luminis communicationem. Hinc

nihil aliud vult quam quod relationem & convenientiam habet cum sua essentia & natura, & quidem nihil aliud necessario potest velle, ut ita dicam, quia semper debet velle quod est quid positivum, ideoque amare & imperare justa atque bona, vetare mala & inhonesta. Quemadmodum ipse est ens positivum, simplicissimum & perfectissimum, ita ab æterno nullum aliud voluntatis objectum quam sese ipsum habere potuit, & consequenter quod bonum est & justum, si enim vellet malum, vellet semetipsum non esse, quod absurdissimum & contradictorium est. Quippe quemadmodum *vō velle* est actio; & consequenter quid positivum, quod necessario ad objectum existens ideoque positivum debet referri, hinc eo ipso que Deo tribuimus voluntatem, ejus existentiam necessario significamus, & viceversa, eo ipso quo eum existere dicimus, eum se existere velle denotamus. Quia vero ipse solus ab æterno fuit & extitit, nullum aliud voluntatis habuit vel etiam habere potuit objectum quam se ipsum, & idcirco nihil velle potest quam quod justum, rectum, honestum & bonum est, tanquam res positivæ. Et hæc ratio est, quod vitia non possunt esse divinæ voluntatis objecta, quia sunt virtutum privationes, & consequenter contraria sunt divinæ naturæ & voluntati, quia nihil aliter velle potest quam quod positivum quid est, quoniam voluntas præsupponit principium agens ideoque existens, & quidem a se ipso quia est primum & perfectissimum. Cum autem virtutes non differant a Dei essentia, hinc quoniam nullum objectum Deus habet quam se ipsum, idcirco quoque necessario præcipere debet virtutes, & prohibere vitia; quia contraria velle est alterutrius privatio, quæ in divina essentia tanquam perfectissima & simplicissima & ente necessario existente locum habere nequit. Præterea, ut modo diximus, cum semper debeat velle quod positivum est, quia refertur voluntas semper & necessario ad se ipsum tanquam objectum, & consequenter ad omnes virtutes, quæ dicitur nobis recta ratio observandas, quia ex divina ipsa essentia profluentes & propter communicationem divini luminis menti nostræ tanquam divinæ particulæ auræ impressæ, necessitatem in se habent moralem, qua obligamur ut omnes actiones, quæ a nobis qua rationalibus proficiscuntur, divinæ imagini, ad cujus similitudinem conditi sumus, sint conformes eique respondeant. Obligatio vero ad virtutes propter allegatas rationes continet necessitatem vitii abstinendi, atque ita ex divina voluntate sive natura procedit prohibitio mali & præceptum boni.

2. Actus, de quibus tale existat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, atque ideo a Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: qua nota distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & a divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat quæ per se ac

F

suapte

suapte natura aut debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit.

COMMENTARIUS.

Objectum juris naturæ sunt actus per se & natura sua boni & mali. Ideoque necessario præcepti & vetiti antecedenter ad divinam voluntatem, non itaque mali quia vetiti, sed vetiti quia mali, cujusmodi actibus inhærens bonitas vel malitia omnem voluntatis dependentiam excludit, qua nota distat a divino jure voluntario & humano. Nam eo jure voluntate legislatoris debita & illicita fiunt, quæ ante legem latam erant adiaphora, id est cujusque arbitrio relicta. Hinc Molina *de just. & jur. tom. 1. disp. 3. ejul-*

modi discrimen inter jus naturale & positivum annotat. *Quod obligatio juris naturalis oritur a natura objecti, indeque se diffundit in præceptum. Ea vero de causa dici consuevit, ea, que sunt juris naturalis, prohibita esse quia mala, & non ideo mala esse, quia prohibita. Similiter in bonis, justa esse quia bona & necessaria ut fiant, & non ideo esse bona necessariaque ut fiant, quia justa. E contrariis vero obligatio juris positivi oritur a præcepto & voluntate præcipientis, indeque derivatur in præceptum.*

3. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est, quædam dici ejus juris non proprie, sed, ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quæ injustitia carent: interdum etiam per abusivum ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis.

COMMENTARIUS.

Proprie juris naturalis dicuntur ea quæ dictatum rectæ rationis fieri vel non fieri jubet, sic ut illa omitti, hæc fieri sine peccato nequeant. Quippe quoniam ea circa quæ jus naturæ versatur, habeat in se moralem turpitudinem vel bonitatem, idcirco illa vetandi, hæc præcipiendi necessitatem continent, ut jam sat clare demonstrasse speramus. Verum improprie aliquando juris vocabulo sumpto, quædam etiam juris ejus dicuntur reductivè, vel, ut alii, negativè, cujus generis sunt, quibus non repugnat jus naturæ, quemadmodum justa dicuntur, quæ carent injustitia, quia non prohibentur lege, si vero injusta essent, lege vetarentur, atqui non vetita, ergo non injusta; non justa igitur quia lege præcepta, sed quia legi non contraria. Quo sensu ea dici possunt juris naturalis quæ permixta sunt, sive cujusque hominis pudori relicta, utrum præstare velit nec ne: sic rationi rectæ conveniens est bene meritis de nobis remunerare, verum non exigit remunerationem ut debitum quod alteri reddere tenemur ex obligatione naturali, lege naturæ introducta, quæ illi concedit jus exigendi, mihi imponit necessitatem præstandi, sed ut æquum & honestum suadet potius ratio, par pari referendum esse. Et hoc sensu dicitur in *l. 25. §. 11. ff. de petit. hered. ad remunerandum aliquem naturaliter obligari*, id est naturalis honestas devincit beneficium accipientem, ad benefactori remunerandum, non juris vinculo ab utraque parte obligatorio, quo ille remunerationem suo jure posset exigere, hic ad præstandam cogi, sed æqui-

tatis & honestatis ratione. Donare enim perdere est *l. 7. ff. de donat.* Ergo obligationem non producit, nisi quatenus, ut diximus, qui accipit donationem se sentiat devinctum ad remunerandum, ne videatur ingratus. Hinc illud Martialis:

Dimidium dare Lino quam credere totum

Qui mavult, mavult perdere dimidium.

Quamobrem inquit Seneca, *Neminem beneficium in calendario scribere*, id est in libro quo solebant nomina & pecunia scænebris scribi, quam Kalendis solent ponere: atque illinc usuram ordiri. Et paulo ante, *Beneficiorum simplex ratio est, tantum erogantur, si reddat aliquid, lucrum est: si non reddit, damnum non est.* Nihil enim debet mihi beneficium accipiens vel donatarius, quia non damus beneficia scænerandi animo, quemadmodum mutuam, quo accipiens obligatur ut tantundem restituat creditori. Lucrum enim existimatur, quia nullus contractus, nulla obligatio intercedit, quæ donarium vel beneficium accipientem obligat ad remunerationem. Quod enim ex contractu & obligatione alicui debetur, id creditoris esse existimatur, ideoque accipiendo ex contractu debitum non facit quis lucrum, sed suum accipit, quia id, ad quod jus perfectum habeo, cujusmodi est illud quod ex contractu vel quasi mihi debetur, meum esse intelligitur, quia id meo jure exigere atque persequi possum. Hinc qui actionem ad rem habet rem ipsam habere videtur. Huic juris naturalis significationi accedit & altera, quando abusivè juris naturalis vox ponitur pro eo, quod ratio honestum judicat, aut

aut melius eo quod opponitur indicat, jure tamen naturali non debitum. *Idque præcipuum locum habet, cum de duabus propositionibus inter se comparatis queritur utra verior, aut melior, aut benignior sit; tunc enim ea, cui ratio aut equitas magis favet, juris naturalis esse dicitur: quemadmodum quod minus est absurdum, duobus propositis absurdis, id rationem equitatis habet.* Gulielm. Grot. de princip. jur. nat. cap. 2. Cujus generis recenset Pufendorf multos actus generosioris & communem modum supergressæ liberalitatis, misericordiæ & mansuetudinis, & quando quis præter necessitatem de jure suo remittit. Ut legatorum integra solutio sine detractioe Falcidiæ. Hoc sensu inquit Paulus 1 Corinth. cap. 6. v. 12. *Omnia mihi licent, sed non omnia conducunt.* Licita quidem mihi ea omnia quæ non prohibita, verum quamvis licita, considerandum an expediant, id est an bona sint, & eligenda. Eorum quæ licita sunt comparatio faciendâ est, & eligenda quæ expediunt,

si bona sunt. Cujusmodi exemplum habemus cap. 7. v. 36. 37. 38. ubi aliquid licitè melius esse ostendit. Cum ita argumentatur, *Quod siquid indecorum virgini suæ putat, si prætereat nubendi tempus, & sic oportet fieri, quod vult faciat,* (non enim jure prohibitum elocare virginem viri potentem, sed permissum, quia res licita humani generis propagatio) *non peccat, jungantur matrimonio.* Ceterum qui stat firmus in corde, non habens necessitatem, sed potestatem habet propriæ voluntatis, & decrevit in corde suo, ut servet suam virginem, bene facit. Ex quibus præmissis concludit. *Itaque qui elocat nuptum, bene facit.* Id enim agens consulit pudicitiam filiam suam, quæ jam matura viro jungi cupit, & propagationi humani generis, quamobrem matrimonium institutum est, inservire, *Attamen qui non elocat nuptum, melius facit.* Ex duobus licitis sibi oppositis, alterum eligit, quia melius & præstantius judicat.

4. Sciendum præterea, jus naturale non de iis tantum agere, quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. Sic dominium, quale nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nefas mihi esse id arripere te invito quod tui est domini, ipsum indicat jus naturale; quare furtum naturali jure prohibitum dixit Paulus Jurisconsultus, natura turpe Ulpianus, Deo displicere Euripides his in Helenæ versibus:

L. I. D
de Fur-
tis. L.
Probrum
D. de
verb. si-
gnificat.

*Namque odit ipse vim Deus: nec divites
Nos esse rapto, sed probe partis cupit.
Spernenda, si non jure veniat, copia est.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique sic fas est domum,
Ut ab alienis rebus ac vi temperet.*

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam homo non solum est animal rationale, sed & sociale, leges sive jus naturæ duplicem ejus intuitu habent usum, sub una eademque obligandi vi. Quatenus est animal rationale conditum ad similitudinem divinæ imaginis, habet certam agendorum normam, quam leges naturæ, quæ sunt suæ rationis dictamina, ipsi præscribunt, præcipiendo justa & honesta, quia huic imagini congrua, & vetando mala & injusta, quia ei contraria. Quo sensu jus naturæ dicitur versari circa ea quæ existunt citra humanam voluntatem, quia bonum & honestum & justum defluit necessario ex ipsa divinæ naturæ essentia, etiam antecedenter ad voluntatem divinam, & consequenter necessario quoque legis sive juris naturæ objectum est. Cujus generis illa omnia, quæ dicitur ratio cum primis nobis honesti & justii principii divinæ istius

imaginis reliquis convenire, necessariam ideoque & indissolubilem obligationem habentia, idcirco dicuntur esse juris naturalis absolute, quibus nihil addere vel detrudere potest voluntas humana. Quatenus vero jus naturæ concernit hominem tanquam animal sociale, ipsi quidem præscribit agendorum normam, non semper autem antecedenter ad ejus voluntatem, verum aliquando humanæ voluntatis actum consequitur. Præscribit multas societatis humanæ conservationi inservientes regulas, verum non omnibus casibus applicatas tradit, qui quandoque incidere possunt: præscribit multa officia, quæ homo homini debet, verum non singula applicat actibus. Illud enim est rationis officium in casibus lege non expressis ex generalibus juris naturæ regulis & axiomatibus necessarias derivare consequentias, easque ad similia producere. Præcipit jus natu-

re conservationem societatis humanæ, præcipiendo autem ejus conservationem, simul præcipit adhiberi illa media quæ huic inserviunt. Atqui conservari nequit nisi distinctio dominii introducat, a communio recessi mortales, introduxerunt dominium, consequitur itaque voluntatis humanæ actum jus naturæ, & dicat, quia societas nequeat conservari, nisi introducat distinctio dominii, hoc introducto nefas esse societatis humanæ membro alteri invito eripere, quod ejus est dominii. Communio rerum quidem licita & jure naturæ permessa, imo etiam introducta, sunt enim privata nulla natura, ut inquit Cic. verum non tanquam per se & sua natura necessaria absolute præcepta, ita ut ab ea recedere nefas esset exigente necessitate humana. Quemadmodum nec juri naturæ repugnaret, si homines iterum, salva societatis humanæ conservatione & tranquillitate, primævam communionem inducerent, pendent hæc quodammodo a dispositione humana. Ita Celeberrimus Theologus Andr. Rivet. in prælect. in decalog. *Nulla lex naturalis qua jubeat rerum communitatem, & earundem divisionem prohibeat. Consonam tamen fuisse communitatem statui innocentie non imus inficias, quia tunc satis commode indivisa mansissent rerum dominia. Sed tamen nullo tum præcepto prohibita fuisset rerum proprietas, quia Deus res istas inferiores hominum potestati atque dispositioni subjecit.* Et paulo post: *Cum autem omnia dicuntur jure natura communia, id intelligi debet partim negati-*

ve, quia jus natura illam divisionem non fecit, que inter homines obtinet, partim etiam positive, quia omnibus potestatem dedit utendi quavis re, dominii capiendi, priusquam ab aliquo sit occupata, quod jus etiamnum durat. Quod vero spectat divisionem rerum in genere: nempe illud, ut res fiant proprie, & divisa inter ipsos homines, id ratio naturalis hominum dicat, ut desidia præcendantur, & pax conservetur. Absolute tamen & proprie juris naturalis non est, quia natura non præcipit absolute eam fieri, nec secundum se ad eam inclinat. Recte ergo dicitur, divisionem illam & jure humano niti & etiam naturali & divino: non quod natura jus præceperit initio directe & immediate istam rerum divisionem: Sed quod ex occasione multiplicati generis humani, & invalescentis iniquitatis, judicaverit eam ad pacem esse necessariam. Utriusque humanæ voluntatis actum sua consequuntur præcepta, scilicet ut communionem introducta rebus communibus utantur ut communes, & consequenter dicat recta ratio neminem earum usu arcendum. Introducto dominio rerum, jubet jus naturæ ut recedat domino, prohibetque ne quis alter alterum sine justa causa privat re sua. Hoc sensu furtum jure naturæ prohibitum dixit Paulus Ictus l. 1. ff. de furt. Ulpianus recenset inter ea quæ natura turpia sunt l. 92. ff. de V. S. Et sic de omnibus iis dicendum quæ contraria sunt non quidem necessariis juris naturæ præceptis, sed hominum dispositionibus, quibus necessitas humana, sua dente recta ratione, occasionem præbuit.

5. Et autem jus naturale adeo immutabile, ut ne a Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt, ad quæ se illa non extendit; quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent, sed sibi ipsis repugnant. Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne a Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles, cum dicit: *ἐνια δὲ θεὸς ἀνομοίαται συνδλημερία μὲ πὸν φαλόπιτο*. Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pendet, ita & proprietates, quæ esse illud necessario consequuntur; talis autem est malitia quorundam actuum comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. xviii, 25. Esai. v, 3. Ezech. xviii, 25. Jerem. ii, 9. Mich. vi, 2. Rom. ii, 6. iii, 6.

COMMENTARIUS.

Quod hic Author de juris naturalis immutabilitate statuit, adeo perspicuum atque certum quam quod certissimum. Quamobrem miror illud ipsum a viris, quibus mens sana est, in dubium revocari potuisse, imo plane negari. Quod si juris naturæ fontem atque originem, quam ipsam divinam essentiam nuncupavimus, spectemus, atque omnia examinemus attributa,

quæ adeo ad divinam constituendam essentiam eo modo quo ei insunt, concurrere debeant, ut sublato uno tollatur ipsum illud quod summum numen vocamus, sequetur omnem profus divinitatem negare, qui jus naturæ mutari posse statuunt. Quippe cum illud ipsum adeo necessario defluat ex natura divina, & ei tanquam necessarium attributum inseparabile inhæreat, ut non sit aliquid

aliquid diversum a Deo, sed ipse Deus sit, consequenter non magis mutari potest quam divina natura. Eam vero omnis mutationis expertem probat summa ejus perfectio. Quæ potissimum in eo consistit, quod semper & ab æterno idem fuit & idem in æternum manet: quod enim summè perfectum est huic addi vel detrahi nihil potest, additio enim est argumentum quod aliquid deest quod adesse rei debuisset, quemadmodum detractio est testimonium quod plus adest quam debebat adesse, ideoque non omni parte perfectum, utrumque mutatio est, quia addendo vel detrahendo res non manet eadem, qualis ante fuit. Quia igitur omnis mutatio imperfectionem infert, a Deo tanquam enti perfectissimo removenda. Hinc ipse Deus Mal. 3. v. 6. *Ego Jehova non mutor.* & Jacob. 1. v. 17. *Apud quem non est transmutatio, aut conversionis obumbratio.* vid. quæ ad §. 6. proleg. annotavimus. Cui accedit, quod quemadmodum divina essentia est immutabilis, ita quoque omnia, quæ Deo attributa adscribimus, immutabilia sunt, quia attributa sunt ipsa Dei essentia, itaque ejusdem quoque conditionis & naturæ. Quoniam vero ex attributis nimir. sanctitate & justitia divina jus naturale necessario derivandum demonstravimus, tanquam effectum a sua causa, sequitur illud ipsum necessario esse immutabile, propter immutabilitatem divinæ essentia sive ejus attributorum. Quemadmodum enim ista attributa divinæ essentia necessario inhaerent tanquam inseparabile quid, sine quo summum aliquod ens concipere non possumus eo modo existens, quo necessario debet existere, si existat, quod certissimum esse jam demonstravimus; ita necessario ex iis tanquam causa derivatur jus naturale. Quod si igitur immutabilis causa, idem

quoque effectus, qui necessario & immediate a causa producitur. Immutabilis autem causa, quia non potest velle Deus sese non existere eo modo quo existit, propter summam & plenissimam perfectionem, quam necessario possidet. Præterquam quod ejusmodi voluntatis actus diversus repugnaret simplicitati divinæ essentia, ut enim Deus est ens simplicissimum, ita una & simplicissima, æterna & immutabilis ejus voluntas, per quam vult se ipsum ut summum & infinitum bonum, & ad se ipsum omnia alia, Clariss. Burman. *Synops. lib. 1. cap. 22.* Quoniam vero necessario sanctus & justus est, debet etiam velle quod justum est, quia naturæ suæ conveniens, & quidem eodem modo vult, ut aliud velle nequeat, quia ipse voluntatis suæ objectum necessario esse debet. Cujusmodi necessitas nullis mutationibus obnoxia esse potest, quia contradictionem involvit, rem aliquam certo modo debere existere, & mutari posse; quod enim mutari potest, non necesse eodem modo existit. Quemadmodum itaque sanctitas & justitia quia necessaria divinæ essentia attributa omnem mutationem respuunt, ita etiam jus naturæ ex ea originem habens immutabile esse debet, & quidem a parte Dei, ut jam satis clare demonstrasse speramus; multo autem magis a parte hominum, utpote qui omnino a Dei voluntate pendent, & consequenter non aliam sibi agendorum normam, sive justæ & honestæ regulam præscribere possunt, quam illam, quæ ex divina imagine, ad quam conditi sunt, defluit, neque aliquid ei addere vel detrudere, quoniam perfectissima est, & idcirco nullam admittit mutationem, quæ imperfectionis indicium est, ut dicere incepimus.

6. Fit tamen interdum ut in his actibus, de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur, quod immutabile est, sed res, de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo acceptum ferat, jam solvere non teneor, non quia jus naturæ desierit præcipere solvendum quod debeo, sed quia quod debeam deberi desit: ut enim recte in Epicteto Arrianus: *ὅσα δὲ καὶ τὸ δανείσασθαι πρὸς τὸ ὀφείλῃν, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὸ ἐπιμνῆναι ἐπὶ τῷ δανείῃ καὶ μὴ διαλελυθῆναι αὐτό:* non sufficit ut debeatur pecunia datam esse mutuam, sed oportet ut & maneat adhuc indissoluta mutui obligatio. Ita si quem Deus occidi præcipiat, si res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt, sed non erit homicidium aut furtum, quod vitæ & rerum supremo domino auctore fit.

C O M M E N T A R I U S.

Quia jus naturæ ex immutabili divina essentia deducimus, immutabile quoque esse statuimus. Quemadmodum Deus essentiam non mutat, ita nec sententiam. Sibi enim sem-

per similis manet, & idcirco bonus & æquus. Quamobrem quatenus jus refertur ad se ipsum tanquam objectum necessarium, nunquam mutationem aliquam vel extrinsecam vel intrinsicam

cam patitur. Verum quatenus extra divinam essentiam applicatur ad singulares hominum actus aliaque objecta externa refertur, quæ variis mutationibus obnoxia sunt, variatur atque mutatur aliquando, non intrinsecè quoad essentiam, scil. quod per se malum a lege prohibetur, non permittitur vel præcipitur quia bonum, verum actionum circumstantiis & objectis mutatis legis applicatio quoque mutatur. Hoc sensu inquit Philosophus *lib. 5. cap. 5. Eudem. Apud Deos id quod natura constat, sive jus naturale immobile esse atque immutabile, apud homines vero aliquid naturale etiam mutabile esse, sed non omne.* Actionum varietas diversam quidem juris naturæ applicationem, verum non diversam juris sanctionem inducit. Non oppugnant hanc sententiam juris Romani conditores, cum inquirunt, *l. 6. ff. de just. & jur. Jus civile non per omnia juri, natura servire, verum plerumque ei addere aliquid vel detrahere.* Cujusmodi additionem & deductionem revera mutationem esse statim diximus. Nam facile hæc difficultas tolli potest respondendo, quod ejusmodi deductio vel additio, de qua hic sermo, non ipsam legem naturæ, sed actus hominum mutare; dum eos dirigit atque accommodat ad reipub. formam & constitutionem, quod sæpissime fit quando juris naturalis generalibus præceptis aliquid addendo vel detrahendo jus proprium alicujus civitatis efficitur, quod civibus agendorum norma atque regula est. Cujusmodi dispositio legislatoris videtur quodammodo immutare jus naturæ, quatenus ea generaliter sancita specialiter ad usum & mores hominum in societate civili viventium accommodat. Immutabilia tamen permanent, quoad ea quæ per se & sua natura justa sunt antecedenter ad omnem voluntatem, & propterea vim suam retinent in obligandis conscientiis anticipatæ in animis nostris communes illæ notiones, in quibus hæc constantia atque immutabilitas præcipuè elucet, inquit Vinn. *ad inst. lib. 1. tit. 2.* Cui addi potest, quod licet naturalibus præceptis accedat lex humana, tamen nihil illis decedit, quia ejusmodi accessus videtur potius specialis ex ea conclusione deductio, quam ejus immutatio. Lex naturalis jubet pacta conventa servanda, non unam tamen & eandem obligandi vim jure civili habent pacta quæ nuda dicuntur & vestita. Ex hisce enim actio oritur; ex illis nequaquam. Sic naturale præceptum est, *Deum colito.* Modus autem Deum externo cultu atque ritu colendi hominum dispositioni relictus sæpissime variat, firmiter tamen & immutabiliter manente de Deo colendo præcepto. Præceptum

quo cavetur, *Ne occides,* semper obligatorum per se & sua natura, mutato tamen objecto, obligationis quoque necessitas tollitur; quemadmodum in causa necessariæ defensionis, & ubi auctoritas supremi judicis accedit. Ita quoque rem alienam invito domino auferre vetant naturæ jura, si tamen fit jussu supremi Domini vitæ & rerum, quas homini concedit ex sua liberalitate & benevolentia precariò, ut ita dicam, sive commodatò, non fit furtum; sic olim jussit Deus Israëlitas auferre Ægyptiorum aurca & argentea vasa, non ut aliena, sed tanquam sibi propria, utpote ab omnium rerum Domino & Arbitro sibi adjudicata & concessa, cujus terra & quidquid in ea, ut cui voluerit justè det ea. Quod summa ratione cum proportionè ex vi supremi domini ad magistratus summos applicari posse statuit Gulielm. Grot. *de princip. jur. nat. c. 3.* ut nimir. ex causa rationabili possint declarare non manere amplius civibus circa res suas id juris, quod antea fuerit, si eas, eo quo debent modo, non administrent. Quemadmodum generaliter prodigo lege civili rerum suarum administratio interdicta. Eadem ratione nititur præscriptio humanis legibus introducta. Sic etiam nihil magis æquitati naturali convenire ait Imperator, quam voluntatem Domini rem suam in alium transferre volentis ratam haberi *§. 4. inst. de rer. div.* Quia tamen reipub. interest ne quis immodica & temeraria liberalitate semetipsum bonis exuat, ita ut postea eum pœniteat liberalitatis suæ, certum modum ei exercendæ præscripsit in donatione idem Imperator *§. 2. inst. de donat.* ubi donationem, quæ quingentos solidos excedit, non aliter ratam esse voluit, quam si actis sit insinuata. Cujusmodi additio & deductio a voluntate humana procedens, legi naturæ adjecta, non mutat eam, sed potius adjuvat, imo quodcunque in similibus casibus recta ratio dicat addendum vel detrahendum, videtur & ipsum naturæ jus suadere, & eatenus ipsa dispositio humana declarat potius legis intensionem, quam eam immutat. Quippe cum jus naturæ quatenus ad homines refertur, maxime spectat eorum salutem temporalem, quam potissimum dependere a societate jam demonstravimus, hinc in genere approbat omnia quæ inserviunt ejus conservationi, eorum applicationem arbitrio & dispositioni hominum relinquens, ita ut quæ ex ejusmodi humana dispositione recta ratione prælucente profluant, etiam quodammodo ex ipsa dispositione legis naturæ derivari possint. Quo sensu jus civile dici potest collectum ex naturalibus præceptis.

7. Sunt & quædam juris naturalis non simpliciter, sed pro certo rerum statu: sic communis rerum usus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non erant; & jus suum per vim consequendi ante positas leges.

COMMENTARIUS.

Commode hisce applicari potest illa quorundam doctorum distinctio inter jus naturæ *Absolutum & Hypotheticum.* Quæ jus naturæ absolute præcipit, absolute etiam obligant, quia ob-

objectum circa quod versatur habet in se intrinsicam moralitatem simplicem & immutabilem, & idcirco quosvis simpliciter & immutabiliter pro ratione sui objecti obligat, nulla in deliberationem hic cadit conditio & status, sive temporis, sive loci, sive personæ, quæ obligationem vel tollunt, vel mutant, vel suspendunt, propter objecti sive pro tempore absentiam, sive mutationem. Sic in statu naturali jus suum per vim consequi cuique facultatem concedunt naturæ leges, in civitatem vero coalitis hominibus nemini propria auctoritate sibi jus dicere licet: recuperat vero facultatem propria manu jus suum consequendi licet membrum societatis civilis, ubi iudicis copia non est. Sic nihil magis iusto homine dignum, quam reddere depositum, verum

si gladium quis apud te sanæ mentis posuerit, repetat insaniens, reddere injustum erit, non reddere iustum. Ita etiam si quis pecuniam apud te deposuerit, ut bellum inferat patriæ, reddesne depositum? neutiquam, faceres enim contra rempub. quæ debet nobis esse charissima. Sic multa, quæ natura videntur honesta, temporibus fiunt non honesta. Cic. 3. off. Non per se & sua natura, sed quia certis circumstantiis alligata sunt, quibus sublatis per se quidem honestatis manet præceptum, sed circa idem objectum non potest exequi quod rationis dictamen dicat, quia ratio moralis, quæ objectum habile reddebat ad habendum vel agendum, mutatione ipsius objecti quoque mutata est, & idcirco quod antea præceptum, jam vetitum.

XI. I. Discrimen autem quod in Juris Romani libris exstat, ut jus immutabile aliud sit quod animantibus cum homine sit commune, quod arctiori significato vocant jus naturæ, aliud hominum proprium, quod sæpe jus gentium nuncupant, usum vix ullum habet, nam juris proprie capax non est nisi natura præceptis utens generalibus, quod recte vidit Hesiodus:

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων:
 Ἰχθύσι γὰρ, καὶ θηροῖς, οἰωνοῖς πεπεφοῖς
 Ἔσθαι ἀλλήλους. ἐπεὶ ἔδίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν.
 Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν αἰεῖται.

*Humano generi nam lex datur ab Jove summo;
 Quippe feræ, pisces, avium genus altivolantum
 Mutua se vertunt in pabula, juris egentes.
 Justitia at nobis, quæ res est optima, cessit.*

In equis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, νόμος γὰρ γὰρ ἢ δικαίω πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρεῖσθαι πεφύκαμεν: lege & justitia adversus homines tantum natura utimur. Lactantius lib. v. In omnibus enim videmus animalibus quæ sapientia carent, conciliatricem sui esse naturam. Nocent enim aliis ut sibi profint: nesciunt enim quia malum est nocere. Homo vero, quia scientiam boni & mali habet, abstinet se a nocendo etiam cum incommodo suo. Polybius, cum narrasset quibus initiis primum convenissent homines, addit, si quis in parentes aut beneficos injurius fuisset, fieri non potuisse quin id cæteri ægre ferrent, ratione addita: τὰ γὰρ γένος τῶν ἀνθρώπων ταύτη διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζώων, ἢ μόνοις αὐτοῖς μένει τὰ ἢ λογισμῶ, φανερόν. ὡς οὐκ εἰς ἀλλοῦς ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἀλλοῦς τὴν ἀποφροσύνην, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἐπισημαίνουσι τὸ γινόμενα & διασπασίτου πῶς παρῶσι. Quoniam enim humanum genus hoc aliis animantibus distat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non est tam alienum a natura sua actum ab ipsis dissimulatum iri, ut in aliis animantibus: sed quod factum est, revocatum iri ad animum cum offensæ significatione.

C O M M E N T A R I U S.

Superius in annot. ad §. 5. Proleg. Jus naturale nobis non solum cum animantibus, sed & cæteris individuis commune, eorumque ad finem, ad quem singula ordinata sunt a summorum rerum

rerum arbitro, propensionem & inclinationem revera jus naturæ esse demonstravimus. Unde unumquodque individuum secundum jus naturæ agere atque operari dicimus, quoties ad finem naturæ suæ congruum rapitur atque tendit secundum regulam & normam, quam immutabilis Dei voluntas cuique individuo præscripsit. Cujusmodi regula ex æterno Dei decreto profluens æterna illa sive naturæ lex est, quæ omnibus rebus sive animatis sive inanimatis innata. Quemadmodum enim Deus decrevit certum ordinem, quo mundum a se productum omniaque individua gubernare voluit, ita etiam omnibus rebus a se productis, ex quibus constat universi fabrica, insevit ejusmodi inclinationes, quibus singulæ rapiuntur ad operandum quod æterno isti decreto conveniens est. Huic autem convenienter operantur quando secundum naturam sibi innatam agunt & operantur, nam cujusque individui naturam ita comparavit, ut huic ordini quem sibi proposuit ab æterno respondeat. Cujusmodi operationes & actiones licet pro diversa cujusque individui natura quoque diversæ sint, una tamen eademque operandi regula & norma præscripta omnibus, quæ est illud

decretum gubernandi mundum, sive ratio Dei æterna quæ unumquodque individuum determinavit ad certo modo existendum & operandum, ut diximus ad dictum §. 5. *Proleg.* Itaque discrimen illud, de quo Author sermonem habet, rejicimus, quoniam juris naturæ originem unam eandemque omnibus individuis communem statuimus, propterea quod unum tantum ac summum ens est, a quo omnia producta sunt & gubernantur, verum non unus & idem omnibus operandi modus, & consequenter non eodem modo legem naturæ exequuntur atque implent. Quæ diversa juris adimpletio nullum juris discrimen inducit, sed diversum exequendi modum. Cui accedit, quod licet qualitatum, quæ cuique individuo innatæ sunt, diversitas causa sit, quod in quibusdam illustriora eaque magis speciosa videmus juris naturæ vestigia & specimina, quæ in actionibus elucent, ex eo tamen non sequitur omnia non ejusdem juris participare, differunt quidem inter se homines dignitate, præstantia, meritis, ingenio, judicii acumine, aliisque animi dotibus, verum ejusdem tamen rationis participes. vid. quæ ad §. 5. *Proleg.* disputavimus.

2. Quod si quando brutis animantibus justitia tribuitur, id fit improprie ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio. An vero actus, ipse de quo jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus, ad juris ipsam naturam nihil refert.

COMMENTARIUS.

Quamvis statuamus homini cum brutis animantibus ceterisque individuis jus commune, tamen non eodem sensu brutis animantibus quo homini justitiam tribuimus, sumpto justitiæ vocabulo pro *constanti & perpetua voluntate jus suum cuique tribuendi*. Quippe cum illa suum cuique tribuendi necessitas & obligatio præsupponit facultatem ratiocinandi, discernendi, & concludendi, (qui enim cuique suum tribui potest, nisi prius constet quid, quantum, & quibus debeo) longe illa justitia, quam in brutorum animalium actibus cernimus, differt ab illa, quam homini tribuimus. Hæc enim ex ratione sive mentis discursu proficiscitur; illa quidem ex ratione tanquam sua causa & origine derivatur, sed extrinseca. In eo tamen sibi similes, quod utraque ex communicatione divinæ rationis tanquam causa prima profluunt. Sed diversæ quoad subjecta quibus inhaerent, & exercendi modum. Actus justitiæ, qui ab homine proficiscuntur, fiunt cum delectu & discursu mentis, ideoque ex principio intelligente intrinseco. Habet enim in se ipso rationem moventem tanquam in propria sede collocatam, ut inquit Bolognet. *de leg. & equit. cap. 5.* Brutorum animantium actus extrinseca certa ratione moventur ac reguntur ad communem qui-

dem finem & scopum, sed non iisdem mediis assequuntur. Utriusque actus justitiæ conveniunt, & quidem propriè justitiam dici posse mihi videntur, sed non eodem modo leges & regulas justitiæ adimplent subjecta. Quemadmodum enim homo nobiliorem in modum quam cetera animalia divinam rationem participat, ita quoque illustriori modo exercet justitiam; illa autem minor vel major portio participandæ divinæ rationis efficit quidem ut pro ejus mensura in actibus utriusque justitiæ splendor & decus magis vel minus conspiciatur, verum majus non tollit minus, quasi non ejusdem essent naturæ cujus est totum, quod in partes inæqualis magnitudinis dividitur. Participant brutæ animantes rationem divinam, verum non rationabiliter. Atqui hoc modo homo ejus particeps, ergo rationabiliter, id est illustriori modo justitiam exercet, quam cetera animalia, verum diversitas exercitii non impedit quo minus etiam animalibus pro mensura, qua divinam rationem participant, justitiam tribuamus. In equis itaque atque leonibus justitiam non dicimus scilicet quæ cum delectu jus suum cuique tribuit, pro mensura debiti, ideoque quæ tantum hominis propria, qui quamvis, ut cetera animalia, divina quidem ratione regatur, insuper tamen in se ipso possidet ejusdem rationis

nis particulam, qua se ipsum regere ac moderari potest, per quam consequentia cernit principia & causas rerum videt, similitudines comparat, & justum ab injusto separando, quid sibi faciendum, quid declinandum est dijudicat. Cujusmodi ratiocinandi facultas non est documentum

nos alia quam ceterarum creaturarum origine natos, vel alterius rationis participes, sed nobiliori & illustriori modo: quo enim magis accedimus ad principium a quo producti sumus, eo illustriora originis nostrae damus documenta.

XII. I. Esse autem aliquid juris naturalis probari solet tum ab eo quod prius est, tum ab eo quod posterius; quarum probandi rationum illa subtilior est, hæc popularior. A priori, si ostendatur rei alicujus convenientia aut disconvenientia necessaria cum natura rationali ac sociali: a posteriori vero, si non certissima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis esse colligitur id, quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale esse creditur. Nam universalis effectus universalem requirit causam: talis autem existimationis causa vix ulla videtur esse posse præter sensum ipsum, communis qui dicitur.

2. Hesiodi est dictum a multis laudatum:

Φήμη δ' ἔστι πάντων ἀπίστωται, ἤνεκα πολλοὶ
λαοὶ Φημίζουσι.

*Non etenim penitus vana est sententia, multi
Quam populi celebrant.*

τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστὰ, quæ communiter ita videntur fida sunt, ajebat Heraclitus statuens λόγον τὸν ξυρὸν optimum esse veritatis κερπίλαιον. Aristoteles: κερπίσαν πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνόμολογῶντας τοῖς ῥηθησομένοις: potentissima probatio est, si in id quod dicimus omnes consentiant. Et Cicero: In re consensus omnium gentium jus naturæ putanda est. Seneca: Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri. Quintilianus: Pro certis habemus ea in quæ communi opinione consensus est. Non frustra autem dixi gentes moratiores: nam, ut recte notat Porphyrius, πινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγείωται, ἐξ ὧν ἔσονται τὰς διγνώμονας τῆς ἀνθρωπίνης καταψύδασθαι φύσεως: quædam nationes efferratæ sunt, & factæ inhumane, ex quibus non oportet ab æquis iudicibus æstimatione facta humane naturæ convictum fieri. Andronicus Rhodius: παρ' ἀνθρώποις τοῖς περὶ ὁρθῶς καὶ ὑγιᾶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται. εἰ δὲ τοῖς νοσῶσι τὰς φρένας καὶ διεσθραμμένοις ἢ δοκοῦν δίκαιον, ἔστιν ἀφ' ἑρῆ. ἐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψύδασθαι, διότι τοῖς νοσῶσι ἢ ποῦτον δοκοῖ. Apud homines recta sanaque mente præditos immutabile est jus illud naturæ quod dicitur. Quod si his, qui morbidò distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Nam nec mentitur qui mel dulce esse dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur. A quibus non abit Plutarchi illud in vita Pompeji: φύσις μὲν ἀνθρώπου ἔστι γέρονεν, ἔτ' ἐστὶν ἀνήμερον ζῶον ἔθ' ἄμικτον. ἀλλ' ἐξίσταται τῇ κακίᾳ τῶν φύσιν χρώμενος, ἔθρεσι δὲ καὶ τόπων καὶ βίᾳ μεταβολαῖς ἐξημερῶται. Natura quidem nullus hominum aut est aut fuit ferum atque infociabile animal, sed efferratur ubi extra naturæ modum peccare assuescit, rursusque alia consuetudine vitæque & locorum mutatione redit ad mansuetudinem. Aristoteles descriptionem hominis, ex eo quod ipsi proprium est, hanc facit: ἀνθρώπου, ζῶον ἡμερον φύσις: homo animal est suapte natura mansuetum. Idem alibi: δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσις, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεσθραμμένοις: quid naturale sit spectandum in his quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis.

¹ Tusc. Ep. 117.

Top. v. 2. Pol. 1. v.

C O M M E N T A R I U S.

Optima quidem & falli nescia esse aliquid juris naturalis probatio est, si ostendatur rei alicujus convenientia vel disconvenientia necessaria cum natura rationali & sociali, id est cum primis honesti & decori homini innatis principiis, quippe in eo humanæ naturæ præstantia præ cæteris animantibus consistit, quod rationalis est, rationalis quia sequitur id quod honestum & decorum est. Ita ut per naturam simpliciter intelligamus illam animæ nostræ excellentiam, quæ a bestiis distinguitur, quam sequimur quoties virtutem colimus, justitiæ convenienter vitam instituimus. Hinc Cicero, *decorum esse id*, inquit, *quod consentanea est hominis excellentia* in eo, in quo natura ejus a reliquis animantibus differat. Hinc dicit Seneca, *omnia vitia contra naturam*, scilicet rationalem, *pugnare, debitum ordinem deserere*. Quia sequi quod rectum est secundum naturam sive rationem est vivere. Passim Stoici & cum illis Romanæ eloquentiæ Princeps Cicero dicunt, nihil magis esse *secundum naturam quam honestum; nihil aqua illi adversari quam turpe*. Per naturam itaque rationalem intelligimus illam convenientiam cum honesti & decori principiis, quibus etiam continentur societatis officia, ideoque natura sive ratio hæc principiis consentanea recte quoque socialis appellatur, atque idcirco ex convenientia vel disconvenientia cum illis socialitatis innatis principiis sive natura sociali deducitur probatio ejus quod juris naturæ esse dicitur. Quamobrem Cicero offic. *Nobis autem cum a natura constantia, moderationis, temperantia, verecundia partes data sint: cumque eadem natura doceat non negligere quemadmodum nos adversus homines geramus; efficitur ut illud, quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quam late fustum sit, appareat: hoc quod spectatur in unoquoque genere virtutis*. A posteriori probari inquit Author aliquid juris naturalis esse, quod apud omnes gentes aut saltem moratiores tale esse creditur, atqui ejusmodi fides sive observatio niti debeat rectæ rationis dictamine, ergo non aliunde derivanda probatio quam ex ipsa ratione, nam in genere nihil juris naturalis esse dici potest, quam quod recta ratio nobis dicat convenire cum natura rationali & sociali. Gentium itaque consensus non efficit aliquid juris naturalis, sed rationis dictamen, itaque quisque propriæ rationi tanquam

certissimo testimonio omni exceptione majori ad probandum aliquid juris naturæ esse merito fidem habet, præ gentium & populorum testimoniis dictamini suæ rationis contrariis. Sin vero in ea, quæ ratio nobis dicat juris naturalis esse, omnes aut saltem moratiores gentes consentiant, eo magis adjuvatur dictamen, atque magnum est adjumentum probationis, quam primo loco posuit Author. Hinc optime adjungit, non certissimum, sed probabile esse testimonium gentium consensum in illis quæ juris naturalis esse dicuntur. Quamvis non plenam & certissimam, magnam tamen veritatis præsumptionem parit multorum de eadem re idem sentientium consensus & sententia, eaque nos incitat ad rei veritatem vel ulterius investigandam, vel magis adstruendam. Recte Author ejusmodi probationes potissimum a gentium moratiores consensu petendas statuit. Quid naturale sit spectandum, ait Aristoteles, in his, quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis, quippe multa jure naturæ prohibita delicta tanquam turpia natura, puta furta, adulteria, quæ tamen apud nonnullas nationes efferatas & inhumanas permixta atque impunita fuerunt. Sic apud Ægyptios olim furta omnia fuisse licita & impunita, sese in libro Aristonis legisse scribit Gell. lib. 2. cap. 18. Nec non apud Lacedæmonios jus & usum fuisse furandi. Sic quoque apud nonnullas Indorum gentes Arabes, Persas, Maurosque, Magos, Babylonios, filios matres ducere uxores, & cum parentibus stupro coire, atque ex eis sobolem gignere passim licuit, idque inter eos conjugium nullis legibus vetitum fuit: tamen apud reliquas ubique gentes, melioribus imbutas moribus & rectæ rationis dictamini obtemperantes, tam immane scelus lege & moribus sub gravi nocumento interdictum fuit. Hinc Ovid. lib. Metam.

Gentes tamen esse feruntur,

In quibus & nato genitrix, & nata parenti fungitur.

Et Catull. in Gellium ad harum nationum morem alludens:

Nascatur Magus ex Gelli matrisque nefando

Conjugio, & discat Persicum haruspitium.

Nam Magus ex matre & gnato nascatur oportet,
Si vera est Persarum impia religio.

XIII: Alteram juris speciem esse diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit: estque vel humanum vel divinum.

C O M M E N T A R I U S.

Jus voluntarium in eo a jure naturæ sive divino necessario maxime differt, quod hoc versatur circa ea quæ per se & sua natura, id est

intrinsece turpia vel honesta sunt, ideoque vetitata atque prohibita necessario antecedenter ad voluntatem divinam, unde immutabilia, quemad-

mo-

modum ostendimus & rationibus probare conati fuimus. Voluntarium jus dicitur, quod non præcipit aut vetat quæ per se & suapte natura licita vel illicita sunt, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit, ideoque nullam vim obligandi ex sua natura habent, quemadmodum moraliter turpia vel honesta, qua semper ea fugere, hæc

facere tenemur necessitate immutabili, verum ex supremi tantum legislatoris voluntate dependent. Est autem hoc jus voluntarium divinum vel humanum, ab origine utrumque ita denominatum, quia illud divina, hoc humana voluntas introduxit.

XIV. 1. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innotuit. Est ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile est quod a potestate civili proficiscitur. Potestas civilis est, qui civitati præest. Est autem civitas cætus perfectus liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus. Jus arctius patens & ab ipsa potestate civili non veniens, quanquam ei subditum, varium est, præcepta patria, dominica, & si qua sunt similia, in se continens. Latius autem patens est jus gentium, id est quod gentium omnium * aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte orbis terrarum est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.

C O M M E N T A R I U S.

Jus humanum voluntarium in tres species Author dividit, nimirum in *jus gentium*, quod aliter civili jure latius patens appellat, quia non alicujus populi in unam eandemque societatem coacti peculiare jus est, sed inter omnes ferre gentes saltem moratiores obtinet, ideoque magis universale est. Et *jus civile* simpliciter dictum, id est, jus alicujus civitatis vel hominum cætus proprium, vel *civili arctius*, quod intra domesticos parietes viget, ut *patrium & domesticum*. Quod quamvis domesticum, revera tamen jus civile vetustissimum appellari potest, quia quemadmodum ex familiarum unionem civitates ortæ atque excitatæ sunt, (a se invicem magis diversæ ratione multitudinis, quam regiminis & juris forma) ita ad normam istius juris, quod in istis parvis civitatibus vigeat, sibi leges condidere civitates. Quo sensu etiam recte dici potest jus civile ex naturalibus præceptis collectum, quia ad juris naturæ exemplar patetfamil. familiarum suarum membrorum leges & iura præscribat, quæ ipsis essent agendorum norma, & sibi familiarum gubernandæ regula. Primo loco describit Author jus civile ita denominatum a causa proxima a qua proficiscitur, quæ est civilis potestas. Vocatur autem civilis potestas quæ præest civitati, in quam cives summum imperium contulerunt, cujus voluntati sese obtemperaturos obligarunt in civitatem coalescendo, ita ut quicquid civitatis princeps imperaret illud sine mora exequerentur quasi omnes imperassent, in qua submissione vis imperii consistit, imo illa est vinculum societatis civilis, quo rupto

iterum inducitur primævis belli status, in quo cuique propria voluntas agendorum norma, ut diximus sup. Describit Author civitatem, *cætum perfectum liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus*. Per *cætum perfectum* ejusmodi societatem sive sociatam hominum multitudinem Authorem intelligere mihi persuadeo, quæ sufficit ad depellenda ea pericula atque mala quæ in statu naturali homini ab homine imminabant. Nam superius demonstravimus, homines libertatis naturalis jacturam facientes in civitatem coaluisse, ut coadunatis viribus a se arcere valerent tot mala quæ alter alteri inferre meditabatur, & quibus depellendis singuli impares erant. Quemadmodum enim vis unita fortior, ita distracta debilior. Sociale quidem animal homo, ideoque quasi naturæ impetu ad societatem cum sui simillimis colendam ferri videtur, cujusmodi societates ipsa natura induxit, eo ipso quo homo homini similem finxit, imo alterius indigentem auxilio, consuetudine, usu atque colloquio, eum in finem, ut eo sanctius servaret societatis communis leges & jura, ut alter alterum sibi devinciendo omni officiorum genere, indigentiam subveniret suam, desiderio mutue consuetudinis satisfaceret, & ut uno verbo dicam, paratus esset ab omnibus rebus quæ ad vitæ usum ornatumque spectant. Cui accedit, quod sibi invicem fecit æquales, id est liberos, sui juris, rerum suarum arbitros & moderatores, fortasse ut eo magis ad naturalem hanc societatem conservandam mutatione officiorum impelleret: novimus enim quam acres in homine libertatis

stimuli, quanto desiderio fertur ad eam conservandam, vel amissam recuperandam, ita ut non voluntate, sed necessitate & contra animi desiderium in civilem societatem coaluisse verissimum sit. Verum quamvis nascatur animal sociale, & naturali quadam inclinatione rapiatur ad societatem colendam non qualemcunque, sed a natura ordinatam & introductam suæ intellectui sive naturæ convenientem, attamen quoniam ad vitia quam virtutes post lapsum hominis natura proclivior, quæ eum sapissime impellit ad quævis detestanda admittenda facinora, nisi metu superioris deterretur ab eorum executione, hinc homines in statu sive societate naturali sibi æquales conditione & imperio, viribus autem sapissime impares, propter tot incommoda & pericula, quæ socio a socio imminabant (rari quippe boni) hujus status pertæsum, propriæ salutis & conservationi consulentes, satius esse ducebant renunciando libertati & societati naturali semetipsos & fortunas ac possessiones in securitatem asserere, quam diutius insidiis atque pravis facinorosorum hominum machinationibus exponere. Ab eo igitur malorum homini ab homine in statu naturali imminentium metu repetenda societatis civilis incunabula supra ad §. I. hujus cap. annotavimus, atque ibi demonstravimus, quoniam hisce incommodis mederi se non posse perspicerent mortales nisi metu majoris mali & incommodi, quod exciperet auctorem suum, in societatem civilem coaluerunt, & summum aliquod constituerunt imperium, quod tot incommoda ab iis arcere posset, sua sceleribus supplicia, & virtutibus præmia decernendo. vid. quæ ibi de causis & structura societatis civilis disputavimus, quæ hic omnia repetere supervacuum esset. Recte dicit Author societatem civilem esse cœtum liberorum hominum, renunciatio enim libertatis naturalis circumscribit quidem agendi facultatem, verum non mutat conditionem, hominis ossibus in hærentem, qua liber nascitur. Quemadmodum enim civitas ex hominibus antea in statu naturali liberis & sui juris conflata est, ita & eorum progenies libertatem illam retinet personalem, cujus respectu quis dicitur liber, & sui juris nullius imperio subjectus nisi summi imperantis, quo ad ea quæ ad communis societatis salutem & conservationem ejusque regimen pertinent. Cum enim eorum arbitrium penes eum residere voluerint in civitatem coalescentes homines, semetipsos quoque obligarunt ad exequenda & facienda ea, quæ summus imperans societatis salutis & conservationi utile fore judicaret. Aliter liber rerum suarum arbiter & dominus quisque manet, habens de iis disponendi pro lubitu facultatem secundum leges & mores civitatis. Cujusmodi circumscriptio non adeo ipsam imminuit libertatem, quam facultatem faciendi & agendi suis limitibus includit. Cui accedit, quod prohibitio vel præceptum ex ipsa nostra voluntate videatur profectum, quia id ipsam velle præsumuntur cives, quod placuit summo imperanti, tanquam necessarium consequens volun-

tatis antecedentis, qua nititur tanquam civitatis fabrica atque architectura. Eo enim ipso quo summum detulerunt imperium, sese subjecerunt imperantis arbitrio & voluntati, ita ut ejus voluntas esset pro voluntate omnium, & quicquid ipsi placuit omnibus placere intelligi debeat. Scopus autem & finis hujus submissionis est utilitatis communis conservatio, promotio & æquarum legum usus; ab utilitate communi singulorum membrorum pendet utilitas, ita ut qui proprio velit inservire commodo prius publicum procurare necesse habeat, utrumque vero salvum esse nequit, nisi æquæ leges vigeant, quæ suum cuique tribuunt, humanas actiones dirigunt ad unum eundemque civitatis finem, & bonis decernentes præmia, malis poenas, communem tranquillitatem & pacem conservant, atque a singulis membris depellunt ea mala, quibus sublatis legibus & summo imperio expoliti sunt. *Quid enim erit homine truculentius, quid immitius, si dempto metu superiore, vim legum aut fallere potuerint, aut contemnere,* inquit Lactant. *Respiciite,* ait Phalaris apud Lucian. *ad legum scriptores, etiam irrogandarum poenarum rationi & consuetudini plurimum tribuentes, quasi ceterarum nulla utilitas spectanda sit, nisi metus malefactoribus sit proposita, ac certa spes luendi pro suppliciiis flagitii.* Vocantur autem hæc leges sive jus illud quod a summi imperantis voluntate proficiscitur, jus civile, diversum ab illo jure sive præceptis quæ patria & dominica dicuntur, ab Authore jus arctius patens dictum, arctius quia tantum obtinet apud ejusdem familiæ membra, sive inter patrem & liberos, dominum & servum, quamobrem illud patrium, hoc dominicum dicitur, non latius patens quam vel patria vel dominica potestas sese extendit, quia ab illa tanquam causa efficiente derivatur. Cujusmodi juris distinctio quamvis Jæcis incognita & inusitata, ratione tamen non caret. Vetustissimum enim hoc jus merito dici potest, utpote quod cum ipso genere humano videatur introductum, ideoque & ante institutas civitates juris nomine venit, atque postea non abrogatum a potestate civili, sed limitatum, eique subditum, & ad civitatis formam accommodatum. Quamobrem errare mihi videntur, qui minus recte putant præcepta paterna & dominica juris sive legis nomine venire, quasi nullum jus, nulla lex strictè dicta nisi profecta ab eo, qui legem condendi potestatem in civitate habet. Nonne enim familia in eo tantum a civitate differt, quod hæc ex pluribus constat capitibus, id est plurimarum familiarum in unam eandemque societatem conspirantium unitas atque confociatio: eandem legum condendarum patremfamilias olim habuisse potestatem demonstravimus, quæ hodie competit ei, qui societati præest. Imo unde illa potestas legislativa nisi quisque privatus eam habuisset in sua familia. Quippe cum omnem potestatem sive omne imperium, & omnes ejus partes ab humana pendent relatione & concessione, tanquam a causa sua, oportet omnia supremæ potestatis jura & commoda prius resedisse penes transferentem, id est unumquem-

quemque patremfamil., ante quam transferri poterunt in alium. Quoniam nemo plus juris in alium transferre potest quam ipse habet. Atqui constat potestatem legum condendarum in civitate summo imperanti delatam; ergo eam habuisse transferentes luce clarius est. Lex enim nihil aliud est quam regula & ordinatio a superiore præscripta, quæ dirigit actiones civium, secundum quam adjudicatur earum bonitas aut malitia; cum obligatione parendi conjuncta. Ejusmodi potestas in statu naturali patribusfamil. ab ipsa natura delata, in civitate voluntas humana transtulit in summum imperantem, quamobrem *humanam ordinationem* vocat Petrus Apost. ideoque non adeo diversa a se invicem natura & genere, sed latitudine imperii, & multitudine personarum, quibus parendi incumbit necessitas. Verum fortasse quibusdam contradictionem involvere videbitur mea positio, quia statuo quemque patremfamil. in civitatem coalescentem legum ferendarum potestatem sibi a natura delatam, in summum transtulisse imperantem, & tamen præcepta paterna & dominica recte leges appellari. Cui respondeo. illam legum condendarum potestatem, quæ universalem civitatem, atque singulas familias ex quibus constat, obligat, omnino summo imperanti detulisse nulla sibi reservata portione, verum ratione suæ familiæ retinuisse potestatem legislativam, quatenus cum salute & tranquillitate societatis civilis convenit, præsumendus est, ita ut huic possit ferre leges, id est regulam & agendorum normam præscribere, quæ intra familiæ limites non minorem habent vigorem, quam leges a summo imperante civibus præscriptæ. Quo sensu dicitur apud Homer.

Natis dat & conjugibus quisque leges.

Omnis enim domus regio imperio administratur, ut inquit Arist. 1. *polit.* *Jus latius patens* vocat Author *jus gentium*, vim obligandi accipiens ab omnium vel saltem plurimarum gentium voluntate. Verum videamus quo sensu *jus gentium* venit appellatione juris voluntarii. Quippe si accurate *jus gentium* originem tum etiam ejus definitionem, quam nobis juris Romani antistites, quasi unanimi consensu tradunt, non videtur *jus gentium* voluntati & dispositioni humanæ magis esse obnoxium quam *jus naturæ*: originem enim repetimus ab ipsa natura, id est recta ratione, quamobrem universale est, adeo ut omnes gentes æqualiter obligat ad ejus observationem & custodiam. Ita enim Justinianus. §. 1. *inst. de jur. nat. & gent.* *Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes gentes peræque custoditur; vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utuntur.* Quorum verborum sensus esse videtur, quod hoc *jus* non ex legibus aut institutis ab hominum voluntate proficiscentibus æstimandum sit, sed ex eo quod justum & æquum esse dicat ipsa natura sive recta ratio, scil. illa hominum animis innata de honesto & turpi, justo & injusto notitia. Quare sapissime juris naturalis appellatione venit. Ita enim §. 11. *inst. de*

rer. div. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt, quarundam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod, sicut diximus, jus gentium appellatur. Eodem modo Cic. 3. *off.* *Neque vero hoc solum natura, id est, jure gentium, sed & legibus populorum, quibus in singulis civitatibus Respub. continentur, eodem modo constitutum est, ut non liceret sui commodi causa nocere alteri.* Et Cajus in l. 1. *ff. de acquir. rer. dom.* *Quarundam, inquit, rerum dominium nanciscimur jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræque observatur, quarundam jure civili, & quia antiquum jus gentium cum ipso genere humano proditum est, &c.* Illud autem *jus*, quod cum humano genere proditum est, nihil aliud est, quam *jus homini connatum*, ideoque naturale proprie acceptum. vid. l. 31. *ff. de possit.* Quoniam itaque *jus gentium* idem quod naturale, manifestum est hujus non inventores fuisse homines, & consequenter ab humana voluntate non dependere, vel inductum, verum divina quadam providentia constitutum, semper firmum atque immutabile permanere, ut inquit Justinianus §. 11. *inst. de jur. nat. & gent.* quia Deus ejus est inventor, disceptator, lator, ut inquit M. Tull. *lib. 3. de Rep.* Quod etiam affirmant exempla *juri gentium* adscripta, ex ipso *jure naturali* immediate profuentia, ut erga Deum religio, vis atque injuriæ propulsatio, erga parentes reverentia & obedientia. Perperam itaque videtur ab Authore nostro *jus gentium* ejus obligandi vim ab humana voluntate derivari, nisi dicamus Authorem hic sermonem habere de *jure gentium* secundario. Excogitarunt enim quidam juris doctores divisionem *juris gentium* in primævum & secundarium. Primævum vocat quod cum ipso humano genere proditum, & idcirco revera *jus naturale* nuncupari potest; secundarium quod ipsæ gentes usu & humana necessitate exigente sibi constituerunt interveniente consensu & voluntate humana. Quæ divisio mihi non arridet. 1° propterea quod *jus gentium* primævum non est species *juris gentium* quatenus pro genere ponitur, sed ipsum *jus naturale*. 2° Quia *jus gentium* secundarium quatenus ab hominibus constitutum & approbatum positivum quid est, non potest sub eodem genere poni, sub quo ponitur *jus gentium* quod primævum vocatur. 3° Quia *jus gentium* non differt a *jure naturæ* nisi quibusdam circumstantiis & intervenientibus mediis, quæ ad illud inducendum concurrunt atque adhibentur. Hinc quædam immediate ex *jure naturali* profuentia, quædam mediate, id est necessitate humana exigente, recte præeunte rationis lumine constituta dicuntur. Illa *juris naturalis* simpliciter, hæc pro certo rerum statu dici possunt; sive illa *juris naturalis* absolute, hæc hypotheticæ. Illa vim obligandi ex se & sua natura continent; hæc obligant voluntate humana accedente. E quibus perspicimus quo sensu *jus gentium* tertia constituitur *juris* species & *juri voluntario* humano adscribitur, scil. quatenus ea quæ *juris naturalis* sunt, &

ante discretas gentes ex solo naturæ dictamine & ex propriorum parentum institutis observabantur, postea auctis hominibus & in diversas gentes coalitis, ad certam juris formam vel tacito vel expresso consensu redacta sunt, juris gentium dicuntur eadem fere ratione, quæ juris civilis dicuntur ea quæ detrahendo vel addendo juri gentium certam quandam formam constitutioni civitatis consentaneam receperunt. Sic omnia ea quæ in factis contingebant, ut procreare, vim repellere, ad certam juris redegerunt formam, quibusdam detraxerunt, nova belli jura constituendo, inde manumissiones, contractus cæteraque commercii inter gentes conservandi causa jura constituta. Quemadmodum itaque forma est quæ dat esse rei, ita ea quæ juris naturæ sunt, quia formam receperunt a consensu & voluntate gentium, juris gentium esse dicuntur. Et eo sensu recte Author juris gentium obligationem a consensu & voluntate omnium aut multarum gentium deducit, quatenus gentes humanæ communi consensu vel approbatione & usu huic juri formam dederunt. Causa, quæ gentes ad aliquod commune jus, quod humanæ societatis vinculum esset, constituendum impulit, fuit varia necessitas humanæ conditionis, & societatis conservatio, sine qua quemadmodum nullus homo, ita nulla gens beata neque satis tuta esse potest, mutuo indigent auxilio atque commercio, cujus intuitu varia introducta jura, ut statim diximus, præeunte rectæ rationis discursu. Quatenus enim homo est animal sociabile, naturæ ejus ingenerata sunt principia illorum officiorum, quæ ad communem societatem conservandam præstanda ipsi dicat ratio & suadet indigentia sive necessitas, sive in statu naturali degenti, sive membro alicujus gentis. Quamvis enim homines in gentem coaliti fuerint, tamen sociabilis manet natura, imo eadem obligatio incumbit gentibus, quæ singulis hominibus sive familiis, e quibus tot diversæ gentes in unum quasi corpus congregatæ, ad colendam cum sui simillimis societatem, & consequenter ad eadem servanda jura, quæ dicat

ratio societatis conservationi inservire. Cui insuper accedit, quod idem respectus sive eadem relatio inter gentes obtinet, quæ olim inter diversas familias, ideoque eadem quoque officia sibi locum vindicant, imo eadem necessitas, quæ homo homini conciliat, gentem genti devincit, & eadem inducit jura, quia status hominis naturalis, in quo liber & nullius imperio subiectus vivit, nihil differt a statu, in quo plurimæ gentes a se invicem discretæ vitam agunt, nisi personarum multitudine ac numero, manente inter omnes communi & societatis & juris, quod commercia tuetur & societatem conservat. Quippe ratione naturæ humanæ sociabilis immutabile est illud rationis dictamen, quod dicat societatem esse colendam & conservandam, ideoque in quocunque statu hominem obligat, ut super. diximus, & consequenter quoque eadem obligatione diversæ tenentur gentes. Præterquam quod ipsa necessitas videatur hominem & etiam gentes eo impellere propter indigentiam & mutuuum auxilium, immediate itaque ex hominis natura sociabili descendit inclinatio ad societatem colendam, ex rationali jura & officia societatis humanæ vincula, eorum vero applicatio & usus, tum etiam interpretatio & ad aliquam juris formam redactio, humano relicta videtur arbitrio & voluntati, & eatenus eadem jura quæ ex rectæ rationis dictamine immediate descendunt, ideoque mera naturalia dicuntur, humana sive gentium jura appellari possunt, quatenus factis & voluntate gentium, longo usu & consuetudine declarata, interveniente, applicantur casibus singularibus, vel illis aliquid addendo vel detrahendo ad certam juris rediguntur formam societati humanæ convenientem, id est dirigentem populorum actiones in communem justitiam & omnium tranquillitatem ac salutem, quæ præsumitur omnium gentium in unum cocuntium finis & scopus, & consequenter voluisse ejusmodi jura inducere, quæ huic fini inserviunt, vid. quæ ad §. 17. *Proleg.* disputavimus.

2. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, *Ἐπιμα βίη ἡ γένεσις, repertum temporis & usus.* Atque in eam rem maximum nobis usum præbent illustres annalium conditores.

COMMENTARIUS.

Jus gentium quatenus a voluntate omnium vel saltem moratorum gentium vim obligandi accepit, oportet ut ejusmodi voluntas manifesta & perspicua sit: est autem manifesta duobus modis, vel expressa declaratione & suffragio, vel rebus ipsis ac factis, scil. usu continuo & inveterata consuetudine. Quamobrem vocatur repertum temporis & usus. Hinc Ictus in l. 35. ff. de ill. Sed

& ea quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio, non minus quam ea quæ scripta sunt jura, servantur. Nam, ut Livius inquit, *visus est gravissimus juris censor & explorator, ut non possit non æquum esse & utile, quod is probavit sapiens facto periculo.* Et Cic. lib. 2. de invent. *Jus,* inquit, *esse putatur, quod voluntate omnium si-*

na vetustas comprobavit. Testimonia autem peritorum non tantum habent ponderis ad ipsum jus gentium constituendum, quam ejus apud omnes perque gentes custodiant & usum probandum. Probatur enim jus gentium usu & ratione, id est usu in ratione fundato. Oportet enim ut concurrat ratio cum usu ad jus gentium constituendum, sine quibus nihil juris gentium est, ut inquit summus Jctus, JO-

HANNES VOET, juris antecessor Lugduno Bat. in *compend. jur. tit. de ll.* cujus culturæ & curæ debeo quos in addiscenda juris civilis disciplina mihi acquisivi fructus, ideoque plurimis nominibus me ipsi devinctum libenter confiteor; ejusmodi ratio per se nota esse debet & manifesta, ideoque non ex testimoniis peritorum quæ sæpe falli possunt deducenda.

XV. 1. Jus voluntarium divinum quod sit, satis ex ipso vocum sono intelligimus: id nimirum, quod ex voluntate divina ortum habet: quo discrimine a jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, internoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimium indistincte dicebat Anaxarchus apud Plutarchum in Alexandro: non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit.

C O M M E N T A R I U S.

Jus divinum voluntarium appellatur quod ex Dei beneplacito & liberrima divina voluntate ortum trahit, in eo itaque diversum a jure naturali sive divino necessario, quod illud justum est quia Deus voluit, omnemque vim obligandi a divina voluntate accipit. Hoc autem voluit Deus quia justum est per se & sua natura antecedenter ad omnem voluntatem, fluens ex ipsa Dei essentia & quidem necessario, ita ut si non eodem semper modo ex divina proflueret natura, non esset Deus quod est, & necessario esse debet si

Deus est. Quamobrem omnem excludit mutabilitatem, ideoque omnem dispositionem voluntariam, quodcumque enim voluntarium est mutari potest, cujusmodi ratio cadere nequit in Deum ejusque attributa, quorum in numero est justitia & sanctitas divina legem & normam nobis indicans, ad quam creaturæ actiones suas componere debent, sive quæ est fons omnis justitiae & decori, habens in se necessitatem moralem faciendi, & a contrario abstinendi per se, ut supraclare demonstrasse speravimus.

2. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum a Deo reperimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

C O M M E N T A R I U S.

Avero hic aberrat Author dum de jure divino voluntario sermonem habens illud ipsum ter humano generi datum statuit, & quidem in eundem lapidem bis impingit, quando in sublimiori reparatione per Christum jus aliquod novum humano generi promulgatum asserit. Quem errorem sup. refutavimus ad §. 48. *Proleg.* Jus vero statim post hominem conditum a Deo promulgatum complexum est lege illa positiva, qua interdixit Jehova Adamo ne comederet ex arbore scientiæ boni & mali, pertinens ad universum genus humanum, quamobrem primi parentis inobedientia & transgressio recte posteris imputata. Consideratus enim fuit homo primus tanquam radix totius generis humani, & idcirco præceptum ipsi datum non ipsum so-

lum, sed & posteros spectavit, quod patet ex effectis. Quippe si præceptum illud positivum non spectasset Adami posteros, non potuissent ex transgresso illo præcepto in eos redundare tales effectus. Dicitur enim *Rom. 5. 19.* quod omnes in ipso peccaverimus; peccavit itaque loco nostri, quos tanquam pater & princeps representabat, quoniam in lumbis ejus eramus. Itaque si steterisset & constanter Deum amasset, nos quoque fuisset eorum bonorum hæredes, quæ Deus ipsi fuerat largitus. Hoc itaque recte statuit Author jus divinum voluntarium Adamo in paradiso constituto datum universum genus humanum obligasse. Verum errat dum id ipsum hominibus & nos obligare inquit sublato & paradiso & arbore illa, & exuto homine integritate sua, ad quam refertur

refertur debet. Perperam quoque adjungit novum iterum a Deo jus conditum post diluvium universum genus humanum obligans, quo nomine fortasse venire placet Author illa Noachidarum præcepta, de quibus longe lateque disputant Rabini, eaque fuisse recensent septem illustriora, quorum; 1. de cultu extraneo. 2. de maledictione numinis sanctissimi. 3. de effusione sanguinis seu homicidio. 4. de revelatione turpitudinum. 5. de furto & rapina. 6. de judiciis sive regimine forensi. 7. de membro animalis viventis non comendo. Qui hæc præcepta, quæ Judæorum Magistri Noachi ejusque posteris tradita propugnant, diligenter examinat, facile

perspicit priora illa ex ipso rectæ rationis dictamine profluere, ideoque ad universum genus humanum pertinere, verum perperam collocari inter jura divina voluntaria. Postrema vero illa duo nec ad omnes homines pertinuerunt, nec semper obligarunt, utpote quæ tanquam peculiaria præcepta tradita videri debent isti populo, quem sibi eligeret Deus & ab omnibus aliis gentibus segregaret, multo itaque minus hodie nos obligant, nisi quatenus hominem ab omni crudelitate avocent, quod & rectæ rationis dictamen, quæ permittit & concedit omnium rerum usum, verum ab usum vetat, cujusmodi est crudelitas & sævitia in bruta animalia.

XVI. 1. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moses Deut. IV. 7. *Quæ gens tam magna, cui Dei propinqui sicut Dominus Deus noster ad omnia vota quæ ei facimus? quæ gens tam magna, cui sint constitutiones & jura æqua, qualis est lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono? Psalmographus Psalmo CXLVII; Indicat Deus verba sua Jacobo, constitutiones ac jura sua Israël: non ita fecit genti ulli; ideo jura ista non noverunt.*

C O M M E N T A R I U S.

Quatenus Deus ipse rempub. Hebræorum suis formare & fundare legibus voluit, tum ceremonialibus, cum etiam forensibus, recte inquit Author ex omnibus populis unum esse populum Hebræum cui Deus jura dare dignatus est, quæ Moses tanquam summi Jehovæ minister & internuncius, uti a summo legislatore acceperat, populo interpretabatur ac indicabat, ut sibi secundum ea politicum regimen & divinum cultum introducenti obedientem redderet populum. Qui sese a Mose non decipi jam certiores essent facti, quippe qui testes fuissent oculati, quando Deus e summo descendens Olympo super montem Sinai Mosem ad colloquium vocabat, ut ei daret jura sua populo promulganda ac denuntianda. Revera olim populus Romanus deceptus a Numa Pompilio secundo Romanorum rege, qui, ut sacra & ceremonias omnemque cultum Deorum a se institutum rudis & ferox nullisque cultioribus institutis mitigatus populus summa cum veneratione

acciperet, ei persuasit se hæc omnia monitu Deæ Egeriæ fecisse, cum qua fingebat congressionem. Peculiaris itaque præ cæteris gentibus dedit jura Deus Hebræo populo, scilicet ceremonialia & forensia. Decalogi vero præcepta de novo quidem in monte Sinai promulgavit, ut quasi in brevi tabella depictam haberent vitæ instituentæ ac omnium officiorum, tum quæ Deo, tum etiam quæ proximo & sibi ipsis debent, regulam & normam, quam & ipsis dictabat quidem naturalis ratio, sed fortasse non adeo eos ad officium impellit, quam viva vox Jehovæ fulminantis, vel assiduus aspectus incisæ legis. Hinc apud Romanos leges æneis tabulis incisæ publice proponi solebant, ut cives earum aspectu ad officium revocarentur: peculiaris itaque solennis & speciosus iste promulgandi modus, non vero peculiaris promulgata jura, sed & cæteris gentibus communia, utpote quæ revera moralia sunt, ideoque omnibus hominibus recta dicat ratio, universum genus humanum obligantia.

2. Nec dubitandum, quin fallantur Judæorum illi (quos inter Tryphon in disputatione cum Justino) qui existimant etiam alienigenis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebræicæ jugum. Neque enim eos obligat lex quibus data non est. At quibus data sit lex, ipsa loquitur: *Audi Israël.* & passim foedus cum ipsis ictum, ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum esse agnoscit & ex loco Deuteron. XXXIII. 4. probat Maimonides.

C O M M E N T A R I U S.

Videor mihi operis filium sequens tandem ad Theologorum castra delatus, quibusdam for-

tasse stomachum movebo, si Jurisprudentiæ limites transiens, Theologiam huic disciplinæ admiscendo

miscendo meam falcem in eorum messem immit-
tam. Novi enim homines, utpote quorum bilem jam antea expertus fuerim. Verum, non vereor quosdam furibundos & omni plane rationis usu destitutos umbraticos venerandæ disciplinæ doctorculos, nec vanum eorum extimesco latratum, qui diligenter Momi partes sustinent, modò rationibus, non calumniis certent, quas nonnulli cum lacte imbibunt, quia nascendi quorundam conditio sæpissime obstat civili educationi & consuetudini. Quæ in causa, quod sanctissima & cœlitus nobis missa hæc disciplina tam illotis sæpissime tractatur manibus, imo dolendum, quod ea doctrina, quæ hominum mentibus pacem, concordiam ac mutuam amorem instillat, nonnunquam mutuis jurgiis, discordiis, imo diabolicis, ut ita dicam odiis, causam præbeat, quæ omnem tollunt reverentiam & venerationem, quam debemus cum doctrinæ, tum etiam iis, qui eam profitentur, summo cum Religionis reformatæ detrimento. Neque enim eam religionem facile quis amplectetur, cujus professionem facientes cum humanitatis tum etiam charitatis officia, apud ipsos Gentiles sancte observata, negligere vidit. Quo fit, proh dolor! ut ejus propagatio & cursus sistatur, dum & ejus Doctores atque Magistri inter sese dissidentes, atque omnibus probris & calumniis se mutuo prosequentes, & fallaciæ accusantes quam publice profitentur doctrinam, omni auctoritate & reverentia semetipsos spoliant. Longe diversam primi Reformatores religionis propagandæ viam iniierunt, utpote qui summa concordia & unanimi consensu ad ædificandam Dei ecclesiam in prima ejus ætate suas contulerint operas, quo accidit ut brevi ad eam magnitudinem creverit, quam hodie quisquis mirari debet. Quorum canos capillos & mihi, quamvis non adeo provectæ ætatis, in natali solo intueri & florentissimo Trajectino Atheneo publice divina docentes mysteria audire licuit, quamobrem eorum adhuc manes veneror. * Verum condonemus hoc vitium humanæ naturæ imbecillitati, cujus participes etiam severissimi Theologi, raram inter fratres gratiam jam olim Gentilis cecinit Poëta, persuademus in ea jam nos incidisse tempora, & idcirco placido & æquo perferam animo si quid inopinati ex temporum injuria nobis acciderit. Sed ad rem redeamus. Erroris & fallaciæ insinulat Author Judæos, qui existimant, etiam alienigenis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebræicæ jugum. Propterea quod lex neminem obligat nisi cui lata est. Atqui lex Hebræica tantum data est populo Hebræo sive Israëlítico, ut patet ex verbis quæ habentur *Deut. 6. Audi Israël.* Ergo solum obligavit Judæos; cum etiam probat id ipsum fœdus cum ipsis ictum, quo ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum agnoscit & probat Maimonides ex loco *Deut. 33. v. 4.* Videamus an hunc nodum solvere possemus. Solet lex per Moysen lata in tres species dividi *Deut. 6. v. 1.* ubi recenset Moyses præcepta, statuta, & judicia. Præcepta ad

legem moralem pertinent; statuta denotant leges ceremoniales; judicia forum & civilem politiam spectant, ideoque leges forenses significant. Quamvis hæc diversas species generali vocabulo legis Mosaicæ veniant, magnum tamen quoad obligandi vim inter illas est differentia. Præcepta enim, quatenus legem moralem indicant, & idcirco fundata sunt in jure naturali, universalem ad omnes sese extendentem homines in quocunque statu & vitæ genere continent obligationem, & quidem indispensabilem sive indissolubilem, & immutabilem ac æternam. Forenses & ceremoniales sunt temporales & mutabiles tum ratione materiæ, tum etiam originis & usus. Et quia tantum Judæorum spectabant Rempub. & singularem Deum colendi modum ordinabant, peculiare sunt. Præcepta moralia, Decalogo comprehensa tanquam brevi juris naturæ compendio, a Moysè populo promulgata, etiam alienigenas in Rempub. Hebræorum commorantes obligabant per se & sua natura, quia generalem, perpetuam & immutabilem continent obligationem. Peculiaria populo Hebræo dicta quoad modum promulgandi solennem & in tabulis inscriptionem, ut populus Hebræus omnis juris divini custos semper ob oculos haberet Dei mandata, quæ ipso docerent officia tum Deo, tum proximo debita, in quibus exequendis totius legis complementum constitit, cujus honoris & benevolentia non omnes participes fuere gentes, sed tantum Judæi tanquam in peculiarem Dei populum adsciti, quamvis omnes tamen ejusdem legis vinculo adstringuntur ad eadem officia præstanda & exequenda, quæ lex moralis præcipit atque dicit. Cujusmodi legis executio nihil neque Hebræis, neque alienigenis prodesse poterat ad obtinendam salutem & animæ beatitudinem. Promittit quidem lex vitam æternam, sed nisi perfecte implementibus, atqui impossibilis est propter corruptam hominis naturam ejus observatio, ergo vita ejus observatione promereri nequit, septies enim cadit justus uno die. Sumus nos quidem sub lege, verum non sub lege tanquam fœdere scilicet operum, quod cum Adamo pepigit olim Deus, quo ipsi vitam pollicebatur tanquam perfectæ obedientia & adimpletæ legis præmium. Aliud est esse sub lege tanquam directrice & moderatrice morum & actionum humanarum, cui parendi necessitas omnibus cujuscunque generis & status incumbit; aliud est esse sub lege tanquam fœdere cui promissio æternæ promerendæ vitæ suis factis & operibus annexa. Erat quidem ex vi fœderis legis executioni & obedientia annexum præmium, verum huic præmio annexa quoque horrenda maledictio. Nos quidem tenemur legi obtemperare nullo ex ejus observatione nobis ejusmodi promissio præmio, verum nulla nos iterum expavescit maledictio legem non adimplentes. A maledictione nos Christus per meritum suum, non verum a necessitate obediendi liberavit. Itaque hoc sensu non dici potest lex moralis jugum impositum populo Hebræo, quasi suis factis & operibus vitam potuissent promerere,

* Inter quos eminebat summus Theologus. GYSBERT VOET, Sacrarum Literarum quondam, in Ecclesia & Academia Trajectina Doctor & Professor celebrissimus, Orthodoxæ Religionis vindex acerrimus, ex iis qui ad SYNO-DUM DORDRACENAM delegati fuerunt & superbes omnium supremi.

H

merere,

merere, & consequenter quoque Gentiles, qui idem legis jugum in sese suscipiebant. Lapsum enim primi parentis, e cujus lumbis omnes originem trahimus in eo sumus statu collocati, ut lex nobis observatu impossibilis sit reddita, quemadmodum statim diximus. Itaque neque Hebræis neque Gentilibus lex moralis fuit jugum quod subeundum erat ad salutem & vitam æternam obtinendam, sed tantum regula & norma quæ nobis præscribebat ea quæ agenda & declinanda sunt, si honeste & convenienter divinæ imaginis nobis relictis rudibus, quæ sunt justitiam & decori illa nobis adhuc reliqua principia, vitam instituere velimus. Idem dicendum de legibus ceremonialibus, quibus potissimum quæstio nostra applicari potest. *Qua non possunt juxta conscientiam perfectam reddere cultorem*, ut inquit. *Apost. Epist. ad Hebr. cap. 9. v. 9.* Per quas vivere homo non poterat; quæque ad peccatoris justitiam & vitam nihil faciebant, nec eum consummabant. Verum, ut inquit idem Apostolus *cap. 7. v. 19.* quamvis nihil ad perfectionem adducit lex, id est ad justitiam illam veram & internam, quæ reddit hominem Deo gratum & acceptum ad vitam æternam, sive ad veram sanctitatem & gloriam: attamen *erat introductio ad spem posteriorem, per quam appropinquamus Deo.* Id est lex ceremonialis, cujus usum hic intelligit Apostolus, erat quasi ad Christum, extra quem nulla salus speranda, manu ductio, & hoc sensu recte statuunt Judæi subeundum fuisse alienigenis jugum legis hujus ceremonialis, si salvi esse vellent, quippe quæ erat typus Christi, mortisque ejus, cujus ritus & ceremoniæ erigebant veros Israëlitas ad spem bonorum hisce terrenis longe præstantiorum per Messiam consequendorum, unde Christus finis legis appellatur *Rom. 10. v. 4.* Finis enim legis non est ut peccator ex ea justitiam quærat, sed Christum respicit, ut ex eo justitia sit. Hinc lex potest considerari instar Pædagogum ad Christum ducentis, ut per eum justificemur, amplectentes eum per fidem *Gal. 3. v. 24. 25.* umbramque futurorum bonorum continet, inquit Apostolus ad *Hebr. 10. v. 1.* Si salvi itaque vellent esse Gentiles, per fidem Christum tanquam salutis suæ anchoram amplecti debebant, qua autem ratione eum amplecterentur, nisi prius informarentur de Messie adventu, deque expiatione peccatorum per ejus mortem, ad cujus cognitionem & notitiam per terrestres figuras & umbras erant perducendi. *Sapientissime autem ita dispersatum a Deo, ut cum gravissimis de causis vellet adventum Messie differre post multa secula, non tantum promitteretur & prædiceretur in oraculis, sed & representaretur in typis, tantisper dum adveniret tempus dominæ ætatis, & ipse sol justitiæ illucesceret, tum ut vetus populus umbris & oraculis se sustentaret in spem venturi Messie, atque adeo sub istis imaginibus aliquod specimen haberet gratiæ in Christo exhibendæ.* Quorsum enim tot sacrificia, tot immolationes, nisi ut altius spectarent, oblatio enim & mactatio victimæ gerebat Christi typum, qui aliquando sanguinis effusione libe-

raret fideles non solum Judæos, sed omnes gentes ab æterna morte & pœna, quamobrem quarundam victimarum sanguis inferebatur in sanctuarium; quæ cum pro universo cœtu offerrentur, Christi sanguinem non tantum pro gente, *Job. 11. 52. sed pro multis ad remissionem peccatorum effusum Math. 26. 28. cum quo ac per quem ipse etiam in sancta intravit Hebr. 9. 12.* præsignificabant. Celeber. Burman. *Synops. lib. 4. cap. 11.* Verum objicit Author legem neminem obligare, nisi cui data, peculiariter autem data est populo Hebræo, ergo non pertinuit ad alienigenas. Cui respondemus legem ceremoniale, (moralem enim legem, quam & naturalem vocamus, etiam in Repub. Hebræorum alienigenas cujuscunque generis obligasse in dubium revocari nequit) quamvis peculiariter populo Hebræo lata sit, attamen ejus obligationem etiam ad alienigenas pertinuisse dicendum nobis videtur, quatenus si salvi esse vellent, non possent, nisi idem cum Judæis subirent legis jugum, id est nisi eodem ritu & easdem ceremonias amplecterentur, quibus Deus uti voluit tanquam medio ad erigendos fidelium animos ad spem melioris vitæ per fidem in Christum acquirendæ, nulla enim sine fide in Christum tanquam peccatoris redemptorem salus, nullam autem fidem nisi præcedente notitia, ad eam vero acquirendam extra revelationem divinam necessarius erat ceremoniarum usus, quæ nobis figurabant Christi passiones omnesque ejus modos ac formas, ac hominem certiore faciebat sese per oblationem corporis Jesu Christi in tempore faciendam justificandum ac sanctificandum, non enim sufficit ad obtinendam salutem & vitam æternam aliqua Christi notitia, quam & ipsum Socratem habuisse affirmat Justinus Martyr, sed oportet eum novisse secundum omnes suas qualitates, id est ut redemptorem, mediatorem & salvatorem nostrum, nam ejusmodi notitiam excipit fides justificans consistens in fiduciali apprehensione & applicatione justitiæ & satisfactionis Christi perfectissimæ, sive jam præstitæ, ut in N. T. sive præstandæ, quam Patres habuere in V. T. Fuerunt quidem inter Gentiles Philosophi qui ante natum Christum crediderunt Christum Dei filium ejusque divinam naturam, verum arcana & mysteria illa, quod est factus homo ex virgine natus sine semine virili, neque illorum mysteriorum finem & scopum perceperunt. Ita Augustinus de iis, quæ in Platoniorum libris Christianæ doctrinæ consentanea invenit *Confess. 7. 9.* Describimus totum locum, propterea quod multa continet notatu digna. Ibi inquit: *Legi non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis & multiplicibus suaderi rationibus; quod in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine eo factum est nihil quod factum est. In eo vita est, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebra eam non comprehenderunt. Et quia hominis anima, quamvis testimonium perhibeat de lumine, non est tamen ipsa lumen, sed verbum Dei est lumen verum,*

verum, quod illuminat omnem hominem venientem in mundum. Et quia in hoc mundo erat, & mundus eum non cognovit. Quia vero in sua propria venit, & sui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus, non ibi legi. Item ibi legi: Quia Deus verbum non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est. Sed quia verbum caro factum est, & habitavit in nobis, non ibi legi. Indagavimus quippe in illis literis varie dictum, & multis modis, quod sit filius in forma patris, non rapinam arbitratus esse aequalis Deo, quia naturaliter id ipsum est. Sed quia semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo, humiliavit se factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod Deus eum exaltavit a morte, & donavit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genua stentatur &c. non habent illi libri. Quod enim ante omnia tempora; & supra omnia tempora incommutabiliter manet unigenitus filius tuus coeternus tibi, & quia de plenitudine ejus accipiunt omnes anime, ut beata sint, & quia participatione manentis in se sapientia renovantur, & sapientes sint; est ibi. Quod autem secundum tempus pro impiis mortuus est, & filio unico tuo non peperisti, sed pro omnibus tradidisti eum, non est ibi. Abscondisti enim hac sapientibus. Ita ut nec acutissimi inter Gentiles Philosophi hæc intellexerint mysteria, nec eorum applicationem rationis sagacitate investigare potuerint. Quia omni prorsus revelatione fuerint destituti, expertes fœderum promissionis. Videtur rationis lumen Gentiles potuisse perducere ad aliquod medium, quo & Creatoris justitiæ satisfaceretur, & ejus misericordia erga creaturam manifesta fieret. Quemadmodum enim utraque hæc attributa divinæ naturæ necessario insunt & semper inesse debent, unum nequit absorbere alterum, ita ut non utriusque vis & exercitium in omnibus divinis operibus cerneretur. Hæc autem virtutes inesse divinæ naturæ dicebat Gentibus ipsa ratio, quemadmodum ejus visum summum aliquod numen: quod omnium quæ existunt causa est atque principium sciverunt, ut ex innumeris eorum testimoniis perspicimus, ita eodem rationis acumine noverunt, non solum humanæ naturæ, sed rationalis, ideoque omnium inclinationum quas in nobismetipsis virtutes reputamus, causam & authorem esse oportere: si autem earum causa est, oportet illas omnes perfectiori modo in divina existere natura, utpote quarum quædam semina tantum nobis indita. Impossibile enim est aliquid alteri tribuere, quod quis ipse non habet; atqui ejusmodi virtutum semina & justitiæ & misericordiæ in nobismetipsis experimur, eaque nos nobismetipsis non indidisse ex eo perspicimus, quia non perfe-

ctissimo possidemus modo, neque semper quando oportet exercemus, quod naturæ nostræ defectus & impotentia est, ergo oportet aliquod extra nos esse principium, quod nobis ea largitum est, ut eo magis origini propiores essemus. Quo posito fundamento ejusmodi ratiocinatio innititur. Homo conditus ad divinam imaginem & dependens a creatoris sui voluntate tum quoad existentiam, tum etiam quoad ejus continuationem, quæ dependet a voluntate conservandi, consentaneum huic imagini, quam in virtute animi potissimum positum Ethnicus crediderunt, conformiter vivere, & omnibus legibus, quas ipsi præscribere tanquam regulam & agendorum normam summo placebat Jehovæ, obtemperare obligatus erat. Exigebat id ipsum ab una parte Dei justitia; ab altera parte postulabat summa Dei misericordia conservationem hominis non ratione beatissimi status, in quo eum collocaverat & produxerat, sed respectu essentiae & existentiae suæ. Nihil enim iste status ad hominis essentiam & existentiam faciebat, sed quidem ad perfectiori existendum modo. Ante lapsum misericordiæ divinæ effectus consistebat in conservatione; post lapsum in restauratione. Conscius itaque ab una parte peccati admissi Ethnicus, illudque tanquam aliquod nostrum voluntarium reputans, omne autem malum sive peccatum pœnæ dignum per se & sua natura perspicuens, justitiam divinam exigere punitionem peccatoris, & quidem necessario, quia necessario justus esse debet, facile colligebat. Hanc autem pœnam inferre mortem, id est annihilationem hominis, quia ultima pœna vindicandum erat, ex eo perspiciebat, quoniam respondere debuit justitiæ divinæ, quæ ut infinita est, ita quoque pœna infinita sive ultima esse debet. Infinitam voco, quia peccantem privat in infinitum eo quod semel habuit, id est vita æterna commutata morte. Ab altera non ignarus summæ Dei misericordiæ, quam non aboleri posse, quia non minus divinæ naturæ necessarium attributum est quam ipsa justitia, ex rationis discursu ei constabat, justitia tamen videbatur repugnans misericordiæ, misericordia iterum justitiæ, illa enim hominis pœnam æternam, hæc contra ejus conservationem poscebat, utrique tamen satisfaciendum videbat, sed quomodo ipsum fugiebat. Hinc ad medium aliquod confugiendum, quod & justitiam & misericordiam illam conservaret, rationis quidem lumine perducere potuit, sed ejusmodi medium invenire hic labor, hoc opus erat. Hoc itaque divinum & mysterium & arcanum fuit, humanum captum longe superans. Fuit hoc Dei inventum & munus, qui salva justitia misericordiam erga hominem manifestam reddere volens, non pepercit proprio filio, verum pro nobis omnibus tradidit illum, ut inquit Apost. Rom. 8. v. 34. cum adhuc essemus rei mortis, ut sua morte nos liberaret a pœna peccati, & participes faceret æternæ vitæ.

3. Quin inter ipsos Hebræos vixerunt semper aliqui exteri homines *δισεβείς ἢ σεβόμενοι τὸν Θεόν*, qualis Syrophœnissa Matth. xv, 22. qualis ille Cornelius Actor. x, 2. *τῶν σεβομένων Ἑβραίων*, Actor. xvi 11, 4. Hebraïce *אומרי חסידים* pii ex gentibus: ut legitur: titulo Thalmudico de Rege. Talis qui est, in lege dicitur *בן-נכר* Levit. xxii, 25. *גר וחושב* Levit. xxv, 47. ubi Chaldæus dixit, incolam incircumcisum. Hi, ut narrant ipsi Hebræorum magistri, leges Adamo & Noæ datas servare tenebantur, abstinere ab idolis & sanguine, & aliis quæ infra suo loco memorabuntur, at non item leges proprias Israëlitarum. Itaque cum Israëlitis non liceret vesci carne bestię quæ fato suo perisset, peregrinis tamen inter ipsos viventibus id licebat, Deuter. xiv, 21. Nisi quod quibusdam legibus specialiter expressum est, ut incolæ sis non minus quam indigenæ teneantur.

C O M M E N T A R I U S.

IN Repub. Hebræorum semper vixisse aliquos exterios legibus Mosâicis neque ceremonialibus neque forenlibus subjectos certissimum est. Morali vero lege nequaquam soluti fuere, quamobrem si quis Gentilis sive peregrinus, vel advena inter Hebræos vitam ducere desiderabat, oportebat eum, omni Gentilium superstitione atque impietate ejurata, eas colendi veri Dei leges subire, quibus universum humanum genus Deus adstrinxerat. Notandum duplex fuisse peregrinorum sive exterorum hominum inter Hebræos viventium, qui & Profelyti vocabantur, genus. Quidam enim circumcidebantur, & vocabantur *Profelyti justitia*. Alii non circumcidebantur, & appellabantur *Profelyti porta*, manentes in Gentilismo, quatenus non ejusdem juris cum Hebræis participes, eodem quoque nomine appellari non poterant. Gentilismo tamen renunciare necesse habebant quoad cultum deorum aliasque superstitiones & errores quibus misere obruti jacebant a vero Deo alienati populi, revelationibus & legibus divinis destituti, verum Deum & consequenter debitum ei præstare cultum ignorabant, nisi a Judæis edocti. Qui, ut meliori de Deo ejusque cultu errantium populorum animos imbuerent opinione, aperuerunt hanc saluberrimam ad veri Dei notitiam perveniendi viam, scil. Profelytorum conditionem, qui, ut diximus, vel justitiæ erant, vel portæ sive inquilini. Illi eodem jure iisdem privilegiis & ceremoniis utebantur quibus ipsi Hebræi, imo & Judæi nomen induebant, ita ut eodem appellarentur nomine, testante Diono lib. 37. *Regio enim, inquit, ipsa Judæa; gens Judæi appellantur. Id cognomen unde initium ceperit haud scio, equidem & alii homines qui secundum eorum statuta vivunt, id gerunt, quamquam alienigenæ.* Hi quidem legem Mosis non suscipiebant, ideo nec circumcidebantur, vel iisdem privilegiis fruebantur, sed idololatræ religione & pravis moribus relictis unum Deum

colebant, imo, ut volunt Judæorum magistri, tenebantur amplecti illa præcepta, quæ Noachidarum seu omnium hominum communi jure continentur. Quorum septem supra enumeravimus, & inter ea primo loco ponitur abstinencia cultus extranei, itaque admissio advenæ ad profelyti conditionem erat quasi manu ductio ad verum Deum colendum. Verum quod Author hic tradit de Noachidarum præceptis, quasi ad ea observanda tantum incolæ incircumcisi sive Profelyti domicilii aut portæ obligati fuissent, redolet Judæorum scholam. Præter hæc præcepta quorum plurima sunt rectæ rationis dictamina, ideoque ex juris naturæ fonte profluentia, multo plura observare tenebatur Adamus sive Noachus ejusve posterii, Gentilibus satis per dictamen rectæ rationis nota. Cui accedit, quod vix pii vocari potuissent Profelyti domicilii, septem hæc tantum præcepta, tot aliis officiis & juris naturæ legibus neglectis, observantes. Quippe pii non eo vocati quia idolorum cultui renunciantes verum colebant Deum, sed quia insuper pravis relictis moribus virtutem sectabantur, & commutando officia quæ lex moralis sive naturalis exigebat, sese gerebant ut oportebat veri Dei cultorem. Cujusmodi vitæ agendæ ratio erat quasi certissimum testimonium se Gentilium impietati & superstitioni renunciassent. Ita Cornelius ille Profelytus, sed incircumcisus, operibus suis testatum faciebat, se verum Deum colere ac venerari Act. 10. Sed quamvis summa erat eorum erga Deum pietas, atque religiosissime legis moralis servarent præcepta, attamen nihil ea conferebat ad obtinendam salutem, nisi idem cum Judæis subirent legis jugum, cui Profelyti justitiæ sese subiciebant, non ut vi legis adimplendæ justificati participes essent vitæ æternæ, verum ut per legem tanquam manu ductio ad Christum perducerentur, & per tot ceremonias tanquam typos rerum futurarum discerent aliquando venturum Messiam, & mortem pro

pro homine peccatore obiturum, ut eum justificaret coram Deo, & participem redderet istius gratiæ, quæ promissione legi annexa continebatur. Quarum rerum notitia in ipsis produxit fidem in Messiam venturum, qua fide servatos Patres in V. T. merito dicimus. Hinc, inquit Apostolus ad *Ephesios cap. 2.* *Quapropter mementote, quod vos quondam gentes in carne, vocabamini preputium ab ea que vocatur circumcisio in carne, que circumcisio manibus fit, quod inquam eratis in tempore illo sine Christo, abalienati a Republica Israël, & extranei a testamenti promissionis, spem non habentes, Deoque ca-*

rentes in mundo. Quod & de Profelytis portæ interpretari quoque commode possumus, utpote qui incircumcisi ideoque legis ceremonialis expertes, non participes esse potuerunt bonorum, quæ Christus morte sua acquisivit in se fidem habentibus, cujusmodi fidei sigillum fuit circumcisio. Quamvis verum colebant Deum, ideoque sine Deo in mundo esse dici non poterant, attamen quia alienati erant a Christo, eumque non tanquam Dei filium & humani generis unicum servatorem venerabantur, vocantur Athei, quippe, ut inquit Joan. Euang. *cap. 5. v. 23. qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illum.*

4. Extraneis etiam, qui aliunde advenirent, neque institutis Hebraicis subjicerentur, in templo Hierosolymitano licuit Deum adorare, & victimas offerre, stantibus tamen in loco peculiari ac separato a statione Israëlitarum, 1 Reg. qui Latinis 111. Reg. VIII, 41. 11. Maccab. 111, 35. Johan. XII, 20. Actor. VIII, 27. Neque Elisæus Naamani Syro, neque Jonas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonosoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos scribunt, unquam significarunt opus ipsis esse ut Mosis legem susciperent.

C O M M E N T A R I U S.

Non solum Profelytos inquilinos, sed & extraneos sive Gentiles qui aliunde advenirent, suscepisse vota, eaque Hierosolymis exsolvisse, atque victimas obtulisse, testantur Authores fide digni. Sic legimus Darium præcepisse, ut omnia quæ adhiberi & commiseri sacrificiis & oblationibus solent, ut sunt *juvenci, arietes, agni, in holocaustum Deo cæli, frumentum, sal, vinum & oleum, secundum ritum sacerdotum, qui sunt in Jerusalem, darentur eis per singulos dies, ne sit in aliquo querimonia. Et offerant oblationes Deo cæli, orentque pro vita Regis & filiorum ejus.* Sic quoque Joannes Evangelista tradit *quosdam Græcos ascendisse ut adorarent in Festo.* Græcorum nomine intelligens Gentiles sive Ethnicos, qui vel templi celebritate vel fama miraculorum Christi, quæ fere totum terrarum orbem impleverat, moti, sive quod unum Deum crederent, venerant Hierosolymam ut adorarent. Quo animo quoque Æthiopem istum Candace xario præfectum Hierosolymam se contulisse legimus *Act. 8. v. 27.* Marcus Agrippa, teste Philone, quotidie templum frequentavit, ibique sæpissime preces effudit, atque victimas Deo obtulit, ita ut urbe excedentem magna omnium excepit civium acclamatio, insignem ejus pietatem summis laudibus prosequentium. Idem testatur Augustum ex proprio motu holocausta quotidie obtulisse. Sic quoque Alexander Magnus victo Dario & expugnata Gaza Hierosolyma petiens, summo Pontifice cum reliquis sacerdotibus eum in urbem ducentibus, postquam

eam intravit, offendit templum, & immolavit Deo ex sacerdotis præscripto Joseph. *Antiq. Jud. lib. 11. cap. 7.* Eodem teste Ptolomæus, qui vocatur *Emergetes*, fortiter obtinens Syriam universam, non diis Ægyptiacis pro victoria solennitates gratificas immolavit: sed veniens ad Hierosolymam, multas hostias, sicut nostri moris est, Deo gratificavit, dignissimaque dicavit ornamenta victoriæ. *lib. 2. contra Appion.* multaque alia id generis exempla apud Authores occurrunt. Verum primo notandum nulla Gentilibus permessa fuisse sacrificia præter holocausta, eaque duntaxat quæ sponte & ex voto offerbantur. Ita Maimonides apud Selden. *de jur. nat. & gent. lib. 3. cap. 4.* *A Gentilibus non recipienda erant alia (de victimarum & qua earum immolationes comitabantur oblationibus tantum loquitur) præter holocausta, secundum illud legis sacre, de manu alienigenæ non offeretis panem Deo vestro. Etiam holocausta ex avibus recipiebant a Gentili, idque tamen nondum cultui extraneo seu idololatria renunciafferet. Ceterum recipienda non erant aut sacrificia pacifica, aut sacra frumentacea in lege prestituta, aut sacrificia pro peccatis ex ignorantia, aut ea que offerenda fuere ob transgressionem voluntariam. Quin nec in holocaustum ab Gentilibus recipiendum fuit aliquid, quod ab eis non sponte aut ex voto offerebatur; veluti si Gentilis adferret in holocaustum agnum puerperii nomine, seu ejusmodi aliud in holocaustum, quod neque ex voto neque ex spontanea penderet oblatione. Sunt autem holocausta hostiæ quæ detracta pelle integra aræ imponebantur,*

quasi *ὀλόκωσεν*, id est totum combustum, vel igne absumptum, quo significabatur hominem se totum debere Deo offerre in hostiam viventem. In sacrificiis autem pro peccato juvenci pellis cremabatur una cum carne, sed extra castra, solus adeps, renes, & lobus jecoris in altari adolebantur, ut patet *Exod. cap. 29. v. 14.* Notandum insuper adorantibus Gentilibus sive Ethnicis in templo peculiarem a statione Israëlitarum separatum assignatum locum, unde *Atrium Gentium*, quod erat sub dio, post Atrium Israëlitis. Tradit Josephus inter hæc subdialia intersepiementum fuisse, quo alienigenæ sive Profelyti portæ seu domicilii interius penetrare vetabantur, vid. *Seld. de jur. nat. & gent. lib. 3. cap. 6.* Cujusmodi atrium ob templi vicinitatem templi nomine veniebat. Quemadmodum Roma non muro tenus existimatur, sed continentibus ædificiis *l. 12. ff. de verb. sig.* Quæ de Nabuchodonosoro, Tyriis, Moabitibus, Ægyptiis disputat, quasi a Prophetis ad verum Dei cultum amplectendum eos sollicitantibus nunquam admoniti essent, opus ipsis esse ut legem Mosis susciperent, id ipsum non patet ex eorum monumentis. Quippe exprobratio peccatorum, & admonitio ut ab iis abstinerent, toties a Prophetis ad Gentiles notitia veri Dei destitutos scribingentibus facta, quid hoc aliud est quam omni exceptione majus testimonium & argumentum, eos erudire ipsos voluisse subjectos summo legislatori Jehovæ, cujus leges & præcepta ipsis debebant esse regula & agendorum norma, ita ut quoties ab ea recede-

rent, divinam in se provocarent iram, & sese obnoxios redderent pœnæ constitutæ in violatores & transgressores legis in monte Sinai ore divino Mosis promulgatæ, & ab illo tanquam summi legislatoris ministro populo denunciatæ, cujus legis præcepta in causa erant, quod Prophetæ toties Gentes, quarum Author mentionem facit, peccatorum convicerint. Hinc Daniel Nabuchodonosoro commendavit abruptionem peccatorum, quæ contra legem divinam, id est legem moralem, quotidie admittebat, si vellet a se avertere plagas, quæ ipsum obruerent præcepta divina observare recusantem; certissimum testimonium, Prophetas docuisse Gentes, quas ad notitiam & cultum veri Dei perducere voluere, ipsis observationem legis divinæ populo Israëlítico peculiari modo promulgatæ necessariam, imo exprobratio peccatorum, quæ adversus hanc legem commiserant, quid aliud significat, quam ejus obligationem ad omnes nationes & gentes pertinere, & consequenter quamvis non ejusdem reipub. membra atque cives, attamen propter universalem & necessariam hujus legis obligationem, utpote quæ descendit ex eadem causa ac eodem fonte, unde jus naturæ deducimus, ejusdem juris teneri vinculo, eandem præstare obedientiam legi Mosaicæ, quatenus humanarum actionum directrix est & regula, quam debet universum humanum genus legi naturæ, quia a lege in monte Sinai lata non differre materia, neque natura, sed tantum promulgandi modo supra demonstrare conati fuimus.

5. Quod de tota lege Mosis dixi, idem & de circumcissione, quæ legis quasi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum interest, quod lege Mosis Israëlita soli tenebantur, circumcissionis autem lege tota Abrahami posteritas: unde Idumæos a Judæis coactos circumcissionem suscipere in historiis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Israëlitas circumcisi sunt (sunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Justinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Hieronymus, meminerunt) eos credibile est ab Ismaele, aut ab Esavo, aut ex Cethuræ posteris venisse.

COMMENTARIUS.

Quatenus lex Mosis pertinet etiam ad externos & alienigenas jam diximus, eamque universum genus mortale obligare probamus ratione moralitatis quæ ei adhæret, ideoque hoc sensu latius patere ejus obligandi vim, quam circumcissionis necessitatem negari nequit. Quæ quidem quasi introitus erat totius legis, verum non prima obligationis causa, qua ad singula legis præcepta adimplenda & exquenda circumciscus adstringebatur. Legis introitus vocari potest, quia hac ratione extranei sive alienigenæ initiabantur sacris Judaicæ religionis, & veri Dei cultui se aperte devovebant, eoque ritu veluti pignore quodam se universæ legi obstringe-

bant, atque se fidei ejusdem cum Judæis consortes profitebantur. Quamobrem Apostolus ad *Galatas cap. 5. v. 3. Testificor omni homini qui circumciditur, quod debitor est ad faciendam totam legem*, id est ritum illum volens & prudens suscipiens obligat se ad observandam totam legem Mosis. Hanc tamen inter circumcissionem atque obligationem differentiam statuit Author, quod lege Mosis Israëlita soli tenebantur, circumcissionis autem lege tota Abrahami posteritas. Soli lege tenebantur Israëlita scilicet forensi & ceremoniali, sed ea legis pars, quæ moralis est, etiam quascunque gentes & nationes obligare satis a nobis probatum spero. Ideoque latius hoc sensu

sensu patere, quam legem circumcissionis, jam dictum, quam tantum ad Abrahamæ posteritatem exclusis cæteris gentibus spectasse asseruerat Author, unde Idumæos a Judæis coactos circumcissionem suscipere testantur Hebræorum & Græcorum Historiæ. Hoc verum, non solum imperatam fuisse circumcissionem uni Abrahamo & Isaco, sed etiam Abrahamidis omnibus, sive ex Agare, sive ex Kethura ducant originem, omnibusque adeo ejus familiæ membris, etiam emptitiis & alienigenis *Gen. 17. v. 25. 26. 27.* Nam etiam si jam tum Deo certum esset ex Isaaci solum posteris, & ne iis quidem omnibus populum sibi peculiarem formare, nondum tamen tempus illud aderat, quo intra unius populi septa contigere ecclesiam suam vellet. Nec dubitandum quin in reliquis Abrahami filiis ac nepotibus suos quoque electos haberet. Nihilque certius est, quam intra quatuor illa secula circumcissionem & eam circumcissione visibilem ecclesiam propagatam esse in omnibus orientalibus istis populis, qui ex Ismaële & Kethura filiis & Esavo ac Profelytis, qui in domo Abrahami circumcidebantur, ortum traxere, inquit Celeberrimus Theologus Herm. Witsius *O Ecom. fœd. lib. 9. cap. 8.* Verum male infert Author ex suis præmissis, quia circumcisio tantum Abrahamo ejus-

que familiæ & consequenter posteris suis imperata videtur, cæteras omnes nationes, apud quas extra Israëlitas in usu fuit, ab Ismaële, aut ab Esavo, vel Kethuræ posteris venisse verosimile esse. Constat enim ex prophanis Scriptoribus, multas quoque gentes præter Abrahami posteros circumcissionem sui juris fecisse. Apertum enim est Ægyptios præputia secuisse, qui tamen originem ab Abrahamo non derivant. Sic etiam Colchos & Æthiopes circumcissione usos fuisse testatur Herodotus *lib. 2.* cujus fidem sequitur Josephus *Antiq. Jud. lib. 8. cap. 4.* De Æthiopum, Arabum, Phœnicum quibusdam idem affirmat Ambros. *lib. 9. epist. 77.* Affirmat quidem Grotius ex Kethuræ posteris ortos Æthiopes illos, qui circumcisis annumerantur ab Herodoto, atque Colchos ex decem tribubus esse, ideoque inter Abrahami progeniem numerandos; verum a vero aberrat, si fidem habeamus Dionysio de situ orbis, & Eustachio afferentibus Colchos origine Ægyptios esse, quod & pluribus argumentis probat Bochartus *Geographie sacre lib. 4. cap. 31.* ad quem lectorem remittimus. Sed optime annotavit Clariss. Witsius, quod in omnibus gentibus a cultu Dei vero alienis circumcisio nisi mera superstitio, & sacramenti a Deo fœderatis suis dati *καὶ ἑλίκια* fuit.

6. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, *Rom. II, 14.* Cum gentes quæ legem non habent, natura sua apte (id est moribus ex primævo fonte manantibus: nisi quis malit illud natura referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Judæis, quibus statim natis lex instillabatur) faciunt ea quæ legis sunt; isti legem non habentes sibi sunt lex: ut qui ostendant ipsum opus legis mentibus suis inscriptum, simul testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus. Et illud ibidem 26. Si præputium (id est præputiatus homo) observet mandatum legis, nonne præputium illius pro circumcissione reputabitur? Bene ergo in Josephi historia Ananias Judæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat etiam citra circumcissionem Deum recte coli & propitium haberi posse. Nam quod extranei multi circumcisi sunt, & per circumcissionem legi se obligarunt, (ut explicat Paulus *Gal. v, 3.*) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiscerentur (nam profelyti, qui Hebræis *פרושי* hospites justitiæ, pari jure erant cum Israëlitis, *Num. xv.*) partim ut earum promissionum essent participes, quæ non communes humano generi, sed Hebræo populo erant peculiare: quanquam non negem posterioribus sæculis accessisse etiam in nonnullis pravam opinionem, quasi extra Judaïsmum salus non esset.

Antiq. lib. xx. c. 2.

C O M M E N T A R I U S.

PERPERAM Author explicat illud Pauli, dum per gentes legem non habentes, id est legem illam naturam intelligit mores ex primævo fonte tabulis inscriptam, qualem habuere Judæi, manantes, sensus enim horum verborum est, *עזרא*, sive naturaliter, id est natura duce, sive doctri-

doctrina exteriori, naturali instinctu & iudicio, sive naturali ratione dictante, quid honestum, quid turpe est, cujusmodi naturalis instinctus, sive iusti & iniusti illa homini innata principia; ipsum quid sui sit officii admonentia, revera dici debent fons ipse primævus, quem per vocabulum *natura* hic denotare Paulum existimamus, hac natura magistra faciunt Gentiles quæ legis sunt, scil. quæ Judæi faciunt legis præscripto, lege Mosis præscriptum, *non occides, non mæchaberis, non furaberis, parentes honorabis, & quæ sunt id genus alia, eadem & naturalis ratio præscribit.* Gentilis itaque rationis ductum sequens facit ea quæ legis sunt, id est quæ lege Mosis comprehenduntur, & Judæis tanquam norma & regula agendorum præscripta sunt. Unde inquit Apostolus, *Ipsi scil. Gentiles, legem non habentes sibi ipsis lex sunt*, id est habent in se ipsis rationis dictamen naturale, quod ipsis indicat eadem illa facienda & fugienda, quæ prohibet & præcipit Judæis lex Mosis scripta. Et quamvis lege scripta destituti, attamen ea quæ lege comprehenduntur facientes, ostendunt opus legis, scil. cognitionem liciti & illiciti, mentibus suis inscriptum. *Sunt enim*, ut ait Cicero *Tuscul. 3. in genis nostris semina innata virtutum, quasi adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam perdu-*

cerent. Scriptura hæc est naturale lumen, quo Gentilibus naturæ præcepta innotescunt, quemadmodum litteris & syllabis eadem Judæis proponebantur. *Ante legem Mosis scriptam, legem fuisse non scriptam contendam, quæ naturaliter intelligebatur, & a Patribus custodiebatur.* Quam legem rectam sive rectam rationem animo nostro naturaliter inscriptam appellat Hierocles. Hujus legis vim quisque in se ipso maxime experitur, quando propria cujusque conscientia modo accusatoris, modo patroni personam sustinet, unde enim accusatio vel defensio nisi præcedat lex damnans vel absolvens. Iste enim animi terror vel latititia, quam homo sibi conscius vel alicujus probi facinoris aut detestandi sceleris in se ipso sentit, certissimum testimonium est summum Numen cordibus nostris legem insculpisse, quæ tanquam supremus iudex inobedientiæ vel obedientiæ hominem convincit, & consequenter vel vitæ heredem vel mortis reum pronunciat, una cum ea attestante conscientia, adhibito rationis iudicio, quo justum ab iniusto, verum a falso discernere valet. Quare addit Apostolus, *cogitationibus se mutuo accusantibus aut excusantibus.* Non qualescunque cogitationes intelligens, sed quæ fiunt ratiocinando vel disceptando. Vide quæ annotavimus ad *Prolegomena.*

7. Hinc colligimus, nulla parte legis Hebrææ, qua lex est proprie, nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluisse ut alii quam Israëlita ista lege tenerentur, nullo indicio potest deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda est ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum respectu quos nunquam obstrinxit. Sed ab Israëlitis ablata est obligatio, quoad ritualia quidem, statim postquam lex Evangelii cœpit promulgari; quod Apostolorum principi clare fuit revelatum, Act. X, 15. quoad cætera vero, postquam populus ille, per excidium urbis & desolationem præcisam sine spe restitutionis populus esse desiit.

COMMENTARIUS.

PAULO ante dicere incepimus quousque sese extendit obligatio ex legibus per Moysen populo Hebræo promulgatis descendens. Author hic iterum nobis de ejus latitudine disputandi occasionem præbet, dicens eam nulla ex parte ad alios pertinere quam ad ejusdem fœderis, quod Deus cum Israëlitis pepigit, ejusdemque reip. membra seu cives, ideoque solos Judæos obligare. Miror virum tanto ingenii & iudicii acumine præditum circa hanc materiam adeo misere cæcutire. Quid enim tabulis istis Mosis traditis aliud continebatur quam ejusmodi præcepta, quæ ipsa dicat recta & falli nescia ratio, & consequenter naturæ legem, quam in cordibus hominum corruptam, per solennem illam inter tonitrua & terrificos fulgures & cœlestes buccinas, concussio

monte & populo circumstante ingenti terrore correpto, promulgationem refrigere voluit. Quod a nemine in dubium revocari potest qui legis moralis singula capita cum rectæ rationis dictamine sive honesti & decori sibi innatis principiis confert. Hinc itaque colligimus eandem quoque continere obligationem quam legi naturæ adscribimus, scil. universalem & perpetuam omnes omnino homines cujuscunque conditionis, generis, & status indissolubili vinculo semper & ubique alligantem ad sui observantiam & executionem. Quippe ubi eadem ratio est, idem jus obtinere æquum est, atqui eandem in lege morali quam naturali cernimus jubendi & prohibendi rationem, quoniam circa eadem versatur objecta, consequenter eodem juris vinculo, eadem

dem obligatione ligat qua omnes homines obstringit lex naturalis quam rectæ rationis dictamen nuncupamus. Si hæc legis moralis vis est, quam & ipsam Authorem negaturum mihi non persuadeo esse partem legis Hebrææ, ergo ultro corrui nulla parte dictæ legis, qua lex est proprie nos obligari. Verum opinionem suam ejusmodi argumento vero consentaneam esse demonstrare conatur. Dum inquit omnem obligationem extra jus naturæ venire ex voluntate legem ferentis. Atqui nullo indicio potest deprehendi summum legislatorem Jehovah voluisse ut alii quam Israëlita ista lege tenerentur. Ergo manifestum est neminem præter Judæos lege Hebræa obligari. Facile concedo Authori extra jus naturæ omnem obligationem dimanare & pendere ex voluntate arbitrioque legislatoris, ideoque neminem lege aliqua teneri, qui deprehendi non potest legislatorem voluisse obligare ad ejus observantiam atque obedientiam. Et hoc verum est in omnibus quæ sunt voluntatis, non necessitatis, cujus naturæ sunt ea quæ lex moralis præcipit, quippe cum nulla præcipiat quam quæ antecedenter ad voluntatem divinam habent in se faciendi necessitatem, nullam voluntariam dispositionem, quæ internam illam, ut ita dicam, & perpetuam necessariamque obligationem aliquo modo, vel limitando, vel detrahendo, vel addendo, aut alia quacunque ratione immutare posset, admittit. Quod secus de aliis legis Hebrææ partibus, quæ ceremoniam sive singularem Dei cultum & politicum regimen spectant. Quoniam illæ nullam continent necessitatem moralem, ideoque a summi legislatoris voluntate & arbitrio veniunt atque pendent, coarctari & limitari, atque immutari possunt pro ut ipsi placet. Non fugit me placuisse Deo Judæis tanquam in peculiarem populum sibi adscitis ministerio Moysi peculiari modo peculiaribus jura præscribere, quæ ipsis essent agendorum regula & norma in totius vitæ cursu, quæ debebat esse conveniens conditioni & statui, in quo collocati erant a Deo & Rege ideoque legislatore suo, qui verba sua Jacobo, constitutiones ac jura sua indixerat Israëliti, & consequenter non alios obligare lege sua voluisse præsumendus est, quam populum sibi adscitum, ad quem verba sua dirigit internuncius Moyses, & cui jura divina peculiari & solenni modo renunciat. Quod verissimum de iis, quæ, ut statim diximus, ad ceremoniam & ritualem Dei cultum pertinent, quia hæc omnia voluntatis sunt, ideoquemadmodum eorum originem, & promulgationem & obligationem à summi legislatoris arbitrio derivamus, & dependere confirmamus; ita quoque eis nemo tenetur, quam quos ex legis tenore & intentione perspicimus atque colligimus summum legislatorem voluisse obligare. Verum obligatio, quæ descendit ex ipsa rei natura, quæ omnis mutationis expers perpetuam

obligandi causam habet, & ejus exequenda indissolubilem necessitatem homini imponit, cujusmodi est omnis obligatio ex moralibus veniens, quæ a voluntate neque ortum ducit, neque ab ea mutationem patitur. Unde concludimus præceptorum legis Hebrææ moralia, quamvis peculiari Dei jussu Israël promulgata sint, obligationem & Gentiles olim & hodie etiam Christianos obligare. Solennis quidem ista promulgatio voluntate summi legislatoris facta peculiariter populo Hebræo, verum obligatio illa intrinseca inhærens præceptis moralibus necessario ad quoscunque pertinet homines, ad quorum cognitionem aliquando esset perventura. Quemadmodum omnia præcepta moralia sunt universalis ad universum genus humanum spectantia, ita quoque universalis eorum debet esse obligatio. Universalis sunt, quia versantur circa officia, quæ homini faciendæ & exequenda incumbunt qua homo, & rectæ rationis particeps, & consequenter nulla conditio, nullus status, ut diximus, hominem, modo rationis usum habeat, ab earum obligatione liberum & immunem præstat, propter perpetuam obligandi causam quam continent ex morali illa necessitate descendente. Eo itaque ipso quo Deus populo suo Decalogum sive omnia moralia præcepta, quæ legibus Hebræorum admixta sunt, voluit per ministrum suum & internuncium Moysen quasi de novo promulgare, voluit non solum Judæos obligare, sed & omnes extraneos, tum etiam hodie Christianos, quia aliter velle non potuit propter necessitatem moralem, quæ objectis istis & rebus inest, circa quæ ejusmodi præcepta versantur. Quamobrem perperam Author statuit nulla parte legis Hebrææ, qua lex est, proprie nos obligari. Cujusmodi obligatio nunquam deleri vel abrogari potest, quia ejus causa perpetua est & permanens, quod iterum secus in ritualibus & forensibus legibus, illæ adventu Messie non solum cessarunt tanquam umbræ futurorum quorum corpus erat Christus, verum expresse abrogatæ sunt per dispositionem contrariam, quippe cum hæc fundatæ sint in libera & indifferenti Dei voluntate, quia nullam in se continent moralem bonitatem, quæ necessariam inducit jussionem, verum ideo tantum bona, quia legislatori placuit præcipere, & consequenter pro diversa temporum facie vel mutari, vel limitari, vel etiam omnino contraria dispositione tolli & abrogari, vel in totum, vel pro parte possunt. Leges autem forenses quemadmodum cum ipsa repub. Hebræorum inductæ sunt, ita etiam cum ejus interitu cessarunt. Quoniam eam distinctam esse voluit ab aliarum gentium atque populorum politiis, ita suis eam fundavit legibus & institutis ad peculiarem reipub. formam & rationem accommodatis, qua sublata abrogatæ quoque fuere leges istæ, ut videre est *Matth. 19.*

8. Nos vero alienigenæ non id Christi adventu consecuti sumus, ut Mosis lege non teneremur, sed ut qui antea spem tantum satis obscuram in Dei bonitate positam habere poteramus, nunc deserto fœdere fulciamur, utque in unam ecclesiam coalescere possimus cum Hebræis filiis Patriarcharum, sublata ipsorum lege, quo velut intersepimento a nobis distinebantur. Ephes. II, 14.

COMMENTARIUS.

Adventu Messiae consecuti sumus, ut non optis habeamus subire durum legis jugum ad salutem obtinendam. Ita enim Rivetus prælect. in cap. 20. Exod. inquit: *Legem nunc Christianis veris non esse onerosam, quia severitas ejus per Christum sublata est, cujus jugum leve factum, & mandata ejus gravia non sunt. In summa legem nunc non proponi nobis, quemadmodum a Mose factum est, tanquam conditionem antecedentem jus ad vitam, quæ sit nobis prestanda antequam illud jus habeamus; sed tanquam conditionem contractum subsequenter, qui ex se aliunde validus est; nihilominus obligat ad recognitionem quandam, ut sit in contractibus, in quibus fundus aliquis aut possessio ita datur, ut cui datur vere fiat dominus fundi; obligatur nihilominus ad homagia quæ vocantur & servitia nonnulla.* Mansit legis vis integra, quoad obedientiam, quæ a nobis exigit præstationem & executionem eorum omnium, quæ moralem bonitatem habent, cujus intuitu Euangelium a Mosis ministerio sive a statu populi Hebræi sub lege nihil differt. Hanc legis neque nova vel contraria dispositione immutari, vel voluisse,

vel potuisse summum legislatorem, salva ejus majestati debita reverentia, demonstravimus; cui accedit quod toties Christus testatur sese non venisse ut solveret, sed impleret legem. Abrogata tamen est quoad maledictionem quam legi ademit Christus, eam implendo, & maledictionem in se recipiendo, ut nobis sit deinceps instar serpentis, cui ademptum sit venneum. Quo sensu inquit Apostolus *nos non esse sub lege, sed sub gratia.* Rom. 6. 14. tum corda nostra innovando & flectendo ad obedientiam, sinceram illam quidem, etsi non omnibus gradibus perfectam. Rivet. *dicto loco.* Illa enim cordis renovatio nihil aliud est, quam convenientia cum lege morali. Manet itaque legis usus & vis, quatenus omnibus hominibus etiam fidelibus dux debet esse & regula, verum fidelium respectu abrogata tum quoad maledictionem, tum quoad rigidam plenæ & omnibus numeris absolutæ obedientiæ exactionem, quasi sine ea nullus pateret aditus ad vitam. Vid. Clariss. Burman. *Synops. lib. 4. cap. 6. & Celebert. Witf. de OEconom. fæder. lib. 4. cap. 4.*

XVII. 1. Cum ergo directam obligationem lex per Mosem data in nos inducere non possit, ut jam ostendimus, videamus ecquem alium usum habere possit, tum in hac de jure belli, tum in similibus aliis quæstionibus. Id enim scire ad multa refert.

COMMENTARIUS.

Imo legem moralem sive Decalogum per Mosem populo Hebræo datum directam in nos obligationem inducere jam a nobis demonstratum speramus.

- I. 2. Primum ergo ostendit lex Hebræa, id quod ea lege præcipitur non esse contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, sit perpetuum atque immutabile, non potuit a Deo, qui injustus nunquam est, quicquam adversus id jus præcipi. Adde quod lex Mosis vocatur immaculata & recta, Psalm. xix, qui Latinis xviii, 8. & Apostolo Paulo sancta, justa, bona, Rom. vii, 12.

De præceptis loquor: nam de permissis distinctius agendum est: permissio enim quæ lege fit (nam quæ nudi est facti, & impedimenti remotionem significat, huc non pertinet) aut plena est, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum; aut minor plena, quæ tantum

tantum impunitatem dat apud homines & jus ne quis alius impedire licite possit. Ex prioris generis permissione non minus quam ex præcepto sequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non esse. De posteriori genere aliter se res habet. Sed raro locum habet hæc collectio: quia cum permittentia verba sint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis sit permissio, quam ex permissionis modo ad jus naturæ argumentando procedere.

C O M M E N T A R I U S.

SI Author sermonem habet de lege morali & jusque præceptis, qui possent esse contra jus naturæ? quia nihil aliud sunt quam rectæ rationis dictamina, & consequenter a jure naturæ nihil differunt, nisi quod ministerio Mosis populo fuere promulgata, ut ea semper ob oculos habens a recto tramite minus deviare. Cum naturæ præcepta ratione duce cuique innotescant, quæ sæpe pravis libidinibus obfuscata, non adeo clare hominem admonet officiorum quæ naturæ jus a se exigit. Sin de tota lege Hebræa, ideoque de ceremonialibus & ritualibus, tum etiam forensibus præceptis loquatur, quod verosimilius, certissimum est nihil iis etiam præcipi, quod contra jus naturæ est, quippe cum illud, ut sæpius diximus, & argumentis omni exceptione majoribus affirmavimus, perpetuum sit & immutabile, quia per se & sua natura necessario æquum, justum, & bonum est, a Deo, qui omnis justitiæ & æquitatis fons atque origo est, non potuit quicquam adversus id præcipi. Quippe quemadmodum Deus necessario debet amare semetipsum, quia omnia in se possidet & habet quæcunque optari vel amari possunt, & ut uno verbo dicam, qui summe bonus & perfectus est, ita nunquam potest aliquid agere quod essentia suæ esset contrarium, quia ea ratione aliquid bonitati & perfectioni suæ detraheret, atqui ejusmodi operatio contradictionem involvit, colligimus Deum, quia amat sese ipsum ut summe bonum & perfectum, necessario quoque amare justitiam & veritatem tanquam qualitates & attributa, quæ non solum maxime optabilia, verum etiam quia & amabilia, sunt a summa perfectione inseparabilia, imo quia ipsam divinam essentiam constituunt, ideoque necessario ex ea desluunt, contraria dispositione nunquam immutari possunt, quin simul tollitur ipsa divina essentia. Quid vero amoris magis conveniens quam sui conservatio, cum autem sui conservationi plane contrarium sit semetipsum essentia & existentia privare, concludimus iterum nihil a Deo posse præcipi quod juri naturæ, id est suæ imagini & naturæ, contrarium est, quia hac ratione non solum sese ipsum abnegaret, verum plane, ut ita dicam, annihilaret. Quod non solum absurdissi-

imum est cogitare, sed etiam impossibile est ejusmodi operationis ideam formare. Quemadmodum vero a Deo nihil præcipi, ita nequicquam permitti potest; quod juri naturæ contrarium est; de ejusmodi permissione sermonem habeo, quam Author *plenam* vocat, quæ facultatem tribuit alicui ad aliquid licite agendum: cujus naturæ sunt omnia, quæ impune omitti, & sine læsione divinæ sanctitatis atque justitiæ fieri possunt, ideoque quæ intrinsece mala non sunt. Est & alia permissio quæ *minus plena* dici potest, impunitatem quidem concedens apud homines, conscientiam tamen gravans. Sic potest aliquando permitti minus malum evitandi majoris mali causa, cujusmodi permissio agentem quidem a pœna liberat in foro soli, nequaquam vero in foro poli, quanquam permittens quoad utrumque securus esse potest, quia nihil agit mali permittendo malum, quoniam non permittit malum quia vult mali exercitium, verum ut tollat majus malum, itaque permittendo malum vult aliquid boni, quod facit permittendo minus malum, ut evitet majus; objectum permittentis non est permissio mali quia malum, verum quia ejus permissio eatenus bona est quatenus majus malum depellit. Cujusmodi distinctio usu venit sæpissime iis qui nimis temere judicant de publicis negotiis, & reipublicæ administratione, dum Principum, vel eorum qui ad reipub. gubernacula sedent, quarundam rerum permissiones & quasi conniventia traducuntur tanquam injustæ & nefariæ, imo tanquam detestandum ipsius permittentis facinus, cujus ipse Author habetur & reus, cum potius summis extolli laudibus deberet summa eorum in publicis tractandis negotiis & gubernanda Reipub. cum sapientia tum etiam industria, quando aliquando communis salutis & tranquillitatis conservandæ causa ex duobus malis minimum eligere atque permittere coacti, sequuntur non quod luadet jus strictum, sed quod extorquet necessitas, & reipub. salus, quæ suprema lex esse debet, flagitat. Quod salva eorum conscientia fieri posse omnes mecum censuros arbitror, quibus mens sana est in corpore sano.

3. Huic primæ observationi affinis est altera, licere nunc his, qui imperium inter Christianos obtinent, leges ferre ejus sensus cujus-

sunt leges per Mosem datæ, nisi si quæ sint leges, quarum tota substantia ad tempus Christi expectati & Euangelii nondum revelati pertineat, aut nisi Christus ipse contrarium aut in genere aut in specie constituerit: nam his tribus causis demptis nulla potest alia excogitari, cur quod olim Mosi lege fuit constitutum, nunc sit extra ea quæ licent.

C O M M E N T A R I U S.

Leges Hebræorum positivas, cujus generis sunt ceremoniales & forenses, ut jam sæpius dictum, neque hodie obligare neque normam esse, ad quam cujusque civitatis magistratus suas leges componere necesse habent, certissimum est. Quippe quemadmodum diversa sunt hominum ingenia, & diversæ reipub. facies & formæ, atque imperii tractandi non una eademque ratio, ita quoque unaquæque civitas suas peculiarias habet leges & constitutiones ad genium populi & reipub. attemperatas, quibus fundatur tanquam sua basi & fundamento. Quo sensu, inquit Cajus

l. 9. ff. de just. & jur. omnes populos partim

legibus & moribus tegi, partim jure proprio. Proprium jus vocans quod quisque populus ipse sibi constituit, tantum ejusdem civitatis membra obligans. Eiusdem naturæ quoque fuere leges Hebræorum forenses, quæ ad genium populi istius & reip. attemperatæ, exterarum nationes vel gentes obligare non potuere, vel ad eas recipiendas, vel necessario tanquam exemplar ad quod suas leges attemperarent sibi imitandum proponere; verum licet summum imperium obtinentibus, vel ab illis recedere, vel eas recipere, prout reipub. fabricæ & civium saluti ac tranquillitati utile fore arbitratur.

- III. 4. Tertia observatio hæc sit: quicquid ad eas virtutes pertinens quas Christus a suis discipulis exigit, lege Mosi præceptum est, id nunc etiam, si non & amplius, a Christianis præstandum. Fundamentum hujus observationis est, quod quæ virtutes a Christianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur in majore gradu quam statu legis Hebræicæ exigebantur: idque merito; quia etiam promissiones cœlestes in Euangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Euangelii dicitur fuisse nec perfecta, nec ἀμετέωρα, Hebr. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Christus, Rom. x, 4. lex autem manu ductrix ad Christum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de sabbato, & altera de decimis, monstrant Christianos obligari, ne minus septima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima in alimenta eorum, qui in sacris rebus occupantur, aut similes pios usus, seponant.

C O M M E N T A R I U S.

Omnes virtutes morales, quas exigit Christus a suis discipulis, exigit lex moralis ab omnibus hominibus, atque eodem juris vinculo obligat cujusque generis, conditionis, & status sunt; moralitas enim, quæ illis inest, non solum perpetuam, æqualem atque immutabilem, sed universalem obligationem parit, quia hominem, qua homo, id est conditum ad divinam imaginem, adstringit, ideoque extrinseca status mutatio eam neque imminuere, neque augere potest, si enim augmentum vel diminutionem posset pati, sequeretur sanctitatem & Dei imaginem non esse perfectam, ex qua omnes virtutes morales, omniaque officia,

quæ non solum Christianis, sed universis generi humano præstanda incumbunt, tanquam unico fonte immediate dimanant, quorum semina homini, propterea quod istius imaginis particeps est, innata sunt, & consequenter ejusdem debent esse naturæ cujus origo & principium unde derivantur, scil. perfecta, immutabilia, perpetuam atque immutabilem obligationem omnes homines æqualiter alligantem ad præstanda, quæ lex moralis, verus Dei imaginis & sanctitatis typus, præcipit, & jubet producentia. Ex quibus perspiciamus Authorem nostrum graviter errare, quod amplius quid a Christianis præstandum arbitratur, quam lege morali præceptum, propter-

propterea quod sanctitatis & voluntatis divinæ perfectissimum exemplar hominem admonens atque erudiens, quas virtutes exercendas, quæque ipsi officia tum creatori suo tum etiam proximo præstanda incumbunt. Qui vero perfectissima lex dici posset, ut necessario esse debet, si ei addi aliquid vel detrahi posset vel ratione obligationis, vel respectu virtutum & officiorum, quæ præcipit præstanda? Additio enim vel detractio certissimum testimonium est alicui rei vel plus adesse, vel minus, quam adesse debet, & idcirco aliquo defectu laborare, sive quoad plus sive minus. Errorem itaque errore cumulat Author, dum statuit, virtutes, quæ exiguntur a Christianis, ut humilitas, patientia, dilectio, exigi in majore gradu quam statu legis Hebræicæ exigebatur. Idque merito, quia promissiones cælestes in Euangelio multo clarius proponuntur. Quæ si vera essent, sequeretur non eandem semper Dei fuisse sanctitatem, & idcirco augmentum & diminutionem pati posse, quod quam absurdum est quis non videt. Contrarium nos docet Christus, qui interrogatus a Pharisæo doctore quodam legis quodnam in lege summum esset mandatum? respondet illi, *diliges dominum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, ex totis viribus, hoc est primum & magnum mandatum; secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Non docet Christus dilectionem in N. T. in majore gradu exigi quam lex moralis exegit in V. T. quippe in summo gradu legem moralem exegisse, & hodie exigere dilectionem Dei & proximi testatur Christus, cum inquit, *ex toto corde, ex tota anima, & ex totis viribus diliges cum Deum, cum proximum tuum.* Non addit huic præcepto aliquid nec detrahit, sed ejus vim atque obligationem interpretatur, atqui omnia præcepta moralia & omnes virtutes morales hisce duobus præceptis continentur, ergo idem de omnium virtutum moralium exactione dicendum. Sed addit rationem Author, quare in majoria gradu virtutes a Christianis exiguntur, quam statu legis Hebræicæ, scil. quia *promissiones cælestes in Euangelio multo clarius proponuntur.* Quasi homo suis operibus & suis meritis salutem & vitam ex vi illarum cælestium promissionum sibi comparare posset. Quod fidei nostræ fundamenta subvertit & Christi merita irrita facit, vid. quæ ad § 50. *Prolegom.* annotavimus. Quod autem dicitur *legem nihil perfectum reddidisse*, non tam de lege morali, quam ceremoniali intelligendum, non enim exterior ille cultus nos poterat perducere ad illam perfectionem sive veram justitiam internam, quæ nos Deo acceptos & gratos constituere potest ad vitam æternam acquirendam. Si de lege morali Apostolum sermonem habere dicimus, non intelligendum de lege morali in se, sed relative ad hominem, cujus natura adeo corrupta & ad vitia prona est, ut ei impossibile sit legem adimplere, cujus perfecta adimpletio olim homini vi fœderis, quod cum ipso pepigerat Deus, si statu integro non excidisset, jus ad vitam æternam dedisset, verum quemadmodum

obedientia legis homini jus dat ad vitam, ita inobedientia æternæ mortis reum pronunciat, a qua lex eum jam per carnem imbecillis reddita liberare nequit, nec justificare coram Deo, quippe cum lex requirat perfectam obedientiam ad vitam obtinendam, homo vero quotidie contra legem innumerabilia admittit peccata, impossibile est hominem per legem justificari posse, non quia lex per se imperfecta hominem perfectum reddere nequeat, verum quia lex imbecillis facta est per corruptam hominis naturam. Quia enim lex justa est & sancta atque immaculata, præcipiens honesta, vetans contraria, qui potest approbare inhonesta, & consequenter hominem justificare & perfectum reddere coram Deo. Contra damnat & mortis reum eum pronunciat, quod non steterit ac manserit in omnibus quæ jubet præcipitque, & idcirco, inquit Apostolus, legem nihil perfectum reddidisse, quia non potest expiando peccata nostra nos ad vitam perducere; violata enim condemnare tantum potest, & idcirco impossibile est ut per eam vitam nobis acquiramus. Sed confugiendum ad perfectam Christi obedientiam, qua pro nobis legi satisfecit, ut nos per fidem in se liberaret a legis pœnæ, quæ erat mors, & participes faceret æternæ vitæ. Quamobrem *legis finis* dicitur *Rom. 10. v. 4.* tum ceremonialis, cum etiam moralis. Id est impletio & consummatio, sive complementum legis, qui legi penitus satisfecit, & omnia præstitit quæ nobis præstanda incumbant. Christus itaque nobis præstanda impletur, & vera justitia acquiritur, & per quem Deus credentibus & peccata remittit, & æternæ vitæ participes reddit. Factus pro nobis dicitur *justitia, sanctificatio, redemptio, 1 Corinth. 1. 30.* Quod legem de Sabbato attinet, magnam hæc olim & hodie disputandi Theologis materiam præbuit, nos vero hanc quæstionem ipsis decidendam relinquimus. Breviter tantum annotabimus, præceptum de cultu divino certo & stato aliquo tempore peragendo in se plane morale atque perpetuum esse, quia ex ipsa divina natura immediate fluit, posito enim Deo, divinus quoque cultus poni necesse est, cujusmodi cultus, quia Deus semper est quod est, & idem manet, continuo quidem præstandus & peragendus, sed non eodem semper modo, vel eadem solennitate, verum quia plura negotia curanda homini incumbunt, sine quibus vita neque satis commode neque ullo modo transigi potest, hinc Deus certum & definitum constituit tempus, cultui divino inserviando peculiariter destinatum. Cujusmodi certi temporis ad divinum cultum peragendum constitutio non minus moralis est quam cultus, quippe eo ipso quod præcipitur cultus divinus, etiam certum tempus ei peragendo præcipi necesse est, quia sine certo tempore constituto fieri nequit. Certi itaque temporis constitutio eodem modo fluit ex necessitate rei peragendæ, quemadmodum ipsa res sive cultus divinus necessario fluit ex essentia & imagine divina. Verum quæri hic potest an istius temporis definitio non arbitraria sit, ita ut Deus loco septimi octa-

vel nonum, vel decimum diem potuisset destinare ad cultum divinum faciendum, & an semel destinatum tempus potest iterum mutari, tanquam quid positivum? Videtur mihi dicendum, non magis fuisse necessitatis alicujus moralis septimi diei institutionem, quam necessaria fuit cœli & terræ aliorumque individuorum productio & totius operis absolutio sex dierum spatio, eoque peracto ab operando quiescere. Quemadmodum enim fuit divinæ voluntatis cœlum & terram creare, ita quoque, prout ipsi placuit, potuit certum tempus statuere & definire intra quod opus suum perficere vellet. Atque idcirco quies divina ab omni opere die septimo facta ejusdem generis esse debet, cujus est definitio temporis ad perficiendum opus destinati. Si placuisset Deo opus suum intra septem vel decem dies absolvere, quievisset vel octavo, vel undecimo die, eumque sanctificasset. E quibus perspicimus numerum septenarium non habere aliquid in se morale, tanquam fluens ex ipsa divina natura, idcirco institutio diei septimi ad Dei cultum sollemnitate peragendum non habet in se necessitatem moralem, qua obligamur præcise unum e numero septenario cultui divino destinare, sed institutum præcise tanquam morali necessitate adstricti celebrare sehemus, propterea quod certo tempore divino cultui vacandum dicitur naturalis ratio, quamobrem nulla gens tam barbara est atque extra mores projecta, quæ non stato tempore cultui divino inservit. Sed non dicitur diem septimum cultui divino destinandum, quemadmodum cætera moralia præcepta, necessitatis esse, ideoque antecedenter ad omnem Dei voluntatem ejus institutionem necessariam esse & perpetuam ac immutabilem. Imo non potuisset Deus quievuisse septimo die, quemadmodus fecisse ex sacris constat paginis, & nobis præcipere ut quintum vel sextum diem cultui divino & publicis religionis exercitiis sollemniter vacaremus? Atqui jam constat septimo die Deum quievuisse ab omni opere, eumque sanctificasse, & voluisse ac præcepisse ut non solum Hebræi, tanquam in peculiarem sibi populum adsciti, recordarentur id Dei sabbat, urque sanctificarent, & cultui divino omnino destinarent, ita ut ipsis non liceret ullum opus facere, sed etiam universum obligat mortale genus, propter communem nascendi principium. Est enim totius humani generis Author & Creator & commune exemplar ad quod quisque qua homo est componere sese tenetur, illudque sequi si non constat aliud voluisse Deus, quatenus autem est Creator & Author humani generis, quisque eum colere tenetur, quia ejus benevolentia humanæ conditionis particeps, quoniam vero certum tempus cultus divinus postulat, Deus vero illud præcepisse constat, cuique imponitur necessitas qua tenetur voluntati divinæ obtemperare, & idcirco stato tempore inservire cultui divino. Si non constet hujus universi conditorem aliud tempus, vel alium diem quam septimum, vel unum e numero septenario cultui divino destinasse, vel instituere voluisse. Quemadmodum

pendit ex divina voluntate septimi diei sanctificatione, ita etiam ex ea pependit istius diei sanctificationem humano generi præcipere, vel in perpetuum, vel pro tempore, atqui non patet Deum contraria dispositione priorem abrogare voluisse, concludimus omnes homines, ad quorum cognitionem aliquando perventura est Dei voluntas in decalogo manifestata circa sanctificationem diei septimi, alligatos ad unum diem e numero septenario cultui divino sollemniter destinandum. Hæc pauca de moralitate Sabbati quatenus duce ratione persequi potui, delibasse sufficiat, quæ enim in hac quæstione tractanda ex intima Theologiæ medulla depromi & erui debent Theologiæ antistitibus atque doctoribus examinanda relinquo. Qui vero in brevi quasi tabella hujus quæstionis cardinem belle depictam intueri cupit inspiciat *Tractatum Theologico Juridicum sive Forum conscientie*, nuper auctore *Andr. vander Muelen* Brabantiae supremæ Curiae, quæ Hagæ Comitum est, Senatore, fratre meo Germano, eoque nomine, quamvis a me in hac quæstione dissentiente, mihi dilectissimo, publici juris factum. *part. 1. quæst. 19.* Non ejusdem necessitatis esse puto obligationem qua tenemur fructuum decimam exhibere iis, qui in sacris rebus occupantur. Dicitur quidem naturalis ratio, socio in necessitate constituto quacunque ratione succurrendum, & consequenter omnes illas morales virtutes exercendas præcipit, quas enumerat Christus *Math. 25. vers. 35.* quarum in numero sunt, *Esurientibus alimenta præbere. Sitientibus levare solum. Hospites recipere. Nudos operire. Infirmis succurrere. In vincula conjectos adire*, relicto cujusque arbitrio, modo & ratione qua socium potissimum egentem sublevare velit, ideoque non determinat vel præscribit quantitatem, sed præcipit lex charitatis, quæ omnes leges morales complectitur, tantum indefinite ut socius socio opem feramus subministrando ea quibus sublevari potest. Itaque præceptum de decimis exhibendis, qui rebus sacris peragendis præsumunt, morale est, quatenus obligat Christianos subvenire necessitati eorum, qui in rebus sacris occupati aliunde sibi alimenta querendi occasionem non habent, & consequenter in ea necessitate constituti sunt, ut ea ipsis ministrari debeant determinatio vero certæ quantitatis eo nomine præstandæ eorum arbitrio relicta est, quibus ea cura commissa est. Ideoque non decima fructuum præstandis alimentis semper reponenda, ut olim lege Mosæica cautum fuit, quia quod ad illam partem tanquam positiva & ritualis nos non obligat. Verum obligat nos, quia rationi consentaneum est, ut rerum sacrarum antistitum ministerium congrua compensetur mercede, quæ sufficit & ad debita ipsis subministranda alimenta, & etiam alia familiæ onera sustinenda. Unde vero ipsis ejusmodi merces tribuitur, an ex fructuum decimis, vel octavis vel tricesimis, perinde est, modo habeant quo sese & suam familiam sustentare & tueri possunt, quod ex arbitrio & voluntate summi imperantis pendet, unde itaque habeant ne quærant, modo habeant quod oportet habere.

C A P U T II.

An bellare unquam justum sit.

I. **J**us natura bello non repugnare probatur, rationibus:

II. *Historia:*

III. *Consensu.*

IV. *Jus gentium non repugnare bello probatur.*

V. *Jus divinum voluntarium ante Evangelii tempus bello non repugnare, probatur, cum solutione objectionum.*

VI. *Adquisitionem, ac bellam cum jure Evangelico pugnat, pramonita.*

VII. *Argumenta pro negante sententia ex sacris literis.*

VIII. *Solutio argumentorum ex sacris literis pro parte ajente.*

IX. *Examinatur veterum Christianorum circa hanc rem consensio.*

Negans privatim consilio potius, quam praecepto nixa, reprobat.

X. *Affirmans, publica Ecclesiae auctoritate, consensu, & temporum usu confirmatur.*

Vlris Juris fontibus, ad primam ac generalissimam veniam quaestionem, quæ hæc est, an bellum aliquod justum sit, sive an bellare unquam liceat.

C O M M E N T A R I U S.

Juris fontes possemus dicere esse duos, scil. necessitatem & voluntatem; ex necessitate defluere jus divinum necessarium sive morale, quod & naturale vocamus; quemadmodum necesse est ut sit aliquod ens primum & summum, a quo omnia producta individua, & quicquid est vel existit, esse suum habeant, ita necesse est ex primo illo ente profluere jus aliquod secundum, quod omnia entia operantur & existunt, de quo latius sup. egimus ad *Proleg.* Ex voluntate dimanat cum jus divinum voluntarium, tum & jus humanum, necessitatem tamen in se habens obediendi, postquam legislator suam voluntatem, vel scripto, vel sine scripto declaravit, qua obediendi necessitate nisi contraria legislatoris dispositione solvi possumus, eodem enim modo quo quid colligatum est dissolvi oportet. Positis autem hisce juris fontibus ad generalissimam Author descendit

quaestionem, an scil. aliquod bellum justum dici queat, id est juri divino vel necessario sive naturali, vel voluntario, aut humano conveniens. Quippe cum bellum videatur omnia cum divina tum etiam humana jura subvertere; utpote quæ inter armorum strepitum exaudire nequeant, videtur potius dicendum nullum bellum justum nulloque juri conveniens esse. *Propria enim praeliorum negotia, dolus, asperitas, injustitia*, ut inquit Tertullianus *adversus Judæos*. Quoniam itaque nonnulli interdiciunt Christianis bellum tanquam nullo jure permissum ac licitum, optime Author, antequam belli jura describere aggreditur, examinat an bellare unquam justum sit, quod vix feliciter & cum fructu potuisset perficere, nisi prius lectorem docuisset istius juris fontes, ad quod tanquam ad Lydium lapidem belli jura examinari necesse est. Bellum autem aliquod justum esse, sive licitum bellare multis probat cum rationibus, tum etiam Historia & consensu, quæ in singulis paragraphis eorumque numeris occurrebant examinanda.

I. Hæc autem ipsa quaestio, ut & aliæ quæ deinceps sequentur, ad jus naturæ primum exigenda est. M. Tullius Cicero tum tertio de *Finibus*, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erudite differit, esse quædam primam naturam, Græcis τὴν πρώτην κατὰ φύσιν, quædam consequentiam, sed quæ illis primis præferenda sint. Prima naturæ vocat, quod simulatque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, atque ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur autem ab interitu iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri, ut nemo sit, qui, cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis,

Gell. XII. C. VI.

poris, quam easdem usu imminutas aut detortas habere: primumque esse officium, ut se quis conservet in naturæ statu; deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria.

COMMENTARIUS.

Potissimum autem hic venit jus naturæ examinandum. Quippe quod licet hoc jure extra omne dubium justum est, quod illicitum, injustum, & nunquam agere permittitur. Jure vero naturæ bellum aliquod justum esse, in primis videtur posse perspicui ex innatis illis stimulis cuique individuo ad sese conservandum in illo statu in quo a primo Authore collocatum est. Hinc vidimus nullius rei studium altius insitum esse a natura omnibus animalibus, quam studium tuendi sui adversus vim illatam. Quamobrem simul atque natum est sibi ipsi conciliatur, & tenerissimo eoque naturali amore erga semetipsum afficitur, qui ipsum continuo ad sibi paranda ea omnia, quæ ad sui conservationem pertinent, incitat; revocat vero ab iis quæ nocendi præ se ferunt notam, & ad destructionem status sui tendere videntur, non quod ea ex principio aliquo intrinseco intelligente prævideat, vel rationis discursu eorum vim & naturam percipiat, verum quia melior quædam natura summus rerum opifex ejusmodi omnium animalium, & aliorum individuorum naturæ inservit motus, quibus vel impelluntur appetere ea, quæ conservationi cujusque inserviunt, vel deterrentur ab iis quæ huic contraria sunt. Cujusmodi inclinationes & naturæ impetus, quos in singulis individuis cum potissimum in homine & brutis animalibus perspicimus, quoniam non habemus a nobismetipsis, sed ab eo qui totum hunc universum certo quodam ordine gubernare voluit, colligimus nobis dedisse facultatem, ut omnia adhibeamus media quibus quisque conservationi suæ potissimum consulere potest. Imo quatenus voluit ut essemus & existeremus ad sui gloriam, eatenus obligavit nos ut essemus & existeremus in eodem statu in quo quemque nostrum sive unumquodque individuum produxit, quamdiu sibi placet. Cujusmodi existentia continuatio haberi non posset, nisi præcedat essentia conservatio quam cuique creaturæ indidit summus rerum moderator, ita-

que eo ipso quo Deus voluit universum certo quodam ordine gubernare, etiam voluit ut certo quodam modo singula individua existerent, quem in finem omnibus creaturis indidit amorem sui ipsius, quo feruntur ad sui conservationem, summum vero terrorem, ab iis quæ sibi videntur nocitura. Atque in hisce naturæ principiis optime fundatur naturæ jus, quo bellare, id est vim repellere licere affirmamus. Hinc *Taurus* apud Gell. lib. 12. cap. 5. *Natura, inquit, omnium rerum, quæ nos genuit, induit nos inolevitque in ipsis statim principiis, quibus nati sumus, amorem nostri & charitatem, ita prorsus ut nihil quicquam esset charius pensusque nobis, quam nosmetipsi.* Et Cic. 1. off. *Primum, inquit, omni generi animantium a natura tributum est, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea quæ nocitura videantur, omniaque, quæ ad vivendum sunt necessaria, inquirat ac parat, ut pastum, ut patibula, ut alia ejus generis.* Et lib. 4. de fin. *Omnis natura vult esse conservatrix sui, ut & salva sit, & in genere conservetur suo. Ad hanc rem ajunt artes quoque exquisitas, quæ naturam quippe adjuvant, quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit, quod desit acquirat.* Et 3. de fin. in Catonis persona, *Placet iis (Stoicis) quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal ipsum sibi conciliari & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus status diligenda.* Quamobrem cum Stoicis primum ac summum principium supponit sui conservationem & destructionis amolitionem. Hinc 3. de fin. ita Caro. *Ex quo intelligi debet principium ductum esse a se diligendo. Quare primum sibi ipsi conciliatur animal. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Simul enim conciliatur salutis suæ quidque, & quæ juvant illa petit, lesura formidat.* Seneca epist. 121.

2. At post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione, quæ corpore est potior; atque eam convenientiam, in qua honestum sit propositum, pluris faciendam quam ad quæ sola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendent nos quidem rectæ rationi, sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat quam illa sint a quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera sint, & ab omnibus, qui judicio sano sunt præditi, facile sine alia demonstratione assensum impetrent, sequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud,

lud, quod quāquam post oritur dignius tamen est, neque sumendum tantum, si detur, sed omni modo expetendum.

COMMENTARIUS.

Verum quamquam hæc prima naturæ per se quidem iusta sunt quia iure naturæ congrua, non tamen cæco quodam impetu hominem sequi decet, nisi adhibita in consilium recta ratione, utpote quæ sola nos informare possit quid juris sit naturæ nec ne, quidve decet in dictis factisve, qui in omnibus rebus servandus modus. Cum enim sæpissime isti motus & impetus naturales iustam excedunt mensuram, duce recta ratione ita moderandi sunt, ut cum iure naturæ, cum honestate, cum humana societate conveniant. Quippe quoniam homo dicitur animal non solum rationale, sed etiam sociale, in omnibus suis actionibus spectandum potissimum ad earum convenientiam cum recta ratione sive honestate, & conservatione humanæ societatis. Itaque inter hominem & belluam hoc maxime interest, quod hæc tantum ex solo instinctu & quantum sensu movetur declinet ea quæ sibi nocitura videntur, appetit autem vehementer quæ conservationi ac naturæ conjunctiora sunt. Homo vero, qui rationis particeps est, per quam perspicit convenientiam rerum cum ipsa ratione & natura sociali, consulit sibi quidem ex innato quodam erga sese amore & impetu naturæ, verum huic accedit rectæ rationis dictamen, quod eum docet juri quidem naturali consentaneum esse propriæ conservationis studium, verum eodem mentis discursu perspicit illud studium suos habere limites, ultra quos extendi non debet, quin in

vitium degeneret & illicitum sit, quod per se licitum est, imo præceptum. Ita defensio propter sui conservationem rectæ rationi consentanea, ideoque honesta & licita, fit illicita quando ex vindicta procedit. Quippe tunc non defensio, sed offensio potius est, quæ contraria est rectæ rationi & naturæ sociali, quoniam perturbat societatem humanam, & lædit cognationem naturalem, quam inter homines natura rationalis ac socialis instituit. Homo itaque rationalis prima naturæ ad rationis dictamen examinat, eaque sequi debet quatenus perspicit in illis convenientiam aliquam cum recta ratione, quæ sibi debet esse agendorum & vitæ instituendæ norma atque regula, omniumque actionum suarum moderatrix. Sequitur itaque illas naturæ inclinationes, quia rationis lumine cernit esse rectæ rationi congruas, ideoque iure naturæ licitas, easque duce eadem ratione ita moderatur, vel saltem moderari debet, ut nunquam a iure naturæ vel honestate alienæ iustum moderamen excedant. Contra bruta animantia prima naturæ sequuntur, non quod illa iure naturæ consentanea ex principio aliquo intelligente intrinseco perspiciant, verum cæco quodam naturæ impetu & motu istis obediunt. Hinc immanis eorum ferocitas, qui, destituti moderatrice recta ratione, naturales impetus suis nequeant cancellis includere, eos ad rectæ rationis dictamen revocando.

3. Hoc ipsum vero, quod honestum dicimus, pro materiæ diversitate, modo (ut ita dicam) in puncto consistit, ut si vel minimum inde abeas, ad vitium deflectas; modo liberius habet spatium, ita ut & fieri laudabiliter, & sine turpitudine omitti aut aliter fieri possit, ferme quomodo ab hoc esse ad hoc non esse statim fit transitus; at inter aliter adversa, ut album & nigrum, reperire est aliquid interpositum, sive mixtum, sive reductum utrinque. Et in hoc posteriori genere maxime occupari solent leges tum divinæ tum humanæ, id agendo, ut quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat. Supra autem diximus, de iure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid possit non injuste: injustum autem id demum intelligi quod necessariam cum natura rationali ac sociali habet repugnantiam.

COMMENTARIUS.

Quod per se & sua natura honestum est nullam recipit latitudinem, sed in puncto consistit, a quo vel si minimum abeas, ad vitium deflectis. Sumpto *honesti* vocabulo eo sensu, quo significat convenientiam cum le-

ge naturæ sive rectæ rationis dictamine. Quæ admodum enim quod cum lege convenientiam habet honestum dicitur, ita quod ab ea recedit inhonesti venit appellatione. Ex quo perspicimus nullam hic dari latitudinem, quin statim quod

ab honestate defleat in vitium sive turpitudinem degenerat. Quoniam non dantur honestatis gradus ratione moralitatis, una debet esse essentia, ita ut non possit esse aliquid honesto magis honestum per se scilicet consideratum tanquam cum lege conveniens. Debet enim esse ejusdem naturæ & conditionis cujus est origo a qua derivatur & suam habet essentiam, quia autem necessario hæc uniformis & simplex esse debet, ita etiam simplex & uniforme est illud quod ab eadem ortum suum trahit, *honestumque* dicitur. Quid enim aliud est convenientia cum lege naturæ sive morali, quam illa conformitas cum illis in nobis reliquis justis & decori sive honesti principiis, divinæ imaginis rudibus, quæ quanquam multiplicari possint ratione officiorum & virtutum quas exercere decet virum bonum & honestum, attamen ejusmodi exercitatio nihil aliud est quam facere quod honestum est, honestum quia cum lege habet convenientiam. Ejusmodi vero cum lege convenientia est illa conformitas cum illis principiis, sive cum ipsa divina imagine cujus lex moralis sive naturalis verus typus est, quæ cum simplex & uniformis esse debeat, ita quoque illud quod honestum vocamus, consistens in illa conformitate cum divina imagine, simplex & uniforme esse debet. Verum quando has ratiocinationes transferamus ad actiones & hominum mores, in quibus propter varias circumstantias difficillime illud punctum inveniri potest, idcirco non sine aliqua latitudine id ipsum interpretari debemus. Cui accedit quod impossibile sit propter humanæ naturæ imbecillitatem ad summam perfectionem pervenire, quamquam laudabile sit ad eam contendere, non ea mente quasi ad illam perveniendi nobis esset data facultas, verum ut ad eam, quantum naturæ humanæ conditio fert, propius accedamus, quod si vero eam attingere non liceat, id ipsum tamen nemini vitio verti potest, vel eo nomine culpandus quasi non perfectus. Quemadmodum non dicitur optimus qui nullis sed qui minimis urgetur vitiis, ita appellamus virum bonum & honestum non eum qui in omnibus suis actionibus & moribus perfectam illam & omnibus numeris absolutam honestatem observat, verum qui convenienter humanæ naturæ cum rationali tum etiam

sociali vitam instituit. Quo respicit illud Aristotelis 2. *Nicom. ult. §. 26. Qui paululum a perfectione defleat, si modum aliquantulum superat, sive etiam aliquantulum eum deserit, non vituperatur. Sed is tantum qui longius quam par sit ab eo discedit.* Hæc vero ipsa latitudo, sine qua punctum describi neque inveniri potest in rebus humanistractandis, aliquando extensionem patitur, ita ut modo, liberius modo strictius habeat spatium, de strictiori jam egimus. Liberius habet spatium, quando applicatur iis rebus, quæ fieri quidem possunt laudabiliter, sed quarum tamen omisso honestati contraria non est, quarum in numero sunt omnia quæ sunt indifferentia, quæ bene & male fieri possunt, ideoque non honesta per se, sed honesta, ut ita dicam, per excercendi modum, postquam scilicet in actum sunt deducta. De hisce ita Gell. *ex Sympos. Platonis lib. 17. cap. 20. Omne, inquit, omnino factum sic sese habet, neque turpe est quantum in eo est, neque honestum, velut est quas facimus nunc ipsi res, bibere, cantare, differere, nihil namque horum ipsum est ex sese honestum, quale quum fieret modo factum est, iale extirrit. Si recte honesteque factum est, tum honestum fit: sin parum recte, turpe fit, sic amor non honestus omnis, neque omnis laude dignus: sed qui facit nos ut honeste amemus.* Possunt tamen ea quæ voluntatis sunt, aliquando fieri necessitatis per legislatoris voluntatem, ita ut ea quæ antea vel fieri vel omitti sine turpitudine possent, post declaratam vel præcipiendo vel vetando legislatoris voluntatem, eandem producant obligationem, quam pariunt ea quæ moralia vocamus, ex quorum natura deducitur necessitas moralis, qua adstringimur fugere quæ mala sunt & consequenter prohibita, & facere honesta & idcirco præcepta. Notandum vero illud discrimen, quod illa mala vel honesta fiunt voluntate legislatoris. Hæc sua natura bona vel mala sunt. Quamobrem illa producunt obligationem, quæ descendit ex arbitrio & placito legislatoris, & consequenter mutabilem. Hæc pariunt obligationem antecedenter ad omnem voluntatem, ideoque perpetuam & necessariam. Eadem tamen utriusque obligationis vis, sed diversa natura & origine.

4. Inter prima naturæ nihil est quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent: nam & finis belli, vitæ membrorumque conservatio, & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio illis primis naturæ maxime convenit: & vi ad eam rem si opus sit uti, nihil habet a primis naturæ dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint a natura attributæ, ut sibi tuendis juvandisque sufficiant. Xenophon, τὰ ζῶα ἐπίσταται πῶς μάχην ἔκαστα, εὐδὲ παρ' ἐνὸς ἄλλοι μαθόντα ἢ ἀπὸ τῶ φύσεως. *omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quam a natura didicerunt.* In Halieuticon fragmento est:

*Omnibus hostem
Præsidiumque datum sentire & noscere teli
Vimque modumque sui.*

Ho-

Horatius dixerat:

*Dente lupus, cornu taurus petit; unde, nisi intus
Monstratum?*

Lucretius vero amplius:

*Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti:
Cornua nota prius vitulo quam frontibus exstant.
Illis iratus petit atque infensus inurget.*

Quem sensum Galenus sic exprimit: φαίνεται γὰρ ἕκαστον ζῷον τῷ μέρει τῷ σώματι αἰμωόμενον ὃ τ' αἰῶν ὑπερέχει. μόσχῳ μὲν κυρίῳ πρὶν φύσιν τὴν κέρας. πῶλῳ δὲ ἵππῳ λακίζων, ἔδειπῳ περὶ τῆς ὀπλάης: ὡσπερ γὰρ τὸ μὲν στυλαίον δάκνειν ἐπιχειρῶν, καὶ μὴδέπω κρατερῆς ἐχέ τῆς ὀδόντος. *Videmus animantium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet.*

Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis unguibus calcitratur, & catellus dentibus nondum robustis morfitat. Idem Galenus de usu partium primo hominem animal esse ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non sint, sed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, & pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere.

C O M M E N T A R I U S.

Prima naturæ dicuntur illi stimuli & motus cuique individuo innati, quibus impelluntur ad sese conservandum in eo naturæ statu, in quo & singula producta sunt & collocata, ut statim demonstravimus. Justa ejusmodi prima naturæ & quicquid iis convenienter agitur justum dicitur, quia a Deo conditore omnibus rebus creatis indita, ideoque summa ratione subnixta, & consequenter quicquid iis consentaneum est, sive profectum sit a principio aliquo intelligente intrinseco, sive extrinseco, ratione istius convenientiæ cum illa virtute singulis individuis a summo hujus universi moderatore & arbitro innata, justum, id est juri naturæ consentaneum, dicimus. Quo posito fundamento, facile colligere possumus non repugnare bellum primis naturæ, quoniam non solum in nobismetipsis sentimus, sed & omnibus rebus creatis perspiciamus quosdam naturæ stimulos inditos, quibus feruntur singulæ ad conservationem sui; atqui cum finis belli eo potissimum collimat, ut repellendo a corpore ejusque membris quæ nocitura videntur, & inquirendo ad vitam tuendam necessaria se conservare studeat, concludimus bellum nihil a primis naturæ dissentaneum habere, sed ei omnia potius favere. Quamvis autem hæc prima naturæ in omnibus cernimus individuis, expres-

sus tamen ea apparent in corporibus sensitiva facultate præditis, id est sese moventibus, ut animalibus, quæ dum per sensum apprehendunt sibi nocitura, vel fuga ea declinare cupiunt, si sine damno vel periculo salutis suæ ejusmodi sese offert occasio: vel ea instrumenta adhibent, quæ natura ipsis attribuit, ut sibi tuendis juvandisque sufficerent. Hinc bruta dentibus, cornibus, unguibus, crustis, squamis, spinis, aliisque id genus rebus armata atque munita sunt, ut vel vim vi propulsare, vel alio quocunque modo se tueri valerent. Homo vero, cui idem amor ac studium sese conservandi innatum est, quamvis ad sui tutelam non eadem ei agnata arma, apta tamen ipsi armis parandis tractandisque manus, naturali cum docente ratione, an, quando, & quomodo iis uti debeat. Quippe is cum natura sit animal sociabile & mansuetum, cujus conservatio potissimum consistit in tuenda societate cum sui similibus, ad arma confugere non debet, nisi id suadeat summa necessitas. Quamobrem non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus, hoc ipso ostendens mansuetum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse tempus, sed aliquando deponenda, interdum resumenda; ut ex Galeno refert Author.

5. Recta autem ratio ac natura societatis, quæ secundo ac potiore loco ad examen vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quæ societati repugnat, id est quæ jus alienum tollit: nam societas eo tendit ut suum cuique salvum sit communi ope ac conspira-

De offic.
III.

tione. Quod facile intelligi potest locum habiturum, etiamsi dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non esset: nam vita, membra, libertas sic quoque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio impeterentur: sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet, faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc, postquam ex lege aut usu dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis: *Ut, si unumquodque membrum sensum suum haberet, ut posse putaret se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumentum sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vitæ pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.*

C O M M E N T A R I U S.

Homo quidem animans est, sed eximium animans, habens quidem cum brutis animalibus illa prima naturæ communia, verum conjuncta cum rationali ac sociali natura, generis sui præ cæteris animalibus maximum decus ac ornamentum, utpote qua valet sentire quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis dictisque. Quamobrem non ut cætera animalia cæco naturæ impetu prima naturæ sequitur, verum antequam iis obtemperat prius indagare cupit eorum cum natura rationali & sociali convenientiam, de qua ratiocinando certior factus, tanquam justa & recta quia rationi consentanea amplectitur. Cognitis itaque primis naturæ bello faventibus, examinandum nobis incumbit an recta ratio & societatis natura non omnem vim inhibeat, adcoque bello repugnet, quod primo intuitu affirmandum videtur, quia omnis per vim certatio distrahit societatem, a qua & nostra salus & vitæ ac membrorum conservatio pendet; tum etiam eorum quæ ad vitam tuendam necessaria sunt acquisitionem reddit difficilem, & retentionem periculofam, & consequenter jure naturæ ejusmodi vis illicita atque prohibita, quoniam eodem jure quo quis sese conservare, etiam cum sui simillimis societatem colere tenetur, utpote quæ ad sui conservationem maxime pertineat; quid enim salvum & incolume haberi potest, si sublata societate humana socius in socii perniciem advolat. Si societatis naturam inspicimus, facile constabit nihil magis ei repugnare quam vim & arma, quoniam tranquillitatem & pacem artificiosum societatis humanæ vinculum non solum perturbat, sed plane tollit, & consequenter ex ipsa natura societatis fluit immediate lex illa qua

omnis vis inhiabitur. Verum distinguendo res fiet clarior. Alia est vis jus alienum tollens, alia est vis jus alteri quæsitum adversus vim illatam defendens. Illa societatem perturbat, imo plane tollit. Hæc jus cuique quæsitum intactum atque illæsum ab improborum hominum impetu & pravis machinationibus conservando societatem humanam tuetur, utpote cujus finis est ut suum cuique salvum sit. Suum autem cuique dicimus, cujus dominium aut proprietatem natura nobis largita est, vel interveniente propria industria nobis acquisivimus, vel communi aliquo hominum consensu aut usu cuique assignata est & concessa. Sic naturali quodam jure nobis propria sunt vita, membra, libertas ab ipso natiuitatis primordio, ita ut nemini jus competat ea mihi invito sine justa causa auferendi, sic etiam jus mihi concessum a natura rebus quæ nullius sunt, utendi, fruendi, eaque occupando mihi acquirendi eodem jure tributa facultas, quo quis me spoliare nequit, quin faceret injuriam, multo vero minus occupatione & propria industria mihi quæsitæ eripere quis potest sine injuria. Sed quanto magis id locum sibi vindicat post hominum consensu distincta dominia, & varios ac peculiare proprietatis vel possessionis acquirendæ & transferendi dominii modos, ita ut quod quis sibi proprium fecit justo titulo & modo, sive ex dispositione legis, sive per *συνάλλαγμα*, id ipsi sine injuria a nemine eripi vel auferri potest. Quo pertinet illud Quintil. *declam.* 13. *Si hæc conditio est, ut quicquid in usum hominis cessit proprium sit habentis; profecto quicquid jure possidetur, injuria auferatur.*

6. Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis, quæ
jus

jus alterius non violat, injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore.* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi possit?* Apud Ulpianum est: *Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus natura comparatur; apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat:

Epist. Fam. XII. 3. L. I. S. vim vi. D. de vi et vi armata.

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

C O M M E N T A R I U S.

Vix societas diu subsistere potest, nisi unumquodque ejus membrum sibi prospiciat atque consulat; salva enim societas esse non potest nisi partium custodia, ut inquit Seneca. Quod clarior fiet si nobiscum reputemus, hominem non sibi duntaxat natum, verum ad cœtum & societatem cum aliis colendam quoque genitum esse, eamque mutatione officiorum conservandi cuique membro est imposita necessitas. *Ea enim legemati sumus, ut communi societati inserviamus,*

inquit Cic. *1. off.* Ut autem debita officia præstem & utile societatis membrum me præbeam, oportet ut me prius incolumen servem, & propriæ salutis consulem. Quoniam vero salus posita sit cum in parandis iis quæ ad vitam tuendam necessaria sunt, tum in depellendis & propulsandis iis quæ mihi nocitura videntur, apparet nullam vim injustam vel naturæ societatis contrariam esse, quæ alienum non tollit, sed cuique proprium tuetur atque conservat.

II. I. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor qui Sodoma diripuerant Abrahamus cum ministris ac fœderatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit. Ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo, qui tradidit hostes tuos in manum tuam,* Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berosi atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israëlitis excindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu, non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi, ducibus Mose ac Josua, armis repulerunt, Exod. XVII. quod Deus ante factum non jusserat, post factum probavit.

C O M M E N T A R I U S.

Non videtur mihi illud Abrahami factum, abstracte, ut ita dicam, consideratum ab ipsa belli causa, adeo probare generalem hanc Authoris positionem, nimir. non omne bellum juri naturæ adversari, sed potius confirmat bellum hoc peculiare Abrahami adversus illos quatuor Reges, qui Sodoma diripuerant, & pariter confanguineum Lothum fratris sui filium captivum tenebant, justum fuisse, non eo quia ab Abrahamo susceptum, verum quia ex Historia constat justam habuisse belli gerendi causam jure naturæ,

id est rectæ rationis dictamine probatam. Quippe non adeo certo nobis patet an fretus tantum jure naturæ, vel Dei speciali mandato Abrahamus bellum hoc susceperit. Quamquam nulla belli gerendi subfuisset justa causa, justum tamen fuisset bellum, jussu & imperio summi hujus universi arbitri indictum. Verum quoniam Historia nobis refert belli causam, quam cum recta ratione conferre possumus, ex ejus convenientia cum rationis dictamine affirmamus bellum Abrahami adversus dictos Reges jure naturæ probatum.

batum. Quamvis esset sanctissimus & sapientissimus, homo erat, tamen, qui & fallere & pravis animi motibus agitatus ex vindictæ cupidine, vel in tempestiva ira, aut nimio dolore arma capere potuisset. Unde concludo exempla e sacris Historiis petita per se nihil ponderis adferre ad probandum quod necessario probari debet, scil. *juris naturalis licitum bellare*, nili ex relatione colligimus hoc vel illud bellum, a viris piis & sanctis gestum, ex causis jure naturæ probatis fuisse susceptum, & consequenter justum. Justam vero Abrahamum habuisse belli gerendi causam patet ex Historia. Debellatis enim quinque illarum urbium, quas enumerat Historia, Regibus, victores agros vastant, urbes diripiunt, possessiones, facultates auferunt, imo & cives captivos secum ducunt. Quorum in numero & Lothus fuit Abrahami consanguineus, utpote qui cum pessimis habitans illorum quoque incommodis fuit involutus; postquam vero ad ejus aures pervenit amici sui calamitas & periculum, statim e manibus hostium eum eripere meditatur, itaque vernaculos domi natos armavit gladiis & lanceis, aliosque bellandi arte peritos usque ad trecentos & octo in expeditionem elegit. Hac parva armatorum manu non temere & imprudenter, sed consilio apto usus & opportuno tempore, scil. noctu in hostes improvisos & victoria insolentes faciens impressionem, facile obruit, magna que fit strages, multi ferro vitam finiunt, cæteri pedibus salutem quærunt, quos summa alacritate insequitur usque ad Choba cui Dan postea nomen. Devictis hostibus vindicavit injuriam fratris, eique restituit quicquid amiserat, libertatem scil. omnesque facultates & possessiones quas hostes abduxerant victoriæ præmia. Causa belli suscepti justissima, utpote cui occasionem præbuisset amici injuste oppressi calamitas, & rerum ablatarum damnique illati recuperatio. Homines enim

hominum causa generati sunt, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possint. Et ut Seneca inquit, *Homo in adiutorium mutuum generatus est*. Nonne idem nascendi omnibus principium, unde naturalis illa cognatio, quam inter homines naturam constituisse refert Justus Florentinus, socium socio devincit sibi mutuo opem atque auxilium ferre. *Nobis enim non solum nati sumus, sed ortus nostri partem patria vindicat, partem amici*, ut inquit Romanæ eloquentiæ parens 1. off. Atque ex illo cognationis vinculo & communi hominum arctissima societas fluit illud quod adjungit, cum inquit, *Duo injustitia genera sunt: unum eorum qui inferunt. Alterum eorum, qui ab iis, quibus inferuntur, si possint, non propulsant injuriam. Nam qui injuste impetum in quæmpiam facit, aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus afferre videtur socio. Qui autem non defendit, nec obstitit si potest injuria, iam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam deserat*. Tradit Diodor. Sicul. *Hist. lib. 1. apud Ægyptios lege sancitum, si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum posset, non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat*, cui convenit illud Proverb. 24. *Erue eos qui ducuntur ad mortem*. Quæ omnia ad bellum ab Abrahamo susceptum maxime pertinent, & consequenter ipsi justissimam arma in armatos capiendi causam fuisse in naturæ jure fundatam, neminem hominem in dubium revocaturum arbitror, licet fortasse non admodum anxie illam belli suscipiendi cum jure naturæ convenientiam examinaverit præ nimio ardore & amore erga fratrem, quò impellebatur sumptis armis consanguineum e manibus hostium nulla interpositâ morâ eripere. De cæteris exemplis quæ Author adfert eadem sentio, quæ statim dixi de eorum pondere & momento ad probandum aliquid esse juris naturæ.

2. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscripsit, Deut. xx, 10. 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandatu speciali suo esse posse: nam aperte ibidem causam septem populorum ab aliorum populorum causa distinguit: ac cum de justis causis belli suscipiendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: qualis causa tuendorum finium in bello Jephthæ adversus Ammonitas, Jud. xi. violatorum legatorum in bello Davidis adversus eosdem, 2 Sam. x. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Jephthen, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in bello, exercitus exterorum vertisse in fugam, xi, 33, 34. quo loco, ut istius dissertationis series docet, in fidei nomine includit persuasionem, qua id quod fit Deo placere creditur. Sic & Davidem sapiens fœmina ait præliari Dei prælia, 1 Sam. xxv, 28. id est pia ac justa.

COMMENTARIUS.

Plus ponderis habent quæ Author de legibus generalibus iisque perpetuis populo suo præscriptis a Deo *Deut. 20.* ad modum belli gerendi pertinentibus differit. Nam eo ipso quod Deus populo suo dat jura belli, concedit populo belli gerendi facultatem, cujusmodi permissio probat non omne bellum juri naturæ adversari, quippe si repugnaret juri naturæ, non posset a divina sanctitate ejusmodi permissio proficisci, quoniam Deus nihil sibi contrarium vult, neque potest vel imperare vel permittere. Atqui quod juri naturæ adversatur, etiam Dei sanctitati repugnat, consequenter affirmandum omnia quæ permittit Deus cum jure naturæ habere convenientiam. Ex quibus colligimus Deum præscribendo populo suo leges, quæ belli gerendi nor-

ma essent & regula, nulla mentione facta alicujus belli speciali Dei mandatu suscepti, (nam multum ejusmodi bellum differt ab ordinario belli gerendi modo propter summum & nullis limitibus circumscriptum, de quibus pro lubitu disponit, divinæ majestatis in res creatas imperium) etiam approbasse aliquod bellum in genere justum & legitimum, id est ex causis juri naturæ consentaneis susceptum, quas non exprimit Deus, propterea quod eas cuiusvis dictat recta ratio. Confirmant itaque hæc leges divinæ belli gerendi modum statuentes non omne bellum juri naturæ repugnare, & ea ratione recte ad illud probandum & confirmandum quod ex rationis dictamine jure naturæ demonstravit licitum esse jam ante, sacram adducit Historiam.

III. 1. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue sapientum consensione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis locus, ipsi naturæ testimonium perhibens: *Est hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Item: Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent.* *Pro Milone.* *L. Itaque D. ad Aquil. L. ut vim D. Just. & Jur. De Bello Jud. l. III. c. 25.* *Cajus Jurisconsultus: adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Florentinus Jurisconsultus: Jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur. Josephus: φύσις τοῦ νόμου ἰατρὸς ἐν ἀπανσι τοῖς ζῴν ἐθελδι ἀπὸ τῆς τοῦ καὶ τῆς φανερῆς ἀφαιρημένης ἡμῶς τῆς πολέμιας ἡγέμεθα.* *Est enim naturæ lex illa quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipsum est quapropter eos, qui vita manifeste nos volunt spoliare, hostes censemus.*

COMMENTARIUS.

Consensum omnium gentium, præcipue sapientum, sive moratorum, non quidem vera & falli nescia juris naturæ probandi ratio est, verum multum ponderis adfirmandum non falli nostram rationem in iis quæ juris naturæ esse nobis dictat. Quippe cum omnes eadem ratione præditi simus, magnum veritatis testimonium est circa eadem idem sentire, quæ non aliunde nisi a recta ratione homini innot-

scere constat. Multa hic possent adduci gentium testimonia, quæ sui defensionem etiam vim adhibendo, si opus est, juris esse naturæ affirmant. Sed sufficiunt quæ ab Authore nostro allegantur. Singulare autem est, quod refert Herodotus *lib. 4.* qui *Melpomene* inscribitur, Garamantes omnium hominum commercium aspectumque fugere, nihil bellicæ armaturæ habentes, ac ne defendere quidem sese audentes.

2. Adeoque manifestam æquitatem hoc habet, ut in bestiis etiam, quæ juris non rem ipsam, ut diximus, sed umbram habent quandam, distinguamus inter vim, quæ injuriam infert, & quæ propulsat. Nam cum dixisset Ulpianus, animal quod sensu, id est rationis usu, caret, non posse injuriam fecisse, mox tamen subjungit, cum arietes vel bo-

L. I. D. si quad. paup. f. d. vcs

s. Ait.
 & §.
 Cum
 arietes.
 Adde
 Ex. XXI,
 28.

ves commisissent, & alter alterum occidisset, Q. Mutio auctore distinguendum, ut si quidem is perisset qui aggressus erat, cessaret actio; si is qui non provocaverat, competeret actio. Cui explicando serviet illud Plinii: *Leonum feritas inter se non dimicat, serpentum morsus non petunt serpentes; sed si vis inferatur, nulla est cui non sit ira, non sit anima injuriæ impatiens, & prompta, si noceat, ad se defendendum alacritas.*

C O M M E N T A R I U S.

ID ipsum quod de defensione sui & vim vi repellendo disputavimus, tam manifestam habet æquitatem, ut in bestiis ratione carentibus ideoque injuriæ incapacibus, etiam inter sese dimicantibus, Jcti soleant distinguere inter vim quæ injuriam infert, & quæ propulsat. Quippe cum dixisset Ulpianus l. 1. §. 3. ff. *Si quadrup. pauper. fec.* animal non posse videri injuriam fecisse, propterea quod sensu, id est ratione, caret. Quoniam injuria æstimatur ex jure, cum dicatur injuria, ex eo quod jure non fit l. 1. ff. *de injur.* Jus autem in ratione, sumptum pro regula actionum humanarum obligans ad id quod rectum sive cum legibus habet convenientiam, fundatur. Ergo bruta animantia sicut rationis

expertia sunt, ita notitia & scientia juris carent, & consequenter faciendæ injuriæ incapaces. Mox tamen subjungit Jctus §. 11. cum arietes vel boves commisissent, & alter alterum occidit, Q. Mutio auctore distinguendum esse, ut si quidem periisset is qui aggressus sive provocatus erat, competeret actio. Si vero is qui provocaverat, cessaret actio. Scribit enim Cic. omni animantium generi a natura esse tributum, ut se vitamque suam tucantur. Ex quo patet defensionem corporis atque vitæ juris esse naturalis, omnibus animantibus communem, unde sequitur eandem quoque distinctionem sibi locum vindicare in brutis animantibus, quæ in hominibus.

IV. 1. De jure naturali ergo, quod & gentium dici potest, satis constat eo bella non omnia improbari.

C O M M E N T A R I U S.

JUS naturale recte jus gentium vocari probavimus sup. ad *Proleg.* Quippe cum jus gentium definiatur quod naturalis ratio inter homines constituit, homini per rectæ rationis usum innotescit, revera differt ab ipso jure naturæ quod rectæ rationi dictatum est, & consequenter omnibus hominibus & gentibus, quia ejusdem rationis participes sunt, commune.

L. Ex
 hoc jure.
 D. de
 just. &
 jure.

2. Jure autem gentium voluntario itidem non damnari bella satis nos docent historiæ, & omnium populorum leges & mores. Imo jure gentium introducta esse bella dixit Hermogenianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi solet interpretandum censeo: nempe ut certa bellorum forma a jure gentium sit introducta, quam formam quæ habeant bella, ea peculiare ex jure gentium effectus consequantur: unde distinctio nascitur, qua utendum nobis erit infra, in bellum solenne juris gentium, quod & justum, id est plenum, dicitur, & non solenne, quod tamen non ideo justum esse definit, id est juri congruens. Nam aliis bellis, modo æqua subsit causa, jus gentium non adhsit quidem, sed nec resistit, ut infra latius explicabitur. *Jure gentium* (inquit Livius) *ita temperatum est, ut arma armis propulsemur.* Et Florentinus jus esse gentium ait, ut vim atque injuriam propulsemus, ut corpus nostrum tutemur.

Lib.
 XLIII.
 L. ut vim
 D. de
 just. &
 jure.

C O M M E N T A R I U S.

JUS gentium voluntarium dicimus quod usu & necessitate humana exigente homines in quasdam gentes coaliti atque discreti tacito quasi consensu & usu præeunte actionis discursu approbando introduxisse videntur, quia sine quadam juris communione neque ullum commercium

mercium neque societas haberi vel coli posset, cujus custodia & conservatio non minus utilis & necessaria singulis gentibus, quam antea singulis familiis, a quarum coalitione diversarum gentium origo petenda. Quo autem sensu jus gentium dicitur voluntarium, dum constat a recta ratione, a qua & jus naturale deducimus, derivari, ideoque & necessarium atque perpetuum esse, supra annotavimus ad *cap. 1. §. 14.* Quædam, quæ juris naturalis sunt, juri gentium & quidem voluntario adscribuntur, quia certam quandam formam acceperunt tacito sive expresso diversarum aut saltem plerarumque gentium consensu & approbatione longa consuetudine confirmata, fundata tamen in rectæ rationis dictamine, quæ rationem habens necessitatis humanæ suadet ejusmodi juris constitutionem ad præsentem humani generis in diversas jam dispersiti gentes conditionem & statum accommodatam. Sic quamvis omnia animalia ad sui tutelam & conservationem naturæ instinctu feruntur, ideoque a se depellere conantur quæ ad sui destructionem tendere videntur, vel vi, si opus est, vel fuga, & insuper

recta ratio hominem doceat omnia permittere jura ut vim vi propulsemus etiam cum læsione imo nece violenti aggressoris, ideoque bellum jure naturæ introductum videatur, attamen juri gentium & quidem voluntario (nam hoc sensu tantum a jure naturæ distinguitur) recte ab Hermogeniano adscribitur, quatenus homines naturalis status pertæsi civitates excitare & in gentes coalescere animum habentes, simul quoque paulatim necessitate & usu exigente ea quæ ante in singulis familiis obtinere jura, vel iis aliquid addendo, vel detrahendo, aliam induxerunt formam, cujusmodi forma quia dat esse rei eadem qualitate afficit, cujus ipsa particeps est, ut modo annotavimus dicto statim loco, & consequenter bellum recte jure gentium dicitur introductum, quia bellum, ut nunc geritur, scil. legitimo & solenni quodam modo peculiare suos habens effectus, gentium consensu inductum & receptum est, & consequenter eo sensu bella jure & consensu gentium introducta merito dici possunt.

V. I. De jure divino voluntario major est difficultas. Neque hic obijciat quisquam jus naturæ esse immutabile, ac proinde a Deo nihil in contrarium potuisse constitui: id enim verum est in iis, quæ jus naturæ vetat aut præcipit, non in iis, quæ jure naturæ licent tantum: nam quæ ejus sunt generis, cum proprie juris naturæ non sint, sed extra jus naturæ, & vetari possunt & præcipi.

C O M M E N T A R I U S.

JUS divinum voluntarium hic quoque examinandum venit, quoniam ea quæ dicuntur juris naturalis permissivi, cujus generis sunt omnia, quæ sine peccato vel turpitudine omitti vel fieri possunt, subsunt divinæ vel humanæ voluntati, a qua vim obligandi accipiunt, vel ea vetando vel præcipiendo, & idcirco quoque mutationi obnoxia sunt: dum ea quæ vetita sunt possunt aliquando præcipi, quæ præcepta vetari imo etiam abrogari vel in totum, vel pro parte, prout summo legislatori placuerit. Quod fecus est in iis quæ per se & sua natura licita vel illicita sunt antecederent ad omnem voluntatem, quæ nullam mutationem pati possunt, ideoque nec abrogari contraria voluntate legislatoris, sed semper & ubique eandem obligandi vim producant, qua tenemur immutabili juris vinculo illa facere, hæc declinare, ut jam sæpius a nobis annotatum. Quoniam itaque bellum videtur ejus juris esse quod primo loco descripsimus, antequam illud omni jure licitum atque permissum pronuntiamus, prius in deliberationem cadere oportet, an summo legislatori, cujus voluntas in iis quæ sunt juris permissivi nobis regula & agendorum norma esse debet, placuit damnare omnia bella, & consequenter etiam ea quæ defensionis & vis illatæ propulsandæ causa suscipiuntur.

Quippe notandum, quamvis nostri defensio nobis nona solum jure naturæ permessa sed etiam imperata videatur, attamen non ex eorum numero est quæ necessariam & idcirco perpetuam obligandi causam habent, ut statim diximus; quoniam necessitas sive obligatio, qua tenemur a corpore, a capite, a vita omnem semper vim propulsare, non descendit ex aliqua communitate divinæ naturæ cum hominis essentia, quæ potissimum consistit in divinæ ista particula auræ, scil. anima, & idcirco necessariam debeat habere convenientiam cum divina natura ejusque omnibus attributis: cujusmodi necessaria conformitas producit necessariam sive moralem obligationem ad faciendam, quæ cum illa consentiunt, declinanda vero quæ ab ea contraria sunt. Itaque quædam jure naturæ imperantur homini tanquam enti rationali, quædam ipsi eodem jure injunguntur tanquam, ut ita dicam, enti materiali, quod producendo Deus voluit ut existeret, idque quamdiu sibi placeret, quamobrem & quædam naturæ ejus communes cum cæteris individuis indidit leges, quæ illum obligant ut sibi paret ea omnia, quæ materialis seu corporalis existentia suæ continuationi inserviunt; & declinet ea, quæ ad ejus destructionem tendunt, quamdiu non constat Deum velle, ut sui custodiam

diam abiciat : quippe jure creationis Deus & liber arbiter & moderator ac dominus est rerum creaturarum, & consequenter de iis pro lubitu potest disponere. Quamobrem illa obligatio fundatur in naturæ cujusque individui ad se conservandum innatis stimulis, qua tenemur ab interitu & læsione vitam, membra corpusque nostrum vindicare. Quia vero a divina voluntate pendet, potest immutari, & contraria declaratione divinæ voluntatis abrogari, nobisque injungi ut

salutem vitæque ac corporis defensionem deseramus. Quippe quemadmodum cujusque individui productio est voluntatis, ita quoque ejusdem conservatio, & existentiæ continuatio a creatoris liberrima voluntate pendet, & sic ejusdem quoque generis naturæ leges, quæ singulis individuis, sive ratione præditis, sive ea carentibus, se conservandi necessitatem imponunt, nullam continentes virtutem nisi quæ consistit in necessitate obligandi & obtemperandi.

2. Solet ergo primum a nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejusque posteris : ubi Deus sic loquitur, Gen. ix, 5, 6: *Quin etiam sanguinem vestrum, id est animarum vestrarum, reposcam : ab omni bestia reposcam eum : atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effuderit sanguinem hominis qui est in homine, sanguis ejus effundetur, quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.* Hic ergo quidam illud, quod de reposcendo sanguine dicitur, generalissime intelligunt ; & alterum de effundendo vicissim sanguine, comminationem esse volunt, non approbationem ; quorum neutrum mihi se persuadet. Nam interdictum de sanguine non effundendo latius non patet quam quod in lege est, *Non occides*, quod neque capitalibus suppliciis, neque bellis obstitisse manifestum est. Lex ergo tam hæc, quam illa, non tam novi aliquid constituit, quam jus naturæ prava consuetudine oblitteratum declarat atque repetit ; unde verba illa intelligenda sunt in eo sensu, qui vitium includit : sicut homicidii nomine non quamvis hominis cædem intelligimus, sed destinatam, & innocentis. Quod vero sequitur de sanguine vicissim effundendo, videtur mihi non factum nudum, sed jus continere.

C O M M E N T A R I U S.

VAlde perperam quidam, præsertim Photiani, hunc locum interpretantur, quasi Deus hoc præcepto prohiberet omnem omnino sanguinis effusionem, ita ut ne quidem magistratui facultas sit animadvertendi in homicidas pœna capitali, vel belli jure sanguinem effundere. Verba illa de reposcendo sanguine generalissime intelligentes, & quod de *effundendo vicissim sanguine* dicitur comminationem potius esse divini supplicii, quam approbationem homicidæ puniendi, quam opinionem multis argumentis munire conantur, quæ suo loco examinabimus. Illud enim certissimum quod Author ait, scilicet hoc interdictum non latius patere, quam quod in lege est, *Non occides*. Quod nequaquam magistratui eripit potestatem infligendi malefactoribus mortem, nequidem privato homini, si nulla alia est expediendæ salutis suæ ratio, quam effusione sanguinis aggressoris, neque belli gerendi jus tollit. Non enim gladium frustra gerere legimus Rom. 13. 4. Minister enim Dei est, ideoque non adeo humana auctoritate, quam quidem divina punit fontes Dei judicia exercens. Ita August. *Non iste occidit qui ministerium*

debet jubenti, sicut adminiculum gladius est utenti. Ideo nequaquam contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum est, non occides, qui Deo auctore bella gesserunt, aut personam gerentes publica potestatis, secundum ejus leges, hoc est justissima rationis imperium, sceleratos morte puniverunt. Qui enim societas humana posset subsistere, nisi sua essent sceleribus constituta supplicia ; verum quid prodesset supplicia, nisi ea malefactoribus infligendi non cuivis, sed quibus cura incumbit ne quid societas humana, vel quæ arctior est civilis detrimenti capiat jus esset, quid essent Regna vel Respub. nisi magna latrocinia ? si cuique liceret impune socium vita privare, vel quibuscunque malis afficere. Imo & divina & humana jura concedunt etiam privato sanguinis humani effundendi licentiam, quando judicis copia destitutus ad defensionem vitæ suæ insidiantem hostem nisi ejus internectione repellere nequit. Quod vero adversarii contendunt dicta verba de *effundendo sanguine* non esse mandatum quod magistratui tribuit facultatem puniendi reos capitali supplicio, sed tantum divinæ pœnæ prædictionem, repugnat verbis illis impec-

imperativis *sanguis ejus effundetur*, & quidem *per hominem*, ut a nonnullis vertitur textus. Verum a quo homine, an a quocunque? nequaquam, Deus enim est Deus ordinis. Id ipsum summam pareret confusionem, & omnem civitatis ordinem & tranquillitatem everteret, præterquam quod & causam sæpissime præberet vindictæ & sævitæ exercendæ. Noæ itaque hoc præceptum datum tanquam Principi familiæ, non singulis filiis qui in potestate patris erant, & sic postea hoc jus ad cunctos magistratus devolutum rationis paritate. Cui accedit, si a quolibet sine auctoritate publica homicida occidi possit, hoc pacto semel occiso aliquo homine progressus fundendi sanguinis humani nullum haberet finem, donec de primo ad ultimum omnium mortalium sanguis esset effusus, ut inquit Muscul. *ad h. l.* Quamobrem Chaldæus Paraphrastes ita interpretatur allegatum locum. *Qui effuderit sanguinem hominis cum testibus, juxta sententiam judicum, sanguis ejus fundetur.* Quo ipso privato jus puniendi abrogatur, & in magistratum confertur, ut diximus, verbis imperativis, & consequenter non solum capitali supplicio homicidam afficiendi facultas tribuitur, sed necessitas infligendi imponitur, ut constat ex *cap. 21. Exod. vers. 12.* Qui locus interpretari videtur ea quæ habentur *cap. 9. 6. Genes. Qui percusserit*, inquit supremus Legislator, *hominem & occiderit, morte moriatur.* & repetitur *Levit. 24. 17. Qui percusserit hominem morte moriatur.* Quibus verbis inviolabilis necessitas juris exsequendi ostenditur, & dandæ veniæ interdicitur. Vide quoque *Numer. 35. 16.* Non obstat quod necessitati puniendi homicidam effusione sanguinis ejus semper potest satisfieri, quoniam testatur rerum usus plurimos homicidas poenam hanc evadere, quod vel lateat cædes patrata, vel magistratus in eos animadvertere negligat, etiam si ad eorum aures pervenerit homicidii commissi fama, humanæ conditionis imbecillitas vel vitium allegari quasi testimonium est, quo jus puniendi homicidas non ad hominem, sed ad Deum solum pertinere, probari posse videtur, utpote quem nulla cædes fugere potest, & cujus summa & perfecta justitia nullum homicidam impunitum dimittit. Verum naturæ humanæ imperfectio vel corruptio non magis eximit hominem ab applicatione vel obligatione hujus legis, vel divini mandati, quam cæterarum legum, vel naturalium, vel a divina voluntate dimanantium. Si non exactam præstare queat obedientiam vel executionem, præstet saltem quod præstare potest. Cui accedit quod ulterius non obligatur quam naturæ suæ capacitas sese extendit, quæ cum non sit omniscientia prædita, non potest judici vel magistratui imputari ignorantia, & consequenter impunitas alicujus delicti.

3. Rem ita explico. Natura non iniquum est, ut quantum quisque fecit mali tantundem patiatur, juxta illud, quod Rhadamanthi jus dicitur :

Ἐκαστος πάθει τὰ κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰδέσθαι γένοιτο.

Quæ fecit si quisque ferat, jus fiet & æquum.

Seneca pater hanc sententiam sic retulit: *Justissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* Ex hujus naturalis æquitatis sensu Cain parricidii sibi conscius dixerat, *Gen. IV. 14. qui inveniet me, interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus, aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc grassantibus minus opus erat exemplo, id quod naturaliter licitum videbatur edicto repressit, & contractum quidem ac commercium homicidæ defugi voluit, at vitam ei non eripi; quomodo & Plato in legibus constituit, & olim in Græcia usurpatum his versibus docet Euripides :

καλῶς ἔθεντο τῶν πατέρων οἱ πάλαι·
 Ἐἰς ὀμμάτων μὴ ὄψιν σὲν εἶναι πρᾶν,
 οὐδ' εἰς ἀπάντημα, ὅστις αἷμα ἔχων κυρεῖ.
 Φυγῶσι δὲ ὄσιν, ἀντιπαύειν δὲ μή.

Quam bene parentum provida ætas statuerat :

Ut cogeret de vita decedere

Hominumque visu cæde patrata nocens,

Fugaque lueret triste, non letho, scelus?

Quo & illud pertinet Thucydidis: *εὐδὲ πάλαι ἦ μάλιστα ἀδικημάτων, μαλακότεροι κείσθαι αὐτὰς (ἢ ζήμιας) ἠδὲ βασινομένων ἢ τῷ χρεῖν εἰς τὸ θάνατον αἰπλοῦσθαι ἀνέγκαι.* *Cre-*

Lactant.
lib. 11.

dibile est antiquitus quamvis gravium delictorum leves fuisse pœnas: sed cum ea progressu temporis contemnerentur, ventum ad mortem. Lactantius: Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homines, supplicio capitis afficere.

COMMENTARIUS.

Dicit naturalis æquitas & recta ratio, ne alteri feceris quod tibi fieri nolis, & quod feceris alteri, ne idem pati recusas, vel eodem uti jure, quod in alterum statueris. ff. quod quisque. Eodem enim malo, quod socio intuli, & me efficiendi mea culpa ipsi jus tribuo in statu naturali, in civili vero cujusque civis nomine magistratus crimen vindicat, læso enim ex maleficio nascitur obligatio, qua convenire potest malefactorem ad reparandum damnum, reparatio vero damni fit tantundem patiando. Quamvis enim hac ratione non semper retribuetur quod amissum est, attamen compensantur patiendi vices, & juri, quod læso competit, malefactorem in eodem statu constituendi, in quo ipse constitutus est, satisficit. Sicut enim fecit, sic patiat & ipse Quintil. Declam. xi. *Brevissima est justitia vindicta, cum facinus mensura pœna est. Et si naturam ultionis respicias: optime vindicatur quisque, quomodo miser.* Occidit? occidatur secundum talionis legem, ad cujus normam lex illa de effundendo sanguine ejus, qui sanguinem effuderit, expressa videtur, & idcirco nobis occasionem præbet hujus legis æquitatem paulo accuratius expendendi. Est autem talio de tale dictum, scilicet ut quisque tale patiat, quod alteri contra jus moliebatur. Soto de just. & jur. lib. 5. q. 5. Repassum ab Aristotele appellatur. E quibus constat talionem esse pœnam, qua damnum illatum simillimo pensatur, æquali modo patiando quo quis nocuit. Unde *retaliare* dicimus, cum par pari refertur. Tractatur hæc quæstio ab Aristotele *Ethic. cap. 5.* ubi Pythagoricorum & Rhadamanthi sententiam examinat, asseriebant enim Pythagorici justum esse positum in repassione, cum quis id quod a se factum vicissim ab altero pateretur. Cui convenit illud Rhadamanthi iudicis Cretensum dictum.

Si quis, quod fecit, patiat, jus erit æquum. Hoc jus expressum legimus *Exod. cap. 21. v. 22.* hisce verbis. *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prænantem, & abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subjacebit damno, quantum maritus & expetiverit & arbitri judicaverint. Sin autem mors ejus fuerit subsequuta, reddat animam pro anima, dentem pro dente, oculum pro oculo, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.* Et *Levit. cap. 24.* idem jus repetitum occurrit. *Qui irrogaverit maculam cuilibet civium, sicut fecit, sic fiet ei: Fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet.* Vide quoque *Deut. 19.* Meminit quoque hujus pœnæ *Joan. Apocalyps. cap. 13. 10.* *Si quis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi.* Eadem talionis pœna legibus 12. Tab. inserta.

Si membrum rupit, ni cum eo paicit talio esto. Sic etiam ante S. C. Turpillianum pœna talioni constituta eadem lege in calumniatores. *Calumniator idem patiat, quod reus si convictus esset.* Hoc legis caput ab Augustis Honorio & Theodosio probatum hac constitutione, qua expressum. *Quisquis crimen intendit, non impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii.* Meminit & hujus legis Augustin. *lib. 19. contra Faustum. cap. 25.* *Immoderata ac per hoc injusta ultioni lex justum modum figens pœnam talionis instituit, id est, ut qualem quisque intulit injuriam, tale supplicium pendat.* Sed potest hic quæri, an rigida hæc talionis pœna, quamvis & divinis & humanis legibus videatur introducta & probata, non ab æquitate & justitia quam distributivam vocamus, versantem circa præmia & pœnas cujusque meritis applicandas, aliena sit, atque recedit, si in omnibus locum haberet, ut patet ex exemplo ab Aristotele allegato. Veluti, *si quis magistratum gerens aliquem pulsaverit, non est repulsandus, & si quis eum qui magistratum gerit pulsaverit, non modo verberandus, sed etiam castigandus.* Verum qui possumus injustitiæ arguere, quod ab ipso æquitatis & justitiæ auctore Deo constitutum est atque introductum. Cui accedit, quod & recta ratio par pari referendum dicit, ut statim annotavimus, quæ æquitatis & justitiæ optima interpret est. Quæ enim pœna delicto magis proportionata esse potest? quam quæ profuit ex ipsa delicti natura, sive cum ipsum facinus mensura pœnæ est, cum quis idem patitur malum quo socium affecit; cui adde rationes supra adductas. Quamobrem testantur sacræ & prophanz Historiæ sæpius crimina hac pœna vindicata fuisse. Verum quicumque talionem interpretatur secundum literalem sensum tum divini tum etiam humani juris, justam quarumvis pœnarum mensuram dici non posse facile quis perpiciet. Plurima enim crimina admittuntur, in quibus talio locum habere nequit, quin crimen crimine cumlaretur. Quorum in numero sunt adulterium, incestus, stuprum, crimen læsæ majestatis, calumniæ, veneficium, crimen falsi, plagium, sacrilegium, aliaque id genus detestanda facinora. Cui etiam addi potest, quod justitia, quæ circa pœnas & præmia distribuenda versatur, non solum factum per se, sed relative ad personam agentis considerat. Quippe hominis conditio qui vel crimen admisit, vel ejus qui illud passus est, pœnam vel aggravare vel imminuere potest, ut si quis privatus consulem percussit, reperiendus non est solum, sed graviori animadversione dignus. Et si infirmiori idem infligeretur vulnus quod robustiori, id ferre non posset sine vi-

vitz dispendio, nam eo omnia declinant jura, ut in omnibus causis personarum conditiones, & rerum qualitates diligenter sunt æstimandæ, ne quid aut durius aut remissius constituitur, quam causa postulabit. l. 4. ff. de incend. ruina, naufr. Ita quoque Paulus l. 3. ff. ad Senatuscons. Turpil. Et in privatis & in extraordinariis criminibus omnes calumniosæ extra ordinem pro qualitate admissi plebuntur. Huc etiam pertinet lex Charondæ apud Thuriis alia æquiore lege emendata. Si quis cui oculum eruerit, oculum reo pariter eruito. Sed accidit ut quis uno captus oculo, alterum quoque per vim illatam amitteret, & sic facultate videndi prorsus orbaretur. Hic etsi auctori facinoris unus contra oculus excussus sit, minus pœna tamen, quam par sit, illum exsoluisse arbitratur. Qui enim civem excacaverit, etiam si sat fuisse pro lege scripta videatur, non paritamen damno affectum contendit. Equum igitur esse, ut illi, qui uno praditum oculo tota visione privavit, ambo simul oculi effodiantur, si equalis injuria pœna luenda sit. Dolore igitur & indignitate rei percussus ille cæcus ad populum de calamitate sua verba facere ausus, tum calamitosam vitam suam conditionem deplorati, tum, ut legem illam corrigant, multitudini suadet. Tandem inserto in funem collo, cum felicem suasionem eventum impetrasset, lex illa abolita fuit, emendati orque in ejus locum surrogata, & ipse strangulationis necem effugit, referente Diodor. Sicul. lib. 12. Et qui etiam fieri potest ut adeo rigide exerceretur talio? quomodo enim vulnus ab alio inflictum posset aliquis eadem præcise mensura, vel longitudine vel latitudine aut altitudine compensare, quam obrem Favorinus apud Gellium lib. 20. cap. 1. ne consistere quidem legem talionis posse arbitratur, quoniam præter ulciscendi acerbitatem ne procedere quoque exsecutio justa talionis potest. Nam cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi eadem rumpere per talionem velit, quæro an efficere possit rumpendi pariter membri æquilibrium, in qua re primum ea difficultas est inexplicabilis. Quid, si quis membrum, inquit, alteri imprudens ruperit? quod enim per imprudentiam factum est, retaliari per imprudentiam debet. Itus quippe fortuitus & consultus non cadunt sub ejusdem talionis similitudinem. Quoniam igitur modo poterit imprudentem imitari, qui in exsequendo talione non licentia jus habet, sed imprudentia? sed & si prudens ruperit? nequaquam patietur aut alius se ladi, aut latius. Quod cujusmodi libra atque mensura caveri possit non reperio. Quin etiam si quid plus erit aliterve commissum; res fiet redicula atrocitatis, ut contraria actio mutue talionis objiciatur, & adolescat infinita quadam reciprocatio talionum. Verum ne summum jus sive rigida talionis applicatio summa esset injustitia, notandum est, duplicem talionem scriptores excogitasse, simplicem quæ & Pythagori cavocatur, quando quis idem patitur, quod admittit, & Proportionatam, quando damnum illatu non idem patiendo sed juxta arbitrium & æstimationem judicis alio pœnarum genere pro conditione tamen personæ, & rei, & temporis, adæquata

delicto vel crimini, compensatur, sive, ut brevius dicam, cum non idem in specie sive simpliciter, sed in genere ratione dictæ æstimationis præstatur. Quæ primo loco descripta est rarissime locum habet, nisi vel ob frequentiam criminum, vel quando delictum ejus naturæ est, ut æstimari nequeat, ideoque nulla ratione redimi nisi similitudine supplicii, cujus generis est hominis vita sive anima. In cæteris vero perpetratis delictis pœna sæpissime pecuniaria obtinet, vel alia proportionata talione compensatur. Hinc Hebræorum Magistri, oculus pro oculo interpretantur pretium, sive æstimationem pecuniariam, oculi. Sic furtum non furto, nec adulterium adulterio, vulnus vulnere semper plebendum divina lege sancitum, verum furtum duplo vel quadruplo, adulterium morte, vulnus pecunia. Verum dicitur Levit. 24. sicut fecit, sic fiet ei. Sed respondent Commentatores, eorum verborum sensum esse, quod sicut damnum intulit, ita damno afficiendus est, non eodem, sed in genere aliquo damno sive aliqua pœna delicto adæquata puniendus, quæ & talio analogice vocatur, ut patet ex Jud. 15. 11. Sicut fecerunt mihi, sic feci illis. Id est non eodem malo nec eadem injuria eos affeci, sed aliquid mali iis intuli, quippe ut constat, detinebant Philistæi uxorem Samsonis, eique ad eam aditum negabant, ad quam injuriam vindicandam in segetes eorum ignem immisit. Quibus addi potest, quod Reipub. admodum noxia fuisset ejusmodi talio, quia mutilis, cæcis, claudis, cicatricosisque, & infamix injuriæ illatæ notas circumferentibus, plena esset. Concludimus itaque legem divinam vel duodecim tab. non inducere repassionem simplicem & nudam secundum literam intellectam, sed pœnam æqualem condignam crimini, secundum proportionem Geometricam, quæ in distribuendis pœnis & præmiis vulgo observatur. Sic enim supplicia dicuntur æqualia peccatis, si legitimam habent delicti & personarum considerationem. Sic voluit Moses ut pro mensura delicti esset plagarum modus Deut. 25. 2. Cui ad stipulatur Marcianus l. 11. ff. de pœnis, cum inquit, Perspicendum est judicanti, ne quid aut durius aut remissius constituitur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementia gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quaque res exposulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem judices esse debent in gravioribus severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi, unde canit Horatius lib. 1. Satyr. 3.

Regula peccatis, quæ pœnas irroget aquas

Nec scutica dignum, horribili sectere flagello.

Verum examinandum hic venit, an æquitas naturalis cuique e populo jus talionis tribuit, quod Author statuere videtur. Si homines in statu naturæ ante civiles constitutas civitates consideramus sibi æquales, & tamen humanæ societatis summopere interesse ne delicta maneant impunita, dicendum videtur, dictare rationem, ut unumquodque membrum vi obligationis qua tenetur omnibus viribus societatis conservacioni

incumbere, & consequenter omnibus mediis uti quæ ejus salutis & conservationi inserviunt, facultatem habeat puniendi fontes, impunitas enim maxima peccandi illecebra, quid autem esset humana societas nisi magnum latrocinium si cuivis impune peccare liceret. Posita itaque puniendi necessitate, necesse quoque est ut homines criminum vindicatores constituamus, atqui omnes naturali in statu sibi æquales, ita ut nulli in alium competat imperium, vel merum, vel mixtum, ergo omnibus tanquam ejusdem societatis membris idem puniendi jus & facultatem recta concedit ratio, idque propter conservationem generis humani. Verum dicendum videtur quod jam toties dictum, in statu naturali singulæ familiæ tanquam tot. parvæ civitates considerandæ, cujus princeps pater, cui, si aliquod familiæ membrum damnum patitur, illud reparandi & vindicandi jus, non singulis membris, quemadmodum in statu civili, non cuivis e populo competit, sed magistratui demandatum. Itaque illud dictum Cæini procedit quidem ex sensu naturalis æquitatis, quatenus omnibus familiam constituentibus jus erat inferendæ talionis, sed non cuivis obviam procedenti, nam ubicunque inveniretur posse judicari & affici pœna talionis dictabat ipsi recta ratio & naturalis æquitas, sed non ab omnibus & quovis obviam sine ulla judicii forma &

causæ cognitione. Verum quod naturaliter licitum, cujusmodi est delictorum coercitio & punitio modo legitimo, Deus repressit & vetuit, eamque sibi reservavit. Quam vero ob causam non adeo certo constat ex sacris litteris, an ob rationes ab Authore adductas, an aliam ob causam certo mihi definiri non posse videtur. Quamvis vero ipsius vitæ parcere Deus voluit, non tamen ab omni supplicio liberavit, quod enim gravius supplicium quam conscientiæ stimulis hominem continuo admitti sceleris accusantis ad eas angustias redigi, ut vita supplicium & mors solatium videatur. Aliam impunitatis rationem adducit Musculus in *Comment. ad h. l.* ubi inquit. *Dignus quidem erat Cæin, qui acerbissimo mortis genere occideretur, & in quem omnes & homines & bestia conspirarent. Verum nullam ataxiam ferre volebat Deus in humano genere, ut cuivis liceret pœnas sumere de Cæino, & sanguinem fundere hominis, etiam fontis & multis modis mortem meriti, sine ipsius verbo. Quare vitam hominis tam justis quam injustis voluit esse in sua potestate, non in arbitrio humano. Ne autem impunita manerent homicidia legem tulit post diluvium, cujus auctoritate occidatur quisquis hominem occiderit. Et illius executionem postea mandavit magistratibus, quibus gladium vindicem & ultorem malorum commisit.*

4. Ab uno facto illustri sumta conjectura divinæ voluntatis in legem ivit, ita ut Lamechus quoque simili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promiserit, Gen. iv, 24.

COMMENTARIUS.

Quamvis nullum extitisse verosimile est expressum ante diluvium divinum præceptum de homicida ultimo puniendo supplicio, quia ejus mentionem non faciunt sacre litteræ, sine quibus hoc in casu aliquid certi statuere erubescimus, fuit tamen mentibus hominum infixæ lex naturalis, quæ dictabat eadem hominis cæde homicidæ luendam, cum propter securitatem publicam, tum etiam privatam, quæ haberi nequit nisi è medio tollantur hostes humani generis. Qui enim subsistere posset vel universa societas humana, vel Respub. vel familia, cujus conservationem tanquam propriæ salutis maximum munimentum summopere commendat illa fundamentalis naturæ lex qua cuique sui conservatio imperatur, si impunitæ forent hominum cædes, quippe vindictio criminum est medium sine quo antecedens haberi nequit. Quam legem edicto divino de Cæino minime abrogatam putamus, verum ejus executio tantum intuitu Cæini ob specialem rationem divina voluntate interdicta. Quamobrem optime Doctissimus Gronovius in notis suis, *illud simile esset*, inquit, *illis rescriptis Principum, quibus alicui sine exemplo subveniunt, qua personam non transgrediuntur*, ut loquitur Imperator §. 6. *inst. de jur. nat. gent. & civ.* Fuit itaque illa impunitas ab ordi-

naria pœna privilegium aliquod personale, quod & jus singulare vocatur, ad versus communes leges propter aliquam rationem peculiarem introductum, quod personam non egreditur nec legem ante latas abrogat, sed tantum in casu singulari exequi impedit, quamobrem frustra alii similem cuidam concessam indulgentiam vel impunitatem promittunt. Princeps enim cuius vult miseretur. Hinc Justinianus Imperator *novel. sua constitutione* 139. cum pœnas nuptiarum illicitæ contractarum benigne remitteret quibusdam incolis Syndyos pagi & Hebræis Tyri insulæ, expresse vetuit trahi in exemplum, vel ad spem ejusdem impunitatis. Non video itaque quo fundamento ab illo peculiari exemplo possit deduci argumentum, quod in eam adducere potuisset homines opinionem, quasi Deus voluisset remittendo Cæino ordinariam & naturalem homicidii pœnam jus commune abrogare, ut prorsus nullo vindicaretur supplicio homicidium, & hac ratione omnem securitatem humano generi eripiendo, humanam quoque societatem distrahere, & inducere leoninam quandam feritatem Deo placuisse, quod adeo divino decreto ejusque attributis, ut charitati & amori erga humanum genus, tum etiam misericordiæ contrarium est, ut plane impium videatur tale quid de Deo suspicari.

cari. Quem enim in finem sua sceleribus constituta supplicia, nisi ut homines metu & formidine pœnæ deterrendo à flagitiis secum invicem commercium habere possent, sine quo subsistere nequit humana societas & naturalis illa, quæ homini cum homine intercedit, cognatio. Imo nonne erga Deum & creatorem suum maxime injurius est homicida, quem tollendo hominem injusta occisione e medio privat principe creatura, a se ad similitudinem sui conditum, qua injuria sæpius afficeretur, nisi prona ad quæcunque patranda flagitia hominis natura ad aspectu vindicati criminis ad honestam vitæ agendæ disciplinam humanæ societatis conservationi consentaneam revocaretur. Non est magni momenti exemplum Lamechi ab Authore allegatum, similis perpetrati facinoris sibi impunitatem pollicentis, ut videre est *Gen. 4. 24.* De horum enim verborum sensu variaz sunt Doctorem interpretationes; id vero certum ex sacris litteris, illud argumentum, quod Lamech ab exemplo Caini deducit, quo similem sibi impunitatem pollicetur, vel saltem uxoribus persuadere conatur sese eadem gaudere gratia & impunitate sui admissi delicti, non expresso divino nititur edicto, verum tantum Lamechi cerebrinum figmentum, vel saltem vana est illatio, allegata, ut se vitamque suam in securitatem assereret, & liberaret a justa homicidii pœna. De Caino extat expressum Dei edictum; de Lamecho nil nisi in suum favorem ejus edicti detorta interpretatio. Sunt quidam Interpretes, qui negant a Lamecho admissum fuisse homicidium. Quam-

obrem non legunt, *quoniam occidi virum, verum, si occidero virum, faciet ad vulnus meum. Et si occidero adolescentulum, erit mihi in livorem, scilicet non ero impunis.* Alii, *Non occidi virum, ut ejus causa portarem reatum, sive pœnam metuerem, neque adolescentulum, ut ejus causa perderetur semen meum.* Denotans effectum & eventum, quasi jure talionis eadem pœna sibi esset metuenda. Alii sentiunt Lamechum fuisse homicidam, verum dissentiunt in eo, quod alii unum tantum ab illo occisum volunt, intelligentes per virum & juvenem non duos, sed unum aliquem, qui fuerit & vir & juvenis. Alii duos & virum & juvenem injusta occisione occisos affirmant. Verum quomodo interpretanda sunt Lamechi verba, Criticis decidendum relinquimus. Verosimilior tamen nobis videtur eorum sententia, qui opinantur Lamechum fuisse virum violentum & impium homicidam, eumque ad uxores suas sermonem habere de homicidio a se admissio non pœnitentia ductum patrati sceleris quod latebat adhuc, verum de manifesta cæde, atque ex singulari & minaci quadam arrogantia adjecisse illa quæ de Caino tradit, ut minis istis efficeret, ne quis sibi propter perpetratas cædes necem intenderet, ut statim dicere inceperimus. Quamvis velit Chrysostomus Lamechum fuisse virum pium & religiosum occisionis & homicidii peccatum uxoribus confitentem: quatenus pœnam Caini evaderet, qui peccatum simulare quam fateri malebat.

5. At cum jam ante diluvium, gigantum ætate, promiscua invalisset cædium licentia, instaurato post diluvium humano genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus censuit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum esse dictabat & ipse permisit, ut insons esset qui homicidam occidisset: quod postea institutis judiciis summas ob causas ad judices solos restrictum est; ita tamen ut moris pristini vestigium manserit in jure ejus qui occisum sanguine proximi attingeret, etiam post Mosis legem, qua de re infra fufius agetur.

C O M M E N T A R I U S.

ANte diluvium gigantes fuisse supra terram attestatur sacra Scriptura *Genes. 6. 4.* qui reliquos excederent & statura & viribus & scelere. Quanquam quidam volunt dicto loco Mosem eos non tam corporis mole a cæteris hominibus distinguere, quam grassandi libidine. In Hebræo est אַרְבָּעֵי אַלְפֵי אַמָּוֹת, quam vocem significare volunt interpretes *prostrantes, supprimentes, irruentes*, homicidas scilicet violentos ac plebis vulgique oppressores. Philo Judæus dictum locum *Genes.* allegorice intelligendum putat, cum inquit, *μῦθον μὲν ἐν ᾧ δὲνα αὐτῶν γέντων εἰσὶν αἰῶντων πνεύματων, βέλτεται δὲ ἐν εἰσοσσι πνεύματων ὅτι οἱ μὲν γῆς, οἱ δὲ ἕρως, οἱ δὲ θεῶν γένων ἀνθρώπων.* Quæ verba ita interpretantur.

Nullam igitur de gigantibus adfert fabulam, sed illud te docere vult alios esse terra, alios cali, alios Dei homines. Alii putant, ut jam dicere inceperimus, gigantes dictos esse, non tam ratione molis, quam potentia & roboris, quamobrem magnitudinem Nimrodus, quæ *Genes. 10.* prædicatur, interpretantur de tyrannica ejus supra cæteros dominatione, & oppressione hominum. Hinc vocatur *venator robustus* non tam ferarum quam hominum, solent quippe Tyranni venatores vocari, ut videre est *Psalms. 90. 3. Ezech. 33. 30.* Cum enim ante hunc in qualibet familia primus natus etiam erat primus autoritate & honoris gradu familiam regens, tanquam paterni imperii proximus successor, & si quæ lites oriebantur, diri-

dirimbat, ut toties diximus. Hic vero imperium in alios arripuit & tyrannidem exercuit. Quamobrem Isidorus *lib. 7. Etymolog. cap. 6. Nimrod* interpretatur tyrannum. Alii affirmant quidem fuisse gigantes non tantum homines impios & admodum potentes, sed etiam corporis mole & proceritate insignes, verum eos non ab hominibus sed angelis factos esse sibi persuadent, alii a dæmone generatos, de cuiusmodi generatione passim apud scriptores occurrunt cerebrina commenta plane ridicula, quæ vanæ superstitioni sua debent incunabula. Quod Philonis opinionem attinet, eam nulla niti sacræ Scripturæ autoritate plurima evincunt, quæ ex ea deduci possunt, testimonia, & imprimis quæ memorantur de gigantibus in terra Canaan, *Num. 13. v. 32. & 33. Detraheruntque terra, quam inspexerant, apud filios Israël, dicentes: terra, quam pertransivimus & lustravimus, devorat habitatores suos, populus, quem aspeximus, proceræ staturæ est. Ibi vidimus monstra quadam filiorum Enach de genere giganteo, quibus comparati quasi locusta videbamur.* Est autem locusta animal ex insectorum genere, quæ Græcis vocatur *αυγλή*, Gallis *fauterelle*. vid. *Plin. lib. 11. cap. 29. Bochart. Hierozoic. parte lib. 4. cap. 1.* Sic quoque *Deut. 2. v. 11.* fit mentio quorundam hominum, qui corporis proceritate similes erant filiorum Enachim, *ita ut gigantes haberentur etiam ipsi ut Enachim.* Et paulo post *vers. 20.* legimus de Ammonitarum sedibus. *Terra gigantum reputata est, in ipsa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonita vocant Zomzommim. Populus magnus & multus, & proceræ longitudinis, sicut Enachim.* Qui vero admittunt fuisse gigantes, verum id nomen inditum non propter molem & proceritatem corporis, sed potentiam & robur, qua præ cæteris hominibus pollebant, ex hisce jam adductis locis facile erroneam suam opinionem perspicunt, quibus addi possunt quæ habentur *Deut. cap. 3. v. 11.* ubi memoratur quod Og erat de stirpe gigantum, & quod in civitate *Rabbath inveniebatur lectus ejus ferreus, novem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis.* Ergo, ut animadvertant Interpretes, ipse sexcubitalis fuit, lectos enim tertia parte longiores hominibus fieri solere tradit Maimonides. Alii novem fuisse cubitorum volunt, non habentes ejusmodi proportionis, quam in lectis facendis observatam vult dictus Author, rationem. Si itaque juxta Solinum cubiti mensura fuit duorum pedum, hujus proceritas fuit duodecim pedum, quæ certe mira hominis longitudo est. Alii duo cubita tres tantum pedes fuisse tradunt. Ita ut ejus longitudo novem pedum fuisset, quod tamen non tantum communem hominum, sed & aliorum, quæ in Historiis tanquam miræ proceritatis homines reputantur, mensuram & longitudinem superat. Quamobrem hominem septipedem dicebant Veteres pro maximo, quod ista mensura esse crederetur hominis procerissimi. Cujus proceritatis plerique scriptores Herculem fuisse tradunt uno pede & 4. cubitis adjecto, quod facit 4. cubita & unum pedem. Quamobrem

non mirum quod in gigantum numero tanquam longe superantem hominis longissimi proceritatem sacræ Litteræ ponant Goliath, utpote cujus altitudo describitur fuisse sex cubitorum & palmi. Plurima hisce exemplis addi possum ex profanis Historiis de mira quorundam hominum proceritate & longitudine testimonia. Sic testatur Augustinus quibusdam in locis inventos fuisse homines, qui communem cæterorum staturam & magnitudine & proceritate corporis longe excesserunt. *Imo ipse, inquit, non solus, sed aliquot mecum Uticensi in littore vidi molarem hominis dentem tam ingentem, ut si ire nostrorum dentium modulos minutatim conciderent centum nobis videretur facere potuisse. Sed illum gigantis alicujus fuisse crediderim.* Josephus *lib. 5. Antiq. cap. 2.* de Hebronitis olim ab Israël bello devictis sermonem habens, *Apud hos, inquit, in eam diem, superstites erant quidam e gigantum genere, statura & specie cæteris mortalibus dispares, visu simul, & auditu horribiles, quorum ossa adhuc ostenduntur, qualia vix credunt qui non viderunt ipsi.* Tradit idem *lib. 18. cap. 6.* Artabanum Tiberio misisse filium Darium obsidentem cum multis muneribus, inter quæ etiam virum statura cubitorum quinque, genere Judæum, Eleazarum nomine: qui propter vastitatem gigas cognominatus est. Scribit quoque Solinus Romanis temporibus sub Divo Augusto Pusionem & Secundillam, denos pedes & amplius habuisse proceritatis, quorum reliquæ adhuc in conditorio Salustianorum videntur. Et paulo infra, *Priscorum autem molem testantur etiam Orestis suprema, cujus ossa Olympiade quinquagesima & octava Tegea inventa, a Spartanis oraculo monitis didicimus implese longitudinem cubitorum septem.* Scripta quoque, pergit, ex antiquitate memoria accersunt in fidem veri, quibus receptum est, quod bello Cretico cum elata flumina impetu plus quam vi amnica irruerit terras rupissent, post discessum fluminum inter plura humi dissidia humanum corpus repertum cubitorum trium atque triginta, cujus spectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio admodum captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis positos. Adde Plinium *lib. 7. cap. 16.* qui licet non eandem, ut vult Salmastius *Exercitat. Plin.* refert Historiam, attamen simile quid tradit. vide & Homer. *Odyf. 11.* & Philostratum in *lib. Heroic.* Quod verò attinet eorum opinionem, quam tertio loco descripsimus, qui statuunt fuisse quidem gigantes, verum eos non ab hominibus sed angelis vel dæmonibus factos, plane ridicula mihi videtur. Quod Gentiles olim in erroneam hanc opinionem fuerint adducti non mirum, utpote quæ solebant quicquid illustre aut eximium erat ejus originem referre ad Deos. Verum quod in eundem lapidem impingunt Christianorum sacris initiati vix condonandum videtur. Quamobrem volunt, qui dicto loco *Genes. 6.* nominantur *filii Dei*, spiritibus, sive angelis, seu bonis seu malis, quemadmodum Satan *Job. 1. filius Dei*, id est, angelis annumerandi. Opinaturs Lactantius *Div. Inst. lib. 2. cap. 18.* eos qui ex spiritibus

spiritibus procreati sunt, neque in angelorum neque hominum numero habendos, sed mediam ipsis; attribuendam naturam ita enim sonant verba: *Quum ergo numerus hominum cepisset crescere, providens Deus, ne fraudibus suis diabolus, cui ab initio terra dederat potestatem, vel corrumpere vel disperderet homines quos in exordio fecerat, misit angelos ad tutelam cultumque generis humani; quibus praecepit ante omnia, ne terra contagione maculati, substantia caelestis amitterent dignitatem. Scilicet id eos facere prohibuit, quod sciebat esse facturos, ut veniam sperare non possent. Itaque illos cum hominibus commorantes dominator ille terra fallacissimus consuetudine ipsa paulatim ad vitia pellexit, & mulierum congressibus inquinavit. Tum in caelum ob peccata, quibus se immergerant, non recepti, ceciderunt in terram. Sic eos diabolus ex angelis Dei suos fecit satellites ac ministros. Qui autem sunt ex his procreati, quia neque angeli neque homines fuerunt, sed mediam quandam naturam gerentes, non sunt ad inferos recepti, sicut in caelum parentes eorum.* Eusebius hæsitare videtur ad quam naturam, vel humanam, vel aliam quandam potiore, eorum procreatio & ortus referri debet, cum inquit *lib. 7. cap. 3. de Preparat. Euang. Nam & gigantes illi, qui per ora omnium volitant impiis factis, quod adhuc usque predicatur, Deo pugnam, id est virtuti & veritati, non erubuerunt inferre. Et qui eos produxerunt, sive immortales quidam, sive mortales, malefica quaedam artificia & magicam pravitatem primi excogitasse dicuntur.* Huic errori causam præbuisse annotarunt Interpretes textum *Geneseos cap. 6. a quibusdam perperam intellectum. Ubi legitur: Et factum est, quod cepit homo multiplicari in superficie terra, & filia nata sunt illis, videruntque filii Dei filias hominum, quod essent forma eleganti: & acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant.* Quo loco *Nephilim*, quod filios Dei significat, alii angelos translulerunt, nam & ipsa Scriptura hoc nomen magnatibus & primoribus populi, tum etiam hominibus iustitia & virtute conspicuis tribuere videtur; sic dicitur *Dominus meus Rex est sicut angelus Dei. 2 Sam. 19. v. 27.* Quod homines iusti etiam angeli sunt nuncupati, sacra scriptura locupletissima testis est, inquit *Aug. de Civ. Dei lib. 15. cap. 23.* Nonne & de Joanne Scriptum est? *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam. Marc. 1.* Et Malachias Propheta propria quadam, id est sibi proprie impertita gratia, dictus est Angelus. *Mal. 3.* Dicitur est Angelus Joannes Baptista, propter vitæ sanctimoniam, & officii dignitatem, sacramento baptismi præparando domino plebem perfectam, non adausis ceremoniis, sed studio iustitiæ & pietatis, continentis & agnitionis Christi. Tollebat enim e via impedimenta pietatis, immunditias ebrietatis, commensationum, libidinum, aggeres superbiæ demoliebantur, incredulitatis scrupos elapidabat, & spinas solitudinum hujus sæculi eradicabat. Ut inquit Pellican. *ad. h. l.* Perperam itaque nonnulli hoc

Propheta testimonium interpretantes, asseruerunt Joannem Baptistam revera fuisse angelum, sed humano corpore vestitum, ut videri posset ab hominibus & eis prædicare, contra optimi & falli nescii interpretis Jesu Christi doctrinam *Math. 11.* Hujus quæstionis meminit quoque *Aug. in Genesim quæst. 3.* *Hoc movet,* inquit, *quomodo vel ex hominum concubitu nati sint gigantes, vel faminis sese miscere potuerint, si non homines sed angelifuerunt. Sed de gigantibus nimium grandibus atque fortibus puro non esse mirandum, quod ex hominibus nasci potuerint, quia & post diluvium tales quidam fuisse reperiuntur; & quadam corpora hominum ad incredibilem modum ingentia nostris quoque temporibus extiterint, non solum virorum, sed & faminarum, unde credibilis est, homines iustos appellatos vel filios Dei concupiscentia lapsos peccasse cum faminis, quam angelos carnem non habentes usque ad illud peccatum descendere potuisse.* Aliorum interpretatio veritati magis conjunctior, qui per Dei filios intelligunt filios Seth, qui pietatem patris æmulati sunt, & filios Enos, cujus tempore cœptum est invocari nomen Domini. Ita enim August. dicto loco: *Potuerunt ergo gigantes nasci, & priusquam filii Dei, qui & angeli dicti sunt, filiabus hominum, hoc est secum hominum viventium, miscerentur, filii scilicet Seth filiabus Cain.* Sic etiam Theodoret. *quæst. in Genesim: Posterius igitur Seth, cum utrumque parentem agnoscerent, dicti sunt in Scriptura filii Dei, potissimum ab Enoch, qui primus divinam appellationem sortitus est, & a cognatis vocatus est Deus.* Alii, quorum opinioni libens subscribo, filios Dei, opinantur fuisse filios iudicum & potentum, vel principum; unde Symmachus, cum viderent filii potentum filias hominum, vel, si lubet, per filios Dei ipsos inter populares suos potentes & primores intelligamus, Dii enim & Divi vocantur iudices & aliorum gubernatores. Ita enim *Psalmista Psal. 82. v. 6. Dixi, Dii estis & filii Excelsi vos omnes.* Filii autem vocabulum, ut annotat Castalio, sæpe idem est quod homo: ut *filii Israël 1.* homines, quæ interpretatio præ cæteris mihi arridet. Sensum itaque illius loci *Genesim* quem supra adduximus hunc esse putat *Joan. Doug. in analect. sacr. excurs. 5.* Quod filii Dei, id est, principes sive primarii inter populares suos, alienigenas foeminas videntes pulchriores prorsus aspectu, conjunctionem cum eis flagranter appetierunt, appetitamque sunt consecuti. Atque inde statim monstruosa illa gigantum progenies, de qua inquiritur, initium occipit. Alii sic exponunt, quod filii principum, potentum, ac magnatum, majorum suorum potentia abutentes, usque adeo insolescere cœperint pro libidine, qua flagrabant erga puellas, ut ruptis omnis pudicitis & honestatis legibus rapuerint sibi violenter, e filiabus vulgi ac plebis, quas sibi quisque delegisset, sive essent maritatae, sive virgines, sive cognatae, sive alienae, idque non alia ratione, quam ut ad saturandam libidinem illis abuterentur. Quippe Hebraea vox איש non uxores & conjuges legitimas hoc loco, sed simpliciter mulieres, a viris con-

gnitas denotat. Merito itaque rejicimus aniles fabulas istas de spiritibus incubis, vel succubis, unde provenerint gigantes. *Quanta*, inquit Chrysolomus, *dementia plenum fueris, dicere angelos dejectos, ut cum mulieribus rem habeant, & incorporea illa natura copuletur corporibus, neque enim possibile est incorpoream naturam talem unquam concupiscentiam habere. Quis enim nisi valde insanus comprobaret talia verba dementia plena, quod incorporea & spiritualis natura corporis complexum ferret.* Cui addi potest quod Scriptura non dicit filios Dei abusos esse filiabus hominum, sed aperte testatur, *sibi accepisse uxores ex omnibus quas elegerant.* Quod clarum est, de creaturis spiritualibus non solum specie sed etiam genere differentibus dici non potuisse, ut inquit Torniel. *Annal. sacra. & profan. Quod si enim, pergit, angeli boni & mali cum filiabus hominum commisti essent; non modo homines Deum non offendissent, sed ipsi potius ab angelis injuriam passi, de Deo quodammodo conqueri potuissent, quod permisisset filios suos a demonibus fraudulenter impuneque violari. Atqui contra factum legimus, siquidem non de Deo homines, sed de hominibus Deus merito conquestus est, & hoc de re, non angelos aut demones punire, sed homines diluvio delere dignum duxit. Ergo signum est, ipsos esse, qui peccatis suis Deum ad justam iracundiam provocarunt, ut in eodem Gen. cap. 6. Patet igitur, concludit, per filios Dei nequaquam accipi posse angelos neque bonos neque malos.* Verum idem Author negat nomine filiorum Dei signari nobiliores filios, scilicet principum judicumque, qui quandoque Dii nuncupari solent, his potissimum rationibus in hanc opinionem adductus. 1°. Quia, quod filii principum sive potentum seu judicum diligenter mulieres formae eleganti, ut sibi matrimonii vinculo jungerent, res videatur per se licita, ideoque sine peccato fieri posse, & consequenter tanta poena, quae universi humani generis interitum secum trahebat, quemadmodum diluvium fecisse constat, non digna videri potest. Quod si autem dixeris, pergit, ut quidam Hebraeorum magistri opinantur, illos principum seu judicum filios immoderata libidine flagrantes, illas mulieres formosissimas violare coepisse, antequam viris suis traderentur. Respondeo ejus admissi delicti nullum plane textum mentionem facere, quin potius totum oppositum, videlicet; *Videntes quod essent pulchra, elegerunt sibi ex ipsis uxores.* Deinde dato quod intempestivo amore correpti, contra honestatis regulas peccassent, & concessio item quod ob peccata principum saepissime plecentur Achivi, ut saepius contigisse ex sacris & profanis constat historiis. Non tamen videntur hujusmodi peccata adeo enormia, ut punitionem tam horrendam atque universalem meruisse dicamus. 2°. Quid si demus, per filios Dei intelligi viros procerae magnitudinis, admodumque formosos. Nam quid peccassent illi, sibi eligentes uxores formae & magnitudine pares. Dices, pergit, peccabant ex prava intentione, quia hoc faciebant, ut possent procreare filios robore

validos, & eorum ope atque auxilio opprimere ceteros, qui sibi aequales erant jure & conditione, quemadmodum omnes sibi invicem sunt homines in naturae statu. Quis vero judicet hoc peccatum tam grande esse, ut puniri diluvio universali debuerit? aut quis unquam dicere audeat, Deum, qui, ut non semel in Psalmis legimus, judicat populos in aequitate, voluisse simul & injuste opprimentes & inique oppressos interimere, atque noxios juxta & innoxios perdere. Quod si ejusmodi imperandi injusta cupido tanta poena vindicanda, certe & hisce temporibus ejusmodi diluvium merito foret expectandum, quibus hoc vitium pro natura inolevisse videtur. Verum vellem ut mihi statim allegatus Author, vel quisquam alius in sacris litteris versatus, ex iis demonstraret, interdicta fuisse filiis Sethi ejusque posteris legitima conjugia cum posteritate Caini, & consequenter ejusmodi conjugii adscribendam malitiosam illam tot vitiis inquinatam progeniem, quasi propter hanc rationem Deus contrahentes, & tandem universum genus humanum extirpare justo judicio voluisse universo & celeberrimo diluvio. Nullum, quod sciam, tunc temporis aliquod divinum praeceptum sanctum legimus, quo justum matrimonium contrahere cum posteritate Caini Sethi posteris interdictum fuit. Si nullo jure divino voluntario interdictum, multo minus morali sive naturali, id est divino necessario vetitum. Quippe cum matrimonium sit res per se licita, imo honesta & ad propagandum & conservandum genus humanum maxime necessaria, dummodo legitime & juste contrahatur, nequaquam huic juri repugnat. Quamobrem rationem, cur gigantes geniti, eam quidam tradunt, quod filii Seth erant integerrimis viribus, & praeter ardorem libidinis erga uxores naturam omnem suam vim exseruit, inde homines vastissimi & validissimi. Verum quis negabit & antea aliquos gigantes tum corporis proceritate, tum etiam potentia validos & famulos, idque prima ab origine mundi. Quare dicuntur fuisse *a seculo*, id est, *a mundi principio & initio*: alii interpretantur *gigantes aeternos*. Hi itaque cum essent potentes & fortes tum opum magnitudine, tum etiam corporis mole, se a naturae manu quasi factos putabant, ut caeteris sibi & viribus & opibus longe imparibus imperarent, quamobrem alios opprimendo tyrannidem exercebant, imo cum nulla legum reverentia & poenarum metus valebat coercere pravas machinationes atque libidines, innocentem & invalidam plebem misere tractabant, non sequentes rationis dictamen, sed depravatae naturae inclinationibus obtemperantes. Hinc violentia, rapina, caedes, stuprum, incestus, adulteria, aliaque id genus detestanda facinora & vitia admitta. Quibus vitiis paulatim & afflescere coepit vulgus, cum propter consuetudinem, tum etiam, si velis, contracta matrimonia, quae ipsi cum potentibus intercedebant, vel promiscuos & vagos concubitus, ex quibus corrupta posteritas, cum liberi prava educatione imbuti insisterent vestigiis parentum, vulgus potentum exempla sequi

de-

decorum putabant. Principum enim ad exemplar totum orbem, scilicet omnes cives & subiectos, qui cuiusque imperio parent, sese componere vetus ait proverbium, & consequenter eorum vitia tanquam a capite ad cetera descendunt membra, atque totum corpus quali quædam contagio corripunt. Flexiles enim quamcunque in partem ducimur a Principe, atque, ut ita dicam, sequaces sumus. Huic enim cari, huic probati esse cupimus, eoque obsequii continuatione pervenimus, ut prope omnes homines unius moribus vivamus. Plin. Panegy. cap. 45.

Scilicet in vulgus manant exempla regentum.

Principum disciplinam capit etiam vulgus, ut idem inquit cap. 46. Atque sic tandem omnis caro corruperat viam suam supra terram, ita ut penituerit Deum creavisse hominem. Dixit itaque Jehova, delebo hominem, quem creavi, de superficie terra; quemadmodum contigisse constat universali & celeberrimo diluvio, quo, excepto Noë ejusque familia, totum genus humanum penitus extirpatum est atque perditum. Huc pertinere videntur quæ Græci tradiderunt de singulari diluvio, quod in Thessalia contigit, regnante ibi Deucalione: refert enim Lucianus de Dea Syria. Apud Græcos autem, quod illi de Deucalione dicunt, audivi. Sicque se habet fabula. Hanc hominum generationem, quæ nunc est, ab initio nequaquam fuisse, sed eam, quæ tunc fuit, totam interiisse. Hos autem homines, qui nunc sunt, secundi generis esse, quod rursus a Deucalione in multitudinem excrevit. De illis autem hominibus hoc tradunt, eos, cum essent admodum contumeliosi, nefaria perpetrasse juramentum non observando, hospites non recipiendo, supplices non ferendo. Quam ob causam in magnam calamitatem incidissent. Quum terra protinus aquam multam effudit, imbres magni ingruerunt, fluvii majores decurrerunt, tantum intumuit mare, ut omnia essent aqua, & omnes perierint. Deucalion autem solus hominum relictus est in secundam generationem, prudentia & pietatis gratia. Servatus autem hoc fuit pacto. Magnam quandam arcam, quam ipse habebat, liberis & uxore in eam impositis, conscendit. Ingentem secuti sunt, apri, equi, leones, serpentes, & alia quæcunque in terra pascebantur, bina cuncta. Quæ omnia excepit, nec ipsum ledabant, sed magna inter eos divinitus erat concordia, unaque in arca omnes navigarunt, quamdiu aqua superavit. Describit quoque hominum ante diluvium malitiam & pœnam, quam eos excepit, Ovid. 1. Metam. ubi ita canit:

- - - prodis bellum, quod pugnat utroque,
Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Vivitur ex rapto; non hospes ab hospite tutus.
Non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est.

Imminet exitio vir conjugis, illa mariti:
Lurida terribiles miscent aconita noverca:
Filius ante diem patrios inquirat in annos.
Vista jacet pietas: & virgo cade madentes
Ultima cœlestium terras Astræa reliquit.

Et unde tot mala, tot detestanda facinora & scelera, quam ab iis originem habuisse videntur, quos

Affectasse ferunt regnum cœlestis gigantes.

Verum acerba fuere vindicata pœna, quam canere pergit Poëta:

Quæpater ut summa vidit Saturnius arce;
Ingentes animo & dignas Fove concepit iras.
Pœna placet diversa genus mortale sub undis
Perdere, & ex omni nimbos dimittere cœlo.

Verum observandum, quod ea, quæ de promiscua gigantum ætate cædium licentia disputat Author, quasi huic causam præbisset impunitas a capitali supplicio edicto divino homicidis concessa, nusquam in divinis litteris occurrunt, quippe supra demonstravimus edictum illud ultra personam Cæin non producendum ad consequentias, ideoque eo non abrogatum quod licet naturæ jure, sed ab ordinaria tantum homicidii pœna exemptus Cæin interdicens ne quis jure suo uteretur in homicidam. Sed adscribenda potius videtur tot cædium & scelerum frequentia illorum tyrannorum, quique ab his geniti sunt, malitiæ & audaciæ; nam ut idem canit Poëta:

- - - sed & illa propago

Contemptrix superum, seuæque avidissima cadis,
Et violenta fuit: scires e sanguine natos.

Quibus coërcendis cum impares cæteri essent, occasionem quæsierunt societates incundi, & cœtus celebrandi, ut coadunatis viribus resistere possent, quos singuli propter imbecillitatem oppugnare non poterant, unde videtur posse concludi metus mali imminentis societatis civitatis causam atque originem fuisse. Quamvis non verosimile sit non etiam ante societates capitalia judicia exercita fuisse, si non a magistratu, saltem a patribus familias, qui tanquam principes suæ familiæ summum illudque monarchicum imperium, & consequenter quoque jus vitæ & necis habebant non solum in familiæ membra, sed in quoscunque alios gravis criminis reos in suo quisque territorio, ubi lares & penates suos habebant, fortè fortuna captos. Verum illud jus sæpissime non exercere ausos fuisse credo, propter metum majoris imminentis periculi, quod vel reus nimis potens erat, vel ope, vel potentia, & sociorum conspiratione, ad necem socii vindicandam. Quamobrem fatius esse ducebant renunciare juri suo, quam illud exequi cum damno & sæpissime ruina ac interitu totius familiæ: præsertim cum potissima pars hominum vitiis inquinata ad nocendum eo est proclivior, quo majorem spem habeant impunitatis. Impunitatem enim sibi pollicebantur propter toties allegatum divinum edictum, quod in sui favorem interpretabantur, quasi eo interdicta pœna capitalis in homicidas, nemini facultas erat, neque divino jure voluntario, neque necessario, pœna talionis homicidam afficiendi. Unde facile reus sibi socios conciliabat, qui propter naturam ad vitia pronam idem secum sentientes ipsum a capitali supplicio liberandum arbitrabantur. Quo itaque altius in animos hominum hæc opinio radices egerat, eo magis deterrebantur justi, qui tunc temporis admodum rari fuerunt, a puniendis homicidis. Et sic tandem in consuetudinem abiisse

videtur homicidæ a capitali supplicio immunitatem. Quamvis jure naturæ munitus, salva conscientia, communis salutis conservandæ causa, impune quisque paterfamilias judicis partibus fungens haberet facultatem animadvertendi gladio in homicidii reos. Verum post diluvium instaurato humano genere, Deus mederi volens cædium licentiæ, omnem impunitatis allegandæ rationem sustulit, permittendo ut insons esset qui homicidam occidisset. Quæ permissio occasionem dedit ut homines se majori fiducia ligarent ad occurrendum severius cædium licentiæ, & deterruit quodammodo homines violentos & alienæ vitæ insidiatores ab illarum frequentia, metuentes ne omni prorsus excusationis velo sublato simile quid sibi metuendum foret. Habetur lex illa, ad quam respicit Author, Num. 35. v. 19. Ibi ita sese habent verba: *Propinquus occisi homicidam interficiet, statim ut apprehenderit eum interficiet.* In hac lege lata judiciis jam vigentibus, qua proximo sanguine facultas tribuitur vindicandæ cædis propinqui, perspicimus rectæ rationis & æquitatis naturalis multa vestigia. Imo explicare videtur, quid juris fuerit in naturæ statu circa vindicanda homicidia, nam hac lege jus illud naturæ non abrogatur, sed limitatur, ita ut quod omnes in naturæ statu habuerant, vigentibus judiciis certis quibusdam personis tribuitur ad omnem confusionem & tumultum evitandum. Quod ob sanguinis conjunctionem propinquo homicidam

interficiendî jus hac lege positiva conceditur, idem rectæ rationis dictamen & naturalis æquitas tribuere videtur omnibus hominibus in naturali statu, propter naturalem illam cognationem, quæ homini cum homine intercedit, ab ipsa natura constitutam, quo itaque magis sibi homines devincti, eo arctius obligati injuriam socio illatam vindicare, ita ut ad omnes pertinere videatur, quod singulari alicui humanæ societatis membro infertur, sive socio, sive consanguineo, sive ejusdem familiæ membro. Quomodo propinquus in elocatis agris & vineis habet jus redemptionis, ita quoque ulcisci permittitur fratrem aut alium consanguineum interfectum. Quamobrem ista ultio vocatur *redemptio*, & propinquus *redemptor sanguinis*, etiam si propinquus occisus ad possessionem revocari non possit, sicut ager elocatus, aut filius in servitutem venditus, iterum recuperatur. Verum postquam in gentes & societates coaluerunt mortales, huic juri quoque renunciantes, ad solos judices restrictum est, ut omnia meliori ordine fierent & omnis tumultus, ut dixi, evitaretur, quo publica tranquillitas & pax, quæ societatis arctissimum vinculum est, perturbari posset. Quamobrem Paulus Jctus l. 175. de R. J. *Non est singularis concedendum, quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.* Nisi quod in Repub. Hebræorum pristini moris vestigium manserit.

6. Magnum habemus auctorem nostræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noæ datam non ignoraret, arma sumsit in reges quatuor, ut quæ plane crederet cum ea lege non pugnare. Sic & Moyses Amalecitis populum oppugnantibus arma jussit opponi, naturæ scilicet jure usus: nam Deum de hac re speciatim consultum non apparet, Exod. xvi 11, 9. Adde jam quod capitalia supplicia nec in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos usurpata apparet, non modo apud populos extraneos, sed apud ipsos piæ doctrinæ alumnos, Gen. xxxviii, 24.

COMMENTARIUS.

Supra ad §. 2. de exemplis ab Authore hic iterum adductis egimus, atque demonstravimus justam fuisse jure naturæ Abrahamo bellandi causam, cum nihil sit magis naturæ conveniens quam socios oppressos armis tegere, & ope aliena indigentibus subvenire, & auxilium ferre adversus injustos oppressores & hostes etiam cum effusione sanguinis, si nulla sit alia ratio salutis expediendæ. Ex ejusmodi causa suscepisse bellum Abrahamum ex sacris constat litteris. Nec minus justam suscipiendi belli causam Moyses habuit, quando jussit Amalecitis populum oppugnantibus arma opponere; vim enim vi repellere omnia permittunt jura. Non prius bellum intonat populus, sed lacescit ab hoste Amalech, qui in Rephidim castra Israëlita obruere meditaba-

tur; populus itaque coactus erat sese tueri adversus injustam hostium vim atque impetum, quod non solum permittit sed imperat recta ratio, dum cuique sese conservandi imponit obligationem. Argumentum, quod nulla lege vetitum fuerit, neque naturali, neque jure divino positivo, vi & armis uti in homines violentos, vitæ nostræ insidiatores, publicæ pacis perturbatores, communis salutis hostes. Quamobrem non solum populos extraneos, quibus nulla nisi naturæ jura tanquam agendorum norma fuit, sed etiam ipsos piæ doctrinæ alumnos capitalia supplicia non in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos homines usurpasse constat Gen. 38. v. 29. Verum occasione hujus ab Auctore adducti exempli duz moventur quæstiones. 1º. An illa verba,

ba, *Ejicite ut comburatur*, Juda pronuntiat tanquam legitimus iudex, aut tanquam accusator. 2°. An pœna combustionis non fuerit nimis atrox, profecta ex nimia iracundia Judæ erga Thamar. Quod primam quæstionem attinet, putant quidam Judam fuisse magistratum inter Cananzos, & consequenter judicis autoritate ejusmodi verba protulisse, quod non verisimile videtur, propterea quod erat advena & peregrinus, quibus non adeo facilis patebat aditus ad summos honores. Alii volunt quemque patrem-familias jus vitæ & necis habuisse in suos domesticos & familiæ ejusdem membra, & consequenter Judam ut patrem familias & judicem ejusmodi tulisse sententiam. Sed huic obstare quidam dicunt, quod Thamar tunc habitavit apud parentem suum Cananzum, non socerum Judam, in cujus tamen familiam nubendo transiverat, & consequenter sese cum marito eidem potestati patriæ subjecerat, maritum enim sequi debebat, & ejusdem conditionis ac status participem fieri. Verum videtur socerum Thamar filio mortuo ablegando in domum patris renunciasset juri suo, quod in viduam filii defuncti ejusdemque descendentes justis nuptiis sibi acquisiverat. Vel an potius dicendum videtur Judam jus vitæ & necis in Thamar tanquam potestati suæ subiectam, & familiæ civem vel membrum, non habuisse, propterea quod constat apud omnes fere gentes, exceptis Romanis, apud quos patria potestas neque finem neque modum habuisse dicitur, quod postea tamen mutatum, patriam potestatem, vel annis, vel matrimonio, vel dignitate finisse, & consequenter vi patriæ potestatis Thamar non potuisse a Juda tanquam legitimo iudice judicari; quod mihi etiam verosimilius videtur. Quamobrem in eorum sententiam libens pedibus eo, qui statuunt, Judam hic accusatoris partibus functum, atque ejus verba hoc modo impliciter interpretanda censent. *Educite illam ad locum judicii, ut causa cognita & quæstione habita comburatur me irrogante ut accusatore, & judicibus ex lege decernentibus.* Ita enim Calvin. in *Genes. ad h. l. Quaritur tamen, cum privatus fuerit Juda, qui tam audacter sibi jus gladii usurpet: imo quomodo inquisitum sit, unde illi tanta libertas, ut arbiter sit vitæ & necis? Respondeo non ita debere accipi verba, quasi pro imperio jubeat nulum suam ad mortem rapi, vel quasi præsto sint ad nutum licitores. Sed quia deprehensum erat crimen ac cognitum, libere accusator de pœna pronuntiat, ac si jam lata esset a judicibus sententia. Equidem non dubito, conventus tunc haberi solitos, in quibus fierent judicia. Ideoque simpliciter interpretor Judam mandasse Thamar in publicum produci, ut causa demum cognita pro more plecteretur. Sed pœna expressio huc pertinet, quasi jam non sit litigandum: quia Thamar antequam citetur rea peracta sit. Ita ut evidentiæ facti majorem probationem non exigeret. Quanquam vero hoc ab Authore allegatum exemplum non videtur probare quod probandum erat, attamen nullus dubito quin capitalia supplicia etiam in alios facinorosos quam homi-*

cidas non tantum ab extraneis sed etiam piæ doctrinæ alumnis usurpata fuerint. Nisi statuamus quod absurdissimum est, prima ob origine mundi, antequam in gentes coiverunt mortales, vel societates civiles excitarunt, nullos extitisse viros pietate & probitate insignes, quorum & sacræ & profanæ Historiæ mentionem faciunt, & si quidem ejusmodi piæ doctrinæ alumni fuerint, eos vel non habuisse facultatem ultimo sive capitali supplicio quædam graviora scelera, ne quidem ab ipsis domesticis perpetrata, puniendi, vel non exercuisse, atque ita scelera sceleribus cumulasse, quod de viris piis atque justis nullo modo suspicari potest, nisi quis sibi contradicere velit. Si quis respondet Deum sibi hoc jus reservasse, facile reponi potest id nusquam constare, sed contrarium potius dicendum, quia sine pœnarum formidine atque distributione nulla societas inter homines consistere posse jam supra demonstravimus, & consequenter eo ipso quo Deus hominem animal sociabile creavit, etiam obligavit eum ut societatem coleret, eamque tueretur, tueri autem nequit nisi pœnarum metu coercerentur qui eam diltrahere atque perturbare vel animum induxerunt, vel cum effectu puniantur qui jam ipso facto hostilem adversus eam animum declararunt, ut eorum exemplo alii deterrerentur. Sed examinanda restat altera quæstio de pœna combustionis, qua vindicandum Juda censuit crimen a Thamar admittum, an ea non fuerit nimis atrox, quia magis proportionata videatur nimis accusatoris iracundiæ, quam delicto. 1°. Quia non videtur commisisse adulterium, quoniam nondum erat matrimonialiter juncta cum Sela filio Judæ, quamvis deberet eum accipere, & forte sponsalia erant inter Sela & Thamar contracta. 2°. Dato quod adulterium perpetrasset, non tamen ob hoc comburi, sed leviori morte puniri promeruit. Præsertim si non quorundam fabulis & somniis fidem habeamus, qui existimant Thamar fuisse filiam Melchisedech regis atque sacerdotis, quoniam filia sacerdotis fornicans sive adulterans erat comburenda juxta legem, quæ habetur *Levit. 21.* nam constat Melchisedech longe ante natum Judam mortuum fuisse, ideoque non potuisse eum ad Thamar dixisse (*esto vidua in domo patris tui.*) Respondeo, quamvis Thamar matrimonialiter non erat conjuncta Sela filio Judæ, attamen erat ipsi desponsata, licet non per verba, saltem per mandatum legis de suscitatione feminis, & consequenter rem habens cum Juda adultera erat, quoniam statim ab ipsis sponsalibus puella obstricta erat marito habere fidem, cum divino, tum etiam jure civili. Hinc *Hoseas cap. 4. v. 13. Filia vestra fornicabuntur, & sponsæ vestre adultera erunt.* Sunt igitur sponsæ quasi initiatæ conjuges, quas qui violat conjugium ipsum violasse merito judicatur. Huic juri suffragantur quoque leges civiles. Nam Ulpianus in *l. 13. ad L. Jul. de Adult.* testatur D. Severum & Antoninum rescriptisse etiam in sponsa adulterium vindicandum: *quia neque matrimonium qualecunque, nec spem matrimonii violare permittitur.* Quamobrem eadem

pœna qui sponsalia violant afficiuntur, qua puniuntur qui vere adulterium commiserunt. *Deut. 22. l. 7. Cod. ad L. Jul. de Adult.* Sed quare non lapidabatur Thamar, ut lege cautum erat. Respondeo, quia lex illa eo tempore nondum data erat. Ideoque videtur punita per leges municipales illius terræ, mandantes comburi adulteros, forte ut jure talionis qui impuro amore flagrans alienum thorum, vel proximi sponsam violasset, flammis traderetur ad crimen illud expiandum. Ita Calvin. *ad dict. loc.* *Ceterum quod pœna tam atroci subjicit Juda nurum suam, ideo fit, quod adulteri ream agat. Nam idem tunc consuetudine viguisse inter homines apparet, quod*

Dominus postea lege sua sancivit, ut statim a sponsalibus puella obstrictam haberet fidem. Nusserat Thamar in familiam Juda, tertio filio tunc desponsaerat: Non vocatur itaque in iudicium simplex & vulgaris scortatio, sed adulterii crimen, quod jure suo persequitur Juda, quia in persona filii læsus erat. Porro supplicii genus quantopere seculis omnibus displicuerit adulterium documento est. Lapidari adulteros lex jubet. Antequam scripto sancita esset pœna, communi omnium consensu adultera mulier ad ignem vocata fuit. Hoc divino instinctu factum esse constat, ut natura duce & magistra quasi firmis custodiis munita esset conjugii sanctitas.

7. Nimirum conjectura divinæ voluntatis ipsa naturali ratione adjuvante a similibus ad similia processerat, ut quod in homicidam constitutum erat, in alios quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quædam quæ vitæ æquiparantur, existimatio, pudor virginalis, fides matrimonii; aut sine quibus vita tuta esse non potest, ut imperii societatem continentis reverentia: adversum quæ qui faciunt, ii homicidis meliores non videntur.

C O M M E N T A R I U S.

Perperam quidam Commentatores Authorem nostrum erroris accusant, statuentem in iis quæ sunt juris divini voluntarii conjecturis locum esse naturali ratione adjuvante, & consequenter recte a similibus ad similia procedi posse. *Quasi ejusmodi processus, ubi ex voluntate legislatoris omnia pendunt, non possent admitti, sed ad illam unice respiciendum, quicquid sit de processu ratiocinativo. Quippe si inter homines stricte sit explicandum mandatum mandantis; quanto magis mandatum divinum, præsertim in iis qua sanguinem hominis concernunt.* Distinguendum enim inter leges divinas necessariam relationem habentes vel cum Repub. Hebræorum, cujus generis Ceremoniales & Forenses; vel quarum subjecta materia nullam extensionem sive processum ad similes casus admittit, quod duce ratione facillime ex ipsius subjecti, de quo lex agit vel disponit, natura perspicitur. Et inter eas quæ concernunt humanæ societatis conservationem ac salutem tranquillitatemque sive ordinem hominumque mores & honestatis, quæ arctissimum societatis vinculum est, commercium sive exercitationem. Certissimum enim est omnes leges divinas ex libera legislatoris voluntate proficiscentes, quatenus hominum mores, actiones, & mutæ societatis culturam, ordinem, & conservationem spectant, adeo amplam interpretationem pati posse, quam late patent media, quibus salus & conservatio humani generis, & consequenter etiam singulorum membrorum, e quibus constat humanæ societatis fabrica, continetur. Quæ quoniam non possunt certis quibusdam cancellis concludi, sed arripi & applicari debeant, prout casus inciderint. Hinc quoque non omnia legibus sive divinis sive huma-

nis expressa & definita, sed hominum ratiocinandi facultati eorum applicatio videtur relicta. Quoniam vero ad conservationem societatis humanæ maxime pertinet vindictio & punitio criminum, quæ in ejus interitum ac damnum ab hominibus facinorosis vel machinantur, vel perpetrantur, scelera vero varia sunt, & diversæ eorum, ut dicitur vulgo, circumstantiæ, quæ omnes judici ponderandæ, hinc diversæ quoque ea puniendi ratio. Possunt quidem certis criminibus certa constitui supplicia, ut patet Deum voluisse homicidia morte puniri, quod ultimum vocatur supplicium, quia vitæ amissio est ultima linea rerum, sed non eadem pœna decerni potest iis delictis, quæ non per se & sua natura adeo gravia videntur, nisi propter qualdam circumstantias, quæ eadem aggravari possunt & ideo non minus lædere videntur societatem quam ipsum homicidium, quare eadem vindicanda quoque pœna. Quæ enim ratio pœnæ in homicidam constitutæ alia potest excogitari, quam quod ea potissimum videatur medium quo tanta hominum malitia coerceri & consequenter salus & conservatio humanæ societatis procurari potest. Nam quatenus illa spectat forum externum, scilicet quatenus ad deterrendos homines a delictis, quæ non solum perturbant societatis tranquillitatem securitatemque, sed etiam eam funditus everunt, adhibetur, utpote sine qua nullum homini cum homine commercium intercedit, nullum habet alium finem atque scopum, quam hac ratione societatis & generis humani conservationem, securitatemque singulorum, integram atque interruptam servare atque tueri. Quippe pœna, quæ ab humana potestate exercetur, quamvis ex lege divina procedat, nihil aliud corrigere

re potest quam actus hominis quatenus ad forum externum pertinent, quia ab homine proficiuntur tanquam societatis humanæ membro, & consequenter qui obligatus est ratione hujus conditionis ac status ejus commoda & salutem tueri, quod si secus faciat se reddit obnoxium pœnæ in humani generis hostes sancitæ legibus, vel naturalibus seu moralibus, vel positivis seu divinis seu civilibus. Idque, ut diximus, ad deterrendum, non ad puniendum peccatum in se consideratum; quippe omnis pœna delicto proportionata abstracte sine relatione, vel ad personam quæ læditur, vel societatem humanam quæ damnum patitur in persona sui membri, reservatur Deo, quia ejusmodi pœna non tam corpus quam quidem animam afficit tanquam vitii proprium subiectum, utpote quæ sola rationis capax, cujus vi bonum a malo discernere potest, & consequenter ei inhæret culpa, si bonum deserit & malum quis sequitur. Et idcirco tanquam peccati rea pœnam patitur, non quidem corporalem, sed spiritualem. Quamobrem non adeo metuendum iudicium humanæ potestatis, utpote quæ tantum corpus puniendi facultatem habeat, sed verna maxime divina iustitia, quæ & corpus & animam sempiternis cruciatibus afficere valeat. Ut memini me nuper erudite admodum hac de re differenter audivisse *nobilissimum & amplissimum virum, in omni disciplinarum genere versatum, cum imprimis juris Romani, tum etiam ejus, quod apud nos viget scientia florentissimum, Præsidentem Curiae supremae Traject. dignissimum, JOANNEM VAN SOMERËN*, cum aliquando in sermonem de pœnæ in homicidam iure divino vel humano constitutæ objecto, sine, & infligendæ ratione incidissemus. Ex quibus præmissis colligo, jus divinum voluntarium certam quibusdam delictis pœnam, vel meritis præmia decernendo per homines exequenda & factis applicanda, nullum alium habere finem, quam societatis humanæ conservationem, securitatem utilitatemque, & idcirco easdem pœnas ex conjectura divinæ voluntatis etiam aliis delictis & criminibus, quæ recta sive naturalis ratio iudicat societati humanæ non minus nocitura, quam quæ legibus divinis expressa sunt, applicari posse ab eo qui jus habet animadvertendi in facinorosos,

quasi ex eadem divina voluntate profectas, & ita a similibus ad similia procedendi jus hominum ratiocinandi facultati videtur relictum. Nam ex generali voluntatis declaratione, qua constat Deum societatis humanæ conservationem securitatemque tueri velle, etiam patet eum velle ut omnia adhibeantur media, sine quibus illa haberi nequit, atqui scelerum & criminum vindictio huic conservationi maxime inservit, hinc in genere crimina punienda sancivit summus legislator, quibusdam ipse quidem sua decrevit certa supplicia, sed non ea mente ut prohiberet idem supplicium etiam ad æque gravia crimina & delicta, præcunte rectæ rationis lumine, accommodare, verum ut certum pœnarum genus & mensuram homini præscriberet, qua hoc vel illud crimen, quod tanquam exemplar in lege pœnali exprimitur, expiari voluit, includens etiam tacite ea delicta, quæ eodem modo societatem lædunt, quippe pro mensura læsionis constituitur pœnæ proportio. Ubi itaque eandem ex perpetrato delicto societas patitur læsionem ac idem damnum, ibi eadem obtinet juris ratio. Nunquam enim leges, sive divinas, sive humanas, naturales, vel voluntarias debemus interpretari, ut nocerent societati & hominum securitati, aut ordinem qui servari debet interverterent, vel honestati, quæ in totius vitæ cursu nobis esse debet agendorum norma, officerent, & naturalem cognationem læderent, imo penitus tollerent, & officia, quæ homo homini debet, quorum commutatio artificiosum societatis naturalis vinculum, mutarent in maleficia, quæ societatem plane distrahunt, statum belli introducendo: nisi simul statuamus Deum contraria velle, inhonesta scilicet & humanæ societati noxia, quod absurdissimum dicitur. Quod si omnia hæc incommoda metuenda forent, si quorundam facinorosorum, ut adulterii, stupri, incestus, rapinæ, frequentia invalesceret, & consequenter humanæ societati non minus damni ex iis immineret delictis, quam ex homicidiis, non immerito statuimus eodem quoque posse in homicidas statuto vindicari supplicio, & idcirco neutiquam necessitate humana exigente a similibus ad similia in puniendis delictis processum vetitum dicendum persuasi sumus.

8. Huc pertinet vetus, quæ apud Hebræos exstat, traditio, leges plures Noæ filiis datas a Deo, quæ non omnes a Mose narratæ sint, quia satis erat ad ipsius institutum eas postea in lege peculiari Hebræorum esse comprehensas. Sic adversus nuptias incestas legem veterem, quanquam a Mose suo loco non memoratam, existisse apparet Levit. xviii. Inter ea autem, quæ Noæ liberis Deus edixit, hoc quoque ajunt fuisse, ut non homicidia tantum, sed & adulteria, & concubitus incesti, item violentæ rapinæ morte punirentur. Quod ipsum confirmant Jobi verba xxxi, ii.

COMMENTARIUS.

Supra ad §. 16. *cap. 1.* de commento septem præceptorum, quæ Noæ data fuisse a summo legislatore somniant Hebræorum magistri, egimus, nusquam enim eorum mentionem fieri in sacris litteris luce clarius constat, nisi duorum, quæ occurrunt *Gen. 9.* Non major habenda quoque fides veteri huic Hebræorum traditioni, de qua hic Author, quasi plures adhuc a Deo datæ fuissent leges Noæ, quæ certas definierunt quorundam criminum pœnas & supplicia quibus expiari deberent, non quidem narratæ a Mose, sed comprehensæ tamen postea, constituta jam Hebræorum Repub. in peculiari eorum lege forensi. Sine autoritate enim sacræ Scripturæ aliquid certi statuere de numero vel promulgatione legum, quas a Noa ejusque posteris observari summus legislator voluit, erubescimus. Præterquam quod antequam Deus sibi Hebræos in peculiarem populum adscivisset, & in rempub. coalescere voluerit, quam suis peculiaribus cum ceremonialibus tum etiam forensibus legibus fundavit, longe ab exterarum gentium statutis vel legibus diversis, nulli populo præter insculptum naturale jus, aliqua præcepta ad criminalem vel civilem aliquam jurisdictionem vel reipub. sive fami-

liæ administrationem pertinentia, dedisse patet; verum vel patresfamilias vel gentes postea, si quas habuere positivas leges civiles vel judiciarias, duce recta ratione sibi juri naturæ vel addendo vel detrahendo quasdam constituerunt, ut ante dictum. Quamobrem Psalmographus *Psal. 147. Indicat Deus verba sua Jacobo, constitutiones ac jura sua Israël: non ita fecit genti ulli. Ideo jura ista non noverunt.* Quod si Gentiles adulterium etiam grave & capitale crimen judicaverint, ut patet ex Jobi verbis *cap. 31.* hoc non confirmat traditionem Hebræorum sive potius figmentum. Verum ostendunt hæc verba crimen adulterii adeo enorme & turpe esse, ac societati humanæ, quæ sancte servanda, contrarium atque damnosum, ut etiam Gentilibus recta dictaverit ratio ante legem Dei per Mosen, quem Job præcessisse videtur, in adulteros latam, ejus reos capitali pœna afficiendos. Præterquam quod & ipsi non addant Judæi, pœnæ illud genus, ut vult Author, scil. mortis, legibus Noæ liberis a Deo datis statutum in homicidia, adulteria, incestas nuptias, rapinas, quod necessario a Noachidis velut ex præcepto adhibendum erat, ut inquit Seldenus *de jur. nat. & gent. lib. 7. cap. 5.*

9. Jam vero data per Mosem lex sanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum valent: ut *Levit. xviii. 24, 25, 27, 28. Psal. ci, 5. Prov. xx, 8.* Et peculiariter de homicidio dicitur terra non posse expiari nisi sanguine homicidæ fuso, *Num xxxv. 31, 33.* Præterea absurdum cogitatu est, Hebræo populo indultum, disciplinam & salutem publicam ac singulorum munire pœnis capitalibus, ac se bello tueri, cæteris autem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque tamen reges eos aut gentes unquam a prophetis admonitos, improbari a Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de aliis peccatis admoniti sæpe sunt.

COMMENTARIUS.

Possum a sanctionibus pœnalibus, quibus quædam crimina vindicanda Deus per Mosen edixit, effundendo rei sanguinem, idque in securitatem & conservationem tum universæ societatis humanæ, tum cujusque familiæ vel etiam personæ qua membrum societatis, ejusmodi consequentiam formare, scil. si Deus voluit constituta repub. Hebræorum, ut quædam crimina fuso sanguine expiantur de terra, ut homicidium aliaque id genus gravissima delicta, cum ob disciplinam publicam & salutem singulorum, (nam alium finem non posse excogitari, quamobrem pœnæ facinorosis hominibus infligendæ sint per homines in foro humano sive exteriori, paulo ante demonstravimus) ergo nec extraneis

gentibus, quatenus sunt homines & quidem sociabiles, ejusdem generis & conditionis cum Hebræo populo participes, eadem deneganda securitas, idem societatis commercium auferendum, quæ haberi ac coli nequit, nisi gravissima scelera & delicta gravissimo quoque vindicentur supplicio, ideoque quandoque gladio animadvertatur in facinorosos, si delictum ultimum hoc mereatur supplicium. Imo quod eadem iisdem criminibus decernendi supplicia facultatem habuere etiam exteræ gentes, patere videtur ex *cap. 18. Levit.* præsertim cum rationes, quas capitalibus sanctionibus adjicit Moses, universales sint, ideoque ad omnes gentes & nationes relationem habentes, quod verissimum de homicidio; illud enim de

de terra non peculiari Hebræorum, sed cujuscunque nationis, vel gentis, nisi sanguine homicidæ expiari posse tradit Moses. Idque, ut diximus, indefinite & indeterminate; ubi vero eadem ratio ibi idem jus obtinet, ut jam diximus, imo videtur exteris gentibus, quæ terram Chanaan incoluerant, atque diu tanquam sibi hereditariam possederant, reprobatur criminum licentia & delinquendi impunitas, eamque causam fuisse, quod terra tandem suos evomuerit habitatores, ut testatur Moses. Præterea sanctiones istæ capitales non fuere peculiare tantum concernentes facinorosum & criminis reum origine Hebræum, idque ex eo liquet, quod etiam ea comprehendat incolam & peregrinum, quia causa sanctionis universalis, universalis autem, quoniam ex ipso rectæ rationis fonte promanat, ideoque æque peregrinum quam Hebræum obligat ad homicidium in terra Hebræorum, sive quem e populo Hebræo in terra aliena; capitali vindicandum poena, id est fuso sanguine, & etiam ad patiendum ut sanguis ejus pro expiatione homicidii, vel alterius etiam delicti, quod alteri æquiparatur, effundatur; non itaque personæ sed criminis qualitas attenditur. Quamvis non ausim dicere, ut quemadmodum mortis poena necessaria est sequela homicidii non tantum apud Hebræos, sed omnes gentes & nationes, ita etiam omnes teneri eadem poena vindicare cætera crimina, ut adulterium, incestum, violationem pudicitia, aliaque hæc paria delicta, qua Deus ea voluit puniri ab Hebræis admittit. Quippe dicendum videtur, quia Deo eos sibi in peculiarem populum adfiscere placuit, etiam voluit ut honestate & morum integritate ac vitæ sanctitate a cæteris gentibus sese distinguerent, atque sese gererent ut dignos cives & subjectos tanti Principis & Regis decet, quamobrem severe animadverti voluit in eorundem criminum reos, ut scilicet metu & formidine poenæ juris divini & honestatis religiosissimi servatores existerent Judæi, & ad virtutis cultum magis magisque excitarentur adigerenturque. Ratio, quare mihi persuadeo alias nationes non eodem juris vinculo eademque necessitate teneri a Deo in adulteros, stupratores, incestuosos legibus sancita, poenam recipere, (quamvis eam recipiendo minime contra justitiæ normam & regulam peccent) qua obligati sunt punire eodem supplicio homicidium, ea mihi esse videtur. Quod homicidium procedens ex odio erga universum humanum genus societatem & naturalem illam cognationem non solum distrahit atque violat, sed plane tollit, imo totius generis humani interitum portendit, & revera acceleraret, nisi gravissimo eoque ultimo supplicio, id est jure talionis, vindicaretur: quoniam vero nulla gens vel natio est, cujus non interest, ut societas humana conservetur, quia, ut sæpius diximus, ab ea cujusque salus pendet. Hinc æquum est, ut interitus alicujus societatis membri manibus vel opera alterius membri compensetur tantumdem patiendum, quia interitus partis est initium & principium interitus totius, & consequenter omnes nationes tanquam partes totius tenentur providere ne malum ad cætera perveniat, illud autem

præcaveri nequit nisi sublata mali causa, id est tollendo e medio a quo admissum. Cui etiam accedit, quod maneat societatis violatio atque distractio manente causa distractionis, ea vero sublata jam demum pristina viget concordia arctissimum societatis vinculum. Contra adulterium, stuprum, aliaque id genus crimina, quæ ex amore, quamvis impuro & illicito inordinatoque, ideoque puniri digno, proficiscuntur, quæque potius hominem homini copulant & arctius conjungunt, non videntur societatem inter homines distrahere, sed arctiorem efficere, imo ad multiplicandum ideoque conservandum humanum genus maxime necessarium medium, & consequenter non eadem poena, quæ in homicidas statuitur per se digna censeri debent. Verum quia non tantum invertunt propagandi a Deo ordinem constitutum, sed etiam honestati contraria sunt, atque offendunt maxime charitatem, qua proximum amplecti tenemur, obligans hominem ne socio faciat quod sibi fieri nolit, tum etiam fides matrimonii, qua nihil sanctius servandum, violatur, & prolium confusionem inducunt, oportet severe quoque ejusmodi crimina puniri, imo quia sæpe homicidiis, parricidiis, ac fraticidiis causam præbuisse ex sacris & prophanis constat Historiis, non abs ratione alienum puto, ut quoque atrocissimo supplicio vindicentur, id est fuso rei sanguine. Exemplo nobis esse possunt Uria, Ammon, & castissima virgo Lucretia. Hinc Cætonis dictum, *Nullam adulteram non & veneficam esse.* Cui conveniunt quæ apud Ciceronem legimus *Rhetor. ad Herenn. lib. 4.* ubi inquit. *Majores nostri, si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici judicio multorum maleficiorum damnatam existimabant. Quo pacto? quoniam quam impudicam judicarent, eam veneficam quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suam corpus addidit turpissima cupiditati, timeri per multos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui decoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut quodammodo posset, veneficio petat. Cur? quia nulla est honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantiam audacem, naturam muliebris in consideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa quam turpis amor & intemperans libido commovere potuit; cum cujus animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putarint. Quid in viris? idemque observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singula cupiditates impellunt, mulieres ad omnia maleficia una ducit cupiditas.* Vid. Tacit. *Annal. 9. cap. 3.* Velim tamen ut in decernendis suppliciiis tæte procedat princeps vel summus magistratus cui leges ferendi est potestas, etiam diligenter criminis præponderet naturam & accessoria, tum etiam civium & subjectorum indolem & ingenia maturo judicio & animo omnibus præjudiciis vacuo examinet, eorumque frequentia apud eum magni momenti sit atque ponderis. Idem suadeo judici in poenis sceleribus applicandis & reo

infigendis, ne quid nimis in judicando præceptis ad poenitendum properet. Multi enim quandoque casus incidere possunt, qui idem crimen eadem poena ordinaria expiandum prohibent; nec difficile nobis esset ejusmodi describere casus, qui occasione illorum criminum, quæ recensuimus statim, existere possunt, quibus iudex æquitate sacerdos idem crimen non semper eadem, id est ordinaria atroci poena, sed mitiori vindicare commoveri posset. Sed fortasse alias nobis dabitur opportunior occasio. Nullus dubito quin ex hisce jam facile perspiciamus vim argumenti, quod Author adducit, quo probare cona-

tur illam licentiam & facultatem, quam Deus concedit Hebræo populo, effundendi sanguinis humani, vel suppliciiis capitalibus domi vel foris in bello ad tuendam publicam & consequenter etiam singulorum civium salutem, etiam exteris nationibus & gentibus ob eandem rationem non denegandam, cum etiam, quod ejusmodi concessio evincit legem Noë datam, qua prohibita sanguinis effusio, non tollere justam belli gerendi & criminum etiam fuso rei sanguine expiandorum facultatem, quia ipse legislator contrarium permisit populo Hebræo, cujusmodi permissio interpretari videtur legem anteriorem.

10. Imo contra quis non credat, cum lex Mosis de judiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imaginem, recte ac pie facturas fuisse nationes quæ inde sibi exemplum peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile est. Unde tanta in jure veteri Attico & quod inde sumtum est Romano XII tabularum cum legibus Hebræis similitudo est. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noë datam non eum habere sensum quem volunt, qui bella omnia eo argumento impugnant.

C O M M E N T A R I U S.

Cum nihil æquius nihilque recte rationi magis consentaneum fingi vel excogitari queat, quam quod ab ipso æquitate & omnis rectitudinis atque justitiæ fonte procedit, a quo nihil proficisci potest, quam quod æquum & justum est, quin esse non oporteret quod est. Hinc merito statuit Author recte ac pie facturas nationes, si leges Mosis de judiciis sibi tanquam optinuum exemplar proponunt, ad quas & suas componere conantur. Quod etiam nonnullas fecisse gentes ex convenientia, quam eandem leges, quas sibi fecere proprias, de judiciis, cum divinis legibus habent, admodum verosimile esse perspiciamus. In primis Græci. Refertur enim Ægyptiorum Principem olim Mercurium Trismegistum leges condidisse ad exemplar legum Mosaicarum, quas ab ipso Mose de manu in manum accepisse tradunt, ab Ægyptiis vero Græci leges petivere. Testatur Platon in Timæo Athenienses sacras Ægyptiorum leges e tenebris in lucem protulisse, nec fidem denegandam Platoni quidam putant. Dum tradit Augustinus fide dignus scriptor *lib. 2. de doctrin. Christ. cap. 18.* eum in Ægyptum profectum tempore Jeremiz Prophete, ibique sacris literis imbutum. Idem fere tradit Ambrosius *ad Psalm. 118.* nempe eruditionis gratia in Ægyptum esse profectum, ut Mosis gesta, legis oracula, & Prophetarum dicta cognosceret. vid. Hago de Roy *de eo quod just. lib. 1. cap. 8.* Verum vid. August. de

cre. Dei lib. 9. cap. 11. Non una eademque Platone sententia. Quidam cum libros Mosis & Prophetarum legisse autman. Alii opinantur Platonem non potuisse sacros legisse libros, quod ejus ætate nondum Græca lingua donati essent. vid. *Comment. ad dict. loc.* August. Nullus tamen dubito, quod leges Græcorum attinet, quin habuerint puriorem fontem, quam Gentilium figmenta & corrupti mores ac consuetudines, idque manifeste constare videtur ex mirabili juris Romani a Græcis mutuati, missis in Atticam legatis, qui ejus populi jura descripta Romanam transferrent, cum divino jure harmonia & convenientia, quam viri docti ex collatione legum Mosaicarum & Romanarum annotarunt. vid. Pithæe *de collat. Mosaic. & Rom. leg.* Unde Ambros. *ad Roman. cap. 7. Comprehenderunt*, inquit, Romanos intelligens, *nam veritatem justitiæ partem ex se, partem ex Græcis, sicut & Græci ex Hebræis.* Unde vero Hebræorum jura, nisi ab ipso Deo; eadem itaque origo, quæ Hebræorum, Græcorum, tum etiam Romanorum legibus adtribuenda. An vero opera & cura Platonis, vel alius cujusque e Græcorum Philosophis & Sapientibus, studio & diligentia ad juris divini notitiam pervenerint, parum refert, modo constet ejusmodi leges apud illos obtinuisse, quas divini juris, cujus unicuique populus Hebræus fuit, veram & expressam referunt imaginem.

VI. 1. Speciem majorem habent quæ ex Evangelio contra bellum adferuntur: in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sumunt multi, in Evangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil

nihil esse quod non sit juris naturalis: id enim, quo sensu a plerisque sumitur, verum non puto.

COMMENTARIUS.

QUæ Author hic de Evangelio ejusque præceptis disputat, plane contraria sunt Reformatæ Religionis & puræ fidei dogmatibus, ut ex sequentibus manifeste patebit. Ratio enim, cur statuat majoris ponderis & momenti esse argumenta, quæ ex Evangelio contra bellum adferuntur, quam quæ huc usque a jure naturali sive morali vel divino positivo petivimus, posita potissimum in discrimine antiquæ & novæ legis per Christum promulgatæ, qua obligamur ulterius quam ad ea ad quæ jus naturæ per se nos obligat, ideoque Christianis imprimis ejus habenda ratio in omnibus, quæ vel suscipiunt vel agunt, quasi correctione vel additione aliqua opus habuisset lex moralis, & consequenter imperfectione laboraret, quod absurdum & ab omni sana ratione alienum recte sentientibus merito videtur, ut supr. ad Prolog. §. 48. dicere incepimus. Quamobrem annotandum, non eodem sensu hic ab Authore sumi *præcepta credendi*, quæ in Evangelio habentur, quo a Reformatæ Religionis Antistitibus sumuntur. Per præcepta credendi, *fidem legalem*, qua hominem justificatum volunt Sociniani, intelligens, quæ operibus nititur, quasi fides nihil aliud esset quam obedientia mandatorum Dei. Quod non obscure testatur quidam Socinianorum disciplinæ addictus, quando tertium fidei gradum in obedientia mandatorum Dei collocans inquit, *Tertius est Christo considerare, perque ipsum Deo, atque adeo spe immortalitatis subnixum, totum se ad Dei studium accommodare, id est Christi, & sic etiam Dei præceptis obtemperare.* Concedimus Evangelium præceptum, & mandatum credendi nobis præscribere; ut patet 1 Joan. 3. 23. & Act. 6. 30. *Crede in Dominum Jesum Christum, & servaberis.* Quæ verba cum contineant ipsam stipulationem, non perperam mandatum sive *lex fidei* appellatur Rom. 3. 27. revera obligans omnes & solos respicientes, non eo pacto, quasi mandatum *crede* illud observando sibi possent mereri, & ejusmodi obedientia obtinere justitiam, verum quia sine fide vera nemo potest justificari, id est veram obtinere justitiam, quæ est ex fide per Jesum Christum, tenemur prius per fidem amplecti gratiam Dei in Jesu Christo. Non justificat igitur nos fides tanquam actus mandatus, & a Deo nobis præscriptus, nam hoc sensu nihil a cæteris operibus lege jussis differrent, verum per eum actum justificamur, in quantum eo apprehendimus Christum, illi unimur, ejusque justitiam amplectimur. Ita celeberr. Wit. Oeconom. fæd. lib. 3. cap. 8. *Fides in negotio justificationis non debet respici tanquam divinum meritum aut bonum opus, quo mereamur remissionem peccatorum & vitam æternam. Nec dici debet nova conditio fæderis, per quam, fædam observamus, mereamur.* 1. Quia salus no-

stro merito, nostræque obedientia, non Christo adscribenda esset. 2. Justitia esset ex lege præscripta, adeoque ex operibus: ita autem Christus frustra mortuus esset Gal. 2. 21. 3. Justitia Dei non esset satis factum, cum unicus actus obedientia, qualis est fides, non satis faciat, sed obedientia totius legis, sine ullo peccato &c. Est igitur fides in negotio justificationis nostra, tanquam instrumentum, & quasi manus per quam amplectimur remissionem peccatorum & vitam æternam, qua nobis gratuito offeruntur, ut, quemadmodum dicimur nutrirî per os, non quod ipsum os sua natura nos nutriat, sed quod nutrimentum accipiamus per os, ita quoque dicamur justificari per fidem, non quod fides nos sua dignitate justificet, sed quod per eam amplectamur justitiam Christi, qua nobis gratis offertur, ut erudite disputat Joan. Braun. Doctrin. fæder. vol. 1. part. 3. cap. 9. Ab hac opinione non aliena quæ habet Joann. Cloppenb. in Operibus Theologicis. disp. 23. de gangr. Theolog. Anabapt. cum itatuit. In novo fædere gratiæ mandatum illud *Crede* non flagitare novum aliquod opus fidei, cujus intuitu Christus donat vitam æternam: sed tantum ut per fidem & per rō credere agnoscatur donata Christi satisfactio, qua pro nobis ipse & nostro loco justitiam lege operum mandatam implevit. Vide & Clariss. Burman. Synops. lib. 6. cap. 5. Ita quoque sentit Turretin. Institut. Theolog. loc. 15. quest. 13. ubi inquit. *Licet rō credere sit obedire mandato credendi, præscripto in Evangelio 1 Joan. 3. 23. Non ideo fides bene dicitur obedientia mandatorum Dei, ex sensu Adversariorum, qui per mandata hic intelligunt præcepta legis, qua nobis faciendâ & implenda sunt bonis operibus, non mandatum Evangelii, quod præscribit nobis fidem in promissionibus gratiæ.* Quidam cavillantur in eo, quod fides Joan. 6. 29. opus vocatur ab ipso magistro Christo. Verum respondet idem Author huic cavillationi dicendo, quod hoc sit potius *μυνηταιναι* ratione habita ad petitionem turbarum, quæ rogaverant quid sibi faciendum esset, ut operarentur opera Dei, quia fides dare ipsis poterat, quod frustra querebant in operibus legis. Ut alibi Evangelium nomine legis donatur, & opera charitatis & beneficentiæ jejunium vocantur Is. 58. 6. 7. quia præstant re ipsa quod frustra querebant Judæi in jejuniis suis hypocriticis. Expresse enim dicit Apostolus Rom. 3. 28. *Homo justificatur fide sine operibus*, id est sine merito & virtute operum legis, opponitur itaque fides operibus, argumentum certissimum quod fides non considerari potest tanquam opus bonum a nobis profectum vel operatum, quo æternam salutem acquirere valemus. Gratis enim justificamur, quod respuit omne laboris ac operis nostri pretium. Optime argumentatur Apostolus Rom. 11. 6. *Quod si per gratiam, non*

jam ex operibus: alioquin gratia jam non est gratia. Sin ex operibus, jam non est gratia: alioquin opus jam non est opus. Quod vero per gratiam justificamur testatur *Rom. 3. 24.* Non tamen excludit bona opera, atque virtutum, quæ nobis lege præcipiuntur, exercitationem & commutationem, fides; sunt enim bona opera fructus fidei, verum nullam habent efficaciam & vim merendi, quia sunt imperfecta etiam optima, imo etiam si essent perfecta, tamen ob peccatum, quod nobis inhæret ab ipso nativitate momento, non possent hominem liberare ab ejus reatu. Si vero nullum opus meritorium, ergo nec fides eo sensu sumpta, *propterea quod non justificabitur ex operibus ulla caro Gal. 2. 16.* Cui accedit quod quemadmodum fidem non habemus a nobismetipsis, sed donum Dei est gratuitum, ita nec ullum opus bonum nostrum dici potest, Deus enim operatur in nobis & velle & perficere, *cap. 1. ad Philip. vid. 1 Corin. 4. 7. Joan. 3. 27. Jacob. 1. 17. Philip. 3. 13.* Si igitur opera non sunt nostra, quomodo iis aliquid mereri possumus. E quibus perspicimus neutiquam fidem posse considerari tanquam opus aliquod meritorium, ut actus noster est, ex se habens efficaciam ad justificandum peccatorem, sed virtus ejus tota procedit ex ipsius objecto, nempe Christo, cujus virtutem & meritum fides, ut medium a Deo institutum, applicat peccatori ad justificandum. Quod autem sacramenta attinet, neque ea conferre gratiam affirmamus *ex opere operato*, id est, ut Orthodoxorum sententia est, Physicè per infallibilem vim sacramentis inhærentem gratiam conferri iis omnibus, qui sacramenta recipiunt, negamus. Verum non aliam eorum potentiam agnoscimus, quam moralem, qualem in signis & verbis est, *Clariss. Burman. Synops. lib. 7. cap. 4.* ad rem non efficiendam & producendam, sed significandam & obsignandam. Quamobrem vocantur signa & sigilla, quæ in usu legitimo gratiam obsignant & exhibent fidelibus, Deo per Spiritus Sancti virtutem vere præstante & implente in fidelibus quicquid signis promittit & figurat, *Turretin. loc. 19. quest. 8.* Oportet itaque ut accedat fides utentis, quæ & hic eodem modo debet considerari, ut statim diximus, & consequenter in fidelibus tantum, iisque qui non solum illum qualemcunque mortalis peccati obicem removerunt, sed & pios sanctosque motus habent, illa valent, cujus plane contrarium adversarii, statuentes *sacramenta conferre gratiam ex opere operato, sic quod præter exhibitionem signi foris, non requiritur bonus motus in suscipiente.* Quam opinionem tam audacter defendunt Pontificii, ut definitum fuit in Concilio Tridentino: *Si quis dixerit per ipsa nova legis sacramenta ex opere operato non conferri gratiam, sed solam fidem divina promissionis ad gratiam consequendam sufficere, Anathema sit.* Quamvis contrarium doceat *Pet. 1. epist. cap. 3. v. 21.* cum inquit, *Cui rei nunc respondens exemplar Baptismi nos quoque servat, non quo carnis sordes abjiciuntur, sed stipulatio bona conscientia apud Deum per resurrectionem Jesu Christi.* Quorum

verborum, quando cum præcedentibus conferuntur, sensus est, ut quemadmodum aqua diluvii arcam sublatam eique inclusos fideles sustinuit atque servavit, ita Baptismus fideles in Ecclesiam collectos servat salute æterna. Sed notandum quod hic salus non tribuitur Baptismo, ut causæ per se & ex natura sua efficaci, sed ut signo & instrumento ad nostram sanctificationem a Christo instituto. Negat itaque Apostolus externam illam sordium carnis ablutionem salutis esse causam efficacem, sed stipulationi bonæ conscientia attribuentiam. Est autem stipulatio *contractus constans interrogatione & responsione certis verbis conceptus.* Respicit itaque Apostolus ad interrogationes, quæ in ceremoniis Baptismi fieri solebant, cum Catechumenus interrogabatur de iis, quæ pertinebant ad internum fidei sensum, vel stipulabatur. *Renuncias Satana? Credis in Christum?* Respondebat baptizandus, *Renuncio, credo.* Ostendit itaque Petrus quid præcipuum sit in Baptismo; docetque fidem internam exteriori professione, dum quis baptizatur, expressam, id esse, quod in baptismo nos salvat; concludimus itaque nullam externæ actioni sacramentorum inesse vim salvificam, fide & pietate vacuam, & consequenter negamus aliquam hominibus sibi gratiam acquirere eorum usu externo, nisi accedat fides, devotio, & internus motus utentis vel accipientis. Quamobrem Petrus *Act. 2. 38. Resipiscite & baptizetur unusquisque vestrum in nomen Jesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus Sancti.* vide *Corin. 11. 27.* Recte vero sentire mihi videntur, quamvis contrarium statuat Author, quicumque extra præcepta credendi & sacramentorum sumpta eo sensu, qui vitio caret, nihil præcipi in N. T. quod non sit juris naturalis, vel moralis, a Mose tanquam internuncio & ministro summi legislatoris populo Hebræo propositi, ideoque nulla dari alia mandata vel præcepta ad virtutes, atque naturalem honestatem aut bona opera vel officia, quæ homo vel Deo proximo debet, pertinentia, quam quæ decalogo tanquam brevi juris naturæ compendio prohibentur, vel præcipiuntur sive expresse sive tacite. Quippe multa dicat rectæ rationis dictamen faciendæ, vel omittendæ, quæ quamvis non omnia exprimantur, tamen propter convenientiam cum virtutibus & vitiis expresse vetitis vel præceptis a summo legislatore Deo, tacite quoque prohibita atque præcepta intelligi debent; cardinalibus enim virtutibus propositis, non opus est ut ceteræ ex illis defluentess propter necessariam consequentiam & similitudinem depingantur. Utpote quæ vi rationis facillime indagari possunt, præsertim cum sint omnes virtutes & officia ejusdem generis & naturæ ejusdemque qualitatis, ita ut una prodat alteram, quia uno eodemque nexu & vinculo inter sese cohærent & quidem necessitate quadam immutabili, nam quamvis in nostra idea possunt a se invicem distinguui & separari officiorum atque virtutum varia nomina & species, omnia tamen uno eodemque singulari virtutis & officii nomine continen-

tinentur, quia essentia & qualitate nihil a se invicem differunt, ideoque eandem faciendi quoque necessitatem moralem continent, quoniam una immutabilis & simplicissima immediate & quidem necessario ac perfectissima causa, unde omnia defluunt & dimanant, non separatim & diverso tempore, sed simul tanquam una eademque omnium virtutum compage, quippe cum simplicissima sit causa, ideoque dividi nequeat in sua attributa, quamvis propter ingenii nostri imbecillitatem & imperfectionem ad clariorem divinæ essentia intellectum nobis multiplicata & quasi separatim. Sacra Scriptura revelare & proponere voluerit. Quamobrem virum justum & honestum dicimus, qui virtutem sectatur, & fugit vitium, singulari numero, quia una virtus includit alteram, & sic quoque vitium, consequenter una eademque obligatio faciendi omnibus inhæret virtutibus, fugiendi omnibus vitiis. Quamobrem optimus & fallere nescius interpretis legis moralis Christus una virtute unoque præcepto, scilicet *diligendi Deum & proximum*, totam legem ejusque diversa præcepta comprehendit. *Math. 22. 37. 39.* Et *Epist. ad Rom. 13. 9. 10.* ubi inquit Apostolus: *Nemini quicquam debeatis, ni si ut invicem vos diligatis. Nam qui diligit alterum, levit. Siquidem illa, Non adulteraberis, Non occisum expledes, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod aliud præceptum, in hoc sermone summam continentur nempe Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Dilectio proximo malum non operatur, consummatio itaque legis est dilectio proximi, Quasi diceret ex universalibus particularia profluere, & posito uno cetera præcepta naturalia atque perpetua necessitate consequentia innotescere. Ita quoque de amicitia Tullius: *Si homines amici essent, vel se mutuo amarent, non indigerent lege, nec coactione justitia, sed ipsimet observationem omnem præstarent.* Hinc etiam Jurisconsulti tria tantum juris statuunt præcepta, scilicet. *Honeste vivere, alteri non ladere, suum cuique tribuere*, cum tamen multo plura nobis dicet ratio, & lex moralis contineat, verum cum cetera necessitate quadam morali ex principalibus hisce præceptis immediate emanent, non opus ut omnes enumeret, imo unum posuisse satis fuisset, quia se invicem includunt, ita ut qui unum observat cetera quoque impleat, honeste enim non vivit, qui socium lædit & suum cuique non tribuit, alterum vero lædit, qui non honeste vivens suum cuique non tribuit, suum vero cuique non tribuit, qui alterum lædit, & consequenter honeste non vivit, nam honeste vivere est jus suum cuique tribuere, quia honeste vivere est legibus naturæ consentaneum vivere, nihil autem magis naturæ legibus convenienter, quam ut Deo & socio tribuendo quod ipsi debemus justitiam colamus. Hinc olim Megarici dicebant unam esse virtutem, quæ variis nominibus appellaretur. Tradit Laërtius de Apollophane cum asseruisse unicam virtutem prudentiam. Fuit Stoicorum dogma, virtutes adeo inter sese colligatas atque nexas esse, ut omnes habeat qui unam habet.*

Quamobrem Chrysippus apud Plutarchum virtutes connexas esse non solum docet, quod qui unam habet, omnes habet, verum etiam, quod qui secundum unam aliquid, idem agit secundum omnes, & neque vir perfectus sit, qui non omnes virtutes habeat: neque actio perfecta, qua non fiat secundum omnes. Quoniam vero virtutes præcipiuntur, quia moralem habent in se bonitatem, vitia vero prohibentur, quoniam continent moralem turpitudinem, hinc eadem omnibus virtutibus & vitiis inest obligatio, qua tenemur illas sequi, hæc fugere; illarum præceptum, horum prohibitio tam late patet quam idea boni vel mali, ita ut quemadmodum bonitas & turpitudine intrinseca utriusque est causa prohibitionis & præceptionis, nihil excogitari queat, vel sub idea boni vel mali, virtutis vel vitii nobis representari, quod non contineat obligationem, qua, propter præceptionem, vel prohibitionem naturæ virtutis vel vitii, sive boni, vel mali inhærentem, tenemur hoc fugere, illud sequi. Cum autem natura virtutis per se, vel vitii, nullum potest pati augmentum, vel extensionem, quoniam quomodocunque virtutem consideres, semper nobis representatur sub idea boni, recti sive justi, vitium sub idea mali, injusti, inhonesti, cui nihil addi potest, vel detrahi, quod aliquo modo mutaret naturam boni, vel mali, & consequenter neque obligationes ex utroque descendentes, vel strictiores, vel laxiores esse possunt, neque etiam multiplicari lapsu temporis, quia virtutem nequit dari major numerus, quam fuit ab æterno, id est quam ex ipso boni & mali fonte atque origine defluentes, nostræ naturæ sive ideæ propter communicationem imaginis divinæ impressæ sunt atque connatæ, quemadmodum enim summum illud ens, quod Deum vocamus, semper idem est & fuit, neque augmentum vel diminutionem pati potest, quia perfectissimum ac simplicissimum est, ut jam ante demonstravimus, ita quæ immediate ex natura istiusmodi entis defluunt, ejusdem quoque naturæ esse necesse statuendum. Immediate ab illo profluere ea dicimus, quæ cum entis essentia ac natura ita coadunata sunt, ut ab ea separari nequeant, & consequenter ab illo dimanantia non aliquam diminutionem vel mutationem ejus naturæ adferunt, verum communicando suam imaginem positam in illa rectitudine sive amore virtutis & honestatis, justi & recti, cujus innata principia creaturis, tanquam sol calorem suum, semper unum idemque manet. Semper summum bonum, honestatis, justitiæ, & quicquid sub idea virtutis nobis obvenit, perfectissimum exemplar, quia unicus fons & origo nulli mutationi obnoxium, ita ut jam sit quod fuit ab æterno, & in æternum mansurum quod est hodie, ejusdemque naturæ omnia attributa, unde omnes virtutes, quas morales vocamus, quarum nobis innata principia & notio, nec non facultas eas amplectendi & sequendi. Ex quibus concludimus, nihil novi in Evangelio præceptum esse, quod non sit juris naturæ vel moralis, a Deo etiam populo Hebræo in decalogo, qui ipsi fuit norma & regula agendorum, continente

nente omnes virtutes omniaque officia, cum quæ Deo, tum etiam quæ debemus socio, propofiti, ut haberet quotidie ob oculos scriptis con-

signata, quæ cæteris gentibus ex naturali lumine deducere neceffe habebant. vid. §. 9. 48. *Prolegom.*

2. Illud libens agnosco, nihil nobis in Euangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem: sed non ulterius nos obligari legibus Christi quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam non video. Et qui aliter sentiunt mirum quam fudent, ut probent quæ Euangelio vetantur ipso jure naturæ esse illicita, ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus feminis. Sunt quidem hæc ejusmodi ut eis abstinere honestius esse dicet ipsa ratio; at non talia ut absque lege divina nefas in illis appareat. Ad illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, 1 Joh. 111, 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari? Justini dictum est: *ἡ κατὰ φύσιν βίωσις ὑπέδειξε πρὸς τὸ νόμιμον ἔσθαι: secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit.*

COMMENTARIUS.

SI diligenter examinemus & maturo judicio sponderemus, atque conferamus cum antecedentibus, quæ hic concedit Author, non sibi satis constare videbitur. Quippe cum in præcedenti §. rejicere videtur opinionem eorum, qui statuunt in Euangelio extra sacramentorum & credendi præcepta nihil præcipi quod non sit juris naturalis, hic iterum amplectitur, cum inquit, *se libens agnoscere nihil præcipi in Euangelio quod non naturalem habeat honestatem*: quod idem est quasi dicerem, quod non est juris naturalis vel moralis; nam quod recta ratio dicat naturaliter honestum esse, id etiam dicat naturaliter justum, bonum, rectum, & æquum; ita ut omne quod est naturalis honestatis etiam sit juris naturalis, & vice versa, quamobrem nomen honestatis tam late patet, quam se extendit verbum juris, atque eadem officia & præcepta comprehendit, quæ jus naturale continet, idcirco qui honeste vivit, dicitur secundum naturam vivere, id est jure vel legibus naturæ convenienter, ut statim diximus. Nullum officium, nullas virtutes jus naturæ imperat, quas non honestas sua latitudine complectitur, cum & ipsum universalem justitiam comprehendat, quæ est obedientia & adimpletio omnium legum, continens omnia omnino officia omnesque virtutes quæ dicat naturalis ratio, in naturæ itaque obsequio potissimum consistit honestas, id est in convenientia actionum, quæ a nobis proficiuntur, cum naturæ legibus, & consequenter eadem vetat, eadem imperat quæ jus naturæ jubet prohibetque, eandem habens obligandi vim, quia circa eadem versatur objecta moralia, quibus inest illa immutabilis & indispensabilis necessitas, qua tenemur illa facere, hæc fugere vel omittere. Si itaque nihil præcipiatur in N. T. quam quod naturalem habeat honestatem, id est convenientiam cum jure & legibus naturæ, sequitur nihil novi addi-

tum vel adjectum legi morali a Christo tanquam novo legislatore, propterea, quia, ut statim dicere incepimus, quæ sunt juris naturalis, sive honestatis, ea quoque sunt juris moralis, quæ inter se adeo colligata atque implicitæ sunt, atque unum ad alterum adeo necessariam relationem habet, ut quod de uno dicitur prædicetur etiam de cæteris omnibus. Ita ut nullum præceptum novum aliquod excogitari possit, quod non contineatur in decalogo, quamvis non expresse promulgatum. Quamobrem docet Thomas 1. 2. *quest. 100. artic. 3.* esse duo genera præceptorum, quæ quamvis non expresse inter præcepta decalogi computantur, tamen præceptis decalogi expressis insunt atque continentur. Eorum in numero 1º. haberi possunt prima & communia, quorum non oportet aliquam editionem esse, nisi quod in naturali ratione scripta sint, quasi per se nota; sicut, quod nemo lædendus vel malo aliquo afficiendus. 2º. Illa quæ per diligentem investigationem sapientum inveniuntur rationi convenire, quæ proveniunt a Deo mediante doctrina sapientum. Utraque tamen præceptis decalogi comprehenduntur. Prima in eo continentur sicut principia in conclusionibus proximis; posteriora sicut conclusiones in principiis suis. Rivet. *Prælect. in decal.* Revera igitur decalogum tanquam perfectissimam agendorum normam, quo vel expresse vel tacite omnes virtutes omniaque officia, quæ vel Deo vel socio debemus, continentur ac præcipiuntur, vitia autem vetantur, nobis proponere possumus, cui nihil deficit, ideoque nihil addi potest, vel quoad materiam, vel quoad obligandi vim. Quamobrem perperam Authorem statuere putamus ulterius nos obligari Christi legibus, quam naturalibus sive moralibus. Quæ enim sunt Christi leges? Christi leges sunt, ut ipse Author in præcedentibus verbis, quæ cum naturali

turali honestate conveniunt, atqui omnia quæ naturalem honestatem habent per se & sua natura, habeant necessariam vim obligandi, ergo Christus docens ea quæ sunt naturaliter honesta, non nova præcepta vel novas leges condidit, verum repetit quæ sunt naturalis honestatis sive juris naturæ, neque ulteriore induxit obligationem, quam iis, quæ naturaliter iusta vel honesta dicuntur, inest, sese tam late extendens quam nomen juris vel honesti, sive recti & boni. Omne enim bonum, vel quod venit nomine iusti vel recti, id est quod convenit cum legibus sive jure naturæ, per se perfectum esse oportet, cui nihil addi potest vel detrahi, ita ut non detur aliquid iusto iustius, vel recto rectius, neque una virtus sit alia maior, & consequenter neque strictior vel laxior obligatio ex diverso virtutum gradu procedit. Optime Cic. in Paradox. *Quod semper unum & idem est, quæ ex eo nascuntur, equalia esse oportet. Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse & vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorum, nec forti fortiorum, nec sapiente sapientiorum posse fieri, facile potest percipi. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, omnino lucrari impune possit, auripondo decem reddiderit, si idem in decem millibus idem non fecerit, aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus est consentiens cum ratione, & perpetua constantia. Nihil huic addi potest quo magis virtus sit: nihil demit, ut virtutis nomen relinquatur. Etenim si bene facta recte facta sunt, & nihil recto rectius: certe ne bono quidem melius quidaquam inveniri potest. Sequitur igitur, ut & omnia vitia paria sint, si quidem pravitates omnes recte vitia dicuntur. Sic quoque Seneca epist. 72. *Virtus non potest major aut minor fieri. Unius stature est. Et postea. Non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem, quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. Adhæc numeros suos, plena est.* Unde itaque novæ Christi leges, unde ulterior obligatio ex novis legibus descendens, quæ tenemur exactiorem virtutis instituendæ & agendæ normam Christi legibus præscriptam sequi, ad quam Hebræi non obstricti erant lege morali vel naturali, si non dentur vel majores virtutes, vel plane alia officia excogitari nequeant, quæ vel Deo vel socio exhibere atque præstare non præcipit cum lex moralis, tum etiam naturalis. Quippe si quædam novæ a Christo fuissent promulgatæ leges, necessario illæ debuissent versari circa eas virtutes eaque officia quæ moralia sunt, id est quæ intrinsicam habent bonitatem, & consequenter necessitatem per se & sua natura obligantem, ut actiones nostræ hæc respondeant atque consentaneæ sint, atqui ejusmodi obligatio ejusdem debet esse natura, cuius est subiectum, scilicet virtus cui in hæret, ergo cum eadem quoque existere incepisset necesse est, atqui omne illud, quod morale est, existit cum prima origine, id est divina essentia, a qua immediate & quidem necessario profluit, ut toties dimimus, ergo ab æterno aliquo principio obligatio, vel lex obligatioem moralem inducens,*

esse cœpit, & consequenter non nova, id est ulterior quam quæ ex ipsa moralitate ex divina scilicet natura dimanat, obligatio veteri addi potuit, quoniam, ut jam diximus paulo superius, omnis moralitas simul & ut ita dicam unico actu profluit a divina essentia, eaque tam late patet, quam sanctitas divina, cujus typus est lex moralis sive naturalis, & consequenter perfecta & omnibus numeris absoluta, hominem obligans ad illa omnia quæ sub idea vel alicujus virtutis sive honestatis aliqua ratione nobis representari possunt. Exempla, quæ adferuntur de polygamia, divortio, concubinato, nihil minus probant, quam quod intendit probare Auctor. Concedimus illa per se & sua natura neutiquam illicita esse, & consequenter jure naturæ non vetita, quoniam constat ex sacris litteris Deum aliquando ea permisisse in veteri Testamento, & circa ea dispensasse, & idcirco potius videri juris esse voluntarii, cujus dispensatio a legislatoris voluntate pendet, sequitur perperam a quibusdam poni & haberi in eorum numero quæ jure naturæ vel morali prohibita sunt, quia per se illicita. Quippe si intrinsicè mala essent, id est cum divina iustitia & sanctitate pugnarent, non potuisset circa ea dispensare Deus. Atqui contrarium constat, ergo juri & lumini naturæ non repugnant, tanquam per se & sua natura illicita, de quo latius inferius nobis disputandi dabitur occasio. Verum negamus illa in veteri Testamento permixta a Christo tanquam novo legislatore interdita vel prohibita, ab initio sive mundi primordio indifferenter, & idcirco arbitrio hominum relicta. Nam Christus tanquam optimus interpret voluntatis divinæ docet & explicat, quod nulla expressa legis sanctione, sed tacite continebatur ipsa divina conjugii institutione, imo & ipsa hominis creatione, plurali quidem numero quoad corporalem essentiam & existentiam, singulari vero quoad animorum concordiam, amorem, voluntatem, unionem constantem. Quamobrem Christus revocat Pharisæos ad primævam matrimonii institutionem, tanquam ad voluntatis divinæ de ordine & modo, quo voluit propagari & multiplicari genus humanum, declarationem, quæ nobis agendorum norma & consequenter legis instar habenda; declaratur itaque & interpretatur Christus voluntatem divinam circa matrimonii institutionem, scilicet, Modum ex divina auctoritate permisisse polygamiam & divortium ob rationes peculiare, quibus cessantibus reviviscit jus pristinum, atque circa matrimonium eandem observandam voluntatem sive legem divinam, quæ primævæ institutione continetur, & idcirco tanquam alter Moses vobis annuncio, *quod quicumque repudiat uxorem suam nisi ob stuprum, & aliam duxerit, istamquam adulteram coram Deo habendus, & hunc divina voluntatis circa conjugii institutionem ab initio fuisse scopum vobis interpretor, restitumque & verum sensum esse testor, & consilium rationis dictatum, ea vobis quoque hanc propagandi & cohabitandi rationem longe præferendam uxoris pluralitati cum propter honestatem, tum etiam*

commoditatem tranquillitatemque atque ordinem, ideoque quis posset revocare in dubium ipsum honestatis fontem, & omnis ordinis auctorem, & salutis & vite humanæ beatitudinis, quæ maxime a tranquillitate & concordia animorum dependet, sospitatorem non idem velle, non necessitate quadam morali, sed melioris ordinis introducendi & conservandi intuitu, qui ex liberrima pendeat voluntate. Quis enim negare potest innumera incommoda, graves molestias, querelas, domestica diffidia polygamiam producere, atque semper produxisse, thorum enim atque imperium consortis impatiens est. Sed ulterius instat Author, atque objicit nobis illud 1 Joan. 3. 16. ubi novam legem Christianam promulgatam arbitratur, qua illi qui Christianorum sacris initiati sunt, tenentur *animam pro fratribus ponere*, ad quod neminem dicturum putat jure naturæ nos obligari. Nullus dubito quin omnes de lege & jure naturæ ejusdemque obligatione, qua homines propter naturalem illam a natura cognationem sibi invicem devinciuntur, ut alter alteri omnia præstet, quæ quisque sibi ab altero præstari velit, recte sentientes, etiam nos hoc jure obligatos cum damno propriæ vite focii salutem non minus, quam propriam tueri & querere sint arbitraturi, *omnia ergo quæ vultis ut præstent vobis homines, sic & vos facite ipsis: hæc enim est lex & Propheta. Math. 7. 12.* Eadem obligatio quæ imponit cuique societatis humanæ membro necessitatem, qua tenetur omnibus suis viribus conservationem humani generis tueri, si quisque salvus esse velit, etiam arctissimo juris vinculo hominem devincit homini, ut sibi invicem præstent ea, per quæ cujusque salus & conservatio salva esse possit, nam cum totum conservari nequeat sine parte, neque pars subsistere queat si totum intereat, hinc propter illam necessariam relationem totius cum partibus, ex quibus constat, una obligatio includit alteram. Quod satis manifeste apparet ex sociali hominis natura, quæ relationem habet ad sui similem, cujus indiget auxilio & opera, si beate vivere velit, & sic mutua societate conservatur privatorum salus & beatitudo. Quamobrem homines hominum causa generatos inquit Romanæ eloquentiæ princeps M. Tullius. Homo enim non sibi natus, verum 1. ad gloriam sui creatoris, deinde ut pars esset communis illius societatis, quam Deus hominem creando excitare & subsistere voluit, donec ipse aliter disponeret. Hinc amor naturalis ipsi innatus, quo fertur ad conservationem sui, non debet abstracte sine relatione ad creatoris sui gloriam celebrandam & communem illam societatem conservandam considerari, quasi legem naturæ impletet quicumque ex innato illo amore erga se ipsum sui conservationi diligenter incumbit, focii salutem negligens: nam hac ratione non conservaretur communis societas, sed potius tolleretur, si quisque amorem erga se ipsum solummodo istius sunitatis, ut ita dicam, cancellis vel terminis concludere vellet. Cui accedit, quod penes me, qua homo sum, residet, quamobrem memetipsum cæteris mei simillimis magis dili-

gerem, nam ejusdem imaginis divinæ, ejusdem conditionis & originis omnes sumus participes, omnes ad unum eundemque finem creati, omnes coram Deo æquales, & consequenter quia diligimus nosmet ipsos propter Deum ad cujus imaginem facti sumus, proximum æquali amore amplecti debemus, quem quisque habet erga se ipsum. Nam quemadmodum nos ipsos diligere tenemur, quia sumus opus Dei, quem debemus ante omnia amare, ita quoque eodem amore proximum prosequi, quia nobis æqualis, scilicet ejusdem originis, ad quem amor nostri referri debet. Hinc Cic. apud Lactant. lib. 5. cap. 8. *Sicut una eademque natura, mundus omnibus partibus inter se congruentibus coheret ac nititur, sic omnes homines inter se natura confusi prævitare dissentiunt, nec se intelligunt esse consanguineos, & subjectos omnes sub unam eandemque tutelam. Quod si teneretur, deorum profecto vitam homines viverent.* Et idem lib. 6. inst. 10. *Si ab uno Deo inspirati omnes & animati sumus, quid aliud quam fratres sumus, & equidem conjunctiores qui animis, quam quæ corporibus.* Hinc canit Lucretius:

*Denique caelesti sumus omnes semine oriundi
Omnibus idem ille pater est.*

Sin amor æqualis, eadem quoque pro focii suscipienda, quæ pro nostra salute vellemus subire pericula, nam amoris æqualitas postulat etiam officiorum æqualem præstationem, hinc non novum præceptum quod Author putat a Joanne dicto jam loco proponi Christianis, quo tenetur alius pro alio subire mortem. Patet enim ipsos Gentiles hoc officium propter hanc amoris æqualitatem recte rationis dictamen docuisse, hinc dulces atque decorum pro patria mori existimaverunt. Et ut canit Ovidius:

Conveniens homini est hominem servare voluptas,

Membra sumus corporis magni.

Natura nos cognatos edidit, cum ex isidem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit, ex illius constitutione miserius est nocere, quam ladi, & illius imperio parata sunt ad juvandum manus. Habemus in commune quod nati sumus, societas nostra lapidam fornicationis simillima est, qua casura, nisi irruerent obstarent, hoc ipso sustinetur. Senec. Epist. 95. Et docet Cic. Maxime secundum naturam esse pro omnibus generibus, si fieri possit, conservandis ac juvandis maximos labores molestiasque suscipere. Quamobrem inquit. Vehementer iniquum est, vitam quam a natura acceptam propter patriam conservaveris, si natura cogat reddere patriam, cum coget non dare, & cum possis cum summa virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignaviam vivere, & cum pro amicis ac parentibus & cæteris necessariis adire periculum velis, pro Repub. in qua & hoc & illud sanctissimum nomen patria continetur, nolle in discrimen venire. Et Plato in Crisone omnia pericula pro patria subeunda docet, & agendum quicquid jufferis, ac patienter patienter, si quid pati imperaveris. Et sen verberari, seu vinciri cogaris, si vobis bello sanciri

et necari faciendum. *Fus enim, inquit, ita stant.* Sic Decii, Codri, sese pro patria devoverunt. Sic nec amici pro amicis mortem obire recusarunt, ut nobis docent exempla Damonis pro Pythia. Nisi pro Euryalo. vid. Valer. Max. Virg. Si sacras paginas evolvamus, inveniemus etiam

non fuisse ignotum sub V. T. mandatum quod Joannis repetit de ponenda vita pro fratre, ut patet ex exemplo Moſis mori optantis pro populo, & Davidis pro Abſalom 2 Sam. 19. tum etiam Heroum, qui pro Davide libenter vitam cum morte commutare parati erant. *ib. cap. 23.*

3. Sed ne illos quidem ſequar qui aliud ſibi ſumunt non exiguum, Chriſtum ſcilicet in tradendis præceptis quæ extant Matthæi v, & deinceps, interpretem tantum agere legis per Moſem datæ. Aliud enim ſonant verba toties repetita, *Audiſtis dictum fuiſſe veteribus: Ego vero dico vobis:* quæ oppoſitio: ſed & Syriaca & aliæ verſiones oſtendunt, illud *veteribus* ſignificare ad veteres, non a veteribus; ut *vobis*, eſt ad vos, non a vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt, quam qui Moſis tempore vivebant; nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legiſperitorum ſunt, ſed Moſis, aut verbo tenus, aut ſenſu: *Non occides*, Exod. xx, 30. *Quisquis occiderit tenebitur iudicio*, Levit. xxi, 21. Num. xxxv, 16, 17, 30. *Non mæchaberis*, Exod. xx, 30. *Quisquis dimiſerit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. xxiv, 1. *Non pejerabis, ſed reddes Domino quæ juraveris.* Exod. xx, 7. Num. xxx, 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (ſupple, reſpocere liceat in iudicio) Levit. xxxiv, 20. Deuteron. xix, 21. *Diliges proximum tuum* (id eſt Iſraëlitam) Levit. xix, 18. *Et odio habebis inimicum tuum*, puta ſeptem populos quibuſcum amicitiam colere quorumque miſereri vetantur, Exod. xxxiv, 11. Deut. vii, 1. His addendi Amalecitæ, in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. xxvi, 19. Deut. xxv, 19.

C O M M E N T A R I U S.

Nihil rectæ rationi & orthodoxæ fidei ac religionis dogmatibus magis conveniens ac conſentaneum eſt, quam dicere Chriſtum tradendo præcepta, quæ Author hic ex cap. 5. Matth. adfert, interpretari & explicare tantum leges per Moſem datas Populo Hebræo. Verba autem illa toties a Chriſto in dicto capite repetita, *Audiſtis dictum fuiſſe veteribus, ego vero dico vobis*, fruſtra nobis opponuntur ab adverſariis, quali Chriſtus ſe authorem ferat novæ alicujus ſanctionis ſive legis non datæ veteribus, vel non ita præciſe & exacte inculcatæ. Quippe quocunq; ſenſu illud *veteribus* accipias, vel ut idem valeat quod *dictum eſt a veteribus*, vel ut innuat *dictum eſt ad veteres*; non ſequitur iſta dicta eſſe a Moſe tanquam ſummi legiſlatoris miniſtro Iſraëlitis ſui temporis. Quia vox iſta reſertur promiſcue ad quosvis majores. Et quid ſi concedamus Authori *veteres* ſive *antiquos* illos non alios fuiſſe, quam qui Moſis tempore vixerunt, cui ſententiæ nonnulli accedunt interpretes. Primo quod vox illa ἀρχαίος, plerumque apud Græcos, longævam quandam vetuſtatem ſignificat, & a N. T. ſcriptoribus eodem ferme ſenſu ſumitur: nam, ut quidam annotarunt, excepto Act. 21. 16. alibi

ad Prophetarum aut Moſis ætatem, aut etiam ulterius, reſertur, quem in ſinem allegant Luc. 9. 8. Act. 15. 7. 21. 2 Cor. 5. 17. 2 Pet. 2. 5. Secundo etiam quia verba, quæ recitat Chriſtus, ea ipſa ſunt, quæ in lege reperiuntur. 3º. Quod plerumque Apoſtoli comparationem inſtituunt inter eos qui Moſem doctorem ducemque habuerunt, & Chriſti ſectatores, & ita quidem ut his majorem multo quam illis lucem aſſuſiſſe teſtentur, 1 Cor. 10. Heb. 2. Exinde tamen nihil concludi poteſt, quod evinceret Chriſtum ſua verba opponere verbis Moſis, legemque ab ipſo latam corrigere, vel addendo, vel detrahendo. Sed explicationem legis, quam ipſe tanquam optimus interpres tradit, opponit ei, quam jam audierant toties a Phariſæis multis corruptelis implicitam & innumeris erroribus involutam. Ita ut ſenſus Domini non alius ſit, quam Judæorum Magiſtros legis corruptores præceptis a ſe depravatis ſolitos fuiſſe prætexere præmiſum iſtud ſpecioſum, *dictum eſt antiquis*, quali præcepta quæ inculcare ſolebant non in eorum cerebro noviter conſiſſent, ſed ab immemoriali jam tempore obtinuiſſent, & multis ante ſeculis majoribus Judæorum tradita fuiſſent. *Antitheſis ergo a Chriſto inſtituitur*

tuitur non inter se & Mosem, aut legem ab ipso traditam, sed Scribarum ac Phariseorum glossas super lege Mosi, quibus legem nimis restringebant & perperam interpretabantur, ut doceat solvi ab ipsis legis literam & sensum, non vero a se, quamvis id sibi ab hostibus suis impingeretur, ut inquit Theologus celeberrimus Turretin. *Loc. xi. Quest. 3. Inst. Theolog.* Vel ut summus Theologus Joan. Coccejus de *frædere* verborum sensum explicat. *cap. 12.* Vos, qui nunc estis, a præceptoribus vestris nuperis & hujus temporis ita informati estis, dicta esse ad veteres, apud montem Sinai, hæc & illa verba. A quibus unum audivistis, ab iis debuisse & alia audire, sed illi hoc, quod ego dico, non dixerunt & inculcarunt vobis, quia graviora legis omiserunt. Cum igitur dicit Christus, *dictum est ab antiquis vel ad antiquos*, non respicit ad scripturam V. T. sed interpretationes Phariseorum. Quamquam autem ipsa legis recitentur a Christo verba, non allegantur sensu Mosaico, sed Pharisaico; legis enim sensum per se bonum & rectum Pharisei perverse interpretabantur, quo seducebant populum, utpote a quorum auctoritate pendebat vulgus. Quippe qui eruditi sive magistri & legis periti inter Judæos erant, etiam cum ista dignitate & doctoris nomine auctoritatem sibi vindicabant, quod visum esset docendi, & credi sibi volebant. Optandum sane esset, ut inter Christianos ejusmodi dogmatum quorundam auctores, atque sacræ Scripturæ superciliosi interpretes non invenirentur, qui sua sæpissime figmenta & erroneas opiniones tanquam divina oracula vulgo obtrudunt, a quibus recedere vel dissentire nemini fas esse volunt. Quasi illi soli saperent, & divino spiritu afflati essent. Vellem ne plus de facultatibus suis sperantes & sibi persuadentes, quam in illis quandoque est, adeo graviter sæpissime, non dicam insanirent, sed errarent, & utinam quidam sanæ religionis antistites quod in adversariis culpant, non in semetipsis laudarent. Ab hoc errore non immunes Pharisei, suis quoque erroribus propter magnam illam auctoritatem, quam sibi vana quadam opinione vindicabant, innocentem plebem involverant, quæ doctorum suorum traditionibus adeo in hære putabat, ut tanquam superstitione constricta & veluti sacramento rogata ab illorum sententia recedere nefas duceret, utpote quæ didicisset a suis doctoribus neminem cælum intrare posse nisi illis aperientibus & docentibus. Ut vero Christus ab hoc errore liberaret populum, docet seductores & impostores agere Phariseos & Scribas legem & præcepta divina falsa & prava interpretatione a sensu Mosi longe aliena multis corruptelis contaminando, verum itaque & genuinum legis sensum aperiundo, in veritatis viam reducere conatur. Proponit itaque Christus doctrinam Scribarum quoad 6. Decalogi præceptum & deinceps quoque cætera, utpote qui tantum literalem sensum & verborum corticem proponebant, non interiorem sensum & præcipuam legis intentionem explicabant. Interpretabantur illud præceptum, *Non occides*, de ho-

micidio externo, cujus pœna in foro soli capitalis erat. Sed Christus illud extendit ad internos iracundiæ motus & ad convitia sermonis, non aliquid novi addendo legi morali, verum exponendo verum præcepti texti sensum, quod perperam Pharisei restringebant ad actualem cædem, quasi in foro Dei extra legis pœnam essent dicta atque cogitata; nullus enim coram judice cœlesti ignorantia locus erit, ibi & animus homicidæ, & voluntas nocendi proximo æternas dabit pœnas. Præterquam quod convitium atque irasæpissime mater est cædis atque homicidii, quamobrem iram ejusque propagines e cœlo missus Præceptor & Interpres Patris sui Christus ad præceptum hoc refert. Idem dicendum de septimi præcepto, quo adulterium prohibetur, illud non correxit Christus, sed verum ejus sensum exponit, cum extendat etiam ad aspectum & cupiditatem, id est ad internos ex impuro amore, quo quis flagrat, proficiscentes animi motus. *Sunt enim oculi in amore duces.* Quamobrem Plato *aspectum dicit amoris initium.* Et intrat concupiscentia per oculos, ipsi etiam Gentiles non ignorarunt ipsam concupiscentiam lege vetitam, ita ut qui fœminam vel matronam aspiciat ad concumbendum cum ea, adulterii reus sit, etsi non corpore, corde tamen sive voluntate lædi se puellam videtur. Eleganter Propertius *Eleg. 2. 12.* licet Ethnicus canit:

*Qui videt, is peccat. Qui non te viderit ergo,
Non cupiet, facti criminali lumen habet.*

Hinc Quintilianus: *Tu alienam matronam aliter quam leges permittunt aspexisti. Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum,* Seneca. Et Cicero de finibus: *In libidine esse peccatum certum est, etiam sine effectu.* Et pro Milon: *Non exitus rerum, sed & hominum consilia legibus vindicantur: minus quidem dolendum est re non perfecta, sed puniendum certum nihilominus.* Huc pertinere etiam videntur illa Jcti Tryphonii, *l. 225. ff. de V. S.* ubi inquit, *furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione sola quis dicere posset, ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matrem familias corruperit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data commissurus sit.* Et ut Sabinus apud Gell. *lib. 11. cap. ult.* *Sed meminisse debemus, secundum ea quæ supra scripsi, furtum sine ulla quoque attræctatione fieri posse, sola mente atque animo, ut furtum fiat, anniente, quo circa ne id quidem Sabinus dubitare se ait, quin dominus furti sit condemnandus, qui servosuo, uti furtum faceret, imperavit.* Nam ut inquit Seneca: *Latro est etiam ante inquinat manus. Exercetur atque aperitur opere nequitia, non incipit.* Quippe ut inquit Tertullianus: *Voluntas facti origo est, quæ ne quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetracionem ejus intercepta; ipsa enim sibi amputatur, nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatem operata quod suum fuerat.* Quod attinet præceptum de uxore non dimittenda extra adulterii causam non novum est, a Christo promulgatum, oppositum præcepto Mosi quod

quod extat *Deut. 24. 1. 2. 3. 4.* Quo imperatur marito uxorem dimittere volenti ut ei det libellum repulii, verum non jubetur repudiare uxorem, ut Pharisei legem interpretabantur, non dicitur verbis imperativis, verum verba Moſis hypothetica ſunt, ideoque non præcipiunt divortium, verum ſuppoſito eo ordinem præſcribunt & modum quem obſervare maritus tenebatur, uxorem dimittere atque repudiare. Cui accedit, quod hæc permiſſio & divina diſpenſatio, qua conceditur marito dimittendi uxorem facultas dato ei libello repulii, non recte vocatur nova quædam legiſlatio abrogans legem priorem, qua Deus copulando ipſa creatione virum & marem, ut eſſent *duo in carne una*, voluit tam arctiſſima conſuetudine & neceſſitudine ſibi invicem devincere conjuges, ut nulla ratione matrimonii vinculum diſſolvere debeant. Quamobrem definitur a Juriconſultis, *quod ſit viri & mulieris conjunctio indiviſam vitam conſuetudinem continens*. Verum potius quædam remiſſio & ſuſpenſio obligationis eſt, manente ipſa lege, cui tenebatur quiſque e populo obtemperare, vel pœnam lege conſtitutam ſubire in foro externo, quæ remiſſio peculiaris erat reſpectu iſtius populi, cujus cauſam ipſe Chriſtus teſtatur fuiſſe duritiem cordis, & conſequenter Pharisei divortium tanquam licitum lege divina extra cauſam a Chriſto allegatam perperam populum docebant. Quando igitur inquit Chriſtus, *ego vero dico vobis*, exponit & interpretatur initium ſic a Deo inſtitutum conjugium, ut eſſet indiſſolubile, niſi ex cauſa fornicationis vel adulterii, & adhuc eandem divinam voluntatem circa conjugium eſſe, ſed propter duritiem cordis veſtri permiſit Deus in foro politico uxorem repudiare, ne ſcil. obedire coacti voluntati divinæ circa primam conjugii inſtitutionem majora perpetraretis mala, ut veneficia, uxoricidia. Non mandavit nec probavit itaque ut vos dicitis Pharisei, nec primam abrogavit legem, non dicit enim Moſes, *ſi acceperit homo uxorem dimittet eam ſi libuerit*, ſed rem veſtro reliquit arbitrio, non expreſſe prohibendo nec permiſſendo, niſi quod Moſes præſcribendo modum, qui in caſu divortii obſervandus, aliquo modo tacite permiſſe videtur divortium. Verum cænſo lege repudiandi uxorem facultatem marito tributam, non tamen majorem vim habere poſſet, quam aliæ leges forenſes & civiles reipub. Hebræorum, quæ omnes cum ejus interitu evaneſcerunt, ideoque non trahi poſſunt ad conſequentias. Sin vero fuerit permiſſio, neminem, cui mens ſana eſt, mihi negaturum perſuadeo Chriſtum illam potuiſſe revocare, atque præcipere ne in Chriſtianis ſocietatibus ſit locus, neque eo dicendum novam legem quæ ad exactiorem nobis vivendi regulam obligat condidiſſe, nam novum hoc præceptum nihil aliud eſſet, quam expoſitio veteris legis, ſi non moralis, cujus generis non mihi videtur dici poſſe ejuſmodi copulatio & conjunctio viri & mulieris, quam in matrimonio cernimus, ſaltem juris divini voluntarii, ad quod Chriſtus vel revocat vulgum ſuo præcepto, vel potius præcipiendo declarat & exponit divinam ab ipſo

mundi primordio circa conjugii inſtitutionem voluntatem, quam ſequendi neceſſitatem omnibus impoſitam vult, qui dictis & factis ſe Chriſti profitentur diſcipulos atque ſectatores. Quod vero ad doctrinam juramenti attinet, non obſcure teſtatur Author ſe Socini, & qui eum ſequuntur, partibus additum, allegando locum *Exod. 20. v. 7.* & *Num. 30. 2.* quaſi illo præcepto Iſraëlitis ſolum perjurium fuiſſet prohibendum, unde conſequentiam deducunt, *in lege veteri fuiſſe permiſſum quodvis juramentum per nomen Dei, modo caveretur perjurium*, ut ipſa Chriſti verba probare volunt, *audiſtis dictum fuiſſe antiquis, non pejerabis, ſed reddere domino que juraveris*. Quaſi hiſce cancellis Moſis & Prophetarum doctrina de jurisjurandi religione concludebatur, atque ille unicus abuſus divini domini hoc præcepto vetitus, vid. *Levit. 20. 12.* ſcil. ut ea ratione probaret Chriſtum ejus legis, dicto *Matth.* loco, non tantum interpretem agere, ſed ei aliquid addidiſſe, quod non ſolum intellectum non fuerit a Doctoribus iſtis, verum quod etiam lege non fuit comprehenſum, & conſequenter ratione additionis non perperam legiſlatorem dici Chriſtum. Fuit quoque Judæorum opinio, non peccari jurando, dummodo ſervaretur veritas, & præſtare frequentius jurare, ſolummodo perjurium, quo falſo jurabatur, lege vetitum. Idem ergo docebant Pharisei & Scribæ reſtringentes præceptum, **DE NON ASSUMENDO IN VANUM NOMME DEI, ad ſolum perjurium illius qui juraveſſet per nomen Dei, & laxabant ſubulam juramenti levibus & temerariis in quotidiano ſermone, & juramenti per creaturas, quaſi non peccaretur in legem vel legiſlatorem jurando temere vel leviter, vel falſo etiam, modo non per nomen Dei, ſed per nomen alicujus creatura; ſed pejerando tantum, & non adimplendo vel non reddendo jurata, & obſtrictius quidem eſſet qui juraveſſet per nomen Dei vel per donaria Deo facta, ſed non qui per templum, per altare, per ſimilia juraveſſet, Matth. 23. 16. 17. 18. talia juramenta impune fieri poſſe & violari.** Turretin. *loc. 11. q. 3. Inſt. Theolog.* Huic erroneæ & falſiſſimæ Scribarum opinioni atque legis interpretationi ſuam opponit expoſitionem Chriſtus, tradens multo latius patere illud præceptum quod extat *Exod. 20.* ideoque etiam prohibere juramenta non neceſſaria, vana & temeraria, nec non ea quæ concipiuntur per creaturas, qualeſcunque illæ ſint. Quippe non eſt credibile, Deum in V. T. levitatem in jurando permiſſiſſe, vel pro peccato non habuiſſe, cum ipſe omnis levitatis ſit hoſtis, & ſemper voluerit ut hominem frænaret linguam ſuam. Rivet, *Praeleſt. in cap. 10. Exod.* Quamobrem *Levit. 19. 12.* non tantum dicitur, *Non pejerabis in nomine meo.* Sed adjicitur, *Non pollues nomen Dei tui irreverenter & leviter*, quacunquẽ ratione tractando. Nec per creaturas jurandum conſtat ex *Deut. 6. 13. & 10. 20. Dominum Deum tuum timebis, & illi ſoli ſervies, ac per nomen illius jurabis.* Quæ ultima verba ſignificant, quod, quemadmodum ſoli Deo jubemur ſervire, ita

etiam per illius tantum nomen jurare debemus, quando causæ necessitas exigit juramenti præstationem, ne honor soli Deo debitus alteri cuicumque deferatur, atque invalescat mos jurandi per idola, vel creaturas alias, quæ vel nihil sunt vel caduca. Summam itaque æstimationem, reverentiam, religionem atque justitiam nulli tribuas, quod fit jurejurando per nomen alicujus, nisi mihi tantum, qui sum solus omnisciens & potens, justus & sanctus. Et expresse damnantur apud *Jerem. 5. 7.* juramenta concepta per eos qui non sunt Dii, cum inquit Propheta spiritu Dei afflatus, *Jurant per eos qui non sunt Dii.* Itaque tanquam maximum peccatum reprobatur populo, quod jurabant per ea quæ non sunt Dii, ostendentes se nec Dominum timere nec colere, sed idola, juramenti suis, in nominibus non Dei, sed Deorum, qui non sunt Dii, jurantes. *Mihi enim curvabitur omne genu, jurabis omnis lingua Esa. 45. 1.* Dicendo itaque Christus, *Ego autem dico vobis ne juretis omnino,* non corrigit veterem legem vel abrogat, sed ejus tantum verum & genuinum sensum exponit, eumque multo latius patere atque sese extendere docet, quam Scribæ & Pharisei interpretabantur. Non tollit jurandi necessitatem, sed damnat primo juramenta temeraria, quæ fiunt extra casum necessitatis, & in quibus Dei sanctum nomen magna cum illius profanatione temere & incaute usurpatur. Deinde damnatur illa consuetudo jurandi per creaturas, docebant enim, ut statim dicere incepimus, Pharisei non metuendum esse peccatum in usu juramenti, nisi quando ex veritatis defectu admitteretur perjurium. Deinde censebant juramentum per creaturam non esse proprie juramentum, & consequenter non obligare ad perjurium, vel etiam ad præstandum quod ejusmodi juramento adhibito præstare pollicitus quis fuerat, excepto juramento per aurum templi & donaria, quamquam per ipsum templum jurare licitum censerent, ut ipse Christus perhibet *Matth. 23. 16.* *Qui dicitis, quicumque juraverit per templum, nihil est,* scilicet hac ratione serviebant avaritiæ suæ: Quippe ad quæstum pertinebat quam sanctissima ejusmodi dona habere & veluti Dei loco ponere, ut ad majores largitiones populum inducerent, quod præcipue illis Deus gauderet. Non ignota Gentilibus hæc Scribarum circa jurisjurandi religionem doctrina. Quamobrem Martialis de Judo sermonem habens: *lib. xi. Epigram. 95.*

Eccæ negas (inquit) jurasque mihi per templa Tonantis,

Non credo: jura, Verpe, per Anchiatum.

Id est, non credam tibi, nisi juraveris per Deum viventem quem colis. Concludimus itaque omiſſis aliis argumentis, quæ passim apud Theologos occurrunt, nihil hic dicere Christum quin veteri lege fuerit comprehensum, ideoque nihil ei addere, ut ex diversis V. T. locis demonstrare conati fuimus, neque etiam antiquare voluisse juramenta, quibus exigente necessitate juratur in nomine Domini, quippe nullus dubito quin eo casu inter prohibitas formu-

las, quas recenset, non omisisset hanc principalem, qua juratur in nomine Domini, in earum ponere numero. Sed admonere nos voluit, ut abſtineamus semper omni juramento, nisi ad illud necessitate cogamur, idque legitime, judice interveniente. Quippe quod habetur *Deut. 6.* *per nomen illius,* scilicet Dei, *jurabis,* intelligendum casu necessitatis, & posita conditione, si jurandum sit per nomen illius jurabis, nunquam vero temere, & multo minus per creaturas. Eodem modo interpretatur hæc Christi verba Catechismus Trident. referente Rivet. *diſt. loc. part. 3. ad præcept. 2.* *Non est,* inquit, *dicendum his verbis jusjurandum universe damnari, sed perversum Judæorum judicium Dominus redarguere voluit, quo sibi in animum induxerant, nihil in jurejurando cavendum esse præter mendacium; itaque de rebus levissimis & nullius momenti & ipsi jurabant frequentissime, & ab aliis jusjurandum exigebant. Hunc morem Salvator reprehendit, docetque a jurejurando omnino abſtinendum esse, nisi cogat necessitas.* Neque hoc ipsum incognitum gentilibus ex naturalibus istis tabulis. Hinc Quintilianus, *In totum jurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit.* Et apud Platonem *11. de LL.* *Deorum nomina facillene polluas.* Hinc inquit Socrates apud Platonem *in Phileb. interprete Ficino.* *Reverentia vero mihi semper erga Deorum nomina est, non humana quadam, sed maximum quemque timorem exuperans.* Et idem fere ad exemplar legis divinæ suæ reipub. talem tulit. *Nemo Diis invocatis mendacium dicat aut decipiat, aut adulterare verbo vel re quicumque audeat, nisi Deo velit odio esse. Cui quidem odio est, qui falso jurat, Deos parvi pendit, De LL. lib. 11.* Et paulo post: *Quicumque enim in foro aliquid adulterat, mentitur, certe & decipit, Diisque advocatis adversus rerum venalium curatores, eorumque jura pejerat. Quæ certe in re nec homines veretur, nec Deos colit.* Cui adjicit quasi ex Mosis descriptum tabulis: *Aequum profecto est nomina Deorum non falso inquinare, nec ea huc atque illuc devolvere; sed omnia quæ ad Deos pertinent pure castæque servare.* Et Cicero *3. Offic. de jurisjurandi religione sermonem habens, Nullum,* inquit, *vinculum ad adstringendam fidem majores nostri artius esse voluerunt. 3.* Nec recto sensu ab Authore quoque allegatur lex talionis, quæ extat *Exod. 21. Levit. 24. Deut. 19.* quam sustulisse quoque putat Christum *Matth. 5.* cum inquit, *Dicitum est antiquis oculum pro oculo, dentem pro dente. At ego dico vobis, ne resistatis malo, sed quisquis impegerit alapam in dextram maxillam, obverte illi & alteram, &c.* Quippe non Mosem aut legem reprehendit, & tanquam injustam vel iniquam tollit, sed falsam Scribarum interpretationem, qui quod de vindicta publica lege Mosis sancitum erat etiam traherant ad privatam vindictam, quæ vetita lege a Mose lata, *Levit. 19. 18.* *Non quaeres ultionem, nec observabis filios populi tui.* Mansuetudinem lex nobis commendat atque docet, ut noles etiam si posses vindicare injuriam quam passus es: quin vincere studeas malum animum,

&c.

& patienter feras lædenti improbitatem & injuriam illatam nobili quadam animi fortitudine, ut docet Christus *dict. loc. Nocendum nemini, ne ei quidem, qui prior nocuerit*, ut inquit Lactantius. Non vetat itaque Christus omnem vindictam omnemque declinare injuriam, nec eam observato inculpatæ tutelæ moderamine propulsare, sed magistratibus eam committendam docet, ac malo resistendi & sese defendendi adversus vim vel injuriam cuique etiam privato facultatem tribuens. Sic & ipse Christus atque Apostoli fecere, innocentiam suam tuendo, & redarguendo injustitiam adversariorum. *Joan. 18. 23. Act. 23. 3.* Verba itaque illa, *de obvertenda maxilla percipienti, & pallio relinquendo petenti*, non intelligenda tanquam præceptum aliquod novum, quo nobis ejusmodi maxillæ oblatio & pallii jactura injungitur, verum tanquam adhortatio quædam sive consilium, ut potius ferienti unam maxillam alteram quoque obvertamus, quam nosmet ulcisci, malum malo pensando. Imo & hunc legis per Moysen latæ sensum fuisse non dubitamus, ut patet ex loco statim allegato. Cui addi potest illud Salomonis *Proverb. 20. 22. Ne dicas, rependam malum: Expecta Jehovam, & servabit te.* Nam, ut ipse ait *Jehova Deut. 32. 35. mea ultio est, & ego retribuam in tempore.* Gravissime quoque fallitur ad Israëlitas tantum pertinere statuit, & consequenter ei aliquid additum a Christo, dum illud ipsum jus latius, scilicet ad quoscunque homines, cujuscunque nationis & generis sunt, etiam inimicos extendit. Quia omnes sumus ejusdem generis & originis, ab iisdem parentibus orti, itaque ejusdem consanguinitatis participes, nobis invicem æquales, ut paulo ante dicere incepimus, & naturali quodam societatis vinculo jungimur, atque devincimur officiorum commutatione mutuam necessitudinem & amicitiam colere atque tueri, & mutuas necessitates sublevare, optime Lactantius *Inst. Divin. 11. Quid personas eligis? quid membra inspicias? pro homine tibi habendus, quisquis precatur; ideo quia te hominem putat.* Perperam Sadduczi & Scribæ interpretabantur legem illam *Levit. 19. 18. de diligendo proximo, dum eam re. tringebant ad propinquum nobis sanguine, vel etiam vicinitatis & amicitie vinculo conjunctum, ad proximum in lege, civem & popularem, quo sensu vox illa sumitur dict. loc.* Itaque Judæi hoc arripientes humanam illam & naturalem cognationem & societatem, quæ homini cum homine intercedit, negligebant observare atque tueri, ut ne communia quidem illa officia, quæ & ipsi Gentiles sibi invicem præstanda dictante recta ratione existimabant, advenis & peregrinis exhibenda putarent. Cujus generis sunt, *Erranti viam monstrare, lumen de lumine accendere, non prohibere aqua profluente pati ab igne ignem capere, si quis velit, consilium fidele deliberranti dare.* Judæi vero hæc omnia præstare extraneis declinabant, ideoque ipsis Gentilibus eo deteriores, quod rectæ rationis dictamini non obtemperantes, extra civilem illam societatem,

quæ inter eos tanquam ejusdem fœderis & civitatis membra & socios obtinebat, aliarum gentium & nationum quam inhumani hostes erant, dirimentes communem humani generis societatem. *Cic. 3. Off. cap. 6. Hinc Tacitus Hist. lib. 9. cap. 5. de Judæis sermonem habens: Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes hostile odium.* Et *Juvenal. Sat. 14. 105.*

*Non monstrare vias, eadem nisi sacra colenti,
Quasitum ad fontem solos deducere Verpos.*

Quod apud Athenienses erat piaculum. Carmen erat apud ipsos, quod in publicis cantabatur sacris pronunciabaturque, eos esse impios & execrabiles, qui viam non monstrarent. Hinc *Cic. 3. Off. Quid enim est aliud erranti viam monstrare, quod Athenis execrationibus publicis sancitum est.* Quasi omnem prorsus humanam exuisset naturam, quæ hoc præscribit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam quod is homo sit, consultum velit. Optime *M. Antoninus lib. 3. Meminit etiam, cognatum esse rationale omne & natura ipsius humana rationem ab unoquoque hoc exigere, ut hominum quorumvis curam habeat.* Non fugit me, quemadmodum cognationis atque necessitudinis, ita quoque officiorum gradus esse, quorum rationem habendam in collocandis atque distribuendis beneficiis vult ipsa lex naturalis atque moralis. *Optime autem societas hominum conjunctioque servabitur, si, ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur.* *Cic. 3. Off. Et paulo post: Gradus autem plures sunt societatis hominum. Ut enim ab infinita illa discedatur, (scilicet a communi illa quæ cuivis homini intercedit cum homine) propior est ejusdem gentis, nationis, linguae, interioris etiam est, ejusdem esse civitatis.* Ita ut pro conjunctionis mensura debeat esse charitatis regula, & officiorum tribuendorum ratio, ex qua deducimus, quantum cuique debetur. Sic quando Deus præcipit diligere proximum ut nosmetipsos, non solvit ordinem in diligendo servandum, qui ipse est Deus ordinis, ut v. gr. parentibus quam alienis, & amicis potius quam ignotis subveniamus. Et consequenter quemadmodum Judæus Judæo ætiori nexu consanguinitatis, & gentis, ac ejusdem societatis civilis vinculo erat conjunctior, ita non a recta ratione & sensu legis alienum erat, ut se invicem magis diligerent, quam proximum quemvis extraneum, in tribuendis officiis. Verum perperam legis sensum interpretabantur in detrimentum proximi extranei, quasi nulla plane cum ipso intercederet societas, & consequenter communia humanitatis officia ipsi exhibere non obligarentur vi legis. Cujusmodi interpretatio legis contraria erat divinæ sanctitati, utpote quæ tolleret antiquissimam communem illam societatem & cognationem quam lex naturæ instituit. Huic itaque falsæ interpretationi Christus opponit suam explicationem, & latius docet legem sese extendere, ita ut omnes homines, peregrinos & extraneos cujuscunque gentis, vel nationis, quia ejusdem ortus cujus ipsi Judæi, etiam inimicos tanquam proximos diligere

teneamur ut nosmetipsos, juxta verum & genuinum legis sensum. Hoc sensu *Aegyptii* vocantur proximi, *Exod. 11. 2. & Philistaei Jud. 14. 21.* Imo & inimicus proximi nomine venit *Levit. 19. 18.* Quin & ipse Deus praecipit, *Si videris asinum odientis te jacere sub onere suo, non desines adjuvare eum, sed auxiliando sublevaris cum eo.* Si ejusmodi auxilium & charitatis officium jumento inimici nostri praestandum jubet summus legislator, quanto magis obstricti charitatis officia praestare homini quamvis inimico, qui longe caeteris animalibus praestat, sic jubet Regum sapientissimus *Proverb. 25. 21. esurientem inimicum cibare: sitientem potare.* Quod vero a Christo adjicitur quasi altera pars legis, *Et odio habebis inimicum tuum,* non intelligendum, quasi ejusmodi lex a Deo populo Hebraeo data fuisset, nam quis sibi persuadere potest, Deum velle contraria, & ut ita dicam sese ipsum abnegare, suamque imaginem odio hominum exponere, quod idem est quasi semetipsum odisset. Nam quamvis inimicus tamen ejusdem ortus, ejusdem imaginis nobiscum particeps, & consequenter nobis proximus est. Praeterquam quod odium per se & sua natura est vitium, oppositum charitati, quae summa virtus est per se & sua natura bona, idcirco ex ipsa divina natura dimanans, tanquam ens aliquod positivum habens necessitatem moralem, qua ad ejus exercitacionem obligamur. Odium contra est aliquid privativum, ideoque nec a Deo profluere nec etiam Deus velle potest, quia non potest esse objectum divinae voluntatis, qui enim potest Deus velle quod non est, quippe cum nihil velle potest quam se ipsum suaeque attributa, quae singula essentiam divinam repraesentant uno eodemque simplicissimo ac perfectissimo modo, non potest velle suae essentiae atque attributorum absentiam sive non existentiam, quippe oporteret tunc voluntatem priorem esse subjecto ad quod fertur, quod impossibile juxta & absurdissimum est. Nam volendi actum, ut ita dicam, necessario praesupponit & subjectum cui inest, & objectum ad quod refertur, oportet itaque ea simul existere antequam aliqua voluntatis operatio in actum deduci potest. Sic odium est privatio actus charitatis & dilectionis, qua proximum amplecti debemus, & consequenter non potest a Deo praecipii, quia Deus non vult se ipsum privare suis attributis, & consequenter in nobis delere suae imaginis vestigia, cujus generis sunt virtutes omnes quarum nobis innata sunt semina propter divini luminis ac mentis communicationem, habentes in se necessitatem moralem, quae nos obligat eas in actum deducere, quia necessario Deus vult quod positivum est, ideoque quod existit, & ipso actu est, omnis autem virtus consistit in actione & operatione, nam operando producitur. Sic non exercendo charitatis officia testamur odio habere proximum, nam absentia charitatis sive illud actionis seu operationis interstitium & cessatio videtur esse generatio odii. Allegat ita atque repetit Christus dicta verba non tanquam praecipium aliquod legis divinae, sed additamentum & falsam interpretationem Pharisa-

cam, quam merito corrigendam duxit, quoniam contraria erat lumini naturali atque rectae rationis dictamini, & consequenter divinam sanctitatem commaculabat, quam intactam, puram atque integram servare Christus se non posse a Pharisaeorum corruptelis perspiciens, nisi suam expositionem opponendo illorum figmentis & falsis additamentis, explicare aggreditur *legem de proximo diligendo.* Cum inquit, *Ego dico vobis, diligite inimicos,* &c. Jubet enim hoc ipsum naturae lex, & communis ortus, qui omnem hominem omni homini devincit & necessitudine quadam coherentem facit, ac propterea vult neminem esse cui non data occasione communia humanitatis officia praestemus, quae cum immutabilis sit, qui contrarium posset lex divina sive moralis sive positiva imperare. Dictavit hoc ipsum quoque Gentilibus ratio, quamobrem tot egregia hujus officii praestandi monita eorum scriptis consignata. Commune id Stoicorum praecipium fuisse Seneca testatur, *de otio Sapientis cap. 21. Adjuvare singulos, opem etiam ferre inimicis.* Et idem *de ira lib. 2. cap. 34. Irascetur aliquis? tu contra beneficiis provoca.* Et Plutarch. *de capienda ex inimicis utilitate,* verbis ita sonantibus Latine, *Ceterum oblata occasione ulciscendi inimicum, cum missum facere, aequanimitatis est. Qui vero & miseratur inimicum afflicto, & opem fert indigenti, & filiis ejus ac familiae adverso ipsorum tempore operam suam studiumque desert; hunc qui non amat ob animae humanitatem, neque ob probitatem laudat,*

*Huius pectus atrum est, atque adamantinum,
Effusa ferro viscera vel rigent.*

Non obstat quod legimus *Exod. 34. 12.* ubi vetantur Israelitae foedus ferire, vel pactum aliquod iniire, vel affinitatem jungere cum septem populis Canaanorum, neque etiam quod jubeantur delere de terra Amalekitas, ut nulla illis extet posteritas: nec bonorum memoria, sed tantum malorum 1° enim non odium imperatur, nec misericordia tollitur erga proximum qua hominem, verum executio divinae justitiae demandatur populo Israelitico, ut divina auctoritate excideret gentes, quae horrendis criminibus & flagitiis suis justam Dei iram in se provocantes, tandem Deus veluti publicos hostes de terra delere & exitio devoveret voluit. Quod itaque fecerunt Hebraei, non ex amore vindictae vel internecino odio singulari processisse praesumendum, sed ex divina auctoritate & necessitate obsequendi Deo exequi tenebantur quod exigebat divina justitia, quae cum naturae lege maxime convenit: quid enim rectae rationis dictamini & aequitati naturali, cum potissimum sanctitati divinae, magis consentaneum, quam ut fontes puniantur. Sicut enim quaelibet potestas publica habet facultatem animadvertendi in homines facinorosos, ita in Reges & populos Rex Regum Deus: qui hanc poenae executionem populo Hebraeo potius tanquam suo ministro demandare voluit, quam ipse exequi. Quare hoc jus, ut annotant Interpretes, non ex communi aliqua lege odium erga inimicum imperante, sed speciali Dei sententia & auctoritate, ac proinde in caeteras alienigenas quamvis inimi-

cos idem non licuisse dicendum. Deinde non simpliciter mandatum illud, quo excidium illarum gentium imperatum, datum populo Hebræo, verum conditionaliter, scil. si declinassent pacem oblatam accipere, ut constat *Dent. cap. 20. 10.*

4. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum, legem per Mosē datam dupliciter accipi: aut secundum id quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta pœnarum aspectabilium formidine coercet, Hebr. 11, 2. & populum Hebræum hac ratione in statu civilis societatis continet, quo sensu dicitur νόμος ἐν πολλῆς σαρκενῆς, Hebr. VII, 13. & lex factorum, Rom. 111, 27. aut secundum id quod legis divinæ est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos, qui sine temporali pœna omitti possunt: quo sensu vocatur νόμος πνευμαλικῆς, Rom. VII. 14. exhilarans animum, Psalm. XIX. qui Latinis XVIIII, 9. Legis periti & Pharisei, priore illa parte contenti, secundam, quæ prior est, insuper habebant, neque inculcabant populo: quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Josepho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest.

C O M M E N T A R I U S.

Legem per Mosē datam & generaliter consideratam duplicem habere finem cui inservit negari nequit: vel enim concernit civilem hominis statum ac conditionem, ut in eo beate & tranquille vivere liceat, unde exigit certa quædam officia, etiam in foro soli exercenda, partim generalia & omnibus gentibus communia, partim populo Israëlítico peculiaria, ad conservandam societatem in isto populo necessariam, sub comminatione pœnæ si quis legis transgrediendo præcepta civilem societatem perturbaret. Hunc finem communem habet cum aliarum gentium institutis ac legibus. Vel spirituales hominis statum pro objecto habet, quo pertinent omnia præcepta moralia, quo sensu legem Mosæicam spirituales vocat Paulus *Rom. 7. 17.* quia præcipit quæ hominem spirituales redderent & justum, atque spirituales obedientiam postulat, quæ consistit in summo erga Deum amore, & cordis immunditie, ac mentis sinceritate & puritate, non tamen excludit externum Dei cultum, & externam obedientiam reipsa virtutes sectando & fugiendo vitia, verum oportet ut ea ab interiori cordis ac mentis puritate producantur, quemadmodum bona opera tanquam fructus producantur a fide. Itaque ratione duplicis finis legem per Mosē datam dupliciter accipi posse Authori concedimus. Sed non eo sensu quo ipse intelligit, utpote qui videtur separare mentis puritatem a legibus vel divinis vel humanis quatenus concernunt societatis humanæ vel civilis ordinem & conservationem, atque actiones hominum dirigunt ad illum finem in foro externo, quoniam divinæ legis eam tantum propriam esse statuit. Quod neutiquam applicari potest legi Mosæicæ, si ve eam generaliter, si ve specialiter consideres, quip-

pe quocunque sensu accipias, manet lex divina moralis. Quamvis lex moralis, quam spirituales statim diximus, illud non tantum cum forensi Mosæica, sed & aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, commune habeat, ut quatenus præscribit homini agendorum normam tum respectu eorum quæ debet suo creatori, cum etiam quæ debet proximo & communi societati humanæ, si non expressam, implicitam habens pœnam, quæ sæpe in foro externo si ve soli exercetur a summo legislatore ad coercenda graviora delicta, quæ si serperent latius, omnem & civilem & naturalem societatem distraherent, ille tamen nunquam legis divinæ si ve moralis finis, ut pœnarum formidine homines efficiat bonos, quippe vir bonus & honestus coram Deo non est, qui a malo abstinere metu pœnarum, nam quamvis legi obtemperat virtutem sectando & vitiis abstinendo pœnæ formidine, neutiquam tamen justus habendus, si mentis puritas non accedat. Quod perspicimus ex iis quæ ad expositionem legis Mosæicæ Christus tradit, docens spirituales esse legem, nec externas solum actiones moderari, sed intus hominem affari, cunctosque animæ motus & cogitationes cœlesti imperio in ordine continere. Francisc. Burman. *Synops. lib. 9. cap. 5.* Itaque quamquam non contra legem peccem in foro externo, quoties factum quod a me proficiscitur cum legis præcepto conveniat, pecco tamen contra eam, si mente concupisco contrarium vel facere inclino, sed propter pœnatum metum in actum deducere non audeo. Itaque quamquam lex per Mosē data coercet graviora delicta pœnarum aspectabilium formidine, ut hac ratione in societate contineat populum Hebræum, & ad officiorum præstationem, quæ imperat exercenda, impellat, atque

hac ratione societatem humanam conservat, illa tamen externa ad pœnam obligatio legis scopus primarius non est, nec obligationis vis unica, verum interiorem hominem & mentem respicit, requirens ejus puritatem bonamque conscientiam, quod enim factò externo imperat producendum, id ipsum requirit peragendum prius intus, id est postulat primo ad bonum amplectendum animi veram & sinceram propensionem, & spontaneam ex amore erga virtutem & odio erga vitia legis obedientiam, deinde tanquam necessarium consequens purioris mentis fructus, scil. externa quoque legi consentanea opera requirit. Ita ut nunquam qua lex divina accipi queat eo sensu, quo significat præceptum externum sive regulam obligantem tantum ad id quod rectum est in foro soli, verum inhæret ipsi tanquam qualitas inseparabilis & quidem primaria interiorem mentem obligandi vis, qua tenetur homo eam puram servare ab omnibus pravis, id est legi morali repugnantibus, animi cupiditatibus & cogitationibus, quibus mens pura necessario ad id quod bonum, rectum & iustum, ideoque quod cum moralibus præceptis, id est sanctitate divina ejusque imagine convenientiam habet, inclinatur, cujusmodi inclinatio cum impellit, se talem etiam in humana societate ipsis dictis & factis præstare, qualem intus est, scil. virtutis amore se sectari virtutes, & odio peccati vitia fugere, & hoc ipsum est obtemperare legi divinæ, sive morali vel naturali mentis puritatem requirenti, quæ quasi mater producit omnem officiorum præstationem, omnem externam legis obedientiam parit: itaque pari passu hæc ambulare oportet secundum legis moralis scopum, quin etiam hæc duo requisita nulla ratione a lege separari posse existimo, propterea quod illa ad utrumque obligatio necessario ex divina sanctitate immediate profluit. Perperam itaque ab Authore distinctio inter legem Mosaicam generaliter consideratam & specialiter eo sensu, nisi fallor, excogitata, quasi illa secundum quid considerata non haberet pro objecto suo illud proprium divinæ legis, scil. mentis puritatem, sed tantum externa hominis facta concerneret, eaque dirigeret ad commodum societatis humanæ, & coercendo scelera metu pœnarum hominem ad officia revocaret, atque impelleret præstanda quæ ipsi incumbunt qua societatis, vel naturalis, vel civilis, membro, quatenus cum ea relationem habent. Loca S. S. quæ ad confirmandam sententiam suam adducit Author, contrarium potius affirmare videntur, nisi ea cum Authore in alienum sensum detorquere velimus. Quemadmodum interpretatur locum, qui habetur *Hebr. 2. 2.* ubi inquit Apostolus. *Etenim is qui per Angelos dictus fuerat sermo, fuit firmus, & omnis transgressio & inobedientia justam pœnam reparationem accepit, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem.* Per sermonem sive verbum intelligit Apostolus legem quæ per Angelos dicta est, *Exod. 19. 20.* ideoque legem moralem datam in monte Sinai in omni sua latitudine, quæ ex necessitate morali singulis virtutum præceptis inhærente necessario profluit,

& consequenter lata a legislatore Deo, cujus oculum nihil fugit, & qui externam speciem non tam moratur, quam cordis puritatem. Quamobrem non ad externam modo honestatem, sed ad interiorem spiritualemque justitiam hominis vita in lege informatur. Loquitur enim Apostolus de sermone illo, qui inter Angelos tum temporis dictus. Qui vocatur a Stephano *verba vita Act. 7. 38.* Quippe cujus præceptis qui obedierit vivet & particeps erit vitæ & felicitatis. Quemadmodum æternam divinam pœnam, consistentem in privatione hujusmodi vitæ felicitatis, non effugiet, qui legi in monte Sina promulgatæ obtemperare recusat. Argumentum, quod Apostoli verba non tam terrenam eamque brevem, quam spiritualem & æternam pœnam significant. Quamquam negari nequeat ad duplicem legis violatæ pœnam referenda ejus verba, temporalem & terrenam, cœlestem & æternam, quia condigna utraque peccatis pœna vel animo solo vel ipsis factis & dictis admittis. Sic perperam quoque tanquam opinionis suæ munimentum adfert locum *Hebr. 7. 16.* Quippe mandatum carnale non vocat Apostolus legem moralem, verum legem Mosaicam de carne circumcidenda & lustranda, eo quod non animam, sed carnem tantum a quadam immunditie & irregularitate legali & politica in hominum opinione consistente purgabat & sanctificabat, idque per carnales ceremonias, scil. lotiones, sacrificia, suffitus, & cætera quæ carnem tantum, non autem animi fibras attingunt, consequenter ceremonialem legem denotat, ceremonias Levitici Sacerdotii & omnes qui eo spectabant ritus præcipientem. Sic quoque sensu a mente Apostoli alieno mihi videtur Author locum adducere *Rom. 3. 27.* Nam lex operum ibi denotat legem Mosaicam, sive legem Decalogi, non solum quatenus præcipit opera externa ad civilem vitam pertinentia, sed etiam quatenus imperat cordis puritatem & interiorem mentis obedientiam, quam legis finem primarium esse diximus, unde tanquam ex fonte suo & origine bona opera profluunt; intelligit itaque Apostolus *legem factorum*, non specialem illam legis partem, quæ externa imperat opera, abstracte ab ea quæ ad interiorem honestatem & spiritualem justitiam præcipit, sed totam legem decalogi sive moralem opera præcipientem tanquam necessarium consequens interioris justitiæ spiritualis atque legis observantiæ. Præcipuum itaque legis est animæ & mentis ac voluntatis obsequium exigere, quod externam observantiam atque operum præstationem necessario includit. Utrique itaque legis fines intelligi debent, ita ut obligatio ad unum includat & obsequium ad alterum, quibus separatim intellectis omnis corrumpit legis moralis vis, imo tota lex tollitur, quia omnem divinitatis characterem amittit, qua destituta, omne obligandi vinculum dissolvitur. Nam eo obligat quia moralis, moralis verò est, quia ex ipsa divina dimanat natura, si vero ex divina essentia derivatur, necessario interiorem hominis voluntatem & mentem afficit, nam

nam cum imago divina non in corpore sed animæ rectitudine consistat, rectitudo iterum in convenientia nostræ voluntatis, quæ animæ tanquam subjecto suo inhæret, cum imagine seu divina sanctitate, sequitur omnia moralia, quia ex illa sanctitate & imagine, cuius participes nos facere Deo placuit, profluentia, proprium legis moralis objectum esse, ideoque interiorum mentis ac voluntatis puritatem & conformitatem cum divina sanctitate spectare, a qua si vel minime discedimus declinando versus objectum ei contrarium, ideoque moralem turpitudinem habens, peccamus moraliter & mortaliter, quamvis nondum perpetratum in foro soli, quod animo concepimus. Putant quidam Interpretes, legem Mosaicam legem factorum ab Apostolo vocari, præsertim quantum ad præcepta ceremonialia, sic quippe erat gravissimum & laboriosissimum jugum innumeris observantiis plenum. Sed & commode etiam dici posse videtur *lex factorum*, quatenus lex moralis in monte Sinai promulgata etiam comprehendebat legem illam, cuius observantia & adimpletio, postquam Deus sædus cum primo homine erexit, isti præstitisset vitam, tum etiam eo potissimum, quia Deus vi legis moralis populo Hebræo datæ exigebat ab eo præstationem & observantiam omnium præceptorum non interiorum tantum, sed & externam, quæ consistebat in externis operibus & actionibus. Secundum August. lex Mosis lex factorum dicitur, quia minando imperabat, sed gratiam faciendi non præstabat. Errorem vero Author errore cumulat, dum inquit, *legem divinam secundum id, quod legis divina proprium est, requirere etiam mentis puritatem, & actus aliquos qui sine temporalis pena omitti possunt*. Primo, ut bene annotavit Osiander, non explicat qualem puritatem requirit nam non qualemcunque puritatem exigit, sed summam, quæ cadere potest in naturam humanam, cuiusmodi tamen re ipsa propter infirmitatem humanam non in eam cadit. Imo Angelicam puritatem requiri, quæ omnibus carnalibus sordibus absterfa, nihil quam spiritum sapiat, inquit Calvin. *dict. loc.* Præter hanc puritatem etiam actus aliquos exigere, scil. externos, ponit Author; quod verissimum, nam ubi talis est mentis dispositio, requiritur etiam & immediate præcipitur actionum externarum cum ea convenientia, consistens in præstandis officiis, quæ Deo & proximo debemus; quippe circa ea lex moralis versatur, non tanquam opera, quibus meremur gratiam & vitam cœlestem, sed tanquam necessarium consequens, ut jam sæpius diximus, illius

puritatis, quæ in mente & voluntatis interiori obsequio & spontaneo ex amore Dei & virtutis proficiscens. Et hujus interioris & spiritualis iustitiæ atque mentis puritatis, non actuum quorundam lex spiritualis ab Apostolo vocatur *Rom. 7. 14.* Ideoque, ut bene annotavit statim allegatus Commentator, *quamvis lex exigat actus externos, non tamen quocunque modo exigit, sed ut procedant a radice sanctitatis interne; adeoque in spiritualitate cum internis communicante*. Dicit itaque legem spiritualem, quia ad præstandam perfectam iustitiam, quam exigit, non solum externa opera sancta, sed omnes etiam internos animi motus & affectus exigit spirituales & totos sanctos. Hinc inquit, *Diliges Deum ex toto corde, & non concupisces, non itaque versatur circa externas hominum actiones, sed & in ipsas hominum mentes penetrat, & hoc requirit, ut totis animis Deo consecrati vitam vere spiritualem, id est sanctam & vere cœlestem, degamus*. Ut vero explicat Chrysostr. hæc ob rationes lex spiritualis dicitur. 1º. Quia præscribit ea quæ spiritus & luminis spiritualis sunt, scil. virtutes sequi & vitia fugere. 2º. Quia lex hominem dirigit ad Dei unius cultum, qui purissimus est spiritus, a quo etiam data est. 3º. Quia lex congruit cum spiritu hominis, spiritum enim hominis dirigit & ordinat, tam circa Deum, quam circa se ipsum & proximum. Cui 4º. adjungi potest, quia impleri non potest, nisi per spiritum & gratiam a viris spiritualibus. Alii alias adhuc allegant rationes, quas passim sacrarum literarum Interpretes recensent. Priori, inquit Author, parte legis, scil. quæ externa facta & obedientiam atque impletionem in foro soli exigebat, & populum tantum assuefaciebat ad civilem vitam agendam, contenti Pharisei & Jurisperiti, secundam, quæ potior habenda est, utpote quæ interiorum mentem, nobilissimam hominis partem, dirigit & instruit genere illo scientiæ, quæ ad æternam salutem obtinendam necessaria est, insuper habebant, ideoque non inculcabant populo. Quemadmodum ex Josepho atque Hebræorum magistris constare affirmat. Verum nullus dubito quin plus affirmet Author quam probare posset. Quippe cum Pharisei atque Jurisperiti in cathedra Mosis sedentes populo publice, vel privatim discipulis legem & doctrinam Mosis interpretarentur, eorum officium potissimum consistebat in erudiendo populum in iis, quæ concernebant conservationem civilis societatis. Hæc enim provincia iis demandata qui summæ rerum in societate civili præfunt, sed Theologicis.

5. Sed etiam secundam hanc partem quod attinet, sciendum est, virtutes, quæ a Christianis exiguntur, etiam Hebræis aut commendari, aut præcipi, sed non præcipi in eo gradu ac latitudine, quo Christianis. Utroque autem hoc sensu Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet, verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem sciri non ad hoc tantum; quod nunc in manu est, refert,

fert, sed & ad multa alia, ne legis Hebraicæ auctoritatē supra quam æquum est utamur.

COMMENTARIUS.

Adducit Author in Notis suis locum Chry-
sost. *lib. de virginitate cap. 44.* quo probaret, non a sua opinione ipsos Patres alienos fuisse, nam & ibidem affirmat, olim non tantam nobis injunctam fuisse virtutis mensuram, atque plurimis in rebus temporum illorum nullam indulgentiam fuisse. At vero per Christi adventum multo arctiorem factam esse viam, atque exactiorem vivendi regulam præscriptam. Sic & *de virginitate cap. 94.* Major, inquit, nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus ostendenda gratia est, & ingens est donum Christi. Et idem *ead. tract. Non eadem virtutis mensura a nobis & ab illis, scil. Judæis, exigitur.* Sic & Tertull. *lib. 9. adversus Marcion. Novam plane patientiam docet Christus, etiam vicem injuria cohibens, permissam a creatore, oculum exigente pro oculo & dentem pro dente, contra ipse alteram maxillam offerri jubens, & super tunicam pallium quoque cedi: plane hac Christus adjecit, ut supplementa disciplina creatoris.* Verum cum & homines fuerint, qui anterioribus vixere seculis, ut nos, & idcirco multis quoque erroribus obnoxii, quamvis aliter pietate insignes veræ fidei ac religionis antistites, non vereor tamen dicere in quibusdam cœcutisse atque errasse, miror hominem Christianum, sana ratione utentem, aliquo modo versatum in sacris litteris, tam miserè labi & errare in illis divinæ doctrinæ dogmatibus, quæ ipsi Gentiles omni revelatione & sacrarum litterarum notitia atque scientia destituti tanquam per se notam & falli nesciam veritatem amplexi fuerint, ut constat ex iis quæ de natura virtutum a nobis adducta *n. 2. hujus §. 6.* patres enim virtutes esse, iisque nihil addi vel detrahi posse opinabantur, propterea quod una tantum virtutis natura est & origo, eaque perfectissima atque simplicissima, ideoque eam nec augmentum nec diminutionem pati posse, veritas est omni exceptione major. Quæso si virtutes neque majores neque minores fieri possunt, qui potest dici ab Authore in majori gradu & latitudine Christianis, quam olim Hebræis præcipi, quippe cum virtutes præcipiantur, quia habent in se necessitatem moralem, ex ipsa virtutis natura præceptum profluit, tanquam aliquod necessarium consequens, si ergo ipsa virtus non potest augeri, quia per se & sua natura perfecta est, ergo nec præceptum, quod ab ipsa tanquam effectus a sua causa producit diversis temporibus, vel latius vel strictius extendi non potest, quam patet ipsa virtutis natura, scil. per se addendo aliquid præcepto, quod antea eo non erat comprehensum, nam eo ipso virtus augmentum pateretur. Quoniam vero virtutes respectu originis suæ, quæ ab ipsa divina essentia deducenda & quidem immediate ac necessario, non magis mutari possunt, quam

ipsa essentia divina, hinc etiam nec augmentum pati possunt, & consequenter uno eodemque præcipi debent gradu & latitudine, nam gradus & latitudinis mensuram quod ad præcipiendi necessitatem augere est vera mutatio per additionem. Sed quoniam hæc omnia satis late sup. annotavimus, non opus esse ducimus ut hic iterum repetamus. Et idcirco concludimus omnes virtutes, quæ lege morali continentur, æquali gradu atque latitudine & Hebræis & Christianis præcipi, & consequenter Christus legem dilatando & extendendo non solum vetita lege (nempe facta) sed & concupiscentias illorum prohibendo, ut cum pro eo, quod est, non mœchaberis, dixerit, non concupisces, pro eo, quod est, non occides, ne irasci quidem, non in majore gradu, quasi lege non comprehenso, virtutes præstare præcipit, strictiorem a vitiis abstinentiam discipulis suis injungens, verum dilatando & extendendo legem etiam ad primos animi impuros motus, docet etiam legis virtutem ultra quam literas extendendam, & plura comprehendere, quam literis expressa. Requirit quidem Christus, hic omnibus numeris absolutam & perfectissimam omnium virtutum exercitationem, verum non perfectiorem quam lege imperatam olim populo Hebræo. Quippe cum lex moralis sit verus divinæ sanctitatis typus, immutabilem & semper sibi constantem oportet esse, & consequenter quod olim exigit, etiam nunc præcipit in eodem gradu ac latitudine & perfectione, sin autem sanctitatis & imaginis divinæ typus, virtutes imperat in summo & perfectissimo gradu, cui nihil potest addi, nam quoniam immediate ex divina essentia profluant, imo cum ea adeo coadunatae sint, ut non tanquam separabiles ab ea, sed unam eandemque constituentes essentiam considerari debeant, ut jam sup. demonstravimus, consequenter nulla accessione vel perfectiores vel majores & latius patentes effici queant, quod enim lex verbis non exprimit, sensu includit, cui aperiendo incumbit Christus, quoties dilatat atque extendit moralium virtutum præcepta, decalogo comprehensa. *Plus enim semper in præceptis & inter dictis inest quam verbis exprimitur.* Calvin. *Inst. lib. 2. cap. 8.* Præterea nonne omnis Christi doctrina eo collimat, *Sancti estote ut pater vester in caelis,* in quo autem sanctitas nostra consistit, nisi in convenientia non solum actionum, quæ a nobis proficiunt, sed & omnium animi motuum & cogitationum harmonia cum lege morali, utpote quæ sanctitatis divinæ typus est, & consequenter norma & regula agendorum, non externam modo honestatem, sed interiorem quoque hominis justitiam postulans atque exigens, nam cum spiritualis sit legislator, animam non minus quam corpus respicit. At-

qui

qui Dei sanctitas, ad quam nosmetipsos efformare debemus, neque augmentum neque diminutionem pati potest, quia nulla in eam cadit mutatio, ergo nec lex moralis, quæ verus ejus typus est, immediate & necessario ex ea dimanans, neque quoad obligandi necessitatem, neque virtutum exigendarum rationem. Sed quæ semel exigit uniformiter & semper eodem modo, eodem gradu ac latitudine imperat, si non expresse, ut diximus, saltem tacite, nam quousque sese extendit virtutis vel vitii idea, eousque præceptum illius, & hujus prohibitio patet. Optime celeberr. Theologus sæpius a nobis allegatus Francisc. Burman. *Synops. lib. 9. cap. 5. de lege morali sermonem habens ait: Præcepta ejus latissime esse explanationis; cumque tantum summarum capita exprimat, eo immensam rerum sum-*

mam includere, & virtutes vitiaque omnia cognata, & quomodocunque ea attingentia, eo referri posse. Sicut Christus sub adulterio etiam oculorum adulterium, aspectusque lubricos & incestos comprehendit. Matth. 5. 28. Concludimus itaque in tradendis virtutibus earumque intrinseca obligatione extendenda ac dilatanda, nihil legi morali addidisse Christum, sed eam illis factis & dictis applicasse, quibus per se & sua natura applicari debet, cum falsis Phariseorum & Scribarum interpretationibus restringeretur ad sensum literalem, multisque involveretur corruptelis, a quibus eam vindicavit Christus genuinum legis aperiendo sensum, & consequenter neutro sensu ab Authore adducto præcepta sua veteribus opposuisse statuimus, verum nudam eamque verissimam ejus verba continere interpretationem.

VII. 1. Omisissis ergo argumentationibus, quæ minus se nobis probant, primum ac præcipuum testimonium, quo bellandi jus a Christi lege non plane tolli probamus esto, Pauli illud 1. ad Timotheum 11, 1. 2. 3. *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis: ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. nam id bonum gratumque est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docemur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneant: quod ita expressit Justinus Martyr: *διχομήθα τῶν βασιλέων καὶ ἀρχόντων μὲν τὸ βασιλικῆς δωράμεως καὶ σὺφροναὶ τὸ λογισμὸν ἔχοντες ἀρεθῆναι.* *Hoc precamur, ut Reges & Principes simul cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur: & in libro, cui nomen Constitutiones Clementis, precatur Ecclesia *Χριστιανὰ τὸ πᾶν*, id est magistratus Christianos: deinde & hoc Deo gratum esse, ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent.*

COMMENTARIUS.

Seriem hic argumentorum producit Author, quæ jus bellandi etiam Christi lege sive potius doctrina non plane tolli demonstrant, & præcipuum quidem argumentum & testimonium Paulum adducere putat 1. ad Timoth. 2: 1. 2. 3. quod facile concedimus. Commendat ibi Apostolus tanquam opus bonum natura honestum, præceptum justumque, pro proximo qua homini, ideoque nobiscum ejusdem naturæ participi preces nostras & fundere, atque deprecationibus & interpellationibus intercedere pro quibusvis hominibus, etiam pro apertis pietatis hostibus, infidelibus, & hæreticis. Vult autem Deus omnes salvos fieri, cujusunque sunt generis, nationis & fidei, omnibus vult Evangelii doctrinam proponi, ut ad veritatis agnitionem perveniant, scilicet ut sincera atque integra fide Christum unicam spem salutis nostræ amplectentes, fiant Reges Christiani. Verum licet velit Deus omnes salvos, conditio tamen divinæ voluntati inest, scilicet si accedant ad eum.

Salvari vult, si & ipsorum voluntas respondeat divinæ voluntati. Atqui illud τὸ velle etiam in nobis Deus operari debeat. Hinc postulat charitatis officium, qua socium prosequi debemus tanquam ejusdem nobiscum originis, ut quos salvos Deus velit, eorum salutis curam studiumque suscipiamus, & consequenter Deum precibus nostris fatigemus, ut quoscunque sua vocatione amplectitur, & salutis participatione dignari vult, in iis operari ipsi placeat & velle & perficere. Ut Spiritu suo velit eorum mentes, qui a vera fide alieni sunt, illuminare, & ad agnitionem Evangelicæ veritatis ac doctrinæ, quæ est sincera fides in Christum, perducere. *Imitare Deum tuum: si omnes ille vult salvos fieri, merito oportet pro omnibus orare. Si omnes ipse salvos fieri cupit, illum & tu concorda voluntati, quod si & ipse vis ora, quippe volentium est orare.* Chrylost. in 1. Epist. Pauli ad Timoth. cap. 2. Verum si id nutus est divini, quid opus habet precibus meis? Si Deus dare vult, quid me necesse est orare. Re-

sponde, hæc charitatis lex & officium postulat, quæ me indissolubili vinculo devinctum habet, ut proximum ejusdem salutis participem precibus & orationibus efficere cupiam, ad quam Dei summa erga nos misericordia adducti sumus. Quoniam verò novimus Deum justorum preces permagni facere, easque tum ad nostram salutem tum etiam aliorum maxime valere, contra legem charitatis pecco, si omitto piis votis & ardentibus ac assiduis precibus testari meum studium, quo vehementer ejus salutem deprecari cupio: nominatim vero addit Apostolus pro Regibus & omnibus qui in societate civili summum obtinent imperium, licet eo tempore erant quasi jurati Christi ejusque Ecclesiæ hostes, opes suas conferentes ad oppugnandum Christi regnum, fidelium & sanctorum persecutores crudelissimi, nam & illi in eorum numero inclusi, quos Deus salutis participes esse velit. Indicare igitur vult Apostolus non considerandum esse quales tunc Principes essent, sed quales Deus esse vellet, vult autem omnes salvari, ideoque gratum acceptumque ei est, ut ad notitiam veræ fidei in Christum perveniant, nulla vero extra Christum salus, & consequenter ut Christiani fiant, idque nostris precibus Deo quotidie commendamus. Sed addit Apostolus alteram rationem, quæ nos, impellere debet ad effundendas preces nostras pro Regibus & omnibus qui in eminentia constituti sunt, nulla habita ratione cujus sunt nationis, generis, ac fidei, nam universalis est ratio, quam tradit Apostolus, utilitatem humani generis spectantem, scilicet ut quietam & tranquillam degamus vitam. Videtur Apostolum, recensendo fructus, qui a summis imperantibus in subjectos ac cives redundant, voluisse nobis stimulum addere, quo magis incitaremur ad suscipiendum quod doctrina sua nobis inculcat. Regna enim & principatus Deus instituit ad conservationem humani generis, scilicet ut tranquille & in pace, a qua salus cujusque societatis civilis, & consequenter etiam singulorum membrorum dependet, ut sæpius diximus, vitam degere nobis liceat. Illorum itaque salus & securitas, nostra securitas atque

tranquillitas est. Hinc civitatis ordo & pax publica pendet, gladio enim armati sunt magistratus, ut nos in pace contineant. Nisi enim compererent improborum audaciam, latrocinii & cædibus omnia essent plena, docet itaque hic etiam Apostolus politico magistratui, maxime vero Christiano, scopum propositum esse debere, ut populus ei subjectus tranquillam & quietam vitam agat, id est tutus ab invasione & a latronibus, quod cum sæpius præstari nequeat nisi vim repellendo, & arma armis propullando, subjectorum officium esse indicat Paulus, ut publicas preces effundamus pro iis nostri causa pericula & labores subeuntibus, argumentum non interdicti bella pro salute populi suscepta, sed licita, imo necessaria, tanquam medium sine quo vitam tranquillam & quietam transigere non possumus. Hinc Chrysost. ut Latine sonant verba Erasmo interprete: *Deus enim pro utilitate communi hujusmodi principatus instituit. Quam igitur absurdum, quum illi idcirco militent & arma circumferant, ut nos in tranquillitate atque otio simus, nos pro periclitantibus ac nostri causa labores subeuntibus preces effundere detrectemus? Non igitur assentandi gratia hujusmodi mandatum dedit, verum justitia servavit leges: nisi enim illi servarentur, atque inter bella & hostes prospere agerent, necessario & nostra omnia turbis tumultibusque plena essent. Nam nos aut militare opus fuisset, ac per nosmet eadem subire pericula concisis illis, aut fugere, vagosque per orbem terrarum ferri. Sunt enim, inquit, hujusmodi velut obices quidam hostibus oppositi, per quos nos in pace servamur. Et Tertull. Illuc (in cælum scilicet) suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocui, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, & quæcunque hominis & Caesaris vota sunt. Et ut alius inquit: Precare pro pace regni, nisi enim esset timor ejus, homines se invicem vivos deglutirent.*

2. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. xiiii, 4. *Dei minister est tuo bono. quod si feceris quod malum est, metue; non enim frustra gladium gerit: nam Dei minister est, vindex ad ira mei, qui quod malum est fecerit.* Jure gladii per complexionem omnis quidem coërcitio intelligitur, quomodo etiam apud Jurisconsultos interdum, sed ita tamen ut pars ejus summa, id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustrando non parum servit Psalmus secundus, qui quanquam in Davide suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet: ut discere est Actor. iv, 25. xiiii, 33. Hebr. v, 5. Is autem Psalmus Reges omnes hortatur ut Dei filium venerabundi suscipiant: hoc est, ut se ministros ei exhibeant, qua Reges sunt scilicet, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam: *In hoc Reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt, in quantum Reges sunt, si*

Contra
Gres.

in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum quæ pertinent ad humanam societatem, verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem. Et alibi: *lib. III.*
 Quomodo ergo Reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit qua homo est, aliter qua rex est. *Ad Bonif. Epist. 50.*
 Mox: In hoc ergo serviunt Domino Reges in quantum sunt Reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quæ non possunt facere nisi Reges.

COMMENTARIUS.

Quoniam pax & tranquillitas sit societatis arctissimum vinculum, qua sublata introducit status belli, in quo homines in mutuam conspirant perniciem, sibi quæ invicem diffidentes nunquam hostilem erga se mutuo animum exuunt, manente mutuis discordiis atque bellis distracta societate, & interrupto officiorum commercio. Atqui hominum natura quamvis sociabilis, attamen multis inquinata pravis animi agitationibus ad vitia sæpius deflectit, & viribus, quas ad pacem & societatem colendam & conservandam ipsi natura largita est, quandoque ad eam perturbandam atque distrahendam abutitur, hinc summum aliquod imperium constitutum & ordinatum a Deo, qui pacem & tranquillitatem amat, oditque discordias, bella, scelera, & quæcunque flagitia quæ stabilitam pacem & consequenter societatem humanam non solum lædunt, sed plane tollunt, interveniente dispositione hominum. Verum cum simplex imperii nomen & constitutio nihil confert ad coercendos pacis perturbatores & societatis humanæ hostes, nisi presentis alicujus mali metus adsit quod discordiarum authorem & sceleris reum excipit, & malevolorum pravas machinationes coercet, ne in perniciem societatis, vel alicujus membri in actum deducantur, vel jam patrata digna vindicentur pœna, summis imperantibus facultas animadvertendi in humani generis, & singulorum membrorum hostes quocumque modo idoneo ad quietam & tranquillam civibus vitam præstandam eamque conservandam. Cum vero sint pacis perturbandæ & communis societatis distrahendæ varii modi, ita diversi coercitionis gradus, & plures publicæ tranquillitatis hostes puniendi rationes. Quas omnes Paulus Apostolus comprehendere videtur loco ab Authore hic adducto sub potestate & jure gladii, tanquam summa & potiore summi imperii parte, cui inesse præsumi debent omnes coercitiones minores, ejusmodi tamen, quæ nulli competant nisi cui merum competat imperium, sive jus gladii, ideoque graviores dicuntur respectu modicæ coercitionis, quæ Jcti jurisdictionem habenti tribuunt. Gladius materialis signum est potestatis occidendi, ideoque qui habet potestatem gladio animadvertendi in facinorosos, ei jus vitæ necisque competit, sic Romani Imperatores pugionem gerebant, quod gestamen *jus vitæ necisque civium* interpretatur, Tacitus *Hist. 3.* Idem jus denotat Apostolus, ita

tamen ut sub potestate occidendi comprehendat omnia criminum coercendorum genera, gladius itaque ad monere debet Principem sui officii, scilicet, ut eo utatur puniendo malos & defendendo bonos, ut coercendo crimina præstat civibus securitatem illam, quæ in causa fuit, ut jacturam facientes libertatis naturalis summum imperium in unum vel plures Reipub. cives collocarint, qui gladio armati possent a se depellere illa incommoda & pericula, quibus in statu naturali erant expositi, ut inquit Apostolus *dict. loc. Timoth. 2.* sub cuius tutela & cura tranquillam & quietam vitam degere possent, & tuti ab hostibus & latronibus & publicæ tranquillitatis perturbatoribus, a qua societatis conservatio & idcirco singulorum quoque membrorum pendet, vivere possent. Quamobrem jus animadvertendi gladio in facinorosos non tantum respicit unum vel alterum privatim lædentem ejusdem societatis membrum vel civem, quasi hostem domesticum, ut ita dicam, sed plures, etiam qui publice vim inferunt, qui armis & telis alienos fines invadendo, possessiones devastando, bona civium deripiendo, & alia quacunque ratione hostilem suum erga nos animum declarant, Princeps gladium stringere & potest & debet adversus reipub. hostes & invasores ac publicæ pacis perturbatores, si officii sui partes implere velit. Quoniam vero sese vi & armis subducatur ejusmodi in alterius populi perniciem advolantium improborum hominum sociata multitudo, gladii jure uti dicitur, quando vi & armis eos persequitur magistratus. *Nam Dei minister est & vindex ad iram, gladium non gerens frustra.* Atqui bella legitima sunt pars publicæ vindictæ: ergo si Princeps vel summus magistratus gladio armatus in latrones animadvertendi jus habeat, multo magis ipsi concessa videri debet eadem facultas sive potestas gravius consulendi in eos, qui publica atrocitæ exercent. Quamobrem Cicero S. C. illud ultimæ necessitatis, *Darent operam Cass. nequid Resp. detrimenti caperet, gladium in prima Casilinaria* vocat; quo S. C. jus omnibus modis coercendituna domi tum etiam foris Romano magistratui permitti ex Salsatio aliisque scriptoribus constat. Ita enim *Bell. Civit. Itaque, quod plerumque in advoci negotio solet, Senatus darent, darent operam Consules, ne quid Resp. detrimenti caperet. Ea potestas per Senatum more Romano, magistratui maximo permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios atque cives, do-*

mi militiaque imperium atque iudicium summum habere. Et Cic. pro Milone: *Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum juris publici, moris majorum, rei denique publice peritissimum, cum Senatus ei commiserit, ut videret ne quid Resp. detrimenti caperet (quo versiculo semper satis armati Consules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium expectaturum fuisse, in ejus consiliis vindicandis, qui vel ipsa iudicia tolleret.* Ex quibus perspiciamus gladii potestate summum imperium & domi & foris commode denotari est, & jus quocunque modo vindicandi & coercendi crimina, & delicta, vel admissa privatim a cive & subiecto in civem, vel publice ab iis, qui extra territorium, alieno imperio subiecti, jus dicenti impune non pareant, sed tamen vim inferentes iuste vi persequi & coerceri, possunt omnibus modis etiam vitæ interitu, qui verus gladii usus est. Confirmatur, quod statim diximus, Prophetia Davidis, regnum Christi & quidem exclusive spectante *Pf. 2.* quippe qui plane nullam habuisse veritatem in Davide, sed unice de Messia intelligendus videtur propter multas rationes, quæ nullius nisi Christi personam respiciunt. 1°. Quod Dei filius absolute dicitur *v. 7.* (sicut etiam *Math. 3. & 17. 15.*) quod uni Christo competere Paulus testatur, *Hebr. 1. 4. 5.* 2°. Propter æternam generationem, *Hodie genui te. Cui enim unquam An-*

gelorum dixit, filius meus es tu, ego hodie genui te. 3°. Propter dominii ejus amplitudinem, *regi omnes gentes, & reges ipsos.* At imperium Davidis intra Judæorum terminos finiebatur. 4°. Tum etiam quod ipsi attribuitur Dei cultus *v. 11. 12. 50.* Quia ipsi Apostoli optimi & mentiri nefcii interpretes V. T. soli Christo applicant quæ *Psalms.* cecinit, ut patet *Act. 4. 25. & 13. 33.* Et *Hebr. dict. loc.* Occurrunt plura argumenta passim apud Theologos, quæ omnia hic recensere non opus esse duxi. Adducitur tantum eum in finem *Psalms,* ad confirmandum quod dictum est superius, scil. hortari Reges, ut Christo se submittant & eidem serviant quatenus Reges, serviunt autem ei mala prohibendo & impediendo, & bona iubendo, atqui exequi hoc nequit nisi coercantur vi qui legibus obtemperare recusant, ita ut & sub Christi regno noxio puniendi necessitas incumbat Regibus atque summis magistratibus, vel domi, si in potestate habeant delinquentes, vel foris vi & armis persequendi, si publice vi & ferro pacem publicam perturbare aggrediantur. *Hoc ergo & naturalis aequitas & officii ratio dicitur, armatos esse Principes, non tantum ad privata maleficia judiciariis pænis coercenda, sed ad ditiones quoque fidei sue commissas, bello defendendas, si quando hostiliter impetantur.* Calvin. *Instit. lib. 4. cap. 20.*

- II. 3. Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus, cujus partem citavimus, ad Rom. XIII. ubi potestas summa, qualis est regia, a Deo esse dicitur, & Dei ordinatio vocatur; unde inferitur, ei & parendum & honorem exhibendum, & quidem ex animo: & qui ei resistit, eum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur quam Deus tantum non vult impedire, quomodo se Deus habet circa actus vitiosos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur: nec quicquam diceret Apostolus, ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrociniiis & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur: unde porro inferitur, cum Deus sibi contraria non velit, hanc potestatem cum voluntate Dei per Evangelium revelata, & omnes homines obligante, non pugnare.

C O M M E N T A R I U S.

OMnis principatus omnisque potestas vel Regia sive Monarchica, vel Aristocratica, vel Democratica, a Deo tanquam primo principio & causa & authore derivanda, non quidem immediate per se, sed interveniente dispositione humana. Quoniam natura humana ita comparatum est, ut singulis rebus indita atque innata sit facultas sese non solum conservandi, sed etiam resistendi iis quæ sibi nocere possint. Hanc autem hominis facultatem cum non sufficeret ad

illam conservationem tuendam, si non mutua ope, & mutuo commercio ac consuetudine se invicem adjuvarent, indidit iis naturam socialem, id est cupiditatem gregatim vivendi, & cœtus celebrandi, in societates coeundi, non quidem civiles, sed naturales, scil. conjugales, unde familiarum, deinde etiam fœderales, unde plurium familiarum sibi æquarum imperio & potestate consociationis, manente cuique patrifamil. salvo summo imperio quod natura ipsi tribuebat.

Atqui

Atqui ejusmodi confociationes & naturales societates non sufficere perspiciebant ad conservacionem propriis viribus tuendam, vel quia singulæ familiaræ impares erant depellendis a se malis & periculis, quæ ab aliis sibi imminabant, vel confociatæ & coadunatæ, quia sibi æquales, id est quisque pater famil. sui juris, non obstante sociali fœdere, manebat, & consequenter alter ad præstandum alteri quod conventum cogi non poterat, aliud medium ipsis dictabat ratio adhibendum, scil. ut in ejusmodi societatem coirent, quæ omnibus illis incommodis atque periculis mederi posset: cujusmodi est societas civilis plurimarum familiarum segreges viventium, ut jam sæpius annotavimus, sub uno eodemque summo imperio coadunata multitudo. Quemadmodum vero illi stimuli singulis hominibus innati, & indita facultas sese conservandi in statu suo Deo adscribenda, ita quoque divinæ voluntati & dispositioni tribuenda illa quorumcunque mediorem applicatio, quæ recta nobis dictat ratio ad tuendam conservacionem nostri adhibenda, atqui tanquam necessarium medium, quo salus & conservatio nostri in tuto collocari debuit, dictabat esse societatis civilis institutionem, societatis vero conservacionem sine summo aliquo imperio haberi non posse, unde sequitur non humanum esse inventum, sed Dei sanctissimam ordinationem regiam imperatoriamque cæterorumque magistratum potestatem auctoritatemque, quoniam antecedens Deus non potest velle, & consequens declinare sine quo antecedens haberi nequit. Ex quibus perspicimus quomodo summæ potestates dicuntur esse a Deo, & ordinatio divina, ut revera sunt, ab Apostolo vocantur, scil. non quod immediate sunt a Deo, sed mediate per homines, qui divinitus per rectæ rationis dictamen eruditi sibi præferunt a quibus reguntur. Huic conveniunt quæ juris publici scientia florentissimus Pufendorfus habet *de jur. nat. & gent. lib. 7. cap. 3. Id tamen extra omne dubium est*, inquit, *sanam rationem satis dictitasse, post multiplicatum genus humanum, decus, pacem atque incolumitatem ejusdem subsistere non posse nisi constitutis civitatibus, quæ sine summo imperio intelligi nequeunt. Quo ipso etiam civitates & summum imperium a Deo, tanquam legis naturalis Authore, profecta censentur. Nam non tantum a Deo sunt, quæ ipse immediate & citra ullum factum humanum interveniens instituit: sed & quæ homines ductu sana rationis pro conditione temporum atque locorum recepere ad implendam obligationem sibi abs Deo injunctam. Conf. 1 Timoth. 2. 2.* Verum latius de hisce inferius disputandi erit locus. Si igitur omnis potestas a Deo, quid magis rationi consentaneum & homini Christiano conveniens, quam obedientiam & reverentiam ac honorem præstare atque exhibere, qui bene & legitimis viis ad summum imperium pervenire. Hinc Tertull. *in Apologet. Nos judicium Dei suspicimus in Imperatoribus, qui gentibus illos præfecit.* Et idem *ad Scapulam: Christianus nullius hostis est, nedum Imperatoris, quem sciens*

*a Deo suo constitutum necesse est ut & ipsum diligat & revereatur & honores & salvum velit, & quidem ex animo & propensa voluntate divinæ voluntati parendo, & exhibendo honorem magistratibus, & potestatibus humanis obtemperando. Est enim Deus cordium scrutator, & maxime rationem habet eorum quæ intus fiunt, & interiorum mentis voluntariam obedientiam maxime cupit in exequendis suis mandatis. Quippe fallitur quicumque putat summas potestates non divina voluntate approbante, obligationem parendi & reverentiam ac honorem exhibendi subjectis imponente, sed permittente constitutas atque inductas, & idcirco præstationem obedientiæ & debitæ magistratibus reverentiæ exhibitionem potius ab humana voluntate pendere quam aliquam necessitatem & obligationem conscientiam & animum hominis devincientem inducere. Nam ipse Apostolus inquit, *qui resistit potestati Dei ordinationi resistit*: id est voluntati divinæ dispositivæ, activæ, quæ obligationem producit, quæ ordinat legislative, quæ jubet & mandat summis imperantibus eorumque legibus sive Edictis justis & mandatis Dei non contrariis obedire, utpote cui hoc modo mundum gubernare placuit. Et quoniam id ipsum sibi placere nobis constat, necessario est ut omnibus viribus & ex toto corde ipsius voluntatem exequamur subjiciendo semetipsos summis potestatibus tanquam ejus vicem gerentibus, nisi velimus ipsi Deo eorum Authore resistere atque rebelles esse, & consequenter subire judicium quod minatur obedire recusantibus, & Dei providentiæ & voluntati sese hac in parte opponentibus. Sermonem non solum habet Apostolus de temporali poena, quæ duntaxat a magistratu infligitur, verum quamlibet Dei ultionem & animam & corpus spectantem intelligit. Quod secus in iis quæ non obligant animum, & adiaphora sunt quia permissa tantum, respectu divinæ voluntatis. Quod etiam satis patet ex seqq. Quoniam vero divina voluntas simplicissima est, quia Deus non potest sibi velle contraria, sequitur hanc potestatem humanam institutam & ordinatam a Deo mediate per homines, ut societatem civilem, a qua hominis conservatio & salus potissimum pendet, posset gubernare, hostesque, quorum pravis machinationibus & insultibus, dolis ac insidiis expositi erant boni in statu naturali, propulsare, & malefactorum audaciam cohibere, non pugnare cum divina voluntate in Evangelio decharata & revelata, ideoque nec cum doctrina Christiana aliquam disconvenientiam continere, nam ipse Apostolus divino spiritu illuminatus, & consequenter voluntatis divinæ & doctrinæ Christianæ, quæ illi nunquam contraria esse potest, optimus & falli nescius interpres, nobis & parendi & omnibus se in totum subjiciendi magistratibus necessitatem & obligationem injungit, propterea quod ita summo legislatori placuit, cujus voluntatem vobis juxta ipsam doctrinam Evangelicam ex pono atque denuncio, ut vestri vos admoncam officii, tam Judæos quam Christianos.*

4. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore, cum hæc Paulus scriberet, dicuntur alieni fuisse a Christiana pietate: nam primum id ita universim verum non est, nam Sergius Paulus Cypri Proprætor Christo nomen pridem dederat, Act. XIII, 12. ut jam taceam quod de Edeffensorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falso inquinata, sed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde non de personis quæritur, an impiæ fuerint, sed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apostolo negari, quando illam functionem dicit a Deo institutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi recessus, quibus proprie solus Deus imperat. Potuit ergo & Nero, & rex ille Agrippa, quem ad Christi religionem amplectendam Paulus tam serio invitat, Act. XXVI, Christo se subicere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam potestatem: quæ sine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant sacrificia secundum legem, quamvis ab impiis sacerdotibus celebrata; sic pia res est imperium, quamvis ab impio teneatur.

COMMENTARIUS.

Nullius ponderis est hoc argumentum, quod ab adversariis ad omnem humanam potestatem inter Christianos evertendam atque e medio tollendam adducitur, quasi Paulus tantum sermonem haberet de potestatibus sua ætate imperium obtinentibus, quæ omnes erant a veri Dei notitia & multo itaque magis a Christi doctrina alienæ. Cum eaque de potestate humana disputat generaliter intelligi debeant, quoniam generaliter enunciata verba, & universalis etiam sit causa constituti summi imperii, & finis quare institutum est, a quo singulorum salutem & conservationem pendere sæpius diximus, qui est conservatio publicæ tranquillitatis & pacis, atque illa tam inter fideles quam infideles conservanda: conservari autem nequit nisi perturbatores & maleficos scelerumque auctores, cujusmodi homines in numero fidelium plures inveniuntur, coërceat summus imperans: quippe simplex professio fidei ad nomen *fidelis* acquirendum sufficit, verum neminem a vitiis & pravis cupiditatibus immunem præstat; hinc non minus summa potestate opus habent fideles sæpe nomine tenus, quam vera fide & veri Dei notitia destitutæ gentes, ubi itaque eadem mala & incommoda metuenda, ibi & naturalis ratio dicat iisdem uti remediis, & consequenter eadem divina voluntas, eadem dispositio & ordinatio sibi locum vindicare potest. Imo quia ipsum imperium in humani generis salutem ordinatum a Deo, ita ut & bello arcere & vim vi repellere, & ceteris malis remedia quærere propter conservationem nostri, cujus cura a lege naturæ divinoque imperio imperata cuique homini qua homo est, hinc Apostolus magistratuum jus & imperium, tanquam humano

generi utile, sponte & libenter a nobis etiam Christianis suscipi & coli jubet. Secundo non universaliter verum esse, cum Apostolus hæc scriberet, omnes fuisse Reges atque principes & magistratus Ethnicos & a veri Dei notitia alienos, probat Author exemplo *Sergii Pauli Cypri Proprætoris*, de quo *Act. 13.* & *Edeffensorum Regis*. Quod primum exemplum attinet, testantur sacræ literæ Sergium illum conversum fuisse & credidisse Evangelio: neque tamen se abdicavit magistratu, tanquam re impia, & Christi doctrinam amplectenti illicita, ideoque declinanda. Proprætores eum vocat Author, quia, teste Strabone *lib. 4.* Cyprus non consularis, sed prætoria erat provincia, ideoque a prætore, non proconsule, ut Evangelista tradit, administrari debuit. Cui difficultati respondent Commentatores; Quod, hic erat proconsul Ciliciæ, cui etiam Cyprus, jam suberat, ut testatur Sigon. *de antiq. jur. prov. lib. 1. cap. 14.* *Quamquam autem, inquit, Cyprus separata provincia, ut inquit Strabo, est instituta, placuit tamen Senatui, quo honos, credo, P. Lentulo, Ap. Claudio, & M. Ciceroni, proconsulibus haberetur, ut iidem cum Cilicia Cyprum quoque tenerent. Post Ciceronis autem Consulatum, ut a Cilicia præsidetres Asiaticæ Dioceses, sic etiam Cypri administratio est ablata, ac proprius, ut ex lege debuit, prætor cum suo questore in eam missus est.* Nom eodem veritatis fundamento niti videntur ea, quæ de Abagaro Edeffensorum rege dici possunt. Invenimus apud Eusebium exemplum Epistolæ Scriptæ a Rege Abagaro ad Jesum, & rescriptum Jesu ad Abagaram Regem, cui fidem habendam alii negant, alii affirmant. Supposititias esse illas Epistolas con-

contendunt recentiorum plurimi sacrarum litterarum doctores, tum Pontificii, tum etiam reformati, ex illis *Costerus, Bellarminus, Canus*, & idem quoque cenſet *Erasmus*. Ex his *Cocus, Rivetus, Hoornbeekius, Spanhemius junior* Verum, inquit. Summus Theologus *Gulielm. Cave. Eccleſiaſt. Script. Hiſtor. ego non adeo temere abjiciendum eſſe cenſeo tam veneranda vetuſtatis monumentum. Primo enim nullum in toto Epiſtola contextu apparet fraudis, vel vobis eorum veſtigium; nihil quod domini noſtri ſapientia, bonitati, dignitati non apprime convenit; non inſiſtente Riveto, non eſſe aliquid in iis, cur rejiciantur.* Cui & alias rationes & argumenta adjicit quibus opinionem ſuam adſtruit *vir Ampliſſimus*, quæ hic deſcribere non opus eſſe ducimus, cum doctiſſimi viri ſcripta omnium fere eruditorum manibus terantur.

5. Tertium argumentum petitur ex Joannis Baptiſtæ verbis, qui ſerio interrogatus a militibus Judæis (cujus gentis multa millia Romanis militaſſe ex Joſepho & aliis ſcriptoribus maniſteſtiſſimum eſt) quid haberent faciendum ut iram Dei effugerent: non eos militia abire juſſit, quod facere debebat ſi ea erat Dei voluntas, ſed abſtinere concuſſionibus & fallaciis, ſtipendiisq; eſſe contentos, *Luc. III, 14.* Ad hæc Baptiſtæ verba, cum apertam ſatis militiae approbationem contineant, multi reſpondent, quæ Baptiſta præſcripſit ita diſcrepare a Chriſti præceptis, ut aliud docere potuerit Baptiſta, aliud Chriſtus: quod quo minus admittam hæc obſtant. Joannes & Chriſtus eodem exordio doctrinæ quam afferebant ſummam indicarunt. *Reſipiſcite: appropinquavit enim regnum cælorum*, *Matth. III. IV, 2. 17.* Chriſtus ipſe regnum cœleſte (id eſt legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos eſt) dicit cœpiſſe invadi a diebus Baptiſtæ, *Matth. XI, 12.* Joannes dicitur prædicaviſſe baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, *Marc. I, 4.* Tantundem feciſſe dicuntur Apoſtoli Chriſti nomine, *Actor. II, 38.* Exigit Joannes fructus dignos pœnitentiæ, & iis qui talem fructum non proferunt excidium minatur, *Matth. III, 8. & 10.* Exigit opera dilectionis ſupra legem, *Luc. III, 11.* Lex dicitur duraſſe uſque ad Joannem, id eſt ab illo incepiſſe doctrina perfectior, *Matth. XI, 13.* Et principium Euangelii a Joanne ducitur, *Marc. I, 1. Luc. I, 77.* Ipſe Joannes hoc nomine major Prophetis, *Matth. XI, 9. Luc. VII, 26.* miſſus ſcilicet ad dandam cognitionem ſalutarem populo, *Luc. II, 77.* ad Euangelium annuntian- dum, *Luc. III, 18.* Neque uſquam Joannes Jeſum a ſe diſtinguit præceptorum diſcrepantia, (quanquam quæ generalius & confuſius, & rudimentorum more a Joanne ſunt indicata, eadem diſerte tradidit Chriſtus vera lux) ſed eo quod Jeſus eſſet promiſſus ille Meſſias, *Actor. XIX, 4. Joan. I, 29.* rex ſcilicet regni cœleſtis, qui daturus eſſet in ſe confidentibus vim Spiritus Sancti, *Matth. III, 11. Marc. I, 8. Luc. III, 16.*

C O M M E N T A R I U S.

Quamvis opportune ab Authore adducatur argumentum petitum ex Joannis Baptiſtæ verbis, quæ habentur *Luc. 3. 14.* multa tamen huic admisceat quæ ſaniore explicatione indigent. Serio Joannes interrogatus a militibus, ſcil. Judæis, (cujus gentis multa millia Romanis militaſſe, ut & Alexandro Macedoni, teſtatur Joſephus. In Ælii Galli exercitu 500 fuiſſe Judæos tradit Strabo *lib. 16.* Sic etiam in Pompeii caſtris fuiſſe Judæos teſtatur Appian. *bell. civil. lib. 2.*) quid faciendum iſtis incumbabat, ad iram futuram fugiendam, & vitam æternam confe-

Q

quen-

quendam, respondit, *Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris.* Non jubet itaque abjicere militiam, quod omnino facere debuisset, si Christianæ disciplinæ erat contraria, quippe cum erat Christi præcursor, qui viam domini præpararet, & unicuique præscriberet quomodo se gereret consequenter ipsos admonere debuisset ut abstinerent militiam, si esset per se vitiosa & illicita, ideoque divinæ voluntati contraria. Quamobrem August. *Epist. 5. ad Marcell. Si Christiana disciplina omnia bella culpares, hoc potius militibus consilium salutis petentibus in Evangelio diceretur, ut abjicerent arma, seque militiam omnino subtraherent.* Et paulo post: *At quibus proprium stipendium sufficere debere præcipit, militare utique non prohibuit. lib. 20. contra Faustum. Nisi bella a bonis suscipi possent, Joannes cum ad eum baptisandi milites venirent, dicentes, & nos quid faciemus? responderet eis, arma abjicite, militiam illam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite neminem. Sed quia sciebat eos cum hac militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, & non ultores injuriarum suarum, sed salutis publicæ defensores, respondit eis, neminem concussistis.* Verum respondent ad hæc verba Adversarii, Joannem Baptistam non fuisse ministrum N. T. ac doctrinam & institutionem, quam tradidit, non Evangelicam fuisse, sed Legalem, ita ut Ecclesiz Novi Testamenti non liceat pariter stare responsis Joannis, quæ a se baptizandis dedit, quam Christi præceptis, qui fuit vera lux mundi, docens ea quæ Christianorum sacris initiandis faciendâ incumbunt, ita ut aliud docere potuerit Christus, aliud Baptista. 2º. Milites non interrogasse eum de via salutis & æternæ vitæ, sed tantum de fugienda ira futura, ideoque petiisse *quid faciemus.* Nec etiam sermonem habere de officio candidatorum vitæ æternæ, sed tantum loqui de officio belli gerendi & militari officio. Respondent ad hæc objectiones Reformatæ religionis & orthodoxæ fidei Antistites. 1º. *Joannes a matris utero divinitus segregatus, ut Evangelii de Christo exhibitio minister, ministerio suo*

fungens prædicavit, adesse jam natum ex muliere Messiam promissum, ad tollendum peccata sui corporis sacrificio, ut verum agnum Dei olim adumbratum typo agni aliarum victimarum mactatarum ad promissionem de ipso venturo obfigmandam. Atque hoc Evangelium obfignabat Baptismo suo Joannes. Cloppenb. *disputat. Theolog. disp. 40.* Quod alteram responcionem attinet, nimir. non attigisse præcepta quæ ad vitam æternam contententium propria sunt, id falsissimum ex eo patet, quod Joannes & Christus summam doctrinæ quam afferbant eodem exordio indicarunt, & consequenter etiam corrui quod velint adversarii aliud quid potuisse docere Baptistam, aliud Christum; quod patet ex locis ex S. Scriptura allegatis. *Respicite: appropinquavit enim regnum cælorum.* Verum perperam addit Author, per *regnum cæleste* intelligendum *legem novam*, nam neque Christus neque Joannes legem novam promulgarunt, ideoque nec præceptis a se invicem discrepare possunt. Significat itaque, saniori sensu sumpto regni cælestis vocabulo, *regnum gratiæ*, quod jam instare *adventu Messie* prædicabat præcursor Joannes, qui ex summa Dei erga peccatorem misericordiâ, suis meritis, suo sanguine hominem æternæ mortis reum redimeret ab ea, atque remissionem peccatorum consecutum sua morte æternæ vitæ atque gloriæ participem faceret, qui itaque hanc humano generi oblatam gratiam amplecti, atque summa beneficia Messie participare velint, hortatur eos, & præsertim Judæos, ut vitam emendent, mentem mutant, deponant falsas opiniones, quas de justitia operum, de traditionibus, de resurrectione, sive a Pharisæis sive Sadducæis imbibissent, omniaque amoverent impedimenta, quorum in numero sunt omnia crimina quæ ipsos tantis beneficiis & bonis indignos reddebant; & ut paucis dicam, admonet eos ut sese ab erroribus & vitiis ad veram doctrinam & fidem pietatemque converterent. *Matth. 3. 2.* Quod de dilectione supra legem, & de perfectiori doctrina tradit Author, illud supra nobis annotatum.

IV. 6. Quartum hoc est argumentum, quod mihi ponderis non exigui videtur. Si tollatur jus capitalium suppliciorum, & armis cives tuendi adversus latrones ac prædones, maximam inde securam scelerum licentiam & quasi diluvium malorum, cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare si mens Christi fuisset, talem rerum statum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime disertis ac specialibus edicendum ei fuerat, ne quis de capite judicaret, ne quis arma ferret; quod fecisse nusquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde sunt generalia, aut obscura. Docet autem ipsa æquitas & communis ratio, non tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, sed & a proprietate usuque recepto verborum discedi nonnihil, ut is sensus evitetur qui maximam secum incommoda sit allaturus.

COMMENTARIUS.

Nihil verius quam quod Author hic tradit, si eripiatum summis imperantibus facultas gladio animadvertendi in facinorosos, & jus armorum suscipiendorum, quibus tuentur cives & subiectos adversum prædones atque latrones, omnia protinus pessum ire necesse est: scelera sceleribus cumularentur, & omnia cædibus impleantur, quippe rerum usus docet quosdam adeo perditos & improbos esse, ut vix nunc, constitutis capitalibus judiciis, innocentes ab eorum libidine & protervia ac sanguinolentis manibus protegi possint. Oportet itaque vel omnium scelerum & cædium licentiam permittere, & bonorum tranquillitatem, cui prospectum vult summus legislator, deserere, eosque improborum hominum libidini exponere, & hac ratione nos profiteri generis humani hostes: vel sua sceleribus supplicia etiam capitalia decernendo malorum furori obviam ire, qua ratione ab interitu vindicatur humanum genus, & bonorum incolumitas & publica tranquillitas, a qua cuiusque privati pendet salus, conservatur, unicus finis & scopus quamobrem Deus summus potestates instituit, atque legibus armatas & armis decoratas esse voluit, ut cives adversus latrones & hostes tam publicos quam privatos tueretur, & non minus in hostilibus præliis victor existat, atque per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat, ut inquit Imper. *in Proem. Inf.* Quod si vero Christus pœnas capitales e Repub. Christiana tollendo & ejusmodi confusionem & rerum statum inducere voluisset, in quo neque urbes, neque domus, neque agri, neque forum consistere possunt, sed omnia simul subverti, & imbecilliores ac innocentes a potentioribus impune devorari, & omnibus affici malis necesse est, a quali statu ipsa & socialis & rationalis hominis natura abhorret, quia naturali impetu ad se conservandum fertur, oportuisset id disertis & specialibus verbis, ut inquit Author, interdictum fuisse, ne quis de capite judicaret, vel arma ferret. Cujusmodi speciale mandatum, primum gubernandi mundi a Deo introductum ordinem intervertens, & omnem tollens societatem, nusquam a Christo legimus datum. Argumenta enim quæ adversarii adferunt omnia ex falsa suppositione proficiunt, & admodum generalia sunt & obscura quia falsis eorum in-

terpretationibus involuta. Quemadmodum illud quod in lege habetur, *Non occides*, in sensum plane a mente summi legislatoris alienum detorqueant, dum illud generaliter interpretantur & quævis capitalia supplicia hac lege interdici arbitrantur, cum sana & recta dicat ratio legem exceptionem admittere, prohibitionem limitandam ad injustas cædes & privatam vindictam, qua ratione etiam obligat magistratus jus gladii habentes, ne ex ira vel odio, quæ sæpissime animum a justitiæ tramite deflectunt, in innocentes, vel criminis reos sæviant, & injustus iudex existat, pœnam delicto graviolem in reum statuendo. Verum non eripitur magistratui tanquam personæ publicæ facultatem & jus gladio animadvertendi in publicæ tranquillitatis hostes, & latrones ac scelerum authores. Quis enim posset dubitare, quin mens legislatoris fuerit conservationi humani generis & cuiusque hominis prospicere, ideoque eo sensu interpretari debemus, qui intentioni legislatoris convenit, atqui sublatis capitalibus suppliciis, omnia illa incommoda metuenda, quæ non solum humano generi maxime perniciofa, sed ejus interitum accelerarent. Dicat recta ratio, quamvis verba legis generaliter concepta, legislatorem tamen voluisse limitare eorum sensum & ad certos tantum casus pertinere, eoque sensu accipienda quæ intentioni quamobrem lex lata convenit, atqui lata est ut ab interitu & damno vindicetur humanum genus, ergo eo sensu intelligi nequit, qui ipsi noceret. *Nulla juris ratio aut æquitatis benignitas patitur, ut, qua salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos dumore interpretatione & contra ipsorum commodum producamus ad severitatem*, inquit Modestinus *l. 25. ff. de ll.* Quo contigit ut generalia aliquando contrahi, ambigua commode explicari, & a proprietate usuque recepto verborum non nihil discedi debeat. *Ita in ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio qua vitio caret. l. 19. ff. de ll.* ne quid male & absurdum constitutum videatur, quippe cum leges propter publicam utilitatem feruntur, ita interpretandæ sunt, ut ea semper adjuvetur, & proinde credendum nihil a legislatore constitutum, quod absurdi aliquid aut iniqui haberet & publicæ utilitati noceret.

7. Quintum sit, quod nullo argumento ostendi potest lex Mosis, quæ ad judicia pertinebat, desiisse priusquam urbs Hierosolyma excinderetur, & cum ea tum species tum spes reipublicæ concideret: nam neque in lege Mosis ullus terminus isti legi præfinitur, neque Christus aut Apostoli usquam de istius legis cessatione loquuntur, nisi quatenus id comprehensum videri potest in reipublicæ (ut diximus) destructione: imo contra Paulus summum pontificem ait constitutum ut iudicium ferret secundum legem Mosis, Act. xxiv, 3. Christus

stus ipse in præfatione præceptorum suorum ait, non venisse se ad solvendam legem, sed ad implendam, Matth. v, 17. quod quem de ritualibus sensum habeat non obscurum est: implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei species exhibetur: de legibus autem ad judicia pertinentibus quomodo verum esse potest, si Christus, ut quidam existimant, adventu suo ea sustulit? Si autem mansit obligatio legis quamdiu stetit Hebræorum respublica, sequitur ut Judæi etiam ad Christum conversi, si ad magistratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut judicare non aliter debuerint quam Moses præscriperat.

C O M M E N T A R I U S.

JAM olim prædixerat Patriarcha Jacob, *sceptrum de Juda non ablatum iri, neque legislatorem de medio pedum ejus, donec veniat Siloh*, id est Messias, Author felicitatis & abundantiarum rerum omnium, donec veniat sospitator pacificus & quietus, eoque tribum Judam habiturum primatum regni, doctrinam legum & sacerdotium, scribas & doctores, judices ac duces, cujus regni Metropolis & Regum Judæ, & omnis divini cultus, & summi tribunalis, sedes fuit Hierosolyma, extracta, ut volunt, a Melchisedeco, a Jebusitis postmodum occupata, & a Josua iterum expugnata, interfecto Rege Adoniseck, cum quinque aliis Principibus, ac tandem Rex David suo adjecit imperio, inditor ei nomine *civitatis Sion*. Imperio devoluto ad filium Salomonem, cum insignibus ædificiis, tum etiam magnificentissimo templo exornata est. Postea variis bellorum factis jactata fuit, & interjecto tempore denuo ab Antiocho Epiphane occupata, a Machabæo tamen brevi recuperata. Pompeji deinde cessit armis. Et post eum Herodes Aſcalonita alienigena regnum ad se traxit, cujus potentiam atque audaciam in dies magis magisque contra leges insurgentem cum non severi, judices in tempore satis repressissent, Deo ita res disponente, Hyrcanum, Antigonom ejusque filium legitimos regni heredes, & cum illis omnes scribas, omnes doctores legis, omnesque senatores interemit. Atque ita regnum & judiciaria potestas videtur ablata Judæorum genti. Et consequenter leges ad judicia pertinentes irritæ redditæ, nondum excisis atque destructis Hierosolymis, nec dispersa Judæorum gente, instante vero tempore quo jam ipsa Sybillina prædixerant oracula naturam parturituram, scilicet ut semetipsam suo partu ab interitu conservaret vindicaretque. Verum quamvis Herode Magno a Romanis renitentibus & sceptrum suæ genti vindicantibus Judæis rege dato, multum de auctoritate Senatus Hierosol. imminutum, & Politia Judaica eo tempore pristino splendore amisso ad interitum suum vergere cœpit, tamen manebat quædam imago & umbra veteris Reipub. sublatis nondum legibus & moribus patriis quæ ad judicia pertinebant. Surrogatis in locum pe-

remptorum ab Herode aliis, ab ejus fortasse nutu pendentibus, qui Senatum constituerent, & jus dicerent secundum leges a Moysæ præscriptas, tam de civilibus, quam capitalibus rebus, usque ad Augusti tempora, utpote sub cujus imperio potior pars Judææ in provinciam redacta, constitutum quidam volunt, & quidem ipse Author in *comment.* ad verba *Johan.* 18. 31. ut in ceteris provinciis Romano imperio adjectis, ne Senatus in quenquam gladio animadvertendi ultimoque supplicio afficiendi jus esset, nisi Romani Præsidis consensu; cetera ei reliqua servata judiciaria potestate. Quamobrem ajunt Talmudici, *judicia animarum*, i. e. capitalia, *ablata fuisse ab eo Senatu 40 annis ante urbis excidium*, quod & Author approbat in suis comment. ad cap. 5. 22. *Matth.* Et consequenter suo proprio se gladio jugulat, dum ipse sentire videtur Christi tempore, etiam ante excidium urbis Hierosolymæ, gladii potestatem ac jus vitæ & necis Senatus Hierosol. fuisse ablatum, cum tamen legem Moysis ad judicia cum civilia tum etiam capitalia (nam de hisce sermonem habet, quoniam pro jure gladii hic argumentatur) pertinentes durasse statuit usque ad destructionem urbis Hierosolymæ, cum nec species nec spes reipub. esset reliqua. Ita enim commentatur ad verba *Johan.* 18. 31. *Dicit ergo eis Pilatus, accipite eum vos, & secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo Judæi, nobis non licet interficere quemquam. Tacite*, inquit, *innuunt Jesum tantorum criminum teneri, ut omnino morte luenda sint. Id autem non erat ipsorum potestatis. Nam si qui aliquando a Judæis sunt interfecti, id factum est motu populari, quanquam interdum præjudicium quoddam intercesserat Senatus eos reos declarantis.* Huic opinioni & plurimi alii subscribunt Interpretes. Et inter Patres quoque Chrysostomus, ut colligi posse videtur ex ejus verbis Latine ita sonantibus. *Quare Judæi Christi non occiderunt? causa erat, quod parte maxima dominationis suæ fuerant privati, quum esset eorum Respub. in Romanorum potestate.* Sunt verò e Patribus & in eorum numero Cyrillus qui existimant, Judæos ea ratione dixisse sibi non licere quenquam interficere, quia eo die volebant comedere Pascham.

Quippe

Quippe Judæos pœna capitali aliquem afficiendi jus habuisse patet *Actor. 7. 57.* ubi legimus Stephanum lapidasse, nisi dicamus hoc potius per tumultum factum violata præsidis auctoritate, quam legitima judicum sententia. Si hanc quæstionem diligenter examinemus, dicendum videtur. Quod quemadmodum non uno momento corrui Respub. Judæorum, sed varias antequam destructa est mutationes subiit, ita quoque eorum leges a Mose ipsis præscriptæ, totaque regiminis forma non ipsis integra mansit & immutata, sed nunquam in totum sublata, nisi cum ipso urbis interitu. Alio enim tempore interitus Reipub. incepit, sub Pompejo anno 60. ante Christum, alio promotus est, scil. anno 10. post Christum, Archelao Vienam relegato, Judæa in provinciæ formam redacta est. Alio consummatus est captis & combustis a Tito Hierosolymis, tota Judæorum Politia tum sacra tum civilis radicibus evellitur, ipsa gente pene deleta, nam quamvis, ut diximus alieni, jam esset juris, a Romanis in provinciæ formam redacta, concessum tamen Judæis ut suis legibus viverent, suaque secundum proprias leges judicia haberent, sed qualia, civilia puto & capitalia, cum hoc tamen discrimine, quod civilia judicia propria auctoritate, id est sine consensu Præsidis provinciæ exequerentur, imo & flagellare & bonis privare poterant. De criminibus capitalibus vero cognoscendi & judicandi potestatem habuisse non obscure patet, *Marc. 14. 64.* verum sententiam executioni mandare non poterant nisi accedente auctoritate, & approbatione ipsius Præsidis. Quia penes eum residebat merum imperium & jus gladii animadvertendi in delinquentes. Sumpto jus animadvertendi eo sensu vocabulo, quo significat pœnæ infligendæ & exequendæ arbitrium ac potestatem qua vita adimitur. Quippe vix nomine Senatus Hierosolym. poterat executio, quæ supremæ potestatis nota, fieri redacta jam in provinciam Judæa, nisi ex speciali concessione hanc potestatem integram sibi reservassent. Penes Pontificem vero & Senatum potestas cognoscendi & judicandi secundum leges ipsis a Mose præscriptas, id est forenses & ad judicia pertinentes: verum videtur hæc Synedrii potestas cognoscendi & judicandi de crimine capitali tantum locum habuisse si quis ex Judæorum gente crimen aliquod admisisset pœna mortis dignum contra leges eorum forenses ad divinum cultum vel Politicæ Judaicæ regimen peculiare pertinentes. Quippe crimina, quæ contra publicam tranquillitatem, & quæ Cæsaris majestatem lædebant ac violabant & vindicandi & de iis cognoscendi omnino penes Præsidem residebat potestas, quia ipsi summo imperio ornato cura incumberebat providere, ne quid provincia cui præerat detrimenti caperet, & Cæsaris majestas contaminaretur improborum hominum pravis machinationibus atque concussionibus. Quamobrem ad Præsidem Pilatum Christum seditionis accusantes Judæi deducunt. Quippe cum Respub. Judaica fuerit distincta ab aliis gentibus & nationibus, ita etiam peculiarem habuit regiminis formam, &

suos magistratus, suasque leges quæ peculiariter Judæos spectabant, pro conditione loci & temporis Judaicæ, quæ summo Synedrio jurisdictionem & civilem & criminalem tribuebant in ejusdem gentis cives. Hinc Paulus volens cum Festo Hierosolymam ascendere, & illic judicari de criminibus, quæ admisisse ipsum falso accusabant Judæi, Excipit quia erat civis Romanus, neque in Hebræorum legem peccaverat, se invitum non posse cogi illos judices agnoscere. Quamvis & ipse Judæus erat, validius tamen erat jus civitatis Romanæ: Nam & alias ipse Paulus fatetur, *summum Pontificem constitutum, ut judicium ferret secundum legem Moysi. Actor. 23. 3.* Certissimum documentum quod non dum sublata erat lex Moses pertinens ad judicia. Et ad hunc locum ipse Author *Manebat lex judicialis, quamdiu manebat Respub. & secundum eam judicare tenebantur Hebræi judices, intra eos cognoscendi limites, quos Romani ipsis concedebant.* Quam late autem illi patebant statim diximus. Adducit & alterum argumentum Author ex *Matth. cap. 5.* Ubi Christus testatur se venisse ad legem implendam, non vero solvendam, per legem intelligens omnem doctrinam a Mose traditam, quinque libris comprehensam, in quibus Judæis præscribuntur, tum ea quæ jus naturale sive morale, quod & divinum necessarium vocatur, exigat præstanda officia; tum etiam quæ partim spectabant ceremonias & ritualia in divino peragendo cultu observanda, partim pertinebant ad civilem societatem. Quamobrem lex Mosæica in tres dividitur species, vel enim *moralis, vel ceremonialis, vel forensis* dicitur. Hanc legem implevit Christus quoad omnes partes: *Moralem*, ei satis faciendo; *Ceremonialem*, hoc, quod in figura erat, in corpore & in ipsa rerum specie exhibendo; *Judicialem*, adimpletis iis, quæ in ea typica erant, & confirmatis illis, quæ erant juris communis & perpetui, vel ad civium concordiam atendam & conservandam pertinebant: cujus generis sunt præcepta judicialia, quibus & ipse paruit & iis parendum suos docuit discipulos, tanquam veræ pacis Author. Quamdiu itaque stetit Politia Judaica, voluit etiam Deus ut observarentur mandata, quæ ad communem pacem & tranquillitatem ejus pertinebant, quantum ad Christum conversi quidam Judæi non solvebantur tamen necessitate parendi legibus, quæ suum cuique tribuendo civium inter se concordiam & pacem & communem ac publicam tranquillitatem securitatemque conservabant, & consequenter non poterant defugere magistratum, ad quem vocabantur justitiæ administrandæ causa secundum leges a Mose ad genium populi & Reipub. fabricam atque constitutionem accommodatas. Quod jus, quatenus peculiariter Judæos atque regiminis formam spectabat, emortuum est, extincta eorum Respub. Sublato enim eo quod principale est, tollitur & accessorium: sed ipsa tamen judiciorum habendorum legumque cujusque Reipub. forensium observandarum manet necessitas in quibusvis civitatibus, quam & divina voluntas & Christi doctrina imponit omnibus in societatem aliquam coalitis.

8. Ego sane omnia expendens ne levissimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Christi loquentis verba audiens aliter existimare potuerit. Illud agnosco, ante Christi tempus quædam fuisse permissa, sive quoad impunitatem externam, sive etiam quoad animi puritatem (nunc enim ista distinctius exquirere, nec opus, nec otium est) quæ Christus suam disciplinam sectantibus licere noluit, ut ob qualemcumque offensam uxorem dimittere, ab eo qui læserit in iudicio exigere ultionem: sed inter Christi præcepta & illas permissiones est diversitas quædam, non est repugnantia. nam qui uxorem retinet, qui ultionem sibi privatim debitam remittit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud est in iudice, cui lex non permittit, sed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipse futurus apud Deum ni fecerit. Huic si Christus interdicit ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, solvit legem.

C O M M E N T A R I U S.

IN Repub. Hebræorum quædam a Deo permiffa fuisse propter genium istius populi vel regiminis formam, quæ Christi doctrinam amplectentibus illicita certissimum, non quia per se & sua natura vetita, nam ea nunquam permitti possunt illæsa divina sanctitate, verum cum nobis major lux affulserit adventu Messæ, quæ veram nobis virtutis viam, quam & lex moralis ac naturalis exigit, monstravit, ejus verum & genuinum sensum interpretando, eique perfectissime fatis fecit, quoad omnes ejus partes, ut ab comminata legis transgressoribus poena liberaret, quos sibi elegit ut salutis & vitæ æternæ participes essent, non mirum quod pro mensura istius lucis etiam exactioris vitæ agendæ & instituendæ rationem sequi teneamur, non ratione legum moralium exequendarum perfectiori modo, verum ut imitemur salutis nostræ perfectissimi authoris doctrinam divinæ voluntatis veram imaginem, ita ut ea ipsa quæ in prima ecclesiæ infantia permiffa fuere propter rationes peculiare, jam orto ipso sole justitiæ, & perfectissimo omnium virtutum complemento ac exemplari nato, nobis negata, non quia major animi puritatem in novo Testamento, quam veteri requiritur, verum quia te-

nemur quantum humana fert natura nosmet componere & convertere ad illud exemplar, cujus doctrinam profiteamur, quam doctrinæ professionem in totius vitæ cursu omnibusque quæ a nobis proficiscuntur actionibus exprimere debemus. Ita ut etiam illa quæ lex moralis, neque vetat, neque prohibet, & consequenter hominum arbitrio videntur relicta, etiam nobis illicita sequi, si modo eorum abstinentia exactiorem, in majori cum rectæ rationis dictamine sive lege morali convenientia quæ Christianæ doctrinæ summa est, consistentem, vitæ agendæ rationem demonstrat. Quamobrem non omnia quæ Hebræis licita nobis permiffa, licet nihil permiffum illis quod per se malum & honestati contrarium est, nam multa illis concessa, vel ratione politici regiminis, vel respectu indolis & genii populi Hebræi, quæ quamvis per se & sua natura non sunt illicita, at tamen tanquam perfectissimæ divinæ sanctitati non omnino, scilicet exactissimo modo convenientia suam doctrinam sequentibus commendat declinare Christus, vel jam sublata causa concessionis allegata, vel temporis, vel regiminis conditione, ipsa quoque tollitur permiffio.

v.

9. Sextum sit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui & Spiritum Sanctum, signum indubitatum justificationis, a Christo accepit, & in nomen Christi a Petro Apostolo baptizatus est: militiam autem abdicasse aut ad eam abdicandam a Petro monitus non legitur. Sunt qui respondeant, cum de religione Christiana a Petro sit institutus, simul censeretur debere institutum de militia deferenda. Hi, si quidem certum esset atque indubitatum inter Christi præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent: sed cum id nusquam alibi diferte extet, certe de ea re aliquid hoc saltem loco, qui id maxime

me poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio prætereire, ut videre est tum alibi, tum Actor. cap. XIX, 19.

C O M M E N T A R I U S.

Magni est hoc argumentum ponderis ab exemplo Cornelii Centurionis præfecti cohortis Italiæ petatum ad probandum non interdicta fuisse bella Christianismum amplectentibus. Quippe quamvis in statu militari viveret, tamen & Spiritum sanctum a Christo accepit, & in nomen Christi a Petro Apostolo baptizatus est, & nupiam legimus jam doctrina Christi imbutum, vel militiam sponte abjecisse, vel a Petro ei fuisse inunctum, ut se militari functione tanquam dignitate Christianorum sacra colentibus illicita abdicaret. Quod Adversarii respondent, cum a Petro fuisse admonitum & institutum de militia deserenda, nunquam probabunt, nisi simul probent præceptum de militia deserenda expresse a Christo datum fuisse, quod alibi a Christo factum nunquam demonstrabunt. Sane si aliquid tale a Christo fuisset constitutum, oporteret hoc

saltem loco ejusmodi præcepti & constitutionis mentionem fieri, exposcentibus id omnibus subjectæ materiæ, de qua hic sermo, circumstantiis, *ne post ventura ætas*, ut Author inquit, *officii sui regulas ignoraret*. Cui addi potest quod nec solet Lucas talia omittere, quando personarum qualitas specialem quandam vitæ rationem desiderat, ut nominatim videre est Actor. 19. v. 19. ubi meminit conversionis eorum, qui apud Ephesios exercuerant *curiosas artes*, quo nomine denotantur magia aliæque diabolicæ artes. Hinc *curiosæ visiones sunt apparitiones magicæ*. Quibus pravis studiis maxime deditam Ephesum civitatem fuisse ante omnes alias tradunt veterum monumentorum Authores. Hinc literæ Ephesæ notulæ erant magicæ & superstitiosæ, quibus utentes in omni negotio victores sese evasuros non dubitabant.

10. Septimum huic simile petitur ex eo quod de Sergio Paulo cœpimus dicere: nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus, aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat, id nec factum censendum est. VII.

C O M M E N T A R I U S.

Aliud argumentum nobis præbet exemplum Sergii Pauli, ejus & superius meminit Author, Proconsulis, qui & ad Christum conversus non legitur ejurasse præfecturam, neque ut

ejuraret admonitum, quod tamen si fuisset factum, non omisset enarrare Lucas, quoniam illud narrari maxime attineret, & consequenter factum non fuisse censendum est.

11. Octavum esse potest, quod Paulus Apostolus, intellectis Judæorum in se insidiis, Tribuno indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere, ut vis vi repellatur. Atqui is erat Paulus, qui nullam occasionem edocendi officii aut omitteret ipse, aut omitti ab aliis vellet, 11 Timoth. IV, 2. VIII.

C O M M E N T A R I U S.

Sic etiam Paulus intellectis Judæorum insidiis, ut salutem suam & incolumitatem militari præsidio tueretur id ipsum voluit indicari, tribuno a sororis suæ filio, & nihil contradixit, cum tribunus ei milites dedisset, quorum præsidio munitus adversus omnem vim & impetum, qui si-

bi imminebat a conjuratis Cæsaream deductus est, neque Paulum, vel tribunum, vel milites monuisse legimus, Deo non placere, ut vis vi repelleretur. Nam si ejusmodi patientiam Deus poscat ab homine, & imprimis Christi doctrina exigit ab iis, qui suam sectantur disciplinam, in dubium

dubium revocari nequit, quin Paulus, qui nullam occasionem prætermittebat edocendi officii, quod vel jam ad Christianismum conversis, vel ad eum convertere suis conantem prædicationibus, & admonitionibus incumberebat, non solum peccasset omittendo hanc optimam militum officii sui admonendi occasionem, verum cum, sese in eorum permittens fidem plane videatur re ipsa, & facto confirmare & approbare eorum officium, quod consistebat in vim vi depellendo, peccatum peccato cumulasset, quod nemo facile sibi per-

suadebit, de viro & pietate in Deum & morum integritate insigni, atque summo ardore & Zelo ad Christi propagandam doctrinam, cujus acerrimus adversus quoscunque impostores vindex erat, inflammato, qui ad Christi ecclesiam ædificandam omnes suas cogitationes omnesque operas conferebat. Sic enim ipse alias hortatur *2 Tim. 4. v. 2. Insta tempestive, inquit, intempestive, argue, objurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.*

- IX. 12. Nonnum accedat, quod rei honestæ ac debitæ finis proprius non potest non esse honestus ac debitus. Tributa ut solvamus honestum est, atque etiam præceptum conscientiam obligans, ut Paulus Apostolus explicat: tributorum autem finis est, ut potestates publicæ habeant unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coercendos malos, Rom. XIII, 3. 4. 5. Tacitus apposite ad hanc rem: *Neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Cui dicto simile est Augustini illud: *Ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeat.*

Hist. IV. Lib. XXI. contra Faustum. cap. 74.

COM M E N T A R I U S.

Quem enim in finem tributa magistratibus exigendi jus, & subjectis ea solvendi necessitas imposta ab ipso Christo *Matth. 22. 21.* & commendata eorum solutio a Paulo *Rom. 13.* quam ut magistratus ab illis rebus possent esse parati, quibus proborum tranquillitatem tueri ac conservare illæsam, & coercere possunt ejus perturbatores & hostes. Id vero efficere nequeunt nisi potentia & firmis muniti prædiis. Præsidia vero haberi nequeunt sine militibus, neque milites sine stipendiis, neque stipendia sine tributis. Jure itaque penduntur tributa ad sustinendos belli sumptus necessaria. Cum igitur honestum est & Dei voluntati conveniens tributa summis imperantibus solvere, finis tributorum non potest esse malus, ut inquit Author. Atqui præcipuus tributis finis est, ut armis parandis, aliisque necessariis ad depellendam vim hostilem & armatam a suis subjectis atque civibus oneribus solvendis sufficerent magistratus, ergo eo ipso quo imperatur tributorum solutio, etiam approbatur finis, & consequenter bella justa ob justas

causas & præcipue defensionem suscepta. Excipiunt Adversarii, etiam tributa tempore pacis exigatque solvi, & idcirco jus belli non sequi ex tributorum debito. Verum facile huic respondemus, tributa potissimum solvi, ut, quemadmodum jam diximus, Reges vel summi imperantes essent instructi præsidio ad suorum defensionem, ea autem præsidia sunt milites, munitiones, arma, classes, quæ licet non ipso actu in statu belli usui sunt, tamen & pacis conservationi maxime inserviunt, & ad ejus defensionem maxime pertinent quando illis prædiis muniti sumus subito bello exoriente, vel etiam ut deterreantur a bello inferendo Reipub. hostes quam totam præsidio munitam sciunt, utroque casu maxime ad defensionem publicæ tranquillitatis pertinent præsidia, & consequenter eo ipso quo tributa solvenda vult Apostolus ad ejus generis præsidia acquirenda, probat omnis vis injustæ illatæ repulsionem, vel armorum usum ad deterrendos homines improbos a sceleribus & flagitiis quæ bonis inferre meditantur.

- X. 13. Decimum argumentum præbet locus ille Actor. xxv, 11. ubi Paulus ita loquitur: *Si injuria quenquam affeci, & dignum aliquid morte commisi, non recuso mori.* Unde colligo ita censuisse Paulum, etiam post publicatam Evangelii legem quædam esse crimina, quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, 1 Epist. cap. 11, 19. 20. Quod si ea tum fuisset Dei voluntas, ut capitalibus judiciis absisteretur, potuerat quidem purgare se Paulus, sed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quasi capite plectere

etere

Et ere nocentes nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales poenas post Christi adventum recte exerceri, simul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adversus nocentes multos & armatos: qui ut rei fiant, acie vincendi sunt. Vires enim & ad resistendum audacia nocentum, sicut in prudenti deliberatione suum habere momentum potest, ita de jure ipso nihil imminuit.

C O M M E N T A R I U S.

Verba Apostoli, quæ hic refert Author, satis manifeste indicant, neque sese declinare velle tribunal sui legitimi judicis, neque negare ipsi facultatem & jus esse animadvertendi gladio in facinorosos, & capitalia exercendi judicia, imo & ipse non recusat mori, si coram suo judice convictus aliquid morte dignum commiserit, certissimum testimonium Christi adventu non sublata capitalia judicia, & quædam crimina morte vindicandi summis imperantibus licet ad Christianismum conversis erepta facultas, suffragante & Petro Apostolo loco ab Authore allegato. Quippe si ea tum fuisset Dei voluntas & Christi doctrina a suam disciplinam sectantibus exegisset, ut capitalibus abstinere judicis, sane incumberebat Apostolis hominum mentibus eam instillare, idque non minus suo exemplo quam prædicatione. Atqui cum neutrum fecisse, sed potius contrarium, & factis, & verbis docuisse sacræ testantur litteræ, recte colligimus & olim in V. T. & postea in N. T. Deum voluisse, ut sua sceleribus constituerentur supplicia, & quidem capitalia, quando adeo grave aliquod crimen commissum esse a judicibus, quibus & de criminibus cognoscendi, eaque plectendi facultas in societate civili concessa & tributa est, judicaretur. Si vero capite plectendi nocentes etiam post Messie adventum summis imperantibus facultatem & jus esse ex sacris constet litteris, ergo simul probatum recte Author arbitratur, bellum aliquod licite geri adversus conglobatam nocentium & armatorum multitudinem, non tantum perditorum quorundam civium & subjectorum, sed etiam extraneorum, quippe quod in cives licet, multo id magis licet in extraneos, in quos proprie bellum geritur. Sed quatenus & armis ac præliis sæpissime vincendi sunt ut rei fiant, & dent poenas quas merentur, speciem & imaginem belli habet ejusmodi nocentium & armatorum punitio. Quamvis autem ejusmodi puniendi jus in extraneum sive in Principem qui belli Author est, sive in cives qui ejus sub auspi-

ciis belligerant, summis imperantibus non competat, cum par in parem nullum imperium habeat, & consequenter jure imperii, quod jus vitæ & necis in subjectos summo imperanti tribuit, in alieni imperii cives idem jus nequeat concedere, tamen eo ipso quo conceditur jus effundendi sanguinis civis & subjecti, etiam permittitur effundere sanguinem extranei, qui ob damnum illatum mihi tribuit facultatem se & persequendi & puniendi, non ob vindictam privatam, sed ne mihi in posterum noceat, vel etiam ut ipsum puniendo alios deterream ne quid simile in perniciem aliorum societatis humanæ, cujus salutem infervire quisque obstrictus est, membrorum patrare meditetur: nam ille capitalium judiciorum simul & bellorum finis est, ut boni ab improborum violentia & injuriis tuti vitam transigere possent, ut jam sæpius a nobis dictum; concessio itaque capitali poena plectendi civem jure conceditur simul summo imperanti eadem poena plectendi extraneum in civem sui territorii vel contra reipub. aliquid morte dignum admittentem, vel jure belli, vel summi imperii, quod ipsi competit in omnes qui in suo territorio capiuntur, & inveniuntur, criminum reos, secundum tritum illud, *ubi te invenio, ibi te judico*, nulla habita ratione cujus est ditioni, vel imperio subjectus, aut civitatis incola. Nam puniendi jus non descendit ex subjectione aliqua, quæ civi vel incolæ imponit necessitatem parendi summo imperanti, vel si secus faciat, ferendi poenas, sed ex jure summi imperii, quo qui ornatus est, ei cura incumbit providere ne quid Reipub. cui præest detrimenti capiat, atque ut illud præstare posset, cum ipso imperio summo imperanti delata quoque est potestas omnia adhibendi media, sine quibus reipub. salutem prospicere nequit, & idcirco jus plectendi malos, sive cives, sive extraneos, vel capite domi observando ordinarium judiciorum habendorum modum, vel foris jure belli ferro & armis persequendo reipub. & civium hostes, ex summo descendit imperio.

14. Undecimum esse potest, quod Christi lex solam legem Mosis, qua gentes ab Hebræis separabat, sustulit, Ephes. 11, 14. XI.

15. Quæ autem natura & bene moratarum gentium consensu honesta censentur, adeo non sustulit, ut sub generali præcepto omnis honesti ac virtutis comprehenderit. Phil. 1v, 8. 1 Cor. xi, 13, 14. Jam vero criminum poenæ & arma, quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia,

& ad justitiæ & ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandus eorum est error, qui Israëliitarum jus ad bellum deducunt ex eo solo quod terram Cananæam illis Deus dedisset. Est enim hæc justa quidem causa, sed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella gesserunt: & ipsi Israëlitæ postea aliis de causis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt, quam si Deus donasset: id autem jus per Evangelium non tollitur.

C O M M E N T A R I U S.

Annotavimus superius Christum non sustulisse personam legislatoris, ideoque venisse ut novas leges promulgando legem Moysicam, sive moralem, sive ceremoniam, vel forensis, vel corrigeret, vel ampliaret & perfectiorem redderet, sive etiam abrogaret, aut in totum vel pro parte solveret tollereturque, verum ut illam impleret, quamobrem non satis dextre inquit Author *Christi legem solam legem Moysi, qua gentes ab Hebrais separabat, sustulisse arg. Ephes. 2. 14. 15.* Ubi dicitur Christum *interstitium maceria diruisse, & legem mandatorum soluisse*, scilicet. Christum legem ceremoniam, quæ multa dura habebat mandata, & intolerabilis erat populo, quemadmodum maceries ex multis durisque lapidibus constat, sustulisse, cujusmodi ceremoniarum tanquam paries & medius intergerinus separabat & dividebat Judæos a ceteris gentibus. Nam circumcisio, sacrificia, ablutiones, certorum ciborum abstinencia, aliarumque ceremoniarum quid aliud erant quam sanctificationis symbola, quæ Judæos admonerent, sortem suam a reliquis esse diversam, ut inquit Calvin. ad dictum locum. Hæc ceremonias & hanc legem præceptorum in placitis consistentem Christus abolevit, parietem hunc intergerinum diruit, sed quomodo, non novam legem promulgando, quæ tolleretur priorem, sed adventu suo in carnem eam adimplendo, cum rem ipsam pro umbris substituerit, ut jam annotatum. In quantum vero Paulus hic tantum & specialiter de lege ceremoniali habet sermonem, recte ab Authore locum allegatum concedimus, quippe lex moralis non est interstitium & paries intermedius, qui nos & alias gentes a Judæis separarunt: quum ea comprehendat quæ dicit naturalis ratio, ideoque generalem & universalem doctrinam & obligationem omnibus hominibus, qua homines & rationis participes, communem, quæ æquali juris vinculo humanum genus devinctum habet ad præstanda & exequenda rectæ rationis dictamina, quæ & moralia præ-

cepta recte vocari jam a nobis satis demonstratum speramus. Itaque quæ natura honesta sunt, quæ decora, neque sustulit Christus, neque mutavit aliquo modo, verum omnis eo sua collimavit doctrina, ut homines incitaret ad ea faciendæ & exequenda in totius vitæ cursu, in omnibus factis dictisque, atque criminum vindicatio & armorum usus ad coercendos latrones & hostes & arcendam omnem vim atque injuriam natura justa sunt & laudabilia, ergo Christi doctrinæ non repugnat vim vi repellere, & crimina punire etiam effundendo reorum sanguinem. Merito hic erroris arguit Author qui Israëliitarum jus belli gerendi, ex eo solo deducunt, quod Deus ipsis assignaverat terræ Cananææ possessionem. Nam quamvis hæc justa fuerit belli suscipiendi causa, non tamen unica cur juste suscipi possit. Multis enim aliis de causis & ante illa tempora, & etiam postea Israëlitæ aliique viri pietate & vitæ ac morum integritate insignes bella gesserunt, & in prælia descenderunt. Sic Abrahamus ad eripiendum hostium manibus Lothum bellum suscepit, *Genes. 14.* dicente ipsi ratione nihil magis æquitati & juri naturæ consentaneum quam socium vi & injuria oppressum, sublevare, ut annotavimus suo loco. Sic & ipsi Judæi pugnarunt cum fratribus, annuente Deo, ob injuriam Levitæ illatam *Jud. 20.* Et David contra Hammonitas ob legatos violatos. Cui accedit, quod ea quæ quis humano jure & justo titulo vel naturæ jure ut & civili introducto possidet, etiam a Deo donata & sibi concessa esse dicendum est. Ideoque non minus Christianis quam Judæis limites & possessiones suas contra vim hostium atque latronum tuendi jus & facultas est. Quoniam nusquam per Evangelium sublata legimus jus Domini vel possessionis aut proprietatis, quo cuique propria sibi facit quæ hoc titulo acquisivit, eaque retinendi & etiam defendendi, vel recuperandi injuste ablata vi & armis, si nulla alia supersit ratio.

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis se fulciat adversaria sententia, quo facilius judicet pius æstimator utra præponderent.

I. Primum adferri solet vaticinium Esaïæ, qui futurum dicit, ut populi gladios contendant in ligones, & lanceas in falces, neque gladium

dium sumant alius in alium, neque bellum ultra addiscant, 11, 4. Sed hoc vaticinium aut sub conditione quadam accipiendum est, quemadmodum multa alia; ut nimirum intelligamus talem fore rerum statum, si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant; quam ad rem Deus nihil sua ex parte passurus sit desiderari: certum autem est, si omnes sint Christiani, & Christiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines esse se non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus ejus pacificisque decretis aurem velent commodare paulisper, & non fastu & supercilio tumidi suis potius sensibus quam illius commonitionibus crederent, univversus jamdudum orbis, mitiora in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis fœderum sanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, si omnes in concordiam consenserint? quod certe fieri poterit, si pernicioso & impio furore projecto innocentes ac justis esse velint.* Aut intelligendum est pure; quo modo si accipiatur, docet res ipsa impletum hoc nondum esse, sed implementum ejus, ut & conversionis generalis Judæorum, adhuc expectandum. Utrovis autem modo sumas, nihil hinc inferri potest adversus bellorum justitiam, quamdiu sunt qui pacis amantes pace frui non sint, sed vim eis intentant.

C O M M E N T A R I U S.

Agreditur Author, propositis argumentis bellandi licentiæ faventibus, recensere & proponere argumenta, quibus adversarii suam tententiam fulcire conantur. Primum argumentum ipsis præbet vaticinium *Esaia 11. 4.* qui prædicit affore tempus, quo populi *conflarent gladios suos in ligones, & lanceas in falces, nec gens contra gentem gladium stringeret, nec exercerentur ultra ad prælium.* Cui convenit illud *Zachar. 9. 10.* *Messias evertet curru in ex Ephraim, & equum de Jerusalem, & discindetur arcus militaris.* Non uno eodemque sensu sacrarum litterarum Interpretes hæc verba accipiunt atque interpretantur, nec vaticinii applicationem faciunt; alii enim adimpletum dicunt, alii impletum nondum esse statuunt; nos diversas eorum interpretationes referendo subsistemus, judicium penes lectorem esto utra præferenda tanquam vero magis consentanea. Verum non prætermittere possum quin notare debeam quorundam meo judicio Theologorum summam arrogantiam & temeritatem, qui nimiam de doctrina, ingenio, & judicii sui acumine fiduciam habentes, in nullo fere incidunt vaticinium, quin nulla interposita mora hanc vel illam ejus applicationem & interpretationem innocenti sæpe vulgo obtrudunt; tanquam infallibilem veritatem, quasi divinitus ipsis essent revelata omnium vaticiniorum arcana & mytheria. Vera & falli nescia applicatio & interpretatio est, quam nobis Christus ejusque Apostoli divino Spiritu afflati tradunt eorum vaticiniorum, quorum mentem & sensum

oportebat intelligi a Christianam doctrinam amplectentibus, ne seducerentur a Pharisæis & falsis Prophetis. Quæcunque de aliis vaticiniis dicuntur, quorum peculiaris interpretatio & applicatio non occurrit in N. T. sed excogitata a quibusdam Interpretibus verosimili quidem esse possunt, verum sæpissime etiam tanquam divinationes & humani ingenii figmenta considero; sed e diverticulo in viam. Quidam igitur dictum Esaia vaticinium non absolute, sed sub conditione intelligendum putant, quorum in numero & Author noster. Quippe si absolute intelligatur de eo quod post adventum Messia eventurum erat, quasi nulla omnino futura essent bella, Judæis favebit, inferentibus Christum non esse verum Messiam in Lege promissum, quia post ejus adventum neque seditiones & intestina bella sublata, neque ab armorum usu & re bellica cessatum; nam & ipse Christus testatur se *non venisse mittere pacem, sed gladium.* *Matth. 10. 34.* Sub conditione itaque verba Prophetæ accipienda ajunt, nempe si omnes amplectuntur sincero animo Christi doctrinam, hominum mentibus non bellum, sed pacem instillantem, tum fore ut bella depellantur ex hominum societate, & non ultra discerentur homines ad prælium exercendi, sub ejusmodi scilicet conditione. Verum objiciunt fortasse Adversarii, si hæc est doctrina Evangelii, sequitur saltem illis abstinendum bello, & arma abjicienda, qui eam profitentur. Cui respondit doctissimus Theologus Andr. Rivet. *Oportere quidem eos qui Evangelio nomen dederunt alienos esse ab omni proximi offensio-*

ne, ita ut nullam dent belli causam: verumtamen non sequitur, si quis injuste eos adoratur, vel qui Evangelium & ipsius professores odio prosequatur, vel qui sub nomen Evangelii nihil minus quam Evangelice vivat, omnem justam defensionem innocenti per Evangelium esse ablatam, dummodo non transgrediatur vocationis suae limites, & ad id munitus sit ea auctoritate quam ex Evangelio probavimus. Sui enim defensio adversus vim illatam est juris naturalis, quod perpetuum & immutabile est, ideoque nec per Evangelium nec alio quocunque modo abrogari vel immutari & tolli potest. Cui adde rationes sup. adductas, ubi de fonte & origine hujus juris egimus. Qui vero pure dicti vaticinii verba interpretantur, ajunt vaticinia de regno Christi suam habere latitudinem, nec semper intelligi debere de eo quod vel continuo vel omni tempore fieri debet, sed de aliqua periodo temporis, qua & si nondum advenerit, adveniet nihilo minus. Itaque quamvis impletum non sit, implementum tamen ejus, ut & conversio generalis Judaeorum, adhuc expectandum. Vid. Rivet. Praelect. in cap. 20. Exodi. Alii putant hujus oraculi non alium esse sensum, quam propagationem regni Christi non carnalibus armis, sed sola Evangelii praedicatione & Spiritus sancti virtute perficiendam; unde inferri nequit, summis impetrantibus Christi doctrinam profitentibus non licere propter justas & necessarias causas bella suscipere, & armis uti ad depellendam vim & injuriam a civibus & subjectis suis, & imperii fines ab aliorum invasione tuendos, quippe Evangelii doctrina nec civiles societates nec summas potestates sustulit, sed stabilit potius, ut annotavimus. Et consequenter etiam omnibus favet mediis sine quibus nec societas subsistere potest, nec summæ potestates, a quibus societatis civilis pendet conservatio, haberi. Alii dictum vaticinium & de pace politica & ecclesiastica N. T. accipiunt; neminem enim fugere potest, qui in Historiis non plane hospes est, Servatoris nostri nativatem in illud incidisse tempus, quo Augustus Janum Quirinum clausit, signum pacati ubique orbis; unde Horat. lib. 4. od. ult.

--- & vacuum duellis

Janum Quirini clausit: ---

Vid. Suet. in Aug. cap. 22. Mansitque sic obsertatus fere per duodecim annos ad Varianam usque cladem. Si de ecclesiastica pace intelligamus, constat Evangelium propagatum fuisse non armis corporalibus, sed spiritu oris Dei Filii, nec ferro & armis excisæ, quæ idolorum cultum sequebantur, sed prædicatione Evangelii conversæ gentes, quæ olim alienatæ a fœderibus & alienissimæ a Judæis in peculiarem Deo populum adscitis, ad unum Deum, unam fidem & Evangelii doctrinam, & in unum quasi corpus unamque ecclesiam coalitæ, profligatis idolis omnibus, & erroribus, quibus ad tempus nati Regis & summi Pontificis Servatoris nostri misere involutæ erant, saniori doctrina sublatis, nulla jam amplius ob fidem in unum Deum bella futura sunt. Itaque gentes conversæ & auditores Evangelii, quæ pacis sunt & charitatis amplectentes semper, non certabunt inter se injuriis & maleficiis, sed mansuetudine & charitatis officiis paratiores cedere, quam loco pellere, pati quam inferre injurias, contenti conscientia tranquillitate, & unius Dei spiritualis cultu felices & mundi triumphatores fide, patientia, beneficiis, non ferro & armis. Itaque jam videtur vaticinium impletum, factis gentibus prius hostilibus amicis, quamvis non sublatis omnino bellis, nam & illa erunt donec homines & vitia, quibus natura humana inquinata sæpissime in proximi perniciem multa & meditatur scelera & patrare flagitia conatur, quibus nostram defensionem opponere non Evangelii doctrinæ contrarium esse jam diximus; nos hic sermonem habemus de statu spirituali diversarum nationum & gentium fidelium temporibus N. T. qui doctrinam Evangelii amplecterentur, tanquam agendorum normam & regulam vitæ instituendæ & transigendæ in pace & tranquillitate, ut decet ejusdem religionis & fidei socios, ejusdemque ecclesiæ membra, & ejusdem spiritus participes, qui fidelium mentibus nil nisi pacem & concordiam instillat, cum omnibus hominibus colendam.

2. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi solent, ad quorum dijudicationem opus est animo repeti quod paulo ante diximus: si Christo id fuisset propositum omnia capitalia judicia & jus bellorum tollere, facturum id fuisse verbis quam maxime expressis ac specialibus, ob rei magnitudinem ac novitatem; eoque magis, quod nemo Judæus aliter cogitare poterat, quam leges Moysis ad judicia & rempublicam pertinentes vim suam in homines Judæos habere debere quamdiu staret illa respublica. Hac ergo de re præmoniti locorum singulorum vim ordine exploremus.

COMMENTARIUS.

Argumenta, quæ Adversarii putant depromi posse ex quinto capite Matthæi similibus- que locis, non probant bellum justæ de causa susceptum illicitum esse, quasi Christi nova lege & doctrina

doctrina in Evangelio proposita omnia omnino bellandi licentia magistratibus, vel iis quibus jus belligerendi competit, abrogata & erepta. Quippe, ut superius demonstravimus, nihil præceptum novi in Evangelio, quod non mandatum in V. T. Atqui in hoc approbantur bella iusta. Ergo nec interdiciuntur vel tolluntur a Christo in N. T. Cui etiam addi potest, quod quæ ibi dicuntur, ad privatos pertinent, qui suis perturbationibus nimis indulgentes, dum proximum ex vindictæ cupidine ac ex odio & inimicitia lædunt,

quasi iustitiæ amore eum correxisse videri volunt. Non dirigit vero Christus sua verba ad magistratus & summas potestates, quæ a Deo constitutæ sunt ad iram ei qui malum fecerit, ut videre est Rom. 13. Vel ut aliis placet, vult Christus suos ad constantem patientiam formare, ne offensi deficient, commendatur itaque hic summæ moderationis atque patientiæ studium injuriis perferendis, quibus obnoxios fore prædicit perseverantes profiteri Evangelium Christi discipulos, atque ejus doctrinam sequentes.

3. Adversariæ ergo sententiæ munimentum secundum ex istis verbis petitur: *Audistis dictum fuisse, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obsistite injurioso, (לרשע, quod Græci vertunt τῷ ἀδικῶντι, Exod. 11, 13.) sed cædenti te in dexteram maxillam, alteram quoque obverte.* Hinc enim inferunt quidam, nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, sive publice, sive privatim. Atqui non hoc dicunt verba: neque enim magistratus hic alloquitur Christus, sed eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, sed de tali, qualis est alapa; sequentia enim verba restringunt præcedentium generalitatem.

COMMENTARIUS.

PERPERAM hinc colligunt Adversarii nullam injuriam aut repellere aut vindicare, vel publice, vel privatim, licitum. Nam neutrum hic interdicitur. Non magistratui, quia ex verbis Christi perspicimus eum non habere sermonem de magistratibus, quoniam ipsos non alloquitur, sed Apostolis & populo quem docet, quænam incumbunt cuique officia erga proximum, prohibetque vindictam privatam, atque satius esse admonet perferre injuriam sibi illatam, quam compensare, socium æquali damno cupidine vindictæ exercendæ afficiendo. Nec interdicit cuique privato injuriam declinare, nec eam observato inculpatæ tutelæ moderamine propulsare, quando illam per magistratus vindicandi mihi nulla est occasio, sed privatam tantum vindictam prohibet, ut dictum, ne malum malo repellas, id est convitium pro convitio, vulnus pro vulnere: *Nemini malum pro malo reddatis*, ait Paulus Rom. 12. 17. Quippe nec ipse Christus nec ejus Apostoli percussi obverterunt & alteram maxillam percutienti. Sed malo restitit Christus, innocentiam suam tuendo, & redarguendo injustitiam adversariorum Joh. 18, 23. eo ipso ostendens legitimam & iustam defensionem adversus injuriam illatam, vel verbis, vel factis, Evangelii doctrinæ, quæ nihil abrogat quod juris est naturalis, non repugnare. Sed putat Author Christi verba non de quavis injuria accipienda, sed de tali, qualis est alapa, quæ non atrox, sed levis tantum injuria videtur. Sed verius puto de omni injuria, sive

atroci, sive levi, Christum agere. Quippe cum omnis vindicta privata prohibeatur, prohibitio non minus ad vindicationem atrocis quam levis injuriæ pertinet; eadem enim in utraque vindicanda prohibitionis ratio, ergo & idem jus; nullam injuriam vindicandam autoritate privata verba Christi inferunt, ergo nec atrocem. Nam quo atrocior injuria, eo magis ad illam vindicandam incitatur, & consequenter prohibitio magis ad atrocem quam levem referenda videtur. Præterquam quod ejusmodi injuria, qualis est alapa, satis atrox videatur viro bono & honesto, & idcirco non adeo manifestum est, an sub ratione levis injuriæ alapa a Christo proponatur. Quippe cum hac ratione propter summam, quam ex inflictione alapæ patior, omnium honestorum virorum judicio contumeliam fama mea, quæ ex aliena, imo vulgi potissimum dependet opinione, res inæstimabilis & inter humanas felicitates non in postremo locanda gradu, sed quibuscunque rebus pretiosissimis præferenda, maxime lædatur, dicendum videtur, Christum alapam tanquam atrocem injuriam proponere: sed docere eam, quamvis atrox sit, perferendam potius, & alteram maxillam præbendam, quam vindictam sumendo privatam jura magistratus violare, & pacem publicam perturbare, quæ subsistere nequit, si cuique privato liceret sibi læso jus dicere & exequi, quod publice per magistratum fieri debet.

4. Sic in præcepto sequente: *Qui velit tecum litigare, ut tunicam accipiat, dimitte illi etiam pallium*: non omnis provocatio ad judicem aut arbitrum

prohibetur, Paulo interprete, qui lites non omnes prohibet, 1 Cor. VI, 4. sed vetat Christianos in prophanis auditoriis inter se litigare, idque ad Judæorum exemplum, apud quos recepta erat sententia, *Qui adducit negotia Israëlita ad extraneos, polluit nomen Dei*: sed vult Christus ad exercendam patientiam nostram de rebus, quæ facile sunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, si opus sit, pallium, non contendi judicio, sed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris persecutionem. Apollonius Tyanæus negabat Philosophi esse *πεὶ χροσίω ἀγλέεσθαι* de pecuniola litigare. Non improbat Prætor (inquit Ulpianus) factum ejus qui tanti habuit re carere, ne propter eam sæpius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus, qui lites exsecratur, non est vituperanda.. Quod hic probari a probis ait Ulpianus, hoc Christus imperat, ex rebus honestissimis & probatissimis deligens præceptorum suorum materiam. At non hinc recte colligas etiam parenti, etiam tutori nefas fore, id, sine quo liberi, sine quo pupilli sustentari nequeant, si cogatur, apud judicem defendere. Aliud enim est tunica & pallium, aliud totum illud unde vivitur. In Clementis constitutionibus de homine Christiano dicitur, si litem habeat, *συνδραζέτω ἀγλέεσθαι καὶν δέη βλαφθῆναι ἢ*, det operam ut transigat, etiamsi quid damni accipiendum sit. Quod ergo de moralibus dici solet, hic quoque locum habet, non consistere hæc in sed habere suam quandam latitudinem.

C O M M E N T A R I U S.

Christus hisce verbis iterum suos discipulos suamque doctrinam profitentes hortatur ad perferendam potius injuriam, quam proximum ad judicem provocare, præsertim si agitur de rebus levibus, quarum est facilis recuperatio, ut tunicæ; non tamen quamcunque repetitionem rei ablatae prohiberi ex eo constar, quod ipse Paulus non omnem provocationem ad judices arbitros prohibet 1 Cor. VI. 4. Sed perperam colligit Author non quidem ibi omnes lites prohiberi, sed vetari ne Christiani coram magistratu Ethnico certent judicio, idque ad Judæorum exemplum, qui gens ebant, si quis Israëlitam adduxerit ad tribunal gentium, eum profanare nomen Dei. Quippe & ipse Paulus provocavit ad Neronem, neque alii etiam Christiani declinarunt tribunalia judicum Gentilium, secum reputantes quod omnis magistratus a Deo constitutus est, ut justitiam administret, & jus suum cuique tribuat, tam Gentilibus quam Christianis. Sed Paulus vult rebus *βιωτικαῖς* ad vitam quotidianam, lucra, ideoque temporalia bona pertinentibus, potius arbitri constituerentur ii, qui in ecclesia *ἰδιώται*. Comparete hic Paulus loquitur, existimans potius ut vilissimis & simplicissimis ecclesiæ membris committatur dirimenda si inter

fideles de rebus levibus oriatur controversia, quam in prophanis auditoriis contendere, quod sæpissime sine opprobrio Christianæ doctrinæ eamque profitentium perfici non poterat. Sed in sequentibus sese explicat, & jubet ut sapientes, si qui sint, huic officio deputentur. Si vero nulli essent ad hoc munere fungendum idonei, satius tamen esse vobis commendo ait, ut ad judicandum contemptissimos deligatis, quam Ethnicos adeatis judices. Ex dictis itaque Christi colligimus commendari quidem patientiam, & admoneri suos discipulos & omnes qui Evangelio nomen dederunt, ne faciles sint ad levibus de rebus judicio contendendum, sed omnis justa tam juris sui vel etiam alieni persecutio non tollitur, ita ut parenti vel tutori denegata sit facultas, necessitate coactis, apud judicem etiam Ethnicum defendendi id sine quo liberi, sine quo pupilli sustentari nequeunt; tria injuriarum genera Christus ponit; primum, quod infertur corpori ut alapa: alterum, quod contra jus domini & proprietatis committitur, ut tunicæ ablatio: tertium, quod libertatem aufert, vel saltem imminuit, ut coactio, qua aliquid facere quis adigitur, ut hic. Sed injuriola, violenta, & ex odio vel ira profecta oppositio prohibetur.

5. Sic in eo quod deinceps sequitur, *Qui angariabit te ad milliare unum, abi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliaribus, quod iter hominem a suis negotiis longius abduceret, sed de uno, & si ita usu veniat

niat de duobus; quæ deambulatio quasi pro nihilo ducitur. Sensus ergo est, in his quæ nobis non multum sunt incommodatura non urgendum nobis esse jus nostrum, sed cedendum plus etiam quam alter postulet, ut & patientia & benignitas nostra omnibus innotescat.

C O M M E N T A R I U S.

Angariare significat adigere ad aliquid & maxime ad currendum. Hinc ἀγγαρῖον, *adigo ad currendum*, vel *ferendum aliquid*, est verbum origine Persicum, sed formatione Græcum. Angari Persis dicebantur Regum nuntii sive tabellarii, qui certis stationibus dispositi Regias Epistolas alter alteri succedendo ferunt, ut eo celerius perferrentur. Quos vulgus *postas*, quasi positas cursorum stationes, appellat. Verum, ut docti annotarunt, hoc interest, quod hodie certis spatiis collocati sunt, qui Principum stipendiis aluntur, ut equos habeant ad cursum paratos. Persarum vero cursoribus sive *Angaris* fas erat ad cursum rapere cujusvis equos, vel naves, vel plaustra, vel ipsos etiam homines. Huc Æschylus respiciens in *Tragæd. ἀγγαρὸν πῦρ*, eleganter vocat ignem illum quo in littoralibus pharis constituto signum dabatur, quoties quiddam celerrime nuntiatum esset necesse quasi *cursorum ignem*. Angariabantur itaque homines, vel in proprio corpore, vel in animalibus cæterisque rebus quæ ad angariam præstare adigebantur. Quod maximum onus erat, quod & olim perferre Hebræi coacti fuerant, ex quo Oriens Persarum cesserat dominationi & imperio, ejus immunitatem tandem a Demetrio obtinuisse prodit Joseph. Annotat ad *b. l.* Salmasius Angariæ locum fuisse præcipue expeditionis tempore, cum exercitus per vias militares transibant. Tum jus erat militibus capiendi ex municipiis & villis vix militari proximis animalia ac jumenta farcinis suis portandis ac vehendis idonea. Quod cum facerent ἀγγαρῖον dicebantur, & ἀγγαρῖοι, qui hoc pati cogebantur, id est *angariari*. vid. quæ ibi plura differit. Adde & *l. 30. & 28. Cod. Theodos. de curs. publ.* Et *Imp. C. de sacrosanct.*

Eccl. Neminem ab angariis, vel perangariis, vel plaustris, vel quolibet munere excusari præcipimus cum ad felicissimam expeditionem nostri numinis omnium Provinciarum per loca, qua iter arripimus, debebant solita nobis ministeria exhiberi, licet ad sacrosanctas Ecclesias possessiones pertineant. Et Hermogenianus *Jctus. l. 11. ff. de vocat. & excusat. muner.* Sunt munera, inquit, qua rei proprie coherem: de quibus neque atas, nec merita militia, nec ullum aliud privilegium jure tribuit excusationem, ut sit prædiorum collatio, via sternenda angariorumve exhibitio &c. vid. & *l. 4. ff. de veteran.* Et Cælius Rhodigin. *lect. antiq. lib. 18. c. 8.* De hac angaria etiam Arrianus in *Epißt. disserti. 3. 8.* Si angaria sit, & miles apprehendat animal suum, ne renitatis neque obmurmures. Quod durum erat servitutis jugum, sed patienter & æquo ferendum animo, quia a summo imperante impositum, cui obtemperandum, etiamsi imperat quæ dura nobis videntur. Sensus itaque hujus loci videtur esse, si quis se angariaverit, id est onere imposito adegerit vel coegerit ut eas. Si tuo servitio, vel bajulando, id est portando, vel currendo, vel comitando uti voluerit, ad unum milliare, vade cum illo duo; est enim milliariis unius deambulatio non tanti oneris, quin facile sine incommodo præstari possit, ideoque non recusandum, etiamsi per injuriam exigatur, imò potius duplum concedere extorquenti fatius est, quam ut temet ei opponas vel vi, vel in judicio, levis enim hæc injuria videtur, ideoque toleranda potius, quam ut ejus causa iram odiumque concipias erga proximum, & vindictam mediteris, non tamen hoc incommodum quamvis leve declinare prohibemur placidis rationibus.

6. Sequitur porro: *Petenti abs te dato, & volentem a te mutuo sumere ne rejice.* Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domesticorum curam non agit, infideli est deterior, inquit Paulus *1 Tim. v, 8.* Sequamur ergo eundem Paulum optimum legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans ad beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam, *Non, inquit, ut aliis sit laxamentum, vobis res angustæ, sed ut æquabiliter vestra copia succurrat illorum inopiæ, 11 Cor. viii, 13.* id est (Livii verba in re non dissimili usurpabo) ut ex eo quod adfluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum: qui sensus est & in Cyro Xenophontis: *ὁ ἀνὶ ἴδω παρὸς ὄντα ἢ ἐμοὶ ζημιῶτων, τέποις τὰς ἐνδείας ἢ φίλων ἐξαρκέμεν.* Similem æquitatem adhibeamus interpretando præcepto quod jam a nobis recitatum est.

COMMENTARIUS.

CUM enim homines hominum causa nati sunt, ut sibi mutuo prodesse possint, quid magis æquitati, atque decreto divino, & rectæ rationi consentaneum est, quam sublevare egentes subministrando ea, quibus eorum necessitati subvenire possumus. Est enim hoc beneficii genus adeo necessarium ad communem societatem colendam, cujus custodiam & conservationem quisque propter conservationem sui maxime cupit, ut sublato eo tolli videtur ipsa societas, quam homini cum homine intercedere voluit hujus universi moderator & arbiter. Imo maximum in se peccatum admittit, qui socium egentem deserens, nullam charitatis, qua proximum ut nosmetipsos prosequi tenemur, rationem habet. Solent vero egentes duorum esse generum. Aut enim sunt adeo omnibus fortunæ donis destituti, ut nullam spem habeant reddendi quod ipsis largimur. Vel casu quodam ad eas angustias redacti sunt, ut non donatam, sed mutuam pecuniam petant. Utrique subveniendum docet Christus, & postulant a nobis humanitatis officia, nulla habita ratione cujus sit nationis, & fidei, nam hoc homini ab homine præstandum qua homo. Hinc Lactant. lib. 6. *Instit. divin. cap. 2. Verum est illud Ciceronis, quod ait, hominem natura obedientem homini nocere non posse; ergo si nocere homini contra naturam est, prodesse homini secundum naturam sit necesse est. Quod qui non facit hominis se appellatione spoliat, quia humanitatis officium est necessitati hominis ac periculo subvenire.* Et idem: *Si virtus mercedem non exigit, si propter se, ut dicitur, expetenda est, ergo justitiam principem matremque virtutum suopretio, non tuo commodo astima, eique potissimum tribue, a quo nihil speres. Quid personas eligis? quid membra inspicias. Pro homine tibi habendus est, quisquis precatur, ideo quia te hominem putat.* Quibus addit paulo post: *Largire cæcis, debilibus, claudis, destitutis, quibus nisi largiari moriendum est, inutiles sunt hominibus, sed utiles Deo, qui eos retinet in vita, qui spiritu donat, qui luce dignatur. Fove quantum in*

te est, & animas hominum, ne extinguantur, humanitate sustenta. Qui succurrere perituro potest, si non succurrit, occidit. Sed habet hoc Christi dictum suos limites, quippe si in infinitum hoc produceres, nihil durius, ut recte Author annotavit. Est enim modus in rebus, oportet quidem succurrere egenti, sed ita ut ipse non egeam. Peccanti itaque abs te dato secundum æqui bonique regulam, quatenus & nostræ facultates serunt & ipsorum necessitas postulat, ut docet Paulus ad Corinthios cap. 8. 13. Non enim Deus a nobis postulat, ut aliorum inopiæ succurrendo ipsi ad angustias redigamur, ut alii nostra liberalitate diffuant. Habet enim beneficentia & liberalitas suas cautiones, quas transgredi nequit, quin virtus in vitium degeneret. Nam ut optime Cic. *Videndum primum ne benignitas major sit quam facultates. Qui enim benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod injuriosi sunt in proximos, quas enim copias his & suppeditari æquius est, & relinquere, eas transferunt ad alienos.* Hinc & Ambros. 1. *de offic. Est enim illa probanda liberalitas, ut proximos seminis tui non despicias.* Nam ut inquit Apostolus, si quis suorum curam non habet, & maxime domesticorum, est infideli deterior 2 *Timoth. cap. 5. 8.* Suos enim tueri nec ipsi Gentiles omitunt. Habet enim charitas ordinem suum, quem Christus observare haud dubie voluit, primum enim charitatis, a qua omnis liberalitas descendit, officium est, ut prospiciam prius qui mihi sanguinis vinculo proximi, antequam erga extraneos liberalitatem exerceam, & si quando hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, oportet id fieri moderate, ne ipse egeam vel noceam iis quos tueri debeo, nam ut inquit Cicero, multi patrimonia effuderunt inconsulte largiendo. Ridicula itaque hæc Phanaticorum liberalitas, qui nihil actum putant, nisi se sibi que arctissimo sanguinis vinculo conjunctos penitus omnibus facultatibus spoliaverint, ut in commune conferant.

7. Lex Hebræa sicut divortii libertatem indulgebat, ut sævitiaë maritorum in uxores occurreret; ita etiam privatae ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coercendæ jus læso fecerat ab eo qui læserat, non manu sua, sed apud judicem exigere talionem: quod lex etiam XII tabularum secuta est; *Si membrum rupit, talio esto.* Christus vero majoris patientiæ magister tantum abest, ut illam in jam læso probet vindictæ flagitationem, injurias quasdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias? tolerabiles scilicet, non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam patientia contentus sit. Ideo exemplum posuit in alapa, quæ non vitam impetit, non corpus mutilat, sed tantum contemtum quendam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit.

Seneca

Seneca, libro de constantia sapientis, injuriam a contumelia dividit: *Prior illa, inquit, natura gravior est; hæc levior & tantum delicatis gravis, qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit. Idem alio loco: Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt. Sic apud Pacuvium quidam: Patior facile injuriam, si est vacua a contumelia: & apud Cæcilium alius:*

*Facile ærumnam ferre possim, si inde abest injuria;
Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia.*

Demosthenes: *ἰδὲ γὰρ τὸ ὑπὲρ τοῦ πῶς ἐλάττωσιν δὲνὸν καίπερ ὄν δὲν, αἰτῶν τὸ ἐφ' ὕβρις,*
Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari. Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum esse ait quem humilitas animi moveat contrahentis se ob factum dictumve inhonorificum.

C O M M E N T A R I U S.

Superius ad §. 6. n. 3. hujus capituli annotavimus, quo sensu accipienda quæ de dimittenda uxore occurrunt *Math. 5.* Permissa quidem Judæis divortii libertas quo ad impunitatem in foro externo ob duritiam cordis eorum, ne conjux conjugis immineret exitio, vel duriori tractationi daretur occasio; verum non a vitio liberavit ejusmodi permissio conscientiam ejus, qui levissima de causa uxorem dimittebat, peccabat enim & contra primævam Dei institutionem, quæ tanquam matrimonii lex observanda, tum etiam legem charitatis, quæ tenerrimo amore jubet maritum amplecti arctissimo conjugii vinculo sibi devinctam uxorem, tum etiam communes liberos. Quod vero privatam ultionem attinet, ei nunquam indultum, neque extra judicium, neque in judicio permissa cuique facultas exigendi talionem, omne enim ultionis studium lex charitatis prohibet, quia tollit dilectionem proximi, quæ sublata simul omnis societas humana, ad quam colendam homines nati sumus, evanescit, omniaque officia, quæ homo homini præstare tenetur jure naturali & morali, demerguntur mutuis dissidiis, discordiis, ac præliis, quæ necessario excipiunt destructionem societatis, quam natura inter homines erexit constituitque non tam arte aliqua, quam quod innata humanæ naturæ ad cœtus cum sui similibus celebrandos & commercium, sine quo vita commode neque beate transigi nequit, mutatione officiorum, quæ recta dicitur ratio exhibenda proximo, conservandum propensio & inclinatio eos impellit, & consequenter jure naturali vel morali prohibita omnia illa mala, quæ perturbant, imo plane tollunt societatis culturam & conservationem, & quidem in perpetuum: præcepta contra omnia quæ eam conservant ac tuentur, ut dilectio proximi, quæ tanquam brevi compendio omnes omnino virtutes omniaque officia proximo debi-

ta continet, ut supra a nobis annotatum, atque studium ultionis illam erga proximum propensam voluntatem & benevolentiam animo expellit; sequitur vetitum omnis vindictæ privatæ & ultionis studium privatum, sive illud quis propriis manibus propriaque autoritate exequatur in statu naturali, sive coram iudice in statu civili jus suum ex illicita animi ægrotudine injuriam sibi illatam vindicandi inflammatus persequatur, utroque modo peccat contra moralia & naturalis juris præcepta, quæ & charitatem erga socium & societatis cum eo conservationem atque commercium officiorum commutatione tuendam & promovendam volunt; cui juri accedit & alterum necessitatis vinculum consistens in ejusdem proximi nobiscum divinæ imaginis communiione, quæ illum reddit eodem amore dignum, quo nosmetipsos prosequimur, & idcirco quemadmodum nemo propriam carnem odio habet, ideo & proximum odisse, vel clam, vel manifeste, leges prohibent, quæ nostri amorem nobis inculcant. Unde enim ultionis studium & cupido, nisi ex odio, ira, & infesto erga socium animo. Optime itaque Christus, non tanquam majoris patientiæ magister, sed legis falli nescius interpres, non eripit cuique lælo facultatem jus suum coram iudice legitime persequendi, sed prohibet omnem juris persecutionem ex animo vindictæ & ultionis studio inflammato proficiscentem, quod & in V. T. prohibitum. Cujusmodi prohibitio non solum ad leves, sed etiam atrociores injurias pertinet, quas perferre potius quam ulcisci & in V. T. & N. rationi & æquitati fuit consentaneum: criminis enim atrocitas non potest licitum facere quod per se malum est, quale ultionis studium, ut paulo ante a nobis notatum, ubi & de alapa tanquam atroci injuria a Christo allegata sermonem habuimus.

8. In tali ergo circumstantia patientiam Christus præcipit; & ne quis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam invitas novam*: addit, potius etiam ferendam esse alteram injuriam quam propulsandam priorem: quia scilicet nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est. Maxillam obvertere in Hebraismo est patienter ferre, ut apparet Esai. xxx, 6. Jerem. lll, 3. præbere os contumeliis dixit Tacitus historiarum tertio.

COMMENTARIUS.

Non distinguimus cum Authore injuriam a contumelia, ea mente, quasi minorem injuriam pati arctiori obligationis vinculo obstricti essemus, quam graviolem: quoad injuriæ mensuram possit ejusmodi admitti distinctio, nequam vero quoad ulciscendi prohibitionem, ea enim universalis est, sese extendens ad utramque injuriæ speciem, quia omne ultionis studium per se malum est, ideoque nec augeri nec imminui potest ab objecto circa quod versatur, nec ab ejus natura sibi aliam qualitatem induere, quam quæ sibi naturalis est; naturalem voco, quia dat rei formam, id est efficit ut rem aliquam eo modo cognoscamus quo existit, vel saltem ejus nobis

ideam repræsentare possimus, & entia a se invicem distinguere valeamus secundum illorum naturam, qualitates, & attributa. Itaque quod hic ait Author velut Christi verborum interpret, scil. potius alteram injuriam ferendam quam propulsandam priorem, de leviori injuria unde nihil fere mali, nisi quod in stulta persuasione positum est, ad nos pervenit, intelligendum, quasi in graviore se vindicandi libertas obtineret, (illa enim distinctio & verborum interpretatio non obscure hunc Authoris sensum esse produunt) propter rationes jam adductas a veræ Christi mente alienissimum statuimus.

III. 9. Tertium argumentum peti solet ex eo quod apud Matthæum sequitur: *Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego vero dico vobis, Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui vos execrantur, precamini pro eis qui infesti vobis sunt & vos persequuntur.* Sunt enim qui existimant cum tali dilectione & beneficentia adversum inimicos & infestos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, si ipsum illud legis Hebræicæ dictum consideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligere, Hebræum scilicet: ita enim vocem proximi ibi sumi ostendit Levit. xix comma 17, collatum cum commate 18. At non minus imperatum erat magistratibus occidere homicidas & alios graviter fontes: non eo minus tribus undecim ob delictum atrox justo bello persecutæ sunt tribum Benjamiticam, Jud. xxxi. non eo minus recte David, qui prælia Domini præliabatur, regnum sibi promissum ab Isboseto armis repetit.

COMMENTARIUS.

Hujus loci sensum explicavimus n. 3. §. 6. atque ibi annotavimus errorem Authoris statuentis præceptum, quo jubemur *proximum diligere*, Hebræis tantum fuisse datum, & consequenter nomine *proximi* intelligi non extraneum, sed Hebræum, qui ejusdem religionis & fœderis erat, fratrem, ut patet Levit. 19. 17. 18. quasi non idem & in V. T. & N. dilectionis mandatum, idem objectum, eadem forma, eadem dilectio, idem finis. Lex naturalis, quæ & moralis, jubet diligere proximum qua hominem, id est ejusdem

mecum originis ejusdemque rationis participem, ejusdem generis & dignitatis, itaque non Israëlitis tantum, sed toti humano generi dilectionis lex præscripta, & consequenter universalis est obligatio, qua omnes in universum tenentur homines sese mutuo amore tanquam æquali proximitatis juris vinculo sibi invicem devinctos prosequi atque amplecti, non secus quam quisque semetipsum diligit. Hinc Philistæi & Ægyptii, quamvis extranei ab Hebræis habebantur, quia non ejusdem civitatis, vel fœderis, aut religionis, proximi

proximi tamen nomine censentur. Religionis enim diversitas, vel fœderis, quo in peculiarem populum Deus sibi præ aliis gentibus Hebræos adscivit, neque regiminis vel reipub. peculiaris forma, efficere nequit, ut jura naturæ, quæ perpetua atque immutabilia sunt, locum sibi vindicent in iis, quæ hominis cum homine naturalem cognationem & societatem concernunt, cujus generis est illa mutua dilectio, qua socius amplecti socium tenetur. Et quid si demus, quod tamen falsissimum jam demonstravimus, per proximum intelligi is qui erat ex eadem gente,

ejusdem religionis & fœderis, Israëlita nimirum. inde sequitur magistratui, vel ei, qui in Repub. Summæ rerum præest, non esse facultatem animadvertendi in reos & fontes ex suo populo, vel esse jus belli gerendi adversus proximum justa de causa. Quippe & olim licebat stante Repub. Hebræorum in Hebræos fontes gladio animadvertere. Licebat undecim tribus Benjamitas proximos suos, etiam stricto illo sensu, ferro & armis persequi & adversus eos bellum suscipere. Licebat Davidi regnum sibi a Deo promissum armis ab Isbosetho repetere.

10. Sit ego nunc porrecta latius proximi significatio ad homines quosvis: omnes enim in communem gratiam sunt recepti: nulli populi a Deo devoti: licebit tamen in omnes quod tunc in Israëlitas licuit, qui diligere æque tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod si etiam velis in Evangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quoque constet, non omnes æqualiter diligendos, sed magis patrem, quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata sunt & judicia capitalia & pia bella. Vide sententiam moralem quæ exstat Prov. xxiv, 11. Debent ergo Christi præcepta de singulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, nisi major ac justior dilectio impediatur. Notum est dictum vetus: *Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli.*

COMMENTARIUS.

EAdem proximi significatio & in V. & in N. T. Quis enim proximi nomine denotari potest, quam qui ejusdem originis nobiscum & sanguinis, communis enim humani generis parens Adamus, cujus ex semine omnes gentes & nationes ortum suum derivare necesse habent, ideoque eadem sanguinis jura æquali vinculo hominem devincunt homini sese mutuo amore complecti. Fundatur itaque dilectio proximi in naturali cognatione & consanguinitate, quæ ab uno eodemque omnibus hominibus nascendi communi principio derivanda non latius extendi nec arctius restringi potest quam patet humana societate, & consequenter perperam statuit Author nunc scilicet Christi adventu latius proximi significationem esse porrectam, quam olim in V. T. ita ut quemadmodum omnes in communem gratiam sunt recepti, sic etiam quosvis homines cujusque nationis, Gentiles, extraneum & civem diligere tenemur æquali amore, ita ut nemo sit cui non data occasione & benevolentia & humanitatis officia præstare debeamus. Constat enim Luc. 10, 29. jus propinquitatis non fundari in illa receptione in communem gratiam, sed in jure naturali & communi illa inter homines a natura constituta cognatione, quæ hominem obligat homini tanquam socio suo & sanguini

vinculo sibi juncto opitulari, prodesse, & in eum quæcunque humanitatis & benevolentia officia conferre. Extrinseca enim illa seu adventitia conditio, qua Judæi distinguebantur a Gentili & extraneo, non poterat immutare, ut jam diximus, sanguinis jura, nec tollere ea officia quæ imperat recta ratio exhiberi propinquo, qua homo, inhæret enim hæc conditio ejus ossibus, ideoque ab eo separari nequit, nec mutari quacunque ratione. Itaque quemadmodum nobis communis cum omnibus hominibus recta ratio, ita etiam & nascendi origo, quæ homines æquales efficit, & idcirco obligat, ut omnes homines præstent illa officia tum benevolentia & amoris, tum etiam humanitatis, quæ sibi invicem debent quia ejusdem omnes conditionis & originis, id est qua homines. Et consequenter Israëlita non minus diligere tenebantur extraneos, quam ejusdem fœderis ac religionis participes cives, seu amicos & consanguineos, quia quivis homo nobis proximus & in V. T. & in N. T. Errat quoque Author dum in Evangelica lege majorem dilectionis gradum imperari statuit, quem errorem supra refutavimus. Libenter tamen concedimus, dilectionem suos habere gradus, ita ut magis patrem amare debeam quam extraneum: est enim diligendi regula & ordo,

qui a se ipso incipiens cæteros jubet diligere juxta mensuram consanguinitatis, ita quo quis nobis arctiori sanguinis vinculo junctus, eo magis diligendus & in collocandis beneficiis præferendus iis, qui a nobis remotiori gradu distant. *Omnes homines aequè diligendi sunt, sed cum omnibus prodesse non possit, his potissimum consulendum est, qui pro locorum & temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictus tibi quasi quadam sorte junguntur.* August. *de doctr. Christ.* Huic autem charitatis legi minime repugnant supplicia capitalia & justa bella, quæ ad tuendos innocentes, ne improborum ac facinorosorum hominum pravis machinationibus seu flagitiis obruantur, suscipiuntur. Pugnaret potius contra legem charitatis scelera impunita relinquendo Rempub. & bonorum salutem facinorosorum & sceleratorum insidiis & flagitiis exponere. Qui proximum diligit tenetur quoque omni ratione omnibusque mediis ejus salutem & securitatem tueri adversus omnem vim atque injuriam, puniendo

fontes, & coercendo hostes atque latrones armis & ferro. Si enim liceat impune lædere, nullus erit tutus ab improborum violentia. *Plut. in Rom. apoph.* Ex dilectione innocentum derivanda videntur capitalia supplicia & pia bella, cum enim inquit Regum sapientissimus *Proverb.* 24. 12. *Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.* Quid aliud docet quam habendam de proximo curam, quem ut nolime ipsos diligere, ita etiam a periculis servare, si possimus, tenemur, charitatis lege, imo ut possimus annitendum, cum liberare a violentia & injustitia, a vi & injuria improborum, vix enim habendus pro socio qui hostilem suum erga societatem humanam animum declarat, omnia jura divina & humana pervertens simul humanam naturam exuisse videtur, consequentur omni amore sese indignum reddit, & inhabilem efficit ad recipienda humanitatis & benevolentiae officia.

II. Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo, qui malis Solem suum oriri facit. At idem Deus de quibusdam malis & in hac vita pœnas sumit, & olim sumet gravissimas. Quo argumento simul solvuntur ea que de lenitate Christianis præcepta ad hanc rem adferri solent. Nam Deus lenis, misericors, longanimis appellatur *Jonæ* IV, 2. *Exod.* xxxiv, 6. At ejusdem in contumaces iram, hoc est puniendi voluntatem, passim describunt sacræ literæ, *Num.* xiv, 18. *Rom.* II, 8. Et hujus iræ minister constitutus est magistratus, *Rom.* xiii, 4. Moses ab eximia lenitate prædicatur. At idem pœnas de fontibus exegit, etiam capitales. Christi lenitatem & patientiam imitari passim jubemur. At Christus est qui & Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis, *Matth.* xxii, 7. & impios in die judicii pro meritis est damnaturus. Magistri lenitatem imitati sunt Apostoli, qui tamen potestate sibi divinitus data usi sunt ad pœnam facinorosorum, *1 Cor.* iv, 21. *1 Cor.* v, 5. *1 Tim.* I, 20.

COMMENTARIUS.

Docet Christus *Matth.* 5. legem charitatis a nobis efflagitare, ut non solum amicos, sed etiam inimicos diligamus, (nam illud quod præcedit, *odio habebis inimicum tuum*, est additamentum Pharisaicum, quippe in toto legis corpore non scriptum, sed falsa traditio Scribarum, quibus visum fuit hoc addendum esse) & benedicamus eis, qui devovent nos, ut ostendamus filios esse patris nostri qui est in caelis: utpote qui faciat solem suum oriri non solum bonis, sed etiam malis, & pluat super justos & injustos, cujus exemplar sequi debemus, si legi convenienter vitam instituere volumus. Quamvis qui hostili in nos sunt animo, eos statim dixerimus vix pro sociis habendos, cum sese inhabiles reddant ad recipienda humanitatis officia, id non eo sensu intelligendum, quasi nulla plane humanitatis offi-

cia ipsis a nobis præstanda, nulloque beneficio afficiendis. Verum ea exigi nequit tanquam sibi debita, ut socio & proximo, qui a sua parte jura consanguinitatis & propinquitatis observans, idem a me ex mutua obligatione postulat, quasi fas non esset ut injuriam a me arceam, & vim vi repellam. Verum quid si inimicus aliquando in necessitate constitutus opem nostram implorat, vel posterius ejus a nobis succurrant, an illos deserere æquum? neutiquam. Oblata enim occasione ulciscendi inimicum, cum missum facere æquitatis est atque clementiæ. Imitemur Deum, qui solem suum etiam oriri facit super malos. *Sceleratis etiam sol exoritur*, inquit Seneca. Verum ejusmodi iræ moderatio atque lenitas lege præcepta non tollit vel defensionem sui adversus vim illatam, vel eripit magi-

magistratibus facultatem puniendi fontes & facinorosos. Deus enim, qui lenis & misericors est, simul est iudex & vindex scelerum, atque in contumaces gravissime sæpe consuluisse testantur passim sacrae litteræ, imo se vindicaturum iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum, qui sese oderunt, minatur. Divinæ autem iræ minister constitutus legitimus magistratus, cui adde exempla ab Authore adducta.

12. Quartus locus qui objicitur est Rom. XII, 17. *Nemini malum pro malo reddite: procurate honesta in omnium conspectu. Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes. Non vosmetipsos ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ: scriptum est enim; Meum est ulcisci: ego rependam, dicit Dominus. Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum; si sitit, da ei potum: hoc enim si feceris, carbones ignis coacerdabis in caput ejus. Ne vincitor a malo, sed vince bono malum.* Sed hic quoque eadem quæ ad locum superiorem patet responsio. Nam quo tempore dictum fuerat a Deo, Meum est ulcisci, ego rependam; eo ipso tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis scriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (popularibus scilicet) exhiberi jubentur, Exod. xxxiii, 4, 5. Hæc tamen, ut diximus, neque pœnis capitalibus, neque bellis justis in ipsos etiam Israëlitas obstabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta similia, quamvis latius patentia, in talem sensum rapienda sunt: eoque minus quia capitum sectiones non ab Apostolis sunt, aut eorum ætate, sed multo serius factæ ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc XIII caput inchoat, *Omnis anima potestatis supereminentibus subjecta esto*, & quæ sequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis cohæsit.

IV.

13. In hac autem dissertatione dicit Paulus, potestates publicas Dei ministras esse; & vindices ad iram (id est ad pœnam) in maleficos: eo ipso apertissime distinguens inter ultionem publici boni causa, quæ Dei vice exigitur & ad ultionem Deo reservatam referenda est, & illam explendi doloris, quam paulo ante interdixerat. Nam si ultionem etiam illam, quæ boni publici causa exigitur, in illo interdicto comprehensam velis, quid erat absurdius, quam cum dixisset abstinendum a pœnis capitalibus, deinde subjicere, in hoc potestates publicas a Deo constitutas, ut pœnas vice Dei exigant?

COMMENTARIUS.

SI nemini malum pro malo reddere, neque se ulcisci liceat, sed quisque obligatus est cum omnibus hominibus, & Græcis & Judæis, imo & idololâtris, quia & nobis proximis pacem colere, ideoque dare locum iræ, & Deo vindictam relinquere, ergo prohibita omnis vis atque facultas jus suum armis persequendi cuique Christianam doctrinam profitenti: qui enim societas coli & pax haberi potest ubi omne commercium & omnis consuetudo inter homines armis & ferro interrumpitur, imo plane tollitur. Hoc modo ex dicto Pauli loco argumentantur qui omnem bellandi licentiam sublatam volunt in N. T. Verum facilis est responsio, vindicta quidem hic

prohibetur hominibus, scil. privatis, non item magistratui, qui vindex & minister est iræ divinæ, nec quæ ab Apostolo commendantur jus belli pii gerendi tollunt, exigente illud necessitate. Nam qui jubet ut pacem cum nostri similibus colamus, conditionem adjicit, *si fieri potest*; quo significat non semper possibile esse, aut in nobis situm, propter hominum quorundam malitiam & ad quæcunque admittenda scelera pronam naturam pacem colere. Vult itaque Apostolus ut quæ nostri sunt officii præstando pacem conservemus, nemini, ne discordias & contentiones fovæmus, demus anam belli seu dissidii, sed contra omnia curemus, quantum in nobis est, quæ pacem promo-

veant. Si vero ea haberi nequit, utpote quando de pietate aut veritate agitur, vel etiam de salute & vita nostra tuenda adversus improborum hominum vim atque injuriam, non est præponenda concordia veritati neque propriæ salutis, verum ita instituenda defensio utriusque, ne implacabile concipiamus odium erga adversarium, sed facile cum eo redeamus in gratiam, ubi vel veritatem vel nosmetipsos oppugnando abstinere. Patet etiam eo tempore quo dictum fuerat a Deo, *Meum est ulcisci, ego rependam*, judicia capitalia exercitata, bella gesta approbante Deo. Sic etiam inimicis, non tantum popularibus, sed quibusvis, benevolentia & humanitatis officia exhibere jubetur. Verum eo ne quidem privatis prohibetur justam defensionem opponere in se impetum facientibus, licet & ipse adversarius sit Israëlita, multo minus magistratui interdicitur gladii usus in facinorosos, vel belli gerendi jus ad tuendos innocentes & pacem publicam conservandam, ut jam annotavimus. Sed modum tantum ponit lex inimicitias, ne sint admodum vehementes, ne afflicto inimico addamus afflictionem, sed potius periculum ejus aut damnum arcuamus & impediamus. Quod enim nobis fieri

optamus vel optare deberemus, etiam proximo quamvis inimico obliti injuriæ qua nos affecit, faciendum. Quod autem lex moralis Israëlitis concessit, & nobis quoque Christianam doctrinam sequentibus licet, quia perpetua est atque immutabilis. Cui etiam accedit quod idem Apostolus initio *Capitis* 13. stabilire videtur vindictam publicam: quæ si prioribus verbis *cap. præcedentis* tolleretur, *neque absurdus quicquam fingi posset quam id quod affingeretur Apostolo, qui postquam ex istorum sensu prohibuisset omnem vindictam, etiam publicam per capitales pœnas: & bella immediate subiceret, ad hoc supremas potestates esse institutas, ut pœnas vice Dei exigere, ut inquit Rivet. Præst. in Decal.* Quod autem capitulum distinctionem attinet, plurimi sibi eam attribuunt, quorum nomina a quibusdam recensentur scriptoribus, novam vero eam esse & plane recentem censuit Heinsius, sed quo tempore cœperit non satis constare alii non absque ratione opinantur. Verum cum hæc controversia nihil adfert momenti ad confirmanda quæ de sensu istius loci, quem Adversarii adducunt, disputavimus, aliis magis diligenter discutiendam relinquimus.

V. 14. Quintus quo nonnulli utuntur locus est *11 Cor. x, 3. Quanquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed divinitus valida ad destructionem munitionum: & quæ sequuntur.* Sed hic locus nihil ad rem facit. Ostendunt enim tum præcedentia, tum quæ sequuntur, carnis nomine a Paulo ibi intelligi imbecillam corporis conditionem, qualis in aspectum veniebat, & cujus nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma sua, potestatem scilicet sibi ut Apostolo datam ad coercendos refractarios, quali usus fuerat in Elymam, Corinthium incesti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo potestatem negat esse carnalem, id est infirmam, imo contra validissimam eam esse asserit. Quid hoc ad jus capitalium suppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Ecclesia eo tempore publicarum potestatum auxilio destituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigiosam illam potestatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœpit ex quo Imperatores Christiani Ecclesiæ contigerunt, sicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat.

COMMENTARIUS.

HUic loco adjungi potest quod legimus *1 Ephef. 6. 17. Assumite gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Unde argumentantur Christianos non oportere arma tractare. Apostolus enim sermonem habet de potestate, & armis, quibus & ipse & qui secum eodem munere fulgentes muniti contra Satanam, mundum, & carnem pugnare debebant: quia jussi erant non externa vi, sed solo verbi præconio, id est spiritualiter mundum debellare, & ad obedientiam Evangelii adigere, qui ab eo alieni erant, & Chri-

sti doctrinam oppugnabant. Aliqui etiam de extraordinaria Apostolica potestate, qua aliquando usi sunt Apostoli, accipiunt, in contumaces & ad impios coercendos. Quemadmodum Petrus Ananiam & Saphiram morte, Paulus Elymam magum visu orbavit. Quo autem sensu verba accipiuntur, neutrum sequitur quod Adversarii inferre volunt. Apostolorum & fidelium arma spiritualia quidem sunt, verum inde non sequitur magistratui non competere jus gladii & armorum corporalium. Quippe quemadmodum

modum vocatio Apostolorum & fidelium non tollit officium magistratus; sic arma spiritalia quibus fideles pugnant, non tollunt temporalia seu corporalia, quibus magistratus utitur. Turretin. *Loc. 11. Quest. 17. Aliud est officium privatum fidelium, aliud publicum magistratus; fideles debent parati esse ad proprium sanguinem fundendum potius quam alienum, quia ipsis jus gladii & belli non est concessum; sed alia ratio est officii magistratus, quem cum Deus armaverit ad malorum vindictam & defensionem Reipub. & Ecclesie, etiam bella gerere necessaria ipsi concessit. Quæ tamen verba sano sensu accipienda, ne potestatem in quibusdam casibus sese propriis armis tuendi adversus vim illatam tollant. Si verba ad*

extraordinariam potestatem referuntur, scilicet ad censuram Ecclesie, quam sæpe excipiebat corporalis poena, minus sequetur quod volunt. Si enim extraordinaria & miraculosa potestate vindicandi quorundam Christianæ doctrinæ oppugnantorum inobedientiam armati fuere Apostoli, eo magis affirmatur in Ecclesia, saltem inter Christianos aliquam divinam vindictam fuisse necessariam, & etiam exercitum, ut constat ex exemplis statim adductis. *Quæ tum miraculose fuit excitata, cum Ecclesia secularium potestatum auxilio destitueretur, deficere autem cepit, ex quo Imperatores Christiani curam Ecclesie susceperunt. Rivet. dict. loc.*

15. Qui sexto affertur locus, Eph. VI, 12. *Induite universam illam armaturam Dei, ut possitis stare adversus artes Diaboli; quia non est vobis lucta adversus sanguinem & carnem (supple, tantum, more Hebræo) sed adversus imperia, & quæ sequuntur: agit de pugna, quæ Christianorum est qua sunt Christiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus possunt.* VI.

COMMENTARIUS.

Nihil sane ponderis habet argumentum ex adducto loco petitum: non prohibet enim Apostolus carnalibus armis uti adversus homines carnales injuste nos invadentes. Verum commendat & docet qualem armaturam induere debemus adversus artes Diaboli, quippe *non est nobis lucta, inquit, cum sanguine & carne*, id est non est nobis pugnandum cum hominibus, quibus arma corporalia opponere, & quorum vim vi repellere & arcere a corpore, a vi-

ta, a capite possumus. Sed longe alia hic est debellandi ratio. Nam hostes sunt, quos nulla humana virtus sustinere queat. Imo ex hoc loco potius justi belli gerendi licentiam stabiliri quam everti existimamus, cum ex ipsa armaturæ distinctione liquet Apostolum in eam opinionem adductum, quod nobis adversus homines uti armis corporalibus liceat, quemadmodum adversus spirituale Diaboli bellum induere debeamus armaturam Dei.

16. Jacobi locus, qui septimo affertur, IV, 1. *Unde bella & pugnae inter vos? nonne ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris? Concupiscitis, & non habetis: invidetis & affectatis, nec potestis nancisci: pugnatu & bella geritis, nec obtinetis, eo quod non petitis: petitis, & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras absumatis: nihil continet universale: tantum dicit bella & pugnas, quibus tum Hebræi dispersi inter se misere collidebantur, (cujus historię partem aliquam apud Josephum videre est) ortum habuisse ex causis non probis: quod nunc etiam contingere scimus & dolemus. Sensum ab hoc Jacobi loco non alienum habet Tibulli illud:* VII.

*Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuere,
Faginus astabat cum scyphus ante dapes.*

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas, innocentissime agere eas gentes, quarum victus est simplicissimus. Non abeunt hinc ista Lucani:

----- *O prodiga rerum
Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,*

*Am. lib.
XVII.
cap. 12.
& lib.
seq.*

Et

*Et quæstorum terra pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, & lauta gloria mensa:
Discite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. Non erigit agros
Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus,
Non auro myrrhaque bibunt, sed gurgite puro
Vita redit: satis est populis fluviusque Ceresque.
Heu miseri! qui bella gerunt.*

Cui adjungi potest Plutarchi illud in Stoicorum contradictionibus: *ἰδεῖς γὰρ φύσιν ἀνθρώπων πόλεμον ἀπὸ κακίας. αἰτιά τ' ἴσθ' φιληθονία, τ' δὲ πλεονεξία, τ' δὲ φιλοδοξία πρὸς ἢ φιλαρχία συρρήγνυσι.* Nullum inter homines bellum non ex vitio nascitur: aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur. Justinus cum Scytharum instituta laudasset: *Atque utinam reliquis mortalibus similis moderatio & abstinentia alieni foret: profecto non tantum bellorum per omnia secula terris omnibus continuaretur, neque plus hominum ferrum & arma quam naturalis factorum conditio raperet.* Apud Ciceronem est de Finibus primo: *Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordia, seditiones, bella nascuntur.* Maximus Tyrius: *νῦν μετὰ πάντων πόλεμος. αἱ γὰρ Ἰπθηθουλίας πλανῶν πανταχῆ, ὡς ἐπὶ πάντων γῆν τοῖς πλεονεξίας ἐπιγείρουσι.* Nunc omnia bellis plena: *Ubique enim oberrant cupiditates, & per omnes terras excitat appetitum rerum alienarum.* Jamblichus: *καὶ γὰρ πόλεμος ἢ πόσις ἢ μάχαις ἔδειν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα ἢ οἱ τέττα Ἰπθηθουλίας. Ἄλλ' ἢ πῶς ἔχρησμένων κτήσιν οἱ πόλεμοι γίνονται.* *Bella, pugnas, seditiones corpus præbet & corporis cupiditates. Nam rerum utibilibum caussa bella oriuntur.*

COMMENTARIUS.

Stendit quidem Apostolus bellorum originem ex pravis animi motibus, ex illicitis voluptatibus & cupiditatibus derivandam, quas vitandas docet Christianos. Qui enim socium injuriam afficiendo ad bellum provocat, eum peccatum admittere necesse est. Verum qui ex justa causa bellum suscipit, ut sese tucatur adversus vim illatam, vel imminentem, vel sua injuste ablata repetat vi & armis, si nulla alia recuperandi ea est occasio, in relicta versatur. Offensionem quidem ex causis non probis originem habere vult Apostolus, verum inde non sequitur nobis propriam defensionem, neque etiam magistratui bellum suscipere illicitum non solum ad propulsandam, sed etiam vindicandam injuriam, & recuperandas injuste civium possessiones vi occupatas. Sæpius causas illas, quas Apostolus enumerat, bella, dissidia atque contentiones excitasse, non solum veterum monumenta, sed rerum usus testatur, quam multa & olim & hac etiam tempestate, in quam nostra incidit ætas, bella gesta, quibus sceleratus amor habendi, & alieni concupiscentia, ac auri argentique cupido causam præbuit. Ea in causa fuit quod itum sit in viscera terræ, ut effoderentur opes irritamenta malorum:

*Janque nocens ferrum, ferroque nocentius
aurum*

*Prodierat: prodit bellum quod pugnat utroque;
Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.*
Ut canit Poëta. 1. *Metam.* Quamobrem Seneca 7. lib. *Benef. cap. 10.* *Ferrum ex iisdem tenebris prolatum, quibus argentum & aurum: ne aut instrumentum in cades mutuas deesset, aut pretium.* Sic quoque divitiis sollicitati Romani Cyprum, insulam divitiis abundantem, quamvis a Socio Ptolomæo regeretur, invaderunt sine ulla justa causa, ut tradit Flor. lib. 2. cap. 9. *Sed divitiarum, inquit, tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium populus, & donare regna consuetus, Publio Clodio Tribuno duce, socii vivique regis confiscationem mandaverit.* Hinc Lucanus:

*Usque adeo solus ferrum mortemque timere
Auri nescit amor? pereunt discrimine nullo
Amiffa leges, & pars vilissima rerum
Certamen movistis opes.*

Et Lucretius:

*--- Nunc aurum & purpura curis
Exercent hominum vitam, belloque fatigant.*

Hinc quoque Juvenal. Sat. 14.

*Inde fere scelerum causa, nec plura venena
Miscuit, aut ferro grassatur sæpius ullum
Humana mentis vitium, quam seva cupido
Immodici census.*

Et

Et Plinius ait: *Opulentia exitus, ad scelera, ca-*
des & bella tendere.

Hinc Euripides in *Plisthene*:

Πολλῶν τὰ χρεμάτων ἀντὶ ἀνθρώποις κακῶν.

Multorum malorum causa hominibus opes.

Utuntur cupiditate ad congregandas opes. Hinc fraudes, latrocinia, hinc omnia scelerum genera orta sunt. *Lactant. Divin. Inst. lib. 6.*

17. Quod vero Petro dictum est, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum non ad bellum communiter spectatum, sed ad bellum privatum proprie pertineat, nam & Christus ipse inhibita aut neglecta defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Joan. XIII, 36.) suo loco rectius pertractabitur.

VIII.

C O M M E N T A R I U S.

Hoc Petri dictum examinandi nobis erit occasio, ubi de bello privato disputandum erit. Notandum tamen, quamvis Christus se corporalibus armis tueri voluerit, quia regnum ipsius de hoc mundo non erat, ex eo inferri nequit injustum esse sui defensionem suscipere, armis & ferro a se depellendo vim & injuriam; nam ipse

ait Joan. 18. 36. *Si meum regnum esset de hoc mundo, ministri mei pro me certarent*; argumentum non improbasse Petri factum tanquam illegitimum per se, sed quia intempestivum, quia regnum suum non erat de hoc mundo, ideoque tali defensione, quæ adhiberi solet ab iis qui societati civili præsumunt, se uti nolle.

IX. 1. Quoties de scripti sensu quæritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas: quod etiam in divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias, quæ ab Apostolis constitutæ sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quæ Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quædam veterum Christianorum: ad quæ tria dicenda habeo.

C O M M E N T A R I U S.

Quamvis usus sequens & prudentum auctoritas in divinis interpretandis litteris non omnino sit rejicienda, attamen cavendum ne plus autoritatis ipsis attribuamus quam par est, fuerunt omnes enim homines erroribus obnoxii & fallibiles, eorum cognitio imperfecta fuit, & qui sæpe partium studio a vero deflectere potuerunt. Et consequenter fides, quæ nititur Patrum consensu alicujus Scripturæ loci interpretationem approbantium, non infallibilis, sed verosimilis tantum atque probabilis cense-ri de-

bet. Hinc Hieronym. *Epist. 62. ad Theop. Alexand. Scio me aliter habere Apostolos, aliter reliquos tractatores, illos semper vera dicere, istos in quibusdam ut homines errare.* Argumenta itaque, quæ nonnulli, qui bellum impugnant, petere solent ex veterum Christianorum dictis, ejusdem apud nos ponderis sunt cujus eorum testimonia in approbanda interpretatione Scripturæ, scilicet quatenus cum illa consentiunt, eatenus illis credimus, & pro actionum nostrarum normam atque regulam habemus.

2. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum: adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius; quales sunt Origenes & Tertullianus, qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait a Deo documentum datas *πρὸς τὰ δίκαια & παγκράτους πόλεμος, εἴποτε θεοί, γίνεσθαι ἐν ἀνθρώποις: Ut bella justa atque ordinata inter homines generantur, si quando id jubeat necessitas.* Et idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capitalia minus probare videtur, dixit, *Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat.* Et de militia hæsitat: nam libro de Idololatria, *Queritur*, inquit, *an fideles ad militiam converti*

I.

T

possint,

possunt, & an militia ad fidem admitti. Et videtur eo loco propendere in eam sententiam, quæ militiæ adversatur. At libro de corona militis, cum quædam adversus militiam disputasset; mox distinguit qui ante baptismum militabant ab iis qui post baptismum nomen dant militiæ. Plane, inquit, si quos militia præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Joannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat: dum tamen suscepta fide atque signata, aut deserendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillandum (id est cavendum) nequid adversus Deum committatur. Sensit ergo illos post baptismum in militia permansisse; quod sane minime facturi fuerant si intellexissent militiam a Christo interdictam; non magis quam aruspices, magi, & alii veterum artium professores in sua arte post baptismum manere permitti sunt. Eodem libro militem quendam & quidem Christianum laudans; O militem, inquit, in Deo gloriosum.

C O M M E N T A R I U S.

PARUM solliciti fumus quid Tertullianus vel Origenes tradiderint de bellandi licentia, certiores jam ex iis quæ sup. disputavimus facti sacram Scripturam non repugnare bello, sed potius ei favere. Cui accedit quod quam plurimi scriptores ambos hæresi addictos fuisse testantur. Quod vero atinet Tertullianum, quanquam ad Montanistarum prolapsus disciplinam fuerit, tamen præter asperiores vivendi regulam alias fæces Montanisticas nunquam imbibisse testantur nonnulli scriptores. Placet hic describere quæ tradit summus Theologus vir reverendus *Guil. Cave Hist. Litter. Script. Ecclesiast. Circa mediam ætatem, teste Hieronymo ætatem intellige non tam vitæ naturalis, quam Christiana, (i. e.) circa hujus sæculi, scil. ab V. C.) exitum, anno, uti non male conjici potest, cxcix ad Montani dogma prolabitur, invidia & contumeliis Romana Clericorum Ecclesia provocatus. De quo, salvis aliorum judicis liceat mihi conjecturam meam, quam olim in Tertulliani vita, anno 1675. scripta, num. 9. proposui, hoc loco paucis exponere. Scilicet, Clericos Romanos duriori ingenio & nimia morum Tertullianorum asperitate offensos, cum veluti Montanistarum gregalem atque vindicem accusasse, placitaque Montanistica damnare renitentem a communione abscidisse. Quibus ille commotus vir ingentis ac fervidioris*

animi, ac injuriarum haud bene patientis, speciosis adhuc Montanistarum jejunis & vigiliis, ceteraque rigidioris vitæ disciplina captus, illorum cœtuse junxit. Neque enim crediderim Tertullianum, magni judicii, ingenii, gravitatis, & sinceræ probitatis virum, faces Montanisticas imbibisse unquam, sed solummodo Montanum, tanquam novum quendam Prophetam ac Paracletum agnovisse, miraculosis Spiritus sancti donis instructum, & in mundum a Deo missum, ut lapsos Christianorum mores fortius corrigeret, doctrinamque Evangelicam a Christo Domino olim traditam, & sub involucris quibusdam adhuc latentem plenius, & luculentius edoceret. De Origenè testatur vir clarissimus cum a toto pene Antiquorum fenatu gravissimis erroribus damnari, quorum vestigia satis nota in ipsius operibus hodie comparent. Et Beza in epist. 28. Est certe hic scriptor adeo omnibus modis impurus, sive ita ipse scripsit, sive depravata postea fuerant ejus scripta, ut nullam in Ecclesia auctoritatem in rebus controversis mereatur. Quod autem ait Author docere hosce Patres aliquid magnificentius, dum bello abstinendum suadeant Christianis, redolet Pontificiorum doctrinam, quia consilia iterum a præceptis distinguit, quorum errorem supra ad Proleg. annotavimus ac refutavimus.

- II. 3. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Josephum existant, videmus Judæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse, quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent, & quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogentur. Atque easdem ob causas à L. Lentulo missionem Judæos impetrasse docet idem Josephus:

phus: alibique narrat, cum Judæi Roma urbe jussi essent excedere, quosdam militiæ adscriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia; ob eas scilicet quas diximus causas: quibus accedebat interdum tertia, quod adversus populares suos pugnandum haberent: at κατὰ τῶν ὁμοφύλων ὄπλα λαβεῖν ἀθέμιτον, nefas in populares suos arma sumere, tunc scilicet cum populares ob patriæ legis observationem periclitabantur. Quoties vero hæc incommoda cavere poterant Judæi, militabant etiam sub externis regibus, sed ἐμμένοντες πρὸς πατρίους θεοὺς ἔχοντες ζωὴν, perstantes in patriis institutis & ex eorum præscripto viventes: quod pacisci prius solebant, eodem Josepho auctore. His periculis simillima sunt quæ Tertullianus militiæ suorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli: quia scilicet per Deos Gentium, Jovem, Martem, atque alios, jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona militis: Excubabit pro templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apostolo non placet: & quos interdum exorcismis fugavit, noctibus defensabit? Mox: Quanta alia in delictis circumspici possunt castrensium munium, transgressioni interpretanda?

C O M M E N T A R I U S.

DEo magis obtemperandum quam hominibus, quando ab humano imperio nobis aliquid imperatur, vel faciendum imponitur, quod divinis legibus repugnans conscientiam nostram læderet, recta evincit ratio. Non mirum itaque quod evitarint Christiani sæpe militiam sub Imperatoribus a veri Dei notitia alienis, non eo animo quasi ipsis non licitum obtemperare imperio Principis nondum ad veram fidem conversi, vel militiæ dando nomen sese adstringere ad præstandam ejusmodi obedientiam, qualem exhibere Imperatori suo miles tenetur. Sed ob temporum circumstantias, & quia quædam præstanda ipsis incumbebant, cum Christiana doctrina sive potius divina voluntate pugnancia. Quorum in numero erat sacramentum militare, cujus præstatio etiam si est res per se licita, imo etiam necessaria, illicita tamen erat quoad præstandi modum & ritum, qui Christianæ fidei doctrinæ atque legibus divinis repugnabat, quia non invocabatur nomen veri Numinis, in cujus nomen solum jurandum, sed falsorum Deorum, Jovis, Martis, vel etiam nomen alicujus creaturæ, ut Principis, vel Cæsaris vel Senatus. *Jehova Deum timeto, & ipsum colito, ac per nomen ejus jurato Dent. 6. 13. & 10. 20.* Non jurare itaque licebat Christianis, neque etiam Judæis per eos qui Dii non erant *Jerem. 5. 7.* Apud Romanos enim ex legibus & disciplina militari obtinuit, ut qui militiæ nomen dare vellet, præstare obligatus erat sacramentum. Hinc militiæ sacrati dicuntur milites, quia jurare soliti. Unde Imp. Maximus milites suos alloquens apud Julium Capitolinum: *Sacrati commilitones, imo etiam mei consecrati.* Hæc sacramentum militare tam necessarium Ro-

mani existimarunt, ut cum hoste congredi neque in prælium descendere liceret nisi qui eo obligatus esset, imo cædis habebatur reus, si quis eo non præstato hostem interfecisset teste Plutar. in *Problem.* Quamobrem hac de re sollicitus Cato scripsit ad Poppilium Imperatorem, quem unam legionem dimisisse, & cum ea quoque filium suum intellexerat, ut, si eum pateretur remanere in exercitu, secundo eum obligaret militiæ sacramento: quia, priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. Eiusdem *Marci Catonis senis est epistola ad M. filium, in qua scripsit, se audisse, cum missum factum esse a consule, cum in Macedonia bello Persico miles esset, in qua monet, ut caveat, ne prælium inciat, negat enim jus esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste.* Annotat vir doctissimus G. Stewechius in suis in *Vegetium* commentariis ad lib. 2. c. 5. *Jusjurandum apud antiquos hoc modo præstari solitum; scriptis militibus, Tribuni suos quisque in suas legiones vocantes, unum ex omnibus maxime idoneum lectum jurejurando obstringebant, se quoad præstata mandata ducum exsecuturum. Inde reliqui omnes procedentes singuli, se omnia facturos in verba primi jurabant. Quo facto, in idem militibus ad conveniendum loco, eos dimittebant.* Formula juramenti videre est apud *Gell. lib. 16. cap. 4.* Et Livium, quam ex illis Authoribus statim laudatis Commentator nobis descriptam exhibet, simulque notat aliam formulam præstandi juramenti obtinuisse sub Principibus & Imperatoribus, diversam ab illa de qua Livius bello Punico secundo sermonem habet. Quoniam & nomen Principis juramento inferere, & per majestatem Imperatoris jurare mos erat. Tacit. lib. 4. *Histor. de veterani*

ranis in jurisjurandi præstatione cunctantibus: Et cum cetera jurisjurandi verba conciperent, Vespasiani nomen hæsitantes aut levi murmure, & plerumque silentio transmittabant. Vide & Polyb. de

Castramet. & doctas in eum notas. Ubi omnia quæ ad hanc materiam pertinent late & diligenter tractantur.

- III. 4. Tertium quod notamus hoc est, Christianos primorum temporum tanto ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capeffenda, ut sæpe consilia divina pro præceptis amplecterentur. Christiani, inquit Athenagoras, *ἡ δὲ διὰ ζήτησιν τοῖς ἀπειθεῖς*, adversus sua rapientes iudicio non contendunt. Salvianus iustum a Christo ait, ut ea ipsa de quibus lis est relinquamus, dummodo litibus exuamur. Atqui id ita generaliter sumtum, consilii forte est & vitæ sublimioris, at non in præcepto positum. Simile est quod plurimi Veterum omne juramentum improbant, nulla exceptione addita, cum tamen Paulus in re gravi juraverit. Christianus apud Tatianum, *πρατήριαν παρήτημαι*, præturam recusato: apud Tertullianum, *Christianus nec ædilitatem affectat*. Sic Lactantius iustum (qualem vult esse Christianum) negat belligeratum; sed ita ut simul navigaturum neget. A secundis nuptiis quam multi Veterum Christianos dehortantur? Quæ omnia sicut laudabilia, eximia, Deo apprime grata sunt, ita nullius legis necessitate a nobis exiguntur. Atque hæc solvendis quæ objiciuntur sufficient.

Lib. v.
c. 18.

COMMENTARIUS.

CUM lex moralis sit summæ perfectionis & creditudinis regula, sequitur nihil per modum consilii nobis a Christo posse tanquam vitæ sublimioris & exactioris instituendæ ac agendæ regulam præscribi, quod legis moralis præcepta non exigunt. Valet lex hominem reddere perfectum, si eam implendi quoad omnia præcepta ipsi esset facultas, quippe cum ea sit verus perfectissimæ sanctitatis divinæ typus, nihil ei addi potest quo perfectior redderetur, atqui a nobis requirit Christus, ut sancti essemus sicut Pater noster in Cælis, qui est summus ad quem perveniri potest sanctitatis gradus, ergo ultra nostrarum actionum cum lege morali sive imagine divina convenientiam nihil nobis quid magis perfectum per modum consilii præscribi potest, quod sequentes nos redderet perfectiores, quam legi obtemperantes: ut volunt Pontificii & cum iis Author statuit. Cui etiam addi potest quod exempla ab Authore allegata potius ad præceptum quam consilium referenda videntur, non quidem absolute, sed certo casu. Sic adversus sua rapientes non contendere iudicio, si divina maiestas & gloria litibus nostris læderetur, & aliqua ratione vilesceret, tenemur, & nunquam jurare præstat, imo obligati sumus lege morali & naturali, quam jurare per idola, quam obrem veteres Christiani sub infideli Principe vitam agentes potius omnibus juramentis abstinere voluere, quam ut adigerentur jurare per eos qui Dii non sunt. Imo nonnunquam jus jurandum præstitisse ex Scripto-

ribus constat, quando ipsis non per nomen vel genium Principis, sed per Deum & Spiritum Sanctum jurare licitum, nec etiam per salutem Principis jurare recusarunt, ut tradit Tertull. in *Apolog.* c. 32. Vid. & Veget. de *re militari* l. 2. c. 5. Quamquam laudabile esset homines eo perfectionis pervenisse, ut nullo iudicis ad lites dirimendas officio, nec jurejurando ad veritatem invegstrandam opus esset, culpari tamen non debet, necessitate humana utrumque exigente, bonorum quæ nobis jure acquisivimus & posteris debemus, ad vitam honeste transigendam necessariorum defensio, vel ablata repetere sive iudicio, ubi ejus copia est, sive propriis viribus in statu naturæ, nec juramentum præstare velle, ubi legitimo modo nobis a iudice defertur: priori casu rem familiarem deserens infideli deterior est, posteriori ordinem iudiciorum invertere volens, non obtemperando iudicis decreto, publicæ tranquillitatis perturbator, & summi imperii violator, cujus nomine exercentur iudicia, habendus. Minus adhuc laudabile consilium, quod secundis nuptiis abstinendum suadet, quæ quamvis multa sæpe pariant incommoda, melius tamen est ea perferre si uxorem ducendi aliquem urget necessitas, quam continuo impuro uri amore, *melius enim est contrahere matrimonium quam uri*, ait Apostol. *1 Corinth. 7. 9.* imo eo casu præceptum, quia matrimonium institutum est, ne ardore libidinis flagrantis vago coitu belluarum instar naturæ stimulis satisfacere studeamus.

X. 1. Nunc ut nostra firmemus, primum non desunt nobis scriptores & quidem antiquiores, qui & capitalia ppublica, & quæ independent bella, sentiant a Christianis licite posse usurpari. Nam Clemens Alexandrinus Christianum ait, si ad imperium vocetur, ut Moses, futurum vivam subditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum Christiani describens, decere eum ait intactis esse pedibus, nisi forte militet. In constitutionibus quæ Clementis Romani nomen præferunt, libro VII, c. III, legimus: *ὅχι οἷς παντὸς φόνο φάυλα πυχάνοντο, ἀλλὰ μόνυ τῷ ἀθώω. τῷ ἐδίκω ἀρχαυσι μόνουσι ἀφωρισμῶν: non quasi omnis cædes illicita sit, sed ea quæ est innocentis: ita tamen, ut quæ justa est, magistratibus solis sit reservata.*

COMMENTARIUS.

Vid. Thom. 1. 2. quæst. 100. or. 8. Et Aug. de civ. Dei lib. 1. cap. 21. Qui & lib. 22. contra Faustum cap. 74. scribit Manichæos omnia omnino verba damnasse, adeoque improbabant bella gesta per Moysen, sed nimirum Scripturis veteris Testamenti non credebant impii Manichæi. Ve-

tus Testamentum non esse a bono Deo, impie asserbant, ubi constat, Deo auctore bella gesta sapius. Et Ambrosius lib. 1. off. cap. 27. Fortitudinem, quæ vel bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a laironibus socios, plenam justitiam.

2. Sed auctoritatibus privatis sepositis ad publicam Ecclesiæ veniamus, quæ maximi debet esse ponderis. Dico igitur, nunquam a baptismo rejectos aut ab Ecclesia excommunicatos eos qui militabant; quod tamen & factum oportuit, & factum fuisset si militia cum novi foederis conditionibus pugnasset. In dictis modo constitutionibus lib. VIII, c. XXXII. agit scriptor ille de iis qui antiquitus ad baptismum admitti, aut ab eo rejici solerent, *σεγαπίου περιαιὸν διδασκίεσθω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν. δεκείσθω δὲ τοῖς διδομῶν οὐ ψευδῶν: περιμῶν περιδεχέσθω, Miles baptismum postulans doceatur ab injuriis & vexationibus abstinere: contentus esse suis stipendiis. Si his pareat, admittitor.* Tertullianus in Apologetico ex persona loquens Christianorum; *Navigamus, inquit, & nos vobiscum, & militamus.* Paulo ante dixerat: *Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa.* Eodem libro narraverat M. Aurelio Imperatori Christianorum militum precationibus imbrem impetratum. In corona militem illum qui coronam abjecerat, constantior m ait fuisse cæteris fratribus, & multos ei ostendit fuisse Christianos commilitones.

Cap. XLII. C. XXXVII.

COMMENTARIUS.

Origenes Philocal. cap. 22. hunc Clementem, cujus constitutiones perperam ab Authore adducuntur ad publicam Ecclesiæ auctoritatem affirmandam, dicit Petri Apostoli fuisse discipulum, eumque Apostolorum principi suo magistro successisse refert quidam Eucherius Lugdunensis lib. de contemptu mundi, cujus verba nobis refert Boxhorn. Hist. univers. sacr. & prof. quæ ita se habent: *Clemens, vetusta prosapia Senatorum, acque etiam ex stirpe Casarum, omni scientia refertus, omniumque liberalium artium peritissimus,*

ad hanc justorum viam transit: itaque etiam in iis excellenter effloruit, ut principi Apostolorum successor extiterit. Verum varix sunt de tempore quo ad Romanam sedem pervenerit eruditorum sententix. Albertus Stadenſis ab eodem Authore allegatus in Chronico ita scribit: *Clemens, quamvis a Beato Petro esset electus, tamen coëgit Linum & Cletum ante se pontificari; & ita est primus post Petrum, tertius vero per gradum.* Cui paulo post addit: *Sed omnes periti temporum hos magis æstimant imitandos, qui Linum & Cletum di-*

cuntur fuisse sub Petro, & hos sub Petro Coepiscopos exiisse; Clementem vero tradente Petro iure legitimo successisse, & ideo ipsum Primum Papam merito appellatum. Baronius *Annal.* eum Cleto successisse autumat Eusebii autoritate nitens. Ita enim scribit, Anno Redemptoris nostri centesimo secundo, adscribitur factis Tertius Trajani consulatus, in quo habuit Collegam Frontonem & ipsum tertio consulem &c. & paulo post. Quo anno nono Kalend. Decembris sanctus Clemens Romanus Pontifex in Chersoneso, quo fuerat relegatus, martyrio coronatur, cum sedisset annis novem, mensibus sex, & diebus totidem, numerantibus ab ultimo die vacationis sedis Cleti. Quod autem ad tempus spectat, non tantum citatus sepius liber de Romanis Pontificibus, sed & Eusebius atque Hieronymus aequè affirmant obiisse diem tertio anno Trajani. Verum aliter Henr. Spond. *Critic. Hist. Chronog. in Annal. Baron.* anno 7. C. 100. secundum Baron. 102. Trajan. Imp. 3. Sequens Chronicon Damasis, statuit Clementem anno Christi sexagesimo septimo S. Lino successisse & Ecclesiam gubernasse usque ad annum septuagesimum septimum, quo abdicavit Pontificatum, ut colligitur ex Epiphania *heresi* 27. Clementi successit Cletus. Cletum excepit Anacletus. Verum placet hic describere quæ habet vir ampliff. Guliel. Cave *Script. Ecclesiast. Hist.* Forte, inquit, me Tertulliani præcipue & Eusebii autoritate ductum in ea olim fuisse sententia, Clementem a S. Petro ordinatum, in partem muneris Episcopalis admissum esse, nimirum ut Ecclesia Judæorum Roma habitantium præsideret, donec, mortuo Lino, quem Ecclesia Gentilium Episcopum D. Paulus ibidem constituerat, & qui illum sequebatur, Cleto, Ecclesiâ Romanâ tam Judæorum quam Gentilium inter jam conjunctâ, Clementem ann. 91. in totius Ecclesiæ curam successisse, tandemque teste Eusebio ann. Trajani 3. Chr. C. decessisse, qua

de re alibi prolixè disputavimus, scil. *Vit. P. P. tum. in vit. Clem. n. 4.* Re vero jam melius perpensa, Cl. Dodwello potius assentior, Lino scil. & Anacleto brevi admodum tempore sublatis, Clementem ab ann. 64. vel 65. in sede Romana successisse; eamque ad ann. 81. vel ut habet calculus Pearsonianus 83. tenuisse. Eusebius quidem, ut supra notavimus, cum annum Trajani 3. Chr. C. ob persecutionem hoc tempore excitatam insignem reddere voluit, in hunc etiam annum Clementis mortem coniecit. Vid. quoque quæ habet vir doctissimus de ejusdem martyrio, quo nonnulli ipsum Chersonesum Ponticam relegatum, falso coronatum ajunt. Quod vero ejusdem constitutiones attinet, quas hic allegat Author noster tanquam fundamentum & basis qua nititur publica Ecclesiæ autoritas, harum Clementem auctorem non esse quamplurimi non absque ratione afferunt. Quamobrem & Hieronymus libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, cum de Scriptis Clementis agit, unam tantum illius ad Corinthios Epistolam recenset *lib. 3. cap. 15.* Hujus Clementis, inquit, extat Epistola ab omnibus uno consensu recepta: eximia prorsus atque mirabilis, quam nomine ecclesiæ Romanæ ad Corinthiorum ecclesiam scripsit, cum apud eos gravis esset exorta dissensio. Extant & plura opera ejus supposititia, quorum in numero *Recognitionum libri* 10. *Homilia Clementina* 19. vid. Baronii *Annal. & Criticam in eas Hist. Chronog. Spond.* Et clarif. G. Cave *dict. loc.* Quod vero statuit Author nunquam a baptismo rejectos vel ab ecclesiâ excommunicatos qui militiæ dederant nomen, & nos verum putamus, cum nec Patres nec ullus rerum ecclesiasticarum Scriptor contrarium testetur; si autem doctrinæ Evangelii repugnat militia, dubitari nequit quin ab ecclesiâ excommunicati fuissent rei illicitæ Christianam religionem profitentes operam dantes.

3. Accedat, quod & milites nonnulli, pro Christo tormenta mortemque perpeffi eundem cum cæteris martyribus honorem ab Ecclesiâ acceperunt, quos inter memorantur tres Pauli comites; sub Decio Cerialis, sub Valeriano Marinus, quinquaginta sub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus magister militum sub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus sub Licinio. Cyprianus de Laurentio & Ignatio Afris: *in castris & ipsi quondam secularibus militantes, sed vere & spirituales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini & coronas illustres passione meruerunt.* Et hinc apparet quid de militia senserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatores Christiani essent.

C O M M E N T A R I U S.

Magnam Decium Ecclesiæ persecutionem intulisse testatur Eusebius, quamobrem execrabile animal eum appellat Lactantius de *mortibus persecut.* qui adeo vexabat Ecclesiam, ut

sevitia in Christianos vix ullus Imperatorum Romanorum ipsi secundus excepto Nerone. Quamobrem Prudentius *contra Symm.* Neronianæ persecutioni subjungere videtur voluisse Decianam,

nam, ut annotavit vir Nobilissimus & Amplifimus GYSB. CUPE R, summum Reipub. literaræ decus & ornamentum, in notis suis in *Lactant. cap. 4.* Ita canit Poëta:

*Illius instinctu primus Nero matre perempta
Sanguinem Apostoli cum bibit, ac me strage pio-
rum*

*Polluit, & proprium facinus mihi sevus inussit.
Post hunc & Decius jugulis bacchatus apertis
Insanam pavit rabiem: mox & sitis arsis
Multorum similis - - -*

De Valeriano tradit Eusebius tanquam aliquid admiratione dignum, illum ante persecutionem fuisse mansuetum & benignum erga famulos Dei. *Neque enim ullus superiorum* (inquit) *principum, ne illi quidem ipsi, qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexus est, quamquam ille pra se ferebat initio principatus sui. Totaque ejus familia piis hominibus abundabat, ac Dei ecclesia esse videbatur. Verum*

Magister & Archisynagogus Magorum Egypti ei tandem persuasit, ut ab hoc instituto desisteret; jubens ut castos quidem & sanctos viros persequeretur atque occideret, quippe qui scelestis & detestandis incantationibus adversarentur atque obstarent.

Quo contigit: ut impias manus in Deum intentaverit, & brevi tempore multum justis sanguinis fuderit, ut inquit Lactant. *de mort. persecut. cap. 5.* Atque in eorum numero, qui sub ejus imperio martyrio perfuncti sunt, fuit quidam cognomine Marinus, cujus hic mentionem facit Author, militari dignitate ornatus, nec non splendore generis & opibus clarus, ob confessionem Christi capite truncatus, ut testatur Eusebius *lib. 7. cap. 15.* ubi & tota videre est hujus militis martyrii historia. De aliorum Imperatorum qui sequuntur in Christianos sæviendi libidine & crudelitate, & eorum qui eam perpeffi sunt constantia, vide Lactant. *eod.* & Nicephor. *Hist. Eccl. lib. 1.*

4. Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt Christiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Christianis ipsis esset judicandum: adde quod & in cæteris rebus leges Romanæ duriores erant, quam lenitas Christiana patiatur: quod vel solo Silianiani Senatusconsulti exemplo satis patet. Postquam vero Constantinus Christianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo desierunt capitalia supplicia. Imo ipse Constantinus inter alias leges de parricidis culeo infuendis legem tulit, quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt: quanquam alioqui in suppliciis exigendis mitissimus fuerit, ita ut ab historicis non paucis reprehendatur nimix lenitatis nomine. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos historiæ docent, & labaro Christi nomen inscripsit. Ex eo etiam mutatum est sacramentum militare in eam formam quæ exstat apud Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum sanctum, & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.*

C O M M E N T A R I U S.

Supr. ad §. 1. *Proleg.* multa eruditorum testimonia adduximus, quæ legum Romanorum æquitatem atque benignitatem tanto æstimant, ut inter leges omnium gentium nullam reperiri magis justam & æquam, vel recte rationi consentaneam, quam quæ est in libris juris Romani, uno ore prædicent. Quamobrem ejus sacerdotes boni & æqui notitiam profiteri dicuntur *l. 1. ff. de just. & jur.* Quod si aliquando quædam duriora nobis videantur constituta, id magis temporum mutationi, quam juris iniquitati tribuendum, non enim omnium quæ a majoribus constituta sunt ratio reddi potest, quamvis non sine ratione ad eadem constituenda descendisse præsumendi sint duce ratione & æquitate, quæ minime dura nobis viderentur, si constaret ratio, quam nostri majores habuerunt. Sumitur enim juris æquitas ex causa, ex tempore, ex loco, ex persona, quibus

circumstantiis mutatis non mirum quod sæpe iniquum vel durum videatur, quod antea æquum & rationi consentaneum fuit. Quæ quidem semel bona & æqua fuerunt, sine dubio, si in eodem permanerent statu res humanæ, semper bona & æqua essent. Verum quum omnium rerum vicissitudo (ut ait Comicus) sit, ac nihil in hoc mortalitatis cursu stabile, facile res omnes mutantur, atque tanta singulis diebus oritur negotiorum varietas, contigit, ut leges latæ a majoribus, quamvis tum quum ferrentur iis temporibus æquæ utilesque Reipub. fuerint, postea iniquæ & inutiles ei videantur. Idem dici posset de Silianiano Senatus consulto, quod tanquam exemplum Author adfert durioris apud Romanos constitutionis, quam Christiana patitur lenitas. Quippe qui Reipub. Romanæ faciem intuetur, in qua infinitus servorum numerus, hominum genus ad quæcunque detestanda

standa facinora promptum, huic commodo mederi nequibant, nisi duriore remedio adhibendo. Quamobrem ipse Ulpianus, ut severioris constitutionis rationem reddendo eam ab omni æquitate ostenderet non esse alienam, inquit, ea de causa ad S. C. Silianianum introducendum majores impulsos fuisse, quia aliter nulla domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui, custodiam domini, tam ab domesticis, quam ab extraneis, præstare servi cogantur. Quid vero æquitati magis consentaneum, quam ut iis, qui Reipub. præstant, civibus omnem securitatem præstare contentur. Hinc Tacit. 43. *annal. cap. 32. Factum & S. Consultum ultioni juxta & securitati, ut si quis a suis servis interfectus esset, si quoque qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia ponderent.* Factum est S. consultum Silianianum temporibus Augusti, nomen habens a Cajo Junio Silano, qui cum P. Cornelio Dolabella consulatum gessit. Putabat olim summus Cujacius hoc Senatusconsultum sub D. Marco factum, propterea quod in l. penult. de his quib. ut indig. mentio sit orationis D. Marci pertinentis ad S. C. Silianianum. Existimabam enim, inquit, post orationem D. Marci secutum esse S. C. Silianianum, quod certo scirem orationes principum statim Senatusconsultis confirmari solitas fuisse. Quinimo interdum id etiam in orationibus diserte addi, ut Senatusconsulta eas consequantur, quemadmodum in Edictis. Sed quia l. penult. eam ait orationem factam esse circa S. C. Silianianum, facile ab ea mensentia dimoveri sum passus, quandoquidem ex eis verbis evidenter apparet oratione D. Marci prius fuisse Silianianum Senatusconsultum. Nunc autem verissimum arbitror quod mihi P. Faber indicavit, in omnium virtutum exempla adolescentens, nempe factum id, de quo querimus, fuisse D. Augusti temporibus Dolabella & Silano Coss. &c. Fuit autem hoc S. consulto cautum, ut domino occiso de servis, qui sub eodem tecto, in eademve regione fuissent, quaestio haberetur, suppliciumque de reis sumeretur, priusquam aperiri tabulæ, adirive hæreditas scripto ab hærede posset: alias ab indigno ablata publicaretur. l. 1. & l. 5. §. 2. ff. de Senas. cons. Silan. Huic autem cognitioni vel accusationi, quæ infertur hæredibus, præstitutum est quinquennium (quanquam regulariter viginti tantum annis crimina extinguantur. l. 2. ad L. Cornel. de sicar.) alio Senatusconsulto facto etiam Augusti temporibus Lepido & Tauro coss. de quo in l. 13. ff. eod. sed anno sequenti, ut verosimile est, post factum S. consultum Silianianum. Fuit & postea, cum ambigeretur, an de servis, quibus libertatem testamento defunctus scripserit, idem quod de cæteris juris esset, aliud S. consultum factum, Nerone 11. & L. Pifone Coss. ut apud Tacit. videre est *Annal. 13. & 14.* quod Pisonianum dicitur in l. 8. S. C. Pisoniano ff. de S. C. Silianiano. quo cavetur de his quoque servis, qui testamento manumissi essent, perinde atque servis, supplicium sumendum. l. 3. §. 16. ff. eod. Et Paulus in dist. leg. 8. eodem quoque S. C. cautum addit, ut, si

versum in eum esset, ut venditor pretium præstet, ne emptori injuriam fecisse videatur Senatus. Paulus lib. 3. *Sement.* Neronianum appellat hoc S. C. adscriptum, quod Pisonianum in dicta leg. 8. & Claudianum in tit. de S. C. Silianiano dicitur. Verum monet Cujacius non esse novum, ut Neroniana S. C. dicantur Claudiana, nam licet vocabula diversa, re tamen eadem ipsa sunt, fuit enim idem Nero & Claudius gentili adoptivoque nomine, ejusque collegam L. Pisonem dicimus. Postquam vero Constantinus Imperator ad Christianam religionem conversus fuerit, non desierunt tamen capitalia sumi de iis supplicia, qui crimem aliquod morte dignum admisissent, ut patet ex legibus ab ipso Imperatore Constantino latis, in quarum numero habetur lex de parricidis culco insuendis, quæ extat C. de iis qui parentem vel liber. occid. Si quis, inquit Imperator, parentis, aut filii, aut omnino adfectionis ejus, quæ nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit, sive clam, sive palam id emisit fuerit, pena parricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii solemnem penam subjugetur, sed insucus culco cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, serpentium contuberniis misceatur, & ut regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur: ut omni elementorum usu vivens carere incipiat, & ei cælum superstiti, terra mortuo auferatur. Hinc Quintilianus *Declam. 299.* Cui lex lucem vivo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto sepulchrum negat, Et Ovid. lib. 8. *Metam.*

Dii te summoveant, o nostri infamia seculi!

Orbe suo, tellusque tibi portusque negetur.

Hoc autem genus supplicii non a Constantino primum inventum, verum longe antiquiori lege penam hanc irrogatam constat ex Livio aliisque scriptoribus fide dignis, eique causam præbuisse videtur est L. Hostius, quippe qui primus patrem interfecit post bellum Annibalis. Tum, ut inquit Sig. lib. 2. cap. 32. admoniti flagitii novitate Romani aliquid ad deterrendos ceteros tulisse videntur. Lex autem fuisse videtur ejusmodi: Si quis parentes occiderit, aut verberaverit, ei damnato obvolvatur os folliculo lupino, solea lignea pedibus inducantur, & in carcerem ductus ibi tenuis per sit dum parietur culcus, in quem coniectus in profluentem precipietur. Hoc supplicio primus parricida affectus est Romæ Publicius Malleolus, cum matrem interemisset, teste Livio lib. 48. Et in Rhetoricis ad Herenn. Malleolus judicatus est matrem necasse, ei damnato statim folliculo lupino os obvolutum est, dum culcus, in quem coniectus profluentem deferretur, compararetur. Postea Cn. Pompejus consul legem tulit ab ejus nomine Pompejam appellatam, qua sancitum, qui patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, sororem, &c. occiderit, cujusve dolo malo id factum erit, sivo conscius fuerit, is si confessus erit, virgis sanguineis verberatus, deinde culco insuatur cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, deinde in mare profundum culcus jactetur. Quod genus supplicii cum usu esse desisset Constantinus revocavit.

Et merito ad inhumanum hoc crimen vindicandum (in cuius Authores nullam pœnam statuisse fertur Solonem, quod crederet nullum mortaliū tanta immanitate futurum, qui vitæ suæ authores vita privaret) Imp. in ulum revocavit culeum & bestias illas veteres. Hinc Cic. de Solone occasione hujus pœnæ in parricidas constitutæ sermonem habens. *orat. pro Sex. Resc. Quanto nostri majores sapientius? qui quum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaretur audacia, supplicium in parricidas singulare excogitarunt: ut quos natura ipsa in officio retinere non potuisset, si magnitudine pena maleficio submoverentur. Insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici. O singularem, inquit, sapientiam! Nonne videtur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam, terramque ademerunt? ut? qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Et idem de Orat. Quantis clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? qua nequaquam satis deseruisse post aliquando sentire cœpimus. Quid enim tam commune? quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis. Ita vivunt dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant; ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat; ita jactantur fluctibus, ut nunquam alluantur; ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant.* Annotat Gothofredus in suis comment. ad C. Theodof. lib. 19. tit. 15. hanc legem a Constantino latam, sive potius renovatam, pertinere ad Africam: quæ liberos de more non una occasio enecabat, vel cultu olim superstitioso Saturno eos immolabat, vel eos exponebat: vel aliter eos e medio tollebat, in eorum fata properando, cui mori Constantinus aliis constitutionibus obviam ivit. Aliud argumentum, quo probatur Christianos non detrectasse necessitate exigente militare, ex Historiis, quæ hujus Imperatoris res gestas continent, petere possumus, utpote quæ testantur plurimos in exercitu suo habuisse Christianos, & labaro Christi nomen inscriptum, de qua inscriptione atque de vocis origine varix Scriptorum sententia. Labarum autem genus vexilli esse certissimum, quidam fuisse dicunt vexillum magnum, Imperatori præferri solitum, quod a militibus pene adorabatur. Ita enim Gregor. Nazianz. *orat. in Julianum. Magnum vexillum, quod simul cum cruce magnifice & cum insigni pompa ducit, in sublime erectum, quod laborum solvendorum vim habet, ab eoque apud Latinos nomen trahit, principatumque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenet.* Unde Lips. de cruce labarum inter signa militaria primum fuisse ait. Hinc Cujacius ad tit. Cod. de præposit. laborum. Præpositi, ait, laborum sunt, qui magno illi vexillo erant præpositi, quod vulgo & laborum solutio, sive καμάτων λύσις dicebatur, sed rectius præpositi labarum legi alii sentiunt. Sed placet hic describere quæ de hoc signo habet eruditissimus Stewechius. Fuit, inquit, in exercitu Rom. signum militare, quod labarum vocant, id signum in multo majore

honore, quam alia, propterea fuit, quod semper Imperatorem antecedere, & a militibus adorari consueverat: ut docemur a Sozomeno lib. 1. cap. 4. & Paulo Diacono lib. 11. & Prudentio lib. 1. contra Symm. Quando illud in exercitu usui esse primum cœperit, nondum potui eruere, figuram illius in nummis aliquot veteribus vidi; ex quibus unum ideo ob oculos ponendum curavi, ut de forma constet. Præterea ut intelligant studiosi antiquitatum, sub Imperatoribus etiam non Christianis, in bello illud gestatum fuisse, sciant me illud in nummis Cesaris sæpe vidisse, etiam in nummis Consulium videre licet in fastis Goltzii, multis annis ante ætatem Cesaris, nominatim in nummo C. Valerii Flacci: iterum in C. Flavii Fimbria, item in nummo M. Cornelii Cethegi qui Cos. ab V. C. DXCIII. Sed ibi fere sub pilis signorum infimo loco appensum labarum, & inibi literæ H vel Π. Ita vero de hoc signo Boxborn. *Histor. univers. Quatuor apud veteres Romanos post oppressam Rempub. ut ex Cornelio Tacito & aliis eorum temporum Historicis didici, signorum seu vexillorum genera in castris fuisse irveni. Nam manipulorum & equitum vexilla, cohortium signa, legionum aquila, totius vero exercitus, sive ipsius Imperatoris labarum, vocabatur. Res autem qua labarum dicta est, Augusti temporibus; labari vero vox ab Hadriano, puto, inventa est. Nam quod recentiores labara vocaverunt, antiquiores Cesarum & Augustorum signa & imagines vocant.* Ejus autem forma hæc erat, hasta videlicet in apice transversa in similitudinem crucis, auro gemmisque intertexta, cui lineæ transversæ inhærebat velum, ubi imago imperatoris. Nonnumquam labans quadratum hasta appensum, quod Labarum dixere, pro vexillo fuit, inquit, Alex. ab Alexand. *Genial. diæ.* Hinc Tacit. *annal. 5. cap. 4. Quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatoresque diligenter.* Et Sueton. in Caligula. cap. 19 Ariabani Parthorum Rex, transgressus Euphratem, aquilasque & signa Romana, Cesarumque imagines adoravit. Ubi vero imago Imperatoris fuerat, nomen Christi supposuisse Constantinum Imperatorem vult Grævius noster. Alii crucem. Ego vero, inquit Vir Nobilissimus reip. litterar. lumen Gisb. Cuper in suis notis ad Lactant. de mort. persecutor. cap. 44. Christi nomen facio. Quia Christus, non autem crux, mundi, qui per globum designatur, salvator est. Ita enim Lactantius: *Commonitus est in quiete Constantinus, ut cœleste signum Dei notaret in scutis, atque ita prælium committeret. Fecit ut jussus est, & transversa litera X. summo capite circumflexo Christi in scutis notat.* CHRISTUM IN SCUTIS NOTAT, id est CHRISTI NOMEN, quod exprimebant per duas primas salutaris vocis literas, inquit, Vir Amplif. Non aliter loquitur Prudentius contra Symm.

*Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum - - -*

id est CHRISTI NOMEN, CHRISTI MONOGRAMMA. vid. quæ ibi plura vir doctissimus disputat. Sunt alii, ut dicere incepi, qui statuunt Christi nomen non fuisse inscriptum, sed crucem insignitam signis, quæ per cœleste illud signum,

quod imperatori apparuerit, intelligendam, ut notat Baluf. in suis notis diſt. loc. Sunt alii, qui crucem & vocabula IN HOC VINCES & nomen Chriſti cæterumque apparatus, ut deſcribitur apud veterum monumentorum Authores, apparuiſſe volunt, eaque omnia tum in velo haſtæ appenſo, tum in ipſa haſta expreſſa. Ita enim Zonaras in vita Conſtantini Magni: cum vero tres eſſent Imperatores Conſtantineus, Licinius, & Maxentius. Hic Roma & in Italia rerum potens, non Regem agebat, ſed pro Tyranno ſe gerebat, in crudeliter & importune in eos graſſando, quibus dominabatur. Qua Romani haud ferendarati, legatos ad Conſtantinum mittunt, ut Maxentii tyrannide ſe liberet ſupplicantes. Iis precibus adpellendum illum commotus, Romam reverſus, cum exercitu proficiſcitur. Maxentius vero quum diſtra mania ſe contineret, nec in aciem contra eos, a quibus obſidebatur, deſcenderet, ſalibus a nonnullis inſeſſebatur. Sed tandem educit exercitum, præſagiis quibuſdam uſus: & præter alia nefanda, ex infantium diſſectione captatis auguriis. Quibus Conſtantino perterritis, & animo aſtuanti, figura crucis circa meridiem ſtellis informata in cælo apparuit: & ſcriptura circa crucem Romanis litteris & ipſa per ſtellas expreſſa IN HOC VINCE. Statim igitur cruce ex auro ad formam quam videbat prælio Maxentium vincit, &c. Teſtatur idem Eutieb. de vita Conſtantini lib. 1. cap. 28. Signi autem huius deſcriptionem inſtar crucis formati, quod *labarum* vocant Romani, ejuſmodi nobis exhibet, Latine ita verba interprete viro eruditifſimo Henr. Valeſio ſonant. *Haſta longior auro contexta, tranſverſam habet antennam inſtar crucis. Supra in ipſa haſta ſummitate corona erat afſixa, gemmis & auro contexta. In hac ſalutaris appellationis ſignum; dua videlicet litera nomen*

*Chriſti primis apicibus deſignabant, litera in medio ſui decuſſata. Quas quidem literas Imperator in galea geſtare poſthac etiam conſuevit. Porro ex antenna qua oblique per haſtam trajecta eſt, velum quoddam dependebat; textum videlicet purpureum pretioſis lapidibus inter ſe junctis, & luminis ſui fulgor oculos præſtingentibus coopertum, multoque intertexto auro inexplicabilem quandam pulchritudinis ſpeciem intuentibus præbens. Atque hoc velum antenna afſixum, latitudinem longitudini æqualem habuit. Ipſa vero recta haſta ab intima ſui parte in magnam longitudinem producta, in ſuperiori parte ſub ipſo crucis ſigno ad ipſam veli variis coloribus depicti ſummitatem, auream Deo cari Imperatoris & liberorum ejus imaginem depictam pectore tenus ſublimem geſtabant. Hoc igitur ſalutari ſigno tanquam munimento adverſus oppoſitas quorumvis hoſtium copias Imperator ſemper eſt uſus; aliaque ad ejus ſimilitudinem expreſſa ſigna cunctis exercitiſus præferri juſſit. Idque, ut alii viri docti annotarunt, ut aſſiduo ejus aſpectu & cultu ſubjectos & cives ſuos paulatim a patriiſ Paganorumque ritibus & ſuperſtitioſo deorum cultu deſuefaceret, eumque ſolum Deum exiſtimarent, quem coleret Imperator, atque illo duce & adjuvatore in bello contra hoſtes uteretur. Quamobrem, ut jam annotatum, hoc ſignum perpetuo exercitiſus ſuis præferebatur, atque huic negotio obcundo præpoſuit milites 50. qui, ut ex Codice Theodof. patet, ex protectoribus & domeſticis erat, quibus nihil aliud impoſitum negotii, quam ut vexillum hoc vallarent & undique munirent præſidiis, ſingulique ordine illud ipſum humeris geſtarent. Et ſi quæ pars in acie laborabat, in eam quaſi auxilii & liberationis vice inferebant. Vide de hoc ſigno Tertull. in *Apologet. cap. 16.* Minuc. Fel. in *Dialogo Octavio.**

5. Neque eo tempore ex tot Episcopis, inter quos multi erant durissima quæque passi pro religione, vel unus fuisse legitur, qui aut Constantinum ab omnibus omnino capitalibus suppliciis & bello, aut Christianos a militia inſoſo divinæ iræ metu abſterruerit, cum tamen pluriſmi eſſent accrimi cuſtodes diſciplinæ, & minime diſſimulantes eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum, pertinerent: qualis & Theodoſii tempore fuit Ambroſius, qui ſermone vi i ita ait: *Non militaire delictum eſt, ſed propter prædam militare peccatum eſt. Et de Officiis: Fortitudo, quæ vel bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus ſocios, plena juſtitia eſt.* Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram.

COM M E N T A R I U S.

NON dubitandum, quin ex tot Episcopis viris & ſingulari pietate in Deum & vitæ ſanctimonia atque integritate conſpicuis, quorum nonnulli multa incommoda, atque tormenta perpeſſi fuerant ſub infidelibus imperatoribus pro fide & religione, cujus profeſſionem faciebant, aliquis fortaliſ exitiſſet, qui conſcientiæ ſtimulis

agitatus Imperatorem, & qui cum in bellis atque præliis ſequebantur, Chriſtianos militia & ſuppliciis capitalibus abſtinendum admonuiſſet, ſi peccatum eſt militare, & juſtam ob cauſam ſanguinem humanum effundere, atqui nuſpiam a viris illis piis factum apparet ex Hiſtoriis, ergo concludimus merito licitum eſſe divino jure, &

con-

consequenter Christianis non interdictum armis patriam, parentes, & amicos tegere, & domi tueri infirmos sua decernendo sceleribus supplicia, & ipso facto animadvertendo, & quidem ultimo supplicio, si criminis atrocitas illud exigit, in eos qui suis flagitiis publicam pacem perturbant & se-

curitatem tollunt, quam summus imperans tum quoad bonorum, sine quibus commode vita transigi nequit, tum etiam quoad vitam & membrorum conservationem præstare civibus suis tenetur, quamobrem & legibus armatus, & armis decoratus est, ut loqui amat Imperator *Pram.*

6. Neque tamen ignoro, sæpe Episcopos, & plebem Christianam, interpositis precibus suis avertisse pœnas, præsertim capitales: morem quoque introductum, ut qui ad Ecclesiam confugissent, non nisi vitæ servandæ fide data redderentur; & ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua crimina attinebant: sed, qui cum cura hæc omnia, & si qua his sunt similia, expendet, inveniet, signa hæc esse Christianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occasionem, non omnia judicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipsæ exceptionibus quibusdam temperabantur.

COMMENTARIUS.

ENixe Canonistæ defendunt reum criminis ad ecclesiam confugientem inde arripi non posse, idque non solum canonico sed & jure civili constitutum, ut patet ex textu *c. inter alia 6. & in c. penult. decret. tit. 49.* tum etiam in *l. 2. & 3. C. de his qui ad Eccles. confug.* Cujusmodi constitutionis ratio videtur esse honor & reverentia, quæ sacris locis debetur *can. 6. in pr. dist. 87.* Hanc immunitatem ad exemplum veteris Testamenti introductam volunt. Quippe *Num. cap. 15.* enumerantur sex urbes homicidis profugis adsignata. Item *1 Reg. cap. 2.* Joab, ne a Salomone interficeretur, confugit in tabernaculum & apprehendit cornu altaris. Excludunt tamen ab hac immunitate publicos latrones, tum nocturnos depopulatores agrorum, & denique qui in ipsis ecclesiis vel cœmeteriis deliquerunt. Ratio est Reipub. salus. Si vero ejus habenda ratio est in delictis puniendis, universalis erit ratio, ergo ad quæcunque extendenda crimina culpa vel dolo admissa, cum summopere Reipub. intersit ne delicta maneant impunita, & consequenter immunitas illa, qua delinquentes, qui ad ecclesiam confugiunt, gaudent, in totum tolli suadet ratio & publica salus ac securitas, quoniam ejusmodi immunitas sæpissime causa est, ut gravissima crimina impunita maneant, atque hac ratione datur occasio, ut crimina criminibus cumulentur, & sic publica securitas violatur. Hinc jure divino datum quidem asylum homicidis, non quibuscunque, sed iis tantum qui non sua culpa aut dolo vel dedita opera, sed per errorem & imprudentiam aliquem occidissent. Quamobrem Canonistæ perperam hanc ecclesiæ immunitatem, qua cujuscunque criminis rei ad ecclesiam fugientes, exceptis paucis quibusdam, quorum scil. vindictio ad ipsius ecclesiæ securitatem & bonorum, tum etiam personarum & conservationem & securitatem spectat, gaudere volunt, divini juris esse statuunt, movi scil. exemplis statim adductis. Verum con-

tra sentit Joan. Ferrar. *in pract. sua de forma inquisit.* adserens hanc immunitatem non tantum pugnare cum divino jure, sed etiam ratione esse destitutam: *Si enim Deus noluit, inquit, tolerare vendentes in ecclesia, sed illos ejecit, ut constat Joan. 2. 15. quanto magis homicidas & alios reos non vult.* Quamobrem recte Legistæ statuunt quod hæc immunitas pugnet cum Reipub. salute, cui magis expedit ut crimina coërceantur. arg. *l. 9. §. 5. ff. de publican. & vestig.* tum etiam quod ipse Imperator in *Novell. 17. cap. 7.* non solum denegat homicidis, adulteris, & raptoribus virginum hanc immunitatem, sed omnibus nocentibus; statim adjungens, quod nemini nocenti templorum cautela datur, & consequenter omnem prorsus immunitatem tollit, quam inferentibus injuriam ac quorumvis gravissimorum malefactorum reis concedunt Canonistæ. Itaque non adeo laudandus hic mos videtur, qui præstabat homicidis & aliis delinquentibus ad ecclesiam confugientibus immunitatem, quasi signum bonitatis Christianæ omnem rapientis clementiæ occasionem, quam quidem vituperari debet illa imperiî cupido, quæ obsedit Ecclesiasticorum animos, hujus moris introducti vera causa: non obscure enim declarant quæ ex historiis possunt peti exempla, & rerum usus quotidie testatur eos omnibus viribus intendere, ut omne imperium omnemque fere jurisdictionem magistratibus sæcularibus eripiant sibi que vindicent. Quod attinet morem, quo introductum a Judæis, ut circa Pascha carcere emitterentur quos sua attinebant crimina illum, quoque receperunt Imperatores Valentianus, Theodosius, & Arcadius. Quamvis contrarium statuat Author noster, repetens ejus originem a Romanis, ut videre est in ejus Comment. ad *cap. 27. Matth.* Nam, inquit, *ex Livii Historia videmus Ierusalem indicti diebus vincitæ dempta vincula; religioni deinde fuisse quibus eam opem dii tulissent vinciri. Ad hoc exemplum possum ab Au-*

gesto hanc gratiam in excessu populo Judaico, idque mandatis procuratorum fuisse comprehensum. Et sic deinceps Christiani Imperatores, quos statim nominavimus, ad hujus exemplar suam indulgentiam legibus sanciverunt, ut ob diem Paschæ omnes, qui carcere detinebantur, dimitterentur, eisque crimina indulgerentur. Ita enim Imperator Valentinianus l. 3. C. de Episcop. aud. ubi præcipuus dies paschalis extiterit, nullum teneat carceri inclusum, omnia dissolvantur. Et l. 3. Cod.

Theodos. de indulg. crimin. Idem Imperator, ob diem Paschæ (quem intimo corde celebramus) omnibus, quos reatus adstringit, carcer inclusit, claustra dissolvimus. Verum notandum, quod hæc indulgentia admodum limitata fuerit: cum ab iis secerit Imperator sacrilegum, in majestate reum, in mortuos, veneficos sive maleficos, adulterum, raptorem, homicidam, violatorem monetæ, stupratorem, aliorumque enormium criminum reos.

7. Objiciunt hic nobis nonnulli **xii** canonem Synodi Nicænsis, qui Latine sic habet: *Quicumque vocati per gratiam, primum quidem ardorem fidei suam ostenderunt, & cingulum militia deposuerunt, postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis militiam repeterent; hi decem annis jaceant, post triennii auditionis tempus. In his autem omnibus observari oportet propositum & modum penitentiae. Quicumque enim, & timore, & lacrymis, & patientia, & bonis operibus conversionem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis implentes, cum demum orationibus communicabunt, & postea licebit Episcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicumque vero indifferenter tulerunt, & habitum Ecclesiam introeundi sibi arbitrati sunt ad conversionem sufficere, hi definitum tempus omnino impleant. Vel ipsum tredecim annorum tempus satis indicat, non de levi aut ambiguo, sed gravi aliquo atque indubitato crimine hic agi.*

COMMENTARIUS.

Famosissima hæc fuit Synodus Nicæna, quia prima œcumenica 318. Episcoporum, habita sub Imperio Constantini Imp. in ea urbe unde nomen ei impositum *ann. 325. J. C. Constantini Imp. 20. A. Faust. & P. Cesonio Juliano Coss.* Ita enim Socrates *Histor. Eccles. lib. 1. cap. 8.* In præfenti autem choro Episcopi quidem trecenti & amplius adfuerunt; Presbyterorum vero qui eos comitati sunt, Diaconorum, Acolythorum, aliorumque complurium numerus vix iniri potest. *vid. & Euseb. de vita Constant. lib. 3. cap. 6. 7. 8. 9. & seqq.* Cui præfuit Hosius Hispanus Cordu-

bæ Episcopus, qui in magna apud Imperatorem erat gratia. In dicta vero Synodo scripti sunt canones viginti, qui genuini sunt, ideoque eos plerique cum antiqui, tum etiam recentiores tantum pro authenticis habent, quorum in numero, quem hic Author descripsit, rejectis octuaginta, qui a quibusdam scriptoribus ex Arabico translati, tanquam ejusdem Synodi genuini canones obtruduntur. Originem erroris LXXX canonum Concilii Nicæni vide apud doctissimum Mornæum de *Mysterio iniquitatis.*

8. Agitur autem haud dubie de idololatria: nam quæ canone **xii** præcesserat mentio temporum Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet; ut sæpe canonum sequentium sensus a prioribus penderet. Vide in exemplum canonem **xii** Concilii Eliberitani. Licinius autem, verba sunt Eusebii, *σεχλιώτους ἐκείθεν ὄντων ἑλλενῶν τῶ ἀζώματι & ei μὴ τίς δαίμοσι θυεῖν ἀπορίτω, milites militia exuebat, nisi Diis sacrificare vellent.* Quod & Julianus postea imitatus est, quam ob causam Victricius atque alii cingulum pro Christo abjecisse leguntur. Idem olim sub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor, quorum in Martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Hefychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjecere cingulum, quorum fuit Arfacius inter Confessores nominatus,

&

& Auxentius factus postea Mopsuestiæ Episcopus. Quare his, qui semel conscientia puncti cingulum abjecerant, reditus ad militiam sub Licinio non patebat, nisi per fidei Christianæ abnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitionem testabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur quam illi, de quibus egerat præcedens canon, qui sine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Christianismum abjecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem, quem produximus, ab omni ratione alienum est. Aperte enim testatur Historia, his qui sub Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Christianam violarent, a Constantino datam optionem, immunefne esse a militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt.

COMMENTARIUS.

Libens subscribo interpretationi hujus canonis LXII. quam habet Author, cui & plerique alii scriptores suffragantur, scil. in dicto canone agi de iis qui abjecto cingulo ad Christianismum conversi, postea iterum militiam amplectebantur, & veram fidem ac religionem, de cujus veritate jam intus sese certiores factos dictis ac factis testati fuerant, abnegantes, ad Gentilismum transcunt, tanquam canes qui ad vomitum suum revertuntur. Quippe vix cuiquam ad illum honorem patebat aditus, nisi Gentilibus. Hinc Rufinus de Juliano lib. 1. Eccl. cap. 32. *Militia cingulum non dari nisi immolantibus jubet.* Notandum enim cingulum olim militiæ fuisse signum, hinc *sumere cingulum* dicitur, qui nomen dat militiæ, quemadmodum *ponere cingulum*, quæ eam abjicit. Unde qui militabant *cingenti*, & contra qui missi erant *discincti*, *militia exuti*, *cingulo privati* dicebantur. Servius ad illud Virg. *Æneid.* 9.

- - - *discinctos ibimus Afras*
Discinctos, inquit, *in habiles militia, nam omnes qui militant cincti sunt.* Quemadmodum autem cingulo & baltheo donari honori dabatur apud Romanos, sic & eodem privari valde ignominiosum erat. Quamobrem Imperatores Ethnici ex odio erga Christianam doctrinam eam profitentibus cingulum ignominia causa auferrebant. Cui honori etiam facile plerique Christiani renunciabant, ut perenni illo cingulo, ad quod a Christo vocabantur, sese cingerent, quibus reditus non patebat ad illum honorem sub Christianæ religionis persecutoribus & tyrannis, nisi per fidei Christianæ abnegationem, cui nonnullos renunciassent honorum cupidini inservientes, quam pro Christo ejusque doctrina pati satius duxisse, non dubitandum, in quos merito hanc Concilium pœnam statuit.

9 Sunt & qui Leonis epistolam objiciant, quæ dicit, *Contrarium II. esse Ecclesiasticis regulis post pœnitentiæ actionem redire ad militiam secularem.* Sed sciendum, in pœnitentibus non minus quam in clericis & ascetis exactam fuisse vitam non quovis modo Christianam, sed eximia cujusdam puritatis, ut tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in consuetudinibus antiquissimis Ecclesiæ, quæ, quo augustiori nomine commendabiliores essent, Canones Apostolici vulgo appellabantur. Canone LXXXI edicitur: *Ne quis Episcopus, Presbyter, aut Diaconus militiæ vacet, & utrumque retineat officium Romanum & functionem sacerdotalem. Quæ enim Cæsaris sunt Cæsari, quæ Dei Deo.* Quo ipso ostenditur, his qui cleri honorem non sperarent Christianis militiam non fuisse interdictam.

COMMENTARIUS.

Non dicitur in Leonis epistola generaliter secularibus militiæ dare nomen ecclesiasticis regulis interdictum, verum pœnitentibus ad eam redire prohibitum. Verum ut exactiorem

vitz disciplinam amplectendo ostenderent se vera pœnitentia ducto omnem peccandi occasionem, cui solutio vita causam præbet, evitare, & sese jam totos Christo consecrasse; metuendum enim, ne ille, qui semel propter nimiam carnis imbecillitatem graviter peccavit, in eundem lapidem bis impingat data liberiori peccandi occasione. Sic Clericis quoque interdictum ne sese secularibus negotiis immisceant, non eo, quasi negotia ad vitæ temporalis necessitates sublevandas spectantia administrare atque procurare non liceret, verum ne hac ratione qui Ecclesiasticis negotiis obeundis mancipati & destinati sunt, ab iis revocarentur, tum etiam ne ipsis aliqua esset occasio, ut in eadem possent incidere vitia, quibus magis expositi videntur sæcularem & mundanam vitam

ducentes: hi enim sæpissime in deliciis vitam transigentes, gulam & ebrietatem sequuntur, injusta aucupantur lucra, turpibus dictis aut factis severiorem illam & exactiorem vitæ agendæ disciplinam commaculant. Sæpissime enim mundi illecebræ in causa sunt, quod nimis cupiditibus indulgentes, multa admittimus in nos peccata, a quibus abstinere & alienum esse oportet virum probum & pium, Deo consecratum. Dicuntur autem *ἀσκηται* ipsi Monachi, qui quotidie in contemplatione rerum divinarum occupati sunt, hinc *ἀσκητήρια* dicuntur Monasteria, in Cod. Justiniani a verbo *ἀσκέω*, quod est mentem exerceo in contemplatione rerum divinarum. Scripsit D. Basilus *ἀσκητικά*, id est regulas & rationes ejusmodi exercitiorum.

10. Hoc amplius, etiam ad clerum admitti vetabantur qui post baptismum aut magistratus attigissent aut munera bellica, ut in epistolis Syricii & Innocentii & in Concilio Toletano videre est. Legebantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex iis qui vitæ exactissimæ specimen dedissent. Adde quod militiæ & quorundam magistratum perpetua erat obligatio: at sacro ministerio addicti nulla alia cura ac labore quotidiano inde abstrahi debebant: qua de causa & sextus canon constituit, ne Episcopus, Presbyter, aut Diaconus sæculares curas administret, octuagesimus ne publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos canones sextus, ne procuracionem rerum alienarum suscipiat, aut causarum patrociniū: sic eosdem tutores constitui nefas judicat Cyprianus.

COMMENTARIUS.

Habetur in corpore *Jur. Canon. tit. 3. decret.* ne Clerici vel Monachi se negotiis secularibus immisceant, ut jam dictum, ideoque nec lites agere vel persequi, nec procuracionem aut administrationem bonorum Principis alicujus vel alterius Laici suscipere, vel judicium sanguinis agitare, vel judiciis criminalibus præesse, aliaque id genus negotia ad vitam civilem pertinentia

peragere possunt, quia inquit Innocent. III. *cap. cum secundum 16. c. xi. de præben.* assumuntur in hereditatem domini, unde & merito convenit, ut abstineant negotiis secularibus, contra Laicis nullis Ecclesiasticis muneribus addictis, vel voto religionis obstrictis, libere commerciis secularibus vacandi facultas tribuitur, *ex Can. duo sunt 7. q. 1. juncto tit. de Regularib.*

11. At pro nostra sententia expressum Ecclesiæ judicium habemus in Concilio primo Arelatensi, quod habitum est sub Constantino. Ejus enim Concilii canon 111 sic habet: *De his qui arma projiciunt in pace, placuit abstinere eos a communione*: id est qui militiam deserunt extra tempora persecutionis. Id enim pacis nomine intelligi volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedat exemplum militum sub Juliano, non modico profectu Christianorum, ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent: de quibus sic Ambrosius: *Julianus Imperator, quamvis esset. Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites; quibus cum dicebat; Producite aciem pro defensione reipublicæ; obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma in Christianos; tunc agnoscebant Imperato-*

rem

rem cæli. Talis & multo ante fuerat Thebea legio, quæ Diocletiano imperante a Zabda tricesimo Hierosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat, & deinde in omne ævum memorabile edidit Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum, quod infra a nobis memorabitur.

12. Hoc loco satis fit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officium solida brevitate exprimit: *Offerimus nostras in quemlibet hostem manus, quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dexteræ ipsæ pugnare adversus impios & inimicos sciunt; laniare pios & cives nesciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumfisse. Pugnâvimus semper pro justitia, pro pietate, pro innocentium salute: hac fuerunt hæctenus pretia periculorum. Pugnâvimus pro fide, quam quo pacto conservemus tibi, (ad Imperatorem sermo est) si hanc Deo nostro non exhibemus?* Basilius de antiquioribus Christianis sic loquitur: τὰς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις σὺν ἰλογίσαιτο ἐμοὶ δοκῶν, συγγνωμῶν δόντες ὑπὲρ σωφροσύνης & δικαιοσύνης ἀμνημονεύοις. *Eas quæ in bello perpetrantur cædes majores nostri pro cædibus non habuere, excusatos habentes qui pro pudicitia ac pietate decertant.*

C O M M E N T A R I U S.

Cum Donatistæ in Africa turbas ciere, totumque Africanæ Ecclesiæ statum susque deque intervertere conabantur, nolentes assentire compositis rebus per Synodum Romanam, qua Donatus erat damnatus, sed ad imperatorem Constantinum a lata sententia provocarunt, qui ne ulla illis penitus excusatio de justo judicio reliqua esse posset, novum illis decernit judicium; nimir. Concilium plurimorum Episcoporum Arelate in Galliis, ubi ipse agebat, legitime celebrandum anno 7. C. 314. Constantini Imp. 9. in numero decretorum apud Baron. annal. Synodi Arelaten-

sis, quæ ad Sylvestrum Papam missa sunt illud quoque legitur. scil. *De his igitur qui arma projiciunt in pace placuit abstineri eos a communionem. Fortitudo, quæ vel bello suctur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena justitia est. Ambros. offic. Et Hieronym. Militare non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est, nec Rempub. regere criminatum est, sed ideo regere Rempub. ut divitias augeas, videtur esse damnabile. Propterea enim quadam providentia militantibus sunt stipendia constituta, ne, dum sumptus quaeritur, prædo grassetur.*

CAPUT III.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

- I. **B**elli divisio in publicum & privatum.
- II. Non omne bellum privatum post judicia constituta illicitum esse jure naturali, defenditur; additis exemplis.
- III. Ac ne jure quidem Evangelico, cum solutione objectionum.
- IV. Belli publici divisio in solenne & minus solenne.
- V. An bellum sit publicum quod geritur auctoritate magistratus summam potestatem non habentis, & quando.
- VI. In quibus rebus consistat potestas civilis.
- VII. Quae potestas sit summa.
- VIII. Refellitur sententia qua statuit summam potestatem semper esse penes populum: & solvuntur argumenta.
- IX. Refellitur sententia qua statuit semper mutuam subjectionem regis & populi.
- X. Ad veram sententiam recte intelligendam adhibentur cautiones.
Prima est de distinguenda vocum similitudine in re dispersi.
- XI. Secunda de distinguendo jure & modo habendi jus.
- XII. Ostenditur quaedam imperia summa haberi plene, id est alienabiliter.
- XIII. Quedam non plene.
- XIV. Quedam non summa plene, id est alienabiliter haberi.
- XV. Adstruitur dicta distinctio ex discrimine dandi tutoris in regnis.
- XVI. Summam potestatem non tolli promissione etiam ejus, quod nec naturalis nec divini sit juris.
- XVII. Summum imperium dividi interdum per partes subjectivas aut potentiales.
- XVIII. Male tamen hoc colligi ex eo quod reges acta quaedam sua nisi a cætu aliquo probentur rata esse nolunt.
- XIX. Alia quoque exempla quaedam male huc trahi.
- XX. Vera exempla.
- XXI. Summam potestatem habere posse qui inaequali fœdere teneatur: cum solutione objectionem.
- XXII. Et qui tributum pendat.
- XXIII. Et qui feudi lege teneatur.
- XXIV. Distinctio juris & exercitii cum exemplis.

Syl. ver-
bo bel-
lum I.
n. I.

I. I. **B**elli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est quod auctore cogeritur qui jurisdictionem habet: privatum, quod aliter: mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus.

COMMENTARIUS.

Antebelli divisionem, quam hic tradit Author, licet quidam Commentatores eam carpant, in ratione tamen fundatam facile cuique constabit, qui maturo judicio & animo omnibus præjudiciis vacuo examinat fundamentum, quo nititur. Notandum itaque est duplicem esse hominis statum, in quo vitam degit, vel enim in pace & concordia ac tranquillitate vivere licet, vel rixis, discordiis, & bellis quis jactatur, sive in statu naturali, sive in societate civili constitutus est. In pace vivere dicitur, quando licet frui rebus, quorum jus vel dominium sive possessionem nobis natura vel fortuna largita est, vel propria industria aut justis titulis & legitimis acquirendi domini & proprietatis ac possessionis modis, jure naturæ vel civili introductis, nobis acquisivimus, vel, ut paucis dicam, quo uti

liceat cuique jure suo, quod ipsi competit circa res acquisitas vel acquirendas, sive sint corporales, sive incorporales. In statu belli quis vivere dicitur, quando jure suo uti impeditur, vel quod res ipsi ablatæ sunt, vel acquirendi facultas eripitur, vel quod ipsum jus utendi interrumpitur & sistatur ab alio. Cum vero ille recuperare velit quod ablatum, vel retinere quod alter sibi competere statuit, aut eripere conatur, vel saltem impedimento est, ut quis jure suo uti non possit, hinc statim inter eos oritur contentio de meo & tuo, & consequenter pacem bellum excipit & juris certamen oritur, quod vel disceptatione vel vi dirimitur, utrumque tamen certandi genus bellum vocari potest cum publicum tum etiam privatum, vel in statu naturali, vel civili, quamvis usus belli nomen post constituta judicia, & regna condita, ad certationem per vim translatum sit, fortasse ideo quia hac ratione plane omnem inter homines vel partes contententes societatem

cietas distrahitur, & mutuam commercium plane tollitur, dum belluarum instar in mutuam advolant perniciem qui nati sunt ut sibi invicem prodescent, & sese mutuo adjuvarent, mutuoque amore prosequerentur, cujusmodi distractio animorum, & commercii dissolutio, non adeo perspicitur in eo certandi genere quod per disceptationem fit, quamvis sæpissime non minus odium, & nocendi adversarii cupido in petore reconditur, quæ facile in alterius perniciem erumperet, si non aliunde coerceretur. Verum quoniam jam belli nomen eo sensu receptum, quo significat *certationem per vim*, sive, ut Author bellum definit, *statum per vim certantium*, & nos cum Authore de bello eo sensu sumpto disputaturi sumus, illudque ab Authore recte dividi putamus in publicum, vel privatum, & mixtum, ita ut belli nomen sit generale, nihil aliud denotans quam statum per vim certantium, ubi-quoque igitur per vim certatur non quidem continuo ipso actu, sed etiam intentione & animo, quando contententes vi & armis controversiam dirimendi se animum induxisse declararunt, bellum dicimus, sive in naturali statu privata familiæ membra, vel familiæ principes, sive civili privatos cives, vel civitatum rectores spectemus, nullam differentiam statuimus inter ipsum statum, in quo utrique versantur atque constituti sunt, verum propter diversum certandi & belligerandi scopum ac finem, tum etiam personarum conditionem, aliud bellum publicum, aliud privatum, aliud mixtum dicitur. Publicum bellum dicitur, non eo, quia solenni more indictum a summo vel summis imperantibus, vel ob militum numerum, aliumque belli apparatus, verum quia indicitur & geritur nomine universitatis sive civium, quæ sub uno eodemque imperio in unam societatem coaliti sunt, pro communi salute & publica utilitate ab eo qui repræsentat universum populum susceptum, cujus nomine agit omnia quæcunque agit. Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, inquit Cic. *de Invent.* Quamobrem Tacit. *1. Annal.* *Postquam Bruto & Cassio cæsis nulla jam publica arma*; id est, nulla jam arma populi pro repub. & a Repub. tantum privata nunc arma, in propriam potentiam. Recte itaque Author definit *publicum bellum, quod auctore eo geritur qui jurisdictionem habet*, eo sensu sumpto jurisdictionis vocabulo, quo significat summum imperium summamque potestatem omnium rerum quæ penes principem residet tanquam universam civitatem repræsentantem, ipsi acquisitam ex voluntaria subjectione singulorum civium, qui in unam societatem coalescentes necesse habuere renunciare libertati & summo imperio, quo quisque paterfamilias in sua familia tanquam ejus princeps ornatus erat, illudque in eum conferre cui societatis salutem & utilitatem ac conservationem demandarent, ut eo munitus providere posset ne quid Respub. qua communis utilitas & salus continetur, detrimenti caperet. Principis itaque imperium sive jurisdictio considerari debet tanquam imperium singulorum membro-

rum in uno homine veluti principe unius corporis ex multis capitibus conflati & uniti, quasi animo coagulatum, ut ita dicam, & idcirco publicum, ad distinctionem imperii quod quisque sibi reservasse præsumitur circa propria administranda bona, & utilitatem familiæ suæ promovendam sine læsione tamen communis salutis, & eo sensu intelligendum quod dicitur quemque esse liberum arbitrum & moderatorem rerum suarum, illius finis & scopus est communis salutis & utilitatis conservatio ac promotio, hoc singulorum salutem concernit. Illud universale est ideoque publicum, hoc particulare & idcirco privatum. Quodcunque vero ex vi istius a populo juri suo renunciante in singulares vel plures personas collati imperii procedit publicum quoque dicitur, quia, ut diximus, nomine universitatis fieri censetur, & pro communi utilitate & salute, quamobrem publicum quoque bellum quod imperio & auctoritate summi imperantis suscipitur ac geritur. Privatum ergo quod aliter, mixtum quod ab una parte publicum, ab altera privatum est, belli tamen nomine venit, quia utraque pars vi certat & armis, vel saltem in eo statu sunt, ut controversiam Marte Arbitro decidere velint. Frustra igitur nonnulli objiciunt, perperam describi ab Authore bellum publicum, *quod geritur auctore eo, qui habet jurisdictionem*. Quia etiam inferiores magistratus habent jurisdictionem, non tamen potestatem belli gerendi, sic prætor Romanus habebat jurisdictionem, belli autem suscipiendi injussu populi potestatem nec auctoritatem habuisse certissimum. Verum huic objectioni respondet subtilissimus Jurisconsultus Scip. Gentil. *de jurisdict. l. 1. c. 1.* cum inquit: *Omne imperium atque omnis jussus eorum, qui publice aliis præsumunt, latissima jurisdictionis significatione continetur. Summa est penes Principem potestas omnium rerum. Innumerabilia autem sunt, qua pro potestate illa agit, in quibus nullum jus dici, nullam versari jurisdictionem, ut communis & civilis horum verborum usus, recte dixerimus. Nec tamen improprie, si quis is in rebus ea verba usurpaverit, locutus videri debet. Hinc illa vox Romani Principis apud Senecam l. 1. de Clemencia: Quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea jurisdictio. Id etiam maxime convenit origini hujus nominis, quod ex jure & dicendo est. Quare apud Livium legas jurisdictio. In utroque vocabulo auctoritas, imperium, jussus insunt. Vere enim jus a jubendo, & dicere pro potestate atque imperio dicere, unde & dictatores appellati. Sic quamvis jurisdictionis ordinaria significatio denotet potestatem jus dicendi in causis civilibus, id ipsum tamen impedimento non est, quod aliquando & quidem proprie in latiori significatione dicitur potestas animadvertendi gladio in facinorosos, ita ut etiam comprehendat merum imperium, quod ex ipsa inscriptione patet *tit. ff. de jurisdictione*. Itaque si quis probare vellet Prætores Romanum non habuisse merum imperium, quia jurisdictio tantum ipsi competeat, non satis validum esset argumentum, quia possem objicere jurisdictioni quoque coherere merum imperium, ita ut qui juris-*

ditionem habet etiam videatur habere imperium, id est potestatem gladio animadvertendi in facinorosos, ut ex dicta inscriptione perspicimus; addendum itaque esset, ut clarius constet argumenti vis, prætorem non habuisse merum imperium, quia tantum civilem jurisdictionem cum mixto imperio, quod ei inhaeret tanquam aliquid inseparabile, habuit, atque eo sensu sumi jurisdictionis vocem. Hinc Jurisconsulti solent dividere jurisdictionem in *civilem & criminalem*. Illa dicitur *notio de causis civilibus judicandis cum exequendi facultate conjuncta*, quamobrem mixtum imperium ei coheret, ea, ut diximus, ordinaria est vocis significatio. Criminalis jurisdictio est *notio de causis criminalibus cum exequendi potestate conjuncta*. Hæc autem exequendi facultas continet potestatem animadvertendi gladio in homines facinorosos. Verum notandum gladii potestatem non semper denotare vitæ amissionem, sed quarundam poenarum irrogandarum facultatem, sive vitam naturalem adinam sive civilem, sive famæ notam inurant, vel corporis coercitionem continent, vel multam ob crimen imponant. l. 28. ff. de poenis. Non majoris ponderis sunt quæ de mixto bello disputant, quasi nullum bellum posset mixtum dici, quia, ut inquit, *ne bellum quidem est, nisi pari auctoritate congregiantur exercitus, non enim in usu armorum tantum & externa vi consistit bellum, sed etiam & potissimum quidem in jure*. Jus belli ergo quibus non competit, cum illis etiam non geritur bellum; ut nec legatos proprio dicto mittere potest, qui non tenet summum imperium, ut annotavit Doctissimus Zeigl. & ego verissimum puto. Verum cuique homini jus belli gerendi a natura tributum asserimus, in ejusmodi scilicet necessitate constituto, ut sibi alia non supersit occasio jus suum vel retinendi vel persequendi, nisi vis adhibeatur, cujusmodi potestas quidem in statu civili solum competit summo imperanti, quatenus universi populi caput est, & Princeps, imo vice populi omnia agit, quemadmodum in statu naturali quisque paterfamilias, verum exigente necessitate, utpote cum deficiat copia judicis, coram quo jus meum persequi debeo in societatem coalitus, reviviscit jus pristinum, quod cuique in statu naturali facultatem concedit propriis viribus proprioque arbitrio jus suum persequi & tueri, qua facultate jure naturali cuique concessa nititur diviso belli privati & mixti. Possent enim casus existere, quo quis cum familia per alienum territorium iter faciens, forte fortuna, ab ejus principe invaderetur, & fortunis suis spoliaretur, vel ipse paterfamilias aut aliquod familiarum suarum membrum injuria afficeretur, nullus dubito quin ipsi licitum sit promovere suam defensionem, & vel recuperare sublata, vel vindicare injuriam sibi vel suis illatam, vi & armis, si opus sit, cujusmodi certamen ab utraque parte licet non justum, belli tamen nomine venit propter jus belli gerendi utrique competens. Imo constat ex sacra scriptura Patriarchas inter medios Reges gentium, quales Cananæ, Ægypti versatos fuisse, potestatem tamen summam gubernandi familiarum illibatam & intactam conservasse, suasque domesticis suis

dedisse leges & instituta præscripsisse, quæ ipsis essent agendorum norma. Quamobrem Abraham, quamvis in terra Canaan & Ægypto esset inquilinus, non tantum domesticos propriis institutis gubernavit, verum & jus belli movendi ac fœdera faciendi in aliena terra observavit. Quin cum Abimelecho Geraris Rege & Escolac Ancr fœdera socialia est pactus. Sic etiam & bella movit contra externos reges, qui Pentapolitanos affixerant. Sed notandum quod Author bellum privatum publico antiquius putat, id autem quo sensu ab Authore dicatur fateor me non percipere. Quippe si statuamus quod verissimum est, mortales olim, antequam humana necessitas & ratio in civitatem aut societatem civilem coëgit, sparsim per familias vixisse, cui præerat regio imperio pater, liberique subiecti ipsa nascendi conditione, qui itaque tanquam privati considerari deberent, veluti hodie cives respectu totius universitatis & reipub. atque hæc antiquissima imperii forma, & majorum societatum origo. Quam primum itaque familia extitit, fuit quædam parva civitas, quæ regio imperio penes patremfamilias residente gubernabatur, cui parendi necessitas cæteris membris erat imposita. Imperium autem hic non minus publicum dici potest, quam post institutas civitates, quæ ex plurimarum familiarum in unam eandemque societatem conspirantium & coëuntium unitate profluxere, imperium civile. Quippe quot familiae, tot civitates, vel tot regna, quia quisque paterfamilias sui juris erat & dominus rerum suarum, ita ut actus ejus non erant subiecti juri alterius, præscribens jura & leges quibus familia fundaretur, & uterentur omnes qui obsequium ei præstare obstricti erant, nec non judicia ordinabat, per se vel per delegatos judices jus dicebat, criminum reos & legum contemptores coercere, atque in eos animadvertere, eique incumbere, providere ne quid familia detrimenti caperet. Hinc & belli gerendi & pacis faciendæ penes ipsum potestas ac arbitrium, quæ omnia supremæ ac publicæ potestatis jura. Bellum itaque inter familias segreges, antequam ad majores civitates ac societates deventum fuit, viventes ortum non minus publicum, quam hodie illud quod a magnarum civitatum rectoribus geritur, vocari potest, licet ejusmodi bellum hodie quidem privatum posset dici, quoniam singulæ familiarum ut tot personæ privatæ respectu universitatis, e quibus, veluti tot membris conflata est, considerari debeant, quibus nullum jam imperium nisi circa domestica negotia, per se tamen publicum origine & jure, nam ante constitutas respub. privatum bellum dictum, quod inter ejusdem familiarum vel diversarum familiarum membra oriebatur, sicut jam illud vocamus quod vel familiarum, vel singuli cives suscipiunt; non videtur itaque bellum privatum antiquius bello publico, scilicet jus belli gerendi, quippe non de actu, vel facto, sed jure disputamus, cum ipso enim humano genere introducta familia, & consequenter inceptum jus belli gerendi, ut patet de primis parentibus, qui sta-

tin

tim atque creati familiam constituerunt, & omne imperium & dominium in liberos habuere jure generationis, quod deinceps in posteros devolutum, sed & concessum quoque liberis jus belli privati, quatenus jus naturæ cuique tribuit licentiam & facultatem corpus ejusque membra, tum etiam bona ad commode viven-

dum necessaria tuendi adversus vim illatam, ubi nulla alia est ratio expediendæ salutis, nisi propriis viribus & autoritate vim vi nulla interposita mora repellat. Quamobrem videtur utrumque jus cum ipso humano genere introductum, & consequenter æque vetustum.

2. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attinet, satis apparere arbitror ex iis quæ supra diximus, cum ostensum est, ut quis injuriam etiam vi a se arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id saltem post constituta judicia publica non licere: quanquam enim judicia publica non a natura, sed a facto sunt humano, cum tamen multo sit honestius, & ad quietem hominum conducibilius, ab eo cujus nihil interfit rem cognosci, quam homines singulos, nimium sæpe amantes sui, quod jus putant id manu exsequi, tam laudabili instituto obsequendum ipsa dictat æquitas & ratio naturalis. Paulus J.C. *Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi. Hinc est, inquit Rex Theodoricus, quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu: quid enim a bellica confusione pax tranquilla distat, si per vim litigia terminantur? Et vim vocant leges, quoties quis id quod deberi sibi putat, non per judicem reposit.*

l. Non est de R. l. Cass. l. IV. Var. epist. 4.

C O M M E N T A R I U S.

PLurima a nobis adducta testimonia ac argumenta §. I. n. 4. cap. 2. e quibus perspicere potest nihil magis rationi consentiens, quam omnem vim ac injuriam a capite & vita propulsare, quod & rationem doctis, & necessitatem barbaris, & naturam ipsam feris præscripsisse docet Cicero. Quomodo vero ex ratione deduci debeat illud naturæ jus, quod & jus divinum necessarium, homini & cuique individuo facultatem tribuens depellendi a se omnem vim & injuriam, docet Vir Amplissimus eruditione & ingenii acumine florentissimus Lambertus Veltulius, in *Dissert. de princip. justit. & decori. Sed, inquit, ut inceptum persequamur: rursus me tanquam mundi partem contemplans non fortuito, sed prudentis & sapientis Dei consilio productus sim oportet: examinandum itaque, quid Deus de me fieri voluerit: quod hac ratione investigo. Id proculdubio in me conservari vult, quod sit tollatur, frustra quasdam partes & proprietates mihi attribuisse videatur, quod in causa operante per sapientiam fieri non potest. Ante omnia autem, ut iam dixi, in me comprehendo esse summum studium conservandi memet salvum & incolumem: huic studio subserviunt appetitus edendi, bibendi, vindicta, affectus amoris & doloris, denique omnes animæ passiones, & conducit ad expletionem istius appetitus totius corporis fabrica, & organorum subordinatio, ita ut, aut plane isthac omnia frustra sunt, aut fatendum sit Dei voluntatem esse, me unaque, que in creatione mihi concessit, conservare*

salva & integra. Sub hac autem vita membrorumque conservatione, non tantum ea comprehendere oportet, que vita & membris incolumitatem præstant, sed etiam ea, que naturali eorum usui repugnant, vitanda esse eadem ratione docetur, aut que subvertunt eum finem, ad quem nos vita, membrorumque & facultatum homini propriarum natura ducit. Atqui hæc omnia haberi nequeunt nisi media quædam adhibeantur, quibus consequenda, ergo eo ipso quo Deus vult, ut memet salvum & incolumem conservem, etiam mihi concedit facultatem ea arripiendi & applicandi media, sine quibus me conservare nequeo, quando itaque in eo statu constitutus sum, ut salvus esse non possim nisi vim vi repellam, non solum divina, sed etiam humana jura permittunt, imo obligationem mihi imponunt, omnisque suadet honesta ratio, ut salutis expediendæ causa tanquam necessarium medium eam adhibeam, cujusmodi facultas mihi non tantum in statu naturali, in quo quisque sui juris est & arbiter ac moderator rerum suarum, verum etiam in statu civili post constituta judicia publica, eum in finem introducta, ut hac ratione omnis vis & injuria, quam homines facinorosi, vel intulerunt innocentibus, vel inferre meditantur, vindicaretur & coerceretur. Summa enim induceretur confusio, si quisque ab aliquo læsus semetipsum vindicare posset, cædibus atque bellis ubique grassaretur, & consequenter civitas seu Respub. non præstaret majorem hominibus securitatem

tranquillitatemque, quam in naturali statu, quem propter innumera pericula & incommoda, quæ efficiunt, ut homines continuo armati esse debeant ad ea a se arcenda, statum belli vocamus, sibi metipsis dare potuerint, atqui ejus status pertæsi in civitatem coaluerint, summumque imperium constituerint, quod valeret ipsis præstare eam securitatem atque tranquillitatem quam cupiebant, necesse etiam duxerunt, ut renunciarent huic facultati sese ipsos vindicandi, atque sibi jus dicendi, quod in naturali statu habuisse supra a nobis annotatum. Si quis itaque in civitate læditur atque injuriam patitur ab alio, implorandum judicis officium & auxilium, cui incumbit, post cognitionem causæ, ut suum cuique tribuendo justitiam administret, qua ratione & securitati & tranquillitati civium consulit, finis & scopus, imo etiam causa impulsiva, ut loqui amant Philosophi, politici regiminis. Ex quibus perspiciamus post judicia publica constituta multum de sua facultate, quæ cuique competit ad sese tuendum adversus injuriam & vim illatam in naturali statu, detractum. Judicia eodem sensu ab Authore publica vocantur, quo publicum dicit bellum, nimirum quia ab eo constituta sunt qui representat universum populum imperio suo subiectum, & consequenter nomine populi jus dicit, quam facultatem quasi ab ipso populo ipsis delatam recte dicimus, ut ad omnem confusionem, omnem tumultum, & innumera pericula & incommoda tollenda, quæ privata cujusque jurisdictio pareret, quisque e civibus injuria affectus, vel alia quacunque ratione læsus, eo posset confugere, & læsionis reparationem & juris, quod sibi competere putat, conservationem per judicem reposcere. Et hoc sensu recte dicit Author publica judicia humano facto inducta, quemadmodum imperii civilis origo ab eodem derivanda. Nam quemadmodum & ante institutas civitates publicum obtinuisse bellum, ita

quoque publica a patribus familias exercita fuisse verissimum putamus. Nam quemadmodum cum ipso humano genere, scilicet cum ipso Adamo familia introducta, cum familia imperium & quidem regium, ita etiam judicia constituta. Ita Henr. Heidegg. *Hist. Patriach. exercit. 2. cap. 3. Quid queso probabilius elici potest, quam Adamum, quamdiu is vixit, liberis suis, iis cum primis, qui paternum obsequium non exuerunt, quales Sethita, cum regio imperio præfuisse, iis leges, quibus in civitate uterentur, salubres præscripsisse, judicia & consistoria, ut ita loquar, ordinasse, vel per se vel per delectos judices jus dixisse, fontes & honestarum legum frenum abnuentes coercuisse, & si qua alia pro regibus vel supremis dominis facere solent. Sane patrem liberis & nepotibus suis superfluum æquum fuit eorundem habere curam, & ne vel improborum vexentur injuriis, vel recte vivendi destituantur subsidiis, sollicite providere. Quam gubernandæ familiæ formam ipsa natura cum homine introduxisse videtur. Quare & recte mihi sentire videntur, qui Rempub. eodem modo jam administrari existimant, quam olim familia & servi, ex quarum coalitione profuerunt, atque eandem facultatis esse rationem, sola enim multitudine & paucitate differunt. Alii enim in plures, alii in pauciores imperium exercent. Ita ut qui in paucos imperium habet paterfamilias, qui in plures Rex vel Reipub. præfectus recte vocari posset. Quin & hæc videtur causa cur initio gentes & ipsæ civitates Regio imperio paruerunt, scilicet quia ex Regio imperio videntur homines ad majores hæc societates devenisse. Ex domestico nimirum: domus enim quævis seniori, tanquam Regi parat. Ex hac autem ceteræ societates profuxerunt. Magnæ enim sunt coloniarum minorum, ut inquit magnum Reipub. litterarum lumen Daniel Heinsius *Paraphr. in Arist. Polit. 1. cap. 1.**

L. Ex-
stat. D.
quod me-
tus.

II. 1. Certe, quin restricta multum sit ea quæ ante judicia constituta fuerat licentia, dubitari non potest. Est tamen ubi locum nunc quoque habeat, nimirum ubi cessat iudicium: nam lex vetans sine iudicio suum consequi intelligi commode debet ubi copia est iudicii. Cessat autem iudicium momentanee, aut continue. Momentanee cessat, ubi expectari iudex non potest sine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Jure, si quis versetur in locis non occupatis, ut mari, solitudine, insulis vacuis, & si qua alia sunt loca in quibus nulla est civitas: facto, si subditi iudicem non audiant, aut iudex aperte cognitionem rejecerit.

COMMENTARIUS.

Vix enim diu posset subsistere societas civilis, atque evitari incommoda illa, quæ in causa fuerunt, quamobrem in societatem coiverunt mortales, nisi libertas & facultas naturalis suis limitibus esset circumscripta, ita ut verissimum

quod Author statuit, scilicet post judicia constituta, quæ cum ipso summo imperio & civitatis forma introducta sunt, multum restrictam esse homini ante judicia concessam jure naturæ licentiam, ita ut quod in statu naturali agentibus licuerit,

euerit, scil. salutem suam propriis viribus proprioque ex iudicio expedire id minime concedendum iis qui in civitatem coaluerunt, suamque voluntatem summi imperantis arbitrio & voluntati subjecerunt: quamobrem non sui juris sunt, sed ejus imperio & jurisdictioni obtemperare & morem gerere coacti, quem tuendæ societati præfecerunt, cujus itaque officium a suis civibus injuriam propulsare, cuique tribuendo justitiam administrare. Quamobrem in custodia tanquam in specula collocati dicuntur Principes atque Magistratus, ut imminetia mala non solum providcant, sed etiam pro viribus depellant legibus & armis. Verum quamvis post judicia constituta multum sit detractum de facultate, quam quis in naturali statu habet, non tamen ita omnino sublata est, quin posset aliquando jus pristinum reviviscere, nimirum quando cessat iudicium: quippe non præsumendi sunt mortales in societatem civilem coalescentes, ut propriæ salutis & securitati consulerent, in perpetuum & omni in casu hanc facultatem abjecisse, verum huic renunciarunt sub conditione, scil. quandiu esset occasio jus suum consequendi per iudices, nemini licentiam esse voluere propria auctoritate sibi jus dicendi, sublata vero vel necessitate vel casu aliquo iudiciorum & juris dicendi ratione, quam eo ipso, quo in societatem conspirarunt, introducere voluerunt, cuique quasi jure postliminii salvum est pristino jure uti, quo quis recuperat naturalem sibi suisque liberis totiusque familiæ membrorum jus dicendi facultatem. Cessat autem iudicium, vel *momentanee*, vel *continue*. Momentanee cessat, ubi est periculum in morâ, ut loquuntur forenses jurisperiti, ubi iudex expectari non potest sine certo periculo aut damno, ut inquit Author. Quod locum habere potest, quando quis, in capitis discrimen vocatus, nullam habet occasionem expediendæ salutis, nisi in continenti vim vi repellat, atque sese opponat aggressori; iusta enim defensio ad alterius invasionem in continenti fieri debet arg. l. 3. §. 9. ff. de vi & vi armata. Ubi inquit Ulpianus. *Eum igitur qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non ex intervallo. vid. l. 1. §. 6. ff. ad St. Macedon. & l. 1. §. fin. quod vi aut clam.* Qui enim ex intervallo vim infert, cogitato infert, ideoque non tam ad sui defensionem quam quidem ultionem & vindictam adhibita præsumitur, omnis autem ultio prohibita. Iudicem enim hoc in casu adire, & coram eo jus allegare atque persequi tenemur. Continua vero iudicii cessatio est, quando nullus datur magistratus, vel iudex, per quem jus meum obtinere possum; eaque duplex est, vel juris, vel facti. Juris est, si quis in locis verletur non occupatis, ut in insulis vacuis, solitudine, aliisque in locis

ubi nulla civitas est, tum iterum tanquam in naturali statu constitutus considerari debet, & consequenter recuperat facultatem sibi jus dicendi, & propria auctoritate propriisque viribus suo arbitrio sui defensionem suscipiendi. E. G. Si quis in insula vacua versans se defendat adversus eum, qui forte fortuna in eandem insulam veniens primum occupantem de ejus possessione dejicere nitentem vi & armis oppugnat, utitur jure suo quod natura cuique occupanti concedit, & licet non fiat illico repulsio, legitima & iusta tamen est, quia nullum habet superiorem iudicem, cui se vel adversarius submittere tenetur. Verum hanc potestatem, quam quis hac ratione sese tuendi adversus vim & injuriam illatam & jus suum persequendi proprio arbitrio recuperat, ita limitat celeberrimus Sam. Puffend. *de jur. nat. & gent. lib. 3. cap. 6.* cum inquit, aut quis in locis vacuis in prima adhuc communionem subsistentibus degens, a suo cive, an vero ab alio invadatur. *Priori in casu, inquit, præsens duntaxat periculum vi potest depelli, persecutio injuria ad communem dominum deferenda; nisi forte appareat, invasorem istum in patriam non reversurum, nec iste domi habeat unde pro injuria satisfacere queat. Ab extraneo autem si quis in ejusmodi loca invadatur, non prohibetur quidem ad extremum illum persequi, ubi prevaluerit. Licebat tamen & istum deferre apud ipsius civitatem, ibi satisfactionem & penam exigere, adhibita quoque interventione propria civitatis; que ubi civi suo iustitia denegatur, jus nascitur violento modo satisfactionem civi suo præstandi. Unde, pergit, si quis in oceano libero invadatur, non semper necessum habet vim propriam ultra depulsionem periculis ex promere, cum invasori, ubi ad suum iterum appulerit, actio in sua civitate intentari queat.* Verum hæc potius consilii quam juris sunt, ideoque non necessitatis, sed voluntatis. Quippe qui me injuria affecit dicto casu, ille mihi dat facultatem eum persequendi donec satisfactus sum, quoniam illa mora cujus hic mentio, sæpe in causa esse posset, ut me de jure meo frustrarem, vigilantibus jura scripta, non differendum quod illico fieri potest, si jure & legitimo modo sit. Facto autem cessat iudicium, quando iudex declinat causæ cognitionem suscipere, nam eo ipso mihi videtur tribuere jus pristinum, vel quando bellis intestinis, & civilibus discordiis distracta sit civitas, & subjecti præ armorum strepitu verba iudicis exaudiri posse negant, omnem obedientiam quam summis legitime justeque imperantibus debent, abjicientes & furore correpti divina juxta, & humana jura polluunt atque permittent, omnemque reverentiam cum erga leges tum etiam magistratus atque iudices exuunt.

2. Quod diximus etiam post judicia constituta naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Judæis data intelligi potest, ubi sic per Moysen Deus loquitur Exod. XXI. 2. *Si in effusione deprehensus fur ita percutiatur ut moriatur, ne reus cadis esto percussor, ni jam dies illuxerit,*

Molin. disp. 100. s. dubium vero.

illuxerit, tunc enim reus cædis erit. Omnino enim videtur hæc lex, tam accurate distinguens, non solum impunitatem inducere, sed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, sed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id sequutas videmus. Notum est illud XII Tabularum, haud dubie ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, si eum aliquis occidit, jure casus esto.* Sic insons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adversus aggressorem armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifestus consensus testimonium præbet, nihil in eo esse quod naturali juri adverfetur.

C O M M E N T A R I U S.

Nititur hæc lex Judæis data naturali jure & æquitate, quæ cuique in necessitate vitæ vel rerum amittendarum constituto facultatem concedit propria autoritate propriisque viribus sese opponendi invasori, modo sit ad eas angustias redactus, ut nulla sit ea conservandi ratio, nisi ilico suam promat defensionem. Momentanee hic cessat judicium, & consequenter invasus considerari debet in naturali statu constitutus, consequenter idem imperium eo momento recuperat, quo armatus est judex, qui cum etiam puniendi capitali supplicio furem nocturnum in effossione deprehensum jus habeat, ita quis ob vitæ atque bonorum conservationem extrema adhibere potest etiam jure divino. Recte Vasquez *dub. 6. num. 18.* sentit occisionem in casu defensionis fieri censendum autoritate publica, quia inquit, *qui occidit ad defensionem, ut publica persona ad id jure naturali destinata occidit, ut ex lege ab Authore allegata perspicimus.* Quippe rationes, cur

liceat furem in effossione nocte deprehensum percutere ut moriatur, si vero dies illuxerit, non item, hæc esse videntur. 1º. Quia nocturnus non agnoscitur, atque ideo non potest res ablata judicio repeti. 2º. Quia non potest tam secure apprehendi aut repelli. Convenit cum hac lege lex XII. tabb. *Si nox furtum faxit, & si quis occidit, jure casus esto.* Idem statuit Solon apud Demosthenem in *Timocrat.* *Si quis de die supra quinquaginta drachmas furatus fuerit, ad undecim viros abducere eum licere: si vero noctu furatus, hunc licere & inter perseguendum vulnerare & ad undecim viros abducere, si quis velit.* Sic Plato de *L.L. lib. 9.* *Qui noctu furem domum suam ingressum intulerit, mundus esto.* Quæ diversarum gentium leges circa idem crimen, idem statuentium documentum, non in peculiari aliquo mandato divino, quod in furem nocturnum sancitum *Exod. 22.* Verum in communi æquitate, dum ratio idem dictavit in casu simili gentibus, fundari.

III. 1. De jure divino voluntario perfectiore, Evangelico scilicet, plus est difficultatis. Quin Deus, cui plus juris est in vitam nostram, quam nobis ipsis, potuerit a nobis patientiam eo usque exigere, ut etiam privatum in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo usque obstringere, id est quod inquirimus. Solent pro affirmante sententia adferri duo loca, quæ supra adduximus, ad quæstionem generalem: *ἰγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστέναι τῷ πονηρῷ.* Ego autem dico vobis; Ne resistite injuriam facienti, Matth. v, 39. & Rom. XII, 19. *μὴ ἑαυτὸς ἐκδικῆναι ἀνταποκρίσασθαι,* ubi Latina versio habet, non vos defendentes, charissimi. Tertius autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, *Repone gladium tuum in vaginam, nam quicumque acceperint gladium, gladio peribunt.* Addunt his nonnulli Christi exemplum, qui pro inimicis sit mortuus, Rom. v. 8, 10.

*Lib. x. in
Lucam.
De off.
III. c. 3.
Lib. 1. de
lib. arb.
c. 5.
Epist.
154. ad
Publico-
lam.
Cap. 43.
& 55.*

C O M M E N T A R I U S.

Author hic iterum in eundem errorem incidit, quem jam aliquoties annotavimus. Recte quidem jus divinum dividitur in *necessarium*, quod & naturale sive etiam morale dicitur, & *voluntarium*.

luntarium, quod a divina voluntate dimanat, ideoque mutari, augeri, imo in totum abrogari potest, prout summo legislatori placeat, neququam vero jus necessarium, ut supra demonstravimus. Verum perperam hic statuit aliquod jus divinum voluntarium perfectius nobis in Evangelio proponi, quasi novus legislator fuisset Christus, quod non solum orthodoxæ religioni, sed etiam sanæ rationi plane contrarium axioma est, ut suo loco etiam a nobis annotatum fuit. Quamobrem hanc quæstionem missam faciemus, lubet potius investigare an jus divinum positivum privatum bellum prohibeat, & consequenter hac in parte recedat a divino necessario sive jure naturali. Notandum vero jus naturale vel divinum necessarium præceptivum seu positivum ejus esse naturæ, ut suo loco annotavimus, quod mutari nequit, ne quidem ab ipso juris Authore Deo, & consequenter frustra videtur ab Authore inquirenum jus divinum voluntarium aliquod perfectius aliter disponit circa defensionem & conservationem sui vel bonorum privata autoritate proprioque arbitrio susceptam, cujusmodi defensio & conservatio cum vi conjuncta nomine belli privati venit, nam cum ipse Author jus belli privati ex jure naturali dimanare statuat, sequitur neque divina neque humana voluntate tolli vel abrogari posse. Non potest ens perfectissimum & simplicissimum contraria velle, ideoque mutare quæ ex immutabili & æterno decreto profluunt, nequaquam autem homo, cui obsequendi divinæ voluntati gloria tantum relicta. Fateor defensionem sui esse quidem juris naturalis, verum non conveniunt juris naturalis periti, sit ne juris naturæ permissivi, vel præceptivi, quod obligationem imponit faciendi, ita ut quis se non defendens vim vi repellendo non peccet contra rectæ rationis dictamen. Plurimi moralistæ conveniunt jure naturæ licitam, non vero præceptam. Alii contra statuunt eam in certo casu non tantum permissam & licitam, sed etiam præceptam. Si tantum licita & permissa, divina voluntate mutari & tolli potest. Sin autem præcepta, jure positivo neque divino neque humano tolli posse dicendum videtur. Et huic opinioni libens subscribo. Sed quæri posset, an summæ & liberæ potestati quam in res creatas ideoque hominem habet hujus universi Author & Conditor Deus, statuente nobis jure divino injungi non posse, ut nostri defensionem abjiciamus & mortem vitæ præferamus, non detrahimus aliquid? quam difficultatem qui in Arthorem commentati sunt non attigerunt. Nam in eam opinionem videtur adductus Author, scilicet Deum circa necessitatem & obligationem illam naturalem, qua teneri hominem putamus in vitæ discrimen vocatum quacunque ratione, ideoque etiam cum interfectione aggressoris, quando ad eas sit redactus angustias sese defendere, disponere. Cum inquit, *Deum cui plus juris est in vitam nostram, quam nobis ipsis, posse a nobis exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, mortem præferamus vitæ.* Juris naturalis esse defensionem vitæ, membrorumque conservationem, hisce argumentis pro-

bamus. 10. Quia Deus hominem producendo voluit ut existeret, & quidem necessario velle debuit, quippe impossibile est concipere rem productam non existentem, quemadmodum itaque necesse est ut homo productus existat, etiam necesse est, ut semetipsum conservet quamdiu existit, quoniam a conservatione sui dependet existentia continuatio, eo itaque ipso quo Deus hominem producere voluit ut existeret & esset, etiam necessario velle debet ut se conservet, atqui sese conservare nequeat nisi a se arceat quæcumque interitum essentia & existentia accelerarent, & contra sibi paret quæ ad ejus conservationem pertinent, sequitur quemadmodum voluntati Dei hominem producere volentis inest necessitas existendi, ita existendi necessitati inest quoque necessitas qua homo tenetur sese conservare & consequenter uti omnibus mediis, quæ ei inserviant: nequit enim Deus velle contraria, quæ enim sibi magis contraria quam conservatio & interitus; qui itaque vult ut res existat, non potest velle ut existere desinat, quoniam vero ad conservationem essentia & existentia nostræ maxime pertinet defensio sui, hinc eadem necessitate, qua tenemur nos metipsos conservare ut existeremus, etiam obligamur nos tueri adversus eos qui interitum nostrum cupiunt, atque hæc obligatio ejusdem naturæ est, cujus omnes ex naturali jure immutabili descendentes, ideoque nec mutari nec abrogari vel tolli potest. Posset quis mihi objicere, si ex creatione hominis sequitur necessaria ejus existentia, ergo semel jam productus qui potest a Deo existentia morte privari, quoniam in ens perfectissimum & simplicissimum nihil potest imperfecti vel absurdi cadere, atqui rerum usus docet, Deum liberam vitæ humanæ dispositionem habere, eumque spiritum hominis eripere quando libet. vid. *Psal. 76.* Ergo omnia dependent a creatoris voluntate ut statim disputavimus. Sed Respondeo hominem a Deo mortalem creatum, ideoque cum producendo certum tempus decrevit quamdiu existeret, quo elapso jam nolit eum esse, atque simul etiam concipit vitæ finiendæ modum & rationem, quæ voluntatis sunt. Verum eo ipso quo decrevit, ut homo a se productus ad certum tempus existat, etiam necessario vult ut quamdiu existit se conservet, & consequenter a se depellet quæ interitum essentia portendunt. Itaque quamdiu vivit obligatio & necessitas ex immutabili divino decreto dimanans, homini incumbit sese conservandi in eo statu in quo collocatus est. Ex obligatione sese conservandi immediate profluit obligatio semetipsum defendendi adversus eos, qui nobis vitam eripere meditantur & jam hostilem erga nos animum ipso facto declararunt. Huic adjungi commode possunt quæ habet Vir Amplissimus & eruditissimus Lambert. Velthufius *de Princip. just. & decor.* paulo ante a nobis descripta. Optime itaque sentiunt nonnulli Jæti, adeo defensionem jure naturali præceptam, ut ne lege quidem civili vel consuetudine possit tolli & prohiberi. *arg. l. 44. ex quib. caus. major.* Valquez *illust. quæst. lib. 1. cap. 18. Zoel. Comment. ad digest. de const. Princip.*

Princip. Quoniam statuta contra tenorem juris naturæ & gentium condi nequeant. Quæ enim sunt juris naturalis seu divini necessarii dispositioni hominum non subjacent. Adeo ut qui se, cum tueri posset, occidi permittat, damnari queat, non aliter veluti sibi mortem invenisset. Ita Molin. *de just. & jur. tract. 3. disp. 13. Tom. 4. Jure naturali unusquisque tenetur per media licita conservare vitam suam, atque medium licitum aggressorem interficere, ergo quando aggressus interficere potest aggressorem, idque est necessarium ad vitam conservandam, tenetur illum interficere.* Vid. Sotum *de just. & jur. q. 1. art. 8.* Deinde neminem mihi negaturum persuadeo præceptum, quo tenemur proximum diligere sicut nosmetipsos, morale esse, & juris divini necessarii, charitas autem, qua proximum prosequi debemus, etiam a nobis postulat, imo nos obligat eum defendere, si a violento aggressore invaditur, ut apparet *Proverb. cap. 24. vers. 11.* ubi docet regum sapientissimus habendam de proximo curam, quem ut seipsum diligit fidelis, a periculis servet si possit, imo ut possit annitatur, liberet a violentia & injustitia improbo-

rum, a periculo mortis. Cum inquit, *Erue eos qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.* vid. Pellican. *ad dict. loc.* hic quoque *Psal. 82. 4. Eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate.* Moyses sibi hujus obligationis, quæ ex amore, quo proximus amplectendus dicitur recta nobis ratio, conscius, videns virum Ægyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus, ei succurrit. Idem fecit Abram *Genes. 14. 14.* Si lege morali vel naturali obligamur suscipere defensionem proximi, ergo multo magis a proprio corpore, vita, & capite tenemur propellere omnem vim atque injuriam; præcipit quidem lex ut proximum diligamus sicut nos ipsos, verum non præ nobis, imo ordinatus a se ipso incipere debet amor, ita ut si in pari periculo cum proximo constitutus sim, omnis suadet honesta ratio, ut mihi potius quam aliis consulam. Ex quibus argumentis perspiciamus non esse juris naturalis sed præceptivi sui defensionem, & consequenter manifestum est Deum nos noluisse consueque obstringere, ut in periculum adducti nos patiamur potius occidere, quam ut alios nosmetipsos defendendo occidamus.

2. Neque defunt inter Christianos veteres qui bella quidem publica non improbaverint, sed defensionem privatam putarint vetitam. Ambrosii loca pro bello supra attulimus. Augustini multo etiam plura sunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrosius dixit: *Et ideo fortasse Petro, duos gladios offerenti, Satis dicit; quasi licuerit usque ad Evangelium, ut sit in lege æquitatis eruditio in Evangelio veritatis.* Idem alibi: *Christianus, etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referre non potest; nedum salutem defendit, pietatem contaminet.* Augustinus vero: *Legem quidem non reprehendo, quæ tales (latrones & alios infautores violentos) permittit interficere, sed quomodo istos qui interficiunt defendam non invenio.* Et alibi: *De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis accepta legitima potestate.* Atque idem sensisse Basilium ex secunda ipsius ad Amphilochem epistola satis apparet.

COMMENTARIUS.

Negarunt nonnulli id licere in foro Dei, licet leges civiles id impune permittant in foro humano sive externo, nec defunt Patrum quorundam auctoritates, quæ id etiam vetare videntur, quorum in numero & Augustinus, qui in *lib. arbitr. Quomodo, inquit, apud divinam providentiam a peccato liberi sunt, qui pro his rebus, quas contemni oportet, humana cade palliuntur.* Et censet illas res in universum esse contemnendas, quas homines inviti possunt amittere, in quarum numero est vita. vid. etiam *Epist. 154.* quæ est ad *Publicolam.* Sic quoque *lib. 1. cap. 21. de civit. Dei* censet hominem homicidii cri-

mine innecti, qui vel se ipsum vel quemlibet occiderit, non munitus ipsa divina auctoritate, vel lege, aut expressa iustione. Quibus consentire videtur Hieronymus, cum inquit: *Non est nostrum mortem eripere, sed illatam ab aliis libenter accipere.* Sic quoque Nicolaus Papa in *cap. 6. dist. 50.* rescripsit: *Clericum se defendendo paganum occidentem sacerdotali debere carere officio, adeo ut licet peracta sit penitentia, tamen non possit ad pristinum gradum redire, quia Papa non tribuit ipsi licentiam quemlibet hominem quolibet modo occidendi.*

3. Sed opposita sententia sicut receptior est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia nos sit in obligatione: jubemur enim in Evangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis: imo ubi par malum imminet, non vetamur nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Instet forte aliquis, & dicat; etiamsi meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus, quare vitam meam mihi potius deserendam, quam invasor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum, qui impetitur, opus habere tempore ad pœnitentiam, aut probabiliter ita existimare: & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad pœnitentiam spatium superesse. Deinde, morali judicio non videri æstimandum illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se potest eximere.

C O M M E N T A R I U S.

Annotavimus paulo ante legem charitatis præcipere quidem, ut proximum diligamus juxta nos ipsos, verum non præ nobis ipsis, ita ut focii salutem meæ anteponebam essem obligatus. *Nemo tam demens est, tamque parum de se cogitans, qui alienam vitam magis quam suam diligit,* ait Cicero. Natura enim ita comparata est, ut omnes bene sibi esse malint quam alteri. Proximus quisque sibi. Verum objiciunt deinde, majus periculum ei imminere, qui vitam & temporalem & æternam simul amittit, quam qui temporalis tantum jacturam facit. Quod si vero aggressor, odio ac ira percitus, ab eo, qui vitam suam ac corpus tuetur, ilico occidatur, verendum est, ne æterna morte pereat. Videtur itaque charitas, qua socio tenemur proficere, postulare, ut æternam focii salutem præferamus temporali vitæ, & proinde nostram defensionem abjiciamus ad aggressoris condemnationem æternam evitandam. Fateor convenire quidem homini Christiano focii spirituales salutem præferre conservationi vitæ temporalis ac caduci corporis, modo sciat temporalis vitæ amissione alterius spirituales lucrari posse. Verum inficior aggressorem in tali necessitate versari, ut æternæ ejus saluti promovendæ quis jactura propriæ vitæ teneatur succurrere. Ipsum fugere non potest se in re illicita & naturæ legibus prohibita occupatum, quæ injuriam alicui

inferre & vitæ focii insidiari omnino vetant, ideoque dictat ipsi ratio abstinendum ejusmodi delicto, nisi damnum quod inde eveniet, suæ velit audaciæ & culpæ imputare. Ignorantia etiam hac in re ipsi nihil prodesse potest, cum ea sit juris naturalis, quæ in damnis rei amittendæ omnibus obest. arg. l. 2. Cod. in jus vocando. Cui & addi potest, quod ipse invasus non est salutis suæ certus, si se occidi patiat, paucissimi enim mortalium, quamvis contrarium optandum esset, ita vitam instituunt, ut omni momento sint ad moriendum parati; quotidie enim ad multa prolabiuntur vitia, ita ut justus septies cadat uno die, cum tamen aggressor vulneratus possit pœnitere, & hac ratione spem salutis æternæ nancisci. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 9. dub. 8. Et Joan. de Lugo de just. & jur. disp. 10. sect. 6. n. 141. idem sentit, cum respondeat objectioni, quam allegavimus, *Obligationem charitatis ad procurandam salutem æternam proximi non esse universalem, nisi in casu necessitatis extrema; ad necessitatem autem requiritur, quod proximus nostro auxilio indigeat. Cum ergo invasor injustus non indigeat mea ope, ipse enim potest facile sibi consulere non me invadendo injuste, non censetur esse in necessitate gravi, nedum extrema: quare cessat omnino obligatio subveniendi, quia hæc solum est respectu indigentis, ille vero, qui potest se salvare, non indiget, ut constat.*

4. Certe Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus, Christo vidente & sciente, videntur iter fecisse armati gladio, quod & alios Galilæos e patria urbem versus properantes ob infestas latronibus vias factitasse ex Josepho discimus: qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut, cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXI, 36, statim Apostoli responderint in suo comi-

tatu duos esse gladios: erant autem in eo comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio primi temporis, quod tutum ac prosperum fuerat, commate 35, est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant.

C O M M E N T A R I U S.

Defensionem sui divino & humano jure licitam ex ipsa portatione gladiatorum, quibus armati fuere Christi Apostoli, perspicimus. Quippe non admisisset Christus, ut alium in finem gladios gestassent, quam ad sese tuendos adversus latronum vim & impetum, cujusmodi defensionem non solum jure naturæ permissam, sed etiam præceptam, vel ex eo constare videtur, quod ipsi etiam Essæi, qui severiorem adstrictamque vitæ agendæ disciplinam amplexi, nec tela, nec enses, nec scuta vel galeas, aliaque instrumenta belli factitabant, quia nullus iis armorum usus, nisi ad sui defensionem, quamobrem tradit Josephus *de Bello Judaico lib. 2. cap. 7. Quod cum peregrinantur, tantum propter atrocitiam armantur.* Quam tuendi potestatem jure licitam confirmare etiam videntur verba Salvatoris *Luc. 22. 36.* quibus Dominus suos monere voluit ea instare tempora, quibus ipsi debeant sibi humanis etiam præfidiis prospicere, cum antea præsentem Domino sola ipsius providentia tuti essent atque securi. Alii sacrarum litterarum Interpretes totum hunc Christi sermonem allegoricum esse tradunt. Ita enim summus Theologus Beza: *Omnes circumstantia ostendunt Christum Apostolis suis denunciare tempus illud instare, quo non, ut antea, quiete secum essent versaturi, (minantibus potius quam re ipsa pugnantibus adversariis) sed in extremum periculum venturi, tum hujus vitæ, tum etiam fidei amittendæ. Itaque totus hic sermo, inquit, quasi dicat, vixistis*

adhuc in pace commilitones, nunc vero bellum instat acerrimum, & cæteris rebus omissis, de unis armis cogitandum. Quanam autem illa sint arma, ipse cum in hortu precaretur, & Petrum gladio ferientem reprehenderet, suo exemplo docere maluit quam importune hoc loco stupidis adhuc & ad res istas non satis attentis Discipulis explicare. Tempus igitur esse docet, ut semuniant, imminenti- bus ipsis multis calamitatibus ac periculis, spiritualibus armis. Quod cum longe alio sensu Apostoli intelligerent, duos in comitatu suo gladios esse responderint, id averfatus respondit, satis esse, notandum vero non interdixisse Christum Apostolis ipsi gladios monstrantibus, quos ad sui defensionem portabant, eorum usum. Imo cum videantur Christi verba probare licitum armorum usum eum suadet Apostolus, ut quemadmodum pregrinantes se gladio armare soleant ad latronum vim & impetum a se propulsandum, ad eorum exemplum sese quoque gladiis armarent, sed spiritualibus, ut possent resistere periculis & discriminibus, quæ subire propter doctrinam, quam profitebantur, deberent. Quippe non verosimile est Salvatorem exemplum desumptum ab eo quod soleat fieri in rebus temporalibus & mundanis, ad imitandum suis Discipulis proposuisse in spiritualibus, si illicitum esset, quia eo ipso quo illud proponit etiam approbare videtur, quia proponitur ad imitandum.

5. Recte autem a Cicerone dictum est: *Gladios habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret.* Illud vero, *Ne resistite injuriam facienti,* non magis universale est quam quod sequitur, *Date omni petenti;* quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu æquitatis adstringitur, cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam explicationem per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præcisè nos obligare, cum ea impetimur injuria, quæ aut alapa sit, aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resistite injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini.*

C O M M E N T A R I U S.

Respondimus huic objectioni §. 8. n. capitis præcedentis, cui adjungi posset Christum Discipulos suos, qui jam in illa tempora inciderant, ut ipsis luctandum esset cum innumeris calamitatibus, & injuriis quibus afficerentur ab iis, qui doctrinam Christianam persequebantur, dehortari a vindicta privata, & sedulo admonere, ne irritati & quasi furore ob illatam injuriam & perpeffa mala agitati, par pari referre meditentur,

sed diligant potius inimicos, illisque, qui oderunt eos, benefaciant, ac preces suas effundant pro persequentibus & calumniantibus eos, atque ut imitantes dominum suum ab omni rancore, & intempestiva ira alieni sint, & cædenti in dextram maxillam alteram potius obvertant, quam ut vindictæ cupidine inflammati se ipsos ulcisci studeant.

6. In verbis ad Romanos, *μη ἐαυτὸς ἐκδικῆτε*, omnino *ἐκδικῆτε* non tuendi, sed ulciscendi habet significationem, ut & Judith I, II. & II, I. Luc. XVII, 7, 8. XXI, 22. II Theff. I, 8. I Petr. II, 14. Rom. XII, 4. I. Theff. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit: præcesserat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo*: hæc autem est ultionis non, defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, *ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδίδωμι*, ubi in Hebræo est *נקם לו*, quo ultionem significari tum vocis proprietates indicat, tum ipsa loci sententia, quæ defensionem intelligi non patitur.

C O M M E N T A R I U S.

Non prohibet Apostolus defensionem licitam, quæ ad corporis & vitæ membrorumque conservationem pertinet, sed vindictam & ultionem privatam; ut patet ex verbis istis, *non ulciscentes vos charissimi*. Est enim modus aliquis propulsandæ vis atque injuriæ, qui tunc maxime servatur, cum eam defendendo propulsamus, id

est quatenus nostri nostrorumve tuitio exigit, non ulciscendo. Vim & manu & viribus se defendere licet, ulcisci non licet, nisi legitimis actionibus. Quamobrem Paulus *l. 345. ff. ad L. Aquil. illum solum ferire conceditur qui vim infert: & hoc, si tuendi duntaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit*. Vid. Cujac. *Observ. lib. 5. cap. 18.*

7. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis causa: neque enim se opus habebat defendere: jam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleretur sermo quem dixerat: ex iis quos dedisti mihi non perdidisti quemquam*, Joan. XVII, 8, 9. neque Christum, nam defendi volebat. Ideo apud Joannem hanc causam interdictioni subjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater?* com. 11. & apud Matthæum ait, *Quomodo ergo implerentur scripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri?* Ulciscendi ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur: adde quod arma sumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat, peculiaris est quæstio, infra a nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint gladio peribunt*: aut proverbium est, ex vulgi usu desumptum, quo significatur sanguinem sanguine elici, ideoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præripiamus ultionem quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur *XIII, 10: Qui gladio occidit, eum gladio occidi*

occidi oportet: in hoc sita est spes & patientia sanctorum. quicum convenit Tertulliani illud: Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem? Simulque his Christi verbis vaticinium videtur inesse de pœnis, quas a sanguinariis Judæis erat exacturus gladius Romanorum.

COMMENTARIUS.

Reprehenditur hic Petrus a Christo, non quod semetipsum in vitæ discrimen adductum defendere gladio vellet, sed quod ejusmodi defensio vindictæ speciem præ se ferebat, quam vetat Paulus, ut statim diximus. Non erat enim probabile tantam hominum colluviem hac ratione posse repelli. Deinde debuisset etiam domini voluntatem expectasse, quæ ei non erat patefacta. Cui etiam accedit, quod erat contra æternum & immutabile patris decretum, cui placobat, ut filius eorum vim iniquam ac injustam subiret atque perferret. *Cum in consilio Sacrosanctæ Trinitatis individue conclusum esset, ut filius hominis morte sua humanum genus liberaret, voluit λογῶ πατρὸς, vim vi repellendo, vel impedire, vel progare consilium trinitatis, maxime cum passionis*

tempus instaret, Jac. Ayer. detrip. gen. Homicid. Non generaliter intelligenda verba Christi, quasi etiam in casu necessitatis se defendendi causa adversus vim illatam gladio uti non liceret, verum specialiter, scilicet ad ulciscendum vel vindicandum, atque etiam extra casum necessariæ defensionis. Nam cum in finem publicæ constitutæ potestates, atque gladio magistratus armati, ut eo utantur ad puniendos gravissimorum criminum reos, & idcirco qui gladium acceperit non vocatus privata temeritate & vindictæ studio, periturus est gladio potestatis publicæ, quæ vice Dei, cui solo vindicta competit, justitiam decernit, & sua sceleribus supplicia constituit, eaque vindicat.

8. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, responderi potest, Christi facta omnia quidem virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est mortuus, id non fecit ex lege aliqua, sed ex speciali quasi pacto & fœdere inito cum Patre; qui si id faceret, non modo summam ei gloriam, sed & gentem in æternum duraturam promisit, Esaiæ **LIII, 10.** Alioqui esse hoc factum quasi singulare, & cui vix quicquam reperitur simile, ostendit Paulus, Rom. **v, 7.** Et Christus nos animam nostram periculis objicere jubet, non pro quibusvis, sed pro ejusdem disciplinæ consortibus, **1 Joan. III, 16.**

COMMENTARIUS.

Christi facta imitari debemus quatenus cum lege naturali & omnibus virtutibus moralibus perfectissimam habent convenientiam, non ea mente quasi exactissimam illam vitæ agendæ juxta legem naturalem regulam ac disciplinam possimus observare; verum ut, quantum humana fert conditio, ad Christi exemplar vitæ nostræ instituendæ rationem componamus, & studeamus ut nostræ actiones huic respondeant, scilicet ut in præstandis, quæ nobis incumbunt, officiis, quantum possumus, Christi facta virtutis plena tanquam tot exempla nobis imitanda, proponamus. Nam quatenus ad Dei imaginem sumus

creati, & rationis participes, cuius legem moralem verum typum esse demonstravimus, etiam obligati sumus, ut huic convenienter vitam agamus, id est nostræ actiones, cum quæ referuntur ad propriam conservationem & vitæ commoditatem, tum etiam quæ ad proximi salutem utilitatemque promovendam producere obligati sumus, ut societas & commercium quæ homini cum homine intercedit servetur, cum jure naturæ sive rectæ rationis dictamine conveniant, quæ non solum commendat & præcipit societatem humanam conservare commutatione officiorum, sed etiam nos gerere ut decet divini luminis participes, & documenta demus qua

qua sumus origine nati, sectando virtutes & fugiendo vitia. Verum cum multa Christi facta ex virtute quadam supernaturali, quæ solum Christo tanquam Dei Filio communicata fuit, descendunt, & ejus cum Patre Deitatem, ut ita dicamus non obscure testantur, insanientis potius est ea imitari velle, utpote quorum non capax est humana natura. Sic ridiculum esse ab exemplo Christi, pro inimicis etiam mortui, argumentum petere, quo vellemus probare omnes homines Christum imitari adnitentes etiam animam ponere pro fratribus paratos esse debere, & consequenter satius ducere inimici & hostis, sed tamen proximi nobis, vitæ parcere propriæ vitæ dispendio, quam suam conservare aggressorem interrimendo. Factor quibusdam in casibus lege charitatis hominem obligatum esse socio succurrere & opem ferre, eumque ab interitu vindicare etiam cum vitæ amissione, verum non eousque nos obligat ut in præsens capitis discrimen a latrone vel hoste vocatum, aggressoris vitam & conservationem propriam antepōnam, ut supra annotavimus. Alium longe

finem habuit Christi voluntaria mortis cum vita pro humano genere commutatio, quam suo exemplo homines obligare ad se imitandum abjiciendo & negligendo sui defensionem, ut aggressoris vitæ parcerent. A misericordia enim divina alienum erat, hominem sua inobedientia æternæ mortis reum factum, tam atroci pœna, gravissimo tamen delicto & justitiæ divinæ proportionata, in perpetuum punitum fore. Hinc in sanctissimo Sacrosanctæ individua Trinitatis concilio fuit conclusum, ut secunda persona unigenitus ab æterno Dei Filius humanam naturam assumeret, & pro nobis maledictio fieret, ut hominem peccatorem liberaret ab æternæ mortis pœna, vi pacti non exclusive, ut Author sentire videtur, cum Patre initi, approbante Spiritu Sancto, itaque *initium hujus pacti querendum in æterno Adoranda Trinitatis consilio: quo filius Dei a Patre, approbante spiritu sancto, generis humani Salvator constitutus est, ea conditione ut in plenitudine temporis ex muliere & sub lege fieret, quod filius se facturum spondidit.* Clariss. Witz. *Oeconom. fœder. l. 2. c. 3.*

9. Quæ vero ex Christianis scriptoribus allatæ sunt sententiæ, partim videntur consilium magis, & sublimis propositi commendationem, quam descriptum præceptum continere; partim privatæ sunt ipsorum, non communes totius Ecclesiæ. Nam in canonibus antiquissimis, qui Apostolici dicuntur, communione is demum privatur qui in rixa primo ictu adversarium occiderit, *et tunc occidit autem ob nimium calorem.* Et hanc sententiam ipse etiam Augustinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur, *Quæst. lxxxiv in Exodum.*

C O M M E N T A R I U S.

Molina putat Augustinum de eo casu exponendum, quando mors aggressoris intenditur ab aggressore in vindictam justæ aggressionis, atque ea odio ut frequenter ab aggressis intenditur. Quod autem ea fuerit Augustini mens, suadent ea verba, quæ in Epistola ad Publicolam

subjungiunt: *Hinc autem dictum est, Ne resistamus malo, ne nos vindicta deleat* (quasi, si id sine appetitu vindictæ fiat, licitum sit) *qua alieno malo animam pascit.* vid. quoque Less. lib. 2. cap. 9. *de just. & jur.*

IV. 1. Publicum bellum aliud est solenne ex jure gentium, aliud minus solenne. Solenne quod hic voco, plerumque justum dici solet eo sensu quo justum testamentum codicillis, justæ nuptiæ servili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & servo secum mulierem habere in contubernio; sed quod testamentum & nuptiæ solennes peculiare quosdam ex jure civili effectus habeant: quod notari utile est; multi enim, voce justus male intellecta, damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa justus appellatio non convenit. Ut bellum solenne sit ex jure gentium, duo requiruntur: primum, ut geratur utrimque auctore eo qui summam potestatem habeat in civitate: deinde, ut ritus quidam adsint,

de quibus agemus suo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum sine altero non sufficit.

COMMENTARIUS.

Quoniam belli gerendi & suscipiendi varii sunt modi & diversæ rationes, ad clariorem juris ejus quod in bello scil. publico nam de eo jam disputare incipit (locum sibi vindicat, optime illud dividitur in *solemne* & *minus solemne*. Solemne vocatur ab Authore, quod alii justum dicerent, justum quia habet omnia requisita, quæ dicat recta ratio adhibenda, ideoque usu a gentibus recepta. Sic in genere justum omne illud dici potest quod fit secundum leges naturales vel civiles. Eo sensu testamentum dicitur a Modestino *Voluntatis nostra justa sententia de eo quod quis post mortem suam fieri velit*. Verbum *justa* interpretantur juris Antistites, *perfectam* vel *solemne*. Justa itaque sententia est solennis sententia, perfecta, & legitima, quia secundum civiles regulas, & conformis solennitatibus, quas adhibendas in testamento condendo leges voluerit. l. 4. ff. qui testam. fac. poss. Ita ut omnes imperfectæ dispositiones, ut codicilli & similes, excludantur. Quamobrem definiuntur ultima voluntas minus solennis, sed justa tamen, quatenus mihi leges eos condendi quoque facultatem concedunt, & sic justus omnis reliquus ultimæ voluntatis actus legibus munitus appellari potest, ita ut testamentum & codicilli hoc sensu justæ possunt appellari sententiæ, quia quanquam diversus disponendi modus sit, utraque tamen licita, id est legibus & jure permessa & approbata dispositio, suos tamen habens peculiare effectus, quorum intuitu una altera perfectior, & magis justa sententia, & voluntas. Sic etiam justum bellum solemne dicitur, quod secundum juris naturæ & gentium regulas, sive expresso sive tacito consensu inductas, suscipitur atque geritur, peculiare etiam suos habens effectus & peculiaria habens jura. Et sic justum non solum quod rectum quia rationi & justitiæ conveniens ideoque licitum, cujus contrarium est injustum quia vacat justitiæ, & consequenter prohibitum & vetitum legibus. Nam & justum bellum, id est solemne dici potest quamvis ex injusta causa susceptum, modo indictum ab eo cui belli gerendi potestatem jus gentium concedit. Quamobrem Alciat. *Comment. ad tit. ff. de just. & jur. Bellum indictum a Principe sive ex causa injusta, sive justa, semper dicitur justa quoad populos, & quoad effectus liciti belli*. Quid si vero bellum moveatur, hisce solennitatibus destitutum, sed ex justa causa sus-

ceptum, justum quidem dici potest vulgari sensu, verum justum non est ratione rituum & solennitatum, quæ in bello solenni adhiberi solent. Belli tamen venit nomine, sed minus solennis. Justum itaque & solemne bellum est quod jure gentium indictum & susceptum. Jus gentium autem requirit, 1º. ut indicatur & geratur autoritate & mandato summorum imperantium, penes quos est summa in civitate potestas, & consequenter pacis bellique arbitrium. Delationi enim summi imperii cohæret & quidem inseparabile jus ac facultas omnia illa adhibendi media sine quibus non potest obtineri finis, qui fuit in causa, quare homines libertatis naturalis & imperii, quod quisque habeat in semetipsum & familiæ suæ membra, eorumque vitam & fortunas, jacturam facientes, se alieno subjecerunt imperio, finis autem fuit sui conservatio & securitas cum vitæ, tum etiam bonorum ac facultatum, quas cuique vel natura, vel fortuna largita est, sive propria sibi acquisivit industria, atqui hæc omnia in tuto esse nequeant, nisi summis imperantibus competat jus defendendi cives & subjectos adversus injuriam, hinc etiam summis potestatibus jus belli gerendi cum ipso imperio concessum atque delatum statuendum, tanquam necessarium antecedens sine quo consequens, quæ est illa securitas & conservatio vitæ ac bonorum, haberi nequit, & quidem privative, ut ita dicam, ita ut nulli nisi summo imperanti illud competat, exceptis quibusdam casibus, de quibus statim dicendum. Nam supra annotavimus, summam hoc ipsum inducere confusionem, imo mutuis discordiis & præliis civitas distraheretur, & ita omnis securitas tolleretur. Alterum belli solennis requisitum est, ut ritus quidam adsint, de quibus infra agendum *lib. 3. cap. 3.* Formulam autem belli indicendi apud Romanos observatam ejusmodi apud Livium descriptam invenimus *lib. 1. Legatus ubi ad fines hostium venit. Audi Jupiter, inquit, audite fines, audias fas. Ego sum nuncius publicus Romani populi, juste pieque legatus venio, verbisque meis fides sit (peragit deinde postulata:) si non deduntur, qua poscit, diebus tribus & triginta peractis, bellum indicit. Audi tu Jupiter & tu Juno. Quirine diique omnes cælestes, vosque terrestres, vosque inferni audite. Ergo vos testor populum illum injustum esse, neque jus persolvere.*

L. 3. D.
ad L. Jul.
majest.

2. Bellum autem publicum minus solemne potest & ritibus illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magistratum quemvis. Et sane si citra leges civiles res spectetur, videtur omnis magistratus sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota civitas

civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum est, ne bellum geri possit nisi auctore eo qui summam in civitate potestatem habeat. Exstat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majestatis teneri dicitur qui injussu principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injussu populi dixerat lex Cornelia lata a L. Cornelio Sylla. In Justiniano Codice exstat constitutio Valentiniani & Valentis: *Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis quorum libet armorum movendorum copia tribuatur.* Huc pertinet illud Augustini: *Ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes principes sit.*

Vitt. de jure belli, n. 9. Mo- lin. disp. 100. S. Idem Vitt. Bart. in l. ex hoc jure. D. de just. & jur. Bart. de Repres. 3. princi- pali ad secundam n. 6.

C O M M E N T A R I U S.

EX descriptione & definitione belli publici solennis facile perspicimus quod sit bellum publicum minus solenne. Verum de personis inquirendum nobis incumbit, qui ejusmodi gerendi belli jus habent, quippe cum etiam publicum dicatur, quamvis non solenne, videtur etiam a nemine suscipi posse, quam ab eo, qui summum habet imperium, illudque exercet nomine civium, qui in unam eandemque conspirarunt societatem, ut mutua ope mutuam securitatem & conservationem possent tueri adversum vim illatam, cujusmodi defensio, quia fuit finis & scopus quare homines summum aliquod constituere imperium, quod facultatem haberet singulorum civium personis, bonis, viribusque utendi ad communem utilitatem securitatemque tuendam, videtur nemini concessa vel concedi posse, nisi in quem ejusmodi imperium collatum tanquam necessarium consequens, ut statim dicere incepimus & jam paulo altius repetere necessum ducimus, ut Authoris errorem detegamus statuentis, *bellum publicum minus solenne posse authorem habere magistratum quemvis.* Fateor me divinare non posse, nec ulla ratione investigare, quo fundamento nititur hæc Authoris opinio. Miror potius virum & publici & privati juris scientia omnium qui huic unquam disciplinæ operam dederunt coryphæum, in eam potuisse adduci. Quippe si originem & primam imperii institutionem ejusque naturam & qualitates diligenter examinemus, perspiciemus nihil magis a ratione alienum dici posse, quam quod hic tradit Author de potestate belli gerendi minus solennis; non opus est occasione hujus quæstionis repetere ea, quæ ubique per totum hoc opus de causis summi constituti imperii & societatis civilis disputavimus. Satis erit ad demonstrandum errorem Authoris ut annotemus, summum imperium ejus esse naturæ, ut in unum conferri debuerit, quemadmodum collatum est, adeoque penes unum necessario residere, & consequenter dividi non posse in partes, ita ut diversæ personæ diversa summi imperii jura exercerent, scil. jure suo, tanquam ejusdem imperii consortes & socii. Quamobrem ut quis jus aliquod ad summum imperium pertinens ha-

beat, oportet illud habere permisso & concessione summi imperantis, ejusque nomine exercere, quod idem est ac si ipse princeps exercet, quod enim quis per alium facit per se fecisse videtur, atque hac ratione non detrahitur aliquid summo imperio, sed tantum alicujus partis exercitium demandatur & conceditur inferiori. Quod ad originem attinet, ea derivanda est a liberrima eaque summa potestate, quam quisque in statu naturali degens paterfamilias habet in suam familiam ejusque membra, idque naturæ jure, imo necessitate quadam naturali: quippe cum homines sibi æquales nascantur, sequitur etiam alteri in alterum nullum imperium competere, sed quisque sui juris esse, summum imperium habere in se & res sibi proprias, de quibus pro lubitu disponere potest juxta naturæ regulas, sin autem in socium, quia sibi æqualem, nullum competat imperium, sequitur alteri per alterum non posse inferri iniquam conditionem, ut Jcti loqui amant, quia imperium aliquo modo diminueretur, quia posset jure naturali sese opponere alterius machinationibus, omniaque media adhibere quibus intactum & illibatum reservare queat imperium a natura sibi delatum atque concessum, & consequenter huic imperio annexa est defensio sui & rerum suarum, quæ vel disceptatione vel vi potest institui, confugiendum autem ad posterius, si uti non liceat superiore. Hoc autem imperium, ut diximus, homini adnatum, & consequenter primus omnium parens habuit cum in se tum in bona sua, quæ vel natura sibi largita fuerat, vel etiam propria industria proprioque labore sibi acquisiverat, unde & in uxorem & liberos & sic in totius familiæ membra derivandum idem ei competens imperium. Sibi enim æquales esse non poterant, uxorem enim mariti imperio subjecit Deus ædificando eam ex una de costis Adami, nihil autem magis rationi conveniens est, quam meum id esse quod ex re mea factum, deinde etiam expresse Deus in pœnam scelonæ subjectam esse voluit viri imperio. Ex qua potestate, quam maritus in uxorem habet, sibi quoque acquisivit jus in liberos ex illa progenitos, cedunt enim suo dominio & imperio, tanquam sua opera tum etiam cura

Mart. Laud. de bello, qu. 2. Livius lib.

xxxix.

cura & cultura sibi acquisitos. vid. quæ annotavimus ad I. n. 1. capitis quod præcedit. Et sic imperium illud devolutum ad posteros, cujusmodi familiæ gubernandæ ratio ab ipso naturæ Authore introducta videtur. Verum cum propter multa incommoda & pericula, quæ in statu naturali hanc vitæ agendæ rationem comitabantur, fatius esse duxerunt homines sive cujusque familiæ principes ad ea vitanda in civitatem coalescere, suo imperio renunciantes, in eum illud transtulerunt, quem societatis tuendæ præficere animum induxerant; scil. summum illud imperium Monarchicum, quod quisque habuerat in se ipsum & familiæ membra, omniaque ejus jura, unde inquit Justinus: *Principiorum gentium nationumque imperium penes reges fuit, lib. 1. cap. 1.* Et Cic. 3. dell. *Omnes antiquæ gentes regibus quondam parvere.* Atqui tot jam familiis in unam societatem coalitis, imperii fines latius extendebantur, atque negotia, quæ ad societatis administrationem & gubernationem pertinebant, cumulabantur, ita ut solus princeps ipsis superesse non poterat, necesse habuit quædam publica negotia certis hominibus exsequenda injungere, qui suo nomine, id est civitatis seu populi, demandata sibi provinciam fide & prudentia administrarent, atque inde diversorum magistratuum & diversorum munerum origo petenda. Itaque quia potestatem qua pollent circa quædam publica negotia administranda non habeant a se, sed a principe, non latius debet extendi quam patet natura eorum negotiorum quibus præpositi sunt, vel verisimile est principem prorogare voluisse. Præsumendum autem est id virium & imperii circa publica negotia exsequenda magistratui tribuere voluisse quantum muneri suo obeundo necessarium. Et consequenter etiam non sibi plus juris vel imperii arrogare potest, quam requirit munus & dignitas in se collata, quasi pro parte quadam in societatem imperii a principe vocatus, cætera quoque summi imperii jura sibi posset vindicare jure magistratus. Et consequenter perperam statuit Author, si res citra leges civiles spectetur, *omnem magistratum, sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi.* Cui etiam addi potest salutem populi tueri & defendere solius esse summi imperantis officium, quod vero officii alicujus est, necesse est & potestatis ac juris esse ejusdem statuamus. Unde & belli jus penes eundem esse dicendum, quia est necessarium medium ad defensionem pertinens, idcirco nulli competit, nisi ei qui summo imperio ornatus est, ut populi fidei suæ commissi salutem & securitatem per defensionem procurare posset. Cui accedit, quod omnes magistratus, qualemcunque habeant potestatem, privatæ conditionis sint coram principe, quamobrem nihil publicum habent suo jure, & consequenter nec jus belli publici gerendi, quia respectu principis, qui civitatem & universum populum repræsentat, tanquam pars & membra civitatis tantum considerari possunt, quemadmodum & ipsius principis esset conditio coram uni-

verso populo in unam societatem unumque corpus coalito, nisi vi imperii ad eum translato cum ipsa civium in unam societatem casu sociata multitudinem una eademque esset persona, & consequenter quod princeps agit universam civitatem egisse videri debet, unde & publicum dicitur, individuum enim summum imperium esse diximus, quare sibi retinere partem non potest, partem alteri concedere, & summum imperantem vocari. Posset quidem jus de rebus publicis ad communem salutem & securitatem civium pertinentibus penes plures esse, sed ipsum tamen imperium penes omnes tanquam unam personam residet, ita ut singuli respectu totius conventus tanquam privati considerantur, & sic etiam cæteri magistratus, quibus alia publica negotia exsequenda mandata, ejusdem sunt conditionis. Ex quibus jam perspicuus belli gerendi jus nemini jure magistratus competere etiam non solennis, sed publici tamen, nisi summo imperanti ex natura & delatione summi imperii, & si quis magistratus habeat, illud habet ab ipso principe idcirco etiam ejus nomine, non vi magistratus sui exercet, eoque respectu repræsentat principem. Cui etiam accedit, quod bello tota civitas in periculum venit, quemadmodum autem nemo privatus alterum in periculum adducendi facultatem habet, ita nec magistratus inferior, vel cives sibi aliquid debent arrogare, quo civitas vel respub. in periculum veniret. *Quod enim tantam vim habet, ut uno istu totam posset subvertere rempub. illud absurdum est in alterius velle ponere arbitrio, quam illius, cui hac cura demandata est, ut videat, ne quid respub. aliquid detrimenti capiat.* Arnif. de jur. majest. cap. 4. Quæ opinio adeo æquitati & rectæ rationi consentanea, ut omnium fere populorum legibus, id est gentium jure sancitum est, nullum possit geri bellum nisi auctore eo, qui vel jure devolutionis, vel voluntaria & libera populi electione summum in civitate imperium habet. Ita ut lege majestatis eum teneri, qui injusti principis bellum gesserit, delictumve habuerit, aut exercitum comparaverit, jure Romano cautum, ut patet l. 3. ff. ad L. Jul. majest. vid. & l. 1. *Eundem & amicum & inimicum quisque, quem civitas, existimet. Si quis autem seorsim pacem aut bellum cum quibusdam gerat, secluso publico consilio, capite penam luat, apud Platonem est.* Quamobrem Cato censebat revocandum exercitum, & Cæsarem hostibus dedendum, quod injussu populi bellum intra Germanorum fines gereret. Plutarch. in *Catone Uticensi.* & *Jul. Casare.* Apud Liv. lib. 42. *Cnejus Manlius a legatis suis accusatur, quod Gallogræcorum nationi, non ex senatus auctoritate, non populi jussu bellum intulerit, quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis & Pænorum recentissima bella esse, de omnibus his consultum Senatam, populum jussisse. Sæpe legatos ante missos, res repetitas, postremo, qui bellum indicerent, missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum P. R. bellum, & non tantum privatum latrocinium dicamus.* Sic etiam jure publico Germanico cautum, neminem Imperio sub-

subjectum sine lege comitali bellum aliis inferri posse, adeo ut, si sine licentia superioris illud attemptare velit, pœnam fractæ pacis incurrat teste Gail. 1. *de pac. pu. tel. cap. 4.* *Injustum* vocat Isi-

dorus bellum quod *absque edicto geritur*, ejus nimir. qui summum tenet imperium, & idcirco belli indicendi atque gerendi jus habet.

3. Sicut autem omnia dicta, quantumvis universalialia, æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui jurisdictioni præest liceat per apparitores suos vi cogere paucos imparentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non est, nec periculum imminet civitati, dubitari nequit. Rursum, si ita præfens sit periculum, ut tempus non ferat eum consuli qui supremum in civitate jus habeat: hic etiam necessitas exceptionem porrigit. Hoc jure usus L. Pinarius præsidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum certo sciret oppidanos ad Carthaginenses defectionem moliri, cæde in eos facta Ennam retinuit. Extra talem necessitatem ad vindicandas injurias, quas rex persequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus dare ausus est Franciscus Victoria: sed ejus sententia merito ab aliis repudiatur.

C O M M E N T A R I U S.

Statim annotavimus summum imperantem Sei, cui demandavit quædam publica exsequenda negotia, non plus virium tribuisse præsumendum, si non constet de expressa ejus circa administrandi rationem voluntate modum aliquem præscribente, quam muneri suo obeundo habet necessarium. Sic jure Romano cautum, *cui jurisdictio data est, ea quoque concessa videri debent, sine quibus jurisdictio explicari non potuit l. 2. ff. de jurisdict.* Et consequenter etiam mixtum imperium, quod jurisdictioni inest. Ideoque omni magistratui competit, qui jurisdictionem habet. Definiri autem potest mixtum imperium potestas modica coercendi eos qui sese opponunt executioni mandat, quod per jurisdictionem sancitum est. Quem in finem qui jurisdictioni præest suos habet apparitores, quorum opera utitur ad cogendos imparentes ac refractarios. Verum neutiquam ejusmodi coactio bellum vocari potest. *Vis enim coactiva non est jus belli. Et bellum videtur geri inter aequales, aut qui tales se perpendunt esse. Quod si tamen tantus refractariorum sit numerus, ut ex illorum irratione tota civitas possit periculo involvi, nec ordinarii lictores aut apparitores sufficiant, recte magistratus summa potestatis sententiam super tali negotio expectat,* ut inquit Sam. Puffend. *de jur. nat. & gent. l. 8. cap. 6.* Istud enim sententiæ exsequendæ & jurisdictionis tuendæ auxilium, quod lictores atque apparitores præstant jurisdictionem habenti, satis indicat quam late patet sua cogendi contumaces potestas; quod si non sufficiat, propria autoritate non alia adhibere potest remedia præsertim violenta, quæ causa essent majorem tumultum faciendi & fortasse instina bella parerent, qua ratione tota civitas in summum veniret periculum. Verum cum nulla sit regula sine exceptione, etiam hoc ipsum in ne-

cessitate summa exceptionem patitur, quippe notandum aliquando posse incidere casum, quo principem in re præfenti non sit consulendi facultas propter præfens periculum, ita ut in arena sit capiendum consilium, & illico nulla interposita mora necesse sit prævenire imminens malum, quin verendum esset ne ipse eo obrueretur, præsumendum igitur principem magistratui tribuere voluisse facultatem omnia adhibendi media quibus illud avertendo publicam civium salutem & communem tranquillitatem, quamvis ejus defensionem ipsi private tanquam summo imperanti competat, in securitatem asserere potest. Verum quia hoc ipsum sit ex conjectura voluntatis principis, idem est ac si ipse princeps fecisset, & idcirco non propria autoritate vel jure magistratus sui quis fecisse videri debet. Est inter cætera, quæ in veterum monumentis invenimus, præclarum in Romanorum annalibus exemplum L. Pinarii, cujus hic mentionem facit Author, illius enim fidei tuendæ arcis Ennensis erat cura demandata; qui, cum præfentiret civium rebellionem & defectionem ad Carthaginenses, neque sibi occasio erat consulendi per legatos consulem Marcellum, fatius tamen judicans necessitate exigente prævenire quam præveniri, atque in tempore occurrere, quam post exitum & post vulneratam causam remedium quærere, ex improvise in cives infidos impetum fecit, & magna cæde facta omnes occubuerunt. *Liv. lib. 24. cap. 37.* neque factum hoc improbasse Marcellum consulem ibidem tradit. Sic quoque non improbatum a Senatu Romano factum Scipionis Nasicæ, sed contra magnam sibi gloriam & laudem eo conciliavit, quod cum videret Rempub. perditum iri a Tib. Graccho qui in tribunatu profusis largitionibus favore populi occupato Rempub. oppressam teneret, & pa-

lam dictabat, interempto Senatu omnia per plebem agi debere, tergiversante tamen Consule Mutio Scævola atque vi se quicquam esse acturum negante, quamvis Patres conscripti ad deliberandum, quid in tali necessitate faciendum essent, convocati, cuncti censerent, ut Consul Rempub. armis tueretur, semetipsum quamquam privatus ducem offerens, involuta sinistra manu sublataque dextra proclamabat: *Qui Rempublicam salvam esse volunt, me sequantur, eaque voce, cunctatione bonorum civium discussa, Gracchum cum scelerata factione, quas merebatur penas persolvere coëgit.* Valer. Max. lib. 3. cap. 2. Et Appian. de bello civ. lib. 1. Necessitas enim omne juris vinculum solvit, &, ut inquit Cicero, in tanta perturbatione rerum temporibus potius parere, quam moribus necesse habemus. Sic quoque probat Cicero factum C. Cæsaris, quod non expectans Senatus decreta, bellum sua sponte contra Antonium susceperat. *Decernendi enim tempus, inquit, nondum venerat, belli autem gerendi tempus si pratermississet, videbat repub. oppressa nihil posse decerni.* Imo tradit Philip. 5. cap. 11. Senatum Decimi Bruti factum collaudasse, & bellum, quod privato consilio susceperat, comprobasse tanquam publica autoritate gestum. Verum quid si Rex vel Princeps defensionem suscipere declinavit vel negligit, idem videtur dicendum quod paulo ante diximus, quando factio iudicium cessat, scil. jus pristinum, quod quisque in naturali statu habet, & consequenter civitas recuperat facultatem proprio arbitrio salutem & securitatem, vel tranquillitatem vi & armis tuendi adversus quoscunque hostes. Jura enim quælibet defensionem concedere satis manife-

stum. Quo casu publici juris periti statuunt, non solum licere injuriam & vim illatam propellere, sed etiam ulcisci, quamobrem & hostes sedibus suis pellere, si aliter ab eorum invasione & incursionibus tuti esse nequeamus. Summo enim civili imperio instituto, cum eo simul judicia constituta sunt & actiones productæ, quibus quisque se defendere & jus suum persequi potest, ideoque omnis vis & omne bellum privatis interdictum, atque vindicta publici juris esse cæpit, id est summo imperanti incumbere. At vero cessante iudicio, & summa potestate negligente vel declinante aperte defensionem civium & populi, cujus tutela ad ipsum delata, eo ipso quod imperium ad se devolutum est, evanescit & corruiat quoque imperium ratione illarum civitatum vel regionum seu etiam singularis alicujus civis, cujus defensionem suscipere neglexit, & consequenter eo ipso sui juris fit, id est recuperat illud imperium quod in principem cum aliis sibi æqualibus in societatem coaliturus contulit, quod omnia continet jura, quæ summus imperans jure translatus in eum imperii, quod singularia membra habebant in statu naturali, exercet. Idem sentit Vict. in relect. de jure belli. ubi inquit: *Necessitatem posse aliquando conferre auctoritatem belli movendi iis, qui alteri sunt subjecti. Si namque in eodem regno civitas una alteram oppugnet, gravesque injurias illi inferat, aut Dux unus alteri Duci, Rexque requisitus negligeret, aut non auderet injurias illatas vindicare, posset civitas aut Dux, qui injuriam esset passus, non solum se defendere, sed etiam bellum inferre, & animadvertere in hostes, occidereque malefactores, quando ita necesse esset, ut ab injuriis inferendis se continerent.*

a Ayala de jure belli. l. 1.

c. 2. n. 7.

Sil. verbo bellum.

n. 2. ibi,

sufficit etiam.

b Innoc. c.

olim de

rest. spol.

n. 8. & c.

sicut de

jurejur. n.

5. Panor.

ib. Bart.

ad l. ho-

stes, D. de

captivis.

c Livius

d. loco.

d Vict. n.

29. Cajet.

sec. seq. q.

40. art. 1.

Sil. v. ver-

bo bellum.

p. 1. n. 2.

Lorca

disp. 50.

n. 12.

V. At quibus eventibus jus armorum movendorum esse magistratibus minoribus constat, an bellum tale publicum sit dicendum dissentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt ^a. Sunt qui negant ^b. Sane si publicum non aliud dicimus quam quod fit jure magistratus, dubium non est quin talia bella publica sint, ac proinde qui in tali facti specie magistratibus se opponunt, in pœnas incidant contumacium adversus supra se positos. Si vero publicum sumitur in excellentiore significato pro eo quod solenne est, ut sæpe sumi extra controversiam est, non sunt bella ista publica: quia ad istius juris plenitudinem, tum iudicium summæ potestatis, tum alia requiruntur. Neque me movet, quod etiam in tali contentione soleant res auferri obsistentibus, ac militibus etiam concedi ^c. Nam id belli solennis non ita proprium est, ut non alibi etiam locum habere possit ^d.

C O M M E N T A R I U S.

Magistratus inferior, quia & ipsum quem gerit magistratum habet a summo imperante, ita ut nullus posset fingi casus, quo posset dici aliquid proprio jure agere vel exsequi, eatenus potest dici persona publica, & quæcunque agit jure magistratus & dignitatis publica vocari possunt

negotia, quia nomine summi imperantis & consequenter totius civitatis egisse videri debet, ut paulo ante diximus; jure autem magistratus ea sibi agenda concessa sunt, sine quibus obire nequit munus in se collatum, nam quamvis illa omnia non expresse a summo imperanti ipsi præscripta,

tameñ

tamen tacite infunt ipsis delationi muneris, contradictionem enim involveret, alicui permittere administrationem quorundam publicorum negotiorum, & simul ipsi noluisse concedere eorum agendorum & adhibendorum facultatem, sine quibus administrare nequeunt. Nam eo ipso quo de magistratu inferiori sermo habetur, constat esse alicuius superiorem, a quo dignitatem & potestatem auctoritatemque suam habet, & idcirco quæcunque habet & agit, a superiore ipsi delata concessa esse; fateor itaque me non posse concipere, unde illa inter juris interpretes dissensio de bello a magistratu inferiore iis eventibus, quibus jus armorum movendorum habent, suscepto, an publicum sit dicendum. Eo sensu sumpto belli publici vocabulo, quo accipiendum statim annotavimus. Solennitates, quæ a summo imperante bellum suscipiente adhibentur, non efficiunt ut bellum sit publicum, verum solenne, & consequenter eosdem habet effectus, qui tribuuntur bello publico solenni. Ita ut & magistratus eo casu eandem habeat facultatem ea sibi omnia parandi, quæ summo imperanti competit, ut milites conscribendi, tributa exigendi, omnemque belli cum apparatus comparandi, tum etiam rerum, quæ capiuntur, dominium acquirendi, non tibi tamen, sed Reipub. aut qui ejus personam re-

præsentat, hostes in servitutem redigendi, ubi mos ille obtinet, & denique ea omnia agendi quæ jure belli agi possunt. Isti autem eventus, quibus minoribus magistratibus belli suscipiendi jus esse statuimus, reduci posse videntur ad tres casus. Vel enim illud habent ex præsumptiva principis, vel summi imperantis voluntate, ut in casu necessariz defensionis: defensionis enim juris naturalis est, quam nulla jura civilia tollere possunt, quando periculum est in mora, ita ut imperantis consensus & voluntatis declaratio expectari nequeat, quin metuendum sit ne in majus periculum Reipub. veniat, idemque contingat quod olim Romanis exprobratum, *dum Roma consulatur, Sargentum expugnatur*. Alter casus est, quando princeps negligit vel declinat defensionem suscipere, tunc civitas deserta recuperat facultatem proprio arbitrio propriaque auctoritate quacunque ratione etiam vi & armis se tuendi adversus impetum aggressoris sibi bellum moventis, ideoque habetur tanquam sui juris, & consequenter summum imperium & summa majestas a principe ad se devolvitur. Tertius casus est, quando expresso consensu summi imperantis jus belli gerendi magistratibus inferioribus conceditur atque datur, vel laxius, vel restrictius.

2. Sed & illud accidere potest, ut in imperio late patente inferiores potestates belli inchoandi concessam habeant potestatem: quod si fit, jam sane censendum erit bellum geri ex vi summæ potestatis: nam quod faciendi quis alii jus dat, ejus ipse auctor censetur.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum in Imperio Romano cum præsidii alicujus provinciz a metropoli Imperii longius remotæ facultas belli pacisque cum vicinis & adjacentibus regionibus sit concessa. Abs tali bella suscepta solennia habentur, cum quis ejus Author esse censeatur, qui ad certum quid agendum potestatem alicui detulit. Puffend. *de jur. nat. & gent. l. 8. c. 6.* Quæ non eo sensu intelligenda, quasi bellum a magistratu inferiori ad civitatis suæ defensionem susceptum sine mandato & consensu summi imperantis non esset quoque publicum. Verum quia ex improvviso & incontinenti est suscipiendum ejusmodi bellum, si ju-

stum erit, solennitates istæ, quæ alias adhiberi solent, observari non possunt, nam si non esset periculum in mora, & consequenter consulendi principem fuisset copia, non debuisset magistratus inferior sibi jus illud arrogasse, quod si hoc neglexerit, & propria auctoritate bellum moverit, neque publicum sive solenne, sive minus solenne dici potest, & consequenter justis belli effectus habere. Quod si quis habet facultatem belli pacisque, ille potest omnes solennitates observare, atque etiam in casu offensionis vel belli inferendi eas jure gentium observare obligatum arbitror.

3. Illud magis controversum, an, ubi tale mandatum non est, sufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc sufficit videre quid hoc rerum statu summam potestatem habenti, si consulatur, placitum sit: sed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri, si ea de re lex ferenda sit. Nam ut maxime in aliquo facto particulari cesset inspecta particulariter ratio quæ voluntatem summi imperantis movet, non tamen cessat ratio summa universaliter quæ periculis

occurri vult: quod fieri non potest, si ejus rei ad se magistratus quisque judicium trahat.

COMMENTARIUS.

Verum movet hic Author quæstionem, scilicet an, ubi tale mandatum non est, conjectura voluntatis sufficiat, ut quis inferior magistratus possit bellum inferre. Quod absolute negandum Authori videtur; verum hæc quæstio ex illis, quæ superius annotavimus, atque exemplis a nobis adductis decisa videtur, ubi diximus auctoritatem principis non necessariam esse, si aggressio sit inopinata, & in mora periculum sit, tum enim tacitus consensus adesse præsumitur, eo enim ipso quo præsidi vel proconsuli provincie alicujus administratio vel custodia commissa est, etiam simul ea concessa videri debent, sine quibus custodia nec haberi nec administratio suscipi potest. Ideoque si ab exteris provincia invadatur, civium deripiantur bona, agri vastentur, dubitari nequit, quin sine speciali mandato superioris vim vi posset repellere, nam ejusmodi defensio est finis quamobrem provincie præfectus quis est, eoque ipso est custodia ipsi demandata. Verum non videtur Author sermonem habere de defensione & vi illata propulsanda, sed offensione, ideoque de inferendo bello, nam ejusmodi bellum regulariter moram fert atque deliberationem admittit, utpote si majestas imperii violata est, & injuria illata contra jus gentium summi imperantis legatis vel civibus, vel cum parari bellum ex omni apparatu bellico manifeste constet, neutro in casu inferiori magistratui, sive præfecto provincie belli inferendi facultas, vel ad injuriam vindicandam & conservandam imperii majestatem, vel præveniendum bellum minantibus, inconsulto principe, quin videatur admittere crimen læsæ majestatis: nulla enim hic in mora periculum, voluntatis enim est, an injuriam vindicare velit summus imperans dubiam Martis aleam subeundo, vel potius remittere aliquid de jure suo, quemadmodum enim a sua voluntate dependet deliberandi tempus, ita & post deliberationem tempus exsequendi quod conclusum est, quod si ex apparatu vicini bellico bellum metuendum erit, idem dicendum. Quia in bello de summa rerum agitur, & Respub. sæpissime in summum vocatur discrimen, ne inopportuno tempore susceptum malum habeat exitum, deliberandum antequam incipiendum quid utilius est & magis expedit Reipub. tum etiam quomodo, quo tempore bellum suscipiendum præstat, multæ veniunt considerandæ circumstantiæ, quæ nec melius ponderari possunt, nec etiam debent, quam ab eo qui interiora regiminis arcana penetrare potest, & præsumitur ex universali illa quam habet de constitutione & interesse Reipub. quid ejus conservationi & communi saluti ac utilitati conducat, summum imperantem melius perspicere, quam privatum, vel magistratum aliquem inferiorem, cui tantum administratio quorundam publicorum ne-

gotiorum, sive etiam pars quædam universæ administrationis demandata est. Quamobrem etiam si contingat, ut summus imperans judicet Reipub. interesse, atque communem salutem utilitatemque suadere bellum adversus aliquem hostem suscipiendum, attamen ipsi displicere potest, ministrum sibi plus juris arrogasse quam ipsi delatum. Belli enim movendi jus private competit principi nullum superiorem agnoscenti, quod sibi nullo in casu, nisi paucis quibusdam a nobis statim adductis eventibus exceptis, sine principis consensu & expressa voluntate potest vindicare. Non desunt exempla quæ nos docent sæpissime principes graviter imo capitali supplicio animadvertisse in ministros, qui muneris sui limites excederent; sic de Pifone præatore, cui Sicilia administranda obtigerat, tradit Seneca: *Cum iratus duci jussisset eum qui ex comætu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit, damnatus extra vallum ductus est, jam cervicem porrigebat cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Centurio supplicio præpositus condere gladium speculatorem jubet: damnatum ad Pisonem ducit, redditurus Pifoni innocentiam. Conscendens tribunal furens Pifone, jubet utrumque duci, & militem qui non occiderat, & eum qui non perierat: adjiciens tertium ipsum centurionem qui damnatum reduxerat, inquit te duci jubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitonis fuisti: te, quia jussus occidere imperatori non paruisti.* Simile exemplum occurrit apud Herodot. Talia de Cambyle, quem tradit ministros suos, quibus mandarat, ut Cræsum comprehenderent, eumque interimerent & morte multarent, quod imperio suo non obtemperantes, utpote qui nosset principem in judicando nimis præcipitem, facti sæpius pœnitere, Cræsum non interfecissent, quem & ipse servatum lætabatur. Verum quid si princeps omnibus vitiis deditus quasi curam publicorum negotiorum abjicere atque negligere videatur, vel etiam inevitabile periculum imminet Reipub. nisi tempestive præveniatur, quod & ipse prævidens, nec iterum atque iterum ei ab inferiori magistratu nomine civitatis cui præest demonstratum, additis precibus ut velit huic obviam ire, & obstarè principiis, ne sero medicina paratur, quod metuendum foret si permitteretur bellum nobis parantibus ex nostra mora sibi opportunitatem belli inferendi occasionem arripere, paratis jam omnibus rebus necessariis quibus indigent, ut sibi certam possent polliceri victoriam, negligat admonitionem, quæri posset, num hoc casu belli indicendi facultatem non videatur sibi arrogare posse civitatem alieno parentem imperio, ut imminens certum periculum depellat &

& præveniat, quam sibi præveniendi hosti maturo jam tempore occasionem permittat, antequam constat de consilio & voluntate summi imperantis. Respondeo de jure posse; quippe utroque casu videtur principem negligere, vel verosimiliter abjicere defensionem & curam subjectorum, quo casu recuperant jus primævum, quod in statu naturæ locum habet & etiam in statu civili cessante judicio, se propriis viribus non solum tuendi adversus vim illatam, sed etiam imminetentem depellendi, ita ut prius offendere possim eum, quem ex claris indiciis perspicere possum in me hostilia machinari, licet nondum conatus suos plene expromserit, qui enim in libertate vivit, id est qui sui juris est, quemadmodum hoc casu est civitas, non obligatur præsentem vim expectare, si futuræ posset tutius occurrere. Imo de jure etiam obligatur princeps opem ferre & belli onera communi sumptu sustinere, quia tutelam semel susceptam non potest pro lubitu abjicere, & cives exponere quibusvis periculis ac malis: quippe si non expressus, saltem tacitus quasi contractus intercedit singularibus civibus, & etiam civitatibus, qui ejus subsunt imperio,

cum summo imperante, ex quo mutua oritur obligatio, qua & princeps tenetur tanquam representans universum populum communi auxilio adjuvare & tueri subjectos suos contra omnem vim & injuriam, vel non solum depellendo, sed etiam coercendo eos, qui nocendi præ se ferunt animum, & cives obligati sunt venerari imperii majestatem, ejusque jura intacta atque illibata conservare, adeoque iis sese non immiscere; non potest enim imperii constare ratio nisi ea summo tantum imperanti reddatur, & cura Reipub. suæque salutis privatæ ipsi soli demandent, omnemque publicorum negotiorum administrationem ad eum translata suo arbitrio tractandam relinquunt, imo ut ea ipsi intacta & salva maneat communibus viribus adniti obligantur, dependet enim ab hac publica pax & concordia civium, consequenter singulorum salus atque securitas. Cui etiam accedit, quod conservatio partis est totius conservatio, ideoque & communi auxilio defendi debet. Extra dictum vero casum privata autoritate nulli civitati vel magistratui superiorem agnoscenti jus habet suscipiendi belli offensivi, quin violaret jura summæ majestatis.

4. Non ergo injuria a legatis suis accusatus fuit Cn. Manlius, quod Pop. Rom. in jussu bellum Gallo-Græcis intulisset: nam quamquam in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallogræcos exsequenda esset, non in Cn. Manlii, sed in Pop. Rom. arbitrio esse debuit. C. Cæsarem, quod bellum Germanis intulisset, dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus respiciens, quam quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germani Gallos populi Romani hostes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam sibi factam quererentur, si modo justa fuit populi Romani causa in Gallos bellandi. At Cæsar contentus esse debuit Germanos, præsertim cum nullum inde periculum immineret, intra fines suos bello persequi, nisi consulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem postulandi, sed populo Romano punire Cæsarem jus erat, plane ut Carthaginenses Romanis responderunt: *Ego non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit quærendum censeo; sed utrum jure an injuria; nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio; vobiscum una disputatio est, licueritne per fædus fieri.* Liv. l. 48. l. xxxi.

C O M M E N T A R I U S.

Ad duximus hæc exempla §. 3. & 4. Notandum duces cum plena potestate missum ad bellum gerendum non solum se defendere & tueri contra hostem impressionem facientem, verum etiam & ipse offendere eum & omnibus modis opprimere posse; novum tamen bellum movere nequit, & consequenter non potuit Cn. Manlius ad gerendum bellum cum Antiocho missum, cum quo pace facta, ipso jure corruerat potestas belli gerendi ipsi demandata, quia non latius patet potestas, quam mandati fines, quam-

obrem cum certum bellum cum Antiocho gerendum fuit Manlio demandatum, aliud movere non poterat contra Gallogræcos in jussu Pop. Romani eo prætextu, quod in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, quippe an ea vindicanda esset injuria, arbitrium non penes Manlium, sed populum Romanum erat. Imperiis enim institutis vindicta publici juris esse coepit, etiam injuriæ privato illatæ, multo itaque magisque ad universam pertinentis Reipub. Qui enim Respub. a bellis quiesceret, si bellum ex bello serere privato liceret.

ret. Hinc etiam jure accusari poterat Cæsar, summi imperii, quod penes populum erat, ideoque & belli pacisque arbitrium, jura violasse, quod privata autoritate mandati fines excedendo bellum in alienas transfulisset terras. Queri tamen de injuria sibi illata, ideoque eum sibi dedi jure postulare non poterant Germani, quippe qui in societatem belli vocati a Gallis populi Romani hostibus, eos adjuvantes eo ipso, tanquam hostes oppugnari poterant & persequi; verum, ut inquit Author, contentus esse debuisset provinciam

sibi mandata finibus eos expulisse, ideoque non ultra persequi debuisset inconsulto populo, præsertim depulso periculo, quippe non poterant persequi tanquam hostes nisi quia sub Gallorum militabant auspiciis, atque in eadem provincia Imperio Romano adjecta hostilia machinabantur, quippe nec Romani Germanis, neque hi Romanis bellum indixerant, & consequenter videbatur novi belli initium Germanorum intra suos fines persecutio inconsulto populo Romano.

5. Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato consilio in Antonium arma ceperant. Atqui, etiam si constaret meritum hostilia Antonium, Senatus populi que Romani judicium expectari debuit, an e republica esset dissimulare factum, an ulcisci; ad pacis venire condiciones, an ad arma procurrare. Nam jure suo, quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste judicato Antonio permittenda Senatui & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cassio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se, si Senatus juberet.

App. ci.
17.

COMMENTARIUS.

Boni civis officium est non solum præsentem Reipub. statum tueri, sed etiam confirmatum, quamobrem perturbatores publicæ tranquillitatis imperium legitimum, quod fundamentum est & basis qua Reipub. fabrica nititur, subvertere vel mutare conantes, tanquam hostes persequi non potest tantum, sed debet, si officium quod ipsi incumbit explere velit. Quid autem aliud meditabatur Antonius, quam Reipub. statum evertere, atque Imperii fata in se vertere, liberumque populum Romanum in servitutem trahere, utpote qui teste Cicerone *Philip. 2. sedens pro Castoris ade audiente populo Rom. dicere ausus fuisset, nisi victorem victurum neminem? num putas P. C. dixisse eum minacius quam facturum fuisset? Quid vero, quod in concione dicere ausus est, se, cum magistratu abiisset, ad urbem venturum cum exercitu? introiturum quotiescunque vellet? quid erat aliud, nisi denuntiare populo Romano servitutem.* Hisce calamitatibus & periculis Reipub. imminentibus opposuit sese Brutus & quidem autoritate privata, arma in Antonium capiens, ut majestatem imperii, populi libertatem, & publicam tranquillitatem, singulorum civium salutem, & præsentem Reipub. statum ac regiminis formam conservaret intactam atque illibatam a perditis Antonii consiliis atque machinationibus. Possent mihi quis objicere, Reipub. & libertatis ac communis salutis conservationem Senatui populoque Rom. incubuisse, cui cura demandata ut videret, ne quid Reipub. detrimenti caperet, penes eum itaque summa majestas summumque imperium residebat, & consequenter si Reipub. si libertas erat tuenda vi & armis con-

tra Antonium, id ipsum Senatus Pop. Rom. discernere debuisset, cujus erat deliberare quid expediret Reipub. & belli gerendi potestatem deferre ei, quem idoneum ad illud suscipiendum & perficiendum elegerant. Concedo Authori hæc omnia juris esse, ideoque fieri debuisse in quieta ac bene constituta Reipub. Verum concutiebatur Reipub. bello intestino, cujus dubius erat eventus; Antonii summa audacia, crudelitas, arma Senatum populumque in metum conjecerant, & nullomodo dubitandum quin nonnulli etiam faventes Antonii partibus impedimento fuissent ne quid crudelius in eum consuleretur. Verissimum inquit Vellej. lib. 2. cap. 11. *Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas.* Et ut inquit Cicero: *Attulerat jam literas civitati,* de Antonio sermonem habens, *partim metu, partim patientia, consuetudinem serviendi.* In eo autem rerum statu quid suadebat officium bono civi libertatem abjicere, quam nemo bonus, nisi cum anima simul amittit, Reipub. ac communem salutem, quam jam desertam & unius libidini ac dominandi cupiditati expositam a Senatu videbant, etiam sui oblitus officii deserere, an vero tot Reipub. imminentes calamitates & præsens periculum, interitum ac ruinam ejus jam brevi affore portendentes, ad quæcunque potius capeffenda audacissima consilia & pericula ob-eunda mali imminenti a Rep. avertendi causa inflammare bonum civem debuissent. Abjecisse videbatur Senatus partim ex metu, partim favore erga Antonium Reipub. curam, præsens periculum non ferebat moram, Antonius non venerabatur Senatus aut populi autoritatem, nullus

nullus enim ei locus in legibus & judiciis erat, utpote quæ, quantum in ipso erat, dominatu regio sustulisset. *Quid cupide a Senatu*, inquit Cicero *Philip. 2. quid temere, fiebat, cum tu unus adolescens universum ordinem decernere de salute Reipub. prohibuisti? neque id semel, sed sæpius? neque tu tecum de Senatus auctoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne delere & evertere Rempub. funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo de vendita atque addicta sententia movere potuit? & paulo post: Doleatis tres exercitus populi Rom. interfectos: interfecit Antonius, desideratis clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius: ordinis hujus auctoritas afflictæ est: afflixit Antonius. Qui itaque Senatus iusta expectasset Brutus sublata ejus auctoritate, quid moras neceret, Hannibalem jam ante portas & universam Remp. pessundatam perspicens, nisi extrema quæcunque adhibeantur remedia, & illico arma armis opponantur. Deserta Repub. ab iis quibus ejus cura demandata est, cuique incumbit ejus suscipere defensionem. *Etenim cum homines nefarii de patria parricidio confiterentur, consciorum indicis, sua manu, voce pane litterarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere Rempub. consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur.* Cic. *Philip. 2.* Quamobrem Brutum boni civis implevisse officium statuimus, patriam atque Rempub. ruinæ & everfioni proximam conservare ab interitu adnitentis. Et idem omnibus civibus incumbere putamus: quemadmodum enim in statu naturali tenetur quisque communem societatem conservare, ita & in civili societate quisque civis tenetur suas conferre operas ne distrahatur & perturbetur ejus tranquillitas: cui etiam accedit, ut quatenus sum pars & membrum Reipub. a cujus conservatione & suscepta regiminis forma privata salus atque beatitudo pendere mihi videtur, jus & facultatem habeo meas operas conferendi ad eam tuendam adversus vim & injuriam eorum, qui ejus statum evertere conantur, iudicium iis utendi opportuno tempore pro Reip. salute, quidem translatum in summum imperantem, sed illud mihi iterum vindicare possum, dum videam ab iis deferri Remp. quibus summa rerum cura de-*

mandata, nam eo casu, ut toties diximus, mihi recuperero & facultatem mei defensionem suscipiendi, & judicandi libertatem de mediis quibus me meaque conservare velim, eaque adhibendi potestatem. Judicat Brutus, præsentem Reipub. faciem ponderans, non posse eam, vel provinciam, cujus ipsi cura demandata erat, neque consequenter & se ipsum securum esse nisi vi repellat vim Antonii, atqui nemo auderet sese opponere pestiferis Antonii machinationibus, & in Reipub. interitum conflatis consiliis, ipse communem defensionem suscipiens vi & ferro opprimere nititur cum armis Reipub. faucibus inhzrentem flagitiosum ac perniciosum civem. Quamobrem merito Bruti factum summis laudibus condecoravit M. Tullius, cum his verbis P. C. Senatus consultum faciendum censeat *Philip. 5. Cum D. Brutus Imp. Cos. designatus provinciam Galliam in Senatus populique Rom. potestate teneat: cumque exercitum tantum, tam brevi tempore, summo studio municipiorum, coloniarumque provincia Gallia, optime de Repub. merito, merentisque, conscripserit, comparavit: id eum recte, & ordine, ex Repub. fecisse: idque D. Bruti præstantissimum meritum in Remp. Senatus, populoque Rom. gratum esse. Itaque Senatum, populumque Rom. existimare, D. Bruti Imp. Cos. designati opera, consilio, virtute, incredibile studio, & consensu provincia Gallia, Reipub. difficillimo tempore esse subventum. Huic tanto merito Bruti P. C. tantoque in Remp. beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur. Nam si M. Antonio parvisset Gallia, si oppressis municipiis & coloniis imperatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset, quantus Reipub. terror impenderet? dubitaret, credo, homo amentissimus atque omnibus consiliis præceps & devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbaria bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Hac igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra suo consilio atque iudicio, non ut consulem recepit, sed ut hostem arcebat Gallia? seque obsideri, quam hanc urbem maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, tamque præclari, decreto vestro testimonium sempiternum, vereque laudetur, quod se suasque vires non tradidit, sed opposuit Antonio.*

6. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare quæ a quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur, sæpe enim tempori, sæpe affectibus serviunt, & aptant τῷ πέρῳ αἰδῦλον. quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur iudicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciosè errari solet.

C O M M E N T A R I U S.

BENE Author, quod & alio loco annotavimus, non cæco quodam impetu amplectenda tantquam rectæ rationi ac æquitati congrua, alicu-

jus scriptoris dicta, eo quod doctrina ingenii ac iudicii sui acumine ubique referta ejus scripta magnam famam ipsi conciliarunt, quæ sæpe in cau-

sa, quod plus auctoritatis apud viros graves mereantur, quam oportet quæcunque ab ejusmodi auctoribus approbantur. Examinanda prius recte monet Author an cum ratione & justitia con-

veniant, ideoque nec probanda & laudanda quia ab ipsis dicta, sed quia justitiæ & rationi consentanea, & idcirco sequenda.

7. Cum vero dictum sit, bellum publicum geri non debere nisi eo auctore qui summam potestatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæstionis illius quæ est de bello solenni intellectum, atque adeo ad alia multa, necessarium erit, quæ sit summa illa potestas, quique eam habeant intelligere: eoque magis, quia nostro sæculo viri eruditi, quisque ex usu magis rerum præsentium, quam ex vero illud argumentum exsequuti, rem per se haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

COMMENTARIUS.

CUM ex argumentis jam adductis belli gerendi jus in societate civili penes eum residere, quem tuendæ civitati præest, constet, cuique incumbit cura, ut videat ne quid Resp. capiat detrimenti, quo Senatusconsulto olim armati consules apud Romanos, exercitum parandi, bellum gerendi potestatem summamque domi militiæque imperium habebant. Summo itaque imperio in-

hæret ejusmodi potestas, quia summi imperanti ipso jure imperii eadem incumbit cura. Verum cognito summæ potestati belli publici gerendi jus tantum tribuendum, disputandi rationes ducit ad investigandum, quæ sit illa potestas, & cui ea competit, de qua non consentiunt inter se viri eruditi, ut ex sequentibus patebit.

VI. 1. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ potestatis civilis vocabulo nuncupari solet a Thucydide, tribus rebus describitur, cum civitatem, quæ vere civitas sit, vocat *αὐτόνομον, αὐτίδινον, αὐτοελαῖν*, suis utentem legibus, judiciis, magistratibus. Aristoteles tres facit partes in administranda republica, consultationem de rebus communibus, curam legendorum magistratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac dissolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, hoc est, ut ego interpretor, judicia publica, cum prius judiciorum nomine privata intellexisset. Dionysius Halicarnassensis tria maxime notat, jus magistratuum creatorum, jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace. alibi addit quartum, judicia: Rursum, alibi adjicit curationem sacrorum & convocationem comitiorum.

Lib. IV.
Pol. c. 4.

Lib. IV.
Lib. VII.
Lib. II.

COMMENTARIUS.

QUEMADMODUM nulla societas subsistere potest sine ordine, ita nullus ordo in societate observari potest sine imperio vel potestate humana, quæ societatis arctissimum vinculum est, hominum actiones dirigens ad commune bonum, & communem salutem, tranquillitatem, ac utilitatem legitimis mediis procurare adnitens. Quare Cicero 3. de ll. sine ejusmodi imperio vel potestate nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest. Nam & hic Deo pareat, & huic obediunt maria terraque, &

hominum vita jussis suprema legis obtemperat. Potestas autem quam habet ille qui civitati præest civilis dicitur. De cujus origine sup. disputavimus, hic autem de natura ejus disputandi locus erit. Civilis dicitur quia ad administrationem civitatis pertinet. Quamobrem definitur ab Authore, facultas moralis gubernandi civitatem. Vel ut alii, jus summum ac perpetuum quo persona publica, cui illud legitime concessum, omnia, quæ ad administrationem Respub. pertinent, peragere potest. Hæc autem administratio sese ad omnia extendit, quoad communem utilitatem & salutem pertinent, ideoque suis

suis cancellis includi nequit, quia quam late patet utilitas & communis salus, etiam summum imperium sese extendit, nam hæc est finis & etiam causa constituti imperii civilis. Aristoteles *lib. 4. cap. 14. Polit.* post explicatas Rerumpub. varias species, tres facit partes. Quarum una, quæ de Republica consultat, comprehendit arbitrium pacis & belli, incundæ vel dissolvendæ societatis potestatem, tum etiam legum ferendarum & abrogandarum, mortis vel exilii irrogandi, publicationis bonorum, & reposcendarum rationum facultatem. Altera ad magistratus spectat, & in magistratibus hæc duo: primo quales esse oporteat; tum etiam quarum rerum ipsis tribuenda potestas, & quo pacto eligendi & creandi sint. Tertia ad judiciariam potestatem pertinet. Horum jurium etiam passim apud Historicos mentio. Dyonys. Halicar. cæteris magis distincte tria potissimum summi imperii jura enumerat, cum in *lib. 4.* tum etiam *l. 5. & 7.* De comitorum habendorum ratione a Servio instituta & ordinata sermonem habens, hæc tria jura tanquam potestatis civilis, in gubernanda Reipub. consistens, maxima & primaria proponit. Quippe, ut pauperes ab rerum sive Reipub. administratione summo veret, populum Romanum in quinque classes divisit; primæ autem classi, quæ ex iis constabat, qui maximum habebant censum, ideoque dignitate & opibus pollebant, totum periculorum & impendiorum onere imposito cum videret eos id egre ferre alio modo irrisitiam eorum consolatus est & iram leniit, prerogativa quadam totius Reipub. potestate illis data. Ea vero prerogativa sita erat in comitiis, ubi de maximis negotiis decernit populus, maxima vero illa negotia, in quibus fere totius Reipub. potestas consistebat, tria recenset, cum inquit, *Dixi & antea, quod trium rerum, maximarum illarum & summe necessariorum, penes populum ex prisco instituto arbitrium fuit, creandi magistratus tam domi quam militia, leges confirmandi vel abrogandi, pacem bellumve decernendi.* Qua autem ratione hæc potestas ad divites fuerit translata, vide ex iis quæ ibidem habentur. Et apud eundem *l. 7.* in tribus hisce juribus summam rerum consistere, ex oratione Valerii patet, qua suadet & Patribus, ut in concordiam cum plebe redire velint, admitten-

do eam quoque ad judicia. quemadmodum admissi sunt ad decernendum de majoribus ac potioribus civitatis negotiis. Quorum in numero tria hæc ponit, magistratuum urbanorum creationem, legumque tum faciendarum, cum etiam abrogandarum, & pacis bellique decernendi potestatem. Addit tamen his judicia. Romulum insuper etiam sacrorum curam, atque Senatum cogendi, & populum in concionem convocandi, id est comitorum habendorum jus, tanquam eximia regis munia sibi vindicasse refert *lib. 2.* Adjicit hisce summæ potestatis juribus Dion. *lib. 53.* legibus non esse alligatum. Sic Tacitus enumerans Reipub. administrandæ jura & partes, quibus modis ad eam diem habitæ fuerant, usque ad initium principatum Tiberii, inquit: *Jam primum publica negotia, & privatorum maxima, apud patres tractabantur: dabaturque primoribus differere, & in adulationem lapsos cohibebat ipse; mandabatque honores, nobilitatem majorum, claritudinem militia, illustres domi artes spectando: ut satis constaret non alios potiores fuisse. Sua consulibus, sua prætoribus species: minorum quoque magistratum exercita potestas, legesque, si majestatis questio eximeretur, bono in usu. At frumenta & pecunia vectigales, cætera publicorum fructuum societatis equium Romanorum agitabantur.* Sic etiam Suetonius cum ait Tiberium speciem libertatis quandam induxisse, conservando Senatui atque magistratibus & majestatem pristinam & potestatem. Explicat deinde quibus in rebus consistit summa majestas summumque imperium, cum inquit: *Neque tam parvum quicquam, neque tam magnum publici privatique negotii fuit, de quo non ad P. C. referretur. De vectigalibus ac monopolis, de extruendis reficiendisque operibus, etiam de legendo vel exauctorando milite, ac legionum & auxiliorum descriptione: denique quibus imperium prorogari, aut extraordinaria bella mandari, quid & qua forma regum litteris rescribi placeret.* Sic & hodie politici summi imperii jura hæc fere enumerant, leges jubere, bellum decernere, pacemque facere, magistratus mandare, extremam provocationem, fidelitatem & obsequium recipere, tributa imperare, vectigalia imponere, aliaque his similia.

2. At si quis recte partiri velit, facile quæ huc spectant reperiet omnia; ita ut nihil aut desit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per se, partim per alios regit. Per se autem versatur aut circa universalia aut circa singularia. Circa universalia versatur condendo leges easque tollendo, tam circa sacra (quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Aristoteli *ἀρχιτεκτονική* architectalis. Singularia circa quæ versatur sunt aut directe publica, aut privata quidem sed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica sunt actiones, ut pacis, belli, foederum faciendorum; aut res, ut vectigalia, & si quæ his sunt similia: in quibus comprehenditur & dominium eminens, quod civitas habet in cives

& res civium ad usum publicum. Ars circa hæc Aristoteli nomine generis *πολιτικῆ*, id est civilis, & *βυλαδικῆ*, consultatrix. Privata sunt res controversæ inter singulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis interest. Ars circa hæc eidem Aristoteli *δικαστικῆ*, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur aut per magistratus aut per alios curatores, in quibus sunt & legati. His ergo in rebus consistit potestas civilis.

C O M M E N T A R I U S .

QUoniam summum imperium introductum esse diximus ad securitatem, salutem, ac utilitatem civium promovendam, hinc summo imperanti incumbit providere omnibus mediis, ut huic fini respondeant quæcunque agit jure summi in eum translati imperii; jure autem summi imperii agit omnia, quæ vel ad gubernationem tum defensionem Reipub. spectant. Illa concernit interiorem civitatis ordinem & fabricam, scil. ut omnia intus bene sint ordinata & constituta & partes bene dispositæ: iste enim ordo consistens in mira partium convenientia totius & consequenter singulorum quoque conservatio est. Hæc arcet illa, quæ ad ejus destructionem tendunt. Summum itaque imperium est fundamentum quo totius fabrica innititur, quot vero sunt cives, tot sunt partes, quorum actiones summus imperans ad unum & eundem scopum, scil. communem utilitatem & conservationem, dirigendo, illam convenientiam & harmoniam, quæ & singulorum & totius securitatem tuetur, producit. Huc jam pertinet imperium summum & absolutum, quod summo imperanti ea adhibendi media concessisse videri debet, sine quibus nequit subsistere civitatis structura. Hoc autem imperium consistit in gubernando & regendo civitatem, eamque defendendo. Cujusmodi imperium per se quidem individuum est, verum exercitium quarundam partium aliis demandare non repugnat ejus naturæ, dum nihil hac ratione detrahatur imperio, quod principaliter manet penes Principem, sed ejus nomine aliis exercitium conceditur, quod idem est ac si ipse exerceret. Impossibile enim est, ut suo loco diximus, summum imperantem omnibus negotiis publicis superesse posse, itaque quemadmodum architectus in disponendis partibus aliorum opera utitur, manente penes ipsum disponendi arbitrio quo velit modo, ita & summus imperans, ut omnia bene disponantur bonoque ordine negotia publica peragantur, inferiorum quoque magistratuum utitur opera, sibi reservata facultate præscribendi quo ordine omnia perfici ipsi placet. Et consequenter vel ipse vel per alios regit. Per se autem versatur aut circa ea quæ gubernationem spectant, aut defensionem. Atque ea sunt vel universalia vel singularia (consistit quippe gubernatio in *legibus condendis*, vel *magistratibus constituendis*. Circa universalia versatur condendo leges, easque abro-

gando tam circa sacra, quam profana. Jus enim leges condendi concernit universæ societatis conservationem & ordinem, civibus præscribens regulam & normam, qua potissimum finis hic universalis obtineri potest. Leges condendo de singularibus quidem negotiis quandoque decernitur, quo respectu circa singularia leges ferendo imperantem versari dici posse videtur, verum quatenus potestas legis condendæ per se illimitata est, circa quæcunque negotia, quæ universalem Reipub. gubernationem spectant, occupata universalis recte vocari potest. Tum etiam singularia, quæ vel directe publica sunt, vel privata, verum relationem suam habent ad publicum. Singularia, quæ spectant gubernationem, scil. interiorem ut diximus, civitatis statum & fabricam ac ordinem, sunt magistratuum creatio, jurisdictio, imperium, extrema provocatio, judicia, censura, collegiorum institutio, publica dicta, quia & a publica autoritate proficiuntur ac dimanant, tum etiam ad publicum regimen spectant. Privata sunt res controversæ inter civitatis membra & partes, quas dirimi totius interest civitatis, ne distractio privatorum jurgiis ac discordiis, & partium inter se contentione minetur ruinam ac interitum. Altera pars summæ potestatis civilis, ut diximus, consistit in defensione; & vel circa universalia iterum versatur, vel singularia, eaque vel publica, vel privata: circa universalia versatur adhibendo ea media, quibus vel depelli vel præcaveri possit, ne vi externa concutiatur Reipub. singularia, circa quæ versatur, sunt, belli indicendi & componendi arbitrium, fœdera ineundi, legatos mittendi & recipiendi, exercitus conscribendi, delectus habendi, vel etiam vectigalia imponendi, ut militibus sua possint stipendia constitui. Privata sunt animadversiones in facinorosos, quæ maxime ad defensionem Reipub. pertinent. Quæ per alterum expediuntur, sunt magistratus militares, oratores, defensores, urbani gubernationem civilem tractant. Quemadmodum & ope, ita quandoque aliorum, qui civilium rerum peritiam longo usu sibi compararunt, consiliis indiget. Verissimum illud Taciti: *Principem non posse sua conscientia cuncta complecti, nec unius mentem tanta molis capacem esse*. Paulo hic quidem recedimus a mente Authoris; probamus tamen ejus partitionem, atque commode ad summa

ma hæc capita omnes summi imperii partes & majestatis jura revocari posse arbitramur. De do-
minio eminente, cujus hic mentionem facit Author, supraegimus.

VII. I. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi. Alterius cum dico, ipsum excludo qui summa potestate utitur; cui voluntatem mutare licet, ut & successorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet potestatem, non aliam. Hæc ergo summa potestas quod subjectum habeat videamus. Subjectum aliud est commune, aliud proprium: ut visus subjectum commune est corpus, proprium oculus. Ita summæ potestatis subjectum commune est civitas, quam perfectum cœtum esse supra diximus.

C O M M E N T A R I U S.

Summa potestas nulla vocari potest, nisi illa, cujus actus alterius juri non subsunt, & consequenter irriti reddi nequeunt alterius humanæ voluntatis arbitrio. Summa potestas dicitur, vel quia major non datur quam illa in civitate, neque etiam ei æqualis. Ea enim summi conditio est ut nullam æqualitatem possit admittere, æqualitas enim summitatem tollit. Quippe contradictorium esset summum esse in civitate & sibi alium æqualem habere, essent enim duæ, ut ita dicam, summitates. Vel summa dicitur, quia major quam illa potestas homini in hominem competere nequit, quam ut hic ad istius arbitrium & voluntatem omnes suas actiones componere, & omnes vires, fortunas, ac bona applicare ad bonum publicum, quia membrum civitatis, & consequenter non sui magis, sed alieni est juris, conferre tenetur. Quod si facere recusat, vi cogi potest, imo & summus imperans in eum animadvertere pœna capitali boni publici causa, quippe non solum in bona & fortunas, sed etiam vitam ac corpus imperium habet, & de iis disponendi, si publica salus & utilitas id ipsum postulat, facultatem. Quemadmodum enim homo in statu naturali sui plane juris, nullius nisi universi hujus conditoris arbitrio subjectus, absolutam habet potestatem in se ipsum & bona sua, quorum liber moderator est & arbiter, ita ut ex proprio judicio propriaque nullis legibus nisi naturalibus circumscripta autoritate sibi potest regulam & normam agendorum præscribere, ac de viribus omnibusque facultatibus disponere. Ita eadem summa libertas competit eis, qui summo in civitate ornati sunt imperio, nam illi veluti in naturali statu vivunt, quatenus nullum agnoscunt superiorem. Quamobrem proprio & aliunde non dependente arbitrio quæ ad salutem ipsius, id est civitatis pertinent, (nam tanquam unam eandemque cum civitate personam constituens debet considerari) procurat. Eo enim ipso quo alicui in civitate confertur summum imperium tribuitur ipsi idem jus eademque libertas, quam quisque civis habet jure naturæ, id est facultas faciendi quod cuique de se bonisque suis facere libet, legibus tamen naturæ congruenter, quippe nemo efficere potest, ne illæ sibi in quocunque vivat statu locum vindicent, atque sint agendorum ipsi norma. Definitur hæc summa a Cicerone libertas, Po-

estas vivendi ut velis. Et a Justiniano, *Facultas naturalis ejus quod cuique facere libet*. Ita ut nemo mihi impedimento esse possit ne faciam quod exequi lubet, scil. jure quod ipsi in me competeret, faciendi enim facultas ejus quod libet necessario omne alienum excludit imperium. Verum bene addit Imperator, *nisi quis vi aut lege prohibeatur*. Habet itaque suos limites naturalis libertas quam vis summa, quos transilire vetant leges naturæ, quibusve etiam in civitate summi imperii jura circumscribuntur. Unde cum Authore concludimus, quia summus imperans nulli imperio humano subjectus est, verum a se ipso dependet, propriamque voluntatem pro regula agendorum habet, ejus actus a nemine irritos reddi posse, quia summus imperans, quippe quia eo respectu cum civitate una eademque persona est, quod ille vult etiam vult civitas, una & eadem itaque ejus voluntas, quamobrem nemo se opponere potest ejus voluntati vel irritos reddere actus, ac decreta mutare, vel eorum executionem impedire, nisi ipse; quod cuique homini nullum superiorem agnoscanti competit ipso jure naturæ. Hinc nulli nisi sibi imperii reddit rationem, ac nullam pœnam extimescit, nisi quæ propria sibi dicitur meruisse conscientia, ideoque divinam, imo etiam humanam, si judicem haberet competentem qua princeps, sed sibi ipsi iudex est quia summus, ideoque impunis in foro humano. Hinc Salustius *Bello Jugurth. Impune quidlibet facere id est regem esse*:

Reges in ipsos imperium esse fovis.

Apud Horat. *l. 3. Od. 1.* Cui convenit quod apud Suet. est in *C. Julio Cesare cap. 6.* *Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines polent: & caremonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.* Quippe, ut inquit Seneca *Thyeste act. 3.* reges admonens:

Ponite inflatos tumidosque vultus.

Quicquid a vobis minor expavescit;

Major hoc vobis dominus minatur.

Omne sub regno graviore regnum est.

Quemadmodum vero diximus summi imperantis voluntatem nullius nisi proprio subesse arbitrio, ideo & ipsum tantum eam posse mutare, eandem quoque merito facultatem tribuit Author successori, quæ antecessoris facta circa quæcunque

negotia, quæ publicam administrationem spectant, nec ipsum obligant ad ea præstanda vel rata habenda; eodem enim jure gaudet, quod antecessori competeat: iniquum enim esset si antecessori liceret conditionem successoris deteriore facere, debitamque ipsi libertatem auferre, quam rationem allegant D. D. communiter, quando Prælatum negant teneri ad conferendum feudum, quod cum nondum apertum esset, ab antecessore promissum erat: par enim in partem non habet imperium. Qui enim non potest alicui tollere actum, nec potest ei auferre potentiam agendi, inquit Bald. c. 1. n. 7. *qui succ. dar. tenent.* Quamobrem Carolus Magnus successores ad non alienandas vel dividendas opes Ecclesiasticas, ut a Carolo Martello consuetum erat, obligaturus, caute adjecit hanc limitationem, ut inquit Arnif. *de jur. majest. cap. 7. Qui nostram, vel progenitorum nostrorum voluntatem vel exemplum imitari voluerit.* Quia enim legem præscribere non poterat, exemplum saltem relinquere voluit. Aliter sentit Cravet. *consil. 241.* verum non magis sunt ponderis quæ adfert. Superiore enim esse oportet qui alteri legem vult dicere l. 58. ff. *de jud.* quæ huic quæstioni optime applicari potest, cum inquit Paulus: *Judicium solvitur vetante eo, qui judicare iussit: vel etiam eo, qui majus imperium in eadem jurisdictione habebat, vel etiam si ipse iudex ejusdem imperii esse cæperit, cujus erat, qui judicare iussit.* Atqui antecessor non plus habuit potestatis, quam successori reliquit. Eandem autem reliquit potestatem quam habuit, ergo quoque & libertatem, qua ipse usus fuit, & ad ipsum utendi facultatem transmisit. Hanc autem summam potestatem consistere inquit Author in civitate tanquam subjecto communi & in persona imperantis vel unius, vel plurium, prout forma imperii recepta est & instituta, veluti subjecto proprio; quod non eo intelligendum sensu quasi uno eodemque tempore existerent in societate civili duæ summæ potestates, quarum una penes populum seu civitatem, altera penes eum resideret, cui summum imperium summaque majestas delata, quippe cum civitas non considerari potest tanquam distincta a summi imperantis persona, quoad gubernationem & administrationem civitatis, ita ei nullum imperium nec majestas a majestate & potestate summi imperantis distincta competit, verum potestas & majestas imperantis est potestas seu majestas civitatis, quia persona ejus est ipsa civitas; quicquid igitur ille imperat etiam imperare videtur universus populus seu civitas. Manet tamen civitas distinctum subjectum a subjecto proprio imperantis, ratione essentia & existentia: cum ea enim cæpit & intermoriturum, itaque radicaliter in ea consistit, sed acquiescens, & quasi civiliter mortuum, quatenus itaque nullum imperium imperandi & parendi ordo nisi in civitate ac societate civili consistens fingi potest, nam ea sublata omne quoque imperium & civilis iste ordo evanescit. Recte civitas vocatur subjectum commune, proprium subjectum imperans, quia in cum exercendi imperii facultas translata, & conse-

quenter penes eum residet imperii vis & majestas privative, sed non necessario, ita ut eo mortuo imperium quoque evanesceret, quemadmodum contingit civitatis seu societatis civilis interitu. Quod manifeste in successoribus Regum aut aliorum summorum imperantium patet, mortuo enim antecessore devolvitur ad successorem imperium, si autem imperium non aliud habuisset subjectum quam persona antecessoris, sane oportuisset cum eo interiisse, quemadmodum figura hominis morte dissipatur. Societate enim, cujus imperium resedit penes antecessorem, sublata & dissipata aut distracta, unde ad eum potuisset pervenire imperium, omne enim imperium referri debet ad subjectum cui imperatur, vel regitur. Itaque successionis continuatio & consequenter imperii in eum translata causa civitatis vel societatis in unum corpus coalitæ existentia, exercendi vero jus legitima successione ab antecessore transmittitur. Lampadius hanc quæstionem ita explicat: *Forma cujusque imperii essentialis, & subjectum adequatum, non est Monarchia, vel Aristocratia, vel Democratia; sed forma hæc sunt accidentales, subjecto tantum communi differentes.* Etenim Respub. separavit & unum & paucos & multos potest habere dominos; qui quidem subjecto existentia differunt, non vero actu essentia. Potestas igitur essentialiter toti Respub. inheret ut subjecto adequato, extra respectum unius vel plurium. Quo respectu majestas recte dicitur indivisibilis, non quidem ratione objecti, sed potestatis occupata in rebus administrandis. At in communi subjecto existentia, prout res in Respub. gerenda divisionem vel speciem recipiunt, ita majestas potest in disparatis subjectis consistere. Ipse Author hanc suam doctrinam exemplis illustrat lib. 2. cap. 9. §. 8. cum inquit: *Imperium, quod in Rege est ut in capite, manet in populo ut in toto, cujus pars est caput, atque adeo Rege, si electus est, aut Regis familia extincta, jus imperandi ad populum redit. Non desinit debere pecuniam populus Rege sibi imposito, quam liber debet. Est enim idem populus, & dominium retinet eorum que populi fuerant, imo & imperium in se retinet, quanquam jam non exercendum a corpore, sed a capite.* Quemadmodum civitatem concipere nequeamus sine ordine, ita nec sine imperio, itaque ubi civitas ibi & imperium. Sic quoque nullum imperium sine civitate propter necessariam illam interfecit relationem, quippe cum una sit origo & causa alterius sine qua non, ut Philosophi loqui amant, ita quoque sibi ita coherent, ut nulla ratione separari nequeant, scil. essentia, vel etiam existentia, sed quidem existendi modo. Rejicimus itaque divisionem majestatis quam nonnulli excogitarunt, *realem & personalem*, atque ab ea quoque Authoris mentem alienam esse putamus, quamvis nonnulli contrarium statuunt. Sapius enim jam diximus, dum cives transferant majestatem & summum imperium in eum quem tuendæ societati præesse volunt, nullas sibi imperii vel majestatis partes reservare voluisse, quia hoc repugnat naturæ summitatis, ut ita dicam, & consequenter majestatem non potest dividi in *Realem & Personalem*.

sonalem, quasi illam populo sibi retinisset, alteram transtulisset, quod absurdum; nam quemadmodum populus eligendo sibi principem ratione administrationis cum eo ita coadunatur, ut una duorum sit voluntas, ex duobus una persona quasi formatur, & una consequenter utriusque majestas, unum idemque imperium; verum quoniam in exercitio summi imperii potissimum majestas ejusque jura & vis conspiciuntur, hinc quasi proprium & distinctum subjectum summus imperans videtur, cui a multitudine in unam societatem coacta illud abdicative ratione exercitij, ut ita dicam, concessum & delatum est, manente tamen ipsa essentia majestatis penes subjectum communitate, qualis est civitas, eique inseparabile inhaeret non semper actu, sed potentia. Recte Bœcler. in notis suis ad h. l. Cum civitas majestatem E. G. in unum plene & proprie contulit, ad jus quod transtulit provocare nequit: quippe jam non suum, nisi potentia, s. e. in eventum in translatione expressum aut designatum: ut cum is moritur, cui citra heredam mentionem delatum est imperium, vel cum deficit familia, pe-

nes quam civitas summam potestatem residere voluit modo irrevocabili. Hæc potentia in omni casu quo usus imperii translata finitur reservata civitati, quia naturaliter civitati tanquam subjecto suo inseparabile inest. Verum commode ejusmodi potentia majestas dici nequit, nec aliqua pars ejus, sed potius aptitudo ad recipiendum translationem majestatis usum ejusque jura, inhabili reddito subjecto ejus proprio in quod collata. Si vero dictam doctorum divisionem admittimus, dicendum videtur, hoc nomine venire majestatem realem, & consequenter proprie majestatem non esse. Non autem necesse est, quia aliquo casu imperium revertitur ad populum, duplicem majestatem excogitare, non magis quam ut fingamus in servo imperium reale, imperio domini personali contradistinctum, ideo quod extincto sine hærede domino imperium naturale, quod quisque habet in seipsum, nanciscitur. Objectionibus, quas excogitarunt, qui in contrariam sententiam adducti sunt, respondet Bœcler. dist. loco. ad quem lectorem remittimus.

2. Excludimus ergo populos qui in alterius populi ditionem concesserunt, quales erant provinciæ Romanorum: hi enim populi non per se civitas sunt, ut nunc quidem eam vocem sumimus, sed membra minus digna magnæ civitatis, quomodo servi membra sunt familiæ. Rursum accedit, ut plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli perfectum cœtum constituunt: neque enim ut in naturali corpore non potest caput unum esse plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem persona diversa ratione considerata caput potest esse plurium ac distinctorum corporum. Cujus rei certum indicium esse potest, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum seorsim revertitur. Sic etiam accidere potest, ut plures civitates arctissimo inter se fœdere colligentur, & faciant quoddam, ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen singularæ desinant statum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Aristotele etiam, notatum est non uno loco.

Vit. de
jure belli
n. 7.

Lib. II.
Pol. c. 20.
l. III.

c. 9.

COMMENTARIUS.

Civitates, quæ alterius ditioni adjectæ, quales erant provinciæ Romanorum, superiorem agnoscunt, hac appellatione non veniunt. Verum veluti singulare aliquod membrum istius civitatis vel Reipub. cujus armis devictæ summum quod habuerunt imperium jure belli coactæ fuere abjicere, & alieno sese subicere, eodem modo quo quisque civis subiciebatur civitati sive ejus principi, antequam in alterius populi ditionem concessissent. Desinit enim Sigonius de amiq. jur. Provinc. lib. I. cap. I. provinciam, regionem, quam aut armis devictam, aut quocunque modo in potestate redactam, populus Romanus magistratus suo administrandam subjecit. Quod vero plurium populorum idem caput esse potest, qui singuli perfectum cœtum consti-

tuunt, exemplo nobis esse potest vastum illud & amplum Hispaniæ regnum, quod sua appellatione tot regna atque regiones complectitur, quæ olim singulæ suos habuere dominos & principes; jam vero unius purpuram adorant & sceptrum venerantur diverso tamen titulo, & secundum peculiaritatem cujusque regantur jura, quod non immutat summi imperii naturam, sed tantum dominandi characterem. Huic exemplo aliud addit Author, quando plures civitates arctissimo fœderis vinculo inter se colligatæ, quamvis singulæ perfectum cœtum constituunt, unum tamen corpus efficiunt, ut quondam Achaïi, qui licet per civitates veluti per membra essent divisi, unum tamen corpus & unum habebant imperium; singularumque urbium pericula mutuis viribus propul-

pulsabant teste Justin. *lib. 35. cap. 1.* Qualem regiminis formam imitandam commendat Polyb. *lib. 2. 38.* Non multum ab ea differt Fœderata Belgia nostra, in septem quidem civitates divisa, quæ singulæ perfectum cœtum constituunt, verum unum tamen corpus habent, unamque efficiunt rempublicam, & arctissimo unitatis inter se colligatæ vinculo, ad communem defensionem tuendam communibus viribus, & communi consensu publica quædam negotia tractan-

da. Quippe notandum non unam esse summam potestatem, unumque imperium, quod omnes quibuscunque in negotiis venerari & sequi necesse habent, sed in iis tantum, quæ fœdere quo unitæ, expressa, ut communi consensu & imperio peragerentur, & quicquid circa ea ab omnibus esset actum; singulæ tenerentur exsequi & approbare, in cæteris sibi sua quisque jura & summam potestatem reservavit, unitate restricta ad certos fines.

3. Subjectum ergo commune summæ potestatis esto civitas, ita ut jam diximus intellecta. Subjectum proprium est persona una pluresve, pro cujusque gentis legibus ac moribus. *ἡ πρώτη ἀρχὴ* apud Galenum libro sexto de placitis Hippocratis & Platonis.

C O M M E N T A R I U S.

Merito tandem concludit Author summam potestatem civilem, cum in civitate tantam subjecto communi, tum etiam in per-

sona veluti proprio subjecto una pluribusve consistere.

*Ex. XXI.
6. Instit.
de jure
pers. 5.
Servi
autem.
Gell. lib.
2. 6. 7.*

VIII. 1. Atque hoc loco primum rejicienda est eorum opinio, qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi, ita ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur & coërcere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiamnum possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana apparet: quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuiquam aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat, nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim jam quærimus, quid in dubio præsumendum sit, sed quid jure fieri possit: Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequantur, aut sequi possint: nam qualemcunque formam gubernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc cum illis sunt habenda, aut illa cum his mittenda sunt,* ait Comœdia.

C O M M E N T A R I U S.

Movet hic Author difcillimam de jure summi imperii quæstionem, verum status controversæ, quem nimis generaliter proponit, ad certos quosdam casus restringendus. Neminem eo arrogantix processisse mihi persuadeo, ut statueret, *ubique & sine exceptione summam potestatem esse populi, ita ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur coërcere & punire liceat.* Ita potius proponenda quæstio, an liceat quibusdam in casibus civibus, vel populo regem, vel summum imperantem, imperio suo non ad tutelam & utilitatem civium, sed in eorum perniciem ac detrimentum abutentem, imperio eum exuere vel alio quocunque modo punire & coërcere. Placet antequam ad Authoris argumenta, quibus refutat opinionem, quam primo loco descripsimus, quæ-

dam de sanctitate summi imperii civilis hisce commentariis inserere, quæ alia occasione de hac materia disputavimus, sed fortasse in paucorum manibus versantur. Ex illis autem, quæ de origine societatis & summæ potestatis civilis sup. annotavimus, perspicimus illud esse introductum ad incolumitatem & securitatem generis humani, & ad depellenda ab hominibus innumera pericula & tollenda infinita incommoda, quibus in statu naturali suo arbitrio viventes erant obnoxii, quamobrem humani generis interest ne illud temere violetur, & improborum hominum libidini exponatur. Quemadmodum olympi cacumen Poëtæ semper quietum esse ajunt, propterea quod altius sit, quam ut eo ventorum tempestatumque vis perveniat: ita majestas & summa potestas eorum

eorum qui Rempub. administrant sublimior atque excelsior esse debet, quam ut furentium & perditorum quorundam hominum, qui societatis hostes sunt, pestiferis flatibus & improbis conatibus concuti aut labefactari possit. Verum quemadmodum ad securitatem & conservationem humani generis summum imperium introductum est, summo quoque imperanti incumbit, imo tacite cum subjectis suis pactus videri debet, ut eo uteretur convenienter isti fini, qui in causa fuit, quod in civitatem homines coalituri imperium, quod quisque habebat, summum cum in se, tum etiam liberos & bona, in unum pluresve contulerunt, ut scilicet satis ampla & valida hac ratione esset armatus potestate, quæ sufficeret ad arcenda ab iis illa incommoda, quibus depellendis in statu naturæ singuli impares erant. Propria itaque securitas & sui conservatio fuit causa impulsiva quæ unanimi consensu summa potestas civilis fuit introducta. Equum itaque ne vertatur in meam perniciem quod pro salute & propria conservatione introducere volui. *Nulla enim juris ratio aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducta sunt, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad severitatem,* inquit Modest. l. 25. ff. de ll. Quoniam itaque omne imperium voluntate & consensu humano introductum & constitutum est, natura enim alteri in alterum imperium non defert, quia omnes liberi nascimur & nobis invicem æquales, ergo nec imperii nec parendi obligatio latius patet, quam verosimile est, vel potius recta dicitur ratio transferentem extendere voluisse. Atqui propria conservatio & securitas causa fuit impulsiva constituendi imperii, ergo eam negligendo in tyrannidem degenerans & in cives faviens totamque Rempub. deferens, non publicum, sed privatum exercet imperium, quia destituitur consensu civium a quo omne imperium publicum & summum derivandum. Quamobrem non aliter considerari posse videtur quam singulare Reipub. membrum, subjectum imperio, quod, quia eo indignum se reddit, ad transferentem revertitur ipso jure, & consequenter civitas in eum tanquam communis salutis hostem, unde singulorum pendet conservatio & securitas, animadverti posse videtur ea poena, qua ipse vi summæ potestatis potuisset punire delinquentem aliquem e civibus in Rempub. Ex quibus verissimum esse perspicimus principem qua principem, id est potestatem summam habentem, nunquam a civitate, vel populo coerceri, vel puniri posse, nam eo ipso repræsentat civitatem, quæ & ipsa fecisse videri debet, quod summus egit imperans, itaque queri non potest de injuria sibi illata, vel se male ab imperante tractatam, ideoque sibi potestatem vindicandi injuriam arrogare verum imperio abutens, id est cum luculentis & luce clarioribus iteratis factis aperte testetur se tyrannum ideoque communem hostem esse, ipso jure excidit principatu, quia destituitur consensu, nemo enim propria autoritate in alium sibi arrogare potest imperium propter rationes statim dictas. Quemadmodum imperandi, ita & obtemperandi est mo-

modus, ut inquit Cicero, id est uterque suos habet limites, ideoque nec infinitum est imperium, nec infinita obediendi obligatio, sed circumscribitur procuratore & tutela Reipub. Optime Cic. 2. off. *Omnes qui Reipub. prefuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant. Unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quacunque agunt ad eam referant oblii commodorum suorum. Alterum, ut totum corpus Reipub. curent, ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant, ut enim tutela, sic procuratio Reipub. ad utilitatem eorum qui commisi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est.* Nam, ut ait Ammianus, *Imperium cura salutis aliena est.* Humano itaque generi perniciosissimi ejusmodi principum adulatores, qui eorum quotidianis insufurrant, adeo absolutum esse summum imperium, ut quicquid agere libet liceat, illudque civibus fas justumque esse, Deos summum rerum ipsis dedisse arbitrium, obsequii tantum gloria relicta subjectis. *Indigna digna habenda sunt Rex qua facit.* Ita ut nullo prætextu cives coercendi principem habeant facultatem sibi reservatam, & obedientiam summis imperantibus debitam recusare queant. *Equum atque iniquum regum imperium feras.* Cives enim non sunt considerandi tanquam suppellex & accessorium aliquod principis, de quo pro lubitu disponere posset. Contrarium quippe certissimum ex origine & constitutione summæ potestatis constat, principem esse propter populum, ut ejus salutem utilitatemque curaret ac tuetur, ut jam dictum, & prolixius a nobis disputatur *disputat. de sanctitate summi imperii civilis.* Qua neglecta a Principe in propria faviente viscera, civitas sibi consulere potest quacunque ratione, ut fecerunt Romani, dum Tarquinium propter tyrannidem summo exuerunt imperio expuleruntque. Sic etiam Athenienses aliæque nationes summos imperantes abutentes imperio eo privarunt non solum ut videre est apud Justinum 5. 3. Liv. 5. 1. sed quandoque gravius in eos animadvertērunt, ut imperatorum testantur Historiæ. Verum, ut ibi annotavimus, adhibendæ sunt cautiones multæ, ne temere & inconsulto ad extrema perveniamus, cuncta sunt prius tentanda remedia, antequam ad violentiam perveniamus, patientia, admonitiones, preces. Prudentis enim est levis injuriæ patientia defungi, adeoque potius de jure suo aliquid remittere, quam ilico causam arripere summam majestatem pedibus conculcandi. Summa enim dignitas non inter Divos collocavit principem, eumque ab erroribus, quibus homines obnoxii, immunem præstat, quamvis Rex sit, attamen homo natus, ideoque nihil humani ab eo alienum. Hinc condonanda quædam etiam injusta a principe admissa humanæ imbecillitati. Quippe cum imperii mutatio sæpissime Rempub. multis periculis & incommodis involvit, ei sæpissime immedicabile vulnus infligit lento gradu procedendum ad eam, adhibita omni cautione & prudentia. Illudque Taciti sæpe in memoriam revocandum *lib. 4. Hist. cap. 74. Quomodo fertilitatem aut nimios imbres, & cetera natura mala, ita luxum, avaritiam dominantium tolerate: vitia.*

tia erunt donec homines, sed neque hac continua, & meliorum interventu pensantur. Examinemus jam Authoris argumenta, quibus populo nullum omnino jus esse probare nititur regem imperio male utentem puniendi aut coercendi. Videmus autem an recte procedat argumentum *a posse ad esse*; quippe cum hic agamus de jure summæ potestatis civilis in personas & res civium, quousque sese illa extendit, scil. num ita absoluta & infinita sit, ut summò imperanti ea abutens jure suo utatur, & consequenter a civibus nec coerceri nec puniri possit. Nihil certi definit Author, dicens cuique homini licitum se in servitutem dare, ergo & populus aliquis liber potest se cuiquam uni vel pluribus ita addicere, ut omne plane jus, quod jure naturæ & civili in se ipsum habuit, transcribat in summum imperantem. Concedo cuique homini sese in servitutem addicere potuisse, verum mihi persuadere nequeo, illam in servitutem additionem posse tollere jura naturalia, quæ cuique conservationem & dilectionem sui imperant, ita ut nemini competat facultas sæviendi in se ipsum, ergo & illam facultatem sese in servitutem addicendi non potest alteri quoque tribuere; & consequenter non omne omnino jus & imperium, quod quis habet in se, conferre in alium ea lege, ut, si dominus crudeliter in se sæviret ipsi non liceret se vel tueri, vel imperium herile abjiciendo in libertatem securitatemque asserere. Præterquam quod si posset tamen noluisse non tantum præsumendum sed certo constare videtur ex tenerrimo illo amore & studio se conservandi homini innato, unde omnia quæ sibi nocitura videntur declinat naturali quodam impetu, appetit vehementer quæ sui conservationi inservire arbitratur. Huic etiam accedit quod servitus est res maxime odiosa, utpote naturæ homini, quæ libertatem summo habet in pretio & vitam juxta æstimat, admodum repugnans, magis restringenda favore libertatis quam extendenda, itaque in casu dubio semper præsumendum hominem necessitate exigente se in servitutem addicere coactum id sui conservandi fecisse causa, & consequenter juri ac libertati suæ tantum detraxisse, quantum ea postulabat. Quamobrem neutiquam ejus intentionem & mentem interpretari debemus in ejus perniciem, quasi se in servitutem addicendo absolutum domino concessisset imperium, ita ut etiam quibusque malis ac injuriis se afficiendi haberet facultatem. Ex quibus perspicimus, neque jure, neque etiam libera voluntate hominem se posse in ejusmodi servitutem addicere, ut nihil plane juris & imperii sibi reservaret. Et consequenter idem quoque dicendum de populo libero regendi jus in aliquem transcribente. Quem-

admodum enim nemini competit jus in semetipsum gravius quid consulendi, ita nec populus jus habet sese extinguendi, aut atrociter in proprium corpus sæviendi, unde in regem quoque non potest tale jus transferre, quamvis contradicat Pufendorfius, quod maxime miror, nec ipse quoque sibi constare videtur, cum inquit, *Quis enim regi jus extinguendi populum asserueris.* Ergo non adeo absolutum ei tribuendum imperium, cui nullo in casu resisti non possit, quid si quædam gentes herili imperio obtemperare cogantur, quibus omnis coercitio summæ imperantis illicita videtur, ejusmodi exempla probant quidem quid de facto obtinet, verum non quid jure oportet vel potest fieri. Huic adde quæ paulo ante de origine & causa summæ constituti imperii annotavimus. Fateor vix aliquam posse excogitari gubernationis formam ab omni parte beatam atque perfectam, quælibet habet sua incommoda, sed optima quæ urgetur minimis, & propterea non adeo solliciti esse debemus cui pareamus; sive unus, sive plures summæ rerum præsent, nunquam incommodis & periculis administratio vacat. Verum eo non probatur ejusmodi gubernationis formam homines voluisse inducere, vel etiam de jure induci posse, ita ut talis Reipub. status inductus & revera existens, non posset a populo jure everti, licet ex libera voluntate in eum consenserit, quia ejusmodi constitutio ipso jure improbat, & consequenter quia in firmus nequit formis & Reipub. ejusmodi status adnumerari, qui civibus tam durum servitutis jugum imponeret, ut quæcunque incommoda & pericula potius perferre deberent, quam aliquo in casu de potestate principis judicare, eamque intolerabilem abjicere, vel coercere. Ex rationibus & causis summæ introducti imperii statim adductis contrarium apparet, jus quidem regendi in summum imperantem transcriptum, id est civium viribus & bonis utendi ad salutem & securitatem conservandam, & imperii majestatem tuendam, verum neutiquam jus illud comprehendit potestatem absolutam, ita ut quicquid libet liceat principi exequi, & consequenter omnia incommoda & pericula, quibus principis iniquitas & malitia causam præbet, æquo sunt perferenda animo, ejusmodi absolutum imperium destituitur consensu populi, ideoque nec talis patientia est in obligatione, non est igitur legitima justa gubernationis ac hæc forma, a populo instituta vel approbata, sed injusta dominatio & imperii usurpatio, quam coercere & quacunque ratione in meliorem mutare licet civibus, sub cautione supra descripta, scil. summa exigente necessitate.

2. Sicut autem multa sunt vivendi genera, alterum altero præstantius, & cuique liberum est ex tot generibus id eligere quod ipsi placet; ita & populus eligere potest qualem vult gubernationis formam: neque ex præstantia hujus aut illius formæ, qua de re diversa diversorum sunt judicia, sed ex voluntate jus metiendum est.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum varia sunt hominum ingenia, & diversæ inclinationes, itaque quisque sibi habere cupit atque eligit quod desiderio suo & inclinationi maxime convenit, unde diversæ vitæ agendæ & instituendæ rationes, tot etiam diversæ Reipub. species & formæ, non quidem ab initio, sed lapsu temporis propter variam & mutabilem hominis naturam introductæ, derivandæ sunt, a quibus variæ quoque regiminis denominationes petendæ. Aliquando enim unus Rempub. administrat, nonnunquam plures, non vero omnes imperii gubernacula moderantur. Aliquando omnibus civibus ejus cura incumbit. Unde aliud imperium *Monarchicum*, aliud *Aristocraticum*, aliud *Democraticum* denominatur. Omnium vero & vetustissimum, & optimum, & perfectissimum, abstracte, ut Logici loqui amant, consideratum, nulla habita ratione subjecti, cui inhæret, quod eo sæpissime abutitur, est imperium Monarchicum, quando unus fulminat Jupiter, & unius iussa exaudiuntur, unius veneramur majestatem & purpuram adoramus, nobis obedientiæ relicta gloria. Perfectissimum & consequenter merito optimum dicitur, quia cœlestis regiminis est imago quædam & æmulatrix, cum & hoc universum ab uno regatur Deo, nec regi possit aliter. Quamobrem illud regimen Veteres cæteris imperii formis præferendum existimantes, summum imperium uni tribuebant Jovi. Hinc Arist. Polit. *Primum maximumque divinum regnum appellat*. Quia autem optimum, ideo etiam cum ipso humano genere introductum, cuique patri familias concessum in familiam ejusque membra; unde Homer. *Natis dat & conjugibus quisque leges*. Vix enim ita commode haberi potest illa animorum ad unum eundemque finem conspiratio, ubi plures imperium tractant, propter varia hominum ingenia & multorum male composita sæpissime desideria. Quot homines, tot sententiæ, quas in unum consensum cogere hoc opus, hic labor est. Inde sæpissime dissensiones gravissimæ, discordiæ, rixæ, bellorum intestinorum causæ, quibus incommodis mederi non possumus nisi unus constituatur dominus, unus Rex, ut exclamat Caligula apud Suet. *cap. 2.* Cujus illustre exemplum esse potest Reipub. Romana, quæ exactis regibus, discordiis civilibus & bellis intestinis ac optimatum factionibus adeo misere concussa atque distracta fuerit, ut si sese ab interitu vellet vindicare, necesse haberet ad eandem gubernationis formam revocare, quam Romulus Reipub. initio imposuerat. *Non potest Reipub. geri multorum imperiis* apud Salust. Et apud Homer. *Multorum imperium haud bona res*, cujusmodi incommoda cum providenter mortales, videntur in excitanda societate civili eandem regiminis formam, quam natura cuique patri fam. tribuebat, introducere voluisse. Arbitrantes eam maxime humanæ naturæ consentaneam, quæ ei erat

coætantæ & quasi innata. Cui convenit illud Arist. 3. *Polit.* *Hanc ob causam Regum se olim potestati tradebant, quia rarum erat invenire viros multos virtute præstantes*. Verum summa imperii cupido, tum etiam injusta Regum ac Principum dominatio in causa fuerunt, ut etiam aliæ formæ gubernationis introductæ fuerint, quibus salutis & securitati suæ populus melius consultum fore putabat, de quarum præstantia multum disputatur, deque ea diversa diversorum sunt judicia. Mihi videtur ea præstantissima atque optima, qua populi utilitas & salus potissimum asseritur & procurari potest, atque ad ejus genium optime accommodata, eamque sibi eligere velle atque elegisse semper populus præsumendus. Quæ licet aliis non videatur optima, putat tamen quisque ceteris præstantiorem, quia inclinationi magis consentanea. Verum recte Author monet illam præstantiam, quæ secundum varia populorum ingenia varie quoque æstimatur, nobis non posse neque debere regulam esse juxta quam judicamus de jure summi imperii, quam late patet, verum metiendum ex voluntate eorum qui illud introduxerunt. Atqui illud introduxisse patet, ut securitatem & salutem suam conservarent, atque tueri possent adversus omnem vim & injuriam, ergo non est præsumendum aliquem populum eam sibi regiminis formam eligere voluisse, quæ summo imperanti adeo absolutum in sese dominium & imperium tribueret, ut negligentem communem salutem & abutentem imperio sæviendo in subjectos, & innumeris malis ac injuriis eos afficiendo, sibi non esset jus & facultas propriam defensionem suscipiendi, eumque non tanquam legitimum principem, sed injustum dominatorem & tyrannum coercendi quibusvis mediis; quod si saltem de facto non fieri posse videatur, quia fortasse omne omnino imperium in illum transtulerunt ita ut etiam si abutatur imperio æquo animo perferre debeant, quæ inde in se redundant incommoda, de jure tamen fieri potest & consequenter etiam de facto, non obstante ejusmodi absoluti imperii delatione. Quippe adeo absolute neminem a se imperium abdicare posse vel voluisse mihi persuadere nequeo, & miror viros sana mente præditos in contrariam opinionem adductos. Imo & absolutissimum quod fingi potest imperium omnem abusum vetat, quia imperium abutendo nullum exercetur imperium, quoniam non ad male utendum, sed bene populum suum in principem contulit imperium. Regere se populum debere Rex meminerit, perdere velle autem non regere est; verum illud male non stricte sed latissime extendendum diximus, ne licentiam demus hominibus novarum rerum cupidis sæpius innovandi imperii, & violationi summæ majestatis, quæ sancta esse debet & inviolabilis, causam præbeamus,

3. Neque vero non multæ exstare possunt causæ, cur populus jus totum imperandi a se abdicet, aliique tradat, puta quia in periculum vitæ adductus alia lege qui se defendat reperire non potest: aut quia inopia pressus aliter habere non potest copiam unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deum, divina humanaque omnia, in vestram P. C. ditionem dedimus: & quidam populi, cum Romanorum ditioni subjicere se vellent, ne recepti quidem sunt; quod narrat Appianus: quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere se possit? Apud Virgilium legimus:*

*Nec cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit regno.*

Accedere etiam potest, ut paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam servorum copiam habens eos manumittat sub imperii ferendi & census pendendi legibus: quæ suis exemplis non carent. De servis Germanorum apud Tacitum est: *Suam quisque sedem, suos penates regit. Fru menti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono injungit, & servus hactenus paret.*

C O M M E N T A R I U S.

SI quis in necessitate constitutus coactus sit vel vitæ conservandæ causa, vel ad inopiam sublevandam seque sustentandum, imperium a se abdicare in totum nulla sibi parte reservata, tamen illa renunciatio imperii non latius extendenda quam voluntas abdicentis, cujus latitudinem perspiciamus ex necessaria Imperii delatione, scil. quia ipse se nequeat tueri vel periculo eripere, aut inopiam suam subvenire, necesse habet, si salvus esse velit & propriæ salutis consulere, sese in alienam tutelam & fidem permittere, juri suo renunciando, ea lege, ut sibi obligatio imponit, qua tenetur exsequi quod alter imperat, quamvis quæ ipsi facienda imponuntur, cum suo non convenient desiderio & appetitu, tamen non amplius sui juris, sed alieno imperio subiectus est, prompte nullaque interposita mora obtemperandum. Verum quemadmodum sui conservatio fuit causa abdicandi imperii, ita etiam ea debet esse mensura imperii in alterum delati, abdicavit in quantum abdicare potuit & etiam debuit, in totum tamen, quatenus nihil sibi juris reservavit aut imperii circa gubernationem societatis & negotiorum publicorum administrationem, verum ea omnia arbitrio summi imperantis reliquit, ita ut nec jus deliberandi nec quicquam statuendi de publico & communi bono facultatem habeat, imo nec de privatis bonis disponendi jus nec iis utendi nisi quatenus legibus permissum, nec agendi quicquid libet facultatem, sed ei leges vel voluntas imperantis agendorum norma est. Sic populus Cam-

panus cum sese daret in ditionem populi Romani ea lege ut populus Romanus defensionem susciperet adversus Samnites, abdicat summum imperium quod habebat cum circa sacra tum etiam profana, imo & in semetipsum ac liberos, quatenus quæ privatorum sunt ad publicam utilitatem debent referri, & consequenter summi imperantis potestati subjacent: unde Plautus *Amphitr. Act. 1. Scen. 1.*

Deduntque se, divina humanaque omnia, urbem & liberos,

In ditionem atque arbitrarium, cuncti Thebani populi.

Sic quoque Polyb. in excerptis legat. 142. *Quis Pop. Rom. arbitrio se suaque permittunt, si agrum primo illis dant omnem quem habent, & urbes quæcunque sunt in illo: ad hæc viros pariter & feminas, & quotquot in agris fuerint; amnes, portus, sacra, monumenta denique: ita ut omnium dominis fiant Romani.* Quia autem ejusmodi deditio fit ob defensionem & sui conservationem, eorumque quæ ad vitam tuendam pertinent, non debet verti in perniciem & incommodum deditis, quamobrem non tam late extendendum imperium quamvis absolutissimum, quod propter ejusmodi causam delatum est, ut omnia quæcunque crudelissima dedititii æquo debeant ferre animo, ita ut non habent jus & facultatem cuique a natura tributam se tuendi, coercendo dominatoris sævitiam crudelitatemque, est enim hoc imperium omni imperio potius, juris per-

perpetui & immutabilis, quod abdicari nequit neque abdicatum præsumitur nisi se conservandi causa, qualis conditione omni imperii vel ex necessitate, vel libera voluntate translata, delationi inest si non expresse saltem tacite, qua non præstita ad transferentem reverti dicendum, quia ipso jure eo excidit, ut sup. annotavimus. Concedimus Auctori populum aliquem ad eundem modum se dedere posse, quemadmodum populus Campanus se subiecit ditioni Romanorum, homini alicui præpotenti, verum illa subiectio non infinita est, quamvis enim libertati & imperio suo renunciant, justos tamen dominos volunt, ut ait Salustius; suas enim cautiones habet, salus po-

puli in quacunque regiminis forma suprema lex esse debet, quæ & summam potestatem obligat imperium ejus conservandæ intuitu acceptum huic convenienter tractare; ad eam enim in omni delatione, deditio, atque subiectione respicitur; unde & mutua imperandi & parendi obligatio, ejusque modus atque latitudo metienda. *Omnes omnino principatus, regna, imperia, potentatus, legitimos, legum, & hominum, ob publicam ipsorum civium utilitatem, non etiam ob regentium commoda, irventos, creatos, receptos, & admissos fuisse ait, Vasquez illustr. controu. c. 1. n. 10.* Verum caute hæc interpretanda & sano sensu intelligenda, ut ante dictum.

4. Adde quod, sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos; ita & populi quidam eo sunt ingenio ut regi, quam regere norint rectius; quod de se sensisse Cappadoces videntur, qui oblata a Romanis libertati vitam sub rege prætulere, negantes vivere se sine rege posse. Sic Philostratus, vita Appollonii, stultum esse ait, Thraces, Myfos, Getas in libertatem vindicare, qua non gaudeant.

Strabo
XI I.
Justin.
lib.
XXXVIII.

C O M M E N T A R I U S.

QUamvis quosdam homines natura adeo stupidos fecerit, ut videantur ad semetipsos regendos alieno opus habere imperio, quia tamen ejusdem conditionis & generis, cujus illi, quos ad regendum natura finxit magis idoneos, ejusdem quoque libertatis naturalis participes, quæ cuique dat imperium in semetipsum & bona sua regendi & administrandi pro lubitu, quo imperio nequit privari nisi ipse illud abdicando transferat in alium, quippe cum natura homines sibi fecerit æquales non capacitate sed conditione & jure, nemini sibi jure aptitudinis, qua præ cæteris gaudet, in socium quasi minus aptum imperium vindicare potest, nisi excipiamus maritalem & patriam potestatem, verum perperam exinde uxor serva & liberi servi vocarentur, spectat enim magis ad administrationem familiæ quam servilem subiectionem, ideoque nec ea perpetua in liberos, nec plane herilis vel regia in uxorem. Quippe quemadmodum est thori focia, ita etiam plerumque fit administrationis regiminis cum in servos tum etiam liberos confors, dependens vero a potestate viri tanquam familiæ principis. Si quidam natura factos ad serviendum videntur, non tamen eo ipso destituti sunt jure & imperio a natura tributo cuique ad coercendos & puniendos eos, qui sibi gravi injuria afficiunt, aut vim aliquam vite & corpori ejusque membris inferunt. Servi natura, quia magis propter naturalem stupiditatem quibusdam adnatam ipsis magis expedit alterius regimini subesse, quam sui juris manere, quamobrem perspicentes, ex re sua & usu esse regi potius quam regere, sponte & libenter se

alteri submitunt. Ex consensu itaque omne summum imperium deducendum, cui quidem occasionem præbuit naturale quorundam tardum ingenium, verum non ipsa natura alterum alteri obnoxium genuit, scil. ipso actu. Et eo sensu accipienda quæ apud Aristotelem legimus *Polit. 1. cap. 3.* Idem itaque jus idem imperium ipsis est, quod omnibus hominibus summum ali-quod imperium elegitibus tribuimus. Quia omnibus illud commune qua homines, in quorum numero & servus quoque habendus. Audiamus hic Hornium *de civit. lib. 1. cap. 3.* naturalem illam servitutem reprobans: *Ingenioso autem homini imperium naturale assignare, & robustum ac minus callidum in servitutem naturalem destruere; id vero politicam doctrinam omnem, & discrimen dominorum ac servorum eximio turbat. Da mihi hominem, tam stupidum ac fatuum, ut Seneca joco, regnare etiam possit: hunc stolidum regem, summa potestate fruentem, in ergastula servorum compinges. Cui associandi omnes proceres, robusto corpore, exili ingenio decorati. Contra omnes servi callidi, qui dominio alterius subditi revera erunt, si sagacitate polleant; in classe dominorum evehes. Ita contraria tandem idem subiectum inhabitabunt, & dominus erit servus, servus in dominum evadet. Nemo tam vacuus est ingenio, quin sibi regendo sufficiens videatur: accedente hac doctrina, illicitis etiam modis, injustum scil. dominatum alterius excutiet. Aperiendo imperium nullum producit; hic in servitutem neminem destrudit rudior illa & stupidior simplicitas.*

5. Neque vero non aliquos movere potuerunt exempla gentium, quæ per sæcula plurima sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt.

Lib. v. 1.

Liv. l.
XLII.

Urbes sub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum sua mutatam voluisse. Est & interdum is civitatis status ut videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse; quod de Romana, qualis erat Cæsaris Augusti ætate, multis prudentibus visum est. His ergo similibusque de causis accidere non potest tantum, sed & solet, ut se homines subjiciant imperio alterius ac potestati; quod & Cicero notat Officiorum secundo.

C O M M E N T A R I U S.

Imperium Monarchicum sive Regium omnium optimum esse sup. statuimus, ideoque & primum fuisse inductum, quia concordia & tranquillitas sub eo potissimum conservare posse videtur, & consequenter feliciter sub eo vitam transigi, atque etiam multos populos vixisse testantur Historiæ, quoniam olim obtinuisse testatur Justinus, ut ad fastigium hujus majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio reges principesque provehebat. Et ut inquit Cic. 2. off. cap. 12. *Mihi quidem non apud Medos, ut ait Herodotus, sed etiam apud majores nostros justitia fruenda causa videntur olim bene morati reges constituti. Nam cum premeretur inops multitudo ab iis, qui majores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant virtute præstantem, qui cum prohiberet injuria tenuiores, æquitate constituenda summos cum infimis pari jure retinebat.* Quamobrem Aristot. 3. polit. 3. *Quapropter erit & disciplina eadem & mores iidem ferme, qui virum bonum faciunt, & qui faciunt Reipub. administranda idoneum. Reges a recte agendo vocati sunt: ideoque recte faciendo Regis nomen meretur. Recte ergo illi reges*

vocantur, qui tam semetipsos quam subditos bene regendo modificare noverunt. Ibid. de summo bono lib. 3. Arbitrabatur Cyrus nemini convenire imperium, qui non subditis esset melior. vid. Xenoph. de inst. Cyr. Olim oraculum soloni redditum fuit. *Urbecula est felix, qua præconem audiat unum.* Sic non infeliciter vixerunt Romani sub Romuli, Numæ Pompilii cæterorumque regum, excepto Traquino Superbo, imperio. Et quemadmodum sub imperio regio nata Resp. ita quoque sub unius imperio renata, & ad pristinum splendorem vigoremque reducta, cum enim perpetuis discordiis bellisque civilibus misere distracta atque concussa ruinæ jam videbatur proxima non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, inquit Tacitus, quam ut ab uno regeretur. *Gratulandum tamen in tanta perturbatione est, quod potissimum ad Octavium Cæsarem Augustum summam rerum rediit: qui sapientia sua, atque solertia, percussam undique, & perturbatam, ordinavit imperii corpus. Quod ita haud dubie nunquam coire & consentire potuisset, nisi unius præsidis nutu, quasi anima & mente, regeretur.* Flor. lib. 4. cap. 3.

6. Jam vero bello justo, ut ante diximus, sicut acquiri potest dominium privatum, ita & dominium civile, sive jus regendi non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censerentur debent: nam idem jus eademque ratio est procerum qui plebe exclusa civitatem regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adolescentes a deliberationibus publicis arceantur?

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum occupatio est justus acquirendi domini modus eorum quæ nullius sunt, ita etiam victoria vel jure belli acquiruntur dominium non solum privatum earum rerum quæ capiuntur ab hostibus, verum etiam in ipsos captivos eorumque bona dominium nanciscuntur summus imperans, cujus nomine bellum susceptum geritur, idque civile vocatur, quia illud ipsum pertinet ad jus regendi, quod quamvis hoc modo acquisitam latius patet, vel majus esse videtur imperio consensu acquisito, quia nullis conditionibus aut legibus præscribitur vel li-

mitatur, quam quos victor sibi ipsi statuere placet, tamen non infinitum est, principi facultatem tribuens quæcunque libuerit populo jure belli in potestatem redacta faciendâ imponere tanquam suo mancipio, quo, dum suo arbitrio utendi jus habet, nunquam abuti posse videtur, ita ut etiam ea quæ sibi maxime nocitura videntur exequi teneatur. Quasi Regi magis liceret imperio suo abuti in bello captos quam cæteros cives; abutitur autem quoties non utitur ad tuendam salutem, & securitatem subjectorum, (quorum in numero licet, durioris sit conditionis

tionis & fortunæ, etiam belli jure subactus populus) sed intolerabilem exercendam tyrannidem cum in corpora tum etiam aliquando in conscientiam, ita ut vita potius tanquam supplicium bello servatis concessa videatur, quam adversæ fortunæ solatium & clementiæ ac humanitatis, qua in victos uti decet victorem suo cedentes imperio, testimonium, sui que patrociniæ adversus omnem vim & injuriam tessera: nam ea mente servantur ut conservantur qua conditione etiam se dedisse videri debent. Qui enim se moriturum videt alterius manibus, vel incommoda morte pejora perferenda, ille sane suam defensionem obstinate potius suscipit, quam se hosti tradendo acerbo sæpissime mortis genere vitam finire, aut vitam morte pejorem agere innumeris incommodis & malis expositam. Verum quia propriæ tuendæ salutis contra vim & impetum adversarii se imparem vidit, & tamen salvum esse cupit, potius necessitati cedere voluit quam extrema tentare, quam obrem satius duxit tanquam unicum salutis obtinendæ ac conservandæ remedium victoris imperium agnoscere, & ad ipsum transferre quæ ipse eousque summæ majestatis habuit jura, quam ea tuendo vitam & corpus inevitabili periculo exponere. Et non alia conditione, licet non expressa, tacita saltem, victor sibi dominium civile acquisivisse videri potest, cujusmodi conditio mutuam obligationem continet, qua & summus imperans populum subactum & suæ ditioni adjectum tueri & regere, ut bonum & justum decet principem, tenetur, & populus victoris imperium agnoscere, jussis obtemperare, & mandata legesque ab eo lata tanquam agendi normam & vitæ instituendæ regulam sibi præscriptam observare, & ut paucis dicam, jam plane alieni juris facto populo libertate amissa jure belli, principis est imperare quæ optat, ei jussa facessere fas est. Verum quemadmodum non omnia oportet optare, ita nec imperare decet, optare debet salutem & securitatem populi salvam, imperare itaque quæ huic inservire videntur, optat idem populus dum contulit imperium & alieno se subicit arbitrio, vel voluntate, vel necessitate. Quare & imperata facere se obligat, quia obedientia & executio eorum quæ imperans jubet est medium necessarium conservandæ salutis & obtinendæ securitatis, quam sibi pollicitus fuit dum abdicavit imperium & libertatem quæ sibi competeat, vel naturali, vel civili jure. Principis itaque officium est consulere salutem & securitati civium, quocumque modo sibi acquisiverit imperium, civium officium est obedientiam debitam præstare. Modus dominiæ acquirendi potest illud quidem vel limitare, vel ampliare, verum non potest summum imperantem suo officio & obligatione, non solum imperio consensu delato, sed & jure belli acquisito inhærente solum efficere, ita ut ipsi liceret eo abuti. Eadem omnis imperii tractandi & moderandi ratio, quia idem finis esse scopus esse debet, qui est communis salutis & securitatis ac utilitatis procuratio. Qua neglecta a principe, omnibus civibus quocumque modo ad imperium agnoscendum eique obtemperandum obstrictis idem jus

tribuit coercendi principem salutis & securitatis suæ hostem. Eadem necessitas, qua alieno imperio sese subicere fuere obligati, ipsis facultatem tribuit propriæ salutis defensionem suscipiendi, quemadmodum eam non abjecerunt, ita nec imperium abdicarunt nisi ejus tuendæ causa. Idem jus idemque imperium, quod habuit populus, antequam in dominium & potestatem victoris redactus fuit, ad depellendam a se vim & hostiles impetus, recuperat in principem, cujus injusta dominatio quique hostilem se nondum exuisse animum testatur, cui sese opponere omnia permittunt jura, vel abjiciendo non imperium, nam id nomen justæ tantum gubernationi convenit, sed injustam dominationem, vel alio eum coercendi modo. Optime Cicero 3. off. *Nulla enim nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est: neque est contra naturam, spoliari eum, si possis, quem honestum est necare: atque hoc omne genus pestiferum atque impium ex hominum communitate exterminandum est. Etenim, ut membra quadam amputantur, si & ipsa sanguine & tanquam spiritum carere cœperunt: sic ista in figura hominis feritas & immanitas belluæ a communi tanquam humanitate corporis segreganda est.* Recte addit Author idem jus eandemque majestatem & summum imperium etiam apud plures reside-re, ut proceres, & consequenter quamvis forma regiminis magis popularis videatur, attamen populo non competit major potestas in eos quam reges imperium male utentes. Quippe nihil derogat majestati vel imperio personarum pluralitas, sed tantum jus de publicis deliberandi negotiis eaque administrandi dividitur. Omne enim imperium tanquam causa proxima derivandum a consensu & voluntate civium, tum etiam forma administrationis, itaque idem jus, quod principi sive uni domino & regi concessum, quoque competit pluribus ad Reipub. regimen vocatis. Unde sequitur si populo nullam habet potestatem coercendi & puniendi principem vel Regem male utentem imperio, ergo nec etiam proceres, si vero in proceres ejusmodi potestas ei competit, ergo & in Reges. Quamobrem; Apostolus vult ut omnis anima indistincte quibusvis potestatibus supereminentibus subiecta sit, quia omnibus eadem imperium ab eadem prima causa Deo competit ejusdem ordinationis sunt. Illustriori quidem modo conspicitur majestas in unius persona, sed non major vis imperii. Summum ubique imperium ubi societas civilis, quia sine hoc fundamento consistere nequit, summum autem vocatur, quia nullum agnoscit superiorem illud habens, & consequenter sive penes regem sive proceres resideat societas civilis administratio, utrique idem jus, eadem civilis potestas. Forma itaque gubernationis, unde & diversa imperii ratio, non mutat ejus naturam & vim, utpote quæ nihil ei addat vel detrahat, sed idem manet imperium, eadem majestas, licet diverso modo tractetur, & idcirco concludendum populo non plus ejus in proceres, quam in principem imperio abutentem tribuendum, sed utrumque posse coerceri quando legitimum imperium mutant in tyrannidem,

nidem, & injustam & perniciosam omnibus civibus & subiectis dominationem. Tyrannum enim non ferendum dicit vulgus, apud Corn. Nep. *in ta Dion.* Sic olim Tarquinius regno a Romanis expulsus. Sic etiam patriam suam a triginta tyrannis oppressam in libertatem vindicavit Trafsybulus. Idem in *ejus vita c. 8.* Quod alterum Authoris argumentum attinet pro conservando summi imperii inviolabili jure adductum, desumptum a quarundam in Repub. personarum ab administratione civilis exclusione, ei responderi potest, hoc fieri, vel quia suspecti sunt non bene de Repub. meritori, vel etiam sui non sunt juris, vel immaturi ad tractandum imperium, vel etiam incapaces. Prioris generis sunt inopes & exteri: illi enim præsumuntur sæpe privatum commodum publico antepone. Hi suspiciuntur tanto ardore tantaque vigilantia & fide communem Reipub. salutem & securitatem non procuraturi, quia sæpissime proprium interesse alibi habeant, ubi scilicet & lares suos ac penates constituerunt, vel transferendi animum habent, quamobrem & hodie apud nos receptum, ut nulli aditus ad Reipub. administrationem vel cujusque civitatis magistratum pateat, nisi fuerit prius in civium numerum cooptatus, & consequenter domicilium suum constituerit ubi & magistratum ambit. Hinc in usu apud Aegyptios fuisse tradit Diodor. Sicul. *Hist. lib. 1.* agrorum portionem militibus assignare. Quia absurdum ducebant, *salutem omnium committere iis, qui nihil in patria, pro quo dimicarent, cari & pretiosi haberent.* Posterioris generis sunt fœminæ & adolescentes, hi, quia immaturi imperio, illæ, quia plerumque ejus imperitæ, vel saltem impares tot laboribus perferendis & suscipiendis curis, quas Reipublicæ administratio efflagitat, vel etiam quod varium & mutabile semper fœmina, non ea qua oportet constantia publica tractaret negotia. Non tamen novum est & inauditum fœminas ad Reipub. gubernacula admotas fuisse. Sic Germanos nec consilia fœminarum asperna-

bantur, nec responsa negligebant, teste Tacito. Cognita etiam quæ de Amazonum imperio tradunt Scriptores. Verum prisca illa omittens, proxima & superioris & currentis hujus seculi exempla proferre satis duco; quorum fœcunda fuit Britannia; citare possum Clarissimas rerum gestarum magnitudine & gloria insignes, ad trium regnorum imperium tractandum quasi naturæ manu formatas reginas, illustrissimam Elisabetham, & incomparabilem thori & imperii magni GUILIELMI quondam sociam & consortem MARIAM reginarum Britannicarum immortale decus & ornamentum, cui rerum publicarum gendarum prudentia, & tanti imperii administrandi sapientia non quidem ullam fœminam, sed nec masculini sexus aliquem secundum, vel antiqua, vel proxima nostris temporibus monumenta referunt, nec fortasse posterior feret ætas, nisi GUILIELMO superstitite. Sic neque hodie Hispani, Itali, Sueci, Belgæ fœminarum imperium declinant. Ob peculiare itaque quasdam rationes ab imperio arcentur personæ, quas Author adducit, quæ populum, a quo ipsum imperium, scilicet quod ad ejus delationem & electionem imperantis, tanquam ex suo fonte derivamus, spectare nequeunt, quemadmodum quisque homo habet jus se conservandi, & imperium ea sibi vindicandi & acquirendi quæ sibi prodesse & conservationi inservire arbitratur, tum etiam arcendi a se mala, & coercendi atque etiam puniendi qui sibi nocendi animum inducunt, vel ipso facto injuriam & damnum intulerunt, ne vel amplius noceant, vel reparant damnum, ita penes populum idem jus idemque residet imperium naturaliter, sed ut magis commode communi saluti consultum foret, uni vel pluribus ejus curam demandarunt & imperium in alium transfulerunt, huic fini convenienter utendum, ut jam diximus, quod revertitur naturali ordine ad transferentem, si eventus non respondet expectationi & intentioni.

Liv. lib. 5. Liv. l. VII. Lib. XXVI. Lib. XXXI. Strab. XIV. Diod. l. XVI. Paus. Lac. Exp. Cyri. lib. v. Lib. IV. Lib. v. Hist. I.

7. Jam vero & populi quidam alios sub se populos habent, non minus addictos sibi quam si regibus parerent: unde illa interrogatio, *Estne populus Collatinus in sua potestate?* & Campani cum se Romanis dedidissent, facti dicuntur alienæ potestatis: Acarnania ut & Amphiloehia dicuntur fuisse juris Aetolorum: Peræa & Caunus ditionis Rhodiorum: Pydna a Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Spartanis fuerant oppida, postquam eorum ditioni exempta sunt, Eleuthero-laconum nomen acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuisse Sinopensium apud Xenophontem. Nicæa Italiæ adjudicata Massiliensibus apud Strabonem, & insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim oppidum coloniae Capuensi, Caudium coloniae Beneventanæ adjudicata cum territoriis suis apud Frontinum legimus. Otho provinciae Beticæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. Quæ omnia convelli necesse est, si id recipimus, jus regendi semper subditum esse eorum judicio ac voluntati qui reguntur.

C O M M E N T A R I U S.

Non indiget probatione populos quosdam sibi etiam subiectos eodem jure habuisse alios populos, quo regibus subiecti sunt cives. Sed & ipsis idem jus concedimus in populum male imperantem, quod tribuimus civibus in tyrannum. Nam populus sui juris eodem modo dominium civile sibi acquirit quemadmodum Rex, vel princeps, sed eodem etiam uti debet modo. Quin de mediis, quibus sese tueri adversus injustam dominationem possunt, cogitandi, eaque adhibendi suo habent jure facultatem, & consequenter imperio vix parituri, ut patet ex iis quæ ad præcedentem §. annotavimus, quæ huic applicanda. *An*

*credi posset ullum populum aut hominem denique in ea conditione, cujus cum paniteat, diutius quam necesse sit mansurum, apud Livium est lib. 8. cap. 21. Optime Antoninus Philosophus apud Herodianum lib. 1. cap. 4. *Idemum dicitur tunc imperant, qui non metum ex crudelitate, sed bonitatis suæ desiderium animis suorum instillant, neque enim quos servare necessitas cogit, sed quos obtemperare suam quemque voluntas adigit, si sunt in agendo patientes, et a suspitione omni assentationeque vacui, nec unquam imperia detrectant, nisi violentia & injuria ad hoc adducantur.**

8. At vero esse reges qui populi etiam universim sumti arbitrio non subsint, tum sacra, tum profana historia testatur. Si dixeris, inquit Deus populum Israëliticum alloquens, *Statuam supra te regem: & ad Samuelem: Indica eis jus regis qui regnaturus est super eos.* Hinc rex unctus dicitur super populum, super hereditatem Domini, super Israël; Solomo rex super totum Israël. Sic David Deo gratias agit quod populum suum ipsi subjecerit. Et Christus, *Reges, inquit, gentium dominantur eis.* Notum illud Horatii:

*Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Jovis.*

C O M M E N T A R I U S.

Concedimus Authori Reges populi arbitrio vel judicio non subesse, quippe id ipsum & res dictat ratio, & societatis fabrica exigit, atque etiam de natura summi esse imperii demonstravimus, nullum habere superiorem, idque ipsum indicat vocis significatio, ut dictum. Verum quæso qui potest inde inferri, summum illud imperium, quod consistit in jure cives regendi, id est eorum viribus & bonis, tum etiam personis utendi ad communem salutem & securitatem, cujus conservatio fuit causa imperii delati alicui civitatis membris, tuendam & procurandam, adeo infinitam civibus seu populo universim sumpto obediendi obligationem imponere, ac omne prorsus in se imperium eripere, ut si Rex in tyrannum degeneret, & populum crudelissime, omnia divina & humana jura flocci faciens, habeat, patienter tamen ferendus sit, & consequenter non posse coerceri vel puniri a populo abutentem summo imperio, Hanc plus quam servilem subjectionem, nec ratio, nec divina vel humana jura exigunt, nec probant. Et quid si de facto quibusdam tam durum servitutis jugum impositum, ex eo non jus quod populus sibi vindicare potest metiendum, sed ex ratione & æquitate. Exempla ab Authore adducta quid aliud inferunt, quam Regi in populum esse regium, id est summum imperium, ejusque

majestatem sacrosanctam ac inviolabilem habendam, ideoque intacta ac illibata conservanda a populo, cujus est eam venerari, & summi imperatis se subicere arbitrio, ejusque jussis obtemperare, & mandata diligenter exequi. Quippe a Deo super populum constitutus & unctus, ut populi salutem securitatemque tueatur, cujusmodi defensio & procuratio exigit, ut ab ejus consiliis & mandatis pendeat & obsequatur. Ita enim inquit Dominus *1 Sam. cap. 9. Et unges eum ducem super populum meum Israël, scil. Saullem.* Sed quem in finem. *Ut salvet populum meum de manu Philistinorum.* Et *cap. 10. 1. Ecce unxit te dominus supra hereditatem suam in principem. Et liberabis populum suum de manibus inimicorum ejus, qui in circuitu ejus sunt. Et hoc tibi signum, quia unxit te Dominus in principem.* Hic est finis & scopus imperii tibi a Regum rege delati, hac de causa tibi subjecit populum, & obstrinxit ut obtemperent. *Dominaberis itaque populo tuo, scil. in officio continebis, coëscabis ne mali quid perpetrent vel admittant, quo vel socius læderetur, vel communis tranquillitas perturbaretur, aut publicæ salutis & securitatis noxium esset.* Dominari igitur hic est legitimo & justo modo imperium in populum uti ad communem salutem & tranquillitatem tuendam ac conservandam, cui obedire itaque & subiaci summoque

Deut.
XVII. 14.
1 Sam.
VIII. 4.
1 Sam.
IX. 16. x.
XVI. 1.
II Sam.
V. 2.
I Reg.
IV. 1.
Pf. cXL.
IV. 2.
Luc.
XXII. 25.
Epist.
XIV.

re populi atque civium interest, si propria salus sibi curæ est. Non unctus itaque tyrannus super populum, cui & subjectos esse eodem juris vinculo tenerentur cives aut universus populus. Justa itaque intelligenda dominatio quæ Regibus tribuitur unctis super populum Israël Non eodem sensu occurrit dominandi vox *Luc. 22. v. 25.* ideoque male allegatur ab Authore ad confirmandam suam opinionem. Eorum verborum sensus petendus ex *Matth. cap. 20. v. 25.* ubi inquit Christus: *Scitis principes gentium in eas domi-*

nari, & magnates potestatem exercere in eas, abutendo imperium, non contenti legitimi imperii exercitio, cujusmodi abusus damnat Christus. Ideoque ad hanc dominationem non pertinent illud Pauli, Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita esto. Quia nullæ nisi ordinatæ a Deo. Qui autem posset approbare Deus tyrannidem, quam injustam dominationem vocamus, qui nihil velle potest quam quod justum ac æquum est.

Flamin.

9. Tres gubernandi formas ita describit Seneca: *Interdum populus est quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in ea timentur viri; interdum singuli quibus potestas populi & in populum data est.* Tales sunt quos Plutarchus ait, *ἔστι τῶν νόμων μόνον, ἀλλὰ ἢ τῶν νόμων ἀρχεῖν, imperium habere non ex legibus modo, sed & in leges.* & apud Herodotum Otanes singulare imperium sic describit: *ἀνδρῶν πλείονα πᾶ βύλεται: facere quod quis velit, ita ut alii rationem non reddat.* Dioni quoque Prusænsi regnum definitur: *ἑπτασίτην ἀντιπρόθυμον ὄντα, ita imperare ut alii ratio non reddatur:* Pausanias Messenicis opponit *βασιλείαν ἀρχῆ ὑποθύμω, regnum potestati tali quæ rationem actuum reddere debeat.*

COMMENTARIUS.

Concedo Authori quod tanquam argumentum ex Senecæ verbis profert, qui, cum sermonem habet de triplici gubernandi forma, Monarchicam describit eam, quando singulis sive Regibus sive principibus potestas populi & in populum data est. Sed qualis? quam habuit populus, quippe cum jam demonstravimus omne imperium a consensu & voluntate populi derivandum, ejus mensura & latitudo ex eo metienda, & ex ea iterum obediendi obligatio & subjectionis necessitas, atqui non solum præsumatur, sed etiam certo dici possit neminem propriam carnem odio habuisse, concludendum populum non injustam in semetipsum exercuisse dominationem & tyrannidem, sed justum imperium, ergo nec eam exercendi jus transfuisse dici potest in summum imperantem, sed legitimam & sibi salutarem potestatem, qua & ipse usus est. Nec etiam aliam transferre potuit, quia non habuit, quippe lex illa fundamentalis, cujus obligatione nemo solutus esse potest, quæ cuique injungit sui conservationem, non amplio-rem potestatem homini concedit in semetipsum, quam huic inservientem. Ita ut quamvis populus potestatem absolutissimam contulisset in principem, ea tamen secundum dictæ legis tenorem explicanda & commensuranda esset, & dicendum quod ea circumscribitur conservationis & salutis societatis conservandæ finibus. Ideoque si huic non inserviat, videtur quasi ipso jure excidere summa majestate summoque imperio princeps, quasi contra leges introducto, quod autem contra leges fit ipso jure nullum est. Et quid si expresse delationi addiderint, quamvis in se læviret, veneraturos tamen ejus imperium, omni itaque coercendi & pu-

niendi facultati, quæ in ejusmodi necessitate constituti possent uti, renunciarunt, non eo amplio-rem jure nanciscitur princeps in cives potestatem, quippe talem potestatem ipsi non habentes etiam, ut diximus, in alterum transferre nequeunt, quia nemo est dominus membrorum suorum, nisi quatenus utatur ad consequendum quod sibi utile est, & conservationi propriæ & salutis conducit, ita ut in sese ipsum lævire nequeat, & consequenter eam alteri deferre. Ita ut absoluta ejusmodi potestas in populum, quæ non posset coerceri, ficta & cerebrina est, quippe etiamsi expresse id pactum esset inter Regem & populum, nullius tamen effectus esset, quia semper possit ab eo resilire, veluti contra leges inito, adeoque nullam pariens obligationem, quæ populum privaret facultate principem cogendi, ut convenienter legibus administraret Rempub. Quamvis imperium in leges habeant, non tamen omnibus solutam legibus potestatem vel imperium habent. Vigore summæ majestatis ac universalis jurisdictionis, qua decorata est summa majestas quemadmodum summus imperans leges condit & interpretatur, ita etiam publica suadente utilitate, vel exigente necessitate eas mutat vel abrogat, quam potestatem etiam populus habuit, unde verba Romuli apud Halicar. lib. 4. *Populus leges sciscunt.* Quemadmodum non idem semper suadet communis utilitas, quia res humanæ multis mutationibus obnoxia sunt, ita quoque Reipub. interest leges ad præsentem ejus statum accommodare, quamvis crebra mutatio non semper usui futura, ideoque nisi necessitate exigente leges mutandas suaderent. Quamobrem optime differit L. Valerius

in

in oratione contra M. Catonem apud Livium *lib.*
 34. *Ego quemadmodum ex his legibus, que non in tempus aliquod, sed perpetua utilitatis causa in aeternum lata sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status Reipub. inutilem fecit, sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipsis mutabiles esse video: qua in pace lata sunt plerumque bellum abrogat; qua in bello pax; ut in navis administratione alia in secunda, alia in adversa tempestate usui sunt.* Quoniam itaque natura quotidie novas properat edere formas. 2. *Feud. tit. 23. §. 2. vers. sed quia.* sapientissimo legislatori incumbit naturæ varietati ejusque machinationibus sufficere, & instar prudentis naucleri Reipub. clavum, prout ipsi proficuum erit, ducere *Nov. 74.* Quod Otanis, Dionis, Pausaniæ dicta attinet, & nos quoque statuimus nullum posse constare sum-

um imperium, nisi uni reddatur ratio eorum quæ constituere vel agere placet summæ majestati, omnia e Repub. gesturus præsumitur juste imperans, cui populi salus & Reipub. utilitas lex est. Verum ea plenitudo potestatis non tam late extendenda, ut etiam quævis vel absurda vel impia admitti possent extra omnem pœnam: nec enim potestatis plenitudo ad malum & injuriam extenditur. Illa enim non potestatis, sed tempestatis plenitudo foret. Vasquez *illustr. controu. l. 1. cap. 5. n. 17. non dominatorem & servos sed rectorem & civés cogitare debent.* Tacit. *annal.* Nulli igitur subsunt, cui rationem reddere coguntur principes, quamdiu regunt ut oportet; abutentes autem potestate, & mutantes in tyrannidem justum imperandi modum, populi coërcitioni subjecti dicendi videntur.

10. Aristoteles reges quosdam esse ait cum eo jure quod alibi habet ^{III.} ipsa gens in se ac sua. Sic postquam Romani principes imperium vere ^{Pol.} regium usurpare cœperunt, dicitur populus in eos omne suum imperium & potestatem contulisse, etiam in se, ut interpretatur Theophilus. Hinc illud dictum M. Antonini Philosophi: *Nemo nisi solus Deus* ^{Inst. de jur. nat.} *judex principis esse potest.* Dion. l. LIII. de tali principe: *αὐτοκράτης ὄντως καὶ ὁ αὐτοκράτης, ἢ ἑαυτῶ, ἢ τῶν νόμων, πάντα τι οἷα βέλοιο πρὶν, ἢ πᾶνθ' ὅσα αὐτὸν μὴ βέλοιο μὴ περὶ τῆν.* ^{§. sed & quod} *Liber est, sui que ac legum potens, ut & quod vult faciat, & quod non vult non faciat.* ^{Xiph. vita M.} Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum Inachidarum ^{Am. l. 4.} Argis: nam in Argiva Tragedia Supplicibus, sic populus Regem affatur apud Æschylum:

Σὺ τοι πόλις, σὺ δὲ τὸ δῆμιον,
 Πρῦταίς ἀκρατῶ ὄν,
 Κερατῶν βωμῶν ἐσίαν χθονός,
 Νονοψήφοισι νόμοισι σέθεν.

*Tu res populi, tuque urbs tota es,
 Non judiciis subditus ullis,
 Regni folio fultus ut ara,
 Unoque regens cuncta arbitrio.*

COMMENTARIUS.

SI non majorem sibi summi imperantes potestatem vindicarent, quam unaquæque habet gens seu populus in se ipsum ac sua, justam & rationi & æquitati congruam potestatem exercerent, satis etiam absolutam, id est nullius imperio nec arbitrio subjectam, nisi delationi leges & conditiones quædam adjectæ imperanti modum & regulam præscribentes. Verum de ejusmodi imperio hic non est sermo, sed absoluto, quale ipse habet populus nullum nisi semetipsum agnoscens superiorem, ideoque nemini nisi sibi ipsi rationem gubernationis, & administrationis reddens. Quemadmodum homines in naturæ statu in se familiam ac bona absolutissimum habent imperium. Ejusmodi imperium revera

usurpare Romanos Imperatores cœpisse inquit Author, postquam populus omne suum imperium & potestatem in eos contulisse tradit, & quidem in se, idque lege Regia cujus meminit Justinianus *Inst. de jur. nat. gent. & Civ. §. 6. Sed quod principi placuit, legis habet vigorem: quum lege Regia, qua de ejus imperio lata est, populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem contulit.* Item Ulpianus l. 1. ff. de constit. princip. & iterum Justinianus l. 1. §. 7. *Cod. de vet. jur. Enucl. Cum enim antiqua lege, qua Regia nuncupabatur, omne jus, omnisque potestas populi Romani in Imperatoriam sit translata potestatem.* Quam legem vehementer dubito an unquam fuerit in rerum natura, sed figmentum potius esse Tri-

niani credo, quia exceptis hisce textibus nusquam, quod sciam apud antiquos scriptores ejus sit mentio, vel ullum extat vestigium, quod & mecum quoque sentit vir summæ eruditionis, & judicii acumine excellens Connanus *comment. juris civilis. cap. 16. n. 3.* ubi ita disserit de hac lege Regia. *Hinc judicari potest, quam vera & sancta illa lex Regia est, qua sibi Romani principes summam in Repub. potentiam, etiam si diis, placet, jurisconsultis nostris approbantibus, attributam esse jactant. At si legem definitivimus totius populi pactum & conventionem quandam esse, in his autem, quæ vi & coacti sunt, nullus est consensus: lex illa Regia lex non est, neque ista lege populus Romanus tam concessit potentiam suam principi, quam ea se per vim spoliari magno suo dolore passus est. Qui post Augustum secuti sunt principes, plus aut minus potestatis sibi vindicarunt, pro sua bonitate aut aequitate quisque, nemo tamen non tantum quantum voluit. Id enim eorum voluntatis fuit, non populi. Sed dum hoc populi concessu volunt videri facere, occasionem hujus legis Regia invenerunt, quam tyrannidi sue obtemperarent, & sub ejus obtentu omnia gererent pro libidine animi sui. Jus itaque populo reddere ipsi quoque ceperunt, credo quod audissent primos illos orbis reges operam in eo suam civibus dedisse, tum vero ut aequalitate decernendi, & audiendi lenitate gratias sibi omnium conciliarent, exstinguereque pristina libertatis desiderium: cujus formam quandam & speciem aequitate constituenda preberent.* Verum hujus loci non esse arbitror hanc questionem ex professo tractare, cujus fortasse nobis alias dabitur Deo volente occasio. Hic tantum de ejusmodi translatione imperii in Romanos Imperatores sermonem Author habet agendum. Neminem negaturum credo licet Augustus vere imperium regium usurpaverit, populum tamen neque lege, quæ Regia dicitur, imperium illud transtulisse, nec Augusto placuisse populo superiorem se gerere, quamvis revera jam in servitutem traxisset, idque ex multis probari potest indicis & scriptorum testimoniis. *Quamobrem nec dictaturam, licet magna vi offerente populo, genibus nixus, dejecta ab humeris toga, nudo pectore depressus est, ut testatur Suet. lib. 2. cap. 52.* fortasse quia infaustum fuerat hoc dignitatis nomen parenti Julio, utpote quæ populi libertatem & imperium maxime imminuebat, ideoque invisus ei qui hoc sibi imperium arrogando, omni potestate privare populum animum induxisset. Cum populo divisa habuit comitia quæ soli ipsi habenda, si omne jus suum in eum transtulisset populus, nam eorum habendorum jus penes populum resedisse testantur veterum annales. Quamquam id ipsum tantum imago quædam erat & vana species pristinae libertatis, cum in finem callide concessa populo, ne videretur uno ictu fata imperii in se vertendo populum tyrannide opprimere, quod sibi verendum non fuisset summo imperio populi consensu ad eum delato. Hæc sunt illa imperii simulacra, *speciosa verbis, re inania, aut subdola: quantoque majore libertatis imagine tegebantur, tanto erupitura insensus ad servitium.* ut inquit Tacit. 1. *annal. cap. ult.* Imo si omnem

potestatem, quam in se & sua habebat populus, in Imperatores contulisset, quorsum opus fuisset ad sibi vindicandum, *paulatim insurgere, munia senatus, magistratum, legum in se trahere,* ut idem testatur. Ita ut postea sibi potestatem arrogaverit retractandi & quasdam de integro fanciendi leges, *ut sumtuariam, & de adulteriis, & de pudicitia, de ambitu, de maritandis ordinibus. lib. 2. cap. 33.* non consensu populi, sed quia nemo se se auderet opponere imperio quod sibi usurpabat, *cum ferocissimi per acies, aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus & honoribus extollerentur.* Et quamvis vere regium teneret imperium, nomen tamen declinavit, imperium sub nomine principis accipiens, quia invidiosum regis nomen propter nimis liberam & absolutam dominationem, quam significare videtur. Sic etiam & domini appellationem, ut maledictum & opprobrium, semper exhorruisse testatur Suet. *lib. 2. cap. 53.* Ne populum, qui libertatis specie egregie sibi serviebat, odioso hoc imperii titulo a se alienaret. Certissimum documentum, Augustum non concessisse ferri legem, quæ dicta sit Regia, neque etiam liberrimam & absolutam illam ac pene infinitam Imperatorum quorundam Romanorum dominationem adscribendam esse ejusmodi delationi, sed usurpationi. Quippe nec ipsis regibus infinita aut libera potestas fuit quamvis regia. Marci Antonini dictum ostendit majestatem & summum regis atque imperatoris dignitatis fastigium, quantum supra vulgum sit elatum, ita ut nullum agnoscat judicem superiorem nisi solum Deum, coram quo omnes se homines sistere habent necesse, & reddere rationem vitæ transactæ & administrationis. Potest summus imperans præscribere subjectis agendi normam, quam sequendam omnibus incumbit qui ejus imperium agnoscunt, vel si secus faciant rationem exposcere suæ inobedientiæ, eamque punire. Idem facere subjecti nequeunt, cum propria voluntas principi agendi regula est, & consequenter nullum agnoscit judicem, qui posset exigere factorum rationem, deque iis judicare an bene vel male facta. Nam quamvis legitimus imperans, omnia tamen non adeo legibus & justo gubernandi modo strictè respondent, quin aliquando quidam admittantur excessus, quorum judicium si penes populum resideret, summum quoque rerum haberet arbitrium. Præterquam quod princeps etiam homo natus ut ceteri, ideoque & suis urgeatur vitiis, quæ vindicari possunt secundum leges civiles a principe in subjectis, verum non a subjectis in principe, quo sensu etiam legibus solutus dici potest, quia oporteret hoc concessio singularis fere momenti imperium ab uno in alium transferri. Verum quamvis humano non subit judicio, divinæ tamen justitiæ subjectus est, coram qua & reges & cives sibi æquales. Verum quid si omnia divina & humana jura susque deque habens tanquam immanis bellua in civium corpora & bona grassatur, Republicam suis fundatam legibus evertit, suo arbitrio religionem inducit, eamque amplecti cives cogit, aliaque præcipit faci-

cenda,

enda, quæ humani non sunt imperii; sui est iudex populus & vindex injuriæ illatæ, imo justitiæ divini, cui aliquando & pœna temporali principum malefacta hoc medio punire placet. Subjecit Deus populum regi tanquam duci & ductori, rectori & consuli, & quamdiu ipsi placet populus Regi obsequitur & veneratur, verum cum sese imperio aliquando suis meritis indignum reddant, excitat aliquando populum ad vindicanda principum peccata & admissa vitia. Quamobrem David divini imputat benevolentiam, quo populus sibi erat subjectus & obediens, quamvis vitiis non vacuus divina puniri justitia dignus. Eodem modo possent interpretari quæ ex Dione afferuntur, scilicet principens quidem habere facultatem præscribendi justam & rectam vivendi civibus regulam, quibus etiam eorum actiones ad communem civitatis tranquillitatem tuendam diriguntur, tum etiam conservatur ordo civilis, ut omnia peragantur legitime & ordine fiant, cujus summopere interest totius Reipublicæ fabrica & regiminis forma, quibus tamen ipse non subjicitur summus imperans, nisi velit sua sponte semetipsum iis alligatum esse. Ea omnia suo permilla arbitrio, & consequenter, *quod vult facit, quod non vult non facit*. Vel si ad Augusti potestatem, de qua sermonem habet Dio, ideoque etiam allegari solet ad legis Regiæ lationem asserendam, verba referre placet; dicendum videtur, non adeo absolutam potestatem delatam fuisse Augusto, ut nullis legibus alligatus quidvis facere ipsi libuisset in populum, sed tantum quibusdam ritibus & solennitatibus solutus esset, neutiquam vero ullam reverentiam erga rationis dictamina & naturales leges habens, pro libidine imperitaret, nulla populo relicta coercendi de jure etiam ipsis & factis exequenda potestate injustam dominandi licentiam. Qui mos jam, & antequam Augustus imperium usurpaverat, florente adhuc Republica obtinuerat. Hinc Suet. in *Jul. Cas. cap. 18. Cum eductis jam comitiis ratio ejus haberi non posset, nisi privatus introisset urbem, ambientis us legibus solveretur multi contradicerent, coactus est triumphum, ne consulatu excluderetur, intermittere*. Et Cic. *orat. pro lege manil.* de Pompejo: *Quid tam singulare, quam ut ex S. C. legibus solutus consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per legem capessere licuisset*. Sic quoque dictatoribus summo imperio ornatis ad bellum ituri legibus solvebantur ad tempus. Hinc T. Quintius apud Liv. *lib. 4. 19. Opus esse non solum forti viro, sed etiam libero ex solutoque legum vinculis, itaque se dictatorem L. Quintium dicturum, ibi animum parem tanti potestati esse*. Cum itaque Cæsar Augustus bellis intestinis Republica distracta atque misere jactata multa sine dubio ab eo admissa erant adversus leges & auspicia, cum in persequendis percussoribus patris, tum etiam subjugando Antonio, Lepidoque exuendo, & consequenter vereretur, ne quandoque hæc ad animum posset revocare Senatus Populusque R. promisso populo congiario, antequam ingrederetur urbem, ut legibus solve-

retur per Senatum impetravit, ut constat ex Dione l. 53. cujus ita sese habent latine verba: *Augusto X. C. Norbano Coss. calendis Januariis Senatus juramento confirmavit se ejus acta approbare: quumque jam urbi appropinquare diceretur (nam propter morbum diutius abfuisset) ac pollicitus populo virisim cemenos esset denarios, negassetque se prius id proscripturnum quam Senatus assensisset, omni eum legum necessitate Senatus liberavit, ut, veluti demonstratum a me est, vere cum plena potestate perfecteque sui juris, legibusque solutus, agere aut non facere omnia posset suo arbitrio. Hæc absentis consuli decreta*. Sed quibus legibus solutus? iis quæ civiles vocantur, populi Romani propriis, solemnitates vel ritus quosdam, aut ordinem civilem spectantes. Ulterius nec ipsa Senatus potestas extendi poterat. Imperium itaque summum & regium legibus quidem solutum pronunciamus, sed civilibus tantum, neutiquam vero naturalibus, quæ principi imperii tractandi & regendi subjectos norma est, quemadmodum leges civiles sunt regula agendorum civibus, quibus sese quisque tueri potest adversus quoscunque earum violatores. Verum quamvis legibus soluti sint, sæpius tamen in memoriam revocare oportet bonum principem, quod optime rescribit Imperator Alexander Severus l. 3. *Cod. de testam. Ex imperfecto testamento nec Imperatorem hereditatem vindicare sæpe constitutum est: licet enim lex imperii, solemnibus juris Imperatorem solverit: nihil tamen tam proprium imperii est, quam legibus vivere. Atque, licet legibus soluti sumus, attamen vivimus legibus*, ajunt Imperatores Severus & Antoninus §. *fin. Inst. quib. mod. testam. infirm.* Nam ut Paulus Jctus inquit l. 23. *ff. de leg. 3. Decet tanta majestati eas servare leges, quibus ipse solutus esse videtur*. Et ut Imp. Theodosius & Valentianus ajunt: *Digna vox est majestate regnantis, legibus, nimir. civilibus, alligatum se principem profiteri, & revera majus imperio est, submittere legibus principatum*. Optimam gubernandi & summo utendi imperio regulam principi præscribit Theodoricus Rex apud Cassiodorum *lib. 1. cap. 12. Quanquam potestati nostra, Deo favente, subjaceat omne quod volumus, voluntatem tamen nostram de ratione metimur, ut illud magis astimemur elegisse, quod cunctis dignum est approbare*. Quæ ex Æschylo Author profert non magni ponderis sunt ad confirmandum ejusmodi absolutum, ut statuit, jus Regium. Quippe ibi non populus, sed peregrinæ foemine Ægyptiæ morum Græciæ ignaræ, regem alloquuntur ac supplices orant, se velle earum defensionem suscipere. Non solliciti de jure quod Regi competeat in subditos, modo auxilium precibus implorarent. Rex vero non ignarus sui juris, rem, quam a se implorabant, non sui judicii esse, sed cum populo sibi communicandum dixit, argumentum sibi tam amplam non esse potestatem qualem illæ ipsi tributam arbitrantur, ut respondet ad hunc locum Miltonus, & alii viri eruditi.

II. Longe aliter quam de Atheniensium republica rex ipse Thefeus apud Euripidem loquitur :

— εἰ γὰρ ἀρχεται

Ἐνός παρὸς ἀνδρός, αἰὲν ἐλευθέρου πῆλις.

Δῆμος δ' ἀνάσσει δευδοχασίῳ ἐν μέρεσιν

Ἐνιαυσίαισιν.

— *hæc juris sui*

Parere domino civitas uni negat :

Rex ipse populus annuas mandat vices

Honores huic, illive.

Lib. IV. Nam Thefeus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum
 Vit. Cleom. custodem agebat, cætera par civibus. Hinc factum, ut reges qui
 Vit. Agesil. populo subsunt non nisi improprie reges appellari dicantur. Sic post
 Lycurgum, magis que post Ephoros constitutos, reges Lacedæmoniorum reges nomine, non re fuisse dicuntur Polybio, Plutarcho, Cornelio Nepoti. Quod exemplum secuti & alii in Græcia. Pausanias Corinthiacis: Ἀργεῖοι δὲ ἀπὸ ἰσχυροῦ καὶ τὸ αὐτόνομον ἀγαπῶντες οὐ παλαιότητα, τὰ τῆς ἐξουσίας τῶν βασιλείων εἰς ἐλάχιστον περιστάσαν, οὐκ ἕνεκα τῶν Κοίρας καὶ τῶν Σποργάνοις ἢ τὸ ὄνομα λειψῆσαι τῆς βασιλείας μόνον. *Argivi jam olim equalitatis & libertatis amantes regiam potestatem in minimum redegerunt, ita ut Cisi filiis ac posteris præter nomen regni nihil relinquerent.* Talia regna negat Aristoteles constituere propriam speciem gubernationis, quia scilicet partem tantum faciunt in republica optimatum aut populi.

Quæst. Gr. III. Pol. 12. Liv. lib. II. Plutarch. in Marcel. Halic. l. v.

COMMENTARIUS.

Quæ Regni Attici jura fuerunt non facile est describere, quum multa regnorum genera fuisse tradat Aristoteles. Notandum vero Reipub. genus non semper fuisse populare, sed etiam plane regium, cujus Auctor Cecrops, qui etiam & urbis, quæ postea summi imperii sedes atque domicilium fuit, conditor est. Quod Thefeus postea in populare mutavit, concedens populo Atheniensi libertatem, & suis vivere legibus permittens, qui se non regem, sed belli ducem & legum custodem futurum, reliqua vero permittiturum populo pollicitus est. Ita ut imperium illud regium maxime fuerit imminutum. Atque refert Pausanias Atheniensem civitatem, Melambi posteros, qui Medontida dicti sunt, magna parte potestatis spoliasse, & ex regno redegerisse ad imperium referendis rationibus obnoxium, deinde cavisse ne ultra decem annos id ipsum continuarent. Ita etiam Lacedæmoniorum Reipub. non semper eodem modo gubernata fuit, sed diversa diversis temporibus ejus formavit. Initio monarchicam fuisse sunt qui opinantur, regesque liberrimam & absolutam habuisse potestatem, nullis quod constat legibus alligatam vel adstrictam. Eamque Reipub. formam durasse scribunt usque ad Heraclidas, Proclum & Eurysthenem Aristodemi filios. Postea ab initio Heraclidarum usque ad Lycurgum difficile definiri posse scriptores tradunt, qualis

forma Reipub. imposita fuit. Regio imperio vix dici posse videtur gubernatam, quia non ab unius arbitrio & nutu pendebat, sed duobus ejus incumberebat administratio, uterque tamen Regio imperabant nomine. Postquam vero Lycurgus accessit ad Rempublicam multum de Regia potestate detractum atque imminutum, ita ut qui tum Regium obtinebant imperium, nomine magis quam re ipsa Reges dicendi videantur. Nam non suo sed plane alieno arbitrio publica administrabant negotia, adjectis ipsis senatoribus, sine quorum auctoritate & consensu vix quicquam gerere permittiturum erat. Magis adhuc imminuta regia potestas constitutis Ephoris a Rege Theopompo centum & triginta exactis annis post Lycurgum, quæ Plutarchi opinio magis vero consentanea videtur, quam Herodoti & Xenophontis, qui ejus initium ab ipso Lycurgo repetunt. Priorem opinionem confirmant ea quæ de Theopompo apud Valer. Max. lib. 4. legimus. *Atque ut Theopompo quoque Spartanorum regi moderationis testimonium reddamus; cum primus instituisset ut Ephori Lacedæmonie crearentur, ita futura regia potestati oppositi, quemadmodum Roma consulari imperio trib. pleb. sunt objecti, atque illi uxor dixisset, id egisse illam, ut filijs minorem potestatem relinqueret: Relinquam, inquit, sed diuturniorem. Optime quidem, ea demum est potentia tuta, qua viribus suis sibi modum*

dum imponit. Theopompus igitur legitimis regnum vinculis constringendo, quo longius a licentia retraxit, hoc propius ad benevolentiam civium admovit. Verum notandum hæc exempla non probare quod Author probandum suscepit, scil. summum neque vere regium imperium dici posse quod populo aliquomodo subiectum est, cuiusque actus alterius subsunt iudicio. Quippe & nos idem statuimus; verum aliud est subiectum esse populi iudicio quoad ea, quæ curam & Reipub. administrationem spectant, eorumque rationem reddere alii obligatum esse, vel sine alterius non posse exequi consensu, & ita cum populo partiri imperium:

aliud esse obstrictum administrationem juxta consensum imperium transferentis, qui populus est, ad communem salutem & tranquillitatem convertere atque dirigere, relicta & permissa libera mediocri, quibus potissimum eam consequi posse arbitratur summus imperans, utendi eaque adhibendi ei dispositione & arbitrio, ita ut nulli nisi sibi eorum reddere rationem teneatur, quæ universalem illam gubernationem Reipub. & dictum finem consequendi spectantia adhibere in animum induxit, vel jam adhibuit. Quæ ad usum imperii pertinent nullius iudicio subiecta sunt nisi proprio, abusus vero a transferente corrigi potest.

12. Quin & in populis qui perpetuo regibus non subsunt exempla videmus quasi temporarii regni, quod populo non subsit. Talis erat potestas Amymonum apud Cnidios, & apud Romanos Dictatorum primis temporibus, cum ad populum provocatio non esset; unde Dictatoris edictum pro numine observatum ait Livius: neque usquam ullum nisi in cura parendi auxilium; Dictatura obsessam vim regis potestatis Cicero.

C O M M E N T A R I U S.

Imperii jus atque latitudo non metienda ex temporis longitudine, sed ejus habendi & exercendi modo. Hinc quamvis dictatori ad sex menses

imperium deferebatur, summum tamen pro eo tempore imperium exercuisse certissimum est, de quo statim latius dicendi nobis erit occasio.

13. Quæ pro contraria sententia adferuntur argumenta, ea solve-
re difficile non est. Nam primum, quod asseverant eum a quo aliquis constituitur esse superiorem constituto, verum dumtaxat est in ea constitutione cujus effectus perpetuo pendet a voluntate constituentis; non etiam in ea quæ ab initio est voluntatis, postea vero effectum habet necessitatis: quomodo mulier virum sibi constituit cui parere semper necesse habet. Valentianus Imperator militibus qui se Imperatorem fecerant, postulantes quod ipsi non probabatur, respondit: *Ut me ad imperandum vobis eligeretis, in vestra situm erat potestate, o milites: Sozom. at postquam me elegistis, quod petistis in meo est arbitrio, non vestro. Vobis tan-^{hif.} quam subditis competit parere; mihi quæ faciendæ sunt cogitare.* Sec nec verum ^{Eccel.} ex quod assumitur, omnes reges a populo constitui: quod exemplis ^{l, xvi.} patrisfamilias advenas sub obediendi lege acceptantis, & gentium bello devictarum, quæ supra attulimus, satis intelligi potest.

C O M M E N T A R I U S.

Supra jam diximus quæ annotari hic possunt. Notandum autem hanc Authoris solutionem non enervare vim argumentorum quæ ad sententiam nostram confirmandam adduximus. Et revera Author hic nihil statuit, quod & nos non statuimus. A nobis demonstratum est, ubi de causa societatis civilis ejusque fabrica disputavimus, eam non posse consistere, nisi summo constituto imperio, quod valeret a civibus arcere atque de-

pellere ea in commodæ, quibus in natura statu expositi sunt. Quoniam autem satis validum esse nequit, nisi voluntates singulorum voluntati ejus subjiciantur, quem tuendæ societati præfererunt, ut iis possit uti quandoeunque judicaret necesse ad communem salutem & securitatem tuendam, hinc nemo potuit sibi reservare facultatem declinandæ quod ipsi faciendum injungitur a summo imperante, nec ipsi incum-

bit examinare num utile sit societati quod imperatur, quasi faciendi vel non faciendi quod imperatum est a sua voluntate penderet. Huic libertati renunciavit jam membrum civitatis. Quippe si cuique eam facultatem sibi reservasset summa potestas non penes imperantem esset, sed penes populum atque ita judicandi, & de utilitate mantorum, quæ sibi exequenda imponuntur, jus declinandi vel exequendi ea, prout ipse arbitratus fuerit communi salutis consultum fore, vel non habebit etiam quivis e populo, vel quisque civis idem statuet sibi jus competere, atque ita corruet tota civitatis fabrica, & ad pristinum relabatur statum naturalem, qui status belli dicitur. Delationi enim imperii necessario inest tanquam necessarium consequens renunciatio libertatis & juris quod cuique competit superiorem non agnoscendi, quia sine ea nulla summissio voluntatis concipi nequit, sine submissione omnium voluntatum summa potestas nequit depellere mala & incommoda, quæ statum naturalem comitantur. Id cum fecerint singula membra, habet ille, in quem imperium contulerunt, tantas vires ac opes ex voluntaria illa subjectione sibi acquisitas, ut terrore earum voluntates omnium ad unum eundemque finem reducere queat. Ex quibus perspicimus necessario ex ipsa societatis constitutione summique imperii natura defluere illam subjectionem absolutam voluntati summi imperantis, ita ut quicquid ille imperat sine mora sit exequendum, quia nihil præsumitur injungere, quin utile communi societati fore judicaverit, cujus arbitrium ipsi soli competere voluit populus eo ipso, quo sese ejus voluntati subjecit. Itaque recte Author statuit voluntatis quidem fuisse in civitatem coalescendo summum aliquod imperium conferre in alterum, sive unum, sive plures, proprii quod quisque habebat imperii propriæque libertatis jactura, cujus voluntatis esset pro voluntate omnium, verum necessitatis est, postquam juri suo renunciavit populus & omne suum imperium in principem transtulit, ei subiectum esse, ejusque sequi voluntatem. Nam contradictorium est sese subjecisse imperio alieno, & tamen se subiectum non prætere ei in quem omne jus transtuli, cujusmodi subiectio est necessarium consequens omnis summi imperii. Verum observandum huic summissioni & delationi summi imperii, ut dicere incepimus, annexum & tacite inesse pactum, mutuam obligationem pariens, quo promittunt cives vel populus omnem subjectionem &

obedientiam, & quicquid imperatur impigre executionum, summamque veneraturum majestatem, ejusque jura adversus quoscunque defensorum, & illibata conservaturum, modo utatur imperio suo ad salutem & communem utilitatem securitatemque tuendam, quia lege imperium accepisse præsumi debet summus imperans, ideoque se obligasse eo uti convenienter transferentis arbitrio. Hæ præstationes ab utraque parte implendæ, quin neuter suo fungatur officio. Quid si vero summus imperans omittit præstare quod debet utendo imperium, non ad salutem communem tuendam, sed populum tyrannide opprimendum, frustra subjectionem & obedientiam exigit a civibus vi summi in se translatis imperii & pacti interpositi, quippe non adimpleta conditione a sua parte, corrui & ab altera parte obligatio, semetipsum exuendo qualitate cujus intuitu ipsi obedientiam præstare populus adstrictus est. Quo contingit ut populus iterum recuperet imperium, quod unanimi consensu in summum transtulerat imperantem, & imperans tanquam pars ejusdem civitatis subicitur toti tanquam privatus, itaque & hoc etiam casu non potest locum habere, quod dicitur superiorem esse debere constitutum constituto, quia ipso jure imperio sua culpa excidit, quoniam deficit consensus transferentis abutendo imperio, ergo non amplius tanquam superior, sed privatus considerari debet, quia imperio destitutus, & consequenter subiectus universitati, quamdiu ejus membrum manet. Falsum itaque cum Authore statuimus allegatum illud axioma, quod & magis confirmatur exemplo mulieris, quæ quamvis sibi maritum constituerit, ei tamen parere necesse habet & subijci, nec maritalem potestatem potest abjicere. Quippe non potuit non ignorare qualis apud se viro nubentem proveniret conditio, eo itaque ipso quo se matrimonio jungit, videtur etiam voluisse talem ipsi tribuere potestatem, qualem leges deferunt; voluntatis quidem fuit virum sibi eligere, verum ei nubendo necessitatis est tanquam suum maritum agnoscere. Verum & ab altera parte vir obligatur sua maritali potestate non abuti uxorem crudeliter habendo, quin se subtrahere possit ejus imperio & sui juris fieri. Maritus autem eo casu non consideratur tanquam maritus, sed iniquus & crudelis hostis, vel tyrannus. Quippe qua maritus utens maritali sibi competente potestate, ea nunquam potest privari. Quod alterum argumentum attinet, ad illud quoque responsum *n. 6. hujus §.*

- II. 14. Alterum argumentum sumunt ex dicto Philosophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, causa esse paratum: unde sequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur superiores esse eo qui regit. Sed nec illud universaliter verum est, omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum, nam quædam regimina per se sunt regentis causa, ut dominicum: nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia: sicut Medici lucrum an ipsam medicinam
- non

non pertinet. Sunt alia regimina mutuæ utilitatis causa, ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parta sunt, & non ideo tyrannica dicenda sunt, cum tyrannis, ut quidem ea vox nunc intelligitur, injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur: & verum esse quod Cicero post Herodotum, Herodotus post Hesiodum dixit, fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est, quod illi inferunt, populos rege esse superiores: nam & tutela pupilli causa reperta est, & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis, tutorem, si male rem pupillarem administret, amoveri posse; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit, qui superiorem habet. At in imperiis, quia progressus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut persona aut cœtu consistendum est, ^{7er.} quorum peccata; quia superiorem se judicem non habent, Deus sibi ^{xxv. 12.} curæ peculiari esse testatur, qui ea aut vindicat, si ita opus judicet; aut tolerat in pœnam aut explorationem populi.

C O M M E N T A R I U S.

Nihil vero æquitati & rectæ rationi magis consentaneum mihi videtur, quam omne imperium eorum causa qui reguntur introductum puto satis manifeste constare ex iis, quæ de origine societatis & causa summæ potestatis civilis hucusque disputavimus. Diversi imperii habendi & exercendi modi, qui ex diversis ejus acquirendi jure gentium approbatis titulis originem habent, non tanti hic sunt ponderis addemonstrandum, quorum intuitu omne regimen comparatum est, quam quidem primam ejus constituendi causam, & finem illud introducendi primum. Quemadmodum enim voluntaria submissio est causa imperii civilis, ita & submissio causam præbuit sui conservatio, consistens in acquirendis cum ad vitam degendam rebus necessariis, tum etiam utilibus & securitatis inservientibus. Quisque enim in se ipso experitur acres stimulos ad libertatem naturalem conservandam, id est sui plane juris nullius proprio arbitrio subiectum vivere, ita ut huic nemo facile renunciaret, nisi intuitu majoris consequendi boni. Bonum hoc fuisse annotavimus conservationem sui, & consequenter ea quoque constituti imperii causa ejusque finis est. Quippe natura omnes liberos, & idcirco æquales nati aliis argumentis quam quæ rationis lumen dicat probari opus non est, ita ut alter in alterum nullum habeat imperium, verum ex consensu transferentis derivandum, unde necessario sequitur omne imperium, & regimen eorum, qui reguntur, non, qui regunt, causa constitutum. *Principes terrarum sunt*

*a Deo instituti, non quidem ut propria lucra quarant, sed ut communem populi utilitatem procurant, inquit Thomas. Sed hoc axioma non universaliter verum probare Author conatur adducendo ejusmodi regiminis exempla, quæ regentis potius quam eorum qui reguntur introductum probare videtur, cujus generis Dominicum, ejus primarius finis est utilitas Domini, servi adventitia tantum & extrinseca. Sed dicendum videtur servi potissimum servandi causa tacito quodam gentium consensu introductum. Quippe ex eo appellati, quod imperatores captivos vendere, ac per hoc servare nec occidere solent, quanto vita præstantior est quibuscunque opibus ac divitiis, eo magis ad utilitatem eorum debet videri inservire imperium dominicum, quam ipsius domini causa comparatum. Quamobrem jure naturæ illicitum existimo servum, postquam captus est ac se dedidit occidere, de jure naturæ hac in re ita Aristoteles 1. *Polis. Quod imperat & paret salutis causa conjungitur, nam quod mente providere potest natura, imperat & dominatur natura, quod autem ista potest corpora facere, paret & natura est servus. Quare domino & servo idem conducit.* Sic etiam potestas maritalis introducta a natura in utilitatem & defensionem mulieris, quæ in statu naturæ propter inæqualitatem & judicii acuminem & virium mensura maribus longe inferior sese tueri adversum horum astutiam atque etiam vim & potentiam nequeat. Cujusmodi imbecillitas in causa fuit, ut apud Romanos in perpetua tutela fuerint constitutæ. Sic etiam imperium victoria*

five

sive bello acquisitum utilitatem quidem victoris sive regis eatenus spectant, quatenus sui imperii fines adjectione subactarum gentium ditioni suæ dilatata, ærarium auget, modica victis imponendo onera, verum non eum in finem hæc colliguntur, utin proprium vertat lucrum, sed communem salutem & securitatem tuctur, in qua & eorum qui bello devicti sunt populi utilitas quoque versatur. Verum, ut statim dicere incepti, hi modi acquirendi summi imperii in causa quidem sunt, ut illud de facto magis ad utilitatem acquirentis quam subjectorum tractetur, verum disputandum hic est quomodo moderari debeat jure naturæ & recta dictante ratione. Recte vero monet Author, quamvis ponamus verum esse imperia respicere per se utilitatem eorum qui reguntur, non tamen ex eo sequi populum esse rege superiorem. Quippe utilitatis promovendæ & tuendæ causa populus omne suum imperium transtulisse in principem diximus. Ergo eo superior esse noluit, quia perspiciebat hoc modo suæ utilitati non fore consultum. Quamdiu itaque summus imperans boni principis fungatur officio, populo tanquam inferiori nihil nisi obedientiæ reliqua gloria, nullumque sibi jus vel imperium competit in constitutum, sed eum ferre necessitatis est. Contradictorium quoque est, ut aliquis velit superiorem constituere qui in se justum imperium exercet, & tamen ipse superiorem esse velle in constitutum. Optime Pufend. *lib. 7. cap. 6. de jur. nat. & gent. Atqui aliquem constituit in se ipsum, seu qui imperium alteri in se confert, non magis eo superior manere potest, quam idem eidem eodem tempore imperare & parere.* Optime hic applicari potest exemplum pupilli atque tutoris, in cujus utilitatem quamvis tutela reperta, tutori tamen non secus atque summis magistratibus in cives competere potestatis in pupillum, scilicet ad tuendum eum qui per ætatem se ipsum defendere nequit. §. 1. *inst. de tutel.* quemadmodum itaque tutela pupillorum gratia constituta est, & consequenter ad utilitatem pupilli tota referenda, ita procuratio Reipub. ad utilitatem eorum qui commisi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est, quia nihil aliud est, quam tutela plurimorum in unam societatem atque cœtum conspirantium hominum, constituta, ut diximus, non in gratiam administrantis, sed civium, unde & a Cicerone tutelæ comparatur Reipub. gubernatio. Idem itaque jus observandum in procura-

tionem rerumpubl. quam in gerenda tutela, quia eadem utriusque ratio. Unde quemadmodum tutor res pupilli male administrans amoveri potest, itaque quoque summos imperantes ad privata commoda, & propriam utilitatem quæcunque agunt referentes, publicam vero utilitatem totumque Reipub. corpus deserentes, imperio & administratione privare non a ratione alienum est. Nihil hic obstat quod hoc in tutore procedit, quia superiorem habet, nam magistratus hic facit, quod ipse pupillus ante judicia constituta, vel alius ejus nomine, ex jure tamen pupilli in tutorem facere posset, non qua tutorem, id est tutorem, sed malum administratorem officio tutoris male fungentem, id est defensionem pupilli negligentem, ideoque non ex jure superioritatis, ut ita dicam, sed defensionis naturali jure ipsi competens adversus omnes injuriam sibi, vel quoad personam, vel bona, inferentes: idem jus populo in principem suo officio non fungentem, non quia superior principe qua princeps, sed qua privatus, cujus superior est ipse cœtus, in quo consistit summum imperium tanquam sua origine & principio, ad quod etiam naturaliter reverti debet, finito illud exercendi alteri delato jure, quod contigit vel ipsa dispositione transferentis, ut in regnis temporariis, vel ipso jure vel facto imperantis, eo vel se abdicantis, vel culpa sua indignum facientis, male utendo in perniciem civium suorum, quia, ut diximus, eo casu destitutus consensu transferentis ipso jure excidit imperio & etiam facto suo quatenus male administrando huic causam præbuit. Quomodo intelligendum quod dicitur Deum judicare de principibus, diximus ad n. 10. *huius s.* Cum enim nihil contingat quod non a divina pendet & profuit providentia eaque dirigitur, sic ei quoque attribuendum quando reges ob sua peccata & maleficia in populum, & subjectos admissa de solio deturbatur, idque vel per alienigenas, vel etiam ipsos cives suo jure utentes. Quemadmodum dicit Jehova per se reges regnare, quamquam interveniat hominis dispositio, ita & per eum judicari eodem sensu dicuntur, quamvis illud iudicium ab ipsis etiam civibus exequatur. Quod si subjecti tolerare tyrannidem malint, quam suo jure uti, divinæ quoque adscribendum summæ tolerantia, sed ex eo non metienda summi imperii inviolabilis sanctitas, quasi eum nunquam possent coercere subjecti.

15. Optime Tacitus: *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur.* Et M. Aurelius magistratus dixit de privatis, principes de magistratibus, Deum de principibus judicare. Insignis est apud Gregorium Turo-nensem locus, ubi is ipse Episcopus regem Francorum sic affatur: *Si quis de nobis, o Rex, justitiæ tramites transcendere voluerit, a te corripitur potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, sed si volueris, audis: si autem nolueris, quis te damnabit, nisi is qui se pronuntiavit esse justitiam?* Inter-

Essenorum placita Porphyrius memorat : *ἡ δὲ Θεοῦ ἐπιμέλειαν πρὸς τὸ δεξιόν*, Lib. VII, non obtingere cuiquam imperium sine Dei cura speciali. Irenæus optime: *Cujus* C. XVII. *jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti us, qui in illis* I Reg. IV. 10. *temporibus ab ipsis regnantur.* Sensus idem in constitutionibus quæ dicuntur Clementis; *τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι ἔκ τῆς κρείσσης ἐστὶν ἡ χερσὶν αὐτοῦ, regem timebis,* II Reg. X. 17. *gnarus a Domino electum.*

COMMENTARIUS.

NON præcipiti, sed lento gradu ad imperii mutationem procedendum supr. admonimus, quoniam ea sæpe multis periculis & incommodis obnoxia, ideoque deliberandum prius num præstet tolerare potius imperium, quamvis tyrannicum, quam illud mutando imminentibus periculis Rempub. exponere. Quod si metuenda majora incommoda ex coërcitione tyrannis, propterea quod eam sæpissime bella intestina, civiles discordiæ excipiunt, quibus nihil Reipub. perniciosius, utpote quæ ejus interitum sæpissime accelerent, evenire potest ut præsentem satius videantur æquo animo perferre injustam dominationem, quam in pejorem Reipub. statum incidere. Hinc tritum illud præstat aliquod habere imperium, quam nullum; nullum autem imperium habetur, scil. effectu, ubi inter tyrannum & cives de eo certatur. Quod contingit quando in eum animadvertendi sibi jus vindicant cives. Quod itaque ex Tacito Author adfert argumentum, consilium, sive admonitio, non præceptum est, cujus habendam rationem quoties in ejusmodi infelicia tempora incidit Respub. bonis civibus suademus. Suo non semper jure utendum, verum de eo potius aliquando aliquid remittere sapientiæ est, incommodi majoris declinandi causa. Nihil enim perfectum, nihil ab omni parte beatum, homines omnes nati sumus, quif-

que suis urgetur vitiis, itaque qui vitia odit, homines odit. quemadmodum socium diligere hominis officium est, ita & perferre ejus debet vitia, quemadmodum cetera naturæ mala. Ita Seneca de constantia sapientis. cap. 9. *Omnia itaque sis patitur, ut hiemis rigorem, & intemperantiam cæli, ut fervores morbosque & cetera forte accidant.* Et C. cero apud Dion m lib 54. *Quæ evenerunt, tanquam nimios imbres aut grandines evenisse rati oblivioni mandate.* Et idem Seneca. *Si fortuna injurias moderat fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortuna (vel ut Christianum loqui oportet, summi Jehovah) manus esse.* Quemadmodum itaque mala, quibus justissimus peccatorum & criminum erga sanctissimam suam majestatem commissorum vindex Deus, homines peccatores affici vult, æquo perferenda animo; ita etiam injusta tyranni dominatio, tanquam divinæ vindictæ effectus, patientia aliquando defungi debemus. Verum cum non adeo manifestum num Deus ad puniendum ipsum imperantem, vel populum, injustam illam dominationem introduci permittat, ut æterno suo decreto satisfiat, nisi nobis revelata sit divina circa ejusmodi tolerantiam voluntas, videtur patientia ea potius voluntatis, quam necessitatis esse, & consequenter non eripit populo jus & facultatem naturali jure sibi acquisitam.

16. Nec obstat his quæ diximus, quod populi interdum puniti leguntur ob regum peccata: non enim id eo evenit, quod populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, sed quod vitiis ejus tacite saltem consentiret. Quamquam etiam sine eo Deus summo dominio, quod in vitam necemque singulorum habet, uti potuit in pœnam regis, cujus supplicium est subditis orbari.

COMMENTARIUS.

POPULUM in Regem, qua justum & legitime imperantem, nullum imperium habere demonstravimus, & consequenter si quædam peccata & vitia admittit, quibus etiam vulgus obnoxius, ea puniendi facultas soli Deo reservata. Hinc quando leguntur ob peccata Regum nonnulli populi puniti, id non imputandum impunitati, quam populus concessit principi, ejus admissa non vindicans vitia & flagitia. Sed quia se iisdem inquinavit vitiis exemplar principis sequens, quippe secundum tritum illud;

Regis ad exemplum totus componitur orbis. Hinc Plin. Panegy. *Vita principis censura est, eaque perpetua, ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur, nec tam, imperio nobis opus est quam exemplo. Melius homines exemplis docentur, quam imperiis hoc in se boni habent, quod adprobant, quæ præcipiunt, fieri.* Et Cic. I. Famil. ex Platone, *Quales in Repub. principes sunt, tales reliqui solent esse cives.* Optime Pufend. lib. 7. cap. 6. *Haud quicquam enim mihi imputari factum alterius potest, ad quod ego nihil contuli. Jam autem signi non*

non potest, quomodo populus de reatu peccati Regii, quod imprimis isti displicuit, participare potuerit, nisi quia regem plectere omisit. Verum id pro certo habemus, peccata regum in se non derivare aliquem reatum in subditos, nisi ipsi positive quid ad ista contribuerint. Euripides supplicibus εὐδαίμων τῶν νόλων κακῶς κλύσον Ἄγε κυβερνήτην κακόν, culpa vacat Respub. male audiens propter gubernatorem malum. *Ex Omissione prohibitionis aut pena haut quicquam isti possunt reatum contrahere, quippe cum ipsi tanquam inferiores regum peccata neque possint, neque teneantur prohibere aut punire. Nam uti facultas, ita & delicta alterius prohibendi obligatio, ex potestate in alterum provenit seu ex imperio, quod jus alterius actiones dirigendi involvit. Unde neque antequam Rex constitueretur, ceteri ex ejus facto teneri poterant, cum equalis in equalem non habebat potestatem; neque postquam Rex est institutus. Absurdum quippe, pergit, dictu est, illos, qui ante imperium in aliquem collatum velut in equalem non habebant potestatem pro imperio aut violenter ipsius peccata prohibendi, eandem accepisse, postquam eidem in se dederunt imperium. Sed neque ex illo pacto, quod subditi in regem absolutum*

imperium contulerunt, peccata regum subditis imputari possunt. Nam illo pacto impunitatem cives regi non dederunt, sed quam antea ex libertate naturali habebant, ipsi reliquerunt, cum alias nulla ratione imperium summum gerere posset, nisi a penis humanis foret exemptus. Ex hisce perspicimus de quibus peccatis sermo est, scil. quæ non evertunt Reipub. statum, vel ad ejus interitum tendunt & in populi perniciem admittuntur, & quorum consequenter puniendorum facultas non est humani fori; sed divini in reges imperii. Idque ex eo constat manifeste, quia ejus generis sunt, quæ in statu naturali propter æqualitatem inter homines alterius coercitioni vel punitioni non subsunt, ideoque quæ non comittuntur adversus publicam humani generis securitatem & tranquillitatem, nam & ea puniendi cuique tanquam membro, & ejus nomine etiam superiori, facultas a natura concessa, cujusmodi facinora a summo imperante admittit idem jus tribuunt populo, tanquam in communis securitatis, & tranquillitatis hostem, non regem summo imperio munitum, ideoque tutum ab omni coercitione populi.

IX. 1. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subjiciatur. Qui si hoc dicerent, non facienda ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt, verum dicerent, & quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coactionem, aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine.

COMMENTARIUS.

Annotavimus suo loco imperium delationi, & acceptilationi inesse pactum mutuam obligationem pariens, qua adtingitur princeps secundum mentem deferentis imperio, cujus moderamen populus ei concessit, uti ad salutem communem conservandam & securitatem tuendam, nam eo ipso quo accipit imperium ea mente sibi delatum, præsumitur se obligare voluisse quasi expresse consensisset imperium ita moderatum, ut respondeat expectationi & fini quem sibi populus pollicetur. Qui alia parte omnem subjectionem & obedientiam summo imperanti juste & legitime, id est convenienter dicto fini imperio sibi delato utenti. Cujusmodi pactum non subjicit regem populo, nam in ea qualitate nec contrahere nec pacisci cum populo potest, quoniam qua Rex repræsentat populum, & cum eo una eademque censetur persona, ideoque semet ipsum obligaret, qualis obligatio nullum effectum habere potest, propterea quod eo se quandoque vult potest solvere. Et consequenter etiam

præcedere debet delationem, & acceptilationem imperii, cui illud pactum dat formam, præscribendo quomodo imperium administrare debeat, & populum ipsi obtemperare oporteat. Ideoque quale & qua conditione ipsi delatum, quid juris populo reservatum declarat. Sed quæritur an ejusmodi pactum includat aliquam coactionem vel imperii jus? imo vero, quemadmodum privatus privatum conveniendi, & cogendi jus habet ad illud præstandum, ad quod sese paciscendo mecum obligavit, post constituta judicia auxilio judicis, in statu vero naturali propriis viribus. Ita & populus sibi tacito pacto acquisivit idem jus, non in Regem, sed tanquam privatum, particulare civitatis membrum. Cum vero superiore non habeat populum, coram quo potest convenire Regem, nec Regem alium quoque quam se ipsum agnoscendum statuit, hic tanquam in naturæ statu constituti sæpius vi, & armis lis dirimitur. Imo si diligenter examinemus naturam ejusmodi pacti, continere etiam videtur subjectionem,

tionem, quippe cum contrahentes sibi in mutuo devinciantur ad præstationes quasdam personales, non in totum sui juris manent, nec arbitri & moderatores liberi suarum actionum, verum tantum sui in se ipsos imperii contulerunt in alterum, quantum pacto comprehensum, ita ut jure se invicem cogere & persequi possint ad præstandum quod promissum, subjectus tamen proprie dici nequit imperans, præstando enim quod debet, semper manet superior populo.

2. Bonitas autem aut malitia actus, præsertim in civilibus, quæ sæpe obscuram habent disceptationem, apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro jure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente, inde populo, qualem rerum perturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.

C O M M E N T A R I U S.

Verum difficultas hic ab Authore movetur, penes quem residebit facultas judicandi de bonitate vel malitia actus. Quippe nec populus eam cognitionem potest deferre Regi, neque Rex populo, & tamen ambo pro jure potestatis sibi cognitionem de eadem re vindicare conantur, unde summam confusionem sequi necesse est. Cui etiam accedit, si penes populum arbitrium residere dicamus, an summus imperans imperio abusus sit vel non, verendum ne sæpissime multa principum facta pro injuriis traducant, quæ nullam injuriæ speciem præ se ferunt, scil. quod cum civium non convenit iudicio, id tanquam male factum damnatur, & quemadmodum Jupiter semper neque serenus neque pluvius omnibus arideat, sic etiam propter ingenii humani imbecillitatem multorumque male composita desideria fieri non potest, ut Reipub. administratio omnibus æque arideat, & consequenter occasio præbetur continuis seditionibus & bellis civilibus, summumque imperantem singulis fere momentis folio deturbandi. Verum revocandum in memoriam quod alio loco annotavimus, scil. non facile cavillandum de bonitate aut malitia actuum summi imperantis, ne se eo obtentu imperii mutationi occasio detur. Semper præsumitur quæcumque agit ad conservandam communem salutem securitatemque respicere; oportet itaque ex indiciis luce clarioribus constare, se Rempub. & communem utilitatem deferere, atque ipsis factis declarasse hostilem sive tyrannicum in cives animum, præterea non debemus populum considerare tanquam confusam multorum hominum turbam, in qua nullus ordo servatur, sed ut cæcus

ordine constans, qui, si disputandum erit de jure imperii & bonitate vel malitia actus a Rege admitti, legitimum & ordinatum modum conveniendi constituere possunt, quemadmodum & ipsi imperandi ordinis authores fuere. Præsumendi autem sunt tali existente casu & necessitate exigente illum constituere voluisse ordinem qui minimam confusionem induceret, & maxime idoneum esset ad omnia legitime peragenda. Itaque deliberandi causa an bene, vel male administrata Respub. vel ejusmodi admittenda facinora, quæ Principem reddunt obnoxium pœnæ vel coercitioni, dum etiam qua hoc potissimum ratione exequendum, videtur convocatio populi eis incumbere, qui dignitatis fastigio principi proximi sunt. Quid si & ipsi hoc declinant, ad inferiores jus illud pervenit, jure devolutionis tanquam imperio proximos. Præterquam quod & multa sint subordinata collegia, in quæ populus tanquam tot classes divisus, quæ singula cogi possunt per suum primarium, vel ut hodie vocari solent decanum, ad deliberandum de publicis negotiis, vel concilium aliquod constituendum cui illam curam committere possent. Verum cum summus imperans sibi arbitrium & potestatem judicandi de violatione legum & publicæ securitatis vindicans non facile admissurus sit ut populus conveniat, nec etiam eorum se submissurus decretis, sæpissime Marte arbitro lis dirimenda, nisi in arbitrum partes dissentientes consentiant, quæ est optima litis decidendæ ratio, quoniam ea publica tranquillitas non adeo perturbatur, aut Respub. in partes distrahitur, bellaque intestina excitantur.

X. 1. Sublatis opinionibus falsis, restat cautiones adhibeamus aliquas, quæ vim nobis monstrare possint ad recte judicandum cui jus summæ potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc sit, ne decipiamur ambiguo nominis sono, aut rerum externarum specie. Exempli causa, quanquam apud Latinos opponi solent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæsar principatum obtinuisse Galliæ, sed quod regnum affectaret interfectum: & cum Piso apud Tacitum Germanicum dicit principis Romanorum,

non Parthorum Regis esse filium : & cum Suetonius parum abfuisse ait Caligulam , quin speciem principatus in regnum converteret : & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum parentium voluntate constantem , sed vim regiam complexus animo.

C O M M E N T A R I U S.

Videtur major libertatis species sub principe , quam sub rege , quamobrem Augustus imperium sub principis nomine accepit , ne videretur omnem libertatem eripuisse populo. Hinc principatus & regnum quandoque opponuntur. *Diversa sunt natura principatus & dominatio. Plin. Panegy. cap. 45.* Hinc Tiberius apud Dionem: *Dominum se servorum, Imperatorem militum, principem ceterorum vocabat.* Et idem Plin. *Eadem quippe sub principe virtutibus premia, qua in libertate.* Principem esse nihil aliud quam primum esse dignitate ac autoritate. Sic princeps Senatus. Et Tacitus *1. Annal. Non regno tamen neque dictatura, sed Principis nomine constitutam Rempublicam.* Et apud Ovidium:

Tu domini nomen, principis ille tenet.

Quamobrem Galba Pisonem adoptans, *Neque, hic, inquit, ut in ceteris gentibus qua regantur, certa dominorum domus, & ceteri servi: sed imperaturus & hominibus, qui nec totam servitutem nec totam libertatem pati possunt* Tacit. *1. 1. Hist.* Dicitum illud Pisonis eo tendebat, ut demonstraret

apud Romanos non Regnum, sed principatum obtinere, scil. Caesares non ut Reges & dominos, sed tantum principes seu civium primos venerari, qui non mores aut factum vel nomen regium usurpabant, sed civili utebantur ingenio, imperitabant civibus, quemadmodum pater aut dux praestitit filiis, neque se supra cives efferebant, nisi virtute & admiratione, ut hunc locum explicant commentatores. Sic & Claudianus Romani imperii statum diversum ostendit ab Orientis regnis de *IV. Consul. Honor.*

*Si tibi Parthorum solium fortuna dedisset,
Care puer, terrisque procul venerandus Eois
Barbarus Arsacio consurgeret ore tiaras.*

Et idem *vers. 206.*

*Non tibi tradidimus dociles servire Sabaos,
Armenia dominium non te praefecimus ora;
Non damus Assyriam, tenuit quam femina,
gentem.*

*Romani, qui cuncta diu regere, regendi:
Qui nec Tarquiniis fastus, nec jura tulere
Caesaris.*

2. Videmus tamen confundi haec saepe : nam & Lacedaemonii duces ex Herculis posteritate, postquam Ephoris subiecti fuere, reges dicebantur nihilominus, ut modo vidimus : & veteri Germaniae reges erant, quos Tacitus praestitit fuisse ait auctoritate sua dendi, non potestate jubendi. Et de Euandro rege Livius, rexisse eum auctoritate magis quam imperio : & Suffetem Carthaginensium Aristoteles & Polybius βασιλῆα appellant : ut & Diodorus, quomodo & Hannonem Carthaginensium regem dixit Solinus. Et de Scepsi in Troade narrat Strabo cum adjunctis in civitatem Milesiis populari republica uti coepisset ; veterum regum posteris nomen mansisse regium, & honoris non nihil.

Lib. 1.

Lib. xv.
cap. 70.

C O M M E N T A R I U S.

Lacedaemonii Duces, quamvis nil nisi nomen, Regum Regiae potestatis ipsis erat reliquum, Reges tamen dicti. Penes Ephoros summa potestas, concionem enim populi regebant, belli gerendi & indicendi jus habebant, pacem rogabant, foedus inibant, exercitum conscribebant, annonae curam gerebant, sua sceleribus supplicia, & bene de Repub. meritis premia decernebant, & ut paucis eorum potestatem describit Pausanias, *ἢ τὰ ἄλλα διακόντων εἰδὲς μά-*

λιαν ἄξια, omnia administrabant in quibus aliquid momenti erat. Et Plutarch. *de civ. inst. In Sparta,* inquit, *Reges Ephoris cedebant, & si quis e reliquis civibus publicitus vocabatur, non cessis is, neque otiose, sed cursim atque praeproperè accedebat per forum, parendi civitati studium pra se ferens, honoreque se in eo affici ratus, quod imperio civitatis parere alacer videretur.* Imperium civitatis vocat potestatem Ephorum, quasi penes ipsos summa residebat majestas Reipub.

3. Contra Romani Imperatores, postquam palam & sine ulla dissimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vocabantur.

bantur. Sed & insignia regiæ majestatis in leberis quibusdam civitatibus tribui principibus solent.

C O M M E N T A R I U S.

Quamvis vere regium Romani imperatores exercebant imperium, principes tamen appellari voluisse jam dictum, quia invisum populo nomen Regium. Male itaque Bodinus de *Repub. lib. 8.* Romanos imperatores Regiam potestatem habuisse negat, quia principes tantum dicebantur. Regiam plane potestatem habebant, quamvis nec nomen nec etiam insignia Regia haberent. Vid. Suet. in *Tib. cap. 14. & 24.* Contra insignia Regia quibusdam etiam in liberis Rebus principibus solent tribui, quamvis non habeant regiam potestatem, ut Venetiarum Duci.

4. Jam vero comitia ordinum, id est conventus eorum qui populum in classes distributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur, *Prælati, proceres, missisque potentibus urbes:*

alibi quidem in hoc serviunt duntaxat, ut sint majus regis consilium, per quod querelæ populi, quæ sæpe in consistorio reticentur, ad regis aures perveniant; cui deinde liberum sit statuere quod ex usu ipsi videatur. Alibi etiam jus habent de actis principis cognoscendi, atque etiam leges præscribendi quibus princeps teneatur.

C O M M E N T A R I U S.

Concilia illa, quibus jus de publicis deliberandi negotiis, non sunt ejusdem ubique auctoritatis & potestatis, multum refert, num rex ipse ejusmodi aliquod concilium constituerit, illudque convocat quando de publicis negotiis ad universam regni seu Reipub. administrationem pertinentibus agitur. An vero delationi imperii lex fundamentalis adjecta sit, qua adstringitur de publicis negotiis deliberare volens ejusmodi concilium convocare, atque nihil concludere valet vel exequi, nisi consensus ejus accedat. Si Rex ipse constituit concilium, vel senatum sibi elegit, citra cujus approbationem nihil ratum esse velit, habet quidem ejusmodi Senatus non solum examinandi decreta, quæ proponuntur Reipub. fore utilia, sed etiam rejiciendi sin minus ei expedire visa fuerint, jus; verum quia non propria id habent auctoritate sed consensu principes, consequenter ejusmodi concilia principem non ulterius obligant sequi vel approbare quam sibi placet & arbitratur e re sua esse. Quippe non præsumendum principem ejusmodi Senatum constituendo de suo imperio aliquid detrahere voluisse, verum ut ejus concilio quoties sibi placeret posset uti in arduis negotiis, reservata sibi facultate & libertate ejus decreta vel consilia sequendi aut rejiciendi. Quippe cum nullam proprio jure potestatem de publicis deliberandi negotiis habeant, nisi demandatam a superiore, dependent omnino ab ejus auctoritate, ideoque amplio rem sibi arrogare nequeunt, quam summo imperanti ipsis concedere placet, & consequenter eam vel amplificare vel limitare potest pro lubitu, & etiam concessisse latitudinem ipse interpretandi habet facultatem. Imo totum concilium dissolvit eadem

auctoritate qua constituit, cum nihil tam naturale sit, quam ut unumquodque eodem dissolvatur modo quo colligatum est. Quamobrem per talem Senatum imperium absolutum esse non desinit. Duas adfert rationes, quæ principem movere possunt ad ejusmodi Senatum vel consilium constituendum, Sam. Pufend. *de jur. nat. gent. lib. 4. cap. 6.* 1°. Ut hoc modo sibi caveret, ne per imprudentiam aut impulsu adulatorum aliquid statueretur minus Reipub. proficuum. 2°. Ut hoc modo importunæ flagitationes eludantur, dum princeps ipse in speciem indulget quod novit a Senatu rescissum iri. Quod vero ad comitia ordinum, sive conventus eorum qui populum in classes distributum referunt, attinet, isti huc tantum inserviunt, ut sint majus regis consilium, ut hac ratione populi querelæ, quæ in privato consilio sæpe reticentur, ad regis aures perveniant, qui, iis intellectis, statuere potest quod ipsi ex usu videtur. Iste comitorum usus, ut Rex cum populis, imperio suo subjectis, quasi in familiare colloquium descendere videatur, ut de Reipub. in commune consulat, nec non privatorum querelas atque res, ut vere se habent, intelligat citra fucum, quod per suorum fraudes ac dolos plerumque non licet. Igitur minime audiendi sunt, qui regem infra dignitatem facere ajunt, conventus habentem, quid enim magis regium, quam jus suum cuique tribuere? qui fieri illud commodius potest, quam cum facultas datur omnibus mala sua & incommoda ac questus libere ac publice, ubi fuco ac fraudi locus non est, exponendi, inquit Michaël Hospitalius Galliarum Cancellarius apud *Thuan. lib. 27.* Et testatur Grammondus istum comitorum ha-

bendorum usum ac consuetudinem ab immemoriali jam tempore obtinuisse apud Gallos, imo eorum primordium & originem ab ipsis regni incunabulis petendam. Idem mos apud alias quoque gentes invaluit variis temporibus. De Anglia tradit Johannes Stous *in vit. Henrici I. Hoc anno MCXVI. die 19. Aprilis Rex Henricus omnes Regni ordines, Praelatos, proceros, & plebem, sacrum ad consilium vocavit, ut de bono Reip. regimine, & de gravissimis regni negotiis consultarent, quod consilium, nomen suum a Gallicis accipiens, Parlamentum appellatur. Atque hoc primum in Anglia fuisse Parlamentum Historici observant, & quod Reges ante hoc tempus nullum ex populo, aut plebe, ad consultandum, aut leges condendas, convocare consueverant. Vid. & Baher. Chron.* Ex quibus perspicimus liberæ Regis concessionem Parliamenti originem adscribendam, quam vis postea necessitatis fuerit ejus convocatio, ita ut quasi hac conditione regnum proximo successoris deferatur, ut circa actus quosdam exercendos & publica gerenda negotia consilium seu Parlamentum convocare necesse habeat Rex, citra cujus consensum nihil valere possunt, nec etiam exequi quæ sua autoritate decernit circa peculiaria quædam negotia. Sic nec Senatus decreta facta super iis negotiis, de quibus consilium ininitum, rata sunt nisi prius omnem vim suam a ratihabitione Regis mutuantur. Notandum vero, quod ejusmodi conventus convenire nequeant pro lubitu, sed convocari debeant a principe (cui ea facultas solo competit) ad deliberandum de iis negotiis, quæ sibi proponere placet, quæ solent inseri litteris quibus convocantur, ut possent instructi & preparati esse illi, quos populo ad conventum delegare placet. Romulus, licet multa alia Senatui & populo concessit majestatem redolentia, populum tamen convocandi Senatūque cogendi potestatem sibi reservavit. Dionys. Halicar. lib. 2. Idemque jus omnibus principibus intactum atque illæsum reservari debet. Ita Arnizæ. de jur. majest. lib. 2. cap. 4. *Cum enim in comitiis plurimum momenti sit, sive ad evertendam, sive mutantem, sive conservandam Rempub. imo cum sint fundamentum Reip. non possunt aliis nisi soli majestati tribui, quippe in cujus tanquam naucleri maru non tantum navem, sed & gubernacula omnia esse oportet, totam alias navim pessundaturam, si contra nuntium naucleri huc vel illuc a quovis dirigi possunt.* Idque ipsum Deus quoque approbasse videtur, cum Mosi imperium in populum tri-

buens, simul quoque concessit facultatem eundem congregandi & convocandi, quo inserviebant dux illæ tubæ argenteæ Num. 10. Ad quem locum referente statim allegato Authore D. Andrewus Episcopus Chicesterensis *in concil. de jur. convoc. cat. contra Bellarm.* conficit, ad Regalia pertinere jus convocandorum cœtum, sive ad rerum sacrarum sive profanarum deliberationes. Qui enim sine harum tubarum sono confluerant, Num. 20. graviter a Deo puniti sunt. Coran, Dathan, cum complicitibus vivi absorpti, quod vocati responderent: *Non veniemus.* Num. 16. Post Mosē Josua, Reges Princepsque, usque ad Macchabæorum tempora, jus congregandorum comitorum habuerunt. Ut de Davide 1 Paral. 15. Salomone 2 Paral. 5. Josaphato 2 Paral. 20. Joa, Josia, aliisque constat. Et sic quoque Anglorum Rex solus convocat, quibus licet Parliamentis, ut solent vocari, interesse. Illudque iterum dissolvit quando nihil amplius ab iis tractandum restat. Romani etiam Imperatores quamvis imperium nullis fere limitibus circumscriptum sibi arrogabant, solebant tamen sæpius Senatū in consilium vocare, non solum quando de publicis negotiis & de summa rerum consilium ineundum, sed & quando de legibus ferendis deliberandum erat, atque persuadere eidem, ut de ea re, quæ in deliberationem cecidisset, Senatusconsultum fieret, scilicet ut specie Aristocratici imperii Senatū populūque demulcerent, illis ramum ejus potestatis concesserunt, cujus radicem ab iis acceperant, inquit Arthur. Duck. *de usu & auth. jur. civ. lib. 1. conct. 2.* eo nihil tamen detrahebatur de summæ majestatis summique & absoluti imperii jure. Huc pertinet illa D. Hadriani oratio quam refert Paulus Jctus l. 22. ff. de hered. petit. cum inquit: *Nam in oratione Divi Hadriani ita est: Despicite Patres conscripti, num quid sit æquus, possessorem non facere lucrum &c.* vid. & l. 40. eod. l. 1. §. ff. a quib. appell. non lic. l. 4. C. de Profess. & Med. l. 1. ff. de reb. eor. l. 32. ff. de Donat. int. vir. & uxor. Observandum vero plerumque Senatusconsultum in sententiam principis concipi solitum fuisse. Quamobrem Tacitus 11. *Annal. cap. 25. Orationem principis secuto parvum consilio, primi Adui Senatorum in urbe jus adepti sunt.* Vide etiam l. 16. ff. de rit. nupt. & ibi Gloss. Hinc principum orationes quandoque Senatusconsulta dictas fuisse perspicimus ex l. 8. ff. de transact. junct. l. 23. §. 2. ff. de condit. indeb.

5. Sunt multi qui existimant discrimen summi imperii, aut summo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut successione. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea summa esse contendunt, non item quæ illo. At hæc universim vera non esse pro certo haberi debet. Nam successio non est titulus imperii, qui imperio formam assignet, sed veteris continuatio. Jus enim ab electione familiæ cœptum succedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum defert successio. Apud Lacones regnum ad hæredes

redes transibat etiam post Ephoros constitutos. Et de tali regno, id est principatu, est apud Aristotelem: *τέτων τῶν βασιλευν αι μὲν εἰς γένεσιν, αι δὲ αἰρεται*, *quedam sanguinis jure, quedam electione deferuntur*: & Heroicis temporibus pleraque in Græcia regna talia fuisse & ipse notat, & Thucydides. Contra, Romanum imperium etiam sublata omni senatus & populi potestate per electionem conferebatur.

COMMENTARIUS.

Verissimum quod hic Author statuit, summi imperii, aut summo minoris, non ponendum in delatione, imperii successione, aut electione acquirendi: illa summa, non hæc dicenda arbitrantur. Verum graviter errant, quoniam universim hæc vera non esse ex eo constat, *quod successio imperii non est titulus qui ei formam assignat, sed veteris continuatio*, nullum enim imperium, cujus origo non a consensu alicujus primi transferentis derivanda, neque ulla familia ad regie dignitatis, vel principatus fastigium protracta, nisi electione, nam summum constituere aliquod imperium animum inducentes mortales necesse quoque habuere aliquem eligere cui illud deferrent, cujusmodi delationi modum temporis imponebant, quo illud exerceretur ab eo quem elegerant, vel quoad viveret, vel ad certum tantum tempus; aut consenserunt ut etiam jus illud ad posteros ex recta linea descendentes, vel ejusdem sanguinis collaterales devolveret, cujusmodi continuatio per successionem non plus juris transferre potest in successores, quam primus ad tractandum imperium electus accepit a transferente. Quamobrem quantum prima electio tribuit, tantum successio defert, quod de jure, non

de injusta usurpatione intelligendum. Itaque quam amplum imperium in successores defertur, ex prima electione metiendum, quo contingere aliquando potest, ut imperium, quod continua electione a populo confertur, latius pateat, quam quod successio defert, quia voluntas populi cum sit ambulatoria, plus quandoque juris tribuere possunt in locum defuncti electo, quam antecessor habuit. Quod quidem etiam locum habere potest ubi regnum successio defert, verum considerari debet quoad ejusmodi imperii augmentum, non tanquam successor, verum quasi primus electus. Eligebantur Romanorum Reges; apud Spartanum regnum per successionem devolvebat, verum quibusnam major potestas, satis constat ex iis quæ supr. annotavimus. In titulum Spartani succedebant: In vim Romani eligebantur. Illi nudo regis nomine omnibus juribus, quibus majestatem imperii possent tueri, contenti esse debebant. Hi & legibus armati & decorati armis, majestatis jura illibata & illæsa sibi reservabant. Illi alieno subiecti judicio quo coerceri possent, hi pro lubitu imperitabant populo, & quicquid ipsis placebat legis vigorem habebat, quæ obteniperandi necessitatem civibus imponebat.

XI. I. Altera cautio hæc esto. Aliud esse de re quærere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, sed & in incorporalibus procedit. Ut enim res est ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure usufructuario, alii jure temporario. Ita summum imperium Dictator Romanus habebat jure temporario: reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine succedunt, jure usufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui justo bello imperium quæsiiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi causa, ita se dedit ut nihil exciperetur.

COMMENTARIUS.

Recte statuit Author summum imperium penes principem residere diverso modo, ad similitudinem aliarum rerum quæ cadunt in commercium, & diversis juris titulis ac modis acquiruntur atque possidentur. Sic quemadmodum quarundam rerum proprietatem jure pleno, aliarum tantum usufructum habemus; ita & modus habendi imperii vel plenus est, vel magis aut

minus diminutus. Quidam reges imperium pleno jure proprietatis habere dicuntur, ut qui justo bello sibi illud quæsiiverunt: quidam illud tantum utiliter, id est jure usufructuario, possidere dicuntur, idque vel ad tempus vitæ vel ad posteros transmittendi jure: quidam jure temporario id habent, quo elapso ipso jure evanescit imperium, quia deficit consensus transferentis sine quo om-

ne

ne imperium, tanquam suo fundamento destitutum, corruiere necesse est, & ipsi ad privatam conditionem revertuntur imperantes. Jure temporario habebat dictator Romanus summum imperium, nullum agnoscens pro eo tempore superiorem. Verum multi arbitrantur hanc imperii habendi partitionem admodum periculosam esse; atque nullo modo huic materiz convenire contendunt, imo latam seditionibus viam sternere, si ad sensum juris civilis explicetur. *Ea perpetua*, inquit Hornius, *de civis. lib. 2. cap. 10. nobis lex erit, doctrinam de majestate & imperio civili jure privatorum non commiscere: quod hæc principia non sint domestica summa potestati declaranda; sed alienissima contineant. Diversissima enim sunt proprietas in dominio privato, & majestas principis.* Quod enim in proprietate est, id etiam in commercium cadit. At vero majestas extra omne commercium humanum posita, a solo Deo conceditur immediate, ergo in proprietate non est. Si per majestatem intelligamus summum imperium civile, quod consistit in regenda & gubernanda civitate, quod vel consensu, vel etiam alio quovis legitimo titulo, ut jure belli, acquiri posse nemo negabit, quid obstat cur illud in proprietate esse dici nequeat, & consequenter quoque in commercium venire, ut cæteræ res privatorum. Si jure gentium quæ capiuntur in bello, capientis fiunt, & in dominium redigi possunt servi, & in pleno proprietatis jure esse, ita ut vendi vel donari, vel alio quocunque modo alienari possint, quare non eodem jure imperium in populum jure belli subactum, vel sponte sese majoris mali vitandi causa dedentem, possit acquiri. Nihil huic obstat, quod majestas sit a Deo; quicquid enim nobis propria industria vel interveniente cultura nostra aut cura, aut hominis dispositione acquirimus, sed mediate, quemadmodum etiam majestas sive summum imperium, a Deo nobis conferri dicendum. Quatenus ejusmodi acquirendi modi propter humanæ societatis conservationem, quæ sine ordine aliquo nequit consistere, Deus approbat. Nam eodem modo majestas a Deo conferri dicitur, quia cum Deus hominem animal sociale ac rationale creavit, etiam voluit, ut societatem cum sui simillimis coleret, & rationi convenienter viveret, atque ratio dicat eam coli non posse, nisi constituto aliquo imperio, ergo eo ipso quo homines dictante ratione summum imperium constituerunt, Deus id ipsum non solum approbare, sed etiam voluisse censendus, atque ita quod interveniente facto humano fit, ipse Deus fecisse videri debet, qui hoc medio uti voluit, ad suum decretum exequendum. Idem dicendum de distinguendis dominiis & illa acquirendi modis. quia nec sine eo commode vita humana potest transigi, nec societas servari, etiam approbare imo quasi ipse introduxisse videtur, quæ circa illud homines ratione dictante disposuerunt, & quod hac ratione mihi acquisivi possideo quasi ejus proprietatem mihi ipse Deus largitus esset. Fateor diversissima esse proprietatem in dominio privato, & majestatem principis, quemadmodum res privatorum di-

versæ sunt a rebus ad Rempub. pertinentibus: verum hoc non impedit quo minus convenire possint in quodam tertio, ita ut imperium civile non minus in proprietate, ut dicam, communi sive principis, qui communem statum universitatemque singulari sua persona repræsentat, esse possit, quemadmodum imperium quod cuique competit circa privata bona administranda, tum etiam familiam gubernandam in dominio & proprietate privati cujusque membri est, quod & illud abdicare, & in alium transferre potest sicuti & cætera bona quæ possidet jure proprietatis. Objiciunt porro quod usufructuarium jus in hac materia concedere, sit principis majestatem prodere. Habeat, inquit Hornius, *nunc princeps usumfructum, imperii proprietas ad populum spectabit, qui de jure suo amplissime potestati disponere. Concedas hoc majestatis hostibus, & vacillabit principis solium. Continuo enim extinguendi usufructuarium hoc jus excogitant rationem, docebuntque intra modum non stesisse fructum, causam igitur justam & pregnantem adesse cur princeps beneficio fructuum, quibus indigne abusus est, pellatur.* Quo sensu superius diximus civitatem, sive populum esse subjectum commune imperii civilis, eodem quoque statuimus proprietatem imperii, id est potestatem, dispositionem, & arbitrium conferendi imperii quo velit modo & quibuscunque placet conditionibus, in eum quem summæ rerum præficere animum induxerint, habere populum, neque ea se privare voluisse præsumitur, nisi expresse adjecerit delationi ut non solum transferant exercitium, & jus exercendi imperii, sed etiam ipsi concedant potestatem illud alienandi, cedendi cuicunque, & quando liberit, quocunque modo & titulo quo casu, ut de bonis propriis, ita & de summo sibi delato imperio disponendi facultatem, & cum ea proprietatem acquirere videtur. Alias simplex delatio, consistens tantum in administratione, & gubernanda Rempub. & providendo nequid detrimenti capiat, communis utilitas atque salus ipsi tantum quasi usumfructum imperii tribuere videtur, quod relinquendum, ut acceptum. Non cavillandum adeo de stricta illa convenientia terminorum, quibus utimur ad intelligendum diversum imperii habendi modum, cum juris civilis de acquirendi dominiis, sive proprietatis rerum vel corporalium, vel incorporalium titulis; quippe licet non exactissime in omnibus conveniant, quæ de utroque prædicantur, tamen tanta unius cum altera intercedit similitudo, ut iisdem uti terminis debeamus ad explicandos varios imperii habendi, & acquirendi modos. Non verendum est, ne hæc imperii partitio præbeat occasionem seditionibus: quippe quemadmodum proprietarius tenetur pati, ut usufructuarium re utatur fruatur, secundum suam naturam, ita & populus, qui exercitium summæ potestatis, & administrationem Reipub. in principem contulit, pati tenetur, ut ea utatur ad communem utilitatem & commoditatem promovendam, suam etiam salutem securitatemque tuendam, quem in finem omnia potest adhibere media, quæ huic inservire potest.

potissimum arbitratur, illudque arbitrium ipsi soli competit, ita ut nihil juris aut imperii sibi populus in principem potestate sibi delata utentem convenienter transferentis intentioni, & naturæ summæ potestatis civilis, arrogare possit. Si aliquando sub specie juris aut æquitatis illud superiori eripere conantur cives, injusti ejusmodi conatus non adscri-

bendi sunt huic opinioni, sed populi male composito desiderio, cui nunquam ejusmodi deesse potest prætextus, quo obtegere potest novarum rerum cupidum animum, non disputandum quid de facto possit accidere, verum quid jure obtinere debeat, adde quæ supr. ad S. VII. & seqq. annotavimus.

2. Neque enim illis assentio, qui dictatori negant fuisse summum imperium, quia perpetuum non erat. Nam rerum moralium natura ex operationibus cognoscitur: quare quæ facultates eisdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ sunt. At dictator intra tempus suum omnes actus eodem jure exercet quo rex qui est optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus potest. Duratio autem naturam rei non immutat, quamquam si de dignitate quæritur, quæ majestas dici solet, dubium non est quin ea major sit in eo cui jus perpetuum datum est quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum volo de his, qui antequam régés ad suam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur ut populo non subsint, neque ante legitimum tempus potestas eorum sit revocabilis.

C O M M E N T A R I U S.

Incidimus hic in quæstionem an Dictator apud Romanos habuerit summum imperium, nec ne. Sunt qui negant; alii affirmant, quorum in numero & Author, cujus opinioni libens subscribo. Qui contrariam sententiam tuentur, arbitrantur perpetuitatem referendam esse ad naturam majestatis; & ideo temporario imperio gaudentes administratores potius appellandos, unde inferunt dictatorem Romanum quia imperium ultra sextum mensem. l. 2. §. 18. ff. de orig. jur. retinere non poterat, potius summæ potestatis quasi custodem, & Reipub. curatorem vel administratorem dicendum, quam in summum imperantium numero ponendum. Sed quam graviter errent ostendit Author, & Historiæ testantur. Optime inquit Author rerum moralium naturam dignoscendam ex operationibus. Quamobrem igitur non eadem nomina tribueremus iis rebus, quarum effectuum & operationum convenientia ejusdem naturæ esse demonstrant, impossibile quippe in naturalibus est ut eisdem prodant effectus res diversæ naturæ: quippe cujusque rei naturæ propriæ sunt suæ qualitates peculiare suos effectus & operationes habentes: diversarum itaque rerum idem effectus certissimum documentum est ejusdem esse naturæ, & idcirco eodem nuncupandæ nomine. Sic etiam in moralibus impossibile est diversas facultates eisdem effectus producere, nisi sint ejusdem generis ejusdemque naturæ, a contrario itaque verissimum facultates quæ eisdem effectus habent, ejusdem quoque esse naturæ. Atqui dictator intra suum tempus exercet omnia

summi imperii jura, eodem jure, quo rex qui est optimo jure, cujus actus ab alio reddi irriti non possunt. Ergo sequitur dictatorem summum habuisse imperium, id est eandem habuisse facultatem exercendi imperii, quam reges, atque principes, nullum superiorem agnoscetes, habuerint, idque judicamus ex iisdem exercitii effectibus. Duratio non mutat imperii naturam, sed modum tantum temporis, quo durabit imperii exercitium & administratio civilis. Est hoc tantum accidens, quod tollere nequit essentiam & naturam rei: *Facile largimur*, inquit Hornius; *sublato interregno, vel dictatura deposita, majestatem interregi, & pridem dictatori nullam constare. Idem judicamus de Græcorum Asymnetis, & si qui alii occurrunt ejusmodi imperantes, quos summa potentia & auctoritate præditos, temporis præfinitum spatium ad privata sortis conditionem reducebat. Deposito nimirum imperio, nihil restabat nuper regnantibus. Hostamen, durante regimine, administrasse saltem majestatem, sicut quemque modo, non ut propriam possedisse, cum ipsius regni esset, minime concedam. Et paulo post. Sane tempus extrinsecum accidens, intimam constitutionem potestatis non penetrat. Non minus homo est qui horam vixit, quam qui seculum implevit: Operationibus quoque nolim credere: quod sciam, sæpe dissimilia principia cognatas actiones producere. Ipsa rei natura a priori scrutanda est, & querenda essentia: qua cum in majestate sit summæ potestatis, & hanc inveniam in dictatore, majestatem palam agnosco. In hoc enim latet indoles imperii summi, ne actus civiles alterius subsint*

Ee imperio,

imperio, quo damnari & irrisi possim fieri. Eandem vero summam habuisse dictatorem, quam nullum superiorem agnoscentibus, quorum actus irrita nemine reddi possunt, tribuimus, ex Romanis constat monumentis. Illustre exemplum occurrit apud Livium lib. 8. cap. 33. ubi legitur L. Papyrium Cursorem Dictatorem, Fabium Rutilium magistrum Equitum, quod adversus edictum ejus, quamvis prospere pugnaverant, justissime spoliari, ac virgas & secures expediri, nec contentione aut precibus militum concessisse animadversionem, verum eum profugientem Romam persecutum. Nihil majestas & autoritas Senatus movit iratum Papyrii animum; frustra Tribunorum plebis implorat auxilium, frustra provocat ad populum. Vicit imperii majestas quae penes dictatorem residebat. Donec populo Romano ad preces & obtestationem verso, & tribunis quoque orare dictatorem insistentibus, ut veniam errori humano, veniam adolescentiae Q. Fabii daret, & ipse adolescenti & Patri M. Fabio ad genua procumbenti, iram deprecandi causa, dictator summo suo jure uti nolens, Q. Fabium donaverit. His aditis verbis, Bene habet Quirites, vicit disciplina militaris, vicit imperii majestas: qua in discrimine fuerunt, au nulla post hanc diem essent. Non noxa eximitur Q. Fabius, qui contra edictum Imperatoris pugnavit. Sed noxa damnatus, donatur populo Romano: donatur tribunicia potestate, precarium non justum auxilium ferenti. Hujus imperii magnitudinem quoque praedicat idem lib. 2. cap. 18. cum inquit. Creato dictatore primum Roma, posteaquam praeferris secures ceperunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiones essent addicto parendum, neque enim ut in consulibus, qui pari potestate essent alterius auxilium, neque provocatio erat: nec ullum usquam, nisi in cura parendi auxilium. Imo dictator dictus vult Dionys. lib. 5. cap. 247. a potestate imperandi & edicendi quid libet, tum aliis aequa & justa, quae pro suo arbitrio usui judicabat praescribendi. Dictum enim apud veteres Latinos summum imperium ac supremam potestatem significat, Virgil. 6. Aeneid.

*Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
Dicta mea genti ponam.*

Unde Pomponius §. 18. ff. de orig. jur. Hunc magistratum, quorum summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retinere. Documentum quoque summi imperii regiaeque in ipsum translatae potestatis est, quod ab eo provocari non licuerit, tum etiam arbitrium belli pacisque quod penes eum residebat, atque etiam quod omnes pro eo tempore cessabant magistratus, ita ut nullum cuique refugium vel auxilium nisi in obedientia & obsequio, utpote cujus edictum semper pro numine observatum. Liv. lib. 4. cap. 34. Ita enim Dionys. Halicar. lib. 5. decrevit Senatus, consulari potestate in praesens sublata, alium magistratum creare belli pacisque, & omnium rerum potentem; & infra, Calius dicto collega dictatore, ilico magistratus se abdicavit. Et iterum, saepe civitas legitimis magistratibus dissolutis, omnia unius potestati permittere necesse habuit. Dicta-

tore itaque creato Respub. omniaque negotia, quae ad ejus administrationem pertinebant, pendebant ex ejus nutu & arbitrio, penes eum omnia iurisdictione, omneque imperium cum civile tum etiam militare erat. Imo & legibus eum solum fuisse supra annotavimus. Quamobrem dictatorem vocat Dionys. lib. 5. tyrannidem voluntariam & magistratum, qui parem tyrannicam potestatem habeat, quae legibus omnibus superior est, a quo consiliorum factorumve rationem repetere non liceat. Si itaque majestas sit summa in civem ac subditos legibusque soluta potestas, deficiente Bodino, quis ex tot summam majestatis indicibus non perspicit eam habuisse dictatorem, quamvis ipse & qui eum sequuntur negant dictatorem, vel quemvis alium magistratum, nec Harmosten Lacedaemoniorum, nec Esymnetum Thesalorum, nec Archontem Melitenisium, quibus non perpetua potestas consensu principis populique tributa, jura majestatis habere, ut annotavimus initio hujus disputationis. Imo & ab eo provocari potuisse contra adducta jam a nobis scriptorum testimonia stauere non erubescit. Ipse enim Dionys. Dictaturam originem a Graecis derivandam putat, unde ab iis Romanos hanc administrationis speciem mutuasse scribit. Nam (inquit) qui εἰσομνήται apud praefatos Graecos vocabantur, tyranni quidam erant electi. Eligebantur autem a civitatibus pro ratione temporum; non infinitum, continuum, sed certum praefuturi temporis spatium, quando & quantisper postularet Respub. utilitas. Tyrannum vero in bonam partem de imperante & rege dici pervulgatum est, peculiariter de unius antea libere imperio. Cornel. Nep. Miltiad. cap. 8. Aristoteles quoque Aesymnetarum potestatem, quae Romanorum dictaturae respondet, inter tyrannides, id est absolutissima imperia vel regna refert Polit. 3. cap. 14. de hac monarchia sermonem habens ita inquit. Est autem hoc monarchia genus plane tyrannidis optiva, seu suffragio & consensu populi delata: quae a Barbarica tyrannide (id est Barbarorum nullis limitibus circumscripto regno) differt, non eo, quod non sit legi consentanea: sed eo tantum, quod non sit avita, neque patria. Hoc autem imperium obriuebant alii per omnem vitam, alii usque ad praehinita tempora, & ad certas res gerendas. Concludit: Haec igitur monarchiae sunt & erant, propterea quia sunt tyrannica, heriles, & dominorum propria: sed quia sunt optivae, populique suffragio deferuntur, & quia in voluntarios usurpantur, regales. Quid itaque de dictatoris majestate & imperii habendi modo ad similitudinem hujus magistratus instituti, atque delati dicendum, non ulterius inquirendum. Quod vero provocationem attinet, & eam quoque, dictatore creato, sublatam fuisse, ex locis statim adductis patet. Itaque facile perspicimus quam graviter erret Bodinus contrariae opinioni favens. Omnia igitur gerantur a dictatore jure magistratus, id est vi imperii in eum translata, quemadmodum Rex vel princeps omnia quae agit eodem agit jure, neminem agnoscens superiorem, eoque majestatem habens: nam ipse Bodinus tum majestatem habere

habere dicit, qui post Deum immortalem se ipso majorem videt neminem. Hinc Alexand. ab Alex. *dier. genial. lib. 4. c. 23. ait in eo jus majestatis & totius imperii fuisse, cujus ductu, & auspicio saepe respublica & imperium stetit, quem magistratum ex Albanis deductum autumant, plerique a Gracis, quos illi ἀστυβάτης, aut a Lasademoniis, quos ἄμωξις, Thessali archos dixerunt, qui parem regie dignitati potestatem habent.* Verum idem dicendum non puto de his, qui vel ob infantiam, vel furorem, vel absentiam regis creari solent curatores, majestas enim inheret, ut ita dicam, inseparabili modo personæ infantis regii, tanquam proximo per sanguinis vinculum successori. Quemadmodum itaque sanguinis jura de alio in alium transferri, nec ulla humana dispositione de jure tolli possunt; ita nec effici potest ut majestas secundum leges imperii delata ad infantes tanquam legitimos & jure sanguinis proximos successores, facto humano in alium transfertur, sine consensu ejus, ad quem illa jure devolutionis & successionis pertinet. Verior itaque eorum opinio, qui sentiunt ejusmodi curatores imperium exercere non suo sed alieno nomine; adeoque non magis monarchæ possunt vocari, quam tutor dominus bonorum pupilli, Pufend. *lib. 7. cap. 5.* Audiamus Bodinum *lib. 1. cap. 8. de Rep.* cui hoc in ca-

su ad stipulamur, propter rationes jam allegatas. *Idem, inquit, dicendum de iis quos Franci Regentes regni appellant, qui vel ob infantiam, vel furorem, vel absentiam regis creari solent, sive eorum nomine, manu, ac sigillo, edicta, rescripta jussa denique omnia sanciantur, sive regia sigilla nomenque regium legibus ac mandatis proponantur. Nihil enim aut parum admodum inter utrumque interest; cum que a procuratore gerantur, probante domino, ab ipso domino geri videantur. At rectores illi regii procuratores sunt. Sic enim Theobaldus Blesensium comes, is qui bonus usurpatur, se ipsum regni procuratorem vocabat. Quare cum quid procuratorio nomine imperatur, extra regis aut domini appellationem, non procuratoris aut curatoris Reipub. sed regis ipsius est mandatum Legimus apud Marcellinum lib. 26. Macedones olim sub auspiciis Regis ad huc infantis gessisse bellum præliumque commisisse, quod idem testatur Justinus, argumentum summæ majestatis Regis personæ inherentis. Eodem exemplo Franci aliquando contra Childebertum acriter certamen inivere, auspiciis Clotharii Regis infantis & subrumi, cum viderent eum in cunis & a matris Fredregundis tuberibus pendentem agmen præcedentem. Amoinus de gestis Francorum. Mezeray. Hist. de France.*

3. Aliud censendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim Vandalorum regnum fuit in Africa, & Gothorum in Hispania, cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. Horum enim singuli actus irriti possunt reddi ab his qui potestatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem.

Procopius Vaud. 1. Aimoi. 11. c. 20. l. IV. c. 35.

C O M M E N T A R I U S.

Qui imperium precarium, id est revocabile pro arbitrio & lubitu transferentis possidet, superior vocari nequit, nec summa penes eum majestas, sed ministri eorum, a quibus utendum cepit imperium, quamdiu danti placebit, arg. *l. 6. §. 2. ff. de precario.* Sic Vandalis & Gothi homines ad libertatem nati, summa rerum sibi reservata imperium suo nomine tractandum in aliquem conferebant revocabile pro lubitri, ita ut quoties judicabant principem ma-

le suo officio fungi vel e Repub. non futurum, ut administratio diutius penes eum maneret in ejus locum alium surrogandi potestatem populus habebat, argumentum populum rege tali nomine tenus, quem singulis fere momentis poterat deponere, superiorem fuisse, ejusque actus pependisse a voluntate & arbitrio alieno, ita ut continuatio imperii sit quasi tacita quædam approbatio eorum, quæ agit imperans precario, utpote quæ cum deponendo statim irrita reddi possunt.

XII. 1. Quod autem dixi, quædam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est in patrimonio imperantis, quidam viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint. At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Stoici quendam servitutem constare dicebant *ὑποτάξει*, in subjectione: & in sacris literis subjecti regis servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum at-

Hotom. com. ill. q. 1. Diog. Laert. 1 Samuel. xxii, 28. 11 Samuel. x. 2. 1 Reg.

IX. 22. que aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit:
Lib. lib. *Regem vocabant, libertatis dulcedine nondum experta. Idem; Indignum vide-*
 I. *Lib. 2.* *batur, populum Romanum servientem cum sub regibus esset nullo bello ac ab hostibus*
Lib. *nullis obsessum esse, liberum eundem populum ab Hetruscis obsideri. Et alibi:*
 XLV. *Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse. Rursum alio loco op-*
 Lib. III. *ponit gentes quæ in libertate essent iis quæ sub regibus viverent.*
delegi- *Cicero dixerat: Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re non verbis danda*
 Ann. I. *libertas. Post hos Tacitus: Urbem Romam ab initio reges habuere: libertatem*
de mori- *& consulatum L. Brutus instituit. Et alibi: Acrior Arfacis regno Germanorum*
 bus *libertas. Arrianus Indicis: βασιλεῖσι ἢ τῆσι πόλεσιν ὅσα αὐτόνομοι. Regibus & civi-*
 Germ. *tatibus liberis. Cecina apud Senecam: Regalia fulmina sunt quorum vi tangi-*
 Lib. XII. *tur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum civi-*
tati minatur. Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutheroci-
lices nuncupati. De Amiso Strabo, modo liberam fuisse, modo sub
regibus. Et passim in legibus Romanis de bello, & de judiciis recu-
peratoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic
ergo non de hominum singulorum sed de populi libertate quæritur.
Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subjectionem, ali-
 Liv. lib. *qui dicuntur esse non sui juris, non suæ potestatis. Hinc illa: Quæ*
 XXXV, II. *urbes, qui agri, qui homines Atolorum juris aliquando fuerunt: Et, Estne*
 Idem *populus Collatinus in sua potestate?*
 I. v.

C O M M E N T A R I U S.

QUO sensu imperia in patrimonio imperantis esse dicuntur annotavimus ad præcedentem §. Et idem nobiscum videtur sentire Celeber, Pufend. Cum inquit, nihilominus cum ambitio doinceps regnantium inter præcipua bona imperium in homines ducere cepisset, opibusque subjectorum mulcendis cupidinibus multi abusi instituisent; ista quoque regna in patrimonio numerata sunt, circa qua pro lubitu alienanda imperantes disponendi facultatem acceperant, quod in hoc summa dominiis vis posita intelligeretur. Reliqui autem reges, quibus tanta in regnum suum facultas non concessa, idem velut personalem aliquam possessionem & jure quasi usufructuario obtineri dici suserunt. Cujus discriminis origo ex diversis potissimum regna acquirendi modis videtur provenisse. Quanquam enim ad legitimam quorumvis regum constitutionem subjectorum consensus requiratur: diversi tamen plane modi sunt, quibus ille consensus elicitur. Sic ut alicubi Rex subjectis imputet, quod ipsos imperio suo completi velit; alicubi subditis Rex magnum debet beneficium, quod ab ipsis regno fuerit admotus. Sic qui justam contra se bellandi causam præbuerunt ubi victi sunt, jure belli vitam aut libertatem personalem, & omnia bona potuerunt amittere. Hisce sane quacunque conditio relinquatur, pro beneficio victoris habenda est. Cui licet victis libertatem personalem & dominium privatum relinquat; saltem tamen imperium in ipsos pleno jure &

irrevocabili modo sibi suisque vindicat. Effectus autem, ex istoc modo habendi imperium resultantes, in eo potissimum cernitur, quod ibi non solum conditio civium arbitrio regum sit constituta; sed & quod jus suum in tale regnum Rex pro lubitu in quemcumque posset transcribere, adeoque & modum succedendi pro suo arbitrio constituere. Ad argumentum quo hanc partitionem oppugnant viri eruditi, quod liberi homines non sint in commercio, non recte mihi ab Authore videtur responderi. Propterea quod illa libertatis distinctio in personalem & civilem, quamvis per se bona sit & etiam necessaria ad dissolvendum hunc nodum, non tamen satis commode explicatur, nec applicatur ab Authore, dum hanc regno opponit, quemadmodum illam dominio. Nam & sub justo regno civilem quoque libertatem obtinere nec non minorem, quam in aliis Rerumpub. formis neminem fugere potest, qui diligenter imperii monarchici naturam examinat, atque confert cum iis quæ supra de diversis Rerumpub. formis disputavimus. Sin autem non minor libertas civilis in regno, ergo nec major licentia regibus alienandi imperium, quod in cives, & subjectos suos habent, quam in alia Reipub. forma competit iis ad quos ejus administratio pertinet. Personalem libertatem ubique eandem esse posse ipse Author statuit. Sed respectu subjectionis minoris vel majoris, illi servi, hi liberi videntur, & consequenter magis

gis alienabiles, non quoad personale dominium, sed publicam in se tanquam civitatis & Reipub. membrum regendi potestatem. Nam eadem ubique subiectio, obligans cives facere, & exequi quicquid summi imperantes jubent & statuunt. vide quæ de causis constituti summi imperii & submissionis disseruimus suo loco. Quippe se generalis illa oppositio regni, & libertatis locum vindicaret, sequeretur omnes regio imperio subiectos, esse servos, & consequenter omne regium imperium alienabile, quod neutiquam admittendum censeo, nam imperium quod quis jure usufructuario possidet, alienari non posse statuimus arg. §. 3. *inst. de usufr.* ubi inquit Imperator *cedendo extraneo usufructum nihil agi.* Exempla quæ adfert Author non probant libertatem regno opponi, quasi magis servilis sit conditio civium unius imperio quam plurium parentium, verum libertas ponitur pro forma regiminis quam Democratiam vocamus, quando plures Reipub. gubernacula moderantur, & hac ratione quo plures summum imperium participant ex populo, quo majori libertate frui videntur, & eo sensu opponitur Monarchiæ. *Nescit Reipub. patresque conscriptos populumque Romanum, ut villulam tuam, ut colonos tuos, ut servos tuos relinquant,* monet successorem suum Tacitus Imperator apud *Flavium Vopiscum.* Et apud Tacitum. *Nec dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitet.* Argumento itaque statim adducto hoc modo respondendum arbitramur, scilicet hominem dupliciter considerandum, vel secundum conditionem naturalem vel adventitiam, id est civilem, viventem in societate civili: ratione illius est animal rationale, liberum, cui competit facultas vivendi & faciendi quod velit, ut & libera dispositio circa ea quæ possidet sibi que acquisivit, vel propria industria, vel alia quacunque ratione ad eum pervenerint; intuitu hujus conditionis est animal politicum, id est civile alieno imperio subiectum, habens quidem illam naturalem libertatem, sed ejus usus circumscriptus legibus a summa potestate latis, quæ ipsi agendorum & vitæ transigendæ norma esse debent; tantum itaque de ea detractum quantum requirit societatis salus & Reipub. commodum. Civilis itaque conditio non obstat naturali libertati, neque eam tollit, ita ut jam imperio quis subiectus fieret servus, sed tantum usum libertatis ita ordinat, ut utraque conditio sibi invicem inservire possint. Quippe observandum hominis actiones quatenus natura liber est nullam habere relationem, quam ad se ipsum; ideoque tantum inservire proprio commo, itaque pro suo arbitrio & voluntate quibusvis mediis ad illud acquirendum potest dirigere & moderari, verum quatenus est membrum societatis civilis, etiam relationem habent cum bono publico, & quatenus summo imperanti incumbit eas dirigen-

di facultas, quolibet modo, quoniam cum ipso imperio ipsi arbitrium concessum, ea adhibendi media, quibus potissimum publicam salutem conservari, & publicam utilitatem promoveri posse putat. Cum vero ejusmodi actionum moderatio ad unum eundemque finem directio haberi nequit, nisi subiectione & submissione eorum, qui in civilem societatem coire volunt, hinc homo, quatenus est membrum civitatis, subiectioni voluntati summi imperantis, non tanquam servus, qui omni pene libertate carens, quasi proprium Domini patrimonium habetur, sed tanquam homo liber, libertatem a natura in se, & res suas concessam, retinens, quatenus non nocet summo imperio. Jam vero notandum summum imperium aliud magis absolutum, aliud suis circumscriptum limitibus; quo magis absolutum, eo magis limitatur naturalis libertas, & ideoque magis quoque subiecti sunt cives, & propius accedere videntur ad servitutis naturam. Quare latius patet imperium quod mihi jure belli, quam quod consensu civium acquisivi, neutrum tamen mihi adimit facultatem illam naturalem, cujus ratione dicimur nasci liberi, ideoque non esse servi natura. Illud tamen mihi imponit necessitatem qua teneor pati alium dominum, id est alterius imperium agnoscere, quam ejus qui me in suam redegit potestatem, non in corpus aut personam, si justum exercere velit imperium, sed civium actiones, quatenus eas dirigendi habet facultatem ad bonum commune procurandum, & tuendam communem securitatem, habet itaque imperium in applicationem actuum, quatenus relationem habent cum publica administratione Reipub., non vi regii imperii, sed quia eo acquisitum modo, qui liberrimam disponendi de summo imperio facultatem tribuit; quod enim propria industria mihi acquisivi, etiam proprio arbitrio de eo disponere possum, vel donatione, vel cessione, vel venditione, vel testamento, vel alio quocunque alienandi modo, quia nulla lege aut aliquo contractu facultas naturalis circumscribitur. Quando vero aliquis eligitur cui summum defertur imperium, habetur ratio personæ & tacitum intercedit pactum, ut ille sive etiam ejus successores imperium teneant ob peculiarias aliquas rationes, quæ movere potuerunt populum, ut in eum transfulerint imperium illud, ut continuari in ejus descendentes voluerint, quæ ratio ad alios extendi neque ob consequentis potest applicari, & proinde sine consensu transferentis, qui est populus, non potest cedere extraneo imperium princeps, quod enim meum est sine facto meo ad alium transferri nequit. Atqui jus transferendi imperii penes populum tanquam propriarium est, ergo sequitur summum imperantem imperium consensu sibi acquisitum invito populo ad alium transferre non posse.

2. Proprie tamen cum populus alienatur non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Si cum uni liberorum patroni libertus assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit transcribitur.

COMMENTARIUS.

Diximus aliquem etiam sub unius quemadmodum plurium imperio civiliter liberum esse, & consequenter generaliter dici non posse, cives quasi sub regio imperio servi essent, in commercio esse & idcirco alienari posse, neque etiam omne regium imperium in cives,posito quod imperium transferendo in alterum, populus quidem tanquam subjectum, circa quod imperium versatur, non vero ipsi homines sed jus eos regendi, qua populus est alienatur, nisi eo modo acquisitum qui jus alienandi tribuit. Quod fieri posse probatione non indiget, sed rerum testatur usus. Verum nihil interesse putat *Felden* an aliqua facultas heriliter imperandi in aliquem, seu alienatur ipse, qui in nostra potestate dominica est. Respondeo populum ita de jure nunquam alienari posse, ut ipsi quoque adimatur in totum illa facultas naturalis, sive privata de bonis propriis disponendi, neque sibi habendi & acquirendi propria bona a communibus Reipub. facultatibus distincta, non illud ejusque civis domesticum cum publico imperio defertur, quippe hoc separatum est a Reipub. administratione publica spectante negotia, & universi populi regendi ordinem, subordinatum tamen ei quatenus cum publico regimine habet relationem. Sic hodie videmus alienari posse apud nos jurisdictionem in populum, non vendito tamen populo, neque singulorum eo dominia & bona deque iis disponendi facultas, & domesticum imperium, transfertur. Alienandi imperii facultas non afficit personas nec earum bona, sed modum quo acquisitum est liberio rem tantum eo utendi, &

de illo disponendi tribuit facultatem. Quod de libertorum assignatione hic adfert Author ut probet, quomodo jus in hominem transcribi possit, sine alienatione ipsius personæ, non magni ponderis esse cum *Feldeno* sentio, quia non imperii alienandi facultatem ejusmodi assignatio probat, quoniam, non loquitur *Stulus inst. de assign. libert.* de alienatione juris in liberto pro præstantis operibus, quod alienari nequit, ideoque ad nostram quæstionem, quæ de jure aut imperio in homines liberos alienando agit applicari nequit, sed assignationem uni ex liberis, ad quos ea jura ex æquo pertinent ipso jure, nisi uni ex liberis libertum assignaverit patronus, hoc est testificatus sit, cujus ex liberis libertum esse voluit. l. 107. ff. de verb. sig. Alii putant, cum jus patronatus in duobus consistat præcipue, in operibus, scilicet & bonis libertorum, assignationem eam tantum in bonis, non vero in operibus factam fuisse, & consequenter non tam jus in hominem transcribi, ut hic vult *Grotius*, quam jus in bona liberti. Et sic etiam restringendam esse l. 107. statim a nobis allegatam. *Zeigl. ad b. l.* Putat veram rationem non video cur non dicere assignationem illam tam in operibus quam bonis libertorum habere locum, in quam opinionem adductus idem sentire videtur summus *Jetus Joan. Voet* Antecessor *Lugduno Bal. Compend. jur. juxta seriem. Pandect. ad rit. ff. de assign. libert.* Ubi inquit, jus Patronatus ad hæredes liberos patroni transit equaliter. Potest tamen pater uni ex liberis in potestate retentis assignare libertum testamento vel codicillis, l. 1. §. 3. h. t. Cui tunc soli jus patronatus competit, respectu operarum & successionis.

3. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quæserit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quæserit, civibus quæritos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex ex sua privata substantia exercitum aluerit, aut etiam ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis non nisi usumfructum habeat, perinde ut in ipsum jus imperandi populo qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii. Sicut in jure civili est proditum, hæreditatis quæ restitui jussa est fructus non restitui, quia non hæreditati accepti feruntur, sed rei. Evenire ergo potest ut rex in quosdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam possit. *Strabo* Cythera insulam Tænaro adjacentem fuisse ait *Euryclis Lacædemoniorum principis* ἐν μέρει τῆς ἰσθμῆς, privato ipsius jure. Si rex *Solomo* regi Phœnicum *Hiromo* (ita enim eum Græce vocat *Philo Byblius* qui *Sanchuniatonis* historian vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebræi: nam *Cabul* (quod nomen illis urbibus datum est) ponitur extra fines Hebræorum, *Jos. xix, 27.* sed ex iis urbibus quas

*L. in fi-
deicom-
missaria
s. plane.
D. ad S.
C. Tre-
bellia-
num.*

*L. v. viii.
i Reg.
xii.*

quas populi devicti hostes Hebræorum ad eum diem retinuerant, ^{1 Reg. ix. 6.} quasque partim Rex Ægypti Solomonis focer vicerat, & Solomoni dotales dederat, partim subgerat ipse Solomo. Nam eo tempore ab ^{Ibid. 12.} Israëlitis non habitatas argumento est, quod postquam Hiromus eas ^{1 Paral. viii. 14.} reddidit, tum demum Solomo eo deduxit Hebræorum colonias.

C O M M E N T A R I U S.

Quæstio hic movetur si quos populos Rex bello quæsitiverit; Regi an civibus quæsitivi videri debeant. Quippe cum cives onera belli sustinere debeant, ideoque impensis ac labore, imo sanguine eorum geratur, dictare videtur æquitas, ut etiam eorum cedat patrimonio & dominio, quorum opera & impensis aliquid quæritur. Cui etiam accedit quod non suo nomine tanquam privato, sed communi nomine civitatis, quam representat Rex vel Princeps bellum suscipitur & geritur, quamobrem quod communi nomine & communibus viribus, impensis ac operibus acquiritur, in commune videtur conferendum. Hinc olim Tarquinium Collatini oratores missos ut omnem populum Collatinum in potestatem Romanorum dederent interrogasse apud Livium legimus, *deditisne populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, uensilia, divina humanaque omnia, in meam populique Romani ditionem.* Argumentum non sibi sed etiam populo belli jure acquisitum populum, & quasi in communem ditionem redactum. Et videtur Author idem quoque sentire, cum ponit casum, quo Rex ejusmodi fructibus quos ex privata substantia, vel etiam ex patrimonii quod sequitur principatum (quod quamvis jure domini ad ejus non pertinet fructus tamen sibi facit proprios) percipit, bellum gerit. Quemadmodum enim quisque civis sibi dominium acquirit earum rerum quas sua industria, vel opera, vel sua pecunia comparavit; ita etiam summo imperanti idem competit jus eodem modo sibi dominium, & proprietatem acquirendi. Eadem enim domini acquirendi ratio, ergo at idem jus obtinent æquitas postulat. Quid si Crassus aliquis, cui tantæ erant facultates, ut suis fructibus exercitum alere posset, Reipub. Romanæ ab hostibus oppressæ defensionem suis sumptibus, & impensis suscepisset, qui jure potuisset populus eo bello acquisita sibi vendicare, qui nec sumptus nec aliquas impensas, nec operas nisi elocatas præstitit. Iniquum autem esset summi imperantis, circa acquirendum legitimis modis dominium, & proprietatem rerum corporalium, vel incorporalium deteriorem facere conditionem velle, quam est privati alicujus civis. Posset dici id privatam habet jure suo. Summum vero imperantem quemadmodum imperium habet a populo, ita quoque & jus belli gerendi, & consequenter si hoc titulo aliquid acquirit, ejus proprietatem ac dominium non sibi, sed populo acquisitum videri debet, nam ut ge-

rere bellum nequeat, nisi vi summi imperii quo ornatus est consensu populi, ita sibi alio titulo nequit etiam acquirere imperium in populum bello subactum, atqui suum imperium est imperium populi, sed in eum tantum quoad exercitium translatum, ergo etiam imperium in populos subactos non sibi nisi populum representanti acquirit, & idcirco non tanquam privatam patrimonium illud abdicate, & in alium transferri posse videtur, nisi accedente populi consensu. Verum responderi potest, quemadmodum principatus ipsi impedimento esse nequit, quo minus sibi habeat fructus ex patrimonio principatum sequenti & faciat proprios, distinctos ab eo quod vocari potest patrimonium totius populi, ita nec summum imperium ob stare potest ne jure ejusmodi domini & proprietatis eodem quoque effectu gaudeat, quibus gaudent privati circa acquirendum dominium, vel proprietatem privatam, communi populi dominio abstractam, ut ita dicam vel distinctam: nam eo ipso quo populus ejusmodi distinctionem voluit inducere, etiam eadem jura tribuere atque concedere voluisse præsumendum est, quæ huic distinctioni coherent. Ejus generis est dominium quod principes habent in fructus ex domaniis, ut vulgo vocantur, quæ sitos, quos tamen acquirit sibi quia princeps & summus imperans. Res fiscales, quasi privata & propria bona sunt regis seu principis, ideoque a totius Reipub. patrimonio distinctæ. Sic Suet. ærarium & fiscum distinguit. Sic pecunias suas ab ærario communi populi distinguit Dio. lib. 53. Cum inquit: *Etsi Augustus suos ab ærario separavit haberes, tamen his quoque suo arbitria utebatur.* Et Seneca 7. de benefic. cap. 4. *Cæsar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua, universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Concesso itaque, ut dixi, ejusmodi privato regi dominio, tributa ei quoque facultas censeri debet sibi aliarum rerum acquirendarum proprietatem distinctam a dominio communi cum rerum corporalium, tum etiam incorporalium, ut imperii, ideoque vi ejusdem regis dignitatis, & summi imperii quod populus in eum contulit. Ex quibus perspicimus aliquando evenire posse, ut Rex in quosdam populos proprio jure imperium habeat. Imo non videtur mihi abs ratione statui posse mortales in civitatem coalescentes, non de captando lucro, id est subigendo alias gentium fines imperii propagare, sed tantum de damno vitando cogitasse, scilicet ut hæc ratione se suasque possessiones & fortunas in securitatem as-

sererent, & ab aliorum invasione mutua ope se invicem immunes præstare valerent, cujusmodi securitas cum haberi nequeat nisi summo constituto imperio, ut annotavimus sup. unum vel plures societati civili tuendæ præferunt, eumque satis valido renunciantibus proprio singulis imperio, muniverunt atque armarunt imperio, ad tuendam communem salutem securitatemque, & omnia pericula a se depellenda. Obligare itaque summum imperantem videntur voluisse, ut suo imperio uteretur ad præstandam ipsis omnem securitatem, cui intentioni si omnibus viribus suis respondere conatur, videtur obligationi satisfacere, neque alium populum poscere imperii usum & fructum. Non tamen dicendum videtur, voluisse, ut eo subsisteret imperium, ita ut summo imperanti eo non liceret, sine damno communis securitatis uti in proprium commodum, & sibi eo acquirere aliquod emolumentum fines imperii longe lateque propagando armis iusta tamen ex causa, & sine periculo ac damno subditorum, si non eorum causa bellum susceptum, cujusmodi propagatio tanquam fructus, pro cura & cultura salutis communis ipsi concessa videtur. Et consequenter de acquisito imperio eodem modo disponere potest, quemadmodum de re propria quæ in patrimonio est, quisque privatus. Exemplum quod Author hic adducit de alienatione viginti urbium, non uno eodemque sensu accipiunt viri eruditi, nec etiam admittunt hæc omnia quæ hic supponit Author. Quidam non adeo aperte constare putant, Regem Salomonem hæc urbes abalienasse, earumque dominium transtulisse in Hiramum, moti hæc rationibus. Primo quia sacrilegium commisisset eas abalienando, quoniam terra Canaan Dei peculiariter fuerit, & ab eo additas Israëlitis. Nulla enim pars terræ promissionis alteri potuit tradi mancipio. Secundo, quia hæreditas nec ad aliam tribum, nec in perpetuum transferri poterat ob periculum confusionis in sortibus atque familiis. Tertio, quia non Rex Salomon, sed Deus erat dominus illius terræ, alienari ab eo non potuit propter prohibitionem factam de non alienanda terra Hebræo populo a Deo concessa, atque promissa *Levit. 25. 24. Ubi Terra non vendetur in perpetuum, quia mea est: & vos advena & coloni mei estis.* Propter Jubilæum enim nihil in perpetuum alienari poterat, vel etiam Hebræo, quoniam eo tempore pristinus dominus dominium recuperabat, unde sequitur multo minus, in totum vel absolute dominium alicujus terræ potuisse transferri in alienigenam a veri Dei notitia alienum, quia verendum erat, ne Israëlitis in possessionem

& ditionem Ethnicorum traditi, a vero Dei cultu deflesterent & deficerent ad idololatriam. Quamobrem alii opinantur hæc oppida, non data sed commutata potius fuisse, adducentes 2 *Chron. 8. 2.* ubi Hiramus dicitur dedisse Salomoni viginti oppida, ubi verbum *dandi* alii tantum valere putant quod *reddere*, ut & ipse Author, quam interpretationem rejiciunt, permutationem factam fuisse asserentes. Existimant enim alii hinc inde urbes datas, ut mutua amicitia olim contracta, magis magisque congelaretur ejusmodi liberalitatis & benevolentiae testimoniis; vel alias fortasse ob rationes quæ nos fugiunt, quia de illis altum in sacris litteris silentium: Hoc tamen certissimum vel amicitiam jam contractam, vel contrahendam, vel propriam utilitatem huic sive permutationi, sive donationi occasionem præbuisse. Alii statuunt neutram interpretationem vero consentaneam, sed existimant non concessisse Salomonem Hiramus illa oppida, quoad dominium, sed tantum quo ad usum fructum ad aliquod annos, ut hoc tempore tributa colligeret, donec esset satisfactum pro tot tantisque pretiosissimis rebus, quas Salomon ab Hiramus acceperat, & ad ædificandum, & exornandum templum. Alii cum Authore nostro sentiunt dicta viginti oppida donata fuisse a Salomone Hiramus, ideoque revera alienata, & ne obstaret prohibitio de hæreditate dominii non alienanda, urbes illas extra fines Hebræorum, ideoque non illius terræ quam vendere aut alienare quacunque alia ratione interdictum a Deo, portionem fuisse, sitas. Quippe regionem Cabul extra terræ promissæ fines, ex generali terræ descriptione patet. *Is. 19. 17.* ubi contermina fuisse videtur Ascheri, verum minime ad Ascherem pertinuisse, ideoque extra possessionem a Deo definitam, quippe non inclusive sed exclusive de terra Chabul est sermo, describuntur enim limites Regionis Ascheri tributæ finisse ad lævam, ubi incipit terra Chabul, tum etiam colligitur ex numero civitatum Ascheris quæ enumerantur, nec non ex 2 *Par. 8. 2.* ubi Salomonem Israëlitarum colonias eo deduxisse legimus. Ergo ab Hebræis urbes in dicta terra sitas antea non habitatas, quam postquam Hiramus eas reddidit. vid. & Samuel Bochart. *Geograph. sacr.* Sed maneat sua cuique opinio, hoc saltem constat sacras litteras manifeste affirmare oppida donatione alienata fuisse, quam alienationem quisque pro lubitu interpretetur, ego vero eam quam ipsæ litteræ indicare videntur minus erroneam dicendam puto, & habet Author hic & in suis ad hunc locum notis imperii alienati tot exempla, ut alia hæc vix addi possent.

Diod. l. IV.

4. Sic Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyndareo dedisse, hac lege, ut si quos ipse Hercules liberos relinqueret iis restitueretur. Amphipolis in dotem data Acamanti Thesei filio. Et apud Homerum Agamemnon septem urbes se Achilli daturum pollicetur. Melampodi partes regni duās dono dedit rex Anaxagoras. De Dario sic Justinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates quarum præfectus erat,*

Lib. V.

erat, testamento legavit. Sic Alexandri successores in jus illud plenum ac proprietatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua quisque parte successisse, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium sibi quæsisse censendi sunt. Quare non est mirandum si alienandi jus sibi arrogarunt.

5. Sic cum Attalus rex Eumenis filius populum Romanum testamento bonorum suorum hæredem fecisset, populus Romanus sub bonorum nomine etiam regnum complexus est. Florus de ea re: *Adita igitur hæreditate provinciam populus Romanus, non quidem bello nec armis, sed quod est æquius testamenti jure retinebat.* Et postea cum Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecisset heredem, regnum in provinciæ formam redactum est. Cicero secunda in Rullum: *Hæreditatem crevimus, regnum Bithyniæ.* Sic Libyæ pars Cyrenaica eidem populo ab Appione rege testamento relicta,

6. Tacitus, Annalium XIV, agrorum meminit qui regis Appionis quondam habiti, & populo Romano cum regno relicti. Cicero de lege Agraria: *Quis ignorat, regnum Egypti testamento regis Alexandrini populi Romani esse factum?* Mithridates in oratione apud Justinum de Paphlagonia loquens: *Quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti patri suo obvenisset.* Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum: quem filiorum suorum post se regem destinaret. Et Polemo Tibarenorum adsitæque regionis dynasta uxorem reliquit imperii hæredem, quod & in Caria olim fecerat Mausolus fratres habens superstites.

COMMENTARIUS.

HAbemus apud Livium exemplum Regni a Proca Numitori legati. Ita Pyrrhus de successione filiorum testamentum condidit Pausanias l. I. Profutagus Icenorum Rex *longa opulentia Clarum Casarem heredem duasque filias scripsit, ratus tali obsequio regnum & domum suam procul injuria fore.* Tacit. lib. 14. annal. c. 31. Sic Coctius Alpium, Polemo Ponti Reges populum Romanum heredem fecerunt. vid. Flor. Epit. Augustus Tiberium in spem successionis adoptavit, quoniam ut in testamenti tabulis scripserat, fini-

stra fortuna Cajum & Lucium filios sibi eripuerat. *Tiberius Caesar mihi ex parte dimidia & sextante heres esto.* Suet. Tib. cap. 23. quo ipso & successorem sibi Tiberium elegit. Gizericus Rex Vandalorum succedere jussit testamento eum, qui sibi sanguine proximus & natu major esset. Procop. lib. 3. de bello Vandal. Sic etiam Rudolphus Rex Burgundiæ regnum suum testamento voluit tradere Conrado Salico cognomine, quod is, ejecto Othone Duce belgico, Germaniæ ditioni adjecit.

XIII. I. At in regnis quæ populi voluntate delata sunt, concedo non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui Regi permitteretur. Quare quod Crantzius ut rem novam notat in Unguino, quod is Norvegiam testamento reliquisset, non est quod inprobemus, si Germanorum mores respicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Lodovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, id commendationis magis vim apud populum habebat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo speciatim Ado memorat, voluisse cum testamentum suum a Francorum opti-

matibus confirmari. Simile est quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum cum Perſea a regno arcere & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris ſui filium, obiſſe Macedoniae urbes, ut principibus Antigonum commendaret.

C O M M E N T A R I O S.

Annotavimus *ſup.* imperia quae conſenſu populi delata ſunt, non latius patere, id eſt non majorem diſponendi de eo facultatem tribuere principi, quam verosimile eſt, ſi non expreſſae ſunt conditiones quaedam adjectae, populum voluiſſe concedere. Atqui populus ſibi conſtituendo Regem, eum tantum ſibi elegiſſe videtur ad regendam, id eſt ad adminiſtrandam Rempub. procurando ne quid detrimenti capiat, ergo ipſi juſ illud imperium in alium transferendi conceſſiſſe videri nequeunt. Quippe abdicare illud alienando, plane ejus voluntati contrarium eſt, & conſequenter non praesumi poteſt qui in aliquem imperium contulit ad exercendum perſonaliter, voluiſſe, ut illud abjiciat invito transferente, niſi expreſſe hoc ſit additum. Praeterea praesumuntur cives in aliquem conferendo imperium, ejus perſonae non minus rationem habuiſſe, quam neceſſitatis humanae, quae imperium aliquod civile conſtituendum exigit, multum enim intereſt in cujus ditionem, atque tutelam ſe quis permittit, & idcirco deſpiciendi ſibi adminiſtratores, & gubernatores reſervaviſſe facultatem, niſi expreſſe ei renunciariet. cujuſmodi reſervatio eripit ſummo imperanti alienandi facultatem, ita ut, quem admodum imperium regi illud legitime, & juſte tractanti invito adimi nequit, ita nec populo invito alius Rex obtrudi poteſt. Ea itaque conditione ipſi delata ſumma poteſtas cenſeri debet, ut ipſe gubernaret Rempub. non alius, quem populus fortaiſſe non eligeret, ſi eo abdicante imperium, alius eſſet Reipub. adminiſtrationi praeficiendus, qua lege & ipſe princeps imperium accepiſſe videtur eo ipſo quo accipit, & ita tacite reciproca intercedit principi cum populo obligatio, qua populus tenetur venerari imperium, Princeps adminiſtrationem ſuſceptam, niſi conſenſu transferentis abdicare, licet quidem favori pro ſe introducto cuique renunciare, & conſequenter etiam abjicere imperium, quod hodie in ſummis fortunae bonis habetur, ideoque non verendum, ut quis ſua ſponte facile illud abdicet, revera tamen maximum eſt onus, a quo quis ſemel ſuſcepto interveniente ſtipulatione, vel contractu ſeſe excuſare pro lubitu nequit, niſi accedente conſenſu populi, atqui ſummae integritatis, & virtutis argumentum quandoque eſt ejuſmodi ſpontanea imperii abdicandi inclinatio, etiam difficile populus imperantem ſolvat obligatione, multo minus ſinet alienare in alium transferendo. Quo enim hoc titulo faceret, nam cum illud non habeat a ſe ſed a populo, populum autem non conſiſtet alienandi ipſi tribuiſſe poteſtatem, ergo, non plus juris in alium transferre poteſt quam ipſe

habet, nullum autem imperium habet a ſe ipſo niſi quod populus ei detulit, ipſe exerceat, ergo juſ illud in alium transferre nequit. Ejuſmodi itaque regnis, qui per conſenſum deferuntur convenit illud quod Albert. *Cranzius lib. 2. cap. 4.* tanquam aliquid novi & antehac inauditum annotat in Unguimo Gothorum Rege, cum ita ſcribit. *Unguimus Gothorum Rex, quem Haldanus poſt ſe regni moderatorem in Dania designavit, Norvegia Hafmundum impuberem filium relinquens, novum & antehac incompertum munus teſtamento datum. Equidem ades, pradia, vineas, & his ſimilia teſtamento dari putavimus, regnum autem praestari charta beneficio, prodigii loco habitum eſt. Quamvis jam multa olim ſimilia extiterint exempla ubique apud omnes fere gentes, & nationes, & etiam ab ipſis Germanis uſitatum ut annotatum, ita ut mirum ab Authore ut rem novam in Unguimo notatam. Verum cum de Daniae & Norvegiae gentibus ſermonem habeat Author, apud quas ante Haldani tempora non in uſu fuiſſe videtur ſumma imperia transferre ultima voluntate, peculiaribus hiſce nationibus conveniunt, quae ait Author, & idcirco injuſte taxatur ab Hottomanno, quia novum & inauditum appellat quod jam diu in uſu fuerat. Addit enim: *Sed in hac regione, niſi inſanis aut virtus aut industria vires teſtamenti adjuviſſent, non eſt veriſimile, Daniae proceres cum populo tam facile ceſſuros deſuncti regis voluntati.* Quod autem legimus Carolum M. & deinceps etiam filium ejus Ludovicum Pium ea de re teſtamentum condidiſſe, id conſenſu populi, vel qui eum referunt primorum regni factum conſtat ex Hiſtoriis. Ita enim Eginhardus de Ludovico Pio in *vita Caroli: Carolus M. extremo vitae tempore, cum jam morbo & ſenectute preme-retur, evocatum ad ſe Ludovicum Aquitaniae Regem, congregatis ſolemniter de toto regno Francorum primoribus, cunctorum conſilio conſortem ſibi totius Regni & imperialis nominis herodem inſtituit.* Sic Umberto Princeps Delphinatus, cum liberis deſtitueretur, principatum Regi Gallorum detulit, ea vero lege, ut eum ab imperio recognoſceret, & primogenito ab ipſo principatu nomen imponeret ac Delphinum perpetuo vocaret accedente conſenſu populi. Quippe cum animum induxiſſet principatum vendere Papae, oppoſuerunt omnino ſeſe huic alienationi nobiles, atque obtinuit ut pretium de quo jam conventum, a Philippo Vaſeſio acciperet, cujus filio Philippo, qui primus nomen Delphini & inſignia geſſit, plena donatione regno poſtea obtulit ſalvo jure imperii, cui praesudicare non poterat, ut refert Arnise. ex *Hail. lib. 2. & 3. de l'etat de France.**

Nec

2. Nec quod idem ille Lodovicus urbem Romam Paschali Pontifici reddidisse legitur ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam a populo Romano acceptum reddere eidem populo recte potuerint, cujus populi quasi personam sustinebat is qui primo ordinis princeps erat.

C O M M E N T A R I U S .

Admōdum dubitant viri eruditi, an unquam hæc donatio, de qua Author hic agit, a Ludovico Pio Paschali Pontifici fuerit facta. Multi merum figmentum esse putant; alii quorum in numero celeberrimus Jctus Hottomannus *Quest. illustr.* tanquam infallibilem veritatem hujus donationis historiam amplectitur, cujus extare instrumentum ajunt, apud Raph. Volater. *Geograph.* 3. ex Bibliotheca Vaticana prolatum ab ipso Authore. Exhibet quoque illud Baronius & Sigonius *Histor. Ital. lib. 4.* quod sese ita habet. *Ego Ludovicus Imperator Augustus statuo & concedo per hoc pactum confirmationis nostræ tibi beato Petro Principi Apostolorum, & per te Vicario tuo domino Paschali summo Pontifici, ac universali Papa, & successoribus ejus in perpetuum, sicut a predecessoribus usque nunc in vestra potestate, & ditione tenuistis, & disposuistis civitatem Romanam cum Ducatu suo, & suburbanis atque viculis omnibus, & territoris ejus Montanis, & maritimis litoribus, ac portibus, seu cunctis civitatibus, castris, oppidis, viculis in Tuscia partibus, id est Portum, Centum cellas Care, Bledam, Maturarum, Sutrium, Nepes, Castellum Gallesii, Ortam, Polimartum, &c. Et Paulo post, Insulas Corsicam, & Sardiniam & Siciliam. Has omnes supra dictas Provincias, urbes, civitates, & oppida atque Castella, viculos, & territoria, simulque & patrimonium jam dicta ecclesia tua beate Petre Apostole, & per te beate vicario tuo spirituali patri domino Paschali summo Pontifici ac universali Papa, ejusque successoribus usque in finem seculi eo modo confirmamus, ut in suo detineant jure principatu atque ditione.* Verum si penes pontificem, ut ipsi ratiocinantur sit totius mundi summum imperium, tanquam Christi Vicarium, quid opus fuit illa donatione sive a Constantino, ut alii volunt, facta, & confirmata a Ludovico, ut ex ipso videtur constare adducto instrumento. Optimo jure hujus universi conditorem Deum mundi Dominum appellamus, quare Imperatores Romani se hoc titulo insigniunt, & consequenter si Dei Vicarii Pontifices, immediate idem habent dominium ac imperium, quod nulli Deo solo acceptum ferri debeat, & non sine majestatis suæ vilipendio fieri potest, si ab inferiori suo, & potestate humana, donationis titulo sibi dominium acquireret, quasi non omnium rerum penes se resideret imperium. Cui etiam accedit, quod si afferant ut quidam faciunt ad Constantinum referendam dictam donationem jure factam, quid opus vel alia donatione ejusdem rei, vel confirmatione. Quippe alicuius statueret oportet, vel eam

factam fuisse a Constantino, vel non factam. Factam autem fuisse non a Ludovico sed confirmatam ex ipso diplomate perspicimus. Sin autem facta a Constantino, vel valida fuit vel non. Si valida fuit, quid opus nova confirmatione, confirmari utique non potuit, quod enim ab initio non valet, tractu temporis convalescere nequit, & idcirco confirmatione non potuit plus juris transferre in Paschalem Ludovicus, quam a successoribus habuit, nam eandem potestatem idemque jus Constantino, quam Ludovico tribuendam neminem negaturum mihi persuadeo, quamobrem si jure donaverit urbem Romam Paschali, frustra iterum donata a Ludovico, vel etiam confirmata ipsa donatio quasi non plena, & omnibus suis partibus esset absoluta atque perfecta. Præterea nec a Constantino nec Ludovico ejusmodi donationem factam fuisse patet ex eo. Quod cum mortuo Stephano Pontifice, in ejus locum elegisset Paschalem, cuius audaciæ eo processerat, ut se Pontificem gereret, antequam ab imperatore, cujus erat approbare electionem, confirmationem accepisset, Imperator eam rem ægè ferens, & offensus Romanis quos hac ratione imperatoris dignitatis jura, cui subjecti erant violasse prætendebat, *sit reprimande aux Romains, & les admonesta de ne plus retombez dans de semblables attentats*, uti testatur Mezeray. *Hist. de France. lib. 10.* Quippe ut idem scribit, Stephanus Pontifex statim postquam electus erat successor Leonis jussisse populum, ut Imperatori Ludovico juramentum fidelitatis præstaret. *Le Pape Leon estant mort le 23. de May, Estienne Diacre fut mis en sa place par l'election du Clerge. Il ne seignit point de s'instaler dans le Pontificat, sans attendre la confirmation de l'Empereur, il luy fit toute fois prester le serment par les Romains, & après il le vint trouver a Reims pour lui rendre ses devoirs.* Dicto quoque instrumento non habendam fidem probat vir Nobilissimus & Amplissimus Philippus Mornay, qui hic inspiciendus, *de myster. iniq. 1º. Quia in eam multas terras & ditiones donantur, quæ longo post tempore in donatione Comitis Machildis comprehenduntur. 2º. Quia si huic instrumento locus, multas Provincias, insulas, ditiones, dominia, portus, oras, donaverit Ludovicus, in quibus nihil ei juris, imo quæ ex pacto cum Carolo & Ludovico facta, in Imperatorum Orientalium bonis censentur.* Quippe inter alia fit mentio Siciliæ, quod ad imperium Orientale pertinet, nec unquam in Caroli, vel Ludovici potestatem venit.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguendam esse summitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit ut marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi & testamento relinqui soleant.

COMMENTARIUS.

Annotavimus sup. summum illud dici, cui nihil adæquatum, sic summa dicitur potestas seu majestas cujus actus alterius arbitrio non subsumunt, ita ut nemo sibi potestate æqualis sit, si autem summam etiam plenam oportet habere potestatem, scilicet omnia summæ majestatis jura, non quidem ipso actu exercenda, verum radicaliter in summa majestate fundata. Summum imperium non dicitur quis habere propterea, quod exercet omnia majestatis jura, verum quia nullum habet superiorem cujus majestatem, & imperium venerari & agnoscere tenetur. Summitas enim imperii ut ita dicam, cum dividi nequit sua natura majestas, nec ejus jura partiri est ipsa illa plenitudo, quippe quemadmodum plenum dici nequeat quod non absolutum omnibus suis partibus, ita nec summum cui aliquid æquale, illud enim æquale est pars deficiens, ob cujus defectum summum dici nequit & consequenter nec plenum. Summa itaque potestas concipi nequit, sine illa habendi plenitudine, sed quidem sine exercendi plena facultate. Et eo sensu intelligenda authoris distinctio, principes, duces, marchiones, comites, plenam quidem habent omnia in sua jurisdictione exercendi summi imperii jura potestatem, verum agnoscunt tamen Cæsarem superiorem, verum cum plerumque Marchionatus & Comitatus sunt feuda imperii, non adeo facile alienari quoque possunt, vel testamento, vel donatione, vel venditione, vel alio quocunque alienandi modo. Quippe cum secundum consuetudines feudales bonorum, quæ in feudum alicui concessa, ut etiam regalium quæ iis inhærent alienatio fieri nequit, nisi præter consensum ipsius domini etiam Imperatoris, qui ea in feudum dedit, & agnatorum, qui jus radicatum in eo habent, accedat consensus, siquidem firma & perpetua erit alienatio, multum sæpius habet difficultatis ejusmodi alienandi consensum obtinere, Ideoque non pleno jure talia haberi imperia videntur. Ita enim 2. feud. tit. 39. & in specie 3. feud. tit. 31. *Alienatio feudi paterni non valet etiam domini voluntate, nisi agnatis consentientibus ad quos beneficium quandoque sit reversurum.* Sed observandum, quod licet absque domini auctoritate feudum alienari prohibeatur, tamen si paternum sit proximiori agnato, alioqui proximitatis jure successuro, concedi poterit, domino etiam ignorante, sive hoc gratis, sive tali cedatur conventionem, ut annum quid pendendum sit, ratione feudi, hoc in agnatum proximiorum cedens accipiat, idque ratione conjunctionis, quæ non tam alienationis speciem, quam refutationem quandam, id quod in personas tam conjunctas, funditur, interpretari suadet, ut annotavit ad h. tit. vir nobilissimus Fredric. Schenck a Tautenberg.

XV. 1. Est & alterum hujus discriminis indicium in regni tutela, dum rex ætate aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est quibus lex publica, aut ea deficiente consensus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Aribæ regi pupillo publice tutores constitutos: & a proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello parta rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamento tutores assignavit.

Just. l. XIII. Plat. de amore frat.

COMMENTARIUS.

Cum tutoris datio pendeat a patria potestate l. 120. ff. de verb. sig. Quamobrem lex jus dandi tutorem filio impuberi patri tribuit, modo in potestate habeat. *Permissum* enim inquit Imperator, parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent tutores dare. *inst. de tutel. s. 3.* Nullam video differentie rationem, quare in regis non patrimonialibus Regi non esset eadem potestas

potestas filio suo, ad quem ordine successionis regnum devoluturum est, impuberi testamento tutorem dandi, quam Author tribuit regi cujus in patrimonio regnum est. Quippe imperium diversus habendi modus ad Reipub. administrationem pertinens, non iminueri potest, vel tollere potestatem a lege naturali & civili Regi tanquam patri suorum liberorum concessa. Cui etiam accedit quod ea sit potissima regni patrimonialis, & non patrimonialis differentia, quod illud alienari potest, hoc non item. Verum ex prohibitione alienationis deducere quoque prohibitionem tutorem dandi, ab omni ratione aliena plane est consequentia, non idem licebit Regi quod privato? Non licent eadem omnibus Regibus qua Regibus, quippe sic omnibus quoque alienandi imperii facultatem tribuere necesse haberemus. Verum qualis illatio, si omnibus Regibus qua Regibus non permitta eadem jura circa administrationem civilem, ergo nec eadem circa ea quæ domesticam, gubernationem spectant, vel quæ alicui permitta propter sibi inhærentem intrinsecam naturalem, & adnatam qualitatem, & aditudinem. Et consequenter non magis ea Regi potest adimi, quam cuique privato facultas alienandi bona privata, quia civitatis membrum est. Possimus etiam exempla adferre quæ ostendunt, non semper observatum circa tutoris dationem illud regnorum discrimen de quo Author, Romanum enim regnum in Regum patrimonio fuisse neminem affirmaturum credo. Et tamen An-

cum Martium Tarquinium liberis testamento tutorem instituisse tradit Liv. l. i. c. 34. non requisito consensu populi. Sic etiam mortuo Ænea, non proceres imperii Ascanio nondum maturo imperio tutorem dedisse, sed Lavinia mater, vel noverca tutelam suscepit. Nullis autem ex indiciis constatque Æneam in patrimonio habuisse summum imperium in Trojanos & Latinos, quippe qui sibi illud acquisivisse videtur fœdere icto cum Latino duce, cum publico tum etiam domestico. Latinum vero Regem non Herili imperio præfuisse sui genti, vel exinde mihi constare posse videtur, quod præsentibus suis primoribus amicitiam, & fœdus cum Ænea sanxisse scribit Livius. Deinde etiam quia testatur amisso Latino duce in certamine adversus Turnum Regem Rutilorum, non grave sed placidum admodum imperium sibi in Latinos assumpsisse Æneam, scilicet ne eorum a se animos alienaret, argumentum quod non herili sed patrio fueri erant imperio. Sine vero Regem filio impuberi testamento tutorem dedisse non constat, jus illud ad sanguine Regi impuberi proximos, vel & hisce deficientibus ad populum spectare concedo. Nisi aliter leges Regni fundamentales circa hanc rem disponant. Regi autem furioso potius curatores adduntur cum vicaria administrandi potestate, vel proximus successor assumitur, eique defertur administratio. Imperii tamen dignitas atque summa majestas penes Regem, quamvis furiosum manet propter rationes jam antea adductos.

2. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus ut Rex *Lib. 11.*
 Ægypti post Josephi tempus, & Indorum reges, memorante Dio- *Lib. xv.*
 doro, ac Strabone, seu non sit, hoc imperio extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque alium habendi imperii modum hoc quidem constituit.

C O M M E N T A R I U S.

Disputamus de jure & natura summi imperii, quod est jus regendi cives, & administrandæ Reipub. Proprietas enim fundi seu territorii nullum tribuere potest jus in personas, quæ illud inhabitant, nisi ipsa inhabitatio incolas vel subjectos tanquam glebæ adscriptos efficeret, quod sine consensu hominis liberi fieri non posse cui-

vis notum, ejusdem juris efficere, cujus est fundus, & consequenter, nec idem imperium idem dominium in subjectos deferre Regi, quam habet quisque in rem propriam. Quamobrem ejusmodi fundorum proprietas, Regi privato jure competens, non aliam imperii speciem, vel alium imperii habendi modum constituit.

XVI. 1. Tertia observatio sit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est promittit aliqua subditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant. Nec jam de observatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiam si nihil promiserint, sed de regulis quibusdam ad quas sine promisso non tenerentur. Verum esse quod dico ex similitudine patris familias apparet, qui si quid familiæ facturum se promiserit quod ad familiæ gubernationem pertineat, non eo desinet in sua familia jus summum, quantum fert familia, habere.

Nec maritus maritali potestate privatur eo quod aliquid uxori promiserit.

COMMENTARIUS.

Quæstionem hic movet Author, an Rex, qui imperaturus est, summum desinat habere imperium, si promittat aliqua subditis vel Deo, ad imperii rationem pertinentia, de qua diversa doctorum opinio. Superius annotavimus ipsi imperii delationi necessario propter causam, & finem quem sibi in civitatem coalescere animum inducentes diversæ familiæ proposuerunt, inesse pactum, quo tacite se obligasse summum imperantem dicendum esse puto se ea lege imperium accipere, qua cives in eum conferunt, jam vero manifestum est finem transferendi imperii esse, ut eo communis salus & securitas possit defendi contra aliorum injuriam & violentiam, tum etiam utilitas promoveri, unde supremam legem populi salutem dicimus, & eam imperio summo modum & regulam præscribere, populus autem imperio & voluntati ejus quem societati tuendæ præficiunt, promittit se obtemperaturum, & executurum jussa, non tamen pure sed sub conditione si imperii actus respondeant dicto fini. Tacitum vero hoc pactum mutuam parit obligationem, qua tenentur paciscentes præstare quod promissum est. Non tamen imminuit vim imperii summi, quia de eo nihil detrahitur, neque arbitrium utendi iis mediis eoque exercendi modo, quem isti fini producendo putat consentaneum. Quamvis hæc promissio semper inest susceptioni imperii solet tamen expresse fieri, adjecto jurejurando certisque adhibitis solennitatibus, quando corona & sceptrum imperanti defertur, licet per successionem ad imperium perveniat. Ita Pufend. de jur. nat. gent. lib. 7. cap. 6. n. 10. *Tacita promissio regni bene gerendi in ipsa ejusdem susceptione in esse intelligitur etiamsi nihil expresse dictum fuerit. Frequentissimum tamen est, promissionem illam fieri expresse, non sine juramento, certaque rituum sollemnitate. Neque id inusitatum, ut in ea promissione officium regis describatur per periphrasin, aut enumerationem præcipuarum partium. Puta, se diligenter invigilare velle saluti publicæ promovenda, bonos defensurum, malos coerciturum, justitiam integre administraturum, neminem oppressurum & similia, quæ omnia tacite in sunt delationi & susceptioni imperii, ideoque quamvis non expresse sese promittit princeps ea præstiturum, promississe tamen intelligi debet in se recipiendo imperii onus, quia in hisce potissimum officium boni regis sive principis consistit. Hæc promissio generalis vocari potest, secundum mentem statim allegati Authoris, quia concernit universalem imperii gerendi & tractandi modum, nihil detrahens de ejus jure, & exercendi illud pro libitu facultate, dummodo non excedat civilem habendi modum, id est repugnat fini & usui quamobrem institutum est. Est autem & promissio quæ potest dici specialis, qua Rex se*

obligat observaturum quasdam regulas ad quas non teneatur sine promisso. Quippe dum sese promittit recte administraturum imperium, sibi reservat arbitrium quibus mediis velit civitatis saluti & securitati consulere; & omnia quæ huic inservire putat, adhibendi liberam habet potestatem. In speciali promissione certa quædam media & modum exprimere potest, quæ in administrando imperio se adhibiturum populo promittit, quæ vel magistratum creationem, vel vectigalium impositionem, vel legum lationem attinent, aliaque id genus negotia spectat. Habet enim summus imperans potestatem & leges ferendi, & magistratus creandi, & vectigalia ac onera civibus imponendi, bellum gerendi, exercitum conscribendi, hæc omnia sunt de essentia summi imperii, & ea omnia sunt relicta arbitrio principis, si nihil aliud conventum. Verum quid si populo certas quasdam designatas personas in quas, vel magistratum conferre vel non, quid si nova, vel certa quædam tributa imposturum, vetera abrogaturum, bella quædam non suscepturum, commoda in aliorum civium, vel Reipub. damnata redundatura, non daturum se promittit, non imminuitur ipsum summum imperium, nam omnes isti actus manent ipsi intacti & integri, verum restringitur tantum eorum exercitium ad certum casum, neque obligat sese iisdem hisce summi imperii juribus, non uti, sed quibusdam in casibus qui expressi sunt. Excipitur vero nisi summa Reipub. necessitas & civium salus aliter requiratur, nam eo casu præsumuntur cives principem solum voluisse promissione. Quemadmodum voluerunt principem obligare ad ea præstanda, quia Reipub. utilia fore arbitrabantur, ita eum obligatione solutum voluisse præsumitur, ubi constat Reipub. salutem poscere ut promissa non serventur. Verum statuit Pufendorfius ejusmodi Regis promissionem ejus conscientiam tantum stringere, dum civibus nullam tribuat facultatem sese jussa principis, sive Regis delectandi, vel istos actus reddendi irritos quasi contra datam fidem, & promissionem admissos, quoniam si Rex dicat, salutem populi, aut insignem Reipub. utilitatem id postulare, sicuti & ea præsumptio Regis actus semper comitatur, nihil habent cives quod regeant, quoniam cum Regi deferendo summum imperium, simul ipsi facultatem, quam ante quisque privatus paterfamilias habebat in sua familia, concesserunt judicandi quid necessitas & utilitas Reipub. flagitat atque postulat, non possunt sibi judicium super actibus principis vindicare, & consequenter delectare nequit regis jussa atque mandata exequi, quia ea judicant promissioni contraria. ne itaque princeps hac ratione eludere posset obligationem qua tenetur stare promissis, suadet ut simul aliquod constituatur concilium,

lium, *Quod Rex teneatur consulere, si quidem ab istis promissis tempora Reipub. descedere jubeant, idque concilium jure suo, non precario super illis negotiis posset cognoscere, citra cuius consensum cives jussis Regis circa talia non obligantur.* Fateor hac ratione posse præveniri multa incommoda atque multas discordias, quibus ejusmodi super actibus principis judicandi facultas populo relicta occasionem posset præbere. Verum concilii alicujus eum in finem constitutionem eo necessariam arbitrari, quasi super actibus principis nulla judicandi esset populo potestas, quia renunciarunt facultati judicandi de mediis quæ Reipub. necessitas, vel utilitas exigit, non puto adeo certo constare. Quippe princeps imperium suscipiens ea lege, ut illud sit administraturus secundum sua promissa, populo tribuit jus exigendi a se quæ facere vel non facere promissit, non judicat de potestate princi-

pi concessa, quæ ipsi soli tribuit jus judicandi quid Reipub. utilitati inserviat, & necessitas exigit, eaque suo arbitrio adhibendi media, quæ necessaria statui præsentis Reipub. maxime convenientia statuit. Verum de jure sibi reservato circa illa quæ promissa sunt, illudque læsum præterdit non præstante Rege quod promissit, & dum de ea inquiritur facile constabit quid utilitas Reipub. flagitavit, si hoc pretextu Rex excusare velit quod non promissis steterit, licet enim cuique jus suum persequi, sed non sibi dicere. Ideoque quamvis ejusmodi concilium non constituatur, populum nihilominus Regem tanquam violatæ fidei rem secundum pacta, vel promissa interposita in ipsa inauguratione, imperium administrare declinantem, & negligentem convenire posse nullus dubito.

2. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi imperium, sive obligatio dumtaxat cadat in exercitium actus, sive etiam directe in ipsam facultatem. Priore specie actus contra promissum factus erit injustus, quia, ut alibi ostendemus, vera promissio jus dat ei cui promittitur: altera autem specie erat etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen sequitur, ita promittente superiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc casu ex vi superiore, sed ipso jure.

C O M M E N T A R I U S.

Imperii fines ejusmodi promissis intervenientibus coarctari certissimum, *Arctius vero constringitur Regis imperium, si expresse inter Regem & cives sit conventum in delatione imperii, ut ad certas leges fundamentales imperium gerat, ac super negotiis, circa qua absoluta disponendi potestas ipsi non est relicta, ad concilium procerum vel populi referat, neque citra istius consensum quid decernat, secus si factum fuerit nolle cives factum teneri.* Tali modo qui regem sibi constituit populus, observatum ipsi promississe intelligitur, non absolute & in omnibus, sed quatenus imperium ad capitulationem & leges fundamentales congruit; abs quibus discrepantes actus ipso jure sunt irriti, neque vim obligandi cives obtinent. Pufend. dict. loc. Supra annotavimus omne imperium, quamvis absolutissimum nunquam tamen esse infinitum, licet nullæ leges, nullæ conditiones, vel promissiones ejus delationi adjectæ, quia semper quibusdam limitibus, qui ex ipsa justis imperii natura profluunt circumscribitur. Cum enim regendi jus ad utilitatem, & securitatem civium tuendam introductum, apparet non in eorum perniciem, & damnum oportere redundare, & consequenter utilitas atque securitas sunt imperii limites, extra quos extendi ejus exercitium non potest, nihil tamen de imperio detrahunt, sed tantum coërcent ne ejus vis latius extendatur, quam ad illa quæ civium utilitatem & securitatem concernunt. Absolutum itaque manet jus regendi cives

summo imperanti, cui nullæ aliæ conditiones præscriptæ, quam quæ ipsi delationi imperii ipso jure coherent. Tribuit autem illud absolutum jus regendi arbitrium, & judicandi facultatem privativam quid utile sit civitati, & quænam ei media inserviant, eaque adhibendi ipsi absoluta potestas. Illa autem media varia sunt & fere innumera, ideoque describi & concludi certo numero nequeunt, sed omnia imperantis, & eligendi ea & applicandi pro ut necessitatem Reipub. flagitare judicat, arbitrio relicta, imperii itaque mensura est utilitas & salus communis Reipub. quam late ea patet, tam late se extendit imperium, ut jam dictum suo loco. Verum sunt & peculiare quidam limites, quæ imperii exercitium coarctant etiam circa ea, quorum aliter jure imperii ad summum imperantem pertinet, & arbitrium & administratio, eamque circumscribunt, cujus generis sunt ejusmodi promissiones de quibus statim sermo, & etiam leges istæ fundamentales, quæ non omnimodam liberam dispositionem de rebus quæ Reipub. administrationem spectant, tribuunt principi, sed consilium populi vel procerum adhibendi necessitatem ei imponunt. Verum non opus mihi videtur, ut legibus istis fundamentalibus adjiciatur expresse, cives nolle jussis ejus stare si aliquid eorum jubet, vel imperat aut facit, quæ secundum istiusmodi leges nec jubendi, vel faciendi potestatem habet, quasi ista clausula adjecta arctius constringeret imperium, quam istius-

istiusmodi promissiones de quibus jam dictum, cui nihil de concilio, neque de non obtemperando iussis si secus factum fuerit additum, & consequenter etiam maiorem licentiam detrectandi iusta, atque sese obsequio exuendi populo permitteret, qui ejusmodi stipulatione hoc jus reservavit, quam quando illa omissa est. Fateor illam nocere non posse tanquam abundantem cautelam, sed adeo necessariam esse nego, ut sine illa vel ratione promissorum, vel legum fundamentalium, civibus non esset jus obsequii denegandi summo imperanti contra earum tenorem aliquid jubenti vel admittenti, nam tacite illa clausula inesse censetur omni delationi imperii, quæ fit intervenientibus quibusdam promissis aut legibus quæ fundamentales dicuntur, quia eis nititur Reipub. administratio, imperanti modum præscribentibus quo imperium suscipit, tanquam conditione, sine qua populus in eum tractandum non transtulisset illud; ea igitur conditione quoque agnoscit tanquam suum superiorem & legitimum principem, cui debemus & obedientiam & reverentiam. Quicquid enim contra leges imperat, injuste jubet, injuste autem imperanti, iuste obedientiam recuso, quia obediendi necessitas dependet a iusto imperio; omne autem imperium injustum est, quod consensu destitutum est, quia nemo sibi jure privato imperium in alium arrogare potest, atqui quod contra promissiones imperatur consensu destituitur eorum a quibus imperium dimanat, ergo. Leges enim istæ fundamentales, & promissiones declarant quomodo, & qua ratione populus voluit, & etiam cum effectu transtulit imperium, tum etiam quid juris sibi reservavit. Declaratio itaque ista voluntatis imperium transferentis simul & habendi, atque exercendi imperii, & obedientiæ præstandæ modus est; quia autem obedientia dependet a iusto imperio, iustum vero imperium a consensu civium, sequitur ubi deficit consensus etiam concidit imperium, tanquam necessarium consequens, & cum imperio quoque evanescit obediendi obligatio. Sed inquirendum ulterius an ejusmodi leges fundamentales imperii exercitium coarctantes, non reddant summum imperium mancum, ut inquit allegatus statim Author, quod non videtur. Optime enim respondit posse in tali regno omnes imperii actus exerceri, qui in regno absoluto, sed exercendi modus tantum & ordo differt aliquid ab eo qui observatur in regno absoluto. In hoc enim Rex solo suo iudicio utitur, sane ultimo, ita ut si sibi elegit Senatam, cujus consilio uti velit, illud tamen sequendum non teneatur, nisi approbaverit, ideoque sequendum judicaverit. *In illo vero penes concilium est cognitio velut concomitans, non ex qua radicaliter vis imperii dependeat, sed quasi a conditione sine qua non.* Ita vero pergit. *Neque etiam in tali civitate existunt due voluntates, nam utique omnia que vult civitas, vult per voluntatem Regis. Et si limitatione ista fiat, non existente certa conditione, Rex quadam non possit velle aut frustra velit. Sed nec in tali regno Rex summum definit habere imperium, aut concilium ipso rege est superior. Non enim sequitur; hic*

*non potest agere omnia ex sua libidine, ergo non habet summum imperium; ergo non teneor huic in omnibus parere; ergo sum ipso superior aut equalis. Et longe diversa sunt hæc: ego teneor sequi, quod huic placet, quia pacto me ad hoc obligavi; & ego teneor sequi hujus voluntatem, quia pro imperio mihi hoc injungere potest, nequaquam summum & absolutum sunt unum & idem. Illud enim notat absentiam superioris aut equalis in eodem ordine: hoc autem facultatem proprio ex iudicio & arbitrio quælibetque jus exercendi. Omnia enim quæ geruntur negotia, vectigalia imponuntur, privilegia conceduntur, bella indicuntur, regis tantum aguntur nomine, & ab ejus imperio descendunt, tanquam a summo, cui nemo nec dignitate nec potestate æqualis, sed omnes subjecti. Verum quid si leges fundamentales principi adimant ipsam agendi facultatem, quæ de essentia est summi imperii summæque majestatis, sine quibus summa majestas concipi nequit, an & illas servare teneatur summus imperans quæritur, cum eo modo illud accipere, & renunciare majestati voluntatis est, cujus generis est potestas leges ferendi, magistratus constituendi, bellum indicendi, exercitum conscribendi, pacem faciendi aliaque essentialia majestatis jura, sine quibus summum imperium exerceri nequit. Contrarium enim videtur velle summum alicui imperium deferre, & ei nolle concedere ea sine quibus exerceri nequit, nec etiam dici. Quamobrem quidam non sine ratione dicendum opinantur regem sub hac fide & promissione, etiam jurjurando confirmata, (quod tamen excipio) se ejusmodi leges majestatem ipsam quasi opprimentes, & plane extinguentes, imperium suscipientem servaturum, summam tamen consecutum majestatem, non obstante fide data & interposito pacto, nihilominus legem ferendarum, belli gerendi & pacem faciendi potestatem habere. Itaque non præsumuntur regem vel cives se mutuo obligandi voluntatem habuisse, quia obligationis causam quæ possibilis esse debet tollunt: contrariorum enim nulla potest induci obligatio, quamotrem dum mutuum quoque fidem non secuti præsumuntur, contra fidem datam non videtur princeps facere, qui leges ejusmodi fundamentales non observando, promissa non præstat. Sed notandum nos hic sermonem habere, ut dicere incepimus, de ejusmodi legibus fundamentalibus, quæ hæc jura omnimodo ex Repub. exterminant, non de iis quæ ea populo reservant. Et eo sensu sumptis quæ statim diximus, applicari potest quod ait Hobbes cap. 7. n. 17. de civ. *Monarcha si quid promiserit civi, vel pluribus simul, propter quod per consequens summum imperium exerceri non potest. Promissum illud sive pactum jurato vel injurato factum, irritum est. Pactum enim est juris translatio, qua per ea que capite 2. art. 4. dicta sunt, requiritur signa idonea voluntatis in transferente. Qui vero sufficienter significat voluntatem retinendi finem, sufficienter declarat, se non decedere de jure ad media ad eum finem necessaria. Jam vero qui promissit aliquid necessarium ad summum imperium, ipsum tamen imperium retinet, satis idonea signat dat, se non**

non aliter promississe, nisi quatenus summum imperium sine eo retineri potest. Quandocumque igitur apparueris, id quod promissum est, praestari non posse, salvo imperio summo, promissum pro non promisso, id est invalidum conseri debet. Hic possit casus existere si qua ejusmodi hominum multido, qui bellum atque omnem defensionem vio-

lentem, vel tributorum exactionem, aliaque id genus jura summæ potestatis exercendæ facultatem prohibitam arbitrantes, talem civitatis administrationem inducere, atque constituere voluerunt; non suaderem tamen jurejurando ejusmodi promissa confirmare, ne temeritatis vel abusus nominis divini pœnæ obnoxium se faciat.

3. Apud Persas rex summo cum imperio erat, *ἀυτοκρατίς καὶ ἀνυπεύθυνος*, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Justinum est, non mutabatur nisi morte. Rex erat qui dicebat proceribus Persarum; *Ne viderer meo tantummodo usus consilio, vos contraxi. Lib. x. Val. Max. lib. ix. c. 5.* cæterum mementote, parendum vobis magis esse quam suadendum. Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum, & leges certa quadam forma latas mutare illi nefas erat, ut & Danielis historia & Plutarchus in Themistocle nos docent, Diodorus quoque Siculus libro xvii, & multo post tempore Procopius Persici belli libro primo, ubi insignis ad hanc rem historia existat: *VI, 8, 12, 15.* Idem de Æthiopum regibus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente Ægyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis summo imperio usos non est dubium, ad multarum rerum observationem obligabantur: verum si contra fecissent, accusari vivi non poterant, sed mortuorum accusabatur memoria, & damnatis abjudicabatur solennis sepultura: sicut & Hebræorum regum, qui male regnassent, cadavera extra proprium regibus locum sepulta, *II Par. xxiv, 25. xxviii, 27.* egregio temperamento, quo & sanctimonia summæ potestatis maneret, & tamen futuri judicii metu reges a fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare solitos, regnaturos se juxta leges, ex Plutarcho in Pyrrhi vita discimus. *Lib. III. Lib. I.*

C O M M E N T A R I U S.

Persarum Regum imperium absolutissimum fuisse certum est, verum magis usurpatione quam jure ex ipso Valerio Maximo e quo descriptum dictum hoc regis Persarum Proceribus, nam præmittit Valerius, *jam Xerxes, cujus in nomine superbia & impotentia habitat, suo jure quam insolenter abusus est, quum Gracia indicturus bellum adhibitis Asia principibus.* Sic Rex Persarum Darius eadem superbia elatus ad Alexandrum scribens se Regem Regum, & consanguineum Deorum appellat. *l. 2. supplem. ad Q. Curt.* Hinc se a suis subiectis permittebant adorari, *tanquam Dei omnia conservantis effigiem.* Plut. in Themist. Quamvis vero absolutum sibi ejusmodi imperium arrogarent Reges Persarum, fas tamen ipsis non erat, mutare leges semel latas. *Apud Persas religio erat, leges non servare ut semel late fuerant.* Plutarch. eod. loc. Ex qua lege argumentabantur, qui Danielem leonibus objiciendum a Rege exigebant, *Daniel. 6.* Cum vel Rex eum liberari a supplicio inclinare videretur, tanquam minaciter primores & principes regni ipsum admonent

ut in memoriam revocaret edictum sive statutum, quod promulgaverat ejus esse apud Persas Medosque efficaciz, & virtutis, ut immutari non liceat neque quidem ipsi Regi. Quo sermone coactus Rex exequi quod lege statutum erat, Danielem ad supplicium tradendo. Quæ magna summi imperii limatio videtur, cum apud plerasque ferre gentes & ferendi, & abrogandi leges Regi concessam legimus fuisse potestatem. De vivis autem regibus potestate sua abutentibus supplicium summi non solum fuisse apud gentes illas cum Persas, tum Medos, Æthiopes atque Ægyptios, nec etiam apud Hebræos annotat quidem Author, verum non probat; verosimile tamen est, cum servilem in modum nationes istæ regio parebant imperio, æquiori animo pertulisse principum injurias & tyrannidem, quia nefas putabant eum quem tanquam Deum adorabant, atque venerabantur, ideoque supra humanam sortem, & conditionem evectus erat, humano judicio & supplicio subiectum esse. Sed longe aliter morationes opinati sunt, utpote quæ tyrannidis impatien-

tes sapissime servitutis jugum excusserunt imperio eum exuendo, vel alio quocunque modo coercendo injustam dominationem, cujusmodi exempla quam plurima Romanorum monumenta exhibent. Mortui tamen non erant a pœna immunes, quando damnatis abjudicabatur sepultura, sicut etiam apud Hebræos observatum fuisse pro-

bare vult Auctor, dum cadavera Regum qui male regnassent extra proprium Regis locum sepulta, ut constat ex adductis locis, quod tamen perpetuè fuisse observantiz non adeo liquido demonstrari posse videtur. Nonnulli enim sibi Mausoleum extruxerunt, ut videre est 2 Reg. cap. 23. de Manasse & Oza regibus.

4. Quid si addatur, si rex fidem fallat, ut tum regno cadat? ne sic quidem imperium desinet esse summum, sed erit habendi modus imminutus per conditionem, & imperium temporario non absimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuisse *αὐτοκράτωρ* liberrima potestate præditum, sed si regia exiret potuisse lapidari: quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit.

Apud
Photium.
Lib. XVI.

C O M M E N T A R I U S.

Clausulam hanc commissoriam tacite delationi imperio inesse jam demonstravimus, verum non statim ea utendum ducimus, etiamsi Rex quædam fecerit contraria fidei datæ & promissionibus, licet expresse adjectum sit ut regno excidat et si putat sæpius allegatus Pufendorfius imperii delationi adjectum a populo se *nolle teneri jussis imperantis, si quid imperaverit vel jusserit contrarium, promissionibus suis & legibus fundamentalibus.* Quod miror, cum ipse statuat paulo ante, populum qui tali modo regem sibi constituit, obsequium ipsi promississe intelligi non absolute, & in omnibus, sed quatenus imperium ad capitulationes & leges fundamentales congruit. Clausula enim quæ cives solvit obedientia, exuere etiam videtur imperio regem, quia ut ante diximus, quemadmodum obedientia dependat ab obligatione, qua cives adstringuntur principi debitam obedientiam præstare; ita & ab eadem quoque imperii vis derivanda, cui enim obtemperare non teneor, eum quoque non agnosco tanquam superiorem & principem, excidit itaque imperio, dum solvuntur cives obedientia, nisi forte dicamus iniquum esse si in quibusdam Rex fidem fallat, in cæteris

vero teneat, eum statim imperio spoliare vi tacite ejusmodi clausulæ, quod etiam concedo. Verum etiam puto clausulam commissoriam licet expresse adjectam, eadem iniquitate laborare, non tamen fulcire jus aliquod fortius, quam ipso pacto & stipulationibus aut promissionibus mutuis interpositis inest, ad omnes tamen cavillationes & disceptationes tollendas expressam ejusmodi clausulam in imperii delatione adjectionem, non improbo. Quamvis ea imperium aliquo modo limitare videatur, non desinit tamen esse vere regium & summum, sed habendi modus tantum imminutus erit. Nullius momenti est illa objectio, quod ejusmodi clausula videtur tantum deferre imperium temporarium, quod pro summo quidam agnosci non posse statuunt. Sed contrarium suo loco verum demonstravimus. Et insuper potest responderi, quod cum ejusmodi clausulæ adimpletio dependeat a potestate & voluntate summi imperantis, non ab alieno arbitrio, imperium ipsi hac conditione delatum temporarium haud dici possit, quia ejus existentia regis pendet arbitrio.

5. Sic fundus qui fidei commissio tenetur est quidem fundus non minus quam si pleno dominio possideretur, sed habetur amissibiliter. Talis autem lex commissoria non tantum in regni delatione adjici potest, sed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quædam cum vicinis videmus cum tali sanctione inita.

C O M M E N T A R I U S.

Non mutat ipsam fundi essentiam, vel naturam fideicommissum ei impositum, sed afficit tantum habendi vel possidendi modum, in eo tantum a fundo qui pleno possidetur dominio, diversum, quod habetur amissibiliter, scil. eo ca-

su quando post aliquod tempus restituenda hereditas: at quando ilico restituenda est post aditionem, viz: tamillum dabitur tempus, quo dici possit, quod fundus talis habeatur aut possideatur ab eo qui gravatus est, recte annotavit ad hunc locum Doctiss. Zeigl.

XVII. Quarto notandum, quanquam summum imperium unum quiddam sit ac per se indivisum, constans ex illis partibus quas
supra

supra enumeravimus, addita summitate, id est τῷ ἀνυπερβύτῳ, fieri tamen interdum ut dividatur, sive per partes suas vocant potentiales, sive per partes subjectivas. Si cum unum esset Romanum Imperium, factum tamen sæpe est, ut alius orientem alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure: Neque tamen id fit, ut jam ostendimus, quoties cumque rex promissis quibusdam obligatur; sed tunc id fieri intelligendum est, si aut expresse instituat partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus ad huc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris: nam & naturaliter quisque jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio.

C O M M E N T A R I U S.

Potest quidem summum imperium in varias partes dividi, scilicet in tot partes quod fere sunt jura summæ majestatis; & singulis earum exercitium demandari, verum non potest concipi summum esse nisi coadunatis omnibus illis partibus ex quibus constare debet, quia summum ut annotavimus supr. ita ut penes quem dicimus residere summum imperium radicaliter, penes eum etiam esse necesse sit omnes imperii partes, nam summitas illa est totum aliquid quod omnibus suis partibus constare debet, quarum una deficiente, nec totum, nec summum dici potest. Potest quidem imperium residere penes plures ut in Aristocratia vel Democratia, verum non divisibiliter ut ita dicam, id est ut alius haberet privative illam partem, alter aliam, hic summum imperium in legibus ferendis, ille summum imperium in bello decernendo & pace facienda, alter iterum in constituendis magistratibus. Sed pro indiviso imperium penes plures esse potest, quos omnes concurrere oportet ad summam Reipub. representandum imperium. Partes quidem singuli tenere possunt, sed non tanquam plures summitates; nam si plures summitates essent, una alterius respectu non posset dici summum, sed æquale, ergo oportet summum imperium esse unum quiddam & per se indivisum, nam aliquid unum totum est quod ex suis debet constare partibus antequam summum dici potest, ut supr. annotavimus. Non datur enim divisio in plures summitates, quin singulæ summitates per se idem sunt, quod summum vocamus: subsistendum enim est quoties divisio instituitur tandem ad aliquod summum, nam ulterius illud nihil aliud potest concipi. Huic autem nihil deesse potest earum partium in quas dividitur, quin nec totum nec summum est, summum enim eum habere imperium

dicimus, qui habet omnia quæ ad regendi jus pertinent, cui si minima tantum pars deest, summum dici nequit, quia non potest facere omnia sine quibus imperii summi idea formari nequit: qui enim & minimam & quidem vilissimam ejus habet partem independentem, ille & ipse ratione ejus partis independentem est atque summus, & consequenter non una sed plures summitates. Miror itaque Authorem qui & ipse statuit summum imperium esse unum aliquid & per se indivisum, attamen immediate post ejus divisionem affirmare in partes, quas vocant *potentiales & subjectivas*. Cum enim Romanum imperium divisum erat, ita ut alter orientem alter occidentem teneret unum quidem fuit nomen imperii, sed revera quisque Imperator erat independentem, & summum tenebat imperium. Imperio enim diviso inter Constantini & Theodosii liberos, discors & diversorum capitum bellua erat Roma. Quoties vero indivisum tenuerunt imperium duo, vel tres Imperatores simul, non divisa fuit majestas & imperium, sed penes plures resedit, ut in Aristocratia. Contigit etiam aliquando, ut sibi Imperatores socium imperii elegerint, ut M. Antonius Lucium, Diocletianus Maximianum, Valentinus Valentem. Verum eo non imminuta nec divisa majestas, non ut inquit Marcell. lib. 27. unus nuncupatione præferabatur, alter honore specie tenus adjungebatur. *Maximianum enim ut filium patri Diocletiano obtemperasse, restatur Pomponius Lætus.* Sic etiam *Principem Marcum, Verum adoptivum fratrem absque diminutione aliqua auctoritatis Imperatoria socium fecisse idem testatur cap. 6.* Sic Antonio cedebat per honorem L. Vero. Sic quoque Tiberius ab Augusto in partem curarum vocatus, verum eo non divisum imperium fuit, sed retinuit Augustus.

gustus. Quemadmodum autem imperium non potest dividi per partes potentialcs, ut recta ratio docet & exempla confirmant, ita nec per partes subjectivas. Subjectum enim esse & majestatis jura participare, vel summum imperium habere & subjectum sibi parem constituere contradictorium ideoque absurdum. Quin etiam majestas privaretur subditis suis, si sua jura cum iis communicaret. Cum enim par in parem non habeat imperium, æquales autem sint, quorum jura sunt æqualia, constat subjectos vel cives horum jurium communicatione futuros æquales majestati; hujusque imperium periturum. Definitur enim majestas, quod sit superior omnibus, omnia sua potestate complectens atque gubernans. Hinc statuunt Hispani majoragia sive supremam jurisdictionem, non posse transferri in alium, quia de eorum genere est quæ partitionem non admittunt. Triplici modo divisionem in partes subjectivas fieri posse demonstrat Author, vel si expresse instituat partitionem; vel si populus liber futuro regi aliquid imponit faciendum, vel non, quod observare tenetur durante tempore suæ administrationis; vel si quid adjectum quo cogi vel puniri potest imperans. Verum nullus modus

cum summa majestate, quia dividi nequit, consistere potest. Non ejusmodi partitio juris, quia illa inducit æqualitatem, & consequenter tollit summitatem, neque jus cogendi Imperatorem, quia si summus est ab inferiore cogi nequit, si autem par subjectis, ergo nec summus; par autem in parem non habere imperium, & idcirco nec cogi posse, perspicimus ex *l. 4. ff. recept. arb.* ubi inquit Ictus. *Nam magistratus superiores aut pari imperio nullo modo cogi possunt 4. ff. de recept. arb.* Quod si par parem cogat, id vi & armis fieri debet; sin autem quid adjiciatur delationi imperii tanquam regula illud administrandi, id non fit per modum legislationis, sed conventionis, cum enim imperium accipere non est necessitatis, sed voluntatis, sibi legem præscribere videtur, qui certa quadam lege & conditione administrandum illud accipit. Non inficior conditiones & leges adjici posse in delatione imperii, & populum sibi posse reservare quosdam actus, verum statuo jura summæ majestatis cum pluribus communicando, ita ut quisque ea exercere possit suo jure, scil. independenter, non imperii summi esse divisionem, sed multiplicationem plurimorum summorum imperantium.

2. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed, ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur a Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam, & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsis ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quisquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populis suis reges, sed & ipsi inter se reges, populi que inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

C O M M E N T A R I U S.

EX hoc exemplo quod adducit Author, non posse deduci partitionem potestatis ad tres civitates pertinuisse recte animadvertit Bœcler. *ad h. l. Sic historia, non satis tamen describitur, ut judicari accurate possit. Ex hac certe, quam habemus descriptione, partitio potestatis non ad tres civitates pertinebit. In quibus fœderis ratio scilicet locum habet.* Inspiciendus Plato *dict. loc.*

Bœcl. ad c. 1. de const. in Decret. Plu. Apoph. L. unica. C. quando imperator.

XVIII. I. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse nisi a Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis: nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetratum pro vera ipsius voluntate haberetur. Quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent si quid legibus adversum jussisset; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judiciicausa ad comitatum imperatoris, etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur.

C O M-

C O M M E N T A R I U S.

Cui mandata jurisdictio est, ille fungitur vice ejus qui mandavit, non sua, & consequenter omnia fiunt nomine mandantis, ita ut ipse fecisse videatur, quæ fecit delegatus. Sic etiam princeps quædam per suum concilium agere præcipiens, vel permittens ipse fecisse videri debet, ita ut quando ei tribuat auctoritatem improbandi sua decreta, & rescindendi quædam acta si minus Reipub. utilia fore videantur, ejusmodi rescissio ipsius principis voluntate & imperio facta recte dicitur. Ideoque perperam statuunt nonnulli hac ratione partiri imperium, partitio enim concedit facultatem retinendi, quod quis ea sibi acquisivit, quia plenum dominium & jus seu proprietatem transfert, ita ut proprio jure & pro-

prio nomine exerceat quæ quis hoc habet titulo, verum quæ Rex libera ex voluntate concedit etiam eodem modo potest revocare, ergo dici nequit alicui pars imperii partitione quæ sita, cujus usus, & exercitium dependet a voluntate concedentis. Tradit Plutarch. in Apophthegm. *Ægyptiorum Reges legem quandam suam servasse, qua juramento obstringunt judices, ut Rege ipso injuste flagitante sententiam, ei morem non gerant.* Eiusdem generis quæ Impp. Theod. & Valentin. statuerunt l. 7. *Cod. de precibus imperat. offer. Rescripta contra jus elicita ab omnibus iudicibus refutari præcipimus, nisi forte aliquid quod non ledat alium, & pro sit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat.* vid. quæ annotavimus ad §. 10. n. 4.

2. Quare hæc res similis est testamentis quibus adjectum est ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula efficit, ut posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expresso ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

C O M M E N T A R I U S.

Ita Brunneinan. ad l. 22. ff. de leg. 3. *Nam ex clausula derogatoria præsumitur, si postea aliud disponat, quod id potius ex importuna suggestione alterius, quam propria voluntate testatoris factum sit.* Quamobrem posterius testamentum propter clausulam derogatoriam priori insertam non valere statuunt quidam doctores, nisi expresse derogatur, & ita etiam iudicatum refert Sande decif. Alii eorum sententiam veriore affirmit, qui negant clausulam derogatoriam posterius testamentum reddere invalidum, illudque etiam subsistere putant, etiamsi in eo primi testamenti revocatio specialiter facta non fuerit, quia ambulatoria est hominis voluntas, & nemini sibi testamenti condendi libertatem auferre possit, l. 22. ff. de leg. 3. De hac re vid. Anton. Merend. l. 4. controverf. c. 29. Mantio. de conjectur. ult. vol. Menoch. de præsumpt. Anton. Fab. de error. pragmat.

dec. 37. err. 8. Carpzov. part. 3. const. 5. Cujac. lib. observ. 14. c. 7. Qui supervacaneum & durum esse putat exigi specialem derogationem, si alias constet scientem prudentem recessisse a voluntate. Putat vero ejusmodi ex jure constituendam. *Aut cum scripsissem, cui bis legavero, semel deberi volo, postea invito vel imprudenti mihi excidit ut eadem sepius legarem eodem testamento vel codicillis. Et hoc casu prior voluntas potior habetur, qui vel memoria me diffidens, vel constantia, dum vereor ne suasionibus forte vel blanditiis amicorum non possim resistere, præmunivi me statim ob initio, mihi præcavi in posterum, ne ea res mihi heredesve meo fraudi esset. Aut sciens prudens sepius legavi, quod Hermogenianus non omisit dist. l. 22. & tunc posterior voluntas derogat priori satis, etiamsi specialis vel latior prioris derogatio non adscribatur in testamento.*

XIX. Sed neque Polybii hic utor auctoritate, qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore: si non actiones ipsas sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad optimatum regimen refert, & Consulium quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam speciem & quotidianam administrationem, quam jus ipsum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

C O M M E N T A R I U S.

Non conveniunt eruditi, quænam forma Reipub. Romanæ assignanda. Exactis regibus, nonnulli, Polybium, de quo hic Author, sequentes, eam mixtam fuisse dicunt; ita enim tem-

peratam æqualiter ex tribus formis simplicibus statuit dictus Author, ut vix adpareat, quæ ipsi forma peculiaris imposita. *Cum enim*, inquit, *lib. 6. ad consulum potestatem oculos referimus, prorsus monarchica videtur ea esse: cum ad auctoritatem Senatus, regimen optimatum: cum ad populi imperium, putes aliquis statum popularem esse.* Postea enumerat quæ jura summi imperii consulibus, quæ Senatus, quæ populo tributa. Consules, inquit, quamdiu in urbe sunt, priusquam legiones educunt, omnia quæ fiunt, in potestate habent. Omnes reliqui magistratus præter tribunos consulibus obnoxii sunt iisque parent. Hi legationes in Senatum inducunt, iidem quoties deliberari de aliquare usus postulat, referendi jus habent, est in eorum manibus Senatusconsulta conficiendi totum negotium, advocare conciones, rogationes ferre. Infuper belli adornandi, gerendi, potestatem propemodum absolutam habent, illi & auxiliariis sociorum copiis imperant quod visum est, tribunos militum constituunt, conscribunt exercitus, dilectus agunt, animadvertere, de publica pecunia ad belli usum pro arbitrio disponere possunt. Ut merito dicat aliquis hanc partem intuens, Pop. Rom. plane ab unius imperio pendere & Regiam esse. In Senatus vero potestate esse ærarium, eumque decernere de maximis Reipub. negotiis, legatos etiam admittere ac dimittere. Ita ut si quis Romam veniat, absentibus Coss. plane optimatum principatus esse videatur. Populus est præmii & pœnæ arbiter, legum ferendarum potestatem habet, magistratus & honores confert, belli ac pacis penes eundem arbitrium. Ita ut quis rursus intuens populi potestatem, *haud temere sit dicturus, maximam Reip. partem a populo obtineri, esseque adeo in e. a. populi imperium.* Nullius vero potestas adeo absoluta est, quin mutuo auxilio opus habeant quandoque, & ab altero queat impediri. Consul enim postquam imperio ornatus, ad bellum fuerit profectus, quamvis absolutam habere videatur potestatem conficiendi belli ipsi demandati, opus tamen habet ope & Senatus & populi, Senatus ad suppetandum comitatum exercitui, vestes, stipendia. Præterquam quod etiam potestatem habet anno exacto demandandi provinciam alteri aut prorogandi imperii. Jam vero quoniam penes populum erat potestas finiendi belli, eique, deposito imperio, eorum quæ in provincia gesserant, rationem reddere tenebantur. *Quare nec Senatum nec populi benevolentiam contemnere sine suo periculo ullo modo licuit.* Rursus vero Senatus cui tanta erat potestas, populi tamen rationem habere & multitudinem respicere cogebatur, utpote sine cujus auctoritate gravissima peragere judicia, neque capite punire publica delicta possent. Tum etiam per tribunos plebis poterat intercedere Senatus consultis, atque ita impedire ne quicquam eorum quæ Senatus decrevit, perficeretur, & latis legibus ipsius jura premere. Similiter & populus Senatui obnoxius est, quippe cum multa sint quæ a censoribus locantur, partim facta recta operum publicorum per Italiam. Partim vectigalia fluminum, por-

tuum, hortorum, fodinarum, agrorum, quæ cuncta a populo exercentur. *Quorum omnium jus & arbitrium est penes Senatum, qui & diem proferre potest, & si qua intervenerit calamitas, mercedam parte sublevare publicanos, multaque alia sint in quibus aut ladi aut adjuvari a Senatu possunt, qui tractant vectigalia vel ultro tributa. Et quod omnia superat, ex hoc ordine dantur judices ad plurimas quæ publicas, quæ privatas causas, quoties paulo gravior est accusatio: necesse est, quoniam omnes sint adstricti in fidem Senatus, metuentes ne olim forte ejus auxilio sibi futurum sit opus, voluntati illius obistere & reluctari non audent. Similique de causa & consulum inceptis haud temere se opponunt, quoniam & privatim singula, & omnes in universum expeditionis tempore in potestate sunt consulum. Quoniam itaque singula civitatis partes & incommodare & commodare sibi invicem hoc modo queant; evenit adversus omnes casus apte convenienterque concinnata, ex quo fit ut meliorem hac Rempub. nemo possit institueret. Hæc Polybius. Alii nonnulli scriptores mixturam Reipub. Romanæ quidem probant, vero ex tribus formis secundum Polybii mentem temperatam fuisse negant: consulum potestatem quæ monarchia & regia fuisse videtur, cum Senatus auctoritate atque potestate conjungentes, Rempub. ex Aristocrazia & Democratia mixtam, atque compositam asserunt. Neutræ opinionem amplectendam censuit Author, dum Romanæ Reipub. statum illo tempore mere popularem fuisse affirmat, si non actiones ipsas, & ipsam administrationem, sed jus agendi respiciamus. Nam & Senatus auctoritatem qui optimatum regimen refert, & consulum quos Reges fuisse vult, ei subditam fuisse potestatem statuit Author. Si Dionysio habenda fides jam Servii regis tempore Senatui potestatem ereptam tradit *lib. 4.* cum populo legum ferendarum, magistratuum creandorum, belli ac pacis arbitrium, & provocationis extremæ jus dedisset. Arniseus ostendere volens erroneam illorum opinionem, qui aliam Romanæ Reipub. formam quam simplicem Democratiam fuisse, statuunt videtur ejus status initium atque primordium repetere, a momento propagationis legis Horatiz anno ab V. C. 306. quo inquit, *plebs ex Aventino in urbem revocatus Rempub. ita popularem evasisse, ut eo sensu quo Aristoteles accipere solet, omni jure dicenda sit Democratica; plus enim valuit auctoritas plebis, quam Patrum; plus roboris habuerunt plebiscita quam Senatus consulta, ideoque ad plebem magis quam patres res inclinata fuit. Nec hoc dico, quod res publica prorsus fuerit plebeia, quodque patres in universum conciliis abstinerim, sed quod plebis potestas plus valuerit quam Patrum.* Verum dicendum videtur, quanquam de facto aliquando plus valuerit potestas plebis, ex eo tamen non inferri posse videtur, impositam fuisse formam Reipub. plane Democraticam, concessa populo omni Reipub. gubernatione, ita ut quidem suadendi penes Senatum esset potestas, verum exequendi & concludendi auctoritas radicaliter penes universum populi concilium, cui igitur & ipse Senatus subiectus erat, ita ut nomine populi omnia Senatus publica*

publica negotia peregrisse, & executioni mandate dicendus sit, quemadmodum omnes inferiores magistratus subiecti sunt ei, qui summam in Repub. habet majestatem. Testantur enim rerum Romanarum scriptores, plebem communicari sibi honores contendisse, quorum patricii soli participes erant. Itaque non spoliare Senatum sua potestate, sed coercere ejus abusum voluere sibi creando magistratum, quo tuti essent adversus injurias, & nimiam aliquando sibi in plebem potestatem vindicando Senatus. Plebis enim conatus ac destinata contendisse ex Livio constat, ad æquandum patribus cum honore tum etiam virtute. *lib. 6. cap. 35.* nec ipse Senatus queritur de erepta sibi a populo potestate, vel eam adimendi animo, ut videre est apud Dionys. *lib. 7. pag. 446.* *Vos plebeji cum in gratiam cum Senatu rediretis, satisputabatis as alienum remitti vobis; & in auxilium pauperum, ne vi opprimerentur, magistratus petiissetis creari ex vestro corpore, & impetrato utroque magnas nobis egissetis gratias, magistratum autem consulum abrogare, aut Senatus rerum regimen adimere, partiumve Reipub. ordinem pervertere, nec petiissetis, nec unquam petetis.* Nam ut idem scribit Author, plebem nihil aliud postulare fatebatur Decius, quam ut sibi nec plus nec minus juris esset, quam Senatui. Verum cum summæ majestatis indicium sit habere potestatem sancientis legis, utpote quæ nemini competere queat, quam ei qui vi summi imperii non modo singulos, sed etiam universos obligare potest, videtur ea ad plebem translata lege Horatia, qua sancitum, ut quod plebs tributim jussisset, universum populum teneret. *Liv. l. 3. c. 55.* Verum observandum plebem suis secessionibus tandem obtinuisse a Patribus, ut sibi quoque constituere jura liceret, quæ non universum populum, sed plebem obligabant, & plebiscita vocabantur, ad quæ sancienda non opus erat autoritate Senatus sive Patrum, quemadmodum in condendis legibus, quæ universum populum tenerent. Hinc Pomponius plebiscitum vocat quod sine autoritate patrum constitutum est *s. 1. de orig. jur.* plebem tantum obligans, id est infimam populi multitudinem, ut inquit Cic. *pro Milon.* viliores partem populi. Differt itaque plebs a populo ut species a genere, quippe appellatione populi universi cives continentur connumeratis etiam Patriciis & Senatoribus; plebis autem appellatione ceteri cives, exceptis Patriciis & Senatoribus, significantur. Plebiscitum itaque est lex quam plebs, non populus accepit *Gell. l. 13. c. 20.* Donec ut jam dictum ad tollendas discordias inter Patres & plebem L. Valerio & M. Horatio *coff.* Lex centuriatis comitiis lata fuerit, qua sancitum ut plebiscitis populus etiam teneretur. Sed cave tibi persuadeas hac lege Patres sibi adimere voluisse autoritatem, quam in ferendis legibus habebant. Populi quidem erat sciscere leges comitiis centuriatis rogante consule, Senatus vero authores fieri debebant, antequam comitia haberi vel rogatio procedere poterat. Quod jus jam olim Romulus Senatui concesserat teste Dionys. *Halicar. lib. 1. cap. 66.* *Plebi autem tria hac commisit, magistratus creare,*

leges sancire, de bello, si Rex permisisset, decernere. Non tamen absolutam in his potestatem populo esse voluit, nisi & Senatus in iisdem accessit autoritas. Ita quoque *Liv. lib. 1. cap. 17.* *Decreverunt enim, ut cum populus regem jussisset, id sic ratum esset si patres authores fierent, hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus, vi adempta: priusquam populus suffragium inerat, in incertum commissorum eventum patres authores fiunt.* Quid autem sit authorem fieri, perspicui potest ex *l. 3. de authorit. tut.* *Etiam si interrogatus tutor auctor fiat, valet autoritas ejus, cum se probare dicit id quod agitur: hoc est enim authorem fieri.* Sic antiqui vocabant authores mulierum sine quorum consensu rata non erant, quæcunque ab iis gesta atque peracta, ut constat ex Cic. *pro Flacc. & Caccinn.* Ita etiam sine autoritate, id est sine consensu, & approbatione patrum nulla poterat lex olim promulgari. Huic autem juri renunciassent minime dici debet plebiscitis tribuendo vim universum populum obligandi, ita ut & patribus & ceteris civibus præscriberent, quæ ipsi placerent leges, verum id concesserunt tantum plebi, ut quod ipsi libertatis suæ tuendæ sancivissent, etiam tenerentur Patres, quibus antea teneri declinabant, *quicquid libertati plebis caveretur, id suis decedere opibus credebant,* ut ait *Liv. lib. 3. c. 55.* Quamobrem nec leges dicebantur sed plebiscita, etiam post legem Horatiam. Donec anno *V. C. 276.* Cn. Hortensius dictator legem hanc renovavit, & comprobavit, quibus temporibus plebiscita dici desierunt, sed quod plebs sciverat lex appellari cœpit sive ad singulos, sive ad universos, pertineret. Senatum enim admodum tenacem fuisse juris sui probant tot contentiones, & discordiæ inter patres & plebem, quisque potestatis quam sibi competere statuebat, defensionem adversum violentiam, qua sæpe alter alteri ejus partem adimere conabatur, suscipiebat. Quod si aliquando Senatus necesse haberit ampliorem potestatem plebi quibusdam in negotiis concedere, ea permissio stricte interpretanda, ideoque autoritati suæ non plus detraxisse videri debent, quam exigebat præsens necessitas. Ideoque si quærat utri summum imperium competat, dicendum videtur non minorem partem Senatui, quam populum seu plebem habuisse, vel saltem quas partes quisque summi imperii habuisse constat, suo casu exercuisse jure proprio, ita ut neuter ab alterius imperio penderet, cujus arbitrio, actus qui a se proficiscebantur poterant reddi irriti; & idcirco Rempublicam Romanam non popularem, sed ejus statum bicipitem fuisse, id est irregularem censeo, unde tot intestina bella, tot seditiones, tot discordiæ inter patres & plebem, tot secessiones, quia in duas partes distracta Repub. altera alterius imperio obtemperare recusabat, utraque sibi summi imperii vindicare partes nitente. Patres querebantur de nimia potestate plebis, plebs de summa autoritate patrum, quam sibi vindicabant in se, unde continuis & quotidie fere novis contentionibus, atque discordiis misere jactabatur civitas, quibus non tam aliquod summum poterat mederi imperium,

rium, quam vel foris necessitas belli gerendi, vel pacta & conventiones interponendo, ita ut tanquam æqualis cum æquali patres cum plebe convenirent, ut post ejectionis regibus in Aventino monte factum. Neque unquam tanquam causa mutui diffidii, vel a patribus, vel a plebe allegata violatum obsequium, quod vel patribus plebs, vel patres plebi tanquam penes alterum summa re-fedisset majestas, debebant, sed pacti & fœderis violati sæpius mentio apud Authores, quemadmodum etiam bicipitis Reipub. status, tot incommodorum & malorum, quibus Respub. Romana tamdiu jactata & misere concussa fuit, causa, donec tandem necesse habuerit, si salva esse vellet unius cedere imperio. Apud Livium est l. 2. c. 44. *Principesque in omnium Etruria populorum conciliis fremebant, æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus scæviant, id unum venenum, eam labem civitatibus opulenti repererant, ut magna imperia mortalia essent. Diu sustentatum id malum, partim patrum conciliis, partim patientia plebis, jam ad extrema venisse, duas civitates ex una factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse. Et idem lib. 2. cap. 57. ab Appio petitur, ut tantam consularem majestatem esse vellet, quanta in concor-*

di civitate esse posset, dum tribuni consulesque ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse virium in medio, distractam laceratamque Rempub. per magistratus. Difertis autem verbis Reipub. statum describit Salustius in orat. ad Cesarem de Repub. ordinanda: cum inquit. In duas partes ego civitatem divisam arbitror, sicut a majoribus accepi, in patres & plebem. Antea auctoritas summa in patribus erat, vis multo maxima in plebe. Itaque sæpius in civitate secessio fuit; semperque nobilitatis opes diminuta sunt, & jus populi amplificatum. Sic apud Livium lib. 3. cap. 67. Quis finis erit discordiarum? Ecquando unam urbem habere, ecquando communem hanc patriam esse licebit. Hunc vero Reipub. bicipitem statum a summum sibi utraque parte vindicante imperio, ortum suum habentem, confirmant illa patrum cum populo non tanquam cum cive, sed sibi æquali jure & potestate seditionis sedandæ causa inita pacta & fœdera, quorum sæpissime apud Dionysium mentio l. 7. & l. 9. & 10. Hinc Tribunus ad patres in causa Marcii, qui tollendam tribunitiam potestatem suaserat. Nunc stare debetis pacis conditionibus. Deos enim nobis dedistis sponsores fœderis, multa & dira imprecati ejus transgressoribus.

XX. 1. Magis ad rem pertinet quod Aristoteles scripsit, inter regnum plenum, quod *παμβασιλείαν* vocat, (eadem est *παντελής μοναρχία*, Sophocli Antigone; Plutarcho *ἀντιπερὶ τῆς βασιλείας καὶ ἀντιπρόθυτον*. Straboni, *ἰξυσία ἀντιτελής*) & regnum Laconicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum hujus rei dari arbitror posse in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror. Voluerat enim populus regem quales habebant vicini: at Orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atossam:

— *ἵχ' ἰσθῆθον πάλι.*
 — non est civitati obnoxius.

Notum illud Maronis:

*Regem non sic Ægyptus & ingens
 Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
 Observant.*

Apud Livium: *Syri & Asiatici genera hominum servituti nata. a quo non discrepat illud Apollonii apud Philostratum: Ἄσσυροι καὶ Μῆδοι τὰς τυραννίδας προσκυνῶσι: Assyrii & Medi dominationem etiam adorant. Aristotelis IIII Politicorum XIV: οἱ περὶ τῶν Ἀσίων ἰσχυροὶσι τῶν δεσποτικῶν ἀρχῶν, ἰδὲν δουλοκρατοῦντες, Asiatici dominatum æquo animo ferunt.* Et apud Tacitum Civilis Batavi illud ad Gallos: *Servirent Syria Asiaque & suetus regibus oriens: nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant, sed, ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate suadendi, non jubendi potestate.*

Lib. XXVI.

Hist. IV.

COM M E N T A R I U S.

Videtur hic Author exempla quædam proferre voluisse mixtæ Reipub. & partitæ sum-
 mæ potestatis. Sed sanio-rem eorum opinionem existimamus, qui nullam mixturam Reipub. ad-

admittunt, tres tantum civitatis regulares formas statuentes, quæ resultant ex subjecto proprio summi imperii, & prout illud vel una persona est simplex, vel unum concilium, vel ex paucis, vel universis constans civibus Pufend. l. 7. c. 5. §. 3. Quibus diversis formis diversa quoque nomina imposita supra annotavimus, ita ut quando proprium subjectum sit una persona, superiorem nullum agnoscens, istiusmodi regiminis forma vocetur monarchia; ubi penes plures, non vero omnes cives, summa relidet majestas, Aristocratia; quando omnes habent facultatem deliberandi de publicis ad administrationem Reipub. pertinentibus negotiis, atque jus ferendi suffragii, Democratia dicitur. Hæ formæ per se subsistunt, nec magis misceri possunt, quam dividi majestatis jura, & venire nomine regularis Reipub. formæ. Quemadmodum homo biceps potius inter monstra, quam recte formatos homines reputandus, ita ejusmodi regiminis forma quæ ex diversis aliis conflata dicitur, annumerari nequeat regularibus, quæ a se invicem distinctæ esse debent, atque per se subsistere, quin irregulares etiam producere effectus necesse est, ut jam de Reipub. Romana disputavimus. Quæ autem per se subsistunt, misceri nequeunt, ut unum quasi in alterum mutando ex diversis essentis constitueretur una omnibus propria, & communis. Externa quidem forma vel figura aut extrinseca conditione & qualitate quædam adjecta & adventitia possent videri sibi quasi ita intermixta, ut unum aliquod corpus, vel unam essentiam constituent. Verum non interna partium dispositione, & qualitate formæ cuique secundum suam naturam in hærent & innata. Ita nec diversa summi imperii subjecta per se subsistentia, ita mixtura sibi invicem coagulari & uniri possunt, ut regularem aliquam civitatis formam tanquam unum ex diversis tamen consistens majestatis subjectis efficerent. Quemadmodum enim unumquodque subjectum producit propriam regiminis formam, ex intrinseca & quasi innata sibi qualitate naturali, ita sicuti subjecta nec etiam diversæ ejusmodi formæ confundi, atque misceri possunt, sed quidem conjungi ita ut maneant cuique integræ suæ qualitates suæque essentia, verum cum non una constituatur aliqua forma aut Reipub. corpus, sed maneat quæque pars seu forma integra & per se subsistens. Quoniam itaque natura impossibile est, ut numerus singularis possit in pluralem mutari & dici singularis; ita etiam fieri nequit ut imperium penes unum residens subjectum, ideoque monarchicum dicatur si ad plures conjunctim cives, non tamen omnes, transferatur monarchicum sit, sed Aristocraticum appellari debet: partim monarchicum partim Aristocraticum vero esse nequit, & constituere unum aliquod per se constans corpus civitatis, vel regiminis formam per se diversam a Monarchia, vel Aristocratia, non magis quam si numerum pluralem plane diversum diceremus a singulari conjungendo sæpius singularia. Quemadmodum itaque quod singulare est, necessario debet constare ex unitate, ita plurale ex pluralitate, unumquod-

que tamen per se subsistere debet necessario, ita ut quod plurale dicimus & singulare possit in se ita transfundi vel misceri, ut unum non esset unum, & duo non essent duo, sed unum & duo constituendo numerum ternarium aliquid natura diversum efficeretur a numeris ex quibus formatur, nisi quod conjunctione numeri superat priores, unum enim & duo manent per se quod sunt, scil. illud singulare, hic plurale, ita ut numerus ternarius quidem unum quid sit per se, & diversum a ceteris numeris non mixtura, sed conjunctione. Quippe in numerando quisque numerus suam vim exserit, & functionem habet diversam ab aliis, atque etiam non communicabilem. Idem mihi videtur dicendum de mixtura illarum formarum, quæ ex propriis imperii & summx majestatis subjectis derivantur, scil. eas ita misceri non posse, ut diversa aliqua a tribus istis quas statim descripsimus constitui posset forma, ita temperata, ut quasi illas absorbuisset videretur, & in unum transfudisset quæ cujusque regiminis, & gubernationis formæ propria, & quasi summa majestas penes singulas formas residens, sese jam per omnes istiusmodi formas divisim diffusa, in alio quodam diverso subjecto concursu coadunaret, mixtura subjectorum & formarum quibus indivisa inhæret. Quippe quemadmodum monarchiæ proprium est ut unus summum teneat imperium, Aristocratix plures, Democratix omnes habeant cives, & quidem indivisum, quia id ipsum est de natura summx majestatis sive potestatis, ita concipi nequit Respub. ex diversis illis formis temperata, nisi simul concipiamus tot imperia, tot summas majestates, quot formas. Quod contrarium est civitatis fabricæ & structuræ, quæ nequit diu consistere, nisi tanquam unum corpus sub uno eodemque summo aliquo imperio contineatur. Uti itaque regularem formam vocamus, quæ convenit Reipub. structuræ & naturæ summi imperii; ita irregularem, quæ illi simplicitati & unitati contraria est. Concipiamus itaque Rempub. mixtam ex diversis formis seu temperatam, illarum autem formarum sive subjectorum ex quibus profluunt proprium esse participare summum imperium, (nam sine eo concipi nequeunt, quia si unum servit alteri, quod prædominatur etiam obtinebit imperium, & idcirco non amplius erunt diversæ, & distinctæ formæ, quorum commune subjectum est ipsa civitas seu Respub. quæ illa mixtione peculiarem sibi formam induit, diversam a singularibus quia mixtam, dico ejusmodi civitatem non repræsentare unum corpus sub uno imperio consistens, nec esse posse ejusmodi mixturæ commune subjectum, quia, quemadmodum summum imperium habere nequit duo subjecta propria simul eodemque tempore, id est penes unam esse & etiam plures personas, ideo nec commune subjectum potest esse subjectum alterius imperii, quam quod subjecto proprio inhæret, cujus subjectum commune est. Ideoque si penes unum est summum imperium civitas vel Respub. erit commune subjectum monarchici imperii; si penes plures, Aristocratici; si penes omnes Democratici. Posito

itaque quod propria subjecta imperii, & summæ majestatis debeant esse distincta, etiam civitas debet esse commune subjectum distinctum ejus imperii, quod proprio subjecto inhæret, & consequenter non potest constare ex tribus, vel duobus diversis istiusmodi formis, quæ singulæ concipi nequeunt, sine summo imperio, id est sine ulla subordinatione, & submissione ratione earum partium, quæ variis personis conceduntur administrandæ, nulla enim est subjectio, ubi unus alteri non parere cogitur. Verum supra annotavimus, ad essentiam perfectæ & regularis civitatis requiri, ut in ea talis sit animorum & voluntatum unitas eademque conspiratio, per quam omnia, quæ ad ipsam regendam faciunt, velut ab una anima videantur proficisci, atque hoc impossibile est, ubi ex tot formis conflata Respub. atque penes diversas personas & corpora, ejusdem Reipub. divisum & quidem independenter partes summi imperii resideant, quas proprio quasi jure exercent, & proprio ex judicio administrant. Ad quem fere modum, referente Appiano, a Pufendorfio adducto, quo regnum Numidiæ post mortem Masinissæ Scipio disposuit, ut tres ipsius filii legitimi regio nomine gauderent. Sed inter eos major natu Micipsa Cirtam Regiam obtineret. Alter Gulussa bello pacique præfesset, tertius Manastabales jus diceret. Addit idem Author, *Citantur insuper multi antiquorum; apud quos mixtarum rerum pub. frequens est mentio. Circa quos illud jam monitum fuit, plurima que illi super mixtura rerum pub. tradunt, haud quidquam ad dividendas summi imperii partes inter diversas personas, aut concilia pertinere; sed vel ad rite temperanda requisita personarum, ex quibus concilium componitur, vel ad instituta diversarum Rerum pub. probe combinanda. Deinde putaverim non nulla mixtionum exempla commode posse explicari ope distinctionis inter ipsum imperium, & modum administrationis, ut illa Respub. ex aliis admixtum quid habere videtur, quorum modus administrandi ex alia forma petitus videtur, puta si in civitate, ubi summa rerum est penes populum, pleraque per principem vel Senatam expediuntur, aut si in Aristocratiâ unus insigni auctoritate polleat, vel super multis negotiis populus consulatur, aut si in regno ardua negotiorum ad Senatum populumve referantur.* Ita tamen ut negotiis conspiciatur ejus sola majestas & summa potestas, quamobrem diximus in mixtura rerum per se subsistentium quidem externam figuram & formam mutari posse, sed non internam partium dispositionem a qua rei dependet essentia, sic externa Reipub. forma, quæ in modo administrationis consistit, potest quidem cum aliis videri mixta, sed non interiôr ejus structura & fabrica, quæ non consistere potest in pluribus, sed una tantum forma regiminis, id est unius imperio. ex diversis itaque formis conjungi non potest, quia tota concidere necesse sit, quoniam Respub. unum quid esse debet, sine qua unitate non est quod esse oportet, nec tale possunt concipi, sed distractum in partes corpus, plures formæ, summæque potestates. Vereor ne me satis clare explicem circa hanc quæstionem, sed quod deest, lectoris dexteritati,

ingenio ac judicio clarius exponendum & elucidandum relinquo, eique imprimis Pufendorf. commendo, *de jur. nat. gent. lib. 7. cap. 5.* qui distincte & clare hanc quæstionem tractat. Concludimus itaque quemadmodum unum tantum corpus Respub. constituit, & tanquam una debeat considerari persona, ita etiam unius tantum formæ regiminis, unius summi imperii capax est: variz enim formæ civitatem distrahunt, quia imperium dividunt, quoniam singulæ ejus partes diversis formis, seu personis tribui debent, & quidem independenter, quia sine illa independentia distinctæ ejusmodi formæ concipi nequeunt, & idcirco Respub. in tot partes divisa quot sunt formæ, & partes summi imperii singulis tributæ, non potest considerari tanquam regularis civilis quædam societas, sed irregularis, quia non omnia ab una anima ac voluntate procedunt, neque omnes & singuli communi imperio regi videntur. Quoniam itaque tres tantum formæ quibus singulis indivisum cohæret imperium summaque majestas, nulla agnoscimus cum Authore nostro regna intermedia, diversa a Regno pleno & Laconico, quasi mixta quædam. Quemadmodum una tantum est forma quæ monarchia dicitur, quæ regni nomine venit, in qua unius tantum majestas conspicitur, & unius nomine imperium tractatur; ita unam tantum regni speciem quatenus distincta a cæteris formis regiminis, constituendam censemus, ad quam omnia referenda. cui itaque idem nomen imponimus id necessario ejusdem quoque speciei est dicendum, qui enim possumus distinctam rei ideam habere, nisi singulis rebus imponamus nomina naturæ, & qualitatibus quibus præditæ sunt, convenientia. Dum itaque regnum dico, ejusmodi Reipub. formam designo, in qua summum imperium summaque majestas integratque indivisa penes unum residet, ita tamen ut modus illud exercendi, atque habendi in quibusdam arctius, in aliis magis absolutus esse possit, quo fit ut quædam regna absoluta quædam limitata esse dicantur, omnia tamen regni nomine veniunt, & consequenter referenda ad illam formam & regiminis speciem, quæ monarchia dicitur. Quamobrem & nostra facimus quæ habet Henninges *in suis observat. in nostri auctoris opus.* ad hoc §. *Ubi enim apud unum majestas residet, utcumque ejus operationes externa sint restricta, regnum est, & quidem summa potestate, quamvis non absoluta. Illud nunc observandum, non probare divisionem majestatis argumentum, desumptum a toto ad partes. Non enim continuo, quicquid totum est, id etiam in partes reales dividi potest. Ita anima nostra totum quid est realiter tamen dividi nequit juxta Physicorum tradita, sit in toto corpore tota, & tota in qualibet ejus parte. Idem tradunt de servitutibus, in qualibet fundi parte totas esse. Concipimus quædam jura majestatis mentali operatione, & a se invicem distinguimus, ob diversas virtutes sive potentias, quæ toti potestati insum. Separari vero & realiter dividi in diversa subjecta non magis possunt, quam pars intellectus Petri, sive simplex, sive Noëtica, sive etiam dianoëtica, communicari realiter.* Objecti circa quod

quod majestas versatur, varietas & differentia inducit quandam nominis diversitatem, cum tamen una tota majestas circa singula occupetur. Propter indissolubilem nexum, pergit, quo sibi jurā majestatis coherent, fieri nequit, ut vel minima particula, sine totius interitu abscindatur, quia minima etiam in totam majestatem resolvitur, vel potius ipsa est majestas: quam nos mentali conceptu aliter atque aliter nominamus, ob virtutes suas quas eminenti compendio complectitur, & in diversa subiecta diffundit. Regnum autem hic non vocamus cui præest ejusmodi persona, cui regis nomen tribuitur, verum ubi ut jam diximus penguunum re-

fidet potestas, sive ducem, sive principem, sive commitem: nam ut regiam habere potestatem quis potest etiam, qui regia caret dignitate; sic etiam plane regia potestate carere potest, etiam si alicui regis nomen tribuatur; regnum itaque ubi unus imperat summumque tenet imperium. Quamquam quasi excellentiori modo regnum dicere soleamus, ubi Rex præest, omnia regis habens insignia. Sic & Æsymnetorum potestas summa & regia fuit, reges tamen non appellabantur, attamen monarchiæ forma ejusmodi regiminis adscribenda. Sic regia fuit potestas Dictatorum apud Romanos, quamvis reges non appellarentur.

2. Supra quoque notavimus, totum populum Hebræum fuisse sub rege: & Samuel jus regum describens satis ostendit adversus regis injurias nullam in populo relictam potestatem. Quod recte colligunt veteres ex illo Psalmi: *Tibi soli peccavi*. Ad quem locum Hieronymus: *Quod rex erat, & alium non timebat*. Et Ambrosius: *Rex erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges a vinculis delictorum: Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti imperii potestate*. Homini ergo non peccavit cui non tenebatur obnoxius. Idem legere est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo edita CCCLXXXIII. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis scriptæ exstabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & a rege in signum pœnitentiæ sponte suspiciebantur, ideoque non a lictore sed ab eo quem legisset ipse cædebatur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum: a pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebræi Barnachmoni sententia exstat in dictis Rabbiorum, titulo de Judiciis: *Nulla creatura judicat regem, sed Deus benedictus*.

C O M M E N T A R I U S.

EXemplum mixturæ ab Hebræorum regno Epetum, non est omni exceptione majus. Ex ipsis enim testimoniis, quæ allegat Author, constat regiam plane habuisse potestatem, non tamen infinitam, sed justam ac legitimam, qualem & recta ratio & ipsa æquitas regi juste imperanti tribuendam dicit. Quando itaque David inquit *Psalm. 5. Tibi soli peccavi*, eo sibi non vindicat nullis imperium limitibus circumscriptum, quasi omnia liceret in populum decreta etiam injusta exequi, & quibuscunque afficere cives injuriis impune, ejusmodi potestatem, quam injustam potius dominationem, atque legitimam imperium appellamus, nec absolutissime imperanti tributam supra annotavimus, & consequenter, explicatio hujus loci ex iis quæ alibi diximus petenda. Quamobrem quando, *Tibi soli peccavi*, inquit David, hunc verborum sensum nonnulli interpretes esse affirmant. *Tibi soli*, quia interiit Urias, qui si viveret, in ipsum quoque peccassem, & me ei oporteret satisfacere; nunc totum ad te spectat, neque mihi nisi a te petenda est venia, & adulterii, &

homicidii; vel quamvis & homines offenderim, ii tamen omnes nullius sunt momenti ad te, imo omnes condonant mihi; hoc vero solum me excruciat; quod tibi peccavi, tibi qui me a teneris annis, & ab ipsis cunabulis conservasti ac defendisti adversus inimicorum insidias, & ab eorum sanguinolentis manibus toties liberasti, atque in meam perniciem conflata consilia in vanitatem mutasti, tibi inquam & liberatori & benefactori meo ingratus fui; tibi peccavi; non eo ad regis dignitatis fastigium provexisti me, ut tyrannidem exercerem, sed populum tuum adversus aliarum gentium, & nationum invasionem, & impetum defenderem, ut subiectis parcerem & debellarem superbos, & ut paucis dicam, ut saluti populi atque securitati tuendæ potestate, quam mihi populus tua providentia concessit, uterer; tibi itaque peccavi, quod civem nullas pœnas meritum internecioni tradiderim, quem oportuisset defendere adversum omnem vim atque injuriam, in eum ipse injustus judex imo tyrannus existo; tibi itaque soli peccavi, quia tuis vicibus

vicibus tanquam Rex fungens, tamen enorme delictum admittendo, eam dignitatem adeo ruperit commaculavi. Unde concludimus Davidem quidem habuisse summum imperium idque Regium, verum affirmare negamus Davidis verba, tam indefinitam & absolutam regibus potestatem tribuendam, quasi populum nulla injuria posset afficere, & consequenter nunquam ipsi jus esset animadvertendi in regem tyrannum, vel legum, quibus imperium accepit, contemptorem. Putat Milton. *in defens. pro popul. Angl.* hæc verba non enunciata a Davide quasi jus regium amplissimum & absolutissimum voluisset significare, ita ut ne quidem aliqua ratione posset peccare in populum, cum ita inquit *Quasi vero Rex David in merore & lachrymis penitentia in agens, sordidatus & squalidus in terra jacens misericordiam a Deo suppliciter petens, quicquam de jure regio cogitaverit, hac locutus, cum se vix jure mancipii dignum esse arbitraretur. An omnem Dei populum, fratres suos, usque adeo pra se contempnit, ut cadibus, adulteriis, rapinis, peccare in eos se non posse censeret? absit a rege ignorantia, vel sui, vel proximi. Tibi igitur soli peccavi, procul dubio intelligendum, tibi precipue,* tanquam principali & proprio objecto peccati, cui uni debetur obedientia & competit potestas, sive vindicandi, sive remittendi peccata. Quod attinet verberarum inflictionem, eam nunquam usurpatam puto, quia ejus consuetudinis nulla sacris in literis mentio, nec ullum exem-

plum adduci potest, regis in hunc modum coerciti, & verberibus castigati. Seldenus ex Maimonide refert reges hanc poenam non sponte suscepisse, sed a Synedrio, cui quibusdam in casibus de regibus judicandi facultatem fuisse e Rabbiorum turba nonnulli asserunt, fuisse inflictam. Huic opinioni quoque Baronius favere videtur, *in suis Annalibus. Horum namque judicio, Herodes, ait, Rex postulatus est, utrumque vero falsum stavit, Casaub. Exercit. 13. ad Annal. Baron.* aut Synedrium hoc jus habuisse; aut in Herodem regem vim ejusmodi aliquam exercuisse. Herodis exemplum nullius momenti esse ex eo constat, *cum ipsi dicta dies sit, quando adhuc juvenis & privatus esset, cum pater illius Antipater viveret. Hyrcanus obtineret regnum, cum Herodes servus regis adhuc esset, cum ne spem quidem ullam de alieno regno invadendo haberet.* Regiæ summæ quoque majestatis & potestatis, qua ornati fueret reges Hebræorum, argumentum est istius legis solutio, quæ habetur *Deuter. 25.9.* summam inurens ei ignominiam, qui illam excalceationis poenam perferre deberet, ideoque ab illa immunes reges, ne summa majestas ejusmodi contumeliæ obnoxia, vilesceret, & omnem suum splendorem, auctoritatem, & venerationem amitteret. Quamobrem *in Talmud. tract. Sanhedrim. Non judicat Rex, neque de illo judicatur; non dicit testimonium, neque contra illum dicitur, non exiit calcium, neque pro ejus uxore quisquam exiit calcium.*

Exod.

XXII, 8.

Deut. 1,

17.

Psalm.

LXXXII, I.

II Chron.

XIX, 6, 8.

I Chron.

XXVI, 32.

E II.

Chr. XIX,

11.

Jerem.

XXXVIII,

5.

Jof. Ant.

XV, XVI.

3. Hæc cum ita sint, tamen aliqua judicia arbitror regibus adempta, Mansisse penes Synedrium LXXX virum, quod divino imperio a Mose institutum ad Herodis tempora perpetua cooptatione duravit. Itaque & Moses & David judices Deos vocant, & judicia vocantur judicia Dei: & judices dicuntur non humana sed divina vice judicare. Imo aperte distinguuntur res Dei a rebus regis, ubi res Dei, monentibus doctissimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Judæorum capitalia quædam judicia per se exercuisse: qua in re ipsum regi decem tribuum Israëlicarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in sacris literis, tum in scriptis Hebræorum, evincunt: sed quædam cognitionum genera regi videntur non permessa, ut de tribu, de Pontifice, de Propheeta. Ejusque rei argumentum est in Jeremiæ Prophetæ historia, quem cum proceres ad mortem deposcerent, respondit Rex: *Ecce in potestate vestra est, nam contra vos rex nihil potest:* in hoc negotiorum genere scilicet. Imo & qui alia quavis de causa apud Synedrium reus factus esset, eum rex judicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus judicium de Herode (cum impedire non posset) arte elusit.

COMMENTARIUS.

Quando hoc Synedrium institutum non conveniunt doctores, sunt qui asserunt hoc consilium in ipso Ægypto jam cepisse. Alii ejus originem concilio Jethronis adscribunt, quod

quod habetur *Exod.* 13. 22. Alii a Josaphate institutum? *Paral.* 19. 8. Alii vero rectius sentire videntur, qui ejus originem petunt ex *Num.* xi. v. 16. ubi Moses, se imparem sentiens tanto sustinendo oneri, quam Reipub. gubernatio & justitiæ administratio sibi imponebat, tum ob populi pervicaciam, tum ob juris jam nuper inducti onus, a Deo petiit tanti oneris aliquod levamen. Deus itaque exaudiens orationem fidelis ministri, inquit, *Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti quod senes populi sint ac magistri; & duces eos ad ostium tabernaculi faderis, faciesque ibi stare tecum, ut descendam & ibi loquar tibi & auferam de spiritu tuo, tradamque eis, ut sustentent tecum onus populi, & non tu solus graveris.* Exequitur prompte quod præceptum erat Moses. *Egressus itaque narravit populo verba domini, congregans septuaginta viros de senibus Israel, quos stare fecit circa tabernaculum. Descenditque dominus per nubem, & locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Mose, & dans septuaginta viris senioribus. Cumque requievisset in eis spiritus prophetaverunt, nec ultra cessaverunt.* Illudque concilium permansit in Reipub. imo sub ipsis etiam regibus suam intactam retinuit auctoritatem, regis tamen potestati nihil derogantem, ut ex Casanbono annotavimus. Constabat vero ex septuaginta viris, cujus Moses erat caput, in cujus locum post ejus obitum semper quendam Israëlitz eligebant, quem tanquam Synedrii caput Lxx. illis iudicibus non adnumeratum, vocare concilii principem. Expresse enim dicitur, ut *tecum sustentent onus*, argumentum concilium constitutum ex septuaginta viris præter Mosen. Fuit autem tribunal omnium, & numero, & dignitate iudicium, utpote qui omnes erant principes populi, amplissimum in ea urbe, quam elegit Deus, & caput esse sanctitatis atque imperii statuit, id est primum Silo, deinde Hierosolymis, seu primum in tribu Ephraim, deinde Juda, eo consilio constitutum, ut qua a iudicibus civitatum singularum, variantibus de jure factove sententiis, deponi non possent, huc denique referrentur. Sig. de *Repub. Hebr.* lib. 6. cap. 7. constituerunt ergo hoc concilium regum tempore Rex & principes populi ac Lxx. senioribus & Pontifex cum principibus sacerdotum, & scribis id est legis doctoribus. Imo Rex ipse advocabat concilium, ideoque concilio superiorem fuisse non dubitandum, summæ enim majestatis indicium supra demonstravimus jus cogendi concilium, atque comitia & populi conventus convocandi habere potestatem. Statuit tamen Author quædam judicia regibus fuisse adempta, atque quædam cognitionum genera ipsi non fuisse permessa, ut de tribu, de Pontifice, de Propheta, unde judicia vocantur Dei judicia, & Moses ac David Judices Deos. Hinc illa in sacris literis distinctio qua res Dei aperte a rebus regis distinguntur, verum notandum illam iudiciorum & iudicum appellationem minime inferre judicia quædam adempta fuisse regibus, & peculiari quodam jure Synedrio competisse atque permessa fuisse, omnia enim judicia Dei iudicia recte vocantur, quia ipse Rex regum inquit,

Per me regnant reges & iudices decernunt justitiam. Quod autem Dii iudices vocantur id fit, quia Dei vice in terris funguntur, ab ipso enim summæ potestates constitutæ; figurate itaque ipsis id dignitatis nomen tribuitur. Huc pertinet allocutio Josaphatis ad iudices a se constitutos 2. *Paral.* 19. 6. *Videte quid faciatis, non enim hominis exercetis iudicium, sed domini, & quodcumque iudicaveritis, in vos redundabit.* Per res Dei non secundum auctoris mentem intelligenda ea quæ ex divinis legibus dijudicanda sunt, res regis, quæ arbitrio principis seu regis permittæ fuerunt; verum per res Dei intelligendæ videntur res ecclesiasticæ seu sacræ. Per res regis causæ civiles, quod probatur 2. *Chron.* 19. 11. ubi constitutum ut Azarias sacerdos præficeret his quæ ad Deum pertinent. Zabadias autem Dux super opera esset, quæ ad regis officium pertinent, non constituuntur duplicis generis iudicia, eaque partita inter regem & Pontificem, quasi rerum sacrarum cognitio solum spectaret ad Pontificem ejusque adfessores, civilium pertineret ad regem, sed coram iisdem iudicibus & causæ ecclesiasticæ & civiles expediebantur, cujus caput Rex seu princeps, cæteri iudices constabant tum ex personis cultui divino peragendo destinatis, tum ex secularibus res civiles administrantibus; præsidebat vero Pontifex rebus ecclesiasticis; Rex civilibus ad Reip. gubernationem pertinentibus. Quanquam vero concedat Author reges jus vitæ necisque habuisse, excipit tamen cognitionis quædam genera. Alii statuunt id ipsum nullo probari posse argumento, verum ea sacris potius constare literis regem cum circa ea, quæ ad civilem administrationem pertinebant, tum etiam quæ sacra spectabant, potestatem habuisse, cui cedere etiam summus Pontifex necesse habebat. Videtur id ipsum confirmari posse 1. *Sam.* 6. 12. Sic David ordinavit processionem illam celebrem & gaudio plenam, qua transferebatur arca domini in civitatem David. Sic Salomon pro potestate sibi concessa in omni generis civis, removit a ministerio, & a loco regali Abjathar sacerdotem. 1. *Reg.* 2. 27. ad quem locum commentatores. *Summi sacerdotes apud Hebræos, sicut a regibus instituebantur, ita & ab iisdem gravi ex culpa destituti, imo & morte puniri poterant; erant enim subditi, ideoque sedente rege stabat summus sacerdos In sacra Historia nusquam pontifices deiecerunt reges; at e diverso, auctoritate sua Pontifices in ordinem redegerunt atque deiecerunt.* Sed objicit Author *Jerem.* 38. 5. ubi Rex Zedechias proceribus ad mortem deposcentibus Prophetam Jeremiam, coactus fuit cedere eorum precibus, exponendo & tradendo virum pium ad libidinem impiorum principum, *nec enim*, inquit Rex, contra vos quidquam possum, id est non permittunt jura, quibus & ipse alligatus sum, in hoc negotiorum genere declinare quod petitis. In manibus enim vestris est, cujus est iudicare de Propheta vero & falso. Verum non adeo liquidum est an illa verba de facto vel de jure interpretanda. Et puto de facto, nihil quicquam posse se fatetur Rex contra proceres, quia regiam majestatem tanta in ve-

neratione habebant, quin plus apud eos valeret vindictæ cupido, cui satisfacere & inservire Jeremiam enixe dedi petentes, mavultis, quam regi vestro illum dedere detrectanti, debitam obedientiam & venerationem præstare, & consequenter quia exterior vos me non esse regem, atque ita dominari, ut velim nolim cogar vobis cedere; *In manibus itaque vestris est, temporibus inservire & necessitati cedere coactus, nihil quicquam contra vos possum.* De jure vero regem habuisse arbitrium

quod poscebant, vel concedere, vel denegare, constat ex ipsa petitione procerum, utpote cui jus vitæ & necis competiisse constat ex Maimonide quem adducit Seldenus *de Synedr. lib. 2. cap. 14.* Ideoque mens erat ut jussu regis ad mortem raperetur Jeremias, detrectat vero Rex exequi quod poterat. Atqui obsisterent regi, tradit eum in eorum potestatem addita causa sine se facile ipsis fore totum negotium perficere. De Herode jam diximus in præcedenti *mim.*

4. In Macedonia a Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, *ἡ βία αἰτῶ νόμῳ Μακεδόνων ἀρχόντες διτέλειον*; non vi sed lege in Macedonas imperium obtinebant. Curtius libro IV: *Macedones assueti regio imperio: sed in majore libertatis umbra quam cæteræ gentes.* Nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI: *De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus: in pace erat vulgi: nihil potestas regum valebat, nisi prius valuisset auctoritas.* Est & alterum mixturæ hujus indicium alio Curtii loco: *Macedones scivere gentis suæ mores, ne rex pedes venaretur, sine electis principum amicorumve.* Tacitus de Gothonibus: *Regnantur paulo jam addictius quam cæteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.* Nam principatum ante descripserat auctoritate suadendi, non jubendi potestate: regnum autem plenum postea his verbis: *Unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario regnandi jure.* Eustathius ad sextum Odyssæ, ubi Phæacum respublica describitur, ait esse *συνέλθειν βασιλείας ἡ δόξιν ἐξ ἡβίας*; mixtum aliquid ex regis & procerum potestate.

COMMENTARIUS.

Exempla quæ hic adducit Author eo solum tendunt, ut mixturam formarum in Rebusp. locum sibi vindicare posse probaret; de ipsa mixtura jam egimus. Quod vero testimonia hæc attingunt, nihil aliud probant, quam apud Macedones regium imperium non ita absolute tractatum sicuti quidem alias gentes & nationes. Capitalia judicia non erant penes regem privative, id est exclusa auctoritate sive exercitus in bello, sive vulgi in pace, nec etiam exercitui vel vulgo competebat auctoritas judicandi, & exequendi judicatum sine cognitione & assensu regis. Ita enim Polybius lib. 5. cap. 27. *Apellem Philippus Corinthum jussit navigare, cognita mox Magalea fuga, cetratos quorum Dux erat Leontius, Tripolyliam cum Taurionem tanquam opera illorum in aliqua necessitate usus, mittit; statimque post horum abscium Leontium ad luendam pecuniam pro qua sponderat in vincula duci jubet. Ejus rei certiores facti cetrati per quendam a Leontio missum, regem per legatos orant, si propter aliam aliquam causam Leontium duci jussisset, ne ipsis absentibus de accusatione illius vellet cognoscere: alioquin pro ingenti contumelia factum Philippi se ducturos, atque omnino haud probaturos (sic enim Macedones æquo jure cum suis regibus poterant uti).* Verum an hæc mixtura regiminis dicenda, ubi summa majestas

penes regem, populum vero auctoritatem suadendi, & cum rege simul deliberandi, & judicandi de capite civis vel militis facultatem habet. Non denegant Philippo judicandi & cognoscendi de crimine jus, sed orant regem ne se absentibus eam suscipere velit, illud enim sibi jus quæsitum, ut capitalibus judiciis interesse possent, vetusto Macedonum modo in eo negotio se æquo jure cum rege uti posse. Majestatis enim nec summi imperii hic divisa jura, sed conjunctim exercendi jus populò, sive exercitui quodam vetusto more, & ab immemoriali tempore introducta consuetudine acquisitum, sine dubio permissu & consensu regis; nulla mixtura regiminis sine divisione majestatis summique imperii, ut supra demonstratum, illa enim divisio adeo mixturæ regiminis propria est, ut sine illa concipi nequeat, quod enim non habetur & exercetur jure proprio, independenter non potest dici summum participare imperium, & consequenter ejusmodi mixturam introducere. Sed ubi ergo summa majestas? oportet enim eam rediisse vel apud vulgum, vel exercitum in hoc negotii genere: apud Philippum resedisse non videtur, utpote qui necesse haberet agnoscere auctoritatem non solum suadendi, sed etiam decernendi potestatem: nec apud populum vel exercitum, quia non excludere poterat cogno-

tionem regis. Resp. penes regem, quod enim ita conjunctim exercetur, non dividit majestatem ipsam & summum imperium, sed ejus exercendi

modum coarctat, in omnibus negotiis regis sola conspiciebatur majestas, regis ubique prædicabatur nomen, regium exaudiebatur imperium.

5. Simile quid in Romanorum regum temporibus observo; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Romulus nobis, ut libitum, imperaverat*, inquit Tacitus. *Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse*, inquit Pomponius: tamen quædam populo excepta etiam illo tempore vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in causis quibusdam provocationem ad populum a regibus fuisse ex Ciceronis de Republica libris, ex pontificalibus quoque libris & Fenestella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius, non tam jure ^{Epist.} quam auris popularibus ad regnum pervectus, plus etiam vim regni ^{100.} imminuit: quippe ut loquitur Tacitus, *sanctorum legum queis etiam reges obtemperarent*. Quominus mirandum quod Livius dicit, primorum ^{III An-} consulum potestatem a regia hoc ferme uno distitisse quod annua ^{nal.} esset.

C O M M E N T A R I U S.

Reipub. Romanæ formam sub regibus non mixtam, sed plane monarchicam fuisse, quis in dubium revocare posset, qui eam diligenter examinat, & probant ipsa ab Authore adducta Scriptorum antiquorum testimonia. Quod si quædam summi imperii jura populo communicarunt, & nonnullis publicis negotiis peragendis interesse concesserint, ex eo non potest inferri partitio summæ majestatis, sine qua nulla mixtura. Aliud quid est aliquem admittere ad Rempub. secum administrandam, vel publica quædam peragenda negotia, aliud est partiri imperium, ita ut pars quædam ejus conferatur in alium abdicative, nullo sibi quoad illam partem, vel approbandi, vel revocandi reservato jure. Testatur quidem Dionys. Halicarnassensis *lib. 4. pag. 224.* trium rerum, maximarum & summe necessariarum, penes populum ex præscito instituto arbitrium fuisse, scilicet creandi magistratus, tam domi quam militiæ, leges confirmandi vel abrogandi, bellum pacemve decernendi. Sed nulla inde mixtura monarchiæ & democratiæ derivari potest, nam secundum præscitum Romuli institutum hæc tria plebi commissa permissu Romuli, ut conjunctim & simul cum rege decernerent de bello & pace, & magistratus crearent, legesve conderent. Itaque non divisit cum plebe imperium, sed quarundam rerum administrationem sibi soli reservat, de quibusdam deliberandi etiam plebi concessit facultatem. Nec magis mixtam Reipub. Romanæ formam probat provocatio a Rege ad populum, scriptus unum tantum nobis Romanarum rerum Scriptorum produunt exemplum Horatii, provocantis a Rege Tullio, ad quem in jus raptus ob interfectam sororem fuerat, ad iudicium populi. Atqui in rebus criminalibus ejusmodi provocationem obtinuisse constat ex Livio. Verum repetendum nobis hic in transgressu

quod alibi disputavimus de ratione, qua hoc provocandi jus nititur; qua cognita facile perspiciemus, illud ipsum neutiquam summum penes reges residens imperium imminuisse, vel eo partitum fuisse inter populum regemque. Meo iudicio illa provocatio non debet considerari tanquam jus aliquod præcipuum populo quæsitum, & ab eo exercitum tanquam jure proprio, & autoritate independenti, verum tanquam spontaneam & ex libera regis voluntate profectam concessionem habendam existimo. Videntur paullulum circa provocandi modum dissentire a se invicem Scriptores Livius, & Dionysius, & Valerius. Tradit Liv. *lib. 1.* Horatium ad Regem Tullum Hostilium in jus vocatum fuisse, verum regem, ne ipse tam tristis in gratique ad vulgus iudicii, ac secundum iudicium supplicii Author esset concilio populi advocato, *duumviro, qui Horatium perduellionem judicarent, fecisse.* Dionysius testatur Regem Tullum Hostilium cognitionem criminis suscepisse, verum cum neque condemnare vellet civem, optime de Repub. meritum, neque nocentem absolvere, eam cognitionem ad populum remisisse. Valerius sibi non constat, *lib. 6. cap. 3.* refert enim Horatium, cum sororem suam virginem, Curatii sponsi mortem profusus, quam illa ætas debebat, flentem vidisset, gladio, quo patriæ rem bene gesserat, interemisit, & hoc nomine reum ad populum actum fuisse, nec regis, nec provocationis mentionem faciens. Cum tamen *lib. 8. cap. 1. n. 1.* tradat *M. Horatium, interfecto sororis crimine, a Tullio rege damnatum, ad populum provocato, iudicio absolutum fuisse.* Quibus ex verbis perspiciamus cognitionem rerum criminalium pertinuisse ad regem, verum a rege ad populum provocare potuisse reum, & idcirco a populo irritum reddi vel approbari iudicium regis, qui est actus summi imperii.
Scripse-

Scripserat quoque M. Tullus in libris de republica referente Seneca *Epist.* 108. *provocationem ad populum quoque a regibus fuisse.* Et M. Fabius apud Liv. *lib.* 8. *cap.* 33. ad dictatorem orationem habens. *Quandoquidem, inquit, apud te nec auctoritas Senatus, nec atas mea, cui orbitatem parvas, nec virtus nobilitasque magistri equitum, a te ipso nominati, valet: nec preces, qua sepe hostes mitigaverunt, qua deorum iras placant, tribunos plebis appello, & provoco ad populum eumque tibi fugienti Senatus judicium, judicem fero, qui certe minus plus quam tua dictatura potest polletque, video cessurusne provocationi sis cui Rex Romanus Tullus Hostilius cessit.* Videamus quo pacto hæc omnia possint conciliari. Id vero certissimum, penes regem fuisse summam potestatem, ideoque & jus animadvertendi in facinorosos, sed scio an illud habuerit a se ipsis, ita ut etiam illud invito populo Rex ad quem reus provocaverat exercere potuerit; quod dicendum videtur. Quippe ipse Livius tradit *l.* 2. *Tarquinium Superbum cognitionem rerum criminalium per se solum & sine concilio exercuisse, perque eam causam occidere, in exilium agere, bonis multare potuisse.* Itaque cum constat initio civitatis reges omnem habuisse potestatem, ut Tacitus testatur, & Pomponius *l.* 1. *de O. Jur.* quorsum ad populum provocatio. Si itaque diligenter examinemus, quæ statim allegati scriptores de provocatione a rege ad populum tradunt, facile ex illis perspicimus, Horatianæ cædis cognitionem pertinuisse quidem ad regem Tullum Hostilium, quemadmodum & sequentes reges, verum ne tam tristis ingratiq; iudicii invidiam apud populum subiret, vel Author esset subvertendi iudicii si absolvisset reum; Tulli Regi optimum factu visum cognitionis ad populum referre. Tradit Livius regem concilio populi advocato duumviros creasse, qui Horatium secundum legem perduellionem iudicarent. Quod idem est ac si ipse suscepisset cognitionem, quippe quod ad se pertinebat, demandavit duumviris, qui sua vice fungerentur, quod enim quis per alium facit, per se fecisse videtur. Dionysius quidem nullam mentionem facit concilii a

Rege Tullo convocati, neque duumvirorum quibus illam cognitionem demandavit, neque provocationis. Verum testatur regem ipsum primo suscepisse cognitionem, & tandem post longam hæsitationem ipsi visum factu optimum illam ad populum referre, propter rationem jam dictam. Ideoque regem criminalem jurisdictionem, sive merum imperium habuisse privative, & a se ipso suo jure, & regia dignitate, regioque imperio, quamobrem affirmat Livius statim post facinus admittum raptum ad regem in jus fuisse Horatium, & in eo cum Livio consentit Dionysius. Verum minus accurate formam iudicii, habendi a Rege Tullo, observatam describit, quam cum omnibus circumstantiis, ut ita dicam, describere nobis voluit Livius. Atqui nihil interest an per modum provocandi a duumviris, vel directe a rege ad populum interveniente provocatione causæ cognitio delata fuerit. Modo probetur populum de Horatiana cæde iudicium non habuisse, nisi rege consentiente. Itaque quod Dionysius minus dicit, supplendum ex Livio. Et eo sensu intelligenda quæ tradit Valerius *lib.* 4. *cap.* 1. *M. Horatium interfecta sororis crimine a Tullo rege damnatum,* nullam duumvirorum mentionem faciens, quamvis *lib.* 6. *cap.* 3, de rege silens, dicat *hoc nomine apud populum reum actum Horatium,* id est permittente & volente Tullo Hostilio, cujus consensus rationem statim allegavimus ex Livio & Dionysio. Itaque sponte & voluntario cessit Rex provocationi. Quippe constat Horatio regem authorem fuisse, ut provocaret ad populi iudicium, ex iis quæ habent allegati scriptores, accesserat lictor, injiciebatque laqueum, *Tum Horatius, Authore Tullo, clemente legis interprete,* PROVOCO inquit, unde concludimus quod aliquando contigit in iudicio Horatianæ cædis, principe volente, ex eo deduci non posse jus aliquod populo quæsitum, & eam summi imperii partem concessam cujus intuitu recte dici posset Romanæ Reipub. forma sub regibus mixta fuisse, quoniam nulla reo ad populum provocandi licentia, nisi ex speciali consensu principis.

6. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romæ fuit tempore interregni, & primis Consulum temporibus: nam in rebus quibusdam iisque majoribus, ita demum ratum erat quod populus iussisset, si patres auctores fierent: quod postea, vi populi aucta, speciem tantum veterem retinuit, cum in incertum comitorum eventum patres auctores fieri cœperunt, ut Livius & Dionysius notant. Quin & serius aliquanto mixturæ mansit aliquid; quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios, (id est Senatum;) penes tribunos (id est plebem) auxilium erat, jus nempe vetandi, sive intercedendi.

Liv.
lib. vi.

COMMENTARIUS.

Supra annotavimus fieri authorem, qui probaret se dicit id, quod geritur. Fiebant itaque patres auctores, quando rem factam probarent, ita ut tum demum rata esse possent quæ iussisset populus

pulus, si probassent patres. Quamdiu itaque hoc jus patres sibi intactum reservare potuerunt, omnem vim imperii habuisse dicendum est, & consequenter Aristocratiam fuisse tum temporis Reipub. Romanæ formam, negari nequit. Quando vero eo crevit autoritas tribunorum, ut sacro sancta eorum fore corpora lege cautum, eoque venerunt potestatis, ut comitia consulum prætorumve, & aliorum magistratuum habere, & nequid fieret inhibere, Senatum dissolvere, quibuscun-

que magistratibus diem dicere, Ærarii curam gerere, patricos cogere, multam irrogare, atque Senatus decreta approbare & improbare poterant, quid summi imperii Senatui sive patriciis reliquum fuit? cujus respectu posset videri imperium cum plebe partitum, & consequenter eo tempore mixturam ex populari, & optimatum potentia Romæ fuisse. Vide de amplitudine hujus tribunitiæ potestatis, quæ annotavimus ad §. 10. ff. de Origine juris.

7. Sic & Isocrates Atheniensium rempublicam Solonis temporibus vult fuisse δημοκρατίαν ἀριστοκρατίαν μεμιγμένην, potestatem optimatum populari mixtam. His positis quæstiones quasdam quæ frequentem in hoc argumento usum habent examinemus.

C O M M E N T A R I U S.

Republica Atheniensis non uno neque eo perpetuo Reipub. genere usa est, sed pro rerum conditione & temporum varietate, diverso. Siquidem ab initio regium, deinde popularem, aliquando tyrannorum, sæpe etiam paucorum dominatum atque imperium perulit. Sig. de Reipub. Atheniens. cap. 1. Annotavit ad h. l. Doctissimus Boecler. Grotium non recte cepisse mentem Isocratis. Res ita habet, inquit: Reipub. Atheniensium vere & proprie fuit popularis, sed ex instituto Solonis Aristo-

cratice temperata, non mixta. Id temperamentum ubique commendat Isocrates: videns scilicet, subinde cives a bonis politia rationibus declinare ad licentiam popularem, qua is Reipub. status plurimum periclitatur. Ita enim Aristoteles 2 de Reipub. cap. 12. de Solone. Solonem, inquit, autem nonnulli bonum legislatorem fuisse putant. Nam & paucorum dominatum sustulit: & populum servientem liberavit, & patriam democratiam recte temperata Reipub. constituit, &c.

XXI. 1. Prima est, an summum imperium habere possit is qui inæquali fœdere tenetur. Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus dispares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Persarum rege habuit, & Romani olim cum Massiliensibus, deinde cum rege Masinissa; nec quod actum habet transeuntem, ut cum hostis qui sit ad amicitiam recipitur, dum impensas belli solvat, aut aliud quid præstet: sed quod ex ipsa vi actionis manentem prælationem quandam alteri donat; hoc est ubi quis tenetur alterius imperium ac majestatem conservare, ut in fœdere Ætolorum cum Romanis erat, id est, tum operam dare ut ejus imperium in tuto sit, tum ut dignitas, quæ majestatis nomine significatur, ei constet, Imperii reverentiam dixit Tacitus: & sic explicat: *Sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt. Floris: illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur.* Ad quod genus referenda sunt jura quædam eorum quæ nunc vocantur protectionis, advocatiæ muniturgi: Item jus urbium matricum in colonias apud Græcos: Nam ut Thucydides ait, coloniæ cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, sed debebant *τιμῶν τῶν μετόπων*, & exhibere *τὰ γέγραπτα τὰ νομιζόμενα*, reverentiam scilicet & honoris signa quædam.

Justin. lib. XLIII. Val. Max. l. VII. c. 1.

Lib. 14.

Lib. 1.

DE fœderibus & pactionibus, atque sponsionibus infra nobis disputandi erit occasio;

hic tantum examinandum nobis incumbit peculiaris illa quæstio, an fœdus inæquale summum imperium

perium imminuat. Fœdus enim dividitur in *aquale* & *inaquale*; ex cognitione & descriptione unius descendit notitia alterius. Fœdus æquale dicitur, quando utriusque partis conditio æqualis est, ita ut unus non in plus quam alter sit obligatus ad aliquid præstandum, vel patiendum, nisi idem præstetur a socio. Pactiones seu fœdera æqualia vocat Iſocrates *Panegy. cum par & æquum jus utrisque tribuitur*. Æquum enim sive æquale dictum, quod veram ex utraque parte æqualitatem habet. Et eo sensu apud Phædrum *aquales* dicuntur, non tantum simpliciter ut opponuntur iniquis, sed respectu ad cives, quos & faciebant æquales, & æquali jure continebant. Cicero æqualitatem juris appellat. Quo sensu qui fœdere sibi juncti alter altero non superior dici potest, *si pares bello, æquo fœdere, in pacem atque in amicitiam veniunt*, ut apud Livium est. Inter quos omnia una eademque lance trutinantur. Et possunt ejusmodi fœdera iniri, vel circa commercia, vel bellicam societatem, de quibus suo loco. Huc spectat quod inquit, Joram Regi Josaphat. *Sicut ego sum ita & tu: sicut populus meus sic populus tuus, & equites mei equites tui*. 1 Reg. 22. 4. & 2 Reg. 3. 7. Vox enim Hebræa *Caph* significat æqualitatem, vel æquitatis, vel conditionis. Inæquale autem fœdus dicitur, quando non pares sunt conditiones fœderatorum, ita ut alius alio quicquam ex contracto fœdere magis minusve præstare, vel agere aut pati teneatur. Verum notandum quod hic Author observandum admonet, se non habere sermonem de ejusmodi fœdere, quod actum habet transeuntem summum imperium neutiquam imminuentem, scil. quod continet quasdam præstationes transitorias, quæ statim ut solutæ sunt, solutione ejus quod debebatur, perimuntur, scil. quando in pace alteri parti injungitur alterius militibus stipendium quoddam solvere, sumtus belli restituere, vel alia quædam pangendo fœdere promissa præstare, ut mœnia arcesque diruere. Sic caverant Philistei fœdere, ne ferrarius esset in omni terra Israel, 1 Sam. 13. 19. & 20. Cui convenit lex quam Porſennam regem in fœdere cum Romanis posuisse, *ne ferro nisi in agriculturam uterentur*, tradit Plin. *hist. naturali lib. 34. cap. 13*. Verum omnis disputatio est, an imperium non imminuant præstationes ex vi conventionis, vel fœderis permanentis obligatorie a parte inferiori, quæ annexam habent superioritatem & eminentiam in inferiores conjunctam cum reverentia, & veneratione quadam præstanda superiori, vel *tacite*, vel *expresse*. Tacite sese obligasse & quidem per consequentiam dicitur, si quis populum exterum in patronum defensoremque sibi assumpsit. *Expresse*, si ipsis fœderum tabulis inseratur, ut quis teneatur alterius imperium, & majestatem conservare, ideoque alterum dignitate se superiorem agnoscere, & in omnibus actionibus ipsi reverentiam, & venerationem quandam exhibere. Huc pertinet fœdus Ætolorum cum Romanis de quo Livius. 38. cap. 11. *Diu jactati Ætoli, tandem ut ad conditiones pacis convenirent, effecerunt: fuerunt autem hæc. Imperium majestatemque populi*

*Romani gens Ætolorum conservato sine dolo malo. Ne quem exercitum qui adversus socios amicosve corum ducetur, per fines suos transire finito, neve ulla ope juvato. Eosdem hostes habeto quos populus Rom. armaque in eos fert. Bellumque pariter gerito; perfugas, fugitivos, captivosque, reddito. Ad quem locum Bodinus. Liberum quidem imperium Ætolis reliquerunt, sed iis conditionibus, ut paulo minus quam Romano imperio subditi viderentur. Aliter sentire Author videtur, cum ejusmodi fœdere nihil aliud cautum dicit, quam ut imperium ejus, qui est superior in fœdere, in tuto sit, tum ut dignitas ei constet, quæ majestatis nomine significatur. Ideoque sui juris manet populus, summumque imperium servat sibi integrum, ea tamen conditione ut utatur ad conservandum alienum, illudque veneretur & reverenter habeat, non tamen agnoscat tanquam subiectus. Solent minus potentes adhærere potentioribus, non ut fiant subditi, sed ut defendantur. ad hoc genus refert quoque Author jura protectionis, *Advocatia & Mundiburgii*, minus hoc est quam esse sub protectione. *Et tamen sub protectione aut commendatione esse, non est esse sub jurisdictione, sed sub defensione facti ab injuriis & violentiis, & ea per milites armaque*. Alberic. Gentil. *de jur. bell. lib. 3. Ridiculus, inquit, est Barionus, & non nemo alius, & Alcianus causa inseruit, dum ajunt fœderatos latine loquentibus subditos esse, non socios aut adhaerentes. Imo subiectio nec est dare aliquid in signum superioritatis. Et vere nec subiecti dicebantur Pœni, Macedones, & alii, qui tributum tamen pendebant annuum*. Sic quoque jus *Mundiburgii*, nihil aliud quam jus defensionis & tutelæ ac protectionis. Hinc *Mondboor* Patronus, defensor, tutor capitis liberi. Apud Longobardos, unde hæc vox originem suam videtur habere, quævis fœminæ in *mundio*, id est tutela erant; puellæ in *mundio* seu tutela parentum, vel si deessent, agnatorum: uxores in *mundio* maritorum. Idem jus *advocatiæ*, unde advocatus idem quod defensor. Sic olim advocati Ecclesiæ dicti, qui ejus bona defendebant a potentiorum injuriis, Martini 5. *Epistola apud du Chesne*, referente Anton. Matthæo juris in illustri Academia Lugduno-Batava Antecessore, *de nobilitate lib. 2. cap. 19. Quoniam cum advocatus Ecclesiæ idem intelligi debeat quod defensor, &c.* Defendebat ejus prædia & possessiones adversum vim & injuriam; in bona vero ecclesiarum nihil habebat juris. Sic etiam Laici habebant suos advocatos, erant enim & provinciarum & civitatum advocati, ut annotat vir Clariss. *Rex Rudolphus emit jus seu advocatiæ dominorum de Lichtenberg, quam habebant supra civitatem Argentinensem*, Annal. Colmariens. ad annum 1283, Anonymus apud Pistor. de Landgraviis Turingiæ cap. 94. *Cui comes de Katzenellebogen debebat venire in adiutorium & per advocatos Marchionis captus est cum omnibus*. Vide de hac materia plura apud statim allegatum Authorem. Hinc *advocatia* tuitio & protectio. Apud Baldricum in *Chron. Camerac. lib. 1. cap. 10.* Abbatis advocatiam imploravit. Notandum vero, quod cum advocatorum officium erat tutari*

tari bello res & facultates ecclesiarum, earumque milites ac vassallos in aciem educere, eorum quoque fuisse ecclesiarum vexilla, cum in propriis ecclesiarum bellis, tum etiam regalibus expeditio-

nibus, deferre, argumentum quod summa majestas & imperium non penes eum sed ecclesiam residebat, cujus tutelam & patrocinium susceperat.

2. Livius de veteri fœdere inter Romanos, qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere superior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius post Aristotelem amicitiae inter dispares hoc ait proprium, ut potentiori plus honoris, infirmiori plus auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæstionem Proculus responderit, scilicet liberum esse populum qui nullius alterius potestati subjectus sit, etiamsi in fœdere comprehensum sit ut is populus comiter alterius populi majestatem conservaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, si alterius potestati subjectus non est, sequitur, ut summum imperium retineat. Atque idem de rege pronunciandum est. Est enim populi liberi & regis, qui vere rex sit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum. Superiorem hic intelligere debemus non potestate (jam enim dixerat talem populum alterius potestati subjectum non esse) sed auctoritate, & dignitate: quod verba sequentia apta admodum similitudine explicant: *Quemadmodum, inquit, clientes nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.*

Lib. 1.
Nic. ix,
18.
L. non
dubito.
D. de
cap.

C O M M E N T A R I U S.

RECTE adducit huc Author Proculi testimonium ad confirmandam fœdere inæquali, non imminui summum imperium ejus populi qui obligavit, *se alterius majestatem comiter conservare.* Sed & primævam libertatem ac pristinam, quæ ei competeat ante fœdus initum illibatam & integram retinere, ideoque jura sua majestatis summique imperii, superioris instar, libere & ex proprio arbitrio exercere, quamvis enim dignitate & autoritate superiori in fœdere impar, par tamen ei libertate. *Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subjectus sive is fœderatus est,* inquit Proculus l. 7. ff. de captiv. Sic libera erant fœderata oppida: ideoque sine lictoribus a Romanis magistratibus visabantur. Hinc apud Suet. in Caligul. cap. 3. *Domus forisque civilis: libera ac fœderata oppida, sine lictoribus adibat. Earum Roma legatos vetuit considerare in Orchestra? cum quosdam libertini generis missi deprehendisset.* Addit autem Jctus, etiam populum liberum manere, id est summum retinere imperium licet fœdere comprehensum, *ut is populus alterius populi majestatem comiter conservaret.* Quamvis enim dictio *comiter* varias habeat significationes, quam reverenter, ut statim annotatum. *Ipse comiter conservandi modus honorem reverentiamque majori debitam commonescit, fidei libertatem ac voluntatem arguit, subjectionem*

non infert, libertatem probat, inquit vir Amplifsimus, Jctus subtilissimus Jac. vander Graef. *Syntag. jur. pub. cap. 59. unde pergit, est illa comis observatio? a fœdere. Unde fœdus? a populo libero sui juris, eoque a libertate. Libertas autem hujus non ad libertatem illius ordinata est: sed fœderis pactione convenitur, ut hic populus alterius populi majestatem comiter conservaret; & hoc adjicitur, ut intelligatur alterum superiorem esse. Eoque est hac adjectio quasi retributum quid, reverentia pro conservatione. Ac si dicatur (quod est in dictione) redhostimentum par pari relatum, opera pro pecunia. Hic superior protegit, adhsit, malum avertit. Hic honorum desiderat ab eo cui auxilio est, idque secundum naturam, qua inferiores superioribus reverentiam prestare, comiter superioris majestatem conservare tenentur, cum per eam conservati, neque autoritate, neque dignitate superiori pares sint. Pares tamen, ut diximus, libertate, nam ut inquit Jctus, hoc adjicitur, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum.* Quanta igitur libertas Romanis competit apud exteras gentes, & nationes liberas ac sui juris, suis legibus viventes, tanta vicissim his tribuenda apud Romanos. Sed fortasse quis nobis objiciet illa Ciceronis, *Orat. pro Balbo* ubi inquit. *Adjunctum etiam illud est, quod non est in omnibus fœderibus: majestatem populi Romani*

mani comiter conservanto; id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior. primum verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus quam fœderibus uti solemus, imperantis est non precantis. Deinde, cum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero sileitur, certe ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur, &c. Quippe in superiori conditione dicitur esse quoad dignitatem & auctoritatem, non quoad imperium cui inferior in fœdere sese subjecisse dici posset, suæ libertati renuncians. Illa itaque obligatio qua inferior tenetur comiter conservare majestatem superioris, non descendit ex ejus potestate aliqua legislativa, vel summo civili imperio, sed conventionione, & conditione fœderi adjecta, in quam consensit inferior in singulari hoc casu, & peculiari in causa, scilicet ad majestatem comiter conservandam, id est, ut Cicero ipse explicat, benigne non gravate, tanquam subjectus, sed fœderis socius, id est liber populus; quod enim ex conventionione, & fœdere præstatur, demonstrat sibi esse æquales quo ad & libertatem, quæ cum summo imperio intelligi nequit: quod enim subjecti & cives præstant, vi imperii, cui subsunt, præstare coacti, ei ob-

temperare velint nolint, tenentur, & hujus intuitu sui juris dici nequeunt. Et sic etiam populi qui sese alieno imperio subjecerunt, eadem incumbit obligatio & necessitas, quamobrem recte opponuntur populis fœderatis, ut statim videbimus. Ita ad dictam leg. 7. ff. de captiv. statim allegatus Author Sytagm. jur. pub. Superiores hic accidentaliter appellantur, qui supra alios ex consensu locati, priores sedes tenent. Simili exemplo principes aliis præesse, hoc est, aliis antecellere, quod primas capiant sive teneant sedes, principes dicti. Superioribus inferiores opponuntur; non quod hic alio superior libertate sit magis, quam consularis dignitas plebejo, de quibus licet statu differant, ambos libertatem illibatam ac parem retinuisse constat, quia status rei non mutat conditionem, qualitatemve persona, quoad libertatem l. unic. C. de impon. lucrat. descript. Nec superior in res inferiores, quoad hic superior absque magistratura, ille inferior superioris legibus non subjectus rite exercet. Cum libertas non ex accidenti aliquo, quale est divitem esse vel pauperem, sed ex ipso politeumate libera potestatis aestimetur. Non obstante superiore, inferiorem penes libertatem præteritam & pristinam permanere.

3. Clientes in fide sunt patronorum; sic populi fœdere inferiores in fide populi qui dignitate est superior. Sunt ἐν πίστει, ἐκ καταστάσεως, sub patrocínio, non sub ditione, ut Sylla apud Appianum loquitur; in parte, non in ditione, ut Livius: & Cicero Officiorum secundo sanctione illa Romanorum tempora describens, patrocínium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium. Quicum satis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterarumque gentes fide ac societate junctas habere quam tristi subiectas servitio: & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis post Romanorum in Græciam adventum: ἑμῶν ἐλεύθεροι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργῶν ἄλλο καταστάσεως ἔδεν: manserunt, inquit, liberi nihil conferentes præter operas sociales. Sicut patrocínium privatum non tollit libertatem personalem, ita patrocínium publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse & in ditione: Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Josepho, ni injuriis in vicinos abstineret, curaturum se ut ex amico subditus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono magis nominis quam re ipsa reges: quales Cypri alique reges olim sub regibus Persis. καταστάσεως subditi, ut Diodorus loquitur.

COMMENTARIUS.

Jctus in dicta lege in fine, inquit comiter conservare majestatem, nihil aliud esse quam instar clientum reverenter habere majestatem ejus, cujus in patrocínium te dedisti, reservata sua libertate & potestate illibata. Clientes enim nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque au-

thoritate, neque dignitate, neque viribus nobis pares sunt, ait Jctus: ad quæ verba gloss. Clientes & vasalli dominos licet habeant superiores, sunt tamen liberi. Duplex autem clientum conditio erat, prima Thessalorum & Priscorum Atheniensium, qui non adeo clementer & civiliter tractaban-

Ap. Mi-
str. Lib.
xxxI.

Liv.
l. xxvi.

stabantur, quam quos ad exemplum Græcorum Romulus instituit. Solebant enim Græci superbe clientibus suis abuti, illis imponentes negotia peragenda, liberos & ingenuos homines nequam decencia, & si quando imperata opera facere neglexerent; verbera intentabant, & ceteris in rebus tanquam mancipia habebant. Dionys. Halic. lib. 2. id ipsum correxit Romulus, utpote cum voluerit esse amicos, institueritque ut potentiorum & humiliorum animos quasi quodam mutæ benevolentia vinculo conglutinaret, patrem primum, proximum deinde patronum habere iussit, id est, ut interpretatur Gell. lib. 5. cap. 13. *ex moribus populi Romani, ut primum juxta parentes locum tenere pupillos debere fidei tutelæque nostræ creditos; secundum eos, proximum locum clientes habere, qui sese iidem in fidem patrociniūque nostrum dediderunt.* Hinc M. Cato in oratione, quem dixit apud Censores in Lentulum, referente Gellio, ita scripsit. *Quod majores sanctius habuere defendi pupillos, quam clientem non fallere, adversus cognatos pro cliente testantur, testimonium adversum clientem nemo dicit, patrem primum, deinde patronum proximum nomen habere.* Ex quibus liquet si istiusmodi populi, qui majestatem comiter observare, ex conventionē & fœdere obstricti sunt, clientum instar habendi, eos liberos fuisse & immunes alie-

ni imperii, quoniam perspicimus ex iis quæ adduximus patronum & clientem sese non habuisse, ut imperantem & subiectum, quia apud Romanos pari loco cum liberis pupillisque. Fuisse itaque quidem sub patrociniō, non sub ditione, illud libertatem nec potestatem adimit, hæc eam aufert, non quidem in servitutem trahens populum personalem, sed alieno imperio subiectum efficiens, ita ut sui juris esse dici nequeat quatenus sibi non licet exequi & facere ea, quæ desiderat, sed quæ sibi imperantur & imponuntur a superiore peragenda. Quemadmodum itaque patrociniū non aufert libertatem personalem, ita nec patrociniū publicum tollit libertatem civilem quæ sine summo imperio intelligi nequit; ut ait Author. Hinc apud Authores sæpius opponitur esse in fide & esse in ditione. Sic dediti plane erant in ditione ejus, cui se dedidissent, ejusque potestati & imperio subiecti. Hinc legati missi a Faliscis in senatu ita loquebantur. *Sub ditione vestra sumus, mittite, qui arma, qui obsides, qui urbem parentibus portis accipiant: nec nos fidei nostræ, nec vos imperii vestri pœnitebit.* Liv. lib. 5. Samnites ut impetrarent contra Sidicinos potestatem armamovendi, dicebant eos, *nec in fide esse populi Romani, nec in ditione esse.* Liv. 8. pr. vid. Andr. Gail. l. 2. cap. 54.

4. Obstare his quæ diximus videtur quod addit Proculus: *Et sunt Lib. xvi. apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Sed ut hæc res intelligatur, sciendum est quatuor incidere posse controversiarum genera. Primum, si subditi populi, aut regis qui in fide est alterius, dicantur fecisse contra fœdus: deinde, si ipsi populi aut reges accusentur: tertio, si focii qui in ejusdem populi aut regis fide sunt inter se litigent: quarto, si subditi conquerantur de injuriis eorum quorum sunt in ditione. Prima specie si peccatum appareat, tenetur rex aut populus eum qui nocuit aut punire, aut ei cui nocitum est, dedere: quod non tantum inter inæquales, sed & inter æqualiter fœderatos locum habet. Imo etiam inter eos qui nullo fœdere tenentur, ut ostendemus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna resarciantur; quod officium Romæ erat recuperatorum. Gallus Ælius apud Festum: *Reciperatio cum inter est populum & reges, nationesque ac civitates peregrinas, lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se prosequantur.* At fociorum alter in focii subditum jus prehensio- Livius lib. XXI. nis aut punitionis directe non habet. Itaque Decius Magius Campanus ab Annibale vincit & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis vincitum se ab Annibale esse: atque ita vinculis liberatus est.

5. Secunda specie jus habet socius cogendi socium, ut stet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni steterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non est. Idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ultionem sumat ab eo qui peccavit, satis est ut

ipse ei qui peccavit subditus non sit; quod alibi a nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem usu venit.

COMMENTARIUS.

Subjectionem arguere videtur, si jus alteri competat civis nostros ad forum suum & tribunal evocandi, atque in eos animadvertendi facultatem habeat. Magnum apparatus hic Author adhibet ad difficultatem hanc tollendam, cui tamen paucis verbis satisfieri posse arbitramur, videtur hic Proculus habere sermonem de fœderis cujusdam inæqualitate, quo conventum, ut forum sortiantur in civitate Romana rei civitatis fœderatæ delinquentes, ideoque puniri apud Romanos tanquam competentem & legitimum judicem, non vero vicissim Romanos apud socios judicari & pœnis affici propter admissum delictum posse; cujusmodi tamen puniendi jus peculiare non reddit subjectas imperio Romanorum civitates fœderatas, nam & extraneus, qui in alieno territorio delinqueret a magistratu istius territorii, ubi admissum delictum, potest pro criminis gravitate & qualitate puniri, quamvis naturaliter, neque civiliter reus subjectus imperio illius magistratus seu principis, ex delicto tamen sortitur forum, secundum illud *ubi te invenio, ibi te punio*, delinquendo se reddit obnoxium potestati & jurisdictioni alterius, quod non solum obtinet inter inæqualiter, sed & æqualiter fœderatos, imo & inter eos, qui nullo fœderis sibi vinculo conjuncti sunt, quia id ipsum descendit ex naturali facultate, quam quis habet injuriam & vim sibi

illatam vindicandi: summo enim imperanti cura incumbit providere ne quid Respub. capiat detrimenti, quamobrem ne scelera impunita maneat adniti debet, in Authores eorum quoscumque animadvertendo. arg. l. 3. ff. de offic. Præsid. *In mandatis principum est, ut curet is, qui provincia præest, malis hominibus provinciam purgare, nec distinguitur unde sint.* Cui accedit quod ex delicto reum se obligat ex quasi contractu ad refarciendum damnum, quod intulit, & consequenter jus nanciscor eum ad præstandum, quod ex suo maleficio præstari debet, cogendi, licet mihi non sit subjectus. Hæc enim facultas socio competit adversus socium, æqualis adversum æqualem, libero adversum æque liberum. Verissimum itaque ejusmodi conventionem nullam inferre subjectionem, sed obligationem producere, cujus vi jus meum persequor quacunque possum ratione, qua non interveniente, æqualis in æqualem nullum jus habet, vel prehensionis, vel punitionis, vel alio quocumque modo persequendi socium. Ad puniendum vero, nisi steterit socius legibus fœderis, recte annotat Author non præcise imperium requiri, sed subjectionem tamen excludendam; subjecto enim in superiorem nullum puniendi jus competit, quia contradictorium est puniri posse superiorem a subjecto suo quo superior.

6. Tertia specie sicut in fœdere æquali solent controversiæ deferri ad conventum sociorum, quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim fecisse legimus, aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum: ita in fœdere inæquali plerumque convenire solet, ut controversiæ disceptentur apud eum qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit imperii potestatem. Nam & reges apud judices a se constitutos iudicio contendere solent.

COMMENTARIUS.

SI focii, qui in ejusdem regis, vel principis aut populi fide sunt, inter se litigent, ad conventum sociorum solent deferri controversiæ, inquit Author, quorum non interest. Quale apud Græcos concilium Amphyctionum, de quo Diodor. Sicul. *Biblioth. Hist. Cic. lib. 2. de invent. Accusantur apud Amphyctiones, commune Græcia concilium.* De eodem quoque Alexand. *genial. diæ. lib. 5. cap. 7. Græcis vero conventum Amphyctionum ab Amphyctione, Heleni filio, inventum, quod fuit sanctissimum Græcia concilium, hujus instar sacri tenuisse dicunt, ad quem duodecim florentes Græcia urbes initio veris & autumni*

convenire, deque maximis rebus communi decreto decernere solebant. Strabo vero docet ex septem Græciæ civitatibus constituisse Amphyctionum conventum, atque Deucalionis fuisse filium tradit Pausanias *lib. 10. Vid. & Dionys. lib. 4. pag. 229. & 230. Hujus concilii quoque meminit Plin. lib. 35. cap. 9. Siquidem Amphyctiones, quod est publicum Græcia concilium, hospitia ei publica decrevere.* De Latinis veteribus. vid. & Dionys. *lib. 4.* Vel etiam arbitros sibi eligere possunt litigantes, & quidem ad principem fœderis, tanquam communem arbitrum, causæ cognitionem deferre, cujusmodi litis dirimendæ potestatem tertio

tertio alicui delatam, neutiquam aliquam subjectionem inferre cenſeo, nam & ipſi reges ſeſe quandoque ſubmittere ſolent iudicio concilii, cui cognitio de cauſis vel civilibus, vel criminalibus competit, quo tamen eſt ſuperior & manet, non obſtante ejuſmodi ſubmiſſione voluntaria. Hinc Plin. *panegy. c. 36. Dicitur aſtori atque etiam procuratori tuo, injus veni, ſequere ad tribunal, nam & tribunal quoque excogitatum cruciatu eſt par ceteris, niſi illud amplitudine litigatoris metiaris. Sors & urna*

ſiſco iudicem aſſignat. Licet rejicere, licet exclamare, hunc nolo, timidus eſt, & bona ſeculi parum intelligit. Eodem foro utuntur principatus & libertas. Sic Rex Galliarum iudicium Parlamenti Pariſienſis ſubire non recuſat. Archiduces Auſtriæ conveniuntur coram eo, quem ipſi vaſallis ſuis iudicem conſtituunt. Huc pertinet l. 14. ff. de iuriſdict. Qui autem major vel aequalis ſe ſubjicit iuriſdictioni alterius, adverſus eum jus dici poteſt. Vide & Bruneman. ad h. l.

7. In poſtrema ſpecie jus cognoscendi nullum eſt ſociis. Ideo cum Herodes quædam adverſus liberos ad Auguſtum ſua ſponte deferret, dixerunt: *Poteras de nobis ſupplicium ſumere tuo jure, tum qua pater, tum qua rex.* Joſ. xvi. c. 7. 8. Val. Max. l. iv, c. i. Polit. III. 9. Et Scipio cum Romæ a Carthaginienſium quibuſdam Annibal accuſaretur, dixit non oportere ſe Patres Conſcriptos reipublicæ Carthaginienſium interponere. Et hoc eſt in quo Ariſtoteles ait ſocietatem a civitate differre, quod ſociis curæ ſit ne injuria in ipſos committatur, non vero ne ſociæ civitatis cives inter ſe injurias committant.

C O M M E N T A R I U S.

EX iis quæ ſupra diſputavimus de ſumma poteſtate ejuſque limitibus, perſpicimus quando competat civibus facultas propriam deſenſionem ſulciendi adverſum vim & injuriam ſibi a ſuperiore illatam, & quibus eventibus ipſis liceat coërcere atque punire eum, in quem ſuum contulerunt imperium. Et omnibus eventibus, quibus cives poſſunt jure coërcere atque punire principem, etiam recte ſocii ſeſe interponunt, & immiſcent negotiis, atque controverſiis, quas civitas ſoci-

etate ſociata habet cum ſuo principe, præſertim cum videant civibus juſtam querendi eſſe cauſam. Author negat jus cognoscendi eſſe nullum ſociis, quia civibus omnem in ſuperiorem animadvertendi facultatem eripit, quam opinionem ſupra reſutavimus, & conſequenter quoties ob juſtam offenſionem cives implorant auxilium ſociorum, & ad eos cauſæ cognitionem deferunt, jure eam ſulcipi, quia jure delata eſt, ſtatuiſimus. vid. Liv. l. 4. cap. 9.

8. Solet & aliud objici, quod in hitoriis ei qui fœdere ſuperior eſt imperandi & ei qui inferior eſt parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet, aut enim agitur de rebus ad commune bonum ſocietatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus qui ſuperior eſt in fœdere. In rebus communibus, extra tempus conventus, etiam, ubi fœdus æquale eſt, ſolet is qui lectus eſt princeps fœderis (גור ברית Daniel. xi., 22.) ſociis imperare, ut Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græcis poſtea, deinde Athenienſes. In oratione Corinthorum apud Thucydidem legimus: *καὶ τὰς ἡγεμόνας τὰ ἴδια ἐξ ἑσῶ νέμοντες, τὰ κοινὰ παρασκοπεῖν.* Decet eos qui fœderis principes ſunt, circa ſuas quidem utilitates nihil præcipuum ſumere, at in communibus rebus curandis eminere ſupra cæteros. Iſocrates veteres Athenienſes dictum exercuiſſe ait, *ὅλον ἐπιτηντας, ἴδια δ' ἐκάστου ἐλευθέρως ἐὼντες εἶναι:* curam gerentes pro ſociis omnibus, ſed ita ut iis libertatem integram relinquerent: Et alibi: *σεπραγεῖν οἰομήνους δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραγεῖν, ita ut imperium habere belli, non dominari ſe debere cenſerent.* Item: *συμμαχικῶς ἀλλ' ἢ δεσποτικῶς βελδομήνους εἰς αὐτῶν, ſocialiter non heriliter res eorum curantes.* Hoc ipſum Latini imperare, Græci modeſtius *πάσῃν* dicunt. Athenienſes delato ſibi ductu belli in Perſas *ἔταξαν*, inquit Thucydidēs, *ὡς π' ἴδαι παρέ-*

χὴν τῶν πόλεων χεῖματα πρὸς τὸν βάρβαρον ἢ αἰς ναῦς, *ordinarunt* (sic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti ad ordinandum statum liberarum civitatum) *quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent.* Hoc enim si facit qui princeps tantum est in fœdere, non mirum est si in fœdere inæquali idem faciat is qui superior est fœdere. Imperium ergo hoc sensu, id est ἡγεμονία, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum quæ apud Livium exstat:

L. xxxvii Græci domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi est, ubi ut sit perpetuum optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. Sic post Cadmeam a Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas convenisse *πίστας ὑπαρχόντων αὐτονομίας, ἡγεμόσι χερσὶν αἰθηναισιν: omnes ut liberæ essent, sed Atheniensium ductu uterentur.* De ipsis Atheniensibus Philippi Macedonis tempore Dion Prusænsis: *ὅτε τῆς ἡγεμονίας ἀπέχεσθαι, τῆς δ' ἐλευθερίας μόνης λοιπὸν ἀνείχοντο: quo tempore ductu belli omisso libertatem solam retinebant.* Sic Cæsar quos sub imperio Suevorum fuisse dicit, eosdem mox socios nominat.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum in omnibus societatibus debet quis ordo & regula observari, secundum quam omnia, quæ societatem concernunt, peraguntur, ne summa oriatur confusio, quæ sæpissime distrahit sociorum animos, & fœderis solvit vinculum, quod concordia est atque unitas; ita etiam debet gubernandi, & imperandi ordo constitui, sine quo nulla concordia, sed summa distractio, & consequenter omnis corrumpitur societas. Hinc videtur ipsam rationem tacite constituere voluisse, ut ille, qui superior est in fœdere, earum rerum curam, quæ ad commune bonum, salutem utilitatemque pertinent, habeat, & consequenter etiam imperium ipso jure in socios, quatenus flagitat salus communis, ut ea quæ ob ejus conservationem a sociis præstanda sunt, pro suo imperio ipsis imponere, atque imperare dicto casu possit, etiamsi de imperio nihil conventum. Videtur enim id ipsum exigere proportio, quæ in honorum, vel præmiorum, vel aliarum rerum distributionibus in societate aliqua faciendis observanda, ut qui plus contulit vel dignitatis, vel virium, vel bonorum, ei quoque potissimum, maxima dignitatis aut imperii portio tribuatur: quippe quia non omnes sibi sunt æquales socii, rationi consentaneum est ut inæquales quoque sint portiones: æquales tamen per se, quatenus referuntur ad personas cui tribuuntur. Sic solet quoque etiam inter æquales fœderatos locum habere ejusmodi dignitatis, vel imperii expressa fœdere distributio ad ordinem servandum: quippe impossibile est societatem subsistere posse sine ordine, nec ordinem aliquem observari, ubi simul fœderati idem imperium ratione earum rerum administrandarum, quæ commune bonum spectant, sibi velint arrogare. Cujusmodi imperium quod

duci fœderis, ut appellatur *Daniel. xi. 22.* competit, neutiquam eripit sociis libertatem summamque potestatem, quod quisque habet in cives suos, atque Rempub. nec majestatem imminuit, quam ex potestate in subditos metiendam diximus. Solebant plerique populi id dare potentiz, & majestati populi Romani, ut eum principem confederationis agnoscerent, non tamen ideo majestatem imminutam putabant. Tradit Dion. *lib. 53. pag. 588.* Polemonem regem Ponti in socios ac fœderatos P. R. adscriptum, prima subsellia in theatris per totum ejus regnum Senatoribus Romanis tribuisse. Ideoque in fœderibus se primo loco nominabat Romani Polyb. 3. vid. & Plutarch. *in Flam. Dionys. lib. 4. c. 3.* ita in fœdere, cum Latinis a Servio inito, cautum erat, ut Romani omnium Latinorum principum susciperent, quippe qui & urbis amplitudine, & rerum, quas gerébant, magnitudine, cæteris præstabant. Pugnaturi contra Xerxem Græci, Eurybiadem Spartanum, propter Spartæ dignitatem, sibi præesse jusserunt; alias autem quisque summus in sua Repub. & civitate. Optime itaque hic admonet Grotius imperium, quod quis eo modo tenet, non efficere subjectos eos, qui illud venerantur, quia socialiter exercendum ad res communes curandas, ideoque modestius ordinatio circas res quasdam peragendas dici potest, & illud ipsum *imperare, ordinare*, quia locum habet inter populos æque liberos, quorum neuter alterum agnoscit superiorem, sic Plinius *epist. lib. 8. pag. 505. ad Maximum. Cogita permissum in Provinciam Achajam, illam veram & meram Græciam, in qua primum humanitas, litteræ, etiam fruges inventæ esse creduntur: missum ad ordinandum statum liberarum civitatum, id est ad homines*

homines maxime liberos, qui jus a natura datum ligione tenuerunt. Quis vero liber populus divirtute, meritis, amicitia, fœdere denique & re- catur supra annotavimus ex Proculi testimonio.

9. In iis vero rebus quæ ad propriam utilitatem spectant, superioris postulata solent imperia dici, non ex jure, sed ex effectus similitudine, sicut regum preces imperia sæpe esse dicuntur, & ægroti imperare Medicis. Livius lib. XLII, *Ante hunc consulem (C. Posthumium) nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis, tabernaculis, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.*

C O M M E N T A R I U S.

Alphenus Jctus l. 26. ff. de operis libert. ait, *Medicus libertus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent multo plures sibi imperantes habiturum, postulabat, ut sequerentur se, neque opus facerent.* Ad quæ verba multo sibi imperantes habiturum annotavit Gloss. lectionem Hal. quæ habet *implorantes se habiturum*, non esse ne-

cessariam. Quia *imperans* hoc loco idem est, quod *medicus*, qui remedia ægrotis præscribit, atque imperat. Putat vero Alciatus *imperantes* pro parentes passiva significatione dixisse Alphenum. Sed notat Hottomanus *in comment. de verbis juris*, non esse novum medicis veteres imperasse: quum servi plerique Romæ medicinam facerent.

10. Interim verum est accidere plerumque, ut qui superior est in fœdere, si is potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præsidia inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt cum a sociis ad se provocari passi sunt; quod nunquam fecerunt Lacedæmonii quibus temporibus Isocrates Atheniensium imperium in socios regno comparat. Sic Latini querebantur, sub umbra fœderis Romani servitutem se pati. Sic Ætoli vanam speciem & inane nomen libertatis: Achæi postea, *fœdus specie jam esse precariam servitutem.* Sic apud Tacitum Civilis Batavus de iisdem Romanis conqueritur; *neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi: & alibi: Miseram servitutem falso pacem vocari.* Eumenes quoque apud Livium Rhodiorum socios, verbo esse socios, revera subjectos imperio & obnoxios: Magnetes quoque in speciem liberam Demetriadem, revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Theffalos in speciem fuisse liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius.

Hal. l. VI.
Livius lib. XXXV.
Hist. IV.
Lib. X.
XV.
& lib. XXXVIII.

C O M M E N T A R I U S.

Prudentiæ civilis est circa ineunda fœdera inæqualia, ut inferior sibi prospiciat, ne quid potentiori concedat, cujus prætextu paulatim sibi potentiam in minorem usurpet. Sæpissime enim contingit ut sibi, qui in fœdere superior est & potentia antecellat, paulatim arrogando, quæ initio quidem per se haud magni momenti esse videantur, ideoque negligantur, temporis curriculo ad tantam molem perveniant, ut per injustas consequentias, Reipub. ruinam, & libertatis interitum secum trahant. Imprimis si conveniatur, ut præsidia superioris in oppida inferioris deducantur. Facilius enim ejusmodi præsidia admittuntur, quam ejiciuntur. Caute igitur agen-

dum monent juris publici periti, ne quis loco socialis fœderis, modum subjectionis amplectatur, & loco libertatis ejus umbram inanem, subito perituram retineat. Sic Alexander Ætolorum princeps insimulat fraudis Romanos apud Liv. lib. 34. cap. 33. *quod vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidii tenerent.* Sic quoque Latini licet æquo fœdere in societatem cum Romanis coiissent: tamen Annius, ut refert Liv. lib. 8. cap. 4. in eorum concilio conqueratur se sub umbra fœderis æqui servitutem pati, dicto parere, & si innuerint Romani, arma posituros.

Lib. I.

II. Hæc cum fiunt, & ita fiunt ut patientia in jus transeat, qua de re alibi erit disputandi locus, tunc aut qui focii fuerant fiunt subditi, aut certe partitio fit summi imperii, qualem accedere posse supra diximus.

C O M M E N T A R I U S.

HUc pertinent quæ habet sup. allegatus auctor Jacob. vander Graef. *Syntag. jur. pub.* Unde fit, ut dum patientia unius in jus transeat, hic imperet, imperiumve gerit, alter obediat, & imperio superioris obsequatur. Qui focii prius erant, perversa libertatis specie inani fœderis nomine superiori in aliquibus, in multis deinde, ac paulatim in plurimis reverentiam, ex reverentia obsequium

præstent, tandem aliquando qui focii fuerant, ex focis per oppositionem subiecti, per patientiam sese injustitia non opponentem, subditi fiunt; aut quod in re mala favorabilius, cum civibus superiores in fœdere majestatis ita misceantur, ut non amplius quam unum imperium conjuncti cives ex duabus pluribusve civitatibus fœderatis appareant.

XXII Qui vero certum quid pensitant aut ad redimendas injurias, aut ad tutelam comparandam, *ἔυμαχοι φόρη ὑπεπελῆς*, ut est apud Thucydidem: quales Hebræorum reges, & vicinarum gentium post Antonii tempora, *ἐπὶ φόροις παγαγῆναις*, ut Appianus loquitur, quo minus summum imperium habere possint, nullam dubitandi causam video, quanquam infirmitatis confessio de dignitate aliquid delibet.

C O M M E N T A R I U S.

HÆ pensitationes non imperantur nec solvuntur, quemadmodum tributa quæ imponuntur civibus jure eminentis domini, quod summus imperans habet in bona subiectorum jure summi imperii, verum ex conventionione & fœdere, ideoque subjectionis nota esse nequit, & consequenter perperam vocatur tributum, quod subiectis imperari solitum, ipse enim videtur sibi imperare ejus doni pensiones, qui se obligat fœdere ad eas pensitandas, ut redimat iis vel injurias, vel tutelam sibi comparet. Tributa & stipendia imponit victor populo subactō & devictō; pensiones solvuntur a populo libero & fœderato. *Jure victoria tributum vobis addidimus*, inquit ad Gallos Dux Romanor. Tacit. 4. *Hist.* Tributa & stipendia servitutem demonstrant. Unde civitatem sanctam, quæ olim aliis gentibus imperaverat, deplorat Jeremias quod de principe facta erat tributaria, id est in servitutem redacta & alieni principis ditioni adjecta alieno imperio subiecta. *Lament. 1. vers. 1.* Contra vero quamvis

Philippo Macedoni pax fuerit data in has leges, ut captivos Romanis redderet, naves omnes testas, iis ex regis maximam adjungeret, bellum extra Macedonia fines, injussu Senatus, ne gereret, militem talentum daret populo Rom. dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum, ut refert Liv. 1. 43. nequaquam potestatem tamen regiam in Macedones ipsi creptam dicendum. Sic Hadrianus a multis regibus pacem redemit, teste Spartiano. Sic Gallus quoque Imp. Scythas, post Philippopolim captam stragesque innumeras a finibus hoc pacto potius, quam armis expellere maluit. Nam secundum Regis Theodorici dictum. *Quid interest, atro an ferro adversariorum animos inclinemus; obrulisse quod mentes capiat hosti, vicisse est; occuluisse, superari.* David Rex Scotia ab Eduardo III. regno suo redditus fuit ea lege, ut spatio decem annorum solveret quinquaginta millia Rosarum nobilium, cætera liber esset. *Frossard. lib. 1.*

XXIII. I. Difficilior multis videtur quæstio de nexu feudali, sed quæ ex antedictis facile solvi potest. Nam in hoc contractu, qui proprius est Germanicarum gentium, neque usquam invenitur nisi ubi Germani sedes posuerunt, duo sunt consideranda, obligatio personalis, & jus in rem.

C O M M E N T A R I U S.

DE origine feudorum non conveniunt doctores, antiquissimam autem eorum originem

esse non dubitandum. Verum alii eam antiquitatem Romanis tribuunt, alii Longobardis. Alii nec

nec a Longobardis nec Romanis petunt originem, sed a Caroli Magni temporibus, qui provinciis quibusvis iudices suos dedit, quos appellamus *Comites*, quorum dignitates postea, cum imperium bellis distraheretur, distinctæ, ipsisque provinciæ hæreditariæ tributæ sunt. Vultej. *de feud. lib. 1.* Qui originem Romanis adscribunt clientelis feuda similia volunt, ut vasallus clientis; dominus patroni loco sit; in qua sententia & Zas. *in lib. 2. ff. de orig. jur.* Quemadmodum olim clientes atque patroni mutuo sibi invicem obligationis vinculo adstringebantur; ita in feudis vasallum domino, contraque dominum vasallo teneri manifestum ajunt. Unde Hottoman. *Comment. de verb. jur. Feudum est genus clientela, quo vel dignitas, vel vestigale, vel pradium aliquod ea lege alicui datur, ut & ipse & ipsius posteri, atque hæredes beneficii authorem perpetuo agnoscant, & quasi pro patrono colant, ejusque caput, existimationem & fortunas tueantur. Illius enim, pergit, causa & origo hac fuit, ut victores cum gratiam suis ducibus, præfatis ac militibus pro opera in bellis ac præliis egregie navata referrent, honoribus & fortunis Italicorum in illos transferendis: tum etiam certos sibi devinctos, & tanquam devotos clientes haberent, quorum opera bello partem regionem, in posterum, si opus esset, tueri possent, quos sua lingua modo *Vatvasores*, modo *Vassalos* appellant.* Nec verum quod alii obijciunt, clientibus non annexum fuisse onus militiæ, cum ex scriptoribus constet clientes, ut ad alia officia, ita quoque ad militiam patronum secutos. Sic App. Herdonium suæ genti imperium & dominatum vindicantem, sive gloriosi nominis cupidum, brevi tempore è clientibus & servis, quos habebat auditissimos, magnas contraxisse copias, quatuor circiter armatorum millia, quibus rem Romanam convellere, animum induxerat, tradit Dionys. *lib. 10.* De Fabiis quoque memoriz proditum, eundem fere armatorum numerum e suis clientibus confecisse. Alii feudorum originem militiis adscribendam putant: quidam deducunt a colonis adscriptitiis, seu hominibus. Existimat autem Vultejus quem statim allegavimus, rem ipsam, feuda scilicet a Romanis, non tamen antiquissimis, sed Imp. originem suam habuisse. At jura de feudis & nomina in illis juribus usurpata a Longobardis invecata, & constituta fuisse. Hinc in fine *de feud. lib. 1. cap. 1.* *Feuda igitur semper fuerunt apud Romanos, sed sub Imperatoribus immutata, sub Carolo Magno & Imperatoribus subsequentibus, & vocabula nova ex immutatione rei, & jus novum acceperunt.* Alii a longe vetustiori tempore deducunt, & quidem a tempore Noë Niellius derivandam putat originem. *disput. feud.*

Cujusmodi opinio vix sinceram attentionem meretur. Vero magis consentanea auctoris sententia, qui ea non ex jure Romano, sed Germanorum consuetudinibus orta & originem trahere affirmat: cui etiam assentitur Rosenthal. *de feud. cap. 1. concl. 8.* aliique plurimi ab eo adducti interpretes, quorum communem hanc essentiam tradit. Quia vero Gerardus scribit antiquissimum esse jus feudorum *c. un. §. & quia videmus de his qui feud. dar.* idcirco ex jure Romano derivare, non necesse esse scribit Cujac. *de feud.* nam & apud veteres Germanos juris feudalis vestigia extitisse ex Tacito videtur posse adduci testimonium *in lib. de Mor. Germ.* quando scribit. *Germanorum principes ampli comitatus studuisse, quem ex bello aluerint, & ad bellum conduxerint, quibus infame in omnem vitam ac probrosum, superstitis principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloria ejus assignare, præcipuum sacramentum erat, principes pro victoria pugnabant, comites pro principe, atque his vel bellator equus, vel cruenta victrixque framea, vel epula, & quanquam incomiti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant, non enim tam ampla possidebant patrimonia, ut arces, oppida, territoria pro meritis & servitiis in bello præstitis dare possent. Quamobrem feudi nomen a Germanica voce *Feed*, quæ bellum denotat, derivatum. Isidorus vero a fœdere deducit. Oberus a fidelitate vel fide. Quod & rectius putat Cujacius, vel eo maxime, quod hi, qui rem a domino jure feudi ceperunt, dicantur esse ejus Leudes sive Leodes, quod est Francorum lingua, *ses leaux, ou loyaux.* Hinc annotatum in Scaligeranis, *Leodensem* Episcopum vocandum Tungrorum Episcopum. vocatur ab Antiquis Leodium vicus Sancti Lamberti; sed quia erat feudum Episcopi Tungrorum, vocatum est Leodium, quod antiquis feudum denotare jam diximus. Unde Germanos puto feudum appellare Leudum, sive *Leken.* Nam & *pari ratione, inquit idem, lidem illi leudes feudales dicuntur, quod est Francorum lingua feaux, & feudum jus sive res, cujus acceptione fidei dominis exhibenda vinculo constringuntur.* Unde cum definiatur feudum, quod sit beneficium, quod ex benevolentia alicui datur, ut proprietas quidem rei immobilis beneficiatæ, seu in feudum datæ, penes dantem remaneat, usufructum ad accipientem transferat, ut ad eum ejusve hæredes masculos & fœminas (si ita actum) in perpetuum pertineat, adjiciatur, ad hoc, ut ille, & ejus hæredes fideliter domino serviant. Duo autem in hoc contractu consideranda dicit Auctor nimir. obligatio personalis & jus in rem.*

2. Obligatio personalis eadem est, sive quis ipsum jus imperandi; sive aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possideat. Talis autem obligatio sicut privato non erat demtura jus libertatis personalis, ita nec regi aut populo jus demit summi imperii. Quæ libertas est civilis. Quod apertissime conspici datur in feudis liberis quæ Franca vocant,

quæ nullo jure in rem, in sola personali obligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud quam species fœderis inæqualis de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Pone etiam adversus omnes promissam operam, quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latinis patebat) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum, de qua agendum erit alibi.

C O M M E N T A R I U S.

Obligatio personalis quæ ex feudo oritur multum differt ab ea, quæ derivatur ex conditione civis. Illa quidem ad fidelitatem debitam, & certas operas domino præstandas ratione feudi aut fiduciæ contractæ obligat vasallum, jurisdictionem tamen in personam non tribuit, nisi suum in territorio domini habeat domicilium. Subjecti vero & cives ex sua persona parere coguntur principi, cujus imperium, & jurisdictionem subire necesse habent. Unde falsa illa consequentia ego sum vasallus ergo & subditus. Ratione feudi dominus habet quandam superioritatem in vasallum ratione rei, *ut in c. cæterum extra de jud.* non autem habet jurisdictionem in personam vasalli. Et consequenter dominus feudi non est judex ordinarius vasalli sui, sed extraordinarius ratione feudi tantum, *Matth. de Afflict. lib. 2. feud.* Hinc *Andr. Knichen, Vasallus etenim alio ex capite præter feudi conditionem & legem, domino non addictus, subditum minime refert, quippe illud sublimem jurisdictionem non tribuit tract. de vestit. partion. pars 2. cap. 5.* quod & confirmat *Guid. Papæ decis. 118.* ubi inquit dominum non habere jurisdictionem in vasallos, nisi suum foveat domicilium in suo territorio, quamvis bene habeat debitam superioritatem. Cui etiam addi possunt quæ habet *Bodinus de Rep. lib. 1. cap. 9.* ubi inquit. *quod si subditus non sit, qui fiduciam, accepto beneficio contraxit, etiamsi domini dignitatem ac salutem, sine exceptione cujusquam tueri debeat, ea tamen obligatione, deserto feudo, sine fraude se liberare potest; at subditus quantumvis feudum aut censuale prædium deserat, aut nihil omnino habeat, quod suum dicere possit, personali tamen obligatione se ipsum sine principis consensu exuere nullo modo potest. Vasallus fidem patrono semel tantum præstare tenetur, sed ne ad id quidem cogendus est, si fiducia ita contracta; at subditus locis omnibus ac temporibus fidem principi dare cogitur, etiamsi Pontifex is fuerit, qui nullum omnino prædium principi acceptum ferat.* Recte hic possumus argumentari ab obligatione quæ ex contractibus privatorum descendit, ad illam quæ originem habet ex re in feudum data. Quamvis civis cum cive, vel subjectus cum subjecto contrahat de realiqua vel danda, vel præstanda, & consequenter ad illud factum personaliter se obliget, atamen libertatem conservat personalem, & dominium sive liberam dispositionem in se bonaque sua, qua-

tenus leges permittunt, retinet. Ita etiam quamvis princeps, vel dux aliquis, feudum accipiens, sese obliget ad præstandam fidelitatem & operas quasdam domino, id impedimento esse nequit, quo minus in suos subditos retineat jura summæ majestatis, & independenter in suos exerceat imperium. Illa obligatio tantum concernit certas quasdam personales præstationes, quæ nullam habent relationem cum summo imperio in ordine ad subditos, & tantum imperii conferendi & tenendi modum sub illa obligatione personali tanquam conditione quadam demonstrat & constituit. Quamobrem *Vinnius de jurisdiction. cap. 3.* Feudum censuive præstationem non adimere supremam potestatem, quam in subditos habent principes, statuit. Hinc & *Duces Italiæ, quamvis imperii Romani vasalli, tamen exercent regiam potestatem, & omnia jura regalia in suos subditos, atque in suis Ducatibus Imperatori & regibus exæquantur.* Sic & *Rex Siciliæ quamvis jure feudi Pontificem agnoscat, verus tamen Rex est, & liber Monarcha in regno suo.* Verum quid si vasallus salutem & dignitatem principis sine aliqua exceptione tueri obligatus sit, quales sunt ii qui vasalli *ligii* dicuntur. Differt feudum ligium a feudo, quod vocant *Francum seu liberum*, quod pro hoc nullum omnino præstatur servitium, ideoque ab omnibus oneribus liberum est, quamobrem apud doctores hoc feudum improprium dicitur. Feudum autem ligium plus ligat vasallum, ita ut etiam in eo veniant omnia bona vasalli in potestatem domini etiam non feudalia, dummodo ab alio in feudum non habeat: quod fecus in alio in quo dominus solum habet superioritatem limitatam respectu bonorum concessorum in feudum. *Curt. de feud.* Quamvis vero hujusmodi feudum plus liget, & plus juris tribuere videatur domino in personam & bona vasalli, summum tamen imperium non eripit, vel diminuit in subditos. Sic antea reges *Anglorum vasalli ligii* dicuntur fuisse *Francorum*, cum fidelitatis jusjurandum regibus *Francorum* sine exceptione dare soliti fuerint, quando amplissimas illius imperii provincias, ac beneficia fructuosissima regibus *Francorum* accepta ferebant. *Angliam tamen & Hiberniam summa potestate regebant.* *Bodin. de Repub. lib. 1. cap. 9.* ubi & plura ab Authore adducta exempla invenimus.

3. Jus vero in rem quod attinet, id quidem tale est, ut ipsum imperandi jus, si feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit. Sed interim summum esse non definit: aliud enim est res, ut sæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges a Romanis constitutos, ita scilicet ut deficiente regia familia imperium ad ipsos rediret, quod de Paphlagonia aliisque nonnullis Straboni notatum.

C O M M E N T A R I U S.

Conditiones adjectas investituræ non diminuere, nec adimere imperium jam dictum, supra suo loco demonstratum, quia non ipsum afficiunt imperium, sed ejus habendi modum. Vis enim summi imperii consistit in effectu, id est exercitio juris summæ majestatis, idque suo nomine, & jure; ubi itaque idem effectus eodem modo, id est proprio jure, ibi & idem imperium obtinet, quia sine eo produci nequit ejusmo-

di effectus; nihil autem refert an ejusmodi exercitium pro tempore aliquo sit concessum, vel in perpetuum, ita ut ad hæredes transeat, in aliquem translatum: nam pro illo tempore quis adeo liber & summus imperans dici potest, quam quisquam alius princeps sive Rex, quemadmodum non minuit dignitatem & æqualitatem, quæ inter homines intercedit, quod alter altero citius vitam cum morte commutare necesse habeat.

XXIV. Distinguendum quoque non minus in imperio, quam in dominio, jus ab usu juris, sive actus primus ab actu secundo. Nam sicut rex infans jus habet, sed imperium exercere non potest; sic & furiosus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit, ut actiones circa imperium alibi situm liberæ ei non permittantur: omnibus enim his casibus curatores sive prodici dandi sunt. Itaque Demetrius cum in potestate Seleuci non satis libere viveret vetuit aut sigillo aut literis suis credi, sed omnia quasi se mortuo administrari voluit.

C O M M E N T A R I U S.

Possunt huc referri quæ habet Hobbes. cap. 13. Distinguendum autem est inter jus summi imperii & ejus exercitium. Possunt enim separari; ut puta cum is qui habet jus, vel non possit, vel nolit litibus judicandis, vel rebus deliberandis, ipse interesse. Reges enim aliquando per aliam rem gerere non possunt, quandoque, etiam si possunt, rectius tamen esse judicant, consentientes electioni ministrorum & consiliariorum, imperium per eos

exercere. Ubi autem, pergit, separantur jus & exercitium, ibi regimen civitatis simile est regimini mundi ordinario, quo Deus primus omnium motor, effectus naturales producit per ordinem causarum secundarum, ubi vero qui jus regni obtinet, omnibus judiciis, & deliberationibus ipse interesse vult, ibi administratio talis est, ac si Deus præter naturæ ordinem, se ipsum ad materiam omnem immediate applicaret.

CAPUT IV.

De bello Subditorum in Superiores.

I. Status quaestionis. II. Bellum in superiores, qua tales, ordinarie licitum non esse, jure natura. III. Nec concessum lege Hebraea. IV. Minus etiam lege Evangelica: quod probatur ex sacris literis. V. Et factis Christianorum veterum. VI. Refellitur sententia statuens inferioribus magistratibus licitum esse bellum adversus summam potestatem: idque rationibus & sacris literis. VII. Quid sentiendum si summa & alioqui inevitabilis sit necessitas. VIII. Jus belli dari posse in principem populi liberi. IX. In regem qui imperium abdicaverit. X. In regem qui regnum alienot, ad impediendum traditionem tantum.	XI. In regem qui manifeste totius populi hostem se ferat. XII. In regem post amissum regnum ex lege commissoria. XIII. In regem qui partem duntaxat imperii habeat, pro ea parte qua ipse non sit. XIV. Si resistendi libertas certis casibus reservata sit. XV. Invasori alieni imperii quatenus parendum. XVI. Invasori alieni imperii vi resisti posse ex jure belli manentis. XVII. Ex lege antecedente. XVIII. Ex mandato jus imperandi habentis. XIX. Cur extra hos casus id non liceat. XX. In controverso jure privatos sibi iudicium sumere non debere.

I. I. **B**ellum gerere possunt & privati in privatos, ut viator in latronem; & summum imperium habentes in eos qui itidem id habent, ut David in Regem Ammonitarum; & privati in eos qui imperio summo, at non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babyloniae & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isboethi, aut non subditos, ut Romani in piratas.

C O M M E N T A R I U S.

D princip. cap. antecedent. annotavimus duplicem tantum hominis vitae agenda statum fingi posse, scil. vel pacis vel belli, sive vi & armis certetur, sive per disceptationem, coram arbitro aut iudice belli nomine veniens, quia etiam ejusmodi controversiae inter partes litigantes tollunt aliquomodo societatem & commercium illud, quod homini intercedit cum homine, distrahant, illamque officiorum commutationem, societatis arctissimum vinculum, dissolvunt. Verum quoniam certatio illa, quae fit per vim, omnem plane societatem distrahit, usu obtinuit ut belli nomen, postquam, hominibus in societatem coalitis, controversiae, quas in statu naturali proprio quisque arbitrio propriisque viribus, Marte arbitro, dirimendi & decidendi facultatem habebat, per disceptationem coram iudice ventilari debeant, qua ratione omnis vis & armorum inter privatos controversiarum decidendarum ergo, usus interdictus, ad illud certandi genus translatum, quod fit vi & armis solum ab iis qui summum imperium, sed quandoque etiam a privatis. Author hoc paragrapho sermonem habens de iis qui belli gerendi facultatem habent, dicit & bellum gerere posse privatos in privatos, scil. in eo

statu constitutos, ut nulla ipsis iudicis copia sit, cuius opem & auxilium implorare possint, ad se tuendos adversus vim & injuriam illatam; vel quia defensio incontinenti fieri debet, quemadmodum si quis invasus est a latrone, & ei nulla expediendae salutis ratio est, nisi illico suam promat defensionem; vel in locis versatur vacuis ut supr. annotatum; in eo enim statu quis constitutus sui iudex est & eandem recuperat facultatem, quam summo imperanti tribuimus, vi & armis vim & arma repellendi, ideoque gerendi bellum; unde enim belli nomen, nisi a duello, quod privatorum plerumque certamen est. Idem jus habere superiorum non agnoscunt principes & magistratus, non ulteriori probatione indiget, atque ea, quam supra adduximus. An vero idem jus competat privatis in eos qui summo utuntur imperio, quaeri posset: distinguit Author & statuit bellum quidem gerere posse privatos in summos imperantes, quorum imperio subjecti non sunt, neutiquam vero in eos, quorum in se imperium agnoscunt. Verum cum *praec. c.* demonstraverimus etiam civibus esse facultatem coercendi & puniendi principem imperio abutentem, hanc authoris distinctionem & exceptionem, nec in jure naturae, nec aequitate fundatam, rejicimus. Ita ut quemadmodum viator in latronem hominem privatum, ita etiam in principem aggressorem, vitae suae insidiantem

tem, bellum gerendi jus habere nullus dubito, nec affirmare vereor. Recte Author adducit exemplum Abrahami bellum gerentis in regem Babyloniz ad demonstrandum jus belli privatis in summo imperio ornatos competere. Nam quamvis Abrahamus hic considerandus tanquam princeps suæ familiæ & gentis, qui summo utebatur eoque regio imperio in suos domesticos, nullius agnoscens superiorem, ideoque ejusdem conditionis, cujus erat Rex Babyloniz, eadem majestatis & summi imperii jura habens, & consequenter etiam belli gerendi, licet non tam amplum ei esset imperium, nec tantum civium numerum eo complecteretur, qui sibi obtemperare necesse habebant: quamobrem quibusdam videtur perperam hoc exemplum ab Authore adduci ad suam opinionem & sententiam de jure belli privatorum in summos imperantes confirmandam. Attamen recte postquam in gentes coiverunt mortales, & multæ coadunatæ familiæ sub uno eodemque imperio civitatem seu Rempub. formarunt, Abrahamus tanquam singularis alicujus familiæ caput, in oppositione ad constitutas civitates & coalitas gentes, privata dicitur Grotio persona. Licet fuerit princeps suæ gentis & fa-

miliz satis numerosæ, imperium tamen quod habebat, quamvis summum, ultra familiæ membra & domesticos sese non extendebat, itaque æqualis erat imperio cæteris patribusfamil, antequam in gentem vel societatem civilem coaluerant mortales. Verum postquam gentem plures familiæ constituerunt & ampla condiderunt regna, magnæque excitarunt civitates, singulæ familiæ, quæ instatu naturæ quasi essent tot civitates, quia sibi invicem æquales imperio & jure, quemadmodum jam singulæ Respub. nullum agnoscentes superiorem, hodie tanquam privatæ personæ habentur, & longe inæquales cæteris societatibus, non quia alieno jam subiecti imperio, sed in oppositione, ut diximus statim, ad civitatem vel Rempub. quemadmodum pars opponitur toti, quamvis per se subsistat, & totum aliquid constituat. Alterum exemplum quo probamus etiam privatos bellum gerere posse in eos qui summo imperio in se utuntur, jam supra adduximus, ubi de jure summi imperii disputavimus. Si privati habeant jus belli gerendi in superiores, ergo multo magis superiores in privatos & sibi subditos, ut testantur adducta exempla.

2. Tantum illud quæritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos quorum imperio sive summo sive minori subsunt. Ac primum id minime controversum est, arma sumi posse in inferiores ab iis, qui summæ potestatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summæ potestatis auctoritate, quid liceat quæritur.

L. devotum. C. de Metatoribus. lib. XII.

C O M M E N T A R I U S.

Q Uæstio, de qua hic Author, jam partim a nobis in *precedent. cap.* tractata, & etiam pene definita; verum non omnia adducta argumenta, quæ vel ex recta ratione, vel exemplis peti possunt; nec etiam satisfactum omnibus argumentis, quibus adversarii oppositam sententiam suam nostræ de sanctitate summi imperii civilis ejusque juris mensura opinioni, probare nituntur, & etiam in hoc capite conatur Author, cum ex professo disputationem suscipiat. Id autem nulla probatione indiget, arma sumi posse in inferiores etiam ab iis, qui armati auctoritate superioris; ita ut cui administratio alicujus provinciæ demandata est, cum jure armorum adversus eos qui resistunt imperio & jussis suis, vi & armis uti possit ad refractarios & rebelles subditos coercendos & cogendos, vicem enim summi imperantis ge-

rit, & consequenter ea quæ agit ex auctoritate, qua armatus est, eodem jure fiunt ex quo omnia illa, quæ a summo imperio directe profiscuntur, ut dictum *precedent. cap.* Sic & qui privata persona est, ideoque sibi jus dicere nequit, facultatem quandoque nanciscitur se ulciscendi propria auctoritate, ut constat *l. 5. de metat. & epidimet.* ubi Imperatores Romani licentiam domino prædii expellendi metatores concedunt *cum sibi arbitrium ultionis sue sciat esse concessum*, inquit quod tamen speciale est, & non producendum ad consequentias. Verum an sese adversus summam potestatem aut inferiores, sed summi imperantis auctoritate munitos defendere, eorumque jussis resistere, etiam propria auctoritate qua privatus & civis, quærendum nobis incumbit.

3. illud quidem apud omnes bonos extra controversiam est; si quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non esse faciendum quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam

quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at si qua ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

C O M M E N T A R I U S.

Quoniam principes vel reges demonstravimus imperium, quo utuntur non a se habere, sed a populo, sequitur se non plus juris sibi posse vindicare, quam transferens conferre potuit, vel voluit: transferens vero nihil potuit conferre quod ipse non habuit, nec aliunde sibi arrogare potest imperans quod non in se collatum est. Atqui ipse populus non habuit dispositionem circa ea, quæ sunt juris naturæ sive divini necessarii, quia sunt immutabilia, moralem habentia necessitatem, ergo nec ipse princeps ea vel tollere, vel abrogare, & consequenter populum obligare potest ad facienda ea quæ huic contraria sunt, quia ejusmodi obligatio tolleretur & abrogaret priorem, quod idem est ac si eam mutaret, quia igitur necessitas moralis immutabilis, qua tenemur juris naturalis præcepta sequi, & fugere quæ illis repugnant, nunquam hominem potest dispensare a dicta obligatione, & concedere licentiam omittendi quæ præcepta, & faciendi quæ prohibita, quod adeo impossibile est, quam quod Deus se ipsum abnegaret prohibendo, quæ bona sunt adeo necessario ex essentia divina defluentia, quam illam constituentia; & præcipiendo mala, quorum prohibitio adeo necessario profluit ex morali necessitate faciendi quod bonum, rectum, & justum est, quam ex ipsa mali natura dimanat privatio boni, & consequenter abnegatio divinæ essentia, ut supra latius disputavimus. Nisi statuamus hominem posse sese efficere independentem a Deo, ejusque imperio subtrahere, & idcirco se hac morali necessitate seu obligatione solvere, quod quam absurdum dictum est demonstratione non eget. Quemadmodum itaque necessaria est hominis a Deo dependentia; ita etiam obligatio qua tenetur observare, & facere quæ moralem necessitatem habent, id est quæ immediate ex divina profluunt natura & idcirco recta & justa sunt semper, & ubique, atque in perpetuum, immutabili necessitate, quia necessaria est divinæ essentia existentia, ita ut quemadmodum Deus se ipsum nequit abnegare vel annihilare (quod summa erga summum numen reverentia dictum sit) ita etiam non efficere vult nec etiam possit (quia ejusmodi voluntas imperfectionem, & vitium includeret, a quo immune illud ipsum esse demonstravimus, quod summum vocamus) ut hominem posset solvere illa obligatione morali, quamobrem neque in alium ejusmodi potest imperium transferre, ita ut ex plenitudine suæ potestatis haberet facultatem sibi imperandi quod divinis præceptis, & juri naturali contrarium est. Et posito quod prætendunt

nonnulli viri eruditi, imperium summum a Deo immediate collatum, multo minus statuendum hominis dispositioni etiam subesse quæ moraliter justa & bona. Quoad ea, quæ juris sunt moralis seu naturalis, summum imperantem parem cæteris civibus voluisse Deum, ex jam dictis sequitur, & consequenter imperium eo subsistit, ubi autem imperium deficit, cessat quoque obsequium. Cui etiam accedit quod impossibile nulla est obligatio, atqui quæ contra bonos mores sunt, & lædunt pietatem, per verecundiam in eorum numero habenda, quæ dicuntur impossibilia juxta *l. 15. ff. de cond. inst.* ergo ad ea obligari non possumus, quin ipsam obligationem tanquam ipso jure nullam evanescere & corruiere necesse sit. Verum quid si summus imperans me declinantem exequi, quod injuste imperavit, circa id generis negotia cogere, vel etiam punire velit, quæritur an æquo animo injuriam, qua me afficere parat, perferre debeam, vel an resistendi ipso facto facultatem eo casu divina & humana jura mihi tribuant. Quemadmodum si possum obsequi, non sum obligatus jure divino teste Apostolo, qui nobis commendat Deo magis obediendum quam hominibus; sic etiam non teneor perferre injuriam, quam ob negatum obsequium rei illicitæ exsequendæ causa mihi inferre conatur: verum adversum eam mei defensionem suscipere possum, æquitate & recta ratione dictante: ubi enim offensio est injusta, ibi defensio justa est. Quid enim illa obsequii negatio aliud, quam resistere voluntati principis, sive verbis recusetur, sive non præstando quod imperatum, declinetur. Quippe quo ad ea quæ imperat contraria jure naturæ, mihi æqualis est, quoniam circa ea nullum ipsi imperium, nulla dispositio, par autem in parem non habet imperium. Et quod si quis illud sibi in me velit vindicare, possum illi resistere, multo magis itaque repellere injuriam mihi ob justam obsequii negationem imminentem ab eo, cui æqualis sum. Quemadmodum itaque non considerare debet princeps tanquam vi sui imperii civem obligans ad obediendum jussis juri naturæ contrariis, qua summo imperio hoc casu destituitur; ita nec civis debet considerari tanquam summi imperii violati reus declinandi ea quæ injuste sibi imperata sunt, quia cessat imperium, & idcirco non violatum imperium, nec etiam ei resistere dici potest subditus, sese opponens injuriæ imminenti, sed defensionem suam suscepisse adversus sibi parem & æqualem. Quamobrem non resistit principi, qua principi, sed qua privato & sibi æquali, verum hac resistendi licentia

licentia non omni occasione & tempore uti debemus. Sunt enim injuriæ quædam leves, quædam satis graves, quæ vel tolerari possunt sine summo, vel propriæ personæ, vel familiæ, detrimento. Leves injuriæ tolerandæ potius, quam vi depellendæ; præsertim si conferamus magna incommoda & pericula, quæ Reipub. imminet ex ejusmodi resistantia, cum parvo damno, quod ex ejusmodi injuria, si perferatur, pervenit ad cives. Præterquam quod etiam nobis commendat lex moralis, & rationis dictamen a Christo repetitum, ideoque approbatum in Evangelio, oportere hominem propter levem injuriam non illico, omnem exuentem patientiam, ad vim, & arma confugere, & paratum esse ad eam vindicandam, vel a se depellendam: præsertim si

majus bonum levius perferendo malum consequi potest. Si enim satius est levis injuriæ, etiam nobis ab æquali illatæ, patientia defungi, quam vindicandi nosmet ipsos aut tuendi causa vim adhibere, magis rationi & æquitati convenit, ut tales nos præbeamus erga summos imperantes. facile compensari possunt damna ex injuria injuste nobis illata, *interventu meliorum*, ut inquit Tacitus. Sunt publica quandoque privatis anteponenda bonis.

Leniter ex merito quicquid patiare ferendum est:

Quæ venit indigne pœna, dolenda venit.

Ovid. in Epist. Oenon. ad Parid.

Veniunt in tali casu multæ ponderandæ circumstantiæ, quæ bono civi agendorum regulam præscribunt.

II. I. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam a se injuriam jus habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum id necessarium est. Potest igitur civitas jus illud resistendi promiscuum publicæ pacis & ordinis causa prohibere: Et quin voluerit dubitandum non est, cum aliter non posset finem suum consequi. Nam si maneat promiscuum illud resistendi jus, non jam civitas erit, sed dissociata multitudo, qualis illa Cycloperum.

--- Θειμὸς δ' ἰδὲ ἕκαστος

Παίδων εἰδ' ἀλόχων.

--- *Dant conjugibus jus*

Quisque suis sobolique.

Νομάδες, ἀπὲρ δ' εἰδὲν εἰδὲς εἰδένος.

Confusa turba, nemo ubi audit neminem:

*Eurip.
Cyclope.*

Et Aboriginum, qui Sallustio tradente, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum: & apud eundem alio loco Getuli qui neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur.

C O M M E N T A R I U S.

Quemadmodum leges naturæ cuique curam, & conservationem sui agendam non commendant solum, sed & præcipiunt; ita etiam quisque naturaliter se tueri potest adversus vim & injuriam illatam, & consequenter resistendi jus habet eam sibi inferentibus, vel inferre comminantibus. Defensio enim sui potissimum in jure resistendi, & conservatio in defensione consistit; itaque posita una, & alteram poni necesse est. Verum cum illud sistendi jus quod quisque naturaliter habet, sæpissime causa est ut publica pax, & tranquillitas, sine qua nulla societas humana diu subsistere potest, quia, ea sublata, societas distrahitur mutuis discordiis atque bellis, & dissociata est multitudo. Hinc necesse habuerunt homines, in civilem societatem coalescentes, ad pacem & tranquillitatem, quæ

in statu naturali propter illam cuique a natura concessam resistendi facultatem, perturbatur, obtinendam, renunciare hinc libertati, quod etiam fecerunt submittendo se imperio, & voluntati ejus, quem societati præfecerunt, & cui curam demandarunt, ut provideret, ne quid publica tranquillitas detrimenti caperet: itaque qui civitati præest, eam limitare, & certis eventibus jus resistendi concedere potest, cujus est judicare, & definire qualis & quanta hujus resistendi potestatis portio cuique assignanda & tribuenda, quo tempore & loco, atque quo modo ea utenda, scilicet pro ut arbitratus fuerit expedire tranquillitati publicæ. Verum in totum tamen tolli posse jus resistendi a civitate, vel qui eam repræsentat, principe aut summo magistratu, cum Authore statuere nequeo,

nec etiam homines, in societatem coalescentes, id voluisse mihi persuadeo. Societatem civilem potissimum excitarunt, ut semet ipsos in securitatem affererent, & valerent ad arcenda communibus viribus a se ea pericula, quibus obnoxii erant in naturæ statu. Atqui societas civilis subsistere nequit sine tranquillitate, nec tranquillitas sine summo imperio, nec imperium haberi sine submissione voluntatis, nec submissione voluntatis sine renunciatione istius libertatis naturalis, quæ cuique tribuebat jus resistendi ad depellendam a se injuriam & vim. Hinc omnia illa, quæ hic enumeravimus, expetierunt propter societatis conservationem; conservationem vero societatis ob conservationem & defensionem sui, qui finis est primarius, tranquillitas publica secundarius: tantum itaque detrahere de jure resistendi voluerunt, quantum civitas judicaret ad obtinendum finem secundarium necessarium. Inservit autem tranquillitati publicæ, adeoque conservationi fo-

cietatis, ut promiscuum resistendi jus, quia distrahit, imo tollit societatem, tollatur a principe civitatis, sed non in totum prohibeatur & cuique privato adimatur; tam late non patet potestas summa: quia ea quibusdam eventibus utendi sibi facultatem reservasse cives sive populus præsumendus est. Quippe quoniam securitas & conservatio sui in causa fuerit, quamobrem in civitatem coaluerit, cujusque defensio vero resistendi jus potissima pars sit, deterioris longe conditionis esset jam membrum civitatis, quam in statu naturali degens, in quo potest a se naturaliter depellere omnem injuriam, & resistere illam sibi inferentibus, quam potestatem, cuique a natura concessam, jam civitatis membro adimunt quicumque statuunt civibus nullum prorsus resistendi jus esse reliquum, vel saltem a summo imperante eripi posse. Quod axioma multas iniquas & a ratione & æquitate alienissimas illationes producit, de quibus in seq. quædam dicenda.

2. Ita ut dixi habent mores omnium civitatum: *Generale pactum est societatis humanæ, inquit Augustinus, Regibus obedire.*

Æschylus:

Ἡγεμῶν μόνῳ ἐχέτω τὸ ἐπιτάσσειν κατὰ.

Rex est suo utens jure, nulli obnoxius.

Sophocles:

Ἄρχοντες εἰσιν, ὡς θ' ὑπειπὼν. τί μή;

Nam principes sunt: obsequendum. quippe mi?

Euripides:

Τὰς τῶν κρατύντων ἀμαθίᾳ χερῶν φέρειν.

Imperia habentum perferenda inscitia est.

Adde quod supra ex Tacito in hanc rem adduximus: *cujus & hoc est; Principi summum rerum arbitrium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est. Hic quoque.*

Indigna digna habenda sunt Rex quæ facit.

Seneca:

Æquum atque iniquum regis imperium feras:

Quod ex Sophocle sumptum, qui dixerat:

Ἄλλ' ὃν πόλις εἴσῃς, τῷδε χερὶ κλύειν,

Καὶ σμικροῦ καὶ δικαίου καὶ τιναντία.

Et quod apud Sallustium est: *Impune quidvis facere, id est regem esse.*

COMMENTARIUS.

Verissima hæc exempla adducta, modo sano sensu intelligantur. Rex juste imperium tractans nullius obnoxius est judicio vel censuræ, ipsius jussa leges civibus esse debent, quibus resistere nequeunt. e repub. est ut imperii ratio uni tantum reddatur. Rex utens suo jure, omnibus civibus superior est, nemo ei æqualis; hinc resistere legitime imperanti, summum nefas ducendum. Verum regem bonum juste imperare dicimus, juxta Xenophon. lib. 8. de prædica Cy-

ri, cujus opera similia sunt boni pastoris, qui, civium, tanquam pastor, omnium curam habet, pro eorum salute & securitate invigilare non desinit, qui non deglubit eos, sed tondet exigente necessitate; qui publica commoda privatis anteponeit, qui non iniqua & injusta imperat, sed æqua & honesta. Reges enim vocati a recte agendo & imperando, quamobrem recte faciendo regis nomen tuetur. Senecæ autem dictum potius concilium est, quam juris regula, & intelligendum

justa, statuo, non obligatus populus cenferi debeat ad ea faciendā, vel etiam ad non resistendum Josuz imperio, si ad exequenda iniqua voluisset populum ipso facto cogere. Erat quidem lege Hebræa pœna mortis statuta in rebelles, & contumaces erga principem seu summum magistratum, ejus mandata exequi detrectantes. Qua lege damnati dicebantur damnati *causa regni*, quemadmodum apud Romanos *majestatis*. Verum lex illa pertinet ad ejusmodi actum, qui vitium includit ut patet ex voce *rebellis*, ideo ad manifeste iniqua imperata exequi, civem recusantem non pertinet. Rebellis enim dici nequit, qui obsequium non præstat, vel resistit non habenti imperium. Hinc ad hunc locum annotant interpretes, populum obsequium promittere quatenus a Deo ipse imperator non desciverit, neque alia quam recta atque salutis ac tranquillitati communi utilia & cum lege Dei convenientia præscripserit atque imperarit. Unde additur in lege *Deut. 17. 12.* mortis pœna dignum qui nolit obedire sacerdotis imperio, *qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo.* Qui facit quod Deus ab eo reposcit, ideoque quod justum & rectum, quia secundum verbum Domini decernentis. Vult itaque Dominus sacro sanctam haberi auctoritatem Judicum, & imperium summorum imperantium legitime, id est secundum Dei verbum, quod imperii summi exercendi debet esse mensura & regula, illud exerceri, sub pœna mortis. Nihil huic obstare potest quæ habentur de jure Regis apud Samuelem, quia quæ ibi describuntur, non juste & honeste a rege potuissent agi jure regio, sed imperata tamen & in actum deducta, quamvis injusta, perferenda potius incommoda, quæ ex ejusmodi mandatis, & factis summorum imperantium in cives redundant, quam ut resisterent principi, quem summa majestas superiorem efficit omnibus civibus, cujus est imperare quod optat, subjectis jussa exequendi imposita obligatione, ita ut sacrilegii instar videatur habendum disputare de potestate principis, multo itaque magis crimen existimandum resistere ejus imperio. Nonnulli eorum sententiam veritati, & sensui istius loci magis consentientem arbitrantur, qui statuunt, non describi a Samuele nudum regis factum, & consequenter nec jus regium, vel vitiosam aliquam consuetudinem, quæ apud illas gentes, ad quarum similitudinem regem exoptabat populus, obtinebat, sed verum jus regium, quod a Deo concessum regibus, quo & ad majestatem regiam tuendam, & exigente Reipub. necessitate ad ejus conservationem communemque salutem utilitatemque asserendam in securitatem, juste & honeste, salva itaque conscientia, utendi facultatem habet. Quod facile constabit, si singulas juris regis partes quæ a Samuele enarrantur, diligenter examinemus. Filios subjectorum in totius regni publicum commodum usurpare nulla vetant jura. Præcursores, armigeros, aurigas, tribunos, centuriones, quando utilitas ac necessitas Reipub. exigit, unde vero sibi eos sumeret, nisi e civibus. Filias sibi unguentarias, focarias, & panificas facere, secun-

dum cujusque regionis morem & consuetudinem, quid iniqui, quid injusti vel inhonesti habebit. Segetes & vineas ad sustentanda onera Reipub. vel etiam regis familiaris, cui sua debet constare majestas & dignitas, sibi vindicare non iniquum videtur. Nonne in bona subjectorum eminens dominium regi? ut ea tollere possit in usum Reipub. quæ iniqua videntur extra casum necessitatis, licita fiunt Reipub. necessitate exigente, quæ omnes leges & obligationem quam imponunt solvit, aurum & argentum cæteraque pretiosa suppellex censetur juxta Philonem magis regis esse, quam eorum, apud quos in arca asservantur. *Bona enim omnia in civitate habitantium velut domestica sunt regum bene imperantium*, ait Isocrates. Posita itaque Reipub. necessitate, & majestate regis exercitium juris, a Samuele descripti, exigente, nihil iniqui, nihil inhonesti & injusti continere videtur, positum, ut ita dicam, terminis habilibus; nam & usus ejusmodi potestatis potest aliquando in abusum mutari, ideoque & jus legitimum quandoque in usurpativum, scilicet quando pro lubitu extra casum necessitatis Rex descripta jura exercere vellet, ut solebant Reges Orientis, cui etiam impune non pareri, imo etiam resisti posse tanquam suæ potestatis limites maxime excedenti, itaque jus dicenti extra territorium. Si itaque de casu necessitatis intelligamus quæ apud Samuelum habentur, facultas juste & honeste ea omnia agendi regi competere videtur, cui resistere summum nefas merito habetur. Non obstat locus *Deut. 17. 14.* ubi longe alia vitæ agendæ ratio regi præscribitur; non enim ibi describitur quid Rex pro potestate sibi concessa exigente necessitate, & Reipub. utilitate suadente facere possit, verum quam vivendi regulam sequi oporteat regem quam regem, quamvis enim vitæ instituendæ & degendæ ratio debeat esse conveniens tantæ majestati, potest Rex peccare tamen in excessu, quem prohibet Deus, quamobrem abrogat quidem Moses regnum fastum, non diminuit tamen auctoritatem, equos vetat multiplicare ad numerum excedentem, impensas augere inutiles, unde gravissimorum onerum injusta impositio, libidinem dehortatur, quæ semper illicita, & subjectis sæpissime damnosa. Sed quem in finem illa adjungit Samuel verba, *et clamabitis in die illa a facie regis vestri, quem elegeritis vobis*, quam ut injustam dominationem se depinxisse demonstrat. Quamobrem enim clamaret populus, nisi ob tyrannidem regis, qua oppressus quamque perferre coactus erat. Verum respondent illam implorationem divini auxilii non respicere injurias & injustam dominationem aut abusum regis potestatis, verum impatientiam populi hac denotari, cui, regibus parere non sueto, videretur potentia regum & tantus fastus nimis gravis & intolerabilis, ideoque sub democratia & judicum imperio, quo majori libertate frui solitus, monarchicum statum perturbatus Dei ope imploraturum prædicit, ut pristinam velit Reipub. imponere administrationis formam, sive Democratiam seu Aristocratiam. Absurdum itaque es-

set

set ex hisce verbis deducere illam consequentiam, populus implorabit auxilium divinum ad se liberandum a potestate regia, ergo Samuel sermonem habet de injusta dominatione, vel tantum facto aliquo regis injusto, jure divino nec humano probato, non de vero jure regio, cum jam demonstravimus causam populi querelis præbere potuisse adstrictam sub regibus libertatem, ideoque sibi imperium displicuisse. Quemadmodum Avidius Cassius jactabat causam armorum, quæ in M. Antonium susceperat, fuisse, *quod sibi hujus imperium displiceret, quod non posset ferre nomen imperatorium.* Verum nos statuimus a Samuele non describi verum jus regium, sed quod Reges Orientis sibi usurpaverant & vindicaverant in populos, ad quorum similitudinem sibi regem expoposcerant, ideoque ultro sese subjecerant ejusmodi imperio, quamvis tyrannico, & proinde

tenerentur illud æquo animo perferre, ita ut etiam si non responderet eventus majoris libertatis dulcissime jam antea experti populi desiderio, ejusmodi Reip. tamen status non erat justa resistendi causa. Postquam enim populus sibi electione talem regem constituisset, ipsi eadem quoque imperii tribuenda jura, quæ invito ei auferri nequeunt. Quamobrem non videtur mihi hunc locum probare, quod Authori probandum incumbit, scilicet resistendi facultatem non habere populum, etiam si iniquissima quæcunque peragenda ipsi Rex imponat, nec se tueri posse adversus principis injurias, sed æquo animo perferendas, ideoque nullum ipsis esse refugium nisi ad preces quibus divinum auxilium implorare necesse habet, ut velit se liberare ab injusta regis dominatione. Quippe est hic casus specialis.

IV. I. In novo fœdere Christus præcipiens dari Cæsari quæ Cæsaris sunt, intelligi voluit a suæ disciplinæ sectatoribus non minorem, si non majorem, obedientiam cum patientia (si opus sit) conjunctam summis potestatibus doberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur; quod latius exsequens optimus ejus interpres Paulus Apostolus, officia subditorum late describens, inter alia, *Qui obsistit, Rom. XI. inquit, potestati, Dei ordinationi obsistit: tum vero qui obsistunt, sibi ipsis condemnationem accipient.* Addit mox, *Dei enim minister est qui potestate fungitur tuo bono.* Deinde, *Quapropter necesse est subjici, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii nostri manat, neque hominibus tantum, sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primam, quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in Evangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Alteram, quod hic ordo nostro bono inserviat.

C O M M E N T A R I U S.

A Uthor hic iterum incidit in errorem sæpius a nobis refutatum, inducens Christum tanquam novum legislatorem hic, & multis aliis hujus operis locis: quasi in Evangelio a Christo majorem obedientiam cum patientia conjunctam, quam Hebræi suis regibus, præstare obstricti essemus superioribus magistratibus ac potestatibus, qualem exigit societatis civilis conservatio, & communis utilitas ac salus, & rectæ rationis dictamen, & idcirco ex jure naturali descendens obligatio, per se immutabilis omni tempore, & in omni regiminis forma, quæ semper summum aliquod imperium præsupponit, commune omnibus societatibus civilibus, & eandem optemperandi obligationis mensuram producit. Quemadmodum unum idemque est summum illud

imperium, quod civitates & Respub. conservat; ita eadem imperii jura, eadem & obligatio, qua cives ad obedientiam, summis imperantibus debitam exhibendam tenentur, quod enim summum est, augmentum per magis, vel minus, tanquam gradus, non patitur, quin dici deberet, vel minus, vel magis summum, ergo non summum. Christus itaque præcipiens dare Cæsari quæ Cæsaris sunt, non aliquid novi in majori gradu præcipit, sed inculcat quæ jus naturæ, quod rectæ rationis dictamen est, exigit vel præcipit, non suum itaque præceptum proponit, sed quid naturalis lex imperet, explicat, & quasi repetit. Quemadmodum effigies Cæsaris nummo impressa referebat summam majestatem, & potestatem penes Imperatorem residere, disciplinæ

suae adjectores suo responso admonet, ut juxta divina & humana jura debitam summis magistratibus obedientiam exhibeant, ei omnibus summæ majestatis juribus uti frui permittant, sine quibus nullum diu potest subsistere imperium, & consequenter ei necessario, & inseparabiliter coherentibus. Verum cum adjicit, & *date Deo quæ Dei sunt*, manifeste testatur quousque magistratibus obedientia debita a civibus pateat atque sese extendat. Obediendum Cæsari se continenti intra jura propria, nec Dei jura sibi usurpanti. Itaque si quid potestas humana præcipiat contrarium legi divinæ, ei impune non paretur, quia Deo, coram quo respectu obligationis, quæ ex jure divino descendit, princeps & cives sibi æquales sunt, & ejusdem conditionis, ideoque alter in alterum nullum habet imperium, potius parendum, quam hominibus juxta illud Apostoli. In cæteris vero Reipub. administrationem spectantibus omnino superiorum jussis obtemperandum, juxta divina atque humana jura commendat Christus, eo enim ipso, quo, humana necessitate exigente, recta ratio ad cœtus celebrandos, & societates excitandas, sine quibus neque vita transigi, nec homini cum homine commercium, vel societas, ad quam colendam sociale animal eum effinxit rerum omnium Author, intercedere nequit, mortales impulit ipse Deus, qui homini imposuit obligationem se conservandi, quamobrem ejus naturæ indidit acres stimulos, qui eum ad se tuendum, & conservandum vehementer impellerent, simul quoque ei facultatem tribuit adhibendi illa media, sine quibus se conservare nequit, quem in finem rationis quoque participem fecit, cujus vi posset eligere & indagare media ejusmodi, quæ huic fini inserviunt, ideoque & ipse constituisse videri debet, quæ, recta suadente ratione, homines introduxerunt, atqui jam dictaverit homini reſtatio conservationem sui ipsius haberi non posse, nisi in societatem civilem coalescant, & cœtus cum sui simillimis celebrent, societatem autem subsistere non posse sine suo fundamento, quod est summum imperium. imperium autem nullum effectum præstare, nisi cives omnem necessariam & legitimam, quam societatis fabrica atque structura exigit, obedientiam, summis imperantibus præstent; hinc omnis potestas recte dicitur a Deo esse, eique obediendi obligationem divinam quoque voluntatem civibus imponere. Quo sensu intelligenda nobis videntur, quæ dicit Apostolus & alio quoque loco interpretati su-

mus Rom. 13. Cujusmodi obedientia includit subjectionem, subiectio non resistendi necessitatem. Resistendi enim licentia omnem distrahit societatem, & idcirco qui voluit ut homines se conservarent, etiam voluit ut summa constitueretur aliqua potestas, quæ nobis præstaret omnem securitatem adversus ea quæ conservationi nostræ, & societati nocitura videntur. Nullam potestatem haberi posse docet ipsa ratio, nisi nos subjiciamus in omnibus summo imperanti, quæ honesta & recta, & societatis conservationi consentanea; nulla vero ejusmodi subiectio sublata resistendi licentia, ergo qui approbavit constitutionem summæ potestatis civilis, etiam voluit ut ei subiecti simus, ideoque vetat omnem resistendi licentiam. Habet itaque Apostolus sermonem de legitima potestate, eamque a Deo ordinatam dicit, & idcirco qui ei obstitit, Dei ordinationi obstitit, eoque sensu Dei ministrum vocat, cui subjici & civium interest, cum propter salutem propriam, tum etiam conscientiam, quæ nobis dicitur obtemperandum divinæ voluntati; obtemperamus autem nos subjiciendo potestatibus supereminentibus recte & juste imperantibus, quo sensu a Deo esse dicuntur. Unde Theophylactus ex Chrysostomo. *Quid ais? an omnis a Deo electus princeps? non de singulis, ait, principibus, sed re ipsa loquor: alios parere, alios imperare, nec omnia sursum deorsum ferri, id vero sapientia divina opus est, non enim dixit, non est princeps, sed non est potestas nisi a Deo, ut de principatu intelligas loqui, ut cum sapientes dicunt, non sine numine virum cum uxore conjungi, non de supra aut libidine, sed justo matrimonio loquuntur. Omnes igitur potestates, sive patris in filium, sive mariti in uxorem, atque adeo quæ in animantibus, apibus, gruibus, piscibus sunt, a Deo ordinatae sunt.* Manifestum itaque est Apostolum loqui de justa & legitima potestate; si enim omnem potestatem, & omne imperium, quantumvis injustum & iniquum, a Deo esse diceret, & propterea ei nos subiectos esse debere præciperet, potius omnem imperandi & parendi veram rationem everteret, quam commendaret, atque etiam iniquitatis insimularet omnis justitiæ & æquitatis authorem, quod absurdissimum dictum. Hinc & alibi Tertull. ait, *omnes hujus seculi potestates & dignitates non solum alienas, verum & inimicas Dei esse, quod per illas adversus Dei servos supplicia consulta sunt.* Sermonem habens de magistratibus Ethnicis, quos & a *Damone* esse alibi pronunciat.

2. Atqui, dicat aliquis, injurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, apposite dicunt, has quoque injurias utiles nobis esse, quia ista patientia sua non sit caritura mercede. Mihi videtur Apostolus considerasse finem universalem isti ordini propositum, qui est tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicas consequamur, dubitandum non est: nemo enim sibi male vult: at imperantis felicitas in subditorum felicitate consistit.

Sint

Sint quibus imperes, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: *Nisi potestas publica esset, alter alterum vivum deglutiret*: qui sensus & apud Chrysoctomum: τῶν πόλεων τὰς ἀρχοντας ἀν, θείων αἰλῶν αἰλογώτερον βιωσόμεθα βίον, δάκνοντες αἰδῆλας ἢ κακῶδῶντες, nisi rectores civitatum essent, feriozem feris viveremus vitam, non mordentes tantum, sed & vorantes alios alii.

C O M M E N T A R I U S.

LEves sane pati injurias, quam eas vindicare resistendo principi, vel etiam coercendo regis potestatem, Reipub. saluti, unde & cujusque civis conservatio atque salus utilitasque pendet, utilius est: quoniam ejusmodi resistentia multa secum quandoque trahit incommoda, ut diximus, & Rempub. in summum adducit discrimen, imo misere bellis intestinis & civilibus discordiis dilacerat, si non funditus evertat. Commendat quoque patientia Christiana ne ad vindictam simus nimis prompti, quæ sæpissime velo necessariz defensionis adversus principis illatam injuriam & injustam dominationem, obtegatur. Merces itaque, quam nobis ex ejusmodi patientia polliceri habemus, est propria securitas & utilitas, quæ conjuncta est cum tranquillitate publica. Fortasse Author alio sensu patientiz suam mercedem tribuit, quasi per eam nobis meritori simus singularem gratiam apud Deum, faciendo quod oportet; cujus generis obedientiam, quæ omnem prohibet resistentiam, an exhibere summis teneamur magistratibus, est error, quem su-

pra refutavimus. Qui itaque propriam salutem atque utilitatem amat, idem sentire debet, quid enim saluum, quid intactum ab improborum hominum manibus & crudelitate servari posset, sublato summo imperio, atqui eam consistere non posse jam diximus, si cuique ei resistendi competeret licentia, non facile extremo hoc utendum remedio monuimus. Huc pertinent illa Colot. apud Plutarchum p. 1124. *Qui vitam, qui leges composuerunt, atque jura, utque regerentur urbes & imperio magistratum parerent, instituerunt, si in tranquillo admodum ac tuto nos collocaverunt, tumultibusque liberaverunt. Ista si quis aboleret, ferarum porro vitam victuri essemus, & quisque obvium quemque tantum non devoraturus.* Hinc olim Perzæ, cum Rex decessisset e vita, quoque deinceps sine lege & imperio vitam egerunt, ut discerent reipsa, quantum malum afferat defectus legum & imperii, cædes, rapinas, & si quid deterius introducens, ut sint regum custodes fideliores apud Sextum Empiricum *advers. Mathemat. l. 2.*

3. Quod si quando nimia formidine aut iracundia aliisve affectibus transversi agantur rectores, quo minus rectam ineant viam quæ ad tranquillitatem ducit, id inter minus frequentia habendum est; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum pensantur. Leges autem satis habent id quod plerumque accidit respicere, ut ajebat Theophrastus, quo & illud Catonis pertinet: *Nulla lex satis commoda est: id modo queritur, si majori parti & in summa prodest.* quæ autem rarius contingunt, communibus tamen regulis constringenda sunt, quia etsi ratio legis in isto speciali facto specialiter locum non habeat, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici fas est. Id enim satius quam sine norma vivere, aut normam cujusque arbitrio permitti. Seneca apposite ad hanc rem, *Satius erat a paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ob omnibus aliquam tentari.*

L. τὸ γὰρ
D. de legibus.

L. III.
in fine. D.
de per.

hered.
Livius
lib.

XXXIV.

Lib. VII.
de benef.

o. 16.

C O M M E N T A R I U S.

DIximus summam potestatem vel imperium principem non Deo similem reddere, ab humanis imbecillitatibus exemptum, sed hominem esse, licet longe supra communem hominis conditionem majestate evehctus, ideoque nihil humani ab eo sit alienum. Quamobrem etiam quædam vitia humanæ principis naturæ condonanda, nec statim arripienda tanquam causa justæ rebellionis & resistentiz, sed perferenda ut cætera na-

turæ mala & incommoda, quæ interventu meliorum pensantur. Potius est minus malum perferre, quam dum huic mederi conamur, nos majori incommodo ac periculo exponere, quod sæpius metuendum propter incertum eventum & exitum, quem habere solent ejusmodi remedia, quæ ejus generis malo corrigendo adhiberi necesse est. Hinc affirmat vir prudens apud Plutarch. nullam Reipub. formam meliorem esse bello civili.

li. *Ferenda regum ingenia* apud Tacit. licet quandoque ipsis deint illarum virtutes, quas in optimo & bono principe, officium, quod sibi, qua principi, incumbit erga cives, iusto imperandi modo, explente, desideramus; non enim semper utiles principum mutationes. Si quidam a recto tramite deflectant reges, attamen non generalis illa regula, quæ dicitur non resistendum esse regibus, in summis potestatibus mutanda: hoc enim non adeo frequens est, quamobrem non ideo interverti debet regendi & parendi ordo, istiusmodi generali & universali sanctione inductus, contraria lege tribuente resistendi principi licentiam civibus. Si ejusmodi casus singularis extat, viri prudentis est judicare quid sibi faciendum incumbat, ponderatis temporis, loci, personæ, officii, juris, aliisque id genus rerum circumstantiis, quæ omnia legibus aliquando nequeunt comprehendi, quæ tantum respicere solent id, quod plerumque accidit. Præ-

sumitur princeps, quia ejus felicitas posita in felicitate civium, & salute Reipub. imperio quoque ad illam tuendam usus; quod si secus acciderit, præter opinionem est, & legis, obsequium regi præstare præcipientis, intentionem: unde *L. 10. ff. dell.* neque Senatusconsulta, neque leges ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur. Sed sufficit ea, quæ plerumque accidunt, contineri. vid. Bolognet. *de leg. jur. & aquis. cap. 29.* Unde & recte inferitur, licet princeps aliquando quædam admittat contraria boni principis officio, ideoque nec specialis lex statim ferenda, quæ libertatem cuique concederet resistendi summæ majestati, sed valet lex generalis, prohibens resistendi licentiam, excepta tamen atrocissima & intolerabili injuria. Verum ejusmodi casum perraro extitutum præsumitur, ideoque lex ejus non habet rationem.

4. Locum & hic habere debet illa nunquam satis memorata Periculis apud Thucydidem sententia: *Sic existimo, etiam singulis hominibus plus eam prodesse civitatem quæ tota recte se habeat, quam si qua privatis floreat utilitatibus, ipsa autem universim laboret. qui enim domesticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen everfa, percat & ipse necesse est: Contra vero, etiamsi quis in beata republica parum felix est, multo tamen facilius per illam incolumis servatur. Quare cum civitas quidem singulorum possit sustentare calamitates, singuli autem publicas non item; quid est cur non universim ipsi consulere, ipsamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quasi attoniti jactura rei familiaris salutem proditis republicæ? Quem sensum breviter ita explicat Livius: Respublica incolumis & privatas res salvas facile præstat: publica prodendo tua nequicquam serves. Plato dixerat legum IV: τὸ κοινὸν ἄλλοις ἐνδεδῆ, τὸ δὲ ἴδιον ἀποστῆ τὰς πόλεις. καὶ συμφέρει τῷ κοινῷ πρὸς καὶ ἴδιον ἀμφοῖν, ἢ τὸ κοινὸν πῆχτην καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον, Quod commune est connectit civitates, quod singulorum, dissipat; quare & publice & privatim utilius est ut publica magis quam privata curentur. Xenophon vero: ὅστις ἐν πολέμῳ ὦν σασιάζει πρὸς τὸν ἄρχοντα, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν σασιάζει: qui in bello contra ducem seditiose se gerit, facit hoc cum suæ salutis periculo. Eodem & illa Jamblichi pertinent: Non disjuncta est privata utilitas a publica, imo in bono communi singulare etiam continetur: & ut in animalibus ceteraque natura, ita in civitatibus in totius salute salus est partium.*

Lib.
xxvi.

COMMENTARIUS.

Quemadmodum a conservatione totius cuiusque partis, ex quibus conflatur totum, salus dependet; hinc qui semet ipsum salvum velit civis, prius curare debet ut civitas vel Respub. servetur incolumis & ab interitu vindicetur, quia & ipse interire necesse habeat, everfa Repub. *Quid est igitur civium professio? ne quid privatim utile ducat, & de nulla re, tanquam emancipatus, deliberet: sed ita ut manus aut pes, si ratione uterentur & naturalem ordinem intelligerent, nunquam concitarentur aliter nec desiderarent quic-*

quam, nisi ratione habita universi. Arrianus *Epicteto lib. 2. cap. 10. Omnibus bonis expedit salvam esse Rempub.* inquit Philo. Hinc publicæ salutis privata incolumitas est postponenda. Turpe enim est pluris privatam quempiam, quam civitatem facere universam, est apud Xenoph. Huc etiam pertinent illa Cæsaris apud Dionem *lib. 38. Privatim quidem, ait, nemo omnium ita potest laetis rebus uti, ut non idem cum Repub. corrumpente percat: at Rempublicam, si prospero successu utatur, etiam privatorum omnes calamitates sublevare.*

5. In publicis autem præcipuum haud dubie est ordo ille, quem dixi, imperandi parendique; is vero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Explicare libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco: *ὅ μὴ πῶς ἐγὼ εἴτε ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἀρχοῦντά τινα τῶν ἀρχομενῶν ἢ πῶς, εἴτε ἂν σωτήριον πρὸς τὴν πόλιν, εἴτε τὸ ἄρχεῖν ὑποχρεῖται καλεῖν αὐτὴν ἀρχεῖν. συνέψαθε δὲ πῶς μὴ νόστος οἰκίας γένοιτο, ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων καὶ φρονήσωσι. πῶς δὲ τῶν διδασκαλείων, ἂν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδῶν ἀμελήσωσι. τίς ὕψιστα νοσεῖν, ἂν μὴ πάντα τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμνοντες περὶπαρῶσι. τίς δὲ ἀσφάλεια ναυπηλοῦσιν, ἂν οἱ ναυπηγῶν κυβερνητῶν ἀνηκῶσι. φύσει γὰρ ἀναγκαῖα ἵνα ἢ σωτήρια τῷ μὴ ἀρχεῖν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, τῷ δὲ ἀρχεῖν τέτακται.* *Esse vero neque decorum existimo, ut rector civitatis subditis cedat, neque spem esse ad salutem si quod parere positum est velit imperare. Cogitate enim quis futurus sit ordo in familia, si a junioribus senes spernantur: unde sanitas egrotantibus, si non per omnia Medicis pareant: quid tuti navigantibus, si plebs nautica gubernantium jussa contemnat. Natura quippe id necessarium & hominibus salutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant.*

COMMENTARIUS.

Ordinem imperandi & parendi non posse consistere, manente penes cives resistendi licentia, supra demonstravimus, atque hoc exemplo confirmat Auctor. Resistendi enim facultas facit subiectum æqualem principi, & consequenter intervertit imperandi & parendi ordinem, quia æqualitas, tollendo potestatem imperandi, tollit quoque subjectionem; nullum enim imperium sine subiectis, nec subiecti sine imperio concipi possunt; sublata autem subjectione, evanescit obsequendi necessitas; vanum autem imperium sine obsequii obligatione. Præterquam quod & summam confusionem illam licentiam parere necesse sit, quæ tandem universam perfundet Rempub.

6. Paulo comitem addamus Petrum; cujus hæc sunt verba: *Regem honorate. Servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & æquis, sed etiam duris. Hoc enim cedit gratiæ, si quis propter conscientiam Dei suffert molestiam injuste afflictus. quæ enim gloria est si peccantes & colaphis cæsi subsistitis? sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis, hoc cedit vobis gratiæ apud Deum.* Confirmat mox hoc a Christi exemplo. Idemque sensus in Clementis constitutionibus his verbis exprimitur: *ὁ δὲ λαὸς ὄνομα φέρεται πρὸς τὸν δεσπότην καὶ φόβος θεῶν, καὶ ἀσθεῖς, καὶ πονηρὸς ὑπάρχη.* *Servus Deum timens simul bene hero suo velit, quamvis impio, quamvis injusto.* Notanda hic duo: quod dicitur subjectionem dominis deberi etiam duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod sequitur, ei fundamento superstructum, non minus subditorum quam servorum officium respicit. Ac deinde talem a nobis requiri subjectionem quæ injuriarum patientiam secum ferat: sicut de parentibus dici solet.

Ames parentem, si æquus est: si non, feras.

Et Eretrienſis quidam adolescens qui Zenonis scholam diu frequentaverat, quid ibi didicisset rogatus respondit; *ὄργῳ πατρὸς φέρον, iram patris ferre.* De Lysimacho Justinus: *Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit.* Et apud Livium est: *Ut parentum sævitiam, sic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam esse.* Apud Tacitum: *Ferenda regum ingenia: & alibi: bonos Imperatores voco expetendos, qualescunque tolerandos.* Apud Perfas, laudante Claudiano:

*Quamvis crudelibus æquo
Pareatur dominis.*

COMMENTARIUS.

Non quascunque summorum imperantium injurias statim civibus vel subjectis justam rebellionis, & resistendi causam præbere, statuimus sup. quippe non solum bonis & æquis, sed etiam duris dominis, quo nomine etiam magistratus denotari recte Author opinatur, obedientiam præstandam loco allegato Petrus docet. Verum qui duri domini? qui vel rigidi laborum justo graviorum exactores sunt, qui nihil humanitatis, vel parum clementiæ & benevolentæ servis exhibent, parci alimonix distributores, quique eos tractant inhumaniter. Quid si autem ultra modum sæviunt domini in servos, & tyrannicam potestatem exercent reges in cives, non duri dicendi vel asperi, sed crudeles humani generis hostes, tyranni, cum quibus nulla nobis societas, nec commercium officiorum, quæ homo homini debet, ideoque multo minus eorum crudelitatem & belluinam feritatem perferre tenemur; illis enim non competit nec nomen dominorum, nec regum. Præterquam quod in omnibus conditio civium non adeo dura est, quam servorum, ideoque non obstricti ad tantam injuriarum patientiam censerī debent, quam servi, quorum in omnibus longe deterior conditio est. Quam conditionis differentiam etiam annotavit Tertullianus, cum inquit: *Minus eos anxios esse debere, ne in Deum peccent, ubi domini jussis parent, quam liberos. Etiam servis, ait, plus permittit, scilicet propter majorem subjectionem, quam liberis circa idola, non ut ea colant, sed ut dominis suis ministrent & simpliciter parent. Jam nunc, qui de Josepho & Daniele argumentaris, scito non semper comparanda esse vetera & nova, rudia & polita, cæpta & explicita, servilia & liberalia: nam illi etiam conditione servierant, tu vero nullius servus, in quantum solius Christi, qui te etiam captivitate seculi liberavit, ex forma dominica agere debebis.* Commendat itaque Apostolus subjectionem cum civibus, tum etiam servis, non qualemcunque, nec in eodem gradu, sed pro cujusque conditione & qualitate; itaque non herilem civibus, nec civilem servis subjectionem imponit; utrique tamen subjectionem injungit, quæ infert patientiam injuriarum, quia duris etiam dominis obtemperandum vult,

quatenus opponit bonis & æquis iniquos & injustos, injuriis cives afficientes, non quibuscunque, sed quæ perferri possunt, quæ licet graves, non tamen adeo intolerabiles sunt, ut præstaret, eas vindicando, illam patientiam, quæ vel æquitas, vel communis Reipub. salus exigit a bonis civibus, vel Christiana disciplina a suæ sectatoribus requirit, exuere. Interpretanda sunt Apostoli verba eo sensu, ne noceant societati humanæ & securitati humani generis, quam salvam voluit ipse Deus. De ejusmodi itaque subjectione cum injuriarum patientia conjuncta, sermonem habere Apostolum arbitror, quæ subsistere potest cum humani generis & societatis civilis, a qua ejus salus & securitas pendet, conservatione. Hæc itaque erit mensura alterius. Eo sensu quoque intelligenda, quæ habet Augustinus. *Ita a plebibus principes, & a servis domini ferendi, ut sub exercitatione tolerantia sustineantur temporalia, & sperentur æterna.* Huc quoque pertinent quæ habet Simplicius in *Epist. cap. 37. Legitimis autem & Germanis principibus parere in omnibus populus debet, & alacriter obtemperare & venerari eos, ut qui proxime secundum Deum maxima in Rempub. beneficia conferant, & paulo post. Sin autem verbotantum principes erunt, & magistratus officia negligent: improbandi quidem illi erunt, ut sunt improbi, sed quod magistratui convenit, eis præstabimus: ut & principatum in eis defendamus, & iis in rebus pareamus, quibus animus non laditur.* Æschylus Prometheo victo, *ἔχων θεὸς κίβητα κώλον ἐκτενῆς, ἰρῶν, ὅτι τεραχὺς μονάρχῃ & ἐδ' ἑωδόντα κερταί.* Verum contra stimulos membra portendes, quorum cernas monarcham asperum & nemini obnoxium. Et Plato *Epist. 7. Ea mente circa patriam vir prudens esse debet, ut ita reprehendat civitatis errores, si neque frustra sit reprehensurus, neque ob reprehensionis studium periturus: vim autem patria per Reipub. mutationem afferet nunquam, quando absque expulsionem & cade civium emendari non possit, sed quietemaget, votoque precabitur optima & sibi, & patria.* Hesiodi & Homeri monitum, ne cum potentioribus contendamus

V. I. Nec ab hac lege Domini discedit consuetudo veterum Christianorum, optima legis interpret. Nam quanquam pessimi sæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis se opponerent, nunquam tamen eorum conatibus se adjunxerunt Christiani. In Clementis constitutionibus est *βασιλεία ἢ θεμίτων ἐπανίστασθαι, regix potestati resistere nefas.* Tertullianus Apologético: *Unde Cassii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Casarem? unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot Sigeriis (sic diserte habet manuscriptus qui est apud omni laude ornatissimos juvenes Puteanos) ac Partbeniis*

niis audaciores? De Romanis, ni fallor, id est de non Christianis. De Palæstrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Læti, manu palæstricæ; quo tamen Imperatore vix quisquam fuit sceleratior. Parthenius, cujus factum itidem detestatur Tertullianus, erat ille qui pessimum Imperatorem Domitianum oppresserat. His comparat Plautianum præfectum Prætorio, qui Septimium Severum valde sanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quasi pro reipublicæ caritate, sumpserant in Syria Pescennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Christianis displicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Circa majestatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani.* Cassiani illi erant qui secuti erant Avidium Cassium, virum egregium, qui in Syriâ sumtis armis causabatur Rempublicam se ire restitutum, quam M. Antonini negligentia perderet.

C O M M E N T A R I U S.

Constitutioni veterum Christianorum tantum autoritatis concedimus, quantum habent consensus cum sacra scriptura & recta ratione, ut ad Prologom. annotavimus. homines fuere ut nos, ideoque & multis quoque erroribus obnoxii. Non mirum quod Christiani primis illis veræ fidei propagandæ temporibus neque ipsi publice ejusmodi dogmata & opiniones in vulgus disseminare & profiteri, nec etiam se iis adjungere ausi fuere, qui sese juri pessimum imperatorum Romanorum, crudelissimis & iniquissimis injuriis ac sceleribus, quæ in subjectos & cives suos, inter quos etiam Christiani plurimi, admittebantur, opponerent: invalidi enim resistendi tantæ potentæ, in id potius incubuerunt, ut patientia lenirent animum Imperatorum, ex odio ergo Christianos mirum in modum exacerbatum, quam ut, se opponendo & tuendo adversus implacabile odium & iram, magis eos irritarent, & consequenter rigidiori persecutioni, & acerbissimis cruciatibus atque pænis sese magis exponerent. *Christianum hominem omnium scelerum reum, Deorum, Imperatorum, legum, morum, natura totius inimicum habebant,* ait Tertull. omnium calamitatum causa reputabatur. Hinc idem Author. *Si Tiberis ascendit ad mœnia, si Nilus ascendit in arva, si cælum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim, Christianus ad Leonem, clamabatur.* Quia fama percubisset & Apostolos, & veteres Christianos, & Evangelii doctrinam ejusque sectatores docere summis potestatibus, infidelibus & a Christi doctrina alienis, obedientiam præstandam non esse, quotidie suis prædicationibus & doctrinæ regulis inseruere obediendum esse principibus & summis magistratibus, eamque doctrinam sua patientia confirmare magis magisque voluere, ut osten-

derent Evangelium non docere defectionem & rebellionem adversus magistratus, sed modestiam potius & obsequium. Quamobrem Chrysostomus ad Pauli locum, paulo ante ab Authore adductum, Rom. 13. addit, hic monere etiam Apostolum, *ne suscipiantur supervacanea bella, quia fama communis erat, quasi, seditiosi & rerum novarum cupidi, Apostoli omnia ad evertendas leges communes agerent & dicerent.* Huic etiam accedit, quod tibi persuadebant se non a Deo missos ad Evangelii doctrinam vi & armis propagandam, sed prædicatione, & ejus hostes non humano imperio, sed rationibus, profligandos & Christi imperio subjectos reddendos; cujusmodi victoriam potissimum deportari hac ratione arbitrabantur, si & sua patientia, imo etiam, exigente necessitate, sanguine suo, veritatem doctrinæ, quam profitebantur, & alios docebant, confirmarent; unde Martyrum sanguis fundamentum dicitur, quo fundata Ecclesia & Christi doctrina propagata; hinc tot injurias æquo perferebant sæpissime animo, vel a magistratu, vel plebe sibi illatas. *Defendenda est religio non occidendo, sed moriendo; non sævitia, sed patientia; non scelerare, sed fide. Illa enim malorum sunt, hæc bonorum: & necesse est bonum in religione versari, non malum. Nam si sanguine, si tormentis, si malo religionem defendere velis; jam non defendetur illa, sed polluetur atque violabitur. Nihil enim est tam voluntarium, quam religio,* ait Lactantius *de justo lib. 5.* Verum, ut dixi, ad summam erant Christiani veteres redacti angustias, impares ad resistendum, exosi maxime ab Ethnicis imperatoribus, omni potestate destituti, ideoque temporibus cedere, & necessitati inservire necesse habebant, & a Christo vocati videbantur ad omnia hæc incommoda perferenda, doctrinæ propagandæ causa:

quæ specialis Dei voluntas non ad consequentias trahenda, nisi pateat, vel ex revelatione, vel etiam ex aliis circumstantiis, eandem a nobis Deum exigere patientiam, in eadem necessitate constitutis; quando vis major est, quam cui resistere possumus; vel propter majus malum evitandum, necesse nobis sit potius perferre injuriam, quam depellere. Cui etiam addi potest, quod nonnulli Christiani veteres bello omnino abstinentium, etiam defensionis causa suscepto, censerint contra rationis dictamen, & etiam doctrinæ Christianæ verum & genuinum sensum. Quod & ab aliis quoque improbata fuerit hæc sententia, argumentum, quod nec consuetudo, nec veterum Christianorum opinio a nobis, tanquam veritas falli nescia, haberi debeat, nec legis optima interpret, nec idcirco tanquam agendorum nobis norma. Præterquam quod

probari nequeat illam universalem fuisse consuetudinem & opinionem, ut Author arbitratur, scilicet *regia potestati resistere nefas esse*, sumpto eo sensu, qui regium imperium significat injustum plane ac iniquum legibus divinis, & humanis contrarium. Quippe regis potestati sive summis magistratibus, qua legitimis potestatibus, id est regi, qua regi, nunquam resisti posse, sæpius jam diximus, & eo sensu & Apostolorum, & quorundam patrum dicta interpretanda; quemadmodum sæpius quæ universaliter enunciatur, ad casum specialem & singularem restringenda sunt, quin summam iniquitatem vel injuriam sæpius inferrent, & veritati manifeste repugnarent, quod non præsumi potest de viris piis, ideoque sano sensu & qui vitio caret, interpretanda quæ ab iis scripta, ut voluntas eorum conservetur. l. 18. c. 19. ff. de ll.

2. Ambrosius, cum injuriam non sibi tantum, sed & gregi suo, & Christo fieri crederet a Valentiniano Valentiniani filio, populi satis concitati motu ad resistendum uti non voluit. *Coactus*, inquit, *repugnare non novi: dolere poterò, poterò flere, poterò gemere: adversus arma, milites, Gothos quoque, lacrymæ meæ arma sunt. talia enim sunt munimenta sacerdotum. Aliter nec debeo nec possum resistere.* Mox: *Exigebatur a me ut compescerem populum: referebam, in meo jure esse ut non excitarem, in Dei manu ut mitigaret.* Idem Ambrosius Maximi copiis adversus Imperatorem, & Arianum & Ecclesiæ gravem, uti noluit. Sic Julianum defectorem cum pessima consilia agitaret, lacrymis Christianorum repressum, ait Nazianzenus, addens, *τὸ μόνον ἐχόντων τῆ δυνάμει φέρματων, quia solum hoc contra persecutorem erat remedium.* Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Christianis constabat. Adde quod, ut observat idem Nazianzenus, sævitia illa Juliani non tantum in Christianos erat injuria, sed & rempublicam in summum adduxerat periculum. Accedat his illud Augustini ubi illa Apostoli ad Romanos dicta explicat: *Ne cesse est propter banc vitam nos subditos esse oportere, non resistentes si quid illi (rectores) auferre voluerint.*

Lib. v.
orat. in
Auxent.

Theodo-
ret. hist.
Eccles.
lib. v. c. 4.

Orat. 1.
in Julia-
num.
Prov. 74.

C O M M E N T A R I U S.

Facile videtur hic Authori, Ambrosii locum adducendi, responderi posse, si dicamus Ambrosium hic sermonem habere de armis & munimentis, quibus qui boni sacerdotis officium exple-re velit, non uti debet, quem, Dei ministerio mancipatum, non decet uti carnalibus armis sed spiri-tualibus precibus & patientia, idque nec contra injustam vim & invasionem hostium infidelium, contra quos nemini defensio deneganda vel adimenda. Possumus quoque Ambrosio opponere, vel potius allegare tanquam interpretem eorum, quæ nimis universaliter ab Ambrosio &

Augustino dicta, Bernardum, de se etiam tanquam sacerdote loquentem, & idcirco & majorem patientiam perferendæ injuriæ, & abstinentiam a bellis & armis, sibi impositam arbitran-tem, hæc tamen scripsisse. *Si orbis totus adver-sus me conjuraret, ut quippiam molirer aduersus regiam majestatem, ego tamen Deum timerem & ordinatum ab eo regem offendere non temere aude-rem.* Juste itaque offendere non vereretur, ex-igente necessitate, vel reculando exequi quæ in-stituit, vel resistendo injuriis injuste sibi il-latis.

VI. Inveniuntur nostro sæculo viri, eruditi quidem illi, sed temporibus & locis nimium servientes, qui sibi primum (ita etiam credo) deinde aliis persuaderent, ea quæ jam dicta sunt locum habere in privatis, non etiam in magistratibus inferioribus, quibus jus esse putant resistendi injuriis ejus cujus summum est imperium; imo & peccare eos nisi id faciant. Quæ opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis species intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratione habita, sunt publicæ personæ; at superiores si considerentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi quæ est in magistratibus, summæ potestati ita subjicitur, ut quicquid contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. Locum enim hic quoque habet quod dicunt Philosophi, ordinem non dari nisi cum relatione ad aliquid primum.

*Averr. v.
Metaph.
tom. 6.*

COMMENTARIUS.

Non temporibus & locis, sed rectæ rationi, æquitati & veritati servire dicendi, qui sibi & etiam aliis persuadent, non inferioribus solummodo magistratibus, sed cuique privato, multo magis universo populo, facultatem tribuendam sese tuendi adversus vim illatam, non tantum ab iis, qui sibi æquales sunt, sed & superioribus, non qua superioribus, sed æqualibus. Quippe, ut recte annotat Author, magistratus ratione inferiorum publicæ personæ sunt, sed respectu superiorum magistratus inferior ejusdem conditionis & juris est, cujus omnes cives, ita ut non major ipsis resistendi licentia concessa videri debeat, quam cæteris civibus, sed omnibus æqualis potestas, exigente necessitate. Quemadmodum omnis potestas, quam habet inferior magistratus, derivanda est ab eo, qui summa majestate summoque imperio ornatus est; ita tota ab eo dependet, tanquam a sua causa & origine. Atqui non præsumendum est principem tam amplam alteri potestatem demandasse, quæ suæ majestati obesse & resistere posset, & consequenter esset independens. Hinc æqualis & civibus, & inferiori magistratui, tribuenda licentia; esset enim contrarium voluntati demandantis, quia, dum ipse summus velit esse, alias potestates sibi subordinatas voluit, & idcirco nihil efficere potest inferior magistratus sine consensu superioris, quin quod factum est, tanquam a privato factum habendum. Atqui omnis resistendi facultas repugnat superioritati, ergo qui superior est omnibus civibus, si ea se superioritate semet ipsum exuere nec actu nec verbis

declaraverit, nunquam præsumi potest cuiquam tam amplam potestatem tribuere, quæ suam majestatem imminueret & aliquid ei detraheret. ita summus non maneret; unde sequitur dignitatem magistratibus inferioribus non majorem licentiam, quam ceteris civibus, tribuere, sed ejusdem esse conditionis & juris: nam destituuntur ejus intuitu consensu ejus, a quo potestatem & dignitatem, quæ a cæteris civibus distinguuntur, habent, & idcirco magistratu & dignitate ipso jure exuti, instar privatorum civium habendi. Hinc si civibus non licet se opponere jussis summi imperantis, ergo nec inferioribus magistratibus. atqui omnibus naturæ jus, non habens rationem dignitatis vel personæ ejus, qui se defendit, nec etiam qui injuriam infert, concedit licentiam & facultatem sese tuendi adversus vim illatam; cujusmodi defensionis potissima pars est jus resistendi. ergo æqualis potestas & civibus, & magistratibus inferioribus, tribuenda, quia omnes ejusdem conditionis, id est homines nati, cujus intuitu ejusmodi facultas a jure naturæ cuique competit, quare eodem omnes jure gaudent. Notandum vero, quod, quemadmodum magistratus inferior propter dependentiam suæ potestatis dependet a superioris consensu & imperio, & quemadmodum, eo destitutus, tanquam privatus considerari debet, concedente Authore; ita etiam superior, abutens summo imperio, destituitur consensu civium, a quibus illud habet, & propterea etiam velut privatus habendus, cui vim & injuriam inferenti resistere licet, suamque promerere defensionem.

2. Ac mihi videntur, qui contra sentiunt, talem statum rerum inducere qualem antiqui fabulabantur in cælo fuisse antequam Majestas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Jovi non concessisse. At is quem dixi ordo, & *ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου* non tantum sensu communi cognoscitur: unde illud,

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur:

Alternisque regunt:

C. qui
resistit.
x. l.
qu. 3.

Ad 7o-
han. l.
Ep. 11, l.

Et Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gradus adverte: si aliquid iusserit curator, faciendum: non tamen si contra proconsul jubeat: aut si consul aliquid jubeat, & aliud Imperator; non utique contemnis potestatem, sed eligis majori servire: nec hinc debet minor irasci si major prælatus est. Et hoc ejusdem de Pilato: Talem quippe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Cæsaris potestate.*

C O M M E N T A R I U S.

NUlla Respublica, nulla societas, nulla familia, subsistere potest sine ordine, quo & servatur mundus, totaque cœlestis machina perpetuo pendet ab ordine. in omni autem ordine debet esse quædam subordinatio, quæ est relatio ad primum, unde ad cetera descenditur per gradus; cujus respectu necessario ab illo primo dependent in ordine, quia sine illo nullus ordo, & consequenter non posset descendi ad cetera. Si in numerando non ordiremur a primo, tanquam ceterorum numerorum principio, non posset descendi ad secundum; nam secundus est, quia existit aliquod primum. Donec itaque primus, existit quoque secundus, sed sublato primo, tollitur quoque sequens, ac deinde tertius & quartus, qui a se invicem dependent ratione subordinationis; alter tamen altero prior, quamobrem in omni ordine maxime necessaria illa relatio, sine qua nullus potest ordo concipi. Unde & magistratus inferior tamdiu magistratus est & dignitatem suam tueri potest, quamdiu pendet ex autoritate principis: nam inferior iste gradus, quem in relatione ad principem obtinet, necessariam quandam dependentiam infert. dependentia causam, a qua dependeat, quæ princeps, & consequenter jure magistratus & dignitatis suæ nunquam resistere potest imperanti, quia semper ejus intuitu inferior est; resistendi vero facultas æqualitatem inducit, & propterea illam dependentiam tollit. Ex quibus perspicimus, cum in omni civitate & Reipub. forma ordo debeat servari, sine quo nequit subsistere; ordinem vero illam subordinationem necesse requirere, utpote sine qua nullus ordo; subordinationem relationem habere ad aliquod primum, sine quo nulla subordinatio concipi potest; ergo in omni regiminis forma & summum imperium esse debet, sive penes plures, sive unum, a quo omnia cætera minorum imperia descendant ac dependeant necessario, ita ut nec possent dici minora, nisi a summo aliquo derivarentur, cui nunquam æqualia concipi pos-

sunt, & consequenter resistere, quin evanescere debeant, & non esse quod revera sunt. ipsa vox relationem infert alicujus superioris, unde dependent tanquam a prima causa & origine, & in ea dependentia ac gradibus imperii vel dignitatis, consistit ordo civitatis imperandi & parendi. Sane nequaquam, ait Nazianz. *verum & ordinis apud nos laudo confusionem, quum aliquando perverse a quibusdam presideretur in gradibus: si quidem non omnes accusare audeo neque visum est: Obiter tamen legem dando nautarum, qua prius gubernatori remum in manus dat, indeque in proram deducit & ulteriora concedit.* Hinc videmus civitatem, principe destitutam, ad summam rerum confusionem recidere, omnemque eo interverti ordinem. Notandum etiam cives, qua cives, subjectos summo imperio, esse ab eo quidem dependentes, & consequenter nullam ipsis resistendi licentiam esse, quatenus a principe, tanquam inferiores, dependent, & ad illum relationem habere debent pro sua conditione; verum ea qualitate non resistunt principi tanquam ei inferiores, sed æquales. Ordo quidem civitatis & omnium societatum postulat, ut sit aliquis & potestate, & dignitate primus, unde & omnes cæteræ potestates, & quotquot sunt cives, ratione suæ conditionis & qualitatis, tanquam origine & prima causa, dependeant; sed non necesse est, ut certæ alicui personæ tribuatur, vel, delata ei, in perpetuum apud eum resideat; ad ordinem servandum, constitui debet imperium, quod summum, ideoque primum sit, & unde cives, & cæteræ minores potestates dependeant. Hoc per se necessarium, sed non respectu subjecti cui inhæret, quod ejusmodi prioritate & potestate exui potest, ipso facto & jure inde excidens, & cæteris civibus æquale sese efficiens, manente tamen summo imperio perse & sua natura semper primo, cui nihil æquale, sed omne subordinatum, quod in civitate imperii nomine venit.

3. Sed & divina probatur auctoritate. Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi, aliter magistratibus: Regi, ut supereminenti,

minenti, id est sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicit: Magistratibus, tanquam missis a rege, id est potestatem suam a rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores inclusit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemptores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id sibi juris sumpserunt, ut regibus vim ullam opponerent, nisi si qui a Deo, cujus in reges summum jus est, mandatum speciale acceperant. quin contra, quod procerum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante Saulem jam perverse regnantem solita veneratione est prosequutus. <sup>1 Samuel-
lis 21.
30.</sup>

C O M M E N T A R I U S.

QUamvis non videam, qui Author noster Rex illis verbis Apostoli, quibus commendat regi obediendum, tanquam supereminenti, inferat ejusmodi obedientiam, quæ est sine exceptione, itaque omnem, statui potest ejusmodi interpretationem verborum meram detorsionem in suæ opinionis confirmandæ favorem & quasi munimentum ab Authore excogitatam, dicamus. Verum concedamus hunc esse verborum sensum, quænam inde potest deduci consequentia, atque ea, quam & nos non approbamus. Vult Apostolus ut regi, tanquam supereminenti, præsidibus, ut a rege missis, pareamus, quia scilicet in illis principis majestatem veneramus, a quo omnem habent potestatem, quam exercent, ideoque quæcunque civibus imperant, tanquam ab ipsius principis potestate & majestate profecta censi debent. dum itaque Præfecti & inferiores magistratus depen-

dent a summi imperantis imperio, iis morem gerere in omnibus, quæ vi potestatis suæ jubent facienda vel omittenda, cives tenentur. cujusmodi obligatio & alteram includit, qua obligantur non optemperare jussis inferiorum magistratum, contrariis imperio & majestati summi principis & magistratus. Sic quoque dicendum cives obligatos parere regi, quatenus supereminenti, id est legitime secundum leges cum naturales, tum etiam civiles, & mores, quibus subicere eum voluerit, a quibus accepit imperium, imperanti. nam ea lege ipsi obsequium præstandum cives, & summus imperans tractandum imperium accepisse præsumi debent; hoc sensu supereminens dicitur, atque eatenus ex toto in dignitate illa summa constituto obsequium debent cives, ut & iis quoque qui ab eo missi sunt.

4. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non a regis ac Synedrii arbitrio pependit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet quatenus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice exstabant, dejecta unquam legimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem.

C O M M E N T A R I U S.

SI civitatis ordo & publica tranquillitas unum summum, sive penes plures, sive principem residens, imperium, flagitat, ita ut ab eo omnes magistratus inferiores dependere debeant, ejusque nomine fieri, quicquid publice geritur; hinc etiam necessario & publicæ religionis status ab ejus dependet autoritate, cum ea maxime pertineat ad Reipub. tranquillitatem conservandam; quare etiam potissima quoque pars est summi imperii,

ejusque exercitium, jam receptum & introductum ab eo, qui summum imperium in civitate habet, a nemine potest impediri nec mutari, nisi consensu summi imperantis, salva tamen cuique libertate publicum inductum cultum divinum amplectendi, vel non; quippe ut diximus ad *prolegom.* quemadmodum Rex vel magistratus nemini potest fidem instillare, ita nec cuiquam potest necessitatem imponere per externum cultum profiteri

fiteri quod intus non credit, quia conscientia & rationis dictamini contrarium. Aliquem tamen cultum publicum constituendi penes eum auctoritas vi summi imperii; & si quaedam potestas ecclesiastica ad illum ordinem in cultu divino peragendo observandum & tuendum constituitur, potestati civili subordinata censi debet, quemadmodum ceteri magistratus politici inferiores, ne imperium in imperio sit, atque ita deformatum & inordinatum aliquod corpus politicum biceps, instar horrendi monstri, producamus. Quam opinionem viri eruditi, clarissima ecclesiae lumina, tuentur, quorum in numero P. Martyr, Musculus, David Pareus: ita enim Petrus Martyr *loc. com. clas. 4. loc. 3. §. 5. & ad 8. cap. 1. Sam. una potestas, ut ait Aristoteles, in politicis curare debet, ut omnes officium faciant, ut juris consulti, ut medici, ut rustici, ut Pharmacopola, inter quos etiam numerare possumus ministros & concionatores.* Imo statuit potestatem ecclesiasticam supervacaneam, cum ad illam exercendam sufficiat civilis magistratus, nec opus sit multiplicare capita. Salomon, David, Josias, cum essent magistratus civiles, tamen putabant religionem a sua cura non esse alienam. Constantinus, Theodosius, Justinianus nihil magis cogitabant, quam ut veram Dei ecclesiam instituerent. Et idem Author, ipsa gubernationis ratio & natura ferre nequit, ut duae sint in eodem populo potestates authenticae, duae diversae leges ac dominationes, nisi per subordinationem; perinde atque duobus in uno corpore non potest esse locus capitibus. Cui addi possunt quae habet Triglandius, strenuus alias ecclesiasticae potestatis propugnator, jus subordinationis politico magistratui vehementer opponens, cum ait: *pe-*

nes potestatem civilem est judicare & statuere de religione, quam in publico inter subditos suos velit exerceri; si veram religionem removet, & falsam ei substituit, abutitur quidem potestate sua, non tamen ipsi neganda potestas. Et Rivet *Decalog. Procuratio cultus divini imprimis magistratui demandata est: administratio Reipub. in secundis curis esse debet.* Possent & plura eruditissimorum Theologorum, idem sentientium, testimonia adduci, sed sufficere haec ducimus ad probandum potestatem summam circa sacra quoque versari in jure summæ majestatis, & si quaedam circa ea administranda cura singularibus quibusdam personis demandata, eorum potestas dependet a civili majestate eique subordinata est; quia enim Deus dat potestatibus secularibus facultatem populos regendi, eorum felicitatem naturalem procurandi, ei simul concedit potestatem omnem circa illa omnia, quae ad publicam Reipub. administrationem pertinent. Atqui divinus cultus & religionis publicæ status, sacrorumque usus, maxime humanam externam politiam quod juvent, dum medium necessarium, quo homines continentur in officio, sequitur ea omnia, quae divinum cultum respiciunt, ad summam in Reipub. potestatem pertinere, & illi, quibus sacrorum cura est demandata, omnia, quae agunt & disponunt circa eorum ritus vel caerimonias, & ipsum cultum peragendi modum, faciunt nomine summi imperantis; & quia ejus auctoritate decorati sunt, obsequium ipsis præstandum in illis omnibus, quae imperant, ejus intuitu faciendo, modo non lædant majestatem principis, ejusque imperium imminuant, vel aliquid ei detrahant.

5. Solet a contrariae sententiae auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet: *Hoc pro me utere, si recte impetro, si male, contra me.* Sed sciendum est Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curasse ne quid regium ostentaret, sed verum principem gereret, qui proinde subesset senatus populique judicio; quorum sententias exsequi præfectus deberet etiam in ipsum principem. Simile est quod de M. Antonio legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, nisi consulto senatu.

COMMENTARIUS.

Nihil juvat dictum Trajani eorum opinionem, qui inferioribus magistratibus jure suae demandatae potestatis resistendi jus summo imperanti tribuunt. non profert hæc verba Trajanus, ut demonstraret Præfecto Prætorio jure sui magistratus & dignitatis plus potestatis in se, abutentem imperio, quam cæteris civibus esse. Verum nihil aliud hisce verbis indicare voluisse mihi persuadeo, quam jus gladio vel pugione utendi, quo summum imperium denotat, sibi soli competere, officium boni principis adimplenti; contra vero se eo privari dignum a senatu populoque, si quid imperaret quod contrarium esset officio suo, & cui idcirco, tanquam illegiti-

mo mandato & præcepto, impune non tantum non pareret populus, sed & contra se eodem uteretur imperio, quo ipse, armatus consensu populi, animadvertere poterat in cives, ad quem tanquam naturali modo revertebatur ipso jure, se se eo se indignum reddente abusu; quamobrem Præfectum Prætorio, si quid tale imperaret, quod contrarium esset saluti communi civitatis, & securitati ac utilitati civium, non solum solum pronunciat obsequio, sed & eodem gladio contra se utendi potestatem ei esse affirmat, Senatus & populi, ad quem reversum erat imperium, auctoritate munitus.

VII. 1. Gravior illa est quæstio, an lex de non resistendo nos ^{Dion.} obliget in gravissimo & certissimo discrimine. Nam leges etiam ^{L. VI.} Dei quædam, quanquam generaliter prolata, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis: quod de lege sabbati Hasamonæorum temporibus a sapientibus definitum fuit: unde dictum celebre: *periculum animæ impellit sabbatum*: & Judæis apud Synesium causam neglectæ legis de sabbato hanc reddit: *οὐκ οὐκ ἔσθ' ἡμεῖς ἡμέραν: in certissimum vitæ periculum adducti sumus*. Quæ exceptio probata est ipsi Christo: ut & in lege altera de non edendis panibus propositionis. Et Hebræorum magistri legibus de cibis vetitis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non sit ad certam mortem subeundam nos obstringere, sed quod leges quædam ejus sint argumenti, ut non credibile sit datas ex tam rigida voluntate. Quod in legibus humanis magis etiam procedit.

C O M M E N T A R I U S.

Quamvis Author summæ & absolutæ potestatis propugnator sit, ei nunquam resisti posse a civibus, etiam si male habitis a summo imperante, in præcedentibus statuens, quosdam tamen hic casus excipere videtur a communi regula, & primo quidem casum summæ necessitatis, quem omne legis vinculum dissolvere & obligationem tollere sapius annotavimus; ea etiam mente leges feruntur, ne noceant humano generi, sed ei profint. ipsæ etiam leges naturales, quamvis moralem & perpetuam vim obligandi continentes, ita tamen semper interpretandæ, ne noceant humanæ societati, vel singulis ejus membris, ad quorum conservationem, utilitatem, atque securitatem latae sunt, quatenus respiciunt dictam societatem: summa enim legum naturalium lex est, eaque prima & fundamentalis, conservatio sui ipsius, quia sine singulorum membrorum conservatione universam societatem perire necesse est. Hinc cuique jus se tuendi adversus vim illatam & injuriam. defensionis autem potissima pars jus resistendi, quæ nulla lege aut constitutione divina nec humana tolli potest; ipsum enim hoc universum & omnia individua diximus Deum produxisse, ut essent atque existerent quamdiu Deus decrevit, quamobrem omnibus innati acres stimuli, quibus feruntur ad se conservanda. huic autem necessitati cæteræ leges omnes cedere necesse habent, sive naturales, sive civiles; imo cum ea convenire, quia si huic essent contrariæ ipse legislator, cujus voluntas & decretum, quemadmodum ipse immutabilis est, omnis mutationis expers, non esset perfectissimus, & idcirco nihil velle potuisse statuentus, quod abrogaret vel tolleretur illam legem fundamentalem; atqui sublato jure resistendi, etiam tollitur lex, quæ cuique dat facultatem sui defensionem suscipiendi; ergo concludendum legem de non resistendo tolli non posse, sed quidem restringi ad certos casus, ita ut non omni tempore ea uti liceat; omnes enim leges debent explica-

ri juxta æquitatem & rationis dictamen. nam eam esse mentem summi legislatoris, quis posset in dubium vocare? Hinc statuimus cuique non esse facultatem resistendi summo imperanti ob quascunque injurias, sed graves, quas recta ratio, omnibus diligenter ponderatis circumstantiis, dicat ejus esse generis, ut secundum divina atque humana jura nobis liceat nostri defensionem suscipere; ideoque non opus est ut cum Authore resistendi licentiam metiamur ex gravissimo & certissimo, ac præsentis quasi discrimine; quippe non semper summa necessitas expectanda, sed sufficit quod ratio nobis dicat resistendi necessitatem, in qua constituti sumus, ad suo jure utendum, sufficere. Omnes enim nationes non ad quævis mala & injurias perferendas eodem modo obstrictæ. Necessitas itaque metienda ex obligationis vinculo, qua tenemur summo obsequi imperanti secundum leges, delatione in imperii imperio adjectas, vel ipso jure ei inhærentes; cujusmodi leges naturales, quibus circumscribitur omnis potestas regendi cives & etiam facultas resistendi, civibus reservatæ, iisque utendi illis concessa est licentia. Summum autem & certissimum discrimen eam facultatem populo, & cuique etiam e populo, tribuere, certissimum: sed qui illud definiri, & describi quantum, & quale illud esse debeat, antequam obligatione & lege de non resistendo soluti sumus, possit. Nec etiam præsens & certissimum discrimen expectandum in obligatione esse, arbitrari ex jure naturæ, vel humano, probari posse. Ejusmodi itaque discrimen & necessitatem legem de non resistendo abrogare mihi persuadeo, quæ ratio dicat, positum ponendis, satis gravia esse. Quamobrem plane ridicula, & insanis illa Judæorum superstitione, ideoque rectæ rationi ac etiam voluntati divinæ contraria, qui adeo strictè præceptum de observando sabbato interpretabantur, ut non solum ipsa charitatis officia præstare omitterent, sed etiam sui

defensionem adversus hostes suscipere nefas ducerent. Hinc se diebus festis jugulari passi sunt a Mithridate, & Antiochi Epiphani temporibus Judæi, cum oppugnarentur die sabbati, vitam potius cum morte commutare voluerunt, quam sese tueri adversus vim illatam, ut videre est 1 *Maccab.* 2. Eadem superstitio occasionem præbuit Pompejo urbem redigendi in potestatem suam. Sed contra tenorem legis & divinam voluntatem, ejusmodi vana superstitutione ducti, Judæi istiusmodi sabbati observationem indixerant. Ipse Christus, optimus legis interpres, obligationis, quæ vel ex legibus naturalibus, & a divina atque humana voluntate descendit, vinculum necessitate dissolvi, vel potius eam ipsa lege excipi, ne obligatio naturalis, quæ perpetua est, mutari vel abrogari posse videatur, affirmat *Matth.* 12. 4. ubi exemplum Davidis adfert, qui, urgente fame, comedit de pane propositionis, quem in cibum sumere lege erat vetitum, ut convinceret Judæos erroris & superstitutionis, qui discipulos Christi, stimulante fame spiculas vellentes, calumniabantur, quasi legen de sabbato violassent faciendo opera quæ erant prohibita, qualia sunt arare, serere, metere; nam juxta Maimon. *Mentens sabbato vel ransillum reus est. Et vellere spicas est species messionis. Et quicumque aliquid decerpit a germinatione sua, reus est sub nomine merentis.* Quicumque vero prohibita quædam opera fecerat, poenæ lapidationis sese obnoxium redderat. Verum Christus, discipulorum defensionem suscipiens, respondit, famis necessitate eos coactos

fecisse quod lege prohibitum, excepto casu necessitatis, quem lege non comprehensum affirmat exemplo Davidis. Verissimum Deum, qui vitæ nostræ Author est, ejus etiam, veluti rei, cujus penes ipsum dominium & proprietas est, liberum arbitrum esse, & consequenter de ea disponendi pro lubitu facultatem habere, ac nos obligare posse ut abiciamus ejus defensionem, certissimum periculum subeundo, atque morti nosmet ipsos offeramus; verum id non præsumendum, nisi expressa extet ejusmodi voluntatis declaratio, vel ex indiciis luce clarioribus perspiciamus eo usque Deum nos voluisse obligare: non enim facile a communi jure recedendum in rebus magni momenti, nisi de expressa legislatoris voluntate constet, quam semper benigne interpretemur oportet, utpote cujus intentionem fuisse arbitrari debemus, salutis & conservationi hominis, a se ex summa benevolentia conditi, consulere. Quod multo magis procedit in legibus humanis, quæ potius ipso jure nullæ existimandæ, constituentes aliquid salutis & vitæ hominis noxium. Competit quidem ex justa causa summo imperanti jus vitæ & necis in cives, sed non in eam grassandi pro lubitu licentia; multo minus obligandi cives ad certam subeundam mortem sine justa causa, facultas. ejusmodi impositam necessitatem potius arbitror legitimam causam resistendi summo imperanti, legem exequi volenti, præbere civibus, tanquam in certissimum & gravissimum vitæ discrimen vocatis, quod depellere cuivis licitum.

2. Non nego a lege etiam humana quosdam virtutis actus posse præcipi sub certo mortis periculo, ut de statione non deserenda; sed nec temere ea voluntas legem condentis fuisse intelligitur, neque videntur homines in se & alios tantum jus accepisse, nisi quatenus summa necessitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis. Hæc autem lex, de qua agimus, pendere videtur a voluntate eorum, qui se primum in societatem civilem consociant, a quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent, quam ullo casu vim superiorum armis arcere, nescio an velle se sint responsuri, nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito.

C O M M E N T A R I U S.

Summum imperantem jus vitæ & necis habere in cives, negari nequit, ideoque etiam sub certo mortis periculo, necessitate Reipub. exigente, pro cujus conservatione mori nemo bonus recusabit, quosdam actus præcipi posse, verissimum: quoniam enim patria omnes charitates complectitur, inquit Cicero, eaque sese bene

habente, singulorum quoque salutis & securitati ac utilitati satis prospectum, præsumendi in eum, quem ejus salutis tuendæ præcisse voluerunt, quoque facultatem arbitriumque cum ipso imperio tribuisse utendi omnibus mediis, nullis exceptis, quæ conservationi totius inservire arbitraretur. Ideoque & singulorum viribus ac personis, etiam summo

summo cum vitæ periculo ad communem salutem securitatemque tuendam & firmandam, scilicet si alia non est salutis expediendæ ratio; quippe cum vita hominis est res pretiosissima atque inestimabilis, de ea non, tanquam de aliis rebus, quarum facilis est recuperatio, adeo libera disponendi summo imperanti potestas; sed ea circumscripta summa necessitate civitatis aut Reipub. Sic sub mortis periculo injungi potest ut quis stationem, in qua collocatus, ad extremum usque vitæ halitum tueatur; quia enim summopere Reipub. interest eam non deferri ab iis, qui in ea collocati sunt, hinc gravissima pœna constitui solet in eos, qui illam deserunt. Quo majus periculum imminet civitati ex quibusdam delictis, eo graviori pœna deterreri homines flagitat communis securitas & salus, & eo casu ad illam necessitatem redactus summus imperans videri debet, qua uti possit suo imperio, quod ipsi dedit facultatem, injungendi civibus ut vitam exponant certissimo periculo mortis, communis utilitatis causa. Stationem deserere capitali vindictam supplicio apud Romanos perspicimus ex responsione præfecti Romani apud Livium *lib. 24. cap. 37.* cum inquit, *Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse dicere ab Imperatore suo: clavesque portarum, custodiam arcis ab eo accepisse, qua nec suo, nec Ennensium arbitrio haberet, sed ejus qui commi-*

ssisset. Præsidio decedere apud Romanos capitale esse: & nec liberorum etiam suorum eam legem parem sanxisse, consulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cujus juris atque arbitrii essent. Sic tradit quoque Valer. Max. *lib. 2. cap. 7.* Postumum filium suum, quia non suo jussu, sed sponte præsidio progressus, quamvis hostes fuderat, victorem tamen securi ferire jussisse. Et apud Suet. legimus Augustum Centuriones, statione deserta, itidem ut manipulares, capitali admadversione punisse, *in ejus vita cap. 24.* vid. Polyb. *lib. 1. c. 17. & 1. 3. & 10. ff. de re milit.* Hæc autem lex potissimum locum sibi vindicat belli tempore, quia majus tum periculum ex ejusmodi desertione imminet; quare etiam si maneat in vigore pacis tempore, videtur tamen, si idem casus legis exequendæ extiterit, ea potius moderanda, quia jam cessat periculum & summa necessitas, itaque idem supplicium obtinere non posse videtur. Author hic in sequentibus idem nobiscum sentit de imperii collatione, dependente a voluntate in civitate coalescentium, & consequenter imperii, quod delatum est summo imperanti, latitudinem & amplitudinem ex voluntate vel tacita, vel expressa ejus, a qua ad imperantes manat, metiendam, ut patet ex iis quæ sequuntur, de quibus jam satis prolixè supra disputavimus.

3. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam in societatem civilem coisse, unde ortum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans censetur probare ut humanam & humano modo.

1 Petr.
11. 13.

COM M E N T A R I U S.

NEgamus ex divina voluntate ejusmodi rigidam obligationem derivandam: quippe quemadmodum omne imperium humanum, Deo approbante, proficiscitur ex consensu hominum, qui coeunt in unam societatem; ita & imperii tenendi atque exercendi modus seu ratio ex eodem deducenda, ut ante dictum & late demonstratum rationibus, ex recta ratione petitis, quæ hic repetere supervacaneum foret; quamobrem imperii omnem vim in consensu obedientium consistere dicitur. Qui cum sibi nocere & injuriam inferre non præsumi possint, atque etiam scopus, cu-

jus intuitu in societatem coaluerunt, fuerit sui conservatio, & ut communibus viribus valerent eas injurias a se depellere, quibus resistere singuli in primævo naturæ statu impares erant; hinc rectæ rationi maxime repugnat ejusmodi voluntatis & consensus interpretatio, quæ omnem civibus eriperet injuriam etiam superiorum repellendi facultatem. Quod autem rationi repugnat, nullam vim obligandi habet, quia nec factum vel actum fuisse præsumitur, sed de eo latius alibi in præced.

4. Barclajus, regii imperii assertor fortissimus huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sævitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo, quo pluris est id quod conservatur eo

Lib. III.
adv.
Monarchom. c. 8.

Lib. VI. majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba exceptionem por-
c. 23. & rigit: attamen indiscriminatim damnare aut singulos aut partem
24. populi minorem, quæ ultimo necessitatis præsidio sic olim usæ sit
 ut interim & communis boni respectum non desereret, vix ausim.
1 Samuel. Nam David, qui extra pauca facta testimonium habet vitæ secundum
X XII. 2. leges exactæ, armatos circum se primum quadringentos, deinde
& XXIII. plures aliquanto habuit: quo nisi ad vim arcendam si inferretur? Sed
13. simul illud notandum est, non factum id a Davide, nisi postquam
 & Jonathans indicio, & pluribus aliis certissimis argumentis
 compererat Saulem vitæ suæ imminere. Deinde vero nec urbes inva-
 dit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit, modo in
 locis deviis, modo apud populos externos, & hac religione ut popu-
 laribus suis nunquam noceat.

COM M E N T A R I U S.

Non solum ob immanem sævitiam, sed & omnes graves injurias, quibus rex populum afficit, vel male & crudeliter eum tractando, & leges ad muniendam populi libertatem adversus servilem subjectionem, in quam trahere cives conatur, conditas, negligendo observare, vel privilegia & commoda, sibi reservata & concessa, eripiendo, vel jus quæsitum circa proprias possessiones & res, quarum justo titulo sibi dominium & proprietatem acquisiverunt, non exigente publica Reip. necessitate, auferendo, & hac ratione vitæ sustentandæ subsidiis & mediis privando cives, resistendi principi eumque coercendi, facultatem tribuere populo nullus dubito, motus rationibus ad *preced. c.* adductis. Verum quæri posset an civis, vel minor pars populi, in ea necessitate principis injuria constitutus, ut sui defensionem suscipiendo, ei resistere coactus sit, non debeat respicere communem tranquillitatem, quæ perturbatur hac ratione, & sæpiissime universam Rempub. in summum adducit discrimen, & an idcirco non sit obligatus perferre privatam potius sibi illatam injuriam, imo etiam propriam vitam mortis exponere periculo, quam, sese tuendo adversum vim & injuriam superioris, Rempub. gravibus turbis bellisque intestinis involvere: videtur enim Author licentiam sese tuendi adversus immanem sævitiam etiam limitare illa cautione. Sed respondeo ipsam illam patientiam etiam singularis alicujus membri maxime perniciosam futuram universæ Reipub. Quippe hac ratione posset tota Resp. pessundari, singula e medio tollendo membra, & ad universos cives perveniret calamitas, si singulos cives perferre injurias obstrictos arbitremur, ne publica tranquillitas perturbaretur, quippe singulis membrorum jura sua auferendo, tandem totam civitatem jure suo privabit, quemadmodum corporis singulorum membrorum interitu tandem totum dissolvitur: nisi enim principiis obstemus, & venienti morbo occurramus, vires sumit, & omnia inficit corporis membra. Cui etiam accedit, quod cuique privato sui conservatio imposita cum relatione quidem ad Rempub. catenus, quatenus uni-

versæ Reipub. saluti privata postponenda, quando justo & legitimo modo quis ad illam tuendam vocatus sit; eo enim casu publicum commodum atque salus propriæ cum vitæ amittendæ periculo etiam anteposenda privatæ saluti & conservacioni. Verum quid utilitatis, quid boni aut commodi expectandum ab ejusmodi principe, qui in propria viscera sævire se animum induxisse non obscure testatur? quoniam enim universis opprimendis sese imparem vidit, singulos perdere aggreditur. Quamobrem non possumus subscribere opinionioni Pufendorffii, statuentis, si fugæ via non datur civi male a principe habito, moriendum potius, quam occidendum esse, non tam propter ipsius principis personam, quam propter totam Rempub. quæ tali occasione grandibus fere turbis solet involvi. Videtur enim Respub. sub ejusmodi principis imperio in ejusmodi necessitate constituta, ut, nisi per magna rerum discrimina salva esse nequeat. Puto etiam singulos & omnes cives teneri ad vindicandam injuriam socii injuste oppressi, quasi ea ad omnes pertineret; nam eo pacto in civitatem coaluerunt, ut sibi mutuo opem ferrent, omnem adversus injuriam & vim illatam. Nec magis possumus amplecti opinionem eorum, qui omnem prorsus licentiam resistendi civi ademptam volunt, etiam adversus immanem sævitiam imperantium, quorum in numero & doctissimus Zeigl. hanc opinionis suæ rationem reddens, *quia fingi non potest legitima vocatio subordinari ad capiendam arma contra supremum magistratum, cum nulli mortalium jurisdictio competat in talium magistratum.* Justa enim defensio, qualis est resistentia, est legitima vocatio ad arma capiendam contra principem vel supremum magistratum, si deficit omnia alia expediendæ salutis suæ ratio. Defensio non deducenda ex jurisdictione, sed jure, quod cuique connatum, qua homini & ejusdem conditionis cum sui similis; itaque ex æqualitate potius derivandum, Quippe cum omnes homines nascantur sibi æquater, ita ut nullus in alterum jus habeat, proinde injuria aliqua afficere ipsi non licet socium, quin alter huic sese jure opponere possit, & vim vi repellere.

repellere. Optime Pufend. lib. 7. cap. 8. *Quasi* requireretur vocatio in eo, qui vim injustam a capi-
 vero defensio esset effectus jurisdictionis; aut quasi se suo est propulsaturus; magis atque in eo qui famem
 prater necessitatem se ipsum conservandi peculiaris ac suum cibo potuque depellere studet.

5. Simile videri potest factum Maccabæorum: nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt quasi Antiochus non rex sed inuasor fuerit, vanum puto: cum nusquam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent; & merito sane, cum jam pridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi, in quorum jus Antiochus successerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum est, non de eo quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi, cui *ἀνομιὰ* deberetur, ne id quidem firmum. Nam Judæi primum a Nabuchodonosore devicti jure belli ex eodem jure successoribus Chaldæorum Medis & Persis paruerant: quorum totum imperium ad Macedonas devenit. Hinc Judæi Tacito vocantur, *Dum* ^{Hist. 1. l. v.} *Assyrios penes Medosque & Persas Oriens fuit, vilissima pars servientium.* Nec quicquam ab Alexandro ejusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione in eorum ditionem venerunt, sicut ante sub ditione Darii fuerant. Quod si & Judæi interdum ritus suos & leges palam exercere permitti sunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur præter summum certissimumque periculum: quamdiu scilicet intra sui defendendi terminos ita se continuerunt, ut in loca devia exemplo Davidis secederent, quærendæ securitati; nec arma expedirent, nisi ultro oppugnati.

COMMENTARIUS.

Exemplum Maccabæorum, ab Authore adductum, ut probaret in summa necessitate civibus resistendi licentiam competere, quidam commentatores hic non quadrare statuunt, quia non adeo liquidum est an Mathathias & Maccabæi resisterint principi legitimo, an regni injusto inuasori; tum quia Mathathias non videtur fuisse persona aliqua privata, sed princeps, & clarissimus & magnus in populo. Cui alii addunt, quod ea tempestate nondum sceptrum ablatum esset a populo Judaico & proinde summa majestas adhuc penes populum resideret, qui duces sibi eligere poterat ad se tuendum adversum omnem vim hostilem, quos e Maccabæis elegisse videntur. Quibus rationibus adjiciunt exemplum probationis loco adduci non posse, cum petitum sit ex Apocryphis. Verum rationes nostri authoris longe hæc præponderare facile lectori, eas diligenter examinanti, & cum illis, quas jam descripsimus, conferenti, constabit.

6. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personæ regis parcendum: quod qui factum a Davide putant non ex officii necessitate, sed ex sublimiore proposito, falluntur. Ipse enim David aperte dixit, infontem neminem esse posse qui manus regi inferret. ^{1 Samuel. xxvi, 9. Deuter. xxii, 28.} Nimirum sciebat scriptum in lege: *Dūs, id est Judicibus summis, non maledices, & Principi in populo tuo non maledices.* in qua lege mentio facta specialis enimentium potestatum, ostendit aliquid præcipi speciale. Quare Optatus Milevitanus de hoc Davidis facto loquens, *Obstabat,* ^{Lib. 11.} ait,

ait, *plena divinatorum memoria mandatorum.* Et verba Davidi hæc tribuit: *Volebam hostem vincere, sed prius est divina præcepta servare.*

C O M M E N T A R I U S.

SI personæ regis parcendum, quatenus rex est, ergo nec ei resistendum; nam regem dicimus qui toto populo superior est; si superior, ergo ei resisti nullo modo potest. Quamobrem eo casu, quo resistendi principi licentiam civibus tribuimus, non tanquam superior habendus, sed æqualis civi quæ infert injuriam, ideoque non magis ei parcendum videtur, quam injusto invasori & cuilibet hosti, injuste in me irruenti, nam principi, qua principi, civis nunquam jure resistit, quia ipsum principis seu regis nomen justum imperii habendi titulum & exercendi modum denotat, cui resisti nunquam licet. Quamobrem regio imperio opponitur injusta & superba dominatio apud Sallustium. Hinc & Livius ait, *cum Servio Tullio justa & legitima regna occidisse & Plinius, diversa natura sunt dominatio & principatus.* Tyrannum vero & iniquum principem sese indignum propria culpa reddentem imperio, eoque se exuentem, occidere licitum, multi viri eruditi mecum sentiunt, & supr. Ciceronis testimonio probavimus. Cui etiam addi potest illud Senecæ:

Victima haud ulla amplior

Potest majusque opima mactari fovi,

Quam Rex iniquus.

Quamobrem Hercules non alio magis nomine ad Deos fama sublatas, quam quod tot tyrannos, tot humana facie & forma belluas, interfecerit. Hinc quoque Boethius. *instit. Polit. 4. ubi tamen ad summum iniquitatis gradum evelta tyrannis principum, & modestia, patientia, & supplicationibus nihil est profectum, tollere principes, aut eos ejicere, eorumque imperium exuere licitum existimamus.* Contra quem enim licet se defendere etiam vi & armis, eum quoque & occidere fas erit; atqui contra regem iniquum se defendere etiam armis quidam statuunt, etiam concedere necesse habent personam regis quoque interfici posse, nec magis parcendum principi, quam communi hosti: sic enim argumentatur Cicero pro Rabirio. *Si interfici Saturninum nefas fuit (utpote qui sacrosanctus, quia Trib.) arma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non possunt. Si arma jure sumpta concedis, interfectum jure concedas necesse est.* Quod Davidis exemplum atti-

net; ad illud potest responderi. Quamquam Davidem persequeretur Saul, attamen semetipsum quia privatus contra regem quidem defendere, sed cum neutiquam offendere vel in eum insurgere, multo minus occidere extra casum necessitatis poterat. Atqui necessitas non cogebat eum interimere regem alto sopore oppressum, quia nullum ipsi ab eo imminabat periculum, potius offendisse regem quam se defendisse in certissimo mortis periculo constitutum, videri debuisset: nam quamvis Davidem insequeretur, metuens fortasse, ne sibi imperium potius eripere, quam expectare, mallet, & proinde sibi insidias struente potius prævenire quam ab eo præveniri ratus, e medio eum tollere conaretur, (qui metus licet injustus esset respectu Davidis justus tamen per se aliquando esse potest, verum tamen non justa aliquem persequendi causa, nisi quis indicis luce clarioribus suum animum declaraverit hostilem) condonandum tamen aliquid ejusmodi timori non injustum nec illegitimum in subjectos exercebat imperium, quare venerandus & sanctus habendus tanquam Rex legitimus, unctus a Deo super populum suum. Designatus Rex quidem David erat, verum vivente Saulo tanquam privatus considerari tantum poterat, qui vitam eripere principi suo legitimo sine summo piaculo nequebat. E. Rabbini affirmant nonnulli Davidem manus suas Sauli cæde polluere noluisse non tam pietate, quam quidem civili prudentia, ut alios scilicet suo exemplo doceret sanctam & inviolabilem summam majestatem esse, atque eo animis civium majorem devotionem & reverentiam erga se ipsum, utpote qui tantæ majestatis designatus proximus successor, imprimeret, tanquam certissimum summi imperii, quod ad se devolutum iri necesse erat, munimentum. Quod in lege scriptum; *Diis, scilicet summis magistratibus vel iudicibus non maledices, & principi in populo suo non maledices,* nihil hic ponderis ad probandum non lædendam principis personam: nam maledictio est res per se illicita, quia proximum lædere, vel ipso actu, vel verbis, vel animo & voto repugnat charitati & dilectioni ideoque prohibita.

Sc. xl.

7. At falsa maledicta ne in privatum quidem licet jacere; in regem ergo veris quoque abstinendum. Quia, ut ait scriptor problematum, quæ Aristotelis nomen præferunt: *ὁ κακουργῶν τὸν ἀρχοντα, εἰς τὴν πόλιν ὑβρίζει.* Qui rectori maledicit, in civitatem est injurius. quod si voce lædendus non est, manu certe multo minus: unde & pœnitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem. nec immerito. nam cum summum imperium non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculiariter fuit

I Samuel.
xxiv. 6.

mu-

munienda. quod Romani etiam in Tribunis plebis constituerunt, ut ἄσυλοι, id est inviolabiles essent. Inter Essenorum dicta erat, reges sanctos habendos: & insigne illud apud Homerum:

Περὶ γὰρ θεοῦ τιμῆς λαῶν,
μηδὲ πάθει.

*Nam pro populi pastore timebat
Ne quid ei accideret.*

Nec immerito, ut apud Curtium est, *regium nomen gentes, quæ sub regibus sunt, pro Deo colunt.* Artabanus Persa: ἡμῖν ἡ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος ἔπος ἐστὶ, τὸ πρῶτον βασιλεία καὶ προσκυβεῖν, εἰκόνα θεῶ τὰ πάντα σώζοντες. *Nobis inter leges multas easque bonas hæc optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta sospitantis effigiem.* Plutarchus Agide: εἰ θεμιτὸν ἐστὶ νενομισμῶν βασιλέως σώματι τὴν χεῖρα προσφέρειν, *nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.*

C O M M E N T A R I U S.

IMo & veris quoque in privatum maledictis abstinendum; nam omnis læsio proximi prohibita, quia, ut jam diximus, per se mala, repugnans dilectioni. Concedimus tamen Authori majorem Personæ Principis sanctitatem, quam alicujus privati, ideoque gravior injuria, quamob-

rem & severius vindicanda, quæ infertur Regi, qua Regi, quam privato. Actum enim esset de societate civili & publica autoritate, a qua singulorum salus & securitas pendet, si summa majestas exponeretur privatorum odiis & injuriis.

8. Illa quæstio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccaebæis licuit liceat & Christianis, quorum magister crucem subire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intentant Christianis, Christus fugam concedit, his scilicet, quos officii necessitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil. Petrus vero Christum ait, cum pateretur, nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitia convitiis non reposuit, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit juste judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum Christianis, si, tanquam Christiani, pœnis subdantur. Et hac maxime patientia invaluisse Christianam religionem legimus.

1 Petr.
IV, 12,
13, 14,
15, 16.

C O M M E N T A R I U S.

Incidimus hic in illam quæstionem, quam ex iis, quæ de amplitudine summæ potestatis dixi, facili negotio decidendam arbitror, an resistere liceat principi, ob religionem mortem intentanti. Negativam sententiam tueri videtur Author. Quam omni æquitati; rectæ rationis dictamini & sano judicio contrariam probare conabor. Primo falsum jam sæpius annotavimus, quod Author statuat majorem a Christianis patientiam exigere, quorum magister singulare admirandæ patientiæ exemplar fuit, ipsis imitandum, quam in V. T. a Davide aliisque viris piis e Judæorum gente. Quanto anima corpore præstantior, eo quoque gravior injuria, quæ infertur illi, quam huic, & idcirco eo major licentia resistendi principi

tribuenda videtur civi. Quoniam vero religio ad animæ salutem spectat, quæ a nullius, nisi divina, voluntate & gratia pendet; hinc non est fori humani hominem cogere vi summi imperii, sub comminatione pœnæ gravissimæ, ut fidem vel religionem amplectatur, quam summus imperans ei præscribit, conscientiæ suæ dictamini contrariam. Quippe cum fides sit Dei donum, a solo Deo potest instillari homini; atqui quisque putat salutem se suam æternam per fidem, quam intus habet, & cujus coram hominibus publice per cultum externum professionem facit, obtinere & operari; ergo qui vim inferre vult conscientiæ, idem est, ac si vellet aliquem privare æterna salute, atque ita ani-

man

mam perdere; cujusmodi injuriæ depellendæ, & arcendæ proportionata videtur concedenda civibus facultas, & proinde major, ac vel saltem non minor, Principi, illam inferenti, resistendi potestas, quam corpus nostrum male tractanti, vel alia quacunque ratione aliquid intentanti, quod temporali nostræ salutis noceat, vel perniciosum futurum. Atqui hujus conservandæ causa in extrema necessitate ipse Author concedit principi resistere licitum. multo ergo magis concedendum, cum animæ salus in summum vocatur discrimen. Subsistit hic imperium, quod ex consensu civium derivandum, quia illud ipsum nec transferri potuit, nec etiam voluisse, si potuisset, præsumendus est populus; deficit ergo populi voluntas & ratione impotentis, & ratione intentionis. Atqui summum, quod possidet princeps, imperium, habet a populo, ergo non potest majus dominium possidere, quam habuit populus, a quo imperium in ipsum transit arg. l. 175. ff. de R. 7. Quemadmodum circa moralia nulla competit principi disponendi facultas, ita etiam nec circa ea, quæ animæ salutem spectant. Quippe cum Deus voluerit ut quisque salutem suam operaretur in timore & tribulatione, etiam cujusque arbitrio reliquit quibus id vellet efficere mediis. media autem ea sunt, quæ conscientia mihi dicat ab obtinendam salutem necessaria, ita ut humanæ potestati non competat jus præscribendi regulas, quibus unumquemque velit alligatum salutem suam operari, contrarias mediis, quæ adhibenda mihi dicat conscientia. Quamobrem rejicimus impiissimum & absurdissimum juxta ac falsissimum illud Hobbesii dogma, statuentis *simpliciter obediendum Principi in materia religionis & cultus divini, etiam ei, cui conscientia dicat lege divina aliter determinatum. Levitat. cap. 42. 43.* Quia singulis civibus judicium de religione & cultu divino denegat, de quo statim. Injustum & usurpatum imperium ac dominium statuimus, quod Principes in animum & conscientiam sibi arrogare velint. Revera usurpatum, quia nunquam delatum, nec deferri potuit. Injustum merito, quia omni justæ possessionis titulo destitutum. Ubi autem deest justus titulus, ratio juris prohibet possidentes dominium acquirere l. 24. ff. de rei vind. l. 7. C. de acquir. possess. Quippe quoniam nullus imperii justus titulus potest excogitari, quam populi consensus & voluntas, sequitur, ubi hæc deficit, deesse quoque justum titulum. Atqui ratione imperii in conscientiam, quantum animi salutem spectat, deficit consensus; ergo corrumpit quoque imperium, tanquam justo titulo destitutum. Quamobrem si de facto illud imperium exercere velit princeps, jure ei resistunt cives, quasi privato, sibi injuriam inferenti. Quamvis vero homines statuamus habere jus in conscientiam etiam transferendi imperium, constat tamen ex intentione non voluisse majus conferre in principem imperium, vel libertatis naturalis majorem partem amittere, vel quam abjicere necesse habebant ad obtinendum finem, quo impulsæ, in civitatem coalescere.

Quoniam autem iste finis non ad animæ beatitudinem, sed temporalem hominis salutem & conservationem pertinet, ulterius extendi imperium humanum nec ratio, nec juris benignitas patitur; quo autem subsistit populi voluntas, eo etiam imperium finire debet; & quid si voluissent, non potuissent, ut diximus, quia obstat delationis impossibilitas, quoniam ejusmodi imperium non cadit in commercium, ideoque nec consensu, vel pacto seu contractu, vel præscriptione, vel alio id genus justo imperii acquirendi titulo acquiratur: quod enim nullius est, id ut alicujus fieret, nulla valet efficere obligatio l. 182. ff. de R. 7. unde concludimus principi, vim inferre conscientis volenti, quasi privato, injuriam inferenti, quia destituitur imperio, & idcirco majestatem, qua omnibus civibus superior est, amittit & exiit, posse resisti; imo etiam vi & armis resistere posse principi civem, quem ad amplectendam religionem, conscientis suæ dictamini contrariam, cogere vult, rationem & omnia jura permittere mihi persuadeo. Posset objici Christianam doctrinam & perfectissimum exemplar Christum commendare nobis tolerantiam & patientiam, & idcirco nos obligari ad perferenda potius mala, quæ propter eam nobis inferuntur, quam ad ea vi depellenda, ne majestatem principis, quæ sancta & inviolabilis est, violemus. Respondeo Christianam religionem docere quidem tolerantiam, eamque etiam laudabilem, & Christianos decere; verum eo usque ea non obligat, ut justam defensionem non liceat opponere injustæ offensionis principis, necessitate exigente. Concedo patientiam rationi consentaneam etiam esse in obligatione; verum infinitam, vel etiam talem, quam exigit a discipulis suis Christus, & ipse præstitit, etiam omnibus impositam, qui Christianorum sacris initiati sunt, mihi persuadere nequeo. Temporis enim ratio & reliquæ circumstantiæ videntur majoris patientiæ & tolerantis flagitasse testimonia, illustriori quodam modo primis illis temporibus exhibenda, quibus Gentilissimus ubique hominum animos obsidebat. Virtutum mensura sese a Gentilibus distinguere voluere Apostoli & Christianæ doctrinæ sectatores. Deinde etiam voluit Christus eos magis magisque ad patientiam adhortari, ut ostenderet regnum suum non esse de hoc mundo, vel doctrinam, quam adeo immaniter & crudeliter persequerantur Imperatores Ethnici, ullam redolere seditionem, vel homines ad rebellionem, tumultus, & intestina incitare bella; sed esse pacificam & imperare patientiam ac tolerantiam. Cui accedit, quod & supra dictum, non consultum fuisse Apostolis violenta defensione ad majorem barbariem & crudelitatem in Christianos irritare principes, a veri Dei notitia alienos, sub quorum imperio immanem sævitiam & inauditam crudelitatem perferre coacti erant. Hinc ex duobus malis minimum eligendum. Pati autem satius ducebant quascunque injurias, quam obstinata defensione persecutiones aggravare. *Necessitati cedere temporisque inservire semper sapientis habitum*, ait Cic. in *Epist. ad fam.* Ponderandæ itaque circumstantiæ temporum, locorum, & etiam distinguenda com-

commendatio sive doctrina aliqua a præcepto, & lege. Hæc involvit obligationem & necessitatem; illa adhortationem & commendationem, a qua abest omnis coactio & imperium; commendationem sequi possumus; quod præcipitur, exequi & facere debemus. Verum notandum quamvis vi religio possit defendi, non tamen ea propagari ipsam posse, & idcirco summa ratione nititur defensio violentæ opposita propagationi, quæ fit armis. Non enim intruditur pietas, sed instillatur, mentibus; non impingitur, sed infunditur, non imperatur, sed suadetur & docetur. Non a vi & armis dependet, sed divina voluntate, quæ hominis animum præparat, & ad recipiendam doctrinam ac fidem reddit idoneum; quamobrem non coactum, sed voluntarium militem elegit Christus. Non debent injici mentibus vincula. voluntates ad studium veræ religionis allici & invitari debent, non cogi; non imperari, sed suaderi oportet, quæ ad animæ salutem pertinent. Coactio imperium includit, suasio libertatem, quæ cuique in materia fidei & religionis concedi debet, ita ut possit amplecti ea, quæ cum conscientia conveniunt, religionis dogmata, contraria rejicere. Hinc inquit Theodosius & Valentianus *l. i. c. de sum. trinit. Decere arbitramur nostrum imperium subditos nostros de religione commones facere.* Cogere itaque sui imperii non esse existimat. Sed libertas, quam cuique concedimus circa religionem, limitanda ita est, ne noceat religioni

receptæ & publica autoritate confirmatæ aut introductæ, sua dogmata disseminando in vulgus, ad publicam perturbandam religionem, & idcirco tollendam pacem & tranquillitatem Reipub. vid. quæ annotavimus *ad n. 58. Prolog.* Verum statuit Author si vis aliqua nobis religionis causa inferatur, vel etiam mortis pœna intentetur, Christum fugam quidem ad illam declinandam concedere, neutiquam vero vim vi repellendi, & idcirco principi resistendi facultatem tribuere. Consultius sane est periculo se fuga subtrahere, quando sine magno detrimento fieri potest, quam vim vi repellendo, se innumeris periculis exponere. Sed probandum est Christum nihil ultra fugam concedere, quando in ea necessitate constituti sumus, ut vel sine summo nostro damno, vel etiam omnino non fuga nostræ salutis consulere possimus, nisi optemperando injustis summi imperantis mandatis, vel perferendo mala & injuriam nobis imminentem, principe ob religionem nobis vim inferente, vel intentante mortem: defensio enim juris est naturalis, quod nemini eripere voluisse Christum ex eo patet, quia non ad solvendam, sed implendam legem naturalem, sive moralem, venit. Ipsa etiam declinandi fuga malum imminens, licentia a Christo concessa, satis innuit, eum non ad omnem patientiam obligare voluisse suæ doctrinæ sequentes, sed eam, quam dicat recta ratio, & postulat æquitas.

9. Quare Christianis veteribus, qui recentes ab Apostolorum & Apostolicorum virorum disciplina eorum præscripta & intelligebant melius & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuisse. Imprudens certe & impudens fuisset Tertullianus, si apud Imperatores, qui ejus rei ignari esse non poterant, ita confidenter ausus esset mentiri: *Si enim hostes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsique Parthi, vel quantæcumque unius tamen loci & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissetus, etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere?* Sequitur hic quoque magistrum suum *Ad De-* Cyprianus, & aperte prædicat; *Inde est, quod nemo nostrum, quando apprehenditur, reluctatur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facit de secutura ultione securitas. Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Lib. v.* *Confidimus enim majestati ejus, qui tam contemptum sui possit ulcisci, quam servorum suorum labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: sed Deo remittimus ultionem.* Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit: *Nihil justus præcipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum*

bellum suscipiat cui bellare fas est; non enim fas est omnibus. Eiusdem est illud: Quoties imperatores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas iusti examinantur & coronantur. Idem alibi: Ita a plebibus principes & a servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiae sustineantur temporalia, & sperentur aeterna. Quod veterum Christianorum exemplo alibi sic explicat: Neque tunc civitas Christi, quamvis ad hoc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret aeternam, non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare, nisi salutem pro salute contemnere.

C O M M E N T A R I U S.

Veterum Christianorum exempla non in omnibus imitanda diximus supra, atque eorum patientiam & paratum ad quævis mala ob religionem, quam profitebantur, perferenda animum, magis adscribendum impotentiae, quam spontaneae obediendi doctrinae Christiano desiderio, qua teneri se putabant ad quasvis injurias summorum imperantium æquo animo potius perferendas, quam ut resisterent principi, qui Dei vice in terris fungitur: plus enim solatii & remissionis injuriarum spes in patientia, quam auxilii in resistentia & defensione. Quoniam enim erant plerique homines humiles & viles, alieno subjecti imperio, destituti armis, duce magistratibus, ideoque nulla usi forma regiminis, sine qua nihil quicquam recte geri vel suscipi potest, si resistere voluissent injuriis imperatorum, verendum fuisset, ne eos irritassent magis, & consequenter gravioribus malis, & injuriis obruerentur. Cui etiam accedebat, quod nonnulli censebant Christum ad majorem patientiam obligasse suos discipulos, quam vel olim Israëlitarum, vel etiam gentiles jure naturæ obligati erant, quam opinionem falsam & contrariam sacrae scripturae, atque etiam doctrinae Christi probare conati fuimus, & consequenter eorum patientiam non possumus nobis proponere tanquam exemplum imitandum: cui addi possunt quæ habet in suis commentariis Gronovius: *non vires illis modo, sed & animum resistendi defuisse, ideoque nec potuisse, nec si potuissent, voluisse, non tam quia illicitum,*

quam ob nimiam martyrii ambitionem. Præterquam quod functioni & officio sacerdotali, vel ecclesiastico non conveniens putabant, arma tractare, & vi propagare, vel etiam defendere doctrinam suam. Hinc Theodoretus contra gentes jactat. Agite vero, Græci, saltem nobis ostendite unum Sparticum civem, qui pro tuendis Lycurgi legibus; unum Atheniensem, qui pro Solonis; Locrensem, qui pro Zaleuci; Cretensem qui pro Minois subire mortem perulerit. Nemo autem vestrum id nobis ostendere poterit. At nos contra vobis ostendimus pro piscatorum suorumque nostri legibus virorum mulierumque multa millia mortem severissimam subisse. Cui addi possunt quæ legimus apud Minutium in Octavio, cum inquit: Vos ipsi fertis ad cælum Mucium Scævolam, qui cum errasset in Regem, periisset in hostibus, nisi dextram perdidisset. Et quod ex nostris non solum dextram, sed totum corpus uri accremari sine ullis ejulationibus pertulerint, cum dimitti præsertim haberent in sua potestate: viros cum Mucio, vel cum Aquilio, aut Regulo comparo. Pueri & muliercula nostra crucis, tormenta, feras, & omnes suppliciorum terricolas inspirata patientia doloris illudunt. Et verosimile etiam nonnullos in eam adductos fuisse opinionem, quasi ejusmodi patientia sibi viam patefaceret, qua ad vitæ æternæ & salutis possessionem pervenirent, ideoque eo majori constantia & quasi obdurato animo perferre mala quævis maluissent, quam resistendo hoc præmio suæ patientiæ privari.

10. Nec minus egregia sunt quæ in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Johannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat sexies mille sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus: Qui, cum Maximianus Cæsar apud Octodurum exercitum compelleret sacra diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt: & cum eo misisset Imperator qui eos ad sacrificandum venire juberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus decimum

cimum quemque jussit interfici per apparitores: qui nentine repugnante facile imperium sunt exsecuti.

COMMENTARIUS.

DE inaudita Maximiani crudelitate & sœvitia, qua usus est in Christianos, vide Lactant. | *de mort. persecus. cap. 9. & seqq.*

11. Mauritius ejus legionis primicerius, a quo Agaunum vicus Mauriti dictus est postea, narrante Eucherio Episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: *Quam timui, ne quisquam, quod armatis facile est, specie defensionis, beatissimis funeribus manus obviam afferre tentaret! jam mihi ad hujus rei interdictum Christi nostri parabatur exemplum, qui exemtum vagina Apostoli gladium propriæ vocis jussione recondidit: docens, majorem armis omnibus Christianæ confidentiæ esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obsisteret, quin imo cæpti operis fidem perenni religione completeret. Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitibus eadem quæ ante præciperet; sic omnes respondent: Milites quidem, Cæsar, tui sumus, & ad defensionem reipublicæ Romanæ arma suscepimus: nec unquam aut desertores bellorum aut proditores militiæ fuimus, aut ignavæ formidinis meruimus subire flagitium. Tuis etiam obtemperare præceptis, nisi instituti legibus Christianis dæmonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitaremus. Comperimus præcepisse te, ut aut sacrilegiis pollueres Christianos, aut de denis interfectis nos velles terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Christianos esse cognosce: habebis potestati tuæ subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christum animas non tenebis.*

COMMENTARIUS.

NON quæritur quidnam censuerint & fecerint veteres Christiani, verum quid facere potuerint. Exempla quæ Author adfert probant quidem factum, sed jus non statuunt. Atque jam rationes annotavimus, quæ in causa esse potuerint, cur maluerint injurias sibi illatas patientia defungi, quam eas vindicare: nam, ut recte annotavit Doctissimus Gronovius, imperatores, jam ad Christianam conversi religionem, & ipsi Reipub. gubernaculo admoti, sui defensionem promere adversus vim & impetum etiam summi imperantis sibi licitum esse, ipso facto demonstrarunt. Cujus exempla adducere supervacaneum foret, cum neminem ea fugere possint, nisi plane sit hospes in historiis. Etiam non inficior nostro seculo in quibusdam regionibus, necessitate coactos cives, insurrexisse ad conservandam religionem, ejusque professionis faciendæ facultatem, & exercitium tuendum, ac sibi illibatum reservandum adversus vim & potentiam suorum principum, qui, fortasse impulsu detestandis quorundam Ecclesiasticorum crudelissimis consiliis,

Reipub. semper perniciosissimis, iis nimium indulgentes, eam sibi eripere, imo penitus eradicare animum induxerant, quasi a principis potestate dependeret ejusmodi religionis professionem civibus injungere, quam introducere placet. Non inficior, quemadmodum annotavimus supra, spectare ad imperium Principis, cui cura publicæ tranquillitatis conservandæ commissa est, religionem sive publicum Dei cultum introducere & statuere, non solum ut imbuantur cives dogmatibus, quæ quodammodo ad societatis civilis tranquillitatem pertinent, quorum in numero sunt, *summas potestates a Deo esse, ideoque Dei ordinationi eum resistere, qui summis imperantibus resistit, Deo dandum quod Dei, Cæsari quod Cæsari debemus, colendam justitiam, proximum diligendum;* sed etiam iis, quibus arbitratur æternam salutem & animæ tranquillitatem comparari, sed ita, ut ad ea dogmata amplectenda, quæ saluti animæ inserviunt, non cogantur cives, sed ea ipsis persuadeantur.

12. Tum Exuperius legionis signifer siceam allocutus ibidem narratur:

ratur: *Tenere me, commilitones optimi, secularium quidem bellorum signa perspiciatis: sed non ad hæc arma provoco, non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis genus eligendum est præliorum. Non per hos gladios potestis ad regna cœlestia properare. Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet: Non nos adversum te, Imperator, armavit ipsa, quæ fortissima est in periculis, desperatio, Tenemus ecce arma & non resistimus; quia mori magis quam vincere volumus, & innocentes interire quam noxii vivere præoptamus. Et postea: Tela projicimus: exarmatas quidem dexteras satelles tuus; sed armatum fide catholica pectus inveniet.*

13. Sequitur post hæc laniena in non repugnantes, in cujus narratione hæc sunt Eucherii verba: *Ne justii punirentur multitudo non obtinuit, cum inultum (male editur multorum) esse soleat quod multitudo delinquit. In veteri Martyrologio res eadem sic narratur: Cædebantur itaque passim gladiis non reclamantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus vel intectum corpus offerentes, non vel ipsa suorum multitudine; non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitiæ causam, sed hoc solum reminiscentes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipsi quoque tanquam grex Dominicarum ovium laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi sunt.*

14. Valens impie & crudeliter sæviit in eos qui secundum sacras litteras & Patrum traditionem τὸ ὁμολογίον profitebantur, quorum quamvis maxima multitudo, nunquam se armis tutata est.

COMMENTARIUS.

EX Martyrum exemplis male consequentiam deduci, quasi idem omnes Christiani imitari essent obstricti, mecum quoque præter alios viros eruditos sentire videtur Hornius de civit. lib. 2. cap. 12. *Quod Martyres concernit, inquit, qui potius habuerunt vitam ponere, quam vel gerere morem dominis impiis, vel iisdem resistere: id eo haud pertinet, quasi ex lege Christiana professionis ad hoc fuerint obstricti; quum nulli præceptum a Deo inveniamus, ut sine omni circumspetione tradant spiritum, quoties liberit tyranno. Dicendum igitur potius quod nec fugere, nec ob paucitatem se tueri potuerint. dispersa hinc inde erat primitiva ecclesia, ut facile in unum haud possent con-*

gregari omnia ejus membra, potentes insuper tyranni conjunctionem dissipare & opprimere valebant. Necessitatis igitur inevitabilis erat, quod deprehensi volentes ponerent vitam: non mandati, ut se sponte offerrent jugulandos, & paulo post. Verum enim vero multa perpetrantur a piis & dilectis Dei hominibus, qua laudanda interdum potius & admiranda, quam imitanda, & ideo ad communem regulam trahenda non sunt. Martyrum igitur, concludit, exempla singularem aequitatis laudem habent. Interpretanda vero neutiquam sunt, quasi perpessi talia sint propter negatam jure resistendi facultatem, cui addi possunt rationes quas statim allegavimus.

1 Petr.
II. 21.
Matth.
x. 39.
Luc. XII.
33.

15. Certe ubi patientia nobis præscribitur, sæpe adduci videmus, & a Thebæis militibus adductum jam audivimus Christi exemplum, ut nobis imitandum, cujus patientia ad mortem se extendit. Ac qui ita animam perdit, is vere eam acquisivisse a Christo pronuntiatur. Diximus summum imperium tenentibus resisti jure non posse. Nunc quædam sunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos qui revera non delinquant.

COMMENTARIUS.

Laudabile nobis Christum proponere imitandum tanquam perfectissimum exemplar omnium virtutum, ut, quantum fert natura humana, vitam nostram instituamus conformem regulæ

gula & norma, quam Christus observavit in totius vite cursu. Verum hic notare possumus, quæ ipse Author habet *cap. preced. §. 3. n. 8.* ubi inquit, *Christi facta quidem omnia virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant.* Quemadmodum Christi spontanea vite cum morte suis pro inimicis commutatio, ut ibi annotavimus, longe alium finem habuit, quam obligare suos discipulos, & disciplinæ suæ sectatores suo exemplo ad se imitandum abjiciendo propriam defensionem pro inimicis illique facultatem concedere pro lubitu grassandi, & læviendi in corpus, & membra nostra, vitamque adimendi; ita etiam alium finem habet Christi ad mortem usque patientia, quam

obligare doctrinam suam amplectentes, ut eadem patientia utantur, & quæcunque mala potius, imò mortem subeant, quam resistent iis, quæ nos illis afficiunt, præsertim summis imperantibus. Quemadmodum ipse Author statuit Christum pro inimicis non mortuum esse, quasi obligatum ad id lege aliqua communi nobis cum Christo, sed vi pacti peculiaris, ideoque peculiarem producentis obligationem inter pacificos, quod ad alios, eodem pacto non comprehensos, neutiquam pertinet. Sic etiam patientia illa Christi ad mortem usque non potest esse mensura & regula patientiæ, quam recta ratio & lex, omnibus hominibus communis, exigat, & idcirco perperam Christi patientia ab Authore adducitur, quasi nobis eam imitandi obligatio incumberet.

VIII. Primum ergo, qui principes sub populo sunt, sive ab initio talem acceperunt potestatem, sive postea ita convenit, ut Lacedæmone, si peccent in leges ac Rempublicam, non tantum vi repelli possunt, sed, si opus sit, puniri morte: quod Pausaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetustissima per Italiam regna, mirum non est, si post narrata crudelissima Mezentii facinora subjungat Virgilius:

Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis:

Regem ad supplicium præsentis morte reposcunt.

C O M M E N T A R I U S.

CUM nulla sit regula, quin suas exceptiones habeat, sic etiam ab eo, quod generaliter proposuerat Author, scil. *summum imperium tenentibus resisti jure non posse*, excepit quosdam casus, qui quando incidunt, tribuunt civibus facultatem resistendi summis potestatibus. Et primum quidem ait, quando principes populi subsunt potestati & imperio, vel ea lege imperium acceperunt, vel postea ita conventum inter principem & populum: ut Lacedæmone principes, admittentes aliquid, quod contra leges erat, & communem Reipub. utilitatem securitatemque lædebat, poterant vocari ad capitis judicium, & dignitate vel imperio exui. Sed observandum, ut annotatum ad *cap. precedens.* revera summum imperium in Reipub. Lacedæmoniorum fuisse penes populum,

regesque magis nomine & titulo, quam re seu imperio, reges fuisse, ideoque non mirum quod in eos, peccantes in leges vel Rempublicam animadvertere potuerit populus, tanquam privatum aliquod Reipub. membrum. Quamobrem non videtur mihi hoc exemplum applicari posse ad nostram quæstionem, quæ agit de eo casu, quo inferior jus nanciscitur resistendi principi, populo superiori, & plenum atque absolutum habenti imperium. Præterquam quod Rex Pausanias, quem Author hic adducit tanquam exemplum, non fuerit regia dignitate ornatus, ut annotavit Doctissimus Gronovius, sed regis Plistarchi, Leonida geniti, tutor & patruelis. quem vide ut & alia ab eo adducta exempla.

IX. Secundo, si rex, aut alius quis, imperium abdicavit, aut manifeste habet pro derelicto, in eum post id tempus omnia licent quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem censendus est qui eam tractat negligentius.

C O M M E N T A R I U S.

NON eget hoc probatione. Non quemadmodum summa majestas regem facit superiorem populo, sine qua cæteris esset æqualis; ita, ea abjecta, redit ad priorem statum naturalem, in quo quis nascitur, æqualis conditione & statu cæteris

sui simillimis. Idem autem est an expresse princeps abdicet imperium, vel an ex factis manifestis indicibus perspiciant cives eum regnum deseruisse, & pro derelicto habere. Quemadmodum voluntatis est imperium delatum accipere, ita & illud abdicare.

nifestum est indicium regni derelicti, quando Rex sponte sua clam excedit regno, nullis electis personis, quibus Reipub. negotia committat suo nomine administranda. Possiet fortasse mihi obijci regem, excedentem regno, nemine constituto, qui suo nomine Reipub. administret, ejus administrationem, quasi tacito quodam consensu penes eos residere voluisse, præsumendum, quos participes publicorum gerendorum negotiorum se præsentate facere solitus fuerit, & consequenter ejusmodi furtivam regis discessionem non habendam pro manifesto indicio derelicti imperii. Sed videtur mihi responderi posse, Imperium non esse ejus generis, ut transeat in eum, quem non constet expresso consensu ad illud admissum, idque favore libertatis, quam, veluti rem inæstimabilem & ab omnibus vitam juxta habitam, nemo facile abjecisse præsumitur, se alieno submitiendo imperio, nisi accedat expressus transferentis consensus, vel indicia omni exceptione majora testentur illud delatum, &, exigente summa necessitate, translatum præsumi debere. Quemadmodum itaque expresso consensu transferri debeat, antequam quis illud in alium sibi competere possit prætere, ita nemo, absente rege, sibi summi imperii exercitum, & moderamen vindicare potest, nisi accedat consensus regis quasdam personas designantis ad administranda imperii negotia suo nomine, & consequenter a populo ut tales habendas & venerandas, quo non facto, censetur imperium abjecisse, ideoque pro derelicto habere potest populus, sibi que illud iterum vindicare & transferre in alium. Quid si dicamus non statim pro derelicto habendum, quod ex ignorantia potuisset id esse factum. Respondeo eam ignorantiam esse juris; quæ nemini prodest; cui etiam accedit, quod eo ipso, quo clam aufugit, satis indicat se curam imperii abjecisse; si enim tanquam suam voluisset retinere, etiam ejus curam, bonum ut oportet principem, habuisset. Sic Poloni, postquam Henricus III. certior factus de obitu fratris Caroli IX. clam Cracovia cum paucis egrediens, regno Poloniæ excessisset, quasi pro derelicto imperium habuere fuga ejus clandestina, Henricum regno excidisse sequenti anno declarantibus primoribus. *Annam Sigismundi Augusti Regis sororem, virginem sunc quinquagenariam, reginam constituent, eique Stephanum Bathorium Transilvania principem, natione Hungarum, maritum destinant, ac regem eodem decreto renunciant*, ut apud Thuanum legimus lib. 61. Recte vero addit Author neutiquam censendum pro derelicto imperium habere prin-

cipem, qui fortasse luxuriæ & voluptatibus deditus, non tanta diligentia, quam boni principis officium postulat, publica negotia tractat. Quemadmodum quædam vitia tantodignitatis fastigio condonanda; ita etiam, quamvis non ea exacta diligentia imperii negotia curet, & Reipub. administret, qua oportet, iniquum sane esset ex eo statim conjicere principem habere pro derelicto imperium, atque hoc prætextu eum exuere summa majestate. nemo, nisi summa in necessitate constitutus, abjecisse præsumendus est id, quod habet summo in pretio: quamobrem nec privatum, nec suarum rerum dominium & proprietatem abjicere voluisse existimare debemus, nisi ex manifestis indiciis & testimoniis constet dominum rem suam amplius esse nolle, ideoque eam abjiciat, vel deserat. *Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id in numero rerum suarum esse nolit*, ait Imp. §. 47. ff. de rer. divis. Sed iste animus, ut diximus, non facile præsumendus, nisi, ut diximus, accedant justa indicia. Quorum in numero haberi non debet negligentior cura si ve administratio rerum suarum; quamobrem, si contingat, ut imprudentibus in via quædam excidant, vel rheda currente, non intelligentibus dominis, cadant, quia vel non satis diligenter custodita, vel observata, pro derelicto haberi vetant jura. Verum quemadmodum Jcti distinguere solent inter culpam latam, levem, & levissimam, ut sua cuique sit proportionata pœna. Sic tutor suspectus, remotus ob latam culpam, fit infamis, ob culpam leviolem non æque, ut ait Imp. §. 6. *inst. de suspect. iur.* eodem modo distinguendum inter negligentiam latam vel levem. Levis negligentia principis in administrandis regni negotiis condonanda ipsi videtur, & consequenter non interpretanda, quasi pro derelicto imperium haberet. Verum lata ejus negligentia alium producit juris effectum; ita ut, nullus dubitem, quin princeps omnem plane abiciens Reipub. curam, quamvis sæpius a populo sit monitus, ne velit deserere publicam & communem civium utilitatem ac securitatem, negligendo curare ea, quæ ad ejus conservationem necessaria sunt, censeatur satis manifestum indicium dedisse unde cognoscatur, pro derelicto eum habere imperium, ideoque ipsum removeri posse a populo. Licet vero dereliquendi imperii non habeat animum, idque testetur coram populo, attamen censetur habere imperium pro quasi derelicto per suam negligentiam, quæ debet considerari veluti factum, protestationi contrarium.

Lib. IV.
c. 16.

X. Tertio, existimat Barclajus, si rex regnum alienet, aut alii subjiciat, amitti ab eo regnum. Ego hic subsisto. Nam talis actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt nullum habent juris effectum. Unde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur Juris consultorum sententia, si extraneo jus suum cedat, nihil eum agere. Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usumfructum, intelligendum legi-

Instit. de
usufr. §.
fruitur.

legitimo tempore. Si tamen rex re ipsa etiam tradere regnum aut *L. usufructus, D. de jure dotium. Lib. II. controuv. 9.* subjicere moliatur, quin ei resisti in hoc possit non dubito. Aliud est enim, ut diximus, imperium: aliud habendi modus, qui ne mutetur obstare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est. Quo non male aptes illud Senecæ in re non dissimili: *Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum quo efficitur ne pater sit.*

C O M M E N T A R I U S.

QUARE Rex regnum, quod non est in ejus patrimonio, alienare nequeat, supra annotavimus *ad §. 12. n. 3. cap. preced.* Quod si autem alienaverit, ejusmodi alienatio habet effectum, ut amittatur ab eo regnum. Contra illum actum potius nullum ipso jure existimat Author, & idcirco nullum juris habere effectum; quamobrem dicendum videtur, imperium non transferri, sed manere penes regem, illud transferre volentem, instar usufructuarii, cui regem, qui electione, vel successoris lege ad regnum pervenit, similem diximus, qui nihil agere dicitur cedendo jus suum extraneo. Sed verior mihi videtur eorum sententia, qui statuunt dicto casu amitti regnum: alienando enim regnum satis manifeste renunciat imperio ipso facto, vel declarat sese illud pro derelicto habere. Adimere autem alicui quod amplius nolit habere, nihil aliud est, quam exequi voluntatem rem abjicere in animo habentis, & idcirco nulla ei fit injuria, si ea privetur. Nihil hic obstat quod dicitur *§. 3. inst. de usufr. usufructuarium, jus suum extraneo cedentem, nihil agere, quæ verba interpretanda secundum Authoris nostri & aliorum Ictorum mentem; quasi dixisset Imp. cedendo usufructum extraneo, non finiri, nec reverti ad dominum proprietatem, aut transire secundum voluntatem domini seu possessoris ad extraneum, sed manere penes usufructuarium: at illa verba nihil agi, referenda sunt ad mentem & intentionem cedentis, & diversum exitum cessionis: nihil enim agitur respectu extranei, quia non transit in eum usufructus, sed aliquid actum dici potest respectu domini proprietatis, quoniam temerario isto cessionis conatu facit, ut usufructus ad proprietatem revertatur, ut ait Catiuncula *paraph. ad inst. de usufr. §. 3.* & perspicimus ex *l. 6. ff. de jur. dot.* ubi Pomponius disertis & claris verbis statuit cedendo extraneo usufructum, nihil ad eum transire, *sed ad dominum proprietatis reversurum usufructum.* Quæ verba putat Author respicere tempus futurum, ita ut dicatur reverti usufructus ad dominum tempore legitimo. Eodem sensu verba intelligenda, censet subtilissimus juris antecessor *Lugduno Bat. Johan. Voet ad tit. ff. quib. mod. usufr. amitt.* ubi *Resp. ad dict. leg. dici reversurum de futuro, cum nempe modus legitimus finiendi extiterit, ad exclusionem ejus, cui cessus erat.* Obst. puniendæ cedentis *malitia.* *Resp. punitur satis actus gesti seu cessionis**

contra leges facta nullitate, quod frequens in jure. Concedo Viro Clariss. Jctumlo qui de tempore futuro, verum non definitur certum aliquod tempus, quo reversurus est usufructus ad dominum proprietatis; an post mortem usufructuarii, an vero statim & immediate post factam cessionem: & proinde verbum *reversurum* simplici sensu, pro ut positum in lege, tempus futurum significans, neutrum definit casum; commode etiam dici potest reversurus usufructus, qui redit ad dominum statim, postquam cessio facta est extraneo, atque eo sensu accipiendum esse hisce rationibus motus statuo. 1°. Quia Jctus habet sermonem de casu speciali, qui peculiarem producit juris effectum, cui actionem præbet cessio, facta ab usufructuario, extraneo: jure enim communi & naturali, de quali modo, finitur usufructus morte usufructuarii, atque ad proprietatis dominum revertit, qui casus non opus habet speciali decisione. Quia, si per cessionem, extraneo factam, usufructus non statim amitteretur, non opus fuisset consilio, ut usufructus mulieri locetur, vel imaginariæ vendatur, ut perspicimus ex *dict. leg.* Puniri etiam non videtur qui manet in eodem statu, in quo fuit ante delictum (delinquere enim videtur qui fortasse jus in personam diutius victuram transferendo, deteriorem conditionem proprietatis facere animum induxit) utens fruens re & fructibus, quos inde sibi acquirit, qui puniri dici potest lucrum faciens: quia fortasse alienatione invalida majori lucro destituitur ipso jure, non potest venire nomine pœnæ ejusmodi lucri acquirendi erepta facultas, quia nihil auferitur quod habuit, ad compensandum delictum. Sin ipso jure amittat regnum seu imperium instar usufructuarii, ergo jure potest ei resisti, si cum effectu conatur, quod cessione facta, non magis est in ejus dominio; imo etiam si penes regem, non obstante cessione, concedamus manere imperium, quia ipso jure nullus est actus, ideoque Rex maneat, attamen jure ei resisti recte censet Author; quia excedit limites imperii & potestatis suæ, quare impune ei resistitur, quia respectu hujus actus tanquam privatus habendus, quoniam destitutus consensu populi, a quo, ut sæpius diximus, omne derivatur imperium, omnis majestas, quamobrem conititur tanquam suo fundamento, quo sublato, & ipsa concidit.

XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur, quod concedo; consistere enim simul non possunt voluntas imperandi & voluntas perdendi. Quare qui se hostem populi totius profitetur, is eo ipso abdicat regnum, sed vix videtur id accidere posse in rege mentis compote, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accidere potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut colonias ibi faciat.

COMMENTARIUS.

Quoniam Rex constitutus, ut regeret rempub. id est, ut veluti communis pater civium salutem ac utilitatem securitatemque tueretur ac conservaret, dirigendo omnia negotia civiumque actiones ad eum finem obtinendum, qui fuit in causa quod Rex & princeps declaratus, omnium consensu, sive expressa, sive tacita electione, vel per continuationem successionis, quæ prima illa constitutione a consensu expresso derivanda, tanquam suo fundamento nititur. Quoniam igitur summa potestas constituta est ad incolumitatem generis humani, cui & obsequium & reverentiam ac venerationem debemus, & quæ sacrosancta habenda, quia sanctitate imperii civilis sublata est obsequii necessitatem corrumpere necesse, & cum ea quoque concidit societas civilis & Reipub. fabrica, quamobrem concipi nequit, quo modo principis & hostis personam erga civem simul sustinere queat, & qua fronte postulet, ut ipse sacrosanctus sit, qui civem innocentem tanquam miseram belluam suæ libidini audeat immolare Pufend. l. 7. c. 8. Sacrosanctus est propter summam, qua decoratus est, majestatem; summam autem majestatem intactam & illibatam esse voluit populus, quia sine ea non posset subsistere societas civilis; atque societas civilis est instituta, ut se suasque possessiones in securitatem quisque assereret, regis vel summi imperantis sub auspicio atque potestate. Hinc etiam summa majestas sacrosancta est, propter salutem civium eorumque securitatem, qua neglecta a principe,

ipse tutus esse nequit adversus coercitionem civium, quia illa sanctitas circumscripta limitibus communis salutis & securitatis tuendæ, cui contrario imperio utens princeps, hostem populi sese gerendo & profitendo, destituitur illa sanctitate, & idcirco cives facultatem recuperant eum coercendi, tanquam privatum, in quem licet animadvertere civitati, poena delicto proportionata, suo jure vel imperio, cujus exercitium consolidatur iterum cum proprietate, quæ penes civitatem, tanquam commune subjectum, residet, ut dictum alibi, eo sua culpa se exuente summo imperante. Itaque non necesse, ut fingamus eo ipso, quo hostem pro principe induit, civi quoque obligationem, qua ei devinctus est, remisisse, quasi non suo jure, sed consensu principis obsequii vinculo solveretur. Quippe nullo fundamento ejusmodi fictio niti videtur, & consequenter nunquam civi ei resistendi facultas competere dici posset, quia quisquis in se ipso facile experitur, neminem, nisi coactum, abjicere imperium, quod tanto desiderio ambiit, & idcirco, acquisitum, non facile, nisi summa exigente necessitate, abdicaturum, quamobrem si jus resistendi penderet ab illa fictione, nunquam conscientia civi dictare posset resistendi facultatem principi, abutenti imperio, sibi vindicare jure posse, quia nunquam certo persuasus esse potest sibi obsequii necessitatem remissam, quamvis tyrannidem exerceat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex felonia in eum cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

COMMENTARIUS.

Felonia significat non solum rebellionem, sed omnem culpam, fraudem, perfidiam, improbitatem vasalli in dominum, cujus vocis originem Cujacius, quem & alii feudistæ sequuntur, deducunt a Græco vocabulo *φίλωμα* vel *φίλωσις*, quo significantur imposturæ, fallaciæ, & deceptiones. De feudi autem natura, quæ ei tanquam insuperabile quid inhæret, ut vasallum ob deli-

ctum, vel scelus commissum in dominum, privetur feudo, utpote qui tanto beneficio sese indignum reddiderit. vid. Vult. *de feud. benevolentiam* non tamen ipso jure amittit, ita ut Dominus propria autoritate vasallum feudo exuendi facultatem habeat, sed oportet vasallum a iudice suo jure judicialiter privari, etiamsi notorium esset delictum. *de feud. cap. 10. concl. 41.* Amittitur

titur etiam si delationi sit clausula adjecta commissoria. Sed notandum, ut annotavimus supra, semper illam clausulam naturaliter imperium comitari, quæ subditis, rege imperio abutente facultatem concedit expediendæ propriæ salutis causa denegandi obsequium, ipsi debitum, eumque exuendi imperio, adhibitis istiusmodi cautionibus, quas suo loco allegavimus. Clausulæ etiam aliæ addi possunt a civibus, quæ non in-

hærent ipso jure delationi, sed, adjectæ, idem jus tribuunt conveniendi principem, ut præstet, quod promisit facere, vel omittat omittente, ne jure suo quod ista clausula sibi reservarunt, uti necesse habeant: nunquam, ut diximus, perveniendum ad extrema, eaque sæpe violenta, remedia, quin prius moderata adhibuisse oporteat.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involanti vis justa opponi poterit, qui catenus imperium non habet. Quod locum habere censeo, etiam si dictum sit, belli potestatem penes regem fore. id enim de bello externo intelligendum est: cum alioqui quisquis imperii summi partem habeat, non possit non jus habere eam partem tuendi. quod ubi fit, potest rex etiam suam imperii partem belli jure amittere.

C O M M E N T A R I U S.

SUMMÆ majestatis jura non posse dividi cum populo, demonstravimus, quia in una eademque civitate penes duos summum reside- re imperium nequit, ita ut pro ea parte, quam quisque obtinet, alter alterius imperio non subiectus sit, & ita ambo respectu cujusque partis quam obtinent, sibi æquales sint, ita ut regi, in partem, non suam, violanti, opponatur vis justa ab inæquali, sed sibi pari gaudente imperio, quamvis non eodem titulo ornatus, unde iterum apparet populum non resistere regi, qua regi, sed sibi æquali, imperium non habenti in partem, populo acquisitam, sed inter monstrosas seu irregulares imperii Reipub. formas recensenda ejusmodi summi imperii divisio, quæ concipi nequit,

nisi perturbato ordine bene constitutæ Reipub. bellis intestinis & civilibus discordiis. Quippe qui habet imperii partem independentem ab alio, ille etiam ipso jure habet facultatem & jus illam partem tuendi: cum autem summum imperium consortis impatiens sit, hinc omnibus rationibus alter alteri conatur eripere partem, quam habet, per fas & nefas, per insidias, dolum, aliaque pravas machinationes, vel etiam vim apertam, unde distrahitur statim in partes civitas & misere dilaceratur factionibus, imo sæpissime funditus evertitur, & nullum avertendo interitui remedium, nisi ad unum vel plures indivisum imperium deferatur.

XIV. Septimo, si in delatione imperii dictum sit, ut certo eventu resisti regi possit, etiam si eo pacto pars imperii retenta censeretur non possit, certe retenta est aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Potest autem qui jus suum alienat & jus pactis imminuere.

C O M M E N T A R I U S.

SUNT quidam eventus, quo ipso jure resistendi regi, eumque exuendi imperio, facultas reservata censeretur debet populo, quem exprimere non est necesse, quia licet non exprimat & expressis verbis adjiciatur, adjectus tamen videri debet: resistendi autem eo in casu facultas non diminuit imperium, nec illud dividit; nam illa non competit ex parte imperii civilis, sibi retenta, verum ex naturali jure, quæ cuique concedit de jure suo pro luitu disponendi libertatem, ita ut qui jus suum

in alium transferat, possit illud certa quadam lege circumscribere & pactis limitare vel imminuere, quæ dicat ratio servanda, & paciscentibus tribuit potestatem jus, sibi quodam pacto quæsitum, reservare atque tueri contra quoscunque, atque etiam socio, illud sibi eripere volenti, resistere, vel etiam quod conventum præstare recusantem, vi & armis, necessitate exigente, cogere ad promissum adimplendum.

XV. I. Vidimus de eo qui jus imperandi habet aut habuit. Re-
stat ut de invasore imperii videamus, non postquam longa possessione

P p

aut

Re-
stat. de
potest.
civ. n. 23.

Suares de legib. lib. III. c. 10. n. 9. Lessius de just. & jure. l. II. c. 29. dub. 5. n. 73. † Lib. II. cap. I.

aut pacto jus nactus est, sed quamdiu durat injuste possidendi causa. Et quidem dum possidet, actus imperii quos exercet vim habere possunt obligandi, non ex ipsius jure quod nullum est, sed ex eo quod omnino probabile sit eum qui jus imperandi habet, sive is est populus ipse, sive rex, sive senatus, id malle, interim rata esse quæ imperat, quam legibus judiciisque sublatis summam induci confusionem. Improbat Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proscriptorum liberos, ne honores petere possent. Servandas tamen censuit, affirmans (ut nos docet Quintilianus †) ita his legibus contineri statum civitatis, ut his solutis ipsa stare non posset. Florus de ejusdem Syllæ actis: *Lepidus acta tanti viri rescindere parabat, nec immerito, si tamen posset sine magna clade reipublicæ. Et mox: Expediebat agræ quasi sauciæque reipublicæ requiescere quomodo- documque, ne vulnera curatione ipsa rescinderentur.*

C O M M E N T A R I U S.

QUoniam homines qua, homines, sibi natura æquales, alter in alterum nullum sibi potest vindicare imperium, nisi ex spontanea subjectione & consensu sese alieno imperio submittentis. Quamobrem omne imperium injustum nullam obsequii obligationem producere arbitramur, quod per violentiam in alterum quis sibi acquisivit, illud abjicere jure potest, si quam occasionem ejusmodi subjectus nanciscitur. Hinc invalores imperii jure statuimus eo posse exui, eorumque justis impune non pareri; quippe ex illegitima & injusta causa non possunt derivari legitimi effectus; cum imperium, consensu destitutum, illegitimum est, quia usurpatum vi, non possunt actus, qui ab eo profiscuntur, legitimi esse, & consequenter vim obligandi habere per se suaque natura, ita ut civis, jussa & mandata invaforis exequi recusans, peccati reus sit, tanquam voluntati divinæ, quæ nobis necessitatem & obligationem imponit, qua tenemur obsequium præstare summis potestatibus, obsistens, cui si quis obsistit, Dei ordinationi obsistit, & idcirco sese reddit obnoxium condemnationi & iræ divinæ. Sermonem enim habet Apostolus de potestate, a Deo ordinata, & proinde de ea quæ justa est, legitimoque modo acquisita; ea conscientiam civium obligat ad obsequium præstandum legitimo suo principi, quia cum, tanquam a Deo populo præfectum, cujus voluntati nobis parendi atque morem gerendi necessitas incumbit, venerari indissolubili vinculo tenemur. Legitimus vero modus nullus alius excogitari potest, quam quæ naturalis dicitur ratio & idcirco quoque a Deo approbatus imo & introductus videri debet, quam consensus populi; quippe eo ipso, quo Deus hominem voluit nasci liberum, etiam ipsi tribuisse necessario videri debet desiderium libertatem illam naturalem conservandi, nisi fortior aliqua ratio ipsi suadeat illam abjicere, quæ est sui conservatio, quæ haberi nequit, nisi sese alieno subiciat imperio: ubi itaque non constat de ejusmodi spontanea subje-

ctione, homo præsumitur sui juris, quare nemini in eum competit imperium, justo titulo acquisitum. nullius itaque jussis vel mandatis conscientia obtemperare obligata, nisi rectæ rationis dictamini, unde sequitur peccati reum non esse qui invafori resistit, ejusque mandata, tanquam obligandi vim non habentia, exequi recusat. Huc pertinet quæ habet vir Celeber. juris naturæ & gentium peritissimus Sam. Pufend. lib. 7. cap. 8. cum inquit, *nullam ad obsequium produci obligationem, nisi legitimam potestatem alter in me habeat. Nam per solam violentiam potest quidem alicui adferri extrinseca quædam necessitas aliquid præstandi, non autem obligatio, qua vinculum est intrinsecum, animum ita stringens, ut, ni fecerit, peccati sit reus. Hinc si vis a validiore intentetur, majori malo declinandouique adigitur quis facere ea ad quæ non tenetur & a quibus abhorret. Si qua tamen via datur, nemini vitio vertitur, si iniquam illam necessitatem perumpat.* Sic quoque Scot. de just. & jur. lib. 34. 4. statuit, *eum qui per tyrannidem regnum occupavit, neque legem ferre ullam posse, neque jus dicere, quod nullo pacto civis in conscientia obliget, nisi forsitan præscriptione aut reipub. consensu legitimi fuerint tandem principes.* Non puto tamen præscriptione acquiri posse usurpatum imperium, quia legitima nulla præscriptio, nisi bona fides præcedat, justus præscribendi titulus, qualis esse nequit, quæ ab invasione & usurpatione habet initium, quia hoc vitium, inherens, tractu temporis non potest purgari, quod enim non valet ab initio, tractu temporis convalescere nequit. vid. l. 1. Cod. de usucap. transform. l. 1. Cod. de acquir. poss. & l. 3. Cod. comm. de usuc. Quamobrem non possum subscribere nec Authoris, nec Pufendorffii opinioni, statuentis imperium juste exercentem, atque boni principis officium expletentem, pro legitimo principe habendum, quasi vitium imperii, injuste occupati, tolleret justa ejus moderatio & admi-

administratio, quia justus imperii conferendi nullus titulus, nisi consensus transferentis, vel legitima successio, quæ initium habet a consensu; vel etiam si iusto bello sit acquisitum, in quod etiam consensisse videri debet devictus & debellatus populus, deficiente itaque vel expresso, vel tacito consensu, deficiet quoque imperium. Oportet itaque ut voluntas populi, vel expressis verbis vel tacite ex manifestis & jure seu recta ratione indiciiis probatis constans, accedat, ut imperium, vi vel fraude, aliisque illegitimis modis de facto acquisitum, legitime obtineatur, & deinde imponat civibus obsequii necessitatem, eique parendi intrinsecam obligationem producat. Ab hoc vitio consensu populi purgatur, si populus, vel pacto, vel aliqua conventionem, agnoscat imperium quod de facto obtinet invasor, vel longa patientia declarat sese submisisse se ejus imperio, veluti legitimi principis regimini, præsertim cum habuerit potestatem eum exuendi imperio, si voluisset illud abjicere. Quamobrem quoniam tacite hac ratione videtur consensisse in ejus imperium, censetur quoque sese obligasse ad præstandum obsequium, summis legitime imperantibus, debitum. Finis enim, qui in causa fuit, cur imperio, iusto titulo acquisito, morem gerant, spectat communis salutis conservationem, atque eam tueri & procurare velle perspiciunt invasorem; ergo cum civitas rectore indiget, videntur potius ejus imperium agnoscere velle, qui testatur se boni principis officium imitari animum induxisse, quam eum expellendo ad alium transferre, quem nondum constat bene vel male administraturum Rempub. Sed fortasse hoc possit habere locum, quando populus sui juris est. Verum quid si, pulso legitimo principe, imperii fata in se vertit, & pro rege se gerit; non videtur populus qui legitimo suo principi fidelitatem præstare obligatus est eumque agnoscere superiorem, ejus imperio, qui regni possessionem injusto & illegitimo modo sibi acquisivit, parere eique sese submittere posse, quia ejusmodi submissione, & alteri obsequium præstando, legitimum principem suum exuit imperio ipso facto. Quid enim magis rationi contrarium, quam sine justa causa alicui jus quæsitum auferre summum imperium consensu civium sibi acquisivit princeps legitimus, cui obsequium præstare sese obligarunt subjecti, quo solvere nequeunt semet ipsos, nec valent alterum superiorem agnoscere, nisi consensu principis sui accedente, vel quando ipso jure summa majestate excidit, eaque sese indignum reddit, abutendo sibi delato imperio, aut illud abdicando, vel pro derelicto habendo. Sed dicendum videtur, quanquam ipso facto agnoscant imperium usurpatoris extrinsecè cum ejus mandata exequendo ei obsequium præstent, eo tamen ipsos non exuere imperio legitimum principem, nec obedientiam ei denegare animo, quam factis præstare nequeunt; imo obsequii principi suo videri cum ad communem salutem & securitatem conservandam, necessitate exigente, invasoris imperium potius agnoscant, quam ut illud, tanquam injustum & illegitimum, abjicere volentes, Rem-

pub. in summum adducerent discrimen, & privatitas possessiones ac fortunas cum vita, quæ hisce longe præstantior, temere & incaute summo periculo exponerent: præsumendum enim quemlibet principem, ex æquitate atque humanitate malle servare cives suos hac ratione, quam ipsos dum ipse eos nequeat tueri adversus vim & impetum usurpatoris, obligare, ut in certissimum periculum sese, reluctando, omnibus destituti viribus, invasori, conjicerent; nec etiam ulterius sese obligasse cives principi ratione fidei & obsequii præstandi præsumendi, quam donec eos possit tueri & defendere contra quæcunque incommoda & mala, quæ homini ab homine in naturæ statu imminet: cujusmodi cives tuendi potestate fato quodam orbato legitimo principe, cives iterum recuperant libertatem propriæ salutis expediendæ aliam quærendi occasionem. Iniquum esset obligationem illam interpretari in incommodum & damnum ejus, qui se obligavit ad agnoscendum superiorem, si ejusmodi submissione sese suasque possessiones conservet & asserat in securitatem: necessitas enim solvit omne juris vinculum, quia semper ejusmodi casus, de quo nec cogitarunt, & quo impossibile est præstare quod pollicitum, exceptus videri debet. Huc pertinet quod est apud Livium, ubi Romani, implorantibus Petellinis auxilium, fateri necesse habebant, *nihil jam longinquis sociis in se præsidii esse: redire domum, fideque ad ultimam expleta, consulere sibi met ipsos in reliquum præsentis fortuna jusserunt.* Verum non possum subscribere opinioni eorum, qui putant præsumi principem expulsam tantisper civibus remisisse obligationem erga se, quoad fata ipsi viam iterum ad regnum aperiant, & quidem, quantum ad conservationem ipsorum, & declinandis periculis, est necessarium. Et hæc tamen quoque duntaxat fides, quam invasori cives dederunt, stringere videtur, ut illa sit temporaria, expirans, ubi regi expulso sit facultas regnum suum recuperandi Pufend. *lib. 7. cap. 9. de jur. nat. gent.* Quippe præterquam quod ejusmodi fidei datæ interpretatio maxime damnosa videatur reipublicæ, quia, cum invasor de fide civium erga se nunquam certus esse possit, semper ipsi erunt suspecti, & idcirco non tanta æquitate, vel animi moderatione eos tractabit, sed rigido imperio & pene servili in eos dominabitur, atque omnem licentiam & libertatem ipsis eripiet, ne, laxiori ipsis concessa libertate, imperium, quod illegitimum censent, principem legitimo superstite, abjiciendi occasionem arripiant. Huic etiam accedit, quod mentalis ejusmodi fidei datæ & jurejurando confirmatæ limitatio repugnet religioni ac doctrinæ Christianæ atque juri naturæ: promissio enim seu fides interposita super re aliquâ est interpretanda secundum mentem & intentionem ejus, qui eam ab altero exigendi jus habet, atque sese tam late extendit, quam honestas & recta dicat ratio, vel verosimile est illum cogitasse, cui fidem præstare obligamur. Jam vero manifestum est invasorem a civibus non exegisse fidem temporariam, qua obligarentur sibi fideles esse & obsequium præstare,

re, donec princeps legitimus, qui ad suos redeundi nunquam præsumitur deposuisse animum, nactus esset occasionem imperium sibi iterum extorquendi; sed exegit fidem, quam debent ipso jure cives summis imperantibus, atque etiam ejusmodi fidem polliciti censentur, dum agnoscunt ejus imperium, eique sese subjiciunt, qualis subjectio, quemadmodum non temporaria, sed perpetua est, scil. quamdiu sceptrum regnumque tenet, & boni principis officium explet, consequenter eodem quoque sensu & fides data, præsertim si jurejurando munita. Caveat sibi qui jurejurandi vim ejusmodi mentali reservatione eludere conaturus, & sciat non impune Deum permitturum se decipi; sed gravissimas daturum aliquando pœnas, qui, aliud in lingua promptum, aliud in pectore clausum habens, fidem fallit. Quid vero, si vel morte ejus, qui imperium occupaverat,

vel alio casu, principi naturali & legitimo pateat aditus in regnum dicendo puto, populum non fieri sui juris, sed cadere in potestatem legitimi principis qui quasi jure postliminii sibi recuperat imperium, sublata quippe necessitate, quæ præstandi ipsos obsequii obligatione solvit; reviviscit prisca fides, quæ pro tempore aliquo suspensa fuit respectu expulsi principis; cedendum enim necessitati & idcirco facile condonandum civibus, quod & communis & privatæ salutis conservandæ intuitu alieno sese submittere necesse habuerint. Quamobrem Henricus VII. Rex Angliæ æquitati maxime consentaneum judicavit edicto statuere, *ut nemo, qui regis partes, tunc de facto regnantis, secutus fuerat, propter ejusmodi crimen unquam impeteretur, aut condemnaretur, vel processu legis, vel per actum Parlamenti.*

2. In his tamen quæ ita necessaria non sunt, & pertinent ad raptorem in iniqua possessione firmandum, si sine gravi periculo potest non pareri, parendum non est. Sed an talem raptorem imperii vi dejicere, aut denique occidere liceat, quæritur.

COMMENTARIUS.

Ubi fides interposita, parendum in omnibus, quæ a civibus exiguntur, & etiam præstanda quæ exigit boni civis officium; quippe eo in casu non magis veluti raptor, sed legitimus princeps, consensu civium electus, considerari debet, quamvis, coacti necessitate, in ejus imperium consentire debuerint: coacta enim voluntas

etiam voluntas est. Secus autem, si ad fidem nondum præstandam adacti: tunc enim nihil præstandum quam quod necessitas extorquere videtur imo eo, casu licet adhibere omnia media, quibus cives se subducere ejus imperio illegitimo posse putant, atque etiam violenta remedia adhibere licet, ut ex sequentibus patet.

XVI. 1. Ac primum, si bello injusto, & cui juris gentium requisita non adsint, imperium arripuerit, neque pactio ulla sequuta sit, aut fides illi data, sed sola vi retineatur possessio: videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere quod in hostem licet, qui a quolibet etiam privato jure potest interfici. *In reos majestatis, inquit Tertullianus, & publicos hostes omnis homo miles est.* Sic & adversus militiæ desertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum est.

*Apolog.
C. quando liceat
unicuique. l. 2.*

COMMENTARIUS.

Nulla fide data, nec interposito pacto, in statu belli raptor imperii & cives manent quamobrem licitum ipsi jure belli imperium, quod vi injusta sibi acquisivit, vi eripere, & quibuscunque modis eo raptorem exuere, etiam ipsum tollendo e medio non tantum publica, sed & privata autoritate, quia pro hoste Reipub. habetur, quem interficere cuique privato licitum. qua membro quippe civitatis, ejus defensio incumbit ipsi eo ipso, quod in civitatem adsciscitur. Boni civis enim est officium tueri præsentem Reipub. statum adversus omnes qui eum perturbare aut invertere conantur, ejusque per-

turbatores & hostes dejicere; ac oppugnare, quantum vires ferunt. vere autem ejus perturbator & hostis habetur, qui, vel imperio sibi arripendo statum ejus mutare velit, vel auferendo ei, cui legitime illud delatum perturbat ejus tranquillitatem, cujusmodi injusta invasio civibus tribuit facultatem in infinitum, id est, omnibus mediis recuperandi quod amissum, & quod vi possidetur vi iterum vindicare jure belli, donec interveniat conventio vel pactum, quod injustam illam possessionem quasi legitimare possit, accedente consensu ejus, penes quem est facultas de illa disponendi.

XVII.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita sentit libro de fato ad Pisonem, statuendum cenſeo, ſi ante invaſionem lex publica exſtiterit quæ unicuique poteſtatem facit occidendi eum qui hoc aut illud quod in aſpectum cadit auſus fuerit; puta qui privatus ſatellitium ſibi circumdederit, arcem invaſerit; qui civem indemnatum, aut non legitimo iudicio necaverit; qui magiſtratus ſine juſtis ſuffragiis creaverit. Tales leges multæ exſtabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde juſta cenſenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata poſt reditum ex Piræeo, in eos qui ſtatum popularem ſuſtuliffent, aut eo ſublato honores geſſiffent. Ut & Romæ lex Valeria, ſi quis injuſſu populi magiſtratum gereret: & lex Conſularis poſt decemvirale imperium, ne quis magiſtratum ſine provocatione crearet. qui creaffent, eum juſ falſque eſſet occidi.

C O M M E N T A R I U S.

PRæterquam quod jure communi civibus facultas tribuitur publicæ ſalutis & ſecuritatis tuendæ cauſa interficere eum, qui in Rempub. hoſtile ſuum animum declaravit; poteſt tamen lex cauſas quosdam ſpeciales lege definire, quibus unicuique poteſtatem concedit eum occidendi, quem aliquid machinatum ex manifeſtis indiciis contra tranquillitatem & ſummam majeſtatem perſpicimus: præſtat enim principiis obſtare, & prævenire malum, ac ipſum quaſi in cunabulis opprimere, quam tali non obviam ire negotio, quod ubi jam vires accepit, ſine ſummo ſæpiſſime Reipub. detrimento tolli nequit. Ejus generis eſt lex Valerii Poplicolæ apud Dionyſium Halicar. lib. 5. qua ſancitum, *ne quis Roma magiſtratum gereret, niſi a populo mandatum, mor-*

ſis pena propoſita, ſi quis contra faceret; & impunitate conceſſa, ſi quis ſalem occideret. vid. & Liv. lib. 3. cap. 55. Ejuſmodi cauſas ſpeciales definire a lege, intereſt publicæ tranquillitatis, quippe ſi lex, tyrannum occidendi facultatem concedens, non definiat crimina, quæ reum ſuſpectum reddunt tyrannides ſed cuius e populo ſuo arbitrio alterius quaſdam molitiones tanquam indicia tyrannidem redolentia, & idcirco, juſtam eum occidendi cauſam ſibi præbentia, liceret judicare, eveniret, ut quot cives tot fere tyranni exiſterent, qui in mutuam perniciem ſæpius privatæ vindictæ cauſa advolarent, qua ratione cædes cædibus ſub prætextu, extirpandæ tyrannidis cumlarent.

XVIII. Nec minus licebit invaſorem imperii interficere, ſi diſerta ^{¶ Paral.} auctoritas accedat ejus qui juſ verum imperandi habet, ſive is rex eſt, ^{XXIII.} ſive ſenatus, ſive populus. His annumerandi & regum puerorum tutores, qualis Joaſa erat Jojada, cum Athaliam regno depelleret.

C O M M E N T A R I U S.

Licebit, antequam cives conſenſerint in imperium, quod invaſor arripuit: nam eo ipſo, quo cives ſeſe ejus poteſtati ſubmittunt, renunciant imperio principis expulſi: nemo enim duobus dominis ſervitium & fidem præſtare poteſt, & ipſa deſtituuntur mandata & leges etiam,

antequam invaſoris imperium agnoverint, vi obligandi, & idcirco ſalva conſcientiâ civis non poteſt interficere jure invaſorem imperii, cui jam obſequium præſtare promiſit, licet accedat auctoritas ejus, cui verum juſ imperandi legitime & juſte acquiſitum.

XIX. 1. Extra hæc ut privato vi deſicere aut interficere liceat ſummi imperii invaſorem, probare non paſſum: Quia fieri poteſt, ut is qui juſ habet imperii malit invaſorem in poſſeſſione relinqui, quam periculofis & cruentis motibus occaſionem dari, qui plerumque ſequi ſolent iis violatis aut interfectis qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum

adduci velit rex aut populus incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat, *χειρον ειναι μοναρχιας ανομιμη πλεμον εμφοβιον*, *pejus esse bellum civile dominatu illegitimo*. Et Cicero: *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur*. Aiebat T. Quintius satius fuisse Lacedæmone tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset quam ruina gravissima civitatis in ipsa vindicta libertatis peritura. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum; si alitus sit, ferendum esse.

COMMENTARIUS.

Non oportet cuique privato tam amplam deijcendi invasorem libertatem ac licentiam competere, quam populo universo, vel etiam principi expulso, antequam fides sit interposita; quamobrem recte invasorem privata vi ejcendi & interficiendi cuique concessa facultas circumscriptur suis limitibus, restringendo eam ad certos casus a summo imperante, vel populo ejus vicem gerente, vel a reclamatione, præscriptos. Quamvis legitimus princeps expulsus sit, quisque tamen civis manet privatum universitatis membrum, subjectum civitati seu principi, cujus est judicare, quidnam sit Reipub. utilius, an invasorem relinquere in possessione, an vero illum vi dejicere. Quippe cum ejusmodi violenta dejectio Reipub. sæpissime in summum discrimen adducat, æquum est ne privato, nisi in casibus expressis, deijcendi invasorem licentia competat:

oportet enim omnes in id consentire, cujus dubius eventus posset universis damnum adferre; nec ipse quidem legitimus princeps populum obligare potest, ut invasorem vi imperio exuat vel interficiat, si præsentissimum & certissimum inde Reipub. immineret periculum. Et in casu dubio præsumitur, qui habet jus imperii, malle invasorem in possessione relinqui, quam periculosus & cruentis motibus dari occasionem. Videtur relinquendum populi arbitrio, quidnam in ejusmodi casu, ponderatis omnibus circumstantiis suadeat sibi faciendum civilis prudentia. Præstat enim sæpius perferre illegitimum dominatum, quam incerto belli civilis eventui exponere universam Reipub. Quo pertinet illud apud Nicetam Choniaten: *Nes Imperatorem, qui absit, querendum; nes qui adsit, pellendum esse; si fieri nequeat sine gravi Reipub. incommodo*.

Lib. IX.
ad Att.
epist. 4.

2. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat, ut Tacitus loquitur, & difficillimum hoc *σκιμμα πολιτικόν* Ciceroni, *ει ποθεννημεις τ' πατριδ' παντι τροπω τυραννιδ' καταλυσιν περιεγειον, καιν μεδνη Δις τ'ετο αελ τ' ελων η πολυς κινδωδων*: *An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etiamsi civitas eam ob rem in summum discrimen adducenda sit: non debent singuli quod populi commune est judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquum:*

Detrahimus dominos urbi servire paratæ.

Sicut Sylla, interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit, *ελαθερισων δ'απο τ' τυραννεντων*, *ut eam a tyrannis liberem*.

App. civ.
1. Epist.
fam. lib. 1.
Bello
7ug.

3. Melius Plato epistola ad Perdiccam suadet, cujus verba Latine sic posuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti neque patriæ afferri oportere*. Qui sensus & apud Sallustium exstat: *Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis & delicta corrigas, tamen importunum est, cum præsertim omnes rerum mutationes eadem, fugam, aliaque hostilia portendant*. Unde non longe abit illud Stal-
lii apud Plutarchum in vita Bruti: *τῷ σφῶ ἢ νῦν ἔχοντι Δις φάνους ἢ ἀνοήτους κινδωδων ἢ πατριδ' μη κωδίκων*: æquum non esse ut vir prudeus ac sapiens improborum & desipientium causa in pericula & turbas se conjiciat.

De Off.
11. c. 1.

Huc & Ambrosii illud non male referas: *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ existimationis, si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum*

ERTIAS :

eruas, quantum sine confusione fieri potest; ne videamur jactantiae magis facere 2. 2. 9. causa quam misericordiae, & graviora inferre vulnera dum minoribus mederi desideramus. 42. art. 2. Thomas seditiosam esse dicit interdum quamvis tyrannici regiminis destructionem.

C O M M E N T A R I U S.

Gravissimæ sane deliberationis est, an per multa rerum discrimina libertatem, injusto invasoris imperio perditam & ereptam, recuperare præstet, quam, perferendo tyrannidem, pace frui. Cujusmodi deliberatio cum pertineat ad universum Reipub. statum, judicium ejus non potest sibi privatus vindicare, quia de communi agitur salute atque libertate, quæ, amissa, communibus viribus recuperanda, ideoque & communi quoque consensu de ejus vindicandæ modo iniri debet consilium. Quippe cum ad exequendum, quod pertinere judicatur ad communem Reipub. conservationem, universi populi vires requirantur, quibus utendi facultas nemini concessa, nisi cui se submitit populus, idcirco singulorum civium, qui nullum imperium in se invicem habent, ideoque nec in universum cœtum, nullius effectus esse posset judicium, quia illud sequi cæteros nequit obligare, cum ipse sit subjectus universitati seu civitati, quæ est universus populus. Singulis quidem licet judicare, quid utile fore arbitrantur Reipublicæ, sed non exequi quasi ejusmodi potestatem haberent, quæ nemini cum effectu competet, nisi cui cura incumbit, ne quid Reipub. detrimenti capiat, providendi. Quamobrem nec privata autoritate Rempublicam, oppressam ab illegitimo imperio, sed tamen pacificam liberandi vi & armis sibi potestatem nemo arrogare potest, quia pax illa indicium est populum præsentem statum præferendum dubio bello arbitrari, in quo judicio singulis acquiescendum. Si ejusmodi Reipub. status non ardeat quibusdam, alibi lares suos ac penates transferendi & constituendi libertatem habent. Sed aliud dicendum videtur, cum invasor imperii adhuc ipso actu molitur libertatem magis magisque imminuere: hoc enim casu singulis concedendum, quod universo licet populo, in nam cum præsumitur populum, libertatis dulcedinem expertum, præsentem Rei-

pub. statum tueri & defendere in animum induxisse, concessisse quoque videri debet singulis civibus facultatem; quibuscunque eum conservandi mediis, præsertim, quando civitas factionibus distracta, status mutationi proxima, ac tum in præcavendo imminente Reipub. malo optime de Reipub. meretur, qui sua ope atque consilio, quocunque modo illud avertendo, ad pristinum statum eam reducere arbitratur. vid. quæ annotavimus ad §. 5. n. 5. hisce addenda. Sed caveat sibi quisque ne quid incaute vel temere suscipiat, ne invidia, odio & ira percitus, præceps ruat ad arma capienda, & intestina cienda bella tyrannum opprimendi causa; quæ enim per se licita, casu quodam & mutatione temporis, illicita quandoque sunt, quia Reipub. nocitura. Diligenter vero examinandus præsens status & futurus, atque conferendum præsens incommodum cum illis periculis, quæ rerum mutationes comitantur necesse, ut ex ejusmodi contemplatione perspiciamus, quid magis Reipub. utile futurum videatur; quod enim utilius, id amplectendum: communem enim utilitatem propriis commodis anteponere, boni civis officium est, quamobrem non ad privatum, sed ad commune bonum referenda, quæ patriæ ex amore suscipi agenda. Quamobrem tantum quisque debet contendere in Reipub. civis, quantum sociis suis probare potest, quos non debet in certum periculum conjicere; vim, patriæ liberandæ causâ ab injusta dominatione, propria autoritate adhibendo, si majus inde perspiciat Reipub. vulnus imminere, quam ex præsentis statu & injusta dominatione incommodum. *Civem oportet equo & pari cum civibus jure vivere, neque summissum & abjectum; neque sese efferentem: tum in Reipub. ea velle, quæ tranquilla & honesta sunt.* Cic. i. off. *Nihil bono civi magis convenit, quam abesse a civilibus controversiis.* Ad Att. lib. 9. epist.

4. Non debet movere nos in contrariam sententiam factum Aodis in Eglonem regem Moabitarum. nam aperte testatur sacra autoritas, hunc a Deo ipso vindicem suscitatum, mandato scilicet speciali. Neque vero constat hunc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex pactione habuisse. Nam & in alios reges Deus per quos volebat ministros sua judicia exsequeretur, ut per Jehun in Joramum.

C O M M E N T A R I U S.

Testatur quidem sacra scriptura Deum populo Israël, oppresso duro servitutis jugo, quod Rex Moabitarum ipsi imposuerat, clamanti & auxilium imploranti a Domino, suscitasse Ehud ad exco-

Jud. iii.
15.
Nehem.
ix. 27.
II Reg.
ix.

excogitandum opportunum medium occidendi tyrannum, in cuius imperium nondum confes-
sisse præsumi debeat populus, quia admodum du-
riter eos tractabat, metuens fortasse ne abjicerent
imperium suum, dulcedinem pristinæ libertatis
experti: & quid si agnovissent imperium, id ea
mente fecisse dicendum, ut legitimo uteretur im-
perio, non tyrannico, cui impune non parendum
existimarunt, non quidem propria autoritate,
sed speciali mandato populi, ut colligi posse videtur
e textu. Nam quoniam nomine populi munera
regi Egloni obtulit Ehud, nequaquam dubitare
possumus, quin eisdem quoque autoritate occi-
derit tyrannum, ejus relicto arbitrio oportu-
ne sibi medium eligendi, quo potissimum faci-
nus exequi posse judicaret. Cui maxime infer-
viebat istorum munerum oblatio, utpote qua ra-
tione sibi ad regem aditu patefacto occasionem op-

portunam nancisebatur, ad rem sibi mandatam
perficiendam. Sed & dicendum videtur, cum popu-
lus aperte sæpius testatus fuisset clamando ad Do-
minum, ut sibi placeret se liberare a manu & inju-
sta tyranni dominatione, etiam privata auctoritate
quemvis suscipere potuisse populi liberationem, ex
tacita quasi cuique concessa facultate, eo ipso quod
aperte testabatur populus, non amplius se perferre
posse servitutem, in quam inviti tracti erant vi
injusta, ideoque nihil tam vehementer desiderare,
quam se in pristinam vindicare libertatem, quod
ipse palam tentare nequibat, ne in majus se conjice-
ret periculum. Itaque si quis posset excogitare ali-
quod medium, quod valeret populum magis secu-
re liberare servili tyranni dominatione, eo uten-
di cuique libertas ex præsumpta populi voluntate,
tributa videtur dicenda.

Matthæi
xxii. 20.

XX. Maxime autem in re controversa iudicium sibi privatus su-
mere non debet, sed possessionem sequi. Sic tributum solvi Cæsari
Christus jubebat, quia ejus imaginem nummus præferrebat, id est,
quia in possessione erat imperii.

C O M M E N T A R I U S.

Non habet Christi responsum præcise suam
relationem ad Cæsarem Augustum, eo
tempore regnantem, ideoque nec ea mente da-
tum puto, ut eo confirmarentur Imperii Romani
jura in Judæos; verum nihil aliud eo Christum
significare voluisse dicendum censeo, quam,
quemadmodum imago, nummo impressa, refert
jus cudendæ monetæ apud eum residere, cujus est
imago; ita etiam testatur summum imperium
habere, cujus illa est, & idcirco ei obediendum,
solvendo tributa, quæ imponit vi summæ po-
testatis rex seu princeps, quia nemini jus il-
lud, nisi summum habenti imperium; atqui mi-
hi, inquit Christus, constat ex ista imagine, jus
illud habere Cæsarem, ergo summum quoque
imperium oportet habere, tanquam necessarium
consequens. Quem autem superiorem agno-
scitis utendo nummo illo, ei quoque obedi-
entiam debetis solvendo quæ vobis imperat tributa:
cujus enim quis agnoscit imperium, ejus quo-

que jussa facessere fas est. *Ubiunque enim numis-
ma regis alicujus obtinet, illic incola regem istum
pro domino agnoscunt*, est apud Maimon. ex ipsis
Hebræorum scholis desumptum. Consequentia
argumenti, quo Christus utitur, ut inspiraret &
instillaret hominum mentibus obedientiam supe-
rioribus præstandam, trahi potest quoque ad Cæ-
sarem, quia ejus imperium etiam agnoscebant
Judæi, non solliciti de possessione, nec imperii
acquirendi titulo, modo ipsi se eo tueri possent
adversus vim & injuriam improborum; nec etiam
in eo statu erant, ut potuissent sese opponere tan-
tæ majestati, quamobrem ei potius acquiescen-
dum, quemadmodum ceteri cives & imperio
Romano subjectæ gentes nationesque fecerant,
quam de possessionis & imperii acquirendi jure ac
titulo disputare, atque hac ratione Cæsaris in se
iram provocare, & in certissimum omnium mi-
seriarum abyssum semet conjicere.

C A P U T V.

Qui Bellum licite gerant.

- I. **B**elli causas effectrices alias esse principales in sua re.
- II. Aut in aliena.
- III. Alias instrumentales, ut servos & subditos.
- IV. Natura jure neminem a bello prohiberi.

I. T in aliis rebus ita & in voluntatis actionibus tria esse solvent efficientium genera, principales; adjuvantes, & instrumenta. Causa effectrix principalis in bello plerumque est is cujus res agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxime summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem. ideo manus nobis datae.

L. servus D. de serv. v. s. ex port. Cic. lib. 11. off. ex Pannatio. D. D. ad l. Si quis in servitutem. D. de fur. l. prohibebimus. C. de jure fisci.

C O M M E N T A R I U S.

CAusa principalis est qui injuriam, vel vim sibi illatam, vel corpori & personae, vel rei ad se pertinenti, depellit vel vindicat, in statu civili potestas publica, cui cura demandata, ne respub. quid capiat detrimenti, vel etiam privato cessante iudicio. In statu naturali cuique idem jus, quoniam tanquam publica persona, vel saltem omnia habens summæ potestatis jura, quæ civili potestati delata: quo sensu intelligendum naturaliter quemque sui juris vindicem esse, id est naturam cuique libertatem ac facultatem concessisse sese tueri adversus vim illatam; sed etiam recuperandi res ablatas injuria, vel reparandi damnum quod passus est, nec non pœnis afficiendi aggressorem in potestatem redactum, vel eum persequendi, donec sibi

satisfecerit, aut injuriam vel damnum reparaverit, quamobrem manus nobis datae: quippe quod non eadem facultas sit, qua cuique potest privata autoritate sibi jus dicere, in societatem coalitis in causa est, quod in civitatem coeuntibus necesse fuerit eam deferre in summum imperantem; ideoque nihil tam contrarium juri & legibus, quam composita & constituta repub. quicquam ager vim, ait Cicero de ll. lib. 3. Et Quintil. declam. 13. Nos ideo magistratus legesque a majoribus nostris accepimus, ne sui quisque coloris sit vindex; & assiduas scelerum causas se resellant, si ultio crimen imitabitur. Sublato itaque summo imperio, quisque naturali jure vindex sui juris, quia neminem, nisi se ipsum agnoscit superiorem.

II. 1. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula quæ ad mutuam opem invitant, nam & cognati ad opem ferendam coeunt, & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes; unde illud, Porro Quirites, & quiritari. a Aristoteles dixit oportere quemque, aut pro se arma sumere, si injuriam acceperit, aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affectis auxilia ferre. Et Solon docuerat beatas fore republicas in quibus alienas injurias quisque suas existimaret.

a Rhet. ad Alex. c. 3. Bart. in l. Ut vim. D. de justit. & jure. n. 7 & 8. 7. ff. ibid. n. 29. Cast. ad l. 1. §. jus gent. eodem. Bart. ad l. hostes. D. de capt. c. 9.

2. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ communitio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandri dictum est:

*Injuriarum si improbis auctoribus
Reponeremus ultionem singuli,
Nobis putantes fieri quod fit alteri,
Inter nos juncti conspiratis viribus,*

Qq

Non

Innoc. ad
c. sicut, de
jurejur.

Inc.
olim de
rest. spol.

n. 16.

Panor. n.

18. Syl.

vest. in
verbobel-
lum, q. 8.

Lib. VI.

L. cum

sumus, c.

homo hominem tueatur,

diligat, foveat,

contraque omnia pericula & accipiat &

de agri-
colis. lib.

XI.

Non prævaleret innocentia impetus.

Audax malorum, qui custoditi undique

Fussique pœnas quas merentur pendere,

Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

Democriti hoc vero *Ἀδικυμῆσιος ἡμῶν τῆ δύναντι χεῖρ ἔπαρῖναι. τὸ μὲν δὲ τοῖσιν δίκαιοσιν* *ἔπαρῖναι.* Injuria oppressos defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim justum bonumque est. Quod sic explicat a Lactantius: Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incurso & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat & præstet auxilium.

COMMENTARIUS.

PROponit hic causas belli suscipiendi adjuvantes, easque recte petit a societatis humanæ, quæ homini cum homine intercedit, conservandæ necessitate & obligatione, qua tenemur non solum suscipere defensionem nostri, sed & focii, vel quia nobis sanguine conjuncti, vel vicinitatis, vel fœderis, vel communis tantum societatis humanæ vinculo devincti. Homines enim hominum causa, ideoque in mutuam adiutorium generatos, passim in *antecedentibus cap.* demonstravimus; societas enim coli nequiret, nisi cujusque pars salva esset & integra, atqui quisque, destitutus alieno auxilio & communi, ope sibi non sufficiat, vel ad paranda ea, quibus indiget, utpote ad vitam sustentandam necessaria, vel depellenda quæ ad sui interitum tendunt, incommoda. Hinc ipsa natura hominem devinxit homini, ut sibi mutuo succurrerent, mutuasque sublevarent necessitates communi ope; imo & natura nobis insevit acres stimulos, queis rapimur ad societatem cum nostris simillimis colendam, & conjunctionem ac cognationem naturalem conservandam; cujus vinculum potissimum est illa lex charitatis, qua tenemur proximum eodem amore prosequi, quo nosmet ipsos amplectimur. Huc etiam tendit ratio, cujus sumus participes, & a ceteris animantibus omni plane mentis discursu destitutis, discernimur. Præterquam quod ejusdem naturæ communitio, quam ab eadem origine derivamus, indissolubili vinculo ad communem opem sibi invicem ferendam homines ligat. Hinc eorum optimam illam naturam existimantur gentiles, qui se natos ad homines servandos arbitrarentur. Hinc *civica Corona.* Hinc illæ inscriptiones: **OB CIVES SERVATOS.** Optime Juvenalis hæc omnia *Sat. 15.* quæ sic describi merentur.

Ulla aliena sibi credat mala? separat hoc nos
A grege multorum, atque ideo venerabile soli
Sortiti ingenium, divinatorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti
Sensum a cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egei prona, & terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mu-
tuus ut nos

Adfectus petere auxilium, & prestare juberet
Dispersos trahere in populum, & migrare vetusto
De nemore, & proavis habitatas linquere sil-
vas:

Adificare domos, laribus conjungere nostris
Tectum aliud, tutos vicino limine somnos
Ut collata daret fiducia, protegere armis
Lapsam, aut ingenti nutantem vulnere civem,
Communi dare signa tuba, defendier iisdem
Turribus, atque una portarum clave teneri.

Sic etiam Cic. de Orat. *Quid tam regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare adfectos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate.* Et idem *3. off.* *Itemque, magis secundum naturam est, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis, aut juvandis, maximos labores molestiasque suscipere, imitantes Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilium cœlestium collocavit.* Quippe, ut inquit, Plinius *Hist. Nat.* *Dei est mortali juvare mortalem: & hæc ad æternam gloriam via.* Huc etiam pertinent eadem *Ciceronis 1. off.* *Sed injustitia genera duo sunt. Unum eorum qui inferunt: alterum, qui ab iis, quibus inferunt, si possint non populant injuriam.* Hisce adde exemplis quæ ad *§. 6. & 7. Proleg.* annotavimus.

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hîc intelligimus, & si quæ sunt his similia, sed eos qui ita agunt sua voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est patri filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege; nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est: ita possessio est aliquid ipsius possidentis. Democritus: οικήτησιν ὡς μέρεισι τὸ σκῆνεον ἄλλω πρὸς ἄλλο. *Familis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere.* Quale autem in familia est servus, tale in republica est subditus, ac proinde instrumentum imperantis.

Arist. lib. 1. de moribus. cap. 10. l. Gracchus. C. de adul. Sen. 1. con. 4. Th. 22. 40. art. 2. Sylvest. de bello. p. 3.

C O M M E N T A R I U S.

Instrumenta non inanimata, sed animata, hic Author intelligit, ratione, & proinde voluntate, prædita, suo tamen arbitrio ea utendi facultate, vel naturali nascendi, vel civili adventitia conditione privata; ideoque quicquid agunt, aliis per ea agere videntur, quorum ab arbitrio & voluntate pendent, quale instrumentum est filius patri, servus domino, subditus imperanti. Habent hi relationem suam ad causam primam &

principalem, a qua dependent tanquam pars a toto, non eodem modo, sed pro cujusque qualitate & conditione. Quemadmodum enim est necessaria partis ad totum ratio; ita quoque & ejusdem operatio necessario debet ad totum referri; itaque quicquid agit pars, agere videtur totum per partem suam, tanquam instrumentum cujus, opera & servitio utitur.

IV. Nec dubium quin naturaliter omnes subditi bello adhiberi possint, sed quosdam specialis lex arcet, ut olim Romæ servos, nunc passim clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum summæ necessitatis exceptione intelligenda est. Et hæc quidem generaliter de adiutoribus & subditis dicta sunt: nam quæ specialia sunt suis locis tractabuntur.

C O M M E N T A R I U S.

Subditi, qua subditi, id est partes & membra ejusdem civitatis, ejusdem quoque omnes sunt conditionis, id est sibi æquales, ideoque eadem opera, idem servitium præstare tenentur, quæ qualitas illa adventitia ab iis postulat. Quamobrem nemo se excusare potest ab illo onere seu servitio præstando, quod summus imperans, flagitante communi Reipub. necessitate vel utilitate, civibus imponit aut injungit. Hinc & belli tempore omnes militiæ dare nomina adstricti, imperante principe, nisi quosdam vel lex specialis, vel ipse princeps ab ea arceat, ut olim Romæ servos, vel qui status controversiam patiuntur. l. 8. l. 11. ff. de re milit. Quamobrem cum aliquando Reipub. Romana ingenti clade accepta, laborabat liberorum capitum inopia ad conscribendum exercitum, servos in militiam legere necesse habuerunt, at eos liberos prius fecerunt, ut constat ex Liv. l. 22. cap. 57. ubi inquit. *Et aliam formam novi delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit; octo millia juvenum validorum ex servitiis, prius sesciscitantes singulos vellentne militare? empti pu-*

blice, armaverunt. & Flor. lib. 2. c. 6. Arma non erant detracta sunt templis; deerat juvenus, in sacramentum militia liberata servitia. Sic & Spartanos olim ad supplementum exercitus, exigente necessitate Reipublicæ, servos suos manumississe tradit Justin. lib. 3. cap. 6. Adde & Liv. lib. 24. cap. 6. Eximuntur quoque a belli muneribus Clerici, seu qui divino cultui peragendo destinati sunt, ut cœlesti possent vacare militiæ, nisi Reipub. necessitas eorum postulat servitium & operas. Est enim hæc immunitas commodum aliquod ipsis concessum, quod ita interpretari debemus, ne noceat Reipublicæ præterquam quod munus illud personale ecclesiasticum ipsos solvere nequit obligatione præstandi officii, quod debent Reipub. quia ejus membrum & civis, cujus necessitatem sublevare omnes æquo jure tenentur cives. Hæc obligatio inhæret cuique ab ipso natiuitatis momento & ita quasi ei naturalis est, quamobrem nulla jura vel munera civilia eam in totum tollere possunt.

ANNOTATA AUTHORIS

A D

PROLEGOMENA.

[*Pud Thucydidem*] Verba sunt lib. vi. Ἀνδρῶν δὲ τυραννῶν ἢ πόλεω δόχλει ἔχουσα εἶδεν ἀλογον ὁ, ἢ συμφέρον. Idem sensus libro v, ubi Athenienses præpotentes eo tempore, sic Melios alloquuntur: ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ

ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἴσθι τῆς ἰσῆς ἀνάγκης κείνεται. δυνατῶν δὲ οἱ δυνατοὶ περισσῶσαι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς συχωρεῖσθαι: *Iusta humana rationi ea censei, quæ par necessitas indicit: caterum qua fieri possunt ea fieri a validioribus, ab infirmioribus tolerari.*

[*A se posse exaudiri*] Apud Plutarchum Lyfander machæram ostendens: ὁ ταύτης κρατῶν βίβλησιν περὶ γῆς ὄρων ἀγέλεται. *Hanc qui habet, is optime de terrarum finibus disputat.* Apud eundem Cæsar: εἰ περὶ αὐτῶν ὁπλῶν καὶ νόμων κειρὸν εἶναι: *Non idem esse tempus armorum quod legum.* Seneca quarto de beneficiis capite xxxviii. *Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo iustus unus tot armatis cupiditatibus: non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.*

[*Armatus leges ut cogitem?*] Plutarchus hanc sententiam Pompeji ad Mamertinos sic enuntiat: εἰ πῶσισθε ἡμῶν ὑπεζωμῆσις ἐξίθη νόμους ἀναγνώσιοντες, *Non desinetis nobis hominibus gladiis accinctis leges recitare.* Curtius libr. ix: *Adeo etiam natura jura bellum in contrarium vertit.*

[*Οικείωσιν Stoici appellabant*] Chrysofostomus ad Romanos Homilia xxxi. ἔχομεν γὰρ φυσικῶν πᾶσι περὶ ἀλλήλων οικείωσιν, ἡ δὲ καὶ θεοῦ περὶ ἀλλήλων κεινται. *Habemus natura homines cum hominibus societatem. quidni, cum tale quid inter se & fera habeant? Vide eundem capite primo ad Ephesios, ubi a natura nobis data docet ad virtutem femina.* Marcus Antoniaus Im-

perator summe Philosophus: ὅτι γὰρ πρὸς κοινωνίαν γέροντων πάλαι δέδοκται. ἢ ὥστε ἦν ἐναργής, ὅτι τὰ χεῖρω τῶν κρείττωνων ἔνεκεν, τὰ δὲ κρείττω τῶν ἀλλήλων; *Pridem patuit ad societatem nos genitos. Nonne in aperto est deteriora esse meliorum causa, meliora vero alterum alterius causa?*

[*Aliquatenus temperant*] Vetus est proverbium, *Canis caninam non est.* Juvenalis;

Tigris agit rabida cum frigide pacem: Parcit cognatis maculis fera.

Est locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem Græce qui volet legat. Ego eum, quia longior est, semel, id est Latine, hic ponam: *Imitatores saltem mutorum animantium estote, homines. Beneficio vicem rependere illa edocta norunt. Canes domus defensores sunt: quin & pro heris moriuntur: si quod subito periculum eos contigerit. Dicuntur & canum illi qui greges comitantur præcedere pecora, depugnantes ad mortem usque, ut pastores illasos præsent. Nonne inter fœda fœdissimum est, in referenda gratia vinci hominem a cane, mitissimum animal a ferocissimo? quod si a terrestribus non satis edocemur, transeamus ad naturam volucrum, aeris viatricem, ut vel inde discamus, quod oportet. Ciconiarum senes in nidis manent. volare invalidæ. Harum soboles per omnes, prope sic dixerim, terras mariaque volitant, victum undique parentibus quærentes; illa pro ætatis merito fruuntur quiete, rerum copia, deliciis etiam: hæ vero itineris molestias solantur pietatis conscientia & expectatione parvis olim, ubi senuerint, a sua prole, atque ita legitimo tempore debitum persolvunt necessarium, quod accepere reddentes. neque enim ab aliis alimenta habere possunt, aut initio vita parva cum sunt, aut natu grandes in vita exitu. quæ propter non alio quam natura magistro didicerunt educare vetulas, educata & ipsa cum teneræ essent. Nonne vero hæc ubi audiunt, habent cur se præ pudore*

A

re

re abscondant, qui parentum curam non habent, atque eos negligunt, quos aut solos aut praeceteris sublevare debuerant, praesertim cum id facientes non tam daturi sint quippiam, quam id quod debent reddituri? Nihil enim est liberis proprium quod non parentum sit prius, qui aut de suo dederunt, aut acquirendi praebuerunt causas. De columbarum cura eximia circa foetus suos vide Porphyrium de non esu animalium tertio. De Scorum & faurorum pro Sociis Cassiodorum XI, 40.

Cum societatis appetitum eccellente] M. Antoninus libro IX: ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀγγέλιος πέφυκε. Homo in id natus est bene ut aliis faciat. item: ἴσασον γὰρ ὄροι πῶς ἂν γεώδες ἢ μηδενὸς γεώδες ὡς οὐκ ἴσμεν, ἢ περὶ ἀνθρώπων ἀνθρώπων ὡς περὶ ἰσμεν. Facilius reperiat quis terrestre aliquod ad terram se non ferens, quam hominem ab humano genere abscissum. Libro X: ἐστὶ τὸ λογικὸν δίχως ἢ πολλικόν. quod ratione utitur, necessario & ceterum appetit. Nicetas Choniates: ἐνεσημνησάτω πῶς ἡ φύσις ἡμῶν καὶ ἐνεφύλασσε πρὸς τὰ οἰκεία συμπάθειαν. Natura insculpsit insevitque nobis animi consensionem cum iis quae cognata sunt nobis. Adde Augustinum de Doctrina Christiana libro III. c. 14.

Societatis custodia humano intellectui conveniens] Seneca IV de Beneficiis cap. XVI II: Ut scias per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est, ingratum esse, quoniam nihil aequae concordiam humani generis dissociat ac disrabit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamus officiis? hoc uno instructior vita, contraque incursionibus subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? praeda animalium & victima ac vilissimus & facillimus sanguis: quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quaecumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. duas res dedit, quae illum, obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. itaque qui par esse nulli posset si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas terris genitum in aliena natura transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hac morborum impetus arceat, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hac fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita susinetur, scindes. Tollitur autem, si efficies ut ingratus animus non per se vitandus sit.

Quo pertinent alieni abstinentia] Porphyrius de non esu animantium: ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐν τῷ ἀφεικτικῷ καὶ ἀβλαβῆ καὶ παντός ὁ πῶν ἢ μὴ βλάπτει. Iustitia in eo sita est ut abstinetur alienis neque noceatur non nocentibus.

Prudens dispensatio, ut qua nunc sapienter minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cuiusque & rei natura fert, praepone] Agit hac de re Ambrosius libro primo de officiis.

Ex libera Dei voluntate] Inde M. Antonino iudice libro IX: ὁ ἀδικῶν ἀσθεῖ: qui injuste agit, impius est.

Deo tamen ascribi merito potest] Chrysostomus I ad Corinthios XI, 3: ἐπὶ δὲ εἶπω τῷ φύσιν, θεὸν λέγω. ὁ γὰρ τῷ φύσιν δημιουργός αὐτός ἐστιν. Cum naturam dico, Deum dico. ipse enim est natura opifex. Chrysippus III de Diis: ἡ γὰρ ἐστὶν ὁρεῖν τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τῆς φύσεως. ἐπιλάθην γὰρ δεῖν πᾶν τὸ ποιῶν τῷ ἀρχῶν ἔχον, εἰ μέγιστον ἢ ἐρεῖν πρὸς ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Non potest inveniri principium aliud aut origo iustitiae, quam ab Jove & communi natura. inde enim initium duci debet, ubi de bonis malisque differendum est.

A quo Jovis nomine jus Latinis dictum] Nisi forte verius per abscissionem, ut ex eo quod fuit ossum factum est os, ita ex eo quod fuerat iustum factum jus, iustis, postea juris, ut ex Papirii Papirii, de quo vide Ciceronem lib. IX, epist. 21.

Dis quidam sunt parentes] Θεοὶ ἐπιγῆοι, Hierocli ad aureum carmen Dii terrestres: Philoni ad Decalogum ἐμφανῆς Θεοὶ μιμνήσκον τὸν ἀρχηγόν, ἐν τῷ ζωοπλασῆν, conspicui Dii, qui ingentium Deum imitantur vitam dando: secunda post Deum foederatio Hieronymo epist. XXI. Parentes Deorum simulacra Platoni de legibus XI. Honos parentibus ut diis debetur, pronuntiant Aristotele Nicomacheorum IX, cap. II.

Utilitas iusti prope mater & aqua] Ad quem locum Acron, aut quisquis est vetus Horatii interpres: repugnat praeceptis Stoicorum. ostendere vult iustitiam non esse naturalem, sed natam ex utilitate. contra hanc sententiam vide quae disputat Augustinus de Doctrina Christiana libro III, c. XIV.

Sicut civis qui jus civile pertrumpit] Hac ipsa similitudine apposite utitur lib. IX. M. Antoninus: ἡ πῶς ἐὰν ἐν πρῶτῳ σὺ μὴ ἔχη τῷ ἀναφορῶν, εἴτε πρῶτος εἴτε πρῶτος ἐπὶ τὸ κοινωνικὸν τέλος, αὐτὴ ἀξιοπᾶτε βίαν, καὶ οὐκ εἶναι εἶναι, καὶ παρὶ δὴ ἐστὶν ἐν δῆμῳ ὁ τὸ κατ' αὐτὸν μέγιστος διδάσκων. Quaecumque tua actio respectum non habeat sive cominus sive eminens ad propositum communitatis, ea vitam diducit, nec unam esse patitur, sed itio saepe non minus est quam is qui in populo partem seorsim facit. Et libro XI: ἄνθρωπος ἐνὸς ἀνθρώπου ἀποκαταστήσει, ἢ δυνάμει καὶ ὅλες φύλες ἀποκαταστήσει: Homo ab uno abscissus homine, non potest non & ab universo genere abscissus haberi. Nimirum, ut eidem Antonino dictum est, quod examini expedit: idem ap.

Vim jusque parilis copulans vinculi iugo] Ovidius:

Valet causa, causamque tuentibus armis.

Quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles] Chrysostomus in caput IV ad Ephesios: πῶς ἂν λησῶν εἰρηδύσει, φησὶ. πῶς; εἰπέ μοι, πάντως ὅταν ἢ ληστικῶς τρεπῶ χηρῶν, ἂν γὰρ ἐν αὐτοῖς οἷς ἂν ἀγανέμονται, μὴ τὰς νόμους φυλάττωσι τὰς δὲ δικαίας καὶ ἐκάστῳ ἀποναίμωσι τὸ δίκαιον, ὁρίσας ἂν κἀκείνους ἐν πόλεμοις καὶ μάχαις.

At

At qui sit ergo, dicet aliquis, ut in pace vivant latrones? Quando vero? dic quæso. Nempe cum non ut latrones agunt. nam si in dividendis rebus præscripta justitiæ non servant, neque partitionem ex æquo faciant, videbis & ipsos inter se bellis ac praliis implicari. Plutarchus cum Pyrrhi recitasset dictum, regnum se ei liberum suorum relinquere cui acutissimus futurus esset gladius, dicit hoc nihil aliud esse quam quod in Phœnissis posuit Euripides.

Θηκῶ σιδήρῳ δῶμα Δαλαχῆν τόδε.

Ut sanguinante dividant ferro domum.

additque acclamationem egregiam: ἔτως ἀμικτός ἐστὶ καὶ θηρωδὴς ἢ τῆς πλεονεξίας ὑπόθεσις. Adeo insociabile ferinumque est propositum plus suo habendi. Cicero epil. xi, 16. omnia sunt incerta cum a jure discessum est. Polybius iv: καὶ ᾧ καὶ ἰδίαν τὸ τῶν βασιλευργῶν καὶ κλεπτῶν φύλον τῆ τῷ μάστιγι τῷ πτόπῳ σφάλλεται, τῷ μὴ ποιεῖν ἀλλήλους τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδω δὲ τὰς εἰς αὐτὸς ἀφειρίας. Nam & privata coitiones facinorosorum ac furum hoc maxime modo everti solent, ubi inter se jus non præstant, & in summa, ubi fides inter ipsos perit.

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus in Agesilao: Λακεδαιμόνιοι τῷ πρώτῳ καὶ καλῷ μερίδα τῷ τῆς πατρίδος συμφέρονι διδόντες, ἔτε μανθάνουσιν, ἔτε ἐπίστανται δίκαιον ἄλλο, πλὴν τῷ τῷ Σπάρτῳ ἀνεξέτητοι: Lacedæmonii partem honesti partem ponentes in patria sua utilitate, jus aliud nec norunt nec discunt quam unde Spartam putent posse angeri. de iisdem Lacedæmonii Atheniensis libro v: πρὸς σφᾶς μὲν αὐτὸς καὶ τὸ δὴ πρὸς αὐτὸς ἐνίμια πλεῖστα δρετῆ γράντων. πρὸς δὲ τὸς ἄλλους πολλὰ ἂν τις ἔχων εἰπὴν ὡς πρὸς φέρωντες, μάστιγι ἂν δηλώσειεν, ὅτι τὰ μὲν ἰδέα καλὰ νομίζουσι, τὰ δὲ συμφέροντες δίκαια. Quod ipsos inter se & civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur; Quales vero sint adversus alios, multa adferri possint eo pertinentia, breviter autem rem exposuerit, qui dixerit eis honesta videre qua suavia sunt, justa qua utilia.

Qui militari fortitudini justitiam anteposuit] Agesilaus cum Persarum regem magnum audiret appellari, quomodo, inquit, major me est: nisi sit justior? Est hoc apud Plutarchum.

Sed φιλανθρώπως] Optime M. Antoninus: πόλις καὶ πατρίς ὡς μὲν Ἀλιανῶν μοι ἢ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπων ὁ κόσμος. civitas & patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus. Porphyrius de non esu animantium III: ὁ λόγῳ ἀλόγῳ καὶ πρὸς πλῆθος τρεῖς τὸ ἀβλαβές, καὶ ἐν μάχῳ πρὸς ξένους καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὁ τῷ αἰολογίῳ ἔχων ὑπὸ κλον καὶ αὐτὸς παρ' ἐκείνους λογιώτερος, Δὲ τὸ τὸ δὲ καὶ ἡρότερος: Qui ratione ducitur, innocentiam in civem servat, imo & in peregrinos & homines quosvis, quanto ratione præstans, tanto divinior.

Minois] De quo versus est veteris poetæ:

Καὶ νήσων δειραῖσι βαρὺν ζυγὸν ἐμβάλε Μίνως.

Insula cuncta jugo Minois pressa gemebat.

vide hac de re Cyrillum adversus Julianum libro vi.

Valere non scripta] Ideo. Alfonso rex interrogatus plusne libris an armis deberet, dixit, ex libris se & arma & armorum jura didicisse. Plutarchus: εἰσὶ δὲ καὶ πολέμων ὁμῶς πινὲς νόμοι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ τὸ νικᾶν ἐξ ἔσω διακρίων, ὡς μὴ φθίγῃ τὰς ἐν κακῶν ἢ ἀσεβῶν ἔργων χάριτας. Sunt apud viros bonos quedam & belli jura, nec ita sectanda victoria est, ut non fugiatur utilitas ex pravis impiisque actionibus proveniens.

Justitia conscientia] Bene apud Appianum Pompejus: ἰσχυρῆν δὲ καὶ τοῖς τε θεοῖς καὶ αὐτῷ τῷ λογισμῷ ἔστω καλῶ καὶ δικαίαν ἔχοντι φιλοφροσύνην ὑπὲρ πατρὸς πολιτείας. confidere oportet diis & causa belli honeste justoque suscepti studio ad tuendum patriæ statum. Cassius apud eundem: μεγάλη δὲ ἰλπίς ἐν τοῖς πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον. In bellis spes optima est, causa jus. Josephus xv Antiquæ historię: μεθ' ὧν τὸ δίκαιον, μετ' ἐκείνων ὁ θεός. Abs quo stat jus, ab eo Deus. multa sunt apud Procopium in hanc sententiam: ut in oratione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera: τὸ ἀνδρείον ὅτι ἐν νικῶν μὴ μετ' ἔστω δίκαια ταπεινῶν, Victoriæ fortitudo daturæ non est nisi justitiam habeat commilitem: & in altera oratione ante prælium non longe a Carthagine: & in Longobardorum sermone ad Herulos, ubi hæc, sed correctæ a nobis: μαρτυροῦμενοι τὸν θεὸν ἕπερ τῆς ῥοπῆς καὶ βραχέϊα τις τὸ παρῆσαν ἰκμᾶς πάση τῇ ἀνθρώπων δυνάμει ἀντίξω ἐστω, αὐτῶν τε εἰς τὰς πόλεμους αἰτίαις ἡγμένων, ἀμφοτέροις πευτανδύεσθαι τῆς μάχης τὸ πρῶτος. Testatur Deum, cujus potentiam vel minima particula omnem humanam vim equiparat; is, ut credibile est, belli causas intuens, dabit debitum utrisque prælii exitum.

quod dictum eventus mox admirabilis comprobabat. Sic & apud eundem scriptorem ad Gothos Totilas: εἰ γὰρ ἐστὶν, ὅτι ἐστὶ τὸν ἀδικῶντα καὶ βιαζόμενον ἐν τοῖς ἀγῶσιν βίδοκιμῆν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον ἐκάστω ἢ ἔστω πολέμῳ πευτανδύεσθαι τύχη. Fieri nequit, nequit inquam, fieri, ut qui violentia & injustitia utuntur, decus pugnando pariant, sed prompt vita cuique est, ita ei obtingit belli fortuna. Mox capta jam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eodem. Agathias vero libro II: ἀδικία γὰρ καὶ θεὸς ἀφεσπύσια φθικτὰ μὲν αἰεὶ καὶ ἀσύμφορα, μάστιγα δὲ ἐν τῷ πρὸς πολέμῳ καὶ ἀδικῶντι. Injustitia & Dei neglectus vitanda semper & noxia, tum vero maxime ubi res belli in acie cernitur. Probat id alibi Darii, Xerxis, & Atheniensium in Silicia illustribus exemplis. Vide si libet & Crispini orationem ad Aquilejenses apud Herodianum VII. Apud Thucydidem libro VII, Lacedæmonii ἐλάδες ad Pylum & alibi acceptas suæ culpæ acceptas ferunt, quod judicium provocati accipere recusassent. Sed cum postea Atheniensis multis editis improbis facinoribus judicium defugissent, spes inde meliorum successuum ad Lacedæmonios rediit.

Omnia arma interdicere] Tertullianus de Resurrectione carnis: Gladius bene de bello cruentus & melior homicida.

Wilhelmo Matthæi] Adde his Johannem de Carthagera editum Romæ anno c15 I5 c1x.

Rudibus pariter & doctis patent] Idem Euripides Andromacham Hermione dicenti:

Οὐ βαρβαρῶν νόμοισιν οἰκῶμεν πόλιν.

Non barbarorum more in urbe hac vivitur.
respondentem facit:

Καὶ κεί τ' αὖ ἀίχρ' αἰχρῶν καὶ θάδ' αἰχρῶν ἐχί.

Que turpia illis, hic quoque hant culpa vacant.

Testimoniis Philosophorum] Quid ni, cum Alexander Severus Ciceronis de Republica & Officii libros perpetuo lectitarit?

Veritatem sparsam per singulos] Verba sunt Lactantii Institutionum vi. cap. 9. Justinus Apologetico priore: ἔχ' ὅτι αἰδοτέρα ἐστὶ τὰ Πλάτωνος & διδάγματα ἢ Χριστοῦ, αἰδ' ὅτι ὅσα ἐστὶ πάντη ὁμοία. ὡσπερ εἶδ' ἐπὶ τῶν ἄλλων Στωϊκῶν τε καὶ Πιηλικῶν καὶ συγγραφέων. ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους ἔσπερματικῆ λόγῳ τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθέρξατο. *Non quod plane aliena sint Platonis dogmata a Christi dogmatibus, sed quod nec plane convenient, ut nec aliorum dogmata, puta Stoicorum, poetarum, & historia scriptorum. Eorum enim quisque ab insita ratione id quod ei consentaneum est, ex parte videns eatenus recte dixit.* Tertulliano, Seneca sæpe noster. sed, ut idem nos monet; nulli hominum universitas spiritualium documentorum competeat, nisi in Christum. Augustinus epistola cci i: *Mores illi quos Cicero philosophique alii commendant, in ecclesiis toto orbe crescentibus docentur atque*

discuntur. Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonicis, quos paucis mutatis ait Christianos esse epistola lvi. & de vera religione capite iii, & confessionum libro vii, c. 9. & libro viii, c. ii.

Et Christiani veteres] Late hoc persequitur Lactantius libro vi. Institutionum, capitibus xv, xvi, xvii. Calliodorus: *non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel noxium.*

In quibusdam modum sequendum dicitur, in quibusdam ad summa incitat] Agathias libro v, in oratione Belisarii, τῶν γὰρ τῆς ψυχῆς κινήματων, τὰ μὲν ὅσα πεφύκασι καθαρὸν ἔχειν καὶ ἀκαρσιφνὲς τὸ αἰρετὸν ἢ κατῆκον, τέτων ἐπιτελῶς καὶ δὴ ἀνθηκτέον. οἷς δὲ μέτεσι καὶ τῆς πρὸς τὰναντία τροπῆς ἢ ἐκινδύσεως, τέτοις ἐξ ἄλλ' πάντων χρηστέον, αἰδ' ἐς ὅσον ἔχῃσι τὸ συμφέρον. τὸ μὲν ἐν φρονεῖν ἀμυγῆς ἀγαθὸν καὶ ἀνόρθωτον ἅπαντες εἶναι φήσασθε ἄν. τῆς δὲ ὀργῆς τὸ μὲν δεσφίσιον ἐκκλῆες, τὸ δὲ ὑπερμετρεῖον φυκτὸν ἢ ἀσύμφορον. *Ex animi motibus illi omnino simpliciterque arripiendi in quibus id quod officio convenit eliquique dignum est, purum reperitur atque sincerum. At quibus accidit, ut & in malum vergant atque declinent, his non omnimode utendum, sed quatenus conducunt. Prudentia, bonum est merum & incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod actuosum, laudabile; quod modum excedit, vitandum ac damnum asferens.*

Hebraei scriptores] Ita sensit Cassianus Institutione divinarum Scripturarum.

ANNOTATA AUTHORIS

In opus suum de

J U R E B E L L I

E T

P A C I S.

On actio, sed status] Philo-
II. de legibus specialibus:

ὡσπερ ἢ οἱ αὖτις πολίμους ἔμ-
νον τὰς ἤδη ναυμαχούντας ἢ
πυρρομαχούντας νομιστέον, ἀλλὰ
καὶ τὰς εἰς ἐκείτηρον παρε-
σπουδασιφόρους καὶ τὰς ἐλεπτοῦς
ἐφιστάντας τοῖς λιμέσι καὶ τεύχε-

σι καὶ μὴ συμπλέκοντι, κείνοισιν. Hostes non
soli existimantur, qui jam navali aut terrestri
pralio certant, sed pro talibus habendi & qui ma-
chinas admovent portibus aut manibus, etiamsi
nondum pugnam incipiunt. Servius ad illud pri-
mæ Æncidos:

Nec bello major & armis.

*Bellum & consilium habet: arma tantum in actu
ipso sunt. Idem ad VIII: Bellum est tempus omne,
quo vel preparatur aliquid pugnae necessarium, vel
quo pugna geritur. Pralium autem dicitur, consi-
litus ipse bellorum.*

*Salva enim esse societas nisi amore & custo-
dia partium non potest] Seneca idem epistola
XLVIII: Hac societas diligenter & sancte co-
lenda est, qua nos omnes omnibus miscet, & judi-
cat aliquod esse commune jus generis humani. Vi-
deri potest hac de re Chrysostomus I Cor. XI, 1.*

*Alia est sine inaequalitate] Ut in Gramma-
ticis alia constructio convenientiæ, alia regi-
minis.*

*Deum & homines] De hac societate vide Phi-
lonem in ἀνευήθη Νώε. Habet & Plutarchus
quædam in Numa.*

*Quæ libertas dicitur] Quam propterea facul-
tatis nomine optime definiunt Romani Juris-
consulti.*

*Dominium] Jus pro Dominio. Scholiastes
ad Horatium.*

*In res singulorum majus est dominium regis]
Philo ἐπὶ φυπεργίας. καὶ μὲν ἀργυρός τε καὶ χρυ-
σός καὶ ὅσα ἄλλα κτήνησια παρὰ τοῖς ἀρχομένοις θη-
σαυροφυλακίῃ τῶν ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ τῶν ἐχόν-*

*των ἐσίν. Certe argentum, aurum, & qua pre-
tiosa alia apud subditos custodiuntur, eorum qui
regnant magis sunt quam possidentium. Plinius
Panegyrico: cujus est quicquid est omnium, tan-
tum ipse quantum omnes habent. Et mox: Ec-
quid Caesar non sum videat? Adde Sarisberien-
sem in Policratico lib. v, c. 1.*

*Ἀξίαν] Cicero de Officiis I: Sed si conten-
tio quedam & comparatio fiat, quibus plurimum
tribuendum officii, principes sunt, patria, &
parentes, quorum beneficiis maxime obligati su-
mus; proximi liberi, totaque domus, qua spe-
ctat in nos solos, neque aliud ullum potest habere
perfugium; deinceps bene convenientes propinqui,
quibuscum etiam communis plerumque fortuna est:
quamobrem necessaria præsidia visa debentur iis
maxime, quos ante dixi. Vita autem victusque
communis, consilia, sermones, cohortationes,
consolationes, interdum etiam objurgationes in
amicitiis vigent maxime. vide quæ infra dicen-
tur libro II, capite VII. §. IX. & X. Seneca de
Beneficiis libro IV, c. II. ubi de testamentis
agit: Querimus dignissimos, quibus nostra tra-
damus. ipsum locum vide. Adde Augustinum de
Doctrina Christiana lib. I, cap. XXVII, & XXIX.*

*Nomen habet proportionis] Habitudoinis com-
parationem vocat Cassiodorus. Est hujus pro-
portionis, qua Justitia attributrix uti solet, non
incommoda apud Homerum descriptio:*

*Ἔσθλα μὲν ἰσθλὸν ἔδωκε, χεῖρα δὲ χεῖρον
δίδομεν.*

Præstanti dabat hic præstantia, vilia vili.

*Utra possessione justior] Vide eundem Xeno-
phontem παιδείας secundo. Huc spectat lex per
Mosem data: non misereberis in judicio pauperis.
Exodi XXI, 3. Levit. XIX, 15. Oportet enim,
ut Philo ait, τὰ περιγυμᾶται ἀφίλικον τὸν τῶν δι-
καζομένων φαντασίας, res abstrahere a litigato-
rum respectu.*

*Tertia juris significatio qua idem valet quod
lex] Hoc sensu dixit Horatius:*

Jura inventa metu injusti fatcare necesse est.
Et alibi:

Jura neget sibi nata.

Ubi Scholiastes: *legum sit contemtor.*

Jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet.] Exemplum sit in Zalcuci lege, poenam irrogante ei qui contra Medici præceptum vinum bibisset.

ΠΩΣΩ] ΩΨΩΩ. Sic Maimonides libro III, ductoris dubitantium cap. xxvi.

Jus naturale est dictatum rectæ rationis.] Philo libro, omnem virum bonum esse liberum.

Νόμος δὲ ἀψύχου ὁ ὁρθὸς λόγος, ἔχ' ὑπὸ τῷ δέῖν, ἢ τῷ δέν. ἢ ἡθελῶ φθασὶς ἐν καρδίᾳ; ἢ σήλαις ἀψύχου ἀψύχου, ἀλλ' ὑπὸ ἀθανάτου φύσεως ἀφθάρτου ἐν ἀθανάτῳ Διανοίᾳ πτωθεῖς. *Lex mentiri nescia est recta ratio, qua lex, non ab hoc aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, sed corrumpi nescia, quippe ab immortalis natura insculpta in immortalis intellectu.* Tertullianus de corona militis: *Quæres igitur Dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis.* M. Antonius lib. II. τέλος λογικῶν ζώων, ἐπεὶ τῷ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τῆς περὶ ἐπιπέδου λόγῳ ἢ ἡσυχῶ. *Finis animantium ratione utentium, sequi legem ac normam civitatis ac reipublica omnium antiquissima.* Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara sunt quæ in hanc rem habet Chrysoströmus XII, & XIII, de statutis. Nec spernenda quæ Thomas Secunda Secundæ LVII, 2. & Scotus III, dist. 37.

Furtum naturali jure prohibitum.] Julianus, ὁ δὲ ὑπερὸ νόμου (post illum de Deo agnoscendo & colendo) ἱερὸς φύσις καὶ θεῖος, ὁ τῶν ἀλλοτρίων πάντη καὶ πάντως ἀπεχεσθαι κελδῶν· ἢ μήτε ἐν λόγῳ, μήτε ἐν ἔργῳ, μήτε ἐν αὐτῆς τῆς λαοθανάσεως τῆς ψυχῆς ἐνεργείας ταῦτα ἐπιτρέπων συγγεῖν. *Lex altera & ipsa suapte natura sancta atque divina ea est, qua semper & ubique alienis abstineri jubet, neque vero aut verbo, aut facto; aut arcanis animi cogitationibus contrariari sinit.* Cicero de Officiis III. ex Chrysippo: *In vita sibi quemque petere quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri surripere, jus non est.*

Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δικαίω] Juvenalis Satyra xv:
--- venerabile soli

*Sortiti ingenium divinatorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum e caelesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia.*

Mundi

*Principio indulsit communes Conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque,
mutuus ut nos*

*Affectus petere auxilium & prestare juberet,
Dispersos trahere in populum, &c.*

Chrysoströmus ad VI I. Rom. τὸ δὲ δικαίῳ καὶ ἀδικῶ λόγῳ εἰδὲ κινεῖν δεῖ ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθητῶν.

Si quis in parentes injurius fuisset.] Exemplum videt in Chamo, Gen. x, 22. ubi poena sequitur.

Καὶ δυσπεσέσθαι τοῖς παρῆσι] Chrysoströmus XIII. de statutis, ἢ ἢ τὸ συναρνασθῆναι τοῖς ὑβρισμοῖς φυσικῶν ἀπαντες ἔχομεν. Διότι εἰς τῆς ἐπιπέδου ἐχθροὶ γινόμεθα καὶ μηδὲν ὠμῶ αὐτοὶ πεπνηθότες. *Natura id habemus, ut indignationem nostram jungamus cum iis qui male tractati sunt. illico enim injuriis hominibus insensum sumus, etiamsi ad nos nulla pars injuria pervenit.* Scholiastes ad Horatium Satyra III, lib. I. *Sensus aliter indignatur & animus cum audierit homicidium factum, aliter cum furtum.*

Si quando brutis animantibus justitiæ tribuitur.] Divinationem quandam justitiæ in elephantis notat Plinius lib. VII I, cap. v. Idem libro x. narrat, aspidem fuisse quæ suum ipsa catulum necaret, quod is catulus hospitis filium interemisset.

Ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio.] Seneca de ira libro v. cap. III. feras iracrare dixit, sed pro ira habere impetum. *Muta animalia, ait, humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus.* Sic in bestiis non esse κακίαν sed οἰοεὶ κακίαν, non vitia sed vitiorum simulacra dixit Origenes contra Celsum. ὡς ἀν' ἡμῶν τὸ λέοντα, *velut irasci leonem: Peripatetici apud Porphyrium de non esse animantium tercio.*

Τὸ κρινεῖν φαινόμενα πιστῶ] Aristoteles Nicom. x, II. ὁ ἢ πᾶσι δοκεῖ τὸ τοῦ εἶναι φανερόν, ὁ δ' ἀναισθητῶν τῶν τῶν πῶν εἰ πάνυ πιστοῦτερον ἔχει. *Quod omnibus ita videtur, id ita esse dicimus, qui vero hanc fidem velit tollere, nihil ipse credibiliora dicit.* Seneca: *In tanta judiciorum diversitate referendam bene merentibus gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt.* Quintilianus: *Consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut vivendi, consensum bonorum.* Josephus antiquæ historiæ XVI: ἔθροισι μὲν ἢ εἰδὲν ἐστὶ ἡμῶν ὁ τοῖς αἰσθητοῖς αἰεὶ χρῆται. κατὰ πόλιν εἰσθ' ὅτι πᾶσι γινόμενης τῆς ἀσφοδῆς τὸ δίκαιον δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἐπιτηδῶς, λυσίτελεσταιν ὄν' ἔδῃσι τε καὶ βαρβάρους, ἢ πλείστον οἱ παρ' ἡμῶν νόμοι λόγον ἔχοντες, ἀπαντα ἡμῶς, εἰ καθαρῶς ἐμμενοίμεθα αὐτοῖς, δύνως καὶ φίλας ἀπεργάζονται. διὸ καὶ ταῦτα παρ' ἐκείνων ἡμῶν ἀπαιτητέον καὶ δέον εἶναι ἐν ἀσφοδῆ τῶν ἐπιτηδῶματων οἰοεὶ τὸ ἀλλότρετον, ἀλλ' ἐν τῷ πλεονεκτησίᾳ ἐπιτηδῶματων ἔχειν. τὸ τοῦ κρινεῖν ἀπαντα ἐμόνον ἰκανὸν ἀσφῶζειν τὸν τῶ ἀνθρώπων βίον. *Moribus gens nulla est qua isdem tota utatur, saepe oppidatim discrepatur plurimum. At jus ipsum omnibus equaliter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Græcis, cujus quidem rationem habentes maximam, qua apud nos sunt leges, faciunt nos, eas pure modo observemus, cunctis hominibus benevolos & amicos. Talia sunt que exigua legibus par est. Neque illas aversari a se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutis differunt, sed id potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sint accommodatae. Hoc enim ad omnes communiter pertinet, solumque per se sufficit ad tutandam hominum vitam.* Tertullianus præscriptione adversus hæreticos: *Quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum.*

Τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγεῖται] Justinus colloquio cum Tryphone: πῶς δὲ ἔπειτα ἀκοῦσθε πνέματ' ἐμπεφορημένοι, καὶ ἔπειτα Φαύλης ἀνατροφῆς, καὶ ἐθῶν Φαύλων, καὶ νόμων ποιητῶν ἀφ' ἑαυτῶν τὰς φυσικὰς ἐνοίας ἀπώλεσαν. *Exceptis illis qui ab impuris spiritibus abrepti, & per malam educationem, instituta prava & leges iniquas corrupti, naturales notiones perdiderunt.* Philo libro Omnem bonum esse liberum: διὸ καὶ θανάτου ἀν' ἑσ' ἀμειλιχίας τὰς τεχνάδας ἔτω παρὰ μᾶλλον διότι τὰς μὴ συνορῶντες: *merito igitur miretur quis, tantam illis offusam caliginem, ut tam claras rerum proprietates non videant.* Chrysostomus oratione, Christum Deum esse, μὴ τοίνυν διὰ τῶν διεφθαρμένων τὰς γνώμας, τὰς κρείσσους ποιῆ τῶν περὶ γυμνάτων. *Ne ergo rerum dijudicationem ab illis mutare quibus corruptus est animus.*

Ζῶον ἡμερον φύσις] Idem dicit Chrysostomus xi. de Statuis. Latius id explicat Philo decalogo: ἀγέλασθ' ἵδ' καὶ σύννομον ζῶον τὸ ἡμερώτατον ἢ φύσις ἀνήσκει πρὸς ὁμόνοιαν καὶ κεινωίαν ἐκάλεισε, λόγον δ' ἔσπευ συναγωγὸν εἰς ἀρμονίαν καὶ ἡσυχίαν. *Quod animantium esse debebat mansuetissimum, idem natura fecit gregale & cœtus appetens, & ad concordiam societatemque vocavit, sermonem etiam præbens qui ingenia attemperando & ad concentum perducendo conciliaret.* Idem de Mundi immortalitate: ἡμερώτατον ἵδ' ζῶον ὁ ἀνθρώπος, λόγον δωρησάμενος φύσεως αὐτῷ γέρας, ὃ καὶ τὸ ἐξηγεῖται πᾶσι κατεπέδειται καὶ πᾶσι δέεται. *Mansuetissimum animantium homo est, ut cui natura pro munere sermonem dederit, quo affectus quantumvis offerati velut incantando cicurantur.*

Aut multarum] Vasquius II. Controverf. LIV, 4.

Dicebat Anaxarchus] Est apud Plutarchum in Alexandro.

Quibus data sit lex, ipsa loquitur: Audi Israel] Ita sentit & Moyses Maimonides, & probat sententiam suam ex Deut. xxxi II, 4.

Titulo Thalmudico de rege] Et titulo de Synedrio cap. xi.

Incolam incircumcisum] De tali agitur & Exodi xii, 45. A quo distinguitur profelytus, id est circumcisus advena, ut ostendit collatio loci Num. ix, 14. De piis illis incircumcisus multa habet Maimonides libro de Idololatria c. x, §. 6. Idem in commentario ad Misnajoth, & alibi sæpe, pios illos ex gentibus participes ait futuros bonorum futuri sæculi. Chrysostomus ad Romanos cap. II. ποῖον Ἰσραὴλ ἐν ἑαυτῷ φησιν, ἢ πῶς πῶν ἰσραηλίων ἀφ' ἑαυτῶν; τῶν πρὸ τῆς ἑξελίξεως παρυσίας. ἔπειτα εἰς τὰς τῆς χάριτος ἐφθασε χεῖρας ὁ λόγος: quem Judæum hic indicat, & de quibus Græcis differit? de iis qui ante Christi adventum fuerunt: nondum enim ad Gratiam tempora perducta est oratio. Deinde: ἔλλωας δὲ ἐν ταῦτα φησιν, ἢ τὰς εἰδωλολάτρους, ἀλλὰ τὰς θεοσεβῶντας, τὰς τῶν φυσικῶν πηρῶν λόγῳ, τὰς πᾶσι τῶν Ἰσραηλίων ἀφ' ἑαυτῶν πάντες τὰ πρὸς δόξαν συνπελάυνται ἀφ' ἑαυτῶν. Exempla que dat in Melchisedeco, Jobo, Ninivitis, Cornelio.

mox: ἔλλωας δὲ πάλιν ἢ τὸ εἰδωλολάτρου, ἀλλὰ τὸ θεοσεβῶν καὶ ἐνάρετον καὶ τῶν νομικῶν ἀφ' ἑαυτῶν ἀπηνάκαυτων φησιν. *Græcos hic dicit, non idolorum cultores, sed in Deum pios, naturali rationi obsequentes, qui, præter Judaica instituta, cuncta que ad pietatem facerent servabant.* Et Græcum rursus vocat, non cultorem idolorum, sed pium, virtute præditum, a legis vero ritibus liberum. Eundem in sensum trahit illud, πῶς ἀνόμοις ὡς ἀνομῶ, lege solutis ut lege solutus. & oratione xi I. de Statuis: ἔλλωας ἐν ἑαυτῷ καλεῖ ἢ τὸ εἰδωλολάτρου, ἀλλὰ τὸ πρὸς οὐρανὸν καὶ τὸ θεὸν μόνον, σὺν ἐκδεδεμένῳ δὲ τῆ τῶν Ἰσραηλίων ἀφ' ἑαυτῶν ἀνάγκῃ, σαββατισμοῖς λέγω καὶ περὶ μὴ καὶ καθαρῶν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ φιλοσοφίαν ἀπαύσαν καὶ δόξαν ἐν δόξαν μόνον. *Græcum hic appellat, non idolis deditum, sed unius Dei invocatorem, talem tamen qui Judaicorum rituum necessitati alligatus non sit, sabbatorum puta observationibus, circumcissioni, variis ablutionibus, interim qui in omnibus sapientia studium pietatemque ostendat.*

Stantibus in loco peculiari] Vide Josephum ubi Templi Salomonis historia tractatur.

Neque Elifaus Naamani Syro] Idem sentit Hilarius ad Matth. xi I.

Hieronymus] Addi potest Theodoretus.

Ex Cethura posteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi, quos circumcisus annumerat Herodotus: Homeritas illos vocat Epiphanius.

Natura suapte] Τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς, collectionibus naturalibus ait Chrysostomus. Idem mox: ἀφ' ἑαυτῶν γὰρ, φησιν, εἰσὶ θάυμαστοὶ ὅτι νόμος ἐκ εἰδησῶν. Ob hoc, inquit, admirandi sunt quod lege opus non habuerint. Item: δεῖ καὶ ἀντὶ τῶ νόμου τὸ οὐν δὸς καὶ λογισμὸς: Sufficit pro lege conscientia & rationis usus. Tertullianus adversus Judæos: *Ante legem Moysis scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scriptam, que naturaliter intelligebatur, & a patribus custodiebatur.* Non longe hinc abit Isocrateum illud: δεῖ τὰς ὁ πολιδωμῶν καὶ τὰς εὐαῖς ἐμπροσθέντα γερμμάτων, ἀλλ' ἐν τῷ ψυχῆς ἔχειν τὸ δίκαιον; *Qui bona republica frui velint, ii debent non literis implere porticus, sed in animis quod justum est ferre.*

Etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse] Ipse Tryphon, de rigore remittens, Justino sic ait: μὴ μόνον τὸ ἐν ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφίας τρόπῳ ἰδὸς ὑπελείπετο ἀμείνων μοιέας: si in illa philosophandi ratione mansisses, erat tibi reliqua spes aliqua status melioris.

Pari jure erant cum Israelitis] Justinus colloquio cum Thryphone: πρὸς οὐρανὸν καὶ πρὸς θεὸν μόνον, εἰ τῷ λαῷ πρὸς οὐρανὸν ἔστιν ὡς αὐτῶν. *Profelytus qui circumcisus populo se aggregavit, par est indigena.*

Partim ut earum promissionum essent participes] Et ob id ad Paschalis ritus communionem admittebantur.

De posteriori genere aliter se res habet] Vide Chrysostomum ad finem vi I. ad Romanos.

Id nunc etiam, si non & amplius a Christianis præstandum] Tertullianus de Pudicitia: *Libertas in Christo non fecit innocentia injuriam, manet*

manet lex tota pietatis, veritatis, constantia, castitatis, justitia, misericordia, benevolentia, pudicitia.

In majore gradu] Chrysoftomus de Virginitate xciv, μαζονα θηδοικνουδου δει τλω δρετω, οπι πολλα η τε πιδιμαλ... χαρις εκχεχουται νυν και μεγαλη της τε χριστου παρσιαις η δωρεα. Major nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus effusa est gratia, et ingens donum est Christi adventus. Similia habet idem oratione, Esse ex

neglectu vitia; & de juniis tertio; & ad Romanos vi, 14, & vii, 5. Adde Irenæum lib. iv, cap. xxvi. Scriptor Synopsos Sacrae Scripturae, quæ inter opera est Athanasii, de capite quinto Matthæi agens, ενλεινδ ταις εν τω νόμω εντολαις, intensiora facit hic Christus legis precepta.

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Christianos utitur Irenæus lib. iv, cap. xxxiv, & Chrysoftomus sub finem capitis ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephesios ii, 10.

ANNOTATA A U T H O R I S

I N . L I B . I . C A P . I I .

Post hac cognita sequi notionem convenientia rerum cum ipsa ratione] Seneca epistola cxxiv, quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est.

Sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint a quibus ad hanc venerimus] Seneca epistola lxxvi : Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur; in homine optimum quid est? Ratio. vide & epistolam cxxi. & cxxviii. Juvenalis Satyra xv:

--- melius nos

Zenonis precepta movent: neque enim omnia, quadam

Pro vita facienda movent.

Illis iratus petit atque infensus inurget] Martialis:

Vitulusque inani fronte prurit ad pugnam.

Porphyrus tertio de non esu animalium: πρεπον μιν εκασον οιδεν ειπε ασθενεις ειναι ειπε ισχυρον. η τα μιν φυλασσειται, πεις δε χρεται. ως παρδαλις μιν οδδσιν. ονυξι δε λεων και οδδσιν, ιτωθ δε οπλη και βες κίεροι. novit quodque animantium que pars sui infirma sit, que valida. illi cavet: hac utitur. ut dentibus pardalis, leo & unguibus & dentibus; equus ungula, bos cornibus. Chrysoftomus de Statuis undecimo: τα αλογα παλιν εν τω σώματι τα όπλα έχει, οιον ο βες τα κίερα, τας οδόντας ο σως ο αγγελθ, τας ονυχας ο λεων. εμοι δε σκ εν τη φύσει ε σώμαλθ τα όπλα κατέθετο ο θεός, αιδι έξω ε σώμαλθ, δεικνυς οπι ημερον ζωον ο ανθρωποθ, και οπι σκ αι μοι των όπλων τώντων καιρός. η γδ πολλακις μιν αυτώ δσπονημι, πολλακις δε μετρεχειζομαι. ιι εν ελδθερθ ω και δσπολελυμθθ και μη διλυκεως αναγκάζωμαι βασίλειν τα όπλα, επιήσεν αυτώ κεχωρισμθια της φύσεως είναι της ημης. quæ postrema optime conveniunt cum iis quæ ex Galeno in contextu sequuntur. Hoc enim dicit: Ratione qua carent, arma in ipso habent corpore, ut bos cornua, dentes aper, ungues leo. At mihi non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus; hoc ipso ostendens mansuetum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse tempus. Nam telum sæpe depono, resumo inter-

dum. Ut igitur liberior solutiorque sim, neque semper cogar portare arma, fecit ea se juncta esse à mea natura.

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus] Cassiodorus de anima: Et quoniam neque cornu, neque dente, neque fuga (sicut alia animalia) corporis humani forma se prævalet vindicare, robustus illi thorax, brachiaque concessa sunt: ut illatam injuriam manu defenderet, & objectu corporis quasi quodam clypeo vindicaret.

Omnis honesta ratio esset expedienda salutis] Seneca: Tutela certissima ex proximo est, sibi quisque permissus est. Quintilianus vii, cap. ii: Primum in omni genere debet esse defensio, quia natura potior est salus nostra, quam adversarii perniciēs. Bene ergo in Trachiniis Sophocles:

---- ει γδ εμφανως ημύναλο,

Ζεύε τ' άσυνέγνω σν δικη χειρεμθω.

--- nam si ipse tutasset palam,

Veniam dedisset jure pugnantis Deus.

vide & Wisigothorum legum lib. vi, tit. i. c. 6.

Quod sensu, id est, rationis usu, caret] Similem in modum Seneca de feris loquitur: Adeo etiam que extra intellectum atque estimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis evincit. vide totum locum de beneficiis libro i, cap. iii, & compara quæ ad Præfationem ex Philone posuimus.

Jure gentium introducta esse bella] Scriptor vitarum illustrium in Themistocle: Professus est Athenienses suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse.

Rhadamanthi jus] Apud Apollodorum lib. ii: Νομθ Ραδαμανθου, ος αν άμύνηθι τ χειρων άδικων άξξαντι άδτων είναι. Lex Rhadamanthi, si quis se ultus sit de eo, qui prior vim intulerit, impune id ferat.

Leves fuisse pœnas. Servius ad primum librum Æneidos: Luētis, persolvetis. Et hic sermo à pecunia descendit: antiquorum enim pœne omnes

omnes pecuniaria fuerunt. Et ad librum secundum: *Expendere, tractum est a pecunia: nam apud majores pecuniarias pœnas constat fuisse, cum adhuc rudi etate pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam deinde usurpatum est. Ad sextum: Pendere, tractum est a pecuniaria damnatione. Memorat Plinius historiae naturalis lib. VII, cap. LXI: primum capitis iudicium in Areopago esse actum.*

Simili facinore perpetrato] aut potius, si quid simile perpetrasset: nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

Ut insons esset qui homicidam occidisset] Josephus: *Ἐδινὸν μὲν τοὺς σφαγῆς ἀνθρώπων ἀπέχεσθαι καὶ καθαρῶς φόνος καὶ δρᾶσαντας πικρῶτα κολάζεσθαι. Edico ut a cade humana pura habeantur manus: quod si quis eadem commiserit, pœnam ferat.*

Ut concubinatum, divortium,] Spectat huc illud Hieronymi: *Alia sunt leges Caesaris, alia Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit.*

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit] Locus Justini est ad Zenam: idemque sensus apud Origenem in excerptis illis, quæ Philocalia dicuntur.

Putat septem populos] In hos odium lege permitti, ait illustrissimus Abarbanel ad Deut. XXI, 21.

Non præcipi in eo gradu ac latitudine] Quædam huc pertinentia vide in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chryso- stomi locus, de Virgitate cap. XI. IV: *τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν ἔ ποσῶν ὑμῖν δρετῆς πρᾶκτῶ μέτρον, ἀλλὰ ἢ ἀμύνεσθαι τὸν ἀδικῶντα, ἢ ἀντιλοιδορεῖσθαι τῷ λοιδορῶντι, καὶ χρημάτων ὑπηρετήσεσθαι ἐξέλι, καὶ διορῶντα ὀμνύσαι, καὶ ὀφθαλμῶν ἐξορύξαι ἀντὶ ὀφθαλμῶ, καὶ μωσῆσαι τὸν ἐχθρὸν, καὶ ἔτε τευφᾶν, ἔτε ὀργίζεσθαι, ἔτε γυναῖκα τῷ μὲν ἐκβαλεῖν, τῷ δὲ ἀντιπαύειν κεκώλυτο, καὶ ἔ τῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τριῶν ὁμῶ γυναῖκας ἔχειν ὁ νόμος ἐπέτρεπε, καὶ πολλὰ καὶ ἐν τέτοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀπαισι ἢ συγκατάθεσις ἐστίν. καὶ ἢ τῷ δὲ Χριστῷ παρουσία πολλῶ σνοπέρε γέγονεν ἡ ὁδός. Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed & vindictam sumere de injuria inferente, & convitianti reddere convitium, & pecuniis studere licebat, sed & citra falsimoniam jurare, & pro oculo excutere oculum, & odio habere inimicum. quin nec deliciis frui, nec irasci, nec uxorem aliam ejicere, recipere aliam, vetitum erat. Parum dixi, etiam duas eodem tempore uxores habere lex sinebat, multaque & in his & in aliis rebus erat temporum illorum indulgentia. At post Christi adventum multo ætior facta est via. Eodem libro cap. LXXXIII. ἢ τὸ αὐτὸ τῆς δρετῆς ἀπαιτέμεθα μέτρον ἡμεῖς τε καὶ κείνοι. non eadem virtutis mensura a nobis & ab illis exigitur. Idem in oratione Filium Patri æqualem, quæ est Tomo VI, ait. in Euangelio esse ἐπίτασιν ἐ πρῶτον ἐντολῶν, præceptorum & intensiorem & adjectionem.*

Ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate] Seneca Epistola

LXXIII, philosophiæ fideliter deditos falso ait contemptores magistratum ac regum existimari. *E contrario, ait, nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus prestant, quam quibus frui tranquillo ocio licet. Digna est quæ legatur epistola, ubi & hoc: Hujus pacis beneficium, ad omnes pertinentis, aliis ad eos pervenit qui illa bene usuntur.*

Χριστιανὰ τὰ τέλη, id est magistratus Christianos] Nisi hic interpretati malis, Christianum vitæ exitum.

Edesenorum] Est edessa in Osroene. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Pia res est imperium quamvis ab impiis teneatur] Bene hoc exsequitur ad hunc locum epistolæ ad Romanos Chryso- stomus.

Cum nunc quoque constitutis judiciis agere reprimatur improbitas] *Ἐδὲ τὰ τέταρτα δικασίῃα καὶ νόμοι καὶ πρῶται καὶ διάφοροι κολάσεων τρόποι. Propter hos sunt judicia & leges & supplicia totaque pœnarum modi. Chryso- stomus in sermone ad Patrem fidelem.*

Paulus Apostolus intellectis Judaorum in se insidiis] Utitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum: *Quorum contra furorem possumus non insolita nec a Scripturis aliena impetrare presidia, quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari etiam submovit auxilio. Utitur & sæpe Augustinus, ut Epist. L. quæ est ad Bonifacium: epistola CLIV. ad Publicolam, ubi hæc: Neque si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret. Idem epistola CLXIV. Paulus egit, ut sibi iustitiam armatorum daretur.*

Non recuso mori] Sic & Act. XXVIII. 18: *quia nulla in me erat mortis causa. Justinus Apologetico II, κολάζεσθαι ἢ τὸς σὺ ἀνελάτῃς τοῖς διδάγμασι αὐτῶ βιῶντος, λεγόμενος ἢ μόνον Χριστιανός, ἔ ὑφ' ὑμῶν, αἰετῶ μὲν. Ut autem puniantur qui non convenienter præceptis illis vivunt, & nomine solo sunt Christiani, & quidem a vobis, & nos optamus.*

Vaticinium Esaiæ] Id de pace quæ orbi contigit beneficio Romani imperii interpretatur Chryso- stomus, oratione Christum esse Deum: *ἢ ὅτι ἔ παρὶς ἐστὶ μόνον καὶ ἀκίνητος καὶ ἀρραγής, ἀλλὰ καὶ πολλὰ περὶ τῶν εἰρήνῃ, καὶ αἰ μὲν μὲ πόλεις πολυαρχίας κατελυθήσονται, καὶ αἰ μοναρχίαι, μία δὲ πρὸς βασιλεία ἐστὶ πάντας δρεθεῖσα, καὶ τὸ πλεον αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ ἐστίν, καὶ καθάπερ ἐμπεροσθέν. τὸ μὲν παλαιὸν χρηροτέχῃαι πάντες καὶ ῥήτορες ὅπλα ἐτίθεντο καὶ ἐπὶ πρῶταίῃς ἐστῆσαν. καὶ Χριστῷ ἢ παροσφρομῆς πάντα ἐκείνα διελύθη καὶ εἰς μέρους διωρισμῶν τὰ τῶν πόλεμον πρῶτα. Neque vero prædictum tantum est, stabilem fore, immotam, atque inconcussam hanc religionem, sed cum ea adventuram orbi pacem, desituras illas in singulis civitatibus plurimum potentias, regnaque ipsa, & unum fore super omnes imperium, ac*

ejus pleraque pacem habitura, contra quam ante fiebat. olim enim & opifices & oratores inducunt arma, consistebant in acie. Post Christi vero adventum cessavit mos iste, & ad definitum hominum ordinem redacti sunt actus bellici. Habes sensum plane eundem apud Eusebium de præparatione l. I, c. 10.

Si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant] Nam de Christianis Justinus: & πολέμῳ ποῖς ἐχθροῖς, non pugnamus in hostes. Plane ut de Essenis Philo, in oratione Omnem bonum esse liberum: βελῶν ἢ ἀκόντων ἢ ξιφιδίων ἢ κελύβης ἢ θύρακων ἢ ἀσπίδων ἢ ἐδάνα παρ' αὐτοῖς ἀν' ἑστέρας δημιουργὸν ἢ ὀπλοποιὸν, ἢ μηχανοποιὸν. Nullum inter eos reperias qui aut jacula aut sagittas aut gladium aut galeam aut loriam aut scutum fabricet, nullum qui aut arma conficiat, aut machinas. Simile est quod Chrysoströmus ait I ad Corinth. XIII, 3. Si esset inter homines qualis oportet dilectio, nullas fore pœnas capitales.

Quod Græci vertunt τῷ ἀδικεῖν] Ut & Lucas in Stephani oratione: ὁ ἀδικῶν τὸν πλησίον.

Dimittit illi etiam pallium] Id ita exponit Cyprianus de Patientia: Ut tua ablata non repetas. Irenæus lib. IV, cap. XXVII. Tollenti tibi tunicam; remitte ei & pallium: sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, angariaverit mille passus, vade cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris: sed quasi liber precedas. Etiam Libanius, qui Evangelica legebat, laudat non litigantes de chlamyde & tunica, in oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I adversus Pelagium: Docet Evangelium ei qui nobiscum velit iudicio contendere, & per lites & jurgia auferre tunicam, etiam pallium esse concedendum.

Ut & patientia & benignitas omnibus innotescat] Justinus Apologetico II: πρὸς ἃ ἀνεξήκως εἶναι καὶ ὑπερέκως πᾶσι καὶ ἀοργήτως ἀέφρη πάντῃ ἐστίν. Quæ dixit, huc pertinent, ut adversus omnes simus patientes, officiosi, minime iracundi.

Petenti abs te dato] Justinus Apologetico eodem: εἰς ἃ τὸ κραιωνεῖν τοῖς δεομένοις καὶ μηδὲν πρὸς δόξαν ποιῶν, πάντῃ ἐφρη παντὶ τῷ αἰτῶντι δίδοτε, &c. De communicandis vero facultatibus nostris cum egentibus, & ne quid ad gloriam aucupandam faciamus hæc dixit: omni petenti date, &c. Alibi: παντὶ δεομένῳ κραιωνεῖντες, communicantes nostra omni egentibus. Cyprianus Testimoniorum lib. III, I. Nemini negandam eleemosynam. item illic: omni poscenti te dato, & ab eo qui voluerit mutuari, ne aversatus fueris.

Vestra copia succurrat illorum inopia] Seneca de beneficiis secundo: Dabo egentibus, sed ut ipse non egeam. Chrysoströmus in locum ad Corinthios hic productum: ὁ Θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαίτησιν, καὶ καθ' ὃ ἐχρῆσθε, καὶ καθ' ὃ οὐκ ἔχετε. Deus pro facultate poscit, quatenus habet quis, non quatenus non habet. Quod ut recte intelligatur, accedant sequentia, ἐπιμνῆτε μὴ τὸ ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀνοργάζετε ἃ τέτυκται πρὸς ἑαυτὸν. Laudat quidem quod facultates exsuperat, (nempe in The-

salonicensibus,) sed hos (Achaos scilicet) non cogit idem facere.

Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc fit] Vide Chrysoströmum dicto jam loco.

Potius ferendam esse alteram injuriam] Chrysoströmus VII. ad Romanos: πολὺ γὰρ ἢ λαμπρῆς νίκη. τὸ πλεῖον αὐτῶν ὡφελῆσαι ἢ βιάσασθαι καὶ τὰς ὀφείας τῆς πονηρίας ἐπιθυμίας αὐτῶν τῇ δαφνιείᾳ τῆς οἰκείας ὑπερβῆναι μακροθυμίας. Hæc egregia victoria, plus illi largiri quam velit, & fines improba in illo lubricitatis liberalitate propria patientia transcendere.

Nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasionem positum est] Chrysoströmus de Statuis prima: ὕβρις οὐκ ἀπὸ γνάμης τῶν ὑβρίζοντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀλαστοσύνης τῶν παροφθίων ἢ συνίσταται ἢ ἀποδύεται. Contumelia non ab inferentis animo sed ex iudicio eorum qui patiuntur aut fit aut perit.

Præbere os contumeliis] Præbere os, eo sensu & apud Terentium est in Adelphis.

Hebræum scilicet] Cui par profelytus, leges autem de non nocendo etiam ad incolas illos incircumcisos de quibus actum cap. I, §. XVI porrigebantur. ita Thalmudici.

Non omnes aequaliter diligendos] Tertullianus adversus Marcionem IV: Secundus gradus bonitatis est in extraneos: in proximos primus. Hieronymus adversus Pelagium dialogo I: Præceptum est mihi ut diligam inimicos, & consanguineos; ut inter amulum & necessarium nulla distinctio sit?

Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nullis] Verba sunt Senecæ I de Clementia, cap. II. Chrysoströmus I ad Cor. III. 12. & sequentibus, de pœnis humanis agens: εἰδὲ ἀνθρώποι ἀμάρτη τῶν κατὰ πρῶτον, ἀλλὰ φιλανθρωπία: non ex severitate sed ex bonitate talia faciunt homines. Augustinus: Sicut est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens: Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia: Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum: Removeantur patrocina qua favorem reis & auxilium facinorosis impertiendo maturari scelera fecerunt. Totilas apud Procopium Gothicorum II: τὸ πρὸς ἐξαμαρτάνειν καὶ τὸ ἀδικωλύειν πᾶσι εἰς τὰς ἡμαρτίας (ἢ πρῶτον, ὁμοίως, ἐν ἑαυτῷ ἐστίν. Peccare & prohibere pœnas peccantium in pari pono. vide quæ dicuntur lib. II, cap. XXI, §. II.

Ejusdem in contumaces iram] Vide hac de re Cyrillum libro V. contra Julianum.

Christus est qui Judæos inobedientes suppliciiis affecit gravissimis] Adde loca Matth. XXI, 44. Lucæ XXI, 12. 14. 27. Chrysoströmus ad Rom. XIV. narratis malis Hierosolymorum: οὐκ ἔστι δὲ Χριστὸς αὐτῶν πάντων ἐργασίαν, ἀλλ' αὐτῶν τῶν πρὸς ἐργασίαν, καὶ εἰς παρεσβολῶν, καὶ σαφῶς, καὶ ἀσφύδων. Christum esse qui hæc fecerit, audis ipsum prædicentem, tum per parabolas, tum aperte, & exerte. Similia habet oratione secunda adversus Judæos.

Potestate sibi divinitus data usi sunt] Chrysoströmus

II. cap. III. *Placatiore tamen ea (Terra) ob hoc utimur, quod omnes hi opulentia exitus, ad scelerata, caedes & bellatendunt, quamque sanguine nostro irrigamus, insepultis ossibus tegimus.* Hieronymus adversus Jovinianum II. *Diogenes tyrannos & subversores urbium bellaque vel hostilia vel civilia, non pro simplici victuolerum pomorumque, sed pro carniis & epularum deliciis asserit excitari.* Chrylostomus I Cor. XI II, 3. *εἰ ἄπαντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο ἕδεν ἀνῆδικησεν ἕδεις, ἀλλὰ καὶ φόνοι καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι, καὶ σαῖσι καὶ ἀρπαγαὶ καὶ πλεονεξία καὶ πάντα ἀν ἐκπιῶν ἐργάζει τὰ πονηρὰ. Nam si mutuo se diligerebant homines, nemo alterum afficeret injuria, procul essent caedes & pugna & bella & seditio- nes & rapina & defraudationes & quicquid est malorum.* Idem ad patrem fidelem de opulenti loquens: *εἰ δὲ ἐκείνους σαῖσι ἢ πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ πόλεων κατασκαφαὶ ἢ ἀνδροποδομοὶ ἢ δολοκτονοίαι ἢ αἰχμαλωσίαι ἢ φόνοι ἢ τὰ μυρία ἐν τῷ βίῳ κακὰ. Nonne per hos adveniunt scelitio- nes, & bella, & pugna, & urbium excidia, & plagia, & servitutes, & captivitates, & caedes, & innumera vite mala?* Claudianus:

*Hac si nota forent, frueremur simplice cultu,
Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,*

Non ventus quateret puppes, non machina muros.

Agathias historiarius primo: *εἰς δὲ πλεονεξίαν & ἀδίκιαν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ αὐτάρετα καπιλοθηναίωσι, πολέμων ἢ τετραχῶν ἄπαντες ἐμφορῶσιν.* *Hominum animi sponte ad nimias cupiditates injustitiamque delapsi, implent omnia bellis ac tumultibus.* Concludam multa bene dicta una Polybii: *αὐτάρετα ἔστι βίσι, φιλοσοφία αὐτοδία κατὰ. Animus necessariis contentus alio ad sapiendum magistro non eget.*

Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat]

Idem Tertullianus de anima: *Quis non praeferat seculi justitiam, quam & Apostolus non frustra gladio accinctam contestatur, qua pro homine servando religiosa est?* Et ad proconsulem Scapulam: *Non te terremus, qui nec timemus. Sed velim ut omnes salvos facere possimus, monendo μη θεομαχεῖν. Potes & officio jurisdictionis tue fungi, & humanitatis meminisse, vel quia & vos sub gladio estis.*

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione castitatis.

Et alii veterarum artium professores] Tertullianus de idololatria: *ad Ecclesiam non admittuntur qui artes exercent quas Dei disciplina non recipit.* Augustinus de fide & operibus: *Meretrices & histriones, & quilibet alii publica turpitudinis professores, nisi solutis aut diruptis talibus vinculis ad Christi sacramenta non permittuntur accedere.* de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola LXV. de lanistis, lenonibus, victimarum redemptoribus apud Tertullianum. de auriga Circensi apud Augustinum.

Perstantes in patriis institutis] Verba Josephi XI historiarum antiquarum.

Id ita generaliter sumtum consilii forte est & vita sublimioris] Concilium Carthaginense IV: *Episcopus nec provocatus de rebus transitoriis litiget.* Adde Ambrosium lib. II. Offic. cap. XXI. & Gregorium Magnum libro II, Ind. XI, Epist. LVIII.

In constitutionibus] Videtur scriptus is liber finiente seculo secundo.

M. Aurelio Imperatori] Vide & Xiphilinum de hac historia.

Tres Pauli comites] Adde militem quendam a Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

Siliani Senatusconsulti] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt quae servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

Nimia lenitatis nomine] Zonaras: *τοῖς μετὰ βασιλομήτοις ἐκ πονηρίας φιλαθρώπως ἀγαθῶν ἐλεῖν ὅτι τὸ νοσῆν μέλῳ ὑποκατρίον ἢ σεσηπὸς ἴνα μὴ ἢ τοῖς ὑγαινεῖσι λυμανεῖται, ἢ μὲντοι τὸ ὑγείας ἤδη τυχὸν ἢ ἐὺ ὑγιαζόμενον.* *Clementem se ostendebat iis qui pravam vitam deseruerant, quod diceret abscindendum membrum egrotans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, non id quod aut sanatum jam sit aut sanescat.* vide & Eusebium. sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ita de Haraldi Regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

Sepe Episcopus] Augustinus: *Officium Sacerdotis est intervenire pro reis.* In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Ut qui ad Ecclesiam confugissent] Vide Chrylostomum XVI de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigothorum libro VI, tit. V, 16. IX, tit. II, c. 3.

Ut circa Pascha] L. Nemo. C. de Episc. audentia.

Exceptionibus quibusdam] Quas vide apud Casiodorum XI, 40. &c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

Quicumque vocati] Simeon Magister, in ejus canonis epitome: *οἱ βιαζόμενοι ἢ δέξαντες ἀντιπῆλαι, εἴτε κατὰ θέμῳ τῆς αἰσθησίας & ἀνασεβῶσιν ἀπὸ μὲν δεικτικῶν ἀφορετικῶσιν.* *Qui vi adhibita visi sunt restitisse, sed ab impietate victi sunt & militiam resumpfere, decem per annos abstineantur.* Eundem hujus canonis sensum exprimunt Balsamo & Zonaras, & Ruffinus libro X, cap. VI.

De idololatria] Quod principale crimen, summus seculi reatus dicitur Tertulliano de Idololatria: *Gravissimum & extremum delictum Cypriano epist. XI I.*

Nisi Diis sacrificare vellent] Sulpitius Severus: *Sane tum Licinius, quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos licare praecerat: abnuentes militia rejiciebat.* ob hanc causam Valentinianus, qui Imperator postea factus est, sub Juliano abjecit cingulum. Non dissimile est quod Victor Uticensis narrat, multos sub Hunericho Rege militiam temporalem abjecisse, quia cum Arianismo erat connexa.

Ut tanto exemplo essent ad correctionem, quantum ad peccandum fuerant] Leo epistola xc ad Rusticum: Illicitorum veniam postulantem oportet etiam multis licitis abstinere. In epistola Episcoporum ad Ludovicum Regem legimus: Quilibet tanto a se licita debet abscondere, quanto se meminit & illicita perpetrasse. In Capitulis Calvi: Tanto quisque majora quarat bonorum operum lucra, quanto graviora sibi intulit damna per culpam.

Ad Clerum admitti vetabantur] Eusebius demonstrationum lib. 1. duplicem describit Christianorum vitam, aliam ἐπιτελή; aliam inferiorem. qui in hac sunt eos inter alia τῶν καὶ τῶν διακονῶν σεβαστομνησίων τὴν περὶ τῆς ἐπιτελής. iis qui iuste militant agenda indicare.

Nulla alia cura ac labore] Vide canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel monachi.

Ne procuracionem rerum alienarum suscipiat] Vide Epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas iudicat Cyprianus] In epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis consistentem. Adde l. Generaliter, C. de episcopis & clericis.

Id enim pacis nomine intelligi volebant] Tertullianus de idololatria: Imo quomodo etiam in pace militabit? idem de Fuga persecutionum: Nostra paci quod est bellum quam persecutio? Cyprianus epistola x. Quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit. Epistola XXI: Cum Dominus coeperit ipsi Ecclesia pacem dare. Epistola XXXI: Ecclesia pacem sustinendam, id est expectandam. de Lapsis: disciplinam pax longa corruperat. Sulpitius Severus: Antonino Pio imperante pax Ecclesie fuit. mox: Interjectis deinde annis XXXVIII, pax Christianis fuit. & in Constantini ætate: Exinde tranquillis rebus pace perfrui mur. Et initio historiarum: Vexationesque populi Christiani, & mox pacis tempora.

ANNOTATA AUTHORIS.

IN LIB. I. CAP. III.

REx Theodoricus] Eundem vide in Edicto cap. x, & cxxiv.

Momentance] Servius ad xi Æneidos: Injecere manum Parce. Traxerunt debitum sibi. Ex sermone usus est juris. nam manus injectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.

Ex veteri jure Attico] Solonis verba: εἰ μὴ τις μὲν ἡμέραν ὑπερπενήτην ἔσθ' ἀρχαῖς κλέπτοι, ἀπειρωγῶν δὲ τῆς ἑνδεκά εἶναι, εἰ δὲ πρὸς τοὺς ὄ, ἢ ἑν κλέπτην, τῶν ἐξείναι καὶ δονκτεῖναι. Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat furetur, eum jus sit ad undecim viros deduci: quod si quis noctu vel minimum quid furetur, eum liceat vel occidere. Adde quæ 11 libro infra dicentur cap. xii.

Satis apparet] Adde Concilii Aurelianensis canonem citatum a Gratiano c. ult. causa. xii. qu. i.

Nobis potius quam aliis consulere] Cassiodorus de Amicitia: Sane nullus aliquo precepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi perditione animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, circa spem perpetuæ salutis, proprii corporis interitu procurare.

Ob nimium calorem] Ambrosius libro x in Lucam: O Domine, cur me emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi precipis quem vetas promi? nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria.

Habere in contubernio] Imo inter cives erant quædam matrimonia non iusta, non iusti liberi. Paul. Sent. lib. ii. tit. xix. L. Si uxor. D. ad L. Juliam de Adulteriis, sic & libertas quædam non

iusta. Seneca de vita beata, c. xxiv. Suetonius in Octavio, c. xi.

Illud Augustini] Lib. xxi, c. lxxiv. contra Faustum, citat Gratianus c. quid culpatur, causa xxi, quæst. 1. Apud Hebræos bellum, omne quod speciali Dei jussu suscipitur vocatur חרשור פלהפה bellum potestatum.

Res auferri obstitentibus] Jurisconsultis in hanc rem productis possunt addi Franc. Aret. conf. xv. n. 7. Gail. 1. de Pac. publica, cap. 11. num. 20. Cardinalis Tuschus pract. quæst. lv. litera B. verbo Bellum. numer. 20. Gœddæus conf. Marp. xxvi, num. 202, & sequentibus.

Inferiores potestates belli gerendi habeant potestatem] Vide legem Frederici Imperatoris apud Conradum Abbatem Urspergensem.

Magistratibus] Possit etiam verti Vestigalibus. quomodo accepit Thucydidis Scholiastes. Est enim vox anceps.

Jus legum condendarum & tollendarum, jus discernendi de bello ac pace] Servius ad 1. Æneid. Omni ditio. Restius omni quam omnis: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello.

Ut & successorem] Cacheranus Decif. Pedem. cxxxix, num. 6.

Sed quid jure fieri possit] Gail. de Arrestis cap. vi, 22. & seqq.

Aut illa cum his mittenda sunt] Cicero lib. 11 de legibus: Est iniqua in omnibus re accusanda prætermisissis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio. mox: Sed bonum quod est questum in ea sine isto malo non haberemus.

Sed ex voluntate jus metiendum est] A Carolo quinto Imperatore eodem tempore Augustast civitas

civitas petiit, ne senatui urbis suae placita valerent, nisi assentissent curiarum magistri: Norimberga plane contrarium.

Populo Romano se subjecerunt] Ut Falisci apud Liv. lib. v. Samnites lib. vii. Sic Epidamnii a Corcyrae deserti Corinthiis se dederunt, ut protegerentur adversus Taulantios & exules. Thucyd. lib. i.

Romanorum ditiori] Et Venetorum. Bemus lib. vi.

Sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt] Seneca de Beneficiis libro ii, c. xx, de Bruto locutus: *Mibi, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen eximuit, cum optimus civitatis status sub rege justo sit, aut ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum premium erat imperandi & serviendi: aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi aequalitatem civilis juris, & statuta suo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnancia, non an fervirent, sed utri.* vide & Bizarrum historia Genuensi lib. xiv, p. 329.

Urbes sub Eumene] Sic multos ex liberis Graeciae civitatibus in Salamina Cypri, quod Euagorae regnum erat, venisse narrat Isocrates.

Ut videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse] Dion apud Philostratum v, cap. xi, δέδια ἢ μὴ χειροῦντος ἤδη Ῥωμαῖς αὐτοῦ αἰ τεγενηδὲς πεποινηῖαι χαλεπῶ ἐγείσωνται τῶ μεταβολῶ. *Metuo ne Romani longis dominatibus edomiti nullam jam ferre possint mutationem.*

Populi quidam alios sub se populos habent] Sic Salamin insula Atheniensium juris jam inde a Philæo & Euryface Ajacis filiis, ut Plutarchus in Solone nos docet. Hanc Salaminem Atheniensibus ademit Augustus, ut postea Cephale-niam Adrianus, teste Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum, teste Herodoto lib. i. & Samii multa in continente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. xiv. Anactorium partim ad Corinthios partim ad Corcyrenses pertinebat, ut Thucydides scribit libro i. In pace cum Aetolis apud Livium: *Oeneada, cum urbe, agroque, Acarnanum sunt.* Sex oppida Halicarnasso attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Historiae Naturalis lib. v, c. 29. Idem libro xxxi, c. iv, Lindum insulam esse ait Rhodiorum: tantundem de Cauno habes libro xxxv. Testatur idem Cicero epistola ad fratrem. Rhodiis iisdem, quod Romanos contra Antiochum juvissent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro i, nempe Carum & Lyciorum, quae rursus eis ablatae a Senatu. Utrumque est in Excerptis Polybii.

Inachidarum] Hi sunt ענקי. Deut. ii, 10, ex qua origine & ענקי ὄνα dea, cui templum Thebis Cadmus dicavit. Graeci eam Pallada dixerunt. Dicuntur Aeschylus Inachidæ fuisse Pelasgi, id est extorres a Syro 115. Etiam qui Lacedaemonem primi tenuere Pelasgi erant,

unde Abrahamo se cognatos dicebant Lacedaemonii in historia Maccabaica. Sicut autem Argivi reges plenissima usi potestate exemplo Orientis, unde venerant; sic & reges Thebani, e Phoenicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem, & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

Caterapar civibus] Thesci filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

Οὐ γὰρ τί ἐγενηδ' ὄνα βαρβαρίων ἔχω,
Ἄλλ' ἢ δίκαια θεῶν, δίκαια πείσομαι.

*Nec enim potestas barbarum in morem mihi,
Sed iusta refero obsequia, dum iuste impero.*

Cornelio Nepoti] Verba ipsius, aut quisquis is est qui vitas illustres scripsit, in Agesilao: *Ut duos haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi: *Lacedaemoniorum autem Agesilao nomine non potestate fuit rex, sicut ceteri Spartani.*

Quasi temporarii regni] Livius Salinator in Censura omnes tribus excepta una agrarias fecit, ac sic ostendit jus sibi esse in populum omnem.

Valentinianus] Verba ejus sic refert Theodoretus iv, c. v: ὑμέτερον ἢ ὁ σελῆωται βασιλέως μὴ ὄντος ἐμοὶ δεῖναι τῆς βασιλείας τῆς ἡνίας. ἐπεὶ δὲ παύτω ἐδεξάμην ἐγὼ, ἐμὸν λοιπὸν εἶχ' ὑμέτερον, τὸ πρὸ τῶν κεινῶν ἀγοστοπέδω περὶ γμάτων. *Vestrum fuit milites, cum Imperator nullus esset, mihi tradere imperii huius habenas. Eas ex quo adeptus sum, de cetero non vestrum sed meum dispicere quid republica expediat.*

Deum de principibus judicare] Xiphilinus: πρὸς γὰρ τοῖς αὐτοκρατοῖς ὁ θεὸς μόνος κείναι δύναται. *De summo principatu Deus solus potest judicare.* Vitiges rex apud Cassiodorum: *Causa regia potestatis supernis est applicanda judiciis, quandoquidem illa è caelo petita est, & soli caelo debet innocentiam.* Apud eundem Cassiodorum rex: *Alteri subdi non possumus, quia iudices non habemus.*

Sine Dei cura speciali] Homerus:

Τιμὴ δ' ἐκ Διὸς ἐστ.

Ab Jove summus honos.

Diodorus Siculus lib. i. de Aegyptiis: ἅμα μὲν ὄντι ἀνὰ δαίμονος πρὸς ἀποβολῆς νομίζοντες αὐτῆς περὶ χεῖνας τῆς τῶν ὄλων ἐξουσίας. *Existimant enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem.* Augustinus lib. v. de Civitate Dei: *Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo; & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino, ipse apostata Juliano, nempe majestatem dedit, quod praeserferat.* Vitiges apud Cassiodorum: *Omnis proventus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus est.* Titi Imperatoris erat dictum: *potestates fato dari.*

Carthaginensium regem dixit Solinus] Sic qui vitam scripsit Annibalis: *Ut enim Roma consulens, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.* His improprie dictis regibus accenseri possunt & filii quibus regium nomen datum a patribus regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes iudicatum

dicatum interfici iussit. Plutarchus in Artaxerxe.

Pleraque in Gracia regna talia fuisse] Notatum id & Dionysio Halicarnassenti libro 11, & v.

Aliud de re querere, aliud de modo habendi] Videat cui vacat Carolum Molinæum ad consuetudines Parisiens. Tit. 1. §. 2. gl. 4. num. 16, & 17.

Jure temporario] Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoram libri 1v. initio.

Omnes actus eodem jure exercet] Adeo quidem ut populus cum Fabium Rutilianum servare vellet, apud Dictatorem precibus egerit.

Gothorum regnum in Hispania] Moris antiqui vestigium in Bchetriis. vide Marianam lib. xvi.

Cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gothicorum 11. de Langobardis Paulus Warafrédi libro 1v, & vi. de Burgundis Ammianus libro xxviii. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas: de rege Agadis apud Afros Johannes Leo libro vii. de Norwagis ait Gulielmus Neubrigensis regem ibi factum quisquis regem occidisset. de Quadis & Jazygibus, similia habes in excerptis Dionis.

Opponit gentes qua in libertate essent iis qui sub regibus viverent] Thucydides: ο δὲ Τύρης ἔτ' ὁ ἔ Σιπύλλης πατὴρ πρῶτ' Ὀδρύσιος τῷ μεγάλῳ βασιλεῖαν Ἰππυλίων τῆς αἰδῆς Θεσπίης ἐποίησε. πολὺ δὲ μέρ' καὶ αὐτόνομον ἐστὶ Θεσπίων. *Hic Teres Sitalcis pater primus Odrysarum regnum ita auxit ut ceteros Thracia reges superaret: est enim pars etiam Thracum libera.* Seneca pater suavioria prima: *Non eodem modo in libera civitate dicendam esse sententiam quo apud reges.* Josephus antiquæ historiæ libro xiiii. πρὸς βασιλεῖς καὶ δῆμους ἐλάθ' ἄρως. *Ad reges populosque liberos.* Cicero Epistola xv, 4. Populorum liberorum, regumque sociorum auxilia. Plinius libro vi, cap. xx. de Indis: *Jam hi montium qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.*

Quorum significatio regnum civitati minatur] Vide exemplum talis ostenti apud Bezarum libro xix historiæ Genuensis.

Ex sua substantia privata] M. Antonius ad bellum Marcomannicum cum ærario exhausto indicere populo nihil vellet, facta in foro Trajani sectione, distraxit vasa aurea, pocula crystallina ac murrina, uxoris & suam sericam & auream vestem, multa ornamenta gemmarum.

Ex fructibus ejus patrimonii] Ideo Ferdinandus Granatenſis regni partem alteram, ut stante matrimonio ex Castellæ proventibus quæsitam, sibi vindicavit. Docet Mariana libro xxviii historiæ Hispanicæ.

In quosdam populos imperium habeat proprio jure.] Balduino concessere, qui cum ipſo in orientem belli causa venerant, ut urbium, provinciarum, vectigalium, rerum bello captarum dimidium ipſi cederet.

Hercules] Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnassum habitabant, a se victos donavit Apollini. Servius ad 1v Æneidos: Herculem adversus Lapithas belli socium sibi sumpſit Ægimus Doricensium rex, parte regni in mercedem societatis data. Cychreus Salaminis rex prole carens regnum testamento reliquit Teucro. Peleus ab Eurylione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem, quæ habet Apollodorus. Apud Livium est lib. 1: *Proca Numitori regnum legat.*

Melampodi] Vide Servium ad sextam Eclagam, sic apud Homerum Iobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δὲ οἱ ἡμῆς βασιλῆϊδ' ἡμῖσι πάσης. quod Servius sic interpretatur ad Virgilium: *filiam suam ei cum parte regni in matrimonium dedit.* Phoenix de Peleo:

Πολὺν δὲ μοι ὤπισσε λαόν, Ναιῶν δ' ἐχαπλῶ φθίης δολοπέσσω ἀνάσσω.

Populos dedit hic mihi multos,

Ut fines Phthia, Dolopum quæ regna, tenerem. Lanassa nubens Pyrrho Æpirotarum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocke patre suo bello captam. Plutarchus in Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus de Perfide, non exacte tamen ad historiæ fidem: *Ex testamento nationem omnem in successoris unius jura translata.* libro xxii.

Attalus Rex] Valerius Maximus: *Attalus testamenti equitate gratius Asiam populo Romano legavit.* Sertorius ea de re apud Plutarchum: τῷ δικαιωτάτῳ τῶν ῥωμαίων κερτηρῶν ἐπαρχίαν. *Cum populus Romanus optimo jure eam terram teneret.*

Nisomades] Vide Appianum de Mithridatico & civili primo.

Cyrenaica] In qua urbes Berenice, Ptolemais, Cyrene. Eutropius vi.

Appionis] Appianus de Mithridatico: Κυρήνων αὐτῷ Ἀππιῶν βασιλῆος ἔ Λαγιδῶν γῆρας νόθ' ἐν Λιβύῃ καὶ ἀπέλιπεν. *Cyrenem testamento reliquit Appion nothus e Lagidarum genere.* Ammianus l. xxii. *Aridam Libyam supremo Appionis regis consecutus sumus arbitrio: Cyrenas cum residuis civitatibus Libya Pentapoleos Ptolemæi liberalitate suscepimus.* rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur. vide breviarium Livii lib. Lxx, ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Justinolib. xxxix. Alterius Appionis cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum cl̄o l̄o ccccl̄ii. Adde quod in ædificiis narrat Procopius, Arsacis regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Arsaci, minor Tigrani cederet. Ex Josepho discimus, Herodem, Augusto ei concedente ut regnum cui e liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, Antiquæ historiæ lib. xv. & xvi. Moshic etiam Gotthis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit; Procopius Vandalicorum 1. Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat fo-

rori Amalefridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quæsitam Pipinus inter liberos divisit: Fredegarius sine Chronici de Burgundia testamento relicta vide Aymonum 111, 68, & 75. Fessæ rex Fessam secundo filio legat; Leo Afer libro 111. quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Osmani plurimas legavit civitates; Leunclavius Turcicæ historiæ libro 11. Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nuptura dedit Phrygiæ urbes; idem Leunclavius libro v. Regnum Turcorum in Cappadocia Musal in liberos distribuit; Nicetas libro 111. Urbes ad Pontum Euxinum a Chuscino Bega Murati traditæ; Leunclavius libro 1. Bajazetes Stephano urbes dedit Servizæ in honorem uxoris suæ quæ Stephanî foror; idem lib. vi. Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit; idem libro x11. Jacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ hæredem fecit Muratem Sultanum, idem libro x1v. Mahumetes Turca filiis duobus, Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ, imperium relinquere cogitavit: est id apud Chalcocondylam lib. 1v. Basilus Porphyrogennetus Imperator a Davide Curopalate hæres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat, narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Theofaliam Michael Despota inter liberos divisit; habet id Gregoras lib. 1v. Ætoliz Princeps Veneris Athenas reliquit, Bæotiam Antonio vendit: Chalcocondylas libro 1v. Messena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab Arcadiæ principe filiz data in dotem cum ea Thomæ Imperatoris Græci filio nuberet; idem libro v. Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa. partes de Ætolia cognatis datæ, narrante eo quem dixi Chalcocondyla. sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata, partim transcripta contractibus; vide de Cipro Bembum Italicorum vii. & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, aliæ Calaritanæ ditionis donata; Bezarus de Bello Pisano libro 11. Robertus filio minori Baimundo dedit Dyrrachium & Aulonem; Anna Comnena lib. v. Alfonsus Arragonius Neapolcos regnum, ut armis partum, Ferdinando notho suo reliquit. In eodem regno urbes quædam Ferdinandus legavit nepoti; Mariana libro xxx.

Non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem ut alienatio imperii sui regi permetteretur Imperium non debere relinqui ut agros & servos dicit Vopiscus Tacito. Salvianus: *Non poterat populos quos regebat per testamentum egenis tradere.*

Id commendationis magis vim apud populum habebat Vide Capitulum x11 conventus ad Carisiacum sub Carolo Calvo. Huc refer testamentum Pelagii quo Hispaniam reliquit Alfonso & Osmissindæ, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur quædam testamenta improbante populo fuisse irrita, ut Alfonsi Arragonii; vide Marianam libro x. Et Alfonsi Legionensis, cum is filias filio prætulisset; idem Mariana libro x11.

Ut principibus Antigonum commendaret Vide rem similem apud Cassiodorum lib. vi11, epist. vi111, & sequentibus. ita pacta successio nis mutæ inter Sanctium & Jacobum Arragonenses, a proceribus firmata; Mariana libro x11. & Henrici Navarræ regis, qua Johannem instituit hæredem; idem Mariana libro x111. & Isabellæ reginæ Castellæ; idem libro xxv111.

Marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi Vide de Urgetii principatu Marianam lib. x11, cap. 16.

In regni tutela Vide Cothmannum Tomo 1, Conf. xli, num. 11.

Consensus populi Vide Marianam in Alfonso V Legionis rege. At testamentum regis Johannis de tutela & administratione regni a proceribus improbatum. Mariana libro xv111.

Quos pater aut propinqui elegerint Ptolemæus rex Ægypti tutorem filio suo reliquit populum Romanum. Valerius Maximus libro vi, cap. vi, 1.

Publice tutores constitutos Et a proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. Justinus lib. x111.

Ut rex Ægypti post Josephi tempus Et Indorum reges, memorante Diodoro lib. 11.

Promittit aliqua subditis aut Deo Trajanus caput suum, dextram suam, si scienter sefellisset, deorum iræ consecrabat; Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator juravit, nunquam se senatorem nisi ex Senatus sententia puniturum. Analtasius Imperator juravit, servaturum se decreta Chalcedonenis Concilii; meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seniores Imperatores Græci Ecclesiæ jurabant; vide eundem Zonaram Michaele Rangabe & alibi. Vide & in Gotthis regibus exemplum apud Cassiodorum x, 16, 17.

Mutare illi nefas erat Josephus in historia Vasthæ, *Ἀφ' ἧς καὶ τῆς εὐαγγελίας ἀφ' ἧς νόμος οὐκ ἔδύνατο.* Cum Vastha conciliari lege intercedente non poterat. Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Iacchiades ad Danielem 11, 13. de legibus regnorum in Hispania vide Marianam libro xx.

Historia exstat Tamen idem de Lethe castello legem a rege mutatam refert, sed non probat.

Mortuorum accusabatur memoria Ἀπὸ τῶν οἱ νόμοι τὰ σώματα τῶν τυραννικῶν ἐπεροίξουσιν. *leges tyrannorum corpora inssepulta extra fines projici jubent.* Appianus civilium tertio. Andronicus imperator patrem suum Michaëlem, quod fidem Latinam sequi cœpisset, mortuum sepultura privavit. Gregoras lib. vi.

Hebraorum regum Vide Josephum de Joram duobus, altero Hierosolymorum, altero Israël regem, lib. vi11, cap. 111, & v. item de Joaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho Verba sunt: *εὐώθησαν οἱ βασιλεῖς ἐν καοσαρῶν χάρα τῆς Μολόττιδος ὄρειω δι' ἧσαντες ἐκρητομῆν τοῖς ἠπρώτους, καὶ ὀρεῖζον αὐτοὶ μὴ ἀεῖν, μὲ νόμους, καίεντες δὲ τὴν βασιλείαν ἀφ' οὐλάξαι μὲ τὰς νόμους.* Solebant reges in Casparorum terra, qua Molottidos pars est, Fovi Arco

Arco sacrificare at juramentum prestare Epirotis. Jurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirota autem se imperium ejusdem consecratos secundum easdem leges.

Ut tum regno cadat] Vide exemplum apud Crantziium libro 1 x Suedicorum.

Tali sanctione] Aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent: aut ne ei pareant. vide Cromerum Polonicis XIX, & XXI. Est & exemplum apud Scafburgensem in rebus Henrici anno clo LXXIV.

Fieri tamen interdum ut dividatur] Vide Zazium singularium responforum lib. 11, cap. xxxi.

Si aut expresse instituaturs partitio] Ita Probi tempore senatus firmabat Principum leges; de appellationibus cognoscebat; Proconsules creabat; legatos consulibus dabat. vide & Gail. l. 11. Obf. c. LVII. num. 7. & Cardinalem Mantican de tacitis & ambiguis conventionibus lib. xxv 11. tit. v, num. 4.

Ipsi inter se reges populique inter se] Exempla sunt complura in historia populorum septentrionalium. vide Johannem Magnum historia Suedica lib. xv. & XXI. Crantziium Suedicorum v. Pontanum Danicorum VI 11.

Etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur] Adde l. 1. C. de Petitionibus honorum sublatis.

Παντελής μοναρχία] Faciunt enim, ut ad s. VI 11 notavimus, Tragicū regnum Thebanum simile regnis Phœnicum unde orti erant.]

Αυτοκρατορίας βασιλεία] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis regibus: εἰ δὲ ἢ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκράτορες ἦσαν. neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.

Quales habebant vicini] Putabat populus, ut Josephi verbis utar, εἰδὲν ἄπορον εἶναι τῶν πλησιωχῶρων βασιλευσῶν τῶν αὐτῶν ἔχον αὐτῶν πολιτείαν. nihil esse absurdi si cum vicini regnarentur, ipsi eandem imperii formam acciperent.

Servirent Syria, Asiaque, & suetus regibus Oriens] Cicero de Provinciis consularibus: *Judæis & Syris nationibus natis servituti.* Euripides in Helena:

Τὰ βαρβάρων ἢ δὲ λα πάντα πᾶσι ἐνός.

Sunt prater unum serva cuncta in barbaris.

Quod ex Æschylo adumbratum, apud quem est:

Ἐλθέτω γὰρ ἔτις ἐστὶ πᾶσι Διός.

Nam nemo liber vivit, extra unum Jovem.

Cui simile Lucani dictum:

— toto jam liber in orbe

Solus Caesar erit.

Sallustius de gentibus orientis: *Adeo illis ingenuita est sanctitas regii nominis.* Citant Servius & Philargyrus ad illum in Georgicis locum. Apollonius de Damide apud Philostratum libro VII: *Ἀσσυρίων γὰρ ἂν ἢ Μήδοις προσομιλοῦσι εἰδὲν ἕπερ ἐλθέτω ἑσθμῶν μέγα.* *Assyrius cum sit & Medorum accola, nihil pro libertate praeclarum cogitat.* Julianus contra Christianos: *τί με χεῖ καὶ ἕκαστον εἴπειναι τὸ φιλελεύθερον τε καὶ ἀνυπατακῶν Γερμανῶν ἐπαξιόντα τὸ χρεοφῆδες καὶ πῆλασον Σύρων καὶ Πάρθων καὶ πάντων ἀπᾶσι τῶν πρὸς εἰ καὶ μεσημβριῶν βαρβάρων, ἢ ὅσα τῶν βασιλείας*

αὐτῶν κεντρικῶν δεσποτικῶν. *Quid tibi jam singulatim exsequar aut Germanorum libertatis amantia & impatientia jugi ingenia, aut contra dociles herilem manum ferre Syros & Parthos, & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem sunt barbaros, multasque gentes alias contentas sub regibus vivere dominos imitantibus.* Claudianus:

Non tibi tradidimus dociles servire Sabæos:

Armenia dominum nec te profecimus ora.

Alium non timebat] Idem Hieronymus in epistola ad Rusticum de Pœnitentia: *Rex enim erat; alium non timebat; alium non habebat super se.*

Tuti imperii potestate] Paria habet ad eundem Psalmum Arnobius Minor. Vitiges apud Cassiodorum: *Causa regia potestatis supernis est applicanda judiciis, quando quidem illa a cœlo petita est, ita soli cœlo debet innocentiam.*

De propheta] *Non capit Prophetam perire extra Jerusalem.* Luc. XIII, 33.

Mixtum aliquid ex regis & procerum potestate] Laonicus Chalcocondylas talia ait esse regna Pannonum & Anglorum, libro 11. Arragonum lib. v. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magistratus a rege creatos, nec præsidia imposita nisi volentibus, nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios esse pleno cum jure, alios sub legibus etiam Judæis, Levi Gerlonides notavit ad 1 Sam. VIII, 4. Mira quæ de Taprobane scribit Plinius lib. VI, cap. XIII: *Eligi regem a populo senecta clementiaque, liberos non habentem, & si postea gignat, abdicari, ne fiat hereditarium regnum.* *Reitores ei a populo xxx dari, nec nisi plurium sententia quemquam capite damnari.* *Sic quoque appellationem esse ad populum, Lxx judices dari.* *Si liberent ii reum non amplius xxx, (ita enim legi locus hic debet) iis nullam esse dignitatem, gravissimo probro.* *Regi cultum liberi patris, cateris, Arabum: Regem, si quid delinquat, morte multari, nullo interimente, sed adversantibus cunctis & commercia etiam sermonis negantibus.* *Servius ad illud IV Æneidos: Populumque patræque.* *Quidam hoc loco volunt tres partes Politia comprehensas, populi, optimatum, regia potestatis.* *Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.*

Si patres auctores fierent] Plutarchus in Coriolano: *ὁ δὴ μὲν ἄκυρτος ἦν τῆ ψήφῳ καὶ νόμῳ πειθῆναι ἀνδρὸς προεβλῆμα.* *Populus jus non habebat aut legem condendi aut aliud quid jubendi nisi Senatus precessisset auctoritas.* Similem mixturam in Genuatium republica suis temporibus observat Chalcocondylas libro v.

Sic populi fœdere inferiores] Vide Cardinalem Tufchum PP. concl. 10 cccc xxxv. Exemplum habes in Dilimnitis, qui αὐτόνομοι sui que juris Persis militabant, apud Agathiam libro 111. Sic Irenes confilium fuit, inter maritimos ita partiri imperium, ut post natos faceret δούλους μὴ καὶ τὸ τῆς πρῆς ἀξίωμα, αὐτόνομος δὲ ἢ αὐτοκράτορας ἐκείνης, dignitate quidem minores, caterum sui juris plenaque potestatis. Vide Crantziium Saxonico x, de urbibus quæ se in Aultriacorum protectionem dedere. He-

rodianus libro v: Ὀσρολων τε καὶ Ἀρμενίων, ὧν ἦσαν οἱ μὲν ξιπῆγοι, οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι, *Ostroenorum & Armeniorum, quorum hi subditi erant, illi amici ac socii.*

Conventum sociorum] Talis conventus vocatur κρηνοδικιον in veterē columna ἰσοπολιτείας sive communicatæ civitatis Prianiiorum & Hieropotamiorum.

Et Scipio] Vide Polybium in legationum excerpto cv.

Ad ordinandum statum Liberarum civitatum Plinius epistolarum viii, 24.

Subumbra fœderis] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, συμμαχίαν ὑποουσιζέουσα, *molle servitium*, vocula apud Tacitum historiarum iv. Festus Rufus de Rhodiis: *Primum libere agebant, postea in consuetudinem parendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt.* Cæsar quos in Æduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientes vocarat, post sub imperio fuisse memorat. Adde, si libet, Fredericum Mindanum de processibus lib. ii. cap. xiv. n. 3. Zieglerum §. Landassinum. 86. Gailium libro ii, observatione liv. n. 6. Vide Agathiam libro i. ubi monentur Gotthi quid a Francis cum tempore expectandum habeant.

Revera omnia ad nutum Romanorum fieri] Tales & Lazi Justiniani temporibus. Vide Procopium Persicorum ii.

Qui vero certum quid pensitant] Persæ pecuniam annuam ab Justiniano accipiebant, quæ de re vide Procopium Persicorum ii, & Gothicorum iv, id molli vocabulo vocabatur stipen-

dium ad tutandas portas Caspias. Turcæ Arabas montanos pecunia placant.

Hebræorum reges] Josephus libro xv. εἰ δὲ ἐφη καλῶς ἐχθρὸν Ἀνιάντι βασιλεία παρὰ τῶν μὲν τῶν δρχῆν γεγενημένων δὴθνας ἀπαλλεῖν. ἤτω δὲ ἂν ἐδὲ βασιλδὺς εἴη δόντας δὲ τῶν ἡμελῶν καὶ τῆς ἐξουσίας αὐτεξουσιάζοντας εἰάν αὐτῇ χρῆσθαι. *Negabat Antonius rectum esse, regem esse, regem vocari ad rationes reddendas de iis quæ ut rex fecisset: illi enim ne regem quidem eum fore. Par esse ut qui honorem ei dederint, etiam potestate quam libertime uti eum sinant.* Chrysostomus ii. de Eleemosyna: ἐπειδὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων μετέπεισε περίγραμμα καὶ λοιπὸν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπέστησαν δρχῆν, ἔτε αὐτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ παρῶν, ἔτε καθόλου δέλοιο, καθάπερ καὶ νῦν. αἰδ' ἐν τάξει συμμαχῶν ὄντες διετέλυν, φόβος μὲν τελευτῆς τοῖς βασιλδῶσιν ἑαυτῶν, καὶ τὸς παρὰ κλειῶν ἀρχόντας δεχόμενοι. Ἐπαχθὲ δὲ τοῖς ἰδίους κεχηρημένοι νόμοις καὶ τὸς παρὰ αὐτοῖς ἀμαρτανόντας καὶ τὰ πάτεραι κηλαζόντες νόμοιμα. *Judæi, ex quo retro ferri res eorum capere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante, erant libertate: neque tamen ita ut nunc omnino servi, sed sociorum vocabulo honorabantur, regibus suis tributa pendentes, & ab iis accipientes præfectos. Ceterum in plerisque suis utebantur legibus, ita ut & popularium delinquentes ipsi punirent secundum mores patrios.*

Quod nunc Fendum ligium vocant] Vide Baldum proœmio Digestorum, Nattam consilio cccc lxxxv.

Demetrius] Vide Plutarchum in Demetrio.

ANNOTATA A U T H O R I S.

IN LIB. I. CAP. IV.

Confusa turba, nemo ubi audis neminem] De Bebriciis familia prodidit Valerius:

— non fœdera legum

Ulla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

Impune quidvis facere, id est regem esse] Pertinent huc M. Antonii verba quæ ex Josepho modo adduximus.

Non resistendi obligationem] Philo in Flaccum: πότε γὰρ οἱς δόξασι ἐπιπλάτθην; πότε δ' ὅτε εἰρῆνῃ πᾶσιν ἐκομιδῆμεν; τὰ δ' ἐπιπλάτθην, οἱς καθ' ἑκάστῳ ἡμέραν χρώμεθα, ὅτε ἀνεπίληπτα, καὶ συντεινοντα παρὰ δόξαν πόλεως καὶ δόξῃαν; *Quando enim defectionis suspecti fuimus? quando non pacis amantes ab omnibus judicati sumus? instituta vero, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehensionem sunt, nonne ad concordiam bonumque statum civitatis conducunt?*

Tranquillitas publica] Bene Chrysostomus: σύνεργος ἐστὶ σοι, συμπροσπίτῃ σοι. princeps nimirum Evangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu descobinas.

Sint quibus imperes] Dictum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & alii, unde sumit Augustinus lib. i ii, cap. 28. de Civitate Dei.

Sed & vorantes alios alii] Est hoc de statuis sexto: sed & hoc: εἰάν γὰρ τὰ δικαστήρια ἀνέλης παῖσαν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνεῖλες τῶν δόξασιαν. *Tolle tribunalia, & omnem de vita tranquillitatem abstuleris.* Deinde: μὴ γὰρ μοι τῶτο εἶπες, εἶπε κακῶς τῶ περίγυμνῳ κέχρηκεν. αἰδ' αὐτῆς βλεπέ τῆς ἀρετῆς τῶν δικαστῶν, καὶ τῶν πολλῶν ὄψῃ τῆ ταύτῃ ἐξ δρχῆς νομοθετήσαντι σφίαν. *Nec mihi illos refer qui male usi sunt honoribus, sed ipsius instituti vide pulchritudinem, & sapientiam ejus admiraberis qui primus ejus auctor fuit.* Idem ad Romanos καὶν ἀνέλης αὐτῆς (τῶν δρχῶν) πάντῃ οἰχίσσεται. καὶ ἡ χωρία, ὅτε οἰκία, ἐκ ἀγορῆ, ἐκ αἰδο ἔδεν γίσσεται, αἰδ' αὐτῶν πάντα ἀνατρεπῆσεται τῶν δυνατῶν τῶν ἀόθενετέρας κατὰ πινόντων. *Magistratus si abstuleris, perierint omnia; non urbes stabunt, non agri, non forum, nec quicquam aliud evertentur omnia & fortioris esca fiet quilibet infirmior.* idem sensus apud eundem ad Ephes. v.

Apud

Apud Thucydidem sententia] Lib. II. quicum bene convenit illud Ambrosii libro III. de officiis: *Eadem singulorum est utilitas quae universorum.* Et illud in jure: *Semper non quod privatim interest uni ex sociis servari debet, sed quod communi societati expedit.* L. actionis. §. Labeo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penult. C. de Caducis tollendis.

Hoc cedit vobis gratia apud Deum] Tertulianus de Pœnitentia: *Timor hominis Dei honor est.*

Ames parentem si æquus est, si non feras] Terentius Hecyra:

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: *Non modo reticere homines parentium injurias, sed etiam æquo animo ferre oportet.* Habet ad hoc præceptum pulchra Chryostomus tum II ad Timotheum, tum libro V adversus Judæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de duabus ansis.

Consuetudo veterum Christianorum] Ad quam pertinet canon XVI II Concilii Chalcedonensis, repetitus canone IV Concilii in Trullo: Concilium Toletanum quartum: capitulum II Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Sueffionensis canone V.

Sigeriis] Xiphilinus Domitiano. ἐπέθεντο δὲ αὐτῷ καὶ συνεσθλάσαντο τῷ πρῶτῳ Πλατῶνι ὁ ἀρχιερεὺς αὐτῶ καὶ Σιγίη (male Σιγρη) ἐν τῇ ἀρχιερείᾳ καὶ αὐτὸς ὦν. *Insidias autem ei communicato inter se consilio struxere Parthenius præpositus cubiculariorum & Sigerius & ipse e cubiculariis.* Martialis libro IV:

Sigeriosque modos, Partheniosque sonas.

Corruptum id nomen non hic modo in Tertuliano fuerat, sed adhuc est in Suetonio, ubi Saurius, & in Victore vulgari, ubi Casperius legitur.

Coactus repugnare non novi] Inseruit Gratianus causa XXI II, quæstione VIII. Idem Ambrosius epistola XXI II: *Vultis in vincula rapere? voluntas est mihi. non ego me vallabo circumfusione populorum.* Imitatus est magnus Gregorius libro VI, epistola: *Si in morte Longobardorum me miscere voluisssem, hodie Longobardorum gens, nec Regem, nec Duces, nec Comites haberet, atque in summa confusione esset divisa.*

Non etiam in magistratibus inferioribus] Petrus Martyr ad Judicium III. Paræus ad XXI II caput ad Romanos, Junius Brutus. Danæus libro VI Politicorum, & alii.

Species intermedia] Genus speciale Senecæ epistola LVI II.

Ordo & ἑπαγγελισμός] Sic in familia paterfamilias primus, inde materfamilias, inde filii, mox ordinarii servi, postremo servi vicarii. vide Chryostomum I ad Corinth. XI II, 3.

Augustini] Habet prope eadem Augustinus sermone VI in verba Domini.

Verum principem gerere] Quod postea imitavit Pertinax & Macrinus, quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

Σαφῶς ὡς ἐρ ψυχῆς θεοῦ] Maccabæorum lib. I. c. 9, 10, 43, & 44. καὶ ἤκουσε Βακχίδης καὶ ἦλθε τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἕως τῶν κρηπίδων τῶν Ἰορδάνου ἐν δυνάμει ποδῶ καὶ εἶπεν Ἰωνᾶθάν τοῖς παρ' αὐτοῦ. ἀναστῶμεν νῦν ἡ πολεμῆσωμεν ὡς ἐρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. ἡ γὰρ ἐστὶ σήμερον ὡς ἐχθρὸς ἡ τελίῃ ἡμέρᾳ. *Id cum audisset Bacchides, venit multo cum exercitu ad Jordanis ripas ipso die sabbati. Jonathan autem suis dixit: surgamus nunc, & pro vita pugnemus, neque enim nostra res se habent ut heri & nudius tertius.*

De statione non deserenda] Vide Josephum ubi de custodibus Saulis agit. Polybius; καὶ ἰσχυροῖς θύναται ὡς ἀποστῆμιον τῆς ἐφεδρείας λιπὼν τῷ πρῶτῳ.

Totum imperium ad Macedonas devenit] Justinus libro xxxvi: *Primus Xerxes rex Persarum Judeos domuit. postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venire, diuque in potestate Macedonici imperii fuere. A Demetrio cum descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

Principi in populo tuo non maledices] Joabus Semeia apud Josephum: ἡ πενήτη βλασφημῶσας τε ὡς τῶ θεῷ κατασθέντα βασιλεύειν; *An non moveris, qui ei maledicere ausus es quem Deus in regni sede constituit?*

Obstabat plena divinatorum memoria mandatorum] Josephus de Davide: μετρησῶσας δ' ὁ θεὸς ἡ δικαιοσύνη φονεῖν τε ἑαυτῷ δεσπότην. *Sed statim pœnitentia ductus, injustum facinus esse dixit, dominum suum occidere.* Et post: τὸν ὡς θεῷ χειροτονηθέν βασιλεῖα δεινὸν ἀποκτείνει καὶ ἡ πόλις. ἤξεν ἰδὲ αὐτῷ ὡς τῶ δίδόντῳ τῷ δίκλῳ. *Horrendum, regem quamvis malum interficere. pœnam enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.*

In civitatem est injurius] Julianus Misopogone: καὶ ἰδὲ οἱ νόμοι φοβεροὶ ἅσθ' τὸ ἀρχονταί, ὡς ὅστις ἀρχοντα ὑβρίζει, ἐκ ἀπειρίας τὸ νόμου καταπέττειν. *Sunt enim leges severa pro principibus, ita ut qui in principem injuriosus fuerit, is ex animi libidine conculcaverit leges.*

Non possit non multorum odiis patere] Quintilianus Declamatione cccxlviii: *Hanc esse conditionem omnium qui administrationem republicæ aggreduuntur, ut ea quæ maxime pertinent ad salutem communem cum quadam sui invidia efficere cogantur.* vide ea de re Livii verba ad Augustum apud Xiphilinum ex Dione.

Nam pro populi pastore timebat] Bene Chryostomus I ad Tim. I: *Si quis ovem jugulet, ab eo gregem imminui, at si quis pastorem de medio sustulerit: ab eo totum gregem dissipari.* Seneca libro priore de Clementia cap. III: *Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfusisque defendunt: incurrentibus periculis se opponunt.* *Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus sic protegendis amandisque reges, & se suaque jactandi quocumque desideraverit imperantis salus. Nec hac vilis sui est aut dementia, pro uno capite tot milia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam*

nunquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit (quod ipsum late ibi exciquitur) sic hæc immensa multitudo unius anima circumdata illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant, &c. Adde quæ infra, lib. 11. cap. 1, §. 1x.

Artabanus Persa] Apud Plutarchum in Themistocle.

Innocentes nocentibus cedunt] Hæc sunt in scripto ad Demetrianum. Eiusdem hæc libri primi epistola 1: Intellexit (adversarius) Christi milites vigilare, jam sobrios & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hoc ipso invictos esse, quia nec moritiment, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed promte & animas & sanguinem tradere.

Mauritius] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillemannum in veteri scripto de translatione sancti Justini in novam Corbejam: Unde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum eum colligimus: quæ & prioribus persecutionibus immanior, dum venerabilem multitudinem martyrum cælis mitteret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauritii collegium, & innocentia speculum. De Thebæis martyribus Brunsvicum translatis vide Crantzius Saxonico- rum VII, 16.

Tenemus ecce arma & non resistimus] Similia sunt illa Judæorum Alexandrinorum ad Flaccum: ἀσπλοί ἐσμεν ὡς ὄρας ἀδελφοὺς δὲ αἰπῶν τῶν πνευ ὡς πολεμίας. ἃ δὲ ἡ φύσις ἐκείνη πρὸς ἐννεμὴ ἀμυντήρια μέρη χεῖρας, ἀπεσεσφομεν, ἐνθα μὴδὲν ἐργασίαν δύνανται, παρέχοντες αὐτῶν τὰ σώματα πρὸς δυνάμεις τοῖς θέλωσιν ἀποκτείναι βελίας. & quæ sequuntur. *Inermes sumus, ut vides, & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicos hic criminantur. Etiam eas quas ad nostri tutelam partes dedit natura retro vertimus, ubi nihil habent quod agant. corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum qui nos volent occidere.*

Valens] Vide excerpta ex Johanne Antiocheno, ex Manuscripto libro viri æterna memoria dignissimi Nicolai Peireffii.

Ut Lacedæmone] Plutarchus in Lyfandro: οἱ Σπαρτιάται τῷ βασιλεῖ δίκην προσέγγεσαν θανατικῶν, ὡς ἐχ' ἰσχυρῶς ἐκείνῳ εἰς Τεγέαν ἔφυγε. Spartiata regem ad capitis judicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam. Idem Sulla: αὐτίχῃ Σπαρτιάται βασιλεύοντι ἐν τῷ αἰφείλοντο τῷ δόχλῳ, ὡς ἐ βασιλικῶς, ἀλλὰ Φαίλους καὶ τὸ μὴδὲν ὄντας. quibusdam regibus Spartiata regnum ademerunt ut ineptis regno, quippe abjectis nihilique hominibus. de Agide injulte, sed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Mofynæci regem inedia puniebant. Mela libro 11.

Furiis særexit Etruria justis] Et aruspex Etruscus in Mezentium insurgentibus:

Quos justus in hostem.

Fert dolor.

Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur] Pari de causa tribunus plebis qui sit iplo jure desinere esse talem ingeniose defendit Gracchus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Johannes Major in librum 1v Sententiarum dicit, non posse populum à se abdicare potestatem destituendi Principis in casu quo ad destructionem vergeret. quod commode explicat ex his quæ hoc loco dicuntur.

Si hoc aut hoc rex faciat] Vide de regno Aragoniæ Marianam libro v 111.

Partem alteram populus aut Senatus] Exemplum habes in Genuate republica apud Bezarum libro xv 111. in Bohemia tempore Wenceslai historiæ libro x. Adde Azorium institutionum Moralium lib. x. cap. 8. & Lambertum Scafna- burgensem de Henrico 1v.

Ut certo eventu resisti regi possit] Exempla vide apud Thuanum historiarum cxxxi, in narratione anni c1o 1o c 1v; & libro cxxxi 111, in anno c1o 1o c v. utrumque de Hungaria: apud Mejerum narratione anni c1o ccc xxxix, in Brabantia & Flandria. narratione anni c1o. ccc lxxv 111, in fœdere inter regem Galliarum & Carolum Burgundum. Adde de Polonia quæ habet Chytræus Saxonico- rum xxiv. & de Hungaria Bonfinius Decadis 1v, libro 1x.

Lex Valeria] Plutarchus in Publicola: ἀνδρὸς κλεινῶν τε βελόμην πρὸς γενεῖν. ut injudicatum occidere eum liceret qui dominatum concupisceret. mox addit: εἰς τὴν ἀπὸ χειρὸς γενεῖν Σόλων μὲν ἀλόγη τῷ δίκῳ ἐπιτήθειν, ὁ δὲ Περικλῆος καὶ πρὸ τῆς κλεισεως ἀνελεῖν διδωσι. Solon ei qui dominatum invadit deprehensio diem dici vult. ac Publicola etiam ante judicium talem permittit interfici.

Tyrannum Nabidem relinqui] Quod Plutarchus in T. Quintii Vita sic explicat: ὡς ἐώρεσεν ἄλλῳ μεγάλῳ τῶν ἀλλῶν Σπαρτιάτων ἀποκτείνον τε τυραννον. Cum videret sine gravi aliorum Laconum malo non posse tyrannum destrui. Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert in Lycurgo, Laconem quendam cum legisset.

Σβερύοντες πότε τέσσε τυραννίδω, χάλκεο ἄρης

Ἴειλε Σελινῶντ' ὁ δ' ἀμφὶ πύλας ἔπεσον.

Hos dum Marte parant dominatum extinguere, sevus

Ante Selinuntis mœnia Mars rapuit.

Respondisse, δικαίως πενήνην οἱ ἄνδρες. ἔδῃ γὰρ ἀφίμῳ ὅλων αὐτῶν κατακαῆμῳ. Merito viti illi periere. expectare enim debuerant ut ipse per se dominatus conflagraret.

Detrahimus dominos urbi servire parate] Plutarchus in Catone Majore de Antiocho Magno: ἐπιήσασκε αἰτίον τὸς ἔλλωας ἐλευθερῶν, μὴδὲν δεομῆδους. Bello prætextum sumebat, liberare Græcos, libertatis non egentes.

Quia ejus imaginem nummus præferbat] Certissimum hoc indicium possessionis. vide in historia Genuate Bezarum libro xv 111.

ANNOTATA AUTHORIS

IN LIB. I. CAP. V.

Solon] Verba hæc Plutarchus refert: τῶν πό-
λεων κἀγαθὰ αἰκείτω ἐκείνη ἐν ἣ τῶν ἀδικημάτων
ἔχ' ἧττον οἱ μὴ ἀδικήματα προσβάλλοντες καὶ
καλάζουσι τὰς ἀδικήοντας. *Civitatium illa felicissime
colitur, in qua qui injuriam non sensere ei qui
sensere se opponunt.* Huc & illud pertinet in Ru-
dente Plauti: *Prætor quæto injuriæ prius collum,
quam ad vos perveniat.*

Roma servos] Servius ad 1x Æncidos.

Clericos] Ae Levitæ olim extra belli munia,
ut notatum Josepho, De clericis vide Nicetam
Choniaten libro vi. Caroli Calvi Capitulum
in Sparnaco xxxv i i. in Gratiano c. clericum. dist.
v, & causa xxiii, quæstione viii. Et cano-
nes quidem sic habent: sed quanto illi servati
a Græcis quam a Latinis diligentius, vide An-
nam Comnenam,

JOAN. FRID. GRONOVII
NOTATA

A D

H. GROTTII
LIBROS

De Jure Belli ac Pacis.

Prolegomena] *Προλεγόμενα* partes sunt duæ: Generalis, quæ spectat omnem materiam: Specialis, quæ spectat hoc opus. Prior habet duo membra: alterum, quo probatur, esse jus; alterum, quo probatur, esse & jus in bello.

Prioris membri quatuor sunt articuli: primus, propositio sententiæ illorum, qui jus volunt esse rem imaginariam, umbraticam, appellationem sine corpore & specie, ut Cæsar de Republica loquebatur.

Secundus, refutatio ejusdem sententiæ. Tertius, confirmatio septem constans argumentis. I. Est natura homini appetitus societatis, ergo & jus. II. Est judicium & qualiscunque delectus boni & mali, ergo & jus, quod bono alligat, & a malo deterret. III. Est discrimen etiam boni majoris & minoris, & intellectus bono majori deberi majorem honorem, ergo & jus, nempe justitiæ distribuentis. IV. Agnoscimus omnes verum, ergo & jus, quod ille præcipit, Deum præcepisse. V. Habemus parentes quibus pro beneficio procreationis & educationis subjecti sumus, ergo est jus, quod illi mandant. VI. Intellexere homines utile esse civitates coli, ergo est jus civile. VII. Viderunt quoque utile esse, ut quædam civitates cum civitatibus & populis externis consentirent in commune utrorumque bonum, ergo est jus gentium. Quartus articulus prioris membri partis generalis, consecraria quædam vel secunda refutatio I. Adversus Carneadem, II. Dicti Horatiani, III. Eorum qui jus inter privatos agnoscunt, rectores Rerum publicarum eo volunt solutos.

Alterum membrum partis generalis, quo probat esse etiam jus & servandum esse in bello, constat argumentis quatuor. *ESSE JUS IN BELLO* probat, I. quia laudabile bellum non suscipitur nisi juris obtinendi causa: indignum igitur jus per injuriam peti. II. testimonia scriptorum & Imperatorum. III. pro justitia causæ & armorum, proque injustitia augentur & minuuntur animi militum. IV. Crescit existimatio ad alienigenas, si quem videant non nisi justam ob causam, & salvo jure publico ac privato ad arma descendere.

PARS SPECIALIS est quæ proprie spectat hoc ipsum opus, atque quintuplex est. Continet enim I. consilium auctoris. II. partitionem operis. III. necessitatem operis. IV. subsidia. V. curam & cautionem auctoris per universon opus.

1. *Jus civile Romanum*] Quod LL. regis & XII. tabb. Romæ ortum varie crevit; cumque diffunderetur nimis, a Justiniano circumcisum & correptum in Pandectæ, Codice, Novellis, &c. ad nos pervenit, inque Academiis docetur. Quod olim fuit Quiritium, id nunc est jus commune omnium populorum in Europa.

Quod cuique patrium] populi unius sive certæ gentis, regni, municipii.

Contractum] in compendium redactum.

Quod inter populos plures] quod populos aut principes sui juris, nullaque reipublicæ communiõne conjunctos alium aliis præstare oportet.

Sive ab ipsa natura profectum] sive sit jus naturale. Significat jus belli & pacis, sive Gentium jus, sive publicum appellare velis (perinde ut Justinianus loquitur de jure privato Romanorum)

rum) tripartitum esse; quippe collectum ex naturalibus præceptis, ex divinis oraculis, ex cultiore vita populorum.

Aut divinis] sive divinum.

Moribus] sive sit gentium jus.

2. *Cicero*] in orat. pro Balbo, cap. 6.

Præstabilem] i. e. insignem, excellentem, eximium.

Conditionibus] conventionibus aut placitis, pactationibus. Sic loquitur Cicero Topic. 21. *Jus a natura perfectum sit, an ab aliqua conditione hominum & pactatione.* & 1. Off. 7. ait quædam esse *privata lege, conditione, pactatione, sorte.*

Cognitioni] otiosæ scilicet & fructu propositoque animi emendationis destitutæ. Hos Stoici agebant nosse præcepta sine decretis, & Græci passim proverbio τῶ πολυμάθησαν νοὸν εἰ διδάσκουσιν. Vide Gellium: initio talem cognitionem in Scythis arguebat Justinus 2, 2.

Theoclymenium] Immo Theonem Theoclymeni sororem: qui ambo erant Protei liberi. compellatur autem sic ab Helena. Eurip. in ejus nominis tragœdia v. 929.

3. *Inane nomen*] ut Julius apud Sueton. 77. *nihil esse rempublicam; appellationem modo, sine corpore & specie.* Et Brutus moriens, *non in re sed in verbo esse virtutem*, Flor. 4, 7.

Thucydidem] l. 6. Euphemus erat legatus Atheniensium ad Camarinos bello Siculo.

Nihil injustum] Thrasymachus ad Socratem apud Plat. de rep. 1. 579. φημι γὰρ ἐγὼ εἶναι τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο ἢ τὸ τῷ κρείττονι συμφέρον. Vide Muretum Var. Lect. 18. 10.

Id æquius quod validius] Vide Tacit. XV. Annal. 1. *Id jus esse quod ei qui plus potest, utile est.* Cic. 3. de rep. Petr. p. 37.

Sine injuria] Ex fragm. Ciceronis lib. 3. de republ. apud August. de Civ. Dei 19, 21. ubi P. Furius Philus hoc disputat. Verba sunt: *Nisi per injuriam rempublicam stare aut geri non posse.* Vide Sigon. ad frag. p. 67. & Partit. 140. Eos qui sunt cum imperio, necessario nonnunquam esse injustos.

Martem habent arbitrum] bello deciduntur, c. 21. ὅς ἐπὶ αὐτῷ θεῷ Μάρτι de Marte Homer. Il. é. 761. Alexander ad Darii legatos: *Nuntiate vestro regi & qua amisit, & qua nunc habet, præmia esse belli. Hoc regente utriusque terminos regni, id quemque habiturum, quod proxima lucis assignatura fortuna est*, Curt. 4, 10.

Ex jure manu confertum] rei vindicatione, actione civili. Extat hic Ennii locus apud Gellium. 20, 10.

Et alius alium] Lucanus videlicet Julium Cæsarem, cum Rubiconem transfret. Vide Lucan. 1, 225.

Antigonus] Plutarch. de fortit. Alex. p. 330.

Marius] Plutarch. Apoph. p. 202. Mario 421.

Oris tam verecundi] quod quoties in concionem veniret etiam maximis rebus gestis, erubesceret. Seneca epist. 11. quod ipse cum aliis *probum* vocat. Unde *os probum* ejus Plinio 7, 12. & 37, 2. Unde Sallustius eum dixit *oris probi*,

sed animi inverecundi, Suet. de illustr. Gramm. 15. Probus autem Latinis auctoribus i. q. verecundus. Lyfander τὸ δίκαιον ἐν μόνῳ τῷ λυσιπέθει πρέμειται καὶ τὸ κακὸν ἐν τῷ συμφέρονι.

4. *Propria negotia*] non parerga aut obiter contingentia, sed ipsum opus, ipsum quod intenditur ibi & agitur: non quæ forte incidunt, sed quæ proprie ibi aguntur.

Comœdia] Terent. Eun. 1. 1.

5. *Ne cum turba*] in qua scilicet omnes clamant, nemo audit. lib. 1, 4. 2.

Demus ei] Ponamus hominem certum, qui cum nobis res sit, qui pro falsa illa opinione pugnet, & pro ea solus dicat. Genus loquendi e veterum declamatorum schola petitum quod de foro migrarent. Frequentatum M. Senecæ & Quinctiliano, Vide notas meas ad Senec. controvers. 7.

Carneadem] Carneades Cyrenæus, Novæ Academiæ tertiz conditor post Platonem & Arcefilam. Vide Diog. Laërt. & Jonsium Histor. philosoph. lib. 3. cap. 10. pag. 264. Cic. de legib. 1, 13. Lactantius 5, 17. Quinctilianus 12, 1. De sententia Carneadis Cic. 3. de Republ. fragmentum servatum Lactantio in Epitome.

Academia] Academicæ sectæ, quæ ex instituto nihil definiebat, & assensum quidem sustinebat, de omnibus autem quæstionibus probabiliter in utramque partem disputabat.

Cum suscepisset] quod fecit Romæ legatus ab Atheniensibus missus, temporibus M. Porcii Catonis Censorii. Plut. p. 349. Quintil. 12, 1. 557. Lactantius divinar. Instit. 5, 14. & 17. unde Gr. hunc locum deprompsit: ipse autem e Ciceronis lib. 3. de republ. Adde Lactant. epitomen Cap. 1.

6. *Pœta*] Horat. lib. 1. Satyr. 3.

Nam homo animans quidem est, sed eximium animans] Cicero 1. leg. 7. ab eodem orditur initio: *Homo etiam animal &c.*

Pro sui intellectus] quantum potest assequi humana imbecillitas. Sola enim cœlestia sunt ordinatissima; humana tam perfecte disponi nequeunt, ut non maneat aliquid incommodi.

Sui generis] cum aliis hominibus.

Οικείωσιν] q. d. domesticationem, familiaritatem domesticam.

7. *Fœtum*] ut galli gallinacei gallinas, & gallinæ pullos ante sese exaturantes & hæ & pleræque animantes, quam ipsi granum sumant, ut animalia & feræ etiam pro catulis ac fœtibus sese in periculum conjicientes, ut canes venatici prædæ abstinentes, & eam domino reservantes. Cic. 5. fin. 19. *formica, apes, ciconia aliorum etiam causa quedam faciunt.* Quintil. 5, 11. apes etiam formicasque in commune laborare. Vide Ælian. de animal.

Ex principio] non ex vi mentis, consilio, voluntate, deliberatione ac decreto, denique parte intelligente ipsis insita atque ingenta.

Extrinfeco] i. e. Deo vel ministra Dei natura, non ab insita ipsis ratione certa & perpetua, sed ex instinctu naturæ, in paucis & certis rebus sic se habente.

Circa similia similiter agere] quod negatum bestiis, quæ tantum in uno, quo naturalis appetitio fert, aut a quo declinatio avertit, sic agunt. Cic. 2. de fin. 14. *ratio, quæ & causas rerum & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum presentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum.* Idem 1. de leg. 7.

Cujus peculiare salus inter animantes instrumentum habet sermonem] Et societatis colendæ ex Cic. 1. de leg. 9. moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix est humanæ maximæ societatis.

Cui] Facultati.

8. *Societatis custodia fons est juris*] Homo appetit societatem, quia ea juvatur & conservatur: & si nihil juvaretur, ac sibi sufficeret, eam appeteret tamen, ne sermo esset ociosus sibi: deinde ut, quæ habet commoda, cum aliis communicaret: (bonum enim est communicativum sui) aut saltem aliis demonstraret, naturaliter enim gaudia testem requirunt. Jam qui socium admittit, qui vicinum, necesse est aliquid ei tribuat, aliquid in illo ferat, & sibi minus indulgeat, ut eadem vicissim consequatur a socio. Qui contubernalem adsciscit, necesse est partem cubiculi ei permittat, qui conjugem, lecti. Hæc primo humanitas & mutua patientia solitudinis vitandæ & auxilii mutui causa comparata, pactis conventis vel tacitis vel expressis firmata, transit in iis. Cicero ait 1. de leg. 5. *si patefiat, cujus muneris colendi efficiendisque causa nati & in lucem editi sumus, quæ sit conjunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos; his explicatis, fontem legum & juris inveniri.*

Quod proprie] 1, 1, 10. quod in contractibus versatur.

Quo pertinent] ad quod: Justin. 2. 2. de Scythis. *Nulli sc. gravis, quideum, &c.*

Damni culpa] si quis quid damni nostra culpa aut vitio in rebus suis fecerit, id ut compensemus.

Pæna metum] utque puniatur, qui peccarit in societatem. *ἀλόγως καὶ ἰφ' ὅσον μετέχουσι τῆς φύσεως, ἐν τῷ νόμῳ.* Aristoteles Oecon. 1. 3.

9. *Judicium ad æstimanda*] æstimandi, i. e. delectum & discrimen rerum bonarum & malorum, juvantium & inutilium, non modo in præsens, sed etiam in longam diem, & rationes viæque tam quæ præcipitant in turpia & noxia, quam quæ ad honesta & profutura pertinent: adeoque providentiam secuturæ ejus commodi aut incommodi.

Pro humani intellectus modo] i. e. quantum patitur imbecillitas & infirmitas humana.

In his iudicium] Non facere quod quæ canit, *Video meliora proboque, Deteriora sequor;* sed diligenter & liquido inspecta & pro melioribus agnita constanter, & confidenter sectari, affectare, agere.

Illecebra corrumpi] ut eligas aut repente facias, cujus postea pœniteat.

Judicio] se debere averfari malum licet habeat illecebram boni.

10. *Dispensatio*] *Justitia Ἀγορευτική* sive *Attribuens* vel *Distributiva*, in præmiis & muneribus sive oneribus tribuendis, non autem in pœnis, in quibus versatur commutativa, quæ spectat contractus & maleficia, quæ sunt quasi contractus.

Actus] Opera quam in commune commodum præstat.

Juris proprie] Quod reddit prætor & unde actiones nascuntur. quod pertinet ad justitiam commutantem vel emendatricem, *συναδικητικὴ ἢ διορθωτικὴ*, versantem in contractibus & pœnis.

Stricte dicti] quale scil. traditur in Juris corpore, unde actiones nascuntur.

Jus] justitiæ distributiæ proprie non est jus, quia nulla actione peti potest.

Sunt alterius] Respicit duo præcepta posteriora juris. Hæc est justitia quæ dicitur commutativa vulgo, vel correctiva in contractibus & pœnis.

Impleam] i. e. faciam quod debeo; unicuique suum tribuam.

11. *Esse Deum*] IV. Argumentum.

Traditio] i. e. omne quod gentes instillarunt suis posteris, sive consensus & præcepta majorum nostrorum omnis ævi.

Opifici] qui nos creavit.

Sine exceptione] in omnibus & perpetuo.

12. *Ex libera Dei voluntate*] Propterea id vocat *Jus voluntarium divinum* lib. 1. cap. 1. num. 13.

Sive illud sociale] sive quod continet ac dirigit societates gentium & hominum, sive quod sanæ menti rectum & decorum probat ratio, eo nomine accipiamus, etsi excogitatum, comparatum, proditum est ab hominibus excellenter præditis & præclare utentibus vi humanis ingeniis insita.

Principiis] recta ratione insita, quam negaverat in bestiis esse.

A Jove] Derivatio Stoïca Scipionis Gentilis inventum Orig. p. 270. immo potius præcisum & decurtatum a vocabulo *jussus*, nam quod sive Deus, sive ratio, sive superior jubet, est jus.

13. *Datis legibus*] Decalogo.

Impetus] ὁρμῆς πᾶσι. affectus, sensus, motus animi, commotiones, perturbationes, qui debent regi ab animo tanquam satellites. Cic. 3. Tusc. 11. & 4. Tusc. 6. Claudian. 4. Conf. Honor. 230.

Vagari] cum sc. dixit, *non concupisces, non occides*: aliud contra iram, aliud contra desideria.

Adductius] Adductus, quasi attracto fræno. Phrasis Taciti, *regnum adductius*, 3. hist. 7. de mor. G. 43.

14. *Florentinus*] l. 3. D. de Justit. & Jure.

Inter homines] V. Argumentum.

Infinitem] non sine exceptione, ut de Deo dixerat.

Sui generis] quatenus non est contra illum cui soli infinitum obsequium debetur, Deum.

15. *Stare pactis*] i. e. fidem datam servare.

Necessa.

Necessarius obligandi modus] Nam si societas jungi debebat, requirebatur aliquod vinculum, coagulum, ferrumen, sacramentum, quo ea societas contineretur: alioqui forent meræ arenæ.

Nam qui se cœtui] VI. Argumentum.

Homini] uni regi, principi, aut magistratibus aliis.

Quibus delata] aut pauci unusve repræsentans societatem, ut rex, magistratus.

16. *Utilitas*] Horat. 1. Sat. 3.

Humana] recta ratio.

Proavia] causa remotior.

Accedit] ultro se quasi comitem præbet.

Societatem raperemur] Lactant. de Opific. Dei, cap. 4.

Utilitatis] ut singulorum artes & opes in unum collatæ omnibus quoque aliis prodesse.

17. *Ex consensu jura*] vel tacito, vel expresso, VII. Argumentum.

Magna illius universitatis] Conjunctionis quæ inter omnes est homines.

Nomen a jure naturali] Nam interdum naturæ jus vocatur, quod est gentium, ut paulo inferius dictum est. Sic majorem natu in imperiis succedere *natura jus* vocat Justinus 21, 1. quod *natura ipsa gentibus dedit.* 2, 10. Idem *jus gentium* dicit lib. 34, 3.

18. *Male*] Consecratoria sive IV, articulus prioris membri Partis generalis.

Stultitia] quia abstinere alieno, quod posset ei utile esse.

Id convellit] eripit sibi fidem, existimationem, aliorum voluntatem cum ipso contrahendi.

19. *Jura inventa*] Horat. 1. Sat. 3.

Ad ea dumtaxat] quæ firmant jus & auctoritatem magistratum.

Judicia] disceptationes fori, cum didicissent homines legibus, non armis, vivere. Just. 43, 4.

Sine suo externo] non posse ad effectum & executionem pervenire, nisi magistratui committatur jus gladii.

Vim] Hinc *Κεῖται καὶ βίαν* inter ministeria Jovis in Promotheo ponit Æschylus. Et qui rempub. ordinat & reformat, eum sine collega & armatum esse oportere disputat Machiavellus ad Livium 1. 7. & hoc argumento excusat cædem Remi a Romulo occupatam.

20. *Securitatem*] Diogenes apud Stobæum ser. 31. p. 188. Ἡ πίνυς δικαιοσύνη πολλῶν ἐχθρῶν αἰσίνῳ τῆ ψυχῆ, τὸ δὲ μηδένα μήτε φοβέμενον, μήτε αἰχυνόμενον ἕν ἡδονῆ τίς ἐστὶν καὶ ἰκανότης τῶ βίῳ.

Plato] in Gorgia. p. 357. Alludunt Tacitus 6. ann. 6. Cicero 3. de Offic. 2, 1. Quintil. 12. Inst. 1. Lucianus Cataplo. Claudianus in Rufin. 2, 504. & apud Stobæum Diogenes pag. 188.

Quod vero &] III. consecrarium. 21.

In populo] ut apud Senecam Thyeste v. 215. Athreus: *Sanctitas, pietas, fides, privata bona sunt: qua juvat, reges cant.*

Nisi utilitatem] Et jus sive justitiam & studia liberalia & pietatem & virtutem omnem sequuntur utilitates, honores, opes, præmia:

sed ea omnia vitiantur, quoties in illis nihil spectatur, nisi utilitas. evenit enim, ut ea non serio, commode, diligenter exercent, quotquot ad vota properant, & ex his, tanquam aliquid majus, utile petunt; & simul atque præfens non apparet utilitas, aut præsentior non apparet ex contrariis vel diversis, ista præclara negligant & contemnant.

Foras spectat] i. e. quæ præstat hominem bonum magis alteri, quam sibi. Apulej. de Philos. mor. p. 16.

22. *Tam valida*] Sallustius Jugurth. 109, in oratione regis Bocchi. Curt. 7, 8. Senec. epist. 4. *Neminem eo fortuna provexit,* &c.

Intra civitatis] tantum civile statuunt esse; non gentium.

Omnia incerta] in aleam mitti, nec hominis nec societatis statum fundatum esse, ni justitia muniatur, Cicero pro Cæcina cap. 25.

Simul] i. e. simul ac a jure &c.

23. *Aristoteles*] & Cicero 2. de Offic. 11.

Peda] i. e. natura turpia & detestanda; non tantum ignominiosa opinione hominum aut respectu prioris fortunæ. (Machiavell. ad Livium lib. 3, 41. discurs.) nam illa interdum bono cui subeunda sunt.

Jus habeat] legitime creatum, χειροτονηθέν.

24. *Pompejus*] qui dixerat, *armatus ut leges cogitem?*

Hæsta & gladio] quæ quam latissime, quo liberet, arma victricia proferret.

Justitiam] cujus nihil esset nisi jure possessum.

Spartani regis] Agesilai.

Φιλομακεδονας] amantes Macedonum.

Φιλορωμαιας] amantes Romanorum.

Φιλοαθηνας] amantes omnium hominum.

Æquitatem] justus tantum esset erga suos Cretenses; in externos bella parum justa facile susciperet, aut iniquas victis condiciones ferret, ut crudele tributum Atheniensibus impositum; de quo Ovidius.

25. *Tantum*] 11. membrum 1. Partis, esse jus etiam belli probatur.

Judiciis] non submitunt se judici.

Invalidiores] sc. eo ad quem in jus aditur, & propterea se patiuntur ad tribunal citari & judicari, quo & inviti cogi possunt.

Pares se] qui non submitunt se judici eidem.

Bella sunt in eos qui pares] Hinc patet unde hostis dicatur, scil. quod par sit, nam hostire est æquare.

Accommodata] Sic ait Justinus; post arma & bellum legibus locum non relinquit. 1. 8. c. 1.

26. *Sed civiles illæ*] Sic bello Marfico Senatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur. Aconius Ped. in orat. Cic. pro Cornelio p. 145. Sic Justinus reprehendit Thebanos, qui post victoriam apud Mantineam Lacedæmonios & Phocenses de rebus in bello actis apud Concilium Amphictyonum accusaverunt, quasi post arma & bellum locum legibus reliquissent, lib. 8, 1.

Puro pioque] Liv. I. 32. Quod qui gerat, in causa belli capienda non scelere, non impietate maculetur. Vide ad Sen. Medeam v. 901.

Bella tarde] Quod ostendit etiam proverbium illud, *Dum deliberant Romani, capitur Sagunthus.*

Camillus &c. testimonia Impp.

Apud alium] Liv. 5, 27.

Pacis jura] Verba Camilli apud Livium d. l. Plutarch. *sava res bellum est, &c. sunt tamen belli Leges.* in Camillo.

Alius] Seneca ep. 120.

In hostem] Apud Senecam d. l. *In hoste.*

27. *Quantam*] Argumentum III.

Historiarum] Justinus de servis Scytharum 2, 5, 2. 19, 1. 24, 4. 26, 2.

In milite causa] Ovidii est.

Causarum oppositu] ut, cum bonum semen in terram coniectum fructum effert nullum: cum utile per se remedium in morbo non impedit mortem, aut sanat morbum. Huc pertinet, non ab effectu facta notanda.

Etiam] Argumentum IV.

28. *Ego*] Pars altera & specialis Prolegomenon, quæ spectat ipsum opus. I. Consilium auctoris.

Uno edicto] i. e. licentia. quasi jus datum sit sceleri, ut Lucanus loquitur.

29. *Diligendis*] Quippe qui unumquemque hominem debet proximum suum ducere.

Consilio] non ut simpliciter omnia bella tollerent.

Quæ in unam partem] Scipionem incurvatum in contrarium recurvare, quo fiat rectus: sic hi quod non omnia bella damnarent, sed ne temere & tam facile susciperentur. Seneca 7. ben. 22. *Quadam præcipimus ultra modum, ut ad verum & suum redeant.*

Dictis intra verum] Sic si qui ageret in foro, intentione sua plus complexus fuisset, quam ad eum pertineret, causa cadebat. §. 33. Inst. de A. G.

30. *Quæ ex constituto*] i. e. quæ homines temporariis læpe causis impulsu constituerunt, & identidem mutat dies, ab illis, quæ recta ratio dicitur, nec se patiatur aliter habere. §. 10. de Jur. nat. gent. & civil. Instit.

Cum semper eadem] §. 11. Instit. de J. N. G. & C.

In artem colligi] Certis regulis & præceptis includi ac describi.

31. *Quæ ex voluntate libera*] quæ non statim inculcat recta ratio, simul abhorrens a contrariis & ea rejiciens; sed quæ ex usu & placito post experientiam aliorum, aut post deliberationem & contentionem examenque in utramque partem vergentium, admittit & recipit. Non coacti jure vel more gentium: in quibus licet sine scelere aut peccato in utramvis partem statuere.

De voluntatum] de testamentis & obligationibus.

De factorum] de probationibus & præsumptionibus.

32. *Nos &c.*] 2 Partitio operis, sive Partis secundæ membrum secundum.

Nobilissimam] sc. de jure publico.

Privati] cum armis depugnant qui non sunt magistratus.

33. *Publici*] quod gerit qui cum imperio est. *Vim ipsam summi imperii*] jus majestatis.

De subditorum] parendi necessitatem an omnem & quatenus omnem debeant.

34. *Res communes*] convenit cum tit. Instit. de rerum divisione.

Jus personis] de jure personarum, de patria potestate. Per quas personas.

Obligatio] adversus bonæ malæve fidei possessores rerum alienarum, ad §. 1. tit. 1. lib. 2. *Si quis a non dom.*

Successionum] Convenit cum tit. de testamentis, legatis, fidei commissis, hæreditatibus ab intestato, bonorum possessionibus.

Ex pacto] Cum materia obligationum.

Damno dato] Lex Aquilia & Oblig. ex delicto.

Sanctimonia] qui inviolabiles, & si id fiat, datur causa belli.

35. *Quod impune*] quod non persequitur humanus aut mortalis iudex.

Vitio caret] quod salva conscientia fit, & apud Deum excusatum est.

Bellicas conventiones] Pactiones inter hostes, quæ pro occisionibus fiunt.

36. *Eo autem*] Necessitas operis, III. Membrum secundæ patris.

Δικαιώματα] Jura bellorum.

Recenti] Patrum Ecclesiæ scil.

De jure feicali] Meminit Cic. 1. de Off. 11. Belli quidem æquitas sanctissimè feicali jure Po.

R. per scripta est. Meminit etiam lib. 3. off. c. 29. Erant autem feicales, sacerdotes Dez Fidei, qui fidem publicam in primis curabant.

Itaque ad eos pertinebat consultatio, bellum aliquod jure gereretur, nec ne. Idem legati populi R. res repetebant, bella indicabant, fœdera feriebant. Liv. 1, 24. & 32, lib. 30, 45. lib.

31, 8.

De repressaliis] Cum permittitur privatis, jus suum apud alios populos non obtinentibus, illorum privatorum, qui de isto populo inter nos aut alibi agunt aut quid sui habent, bona invadere, & iis manum injicere. De quibus auctor agit infr. 3, 2, 4.

37. *Canonibus*] Conciliorum ecclesiæ.

38. *Definitiones*] sententias, effata, posita, axiomata, observationes, regulas vel præcepta generalia, l. 202. D. de reg. J. ut *Definitio omnis in jure periculosa est.*

Responsis] i. e. Consiliis scriptis ad incidentes casus.

Ad gratiam consulentium] Scripsit enim de Jure Maris in gratiam Britannicæ Regis tum temporis in Britannia agens Alb. Gentilis.

39. *Dijudicationem fontibus*] summis capitibus vel generalibus axiomatibus vel pronuntiatis, ex quibus de singularibus quæ identidem existunt facile potest statui.

Supereft] IV. Articulus posterioris partis. Subsidia.

Notiones tam certas] Inchoatas intelligentias, quæ in animis imprimuntur similiter omnibus. Cic. 1. de leg. 10.

Sentiendi instrumentis] τῶν αἰσθητικῶν τῶν φῶσεως. Diog. apud Stobæum 388. Quibus externa percipiuntur, oculis, auribus, naribus, lingua, & quod vivum in omni corpore est ad tactum toto corpore æquabiliter fufum, ut Cic. 2. de nat. 56. sentiendum vel percipiendum.

Fæminis iisque barbaris] Tyriis, Phœniſſis; per eas species voluit innuere Euripides, etiam barbaros & fœminas idem dictum approbare. Quod argumentum est etiam fequiozem ſexum, & tum vita cultiore tum liberali inſtitutione carentes ea facile aſſequi.

40. *Seſta, argumento*] Seſtæ, ad Philoſophos refer. i. e. Non vera ſemper, ſed ſæpe verifimilia tantum dicere, dummodo profutura parti, cujus cauſam orant; eoque & contraria interdum iis, quæ alias dixerunt. Nobilis eſt locus in hanc rem Cic. pro Cluent. c. 50. Aſcon. Ped. pro Cornelio p. 141. eſſe *oratoria calliditatis, ut cum opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte vel a contrariis utantur.*

Argumento] ad Poëtas & Hiſtoricos.

Cauſa] ad Oratores.

Ad cauſam univerſalem] quæ non ſingulos & in præſenti tantum negotio movet, ſed omnes & in quavis materia ſimiliter impelleret. Ad principium innatum, quod in omnibus eſt commune quaſi & inſitum.

Reſta illatio] Collectio, argumentatio, ſyllogiſmus.

Communis conſenſus] approbatio aliqua omnium quaſi ex tacito pacto,

Illa] ſc. illatio.

Hic] conſenſus communis.

Quod enim] Definitio juris gentium & naturæ.

Deduci non poteſt] ut jus naturæ,

Voluntate libera] ex conſenſu gentium etiam ſi directo natura non dicitur.

41. *Quod vere*] quod neceſſario & ſemper obſervandum.

Duntaxat effectum] quod æque obſervatur more, licet non tanta ratio cogat. Sic natura præcipit, ut adverſus vim injuſtam me & meos defendam. Sancit ergo bellum. Sed quemadmodum in bello me geram, tantumne armis & dolo bono utar, an etiam veneno, non definit natura, ſed jus gentium. De bello captis, teneamne an relinquam, non præcipit quidem jus gentium; ſed ſi tenere velim, etiamſi pro mala cauſa militaverim, me tuetur ac defendit, & pro juſto poſſeſſore habet.

Externum] ut ſcilicet æque obſervetur ac ipſam gentium jus.

Quæ juris ſtrictæ] Quæ ad juſtitiam συναλλακτικῶν pertinent.

Quia aliter] Quæ ad ἀφρονητικῶν.

42. *Nihil percipi*] Pyrrhoniis & Scepticis, ut Herillo & ſimilibus, de quibus Ciceſo 1.

Off. 2. & Diog. Laërt. qui dubitabant de omnibus. Vide Vitam Pyrrhonis in Diogene Laërtio. *Veritatem ſparſam*] Argumentum veterum erat Chriſtianorum, omnia moralia, quæ docuit Chriſtus, etiam veteres Philoſophos præcepiſſe.

Id vero exiſtimabant] Vide Petrum Nunneſium de ſtudio Philoſophico, cap. 2. num. 9.

43. *Liberalitatem & parſimoniam*] num. 1. *Liberalitatem* definit Ariſtoteles, *mediocritatem circa pecunias*; ejus præcipua cautio eſt quam & Cicero 2 de Offic. 15, ei adhibet: *dandum diligenter & moderate, ne largitio fontem benignitatis exhauriat*, & cap. 18. *Habendam rationem rei familiaris, quam dilabi ſinere flagitiuſum eſt*. Hæc eſt quam veteres parſimoniam ſive frugalitatem dixerunt; atque hinc patet frugalitatem non eſſe ſpeciem a liberalitate diverſam, ſed alteram ejus partem vel officium, quemadmodum altera pars eſt benignitas, ſive tempeſtivus ſumptus. Liberalis eſt, qui non plus dat, quam ſinit frugalitas; non minus, quam comitas præcipit ſive benignitas. Liberalitas eſt medium inter prodigalitatem, a qua revocat illam frugalitas ſive parſimonia, & avaritiam, a qua retrahit eam benignitas.

Veritati daret oppoſita] num. 2. *Veritas* Ariſtoteſi 4. Ethic. 13. *virtus eſt, qua quis præfert verbis & factis id quod eſt & eſſe debet*. Qua qui utebantur, candide & ſimpliciter agere dicebantur. Exemplum eſt apud Homerum Achilles, apud Sophoclem filius ejus Neoptolemus. Ei in exceſſu objicit arrogantiã, qua quis amplius præfert, quam eſt; cujuſmodi ſunt glorioſi milites apud Comicos. In defectu, diſſimulationem qua quis minus præfert quam eſt: non per modicam propriæ laudis detrectationem, ſed per pravam conſuetudinem ac voluntatem illudendi ac fruſtrandi: cujus Exemplum unicum eſt Tiberius, qui cum teterrimus eſſet dominorum, dicebat ſe S. P. Q. R. ſervire, & Domitianus, cum innocios occideret, præſari ſolitus de clementia. Tales ſunt ἀπαυεῖς, deſcripti Theophrasto. Tales de quibus Terentius in Heautont. *Nec tu illum ſatis noveras, nec te ille: hocque ſit, ubi non vere vivitur. Tu illum nunquam oſendiſti, quanti penderes. Nec tibi ille eſt credere auſus quod æquam eſt patri*. Huc pertinet hiſtrionia, quam totum orbem exercere dixit Petronius.

Contemptus voluptatis] num. 3. Invidioſa ἀπίτης: non enim contemptum voluptatum, ſed feram & barbaram averſationem muſicæ pulchritudinis, aliarumque rerum elegantium & jucundarum, quas modice ſumendas comparavit Deus in ſolatium vitæ. Ea in aliis eſt immanitas belluina, in aliis pecuinus ſtupor. Talis Timon ille fuit comædiis Ariſtophanis traductus tanquam oſor generis humani. Et ejus imitatione M. Antonius poſt bellum Aſiacum. Tales quoque iratis Diis genitos & malevolente genio natos dicebant veteres, qui nihil indulgere genio poſſent, etiamſi liceret, & copiam haberent.

Contemptum honorum] num. 4. Immo contemptum

temtum sui potius & *δοτόναιον*, ut dicebant Græci, per quam quis honore se indignum præstat. Non enim malunt contemnere honores, sed ita contemnere, ut inhonestus fiat, pudorem & famam hominum nihili facias, in fordidissimum vitæ genus descendas cum Dionysio Syracusano apud Just. 2 I. 5. *non contentus in publico vagari, sed potare, nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus desiderare, cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosus & squalidus incedere.*

Vacuitatem ira] num. 5. Non quæ oritur manufactudine ac lenitate animi, sed stupore, lentitudine, ostenditurque stupida quædam omnium indignissimorum, quæ nemo bonus tolerare debet, tolerantia: qualem in parasitis & mimis, os contumeliæ præbere suctis, exhibent scenæ.

44. *Ex justitia, cui oppositum nimium & parum in rebus*] num. 6. Medium duplex est: Rei sive Arithmeticum, quod utrimque tantundem distat ab extremis, sicut centrum æqualiter ex omnibus partibus disjunctum a circumferentia: & Rationis sive Geometricum, quod alteri extremorum interdum est vicinior, ab altero remotius, & tamen medium ratione ponderis, loci, temporis, personæ. Illud paribus numeris utrinque abest, ut quaternarius inter duo & sex: novem inter sex & duodecim: hoc non quidem numeris sed tamen paribus ponderibus parique ratione alterius extremi ad medium, & vicissim medii ad alterum extremum utrimque distat, & medium habetur: ut quemadmodum se habent tres ad sex, ita sex ad duodecim: nam illa horum dimidium sunt. Quatuor & a duobus & a sex distant binario: at non sex ut a tribus ternario, ita etiam a duodecim distant; hæc est divisio non generis in species, sed homonymi in significata. Quid igitur peccavit Aristoteles, si dixit virtutem omnem consistere in medio: sed in cæteris virtutibus esse medium rationis sive Geometricum: in justitia partim medium Geometricum, sive rationis, partim Arithmeticum, sive rei? non hic video *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος*, sed tantum explanationem & distinctionem terminorum.

Minus suo accipere] num. 7. Cavillatur: neque enim Aristoteles & ejus sectatores illud minus suo accipiunt de bonis, sed de oneribus & malis. Justitia ex mente Aristotelis est virtus, quæ tam in præmiorum & onerum distributione, quam in commutatione rerum & contractibus & omnibus in quibus alicui injuria fieri potest, ita se gere re hominem decet, ut nec de externis bonis, puta pecuniis, honoribus, & id genus aliis plus sibi vindicet, minus relinquat alteri, nec rursus de malis, id est, oneribus & pœnis minus sibi, at plus alteri quam par est ac jure debetur, imponit. Vide Hornejum 3. Ethic. cap. I I. n. 2 I.

Adulterum ex libidine, eadem ex ira ad injus- ticiam] num. 8. Primum Aristoteles non negat, adulterium quaecunque, & eadem quamvis pertinere ad justitiam universalem. Nam eam omnes virtutes complecti & leges velle, ut nulla non virtus observetur, nullum non vitium vite-

tur, diserte scribit (hæret in hoc loco Aristotelis etiam Bacchovius ad §. 1. Inst. de justit. & jure) ne a particulari quidem justitia *πληκτικῶς* adulterium aut ullam cædis speciem excipit: nam cum justitiæ particularis duas (species) partes edidisset, τὸ ἐν ταῖς ἀξιομαῖς ἢ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν, alteram quæ distribuenda præmia & onera, alteram quæ contractus ordinat; inter συναλλάγματε ἀκρίσια seu contractus involuntarios palam ponit *μοιχείαν καὶ δολοφονίαν*. Hæc lib. 5. Ethic. cap. 4. At initio ejus capituli ἡθικῶς & subtiliter esse quamdam justitiam, quæ non contineat omnem virtutem, sed partis locum obtineat, demonstrat exemplis injustitiæ: esse enim qui injustè agant, qui tamen non cupiant, nec usurpent alienum, ut qui in acie clypeum abjicit, dum ignavus est: maledicus, dum molestus: per avaritiam destituens amicum, dum illiberalis: nemo horum aut similiter peccantium injuste agit cupiditate alieni. Et tamen cupiditas alieni peccatum est, & improbat, tanquam injustitia. Est ergo aliqua injustitia ab aliis vitiis distincta & separata: & sic in contrarium justitia. Inter hæc genera injustitiæ universalis (*μοιχείαν* vocat) mentionem facit adulterii, ponens duos adulteros: alter ob lucrum mœchatur, & accipit, aut esuriret ni mœcharetur: alter ob libidinem & ultro donat. hic posterior quod peccat, habet nomen inter vitia universali justitiæ opposita: est enim intemperans: at ille prior, quod facit, nullum nomen inter ista vitia invenit: & tamen injustus est: ergo injustitia particulari: ergo & est aliqua injustitia particularis, quæ non possit referri ad illa vitia Ethica, sed sui generis vitium est: *ἔτι μὲν ἀκρίσια δόξεν ἂν εἶναι μᾶλλον ἢ πλεονέκτης*. Non dicit *πλεονέκτης* omnino non esse, sed magis *ἀκρίσια* quam *πλεονέκτης*: dein non dicit puniri ex legibus non posse ut *πλεονέκτης*, sed dicit *δόξεν ἂν εἶναι, possit videri* scilicet subtili judicio Ethico, quod fit ex intentione agentis, non ex damno patientis. At qui lucri & pecuniæ accipiendæ causâ adulterat, is *ἀδικῶς, ἀκρίλας δ' ἔ*, quod comparate intelligendum ex superioribus, quasi esset *ἀδικῶς μᾶλλον ἢ ἀκρίλας*, magis injustus quam intemperans. Nam *ἀκρίσια* quidem præstat ei ministerium sed quæ potissimum agit, & ista utitur, est *πλεονεξία*, sive turpis egestas. Quomodo igitur si diceret adulterium ex libidine non esse injustitiam, qui hoc ipsum ut exemplum injustitiæ adhibet?

Usurpationem] confundit Grotius universalem & particularem justitiam.

Nec referat] num. 9. Nihil refert, quod ad pœnam judicio civili: sed refert judicio morali. Mnester fuit Pantominus, quem cum Messalina non posset ad libidinem pellicere, accusavit eum apud Claudium maritum tanquam contumacem, effecitque ut Imperator juberet eum Augustæ parere. Itaque cum ea concubuit. Tacit. XI. ann. 36. Is egit quidem & *ἀκρίλας* & *ἀδικῶς*, nec evasit pœnam, judicio tamen morali nec *ἀδικῶς* nec *ἀκρίλας* fuit. Sic & Gyges cum

cum imperio Candaulis nudam vidit Lydiæ reginam. De eadē ex ira haud scio, nisi forte ex lib. V. Ethic. cap. 10. quod si est, injuste se carpsisse hoc demonstrat lib. 3. de Jur. bell. & pac. cap. 11. num. 4. ubi latē eum locum allegat & merito prædicat.

45. *Deum nimium colere non possumus* &c.] num. 10. Primum Aristoteli ignoscendum, si inter virtutes morales non posuit religionem, quemadmodum & Spem, Caritatem, Fidem solis Christianis ex revelatione cognitās. Nam illi ut veteribus omnibus extra Ecclesiam cultus deorum sub magnificentia ponitur 4. Ethic. 5. Cui subscribit Sallustius Catil. 1x. *In suppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.* Justin. de Templo Delphico lib. 24. 6. *Multa igitur ibi & opulenta regum populorumque visuntur munera, qua magnificentia sua reddentium vota gratam voluntatem & deorum responsa manifestant.* Livius 21, 20: qua in re excedi modum posse monstrat lex illa: *Pietatem adhibento: opes amovento.* lib. 2. de leg. 8. Lycurgus interrogatus, cur μικρὰ καὶ βραχέα θυσίας, modica & vilia sacrificia constituisset, respondit ne unquam venerari Deum cesseremus. Plutarch. Lacon. p. 228. Colere Deum nimium non possumus, cultu recto & quo ille se coli præcepit. Sed hic non est excessus: quantumcumque enim hoc extollas, & si facias toto corde, tota anima, totis viribus, tamen manes in medio. Sic nullam virtutem nimium exercere possumus: nam quamdiu virtus est, quousque extendas, medium tenebis. Sed actio illa humana per quam exercetur virtus, quamque virtus temperat, potest excedere extra medium, & cum degenerat in excessum. Sic & officia, per quæ exerimus pietatem nostram, & quibus nos colere Deum testamur, patiuntur vitium, & possunt in id excedere, ut dicat Dominus: *Quid mihi multitudinem victimarum vestrarum? Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi.* Esaiæ cap. 1. colere Deum nimium non possumus, nempe cultu animi, & proposito vivendi ad iussu ejus. Sic proposito animi nemo neque fortis nimium, neque temperans, neque justus esse potest. Sed homo de homine judicat ex actionibus externis: Vera virtute utrum quis sit præditus, an imaginem tantum ejus & umbram habeat limites migrando in supervacuum, æstimandum est ex opere cuius virtuti proprio. Quomodo igitur relligiosos nos demonstramus? nempe templa ad eundo, orando in genibus, aperto capite, supinis manibus, elemosynis, & erogando in sumtum sacrorum, ferias corundem sacrorum causa habendo, legendo libros sacros & in sensus eorum inquirendo, abstinendo & pro opibus prohibendo, in quibus nefas aut piaculum versari videtur. In his vero modum excedi posse & amplius fieri quam Deus præcipit & ratio recta poscit, quis ignorat? Itaque omnino quoque Religio medium ferit inter superstitionis excessum & defectum impietatis sive Atheismi.

46. *Et judicia*] sententias & pronuntiata il-

lustrium & clarorum hominum, ea sæpe vulgi non falsa, ut & sua.

Meliorum temporum] ut Romana ante 600. v. c. annum, seu bellum Punicum tertium, Græca bellum ante Peloponnesiacum. Thucyd. lib. 3. 110.

48. *Probarunt*] qui effecerunt, ut alii haberentur canonici, & apocryphi, primi.

Antiqua & nova legis] Sic maluit quam antiqui & novi fœderis vel testamenti. non enim sequitur quod nostri fere statuunt omnes, idem fœdus gratiæ fuisse semper, eandemque legem, cujus non nova capita tulit, sed veterem renovavit, declaravit magis & purgavit a Pharisæorum pravis interpretationibus & additamentis.

Jura natura] Judaizantes, Bodinum intellegit.

Mendose] Horat. 2. Sat. 4. *Aufidius fortis miscebat mella Falerno.* Mendose. i. e. male, perperam.

Libera] ut cum jubet Deus abstinere fructu certæ arboris, cum patrem jubet immolare filium, cum jubet non parci septem populis in Cananæa devotis.

Non pugnat] Nam Deus omnium arbiter summus, & ob id non pugnat cum *σπερῶν* parentum, aut præcepto, *non occides*, cum filium immolare jubet patrem.

Deus per homines exequitur] ut mandatum Abrahamo de filio mactando, Hebræis de Ægyptiis auro & argento fraudandis, & septem populis, Syriæ Palestinæ delendis, Jchu de tollenda domo Achabi.

Contrarium] Quæ est sententia quorundam Anabaptistarum.

Majora] Quin clariora potius & evidentiora, ut volunt Reformati.

49. *Hebræi scriptores*] Qualis in primis Maimonides in Ductore dubitantium, qui liber editus a Buxtorfio.

Sermones & mores patrios habuerunt percognitos] Latinius dicendum, nam non præcedit duplex genus, & ob id nullus locus neutro generi.

50. *Majorem*] nisi justitia vestra sit supra justitiam Pharisæorum dicit Dominus.

Commendantur] Quæ Theologi dicunt esse magis consilii quam præcepti, priori ad Corinth. cap. VII.

Mercede] nempe ex Dei benignitate; non quasi aliquid, necdum amplius, quam debent, mereantur.

51. *Canones*] Decreta conciliorum.

Qui recti sunt] His munit Concilia posse interdum errare.

Ad ea quæ occurrunt] ad quotidianos casus.

Vera ecclesiæ officium] ostendit.

Qui tanti nominis mensuram implebant] i. e. qui se præstiterunt dignos Christianorum magifico titulo. Imitatur Ovid. 1. Pont. 2. *Maxime qui tanti mensuram nominis implet.*

Floruere] i. e. Patres & Scriptores ecclesiastici; ut Augustinus, Tertullianus, &c.

Neque gravis] non pro hæreticis aut schismaticis habitis.

Dominatus] Pontificum Romanorum scil. Palpalis monarchia, quam nolebat offendere scribens in Gallia.

Coitio] Concilium ex eorundem satellitibus compositum. Patres & scriptores ecclesiastici.

52. *Succefferunt Scholastici*] e schola Petri Lombardi magistri sententiarum.

Condonanda] in quibus sc. errarunt.

In re morum] in moralibus, quæ spectant mores, in ethicis.

Diverfa tuendi] in utramque partem disputandi.

Modestia] non convitiis certantes.

53. *Pandecte*] potius quam Pandectis: vox enim Græca *πανδecten*.

Irnerio] quem jus civile Romanum per barbara tempora abolitum in usum revocasse ad docere cœpisse vulgo putatur sub Philippo Suevo Imp. circa a. C. 1200.

Conjunxerunt] Alciato, Budæo, Cujacio.

Primis] veteribus.

Misceant] ut dicant esse juris naturæ, quod est juris Gentium.

Ex condito] velut ex tacito consensu omnium aut plurimorum, moratio:umque populorum.

Ex titulo de Captivis & postliminio] Infr. 3, 9, 1. alludit ad l. 19. D. §. 1.

54. *Canonibus*] iure canonico.

Sæpe optimi sint] rectissime tradant, quid sit juris; etiam ad id male applicent, & obtorto collo trahant veterum JC. loca, unde id colligunt.

Tali consuetudini] quum quod nunc videmus passim usurpari & valere pro iure gentium, jam tunc usurpatum fuisse ostendunt.

55. *Magna libertate*] ut audeat etiam quædam regibus iniqua statuere. Infr. 2, 1, 9.

Perpetuo opere] libris de Republica.

Pronunciata] sententiæ.

56. *In toto opere*] quintum & ultimum membrum partis specialis. Cura per omne opus.

57. *Ex usu sit*] Politica.

58. *Figuras a corporibus semotas*] In idea & solo conceptu mentis, non ut pinguntur in abaco vel charta. Infr. 2, 23, 1.

A D

LIBRI PRIMII

CAPUT I.

§. I. **Q**uos nulla juris] i. e. qui non sunt ejusdem Reip. nec communi legum vel civitatis sponsione, ut loquitur JCtus seu lex 2. D. de legibus, non tenentur, neque aut iudicem eundem agnoscunt.

In gentem nondum] Ut Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, solum atque liberum, Sallust. Catilin. 6. Apud eundem Gætuli & Libyes, asperi incultique, neque moribus, neque lege aut imperio cuiquam regebantur. Jugurth. 18. Et ex eadem Africa, qui in familias passim & sine lege dispersi nihil in commune consultant Melæ 1, 8. Adde Ciceronem de Invent. 1, 2. infra 1, 2, 2. In sacris literis Patriarchæ sub tentoriis habitantes, & hoc tempore multi Arabum.

Optimates] Aristocratia, Democratia, ut Venetiæ.

§. II. 1. *Certationem per vim*] nam alias certatur res controversa, & decernitur aliis quoque modis, veluti per sententias & calculos, ut in foro apud iudices; per suffragia, ut in comitiis populorum; denique & per sortem, ut quisquam provinciam habere, quis iudicare debeat: Cic. 1. de Offic. 11. *Cum sint duo genera decertandi, alterum per disceptationem, alterum per vim.*

Bellum status] i. e. Condicio certa populorum. Explicatio hæc Tullianæ definitionis est, non alia

definitio. Neque enim Cicero per certationem intellexit actionem vel actum unum, velut aciei, oppugnationis, vastationis; sed durantem temporis tractum quo dissidetur, & pro occasionibus aut comparatur vis aut fit, aut cavetur atque eluditur. Bellum est tempus & conditio manibus atque armis, quod habent controversiæ, decernentium, donec victoria aut colloquio transigatur.

Qua tales sunt] sc. certantes, vel quatenus certant; non aliquid agunt ad certamen non pertinens; quatenus exercent eum statum aut gerunt aliquid rerum ei convenientium, vel quod sit certantium officii aut moris, (nam per bellum alia aguntur quæ id non spectant.)

Privatum] quoties singuli paucive nullo iusto imperio præditi armis inter se depugnant, (ut viator contra latronem.)

Prius sit] Horat. 1. Sat. 3. *Cum prorepserunt primis animalia terris, Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter, Unguibus & pugnibus, dein fustibus, atque ita porro Pugnabant armis, que post fabricaverit usus.*

Publico] prius enim certabant homines, quam in civitatem cœterunt.

2. *Duellum*] Etymologia Ciceronis in Orat. 45. & Varronis in perduelles 6. L. L.

Πόλεμος] q. a. πλῆθος.

Δύνη] πῶσις μάχης διαφωγή: a dissolutione.

Δύνη]

Δύη] δυστυχία ἐνθάδε πόνος τολαιπωρία δυσπρόγεια: quævis infelicitas.

3. *Nomen generis*] Ut quum JCTi adoptionem dividunt in arrogationem & adoptionem: Aristoteles πολιτείαν in μοναρχίαν, δημοκρατίαν, πολιτείαν. Vide Voss. de Construct. c. 42.

Adhærescere] ut cum JCTi adoptionem distinguunt in arrogationem & adoptionem specialius dictam. Sic cognatos in agnatos & cognatos.

§. III. 1. *Intelligimus*] scilicet nos quæsituros vel hoc disputaturos.

Quod justum] i. pro facto concessio & non improbat. Plaut. Cistell. 1, 1, 2. *jus fasque est*. Persa 1, 3, 26. *jus est XIIII. Paterfamilias uti legasset super pecunia tutelave rei sua, ita jus esto.*

Quod injustum non est] i. e. quod licet, quia lege nulla prohibetur: quod sine culpa & injuria facere possis.

Utentium] hominum.

Repugnat] Verba Cic. 1. Off. 16.

Cicero de Officiis III.] 5.

Geniti] Quia homini naturalis appetitus societatis.

2. Ἵεροχλω] ubi altera pars contrahentium superior, alia inferior.

Ex aquo] ut omnibus inter se liceant eadem, eadem non liceant, vel, quo omnes inter se vivere & agere naturæ aut societati placuit.

Qui regit] ut liceat majori in minorem, quod non licet minori in majorem aut in parem. Sic Cyrus fecisse se ut regem respondebat. Justin. 1. 5.

§. IV. *Jus est*] pro auctoritate. ut in XII. rei furtiva aterna auctoritas. pro re incorporali, quæ possidetur vel acquiritur ab eo cujus est. Sic *jus obtinere*, Plaut. Casin. 1, 2, 22. Pro Quinct. 9. 1. Ver. 26. *jus usurpare*, Liv. 3, 71, & 5, 12. *jus experiri*, pro Cæcina 12. pro Sext. 42. Tacit. 3. ann. 36. *impertiri tralaticium jus*. Sueton. Oct. 10.

Qualitas moralis] i. e. moribus & legibus fundata vis, copia, licentia.

Prædiorum] Vide Instit. 1. 2. tit. 2. de servit. prædiorum.

Competant] jura realia.

Habeat] Domino scilicet prædii.

Facultas] i. e. rei.

Aptitudo] i. e. meritum. *Meus a pratore recessi*. Persius.

Illi] Facultati.

§. V. *Nomine sui*] Sic *Suum*, quod vindicari potest 1. 27. §. 2. D. de aur. arg. Sic *Suum* cuique tribuere. *Suum recipere*, 1. 7. §. 6. D. Quæ in fraud. cred. *Suum consequi*. 1. 15. §. 5. de re judic. *Sua tutela*. 50. pr. de leg. 3. *Suus hæres*. *Sui servi & ancilla* 1. 73. de leg. 3.

In se] ut quis sit sui juris, 1. 50. pr. de leg. 3. in suam tutelam & in suam potestatem. Plaut. Persa 4, 3. Ita ancilla mea que fuit hodie, sua nunc est. Curt. 5, 6. Tandem suis rex corporibus & cultu fæminarum abstinere jussit.

Dominium] sic suum cuique tribuere in juris præceptis.

Ususfructus] cum alienis rebus utimur fruimur salva earum substantia.

Pignoris] quod datur in securitatem crediti.

Creditum] quod alicui mutuam datum, sic *Suum recipere* 1. 7. §. 6. quæ in fraud. cred. *Suum consequi*. 1. 15. §. 7. Re jud.

§. VI. *Vulgaris*] privatorum facultas in bonis suis.

Eminens] publica & magistratuum, facultas reip. aut summæ potestatis in privatorum bonis.

Communitati] reipublicæ & rempublicam tenenti.

Partes] in ipsos subjectos.

Res] patrimonia subjectorum.

Patriam & Dominicam] & eas potest intendere, ut Romæ; vel remittere, ut Athenis.

Reipubl. quisque] Hinc illud Liv. 22, 14. *Qui capitalem fraudem aut quique pecunia judicati in vinculis essent, qui eorum milites apud se fierent, eos noxa pecuniæque se exsolvi jussurum*. Idem lib. 26, 35. *servos agricultores rempublicam abduxisse, nunc ad militiam parvo are emendo, nunc remiges imperando. si quod cui argenti arive fuerit, stipendio remigum & tribunis annuis ablatum*.

§. VII. Ἀξίαν] i. e. meritum. Aptitudinem barbaram vocat vulgus.

Dignitatem] expressit vocem Gr. sed melius reddidisset *meritum*. Voce autem *dignitatis* in simili re supra utitur. Sic & ipse appellare debuit ommissa voce *aptitudinis*, quam sine dubio refugerunt Romani. Victorinus in Rhet. Cic. de inventione: *Justitia est habitus animi ita informatus, ut omnibus rebus tribuat dignitatem, i. e. suam*. Sueton. Jul. 41. *Commendo vobis illum & illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant*. Sallust. Catil. 35. *fructu laboris industriaque mea privatus statum dignitatis non obtinebam*. Et quemadmodum Facultati Suam, sic Dignitati subicere poterat Meritum.

§. VIII. 1. *Facultatem respicit Justitia expletrix*.] Explettricem dicit Justitiam, quam vulgo commutativam vocant, opinor, inde, quod per eam expletur & satisfit cuique pro eo, quod ab illo accipimus: nam *explere* Latinis interdum est *satisfacere*, ut apud Justinum: *expleant detrimenta muneribus, contumelias honoribus, execrationes precibus*. Hoc facile tolero: sed quod eidem statuit minus arctum vocabulum συναλλακτικῆς, id est, *contractoria*, sive *commutatoria*, vel ut vulgo loquuntur, *commutativa*, id probare argumento non videtur. Nam, inquit, ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad hanc justitiam pertinet. At Aristotelici omnino dicunt hoc quoque esse ex συναλλάγματι, sive ex *contractu*. Nam ut Jurisconsulti contractus alios faciunt justos, alios quasi contractus, ut negotiorum gestionem, tutelam, rem communem sine inita societate &c. Sic Aristoteles lib. 5. Eth. cap. 5. contractus ait esse alios voluntarios, alios involuntarios: & illos quidem, emtionem, venditionem, mutationem, sponsonem, fænerationem, depositum, locationem, conductionem: hos autem alios clandestinos, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi

fervi corruptelam; eadem dolo factam, falsum testimonium: alios violentos, ut flagellationem, vincula, mortem, rapinam, convitium, contumeliam. Palam est casum, quem objicit auctor, ad hoc genus *ἀκρίσιον* sive *involuntarium* pertinere

Expletrix] quæ alias *commutativa* seu *correctiva*, & respicit illud suum.

Συναλλακτική] quasi diceretur *contractoria*.

Nimis arcto] quasi non sufficiat denominationes a potiore sumi. 3, 3, 2.

Mæa rei] qui mæam rem me incio quacunque occasione possedit.

Non est ἐν συναλλάγματι] imo ex contractu *ἐκκρίσιον*, ut appellat Aristoteles 5. Eth. 5. non voluntario, fortuito, &, ut JC. loquitur, ex quasi contractu. Dein est tacitum pactum omnium hominum post inventa dominia privata, ut cuique maneat & restituatur suum.

ἐπινοηθῆναι πάλιν correctivam.

Attributrix] *distributiva*. Alibi dicit *assignatricem* 2, 17, 2.

2. *Proportionem simplicem*] dicit Arithmeticam, cum numeri distant paribus intervallis, ut duo, quatuor, sex, octo; vel tres, sex, novem, duodecim; nam illic ubique duo, hic tres numeri interfunt. *Comparatam* Geometricam, cum quoties primus numerus in secundo, toties tertius in quarto: ut tria, sex, duodecim: nam quoties tria sunt in sex, toties sex in duodecim. Contractum societatis fieri proportionem comparata Aristotelicorum filii non concedent ei, nisi sit societas, quam JCTi vocant Leoninam ex Æsopi fabula. Princeps Araucionensis de mille aureis collatis in Indicas societates in distributione reddituum non teruncium accipit amplius quam privati. Quum vero in societate alicui major pars lucri datur propter eximiam operam, aut artem, quam adfert ad lucrum quærendum, non tamen intervenit Geometrica proportio, quia non habetur respectus personæ, sed rei quam in commune confert, idque accipit ex pacto. Itaque ibi quoque Arithmeticum par pro paridatur hostimentum, opera pro pecunia, ut loquitur Plautus. Vide Hornejum lib. 3. Ethic. cap. 12. num. 14.

Simplicem] cum distant numeri paribus intervallis, ut 2, 4, 6, 8. vel 3, 6, 9, 12. Proportio Arithmetica.

Comparatam] cum quoties primus numerus in secundo, toties tertius continetur in quarto: ut tres bis in sex, sex bis in duodecim. quæ proportio est Geometrica.

Si tantum unus] Ponit casum impossibilem: nempe omnes cives præter unum esse æquales; quod tum eveniet, quum omnes eundem nasum, os, oculos & faciem habebunt. Vide & Hornejum 3, 12, 7.

Commensione] Vide Hornejum 3. Ethicor. 12. num. 7. casum aut possibilem, proportionem Arithmetica.

3. *Res singulorum*] Vide Hornejum 3. Ethic. 11, 24.

In publicum] Exemplum est apud Livium

31, 13. eorum qui in publicum quid impenderunt.

Cyri magistro] apud Xenophontem in Cyripædia.

s. IX. *Largissime*] ne quis decipiatur, ut in tit. 2. Instit.

Quod rectum est] Officiorum regula Sen. 2. de Ira 27. Sen. 4. ben. 12. legem justique regulam esse.

Obligationem] reddit rationem quare obligans dixerit, & non consulens.

Permissio] reddit rationem quare obligans dixerit, & non permittens.

Ad rectum] Nam & honeste vivere inter juris præcepta est.

Solius justitia, qualem] Particularis, quæ vel *συναλλακτική* vel *Διανεμητική*: i. e. commutativa vel distributiva.

Quod rectum est] laudabile ac probandum.

2. *Strictius*] non pro lege scripta aut pro jussu imperantis.

Ἐν τάξει] i. e. ordinatum, constitutum.

Νῦν δὲ, jus constitutum *ἰσχυρὰ*] *πρᾶξιν* præcepta *ἰσχυρὰ* statuta, leges *πῶς* jus. Ab altera specie definitur *δικαιοσύνη*, *ἡρετὴ Διανεμητική* τῶς κατ' ἀξίαν. *ὅτι ἡρετ. καὶ κακ. p. 373.* Ab altera *δικαιοσύνη* ἐστὶ τὸ δίκαιον ἐν ἰσότητι συμβολαίων. *Ἡβ. Μέγαλ. 1, 34.*

Hellenista] Interpretes LXX. bibliorum.

s. X. 1. *Dictatum recte rationis*] Lex mentibus insita bene natis. Admonitio intellectina conscientiæ. Instinctus, insita notio.

Ex ejus convenientia] propterea quod rectæ rationi, vel ingenitis homini veri & æqui principiis congruat aut repugnet. *Perf. Sat. 5, 96. Stat contra ratio, & sceretam gannit in aurem, Ne liceat facere id, quod quis vitabit agendo.*

Rationali] humana.

Turpitudinem] ad abstinendum vel cavendum.

Necessitatem] ad faciendum vel præstandum.

2. *Debiti*] cum inest necessitas moralis.

Illiciti] cum inest turpitudine.

Per se] etiam non accedente jussu Dei aut hominis.

Divino voluntario] i. num. 15. ut cum Deus præcepit non tangi arborem scientiæ boni & mali; abstineri porcis & aliis animalibus, quæ pro immundis præscripsit Lex Mosaica.

Debita] ut tegere verendq, ut Paulus 1. ad Corinth. XI. 14. scribit. comam longam natura dedecere virum. i. e. honestas morum, quæ inter homines. Apostolus *φύσις* vocabulum etiam adhibet.

3. *Schola*] Scholastici.

Reductive] per applicationem aut interpretationem.

Injustitia carent] ut quæ nullius sunt cedere occupanti: quod per se naturæ non est, sed tamen eo refertur.

Honestas, aut oppositis] ut velare notas sexus, nec cum Cynicis in publico prurire. Sic Paulus 1 Corinth. XI. 14. *ἡ εἶδος αὐτῆς ἡ φύσις διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἀνήρ ἡδὲ εἰς ἑαυτὸν καμᾶ, ἀπὸ μὲν αὐτῆς ἐστὶ;*

4. *Non de iis tantum agere*] i. e. subjectam habere

habere materiam non modo ea, quæ ipsa natura comparavit sine disputatione aut constitutione humana, sed etiam res, ut sese habent, postquam in eis id, quod natura erant, iudicium humanum & consuetudo, aliquam partem mutavit.

Consequuntur] ubi homines fecere quod natura non erat.

Introduxit] intelligit dominium privatum quale nunc in usu, quo unusquisque suæ rei est dominus, nam natura omnia fecit communia.

Introducito] postquam hoc placuit, ut omnia non essent amplius communia.

Euripides] Vide similem locum in Plauti Proleg. Rudent. v. 10.

§. *Non extendit*] quæ, si ita licet loqui, Deus non possit.

Dicuntur tantum] quasi sint aliquid, mente concipiuntur & efferuntur tantummodo ac pronuntiantur; ut Centaurus, Chimæra, Gorgo: effectum autem habent nullum, & existere nequeunt. Phil. Entia rationis.

Repugnant] hoc est, ut scholæ dicunt, contradictoria sunt.

Ne a Deo quidem potest effici] quia Deus semel aliter statuit.

Intrinsicæ] per se ac sua natura.

Evia] quædam statim nominantur conjuncta cum vitio (malitia,) vel, quædam statim ut nominata sunt, junctam pravitatem præferunt.

Ut esse rerum, postquam sunt, & qua sunt] ut res, ex quo semel extiterunt, speciemque & habitum acceperunt, non aliam sumunt causam, & quod sunt, non precario, sed jam per se & ob suam materiam sunt; neque ut sint alienum beneficium expectare aut aliunde pendere necesse habent; ita & affectiones, quæ illis naturis materiisque necessario adhærent.

6. *Imago*] i. e. videatur imprudentibus & minus intentis aliquid mutari, ubi tamen jus constat, & ejus mutatum nihil est.

Acceptum ferat] i. e. se accepisse scribat aut testatum faciat.

Non erit homicidium] non magis quam si morbo hominem solvat; si naufragio aut alio casu vel mortalitatem ejus finiat, vel rem familiarem aut imminuat, aut ad alium transferat.

7. *Ante positas leges*] quibus illud jus a privatis ad selectos iudices translatum est.

§. XI. *Usus vix ullum*] neque enim brutorum inter se, neque hominum cum brutis societas est: tantum turpiores facit homines id non servant.

Utiens generalibus] quæ circa similia similiter agere novit, ut dixit in Prolegomenis.

Animalibus quæ sapientia carent] omnia animalia muta & ratione defecta quærere sua comoda, quamvis damno aliorum.

§. XII. 1. *Alicujus convenientia*] ut cum ostenditur innoxium hominem occidere esse injustum, quia natura appetit conservationem sui & omnium, quæ sunt ejusdem societatis.

Universalis] effectus ad omnes plurimosve

pertinens causam juxta late patentem & inter multos plurimosve communicatam.

Sensum communis] Cic. de leg. 16. *Communis intelligentia*. Horat. 1. Sat. 3. *Communi plana sensu caret*. Gell. 10. 22. *cum sensus intelligentiaque communis fide nobis notas res efficit*. Juvenal. 8. Sat. 73. *Rarus enim ferme sensus communis in illa Fortuna*. Arrian. Epictet. 3, 6. ὁ κοινὸς νόσ. Marcus κωνωννοσούλω, lib. 1. ad se ipsum, ubi Cas. Lactant. 3, 28. *in tantos errores inciderunt, ut etiam communem sapientiam non tenerent*. Phædrus fab. 7. *quibus honorem & gloriam Fortuna tribuit, sensum communem abstulit*. Seneca ep. 5. & 9.

2. *Λόγος*] omnes idem sentire ac dicere.

Κεῖτόριον] discrimen.

Facta inhumana] ut ἀνθρωποφάγοι, & quales Thraces pingit Florus 3, 4. quales qui conjugis matrum usi, qui decrepitos parentes, ne alerent, occidere: qui cadaveribus suorum pro cibo usi, aut canes pavere. Plutarch. de Fort. Alex. 328. Cic. 1. Tusc. 45.

§. XIV. 1. *Id pluribus*] divinum quippe tantum Hebræis & Christianis.

Potestas] Hic pro persona. Liv. 23, 11. *Magistrum equitum, quæ consularis potestas sit*. Lucan. 10, 136. *Discubere toris reges majorque potestas Caesar*.

Cætus perfectus] ἁυτάρχης Aristot. 3. Pol. 6. Πόλις δὲ ἡ ἁυτῶν καὶ κοινῶν κωνωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρχης χάρειν τὸ πρὸ εἶν, ὡς φάμεν, τὸ ζῆν δὲ δαιμόνιος καὶ καλῶς. Et 7, 4. Hein. 495. Ἡ δὲ πόλις αὐτάρχης. Et mox: πλὴθὺ αὐτάρχης πρὸς τὸ εἶ ζῆν καὶ πλὸ πολιτικῶν κωνωνίαν. Cicero 3. de rep. apud Augustin. *multitudo juris consensu & utilitatis communione sociata*. Et iterum, cætus j. c. & u. c. sociatus. Perfectus, sufficiens ad ea, quæ desiderat natura ad benecommodeque vivendum.

Non veniens] sed partim a natura, partim a jure gentium.

Ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus] 3, 7, 3, 9.

§. XV. 1. *Voluntate divina*] cognita & patefacta per singularem & propriam declarationem, non per insitum omnibus hominibus sensum.

Item divinum] quia naturæ rationali unus id insevit Deus.

2. *Post hominem*] Adamo.

In reparatione] Noacho.

Per Christum] quippe qui Ecclesiam antea Palæstinæ inclusam reddiderit Catholicam.

§. XVI. 2. *Judaorum illi*] Nam & Judæorum quorundam eadem sententia quæ Grotii. Munsterus ad Genes. 9, 4. Item Thomæ Aquinatis & Mar. Becani.

Subeundum fuisse legis Hebraica jugum] De judiciali lege concedo: sed de lege sacrorum & cærimoniarum fidentius assentirem, si viderem quomodo gentibus tempore veteris fœderis potuerit innotescere Christus, extra Judaïsmum. Nam ut in N. T. agnum immolatum pro peccatis mundi monstrant Verbum & Sacramenta:

ita Agnum immolandum in V. T. monstrabant cærimoniarum & sacrificia. Et ut nos vitam æternam speramus per fidem in Christum, qui jam apparuit, & pro nobis Patri satisfecit: ita prior ætas per Christum in fidem appariturum & satisfactorum: Extra Christum autem non est salus, quantum quidem nobis revelatum est. Sunt sane in Patribus, qui hac de re paulo crudius & liberius loquuntur. Clemens Alexandrinus affirmat Judæis legem, gentibus Philosophiam ante adventum Christi & universalem vocationem ad salutem suffecisse. Et alibi Philosophiam quondam per se Græcos justificasse. Chrysostomus scribit notitiam Christi illis, qui nativitatem ejus & ἐνανθρώπων sive incarnationem præcesserunt, necessariam non fuisse. At Justinus Martyr dixit, quia Christus est λόγος, Christianos censeri debere, quicumque εἰς λόγον, hoc est, cum ratione vitam instituerint: quos inter nominat Socratem & Heraclitum: & alibi, Socrati, ait, Christum ex parte agnitum. Vide Casaubonum Exercitatione prima adversus Baronium: hæc nemo facile Theologorum sanorum hodie concesserit. Nec videtur pati Paulus ad Ephesios cap. 2. vers. 12. *Mementote vos aliquando gentes in carne cum vocabamini præputium* (id est circumcisi) *ab ea, que circumciso dicta est facta in carne manu, vos, inquam, illo tempore fuisse separatos a Christo, alienos a civitate Israëlitarum, expertes fœderum, promissionis spem non habentes, & atheos in mundo.* Sic ille: nec credibile est in tanta Ephesiorum, maximi populi, turba neminem fuisse, qui legi naturæ obtemperaret, & ut inter homines innocentiam coleret. Cum illa tamen sua innocentia Apostolus illos facit expertes pactorum, spe vitæ æternæ destitutos, extra Christum, Atheos.

Quibus data non est] Judæis quidem, electo populo, lex primum data est, sed ut conditio fœderis, quod cum illis pepigerat Deus, promittens coelestia gaudia, si quis illam servaret. Si qui ergo de alienis participare fœdus illud & commodis ejus frui vellet, huic consequenter iustum erat, ut sibi quoque legem illam datam putaret. Quemadmodum XII. tabulæ non sunt positæ nisi civibus Romanis: itaque externos non obligabant. at si quis peregrinus privilegia & honores civis Romani appeteret, is non poterat se excludere ab obligatione juris Quiritium.

Audi Israël] Similis est præfatio decalogi, sive legis moralis: *qui eduxi te ex Ægypto*: quæ solis Judæis competit: & tamen nemo dubitat decalogum obligasse omnes homines: deinde cum Deus dicit, *Audi Israël*: sæpe non tantum intelligere debemus Israël secundum carnem; sed etiam secundum spiritum, ut Israël sint omnes fideles, seu qui *ordinant testamentum ejus super sacrificia*, ut loquitur Psalmus 50.

3. *Ille Cornelius*] Si non præputio, animo certe judaizabat. Quomodo enim poterat esse religiosus, & perpetuo in veneratione veri Dei, si verum Deum non norat? ut norat tum nemo gentiliam, nisi a Judæis edoctus. A publica professione videtur abstinuisset metu amittendæ

militiæ: neque enim poterat manere civis Romanus & miles honoratus præsertim, si palam Judaïsmum professus esset: ut hodie sub dominatione & jugo Tridentino multi sunt, qui stant animo nobilem: sed tamen metu amittendarum fortunarum non id præ se ferunt, & manent ubi sunt. Quales uti non condemnamus, ita propterea non desinimus omnibus auctores esse ut exeant quantum possint à Babylone. Hæc videtur & in Cornelio fuisse infirmitas: qui persuasum habebat penes Judæos esse fœdus, & verum Deum coli, & colebat religione privata: non tamen in legem illorum transibat. At id tum etiam non erat necesse, quia jam venerat Christus, & legi satisfecerat. Huic igitur infirmitati & erranti conscientiæ occurrens Deus misit ei Petrum Apostolum. Religiosi Græci appellantur ab eo, quod fuerunt post auditum verbi Dei, non ex eo quod erant, antequam illud acciperent. Quod peregrinis inter Judæos venientibus concessa quædam, quæ non ipsis, non eos solvit omni lege: sed argumentum est voluisse Deum, ne cogerentur illi pro imperio ad instituta Judæorum, sed ut esset libertas conscientiæ. Ipso illo, qui allegatur, loco, illis licere dicitur, Judæis non, quia addunt, *gens estis sacra Domino Deo.* Ergo non illi sacrati sic, quibus licebat. Quod exteris licuit supplicare, & victimas offerre, in eo tantum illis concessum videtur, quantum Hiram Tyrio, quum ei honor habitus, ut templo ædificando præberet materias: non quasi hæc perinde placuissent Deo ac Judaicus ab ipso præscriptus cultus, sed ut electo populo iterum vasa aurea ad sacrum præstarent Ægyptii: ut gentes hæc templo quasi tributa darent. Inde enim Judæorum opes. Tacit. 5. Hist. cap. 5. *Pessimus quisque spretis religionibus patriis tributa & stipēs illuc congregabant: unde aucta Judaorum res.* debebat dicere: *Religiosissimus quisque.* Sed hoc erat pravum de Judaïsmo Romanorum judicium. Quæ cum Syro Naamane, cum Ninivitis, Nabucodnosoro, Tyriis, Moabitis, Ægyptiis agenda habuere Prophetæ, temporariæ erant ac speciales vel indulgentiæ, vel denunciations: ex quibus non est colligendum, quod in universum fuerit faciendum adfectanti propria Hebræorum bona, *adoptionem, gloriam, fœdus, legislationem, cultum & promissiones*, ut loquitur Paulus Rom. 9. Quod autem Prophetæ abstinerunt vocandis ad Judaïsmum gentibus, ratio est evidens. non enim debebant involare officium Messæ, cujus erat plenitudo gentium, cujus vocare omnes, cujus reddere Ecclesiam Catholicam.

חסידו אומות] pii nationum de gentibus.

בן נכר] filius peregrinitatis.

נר וחושב] παροικῶν & παράδημος.

5. *Ab Ismaële vel Esavo aut Cethura posteris*] Mira conjectura. Atqui & Ægyptios, & Colchos & Æthiops circumcissione usos, testis Herodotus. Hi autem non Cethuræ, non Esavi, aut Ismaëlis, nec omnino Heberi aut Semi progenies, sed Ægyptii ac Æthiopes a Chami filiis descendunt, Mesreno, unde Ægyptus Hebræis

Hebræis terra Mesraim, & Chuso, unde iisdem Æthiopia terra Chusi. Et credibile est Ægyptios accepisse circumcissionem ab Hebræis inquilinis, Æthiopas ab Ægyptiis. Colchi autem, origine Scythæ Japetidæ fuerunt: & videntur circumcissionem etiam accepisse ab Ægyptiis, cum Sefostris, expeditione in Asiam facta, coloniam Ægyptiorum ibi collocavisset, cujus meminit etiam Valerius Flaccus lib. V. Argonaut. 418. Sefostris autem successisse Pharaoni in mari rubro submerso sentit Jacobus Usserius Archiepiscopus in Hibernia in Chronologicis.

6. *Ananias Izaten docebat*] At ibidem refert Josephus, alium Judæum Eleazarum monuisse regem, grandem ab eo injuriam Deo & legi fieri, & magnam esse impietatem, quod agnita veritate non circumcideretur: & huic pa-

ruisse Izaten: atque inde in omni vita Deo propitio ac vindice felicem & magnum fuisse.

Hæc sunt quæ responderi ab illa possint, quæ tradit auctor. Nos tamen ex durissimis non sumus, nec misericordiam Dei circumscribimus, & quid de bonis & honestis viris in paganismo statuerit, arcano illius & adorando judicio relinquimus.

קָדָשׁ וְיָ] *περὶ ἁγίου & δικαιοσύνης.*

7. *Ritualia*] Capita de cærimoniis.

§. XVII. 2. *Quæ nudi facti*] Nam & permissio extra legem est, permissumque habetur, quod nusquam vetitum. ea non juris est, sed facti, & tantum significat nihil obstare aut impedire, quo minus facias, si lubeat.

Hæc collectio] Hoc vel illud in lege Mosaica permissum est; ergo est juris naturæ.

A D

C A P U T I I.

§. I. 1. *Cicero tertio de Finibus*] c. 5. *Prima natura*] documenta, monita.

Ipsam sibi conciliatur] Amor & studium conservandi sui. Quod ipsum sese amat, sibi placeat, & curam sumit suæ salutis: alienatur autem & refugit perniciem & quæ eo ducunt. Seneca ep. 121. *Primum sibi ipsi conciliatur animal. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Simul enim conciliatur saluti suæ quidque, & qua juvant, illa petit, lasura formidat.*

2. *Notionem convenientia*] intelligentiam ordinis, concordia, decoris rerum agendarum. Gellius vocat utendi consilii reputationem, & honestatis utilitatisque veræ contemplationem, subtilioremque explorationem & commodorum delectum.

Convenientiam in qua] utpote in qua.

In qua honestum] Cicero c. 6. *In primis illis natura conciliationibus non inest honesta actio: consequens est; & post oritur.*

Commendat] ab illis ad hanc proficiscimur. Cic. cap. 7. eadem phrasi utitur.

3. *In puncto consistit*] stricte ac præcise accipiendum est.

Ad vitium deflectas] ubi quicquid remittas, summa turpitudine sequitur: ut deserere amicum non licet, juvare aliter atque ille velit, nihil impedit quominus honestum sit.

Reductum utrimque] Horat. 1. ep. 18. *Virtus est medium vitiorum & utrimque reductum.*

Etiā deberi] ut nisi facias, poenæ sis obnoxius.

Supra diximus] 1, 3.

Quod necessariam] quod formulæ societatis ratione utentium adversatur.

4. *Inter primam naturam*] Bellum non repugnare primis naturæ.

Retentio] Melius dixisset defensio vel tutela, nam *retentio* est quidem vox Ciceronis, sed significat vel *ἐπιχώρησιν* inhibitionem, ut cum auriga adducit frenos & sistit cursum 13. Attic. 21. vel cum quis dubitans assensum sustinet 4. Acad. 18. & 25. vel non solvere solidum 13. Attic. 23, 25. 1. 60. D. de leg.

Manum pro hasta] Lucret. 5, 1285. *Arma antiqua manus dentesque unguesque fuerunt.*

5. *Quæ secundo ac potiore loco*] Bellum non repugnare secundis & excellentioribus naturæ.

Dominium] certarum rerum proprium.

Jus esse occupantis] ut nunc quoque in iis quæ communia sunt, quæ publica, quæ universitatis.

Si unumquodque] Hinc jure culpatur Themistocles Lacedæmonios, quod imbecillitate fortiorum potentiam quærerent, Justin. 2, ult.

§. II. 1. *Ministris*] clientibus, libertis, servis. *Extraneorum*] infidelium, paganorum, gentilium.

Historia septem] Erant Cananitæ, Hehitæ, Hevitæ, Pheresitæ, Girgositæ, Amalecitz, Jebusitæ. Jesuz 3, 10.

Fuit enim] id bellum fuisset justum, etsi nullum aliud esset bellum justum, ex iis, quæ dicta sunt cap. 1, 10. & 15.

2. *De justis nihil*] certas & expressas, tanquam solas & vere justas non definiat.

Naturaliter] plerumque, ut plurimum.

Per fidem] quasi diceret, quod credebant ac certum habebant Deum esse Deum ipsorum & vindicem justæ causæ, ac velle eos armorum remedio adversus violentiam iniquorum uti. Fortasse tamen voluit Deus prosperasse illorum arma propter fidem, qua expectabant venturum Messiam.

§. III. 1. *Didicimus, accepimus, legimus*] I 2 I. di-

I. didicimus vel traditam a magistris, vel haustam ex liberis; nam accipere discentium est. Sic a sacerdotibus Ægyptiis numeros & cœlestia Platonem accepisse scribit Cicero 2. Fin. 29. Justin. II, 3.

Omnis honesta] quidvis tentaremus, nihil non licere putaremus, vel si occidendi essent, ad nos liberandos.

2. *Umbram*] simulacrum, imaginem, instar.

Commississent] cornibus invicem se petissent. Unde arietate frequens Senecæ pro impellere.

§. IV. 2. *Jure gentium*] Fortassis hoc vult, id quod in bellis justum est (nempe, non ut vim inferamus alios non lædenti, sed ut vim prohibeamus, armis resistendo si quis vim fecerit, & vitam, bona, libertatem nostram & nostrorum aggressus fuerit) id necessitate atque usu edoctas comparavisse gentes.

Justum, id est, plenum] Justum aliquando est, in quo adhibetur certus ordo modusque rerum ac verborum: & diversum est tumultuario, inapparato, incondito; aliquando, quod est juri conveniens, & contra est injustum, iniquum, illegitimum. Priori sensu bellum minus solenne non est justum; posteriori esse potest.

Inquit Livius] lib. 3, cap. 3.

XLII.] 41.

§. V. 1. *Jus natura vetat*] tanquam nunquam non turpia.

Aut præcipit] tanquam semper honesta.

Licent tantum] quæ sive omittantur, sive fiant, nihil peccatur, nisi quibusdam temporibus & occasionibus, quale est bellum gerere in offendentes.

Extra jus natura] non sunt de imperatis naturæ, sed de indulgentia; non leges, sed legum beneficia, quæ ubi valeant, ubi non, tempus & res præsens docent.

2. *Qui est in homine*] Hebr. כּאֲדָם in homine, & hoc referunt ad membrum sequens, ut sit per hominem, qui nempe juste vindicet facinus, sanguinem ejus effusum iri. Quod non improbat auctor ad locum istum.

Comminationem] Tanquam denuntiet Deus, quid ipse facturum sit vel per malos & injustos; solet enim & peccatis peccata punire: non constituat & ordinet lectum genus hominum qui vindices homicidii & similibus sint rerum capitalium. Quemadmodum Davidi minatur 2. Sam. 12, 11, & 12.

Interdictum] Noacho datum.

Latus non] nihil amplius vetat, quam Moyssi dictum.

Verba illa] effundere sanguinem & occidere.

Vitium includit] ut injuria effundere, infontem occidere.

Distinatam] consilio & proposito factam, non fortuitam.

Innocentis] qui nihil commeruerit, cur vita privaretur.

Non factum nudum] quasi minetur Deus, quid eventurum sit per aliquem in eodem actu peccantem.

Sed jus] Immo præcipit quid legitima potestas facere debeat.

3. *Rhadamanthi*] Pythagoræorum ἀντιπεπονθός, talio: Καίτοι βέλονται γε τῶ το λέγην καὶ τὸ Ῥαδαμάνθου ὁ δίκαιον, "Eike πάσι &c. Aristot. 5. Ethic. 8. Seneca ludo de morte Claudii: Illum tantum altera parte audita condemnat Æacus & ait: "Eike πάσι, 1. Magnorum Mor. 34. Καὶ τὸ ἀντιπεπονθός. ἢ μὲν τοιγε ὡς οἱ Πυθαγόροι ἐλεγον. ἐπειτα μὲν γὰρ ὠνόματο δίκαιον εἶναι, ἃ ἐπίησέ τις, ταύτῃ ἀντιπεθεῖν. Eiusdem op. 3, 4. Δοκεῖ δὲ πῶς καὶ τὸ ἀντιπεπονθός ἀπλῶς εἶναι δίκαιον, ὡς περ οἱ Πυθαγόροι ἐφασαν. ὡρῶντο γὰρ ἀπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθός ἀπλῶ. τὸ δ' ἀντιπεπονθός ὅσα ἐφαρμότιζέ εἰ ἐπὶ τὸ ἀξενεμητικὸν δίκαιον, εἰ ἐπὶ τὸ διορθωτικόν καὶ τοῖ βέλονται γε τῶ το λέγην ἢ τὸ Ῥαδαμάνθου ὁ δίκαιον. "Eike πάσι.

Seneca] præf. 5. contr.

Excipit] expiat.

4. *Conjectura divina voluntatis in legem ivit*] Ab insigni exemplo, quod Deus in fratricidam statuerat, homines ante diluvium argumentati & colligentes nondum placere Deo eadem eade lui, quamquam naturalis id ratio suaderet, capitali supplicio in homicidas abstinuerunt, quasi vetito ipsius Dei lege. Videtur speciosius dici quam verius: sane non extat præceptum Dei de homicida capite puniendo ante diluvium: sed cum prior ille mundus per annos mille sexcentos steterit, & haud dubie infinitis populis, nationibus, civitatibus frequentatus fuerit, vix videtur verisimile, ut eos aut naturalis ratio, aut sua securitas, aut necessitas, quæ delictis crescentibus augeri pœnas imperat, non docuerit tam justo supplicio scelus refrænandum esse. Edictum de Caino simile est illis rescriptis Principum, quibus alicui sine exemplo subveniunt, quæ personam non transgrediuntur, ut loquitur Imperator §. 6. Instit. de Jure naturæ, gentium & civili. Ipse Cainus ostendit se metuere & expectare quod fecisset. Cur? quia natura eum monebat: *Tibi quod non vis fieri, alteri ne feceris*. Quod autem pœnæ exemptus est, admitto facile rationem auctoris, ob hominum raritatem ei parci Deum jussisse: at id transiisse in legem cur videatur, cessante ratione & mundo tot seculis frequentato? Nec juvat exemplum Lamechi, quem accipere possumus hæc profatum, non ut gentium jus, sed suæ salutis muniendæ gratia, atque ut vindices facinoris a suo corpore & capite abstereret. Ut ille medicus regi Ludovico XI. apud Comineum lib. X. *Non dubito quin me quoque sis ejeturus, sicuti reliquos omnes, verum sanctissimo jurejurando tibi confirmo, post meum abs te discessum, non visurum te supra octavum diem*. Minæ sunt hæc, non jus aut veritas. Illud facile concesserim, in paucitate hominum & ante diluvium & post (& si tum jam capitale supplicium edicto sanxisset Deus) aliquamdiu exilio tantum aut multa diversos apud populos fuisse culpam homicidas. Id non confirmant tantummodo, quos advocat auctor, sed & leges barbararum gentium, quæ Romanum imperium conculcarunt. Lex Salica tit. XLIII. *Si quis*

quis ingenuus Francum aut Barbarum hominem occiderit, qui lege Salica vivit, octo millibus denarium, qui faciunt CC. solidos (solidus intelligitur aureus, qui XL. denariis argenteis aestimatur, de quo egimus in lib. 3. de pec. vet.) culpabilis judicetur. Si quis Romanum hominem, convivam Regis occiderit, duodecim millia denarium, qui faciunt CCC. solidos, culpabilis judicetur. Lex Alemannorum tit. XLIV. Si quis hominem occiderit, ex weregeldis (weregeldum genus multæ) eum solvat. Si feminam, XVIII. weregeldis. Lex Bajavaricorum, tit. 3. num. XIII. Si quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus suis si habet: si autem non habet, solvat duci, vel cui commendatus fuit (i. e. qui patronus ejus, vel cujus ipse cliens) dum vixit, bis LXXX. solidos. De feminis eorum, si aliquid de istis actis contigerit, omnia dupliciter componantur. Lex Ripuariorum: Si quis ingenuus hominem ingenuum Ripuarium occiderit, CC. solidis culpabilis judicetur. Lex Saxonum: Qui nobilem occiderit, 1440. solidis componat. Lex Angliorum: Si quis adelingum occiderit (distinguebant homines in Adelingos, Frilingos, Ligios, i. e. nobiles, liberos & servos) DC. solidis componat, qui liberum occiderit, CC. solidis componat, qui servum occiderit, XXX. solidis componat. Lex Frisiorum. Si nobilis nobilem occiderit, LXX. solidis componat: si nobilis liberum occiderit, solidos LIV. & unum denarium solvat; si liber nobilem, LXXX. solidis componat. Lex Longobardorum lib. 1. tit. 9. Si quis homicidium perpetraverit absconse in Barone libero vel servo vel ancilla, & unus fuerit, aut duo tantum, qui ipsum homicidium fecerit componat DCCCC. solidis.

5. Severius occurrendum] verbis adductis ex Genes. 9. v. 5. & 6.

Ut insons] ut liceret cunctis bonis & innociis necem fraude interfecti hominis ulcisci & homicidam perimere; quique id fecisset, ut nullam culpam contraheret.

Institutiis judiciis] postquam placuit & lites dirimendas & delicta punienda selectis iudicibus & magistratibus committi.

Summas ob causas] qui multi eo jure abutebantur.

In jure ejus] Numer. 35.

6. Populos extraneos] exfortes fœderis divini.

7. Conjectura] Quod statuerat jam Deus homicidam capitali supplicio puniri, id interpretati sunt homines cum velle extendi ad eos, qui non levius peccarent homicidis in societatem humanam, & hos par supplicium luere.

Imperii societatem] unde lex majestatis.

8. Incestas] intra gradus consanguinitatis vetitos jungi.

Quod ipsum] adulterium esse crimen, quod plectat iudex.

9. Non posse expiari] piaculo obligari omnes regionis incolas, ubi homicidium factum est, quod tolli nequeat.

10. Cum legibus] ut apparet ex Fragmentis JC. cum lege Moysis collatis & editis a P. Pithæo Lutet. 1573.

§. VI. 1. Extra præcepta] præter mysteria & summa capita Christianæ religionis.

3. Interpretem tantum agere legis per Mosem data] Coccejus de Fœdere cap. 12. num. 357. Altius Theol. Elenct. p. 411. Hæc tamen sententia communis est omnium Protestantium: Christum, nec universis, nec singulis decalogi præceptis quicquam addidisse, quod ad perfectiorem Dei cultum in N. T. pertineat; quia lex Dei perfecta est, cui nec addi quicquam potest nec detrahi. Deut. 4. v. 2. & 12. v. 32. Psalm. 19. v. 8. & obedientiam omnem, non modo externam, in sermone, gestu, facto, sed etiam internam mentis, voluntatis, affectuum complectitur: Matth. 22. v. 38. & 39. Deut. 27. v. 26. eoque & vitam æternam & pollicetur & dare potest servantibus. Levit. 18. v. 5. Deut. 30. v. 19. Luc. 10. v. 25. & 28. collatisque inter se locis ad Rom. 10. v. 5. Gal. 3, 12.

Negant iidem legislatorem proprie dici Christum, nisi quatenus cum Patre & S. Spiritu Deus Triunus legem dedit Mosi in monte Sina. At qua Θεωδωρον & medius atque interpret Novæ Testamenti est, non concedunt legislatorem esse, quia Mosi ejusque legi opponitur tanquam gratiæ & virtutis auctor. Joann. 1. v. 17. officiumque habet proferre Evangelium ex sinu patris, intercedere, & fieri victima pro nobis & dato S. Sancto nos patri reconciliare. Joann. 1. v. 18. Matth. 20. v. 28. 2. Corinth. 5. v. 19, 20, 21. Ad munus sane propheticum in erudiendo populo pertinuit instauratio & vindicatio legis, remotis Phariseorum additamentis & pravis interpretationibus: cæterum nec alia legis præcepta tradidit, sive per se, sive per Apostolos, quam Moses, nec aliam explicationem addidit, quam quæ a Prophetis tradita est, & semper tradi debuit. Sic quidem nostri. At Pontificii statuunt Christum in Evangelio legem Moysi ex imperfecta perfectam, vel ex perfecta perfectiorem reddidisse. Sociniani quoque longum texunt catalogum eorum, quæ singulis capitibus decalogi addiderit: de quibus plura Theologi. Sic igitur contra Socinianos hic disputat, ut multa illis concedat.

4. Aspectabilium] quæ in oculos incurrunt, quæ pro exemplis sunt.

§. VII. 2. Omnis coercitio] Merum imperium est habere gladii potestatem l. 3. D. de jurisdictione. Tacit. 3. hist. 68. Vitellius assistenti consuli exsolutum a latere pugionem, veluti jus vitæ necisque civium reddebat.

Qua Reges] potentia sua utendo ad bonos mores introducendos, malos excludendos aut supprimendos.

Qua homo] ut sibi temperet abstineatque injuria; ut se pium & moderatum præstet.

3. Quam Deus tantum] quales sunt res, quas sustinet Deus ac patitur tantum, & hætenus regit, ne ulterius evagentur, quam fert aut justa ejus ira, dum malum punit per malum; aut indulgentia, dum spatium dat ad poenitentiam; aut sapiens consilium, dum malum aliunde ortum facit initium & occasionem boni, ut man-

cipationem Jofephi reddidit viam ad potentiam ejus & ad Patriarchas alendos in Ægypto; perfidiam Pilati & Judæorum erga Christum principium liberandi generis humani.

Ad animum maxime] quæ non consistat in externo tantum opere, quod coacti & inviti præstamus ad voluntatem potentioris, sed maxime in studio & affectione atque propensione animi, cum volentes lubentefque paremus.

Voluntate Dei approbante] non modo permitte.

Omnes homines] tanquam quod in V. F. revelatum est, non obligaret omnes homines, sed tantum Hebræos.

4. *Edeffendorum rege*] Abgaro, quasi dederit ad Christum & ab eo receperit Epistolam. Euseb. I. cap. 13.

5. *Concussionibus*] extorsionibus pecuniarum I. 1. & 2. D. de concuss.

Perfector] Potius clarior & evidentior, quam fuerat sub umbris sacrificiorum & cærimoniarum. Πάντες γὰρ οἱ περὶ τῆν κριτὴν ὁ νόμος ἕως ἰωάννου ἐπερφήτ' ὄσαν.

Militia abire] ut sacerdotio abire Gell. 6, 7.

6. *Generalia contrahi*] generalibus derogari per specialia; generalia strictius accipi oportere quam sonant.

7. *Ad implendam*] Ὅχι ἤλθεν κατὰ λῶσιν, ἀλλὰ πληρῶσιν non ut irritam faciam, ne sit, sed ut illi satisfaciam, hoc est, in moralibus: ut perfectam illam sanctitatem, quam requirit lex, & humanus nemo potest assequi, præstando pro fidelibus & piis liberem eos diris, quibus fulminat lex contra peccantes & supplicium meritos. In ritibus & cærimoniis: ut ei satisfaciam exhibendq Messiam, qui omnibus sacrificiis & victimis significatus est. Πληρῶσιν, ut & implere, satisfacere. Salmaf. ad jus Attic. p. 34, 35.

Implentur lineamenta] Ut in pingenda imagine primum ducuntur lineæ quædam, quibus signantur ex tremitates partium; dein vacuum illud, quod fuit inter extremitates, coloribus impletur; & tum exhibetur perfecta rei species, cessantque notari primi illi ductus: sic L. C. completam dici vult, quum qui rudibus & primis quasi lineis adumbratur Christus, in effigie & corpore apparuit, & sacrificium, quod in Judaismo simulabatur, præstitit. Theophylact. p. 28. ὅστις ἐνεῖν (ὁ νόμος) ἐκπληρῶσιν, ταῦτα ἔτι πλείους ἐζωγραφῶσιν. Isidorus lib. 19. Orig. c. 16. *Pictores prius umbras quasdam & lineas future imaginis ducunt, deinde coloribus implent tenentes ordinem inventæ artis.*

8. *Quoad impietatem*] sive ut puniri non possent a iudice forensi, etsi conscientiam læderent; sive ut ne conscientiam quidem gravarent.

Ob qualemcumque] non enim licere voluit id nisi ob mores graviore, ut loquebantur olim, Ulp. tit. 65. 9. hoc est, ob adulteria. Matth. 5, 31.

Ab eo qui laferit] solius vindictæ causa litigare Matth. 5, 38, 39, &c.

Nihil facit contra legem] Dilectionem ini-

mici etiam V. F. præcipit Exod. 23. v. 4, 5. Prov. 25, 22. & est in eam rem exemplum Elisæi 2. Reg. 6, 22.

Huic] iudici.

9. *Actor. 19.*] ubi de Demetrio.

10. *Ejurati*] depositi, vel abdicati. Sic autem Romæ loquebantur ideo, quod abeuntes consulatu pro concione jurare solebant se nihil contra leges fecisse.

13. *Qui ut rei fiant*] ut compellantur facere quod jus & æquum est. Taciti verba imitatur 3. ann. 13. *petitam armis rempublicam, utque reus agi posset, acie victum.*

Suum habere momentum] potest facere ut intutum sit illos aggredi.

14. *Qua gentes*] ea parte qua nationes alias præter Israël posteros excludebat a fœdere Dei.

15. *Qui Israelitarum*] non aliam ob causam jus belli gerendi Hebræis fuisse, quam ut acquirerent terras septem populorum devotorum a Deo illis attributas.

Humano jure] iusto titulo possidendi, quem vel naturæ vel gentium vel civile jus sanxit.

§. VIII. 3. Τῶ ἀδικεῖν] τῶ ἀσεβῆ.

Eos qui impetuntur] privatos, quibus fit injuria.

Tali, qualis] levi, quæ plus habeat contumeliæ quam detrimenti.

4. *In profanis auditoriis*] ad paganorum iudicum tribunalia. Sic auditorium principis I. 18. D. de Minorib. præfecti prætorio I. 30. de reb. cred. Alibi auditoria iudicum & magistratum.

Ad extraneos] ἀλλοφύλους, ἀπερὶ μῆτες.

Tanti habuit] cui tanti fuit non litigare, ut maluerit fraudari, quam lites sequi.

Lites exsecratur] a litibus abhorret. Justin. 13, I. 38, 10. 39, I. *lites gravatur.*

Probari a probis] optimo cuique potius videri, id omnes suum nomen professos curare & observare jubet.

Ut transgat] citra iudicem controversiam dirimat & rem componat.

Non consistere] non strictissime ac præcise accipienda. i. num. 1.

Angariabit] omissis rebus tuis viæ duces esse, onus portare, jumentum aut vehiculum præbere coget. Angari dicebantur nuntii regum Persicorum. Illis jus erat per vias obvio cuique auferre recentiore equum aut adigere homines ad illa, quæ diximus, & similia præstanda.

6. *In infinitum*] sine limitatione de omnibus omnino rebus & quantacumque summa accipias.

Aliis sit laxamentum] ut alii facilius vivant, vos spoliari a vobismet ipsis & in arcum redigi.

Αὐτὸν ἰδῶ] quod de meis opibus mihi supersit, & indigentiam amicorum sustento.

7. *Sic divortii*] quemadmodum maritos voluit uxoribus, quarum læderet, ne perpetuo eas male tractarent, libellum repudii dare, & eas a se dimittere. Formula in not. ad Matth. 5. 31.

Talio esto] ejusdem membri in auctore injuriæ rumpendi petitio esto.

Restrictiore] non tam late patente.

Delicatis] fastidientibus, impatientibus.

Quam ex se qui] ulcisci. §. 2. Instit. de his qui sui vel alieni.

Alius] Nonius p. 430.

Constat contumelia] Mss. editique, constant contumeliam. f. circum adstant contumeliæ.

Humilitas animi] *μικροψυχία*.

Contrahentis] in angorem prolapsi.

8. *Invitas novam*] das audaciam lædenti ad iterum te offendendum.

9. *Comma 17. collatum*] Priori proximus & frater appellantur, posteriori cives. Nam meminere injuriæ civium tuorum.

Pralia Domini] non nisi justa bella gerēbat.

10. *Latius proximi*] quia in N. T. Christus demonstravit, proximum esse nobis non modo civem, sed & quemvis hominem.

Devoti] ut septem Cananæi.

Bonum innocentis] quod est ut puniatur noxius, ne impunitas augeat in istum & similes improbitatem.

Bono nocentis] quod ille bonum sibi putat, ut ei parcat & nihil luat.

Bonum commune] ut refrænentur delicta supplicii.

Privato] singulorum alios injuria afficientium, ne quid mali vicissim patientur.

Dilectione innocentium] ne hi periclitarentur, si malis impunita essent factora.

12. *Procurate honesta*] hæc Bezae versio *προνοήσομεν κατὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων*. Vulg. *providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus*, Castalio: *date operam, ut vos apud omnes homines honeste geratis*. Nec male sit, honesta sectantes in exemplum & confessione omnium hominum. Vel ut, quantum fieri potest, apud omnes homines bene audiat. Matth. 5, 17.

Date locum iræ] spatium, advocacionem, ut loquitur Seneca ad Marc. cap. 10.

Popularibus] civibus, quibuscum est similitas, mitius tractandis quam in hostes externos consulimus.

Latius patientia] etsi ad plures pertineant ob vocis Proximi significationem productam.

Capitum sectiones] Et habuit longe alias vetus Ecclesia, de quibus videndus Casaubonus initio Notarum ad N. T.

Cohæsit] olim junctum & continuatum fuit.

13. *Exigitur*] per magistratus quæque pars est illius holtimenti & vicissitudinis quam minuit & ab sese jubet expectari Deus.

Explendi] quam privata libido sumit, ægri & crudelis animi solatium.

14. *Prodigiosam illam*] quæ vexandos Satanæ tradebant discipulos non audientes.

16. *Faginus adstabat*] quum ligneo poculo contenti essent. Ovid. 8, 670. *fabricataque fago Pocula, qua cava sunt, flaventibus illita ceris*.

Ambitiosa fames] ostentatrix sui.

Diffusus Bacchus] *saccatum vinum* Martial. 2, 40. 8, 54. ubi Scriver. *Saccos vinarios* appellat Plinius 24, 1. *Ignoto consule, ante multos annos, ut, qui tum fuerint cost. ignoretur*.

Murrhaque] murrino vel murreo calice. Sueton. Octav. 71.

Contradictionibus] *ἐναντιομασίαις*.

17. *Ad bellum privatum*] armatam defensionem sui.

§. IX. 1. *De scripti sensu*] in Statu judiciali qualitatis ante judicium, qui dicitur Legalis vel legitimus, utrum Scripto præcise adhaereri debeat, an sententia & voluntas scriptoris spectanda sit. Ad Herenn. 2, 9, & 10.

2. *Magnificentius*] propositum vitæ sublimioris, quæ non potest ab omnibus exigi.

Si quos militia præventos] si qui sacramento jam tenebantur & militabant, antequam fierent Christiani.

Quem Christus] Matth. 8. 10.

Quem Petrus] Act. 10.

Signata] per baptismi signaculum. Tertull. de spectac. 24.

Cavillandum] Videtur legi oportere, *cavillandum*. nam *Cavillari* est quidem frequens Tertulliano, sed pro *decipere, fallere, frustrari*.

3. *Cum Judæi Roma urbe*] Tacit. 2. annal. 85. Suetonius Tiber. 36.

Sacramento divino & humano] quod promittitur Deo in veræ religionis professione, & quod juratur imperatori gentili in militia suscipienda. De corona II. *Credimusne humanum sacramentum divino superduci licere*.

In delictis] Scribendum censeo, in debitis. Castrensi munium debita sunt, quæ Livius vocat *militaria justa* lib. 24, 48. Sic Seneca, quæ in Med. v. 997. vocavit *justa functis*, Troad. 602. *debita exanimis* appellat. Quot vel quam multa alia sunt ex officiis & operibus militiæ legitimis, quæ Christianus debet transgressiones vel peccata interpretari?

4. *Ad præclarissima*] ad separandos se a vulgo & a turbis secularibus & ad summum gradum vitæ innocentis atque a rebus remotæ consequendum instar Henochi, Eliæ, Johannis Baptistæ.

Consilia divina] ea quæ erant proposita proximis & singularibus, nec nisi illis qui extraordinariis dotibus & donis divinæ indulgentiæ instructi essent, aggredienda acciperent quasi communia & necessaria & nemini non assectanda. Gregor. Nazianz. 3. in Julian. cap. 94. *Ἐπιτα πῶς ἐαίην ἡ λογίζη ὁ Θεὸς τὸ τῆς ζῆτης ἀκροσυγκλείων χειριστῆς, ὅτι τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας, τὰ μὴ ἀνάγκη ἐχρῆται ὀπισθοδρομοῖς, ἀλλ' ἢ μὴ φυλάττωσι κίνδυνον τὸ ἢ σὺν ἀνάγκη, ἀίρεσιν ἢ, ἀ φυλάττωσι μὴ πῶς ἢ ἀντίδοσιν, μὴ φυλάττωσι δὲ ἢ ὄντι σὺν κίνδυνον, &c*

Nec adilitatem] Opinor quia ædilitium erat dare ludos. Cicero 1. Verr. 54. Sueton. Jul. 10. Ludi autem erant honos decorum, quos despuebant Christiani. Sed & Prætorum. Tac.

Navigaturum] quia aut lucri fere, aut voluptatis, aut bellandi causa navigatur, quorum omnium ergo nihil suscipiebat primævus ille rigor.

5. X. 1. *Nisi forte militet*] nam militantes caligati.

2. *Conciliabula*] Conciliabulum, vicus vel pagus qui haberet jus nundinarum. Sigon. de jure Italix 2, 15. Liv. 24, 56.

Militum precationibus] Claudianus 6. Conf. Honorii 340.

In corona] In libro de Corona.

4. *Siliani*] ut si quis domui suæ occisus esset, de servis, quotquot sub eodem tecto fuissent, quæstio haberetur, omnesque supplicio afficerentur facti autem V. C. 762. P. Cornelio Dolabella, C. Junio Silano Coss. Augusto imperante. Exemplum apud Tacitum 14. annal. 42.

Culleo] sacco coriaceo cum cane, gallo galinaceo, vipera & simia, inque mare abjicendis §. 6. Instit. de publ. jud. Cic. pro Sex. Roscio cap. 25, & 26. Juvenal. 8, 214. & 13, 155.

Labaro] vexillo Prudent. 1. Symm. 488. *Christus purpureum gemmanti tentus in auro signabat labarum.* Euseb. de vita Constant. 1, 31.

7. *Canonem Synodi Nicænsis*] Quatuor gradus erant pœnitentiæ in veteri Ecclesia. I. *ἠεροκλαυσις deploratio*, illorum qui admisso peccato extra Ecclesiam stantes cum luctu & lacrimis ingredienti orabant, ut pro se Dei misericordiam elicerent; & hi dicebantur *ἠεροκλαύοντες quasi adfentes*. II. *Ἀκρόασις*, eorum qui in prodrōmo vel porticu aut vestibulo Ecclesiæ stantes divinas scripturas audiebant usque ad lectionem Evangelii, & dicebantur *Ἀκροάωμενοι, Audientes*. III. *Ἰνὸπιώσις, Submissio* eorum, qui jam intra Ecclesiæ septa post suggestum tamen, ut videtur, inclinati & genu submittentess stabant, & cum catechumenis egrediebantur, & vocabantur *Ἰνὸπιώοντες, Succumbentes* vel *Succumbentes*. IV. *Σύστασις, Constitutio*, qui jam cum fidelibus consistebant orantes, nondum tamen ad sacramenta admittebantur, his nomen *Συνεστῶτες, Consistentes*. Videndus Christoph. Justellus ad Codicem Canonum Ecclesiæ universæ.

Cingulum] *δορυμέμβριον τῆς ζώνης*. Milites altius cincti & procincti quo expeditiores forent. Et militum balthea zonæque. Tacit. 2. histor. 88. Horat. 2. epist. 2, 40. Cinctus, qui militat, præfertim honorata militia l. 25. & l. 38. §. 1. D. de testa. mil. Ammianus lib. 22. p. Et cingulum nunc pro militia, nunc pro ducatu aliquo & gradu altiore vel honore militiæ l. 5. Cod. Qui mil. præf. binis merere cingulis. l. 9. C. de metatis, illustribus dignitas vel sub cingulo vel citra cingulum l. 2. C. ut dignitatum ordo serv. l. 5. C. de apparit. mag. mil.

Pecuniam darent & beneficiis] *ὡς ἡμᾶς καὶ ἀργύρια πωροῦσθαι καὶ βενεφικίους καταρθῶσθαι τὸ ἀναστραφῶσθαι*. Militiæ enim vendi poterant & obligari. Novell. 53. cap. 5. l. 22. Dig. de leg. 2. & testamento relinqui l. 11. §. 16. D. de leg. 3. Beneficiis autem recepisse militiam dicuntur, qui-

bus ea contigit gratia, suffragatione, commendatione alicujus. Suet. Jul. 75. *Quibus ex commendatione Pompeji ordines dederat.* Tib. 12. *Venit etiam in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones.*

Faceant] *ἠποπιπέτωσιν μὲν τὸν τῆς τελετῆς ἀκρόασις χρόνον*. Respiciunt hæc verba duos ex quatuor gradibus Pœnitentiæ in veteri Ecclesia, qui erant *ἠεροκλαυσις, Ἀκρόασις, Ἰνὸπιώσις, Σύστασις*. Casaub. Exercit. in Bar. 16. num. 43. p. 552. Salmaf. in Epist. Simplicii Verini nomine p. 113.

Orationibus communicabunt] precibus publicis interesse poterunt.

Humanius cogitare] de admittendis illis ad *Κοινωνίαν ἢ Συναξίαν* ad participandam Eucharistiam.

Indifferenter tulerunt] *ἀδιαφόρως ἠνεγκαν*. Sueton. Domit. 23. *Occisum eum populus indifferenter, miles gravissime tulit.*

Habitum] *ἄξιμα τῷ εἰσέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν*. Speciem, mimum, imaginem.

8. *Licinius*] qui Constantini M. affinis fuit & cum eo aliquamdiu imperavit, acerrimus Christianorum persecutor, donec ex hac ipsa causa bello inter eos orto victus & occisus est.

Abjecisse cingulum] renuntiavisse militiæ.

Confessores] qui in periculum adducti & tormentis subiecti fidem servaverant, non etiam occisi erant, ut Martyres.

Cingulum abjecerant] qui quod Christianam religionem suscepissent militantes, & viderent, se salva conscientia manere in militia non posse, per quam idolis servire cogebantur, missionem impetraverant.

9. *Et ascetis*] Ascetæ, qui studio precum & meditationum sacrarum omissis rebus excedebant seculo & corpus domabant & exercebant; ut Monachi, Stylitæ, Inclusi, Hesychoastæ. Vide Gretseri Variar. 1, 3.

Officium Romanorum] *Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν*. In Zonara vertitur, *Romanam præfecturam*: in Balsamone, *Romanum magistratum*. An Romanum, ut Tertull. infra 4, 5, 84.

Cleri honorem] Ecclesiasticæ functionis. Suidas: *κλήρῳ, σύστημα τῶν ἀρχόντων καὶ πρεσβυτέρων*. Hæc erat simplicitas primævæ Ecclesiæ. postea tanta ordinum varietas & copia accessit.

11. *Non modico profectu*] quod exemplum non parum profuit ad eos, qui jam erant Christiani, confirmandos, & ad complures, qui nondum erant, faciendos.

Tunc agnoscebant] negabant Cæsari obsequium quo essent in Deum peccaturi.

12. *Hæc fuerunt hætenus*] Hæc sunt causæ, propter quas in hunc diem usque non dubitavimus & operæ pretium putavimus vitam in discrimen mittere, quas tanti putavimus, ut pro eis pericula non recusarem.

A D

C A P U T I I I.

§. I. 1. **Q**ui jurisdictionem] Abutitur vocabulo, & idita accipit generaliter, ut & imperium comprehendat. Sen. de clem. 1, 1. *quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, &c. qua ruant urbes, que oriebantur, mea jurisdictione est.* Cic. 2. agr. 36. *ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbes, nationes, provincias, terrarum denique orbem subjugaretis.* Alioqui & jurisdictione aliquando sine potestate gladii est.

Antiquius] Quippe quod jam gestum sit ante respublicas constitutas. cap. 1. n. 2.

2. *Judicia publica*] Ex quo personarum publicarum lectæ sunt, quibus solis datum, ut jus administrarent, & rerum capitalium vindices essent. Est autem inter judicia publica insigne de vi & vi armata §. 8. Inst. de pub. jud.

Ab eo cujus nihil] cujus ipsius res non agitur, ut possit bona fide medius & neutrarum partium esse, nec propriæ causæ respectu corumpatur.

Nimum saepe amantes] Pindarus apud Gregor. Nazian. 3. in Julian. p. 96. *τὸ οὐκ εἰς τὸν πῆλξ.* Sallust. Cat. 51. neque enim cuiquam mortalium injuriarum suarum parvæ videntur.

Quod jus putant] in qua opinione sæpius decipiuntur.

Nihil manu] vi privata.

§. II. 1. *Ubi cessat judicium*] Sic excusabant scelerata Octaviani initia adulatores aulae: necessitudine reipubl. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum. Tac. 1. ann. 9.

Momentanee] ad tempus aut perpetuo.

Locis non occupatis] quæ nemo in ditionem suam vindicavit.

Judicem non audiant] si per rebellionem, seditionem, dissidium intestinum sit justitium.

Judex aperte] Quo prætextu Cæsar invalit piratas. Velle. 2, 42.

2. *Impunitatem inducere*] excusare & connivere, si quis tale fecerit quippiam, sed prorsus jus dare fugiendi.

Mandato divino] de qualibus supra 2, 2.

§. III. 2. *Quasi licuerit*] Interpretatur antehac ad istum diem, dum stant Moysis cærimoniarum, licuisse; nunc autem postquam Evangelium annuntiari cœpit, sisti usum gladii. Cavillatur in vocabulo *Satis*, quod & significat, *Non plus, &c., Non ultra.*

Æquitas] quid liceat communi jure.

Veritatis] quid verum & justum sit Christianis.

3. *Ut talis patientia*] ut nemo teneatur aut necesse habeat pati, se indefensum occidi.

Bonis inequalibus] ut patientis bonum est servare vitam fragilem & mortalem; aggressi non

perire inter peccandum, & sic cum præsentis vitæ etiam spem futuræ atque æternæ perdere.

Opus habere] non sic se affectum sentire ut repente vitam dimittere possit cum spe salutis æternæ.

Morali judicio] quod diversum a naturali rem æstimanti ex sese; non ex adjuncta causa, quæ vitiosam eam aut probabilem reddit. Judicium morale interpretatur rem non esse rem eam, cuius nomine vocatur, si vitium habet adjunctum. Hoc igitur judicio periculum in quod quis ultro se conjecit, & ex eo se eximere potest, periculum non putatur hætenus ut alter illi potius quam sibi parcere debeat. Judicio morali res non esse æstimatur id, quod est, propter adjunctum vitium. Tale significat Cicero lib. IV. famil. IV. *Quando effugi ejus offensionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc remp. non putare*, hoc est, me judicio morali hanc remp. quæ sub Cæsare est, putare non esse rempublicam, sed tyrannidem.

4. *Essenis*] Secta Judæorum, ut & Pharisei erant & Sadducei: sed isti omnium severissimi & continentissimæ disciplinæ. Joseph. 18. Antiq. 2.

Proverbium] Sermo *ἑπεὶ βολικὸς* & figuratus.

5. *Non magis universale*] sine exceptione accipiendum.

Alapa par] in qua plus sit contumeliæ, quam noxæ aut periculi.

6. *Non tuendi, sed ulciscendi*] Nam *ἐκδικεῖν* utrumque significat, & *tuere*, & *ulcisci*. Unde Ecdici defensores civitatum Plin. 10. Epist. III. Hoc secutus est vetus interpres, cum illud dedisset.

Ἐμοὶ ἐκδικησὶς] *Mihi vindictam; ego rependam.*

7. *Armorum usum*] Quale Homeri *Ὀδυσσ.* π. 294. *αὐτὸς δὲ ἐφέλεκται ἀνδρῶν σίδηρον.* Quod sic reddit Valerius Flaccus lib. 5. Argonaut. 540. *Namque virum trahit ipse chalybs.*

Patientia sequester] Sequester est, apud quem res controversæ possessionis deponitur & custodiæ mandatur. Vide ad Taciti ann. 3, 71. Sic facit Deum patientiæ sequester & injuriam suam penes eum seponit, qui ob divinum præceptum accepta injuria abstinere vindicta, & eam arbitrio cœlesti remittit & committit.

§. IV. 1. *Servili contubernio*] Servorum proprie non sunt nuptiæ, sed contubernium; & nupta servo non uxor, sed contubernalis. M. Seneca contr. 21. in contubernium deducta servi domina est. 1. 14. §. 3. D. de ritu nupt. 1. 12. §. 33. D. de instru. Contubernales quoque servorum, id est uxores. Petronius cap. 56. *Contubernalis mea mihi factum facit.*

Effectus peculiare] Testamento datur & adimitur

L

dimitur

dimitur hæreditas, non codicillis l. 2. & pen. Cod. de codicil. Nuptias sequitur patria potestas, non contubernium.

Ritus quidam] ut fiat rerum repetitio & illis negatis indicatur 3, 3.

2. *Magistratum quemvis*] non maximum vel summum necessario exigit.

Injussu populi] Quin Sulla speciem libertatis & summi juris penes populum reliquerat. At Marciani, multoque magis Triboniani ævo omnia penes unum principem; populus nullo numero. Hinc inexpiabilis ira Tiberii in Pisonem, ob bellum provinciæ illatum, quamvis ipse illum in Germanicum subornasset, Tacit. 3. ann. 14.

3. *Æquitatem recipiunt*] Hactenus pro veris admittuntur, quatenus æquum bonumque patitur.

Ei, qui jurisdictioni] Paulus l. 5. §. 1. D. de officio ejus, cui jur. m. Mandata jurisdictione privatis etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari, quia jurisdictio sine modica coercitione nulla est. Tribuni plebis qui veteri jure vocationem non habebant, prensionem tamen habebant. Gell. 13, 12.

Oppidanis] Videndum an exceperint imperii summi partem, aut a principe acceperint privilegium se muniendi ac tuendi, & suis viribus aliquid copularum ad defensionem alendi, quemadmodum civitates liberæ imperii Germanici. Dein adversus externos facilius feras, si sint in limite positi, quam adversus ejusdem regni membra.

§. V. 1. *Jure magistratus*] a persona publica officium suum curante pro populo.

Qui] subjectorum.

Magistratibus] velut delectum habentibus, pecunias exigentibus & cætera parantibus.

Judicium summa] decretum Principis, Ordinum, Populi.

Res auferti] pignora capi, mulctæ, coercitiones, damna inhiberi.

3. *An ubi tale mandatum non est, sufficiat quoque conjectura voluntatis*] Auctor absolute negat: non videtur autem omnino negandum, sed distinguendum inter bellum propulsiandum & inferendum: nam quia præfectus provinciæ, præsertim si ei subsit aliqua manus militaris, ut solet in provinciis limitaneis, jus habeat, si a finitimis præfectura ejus vi invadatur, sine speciali mandato, resistendi & vi armata vim armatam repellendi, dubitari nequit. Sed si finitimi citra bellum hostilia parent, puta legatos, aut negotiatores, aut alia de causa apud se commorantes innoxios vinciant, injuriave afficiant, aut cum hostibus foedus feriant, bellumque minentur, præfecto Provinciæ occupare illos & ultro bellum inferre non videtur concessum, priusquam de his rebus principem aut populum suum docuerit, & ab eo quid faciendum sit, mandatum acceperit. Ratio est evidens: nam in priore casu periculum præsens moram non patitur: & generale mandatum custodiendæ partis sibi commissæ videtur etiam includere jus omnis honestæ

rationis, sine qua custodia præstari nequit. Sic L. Pinarius quum Ennenses, ubi in præsidio locatus erat, pacti cum Himilcone Pæno de proditione præsidii, claves portarum ab eo poscerent, & quum negarentur, vim facturi essent, cæsis turbulentis, *aut malo*, inquit Livius, *aut necessario facinore oppidum retinuit*: additque Claudium Marcellum Imperatorem nec factum improbasse & prædam Ennensium militi concessisse lib. 24. 29. Sic Ancius Gallus prætor Illyrici bellum non decretum gessit adversus Gentium Regem. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum Romæ auditum est, inquit Livius 44, 32. & tamen nemine contradicente victor triumphavit. In altero casu valet illud Terentii: *Omnia prius consilio quam armis experiri sapientem decet*: nam nec in uno alterove privato læso summum periculum adit Respublica: & potest fieri, ut qui offenderunt, meliora docti a vi abstineant, & rebus repetitis factum purgent, priusquam ad bellum veniatur. Et in hac causa esse judicabant Cæsarem Cato & alii, quum eum dedendum Germanis censerent: bella enim ex bellis ferendo sine auctoritate populi Romani, non provinciæ securitatem, sed suam gloriam quærere videbatur.

Nec vero jure videtur auctor reprehendere judicium Ciceronis laudantis Octavium & Brutum, quod privato consilio arma in Antonium ceperant. Dicit ille quidem Senatus populique judicium expectari debuisse, dissimulare factum, an ulcisci vellet: deinde permittendam Senatui populoque deliberationem fuisse; per quos potissimum id bellum geri vellent. Hæc recte, si senatus erat liber, si res ferebat moram, si Senatus populique judicium interponi patiebatur Antonius. Sed, ut vere ait Vellejus, *torpebat oppressa dominatione Antonii civitas* lib. 2. 11. Et hic inconsulto Senatu populoque moverat arma in Brutum, Galliamque invadendo eandem viam, qua Julius erat usus, sibi muniebat ad tyrannidem. Indignissima vero conditio est bonorum, si hi adstringantur solennibus, nec possint agere quidquam, nisi rite & ordine, interea dum omnia divina & humana perturbant mali. Si senatus & populi judicium expectasset Brutus, perierat ipse & Gallia antequam Romam quidquam renunciaretur. Erat id tempus quo vere monebat Brutum Cicero lib. 2. epist. 7. *Caput autem est hoc, quod te diligentissime percipere & meminisse velim, ut ne in libertate & salute Populi R. conservanda auctoritatem senatus expectes nondum liberi*. Et mox: *voluntas senatus pro auctoritate haberi debet, cum auctoritas impeditur metu*. Pertinet huc admonitio Catonis ad Cn. Pompejum filium relata ab auctore belli Africani cap. 22. *Tuus Pater istuc ætatis cum esset, & animadvertisset temp. ab audacibus & sceleratis civibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exilia multatos, patria civitateque carere, gloria & animi magnitudine elatus privatus atque adolescentulus paterni exercitus reliquiis collectis pene oppressam funditus & deletam Italiam urbemque Romanam in libertatem vindicavit &c.* Quam bene quæso con-

consuluisse reip. qui vetuissent Pompejum eo tempore capere arma, qui jussissent expectare judicium populi & senatus, qui monuissent permittendam Senatui & Populo deliberationem, per quem potissimum vellet id bellum gerere.

Sufficiat conjectura] Excusatus sit prædictus, si rem statim gerat, quam probabiliter conjecerit ratam & gratam principi futuram.

Hoc rerum statu] in uno tali casu.

Si ea de] Si statuendum sit quid in perpetuum omnibus, ille suis velit licere.

Ut maxime in] etsi forte, ut nunc est, dissimulaturum principem & minus moraturum putare possimus, quod in perpetuum valere debeat, ob præsentem fructum.

4. *Liv. l. 48.*] 38, 45. Flor. 2. 11.

Imminentis domini] Cæsaris, qui ei jam tum viam sibi ad tyrannidem moliri videbatur.

Nisi consulto prius populo Romano] ut A. Cornelius Cossus Dictator inventis inter hostes Circensibus & Veliternis, Liv. 6, 13. extremo & 14. M. Furius Camillus trib. mil. c.p. Tusculanis deprehensis. *ibid.* cap. 25.

Ut Carthaginenses] Simile est re, non causa. Potuissent hoc Romani respondere Germanis, si Cæsarem dedi postulasent; non Pœni Romanis. nam Romani non lacerassent Hannibalem, ut Germani Cæsarem: sed Hannibal privata libidine violaverat fœdus oppugnando Saguntho. Jure igitur poscebatur. Responsio autem Pœnorum erat mera cavillatio.

5. *An e republica*] utrum e republica.

6. *Ἐπιπέρας ἀθύρων*] Lapidem lineam vel amulsim, ut mali mensores, quum lapidem lineæ deberent aptare.

7. *Ex usu magis*] ut commodum erat illis principibus, quibus favebant.

§. VI. 1. *Suis legibus*] legibus, quas ipsi jusserant, non quas victor rex aut tyrannus aut alius populus imposuit. Judicibus litium forensium, quos ipsa civitas legit aut sortita est. Præsidibus Senatus & Judicium, quos ipsi creassent.

Hoc est,] per Synecdochen speciei pro genere, criminalibus vel capitalibus.

2. *Circa universalia*] universum corpus reipublicæ, summam rempublicam.

Easque tollendo] abrogando si commodum reipublicæ impediunt, & præsens usus necessitæque aliud requirat.

Quatenus eorum cura ad civitatem] non scilicet ad sacerdotes & ipsos curatores & ministros minorum.

Vestigalia] commercia, annonæ, opera.

Dominium eminens] sic dictum ut distinguitur a dominio privato cujusque civis in res suas, 1, 6.

Aut per magistratus] Ἀρχαίφραξια Comitia, ordinatio officiorum.

§. VII. 1. *Cujus actus*] illa, superius dicta sic in manibus habere, atque administrare, ut quod in illis agas, jubeas, constituas, a nemine possit infirmari & rescindi. Schel. de jure imp. p. 132.

Quod subjectum] penes quem sit, in quo re-

sideat ac consistat, quod vocant subjectum ἐπιπέρας, sive inhætionis.

2. *Membra minus digna*] viliora.

Persona diversa ratione considerata] ut Imperator Romano-Germanicus, alibi Rex, alibi Archidux, alibi Dux, alibi Comes.

Plures civitates] ut olim XII. Achzororum populi, Justin. 34, 1. ut hodie VII. Belgii confociati civitates.

§. VIII. 1. *Qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi*] Status controversiæ prorsus invidiose proponitur, adeo ut auctor non effugiat reprehensionem, qua ipse culpatur alios num. 5. eos magis ex usu præsentium rerum, quam ex vero hoc argumentum exequi: neque enim quisquam, opinor, dixit, ubique & sine exceptione summam potestatem esse populi, ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur, & coercere & punire liceat. Et si quis dixit, nequaquam ei subscribimus. Sed hæc est quaestio. An populus habens imperium legitimum (puta regem vel Senatum vel Remp. per conventus ordinum sive comitia regi solitam) si major & melior pars censeat eam formam regiminis esse perniciosam (puta Regem palam degeneravisse in tyrannum, senatum in paucos dominos, comitia in confusam turbam seditiosorum hominum) possit illam mutare, & auctores mali (puta Reges, aut paucos e senatu, aut comitiorum turbatores) jure punire? ut Romani fecerunt expulso Tarquinio: ut Athenienses imperio populi ad Quadringentos translato: & iisdem postea quadringentia, ut & Trigintaviris, cum tyrannica impotentia uterentur, exilio aut morte punitis: Just. 5, 3. ut Veientes Rege creato apud Livium 5, 1. ut denique Hebraei abrogato judicium magistratu & creato rege.

Quot malis] seditionibus, conjurationibus, tumultibus, bellis intestinis. Quasi vero opinio hominum non debere se indigna pati ab eo, qui juris fruendi causa constitutus est, & non ipsa iniquitas principum & magistratuum istis malis causam dederit. Vide 1. Reg. 18, 17. & 18.

Responsio ad argumenta Grotii.

Licet homini cuique] Licet privato se in servitutem addicere. Ergo & populo. Resp. 1. Conceditur totum. Ergo qui hoc fecerunt, serviant.

Ubi autem illi? Non Germani: nam eligunt hodie Cæsarem. Non qui sub Principibus aut liberis Germaniæ civitatibus: nam hæc feuda regalia Principes habent a Cæsare, non ut domino mancipiorum, sed ut repræsentante populum Germanicum in universum sumptum, cuius caput est constitutus. Non Galli: constituerunt enim ipsi Reges; Merovæi, Caroli, Hugonis Capeti posteros comitiis & libera electione. Non Hispani: nam connubiis & pactis ipsi quoque receperunt Austriacum domum. Non ulli alii Europæ populi, nisi Moscorum, Turcarum, Tartarorum tyrannide pressi. Ergo frustra hoc disputatur in Europa.

Sed argumentatur porro : Si potest populus se addicere in servitutum, amisit omne jus se in libertatem aut securitatem vindicandi, atqui &c. Ergo. Resp. Negatur major : nam ne servi quidem id amisissent. Athenis servus crudeliter habitus sine culpa sua poterat dominum in jus vocare & per judicem cogere ut se venderet. Romæ quid rescripserit Antonius Pius, notum est ex §. 2. Instit. de his qui sui vel alieni juris sunt. Ubi tale remedium juris cessat civilis, remedium naturale appetere non prohibetur, quod est aut fuga, aut vis contra vim.

Romana] Si quis major XX. annis ad pretium participandum se venundari passus esset.

Minime id] Non esse credibile quemquam populum huc descensurum.

Qualemcumque] sive monarchian sive aristocratican, sive democratian, sive ex omnibus aut duabus mixtam.

3. *In periculum vitæ*] Salutis. Ut Phrygum discordiis rege opus fuit Justin. 11, 7. ut Videntes tædio annuæ ambitionis & discordiarum regem creaverunt. Liv. 5, 1. Ut Athenis bello Peloponnesiaco Respublica a Po. translata ad Senatum CCCC. Justin. 5, 2.

Inopia] Ut Ægyptii fame coacti seque & omnia sua regi vendiderunt Josephi artibus, Genes. 47, 13.

Populum Campanum] 8, 31.

Ne recepti] Ut Sardi post bellum Punicum primum circa a. V. C. 513.

Apud Virgilium] 4. Æn. 619.

Tradiderit regno] Hic male juncta & nexa, quæ Virgilius separarat, hoc modo : *Tradiderit, regno aut optata pace fruatur.*

5. *Multis prudentibus*] Tacit. 1, 9. *Non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quam ut ab uno reverteretur.* Idem histor. 1, 1. *atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit.* Florus 4, 3. Dio. lib. 53. p. 509.

6. *Jam vero bello justo*] 2. Argum. Si bello justo acquiritur dominium privatum, etiam dominium civile non aliunde pendens : atqui, ergo.

Resp. Conceditur iterum totum, & certe plus licet in populos bello subactos, quam qui creaverunt regem.

Si bello justo acquiritur dominium aliunde non pendens, populus nullum jus habet bello victorem, utcumque tyrannus sit, puniendi. Atqui. Ergo.

Resp. Negatur major : nam & in privato dominio, etsi id a nullo pendeat, tamen quia expedit, ne quis re sua male utatur, coercetur dominus, ut dictum est de servis, ut prodigo interdicitur administratione bonorum : ut furiosi in tutela sunt agnatorum & gentilium.

Sed, inquit, magistratus in rebus privatorum habet dominium eminens, non populus in bonis regum.

Resp. 1. Omnes boni principes confessi sunt, idem illud dominium eminens esse populo in bona principum, Trajanus, Hadrianus, Antonini.

Resp. 2. Ambiguitas est in voce *dominium*, quasi dominium sit jus utendi, abutendi, sine cujusquam intercessione. Id falsum est in hominibus sub dominium venientibus, etiam jure gentium, non civili tantum. Nam & dominorum ac servorum est societas, & servi facti sunt, ut servarentur, non occiderentur in bello capti. Sic igitur populi qui bello acquisiti sine alia pactione se dederunt, hoc tamen spectarunt, & tacite sunt pacti, ut duriore quidem conditione & libertate amissa salvi tamen essent & viverent. Si ne hoc quidem licet pervictorem Tyrannum, superest illis ut vitam suam quoquo modo defendant.

Non aliunde] Superiorem neminem, adeoque nec populum agnoscens.

Procerum qui] In Aristocratia mera, ut hodie Venetiis.

Quid quod nulla Resp.] Si in rebus publicis aliqui aut inopes aut externi, tum scæminæ & adolescentes a deliberationibus publicis arcentur, non est ullum jus populo in acta Principis.

Resp. Argumentum non video quid concludat. Prava enim est collectio. Nam non est eadem ratio istorum quæ populi. Istis diffiditur, egenis & externis tanquam appetentibus rerum novarum : mulieribus & adolescentibus, tanquam imperitis rei gerendæ. Hoc de populo dici non potest. Deinde quod ponitur, ordinarium est, quod colligitur extra ordinem, & in magnis casibus fit : quibus ne quidem egeni, externi, mulieres, si quid ejus adferre possent, excluderentur. Sententia igitur argumenti hæc est. Si inopes, externi, mulieres, adolescentes ordinarie arcentur a tractanda Rep. populus omnis aut major meliorque pars consentiens, etiam in ultima necessitate, & manifesta tyrannide arctur a coercendo Tyranno. Atqui &c. Ergo, Sic apparet argumenti hujus vanitas.

7. *Jam vero & populi*] Si populi habuerunt non minus sibi addictos populos quam Regibus, & ab illis sunt dono dati aliis Regibus, non est jus ulli populo Regem potestate male utentem coercere.

Resp. Nulla prorsus hæc est collectio : Populi isti imperantes sive bene sive male usi sunt suo jure, nihil juvant Tyrannum. Si bene ipsi statuerunt hoc suum officium esse, & ni facerent, populos eos id aliquando non toleraturos ut Romani Liv. 8, 21. & sic damnarunt tyrannidem. Si male idem jus fuit subjectis populis, contra populum Tyrannum, quod contra Tyrannum regem si jure isto non sunt usi, defuerunt vires.

Sententiæ Scripturæ sacræ & auctorum Græcorum, Latinorumque aut explicant jus regum, aut mores. Neutra res tollit jus populi. Si jus & concessa legibus, primo populus regi non amplius potest dare, quam ipse habet. Non autem populus habet jus se ipsum extinguendi, aut in corpus suum injuste læviendi. Ergo neque Regibus dare hoc potuit. Deinde potestas major Regibus data est ad conservationem ipsius & populi, non ad perniciem. Quæ igitur ad perniciem

cium vergit, non est jus regum. Si mores, significant reges suo jure abuti, quo abusu nullum majus jus acquiritur, sed quod habuerunt, perdunt. Significant & illud: propter exitium illud jus multa regibus etiam injusta concedi, multa ferre, multa condonare populos, quia aut abhorrent ipsi a seditionibus, aut rationem se vindicandi non vident. Non dicunt, nunquam, nullo casu, ne post ultima quidem tyrannicæ crudelitatis exempla jus esse populo se liberandi. Ubi dicitur: *supra populum esse regem & populum sub- jici*, mera ludificatio est. Nam & Consules supra populum Romanum, & Athenienses erant sub Archontibus: neutris tamen omnia in populos licuerunt. Cum Christus dicit: *Reges gentium dominantur eis*: nihil aliud dicit, quam esse eos superiore gradu & dignitate. Hoc apparet ex contextu: Pronuntiabat enim hæc verba in contentione discipulorum, quis eorum maximus esset, non ut aliis imperaret: sed ut priore loco sederet: dextram enim & lævam Domini in regno ejus vindicabant Zebedæi filii: deinde demonstrat hoc oppositum: *Vos autem non sic: quia vestrum maximus perinde sit ac minimus, quod nihil aliud est, quam primus & postremus.*

Juris Aetolorum] Ut Justin. 9, 1. *Hæc urbs variante victoria, nunc Atheniensium, nunc Aetolorum juris habita est.* Eod. lib. cap. 5. *in Asiam Persarum juris.* Lib. 31, 1. *Syriæ quidem, sed juris Aegypti civitate.*

Exempta sunt] per Augustum oppida maritima XVIII.

Calatim] Calatiam.

8. *Notum illud Horatii*] *Reges in ipsos imperium esse Jovis* nemo difficitur. Nec quisquam dixit in reges imperium esse populi. Sed hoc dicitur: si reges imperio illo in proprios greges tantummodo ad macandam utantur, greges illos non esse oves, ut semper impune se præbeant, sed homines qui sciant sibi nihil esse carius sua salute, & pastorem, qui pro lupo se gerat, non esse tolerandum.

9. *Gratiosi*] potentes, quorum nemo facile gratiam negligit.

Seneca ---

10. *Aristoteles*] Potestas populi & in populum data est Regibus: sed populi, quam ipse populus habuit. Sic etiam Imperator definit s. 6. *Inst. de jur. nat. gent. & civ. Populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concessit.* Non igitur Tyrannicum. Sed dicit, *data est.* Ergo populum eam non retinuit. Certe justam dedit, & ordinarie repetere non potest. Sed etsi homini libero, in quem potestas mihi nulla est, gladium donavero, sic ut & gladius ille exierit e mea potestate, si is eo gladio ad se aut me perendum utatur, extorquere illi eum jure possum ac debeo.

Plutarchus] Imperium reges habent in leges, hæcenus, ut eas utiles ferre & latas si processu temporis inutiles appareant, abrogare possint, ut Agesilaus (rex qualem inferius negat Grotius hic describi, & improprie regem appellari, quod tamen non credidit Agesilaus, qui regem Persa-

rum, etsi justitiæ studiosus esset, se negavit majorem esse: ille igitur Agesilaus, cum in Leuctrica pugna multi abjecissent scuta, quos legibus oportebat esse infames, non autem is status esset reip. ut tanto numero civium careret, operam dedit ut designaretur *νομοθετης* sive legislator. Creatus legislator nullas novas leges tulit, sed veteres valere jussit post Leuctricam cladem, ut nihil quod in eo factum esset contra leges, puniri posset. Non autem hæc potestas in leges dat & jus omnes leges conculcandi. Eandem potestatem in leges habet populus liber: unde in XII. tabb. *Quod postremum populus jussit, jus esto.* Et ut rogabatur lex, ita & abrogabatur, antiquabaturque, interdum ei obrogabatur, derogabaturque. Et tamen in libera rep. legum est imperium longe supra populum, Livius lib. 2. *Liberi jam hinc populi Rom. res pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam.* Vide diatriben ad Senecam.

Otanes] Otanis dictum quod ille protulit ad invidiam faciendam armatæ tyrannidi apud Herodot. lib. 3. mirum est adferri ad explicandum jus regium.

Otanis. Dion. Pausania] Rationem non reddunt actorum reges, quia non est magistratus ordinarius, coram quo eo nomine possit conveniri. Datum hoc ipsis, ut essent soluti impedimenti recte & juste faciendi: quod necessarium incommodum liberæ civitates habent & tolerare coguntur majorum commodorum gratia. Livius 9, 18. Tacitus 7. Ann. 73. Non ut omnia subvertendi habeant licentiam: deinde non sequitur, qui rationibus reddendis obnoxius non est, eum si palam illicita & quidem in summo gradu faciat, non posse puniri. Nam & Carthaginiensium in libera rep. imperatores a reddendis rationibus immunes erant ante constitutum senatum centum senatorum, de quo Justinus 19, 2. Qui tamen si rempublicam invadere voluissent, detecti & capti agebantur in crucem. In ipsa Hollandia sunt collegia quædam quæ rationem nemini reddunt, & tamen nec reges sunt, nec si deprehendantur in maleficio, judicum severitatem effugiunt.

10. *Antonini*] M. Antoninum sanctissimum virum & tantum tyrannorum hostem, ut palam diceret de decessoribus suis, omnes principes qui occisi essent, habuisse causas quibus mererentur occidi, neque quemquam facile bonum vel victum a Tyranno, vel occisum, ut scriberet. *Plane liberi mei pereant, si magis amari merebitur Avidius quam illi: & si reip. expediet Castum vivere quam liberos Marci:* cum quicquam dixisse in favorem Tyrannorum, minus mirum foret. Si dixit, sano sensu accipienda sunt, non ut scelerum jus sit Tyrannis, sed ut principes & reges intelligantur esse supra suos judices quos ipsi constituunt: aut dixit eo sensu quo Tacitus: *Principatum fato dari.* Loquitur enim ad milites injusta petentes quos deterrere vult, ne illi putarent, quia non daretur, quod injuria poscerent, sibi jus esse alium principem faciendi.

M

Alio-

Alioquin cum Cassius rebellaret, ipse Marius iudicem de se fecit senatum, & conditionem Cassio tulit, ut uterque depositis armis senatui arbitrium relinqueret, utrum Patres mallent imperare.

Dion.] Dio refert quid Augustus per varias & miras artes e Patribus elicuerit, nimirum omnibus ut legibus eum solverent, & promitterent omnia suo pro arbitrio agere. Si Augustus putasset jure imperii hoc sibi competere, non expectasset decretum senatus, cum eandem potestatem jamdudum haberet in manibus & satis usurparet. Præterea idem senatus, qui Principibus tantam potestatem dederat, neminem male ea utentem condemnavit, ut more majorum, id est, dirissimo supplicio puniretur. Sueton. cap. 49. idque multo pluribus fecisset, si potuisset.

Sic populus] Non populus, sed peregrinæ & supplices, negantem recipere illas sine consensu populi. v. 402. *Ἐμπν δὲ ἡ πρὶν. ὅτε ἀνδρὶ δῆμῳ πῖδε προέξαιμι ἄν.*

Æschylum] Ad locum Æschyli respondit egregie Miltonus cap. 5. sui operis: verba illa ponuntur in personis fœminarum peregrinarum & supplicum, quæ rogabant in tutelam suscipi & defendi contra Ægyptios classe persequentes. At ipse rex Danaus cui dicebantur ista: *Ego*, ait, *non perfecero hoc etiam promissum, antequam de his cum populo communicavero.* Et rursus: *Dixi antea vobis, non sine populo hoc faciam, nec si possem quidem.* Fatetur igitur se non posse. Et erant istæ filix ejusdem regis, qui tamen negat sibi licere eam sine populi consensu suscipere. Itaque magnus error est summorum virorum (Grotii & Salmasii) ex sententia fœminarum peregrinarum & suppliciter humillimeque blandientium colligere jus regni, & quidem apud populos Græcos, qui nunquam reges potestate abutentes tolerarunt.

Responsio ad primum argumentum *τὸ ἐν ἀρχῇ* sive principium petit. Hoc enim ipsum quaeritur, an constitutio imperantis perpetuo a voluntate constituentis pendeat, hæctenus, ut si pactis ille non stet, revocare constitutionem possit. Regimen commisit Principi populus, maxima cum potestate, fidemque dedit, quamdiu boni principis officio fungatur, tamdiu se parituros, & singulos pro ejus salute vitam opposituros. Hoc semel promissum non pendet a voluntate promittentium: semel se obligarunt, & eo nexu tenentur, & qui non parent, a Principe possunt puniri. Sed nec desiderare debent, ut Princeps auræ populari serviat, & in omni re desiderii populi, quandoque erroneis, obsequatur. Hinc est quod Antigonus apud Justinum 28, 3. *Ipsi quarant cui imperent.* Quod Æmilius Paulus apud Livium 44, 22. *Et terrane gubernaverim.* Et salubris principis est non nimis indulgere populo exemplo Augusti, Sueton. c. 42. Et Marci, qui militi extraordinariam pecuniam petenti negavit, ne quod illis præter morem daretur, & sanguine & visceribus aliorum civium & illis cognatorum exigeretur: & hac occasione protulit illam sententiam: *Ἐὶ δὲ τῆς ἀνιστορίας ὁ θεὸς μόνος κείνῃν δύναται.* De impe-

rio solus Deus judicare potest. Quo nihil aliud volebat, quam se non metuere seditiones, rebelliones, conspirationes, Deum enim esse solum, qui constituat & mutet imperia: Quod non excludit factum humanum: perinde ut cum scriptura dicit: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.* Item: *Non qui plantat, non qui rigat, sed qui incrementum dat.* Talis est etiam sententia Valentiniani: ut multa sint dicta constantium principum ac ducum, qui imperitæ multitudinis deceptis voluntati non cesserunt. Alia est ratio in Tyranno manifesto, in quo intelligendo nemo fallitur. Is quicquid inter se & populum in constitutione factum est, ipse irritum reddidit, & sic alterno parendi pacto populum jam dudum solvit. Scit auctor jus Rhadamanthi, de quo monuit cap. 1. num. 5. *Qua fecit sic quisque ferat, jus fiet & æquum.* Rhadamanthus autem & Minos & Æacus personas non distinguunt, & purpureos reges eodem loco habent, quo privatos, si fabulis fides.

Utitur exemplo mulieris, quæ sibi virum constituit, cui parere semper necesse habeat. Sed numquid ita, ut patiat se flagellari, torqueri, occidi? Cur igitur inventa divortia? Ne adulterium quidem, ne maritalis debiti pecuniam mulier cogitur pati, si non vult, quibus tantummodo subtrahitur ei de eo, quod promissum est, quid si non hæc modo subtrahantur, sed etiam vis vitæ adferatur: lusus est perpetuus in vocabulo *superior*. Est omnino princeps & magistratus quivis superior populo, si latine loquimur: sed ut caput superius est membris, non ut injustum atque affligens onus incumbit presso ac deficienti: & quidem ut caput morale vel artificiale, quod si prægravet, salvo corporis statu potest demi: non ut naturale, quod auferri nequit, quin corpus pereat. Syllogismus ita formandus erat: Qui constituit aliquem supra se & omnem ei dat in se potestatem, cum pacto regendi juxta leges ac defendendæ conservandæque omnium & singulorum salutis, is eum hostem & persecutorem suum factum jus habet tollendi & puniendi: atqui populus &c. ergo.

Adversus minorem excipitur rursus, quosdam Principes non constitui a populis, exemplo acceptantium advenas sub obediendi lege, & qui bello sibi alios subjecerunt.

Respondeo. Immo & hi constituuntur. Jurisconsulorum contractus & quasi contractus: Philosophi voluntarios & invitos: & ex utrisque perinde tradunt homines obligari: & in contractibus principes privatorum loco haberi. Est consensus advenarum istorum & gentium, non quidem valde spontaneus, consensus tamen: poterant enim & non accipere legem, & victi non servire fortiter moriendo, ut ille Lacon apud Senecam ep. 77. Sed dum mori durius omnes putant, quamvis duriores vivendi leges paciscuntur. Et his facile concedimus plura toleranda: sed cum ne hic quidem relinquatur, quod promissum est, tuto vivere, in duris licet & tenuibus rebus, jus naturæ illis integrum est.

Argumentum secundum ita formandum fuerat.

rat. Si regimen omne civitatum natura magis populi quam Regentis causa comparatum est, sequitur etiam naturæ convenientius esse, ubi Regentis & eorum, qui reguntur, salus simul consistere nequit, & quidem Regentis detestabili culpa, ibi a populo submoveri Tyrannum, quam a Tyranno concidi & comedi populum: atqui: ergo.

Adversus hoc argumentum nihil valent exceptionesque proferuntur. Falsum regimen dominicum solius Regentis causa comparatum. Jus gentium introduxit servitutes per misericordiam servandi, qui occidi possent. §. 3. Instit. de jure personarum. Jus naturæ in hac re explicat Aristoteles 1. polit. *Quod imperat & paret natura, salutis causa conjungitur. nam quod mente providere potest natura, imperat & dominatur natura. quod autem ista potest corpore facere, paret & natura est servum. Quare domino & servo idem conducit.* Forte dominus, qui emit servum suum, tantummodo utilitatem respicit. Sed hæc nostra pravitas est, non intentio naturæ; non gentium, quæ servitutes constituerunt. Justinus de Parthis 41, 2. *Hos (servos) pari ac liberos suos curababent, & equitare & sagittare magna industria docent.* Tacitus de Germanis 20, dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Et 25, *Fruventi modum dominus, aut pecoris, aut vestis colorem injungit: & servus habitus paret. Verberare servum ac vinculis & opere coercerentur.* Falsum quoque imperia, quæ bello & victoria parta sunt, ad solam vincientium utilitatem pertinere. Non enim inspicienda hic sola externa species, aut quid cogitet victor, sed quid agat Deus & natura. Nam si justo pioque bello certatum est adversus populum injuriosum & vicinis gravem, utile est ipsis victis privari libertate, quæ in bonorum offensam & commodum abutuntur. Ut furioso utile extorqueri gladium. Idque ipse victor animo sibi proponit, si vir bonus est: quales prisca Romani, cum *victis nihil quicquam præter injuriæ licentiam eripiebant*, ut est apud Sallustium. De talibus Seneca in Troadibus: *Profuit illo victore capi, & Rutilianus Numatianus:*

Profuit injustis te dominante capi.

Si injusto, & ut est apud Lucanum, *Victrix causa deis placuit, sed victa Catoni.* Nam tum quidem solam esse vincientium utilitatem, in isto imperio evincam vel uno exemplo Israëlitarum. Bella enim & victorias quibus illos subegerunt Moabitæ, Ammonitæ, Palæstini, Assyrii, quis dicit ad solam illarum gentium utilitatem comparata? quibus ut paterna castigatione lascivientes Hebræos admonebat Deus, & ubi ad sanam mentem redissent, eadem flagella in ignem abjiciebat. Ne in victoria quidem Israëlitarum de septem devotis gentibus sola utilitas vincientium fuit. nam bonum & utile est noxio puniri, ne peccata augeat, præsertim, si eousque processerit, ut *aliter ejus sceleribus non possit subveniri*, quod ad Neronem dicebat ille apud Tacitum 15. *Annal. 68.* Quod etiam Suetonius significat, cum ait, quosdam conjurationis convictos, eam ipsam

conjurationem ipsi pro beneficio imputasse, *tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere*, cap. 36. Et sic Parthus, quasi consilium daret, monebat Tiberium, *ut voluntaria morte maximo justissimoque civium odio quamprimum satisfaceret.*

11. *Plutarcho*] Plutarchus non loquitur in universum de regibus Lacedæmoniorum, sed de Cleomene solo & vitio illorum temporum p. 805. *αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα βασιλέων ἢ μόνον, ἢ δὲ ἀρχὴ πᾶσι τῶν ἑφόρων*, scil. post eorum latrocinio sublatum Agn.

Nihil relinquerent] Adde: sic & apud Cumeos de regibus judicasse senatum notat Plutarchus.

Apud Cumeos] *Ἦν δὲ καὶ φυλάττε ἡς ἀρχὴ παρ' αὐτοῖς. ὁ δὲ ταύτην ἔχων, πὼν μὴ ἄλλον χρέον ἐπὶ τὸ δεσποτικόν εἰς δὲ τὴν βυλλῶν ἐν τῷ νυκτερινῷ συλλόγῳ παλαιῶν ἐξῆγε τὰς βασιλεῖς τῆς χειρὸς, ἢ κατεῖχε, μέγιστα δὲ αὐτῶν ἢ βυλλῆ ἀφ' ἧσιν, ποτερον ἀδικῶσιν ἢ εἰ, κρύβδω φέρεσα τὴν ψῆφον.* p. 291.

12. *Amymonium*] Sic video, & appellari eos a Bodino lib. 1. cap. 8. At Plutarchus: *Τίνες ἐν Κνίδω οἱ Ἀμυμόνες καὶ τίς ὁ Ἀφεισῆς, ἐξήκοντο περὶ αὐτοῖς ἀνδραῖον ἐκ τῶν δριζῶν οἶον ἑπιστάτης ἀφ' οὗ βίβη καὶ περὶ βύβη τῶν μεγίστων ἐκαλλῆτο δὲ ἀμυμόνες, ὡς ἂν τις εἰκάσσει, ἀφ' οὗ ἀνυπόδητον, εἰ μὴ νῆ Δία πολυμήμονες πνέει ὄντες. ὁ δὲ τὰς γνώμας ἐρωτῶν, Ἀφεισῆς.* Græc. Quæst. 292.

Provocatio non esset] ante Decemviros. illis enim remotis lege cautum, ne quis magistratum sine provocatione crearet, Livius 3, 55.

Cicero] Philipp. 1, 1.

13. *Cujus effectus*] quæ semper potest ab constituyente rescindi.

Sozom. hist. Eccl. L. XVI.] cap. VI.

Quod petitis] Petebant, ut collegam imperii sumeret.

Ea vox nunc] Olim enim & legitimi justique principes interdum sic appellabantur. Virg. *Æneid. 7. 268. Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.*

14. *Sed quod illi inferunt*] Non inferimus, nec negamus reges & magistratus esse populo superiores: sed dicimus inferiori jus esse contra intolerabiles superioris injurias se defendere: ut agebat Vespasianus, *non oportere maledici senatoribus, re maledici civile fasque esse.* Sueton. cap. 9.

In tutore hoc procedit, quia habet superiorem] Ergo potest per ordinarium magistratum coerceri vel amoveri: quod quia non potest Tyrannus, extraordinaria via opus est, nempe, ut ipse populus se circumspiciat. Etenim a naturæ jure, quos inter judicio lis terminari non potest, inter hos bellum decernit.

Quia progressus in infinitum non datur] An datur progressus vindictæ in infinitum, quia statuitur Tyrannum profectum a populo posse coerceri? Immo ne progressus in infinitum detur Tyrannidi, ideo propugnamus jus populi. Quod si progressus in infinitum datur, ubi non est persona, quæ a solo Deo judicetur, quid factum est in regnis, quæ non negat auctor fuisse, &

rebus publicis in quibus nulla talis persona fuit? quid Romæ, postquam non licuit magistratum sine provocatione creari. Sed opponit personæ cœtum. Is ergo cœtus est populus, etiam ubi principem non expresse subiecit legibus. Neque enim videri potest societatem cum principe iniuste talem, quæ omnem societatem destruit.

Deo peculiari curæ esse peccata Principum non inficiamur, sed ita, ut excludat potestatem populi, cui eas vires, id consilium dedit, ut possit ab ultima tyrannide se liberare, id non dicit Jeremias. Minatur ibi Deus, ubi impleti fuerint LXX. anni, tum se visitaturum regem Babylonis. Nempe per Cyrum. Est enim ejus arbitrium, velitne tyrannos per suos, aut per alienigenas punire. Quando dicit se hunc Tyrannum plectere decessisse per externum regem, non tollit jus aliarum gentium, nec sibi præripit libertatem quosdam per eos, qui a Tyrannis premuntur, puniendi.

Taciti consilium est, non præceptum ad eos, qui luxum & avaritiam dominantium non tolerando majora incommoda sibi arcesserent. Deinde sterilitatem aut nimios imbres & cætera naturæ mala ita ferimus, ut tamen, quodcunque in promptu est, adversus ea remedium comparemus. Ubi illud omne deficit, necessario toleranda sunt. Sed hoc non vetat, quominus, quibus licet, sibi adversus ea prospiciant.

15. *Magistratus de privatis*] Ayala sic refert 1, 2, 26. p. 29. Itaque recte M. Aurelius Imperator populo magistratum, magistratui regem, regi vero Deum judicem constitutum dixit.

Gregorium Turonensem] Hic Gregorius Turonensis locus potentiam imperantium indicat, non excludit jus populi. *Quis se corripit?* inquit, nempe quis ordinarius magistratus, ut privati corripuntur. Addit: *Nisi qui se pronunciat esse justitiam.* Recte, non tamen ut de cœlo descendat, aut semper fulmen mittat: sed interdum per externos hostes, interdum per populum: utriusque exemplum est 1. Reg. 2. v. 2. & seqq.

Essenorum placita, non obtingere cuiquam imperium sine speciali Dei cura] Quis dubitat? sed an ideo omnia licere debent imperantibus? Ne morbi quidem, pestilentiæ, diluvia, incendia, naufragia sine speciali Dei cura contingunt. Numquid ideo cavenda non sunt?

Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui temporibus istis per eos reguntur] Verum est: etiam Tyranni: sed ubi exactum est tempus, quod pœnæ populorum præfixit, idem Deus mittit illis Moysen, qui educat eos e servitute, aut Ehudum, qui Eglonem e medio tollat.

Rægem timebis, gnarus a Domino electum] Regem timendum omnes boni fatentur & suadent: adeo quoque electum libenter largiuntur. Etiam malum & qui degeneraverit in manifestum tyrannum atque hostem generis humani, diu tolerandum, nec facile tentanda ultima remedia, vel ideo quia dum malus pellitur, sæpe pejor succedit, & titulum libertatis in servitutem ver-

tit. Justinus lib. 18. cap. 1. *Sæpe libertas & speciosa nomina prætexuntur, nec quisquam alienum servitium & dominationem concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.* Tacitus 4. hist. 74. Hæc utiliter momentur, sed non convellunt jus populæ.

Ludunt fere in vocibus tyranni & populi. *Tyrannum* intelligimus non principem, jure regnantem, qui vel ipso vel per ministros humanitus peccet; qui sit in aliqua parte imperii severior, durior, morosior, aut cujus sint aliqua notabilia vitia, cum summa salus reipublicæ constet: non quo in factis diversum sentiat: sed vel eum, qui temp. factione, armis, malis artibus, sine lege & auctoritate illorum, penes quos potestatem deferendi jus est, exclusis illis, ad quos jure imperium pertinet, occuparit, & ut plerumque fit, per vim & scelera administret: aut qui cum jure aliquo imperium obtineat, in omnia dissolventia temp. tollentia securitatem populi, jura procerum, leges regni, in quas juravit, vitia proruperit: qui denique confessione ac consensu omnium intelligatur ut aliquis Phalaris, Tiberius, Caligula, Nero. *Populum*, non colluviem ac facem plebis, aut factionem conspiratione turbulentorum validam & sibi quærentem, quod in alio accusat: non homines obæratos, egentes, scurras, operas, Bagaudas, quorum noverca est patria, rapientes temp. ut diripiant: sed bonos in populo, multo majorem & sincerio rem partem omnium ordinum, principes optimatum & plebis, integro statu, fortuna & moribus probatos, quorum interest temp. salvam esse: qui ultima servitutis & sævitiæ exempla perpeffi, nullam aliam vident reliquam viam expediende salutis.

§. IX. 1. *Non facienda*] regi non parendum in illis, quæ palam impia & injusta sunt.

Nullam includit] non cujus imperium licet detrectare, in eum licet etiam imperio uti.

Partiri cum Rege] ita regem constituere, ut aliquando ille ipsis, aliquando ipsi regi imperarent.

2. *Bonitas*] Recte agere vel perperam, non est idonea mensura potestatis, neque ejus dividendæ aut transferendæ modus; præsertim in administratione rerum civitatis aut populi, ubi sæpe optime consultata pro pessimis accipiuntur, & vicissim prava pro salubribus illudunt.

Obscuram disceptationem] interpretationem ambiguum. Huc pertinet Taciti 2. ann. 2. ignotæ Parthis virtutes, nota vitia; & quia ipsorum majoribus aliena, perinde odium pravis & honestis.

§. X. 1. *Principatum obtinuisse*] Principatus est primus dignitate & auctoritate locus inter jure liberos: regnum est potentia justa in subjectos. In illo pollent gratia & factione; in hoc vi & imperio.

2. *Ephoris subjecti*] Non subjecti fuere reges Ephoris, sed Ephori regiæ potestati oppositi, quemadmodum Romæ imperio consulari objecti tribuni. Valerius Maximus 4, 1, 8. ne regum hære-

hæreditaria potentia in tyrannidem degeneraret, idque auctore rege Theopompo.

Βασιλεία] Iuliano quoque Bomilcar rex Pœnorum: qui tamen apud centum delectos rationem rerum gestarum reddebat, ut hoc metu ita in bello imperia cogitaret, ut domi iudicia legesque respiceret. Just. 19, 2.

3. *Insignia*] ut Venetiarum Duci corona & titulus Serenitatis.

4. *Ut sint majus*] quos audiat cum potestate libera sequendi sententias illorum & improbandi.

In consistorio] in interiore aut proximorum ministrorum consilio.

5. *Non est titulus*] vocabulum significans jus minus majusve imperantis, sed idem jus quod decessores habuerunt.

Ab electione familia] in primo, qui ejusdem familiæ ad regnum evehctus est.

Per electionem] factam a militibus: nec aliter quam si successor defecisset, nam si filios rerum utcumque gerendarum & militis demerendi capaces reliquisset imperator mortuus, sive naturales sive adoptivos, sine dubio succedebant.

§. XI. I. *Jure usufructuario*] 1, 1, 5.

Jure temporario] locationis, emphyteuscos, si cui in diem fundus addictus sit, l. 4. D. de rei vendit.

Jure pleno proprietatis] Malim ditionis, imperii. Vide Vestibulum.

2. *Illis assentio*] Rodinus lib. 1. cap. 8.

Rerum moralium] Res in Ethicis & Politicis id sunt & vocantur, quod eas esse monstrant effecta, nullo discrimine temporis.

Qui est optimo jure] Vide ad Liv. 9, 34.

Duratio] Modus temporis.

Quæ majestas] non ut accipitur pro ipso jure aut potestate, sed pro veneratione, quam vulgus præstat principibus. Sueton. Vespas. 7. Alio qui majestas principi factio aut nato statim adest. Ovidius 5. Fastor. 26.

Ad tutelam suam] desierunt esse pupilli. Cicero Bruto cap. 25. Cornel. Nepos Eumen. 2.

3. *Precarium*] nam precarium est quod datur utendum, quamdiu danti libet. l. 1. D. de precario. Justinus 44, 4. Tac. 1. hist. 52.

Deponerent] destituerent. Sueton. Neron. 40. Gal. 10. & 11. regno exuerent vel privarent.

§. XII. I. *In patrimonio imperantis*] Ne hoc quidem admiserim. Certe aliter veteres. Seneca 7. de beneficiis cap. 6. *Cæsar omnia habet, filius ejus privata tantum ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Plinius Paneg. 50. *Est, quod Cæsar non suum videat: tandemque imperium principis quam patrimonium majus est.* Florus quoque separat imperium populi a patrimonio 4, 1. *Ærarium quoque jussit effringi, censusque & patrimonium po. Ro. ante rapuit, quam imperium.*

Personalis] ingenuorum & manumissorum.

Civilis] jus regendæ reipublicæ pro cive 2, 24, 6.

Singulorum] domum & patrimonium suo arbitrio regentium.

Univerforum] rempublicam suis legibus administrantium.

Livius lib. 1.] cap. 17.

Regem vocabant] regnari volebant.

Idem lib. 2.] cap. 12.

Ac] nec.

De bello & judicii] l. 19. D. de Capt. & postlim. infra num. 21.

2. *Populus alienatur*] per testamentum, donationem, pactum alteri traditur.

Libertas assignatur] Vide tit. instit. de assignatione libertorum.

3. *Quæ restitui jussa est*] Fidei commissario.

Fructus non restitui] nisi hæres fuerit in mora, aut diserte rogatus, ut hoc quoque restitueret, quia proveniunt non ex hæreditate, sed ex rebus, quas bono jure possidet.

L. in fideicommissoria s. plane] §. Quoties.

4. *Anaxagoras*] Argei F. Megapenthis N. Præti pronepos. Megapenthi Argos Perseus patrueli tradidit; ipse transtulit regnum Mycenæ. Cum Melampode & ejus fratre Biante partitus id regnum Anaxagoras, quod Melampus bacchantes vagantesque foeminas lustrasset ac sanasset, Paulan. 2. p. 116.

5. *Cicero secunda in Rullum: Hæreditatem crevimus*] cap. 15. Quidquam hæreditatem jam crevimus, adiimus, agnovimus. Cic. 6. ad Attic. 1. 11, 2. Vide ad lib. 2. cap. 7. num. 8.

§. XIII. I. *Crantzius*] Contra Hottoman. Quæst. ill. 1, 1.

Id commendationis] non tam imposuerunt populis successorem jure suæ voluntatis, quam ostenderunt & commendarunt dignos, quos populi eligerent.

2. *Paschali Pontifici*] De Paschali habet, a quo multa hoc cap. ex Hottoman Quæst. ill. 1. t. 2. p. 846. qui verissimam hanc historiam appellat; & hujus donationis instrumentum ait exstare apud Raph. Volater. Geograph. 3. Circumferuntur duo diversa instrumenta, quorum alterum exstat apud Gratianum in cap. Ego Ludovicus distinct. 63. alterum ex Vaticana bibliotheca se prompsisse narrat Raph. Volater. lib. 3. Geograph. quod multa plura, quam alterum complectitur, Ravennam, Ferrariam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam &c. atque hoc niti mavult Curia Pontificalis; & ejus auctoritate regem Siciliæ vocat Ecclesiæ subditum, vasallum & dominum ligium, Clement. pastora. de sentent. & repud. Ferrariensem quoque ducatum hoc sibi titulo adjudicavit. Arnif. de Subject. & Exempt. Cleric. cap. 6. n. 10. p. 131. & de jure Majest. lib. 1. cap. 5. num. 6. & 7.

Reddidisse legitur] non apud Aimonium, non in Eginharti annalibus, neque Anastasio, neque Tegano de gestis Ludovici Pii, neque in incerto auctore de vita & actibus ejusdem, Cogitavit opinor Capit. Ego Ludovicus 30. distinct. 63. in Decreto Gratiani. At hujus Ludovici F. Lothario præter Galliam Belgicam,

N

quæ

quæ exinde Lotharingia dicta est, cessisse in divisione regni paterni Romanum imperium, hoc est, Romam & Italiam, scribit ipse Petavius Rat. temp. par. 1. lib. 8. cap. 10.

Primi ordinis] Prælatorum.

§. XIV. *Summitatem*] summum jus ipsum a conditione & lege qua id tenent.

Marchionatus] ut ducatus & comitatus Germaniæ: princeps enim quivis comesque in suo territorio tantum juris habent, quantum rex in suo: sed superiorem agnoscunt Cæsarem.

§. XV. 1. *Quæ non sunt patrimonialia*] quæ non possidentur omni potentie jure.

Bello parta Eumenes] Hic non bello pepereat Asiam, sed acceperat hæreditariam a patre Attalo, auxeratque beneficio Romanorum, quorum adversus Antiochum M. socius fuerat.

Filio Hieronymo] Immo nepoti Gelonis, qui ante patrem obierat, filio. Nec id regnum erat bello quæsitum, sed a populo delatum. Just. 23, 4.

§. XVI. 2. *Arctius quodammodo*] imperii fines introrsus agi & coarctari, sive administrandi modum temperet, sive partem aliquam administrationis, sive omnino adimat, quod promittitur.

Injustus] quia non est factus ut debetur.

Nullus] quia fieri non debebat. ut Jcti alia faciunt nulla, quæ ab initio non valent; alia irrita, quæ ab initio valebant, sed ob additum vitium rescinduntur.

§. *Fundus qui fidei commissio*] qui datur fructus ita, ut aliquando alii restituatur.

Amisibilibiter] possessione non perpetua.

Lex commissoria] cautio vel pactio adjecta emptioni venditioni, ut si intra certam diem emptor pretium non solverit, & poenituerit venditorem, res nec vendita neque alienata sit: conditio, ut dicta re non præstita contractus sit irritus. Lex commissoria adjecta in deferendo regno, ut perdat regnum, nisi ex præscripto aliquid fecerit.

§. XVII. 1. *Summitate*] libera & nulli obnoxia earum administratione.

Αυτοδύναμη] Aristot. 4. Pol. 10.

Partes potentiales] i. ita, ut penes alium sint judicia, penes alium bella, penes alium comitia. nam Totum Potentiale, quod alias Logicum & Universale appellant, est genus respectu specierum, & species respectu individuorum. Genus autem imperium summum est: species, imperium summum in jure reddendo, imperium summum in bello, imperium summum in comitiis sive ordinatione magistratuum.

Subjektivus] i. subjecta plura vel personas; in quibus singulis respectu quodam est, ut fuit imperium Romanum sub triumviris Octavio, Antonio, Lepido; sub Divis fratribus; sub Diocletiano & Maximiano; sub Constantini filiis; sub Valentiniano & Valente.

Manentis præcepti] quod non semel tantum valuerit in aditu imperii, sic, ut postea rex, ei ut obtemperet, cogi nequeat, sed cujus vigor & obligatio semper sit integra.

Saltem in eo] negotio, in quo præcipiendi jus habet, etsi alio respectu superior non sit.

Cum inferioris natura repugnat] pugnat. vel, sed inferioris nature.

Paritas sequitur] Qui cogere potest, par sit dumtaxat necesse est, si non superior.

2. *Heraclida condidissent*] recuperassent a Pelopidis duce Temeno Argos, Cresphonte Messeniam, Aristodemo Spartam, Pausan. 4.

§. XVIII. 1. *Reges acta quadam*] ut rex Galliarum diplomata sua, nisi a Curia, quæ vocatur Parlamenti, confirmantur, &, ut ipsi loquuntur, verificentur.

Jussisset] Et Trajani, ne parerent, si quæ jussisset post largiores epulas, Aurel. Victor.

Comitatum] aulam. Juretus ad Symm. 2. epist. 83. & lib. 3. epist.

§. XIX. *Polybis*] lib. 6.

Mere fuit popularis] Falsum. præclare Polybius. *Quibusdam in rebus & temporibus populus parebat senatui & consulibus: in quibusdam imperabant consules sine senatu: in quibusdam sine senatu nihil poterant.* Cicero 3. de legibus 11. Libertas plebi sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.

§. XX. 1. *Quales habebant vicini*] Vox *Qualis* respicit nomen & splendorem imperii, non potestatem imperantis. Alioquin eodem argumento colligas licet regem eos voluisse idolorum cultorem. Quin etsi maxime voluissent, non permittebat Deus, qui jam olim regem futurum legibus subjecerat.

2. *Jus regium describens*] Vide cap. sequenti num. 3.

Recte colliguntur] Immo male. non enim negat David se & in civem peccasse, sed confitetur adversus Deum in primis & gravissime se peccasse. Soli est in primis, vel maxime. Virgil. 1. Georg. 30. *An Deus immensi venias maris & tua nauta Numina sola colant.* 4. Georg. 55. de apibus: *Sola communes natos, communia testæ Urbis habent magnisque agitant sub legibus ævum, Et patriam sola & certos novere penates.* 4. Æneid. 473. *Sola viri molles aditus & tempora novat.* Senec. Hippol. 874.

Inflata verbera] Vereor ne sit somnium Thalmudicum.

Excalceationis] Deut. 25, 9. Ruth. 4, 7.

3. *Perpetua cooptatione*] dum in locum demortuorum alii atque alii sufficiuntur.

Arte elusit] suavit reo fugam.

4. *Nisi prius valisset auctoritas*] nisi consilio vicisset, ut Justinus loquitur 2, 13. nisi sententiam suam proceribus probasset.

Addictus] Melior lectio. addictius: minus laxis magisque attractis frænis.

Exceptionibus] ita ut nihil reservarint aut caverint sibi a potestate regis subjecti Florus 2, 18. *veram & sine exceptione victoriam.* Ad Senecæ ep. 30.

Precario regnandi] quod est in aliena potestate & potest eripi quoties isti libet. Sen. Thyeste 215. *Ubicumque tantum honesta dominant licent,*

licent, Precario regnatur. Vox tyranni. i. num. 11.

6. *In rebus quibusdam iisque*] Immo nulla non in re. Liv. 1, 17.

Patres auctores fierent] SC. confirmassent, quod scivisset populus.

In incertum comitorum eventum] Vide 1. Observat.

Senatum] magistratus senatorios.

Plebem] magistratus plebejos.

§. XXI. 1. *Actum habet transeuntom*] in quo semel aliquis duriores conditiones accipit aut imperata facit.

Aliud quid praestet] Captivos, transfugas, naves tradat.

Ex ipsa vi pactionis] in qua certis clarisque verbis cavetur, ut alter alteri concedat & aliquid morigerationis aut observantiae exhibeat.

Conservare ut in foedere] Livius 38, 11. Cicero pro Corn. Balbo 16. *id habet hanc vim, ut ille sit in foedere inferior.*

Advocacia] jus erat defendendi monasterii vel ecclesiae concessum a principe homini potenti militari vel togato, qui fiebat illius conventus patronus, & vicissim ex eo commodis quibusdam fruebatur. Trithem. Chron. Hirsang. monast. p. 9. & 87. Bignon. ad Marcul. lib. 1. cap. 21. p. 497. Barthius adv. 47, 4.] Cui. genus feudi faciunt. Obrecht. disput. 2. thes. 259. Schoner. disp. feud. 1. th. 75.

Mundiburgii] Mundiburdis vel mundiburdium, defenitio vel tutela, quam princeps episcopo aut abbati impertit, ne a quoquam infestentur, neve causae eorum, nisi in palatio, cognoscantur. Sic tradere in mundiburdem, tenei in mundiburdio, recipere sub suo mundiburde dicebant. Bignon. ad Mar. lib. 1. cap. 24. p. 504. & 506. Voss. de vitis sermonis p. 248.

Matricum] Matrices Urbes, Μητροπόλεις, ex quibus aliae civitates propagatae: Coloniae, quae ex aliis civitatibus propagatae. De jure μετροπόλεων videndus Valefius ad Excerpta Constantini Porphyrog. p. 7.

Pari jure] i. 2, 9, 10.

3. *Syllæo Arabum*] Immo Herodi Judæorum regi quem Syllæus, non rex Arabum, sed Oboedæ regis Arabum comes & legatus apud Augustum criminatus erat: *ὁ δὲ πάλαι χρωόμενος αὐτῷ φίλῳ, νῦν ἐπαχέω χροόμεται.* Joseph. 16, 15. Erat autem regnum Judæorum tum temporis ejusdem conditionis, cujus regnum Armeniae, nempe beneficiarium populi Romani: & quod Augustus ait adhuc eo se ut amico, usum, referendum ad indulgentiam Cæsaris, non jus Herodis. De Syllæo Strabo lib. 16. p. 781, 783.

Reges Armenia] Florus 4, 12. *Armenios victo rege Tigrane in hoc unum servitutis genus Pompejus adsuefecerat, ut rectores a nobis acciperent.*

Scribebat Patrus] apud Tacitum 15. annal. 13.

4. *Civitatibus foederatis*] Loquitur de civitatibus liberis, quae in mediis erant provinciis Romanis: sed quia aut ante bellum, aut durante bello hi populi, non vicoacti, sed spon-

te se applicuerant Romanis, & eorum amicitiam petiverant, conservabant illis Romani libertatem, ut non essent sub falcibus, etsi omnes populi circa in formam provinciae redacti essent. Cic. 3. Verr. 6. Sueton. Jul. 25. Octav. 47. Calig. 3. Vespas. 8.

Subditi populi] Ut Leptines & Isocrates Demetrii Soteris subditi, qui Cn. Octavium legatum po. Ro. interfecerant. Polybius in Exc. legat. 122.

Populi aut reges] ut Philippus a Græcis, Justinus 32, 2. Polyb. excerpt. legat. cap. 46.

Sociis inter se] ut Achæi & Spartani, Justinus 34, 1. Eumenes & Prusias, Justinus 32, 4.

Si subditi conquerrantur] ut Lycii de Rhodiis, Liv. 41, 6. Judæi de Archelao Herodis M. F. Joseph. de bello Judaico 2, cap. 4. & 6.

Ut ostendemus alibi] 2, 21, 4.

Recuperatorem] Torrent. ad Sueton. Ner. 17.

Cum interest] est cum inter.

5. *Alibi*] 2, 20, 3.

6. *Græcos*] apud Concilium Amphistyonum, Justinus 8, 1.

A se] Plinius Paneg. 36.

7. *Jus nullum*] Hoc in foedere tantum æquali verum esse puto, non etiam de inæquali, vel propter exempla Rhodiorum & Archelai, justissime accusatorum apud Romanos.

Sua sponte] quasi non ex metu, ne tanta crudelitate Cæsarem offenderet.

Carthaginensium interponere] Livius 33, 47.

8. *Extra tempus conventus*] si quid jubendum vel curandum ex usu sociorum, quo tempore discessus est, quo concilium solutum, de cujus sententia agi omnia convenit.

Agamemnon regibus Græcis] bello Trojano. *Lacedæmonii Græcis postea*] bello Persico usque ad proditionem Pausaniæ & superbiam. ab eo enim socii se contulerunt ad Aristidem Atheniensem.

Ordinarunt] Male sic vertit τὸ ἐταξάν, nam ordinare hoc sensu per idiotissimum Gallicum aut Belgicum haudquaquam Latine dicitur. Τάξιν est sane & ordinare, collocare ordine: sed quod apud Thucydidem significat, id Latinis est jubere, statuere, describere, definire, imperare. At ordinare statum lib. civ. (quod tamen ad Græciæ non magis quam ad quasvis liberæ civitates in quacumque provincia vel parte imp. Rom. sitas pertinet, etsi Plinius in Græcis eo verbo utatur) longe aliud est, nempe corrigere & emendare atque in melius reformare ac restituere. Sic post victoriam civilem conversus ad ordinandum reipublicæ statum Cæsar, Sueton. c. 41. Antonius post aciem Philipensem Orientem ordinandum recepit, Octav. 13. Sic Galba extra sortem electus ad ordinandam provinciam Africam & intestina dissensione & barbarorum tumultu inquietam.

Sub imperio Suevorum] Nerviorum in Gallia Belgica, 5. Gal. 39. Sed ibi non vocabulum imperii accipitur improprie, verum sociorum, quo nomine dignari solebant & provinciales.

9. *Imperare Medicis*] l. 26. D. de operis li-

bertorum. multo plures imperantes se habiturum.

10. *Cum a sociis ad se*] Vereor ne fefellerit auctorem memoria, tribuens Atheniensibus, quod de Romanis scribit Pausanias, ab iis post bellum cum Perseo Romam evocatos ad causam dicendam: quale nihil imperarent Macedones, quum Græciæ principatum tenerent, lib. 7. p. 417. Liv. 45, 31.

Latini] Liv. 8, 4.

Latini querebantur] Res quam tradit vera est: sed in exempla si quis diligentius inquireret, reperiet maximam partem nihil ex vero habere, sed querelas & criminationes seditiosorum esse hominum, qui fat libertatis cum haberent, male commoda patiendi justam servitutem ultro accessiverunt.

Ætoli] Liv. 34, 23. 35, 38.

Precariam servitutem] Hæc vero optanda est iis, quibus non licet esse omnino liberis. Voluit, opinor, auctor, fœdus specie jam esse; re precariam libertatem. Sic enim Livius 29, 37. unde sumpsit: *Specie*: inquit, *æquum fœdus est apud Achaos, re precaria libertas.*

Eumenes apud Livium] Lib. 37, 53.

§. XXII. *Hebraeorum reges*] At sine dubio reges illi erant beneficiarii & stipendiarii populi Romani, & ut Tacitus loquitur, *inservientes*. Commodiora in hanc rem exempla sunt apud Fr. Lindembrogium ad Ammian. lib. 25. p. 154.

§. XXIII. *De nexu feudali*] de iis, qui sunt vassalli, & propter feudum, quod tenent, directo domino obligati.

Duo sunt consideranda] Est enim feudum jus utendi fruendi aliena re immobili vel incorporali, quæ immobili comparatur, ex benevolentia do-

mini sub conditione fidei & obsequii concessum. Itaque cliens vel vassallus accepto beneficio vel feudo jurat domino fidelitatem, & officia præstat operasque, quæ servitia vocant. quod si committat feloniam, aut existat aliqua ex revocandi causis, a vassallo ad dominum revertitur.

2. *Feudis liberis*] quæ habent immunitatem ab operis vel servitiis.

Adversus omnes] nemine anteposito, vel excepto. Itaque nec dans agnoscit superiorem, neque accipiens homo ligius esse potest duorum. In non ligio, non modo rex, sed etiam alii, velut antiquior dominus, cognati, patria vassalli, excipiuntur injuranda fide.

Feudum Ligium] quod datur a non agnoscen- te superiore sub pactione obsequii & fidei conferenti præstandæ uni & contra omnes. Itaque vassallus vel homo ligius, qui & homoligus vocatur, non solum ratione feudi accepti, sed cum omnibus bonis suis jurisdictioni subijcitur, neque invito domino feudum potest exuere: sed & unus nemo duorum esse ligius potest. Schon. Disp. 1, 1, 52. & 2, 8. & seq. Obrecht Disp. 2. th. 136. & seqq.

3. *Imperandi jus*] Ut in feudo, quod vocant regale, quo investiti summam & quasi regiam potestatem habent in locis, quæ ad hoc feudum pertinent, ut sunt regna stipendiariorum regum, Electoratus, Ducatus, Marchionatus, Comitatus, Baronatus.

§. XXIV. *Prodicti*] qui vice ejus res administrant, & per hos suum ille jus tuetur. Προδικῶν Lacedæmone *ναρ ἰξοχλῶ* tutor regis, Plutarchus Lycurgo. Hesy chius: Προδικῶν, συνήγορῶν. Προδικῶν ἑπιτροπῶν. Vide Crag. de rep. Lacedæmon. p. 88.

A D

C A P U T I V.

§. I. 1. **I**mpério summo, at non] in populos suæ ditionis; non istos privatos, quibuscum nunc fingimus eos bellare.

Babylonia] Gen. 14, 1. 77]W Σενναά. quo vocabulo dicta est regio, quæ post Babylonia. Genes. 10, 10. LXX. Daniel. 1, 2.

In partem] adversus eos qui auctoritatem Iphoseth secuti regnum volebant retinere in domo & posteris Sauli, 2. Sam. 3, 7.

2. *Sive summo*] ut in regem.

Minori] ut in præfectum regium.

In inferiores] subjectos eidem imperio ab illis, quibus provincia vel curatio cum jure armorum adversus obstantes mandata est.

Metatores] qui militibus transcutibus designant.

Inferiores] Præfectos aut ministros.

3. *Provocarunt*] contra civile jus, quod præcipit obediendum præpositis, velut superius tribunal appellarunt juris naturæ.

Si qua ex tali] quod recusaveris facere iussa, quia sine offensione Dei facere nequeas.

§. II. 1. *Jus quoddam majus in nos*] communis utilitatis ergo privatum cujusque jus restringens & coercens.

Publica pacis] ne in media pace perpetui aut alii ex aliis orientur tumultus imperium inhi- bentium & detrectantium.

Ordinis] qui postulabat, ut essent, qui ducerent, quique sequerentur; qui præciperent, quique facerent; imperantes alii, alii parentes, & in hoc statu quisque, nemine turbante alios, officio fungerentur.

Finem suum] tranquillitatem & securitatem publicam.

Disso-

Dissociata] male coherens & sese interturbans.

2. *Principi summum*] 6. ann. 8. *Tibi summum rerum judicium dii dederunt, nobis obsequii gloria relicta est.* quasi ad Cæsarem præsentem sic loquitur in senatu M. Terentius. Neque enim Tacitus diceret subditis.

3. *Si visum tenuit*] apprehendit scipionem, quo verberabatur a centurione. Tacit. i. ann. 23. Juvenal. 8, 297. *frangebat vertice visum.* Sat. 14, 193. *perlege rubras Majorum leges, aut visum posce libello.*

Militiam mutat] ex honestiore ac lucrosiore ad minus honestam minusque lucrosam transfertur.

9. III. *Etiam privati peccatis*] non tamen tantas neque tam late patentes. itaque est sane in eo quoque aliquid eximium & auctoris argumentum lubricum.

Quod effectum] non tantum, quod facturi sint, sed etiam ita facturi, ut, quin faciant, impediendi nemini sit potestas, nec de illo queri habeat apud quemquam, nisi apud Deum.

Hoc jus vocatur] ut significet exercitium potestatis, injustum quidem, velatum tamen specie juris.

5. IV. 1. *Majoris mali*] supplicii præsentis aut poenæ.

Ex ipso sensu] ex animo sic imbuto atque instituto, ut sciat hoc omnino se oportere facere, atque ideo libenter velit.

Quibus auctoritatem] quorum auctores nos fatemur, quæ rata habemus.

2. *Ajebat ille*] Furfidius ad Sullam, Florus 3, 21.

3. *Nimia formidine*] ut qui ob leves suspensiones corripunt, eosque majestatis faciunt, exemplo Claudii. Suet. 37.

Iracundia] ut Alexander, qui ubi exarsisset, nec dilatio ultionis, nec modus erat, Justin. 9, 8.

Inter minus frequentia] ex rarius contingentibus.

Quod plerumque] 3. Pol. II. Δουλοῖσι τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον οἱ νόμοι λέγεται. ἀλλ' ἔτι καὶ τὰ ἀρετῶν πρὸς τὴν ἀρετὴν.

Con. nota est] omnibus.

Con. omnibus tamen] iis neglectis de eo, quod ut plurimum accidit, aliquid eorum constituentium.

Et si legis] quæ voluit civem magistratui parere.

Ratio] ut cuique jus reddatur, ut justitia quifque fruatur.

In isto partic.] quoties contra jus fasque magistratus aut rex lædit inferiorem.

Ratio in sua generalitate] tranquillitas securitasque totius corporis, quæ tanti est, ut unus potius doleat & id ferat, quam resistat imperanti & ordinem publicum turbet, ne patiatur injuriam.

4. *Publica prodendo*] deferendo, destituendo; non adjuvando.

5. *Nobili Dionis Cassii loco*] lib. 41, p. 168. Τῶν δεχομένων ἡ τιμὰς] subjectis cedat, puta

lascivientibus & improba atque inutilia flagitantibus.

Τὸ ἔχει ὑπερεῖν] cujus fors & officium est parere.

6. *Propter conscientiam Dei*] ὅτι οὐκ εὐδὸν θεῶν. quia scilicet & agnoscit esse Deum justum & justitiæ exactorem, qui neminem insontem lædi sinat impune, dixeritque: *Mihi vindictam, ego rependam.*

9. V. 1. *Tertullianus Apologetico*] c. 35.

Unde Cassii] i. Utrum ex vestris, ὁ multorum deorum cultores, an ex Christianorum secta?

Inter duas lauros] Pestilentiæ causa Commodus in loco lauris vestito apud Laurentum oppidum agebat, cum eum ob Cleandri necem exposcendam plebs circumfedit. Herod. 1, 35. Sed quid inter duas lauros? Sane Aurelius Victor in reg. XIII. meminit Vicum laureti minoris, & Vicum laureti majoris. Sed hæ partes urbis sunt in Aventino: Commodus autem obsessus Laurenti, minimum XVI. millibus passuum ab urbe. Forte inter suas. Lauri enim imp. quasi propriæ & illis dicatæ, quia Julius laureæ perpetuo gestandæ jus accepit, Jul. 45. quod in successores prorogatum, ut ex statuis & nummis constat. Quin & laurus ἀλεξικαὶνόν τι credebat. Proverbium: Δαφνίωλον φορεῖ βακχεῖαν quem tutum ab insidiis & periculis significabant, Plin. 15, 30. Suet. Tib. 69.

Qui faucibus] Sic periit Commodus in exercitatione luctæ, validissimo palæstrita, specie exercendi, guttur ejus comprimente eo usque, donec exspiraret.

Omnibus tot Sigeriis] Forte: omnibus & Sigeriis & Partheniis. De Parthenio Sueton. Domit. 16. & 17. item Aurelius Victor Schotti. cui socius conjurationis videtur fuisse Sigerius, nam simul cum Parthenio illum nominat & Martialis 4, 79.

In eundem Septimium] Immo Severus in illos, eodem tempore a suis militibus Imp. appellatos: sed quia Severus vicit, illi pro rebellibus habentur ac tyrannis. nam civilis acies victum facit nocentem. Quod si Clodius vicisset, pro Albinianis; si Pescennius, pro Nigertianis posuisset Septimianos.

Virum egregium] militiæ, sed in hac causa palam sceleratum.

M. Antonini negligentia] Sic ille mentiebatur, ut colorem adderet rebellionis: cæterum nunquam imperium aut respublica Romana fuit in meliore statu sub principe, quam sub hoc: neque aut pace quifquam aut bello diligentior.

2. *Maximi copis*] Clementis Maximi, qui sumpsit in Britannia imperium contra Gratianum Valentiniani alterum filium, occupatisque Galliis, occiso Gratiano, Hispaniis quoque & Africa potitus, per quinquennium regnavit, donec a Theodosio victus interficeretur.

Imperatorem ὁ Arianum] Valentinianum Juniorem, Gratiani fratrem.

9. VI. 1. *Species intermedia*] quæ differt a specie infima, ut genus subalternum a genere generalissimo.

Privati sunt] Sic Vespasiani privatas res Tacitus, quamvis exercitum & provinciam regentis vivo Nerone, dicit 3. histor. 65. & 5, 1.

Ordinem non dari] i. quod in serie aliqua est, tamdiu locum tueri, quamdiu dependet a primo: ita magistratus tamdiu esse magistratus, quamdiu agant ex auctoritate principis.

3. *Ut supereminenti*] *ὡς ὑπερέχον.* quæ verba non video, qui significant sine exceptione, quamvis res vera sit. In Notis ad N. T. explicat Tanquam supra omnes positio. Ergo, tanquam summæ potestati.

Missis a rege] *ἂν αὐτὸν παραπέμψῃς.* præfectis ejus, vel legatis.

6. VII. 1. *Hasamonæorum*] ab Assamonzæo Matthiæ proavo dicti, qui a Juda Maccabæo Matthiæ F. Maccabæi, Joseph. 12, 8.

Periculum anima impellit] solvit necessitate servandi Sabbathi. Casaub. Exercit. 1. ad Baron. 12, 17, pag. 66. Buxtorf. Synag. cap. 16, p. 365.

Christo] Matth. 12, 4.

Et in lege altera] 1. Sam. 23, 6.

2. *De statione*] loco, ubi quis aut in præsidio aut in acie locatus est ab Imperatore Liv. 24, 37.

Videntur homines] nam Dei paullo ante jus liberum agnovit, qui vitam, quam precario dedit, reposcere potest, quandoque placet ejus sanctæ providentiæ.

Jus accepisse] ut possint eis injungere, quod requirat, ut deserant omnem tutelam sui, & certæ morti occurrant.

Cum sensu] ut considerent, quid hæc fragilitas ferat, nec mandent quod homo natus præstare nequeat.

Caritas commendatos] ex officio fiet atque humanitate, ita tamen, ut intermittere liceat, idem posse præcipi, ut intermittere non liceat.

3. *Experimento infirmitatis*] quod viderent dispersos per familias & nihil commune habentes, facile a violentis opprimi.

Ut humanam & humano] quatenus exigit, quantum homini postulare licet ab homine, quantumque homo (cui difficile est ejurare in situm amore sui) potuit exsequi.

4. *Id quod conservatur*] quod scilicet conservari non possit in stricta legis observatione.

Æquitatem, quæ] per quam licet eam legem aliquando non observare.

Et communis bonis] ut non turbet ulterio tranquillitatem publicam, & tantummodo sese tueatur; non infestet, neque ad simul turbandum trahat alios.

Extra pauca] quibus læsus est & graviter peccavit.

Hæc religione] perpetua & vigili cura.

5. *Cui auctoritas*] quem Deus liberum & sui juris esse voluisset.

Medis & Persis] Non potest excusari, quod Tacitus & auctor ajunt Judæos Medis servisse, nisi de uno Dario Medo, cujus mentio apud Danielem, intelligatur. Nam Assyrii a Nino ad Sardanapalum, Medis ab Arbace ad Astyagen

non paruerunt Judæi: sed destructo primo Assyriorum imperio & contracto Medico, aliud Assyriorum vel Chaldæorum imperium natum est per Nabucodonosorem eodem tempore quo in alia parte Orientis regnabant Medi. Huic posteriori Assyriorum regno armis victi accessere Judæi; inde ad Persas sub Cyro transiere.

Nec quicquam stipulati] nihil exceperunt, quum ei se dederent.

6. *Non ex officii necessitate*] eximie alicujus innocentie studio, ut abstineret etiam illa vi, qua jure uti poterat, ut non modo ad legem justus esset, sed & intra legem, ut Seneca loquitur 2. de ira 27.

8. Auctor quæstionem, an liceat Christianis pro religione adversus superiores in ultimo discrimine bellare, ita tractat, ut negantem partem probare, atque ita tot heroum, quorum armis a Deo prosperatis libertatem conscientie in Belgio, Germania, Gallia, debemus, causam damnare videatur.

Cui sententiæ subscribere non possumus, nec quæ pro ea proferuntur, tanti putamus, ut iis nos induci patiamur.

Crucem subire suos bis jussit Christus, prius Matth. 10, 38. Quod tempus Marcus quoque 8, 24. & Lucas 9, 23. respiciunt. Iterum Matth. 16, 24, quod Lucas 14, 24. id nihil aliud est, quam divinas castigaciones patienter & sine murmure cumque confessione peccatorum & horrore justissimæ Dei adversus peccata iræ, excipere. Et tam dictum est superiorum supremis regibusque regum, quam humillimo & despiciatissimo mortalium. Quemadmodum igitur hoc non impedit, quominus Reges & magistratus resistentiæ privatorem & hostium, atque illos supplicio afficiant, hos bello prosequantur; ita neque impedit privatos quo minus illi ultimæ sævitie malorum principum & magistratum repugnent.

Ob religionem autem si omnino in superiores arma sumere non licet, neque licebit ipsis superioribus arma sumere adversus alios pariter superiores ob religionis diversitatem bellum moventes. Præbeamus igitur, si diis placet, nos impune lacerandos & subjugandos Turcis Mahometismum imperantibus. Et condemnemus Constantinum quod defendendi a persecutione Christianismi gratia arma sumpserit in finem suum & collegam imperatorem Licinium: quo nomine tota Ecclesia enim semper laudavit & obnoxiam se illi professæ est. Nec potest hic dari ratio, quare magis liceat superioribus in subjectos per religionis causam sævire, quam per aliam quamcumque impotentiam. Immo per illam minus licet, quia solus Deus *καρδιοβασίς* est & imperium in conscientias habet. Porro qui Religionem petit sævitia, idem petit bona, petit vitam, petit conjugem & liberos. Si ergo licet in gravissimo & certissimo discrimine resistere superioribus ob bona, conjugem, liberos, vitam defendendam, (uti concessit auctor) quoniam eadem causæ cum causa religionis sunt perpetuo conjunctæ, etiam in ultimo & certissimo discrimine ob religionem, si non per religionem,

ligionem, certe per illas alteras causas resistere licet superiori, intolerabili sævitia prætextu religionis bona & vitam involanti.

Christi & Apostolorum & primorum Christianorum exempla nihil juvant, quia illa versantur in Ecclesia constituenda, nos in Ecclesia constituta. Illam quum singuli & humillimi homines (ita Deo placitum) in eam colligerentur, non oportet infamem fuisse rebellionibus: nunc postquam illud crimen Ecclesia effugit diu patiendi, non oportet eam beneficium Dei incomparabile, præsertim si vires ad illud tutandum dedit, per ignaviam amittere.

Quod Christus per humilitatem, per patientiam se ac suos ad tempus præbendo tanquam oves ad lanienam, vicit potestates mundi ac tenebrarum, miraculum est non minus quam linguarum donum, quam sanandi infirmos, excitandi mortuos, liberandi energumenos, & alia supra humanum modum. Ut ergo nunc in docenda discendaque religione Christiana non expectandum, donec eadem miracula Deus nobis representet, sed ordinariis studiorum viis & consueta disciplina utendum est: ita nec in defendenda veritate agnita & libertate conscientie manibus insinuatissimum illis, quibus Deus non modo pro factis, sed etiam pro aris & opes dedit, nec operi miracula quæ Deus sic quoque dat, sed illis, qui viis & instrumentis & labore curaque cuius rei propria, utuntur. Hebræos sub Pharaone cædes & contumelias & injusta opera cum servilibus verberibus tolerare voluit Deus usque in adventum Moïsi. Noluit eodem pugna Ægyptiaca vincere: Rubrum mare mandata sua peragere & ultionem exsequi iussit: at idem eductis in terram promissam per arma adversus religionis oppressores adiit, neque hoc infirmat martyria. Immo genus est martyrii in sancto & solo proposito defendendi lucem Evangelii concessam occumbere, quamvis armatum. Quod si quando ab inimicis & mera patientia martyrium excipi vult, id non magis moratur alios quin se, ut possunt, a vi tueantur, quam quod quosdam naufragio, pestilentia, alios morbo evocat, id non prohibet alios, quominus medicinis & omni probata via ad salutem grassentur: quod quosdam sub iniquo iudice probos & innocentes finit opprimi, id nihil vetat, ne alii suam innocentiam iudicio defendant. Neque vero non interest privatus paucive, an populus ob religionem infestetur: nam illi suo fato occidunt, populus etiam posteritatis.

Præterea si Christi exemplum & injuriarum patientia non tollit jus belli gerendi omne in universum adversus quosvis aggressores, ne quidem tollit jus belli gerendi adversus superiores in ultimo discrimine ob religionem. Ratio est, quia Christus non tantum injurias a superioribus pertulit, sed etiam vilissimæ facie Judæorum; neque tantum ob religionem, sed etiam ob illorum invidiam & malitiam. Deinde non dicit, *Si superior ob religionem tibi alapam in altera maxilla duxerit: non dicit: Qui tollet gladium adversus superiores religionis causa, sed simpliciter & sine*

exceptione, *Si quis dixerit: Qui tollet. Quæ ergo responsio est ad hæc loca pro factó texto servando jure belli cujuscumque, eadem est & pro servando jure belli in superiores, & intolerandam sævitiam religionis ergo.*

Christus fugam concedit, inquit: agnosco: ultra fugam nihil: hoc hic lego, apud Evangelistam neminem. II. Si præcisè nihil extra fugam, ne quidem ut pecunia redimant libertatem religionis & conscientie; itaque rem illicitam fecere tot seculis faciuntque hodie miseri Græci & alia Nationes Christianæ sub Turcico imperio, qui tributo persecutionem evadunt. Quod si hoc durum est adfirmare, fatendum est, illud temere pronuntiatum esse. III. Quin immo quia fugam concedit, non requirit meram & solam patientiam: sed per synecdochen speciei concedit honestas rationes subterfugendi, & hoc genus tyrannidis, quamdiu non planum ac liquidum est, placuisse Deo, ut morte nostra testimonium veritati demus. IV. Quia fugam concessit, ostendit certe suum exemplum non vocare nos ad omnes omnino eventus patientie, quam ipse præstitit; noluit enim fugere. V. Fugam concessit illis, quibus nihil patebat præter fugam: quales erant primi ejus discipuli virium inopes. His igitur fugam concedendæ non vetuit alios suo bono uti.

Quanto melius facerent tyrannidis patroni, si Christi exemplum proponerent persecutoribus & imperantibus religionem! noluit ille vi in formanda & propaganda Ecclesia uti, noluit ignes & gladios adhibere, cum facile potuisset. Itaque exemplum Christi magis obligat Principes ad non sæviendum ob religionem, quam subiectos ad imitandum ejus patientiam omnem, quæ magna parte miraculosa est.

Locus Petri tot versibus solatia continet illis, quorum constantia & martyrio Deum velle amplificare gloriam suam certo constat, quia illis subducit omnem æternam opem defendendæ vitæ, & eisdem ad hanc ipsam patientiam præsentem numine & S. Spiritus extraordinaria ope confirmat. Sunt autem vitæ, quibus utitur Deus ad amplificandam gloriam suam, multæ. Nec si scriptura, cum unam earum laudat, aliam tollit. Idem Deus, qui modo monstrat quid possit in infirmis, magnum illis animum adversus calamitates & supplicia præstando, modo monstrat quid possit in fortibus, victoriam illis per arma iusta largiendo.

Ad exemplum illud primorum Christianorum tam speciose propositum respondet Miltonus, eos non potuisse, quicquid impotentibus ubi poterint, fecisse: denique qui non fecerint, non obligare nos ad imitandum. Et certe non potuerunt. Homines humiles, tenues, viles, ignobile vulgus, pauci etiam, cum multa millia essent, si cum cæteris comparantur, dispersi & disjecti, sine corpore & consilio, clandestinis eoque non numerosis cætibz coeuntes, imbelles & inermes, nullo capite præter sacerdotem ex eadem vilitate lectos: ad hæc nihil aliquid cogitantes, quam pœnitentiam pristina vitæ, spem

metumque futuræ, expectantes quisque se visurum novissimum diem; eaque de causa desidentes negotia, abhorrentes a conjugio, agenda Republica, a militia, abjicientes pecuniam & rem familiarem, denique nihili facientes, quorum causa Tyrannos odimus, & defensionem nostri paramus: interdum improvide ac simpliciter, quæ Christus non simpliciter contemni jufferat, sed comparate, si haberi non possent salva conscientia, & si ea Deus reposceret. Itaque non modo vires illis, sed & animum resistendi illis defuisse facile concedo. Nec poterant, nec si potuissent, volebant, non tam quia illicitum putabant, quam ob nimiam martyrii ambitionem. Sed aliter egerunt, postquam imperatores facti sunt Christiani, & ipsi quoque publica munera administrando potentiam nacti sunt.

9. *Vis numerorum*] cohortium. Tacitus 1. histor. 6. Agric. 18. & 32.

Conciliabula] Supra cap. 2. num. 9.

Decurias] judicum & equestrem ordinem.

Palatium] domum augustam.

Etiā copiis] apparatu & instrumento belli.

Apud istam disciplinam] hanc sectam Christianorum. Terent. Eun. 2, 2, 32.

Magistrum suum] Hieronymus refert notarium B. Cypriani dicere solitum, nunquam Cyprianum absque Tertulliani lectione unum diem peregrisse, ac sibi crebro dixisse: *Da magistrum.*

Quamvis nimis] numerosus, multus admodum.

De secutura] quia exploratum habemus injuriarum, quæ nobis fiunt, Deum vindicem fore.

Labores] ærumnas, agonas, ut Hercules XII. labores dicuntur.

In errore sunt] ἰδωλιωτισμῶν: idolorum cultui dediti sunt.

Non erat eis] Non ducebant operæ pretium, non faciebant tanti vitam & bona sua, ut eorum ergo arma sumerent ac resisterent, sed spe ac desiderio salutis æternæ hanc fragilem vitam contemnebant. De illo, *Non erat*, vide 4. Observ. 8. p. 115.

Nisi] ἀντὶ ἧ sed.

Salutem] hujus vitæ.

Pro salute] æterna.

10. *Maximianus*] collega Diocletiani A. U. C. 297.

Octodurum] Veragrorum vicum appellat Cæsar 2. Gall. 1. Martenach. hodie.

Aganum] Saint Maurice, duodecim millibus p. ab Octoduro.

11. *Primicerius*] Quia singula officia Palatina complures habebant personas, primicerii, primiscrinii, proximi & primates & capita (nam & sic vocabant) officii cujusque dicebantur, quod primum locum obtinerent, primique in laterculo vel tabella incerata, cui numerus officii esset incisus, notarentur. Alii tribunum vocant.

Beatissimis] felicissimum & gloriosissimum mortis genus martyrium interpellare vi atque impedire.

Ad hujus rei] ut probarem hujusmodi defensionem illicitam esse.

Parabatur exemplum] Ovid. 9. Met. 507. *cur hac exempla paravi?* Tacitus 15. ann. 13. *Si vis ingrueres, provisus exemplis Caudina & Numantina cladis.*

Ne quisquam mortali] leg. immortalis.

Ignava formidinis] per metum quidquam fecimus fortibus & fidelibus militibus indignum. Ignavus, ut ignavia Sueton. Tib. 66. Cal. 45. Flagitium, ut Justinus 22, 8.

Pollutas sanguine] quæ non tam victimarum, quam Christianorum cruore polluuntur & inficiuntur.

De denis] exemplo decimatorum.

Non tenebis] coges manere in corpore aut mortem refugere, ut idolis serviant.

13. *Ne justii punirentur, multitudo*] Seneca 2. de ira 10. *In singulos severitas imperatoris destringitur: at necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? multitudo peccantium.*

14. *Τὸ ὁμοίον*] qui essent orthodoxi, non Ariani. Fides apud Nicæam: Dominum Jesum Christum filium Dei unigenitum, natum de patre, hoc est, de substantia patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum, unius substantiæ cum patre, quod Græci dicunt ὁμοίον. Fragm. B. Hilarii è bibl. Pithæi a Nic. Fabro editum p. 31.

§. VIII. *Pausania*] Non fuit rex, sed regis Plistarchi, Leonida geniti, tutor & patruelis. Aggidi, potuisset dicere, de quo Plutarchus. In exilium ejectus Demaratus, Justin. 2, 10. Pausanias alius, Justin. 6, 4.

Furiis justis] rebellionem excusanda.

§. IX. *Imperium abdicavit*] Ex hoc capite accusatus Dionysius minor apud Justin. 21, 5. & apud Quintilianum decl. 267. *Flens ad arcem depositor tyrannidis.*

Pro derelicto] Ut Henricus III. regnum Poloniæ, cum audita morte fratris Caroli IX. clam Cracovia se subduxisset a. C. 1574. Itaque Poloni sequenti anno alium regem crearunt. Thuan. 58. & 61.

§. X. *Electione aut*] ubi legibus moribusve modus succedendi vel per lectionem vel per natiuitatem definitus & introductus est.

Nullus est] perinde habetur & rem relinquit integram, ac si non intercessisset.

Instit. de usuf. §. fruiur] 3.

L. ususfructus] 66.

Ut diximus] cap. præcedent. n. 11.

§. XI. *Hostem populi totius*] Ut Caligula, qui optabat populum Romanum habere unam cervicem, Sueton. 30.

§. XII. *Si regnum committatur*] incidat in causam commissi, ut possit revocari a majore domino, qui possessori donaverat, vel existat casus, quo contingente assensus est rex se regno cessurum. Cap. præced. n. 16.

§. XIII. *Partem habeat*] ubi diversum est imperium in partes potentiales. i. 3, 17.

Etiāsi dictum sit] Hic excusantur Barnevel-dio inter crimina objecti Waertgelders, Grot. Apol. c. 10.

§. XIV.

§. XIV. *Qui jus suum alienat*] ut populus regi.

§. XV. 1. *Postquam longa*] tempore ac pacis inter ipsum & subjectos cum jurejurando intercedentibus speciem jure imperantis sibi circumdedit, sed dum metu solo parentium se sustinet, atque obnoxios premit.

Quod nullum est] Livius 3, 39. de decemviris: *privatisque si vis abesset.* Cap. 41. *imaginarios fasces.*

Qui jus imperandi habet] & eo in præsens potestatus est.

Id malle] tam favere ac benevolum esse reipublicæ, adeoque studere tranquillitati status amissi, ut malit in eo vel latroni obsequium præstari, dum privati suum quisque teneant, quam *ἀναρχίαν* esse, vimque & injustitiam regnare.

Cicero Sullanas leges] 2. de l. agraria 2.

His legibus contineri] Si leges illæ tollantur, rursus bellum civile subeundum. Sulla civilibus armis victor quotquot inimicorum ejus tempestatem belli effugerant, eorum nomina proscripta in grandi tabula publice proposuit, uti noscerentur, ingentem pecuniam pollicitus, si quis alicujus eorum ad se caput afferret. Tulit etiam legem, ne sic proscriptorum liberis aditus ad magistratus & rempublicam gerendam Romæ daretur, ne scilicet hi rerum potentes omnia rursus turbarent, dum quas parentibus suis factas

injurias meminissent, in auctores auctorumque fautores ultum eunt.

§. XVI. *Manere jus belli*] Liv. 3, 39. Tanquam po. Romano majus ullum bellum sit, quam cum iis, qui privati fasces & regium imperium habeant.

§. XVII. *Quod in aspectum cadit*] quod non ex interpretatione malum aut excusandum est, sed in oculos incurrit, ita ut quivis de eo judicare possit.

Post reditum ex Piræo] ejectionis XXX. tyrannis per Thrasybulum, Leges Atticæ Petiti tit. 4. p. 10.

Lex Valeria & lex consularis] Prior est P. Valerii Poplicolæ etiam consulis. posterior nepotis illius L. Valerii Potiti simul cum collega M. Horatio Dionys. 5, 19. Livius 3, 55.

§. XIX. 2. *Libertas*] repetenda multo sanguine.

An pax] patientia tyranni vel oppressoris.

Detrahimus] Lucan. 1, 350.

Sulla interrogatus] Plutarch. de genio Socratis p. 576.

3. *Rerum mutationes*] formarum reipublicæ hujus in illam transitus, aut magistratum eorumve qui sunt cum imperio, abrogationes extra ordinem & depulsiones. Sed & successiones morte interveniente. Justin. 40, 3. Sueton. Galb. 8. Domit. 16.

§. XX. *Possessionem sequi*] cum agnoscere justum dominum, qui rem tenet.

A D

C A P U T V.

§. I. **V**oluntatis actionibus] quæ fiunt ἐν ᾧθελοῦσι & sunt materia subjecta virtuti morali, in quibus versatur bonum & malum, honestum & inhonestum. nam sunt aliæ actiones intellectus, naturæ, manuum.

§. II. 1. *Porro Quirites*] Formula, qua utebantur in subita vi, hominum, quicumque obvii essent aut exaudirent, auxilium invocantes. Qualis Plauto Rud. 3, 2, 1. *Pro Cyrenenses populares, vestram ego imploro fidem. Agricola, acola, propinqui, qui estis his regionibus, Ferte opem.* Labenus apud Macrob. 2. Sat. 7. *Porro Quirites, libertatem perdimus.* Priapej. 25. *Porro (nam quis erit modus) Quirites.* Apul. 8. Met. 215. *Nec diu tale facinus meis oculis tolerantibus, Porro Quirites, proclamare gestivi.*

Aristoteles] 1. Pol. 3. τῶν δ' ὀργάνων τὰ μὲν ἀψυχα, τὰ δὲ ἐμψυχα οἷον τῶ κυβερνήτη ὁ μὲν οἰαζέ ἀψυχόν, ὁ δὲ πρῶτος ἐμψυχόν, ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνῳ εἶδ' τῆς τέχνης ἐστίν.

§. III. *Instrumentum*] varro lib. 1. de rust. 17. instrumentum rusticum dividit in Vocale, in quo sunt servi; Semivocale, in quo sunt boves; Mutum, in quo sunt plaustra. l. 8. D. de instr. vel inst. leg. In instrumento fundi ea esse, quæ fructus querendi, cogendi, conservandi gratia parata sunt. Sabinus in libris ad Vitellium evidenter enumerat. *Querendi, veluti homines*

qui agrum colunt, & qui eos exercent, præpositivè sunt his: quorum in numero sunt villici & monitores. præterea boves domiti, & pecora stercoreandi gratia &c. Plutarch. præcept. gerend. reip. p. 807. Ὀργανα γὰρ οἱ φίλοι ζῶντα ἢ φρονεῖν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν εἶσι. Cicero lib. 11. fam. 14. *Plane jam, Brute, frigeo: ὄργανον enim erat meum senatus. id jam est dissolutum.*

Sicut pars non tantum] Sensus, totum dici Dialecticis non modo Totum per se, cum aut ipsum essentialia est partibus, aut cum partes Toti, in quo apparet relatio totius ad partem, & nullius alius argumenti vel loci Topici; sed etiam Totum per accidens, ubi contra nec totum est de essentia partium, nec partes de essentia totius; in quo non apparet illa relatio, sed vel causæ respectu diversorum effectuum, vel subjecti diversorum adjunctorum, & vicissim; sic rem possessam esse partem possidentis. Vide Jul. Scaligerum de caus. Lat. ling. lib. 6. cap. 130. p. 350.

§. IV. *Servos*] & capite censos. De Servis l. 11. D. de re milit. Ab omni militia servi prohibentur: alioqui capite puniuntur. Plin. 10. ep. 38. *Sempronius Calianus repertos inter tirones duos servos misit ad me, quorum supplicium distuli, ut te consulere de modo pœna.* De Capite census Gell. 16, 10.

I N D E X R E R U M,

I N

PROLEGOMENIS

A D

HUGONIS GROTTII

DE JURE BELLI AC PACIS

L I B R O S

O C C U R R E N T I U M.

A.

Accipere minus suo potest adventitium habere vitium. 57. quando id habeat. <i>ibid.</i> <i>Accipere minus suo pugnare juxta auctorem non potest cum justitia.</i> 57 <i>Accommodare orationem ad rem subjectam, & ipsam, quantum lubet, extendere, quando sit facile.</i> 74 <i>Advocatus quando turba dandus.</i> 8 <i>Aequitas cause in bello quidnam habeat.</i> 44. <i>ea cur in bello non semper triumphet.</i> <i>ibid.</i> <i>Affectus unde commoveamur.</i> 60. <i>ipsis potissimum franos imponi cur non oporteat.</i> <i>ibid.</i> <i>Affectus exigui in quonam, & maximi sine quonam esse possint.</i> 60 <i>Africanus quo modo populum Romanum bella suscipere & finire dixerit.</i> 43 <i>Albericus Gentilis in definiendis controversiis quidnam saepe fecerit.</i> 50. <i>genera circa quadam summa, multosque & nobilium, & frequentium controversiarum locos, quo modo se gesserit.</i> <i>ibid.</i> <i>Animal quodvis natura quod dicatur ad suas tantum utilitates ferri, quo modo sumptum, concedi nequeat.</i> 13 <i>Animantia quadam, ratione carentia, utilitatum suarum studium quotuplici respectu aliquatenus temperent.</i> 16. <i>id in illis unde procedat.</i> <i>ibid. cur indo.</i> <i>ibid.</i> <i>Antigonus senex quemnam irriserit.</i> 5 <i>Antiqui Christianorum scriptores quemnam in modum sint usi testimoniis antiqui fœderis.</i> 63 <i>Appetitus societatis est actio, qua homini est propria.</i> 13. <i>is quid sit.</i> <i>ibid.</i> <i>Argumentum jure pro natura vero unde certo respectu ducatur recte.</i> 63 <i>Aristoteles quosnam accuset graviter.</i> 40 <i>Aristoteles inter philosophos merito locum cur obtineat principem.</i> 52	<i>Aristoteles investiganda veritati fidelem navavit operam.</i> 53 <i>Aristoteles ipsam virtutis naturam male posuit in mediocritate affectuum actionumque.</i> 54. <i>hac eum quonam abduxerit positio.</i> <i>ibid.</i> <i>Aristoteles quidnam quaesiverit in rebus ipsis, circa quas versatur justitia.</i> 57. <i>id ibidem cur quaesiverit.</i> <i>ibid.</i> <i>Aristoteles uno de genere in alterum desiliit genus.</i> 57 <i>Aristoteles errat, nolens adulterium ex libidine, & eadem, ex ira proveniente, proprie non pertinere ad injustitiam.</i> 57. <i>cur, id nolens, erret.</i> <i>ibid.</i> <i>Aristoteles & Bodinus Politicam quo modo tractarint.</i> 72 <i>Artem extra quam sint posita.</i> 47 <i>Afferere nihil posse percipi, est stultissimum.</i> 53 <i>Author quid non dubitet, quin opponant sibi nonnulli.</i> 7 <i>Author, quod haberet compertissimum esse aliquod inter populos jus commune, quod & ad bella, & in bellis valeret, habuit multas ac graves causas DE JURE BELLI AC PACIS scribendi.</i> 45. <i>quidnam viderit.</i> <i>ibid.</i> <i>Author privata diligentia studio voluit adjuvare jurisprudentiam.</i> 46. <i>in quibus & quando eam antehac exercuisset.</i> <i>ibid.</i> <i>Author se affirmat e patria, laboribus suis ornata, indigne ejectum.</i> 46 <i>Author re ipsa potius, quam verbis, suo ostendit in DE JURE BELLI AC PACIS libro quamnam incundam censeat viam ad conficiendum naturalis & perpetuae jurisprudentiae corpus.</i> 48. <i>ejus DE JURE BELLI AC PACIS liber quidnam contineat.</i> <i>ibid. librorum ejus DE JURE BELLI AC PACIS liber primus, secundus & tertius quonam complectantur.</i> <i>ibid. & 49.</i> <i>Au-</i>

INDEX RERUM.

Author quod tractavit argumentum, nemo tractavit totum. 49. partes argumenti, quod author tractavit totum, qui tractarunt, quo modo ipsas tractarint. ibid.

Author Alberici Gentilis diligentiam laudat. 50. in Alberici Gentilis docendi genere, ordine, questionum distinctione, jurisque diversi generibus desiderari quidnam possit, lectori dijudicandum committit. ibid.

Author in suo DE JURE BELLI AC PACIS libro quidnam, & quo modo id ibidem dederit operam. 51. ex modo, quo id ibidem dedit operam, ad lecturum quidnam redundet. ibid.

Author breviter exponit quibus auxiliis & qua cura suum DE JURE BELLI AC PACIS aggressus sit librum. 51

Author inter se non minus, quam a jure civili discernere, quam semper unice laboravit. 52. in gentium jure quam discreteverit. ibid. quam praeterea non minus sollicite separavit. ibid.

Author cum in hoc suo libro, tum alibi, ratione philosophia quidnam agat. 53

Author in quonam censeat Platonicos nonnullos & Christianos veteres non sine causa discedere ab Aristotele. 54

Author Aristotelem quali cum libertate magni facere decrevit. 60

Author exempla quam ceteris preferat. 62

Author quorum librorum auctoritate saepe utatur. 63. quo cum discrimine. ibid.

Author quosnam pro virili vitavit errores. 63

Author quid censeat antiqui de foederis usu post novi foederis tempora. 63. antiqui cur de foederis usu post novi foederis tempora sic censeat. ibid.

Author novo cur utatur foedere. 66

Author novum foedus, contra quam plerique faciunt, a jure natura distinxit. 66. cur id egerit. ibid. quid notare tamen non omiserit. ibid.

Author in toto suo DE JURE BELLI AC PACIS libro tria sibi maxime proposuit. 71. hac quam fuerint. ibid. a quibus se temperavit. 72. cur ab iis se temperavit. ibid.

Author in suo DE JURE BELLI AC PACIS libro quorumnam nonnullis locis fecerit mentionem. 72. quomodo id fecerit. ibid.

Author sibi quosnam facturos dicat injuriam. 72. quidnam se vere profiteri asserat. ibid.

Author generis dicendi ratione in suo DE JURE BELLI AC PACIS libro quid noluerit. 74. cujus utilitati in ipso consultum voluerit. ibid. quodnam in eo, quantum potuit, secutus sit loquendi genus. ibid. cur id egerit. ibid.

Author in suo DE JURE BELLI AC PACIS libro scriptorum veterum quando verba interdum adduxerit ipsa. 74. Graecorum testimonia verbotenus an nonnunquam expresserit. ibid. id quando fecerit praecipue. ibid. textui Graeco versionem an subjunxerit Latinam. ibid. in quorum commadum in fecerit. ibid. quam in sententiis ac scriptis aliorum dijudicandis

sibi sumpsit libertatem, eandem & concedit aliis de se. ibid.

Author pollicetur se, erroris monitum, monituros statim secuturum. 74. in adversus pietatem, bonos mores, sacras literas, Ecclesia Christiana consensum, aut veritatem ullam dictis, sententiam sese mutaturum. ibid.

Author natura quid voluerit. 31. cur id voluerit. ibid.

Ayala quid non attigerit. 50. Ayala & Gentilis quorundam exemplorum congeriem ad definitiones aliquas retulerunt. ibid.

B.

Bella in quosnam sumantur. 42. quo modo exercenda, ut sint recta. ibid.

Bellum ordiendum quempiam quo modo loquentem inducat quispiam. 5

Bellum cur suscipi, & quo modo, susceptum, geri debeat. 42

Bodinus & Hottomanus inter Gallos, legum studio historias inserere aggressos, magnum obtinent nomen. 71. id quo modo fecerint uterque. ibid. Horum pronuntiata & rationes quamnam saepe nobis suppedient materiam. ibid.

C.

Camillus bella quo modo gerenda dixerit. 43

Carneades quidnam potuerit. 8. quodnam ei, suscepta justitia, de qua author agit hoc loco, oppugnatione, validissimum fuerit argumentum. ibid.

Carneades de utilitate quod affirmat, non est absolute verum. 31

Carneades in divisione juris, quandam ejus partem omisit. 34. sed male. ibid.

Casuum conscientiae summas qui fecerunt, de quibusnam fecerint capita. 49

Causa universalis in questionibus authoris quidnam sit. 51

Causam ad universalem quidnam referri debeat. 51

Certare inter se corvitiis, inquinat literas, estque turpis animi impotentis fetus. 68

Christiani veteres in nullius philosophorum sectam juraverunt. 53. cur id non fecerint. ibid. quidnam censuerint esse nihil aliud, quam vere Christianam tradere disciplinam. ibid.

Chrysippus & Stoici juris originem unde petendam dixerint. 27

Cicero quidnam vere dixerit scientiam praestabilem in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. 4

Civis quisnam, teste Carneade, non sit stultus. 35

Civis, jus civile praesentis utilitatis causa perrumpens, quidnam faciat. 35

Civitas nulla est tam valida, qua non aliquando aliorum extra se ope indigeat. 39. quorum respectu ea indigeat. ibid.

Civitates magna quam virtute non videantur indigere. 39. cur. ibid.

INDEX RERUM.

Cognatio inter nos unde constituta. 28. ejus quidnam consequens. ibid.
 Communitas nulla sine jure conservari potest. 40. quonam id probavit Aristoteles. ibid.
 Communitas illa, qua genus humanum aut populos complures inter se colligat, quonam indigeat. 40. quisnam id viderit. ibid.
 Conscientia justitia magnam vim habet in bellis. 43
 Consensus proborum quid probet, quidque damnet. 38
 Consensus communis quidnam indicet. 51
 Contemnere qualiacunque incitamenta hac tantum de causa, ne societas humana violeatur, justitiae proprium est. 57
 Contendere ad summa quevis quidnam sit. 66
 Contradicendi nimium conatus saepe adeo non proficit, ut obsit etiam. 45. cur. 45, 46. quid ergo faciendum fuerit. 46. cur. ibid.
 Controversia, populos inter aut reges incidentes, quemnam ferme habeant arbitrum. 5
 Covarruvias & Vasquius a quorum controversiis non abstinuerint, & quo modo uterque eas tractarint. 71
 Cupiditas excellendi maximarum injuriarum causa. 57

D.

Demosthenes in quasnam bellum esse gerendum dixerit. 42
 Desilire de altero in alterum genus merito culpatur ab Aristotele. 57
 Deus quod non sit, aut negotia quod ab eo non curentur humana, statueret, scelus summum. 25. contrarium ejus quonam insouerint ac confirmant nobis. ibid. ex eo quid sequatur. ibid.
 Deus sua post hanc vitam quo modo referret iudicia. 38
 Deus nimium coli: aeterna bona nimium appeti: aeterna mala nimium formidari peccataque nimium odio haberi nequeunt. 60
 Dicta scriptaque Christianorum, suis qui temporibus inter suos pietatis & doctrinae fama floruerunt, nec gravis cuiuspiam erroris sunt notati, magnam habent auctoritatem. 68. cur. ibid.
 Dion Prusensis inter hostes quonam valere, & quonam non valere jura dixerit. 42
 Disci Christianis quid liceat, aliunde non potest, quam ex novo fœdere. 66
 Discrimen illationis recta, principiis ex natura procedentis, & consensus alicujus communis, unde non, & unde intelligendum. 51
 Disputatio de jure quando suscipiatur frustra. 8
 Dominatus & coitio primitivam adulterare potuerunt veritatem. 68

E.

Ennius quid dixerit. 5
 Euphemi dictum quidnam sit. 5. queisnam ipsum in ore. ibid. id Euphemi dictum apud quem occurrat. ibid. ei Euphemi dicto quodnam dictum simile. ibid.
 Euripides scientiam quamnam rerum divinarum

& humanarum cognitioni praeponderat. 4. Theocnoen quo modo compellari faciat. ibid.
 Euripides Polynicen in Phœnissis quo modoloquentem inducat, quidque ejus orationi statim subjungat. 51
 Exempla quonam auctoritatis sint plurima. 62

F.

Faber in queisnam supplere sit aggressus quod maxime defuit omnibus theologis & jurisconsultis, qui libros speciales de belli jure scripserunt. 50. in supplendis iis quo modo se gesserit. ibid.
 Fabricius qualis fuerit, quidque crediderit. 43
 Facultas sciendi & agendi qualis homini inesse intelligenda. 16. ei qua conveniunt, quorum natura non, & cui sint congruentia. ibid.
 Ferri eo, ad quod a natura nos duci nostra sentimus, etiamsi nulla juris ex observatione spectetur utilitas, est sapientia, non stultitia. 35
 Ferus & Erasmus ad quosnam interdum accedere videantur. 45. hi quales fuerint. ibid.
 Fœderis novi natura quonam sit. 63
 Formula Romanorum vetus quonam fuerit, quidque docuerit. 43
 Fundamentum quoddam, universaliter ab Aristotele positum, non recte ab eo positum universaliter, apparet ex justitia. 57. cur. ibid.

G.

Galli pra aliis legum studio historias inserere sunt aggressi. 71
 Gellius vere quidnam dixerit. 60
 Genera juris Romani scientiam profitentium, sunt tria. 69. primum quorumnam sit. ibid. secundum quosnam habeat. ibid. tertium quosnam complectatur. ibid. eorum primis author multum defert. ibid. cur. ibid. in quibusdam hi quomodo se gerant. ibid. qua vere juris sunt gentium, quo modo saepe tractent. ibid. unde constet eos id non tractare, ut oportet. ibid. author quonam ut discernentur, laboravit. ibid. eorum, qui juris Romani scientiam profitentur, secunda classis, cujus fuerit incuriosa. 70. omnes regum populorumque controversias unde voluerit definire. ibid. in quonam his, alioqui satis solertibus ad indagandam equi bonique naturam, saepe numero quoque temporum suorum infelicitas fuerit impedimento. ibid. ex hac temporum suorum infelicitate quidnam factum. ibid. hi quando maxime sint audiendi. 71. tertii ordinis magistri, qui se juris Romani finibus includunt, & in jus illud commune aut nunquam, aut non, nisi leviter, exspatiantur, quidnam vix ullum habeant. ibid. quidnam cum legum & canonum cognitione conjunxerint. ibid.

H.

Historia duplicem habet usum, qui sit argumenti authoris. 62. cur. ibid.
 Historia sacra cur praeter id, quod in praeceptis con-

INDEX RERUM.

consistit, affectum sociale non parum excitet. 28
 Homines multi, minime mali, quoniam pervenerint, conspecta quadam immanitate. 45
 Homo perfecta aetatis circa similia similiter agere novit cum societatis appetitu eccellente. 16
 Horatius Achillis quomodo ferociam descripsit. 5

I.

Illatio recta, ex natura principii procedens, quidnam indicet. 51
 Impetus, in diversa trahentes, quibus vagari Deus vetuerit. 28. illos Deus quo modo regat ac coerceat. ibid.
 Incerta esse omnia simul ac a jure recessum, est verissimum. 39
 Infantibus de quidnam dicendum. 16. in iis omnem ante disciplinam se quidnam ostendat. ibid. in iis quidnam sponte prorumpat. ibid.
 Instituta ac leges quadam reperta ad faciliorem juris executionem. 36

J.

Judicia adversus quosnam vigeant. 42
 Judicia quoniam precipue non sint spernenda. 62
 Jura cujusque civitatis ut utilitatem sua civitatis respiciunt; ita civitates aut inter omnes, aut plerasque, ex consensu jura quadam & nasci possunt, & nascuntur. 34. hac jura quidnam respiciant. ibid.
 Jura quoniam inventa fateamur necesse. 36
 Jura omnia in bello cessare, male fingunt quidam. 42
 Jurisprudencia multi quidnam antehac imponere destinarint. 46. quis perfecit. ibid. cur nemo id perfecit. ibid.
 Jus circa civile, sive Romanum, sive quod cuique patrium est, quid multi fecerint. 1. jus circa illud, quod inter populos plures, aut populorum rectores, intercedit; sive ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus; sive moribus & pacto tacito introductum, quid pauci fecerint. ibid. universum ac certo ordine quisnam tractavit. ibid. cujus id fieri interfit. ibid.
 Jus naturale, cum sociale, tum laxius ita dictum, unde profuatur. 27. cui tamen adscribi possit. ibid. cur. ibid.
 Jus a Jovis nomine Latinis dictum, haud improbabile. 27
 Jus quodnam dicatur jus gentium. 34. quando jus illud sit dicendum jus gentium. ibid.
 Jus esse, quod validiori placuit, quo demum sensu commode accipi possit. 36
 Jus sine suo externo quando careat. 36
 Jus, a vi destitutum, omni caret effectu. 38
 Jus non comparatum solius utilitatis causa. 39
 Jus Dei, quod Deus per homines interdum exequitur, & jus hominum inter se, debent accurate distingui. 63
 Jus gentium inde probatur, unde jus natura ali-

quo modo probetur. 62
 Jus natura unde aliquo modo probetur. 62
 Justitia Carneadi male traducitur nomine stultitia. 35
 Justitia & injustitia quid afferant conscientia. 35
 Justitia quemnam faventem, & injustitia quemnam habeat inimicum. 38
 Justitia tota est posita in alieni abstinentia. 57

L.

Lactantius multum cum disseruisset de affectibus, quidnam ajat. 60
 Leges repertas metu accipienda injuria, ac homines adigi vi quadam ad colendam justitiam, quo modo verum. 36
 Leges inter arma quasnam silere, & quasnam non silere oporteat. 42
 Lex antiqua multis urgetur pro ipso jure natura. 63. an recte. ibid.
 Libera Dei voluntas origo juris divini voluntarii, opponendi juri naturali, sive divino necessario. 27. ei nos subjici debere quid nobis irrefragabiliter dicitur. ibid.
 Libera ex voluntate quodnam jus ortum habeat. 51.
 Libri Romanorum veterum de jure feciali quidnam duntaxat ad nos transmiserint. 49

M.

Marius quid negarit. 5
 Mathematici figuras quo modo considerent. 72.
 Minois nomen quidnam reddiderit invisum apud posteros. 41
 Moderari affectus non est virtuti omni proprium atque perpetuum. 60
 Mores Christianorum veterum quales merito pro canonibus valeant. 68
 Multa legis veteris e libera Dei voluntate veniunt. 63
 Multi, per se infirmi, ne a validioribus opprimerentur, quidnam fecerint. 36
 Multi, quam a civibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habent. 39
 Multi quidnam in jure tantum spectent. 39

N.

Natura proprie stricteque dicti juris in quonam sit posita. 23
 Natura humana juris naturalis mater. 31. ea quo nos impellat. ibid.
 Naturalia cur facile possint in artem colligi. 47
 Naturam non posse justo discernere iniquum, quo modo admitti non debeat. 13. cur. ibid.
 Nefas & poena obnoxium unde declinare sciendum. 66
 Natura juris civilis dici potest quasi proavia. 31
 Nemo quibus in bello se facile adjungat. 44
 Notiones ad quales author retulerit probationes eorum, que ad jus natura pertinent. 51

INDEX RERUM.

O.

- O**bligatio ex consensu juris civilis mater. 31. ea suam unde vim habeat. *ibid.*
 Officium Ecclesie Christiana vere quidnam sit. 68
 Opera, quam sumpsit author in suo DE JURE BELLI AC PACIS libro scribendo, cur eo magis necessaria. 5
 Opinio de bello, nec temere, nec injuste, suscepto, pieque gesto, ad quidnam multum conducatur. 44
 Opus ad auctoris commendandum & praeunsendum quidnam pertineat. 8

P.

- P**arentes inter homines quidnam sint. 28. iis ea de causa quidnam debeatur. *ibid.*
 Parere Deo cur praecipue teneamur. 25
 Philosophi neque veteres, neque Graeci, neque Christiani quicquam, quod fecit author, fecerunt. 49
 Pompejus quidnam fecerit. 5. dicere quidnam sit ausus. *ibid.*
 Pompejus quamnam rempublicam vere dixerit beatam. 41
 Populi potentissimi & reges quidnam appetant. 39
 Populus quisnam, fatente Carneade, non sit stultus. 35
 Populus, natura gentiumque jura violans, quidnam faciat. 35
 Principatus, quem Aristoteles merito tenet inter philosophos, ab aliquot hinc seculis abiit in tyrannidem. 53. hac quidnam factum tyrannide. *ibid.*
 Principia circa illa ipsa interna, e quibus jus naturale, cum sociale, tum laxius ita dictum, profluit, quidnam Deus fecerit etiam in iis, quibus ad ratiocinandum imbecillior animi vis. 28
 Principia juris natura quando per se pateant, & quam evidenter sint. 51
 Proverbia quamnam in bello, justo, vel injuste, suscepto, locum habeant. 44
 Prudens dispensatio in elargiendis his, qua cuique homini aut ceteri sunt propria, quonam pertineat. 23
 Prudens dispensatio quidnam faciat. 23
 Prudens dispensatio juris proprie stricteque dicti pars jam olim multis facta. 23. an recte. *ibid.*

Q.

Quispiam de bello & pace quid affirmavit. 43

R.

Ratio recta in quibusdam modum sequendum dicitur, in quibusdam ad summam exitat. 60

Ratio sapientiae non in affectibus, sed in causis affectuum moderandis, versatur. 60
 Restitutionis obligatio unde oriatur. 52
 Rex quidam Spartanus quamnam rempublicam dixerit esse beatissimam. 41
 Rex quidam Spartanus militari fortitudini justitiam cur anteposuerit. 41
 Romani veteres bella cur tarde & nulla licentia susceperint. 43

S.

Sacerdotes justitia vere quo modo naturalis & perpetuae jurisprudentiae partes suscipere deberent tractandas, partibus ut ex omnibus collectis confici deinde possent corpus. 48
 Scholastici plurimum valent ingenio. 68. in quamnam inciderint secula. *ibid.* iis inter multa laudanda & aliqua sunt condonanda. *ibid.* in re morum consentientes, vix est ut errent. *ibid.* cur. *ibid.* diversa tuendi studio quid praebeant. *ibid.* quo modo id agant, & quo modo id non agant. *ibid.*
 Scriptores quasnam passim confundant voces. 51
 Scriptores quinam maxime nobis conferre non parum possint ad percipiendam librorum, fides ad antiquum pertinentium, sententiam. 66
 Scriptores historiarum cuiusnam rei in bello saepe victoriam praecipue adscribant. 43
 Secta philosophorum quid nulla, quidque viderent omnis. 53
 Sensus externi quando non fallant. 51
 Sententia poetarum & oratorum minus habent ponderis, quam historiae. 63. iis non tam fidem, quam ornatum dictis conciliamus nostris. *ibid.*
 Sermo, societatis appetitus peculiare instrumentum, solo inter animantes in homine. 16
 Societatis custodia, humano intellectui conveniens, cuius juris sit fons. 18. jus ad illud quamnam pertineant. *ibid.* juris ab hac significatione fluxit altera largior. 22. cur. *ibid.*
 Solon res maximas quo modo confecerit. 36
 Stare pactis est juris natura. 29. cur *ibid.* e jure natura quamnam jura fluxerint. *ibid.* cur e jure natura fluxerint ea jura, qua inde fluxerunt. *ibid.*
 Stoici fortitudinem quo modo definierint. 41
 Successus iniquarum molitionum prosperi non debent nos movere bellum ad suscipiendum injustum. 44
 Superstitio quonam non peccat, & quonam peccet. 60
 Synodici canones recti quidnam sint. 68. hi quidnam quoque monstrent, aut ad quidnam hortentur. *ibid.*

T.

Tertullianus praeliorum quamnam propria stuat negotia. 7
 Testimoniis quorum non sit indiscrete credendum. 51. cur. *ibid.*
 Themistius quidnam affirmet de regibus, quales exigit sapientia regula. 41
 Theologi quinam & jurisconsulti libros scripserint speciales

INDEX RERUM.

speciales de belli jure 50. hi quoniam modo scripserint ea de materia.

ibid.

V.

U.

Usus fœderis antiqui non est putandus post no-
vi fœderis tempora nullus. 63
Utilitas cui accedat. 31
Utilitas juri civili occasionem dedit. 31. cur. ibid.
Utilitas spectari queisnam aut soleat, aut debeat. 31
Utilitas, qua ex jure oritur, in quibus sit evi-
dens. 39

Virtus rectam ubique sequitur rationem. 60
Virtutes nonnullæ moderantur affectus. 60
Vis omnis fœderum a quibusnam tollatur. 39
Voluntas Dei libera nunquam jure cum natura ve-
ro pugnat. 63
Vulgi & virorum quorundam doctorum ac pru-
dentium opinio de bello quoniam. 5. unde hæc
nata. ibid.

INDEX RERUM

I N

HUGONIS GROTII DE JURE BELLII AC PACIS LIBRO PRIMO OCCURRENTIUM.

A.

Abrahamus, armis in reges quatuor
sumptis, & Moses, jussu Amale-
citis, populum oppugnantibus, ar-
ma opponi, quoniam sint usi jure? 92
Acarnania & Amphilochia quo-
rumnam juris fuisse dicantur? 198
Accidere in imperio late patente quidnam possit?
179. id si fiat, quidnam censendum? ibid.
cur id censendum? ibid.
Achai Romanorum tempore questi, fœdus, cum
ipsis initum, specie fœdus, servitutum esse
precariam. 257
Acta quoniam rescissa debeant intelligi regis ipsius
imperio rescissa? 236
Actus quidam debiti sunt aut illiciti per se, at-
que ideo a Deo necessario precepti aut vetiti
intelliguntur. 41
Actus dictatoris ab alio reddi non potest irritus.
217
Actus singuli regum, jure precario regnantium,
a quibus reddi possint irriti? 219. actuum re-
gumque istorum quisnam effectus, ac quodnam
jus? ibid.
Actus, contra promissum factus, est injustus. 231.
cur is sit injustus? ibid.
Actus ejus, cui deest facultas, est nullus. 231
Actus quispiam unde non, & unde reddatur
nullus? 231
Actus imperii, quem imperii exercet invasor,
quoniam respectu possit habere vim obligandi? 298
Actus qualis sit nullus? 294. quando is nullus?
ibid.

Addicere se, cui velit, in privatam servitutem,
cuique licet homini. 190. id unde pateat? ibid.
Addicti sacro ministerio queisnam eo non debeant
abstrahi. 158
Adhibere cautiones aliquas, nobis monstrantes
viam ad recte dijudicandum cui jus summa po-
testatis in gente quavis competat, est necessa-
rium. 211. cautionum harum quoniam sis pri-
ma? ibid. quoniam altera? 215
Ado quidnam speciatim de Carolo nemoret? 225
Adolescens quidam Eretrienfis, cujusnam diu ffe-
quentasset scholam? 273. quidnam, rogatus
ibi quid didicisset, responderit? ibid.
Adumbrantia lineamenta quando impleantur? 124
Aegroti queisnam imperare dicantur? 257
Aelius Latus imperatorum ferme omnium fuit sce-
leratissimus. 257
Aequitas ipsa & communis ratio quidnam do-
ceat? 122
Aequitas ipsa & ratio naturalis cuinam obse-
quendum dicent? 163
Aequitas, adversus legis verba exceptionem por-
rigens, eo major, quo pluris est id, quod
conservatur. 284
Aeschylus Atossam Persis de rege Persarum quo
modo loquentem faciat? 240
Aeschylus quidnam habeat de rege? 266
Aetoli quidnam tenerentur in fœdere, quod inie-
rant cum Romanis? 249
Aetoli Romanorum tempore questi libertatem suam
esse vanam speciem & inane libertatis nomen.
257

Q 2

Aga-

INDEX RERUM.

Agamemnon apud Homerum quotnam Achilli se daturum urbes pollicetur? 224
Agamemnon in quibus & quando regibus imperavit Gracis? 255
Agatharchides & Strabo, auctore Artemidoro, quidnam narrarint ac annotarint de Sabaeorum rege? 231
Aganum a Mauritio postea quomodo denominatum? 291. *quisnam id referat?* ibid.
Ager, iter, actus & via quidnam sint? 215
Album inter & nigrum quidnam reperiri possit? 73
Alibi quidnam visuri? 305
Alienare qui potest jus suum, potest & jus suum pactis imminuere. 207
Alienatio imperii quiesnam in regnis juxta auctorem permittatur regi? 225
Alii pro aliis periculo mortis nos ut objiciamus, an ipsum natura jus nos obliget? 102
Alii quodnam & in Gracia secuti sint exemplum? 204
Alii pleno jure proprietatis; alii jure usufructuario; alii jure temporario quidnam habeant? 215
Aliud est imperium: aliud habendi modus. 295
Ambrosius quando vixerit? 154. *de militia quidnam dixerit?* ibid.
Ambrosius & Augustinus quidnam dixerint? 168
Ambrosius quando non voluerit ad Valentiniano resistendum ut motus satis concitati populi? 276. *quidnam asserat se non posse?* ibid. *quidnam asserat se posse?* ibid. *quidnam adversus arma, milites & Gothos sua dicat arma?* ibid. *munimenta sacerdotum qualia?* ibid. *aliter cur non resistat?* ibid. *quidnam, a se exacto populum ut compesceret, responderit?* ibid. *cujus uti noluerit copiis adversus imperatorem, & Arianum, & Ecclesia gravem?* ibid.
Ambrosius ad existimationis profectum adjuvare quidnam quoque scribat? 302
Amphipolis in dotem cui data? 224
Ananias Judaeus Izaten Adiabenum quidnam docuerit? 63
Anaxagoras Melampodi quotnam regni partes dono dederit? 224
Andronicus Rhodius post Aristotelem quidnam recte scripserit proprium amicitiae, inter dispares inite? 251
Animam acquisivisse quisnam a Christo vere pronuncietur? 292
Antiochi Tertii rescriptum ad magistratus quidnam fuerit? 236
Antiochus & in omni Historia Maccabaei, & ab iis, qui sequuntur eorum partes, quonam duntaxat compelletur nomine? 285. *eo num compelletur merito?* ibid. *cur eo compelletur merito?* ibid.
Aodis factum in Eglonem, Moabitarum regem, nos quonam movere non debeat? 303. *eo de Aode sacra quidnam aperte testetur auctoritas?* ibid. *hoc de Eglone quidnam non constet?* ibid.
Apollonius Tyanus philosophi quidnam esse negavit? 134
Apollonius apud Philostratum quidnam referat de Assyriis ac Medis? 240

Apostoli cujus lenitatem sint imitati? 140. *qua potestate sint usi ad poenam facinorosorum?* ibid.
Apostoli quidam & alii Galilei, e patriam urbem properantes, iter quo modo fecisse videantur? 169. *cur, Josepho teste, sic iter fecerint?* ibid.
Apostoli, cum dixerint Deo magis, quam hominibus, obediendum, quamnam provocarint ad regulam? 263. *ea quiesnam inscripta?* 264. *apud quemnam verbis ferme totidem expressam reperias eandem?* ibid.
Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi, aliter magistratibus. 278. *quo modo regi?* ibid. *quo modo magistratibus?* 279
Apptitudinem quo modo Aristoteles vocet? 25. *quo modo Michael Ephesus id, quod secundum eam aequale dicitur, interpretetur?* ibid. *quidnam eam respiciat?* ibid.
Argumenta non parca adversus bella depromi solent ex Matth. cap. V. 132. e capitis hujus vocibus: Audistis dictum fuisse, oculo pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obsistite injurioso, sed cadenti vos in dextram maxillam, alteram quoque obvertite; quidnam multi inferant? 133. *an vere?* ibid. *cur non?* ibid. *vocibus: Qui velit tecum litigare ut tunicam accipiat, dimitte illi etiam pallium; quidnam non, & quidnam iis prohibeatur?* 133, 134. *in vocibus: Qui angariabit te ad milliare unum, abi cum eo duo; quidnam Dominus non, & quidnam iis dixerit?* 134, 135. *circa voces: Petenti abs te dato, & volentem a te mutuo sumere, ne rejice; quidnam observandum?* ibid. *e vocibus: Audistis dictum fuisse? Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Ego vero dico vobis: Diligite inimicos vestros; benedicite eis, qui vos execrantur; precamini pro eis, qui infesti vobis sunt & vos persequuntur; quidnam colligant nonnulli?* 138. *eorum facile quo modo refellatur opinio?* ibid.
Argumentum cujusnam rei occurrat in propheta Jeremia Historia? 244
Arietes aut boves inter se cum depugnarunt ita, ut alteruter occidatur, quando ex sententia Q. Mutii cesset, & quando competat a Titio? 80
Aristophanes ubi leonem non esse alendum, & ubi eundem, alitum, esse ferendum scribat? 302
Aristoteles in administranda republica quotnam faciat partes? 184. *quonam ea sint?* ibid. *ad primam quamnam referat?* ibid.
Aristoteles hominibus de nonnullis quidnam dixerit? 195
Aristoteles quo cum jure quosdam esse reges assermet? 201
Aristoteles cur neget regna, quorum rex improprie dicitur rex, consituere propriam gubernationis speciem? 204
Aristoteles, Polybius & Diodorus quonam suffertem Carthaginensium appellent nomine? 212
Aristoteles & Thucydides qualia temporibus heroicis pleraque in Gracia fuisse notent regna? 215
Aristoteles inter regnum plenum & regnum laconicum

INDEX RERUM.

- conicum quidnam recte scripserit interjectas?*
 240
Aristoteles quidnam affirmet de Asiaticis? 240
Aristoteles in quonam differre societatem a civitate scribat? 255
Aristoteles quidnam habeat de magistratum gerente, quempiam verberante? 267
Aristoteles arma sumere quosnam oportere dixerit? 305. pro quibus & quando eos arma sumere oportere dixerit? ibid.
Arma sumi posse in inferiores ab iis, qui summa potestatis auctoritate armantur, non est controversum. 263
Ars quam Aristoteli dicatur architectalis? 185
singula, circa qua hæc versatur, quotuplicia sint? ibid. quatenus privata? ibid.
Ars quam Aristoteli dicatur sivilis? 186
Ars quam Aristoteli dicatur judicialis? 186
Arsacius inter quosnam nominatus? 258
Artabanus Persa leges inter multas, easque bonas, quamnam predicet optimam? 287
Aruspices, magi, & alii veterum artium professores in sua arte post baptismum manere non sunt permessi. 146
Athenagoras quidnam affirmet de Christianis? 148
Athenienses, teste Thucydide, quando ordinarint quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent? 255
Athenienses quando, belli ductu omisso, libertatem solam retinuerint? 256
Auctoritas Ecclesie publica quanti ponderis esse debeat? 149
Auctoritatem quibus impartimur nostram, nostra facimus. 269
Augustini dictum quoddam celebre quomodo sonet? 278. idem quidnam de Pilato dixerit? ibid.
Augustinus quamnam probare videatur sententiam? 173
Augustinus ordine de naturali, mortalium paci accommodato, quidnam asserat? 175
Augustinus, Pauli ad Romanos dicta explicans, quidnam propter hanc vitam ajat necesse? 276
Augustinus quidnam dumtaxat spectarit? 289. is quidnam dixerit? ibid. quidnam præterea dixerit? 290. idem quidnam habeat alibi? ibid. id exemplo Christianorum veterum quomodo explicet? ibid.
Avidius Cassius qualis vir fuerit? 275. quidnam, armis in Syria sumptis, facturum se dixerit? ibid.
Author in Evangelio nobis præcipi quidnam agnoscat? 102. ibidem præcipi quidnam haud concedat? ibid. quosnam haud sequatur? 105
Author quidnam agnoscat de nonnullis ante Christi tempora? 126. ista nonnulla quamnam fuerint? ibid.
Author Ambrosii argumentum de militia quanti faciat? 126
Author Evangelium vocat jus divinum voluntarium perfectius. 166
Author quantam Deum a nobis exigere patientiam posse non dubitet? 166
Author inquit quo usque nos Christus respectu quodam ratione patientia voluerit obstringere?
 166
Author certo respectu ratione patientia quidnam statuatur? 169. cur ejus ratione id statuatur? ibid. suam adversus sententiam quamnam formet objectionem? ibid. ad eam quot modis respondeat? ibid.
Author qua dixit de dominio, non tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando, dicta censerit debent. 169. cur non? ibid.
Author plerisque in imperiis respici per se quidnam affirmet? 207
Author quibus non assensiat? 217
Author quidnam dictum velit de his, qui, antequam reges ad suam tutelam pervenerunt, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur, ut populo non subsint, neque legitimum ante tempus potestas eorum sit revocabilis? 217. quidnam censeat de his, qui jus acceperunt, quovis tempore quod revocabile? 219
Author quidnam concedat non præsumendum populi voluntatem in regnis, populi voluntate delatis? 225
Author quidnam non improbet Crantzium in Unguino ut rem novam notare? 225. quonam respectu non improbet id Crantzii factum? ibid.
Author, loquens de regulis quibusdam, ad quas rex sine promisso non teneretur, non loquitur de observatione juris naturalis & divini, ac gentium, ad quam reges omnes tenentur, etiam si nihil promiserint. 229
Author quidnam dictum velit aliorum, de politica scribentium sententias? 237
Author cujusnam rei exemplum regibus in Hebrais dari posse arbitretur? 240
Author Hebræorum reges imperasse jure summo rebus arbitratur in plerisque. 240
Author arbitratur Hebræorum regibus judicia quadam adempta, æque LXX. virum penes mansisse synedrimum. 244
Author Judæorum de rege quidnam haud neget? 244
Author in Romanorum regum temporibus quidnam observet? 247
Author, quibusdam positis, questiones quasdam, usus in quopiam argumento frequentis, examinat. 249
Author examinat an imperium habere summum possit is, qui fœdere tenetur inæquali. 249. per inæquale fœdus hoc loco quidnam non, & quidnam ibidem per ipsum intelligat. ibid.
Author nullus dubitat, quin Hebræorum vicinarumque gentium reges etiam tum, cum post Antonini tempora certum quid aut redimendas ad injurias, aut tutelam ad comparandam, pensitare debuerunt, imperium habuisse dicendi fuerint summum. 258
Author de injuria, quapiam ex causa nobis, habenti summum imperium quod ita libeat, illata, quidnam censeat? 264
Author censet Paulum quodam in negotio considerasse finem ejus universalem. 270
Author nobili Dionis Cassii loco quidnam explicet? 273. is verbotenus cum Græce, tum Latine, quomodo sonet? ibid.
 R Au-

I N D E X R E R U M.

Author Paulo, suam ulterius ut confirmet sententiam, comitem addit Petrum, usus loco, prioris ejus epistola capite secundo occurrente. 273
Author quidnam non neget a lege etiam humana certo præcipi sub mortis periculo posse? 282
Author quidnam in legem quoque humanam deduci posse non dubitet? 282
Author quidnam facile intelligit? 284. quidnam tamen non audeat? ibid.
Author quisnam resisti jure non posse dixerit? 292
Author in quonam regi posse resisti non dubitet? 295
Author quidnam statuendum censeat cum Plutarcho? 301. is quidnam censeat in libro de fato ad Pisonem? ibid.
Author extra qua probare non possit ut privato vi deicere aut interficere liceat summi imperis invasorem? 301
Authori quinam videantur statum inducere rerum, qualem antiqui fabulabantur in celo fuisse, antequam majestas oriretur? 277
Auxentius quisnam postea electus? 157

B.

B *Arclajus qualis? 283. quo tamen descendat?*
ibid. eo quamvis descendat, quidnam tamen fateatur? ibid.
Basilus quo modo loquatur de Christianis antiquioribus? 159
Basilus sui de defensione adversus violentos quidnam senserit, unde satis appareat? 168
Bella quenam in sacris literis proprie Dei bella nominentur, & cur ipsis ibidem id nominis tribuatur? 77
Bella omnia non improbantur jure naturali, quod & dici potest gentium. 80
Bella non damnari jure gentium voluntario, quoniam nos deceant? 80
Bella quo jure introducta dixerit Hermogenianus? 80
Bella quam diu duratura? 131
Bella impugnantibus adferri qualia soleant dicta? 145. dictis ex iis quidnam colligatur? ibid. dictorum istorum proceres quidnam ament? ibid.
Bella quedam quando sint publica, & quando non sint publica? 178
Belli Israelitarum quidnam justa quidem, sed non unica fuerit causa? 130
Belli prima maximeque necessaria partitio quanam? 160
Bellum quanam de causa suscipiatur? 1. unde oriri possit? ibid. ejus finis. 2
Bellum quidnam sit secundum Ciceronem, & quidnam secundum auctorem nostrum? 4. nominis origo. 5. quo modo Grecis dicatur, & cur iis id nominis obtineat? ibid.
Bellum an aliquod sit justum, sive an bellare unquam liceat, qualis sit questio? 71. Hac, ut & alia, ad quodnam jus exigenda? ibid.
Bellum omne juri natura non adversari, probatur ex Historia sacra. 77
Bellum aliquod gerendum, probat omnium gentium, ac præcipue sapientium, consensio. 79
Bellum contra que ex Evangelio adferuntur, qua-

lem habeant speciem? 98. iis in examinandis quidnam sibi non sumpturus auctor? 98, 99
Bellum aliquod licite geri post adventum Christi, unde probet auctor? 129
Bellum publicum, privatum & mixtum quidnam sit? 160
Bellum aliquod privatum licite geri, quantum natura jus attinet, unde satis apparere arbitretur auctor? 163
Bellum omne privatum juri naturali non repugnare etiam post constituta judicia, probatur & ex Exod. x. xii. 2. 165. is locus quo modo sonet? ibid. & 166. Hac lex quidnam videatur non tantum inducere, sed & explicare? ibid. in quonam non, & in quonam e contrario fundari videatur? ibid.
Bellum publicum quotuplex? 173. bellum publicum solenne ex jure gentium quonam sensu plerumque dici solat justum? ibid.
Bellum publicum ad solenne, quod fit ex jure gentium, duo requiruntur. 173. quanam ea sint? ibid. horum alterum sine altero non sufficit. 174. cur non? ibid.
Bellum publicum minus solenne quibus ritibus carere, in quos geri, & quemnam possit habere auctorem? 174
Bellum publicum pro quo sepe uumero sumatur? 178. bellum publicum cur, sic sumptum, non sit bellum publicum? ibid. hoc quidnam in casu non moveat auctorem? ibid. cur id eum non moveat? ibid.
Bellum quia geri non debet publicum, nisi eo, penes quem, ut dictum, summa potestas, auctore, ad quam conducatur intelligere, quanam sit illa summa potestas, quique eam habeant? 184
Bellum cum aliis gerere, quinam possint? 262
Bellum gerere privatis aut publicis personis an liceat in eos, quorum sive summo, sive minori imperio, subsint, queritur. 263
Beneficia quorundam temporum & preces quibus fuerint temperata? 155
Bonitas aut malitia actus, præsertim in civilibus, que sepe obscuram habent disceptationem, cui apta non sint? 211
Bono quidnam inferuiat nostro? 269
Bonos apud omnes quidnam quidem sit extra controversiam? 263
Bonum innocentis & bonum commune quibus ordinaria delectionis lege sint antehabenda? 139

C.

C *Adavera regum Hebraorum, qui male regnassent, extra locum, regibus proprium, sepulta. 233. id unde constat?* ibid.
Caesar ratione Germanorum quanam contentus fuisse debuisse? 181
Caesar de Versingetorigis patre quidnam affirmet? 211
Caesar quo modo, Suevorum sub imperio quos fuisse dicit, mox nominet? 256
Cain, Qui inveniet me, interficiet me, cur dixerit? 83
Calatim & Caudium suis cum territoriis quisnam, teste

INDEX RERUM.

- teste Frontino, adjudicata?* 198
Campani olim in quem modum sese, necessitate subacti, populo Romano subjecerint? 198
Campani quidnam dicantur facti, cum se Romanis dedidissent? 198
Canon XII Synodi Nicaensis quo modo sonet Latine? 156
Canon LXXXII Synodi Nicaensis quidnam edicat? 157
Canon quidam sextus quidnam constituat? 158
Canon inter Africanos sextus quidnam constituat? 158
Canonem, quem produxit auctor, interpretari nos quo modo non oporteat? 157. *cum cur nos sic interpretari non oporteat?* *ibid.*
Canonibus in antiquissimis, communionem quisnam demum privetur? 173. *hi canones quales dicantur?* *ibid.*
Canonum sequentium sensus unde saepe dignoscantur? 156
Cappadoces de se quidnam sensisse videantur? 195. *id unde constet?* *ibid.*
Carolus Magnus, Ludovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis quod testati legantur reges, quamnam id apud populum magis, quam alienationis vim, habuerint? 225
Carthaginenses Romanis de Sagunto oppugnando quidnam responderint? 181
Cassiani quinam fuerint? 275
Cato Germanis C. Casarem dedi voluit. 181. cur id voluerit? *ibid.* *auctor hac de Catonis voluntate quidnam censeat?* *ibid.*
Cato quavis de lege quidnam affirmet? 271
Causa effatrix principalis in bello quidnam plerumque? 305
Causa, cur populus jus totum imperandi a se abdicet, alisque tradat, existere possunt multa. 194. earum quasnam recenset auctor? *ibid.*
Christi inter praecepta & permissiones, ante Christi tempora vigentes, quidnam sit, & quidnam non sit? 126
Christi e verbis ad Petrum: Repone gladium tuum in vaginam, nam quicumque acceperint gladium, gladio peribunt, & e textu, qui occurrit ad Rom. v. 8, 10. quidnam affirmant nonnulli? 166
Christi ad exemplum, qui pro inimicis dicitur mortuus, quidnam responderi possit? 172
Christi facta omnia, qualia sint, & qualia non sint? 172
Christiani si sint omnes, & Christiane vivant, nulla erunt bella. 131. Lactantius & Arnobius id quomodo affirmant? *ibid.*
Christiani saepe militiam cur evitarint? 146, 147.
Christiani primorum temporum quanto ardore fuerint succensi ad praeclearissima quaeque capebenda? 148
Christiani suppliciiis capitalibus quod aliquando non libenter interfuerint, cur mirum videri non debeat? 151
Christiani bonitas quidnam arripiat, quidque non damnet? 155
Christiani, teste Cypriano & aliis, quidnam per pacem intellexerint? 158
Christiani veteres nonnulli quidnam non improbarint, & quidnam vetitum putarint? 168
Christiani, quamquam pessimi saepe homines imperium Romanum tenuerunt, nec, qui obtentu republicae adjuvanda iis se opponerent, defuerunt, quidnam tamen nunquam fecerint? 274
Christiani quondam, circa quodnam infamarentur? 275. *unde Tertullianus probet eos male infamatos fuisse circa id, cujus gratia infamarentur?* *ibid.*
Christiani quidam veteres, ut censet auctor, apostolorum & apostolicorum virorum praescripta melius intelligebant, perfectiusque, ac nos, implebant. 289. a quibus auctor summam iis fieri statuat injuriam? *ibid.*
Christianis praestandum suis quicquid Christus ex praescripto legis Moysaica exegit a discipulis. 68. ejus ratio. *ibid.*
Christianis licet nunc in omnes, quod Israelitis quondam licebat in Israelitis. 139
Christianis quisnam militia non fuerit interdicta? 157
Christianis an liceat tantum, quantum vel Davidi, vel Maccabeis licuit, est quaestio gravior. 287
Christus quonam sensu veteritus opponat praecepta sua? 113. inde quidnam liqueat? *ibid.* *scire quidnam inde liqueat, ad quonam conducatur?* 113, 114. *cur?* *ibid.*
Christus cur non venerit? 124. cur venerit? *ibid.*
Christus, judici homicide penam capitalem interdicens, quidnam faceret? 126
Christus in laeso an probet ultionem? 136. quales injurias tolerari, & quales non tolerari iusserit? *ibid.* *in alpha exemplum cur posuerit?* *ibid.* *ea quidnam non faciat, & quidnam faciat?* *ibid.*
Christus, cujus lenitatem & patientiam imitari passim subemur, Judaeos inobedientes quibusnam affecerit suppliciiis? 140. de impiis in die iudicii quidnam facturus? *ibid.*
Christus cur se non defenderit armis, cum caperetur a Judaeis & Romanis? 145
Christus cum diceret, tempus imminere tale, ut gladii comparandi causa vel vestis esset vendenda, quidnam statim responderint Apostoli? 170. id Christi dictum quidnam revera non contineat? *ibid.* *quale sit proverbium?* *ibid.* *id unde pateat?* *ibid.* *id proverbium unde sumptum?* *ibid.*
Christus Petro quod dixit, quidnam quidem contineat? 171. quidnam non contineat? *ibid.*
Christus quod dixit de discipulis, cur id de iis dixerit? 171
Christus non habebat opus a Petro se defendi. 171. cur non? *ibid.* *quamnam causam subjecerit interdictioni, qua se defendi interdixit?* *ibid.*
Christus pro inimicis atque impiis cur non sit mortuus, & cur pro iis mortuus? 172
Christus pro quisnam nos animam non objicere periculis, & pro quisnam id nos agere jubet? 172
Christus quidnam affirmet de regibus gentium? 199
Christus, in novo fadere praecipiens dari caesari, qua

INDEX RERUM.

- que sunt caesaris, quantam sua a disciplina se-
 ctatoribus intelligi voluerit summis deberi po-
 testatibus obedientiam? 269. obedientia cum
 ea quidnam secundum authorem, si opus, fuisse
 conjunctum debuerit? ibid.
- Christus quasnam probavit exceptiones? 281
- Christus quosdam Christianis, nihil ipsis juxta
 authorem ulterius concedens, quidnam, mortem
 superioribus ob religionem in intentantibus, con-
 cedat? 287
- Christus quonam vacavit ac cujusnam immunis
 fuerit? 287. convitiis affectus, quo modo se
 gesserit? ibid. cum pateretur, quidnam non
 fecerit, & quidnam contra fecerit? ibid. Deo
 Christianis quando gratias agendas, & quan-
 do gaudendum ipsis affirmet? ibid.
- Christus caesari tributum solvi cur jusserit? 304
- Cicero quidnam affirmavit de gladio? 170
- Cicero quorumnam factum in Antonium defen-
 dat? 182. authoris de facti hujus defensione
 judicium. ibid. author ita cur judicet? ibid.
- Cicero de dictatura quidnam affirmet? 205
- Cicero post Herodotum, & Herodotus, post He-
 sodum quidnam dixerit? 207. ex eorum di-
 ctis quidnam haud sequatur? ibid. cur id inde
 haud sequatur? ibid.
- Cicero de regibus & plebe quidnam dixerit? 220
- Cicero de lege agraria quidnam habeat? 225
- Cicero sanctiora Romanorum tempora quonam de-
 scribat loco? 252. ibidem penes Romanos
 quidnam fuisse, ac quidnam penes eos non fuisse
 scribat? ibid.
- Cicero quasnam leges improbet? 298. eas cur impro-
 bet? ibid. ipsas cur tamen servandas censeat? ibid.
- Cicero quidnam de omni cum civibus pace dixe-
 rit? 302
- Cicero Platonis quadam ad Perdicam verba quo
 modo verterit Latine? 302
- Cilices, regibus non parentes quo modo sint nun-
 cupati? 220
- Cingulum, conscientia puncti, sub Licinio qui ab-
 jecerant, quonam demum pacto ad militiam
 admitterentur de novo? 157
- Civitas ex bello quod in periculum veniat tota,
 quidnam ferme populorum omnium legibus cau-
 tum? 175
- Civitas prohibere quidnam possit? 265. cur id
 prohibere possit? ibid. quod id prohibere vo-
 luerit, non dubitandum. ibid. de eo cur non
 dubitandum? ibid.
- Civitatem qui regit, quo modo eam regat? 185.
 per se eam qui regit, circa quenam versetur?
ibid. quo modo circa universalia? ibid.
- Civitates plures, artificiose inter se foedere colligata,
 facere possunt quoddam civitas. 189.
 civitates tamen tales retinere quidnam non de-
 sinant singula? *ibid.
- Civitates multa Graecia quando convenerint omnes
 ut libera essent, at Atheniensium ductu uteren-
 tur? 256
- Civitatis qualis interdum sit status? 196
- Clausula quenam efficiat ut posterius testamentum
 non ex vera testatoris voluntate profectum pra-
 sumatur? 237
- Clausula quenam, in ipsa imperii delatione posi-
 ta, efficiat ut ex rege privatam in personam re-
 cidat rex? 296
- Clemens Alexandrinus de Christiano, ad impe-
 rium vocato, quidnam affirmet? 149. Chri-
 stianum quidnam decere asserat? ibid.
- Clementis in constitutionibus de homine Christia-
 no quidnam dicatur? 134
- Clerici unde legerentur? 158
- Clientes quorumnam sint in fide? 252
- Cn. Manlius a legatis non injuria fuit accusa-
 tus, quod pop. Rom. injussu bellum Gallo-Gra-
 cis intulisset. 181. cur ejus non injuria fue-
 rit accusatus? ibid.
- Coactionem quidnam includat nullam aut impe-
 rii jus aliquod? 210
- Codicillos facere cuius licet. 173
- Cogere cujusnam quidem semper non sit? 235
- Coitum circa hominum civilem in societatem quid-
 nam notandum? 283
- Colonia metropoli juxta Thucydidem quidnam de-
 buerint ac quidnam ei exhibuerint? 249
- Comitia ordinum quidnam sint? 213. quo modo
 Guntherus de iis loquatur? ibid. per eos di-
 versis in locis quidnam geratur? ibid.
- Communio humana natione sufficit ad quippiam,
 vincula quamvis desint caetera. 305. cur? ibid.
- Communis rerum usus quamdiu fuerit naturalis?
46
- Concilium Arelatense primum sub quonam sit ha-
 bitum? 158. ejus canon tertius quo modo se
 habeat? ibid. is quomodo explicandus? ibid.
- Concubinatus, divortium, matrimonium cum
 pluribus feminis, qualia sint, & qualia non
 sint? 102
- Condenti legem sub pena mortis voluntas ea non
 temere fuisse intelligenda. 282
- Conditio tacita, bellum quod sit justum, cuiusnam
 semper in sit? 261
- Confessio infirmitatis aliquid regum de dignitate
 delibat. 258
- Confugientes ad Ecclesiam quonam demum pacto
 sint redditi? 155
- Conjectura magistratus minoris, qua conjectatur,
 sibi non exhibito mandato a magistratu majore,
 de belli gerendi voluntate magistratus majoris,
 an in bello gerendo sufficiat, controversatur.
 179. author hac in re quidnam censeat? ibid.
 cur id censeat? ibid.
- Consensus manifestus omnium, quos novimus,
 populorum, legibus, quale praebeat testimonium?
166
- Consequentia natura quadam praeferenda qui-
 busdam natura primis. 71
- Conservare quispiam imperium ac majestatem al-
 terius, nonnunquam tenetur. 249. id quidnam
 sit? ibid.
- Consilia & alia praescripta, honesta quidem, sed
 non obligantia, quonam non veniant nomine?
33
- Constantinus inter alias leges tulit & legem de
 parricidis culeo insuendis. 151. ea lex ubinam
 exstet? ibid. qualis, alioqui supplicii in exi-
 gendis fuerit? ibid. cujusnam ab historicis non
paucis

INDEX RERUM.

paucis reprehendatur? · ibid. suo in exercitu plurimos habuit Christianos. ibid. id unde constet? ibid. quidnam fecerit? ibid.

Constantinus quanam, religionem postquam & probare, & promovere cepit Christianam, ideo non deserint? 151

Constantinus pupillis ac viduis quidnam permisit? 236

Constituentem constituto superiorem, quonam respectu verum, & quonam falsum? 205

Constitutio Valentiniiani & Valentis ubinam exstet? 175. hac quamnam cuius licentiam eripiat? ibid.

Constitutiones Clementis Romani quidnam lib. VII. C. III. contineant? 149. de quibus agant lib. VIII. C. XXXI? ibid.

Controversiarum genera possunt incidere quatuor. 253. earum genus quidnam primum; quidnam secundum; quidnam tertium & quidnam quartum? ibid. prima specie si peccatum appareat, quanam teneatur rex aut populus cum inter aequales, tum inter aequaliter foederatos; imo & inter eos, qui nullo foedere tenentur? ibid. secunda specie si peccatum cernat, quale jus habeat socius? ibid. tertia specie si peccatum deprehendat, quidnam faciendum? 254. quarta specie si peccatum reperiat, queisnam cognoscendi jus nullum? 255

Controversia eorum, quos nulla juris civilis tenet communitio, quonam pertineant? 1

Controversia solent aequali in foedere deferri vel ad conventum sociorum, quos scilicet res non tangit; vel ad arbitros; vel ad principem, foederis arbitrum tanquam communem. 254

Convenientia ea, in qua honestum sit propositum, facienda pluris, quam ad qua sola primum animi ferebatur appetitio. 72. ejus ratio. ibid. ea ex ratione quidnam sequatur? ibid.

Corinthiorum in oratione apud Thucydidem de mone eorum, foederis qui principes, quidnam legamus? 255

Cornelius centurio militiam an abdicarit, conversus? 126. de religione Christiana a Petro institutus, quod ab eo simul sit institutus de militia deserenda, affirmant nonnulli. ibid. horum assertio momenti quando foret alicujus? ibid.

Corpore in morali ratione capitis aliter se res habet, ac in naturali. 189. cur? ibid.

Corpus & oculus qualia sint subjecta visus? 187

Coryora urbs quorumnam fuisse dicatur apud Xenophontem? 198

Crudelitas quot modis committatur? 139

Curatores regni, sive prodici, quibus in casibus dandi? 261

Cyprianus de Laurentio & Ignatio, Afris, quidnam testetur? 150

Cyprianus quidnam clericos constitui nefas judicet? 158

Cyprianus quemnam sequatur, & quidnam aperte predicet? 289

Cyrillus quandam in sententiam Johannis in locum de gladio Petri qua habet, sunt egregia. 290

D.

Damnare indiscriminatim aut singulos, aut partem populi minorem, qua ultimo necessitatis praesidio sic olim usa, ut interim & communis boni respectum non deserat, quisnam non audeat? 284

Dare operam, ut damna resarciantur, quorumnam Roma fuerit? 253

Dari quempiam superiorem eo, qui promisit quispiam, non semper sequitur. 231

Darius Nothus filiis Artaxerxi Mnemon & Cyro Juniori testamento quidnam, teste Justino, legarit? 224

David legatos ob violatos quidnam fecerit? 130

David regnum, sibi promissum, armis recte ab Isoseto repetiit. 138

David pro quonam gratias agat Deo? 199

David extra pauca facta quale habeat vita exacte testimonium? 284. quotnam primum, & quotnam deinde circum se habuerit armatos? ibid. eos cuinam bono circum se habuerit? ibid. eos quando demum circum se habuerit? ibid.

David, Saule vivo, quidnam nec irvaserit, nec captarit? 284. quidnam per ea tempora duntaxat quaesierit? ibid. in queisnam & apud quosnam modo id quaesierit? ibid. quam religionem id quaesierit? ibid.

David regis Saulis persona pepercit ex officii necessitate, non ex sublimiori proposito. 285

David quemnam aperte dixerit non posse inson-tem esse? 285

David quidnam sciverit in lege scriptum esse de nonnullis non maledicendis? 285

David tactus paenitentia quod vestem regis Saulis violasset. 286

David magnam personae regis sanctitudinem esse intelligebat. 286. an id merito censuerit? ibid.

Decertandi genera quot & quanam ea sint? 77. quorum prius, & quorum posterius proprium? ibid. ad posterius quando confugiendum? ibid.

Decius Magius Campanus, ab Annibale victus & Cyrenas delatus, indeque Alexandriam deportatus, quidnam eos, ad quos deportatus, docuerit, queisnamque eo liberatus sit? 253

Deliberatio de gerendo bello, & per quos id geri voluissent adversus Antonium, hostem judicatum, queisnam fuisse permittenda? 182

Demetrias, specie tenuis libera quamvis urbs, revera quavis nutum ad Romanorum facere coacta. 257

Democritus usu de famulorum quidnam habeat? 307

Desertores adversus militia quidnam cunctis sit indultum? 300

Detrahere dominos urbi servire parata quidnam sit? 302

Deus uni tantum populo jura dare sua dignatus est. 56

Deus populo suo praescripsit leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli. 78. eo quidnam docuerit? ibid.

Deus

S

INDEX RERUM.

Deus primis temporibus quidnam instituerit? 83.
 cur ipsum tunc instituerit? ibid.
 Deus homicidio severius occurrendum quando cen-
 suerit? 87. cur id censuerit? ibid. seculi prio-
 ris lenitate repressa, quidnam permisit? ibid.
 cur id permisit? ibid. quod tum permisit,
 ad quosnam postea restrictum? ibid. cur &
 quomodo id factum? ibid.
 Deus quidnam faciat in hac vita, quidque post eam
 facturum de quibusdam malis? 140
 Deus in sacris literis modo non semper describitur
 eodem. 140
 Deus nostram quantum juris habeat vitam? 166
 Deus sibi peccata eorum, qui superiorem se judi-
 cem non habent, cura testatur peculiari. 207
 Deus peccata regum quando vindicet? 207
 Deus peccata regum quemnam in finem toleret?
 207
 Deus imperio summo, quod in vitam necemque
 singulorum habet, quo modo penam in regis
 uti potuerit? 209
 Deus imperandi & parendi ordinem ubinam cum
 olim, tum nunc approbat? 269
 Deus injuria patientiam probat, eam vero non in-
 terdicat. 279
 Deus habet jus obstringendi nos mortem ad sub-
 eundam certam. 281
 Deus, humanam probans legem, quo modo eam
 probare censeatur? 283
 Deus & in alios reges, per quos volebat mini-
 stros, judicia exequatur sua. 301. id unde
 constet? ibid.
 Dicta qualibet, quantumvis universalia, ac le-
 ges, quamnam recipiant interpretem? 177
 Dicta inter-Essenorum quidnam fuerit? 287
 Dictator habuit summum imperium, quamvis non
 esset perpetuum. 217
 Dictator quando & quo jure suos actus omnes
 exerceat? 217
 Dictator Romanus quonam jure summum haberet
 imperium? 215
 Dictatoris adversus edictum in quonam tantum
 fuerit auxilium? 250
 Dictum Christi: Ne resistite injuriam facienti,
 an sit universale? 170
 Dictum Christi: Date omni petenti, admittit
 exceptionem. 170. quonam ea sit? ibid. quid-
 nam ei non adjiciatur? ibid. ex quonam solo
 adstringatur? ibid.
 Dictum Christi: Omnes, qui gladium accepe-
 rint, gladio peribunt, si proverbium, unde
 desumptum, & quidnam eo significetur ac
 quidnam ex eo fluat? 171. Origenes, Theo-
 phylactus, Tius & Euthymius hocce Christi
 dictum quidnam indicare censeant? ibid. huic
 Christi dicto simile ubinam occurrat dictum?
 ibid. quale Tertulliani dictum cum hoc Chri-
 sti dicto conveniat? 172. huic & Christi dicto
 quidnam videatur inesse? ibid.
 Dictum quoddam Scipionis Africani Majoris
 quicum satis conveniat? 252. dictum id ver-
 botenus quomodo sonet? ibid.
 Dictum Trajani quidnam? 280. hoc quando us-
 sus? ibid. a quisnam id soleat proficere? ibid.

Dictum Menandri quoddam quomodo sonet? 305
 Dictum quoddam Democriti quomodo sonet?
 306. ipsum quomodo Laetantius explicet? ibid.
 Dignitas imperii quomodo soleat dici? 217
 Dii minores quando (fabulati sunt ut antiqui)
 non concesserint Jovi? 277
 Diligendi quomodo non sint omnes? 139
 Diligere inimicos cujus exemplo jubeamur? 140
 Diodorus Siculus quidnam tradat de regibus A-
 thiopum? 233
 Diodorus multas civitates Gracas post Cadmeam a
 Thebanis receptam convenisse quidnam scri-
 bat? 256
 Dion quidnam principe de quodam affirmet? 201
 Dion Prusaensis quo modo desinat regnum? 200
 Dion Prusaensis de Atheniensibus Philippi Mace-
 donis tempore quidnam referat? 256
 Dionysius Halicarnassensis in administranda re-
 publica tria maxime notat. 184. quonam ea
 sint? ibid. iis alibi addit quartum. ibid. qua-
 nam id sint? ibid. alibi quarto quidnam ad-
 jiciat? ibid.
 Directe publica quonam sint? 185
 Discrimen summi imperii, aut summo minoris,
 unde multi petendum existiment? 214. si qua-
 nam imperia contendant esse summa, & qua-
 nam summo minora? ibid. illac de opinione
 quidnam statuendum? ibid. cur id ea de opi-
 nione statuendum? ibid.
 Dominium regis in res singulorum ad bonum com-
 mune, quantum? 19
 Dominium, quale nunc in usu est, quidnam in-
 troduxerit? 43
 Dominium eminens, quod civitas habet in cives
 & eorum res ad usum publicum, sub quibus
 comprehendatur? 185
 Dominium quotuplex acquiri bello possit justo?
 196
 Dominium civile quidnam sit? 196
 Domitianus qualis fuerit imperator? 275
 Duo quendam ad Petri locum, occurrentem prio-
 ris ejus epistola capite secundo, notanda. 273.
 quonam ea? ibid.
 Duratio naturam rei non immutat. 217

E.

Ecclenas, ab apostolis constitutas, unde aut
 subito, aut omnes defecisse, non proba-
 bile? 145
 Edessenorum quidquam quod traditur de rege, fictum
 nonnullis videtur. 120
 Efficientium genera tria, principales, adjuvantes
 & instrumenta, solent, ut in aliis rebus, ita
 & esse in actionibus voluntatis. 305
 Episcopi nec Constantinum ab omnibus omnino capi-
 talibus suppliciis & bellis, nec Christianos
 absterruerunt a militia, injecto ipsis ira divina
 metu. 154
 Episcopi tempore Constantini quales fuerint? 154
 Episcopi & plebs Christiana quidnam saepe fece-
 rint? 155
 Episcopus Hierosolymorum tricesimus quisnam fue-
 rit? 159
 Epi-

INDEX RERUM.

Epistola Leonis quidnam dicat? 157
Epistola Syrii & Innocentii ac Concilium Tol-
letanum ostendunt quinam vetentur ad elerum
admitti. 158
Esseni quales fuerint homines? 169. iter quo modo
fecerint? ibid.
Etsi parendum in omnibus patri, in eo non
parendum, quo efficitur, ne sit pater, est
dictum Seneca. 295. id Seneca dictum cuiquam
non male aptes? ibid.
Eucherius cuiusnam diæceseos fuerit episcopus? 291
Eumenes apud Livium quidnam Rhodiorum de
sociis affirmet? 257
Euripides quidnam habeat de Cyclopihus? 265
Euripides quidnam habeat de imperia habenti-
bus? 266
Eustathius ad sextum Odysee, Phaacum ubi res-
publica describitur, quidnam asserat? 246
Excusari qua magis, quam laudari possunt, quo-
nam temere non sint rapienda? 183
Exempla non pauca, tum in sacris literis, tum
in Hebraeorum scriptis, occurrentia, quidnam
evincant? 244
Exemplum Christi quando saepe nobis ut imitandum
adduci videamus? 292
Exercitus Juliani defectoris e quibus ferme omni-
bus constiterit? 276
Exhibere inimicis beneficia mandatum & sub V. T.
141. hac tamen beneficia quibusnam haud ob-
stiterint? ibid.
Existimantes fieri potestatis partitionem, cum re-
gei acta quadam sua nolunt rata, nisi proben-
tur a senatu aliove quopiam cætu, multum fal-
luntur. 236. in eo cur fallantur? ibid.
Externi quo modo passim distinguantur in legibus
Romanis de bello & iudiciis recuperatoriis. 220
Extranei cur circumcisi sint multi, legique per cir-
cumcisionem se obligarint? 63
Extraneis, aliunde advenientibus, neque institutis
Hebraeorum subiectis, quidnam licuerit? 61
Extrinfecum imperio quidnam sit, nec ad ejus na-
turam pertineat? 229
Exuperius quidnam fuerit? 291. legionem, cu-
jus erat signifer, quo modo narretur allocutus?
292. imperatori deinde quidnam nunciari ius-
serit? ibid. postea quidnam addiderit? ibid.
post hac in non repugnantes quidnam sequatur?
ibid. hujus in narratione quamam sint Eucherii
verba? ibid. res eadem in Veteri quo modo nar-
retur Martyrologio? ibid.

F.

Factum quidnam non sit censendum? 127
Factum, quod effectum aliquem juris habet,
quidnam non habeat? 267
Factum Pescenii Nigri & Clodii Albini displi-
cuit Christianis. 275
Factum quod contra reges vi, cuiusnam in testimo-
nium id narretur, & cuiusnam in approbatio-
nem id non referatur? 279
Facultas moralis civitatem gubernandi quonam
vocabulo nominari soleat a Thucydide? 184.
quosnam rebus describatur? ibid. civitatem,

qua vere civitas, quo modo vocet? ibid.
Facultas omnis gubernandi, qua in magistratibus
inferioribus, summa quantum subjiatur pote-
stati? 277
Facultatem nomine sui quod appellant juriconsul-
ti, quo modo auctori appelleretur? 16. faculta-
tis divisio, a priore discrepans. 19. faculta-
tis vulgaris & eminentis definitio. ibid.
Facultatem quidnam respiciat? 25
Facultates, eosdem effectus habentes, eodem nun-
cupanda sunt nomine. 217
Favonius quidnam dixerit de bello civili & do-
minatu illegitimo? 302
Felicitas imperantis in quorum felicitate consi-
stat? 270
Feuda franca, nullo jure in rem, in sola persona-
li obligatione consistunt. 260. cur? ibid.
Feuda franca quidnam sint? 260
Feudis in liberis, qua franca vocant, quidnam
apertissime detur conspici? 259
Feudum nunc quodnam apellent feudum ligium? 260
Filius quale sit instrumentum patri? 307. cur? ibid.
Fingentes sibi mutuam quandam subjectionem,
qua populus universus recte imperanti parere
debeat regi; male autem imperans rex subjiacia-
tur populo, quando dicerent verum, quodque
bonos apud omnes est confessum? 299
Finis, rei honesta ac debita proprius, qualis non
possit non esse? 128
Florus de reliquis illis, qui imperii Romani im-
munes erant, quidnam scripserit? 249
Florus quidnam habeat de actis Sylle? 298
Fœdera quaedam cum qualis sanctione videamus inita
cum vicinis? 234
Fœdere in aequali quidnam plerumque disceptan-
dis de controversiis solet convenire fœderato-
rum cætu? 254
Fœderi in aequali quidnam proprium non sit? 254.
cur id ei proprium non sit? ibid.
Fœdus iniri potest inter viribus dispares. 249
Fœdus, quod Thebana civitas tempore Pelopida
habuit cum Persarum rege, erat fœdus, inter
viribus dispares ininitum? 249. tale & fuit il-
lud, quod Romani pepigerant olim cum Mas-
siliensibus, deinde cum rege Masinissa. ibid.
Fœdus ubi aequale, rebus in communibus, etiam
conventus extra tempus, quidnam, qui lectus
est princeps fœderis, soleat? 255
Forma gubernandi nulla quovis caret incommodo.
 190
Franci cuiquam recte in urbem Romam imperium,
a populo Romano acceptum, reddere potuerint?
 227
Franci populi quisnam quasi personam sustinuerit?
 227
Franciscus Victoria quando ad vindicandas in-
jurias, quas rex persequi negligit, jus bellan-
di oppidanis in civitatibus dare fuerit ausus?
 177. *ejus an aliis placeat sententia?* ibid.
Fructus hereditatis, qua restitui iussa est, non
restituuntur. 222. cur hereditas, restitui iussa,
restituatur; fructus vero, non restitui iussi,
non restituantur? ibid. id in quonam prodi-
tum. ibid.

INDEX RERUM.

Fulmina regalia quidnam sint? 220
Functio, a Deo instituta, non est, teste Paulo, impia. 120
Fundus, qui fidei commissio tenetur, qualis quidem non minus sit fundus? 234. *quo modo habeatur?* ibid.

G.

Galenus & Aristoteles quidnam sentiant de homine? 75
Gallus Aelius quidnam apud Festum habeat de Reciperatione ac de eo, quod lex circa eam convenit? 253
Genera vivendi cuncta non sunt aequae praestantia. 192. ex iis eligere quidnam cuius liberum? ibid.
Genera cognitionum quaedam regi apud Iudaeos non permissa fuisse videntur. 244. ea quanam fuerint? ibid.
Gentes quaedam per secula plurima sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt. 195
Gentes, quae sub regibus sunt, non immerito regium quo modo, teste Curtio, nomen colant? 287
Germani quonam pacto non haberent causam querendi de bello, sibi a Romanis illato? 181
Germani non habebant jus postulandi Caesaris de-ditionem. 181
Germanorum de servis quidnam occurrat apud Tacitum? 194
Gigantum aetate quidnam invaluerit? 87
Gladio ferientem gladio periturum quonam non spectet, & quonam spectet? 145
Gradus dilectionis quantus imperetur in lege Evangelica? 139
Graci, Latini veteres & Germani quonam aequa aequali in foedere controversias detulerint? 254
Graci, testibus Rhodiis, quo modo quondam imperium sint amplexi? 256. *nunc quidnam optent ac satis habeant?* ibid. *cur id nunc satis habeant?* ibid.
Gregorius Turonensis Francorum quomodo com-pellet regem? 208

H.

Habere secum mulierem in contubernio licet seruo. 173
Hebraeo populo indultum ceteris regibus gentibus-que eodem tempore quod illicitum, est cogitatu absurdum. 96
Hebrais quidnam praeceptum? 138. iis quisnam fuerit proximus. ibid.
Hebrais magistratibus imperatum quidnam fuerit non minus, quam diligere proximum? 138
Heraclida quasnam urbes condiderint? 236
Hercules quamnam lege Tyndareo Sparta, bello capta, imperium dedisse legatur? 224
Herodes suo jure supplicium de liberis sumere, quotuplici, vel ipsis liberis testibus, respectu potuerit? 255
Hiero ubinam regnarit? 228. quosnam testamen-to tutores assignavit filio Hieronymo? ibid.

Hieronymus & Ambrosius quidnam habeant ad locum Psalmi: Tibi soli peccavi? 243
Homerus quo modo populum respectu regis affectum fuisse scribat? 287. is regi quonam tribuat epitheton? ibid.
Homines ratione sui quidnam saepe nimium sint? 163
Homines ut alterius imperio & potestati se subji-ciant, quibus de causis accidere non tantum possit, sed & soleat? 196
Homines liberi non sunt in commercio. 219
Hominum quivis, teste Cicerone, quidnam, u-trovus licito, malit, quidque cum primum, tum deinceps, ejus sit officium? 71, 72
Honestius multo & ad quietem hominum conduci-bilius quidnam sit, quam homines singulos, sui saepe nimium amantes, id, quod jus putant, manu exsequi? 163
Honestum quod dicimus, in quo materia pro di-versitate consistat. 73
Horatius quidnam affirmet de regibus? 199
Hostis qui sit, quonam pacto nonnunquam in ami-citiam recipiatur? 249
Hyrchanus judicium de Herode cur eluserit ar-te? 244

I.

Idem populorum plurium, qui tamen singulis perfectum ceterum constituunt, potest esse caput. 189
Idumaei suscipere quidnam a Iudaeis sint coacti? 62
Imperandi & parendi vox in historiis quonam interdum tribuatur? 255
Imperantes, Paulo scribente ad Romanos, omnes alienos fuisse a Christiana pietate, non est uni-versum. 120
Imperatores Romani, postquam palam & sine ulla dissimulatione regnum libertimum tenuerunt, quomodo tamen vocarentur? 212
Imperatores Romani domino praedii quamnam con-cedant licentiam? 263
Imperia, qua parta sunt victoria, ad quorumnam utilitatem possint esse comparata? 207. eata-men qualia non sint dicenda? ibid. talia cur non dicenda? ibid.
Imperia pleraque summa quo modo non habeantur, & multa non summa quo modo habeantur? 228
Imperii speciem aliam, nec imperii modum ha-bendi alium, quidnam non constituat? 229
Imperii cuiusnam mixtura manserit aliquanto se-rius aliquid apud Romanum populum? 248. id, teste Livio, quamdiu apud eum manserit? ibid.
Imperii potestatem quidnam ne quidem oster-dat? 254
Imperii summam partem habens, non potest non habere jus eam partem tuendi. 297
Imperium esse rem piam, quamvis ab impio tenea-tur, quonam simili doceatur? 120
Imperium, domo regnatrice extincta, quonam re-vertatur? 189
Imperium singulare quo modo describatur apud hero-

INDEX RERUM.

Herodotum? 200
 Imperium Romanum quo modo, sublata etiam
 omni senatus & populi potestate, conferretur?
 215
 Imperium quamvis non desinat esse summum? 229
 Imperium ubinam fatendum quodammodo reddi
 arctius? 231
 Imperium si quodammodo reddatur arctius, quot-
 nam & queisnam de causis quodammodo red-
 datur arctius? 231
 Imperium summum quidnam sit? 234. ex quibus
 constet? ibid.
 Imperium summum, quamvis rex fidem fallat,
 ut cadat regno, non desinet esse summum. 234.
 ejus habendi modus erit imminutus per condi-
 tionem, & imperium temporario non absimi-
 le. ibid.
 Imperium summum, quamvis sit unum quiddam
 ac per se indivisum, interdum tamen dividi-
 tur. 235. si dividitur, per quotuplices divi-
 datur partes? ibid. ea quanam sint? ibid.
 Imperium Romanum quamvis esset unum, quid-
 nam tamen saepe factum? 235
 Imperium Romanum quales saepe tenuerint homi-
 nes? 274. iis ipsum tenentibus, quales haud
 defuerint? ibid. ii, qui, talibus ipsum tenen-
 tibus, haud defuerunt, quonam obtentu id ege-
 rint, quod egerunt? ibid.
 Imperium Medorum ac Persarum totum, proin-
 deque & Judaeorum, ad quosnam, Medis ac
 Persis subactis, devenerit? 285
 Indicium discriminis cujusdam alterum est in re-
 gni tutela, dum rex aetate aut morbo fungi po-
 testate sua impeditur. 228
 Indicium quoddam mixturae apud Macedonas im-
 perii occurrit apud Curtium. 246
 Inducere talem rerum statum, qualis auditus nun-
 quam fuerat, si mens Christi fuisset, quidnam
 edixisset? 122
 Injuria aliquando altera potius ferenda, quam
 propulsanda prior. 138
 Injuria quanam e quorundam sententia nobis sint
 utiles? 270. ea nobis juxta auctorem cur uti-
 les? ibid.
 Injusti definitio. 8
 Injustum quid intelligatur? 73
 Inobediens qui fuisset summo pontifici, eive, qui
 extra ordinem rector populi a Deo esset consti-
 tutus, quonam legem juxta Hebraeam afficeret-
 tur supplicio? 267
 In patrefamilias, latifundia possidente, aut in
 quopiam, magnam servorum copiam habente,
 quidnam accidere possit? 294
 In populis, qui perpetuo non subsunt regibus, qua-
 lia videamus exempla? 205
 Inquirere de rebus capitalibus vetusto Macedo-
 num modo cujusnam, teste Curtio, esset? 246. cu-
 jusnam in pace? ibid. regum potestas quando
 demum valeret? ibid.
 Insignia regia majestatis ubinam & queisnam tri-
 bui soleant? 213
 Insons omnium, quos novimus, populorum legi-
 bus, quisnam judicetur? 166
 Instrumenta cum dicimus, quanam loco quodam

per ea non intelligenda, & quanam per ipsa
 veniant intelligenda? 307
 Interficere imperii invasorem quando non minus
 liceat? 301
 Interpret verborum Christi quisnam optimus? 269
 Interpretes juris in quonam dissentiant? 178. in
 eo cur dissentiant? ibid.
 Interrogati, an velint omnibus hoc onus impo-
 nere, ut mori praoptent, quam ullo casu vim
 superiorum armis arcere, quonam, si responde-
 rent se velle, forsitan cum additamento respon-
 derent? 282
 Ireneus optime quidnam dixerit? 209
 Isidorum apud Pelusiam epistola CCCLXXXIII
 quidnam occurrat de consensu Hebraeorum cir-
 ca regem, adversus leges, regis de officio scri-
 ptas, peccantem? 243
 Isocrates Atheniensium rempublicam Solonis tem-
 poribus qualem fuisse velit? 249
 Isocrates quo modo veteres Athenienses omnibus,
 gessisse curam pro sociis asserit? 255. idem
 alibi de iis quidnam scribat? ibid. idem alibi
 de iis quidnam referat? ibid.
 Is, qui jurisdictioni praest, per quosnam, quos-
 nam & quando vi possit cogere? 177
 Israelita septem populos cur exciderint? 77
 Israelita populis cum excidendis septem quonam
 egerint modo? 105. implacabile bellum cum
 queisnam habere jussi? ibid.
 Israelita bellum post Canaanem cur nonnunquam
 bellum gesserint? 130
 Israelita diligi quondam jubebantur, ut nunc ho-
 mines omnes. 139

J.

Jacere falsa materiae ne quidem licet in pri-
 vatam. 286
 Jamblichus, simili, ab animalibus ceteraque na-
 tura ducto, suum illustrans dictum, quidnam
 asserat utilitate de privata ac bono singulari?
 272
 Johannes Baptista militibus, quidnam facerent,
 ut iram Dei effugerent, querentibus, quidnam
 non responderit, & quidnam iis responde-
 rit? 121. ejus ad milites responsio quidnam
 contineat? ibid. ad eam multi quidnam re-
 spondeant? ibid. auctori hac ipsorum cur displic-
 eat responsio? ibid.
 Joadas qualis fuerit Joas, Atbaliam regno de-
 pellens? 301
 Judaei, ad Christum conversi, quidnam defugere
 non potuerint & quo modo judicare debuerint?
 124
 Judaei militaribus ab expeditionibus immunitatem
 cur postularint & a L. Lentulo missionem im-
 petrarint? 146
 Judaei urbe Roma extendere jussi. 147. queisnam
 eorum quidnam acciderit? ibid.
 Judaei adversus quosnam pugnare noluerint? 147
 Judaei sub externis regibus quando militarint? 147
 Judaei, primum a Nabuchodonosore devicti jure
 belli, queisnam ex eodem jure paruerint? 285
 Judaei Tacito quo modo vocentur? 285. quid-
 nam

INDEX RERUM.

- nam ab Alexandro ejusque successoribus stipulati? *ibid.* eorum in disionem quomodo venerint? *ibid.*
- Judais interdum ritus suos & leges palam exercere permittunt. 285. id quale regum e beneficio jus fuerit? *ibid.* qualis non fuerit lex? *ibid.*
- Judex homicidam morte cur punire debeat? 126
- Judices qua vice non, & qua vice dicantur judicare? 244
- Judicia capitalia & bella pia unde sint nata? 139
- Judicia publica unde non sint, & unde sint? 163
- Judicia quo modo vocentur? 244
- Judicia de civium capite penes quem non fuerint apud Macedonas? 246
- Judicium quot modis cesset? 164. quando momentanee? *ibid.* quot modis continue? *ibid.* quando jure? *ibid.* quando facto? *ibid.*
- Jura quadam eorum, qua nunc vocantur protectionis, advocatia, mundiburdii, ad quodnam referenda? 249. ad ipsum praeterea quidnam referendum? *ibid.*
- Jure de gentium Livius & Florentinus quidnam affirmant? 80
- Jure gladii per complexionem quidnam intelligatur? 116
- Jure de summi imperii in subditos quidnam nihil detrahat? 260
- Juri veteri Attico, & Romano XII tabularum, inde sumpto, cur tanta cum legibus Hebraeis similitudo? 98
- Juris tertia significatio quidnam valeat? 33
- Juris ad naturalis intellectum quidnam sit notandum? 42
- Juris immutabilis divisio quanam vix attum habeat usum? 47. ejus ratio. *ibid.*
- Juris quid naturalis esse quotuplici probetur modo? 49
- Juris sui, vel potestatis sue quoniam de causis aliqui non esse dicantur? 220. hinc quanam nata sint dicta? *ibid.*
- Jus quidnam sit auctori, de jure belli agenti, & quoniam sensu id ipsi sit? 8. juris definitio negativa. *ibid.* affirmativa. 14. cui competat? *ibid.* sub proprie & stricte dicto jure quanam contineantur? 16
- Jus certo respectu optime dividitur in naturale & voluntarium. 37. discrimen hoc & reperire est apud Hebraeos. *ibid.*
- Jus naturale quidnam sit? 39
- Jus quoddam distat non tantum ab humano, sed & a divino voluntario. 41
- Jus divinum voluntarium quidnam non precipiat aut vetat? 41, 42
- Jus naturale adeo immutabile, ut ne a Deo quidem mutari queat. 44. ejus ratio. *ibid.* quidnam tamen interdum fiat? *ibid.*
- Jus naturale de quibusnam non tantum agat? 43. de quibusnam etiam agat. *ibid.*
- Jus voluntarium quid & quotuplex sit? 50
- Jus voluntarium humanum quotuplex sit? 51. Specierum ejus omnium definitiones. *ibid.*
- Jus gentium unaquaque in orbis terrarum parte quidnam non sit? 53
- Jus gentium quidnam sit? 54. eam nobis in rem quanam maximum prebeant usum? *ibid.*
- Jus voluntarium divinum quidnam sit? 55. quibusnam id datum? *ibid.* quoties humano generi jus a Deo datum? *ibid.* quosnam & quando Haec-jura obligarint? *ibid.*
- Jus adversus natura cur a Deo nunquam precipi potuerit quicquam? 66
- Jus natura quod immutabile, ac proinde a Deo nihil in contrarium quid potuerit consilui, in quibusnam sit verum? 81
- Jus capitalium suppliciorum & armis civis tuendi adversus latrones ac pradones si tolleretur, quidnam inde sequeretur? 122
- Jus Israelitarum ad bellum ex quoniam solo non sit deducendum? 130
- Jus quoddam per Evangelium non tollatur? 130
- Jus quoddam unde non, & unde metiendum? 192
- Jus regendi quorumnam judicio ac voluntati non semper subditum? 198
- Jus imperii, ab electione familia captum, quomodo continetur? 214. quantum in eo deferat successio? *ibid.*
- Jus precarium quale sit? 219. in quibusnam regnis id olim habuerit locum? *ibid.* hoc jure quidnam suos in reges populi potuerint? *ibid.*
- Jus unde non metiendum, & unde metiendum? 236
- Jus in rem quale? 261
- Jus ipsum imperandi, si feudi jure teneatur, duabus amitti potest de causis. 261. quanam ea sint? *ibid.* quidnam esse non desinat interim? *ibid.* cur non? *ibid.*
- Jus ab usu juris, secundum primum ab actu secundo ab usum distinguendus non minus, quam in dominio? 261
- Jus resistendi promiscuum si maneat, quidnam civitas non futura? 265. quidnam futura? *ibid.*
- Jus verum quidnam sit? 267
- Jus quisnam in reges habeat summum? 279
- Jus quantum homines in se & alios accepisse non videantur, nisi summa quatenus id exigat necessitas? 282
- Jus legis, pendens a voluntate eorum, qui se primum civilem in societatem consociarunt, ab eis porro ad imperantes manat. 282
- Jus imperii habens quidnam fieri possit ut malit? 301
- Justam excusationem etiam non accipi a paucis, quoniam satius? 271
- Justitia expletrix ab attributrice differt materia, circa quam versatur. 29
- Justitia attributrice quisnam utatur? 31
- Justitia attributrix qualem proportionem respiciat? 31
- Justitia expletrix qualem proportionem respiciat? 31
- Justitia brutis animantibus quo modo duntaxat tribuatur? 48
- Justitia explettricis officio quisnam fungatur? 31
- Justitiam attributricem versari circa res communes;

INDEX RERUM.

- nes; expleticam circa res singulorum, est falsum. 31
- L.
- L**acedamonii duces unde orti? 212. quiesnam post subjecti fuerint? ibid. quomodo nihilominus dicerentur? ibid.
- Lacedamonii, ac deinceps Athenienses, in quibus & quando Græcis imperitarint? 255
- Lactantius quidnam olim nefas visum referat? 84
- Lactantius justum quo modo belligeraturam negat? 148
- Lamechus sibi, facinore perpetrato, impunitatem unde promiserit? 86
- Latini unde orandi? 251
- Latini quod imperare, Græci modestius tæos dicunt. 255
- Latini quidnam sub umbra fœderis Romani sese pati sint questi? 257
- Laudabilia multa legis tamen necessitate non exiguntur. 148
- Lector quam de causa quadam sit monendus? 292. eorum quidnam sit primum? 293. quidnam secundum? ibid. quidnam tertium? 294. quidnam quartum? 296. quidnam quintum? ibid. quidnam sextum? ibid. quidnam septimum? ibid.
- Legati inter quosnam recensendi? 186
- Lege de Mosis tota quod dictum, etiam de circumcissione, legis quasi introitu, intelligendum. 62
- Lege Mosis quinam, & circumcissionis quinam tenerentur? 62
- Legem veterem nuptias adversus incestas, Mosis non memoratam, extitisse, unde appareat? 95
- Leges quasnam Israëlitarum servare, & quasnam non servare tenerentur p̄is inter Hebræos viventes? 60
- Leges ferre ejus sensus, cujus sunt leges, per Mosem data, quatenus nunc & liceat & non liceat imperium inter Christianos obtinentibus? 67, 68
- Leges tum Divina, tam humana, in quo maxime soleant occupari? 73. quo modo in eo maxime soleant occupari. 82 ibid.
- Leges Romana duriores erant, quam lenitas pareretur Christiana. 151. unde id pateat? ibid.
- Leges vim quidnam vocent? 163
- Leges quidnam, Teophrasto teste, satis habeant respicere? 271
- Leges Dei quadam, generaliter quaquam prolata, quidnam habeant? 281. quorumnam temporibus id de lege sabbati definitum a sapientibus? ibid.
- Leges nonnulla cujusnam sint argumenti? 281
- Leges ab hominibus ferri quomodo & soleant, & debeant? 282
- Leges in Græcia civitatibus quales extiterint multa? 301. earum ratione quidnam ibidem censendum fuerit justum? ibid.
- Legibus in humanis quidnam magis etiam procedat? 281
- Legio Thebana, qua, Diocletiano imperante, a Zabda, tricesimo Hierosolymorum Episcopo, Christianam acceperat religionem, quidnam eorum deinde ediderit in omne? 159
- Legio Thebaa, uti nos docent acta, militibus e quomam constiterit? 290. hi quales fuerint omnes? ibid.
- Legis Israëliticæ quatenus & quando ab Israëlitis ablata sit obligatio? 64
- Legis Hebrææ parte nulla, qua proprie lex est, nos cur non obligemur? 64
- Legis Mosis epitheta nonnulla. 66
- Legis peritos & Phariseos legem auditoribus non accurate satis explicasse, duplici probatur testimonio. III
- Legis XII. tabb. quidquam de furante fure occiso quidnam statuatur? 166. unde illud, e lege XII. tabb. desumptum, haud dubie profectum? ibid.
- Legis de sabbato neglecta quamnam Judæis apud Synesium causam reddat quispiam? 281
- Lex, largissime sumpta, quo modo definiatur? 33
- Lex quosnam non obliget, & quosnam obliget? 56
- Lex abrogari quorumnam respectu non potuerit? 64
- Lex Hebræa quod præcipit, non est contra jus naturæ. 66
- Lex vetus de sabbato & altera de decimis quidnam monstrant Christianis? 68
- Lex vetus comparatione Evangelii fuisse quidnam dicatur? 68. quis ejus finis? ibid. quid ipsa sit? ibid.
- Lex, per Mosem data, sanctionibus capitalibus rationes quasnam adjiciat? 96
- Lex quam a nonnullis contra bellum soleat adferri? 82
- Lex Mosis de judiciis expressam habuit divina voluntatis imaginem. 98
- Lex, Noe data, non est talis, ut ea quævis impugnari possint habeat. 98
- Lex, per Mosem data, modo accipitur duplici III
- Lex Mosis de judiciis quando demum deserit? 123. cum ea quidnam conciderit. ibid.
- Lex judicis quidnam non permittat, sed imperet? 126
- Lex Christi quamnam solam Mosis legem sustulerit? 129. qua natura, bene moratarum gentium consensu, honesta censentur, quo modo non sustulerit? ibid.
- Lex XII. tabb. quidnam circa ultionem jufferit? 136
- Lex Hebræa divortii libertatem cur indulserit? 136. privatam ultionem, ad quam Hebræorum gens valde prona erat, quo modo coercuerit? ibid.
- Lex, vetans sine judicio suum consequi, quo modo sit intelligenda? 164
- Lex Cornelia quidnam dixerit? 175
- Lex commissoria qualis non tantum in regni delatione, sed & in aliis contractibus adjici possit? 234
- Lex excalcationis quocum fuerit conjuncta? 243. in quiesnam ea, teste Isidoro Pelusiota, cessavit? ibid.
- Lex nulla quidnam sit? 271. in ea quid modo queratur? ibid.

INDEX RERUM.

Lex de non resistendo an obliget nos in gravissimo certissimoque discrimine, qualis sit questio? 281
Lex quanam pendere videatur a voluntate eorum, qui se primum in societatem civilem conficiant? 282
Lex quod vetet alienigenam populo Hebraeo praefici, de quanam id electione intelligendum, & de quanam id non intelligendum? 285
Lex Solonis qualis esset Athenis? 301. *hac quandorenovata?* ibid. *in quosnam renovata?* ibid.
Lex Valeria & lex consularis post decemvirale imperium, qualis Roma? 301
Lex specialis a bello quosdam arcet subditos. 307
Lex specialis a bello nunc arcet clericos. 307. *hac tamen lex, ut omnes ejus generis, quo modo intelligenda?* ibid.
Liberi Herodis, cum pater quadam adversus ipsos ad Augustum sua sponse deferret, quidnam dixerint? 255
Libertas personalis & civilis quidnam excludant? 219
Libertas distingui potest in libertatem hominum singulorum, & libertatem populi. 220
Libertas civilis intelligi quo modo nequeat? 252
Licentia, qua fuerat ante constituta judicium, multum est restricta. 164. *hac tamen licentia ubinam nunc quoque locum habeat?* ibid.
Licinii temporibus multi quidnam fecerint? 156
Licinius & Julianus quosnam milites exuerint militia? 156
Livius & Xenophon beneficentiam quomodo commendent? 135
Livius de urbibus sub Eumene quidnam affirmet? 196
Livius de dictatoris edicto quidnam affirmet? 205
Livius Euandrum regem quo modo regnasse magis scribit? 222
Livius, de populo Romano verba faciens, quanam opponat? 220. *alibi de populo Romano quidnam affirmet?* ibid. *alio quanam opponat loco?* ibid.
Livius de Syris & Asiaticis quidnam habeat? 240
Livius primorum consulum Romanorum potestatem quanam uno ferme distitisse dicat a regia? 247
Livius veteri de fœdere, Romanos inter ac Latinos imito, quidnam habeat? 251
Livius quanam opponat? 252
Livius quo modo loquatur de populis, fœdere inferioribus? 252
Livius quidnam libro XLII Romanis ante C. Posthumii consulatum in usu fuisse referat? 257
Livius cum sic loquitur: Respublica incolumnis & privatas res salvas facile præstat: publica prodendo, tua nequicquam serves, paucis explicat sensum cujusdam prolixioris Periclis sententia de civitate. 272
Livius patria scvitiâ quo modo leniendam scribat? 273
Locis e duobus, quorum alter Matth. v, 39. & alter Rom. XII, 19. quidnam affirmant nonnulli? 166
Locus quartus, qui objicitur ab adversariis, ut

proben bellum Christianis non esse gerendum, ubinam occurrat? 141. *ad eum quidnam sit respondendum?* ibid. *ad ipsum cur id respondendum?* ibid.
Locus quintus, quo utuntur adversarii, bellum Christianis non gerendum, probaturi, ubinam occurrat? 142. *ad hunc locum quidnam respondendum.* ibid. *carnis nomine quidnam ibi a Paulo intelligatur?* ibid. *ei Paulus quidnam opponat?* ib. *sua de potestate quidnam neget, quidque de ipsa affirmet?* ib. *cur eo tempore Deus ad Ecclesiam suam excitarit potestatem illam prodigiosam?* ibid. *hac quando ceperit deficere?* ibid.
Locus adversariorum sextus, quo, bellum Christianis non gerendum, probaturi, utuntur, occurrat Eph. VI, 12. 143. hic locus de quanam agat, & de quanam non agat? ibid.
Locus septimus, quo utuntur adversarii, bellum Christianis non gerendum, ut probent, ubinam occurrat? 143. *quidnam is contineat?* ibid. *quidnam tantum dicat?* ibid.
Lucas, personarum qualitate specialem quandam vite mutationem desiderante, quidnam non fuerit solitus? 127
L. Pinarius qualis fuerit? 177. *quanam usus jure?* ibid. *quando eo usus?* ibid. *eo quidnam effecerit?* ibid.
Lucrum medici quonam non pertineat. 206
Ludovicus Pius urbem Romam Paschali pontifici reddidit. 227. *ad quidnam id non faciat?* ibid.
Lysimachus, Justino teste, quonam animo regis vulerit consumeliam? 273

M.

Maccabeorum factum simile videri potest cuidam Davidis facto. 285. *eorum quonam arma defendi non debeant titulo?* ibid.
Maccabeos jure populi, auctoritate cui deberetur, usos, non est firmum. 285
Maccabeos quidnam duntaxat, & id quidem merito quodam respectu, tueatur in eo, quod arma sumperint adversus Antiochum? 285
Macedones imperio, quali, teste Cirtio, essent assueti? 246
Macedones sciverè gentis suae mores. 246
Magister Christianorum, crucem subire toties jubens, quidnam videatur requirere? 287
Magistratus est constitutus minister ira Dei. 140
Magistratus omnis quonam respectu, quo modo & quando videatur habere jus belli gerendi? 174
Magistratus quisque belli gerendi judicium ad se trahere non debet. 180
Magistratus si quid imperent juri naturali divinisve præceptis contrarium, quo modo nos gerere debeamus? 263
Magistratus inferiores quonam respectu sint persona publica, & quonam sint privati? 277
Magistratus apud Hebraeos quod post recem simul cum populo se Deo fideles fore promiserint, quatenus id intelligendum? 279
Magistri Hebraeorum quanam legibus de cibis veti-

INDEX RERUM.

vetitis, aliisque nonnullis veteri ex traditione, exceptionem addant recte? 281
Magneres quidnam sint conquesti? 257
Majestas in quonam sit major? 217
Majestas quidnam sit? 267. hac quomodo defendatur ubique? ibid. quando constare non possit? ibid.
Maimonides quadam in re Judaeorum regem tribuum Israelitarum decem regi praefert? 244
Majus per regis consilium quidnam fiat? 213
Maledictis a quibus abstinendum in regem. 286. cur ab iis abstinendum in regem? ibid.
Manna quando defecerit? 142
M. Antoninus Philosophus quemnam solum principis judicem constituit? 201
M. Antonius quonam demum consulo pecuniam attingere voluerit publicam? 280
M. Aurelius quosnam de privatis, quosnam de magistratibus, & quemnam de principibus judicare affirmit? 208
Marchionatus & comitatus solent facilius vendi & testamento relinqui, quam regna. 228
Maritus potestate maritali quonam haud privetur? 230
Maro quosdam regem quo modo non observare scribat? 240
Mausolus in Caria quidnam fecerit, fratres quamvis haberet superstites? 225
Mauritius cujusnam legionis fuerit primicerius? 291. commilitones quo modo legatur allocutus? ibid.
Menna & Hesyebius in Aegypto quidnam fecerint? 156
Mentio specialis eminentium potestatum, quadam in lege facta, quidnam ostendat? 285
Miles, baptismum postulans, quidnam doceatur? 149. ad baptismum quando admittendus? ibid.
Miles, centurioni, se castigare volenti, resistens, quidnam, vitem si tenuerit, mutet? 267. quo modo, vitem si frugerit ex industria, vel manum intulerit centurioni, puniatur? ibid.
Militantes a baptismo nunquam rejecti, aut ab Ecclesia excommunicati. 149. id quando fuisset factum? ibid.
Milites nonnulli fuere martyres. 150. quinam inter eos memorentur? ibid.
Milites, non modico profectu Christiani, sub Juliano, erant parati Christo morte sua reddere testimonium. 158. de iis quidnam affirmet Ambrosius? ibid.
Milites legionis Thebae quando primum iter arripuerint Agaunum? 290. ipsis Maximianus imperator fieri quidnam jusserit? 291. quando id ipsis fieri jusserit? 291. hi quonam modo facile sint executi imperium? ibid. hoc supplicio peracto, superstibus quidnam fieri praeceperit imperator? ibid. ad id praeceptum quidnam respondeant milites? — ibid.
Militia & quorundam magistratuum qualis fuerit obligatio? 158
Minus inter frequentia, quaque, ut ait Tacitus, interventu meliorum pensantur, quidnam habendum? 271
Mithridates in oratione apud Justinum quo modo loquatur de Paphlagonia? 225. idem quidnam

de Orodo narret? ibid.
Mitti ad ordinandum statum liberarum civitatum quinam dicerentur? 256
Mixtura imperii qualis Roma fuerit tempore interregni primisque consulum temporibus? 248
Modus habendi ad quidnam faciat? 217
Mores omnium civitatum quonam se habeant modo? 266
Mors Commodi peracta manu palestrica. 275. id cujusnam imperio factum? ibid.
Moses unde predicetur. 140. quales de fontibus exegerit penas? ibid.
Moses & David judices quo modo vocentur? 244.
Movere nos quidnam non debeat? 255
Mulier quidnam aliquando faciat? 205
Multi qualia bella damnari putent ut iniqua aut illicita? 173. quonam id putent? ibid.
Multi quendam adversus statum, quasi bicipitem, multa deferunt incommoda. 236
Multi, reipublica adjuvanda obtentu, Romani saepe numero se opposuerunt imperatoribus. 274

N.

Nationes, exemplum sibi petentes a lege Moysis de judiciis, recte ac pie cur facerent? 98. quosnam id fecisse sit credibile? ibid.
Natura quidnam non patitur? 76
Natura quidnam non iniquum? 83. juxta quidnam id non iniquum? ibid.
Natura rerum moralium unde cognoscatur? 217
Nazianzenus queisnam ajat Julianum defectorem, consilia cum ageret pessima, repressum? 276. cur iis, teste Nazianzeno, tantum repressus? ibid.
Necessitas a vulgari quantum ob periculum pariat exceptionem? 177
Negligentia M. Antonini perdebat, ut ajebat Avidius Cassius, rempublicam. 275
Negotia Romanorum quando ferre omnia manu regia expedirentur? 247
Nehemias cujusnam edicto fuerit armatus adversus vicinos regulos? 263
Nero & Agrippa quidnam agere potuerint? 120
Nicaea & insula Pithecuse quibusnam apud Strabonem adjudicata? 198
Nihil quidnam sit in civilibus? 236
Noa liberis edisse Deum quidnam ajant? 95
Norvegia cuiusnam ab Unguino relicta testamento? 225
Nos quo modo, alienigena, consecuti sumus ut lege Moysis non teneremur? 66. quo modo unam in Ecclesiam cum Hebraeis, patriarcharum filiis, coalescere possimus? ibid.
Notio convenientiae rerum cum ipsa ratione corpore est potior? 72
Nulla quae sunt, quidnam non habeant? 294

O.

Obedire regibus quidnam sit teste Augustino? 266
Obligatio personalis in contractu feudali quonam de causis eadem? 259. quonam ista sint

V

INDEX RERUM.

causa? ibid.
 Obligatio personalis in contractu feudali quidnam
 privato, regi aut populo non adimat? 259
 Obligationem quamnam rigidam aliquis dicat non
 ex lege humana, sed divina, proficisci? 283
 Obvertere maxillam in Hebraismo quidnam signi-
 ficet? 138. qua phrasi Tacitus pro ea usus?
 ibid.
 Officii de qui scripserunt, quidnam ajant recte?
 305
 Officium nostrum cum primis, tum deinceps,
 quidnam sit, cognito, quidnam, teste Cice-
 rone, sequatur? 72
 Omnes reges a populo constitui, unde pateat non
 esse verum? 205
 Omnes quidem, authorus supra dixit, naturaliter
 quidnam habeant? 265. cur id habeant? ibid.
 Omnia, que fama a praeclara dicuntur authori-
 bus, non sunt probanda. 183. cur non? ibid.
 Opinio eorum, qui ubique & sine exceptione sum-
 mam potestatem esse volunt populi, ita ut ei
 reges, quoties imperio suo male utuntur, &
 coercere, & punire liceat, est rejicienda. 190.
 hac animis penitus recepta sententia multis cau-
 sam malis dedit & dare etiamnum potest. ibid.
 eam quibus argumentis refutes author? ibid.
 Oppida, qua fuerant sub Spartana, quando no-
 men Eleutherolaconum acceperint? 198
 Optatus, Milevitanus, quodam de Davidis facto
 loquens, ei quidnam in eo affirmet abstulisse?
 285. idem Davidi quamnam tribuat verba? 286
 Orbari subditis supplicium est regibus. 209
 Ordinationis voce sires intelligeretur, quam Deus
 tantum non vult impedire, quidnam sequere-
 tur? 118
 Ordo imperandi paucisque, de quo supra locu-
 tus author, in publicis haud ambigat praecipuum.
 273. is cum quo consistere nequeat? ibid.
 Ordo & *ἡ ἀρχὴ* quisnam non tantum sen-
 su communi cognoscatur? 277
 Origenes & Tertullianus sibi non satis constant.
 145. unde id constet? 145, 146
 Orodes quisnam fuerit? 225
 Otho Maurorum civitates cui dono dederit? 198

P.

Parcere persona regis quali viam in periculo
 debeat esse cautio? 285
 Parendum dominis quamvis aequo crudelioribus.
 273
 Parens aut tutor aliquem in jus vocare possunt,
 ut iudicis sententia sibi ab invito comparent id,
 sine quo liberi aut pupilli nequeant sustentari.
 134. ejus ratio. ibid.
 Parens quisnam amandus, & quisnam ferendus?
 273
 Pareri quando non oporteat raptori in minus ne-
 cessariis, ac in iis, qua pertinent ad ipsum in
 iniqua possessione firmatum? 300. tali de ra-
 ptore quidnam queratur? ibid. quando videat-
 ur in eum manere jus belli? ibid. in eum quid-
 nam videatur, licere? ibid.
 Paritas saltem, ac proinde san. unitatis divisio, se-

quitur ex coactione. 235
 Pars quotuplici respectu sit totius pars? 307
 Parthenius imperatorem quemnam oppresserit?
 275. factum ejus quisnam detestetur? ibid.
 Partiri cum rege imperium populo si propositum
 fuisset alicui, quales utriusque potestati fines
 assignari debuissent? 210
 Partitio summi imperii ut fiat, quenam fieri, &
 quo modo ea fieri oporteat? 258
 Pater diligendus magis extraneo. 139
 Pater Christo, pro inimicis atque impiis morienti,
 quidnam promiserit. 172
 Paterfamilias, si quid familia facturum se pro-
 miserit, quod ad familia gubernationem per-
 tineat, quidnam eo sua in familia, quantum
 fert familia, habere non desinat? 229
 Pati injurias secundum quosnam an sit utile? 270
 Patientia Christi sese quo usque extenderit? 292
 Patrocinium privatum quidnam non tollat? 252
 Patrocinium publicum quo modo non tollat liber-
 tatem civilem? 252
 Patroni liberorum uni cum libertus assignatur,
 quid non fiat, & quid fiat? 21
 Paulus tribunum aut milites quid non monuerit.
 127. qualis in docendis aliis fuerit Paulus.
 ibid.
 Paulus & Petrus qua poena censuerint etiam post
 publicatam Evangelii legem, crimina quaedam
 merito plectenda. 128
 Paulus quid testetur 1 Tim. v. 8. de domesticorum
 curam non agente? 135. quo modo Corinthios
 ad beneficentiam in Hierosolymitanos excita-
 rit? ibid.
 Paulus, inquam potestates publicas Dei ministras
 esse, & vindices ad iram (id est ad poenam)
 in maleficos, inter quorum apertissime distin-
 xerit? 141
 Paulus suum monitum, quod facit in Ep. ad
 Rom. XII. 19. quonam loco fulciat. 171.
 quodnam vocabulum eo loco, quo suum ibidem
 sancit monitum, occurrat. ibid. id vocabu-
 lum quidnam significet? ibid. quidnam non si-
 gnificet? ibid.
 Paulus de Christi morte, qua pro inimicis atque
 impiis mortuus, quidnam ostendat? 172
 Paulus, officia subditorum describens, quidnam
 affirmet? 269. mox quidnam addat? ibid.
 deinde quidnam subjungat? ibid. in subjettione
 quotuplicem non resistendi necessitatem includat?
 ibid. precepto rationes quotnam adjiciat? ibid.
 earum quenam prior? ibid. quenam posterior?
 ibid.
 Paulus cum velit omnem animam supremis pote-
 statibus esse subjectam, quosnam & ei includat
 precepto? 279
 Pausanias in Messenicis cuinam potestati regnum
 opponat? 200
 Pausanias in Corinthiacis quidnam affirmet de Ar-
 givis? 204
 Pausanias, Lacedaemoniorum rex punitus morte.
 293
 Pax tranquilla quando non distaret a confusione
 bellica? 163
 Per

Per alter
 diant
 Peras
 198
 Periculis
 quan
 Pericul
 cele
 Permi
 fion
 nit
 tio
 big
 ge
 Perm
 fit
 Perj
 Petr
 Per
 Per
 P
 P

INDEX RERUM.

- Per alterum que expediuntur, per quosnam expediuntur?* 186
- Peres & Camus quorumnam ditionis fuerint?* 198
- Periclis, teste Thucydide, quemam satis nunquam memorata de civitate sententia?* 272
- Periculum animæ impellit sabbatum est dictum celebre.* 281
- Permissio, qua lege fit, quotuplex? 66. Permissio plena definitio. ibid. Minoris plena definitio. 67. Quomodo utriusque permissio ratione se res habeat? ibid. permissio verbis ambiguis, unde nos interpretari conveniat utrius generis fit permissio?* ibid.
- Permissio quidnam proprie non fit? 33. quidnam fit? ibid. quonam respectu id fit?* ibid.
- Persa regem cur colant & adorent?* 287
- Petrus in defensione Christi quonam ferretur animo?* 171
- Petrus in defensione Christi adversus quosnam arma sumpserit?* 171
- Petrus loco, prioris sue epistola capite secundo qui occurrit, quod probat, ulterius exemplo Christi confirmat.* 273
- Petrus quidnam affirmet Christum, cum pateretur, nobis reliquisse?* 287
- Philippus Macedo, Persei pater, quemnam a regno arcere, quemnamque ejus loco regem facere voluerit? 2. 6. urbes Macedonia cur obierit?* ibid.
- Philo Byblius quamnam verterit historiam? 222. quo modo Grace nomine Phoenicum regem, urbes cui rex Solomo viginti dedit?* ibid.
- Philosophi quorumnam causa regimonia omne paratum, quorumque non paratum statuunt? 206. eo suo e statuo quidnam colligant? ibid. unde id ex eo colligant?* ibid.
- Philosophi quo modo duntaxat ordinem dandi statuunt?* 277
- Philostratus in vita Apollonii quidnam stultum affirmet?* 195
- Rii modo rationis ductu bella quando gesserint?* 130
- Piso quidnam apud Tacitum affirmat de Germanico? 211. quidnam ibidem de eo neget? 212*
- Plato de legibus tertio quidnam referat?* 236
- Plato quidnam legum IV dixerit de communi ac singulorum, & quidnam ex eo, tanquam indubitate veritatis, colligat?* 272
- Plato quidnam olim constituerit in legibus, & in Græcia usurpatum fuisse doceat Euripides?* 83
- Platonis ultimo de legibus qualis exstet lex?* 175. 175
- Plautianus quali functus munere? 275. queisnam comparetur? ibid. quemnam occidere voluerit in palatio?* ibid.
- Plutarchus quales affirmet imperium habere non ex legibus modo, sed & in leges?* 200
- Plutarchus in Agide quidnam ratione corporis regia cum nefas, tum illigitum, asserat?* 287
- Pœna criminum & arma quidnam faciant? 129. qualia habeantur natura? ibid. ad quamnam referantur virtutem?* 130
- Polybius ad quodnam reipublica genus retulerit rempublicam Romanam, ut erat suo tempore? 237. hæc quonam respectu fuerit mere popularis? ibid. cur eo respectu fuerit mere popularis?* ibid.
- Polybius Romanos consules vult fuisse quasi reges.* 237
- Polybius ad quorumnam regimen retulerit Romani senatus auctoritatem?* 237
- Polybius de Thessalis quidnam notet?* 257
- Pomponius quosnam initio civitatis Romana potestatem omnem habuisse affirmet? 247. Halicarnassensis tamen quidnam velit?* ibid.
- Pontifex summus iudicium ut ferre debet secundum Paulum?* 123
- Populi, qui in alterius populi ditionem concesserunt, quidnam certo respectu per se non sint? 189. quidnam sint?* ibid.
- Populi quidam Romanorum ditioni subicere se volentes, non sunt recepti.* 194
- Populi quidam quali sint ingenio?* 195
- Populi quidam populos alios quo modo sub se habeant?* 198
- Populi quorumnam causa legantur interdum puniri.* 209
- Populi quidam suis regibus, reges quidam suis populis, reges quidam inter se, populi quidam inter se, reges quidam vicinis populis & populi quidam vicinis regibus quamnam fidem dederint, quidque alii aliis sint polliciti? 236*
- Populi Orientis quomodo regnarentur?* 240
- Populi cujusnam, cujusnamque regis eadem sit ratio?* 251
- Populi fœdere inferiores cujusnam sint in fide populi?* 252
- Populi, extra Israelitas circumcisi, quorumnam venisse e posteris credibile?* 62
- Populi in iis, qui nec Israhæ, nec Abrahami posteritas erant, quidnam habuerit locum? 63*
- Populo sui iudis licet se uni cuiquam aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat, nulla ejus juris partertentia. 190. tali in facto, quidnam ninime præsumatur?* ibid.
- Populo de Collatino quari certo respectu quidnam potuerit?* 198
- Populo, quod sciat auctor, nulli quidnam inducere in mentem venerit?* 211
- Populus quidnam possit eligere?* 192
- Populus quin aliquis se dedere possit uni præpopen-ti, non est dubium.* 194
- Populus Romanus in principes quando omne suum imperium & potestatem etiam in se dicatur contulisse?* 201
- Populus ob regum peccata cur non puniatur, & cur ob ea puniatur?* 209
- Populus cum alienatur, quinam proprie non alienentur? 221. quidnam alienentur? ibid. quonam respectu id alienentur?* ibid.
- Populus Romanus, ab rege Attalo, Eumenis filio, testamento bonorum suorum hæres factus, quidnam sub bonorum nomine etiam complexus? 225. hocce populi de Romani facto quidnam habeat Florus?* ibid.
- Populus Romanus, quem Bithynia rex Nicomede*

INDEX RERUM.

- des heredem moriens fecit, regno quidnam egerit de Bithynia? 225. Cicero de hac hereditate quidnam secunda in Rullum habeat? ibid.
- Populus Romanus a quonam Libya parte Cyrenaica testamento sit institutus heres? 225
- Populus regem si eligat, quidnam fieri possit? 235
- Populus Hebraorum qualem voluerit regem? 240
- Populus Hebraus fuit totus sub rege. 243
- Populus Romanus in rebus quibusdam, isque majoribus, quod iussisset, quando demum esset ratum? 248. id quando & quomodo, Livio ac Dionysio testibus, speciem tantum retinuerit veterem? ibid.
- Populus aut rex quisquam, obligatus fœdere quopiam, si maneat liber, nec alterius potestati sit subjectus, quidnam sequatur? 251
- Populus qualis juxta Proculum alterius potestati non subjectus? 251
- Populus quispiam superior quonam respectu non, quonamque intelligendus superior dicitur? 251
- Populus Israëliticus, regis pressus injuriis, divinam cur imploraret opem? 267
- Populus regni habendi modus ne mutetur, obstare potest. 295. id juris cur sit populo? ibid.
- Porphyrus inter Essenorum placita quidnam memoret? 209
- Possessio quo modo sit aliquid ipsius possidentis? 307
- Postulata superioris queisnam in rebus imperia dici soleant? 257. unde non, & unde merito sic dicantur? ibid.
- Potestas regia quidnam habeat sub se? 19
- Potestas civilis & civitas quidnam sint? 51
- Potestas ordinata, de qua auctor pag. 118. quomodo intelligenda? 118. ex hac, intellecta, ut intelligenda, quidnam inferatur? ibid.
- Potestas summa. qualis est regia, unde dicatur esse? 118. quomodo vocetur? ibid. quidnam inde inferatur? ibid.
- Potestas civilis in queisnam consistat? 186
- Potestas Amymonon apud Cnidios & Dictatorum apud Romanos qualis fuerit primis temporibus, cum ad populum non esset provocatio? 205
- Potestas dominica & regia ut differunt; ita & discrepant libertas personalis, civilis, singulorum & universorum. 219
- Potestas nisi publica esset, alter alteri quidnam faceret? 271
- Potestas civilis ex hominum civilem in societatem coitu ortum habet. 283. hec inde quod ortum habeat, Petrus humanam ordinationem ipsam vocat. ibid. alibi divina eadem vocatur ordinatione. ibid. ita cur vocetur? ibid.
- Potestates publica quonam habenda sint nobis loco? 269
- Potestates per publicas nos consequi plerumque tranquillitatem publicam, sub qua & singulorum comprehenditur, non est dubitandum. 270
- Præcepta Christi de singulis diligendis atque adjuvandis impleri quatenus debeant? 139
- Præceptum de non resistendo sibi quidnam habeat adjunctum? 170. ex eo, quod ei adjunctum, quidnam intelligendum nobis? ibid. id, ei quod adjunctum, si non esset adjunctum, quo modo
- censeat auctor rectius fuisse Christum dixisse? ibid.
- Præceptum superioris in quonam saltem sit præceptum? 235
- Prædiorum servitutes quo modo jura dicantur realia? 214
- Præfectus prætorio cujusnam exequi debuerit ipsum etiam in principem sententias? 280
- Præliari prælia Dei, qualia sit præliari prælia? 78
- Præstantia de forma gubernationis hujus aut illius diversorum diversa sunt judicia. 192
- Prætor quantumvis reddere dicatur jus? 267
- Præces regum quomodo saepe dicantur? 257
- Prima inter. natura nihil est quod bello repugnet, imo omnipotius ei favent. 74. ejus ratio. ibid.
- Principatus & regnum apud Latinos solent opponi. 211. saepe tamen confunduntur. 212
- Privata quidnam sint? 186. ea dirimi publica auctoritate cujusnam interfit? ibid.
- Privati queisnam soleant injurias facere? 267
- Privatus sibi in re quapiam controversa quidnam non sumere, sed sequi debeat? 304
- Probaturi in Evangelio vetita ipso jure natura esse illicita, mirum sudant. 102
- Proceres Persarum suis quondam regibus parere magis, quam suadere, debebant. 233
- Proceres Judæorum Feremiam cum deposcerent ad mortem, quidnam responderit rex? 244. hoc responsum regis ad negotiorum genus quoddam certum restringitur. ibid.
- Procopius ubinam insignem habeat historiam, qua probet nefas Persarum regi leges, certa quadam forma latas, mutare? 233
- Proculi verba: Et fiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis & in eos damnatos animadvertimus, queisnam videantur obstare? 253
- Proventus in fœdere quidnam adjici dicat? 251. cur id adjici, & cur id ei adjici non dicat? ibid.
- Prodesse alteri ubinam non modo licitum, sed et honestum? 305
- Progressus in imperiis quia non datur in infinitum, quidnam faciendum? 207
- Promissio vera quidnam det ei, cui promittitur? 231
- Proportionem qualem utraque in justitia specie locum habere secundum mentem Aristotelis referat auctor? 29
- Prospicere sibi atque consulere quonam respectu non sit contra societatis naturam? 76
- Proverbium apud Hebræos quodnam? 271
- Proverbium Chrysostomi quomodo cum Grace, sum Latine, verbotenus sonet? 271
- Provincia Romanorum quales fuerint? 189
- Proximus nunc denotat homines quosvis. 139. cur? ibid.
- Psalmus secundus quosnam hortetur & ad quidnam eos hortetur? 116
- Publica constituta judicia non vetant bellum ali- quod privatum licite geri, quantum nature jus attinet. 163
- Publicum quot modis dicatur bellum? 178
- Punire Casarem cujusnam fuisset? 181

INDEX RERUM.

Fydna quibusnam a Philippo data? 198

Q.

- Q**uærere de re, & de modo habendi, in queisnam procedat? 215
- Quæri aliquando non debet quidnam in dubio sit presumendum, sed jure quidnam fieri possit? 190
- Quæstio de nexu feudali quidnam multis videatur? 258. unde ea facile possit solvi? ibid.
- Quale jam antiquitus in Græciæ regnum Inachidarum fuerit Argis? 201. unde id colligamus ex Æschylo? ibid.
- Quarumnam gentium contractus feudalis sit proprius? 258. ubinam is solus invenitur? ibid. in hoc quotnam consideranda? ibid. quamnam ea? ibid.
- Queisnam verbis cum Græce, tum Latine, Clementis constitutiones exprimant sensum quorundam verborum, occurrentium capite secundo prioris epistola Petri? 273
- Quidam, vere magis, quam ad sensum Pauli, respondentes, auctori apposite censentur respondisse. 270
- Quidnam satius, quam sine norma vivere, aut normam cujusque arbitrio permitti? 271
- Quidnam habeant Clementis constitutiones de non resistendo potestati regia? 274
- Quidnam & divina probetur auctoritate? 278
- Quidnam in rege, mentis compote, uni populo imperante, videatur accidere vix posse? 296
- Quisnam pro reipublica quasi caritate in Syria, Gallia Britanniaque sumpserint arma adversus Septimum Severum? 275
- Quintius censet Lacedæmonis fuisse satius tyrannum Nabidem relinqui Lacedæmone, quam ipsum opprimi. 302. cur id censet? ibid.
- Quispiam num sibi male velit? 270
- Quisque ad usum vita quod pertineat ut acquiri malit sibi, quam alteri, quonam non repugnante, concessum? 76
- Quisque humano jure qua possidet, quantopere sint possidentis? 130
- Quisque naturaliter habet jus cogendi debiorem, sed cum inferioris natura repugnat. 235
- Quisque juris sui naturaliter est vindex. 305. ea quonam de causa curvis data? ibid.
- Quo modo quondam antiquissime Ecclesia consuetudines fuerint appellata? 157. ea cur sic appellata? ibid.

R.

- R**arius qua contingunt, communibus cur tamen sint constringenda regulis? 271
- Ratio salutis expedienda omnis quando honesta, & qualis ea multorum e testimonio lex? 79
- Ratio vivendi qualis regi præscribatur in ea parte legis, qua est de officio regis? 267
- Rationes, cur auctor in definitione belli non utatur voce justitia? 6
- Recta ratio ac natura societatis quamnam vim non, & quamnam contra inhibeat? 75

- Rectores nisi civitatum essent, quamnam, mordentes non tantum, sed & vorantes alii alios, agermeus vitam. 271
- Rectores aliquando nimia formidine aut iracundia, aliisque affectibus, transversè aguntur. 271. tali in statu viam rectam, ducentem ad tranquillitatem, non ineunt. ibid.
- Rectum laxius certo respectu justum dicitur. 33
- Reges quatenus & quando serviant Deo? 116, 117.
- Reges serviunt Deo, cum qua homines, tum qua reges. 117
- Reges quidam populi, etiam universim sumpti, arbitrio non subsunt. 199. id quotuplex testetur historia? ibid.
- Reges, qui populo subsunt, quo modo tantum dicantur reges? 204
- Reges Lacedæmoniorum post Lycurgum, magisque post ephoros constitutos, quales Polybio, Plutarcho ac Nepoti fuisse reges dicantur? 204
- Rege pro jure potestatis, obtentu actus boni malive cognitionem de eadem re hinc ad se trahente, inde populo, quidnam sequi foret necesse? 211
- Reges Germania Veteris qualem, teste Tacito, habuerint auctoritatem? 212
- Reges quidam imperium quonam habeant jure? 215. qui id habent pleno proprietatis jure, quotuplices? ibid.
- Reges, tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine succedunt, imperium quonam habeant jure? 215
- Reges Indorum, Diodoro ac Strabone testibus, privato jure sunt fundorum domini. 220
- Reges Egyptiorum, ut alii Orientis reges, imperio sunt usi summo. 233. rerum ad multarum observationem obligantur. ibid. si fecissent contra, non essent obligati, non poterant accusari vivi. ibid. mortuorum accusabatur memoria. ibid. damnatis abjudicabatur sollemnis sepultura. ibid.
- Reges Epiri jurare solebant se juxta leges regnatos. 233. Plutarchus id ubinam referat? ibid.
- Reges quidam quod accusari non possent vivi, quodque, fidem si violassent, vel modo quopiam alio male regnassent, sepelirentur, sepultura ipsi sollemni abjudicata, extra locum, regibus proprium, efficiebat ut & sanctimonia summa potestatis maneret, & ut reges futuri judicii metu a fide violanda, vel modo quopiam alio male regnando, retraherentur? 233
- Reges quidam imperare quo modo fuerint adstricti? 236. iis ita imperantibus, obligati quidnam fuerint populi? ibid.
- Reges quidam modo quopiam cavere sibi volunt, ne quid, fallaciter interpretatum, pro vera ipsorum voluntate habeatur. 236
- Reges tempore Taciti erant in Germania & Gallia. 240. quonam, teste eodem, regnarint jure, ac quonam fuerint auctoritate? ibid. quonam, ut habet Tacitus, non fuerint potestate? ibid.
- Reges Macedonum, Callisthene apud Arrianum teste, suos in Macedonas quo modo non, & quo modo imperium in ipsos obtinerent? 246

INDEX RERUM.

- Reges Armenia sub Romanis cuiusnam essent conditionis?* 252
- Reges Armenia, teste Pato, Romanorum in ditione quamdiu, & proinde magis sono nominis, quam re ipsa, reges fuerint?* 252
- Reges Cypri alique Persis sub regibus quales olim fuerint? 252. eos quomodo vocet Diodorus? ibid.*
- Reges inter aut populos non federatos quidnam veniat usu?* 254
- Reges etiam apud quosnam iudicio contendere soleant?* 254
- Reges multi jure tali a Romanis constituti, ut scilicet, deficiente regia familia, rediret imperium ad ipsos.* 261
- Reges in populo Hebraeo multi juris divini humanique contemptores fuere. 279. magistratus tamen inferiores quidnam sibi nunquam, nisi speciale mandatum a Deo accepissent, adversus eos sumpserint juris?* ibid.
- Reges Lacedaemoniorum, sub populo quod essent, quo modo, peccantes in leges ac rempublicam, non tantum repelli, sed &, si opus, potuerint puniri?* 293
- Regimen omne comparatum causa eorum, qui reguntur, non est universaliter verum. 206. cur non?* ibid.
- Regimen dominicum regentis causa comparatum. 206. cur?* ibid.
- Regimen quoddam mutuae utilitatis causa comparatum. 207. quodnam id sit?* ibid.
- Regimina quadam respicere quorumnam possunt utilitatem? 207. in quonam regimine eam respiciat?* ibid.
- Regna quonam jure apud Germanos minime haberentur?* 225
- Regna per Italiam vetustissima cuiusnam fuerint generis?* 293
- Regno sub graviore quidnam sit?* 278
- Regnum apud Lacones ad quosnam transfret etiam post constitutos ephoros? 215. de tali regno, id est principatu, quidnam sit apud Aristotelem?* ibid.
- Regnum Epirotarum quorumnam consilio ortum?* 228
- Regnum plenum quo modo dicatur Aristoteli, Sophocli, Plutarcho, nec non Straboni?* 240
- Regnum Laconicum auctori quidnam?* 240
- Reipublica ad usus publicos quantum obligetur quisque?* 19
- Religio Christiana quonam maxime invaluerit?* 287
- Repellere vim vi licere quisnam scripserit? 277. quonam id jus comparetur?* ibid.
- Res quam similes testamentis, quibus adjectum, ne posterius testamentum valeat?* 237
- Res quadam, regis jussu expresso ac speciali posterioris voluntatis significatione quo modo tolli possit?* 237
- Res Dei rebus a regis aperte distinguuntur.* 244
- Res per Dei quam, monentibus Hebraeorum doctissimis, intelligenda?* 244
- Res, in casu de quibus agitur, aliquando bonum ad commune societatis pertinent; aliquando privatam utilitatem ejus, qui superior in fœdere, spectant.* 255
- Res est aliud, aliudque rem habendi modus.* 261
- Res qualis auctori similis dicatur usufructuario?* 294
- Resistere potestati publica an liceat ullo casu est peculiaris quaestio. 171. ubinam ea peculiariter ab auctore tractanda?* ibid.
- Respondisse quidnam auctor ad quaestionem quandam non ignoret Proculum?* 251
- Respublica ulla quam non popularis sit reperta?* 196
- Retinens uxorem, & remittens ultionem, sibi privatim debitam, quid non faciat, & quid faciat?* 126
- Rex Theodoricus leges cui bono repertas affirmet?* 163
- Rex Thebesus ipse quo modo loquatur apud Euripidem Atheniensem de republica?* 204
- Rex bello si quos populos non sine civium sanguine ac sudore quaeserit, cuinam isti dicendi sint quaesiti, cuinam vero non?* 222
- Rex sua ex privata substantia, aut etiam ex fructibus patrimonii, quod principatum sequitur, alere potest exercitum.* 222
- Rex ut in patrimonium non nisi usumfructum habeat, perinde ut in ipsum jus imperandi populo, qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii.* 222
- Rex quale populus in quosdam imperium habere, & quidnam agere de eis possit?* 222
- Rex aliquando atate aut morbo fungi potestate sua impeditur.* 228
- Rex Eumenes Attalo filio quemnam dederit tutorem?* 228
- Rex Aegypti post Josephi tempus privato jure fundorum fuit dominus.* 229
- Rex quanto apud Persas esset cum imperio. 233. quomodo Plutarchus de eo loquatur. ibid. quomodo adoraretur. ibid. quando, teste Justino, demum mutaretur. ibid. Persarum proceribus quo modo diceret.* ibid.
- Rex apud Persas, regnum aditurus, Xenophonte ac Diodoro Siculo testibus, jurabat. 233. leges, certa quadam forma latas, mutare illi nefas erat, ibid. quinam id nos doceant?* ibid.
- Rex fidem fallens, regno cadit.* 234
- Rex Sabeorum quamnam fuerit potestate praeclitus? 234. ei, regia exeunti, quidnam fieri potuerit?* ibid.
- Rex quotiescunque promissis quibusdam obligatur, quidnam, ut jam ostendit auctor, non fiat? 235. quando id fieri intelligendum?* ibid.
- Rex apud Iudeos quemnam eximere iudicio non potuerit?* 244
- Rex Macedonum sine quibus non venaretur pedes?* 246
- Rex sicut infans jus habet, sed imperium exercere non potest; sic & jus habent, at imperium exercere non possunt rex furiosus, captivus, & qui in alieno territorio inveniit, ut actiones circa imperium, alibi situm, ei libera non permittantur?* 261
- Rex, si voce non ladendus, manu multo minus est ladendus.* 286

Rex

I N D E X R E R U M.

Rex populis pluribus si imperet, accidero quidnam possit? 296. id si accidat, cur id accidat? ibid.
 Rex, qui se hostem populi totius proficitur, quidnam eo ipso faciat? 296
 Rex quando suam imperii partem jure belli possit amittere? 297
 Rhadamanthi jus quidnam? 83
 Rhodii quidnam responderint Cassio, ex fœdere auxilia petenti. 182
 Rhodii in oratione apud senatum Romanum qua apud Livium exstat, quidnam habeant de Gracis? 256
 Romana de civitatis statu sub Augusto multis quidnam videatur prudentibus? 196
 Romani jus. Alba acceperant omne. 251
 Romani quidnam constituerint in tribnibus plebis? 287

S.

Sacramentum militare formam in aliam mutatum. 151. ea ubinam extet? ibid. quomodo sonet? ibid.
 Scavitia Juliani defectoris quidnam, teste Nazianzeno, non tantum in Christianos esset, sed & in quodnam rempublicam adduxerit. 276
 Sallustius quidnam habeat de Aboriginibus? 265. quidnam de Getulis? ibid.
 Sallustius quidnam asserat esse regis? 266
 Sallustius quidnam affirmet de patria aut parentibus regendis vi? 302
 Salomo super quodnam rex fuerit? 199
 Salutem non esse extra Judæismum opinio prava. 63.
 Samuel Israëlitis indicare jussu divino cujusnam debuerit jus? 199
 Samuel, jus regum describens, nullam populo relictam potestatem adversus regis injurias, fortis ostendit. 243. id recte veteres unde colligant? ibid.
 Samuel quod habet de jure regis, de quonam jure non accipiendum? 267. quidnam eo non indicetur? ibid. de quonam facto sit intelligendum? ibid. cuiusnam id appareat? ibid.
 Samuel quonam modo ostenderit quidnam erga regem sit procerum Hebraorum? 279
 Scipio quidnam Roma Carthaginensium a queisdam Annibale accusato, dixerit? 255
 Scriptores quidam antiquiores sentiunt capitalia supplicia & bella Christianis licite usurpari. 149.
 Scriptores quidam, politica scribentes, quidnam magis, quam imperii summi jus ipsum, spectare, suo congruens ducant instituto? 237
 Sectiones capitum a quibus & quando non sint facta? 141. quando & cui bono sint facta? ibid.
 Securitas imperio fungentis summo cur munienda fuerit peculiariter? 286
 Seleuci Demeirius in potestate cum non satis libere viveret, quidnam potuerit? 261. administrari omnia quo modo voluerit? ibid.
 Seneca pater sententiam, Rhadamanthi jus explicantem, quomodo retulerit? 83

Seneca injuriam a contumelia quo modo distinguat? 137
 Seneca tres gubernandi formas quo modo describat? 200
 Seneca, Romanis habenda si fides, quidnam Romanis a regibus ad populum in causis quibusdam fuisse annotavit? 247. unde id annotavit? ibid.
 Seneca de regis aequo ac iniquo imperio quidnam scribat? 266. id unde sumpserit Seneca? ibid. is, unde id sumpsit, quidnam dixerit? ibid.
 Seneca quidnam apposite quandam ad rem dixerit? 271
 Sensu de scripti cum queritur, vim quam habere maguam soleant? 245
 Sensu quoquam imperium libertatem non tollit aliorum. 256
 Sensus quisnam in constitutionibus, qua dicuntur Clementis? 209
 Sententia Hebraei Barnachmoni in quorumnam dietis, quonamque exstet titulo? 243. ea quo modo sonet verbotenus? ibid.
 Sententia jurisconsultorum de usufructuario quonam auctori videatur verior? 294
 Sententia Christianis e scriptoribus allata quidnam partim magis videantur continere, partim sint & non sint? 173
 Septimius Severus cujusnam indolis imperator fuerit? 275
 Sergius Paulus, Cypri proprator, fuit Christianus. 120
 Sergius Paulus non abjuravit magistratum, conversus. 127
 Servi quidnam sint. 189
 Servitus misera falso vocatur pax. 257
 Servius Tullius quonam magis quam jure, ad regnum pervenisset Romanum? 247. vim regni quo modo imminuerit? ibid. quarumnam, teste Tacito, legum sanctor fuerit? ibid.
 Servus qualis sit instrumentum? 307. quomodo id sit? ibid.
 Simulacra falsorum deorum, qua exstabant publice, cujusnam demum jussu vel libera in republica, vel in regno, legantur dejecta? 279
 Singuli judicium quodnam rapere non debeant ad se? 302
 Singulis quidnam, Paulo J. C. teste, non concedendum? 163. cur id singulis non concedendum? ibid.
 Societas quonam tendat? 75
 Societatis divisio. 10
 Societate civili ad tuendam tranquillitatem instituta, civitati statim in nos & nostra quidnam nascatur? 265. id ei quatenus in nos & nostra nascatur? ibid.
 Societatem qui cum aliquo inierunt, ab eo, quicum eam inierunt, non sunt habendi tanquam mancipia. 257
 Socii quandoque sunt verbo socii, revera autem imperio subjecti & obnoxii. 257. in quorumnam sociis id, Eumene apud Livium teste, acciderit? ibid.
 Socii qui fuerant, subditi ut fiant, quonam fieri, & quo modo ea fieri oporteat? 258

INDEX RERUM.

Sociorum alter in socii subditum directe quidnam non habeat? 253
 Solinus Harmonicam quidnam dixerit? 212
 Solon quisnam respublicas docuerit beatas? 305
 Solvere tributa quid & quale sit preceptum. 128
 Solvere quanam argumenta non sit difficile? 205
 Species intermedia quonam respectu sit species, & quonam genus. 277
 Stallius apud Plutarchum in Vita Bruti quidnam affirmet de viro prudente ac sapiente? 302
 Statio non deseritur, nisi certo sub mortis periculo. 282
 Status religionis publica unde semper apud Hebraeos pependerit. 279
 Stoici servitutem quandam in quonam constare dixerint? 219
 Strabo & Aristoteles quidnam non uno loquantur & notant loco? 189
 Strabo de Scepsi quidnam in Troade narret? 212
 Strabo quidnam tradat de Amiso? 220
 Strabo Cythera insulam, Tenaro objacentem, fuisse privato ipsius jure cuiusnam scribat? 222
 Strabo qua commemorat de Lacedaemoniis Romanorum post adventum in Graciam, quicum satis convenient? 252. ea cum Grace, tum Latine, quomodo sonent? ibid.
 Strabo de Paphlagonia aliisque nonnullis regnis quidnam notavit? 261
 Subditi omnes quin naturaliter adhiberi possint bello, non est dubium. 307
 Subditus in republica tale, quale in familia servus. 307
 Subditus imperantis instrumentum est. 307
 Subjecti regis quo modo vocentur in sacris literis? 219
 Subjectio duris Petro quod deberi dicatur etiam dominis, ad quosnam quoque referendam? 273. cur? ibid.
 Subjectum commune & proprium summa potestatis quidnam sit? 190
 Successio in imperio quidnam non sit, & quidnam sit? 214
 Successores Alexandri in quodnam jus ac quamnam proprietatem pro sua quisque parte successisse, aut etiam ipsi jure sibi victoria quevisse quidnam sint censendi? 225
 Successores Alexandri sibi arrogasse jus alienandi non est mirandum. 225
 Suetonius de Caligula quidnam affirmet? 212
 Summa potestas habet subjectum. 187. quotuplex id. ibid.
 Summa potestas quanam dicatur. 187. in definitione summa potestatis cum author utitur voce Alterius, quemnam excludat? ibid.
 Summam adversus potestatem, aut inferiores, agentes summa potestatis auctoritate quod agunt, quidnam liceat, queritur. 263
 Summitas imperii distinguenda ab habendi plenitudine. 228. id quam sit verum? ibid.
 Summitas, ut imperium summum sit imperium summum, addi debet partibus quas supra in recessione partium summi imperii enumeravimus. 235. hac summitas quonam vocabulo Gracis exprimitur? ibid.

Super populum, super hereditatem Domini, super Israellem quisnam dicatur unctus? 149
 Superior qui est in fœdere, si fœderatos potentia multum antecellat, imperium paulatim proprie dictum usurpat. 257. id quando praesertim faciat? ibid. quonam id fecerint? ibid. quando id fecerint? ibid. quidnam Lacedaemoniis nunquam fecerint iis temporibus, quibus Isocrates Atheniensium imperium in socios regno comparat? ibid.
 Supplicia capitalia jam quondam in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos usurpata, apparet ex Gen. xxxviii. 24. 92.
 Sylla quo modo loquatur apud Appianum de populis, fœdere inferioribus? 252
 Syllus quisnam fuerit? 252. Augustus ei, teste Josepho, quidnam, injuriis in vicinos ni abstineat, minatus sit? ibid.
 Synedrium Lxx. virum cujus imperio & a quonam institutum, ac cujus ad tempora cooptatione duravit perpetua. 244

T.

Tacitus quo modo luxum vel avaritiam dominantium toleranda affirmet? 208
 Tacitus de urbe Roma, libertate & consulatu Romanorum quidnam affirmet? 220. quidnam alibi de Germanorum libertate? ibid.
 Tacitus ubinam meminerit agrorum, qui regis Appionis quondam habitati, & populo Romano cum Appionis regno relicti? 225
 Tacitus quidnam de Syria, Asia, Suetoque regibus Oriente, scribat? 240
 Tacitus Gothones quo modo regnari scripserit? 246. principatum ante quo modo descripsisset? ibid. regnum plenum quibus postea describat verbis? ibid.
 Tacitus Romuli de imperio quidnam affirmet? 247
 Tacitus imperii dignitatem quonam nomine dixerit, & quo modo sibi dictum explicuerit? 249
 Tacitus quemnam & quo modo eum conqueri de Romanis scribat? 257
 Tacitus quidnam scribat Deos principi dedisse, ac subditis reliquisse? 266. idem de iis, quae rex facit, quidnam affirmet? ibid.
 Tacitus quanam ferenda scribat? 273. quales imperatores tolerandos affirmet? ibid.
 Tacitus quamnam deliberationem statuat gravissimam & quidnam censeat difficillimum? 302
 Teneri majestatis in jure Romano quisnam dicatur? 175
 Terra quo modo expietur de homicidio? 96
 Tertullianus in Apologetico, Christianorum ex persona loquens, quidnam inquit? 149. quidnam paulo ante dixisset? ibid. quidnam narravisset M. Aurelio imperatori? ibid.
 Tertullianus suo in Apologetico quibus doceat verbis Christianos non esse regum interfectores, nec palatium irrumpere armatos? 274
 Tertullianus quando certe fuisse imprudens & impudens? 289. is imperatores quonam allocutus modo? ibid.
 Ter-

INDEX RERUM.

Tertullianus quosnam ajat milites in reos majestatis & hostes publicos? 300
Testimonium primum ac precipuum, quo bellandi jus a Christi lege non plane tolli probat auctor, ubinam occurrat? 115. is textus quot & quanam nos doceat? ibid.
Theseus, teste Plutarcho, quidnam tantum egerit? 204. in ceteris qualis fuerit? ibid.
Thestali, specie tenus liberi, Macedonum revera sub imperio fuere. 257
Thomas quanam destructionem interdum scribat seditiosam? 303
Thracas & alii quidam populi quonam non gaudeant? 195
Thucydides veterum quidnam censuerit de delictis? 83, 84.
Thucydides cum quoisnam colonias jure libertatis jures fuisse scribat? 249
Tibullus, Strabo, Lucanus, Plutarchus, Justinus, Cicero, Maximus Tyrius & Pamblichus quid statuani de bello ejusque causis? 143, 144.
Tolerare secundum auctorem quandam prestat injuriam, quam ei resistere vi. 264
Tractans rem negligentius, minime censendus carere habere pro derelicto. 293
Trajanus quidnam unice curavit? 280. id unde appareat? ibid.
Tranquillitas publica cujusnam sit finis universalis? 270. sub ea quidnam comprehendatur? ibid.
Tributorum finis quisnam? 128
Tryphon male existimat alienigenis, si vellent esse salvi, subeundum fuisse legis Hebraica jugum? 56.
Tutela quorumnam causa reperta, & quidnam tamen sit? 207
Tutela regnorum, qua non sunt patrimonialia, quorumnam sit? 228
Tutela regnorum, qua sunt patrimonialia, quorumnam sit? 228
Tutor, rem pupillarem male administrans, ut amoveri potest; sic amoveri non potest rex male gubernans? 207
Tutor, rem pupillarem male administrans, amoveri cur possit? 207
Tutores unde constituti pupillo Ariba, Eprotarum regi? 228
Tutores unde constituti Alexandri Magni posthumo? 228
Tutores puerorum regum quoisnam annumerandi? 301
Tyrannis quonam respectu includat injustitiam? 207.

U.

Ultio qua boni publici causa exigitur, interdicti non potest, quia, vice Dei pœnas ut exigant, potestates publica a Deo sunt constituta? 141
Ultionem ut quis sumat ab eo, qui peccavit, quidnam sit satis? 254
Ultionis quidnam, non vero defensionis sit descriptio. 171.

Unumquemque nostrum sperare ad se commoda aliorum, ac emolumenti sui gratia detrabere quod cuique possit, societatem hominum & communitatem quod evertat necessario, probatur simili, a membris de sumpto. 76
Urbes viginti, quas rex Solomo Phœnicum regi Hiromo dedit, Hebraei e populi urbibus non fuerunt. 222. unde id constet? ibid. nomen iis urbibus quodnam datum? ibid. urbes haec quoisnam ex urbibus fuerint? 223. unde eas aliquando non fuisse habitatas ab Israelitis, probemus? ibid.
Ufus fructus ad dominum proprietatis reverti quod dicatur, quo modo id intelligendum. 294

V.

Valens impie & crudeliter in quosnam sevirii? 292. horum magna quamvis multitudo, quidnam tamen non fecerint? ibid.
Valentinianus quidnam a quibus imperator factus erat, militibus, quidquam, quod ipsi non probatur, postulantibus, responderit? 205
Vaticinium Esaiæ, occurrens 11, 4. quot modis accipi possit? 131. inde quidnam haud possit inferri, quovis modo sumas? ibid.
Vellejus de Mithroboduo quidnam affirmet? 212
Verba quadam apta similitudine respectu quopiam Proculi quadam explicant sententiam. 251. verba quo modo sonent ea verborectus? ibid.
Veteres illi, quibus Deus per Moysen dixit: Non occides. Quisquis occiderit, tenebitur iudicio. Non mœchaberis. Quisquis dimiserit uxorem, det ei libellum divortii. Non pejoraberis, sed reddes Domino, quæ juraveris. Oculum pro oculo, dentem pro dente. Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum, quoniam fuerint, & quoniam non fuerint? 105
Veterum multi secundis Christianos a nuptiis dehortantur. 148
Veterum plurimi juramentum omne quo modo improbant? 148. an recte? ibid.
Veterum Christianorum consuetudo unde non discedat? 274. ea quidnam sit? ibid.
Vetus ad Hebræos extans traditio quidnam doceat? 95
Vice quanam regantur alternisque regant? 278
Vitricius atque alii quidnam fecerint? 156. Mille centum quatuor in Armenia sub Diocletiano quidnam fecerint? 156. horum ubinam mentio? ibid.
Vincula hominum, ad mutuam que invitant opem sunt diversa inter se. 305. id unde constet? ibid.
Virgilius facinora Mezentii narravit crudelissima. 293. iis narratis quidnam subjungat? ibid.
Viri eruditi seculo hoc nostro quo modo sint executi argumentum de bello publico. 184. eo quidnam egerint? ibid.
Viri quidam eruditi quonam argumento oppugnent assertionem auctoris, qua asseruit imperia quadam esse in pleno jure proprietatis, id est in patrimonio

INDEX RERUM.

<p><i>trimonio imperantis?</i> 219</p> <p><i>Viri quidam, eruditi quidem, sed temporibus & locis nimium servientes, hoc seculo quidnam sibi primum, ac dein aliis, persuadeant? 277.</i></p> <p><i>eorum an opinio sit admittenda? ibid. ea cur non admittenda? ibid.</i></p> <p><i>Viri plurimi, cum pii, tum fortes, Hebraei in populo magistratus inferiores fuerunt. 279</i></p> <p><i>Virtutes, a Christianis qua exiguntur, Hebraeis quo modo commendatae aut praeceptae fuerint? 113</i></p> <p><i>Vis quam non sit injusta? 77</i></p> <p><i>Vis injuriam inferens, & eam duntaxat propulsans, distinguitur etiam in bestiis. 79</i></p> <p><i>Vis non potest esse justa sine cognita regis aut populi voluntate? 302</i></p> <p><i>Vita qualis fuerit in paenitentibus quibusdam? 157.</i></p> <p><i>talis cur in iis vita fuerit? ibid.</i></p>	<p>94</p> <p>ibid.</p> <p>102</p> <p>296</p> <p>159</p> <p>171.</p> <p>ibid.</p>	<p><i>Vita quam equiparentur? 208.</i></p> <p><i>Vitia quam diu futura? quidnam ea non futura? ibid. quonam pensentur? ibid.</i></p> <p><i>Vivere secundum naturam quorundam sit, seculo Justiniano? 102</i></p> <p><i>Voluntas imperandi & perdendi simul consistere non possunt. 296</i></p> <p><i>Vox quam solida brevitate Christiani militis officium exprimat? 159</i></p> <p><i>Vox cuiusmodi quibus locis non tuendi, sed alacritudinis significationem habeat? 171. id unde constet? ibid.</i></p>
---	--	---

X.

X *Enophon quidnam referat de in bello seditioso contra ducem se gerente? 272*

Errata corrigenda in Prolegomenis.

Pag. 7. l. 39. leg. eorum. p. 14. l. 23. leg. quod omnia individua. p. 16. l. 19. leg. prohibitum. p. 19. l. 62. leg. quanti. p. 24. l. 7. leg. obligationibus. p. 31. l. 2. leg. ne quid Respub. detrimenti. p. 35. l. 13. leg. tamen. p. 42. l. 19. leg. aqua. p. 47. l. 12. leg. nequans. p. 50. l. 19. leg. propellans.

Errata corrigenda in prima hac parte.

Pag. 2. l. 34. leg. quis. p. 5. l. 2. leg. nam. p. 11. l. 5. leg. pertinet statum. p. 12. l. 27. leg. Sed. p. 17. l. 8. leg. licent. p. 12. l. 18. leg. verendum. p. 25. l. 2. leg. abutatur. p. 18. l. 1. leg. Sibi. p. 29. l. 5. leg. interveniente. & l. 6. del. reddi- tur. p. 30. l. 41. leg. Simplex. p. 39. l. 33. leg. includunt. p. 41. l. 43. leg. adnata. p. 57. l. 46. leg. persuadeamus no- bis. p. 65. l. 54. leg. obligationem. p. 66. l. 15. leg. venenum. p. 70. l. 27. leg. debemus. l. 45. recordarentur diu Sabba- thi eumque. p. 71. l. 10. leg. exaudiri. p. 85. l. 33. leg. longitudine. & l. 61. leg. quando. p. 89. l. 43. leg. id est. p. 93. l. 40. leg. Simpliciter. p. 97. l. 6. delendum. videtur. & l. 9. leg. eamque causam fuisse videtur. p. 109. l. penult. leg. nihil residet. p. 113. l. 52. leg. iis non demandata. p. 118. l. 11. del. est. & l. 18. leg. noxios. & l. 51. leg. aequalium. p. 124. l. 26. leg. indico. p. 125. l. 7. leg. admisisse. p. 131. l. 26. leg. vero familia. p. 139. l. 20. leg. vera. & l. 1. leg. inde non. p. 146. l. 10. leg. nosmetipsos. p. 151. l. 41. leg. justa. p. 168. l. 20. leg. non est juris naturalis permixti tantum. p. 194. l. 33. leg. impenas. & 44. tamen quis & 45. leg. prompte. p. 195. l. 30. leg. oligentibus. p. 196. l. 12. leg. Soloni. p. 197. l. 11. del. quisque. & lin. 31. leg. pluralitas. & 47. leg. item. p. 199. l. 10. leg. habemus. p. 200. l. 22. leg. qua. & 23. leg. re- nunciariis. p. 210. l. 46. leg. ab. & 49. adde promissis prestare. p. 213. l. pen. leg. concessa. p. 219. l. 16. leg. Baker. p. 217. l. 34. leg. summorum. p. 218. l. 34. leg. libero. p. 219. l. 25. leg. nobilibus. & l. 45. leg. iudicis. p. 221. l. 6. leg. & ad omnia. p. 222. l. 28. leg. Bas. p. 223. l. 40. leg. ut idem jus obtineat. & 55. leg. gentes. p. 229. l. 33. leg. nequidem. p. 235. l. 51. leg. concipi. p. 238. l. 33. leg. respiciamus. & 45. leg. Promulgationis. p. 240. l. 16. leg. imperium. p. 245. l. 34. leg. se- ptuaginta. & l. 57. leg. iudices dii. & 33. leg. Ex. p. 246. l. 1. adde non. p. 248. l. 18. leg. quaestio an illud haberit a se ipso. & 36. leg. cognitionem. p. 251. l. 26. leg. confirmandam. p. 258. h. 29. leg. ejusmodi. & l. 48. leg. quoad cetera. p. 264. l. 47. leg. considerati. p. 265. l. 46. leg. respondendi. p. 269. l. 2. leg. eventus. p. 270. l. 1. leg. factatoris. p. 275. l. pen. leg. magistratibus. p. 279. l. 40. leg. nomine. p. 280. l. 22. leg. quoque. p. 281. l. 34. leg. delationi imperii adjectis. p. 293. l. 48. l. Nam quomodo. p. 293. l. 25. l. exercitium. p. 295. l. 9. leg. Ito. p. 296. l. 13. l. dirigendo. & l. 24. leg. & obsequi.

Si qua plura menda irreperierint nimia festinatione & Typographi negligentia lectoris dexteritati & aequitati corrigenda relinquimus.

F I N I S.

ANT 131745

8225

con una spina nel fianco, e rivale di
Euglietmo rege

